De Nieuwe Gids. Jaargang 44

bron
De Nieuwe Gids. Jaargang 44. Luctor et emergo, Den Haag 1929

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_nie002192901_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

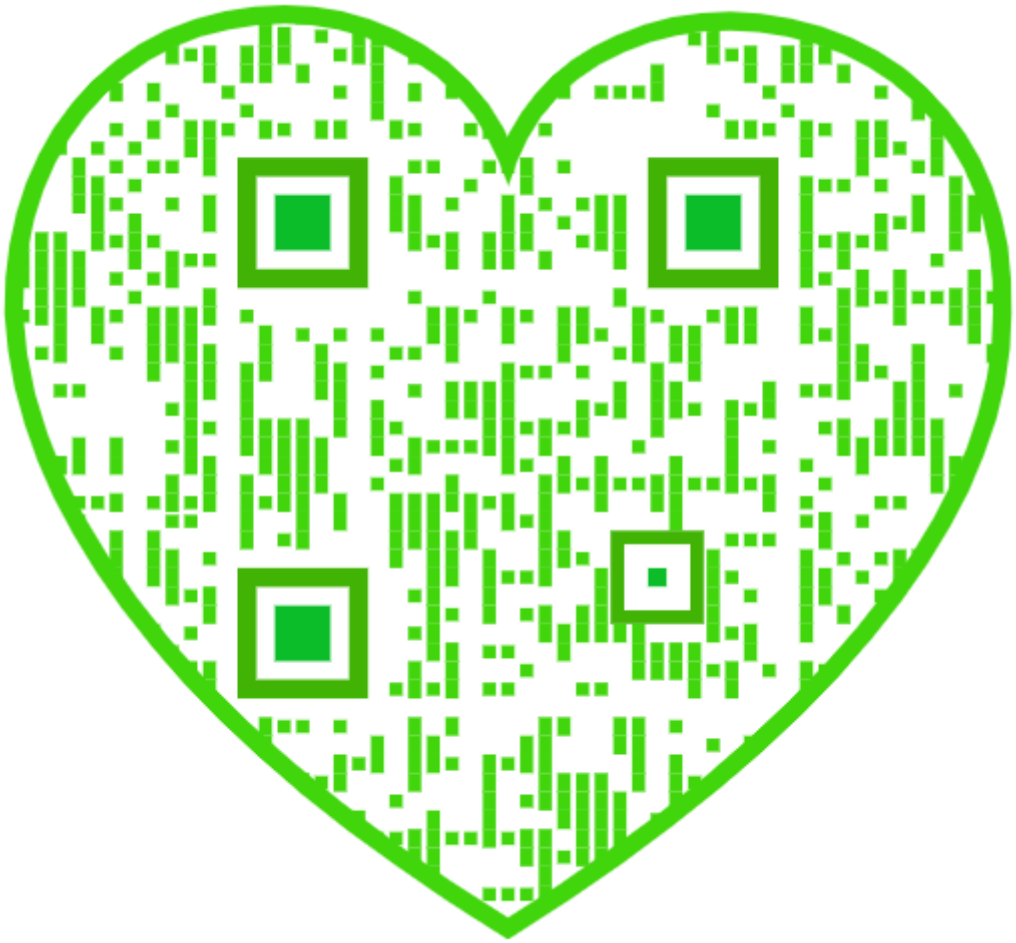

[De Nieuwe Gids. Jaargang 44. Deel 1]

Belangrijke mededeeling.

Het zal niet alleen de literatuur-beoefenaars, maar het geheele letterlievende publiek verheugen te vernemen, dat wij besloten hebben onzen jaargang van 1929, het jaar, waarin onze hoofdredacteur Willem Kloos zijn zeventigsten geboortedag hoopt te vieren,

EEN JUBILEUM-JAARGANG TE DOEN ZIJN.

In elke maand-aflevering namelijk, zullen *behalve de gewone inhoud,* zooals die, door redacteuren en medewerkers, geleverd wordt, artikelen, verslagen, enz. enz. verschijnen, van algemeen literair-historisch belang, want die de geschiedenis van De Nieuwe Gids in den loop der jaren beter bekend zullen maken, en van onschatbaar belang zullen blijken en een ruim studiemateriaal geven voor studenten in de letteren in het bizonder en voor elken liefhebber van literatuur in het algemeen.

Wij stellen ons bovendien voor, van de Mei-aflevering een bizonder nummer te maken, waarvan omvang en prijs gelijk zullen zijn aan die van onze historische aflevering (October 1925), en die wij (ter onderscheiding van het Willem Kloos-nummer van 1919, dat *geheel uitverkocht* is) zullen noemen:

KROONJAAR WILLEM KLOOS-NUMMER.

Deze bizondere aflevering kost afzonderlijk *f* 4.50, maar *is voor onze abonnés in den jaargangsprijs inbegrepen.*

In dit ‘Kroonjaar Willem Kloos-nummer’, zullen onder meer verschijnen:

Lodewijk van Deyssel. Eerste ontmoeting met Willem Kloos.

Hein Boeken. Herinneringen.

F. Erens. Herinnering.

Dr. AE.W. Timmerman. Willem Kloos als vriend.

Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe. Achter de schermen.

Portretten van Willem Kloos.

Een gedicht van Willem Kloos, in zijn verschillende staten van wording.

Willem Kloos' herinneringen aan zijn H.B.S.-tijd, zooals hij die schreef voor het Gedenkboek der eerste H.B.S. te Amsterdam.

In de overige afleveringen van dezen jaargang zullen achtereenvolgens, *behalve de gewone bijdragen,* worden gepubliceerd:

Pers-critiek over De Nieuwe Gids vóór zijn verschijnen en gedurende de eerste jaren.

Critiek over de brochure: De onbevoegdheid der Hollandsche literaire critiek, tijdens haar verschijning en daarna, benevens nog de onthulling van een grap van Guido over de Canzonen van Mr. Joan Bohl.

Prospectussen van De Nieuwe Gids van den 1en, 2en en latere jaargangen.

Een reeks Parodieën, vervaardigd op de verzen, die thans ‘de schoonste, ooit in onze taal verschenen’ worden genoemd.

Een reeks dankbetuigingen van oudere letterkundige tijdgenooten, die door De Nieuwe Gidsers heeten miskend.

Notulen der vergaderingen vóór de verschijning van De Nieuwe Gids.

Notulen der vergaderingen gedurende het eerste jaar.

De pers bij Willem Kloos' 50en geboortedag.

De pers bij Willem Kloos' 60en geboortedag.

De pers bij het 25-jarig bestaan van De Nieuwe Gids.

De pers bij het 40-jarig bestaan van De Nieuwe Gids.

Mr. R.H.J. Bakker: Willem Kloos en Frederik van Eeden, een studie met geheel nieuwe inzichten.

Dr. Cohen: Jacques Perk als vertaler.

Khouw Bian Tie. Willem Kloos als ciriticus.

Dr. Alfred A. Haighton. Over Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe.

De prijs voor den geheelen jaargang, ondanks den verhoogd belangrijken inhoud, blijft op *f* 25. - per twaalf afleveringen bepaald; evenwel zullen afzonderlijke afleveringen dit jaar *f* 3. - kosten, en zooals gezegd, de Mei-aflevering, het Kroonjaar Willem Kloos-nummer, *f* 4.50.

DIRECTIE DE NIEUWE GIDS.

Historische afdeeling.
De Nieuwe Gids.
Prospectus.

AMSTERDAM, 1885.

Op den Eersten October a.s. zal verschijnen de eerste aflevering van een nieuw tijdschrift, genaamd DE NIEUWE GIDS, onder redactie der heeren: Frederik van Eeden, F. van der Goes, Willem Kloos, Willem Paap en Albert Verwey.

In den titel ligt de bedoeling der redactie opgesloten. Gelijk nu bijna een halve eeuw geleden, in het jaar 1837, *De Gids* werd opgericht door eenige jonge letterkundigen, die aan hunne gedachten over het heden en hunne eischen voor de toekomst een eigen orgaan wilden geven, omdat beide van de denkbeelden en de idealen van het oudere geslacht niet onbelangrijk verschilden, meenen de stichters van DE NIEUWE GIDS, dat zij thans op hunne beurt aan een onafhankelijk tijdschrift behoefte hebben.

Men staat voor het feit, dat geheel hun letterkundig streven afwijkt van den weg, dien de gezaghebbende organen zijn ingeslagen, en wenschen te blijven volgen.

Wil men dus het publiek de gelegenheid geven met hunne richting bekend te worden, begeert men met klem de meening uit te spreken, dat groote wijzigingen in onze literatuur dringend noodig zijn, dan is het vestigen van een eigen tijdschrift het eenige middel voor dit doel.

* * *

De Redactie van DE NIEUWE GIDS stelt zich in de eerste plaats voor, hare beginselen van aesthetische en historische kritiek te ontwikkelen, en ook hare eigene voortbrengselen den lezers aan te bieden.

Een gedeelte van haar bestek houdt zij beschikbaar voor opstellen over algemeene onderwerpen van wetenschap, kunst en philosophie.

De Redactie begeert de medewerking van allen, van kunstenaars, van letterkundigen en geleerden, die in vooruitstrevenden zin over hun vak het woord verlangen.

Zij voor zich gevoelt de behoefte aan samenwerking der jongeren. Zij heeft reden te onderstellen dat hare tijdgenooten die behoefte niet miskennen. Zij koestert den wensch het orgaan te worden van het jongere geslacht in de Nederlandsche letterkundige, wetenschappelijke en artistieke wereld. Zij maakt er staat op dat men de door haar verstrekte gelegenheid tot aansluiting zal toonen te waardeeren.

* * *

In de laatste, schoon niet in de geringste plaats, zal DE NIEUWE GIDS zich bezig houden met de binnen- en buitenlandsche politiek van den dag. Zij zal daarbij en bij de beschouwing der sociale vraagstukken de beginselen voorstaan, die door het voorgaande voldoende aangeduid mogen heeten.

De Redactie ontveinst zich de moeilijkheden niet, die dit programma medebrengt.

Maar evenzeer meent zij te mogen verwachten, dat de ernst van haar streven door hare tijdgenooten zal worden erkend, en dat de keuze der middelen om haar doel te bereiken, haar de noodige medewerking zal doen verwerven.

Met vertrouwen roept de Redactie verder den steun in van het publiek. Het is dikwijls in de laatste jaren gebleken dat de tevredenheid met veel van het bestaande in literatuur, kunst en maatschappij, verre van onvermengd of algemeen was. Alleen die meenen dat wijziging allicht verbetering kan zijn noodigt de Redactie uit van hare pogingen kennis te nemen.

Den steun, haar toegezegd door velen, stelt zij op hoogen prijs; dankbaar erkent zij de aangeboden hulp van enkele ouderen, waarmede een jarenlange vriendschap hen verbindt.

Deze dubbele steun geeft DE NIEUWE GIDS den moed de eerste schrede te doen op een weg, waarop eerlang het jongere Nederland haar moge vergezellen.

Jacques Perk vertaler door Drs. E. Cohen.

Op pag. 146 van Betsy Perk's bekende biografie van haar neef[1] vinden wij een brief aangehaald van de dichter aan zijn tante, die, blijkens een aanwijzing op p. 150, uit 't einde van Oktober 1880 dateert. Bedoelde brief bevat de mededeling, dat Jacques bezig is een Franse roman te vertalen en wel in de woorden:

'Daarbij danst mij geschreven schrift allerliefst voor de oogen, hetgeen wel te begrijpen is, dunkt mij. Elke week te zorgen voor vijf, zes kolom illustratie.... heet vertalen. Ik ben nu in 't midden van 't tweede deel van den roman "Octor", idem 500 blz., die 1 Juli a.s. af moet zijn en dan afzonderlijk verschijnt. Ik hoop, dat u kennis zult maken met dezen pupil, een kind is 't bij lange na niet.

Weet u, wat het grootste bezwaar dezer vertaling is? Het is een sensatie-roman, vol moord en doodslag, krankzinnigheid, vergiftiging, veinzerij en misdaden. Zuiver ingekleed en vol mooie plaatsen.'[2]

Deze aanhaling stelt ons al dadelik voor moeilikheden. Een zekere duisterheid valt niet te ontkennen. Want wat bedoelt Perk met 'vijf, zes kolom illustratie'? En wat moeten wij denken van die uiterst vreemde naam 'Octor'? Het zal dan ook blijken, dat wij er niet in geslaagd zijn, deze naam thuis te brengen. Het denkbeeld van een verlezing door Betsy Perk lag van het begin af voor de hand.[3]

1) Betsy Perk, Jacques Perk geschetst voor het jonge Nederland der XXste eeuw. Amsterdam, 1902.
2) Betsy Perk, p. 147.
3) De heer K.R. Gallas, die zo vriendelijk is geweest, zich voor dit vraagstuk in te spannen, heeft gevonden, dat er een roman bestaat, geheeten: 'Victor, ou l'Enfant de la forêt' (1796) van Dacray-Duminil. Zie hierover: Alice Killen, Le roman terrifiant ou le roman noir, p. 130. De heer G. vond het echter waarschijnlijker, dat J.P. een contemporaire roman zou hebben vertaald, en ook hebben onze gegevens ons verder niet in deze richting geleid.

Mej. Perk geeft ons echter nog een tweede aanwijzing, die ons allicht op het spoor zal brengen. Op p. 145 nl. vertelt zij het volgende:

‘en zoo vernam ik - -, dat hem de vertaling van een zeer lijvigen roman was opgedragen, welk werk hem later zwaar woog en deed vaststellen, dat een romanschrijver een onuitsprekelike verantwoordelijkheid op zich laadde, wanneer hij er maar op los fantaseerde! Immers de moord door de Jong dien zomer van '80 bedreven, diezelfde roman had er dezen den weg toe gewezen, en die idee bezwaarde hem.’ ‘Alleen’, zoo voegt mej. Perk er naief aan toe, ‘kon hij, vertaler, zich geen aandeel aan het kwaad gelukkig toerekenen, daar 't niet gezegd was, dat juist de vertaling voor zooveel kwaad den weg had gewezen, maar veeleer het oorspronkelijk werk.’

Bij nazoeking in oude dagbladen bleek het mij, dat er inderdaad verband gezocht werd tussen de beruchte moord-de Jong, die op 23 September 1880 in de duinen bij Scheveningen gepleegd is, en een roman *Twee moeders,* verschenen van 1 Julie 1878 - 1 Julie 1879 in ‘De Hollandsche Illustratie’. Deze roman is een vertaling naar het Frans van Emile Richebourg (1833-1898): *Deux mères* (1879, Paris, Le Dentu).

Is dit nu de bedoelde roman?

Er staat nog steeds ‘Octor’. En dan.... Perk schrijft Oktober *1880,* terwijl de vertaling van *Twee Moeders* 1 Julie *1879* al klaar was.

En toch wees Betsy Perk met zekerheid in deze richting.

Het werd nu wel zeer wenselik, het origineel van de bewuste brief onder ogen te krijgen, daar de zaak door de hier aangehaalde mededeling ingewikkelder dan ooit was geworden, en ons vertrouwen in de juiste citering er niet groter door werd.

Hoe echter deze brief te vinden?

Mevr. H. van Deventer-Perk, zuster van de dichter, was mij in deze zaak zeer ter wille en ik ben aan haar de belangrijke bevestiging verschuldigd, dat haar broer inderdaad *Deux Mères* vertaald heeft. Ook deelde mevr. van Deventer mij mede, dat Jacques Perk vast medewerker aan de ‘Hollandsche Illustratie’ was. Betsy Perk zegt dan ook, dat de uitgever hem de opdracht ‘eenvoudig thuisgestuurd’ had. Intussen moeten wij ons dit

medewerkerschap zó voorstellen, dat Ds. M.A. Perk, de vader van onze dichter, redakteur van de H.I. was. Hij liet dus blijkbaar een belangrijk deel van het werk aan zijn zoon over.[1)]

Waar zich echter de nalatenschap van mej Perk bevond, wist mevr. van Deventer mij niet te zeggen. Wel was in haar huis een groot dossier met Perk-handschriften bewaard. maar op verlangen van haar beide zusters, was dit dossier verzegeld.[2)]

Het lag nu voor de hand, eens na te gaan, welke roman in de jaargang 1880-81 van de 'Hollandsche Illustratie' was opgenomen, temeer daar de mededeling van Jacques Perk, dat zijn vertaling 1 Julie af moest zijn, om dan afzonderlik te verschijnen, in de richting van de H.I. blijft wijzen, die van 1 Julie tot 1 Julie loopt, en dan zijn roman als premie afzonderlik uitgeeft.

De roman in de jaargang 1880-'81 bleek een uit het Frans vertaalde, getiteld *De dokter.*

Dat lijkt op 'Octor'!

Ja, maar dan toch meer in klank dan op schrift. En is mej. Perk dan zó aan 't knoeien geweest? Zouden er soms twee romans door Jacques Perk vertaald zijn? Men zou dit allerminst uit de woorden van zijn tante opmaken.

In ieder geval heeft Betsy Perk een fout gemaakt. Laten wij nu *De dokter* nog even rusten en trachten wij eerst die fout op te sporen. Er zijn drie mogelikheden:

1. Dat de brief verkeerd 'gedateerd' is, d.w.z. dat de aanduiding op p. 150 - 'bedoeld schrijven[1)] is een week of zes jonger dan het vorige' - onjuist is.
2. Dat het verband tussen een vertaling van Perk en de moord de Jong moet verworpen worden.
3. Dat door mej. Perk twee verschillende vertalingen verward worden.

1) Deze mededeeling dank ik aan de heer Binger, zoon van de uitgever van de H.I.
2) Ook Dr. A.C.J.A. Greebe, die het dossier nog bestudeerd had voor zijn bekende dissertatie over de Mathilde-cyclus, kon mij dienaangaande niets meedelen. Een rondvraag aan de Ned. bibliotheken bleef zonder sukses, evenals korrespondenties met de jeugdvrienden van Perk: Willem Kloos, Frank v.d. Goes, Dr. H.C. Muller. Hun allen hier mijn dank voor hun vriendelike antwoorden. Wel was Dr. H.C. Muller juist overleden, maar zijn zoon Mr. Joan Muller heeft mij zo omstandig mogelik geantwoord. Ook Dr. Berg, ambtenaar aan de Univ. Bibl. alhier, mijn dank voor de ijver en belangstelling, waarmee hij mij heeft bijgestaan.

1) d.i. de volgende aangehaalde brief, gedateerd 9 December '80.

1. Verkeerde datering is uitgesloten. De feiten, die in de brief ter sprake komen (o.a. Perk's kollegelopen, zijn eerste gedichten in de ‘Spectator’) horen in deze tijd thuis. En ook in de volgende brief, gedateerd 9 December 1880, lezen wij. op p. 152: ‘Is het mogelijk in zulk een toestand - terwijl ik toch nog mijn roman vertaal - veel aan mijn geliefde kunst te doen?’ Tenslotte vinden wij in Vosmaer's voorrede tot de Mathilde-cyclus een aangehaald brieffragment van 30 Desember 1880, met de volgende zinsnede: ‘(ik) vertaal een Franschen roman.’[1)]

2. Dat de roman *Twee Moeders* in verband wordt gebracht met de moord-de Jong staat wel vast. Zooals reeds gezegd, wordt deze roman in de dagbladen met name genoemd. Wel wordt de toedracht niet in alle kranten gelijkelik voorgesteld - een krantenverslag is niet altijd even exakt - maar gezócht wórdt het bedoelde verband. Zo lezen wij in ‘Het nieuws van den dag’ van 24 Des. 1880: ‘Door het lezen van romans is hij op het denkbeeld gekomen om geld te vorderen. Hij las de Holl. Illustratie, waarin hij de roman las *Twee moeders,* handelende over het stelen van een kind door een familie, uit vrees dat haar een erfenis zou ontgaan.’ Dat deze roman door Jacques Perk vertaald is, heeft mevr. van Deventer mij later nog eens met grote beslistheid verzekerd. Zelfs had zij zelf eraan meegeholpen, want Jacques werkte heel wat liever aan zijn sonnetten.

3. Wij weten dus zeker, dat in 1878-'79 *Deux mères* vertaald is door Jacques Perk.

In 1880 spreekt hij op *drie* plaatsen van een roman, die hij bezig is te vertalen.

Dan *moeten* er twee romans door Perk vertaald zijn, die dan door Betsy Perk door elkaar gehaald worden.

En nu wij hier zeker van zijn, en met de andere mogelikheden hebben afgerekend, willen wij weer eens tot die roman *De dokter* terugkeren, om deze wat nauwkeuriger te bekijken. Op p. 1 van dit opstel zagen wij Perk enige aanduiding van de inhoud geven: ‘Het is een sensatieroman, vol moord en doodslag, krankzinnigheid, vergiftiging, veinzerij en misdaden. Zuiver ingekleed en vol mooie plaatsen.’ Voorshands hadden wij daar niet veel aan, daar zulke sensatieromans de eigenschap hebben van nogal wat familie

1) Jacques Perk, Gedichten, 2e dr., p. 14.

trekken te vertonen. En inderdaad gaan die kwalifikaties wel op voor *Twee moeders,* maar.... als men rekening houdt met Perk's bekende neiging tot overdrijven. Want wel is in *Twee moeders* sprake van al deze mooie dingen, die een zichzelf-respekterend sensatie-auteur ten enenmale niet kan ontberen. maar men kan toch niet zeggen, dat het verhaal er zo heel vol van is.

Voor *De dokter* echter gaan deze kwalifikaties volkomen, zonder enige overdrijving, op.

Wanneer wij dus weten, dat:

1° J.P. in '80-'81 een roman vertaald heeft, die niet *Deux mères* kan zijn;

2° Ds. Perk redakteur van de H.I. was; J.P. zelf reeds een roman voor de H.I. had vertaald; ook de termijn 1 Julie en het afzonderlik verschijnen in de richting van de H.I. wijst; en het woord ‘illustratie’ (‘Elke week te zorgen voor vijf, zes kolom illustratie.... heet vertalen’) begrijpelik wordt, wanneer wij het lezen als ‘Illustratie’;

3° De titel *De dokter* veel gelijkenis vertoont met de problematiese naam ‘Octor’;

4° De door Perk gegeven karakterisering volkomen opgaat voor *De dokter*;

5° Mej. Perk zeer slordig is, hetgeen hier weer is gebleken, en op verscheidene andere plaatsen in haar boek aan te wijzen is; dan mogen wij met vrij grote zekerheid konkluderen, dat ‘Octor’ een verlezing is voor *De dokter* (misschien schreef Perk ‘doctor’), terwijl mej. Perk deze roman verwart met *Twee moeders,* eveneens een vertaling van haar neef, zonder het anachronisme te bemerken, dat zij neerschreef.[1)]

Nu een en ander over de inhoud van deze sensatie-romans.

Horen wij eerst naar het oordeel van de vertaler zelf: ‘Zuiver ingekleed en vol mooie plaatsen. Al vertalend moet ik in mijn snipperuurtjes dat alles in mij opnemen, om het met eigen woorden weer te geven. Ik moet het nog eens voelen, en daar ik fijner gevoel dan de botte lezers van zulk soort romans brengt het mij

1) De schrijversnaam wordt niet vermeld. In het ‘Nieuwsblad voor de Boekhandel’ van 1880 was de titel niet te vinden. Ook een zoeken, op goed geluk, in Thieme's ‘Guide’ was vruchteloos. Mevr. van Deventer wist van deze roman niets af. Dit is echter geen wonder, daar zij in deze jaren 1880-81 maar weinig haar broers werkzaamheden kon volgen doordat zij op kostschool was.

soms in pijnlijke hartstochtelijkheid. Waar een ander iets akelig vindt gruw ik en al zoo meer.'[1)]

Deze woorden zeggen eigenlik niet veel. Voor zover zij een gunstig oordeel uitspreken, zou ik mij daarbij willen aansluiten, en wel ten opzichte van beide romans, ofschoon mij *Twee moeders* minder rijk aan psycholigiese tegenstrijdigheden lijkt dan *De dokter.* In hun soort zijn deze verhalen werkelik heel goed. De kompositie is voortreffelik. De intriges worden afgesponnen met een regelmaat en een spanning, die ook een meer geletterd lezer geboeid houden. Natuurlik zijn deze romans van de zwart-wit-psychologie, die de menschheid verdeelt in aandoenlik goede en afgrijselik slechte wezens; ademen zij een hoogst idealistiese geest. die niet rust voordat de duivel naar zijn hel is teruggejaagd en de deugd gelauwerd.

Hier volgt een overzichtje van beide romans.

Twee moeders. Het mocht best *Drie moeders* heeten, want er zijn er drie, twee heel goede en één heel slechte. De twee goede zijn bedoeld. De slechte is Mad. de Perny, die haar gewetenlooze zoon Sosthène de Perny al te lief heeft. Haar edele en schone dochter Mathilde echter - een *te* ver van de stam gevallen appel - laat haar koud. Moeder en zoon hebben een begerig oog laten vallen op de markies Edm. de Coulange, schatrijk en van edele inborst. Slechts het eerste interesseert hun. Hij moet de man van Mathilde worden, opdat zijn miljoenen alvast wat dichterbij komen. Door handige manoeuvres weten zij dit huwelijk te bewerken. Maar een groot bezwaar doet zich voor: de markies, die een veelbewogen doordraaiersleven achter de rug heeft, is zwaar ziek geworden, alle dokters geven hem op. En er is nog geen erfgenaam. Zullen de begeerde miljoenen nu toch aan neefjes en achterneefjes vervallen? Dat nooit! De aterlingen weten wel raad: er zal een kind worden te voorschijn getoverd, de erfgenaam der Coulanges! De 'zaakwaarnemer' Blaireau zal zich met deze dienst belasten, al zal men hem een douceurtje van 50.000 francs ervoor moeten toestoppen. Hij weet dan een ongelukkig verlaten meisje te verschalken, Gabr. Liénard, dat spoedig een kindje ter wereld zal brengen. In haar slaap rooft men haar 't wicht en brengt dit over naar het kasteel Coulange. Moeder en zoon hebben de markiezin

1) Betsy Perk t.a.p., p. 147.

zó weten te biologeren, dat zij er tenslotte niet meer toe kan komen, haar echtgenoot het afschuwelike geheim mede te delen, hetwelk zij opsluit in haar ziel. De markies had men intussen enige maanden weten weg te werken, naar 't verre Zuiden, om op zijn verhaal te komen. Natuurlijk wordt erop gerekend, dat hij niet terug zal keren, maar de weg zal gaan, door de dokters voorspeld. En het behoeft ook geen betoog, dat de markies desalniettemin springlevend en gezond thuiskomt. De miljoenendroom is in rook vervlogen.

En het ergste: sindsdien voelt Mathilde zich energieker: zij verjaagt haar moeder en broer uit haar huis. Van nu af zint Sosthène op wraak. Wij zullen de vele verdere verwikkelingen, die zich nu nog voordoen, maar niet volgen. Men kan er zeker van zijn, dat de deugd beloond wordt en de misdaad de kous op de kop krijgt. Wel wordt Sosthène de Perny met 200.000 fr. zakgeld naar Amerika gestuurd, en maakt de auteur ons in het laatste hoofdstuk ijselijk bang, dat hij nog van zich zal doen horen, doch dit is slechts uitstel van exekutie (vervolg: ‘De zoon’). Overigens wordt een grondige afrekening gehouden. Mevr. de Perny was al, gelijk een tweede Izebel, uit het raam gegooid, nog wel door haar geliefde zoon, en stierf, onder hartroerend berouw en algehele vergiffenis.

Dank zij de ijverige nasporingen van de zeer rechtschapen agent van politie Morlot, wordt de zeer grootmoedige en fatsoenlike Gabr. Liénard (de eigenlike tweede moeder, Mathilde was de eerste) gevonden, en ontvangt zij haar kind terug van de zéér edele markiezin, die inmiddels echt moeder was geworden. Zelfs Gabrielle's - door een ongelukkige samenloop van omstandigheden - verleider, de zéér edele en diep-voelende graaf van Sisterne, vinden wij terug en in haar nabijheid. Wij zijn allesbehalve voldaan, dat zij zijn vrouw niet wordt, maar vertrouwen ook in deze op het vervolg. De zéér rechtschapen Morlot (die een voortreffelike vrouw bezit) wordt benoemd tot rentmeester van de markies. Het behoeft geen betoog, dat hij zich in deze post zéér bekwaam en strikt eerlik betoont.

De overeenkomst met de moordzaak-de Jong schijnt niet heel groot. Naar 't getuigenis der kranten is dit een chantage-zaak, die zich aldus heeft toegedragen:

Op 23 September 1880 werd de 13-jarige Frederik Marius Bogaardt met een rijtuig afgehaald uit de woning van de onderwijzer G.H. Bouscholte, te Den Haag, en wel door Willem Marianus de Jong, die voorgaf, door Marius' ouders te zijn gestuurd. Intussen had de Jong een brief aan de vader van Marius verzonden, waarin de heer Bogaardt gelast werd, op een bepaalde plaats f 75.000 te laten brengen, daar zijn zoontje anders het leven zou verliezen. Voordat de Jong echter naar de afgesproken plaats ging, had hij 't kind al vermoord in de duinen, naar hij voor de rechtbank zei, uit vrees, dat Marius hem zou verraden. Door toedoen van een vriend, sergeant Musquetier, is de Jong's schuld uitgekomen.

De enige overeenkomst met de roman schijnt dus het ontvoeren ven een kind om geld machtig te worden. Moet men echter het gerucht geloven dan is de Jong een halfbroer van Marius, en dan zou ook hier kunnen gedacht worden aan jacht op een erfenis. Mogelik is hier een familiegeheim in het spel. Wij zullen daar liever niet in wroeten. Voor ons onderwerp is het ook van weinig belang.

De dokter. Op het marktplein van het stadje Mélun speelt zich een tragische gebeurtenis af. Een man, schuldig verklaard aan moord op en beroving van een zekere Fred. Baltus, wordt terechtgesteld. Er heeft zich echter een ernstig vermoeden genesteld, dat de veroordeelde - een zwijger, die slechts zijn vóórnaam heeft willen noemen - onschuldig is, gelijk hij zelf heeft verklaard en hardnekkig volgehouden. Op het oogenblik, dat de valbijl neerbliksemt - een rauwe gil uit een der vensters op de markt. 't Is Jeanne Fallandier, de vrouw - ofschoon eigenlik niet wettig gehuwd - van de bankier Maurice de la Rivière. Zij schijnt het vreselik geheim te kennen, dat deze veroordeelde mee in zijn graf neemt. Maar ook zij neemt het helaas mee, en wel in de krankzinnigheid, die sindsdien haar geest houdt gekluisterd.

Er was nóg iemand, die niet zonder ontroering het hoofd des terechtgestelden zag vallen: Fabrice Leclère, neef van de bankier, zich wanend erfgenaam van diens vermogen. En aanstonds wordt het wantrouwen van de lezer tegenover dit personage gewekt. Geen wonder: wij leren hem al gauw verachten als de werkelike moordenaar van Fred. Baltus. En straks zou hij zijn geweten

bezwaren met nog meerdere misdaden, als daar zijn moord, diefstal, oplichting etc., indien er niet waren edele en waakzame geesten, die het pad der deugd effenen en de woonstee der gerechtigheid bewaken. Wel beschikt de valsaard over bekwame handlangers, in de personen van de falsaris René Jaucelyn en de giftmenger dr. Frans Rittner, maar al deze gedrochten heeft de hel slechts gebraakt, opdat wij te meer voldoening zouden smaken over de wrekende hand des Gerichts en ons te harteliker verheugen in het geluk, dat onze deugdhelden ten deel valt. Wij mogen vooral niet verzuimen de brave zeerob Claude Marteau te vermelden, wiens onvermoeide ijver en nooit-falende geslepenheid het Recht doen zegevieren. Dat hij eens uit armoe een brood stal, hebben wij hem dan ook allen van harte vergeven, de brave kerel. De nieuwsgierige, die graag wil weten, waarom de roman *De dokter* heet, zij meegedeeld, dat Dr. George Vernier zich zeer verdienstelik inspant om het goede tot de zege te helpen, de krankzinnige geneest, en de allerliefste dochter van de bankier, Edmée, ten huwelik krijgt. Men zij er ook gerust op, dat alle geheimen tenslotte opgehelderd worden en niemand zijn loon of straf misloopt.

Ook in deze roman draait een belangrijk deel der gebeurtenissen om de intriges van Fabrice Leclère ter bemachtiging van de erfenis van de bankier. Ook hij zint op middelen, de dochter van Maurice de la Rivière uit de weg te ruimen. Misschien is uit deze overeenkomst met *Twee moeders* de verwarring van Betsy Perk te verklaren, indien zij althans de romans gelezen heeft.

Beide vertalingen zijn zeer vlot en zuiver, behoudens enkele kleinigheden. Hier en daar schemeren zelfs literaire kwaliteiten door. Het is echter niet zeker, of zij geheel door Perk voltooid zijn. Ook zagen wij, dat hij medewerking van zijn zuster(s) had.

Pers-critieken vóór en tijdens de eerste afleveringen.

s-GRAVENHAGE, 17 September 1885.

Dus zal er, blijkens het vóór mij liggend prospectus, een ‘nieuwe Gids’ komen? Uitstekend. Hoe meer Gidsen, hoe beter; vooral indien ieder van die Gidsen een anderen kant opwijst, want dan bestaat er de grootste kans, dat de wegwijzing behoevende zwerveling al die eigenaangestelde Gidsen wijzen laat, om bij de voorlichting van een hem bekend en vertrouwd deskundige de bouwstoffen tot vorming van een eigen, onafhankelijk oordeel op te doen, dat hem alle Gidsen, goed- of miswijzende, kan doen ontberen. Voor hen, die den weg kennen in de maatschappij, in de kunst, in de letterkunde, is het bestaan van Gidsen van luttel beteekenis; ze hebben niet veel meer waarde dan de naambordjes op de straten voor hen, die de stad hunner inwoning op hun duimpje kennen. Al volvoerde een partijtje stoutmoedige spotvogels de onderneming van in een enkelen nacht die bordjes van alle straten af te rukken en op verkeerde plaatsen weer aan te slaan, meent men dat een enkel Hagenaar den volgenden dag daarom den weg niet zou weten te vinden naar bureau of societeit? of dat de *flaneurs* en *flaneuses* van de hofstad in den namiddag zouden gaan pantoffelen in het Lamgroen of het Oog-in-'t-zeil-straatje, omdat bij die nachtelijke verwarring daar de naambordjes waren aangeslagen, die vroeger de Veenestraat en de Spuistraat hadden aangeduid? Geen mensch, geloof ik eer, zou van de verandering iets bespeuren, en alleen de volslagen vreemdelingen in ons Jeruzalem zouden er door in de war worden gebracht. En gelijk het met de naambordjes op de straten gaat, zoo is het ook gesteld met de Gidsen op het gebied van letterkunde, wetenschap, kunst, politiek, enz. enz. enz. Maar de Amsterdamsche jongelieden, die thans tot het publiek de oproeping richten om zich door hen den weg te laten wijzen, willen iets nieuws; zij hebben in den doolhof van al die vakken, nevens de bekende oude wegen en paden, nieuwe *coupures* ontdekt, die zij

den volke zullen wijzen. Zij ‘staan voor het feit - gelijk het prospectus van het nieuwe tijdschrift niet zonder grootspraak het uitdrukt - dat geheel hun letterkundig streven afwijkt van den weg, dien de gezaghebbende organen zijn ingeslagen, en wenschen te blijven volgen,’ en willen aan het publiek gelegenheid geven met hunne richting bekend te worden. Dit is alles zeer fraai en eigenlijk gaat het mij persoonlijk in 't geheel niet aan, of deze vijf heeren een eigen richting, een eigen streven en een eigen weg hebben, welke richting, streven en weg zij niet behoorlijk meenen te kunnen volgen zonder een eigen tijdschrift. Maar als een klein onderdeel van het groote publiek, dat dan toch ten slotte dat nieuwe tijdschrift zal moeten lezen, moet ik toch vragen, of dit alles wel heel veel beteekent. Ik herinner mij zeer goed tijdschriften die zoo ongeveer uit dezelfde behoefte heetten voort te komen - laat ik *de Banier* maar noemen - toen ze goed en wel op slag waren gekomen, bleek het al spoedig dat de redacteurs en schrijvers toch eigenlijk dezelfde richting, streven en weg volgden als hunne voorgangers, en toen ze dan ook na een paar jaren waren uitgepraat, ging het tijdschrift te niet. Zal 't dit nieuwe tijdschrift beter en anders gaan? Wanneer ik in aanmerking neem, wat de oprichters daarvan zooal op letterkundig gebied hebben uitgericht, dan durf ik hier geen bevestigend antwoord geven. De geschriften, artikelen in dagbladen en tijdschriften, waardoor zij zich hebben doen kennen, wijken slechts in zoover van de werken van andere Nederlandsche letterkundigen af, dat zij zich onderscheiden door een drukken, omslachtigen, gekunstelden stijl, een fout, die door belangrijkheid van inhoud niet opgewogen wordt. Zoo zal een der heeren bijvoorbeeld, wanneer hij in eene critiek van eene tooneelvoorstelling zeggen wil, dat menig toeschouwer den neus snoot of ophaalde om opwellende tranen te bedwingen, zich aldus uitdrukken: ‘Menig toeschouwer van het sterkere, minder licht aandoenlijk geslacht bewerkstelligde door eene niet zonder eenige misbaarlijkheid ondernomen luchtdrukbeweging van mechanischen aard, dat de zich in 's mans ooghoekklieren opzamelende droppels, fonkelende juweelen waarin het gemoed den dichter de schatting zijner ontroering te betalen pleegt, in het den mensch zoo nuttig olfactorisch orgaan werden geabsorbeerd.’ Behoort deze omslachtige, pedante stijl tot de ‘groote wijzigingen in onze literatuur’, welke, volgens het prospectus ‘dringend

noodig zijn', dan zal het niet veel moeite kosten met weinig voorraad van stof ettelijke tijdschriftvellen op te stoppen. Een ander schreef eene 'satire', die terecht weinig opgang heeft gemaakt, omdat de humor daarvan was van de allerzwaarste soort en de klaarheid en ongekunsteldheid, welke alleen dergelijk geschrift genietbaar kunnen maken, verre te zoeken. Moeten dergelijke schriften in het nieuwe tijdschrift getuigenis afleggen van der redactie 'beginselen van aesthetische en historische critiek,' dan zal de lectuur niet vermakelijk zijn. Een derde schreef een paar tooneelstukken, waarin bewijzen van veel talent en geest aan eene groote mate van onervarenheid en nuchterheid gepaard gingen, en niettemin klom de auteur, door de wierook der pers bedwelmd, met de grootste zelfgenoegzaamheid op een voetstuk, dat hij zich van de gewogen en te licht bevonden werken van hen, die hem op den weg naar het voetlicht waren voorgegaan, had opgebouwd. Een vierde, in een van de 'gezaghebbende organen', die de literatuur nu maar eenmaal, tot groote ergernis van deze 'jongeren' niet wijzigen willen, - hoe dit zal moeten geschieden, begrijp ik niet best, - leverde daarin een proefje van de verstgaande eenzijdigheid, door veroordeeling op den allerhoogsten toon van nagenoeg onze geheele hedendaagssche poëtenbent, om een enkele hunner braaf in de hoogte te kunnen steken. Indien dit de nieuwe richting verbeeldt, dan beveelt ze zich weinig aan, want dat alles kan men tegenwoordig even goed, al is 't dan ook niet in de 'gezaghebbende' organen, vinden.

Dit laatste is ten slotte mijn grootste bezwaar tegen het plan, en de reden waarom ik den ondernemers eene groote teleurstelling voorspel. Er zijn zooveel tijdschriften in ons land, dat het *a priori* reeds onmogelijk geacht moet worden, dat eene enkele richting opzettelijk uit alle geweerd zou kunnen worden, tenzij dit het *genre ennuyeux* mocht zijn, dat geen enkele redactie gaarne herbergt, al weet het zich soms toch bij haar in te dringen. En in waarheid behoeft men de tijdschriften hier te lande maar na te slaan, *Gids* en *Tijdspiegel, Los en Vast, Nederlandsche Spectator* en *Lantaarn,* of hoe ze meer heeten, om te ontwaren dat er zoowat van alle richtingen en allerlei streven in voorkomt; zelfs behoort de hedendaagsche laborieuze poezie, die er vermaak in schept de taal achterste voren, onderste boven en binnenste buiten te keeren,

tot de geliefkoosde voedsterlingen onzer periodieke literatuur. Ik geloof zelfs dat menig bestaand tijdschrift zich volgaarne tot het orgaan van al die onbeschreven nieuwigheden zou willen maken,

Zie, nu heb ik op den 17den September 1885 geschreven en toch geen woord gerept van de *cause célèbre* die hier heden behandeld wordt, de zaak van de 'gezantmoordenares'. Onder ons gezegd, uwe lezers zullen over deze zaak in de eerste dagen zóóveel te lezen hebben, dat ik er met een gerust geweten van zwijgen kan. Alleen wil ik mededeelen, dat de zaak zelfs in hooge mate de belangstelling van het Haagsch publiek gaande maakt, dat ik heden middag op Buitenhof en Groenmarkt de menschen *en file* heb zien staan, alleen om den gesloten gevangenwagen te zien voorbijrijden, waarin Jeanne Lorette te vier uur van het Gerechtshof naar het Gevangenhuis zou worden teruggevoerd.

(*Arnhemsche Courant'* van 21 Sept. '85).

De nieuwe Gids. - Al vroegen ook wij onwillekeurig toen dit twee-maandelijks tijdschrift werd aangekondigd, of de oude Gids al zóó oud is, dat het tijd wordt haar door een nieuwe te vervangen, en al noemden wij den titel in verband met deze vraag, niet vrij (omdat de moderne Nederlanders althans met de oude Grieken deze enkele eigenschap gemeen hebben, dat ze snakken naar nieuwigheden en gaarne de onbekende goden aanbidden) van verwaandheid en overmoed..... zoo moesten wij toch erkennen dat een nieuw tijdschrift, waarin het Jonge Holland zich kon doen hooren, ondanks de geboorte van *De Lantaarn* (die inderdaad lof en aanmoediging verdient), recht van bestaan had. Inderdaad, een beetje overmoed en een weinig meer ondeugendheid dan de oude Gids ons in de laatste jaren opdischte, zou voor sommige magen een niet onwelkome spijze zijn.

Ook wij zagen met verlangen daarnaar uit. Bij voorbaat vergaven wij het jonge volk wat misschien de grenzen van deze en gene opvatting ten onzent mocht te buiten gaan. Speelt maar op, vroolijke en levenslustige speellui! Wij zullen onze ooren wel even dicht houden als uwe tonen soms wat schril zijn. Als ge ons maar amuseert en ons dwingt te glimlachen. Wij kunnen wel tegen een stootje.

De le aflevering ligt voor ons. Welk een teleurstelling. Een onberispelijk en hoogst verdienstelijk stuk van Doorenbos over

Hendrik IV en de Prinses Condé; een studie over het Sonnet en de Sonnetten van Shakespeare, van Albert Verwey; een artikel van Dr. Ch.M. van Deventer over De Wet van Berthollet en de moderne scheikunde; een dito van Dr. H. Blink over de Revue Coloniale Internationale..... allen in een vorm en stijl en toon, waardoor ze evengoed in de oude *Gids* hadden kunnen staan als in de nieuwe; artikelen zooals er honderd in een jaar geschreven worden en al of niet gelezen. Resten een soort van kindersprookje, een fabel of wat is 't? van Frederik van Eeden, getiteld: De Jonge Johannes, een paar gedichten van zeer gewoon gehalte en eenige varia. Voor deze alleen was 't zeer stellig de moeite niet waard een nieuwe Gids te stichten.

Moesten wij de geheele onderneming dus naar deze eerste aflevering beoordeelen, wij zouden moeten zeggen: niet veel zaaks; doch wij willen ons oordeel opschorten. De ondernemers zijn nog jong.

(*N. v.d. D.*, 7 Oct. '85)

Het eerste nommer is verschenen van *De Nieuwe Gids,* het tijdschrift van eenige jonge letterkundigen, wier streven - gelijk wij van hun programma zeiden - afwijkt van den weg dien de gezaghebbende organen zijn ingeslagen en wenschen te blijven volgen. De inhoud deelden wij reeds mede. Met belangstelling zal het publiek ongetwijfeld het nieuwe tijdschrift openslaan om na te gaan welk streven zich hier kond doet, welke weg hier wordt ingeslagen.

Naast de verschillende artikelen van letterkundigen, economischen, historischen en natuurkundigen aard - men ziet het tijdschrift omvat verschillend gebied - is ook de politiek in 't kader der beschouwingen begrepen. Het tijdschrift blijkt ‘ernstig liberaal’ te zijn en is als zoodanig voorloopig voor uitbreiding van het kiesrecht, tot zoover de tegenwoordige grondwet het toelaat. De grondwet laat uitbreiding van het kiesrecht toe, welnu, men make van de gelegenheid gebruik. Die deze uitbreiding niet willen, behoort men niet langer te rekenen tot de liberale partij. Het zijn de echte, de herborene conservatieven.

Uit hetgeeen volgt blijkt echter dat het algemeen stemrecht tot het ideaal der redactie behoort. Aan de rechtmatigheid van het algemeen stemrecht, als een gevolg der historische wet van

den vooruitgang beschouwd, twijfelt zij niet. De nieuwe geschiedenis kent twee tijdvakken: in het eerste regeerde het volk in het geheel niet, en in het tweede gedeeltelijk. Nu komt der derde periode aan de beurt. Wie zal deze orde keeren, wie den stroom dwingen zijn golven bronwaarts te sturen?

(*Zwolsche Courant* van 3 Oct. '85)

Als een tweede barende berg, waaraan een klem muisje ontsprongen is, mag men ook de *nieuwe Gids* beschouwen. Afgaande althans op het hoog opgeschroefde programma, door de leiders dier jeugdige onderneming vooraf in de wereld gezonden, dat ‘hún letterkundig streven afwijkt van den weg, dien alle gezaghebbende organen ten onzent zijn ingeslagen en blijven volgen’, dat ‘*groote* wijzigingen in onze litteratuur *dringend* noodig zijn’; dat vestiging van een eigen tijdschrift het eenig middel is voor [?] dit doel’, enz. enz. -, heeft men niet zonder verbazing van den poveren inhoud der eerste aflevering kennis genomen. Niet onaardig vind ik het loopje, dat een ongenoemd briefschrijver uit Parijs in de *Lantaarn* (sommigen willen weten dat Busken Huet daar achter steekt) met deze nieuwe wegwijzers heeft genomen, door het te doen voorkomen als ware 't eenvoudig eene grappige mystificatie van den kant der *oude Gids*-redactie, die een negental door haar afgewezen opstellen in een bandje heeft bijeengestoken om aan het publiek het bewijs te geven, dat zij Jong Holland de hand wel wil reiken, maar - haar eigen orgaan daar nochtans te goed voor acht. Spotvogels beweren dan ook, in gelijken geest, dat de ‘dringende behoefte’ aan een eigen tijdschrift eigenlijk alleen deze voor haar papieren kroost elders geen onderkomen kon vinden. Dit staat in elk geval vast, dat zij andere en betere waar ter markt zal moeten brengen, indien zij meent te mogen verwachten dat ‘de ernst van haar streven’ - gelijk er in het programma staat - ‘door hare tijdgenooten zal erkend worden.’ Tot dusver kwam daar nog bitter weinig van aan het licht; allerminst zeker wel, waar het de ontvouwing geldt harer ‘beginselen bij de beschouwing van het sociale vraagstuk.’ Waren wij een half jaar verder, men zou zeer geneigd zijn aan eene April-grap te gelooven. Maar voor boert van zulk allooi zijn die onderwerpen te ernstig. Dáár is jongensachtigheid misplaatst.

Mr. P. Brooshooft, bij Jong Holland gebleven, al behoort hij

eigenlijk tot een oudere generatie -, de schrijver van ‘Zijn Meisje komt uit’, is dezer dagen weer met een nieuw blijspel in zee gestoken, dat ditmaal in den schouwburg van v. Lier, maar niet bijzonder vlot, van stapel liep. Was door zijn *Lina Blond,* ten vorigen jare, reeds het peil van zijn dramatisch talent in de oogen van publiek niet aanmerkelijk gestegen bevonden, deze derde proeve schijnt evenmin grooten opgang te hebben gemaakt. De stof was anders niet onaardig gekozen; eene satire op de heerschende manie onzer dagen van het sollen met letterkundige vermaardheden uit den voortijd. Er waren daar vrij wat gegevens, die voor het grijpen lagen. Maar het schijnt dat de heer Brooshooft van de fijnere hekelkunst tot de platte klucht overhelt. Reeds de namen zijner personages, *Wonder, Likkens* enz., duiden geen hooge vlucht aan. Ook blijkt hij ze niet de vereischte hoeveelheid leven te kunnen inblazen, waardoor typen zich in den regel van marionetten plegen te onderscheiden, terwijl het hem tevens aan de gaaf schijnt te ontbreken, een dramatisch weefsel te spinnen, belangwekkend genoeg om de toeschouwers vier bedrijven door in spanning te houden. De klimax althans was hier veeleer in omgekeerde rede, want *Dirk Govert Klaaszoon* schijnt, blijkens de eensluidende mededeelingen der verslaggevers - zeer zeker in strijd met de bedoeling van den auteur - ten slotte, met verlof gezegd, tamelijk wel op zijn plat te zijn gevallen.

Dit is het wat men eigenlijk het tegenwoordige Jonge Holland in 't algemeen zou kunnen ten laste leggen, dat het zich niet genoegzaam rekenschap geeft van den waarlijk niet geringen afstand tusschen willen en - kunnen! In 't onderhavige geval was - als een onzer bladen opmerkte - 'schrijvers onderwerp, met prof. Geel gesproken, eigenlijk meer een ‘bovenwerp’.’ om diezelfde reden ziet men zoo menige, zich coryphee wanende spruit onzer jongere letterkunde eveneens die malle beweging van Dirk Govert Klaaszoon ongelukkigerwijze nadoen. Nu, met vallen en opstaan wordt men wijs - zegt het spreekwoord. De heer Brooshooft heeft nog twee stukken in petto, naar *men zegt.* Ik onderschrap deze laatste woorden, omdat aldus de titel luidt van een nieuw blijspel van Justus van Maurik Jr., dat door het Ned. Tooneel eerstdaags voor het voetlicht zal worden gebracht. Hopen we dat het zich beter zal staande houden.

(*Zwolsche Courant* van 26 Oct. '85.) (P. Bruin).

(Wordt vervolgd.)

Binnengedachten door Willem Kloos.

CD.

Italië... o, hoe heerlijk leek mij 't naadren van Uw zoomen,
Toen nooit-geweetnen zonden, met mijn zwijgend Wee, me op reis.
Daar 'k, diep-verholen, 't reedloos Leven raadde en, schaarsch, vaag Peis
Voelend hoog boven 't leedge, duistre warlen, vond gekomen

Me in weemoedsvolle Sferen tusschen Dood en vaag-schoon Droomen,
Naar buiten stroef, koel-vlak, maar, diep in 't Hart, fijn-peilend wijs
Al Wreedheên dezes smallen, schralen Aanzijns, tot de Zeis,
De Oneindge, bijna hieuw terneêr me....
O, dat volzaal'ge stoomen

Door 't Vlak-land van den Po.... Maar wáár was 't Licht der Zon? Kil-grijs
Bleek me alles in 't druk-saai Torino.... Doch Milaan: 's volk's stroomen
En luchtig vroolijk praten, leek mij lief vaak als Parijs.

En 't wijd Venetië.... eigen voelde ik 't half me als Holland.... loome.
Dreef ik als in verwezenlijkte Wanen opgenomen:
Mijn smalle Gondel op glad water gleed paleis langs na paleis.

CDI.

O, 't grillig Genuëesch rukkend geroep aan kleur'ge kaden,
Waar 't volk vlot roddelt door elkaer in schijnbaar-reedloos Doen
Met wagens vol van balen.... 't was me, als steeg gek Visiöen
Me op uit legenden, naar wier Zin 'k vergeefs diep-stil bleef raden,

Der me in mijn jeugd wel eens verrezene Scheherazade,
Op wier geluid, dat klonk me uit oude boeken, 'k gauw te ontspoên
Poogde 't staeg koel-strak huislijk zeuren, onderwijl mijn schoen,
Om kinderpootje, raakte poot der tafel; tot Pa's Gade,

Vage Medéa, die schaarsch sprak, slechts wroette steelsch, aan 't woên
Sloeg, onverhoeds geroepen door haar eedlen Zoon. (O, 't laden
Dier leuke, hoekge scheepjes onder kantge vlagjes!)... Schade

Mij broozen, teedren, reeds bereid door de Eignen, wen 'k niet koen
Door alles mij had heen geworsteld, willend sterk ook toèn,
Of deed 'k niet zèlf? Zijn ijdle Veêrtjes we op 's Al's Storm's Genade?

CDII.

Na 't herrieën dier Havenplaats, wierd 't heerlijk me in Florence,
't Harmonisch-eeuwge, vreedzaam-levende... O 't beleefd gebaar
Dier Staatgen, die bedienden me, of 'k een weidsche Vreemdling waar',
Met hoflijk buigen, wen 'k wat nam van 't Beste zonder schransen.

't Was me, of er alles rhythmisch ging op breed gedein van stancen:
'k Zag kalme, lichte pleinen, en 'k bedacht mij vaak dan... dáár
Kwamen, in slank bewegen, vóór wel zevenhonderd jaar,
Bevallig-wilde stoeten, toen nog de aarde schoon was, dansen.

Veel ranke Torens rezen naar 't stil-wijde Oneindge, en klaar
Als 't Eeuwige dier Lucht, leek heel de Stad mij, waar geen zwaar
Woord klinkt ooit, noch een grove stap dreunt: gladde, stalen lansen

Niet worden daar gekruist nu, ja, geen enkel lievend paar
Zie 'k loopen in sublieme extase. Maar subtiele kansen
Vind 'k, stil te droomen zalig weg me in middeleeuwsch gestaar.

CDIII.

Bologna, lief me op eens weer rijzend als uit donkre Groeven,
Gij, lang-geweekne Waan, lijk heel mijn's vroegren Leven's Schijn,
Die uit der Al-ziel wit-stil Droomen, zwaar van Eeuwge Pijn,
Thans vreemd door de Aardsche schaarsche Weelde als vage Weedom zoeven

Terneer nog naar mijn Geest gaat, met een heerlijk-wreed bedroeven,
Tot in mijn binnenste Achterzalen, waar de vaste Lijn
Mijns diep-geheimsten Peinzens dan verzwijmelt plots in fijn
Herinnren, van al 't diep-doorleedne, en heilig-wijd herproeven

Van dagen vaag in 't Verst mijn's strengen Stuwens, toen 'k al 't stroeve
Van ons stug Hollandsch volk ontweken, wiegde op 't vlot gedein
Van meridiönale Mooiheid in al woorden, snel als rein,
Muziek-vol klaar gestijg uit al dier simplen stil behoeven

Aan 't schoonste ook in 't gewoonste. O, 't Bologneesch fijn-klein
Babblen, als 'k liep op stiller, enger straatjes kromme lijn.

CDIV.

Rome! wat is 'r aan Rome voor den binnenkomer? Woelen
Van radder lieden warlig stormen, in de lucht 't valies
De eene hoog-houdend sterk, om wien dan andren in een vies
Want vaal, gevlekt kostuum zich wringen, met dof-koele

Gelaten om scherp-turende oogjes speurend. Buiten spoelen
Uit dikke lucht, de straat langs, zie 'k den regen en een bries,
Een nijdge, als in ons Holland, weeft voor de oogen dra me een vlies
Kil-nattig van verwarring. Overal zie 'k plassen, poelen.

Is dit wel Rome? vroeg 'k mij zachtjes in 't rumoer, dat wies,
Toen 'k, hossend, door de Stad reed, die banaal scheen. Maar toch kiesch,
Want droef door 't denken aan 't Antieke, zweeg 'k. Och, donkre smoelen

Zag 'k, als in 't Ghetto, links en rechts tot in 't Hôtel, waar bies,
Vuil-goudene om albasten zuilen, mij bevreemdde. Een zwoele
Hitte me omving plots: 't licht viel op verweerde purpren stoelen.

CDV.

Neen, 't nieuwre Rome is niets: doch diepste Wensch, lijk Droom, bleef dansen,
Te ontwaren, 't wijd-zich-breidende wit-stille Vatikaan,
Waar 'k zacht-verwonderd eindlijk langs liep, maar, in 't vreedzaam gaan,
Mij vroeg: waarom daar geen Gothiek? Ai, die koel-strakke Renaissance....

Mysterisch-ziend gedenk aan Leo Dertien ging dan dansen
Me in 's Wezen's Diepte: onder kolommen zag 'k hem eenzaam staan
In 't Verst dier Reuzenhuizing, dood-eenvoudig, gansch ontdaan
Van aardsche glorie, maar met stalen Ziel, die, hoog ten transen

Der Menschheid plots verrezen, steeds een Mensch zich wist, belaên
Met vrees soms, wen hij zag in 't Diepste: ‘Weet 'k iets wis ooit? Waan
‘Heerscht overal beneên daar. Ja, Ik weet, ik voel 't! O, schansen

‘Van hoogste ontroering hief ik tegen Weifling, en mijn Daên
In 't Ondoorgrondbaar Zijnsgeheim mij duiden duidlijk aan,
‘Dat 'k word bestierd, breed-streng, door de Eeuwge Diepte van 't Eén-Gansche.’

Noot. Op blz. 654 regel 10 leze men het laatste woord: gemeden.

CDVI.

Ik hoopte, hoog, te voelen gaan me als-heilig, heerlijk-rijzend
Geleidlijk naar al Heemlen langs veel hellingen, verbreid
Rondom, alsof men zelf, tot zelfs in 't Verste, óók steeg: gezeid
Was dat mij, heel mijn leven, door mijn kinder-ziel, die wijzend

Groot-mooi steeds bleef mij alles wat Zij wenschte. Ach, schaarsch misprijzend
Ging 'k worden dies der Zelfheid vaste Willing, daar vaag-wijd
Zij me aanduidde al wat 'k doen moest in de ellendige Eindigheid,
Waar zóóveel daagt, wat wijkt weer, tot op 't deerlijk Eind men deizend

Weg-waast, als Schaduw van 't Eene Eeuwge, in 't IJle. Als knaap, breed peizend
Wist 'k in mijn Geest reeds, wat 'k diep wilde en 't wierd dan veelal Feit.
Maar toen 'k 't Helvetisch plaatjesachtig Bergwerk zag, dáár reizend,

Zooals 'k bestreefd had, voelde ik heel geen zin, me omhoog daar hijschend
Te dwalen door dat tooneelmaatge Bergwerk, daar 't niet strijdt
Met 's Volk's strak-nuchter Doen, dat kort-af spreekt, steeds droogjes eischend.

Bij Mozart's Krönungsmesse door Willem de Mérode.

Introïtus.

De knoppen der kastanjes kleven,
De struiken schieten kreuklig uit,
En 't glimmend rijs, dat nog niet spruit,
Staat met gespannen bast te beven.

De sappen stijgen in elk leven,
Dat zich voor Uwen drang ontsluit.
Heer, zie Uw dienaar! zie uw bruid!
Bereid, hun vollen bloei te geven.

Bloeien wij, Heer, alleen gelaten
Met schaduw en met spiegelbeeld?
Al wat ons pijnigt en verveelt
Aanzien zij lustloos en verwaten.

Ach Heer, zijn wij van U gehaten,
En laat Gij toe, dat dood ons steelt?

Kyrië.

De bloemen dringen om U samen:
De rozen, koninklijk en rein,
In roode zijde en wit satijn,
Edel van stam en hoog van namen;

In geur van meidoorn en seringen
Der duizendschoonen stijve rij;
En wereldsch in bruingouden pij
De muurbloemen, de boetelingen.

Ach Heer, in dit uitbundig leven
Heerscht reeds een onbekend gevaar.
Als zij hun zoetste geuren geven
Waaien zij vlokkend uitelkaar.

Heer, houd Uw handen opgeheven,
Ontvang dit arm verwelken maar.

Gloria.

Nu is de lucht zoo teeder groen
Als 't ritselen der vroege lente.
Knapen plantten hun blanke tenten
In schaduw van het forsch plantsoen.

Nu, na den lang genoten dag,
Liggen ze stil omhoog te staren
En zien de sterren statig varen
En zijn vol goedheid en ontzag.

In deze wijde dadenlooze
Dagen is niets door hen verkozen
Dan lach en milde heiligheid.

Nu voelen zij de stilte dringen
En barsten uit in schallend zingen,
Omdat G i j in de stilte zijt.

Credo.

Uw handen lieten 't leven stuiven,
Gelijk een bloem het gulden meel.
En kinderen ontloken, heel
Zijïg en rood en zacht als duiven.

Zij moeten langs Uw licht verschuiven
Gelijk het schaduwend gespeel
Van vingeren, en aller deel
Is, dat de dood hen komt omhuiven.

God, die òns achtloos verder telen,
Begaan in wellust en vervelen,
Met heilge rust aanziet en duldt,

Door Uwen Zoon tot 't eeuwig leven
Gekocht, en van Uw Geest gedreven,
Hervinden we U uit onze schuld.

Sanctus.

Gij hebt den geeselenden regen
Gedreven door het dorrend lof.
Tot vasten vloer ligt 't mulle stof,
Gebonden langs de heete wegen.

Een vogel, uit zijn vleugelveêren,
Klappert een kleine zilverbui,
Verschikt zijn natte halskraag lui,
En fluit verwonderd een paar keeren.

Gij hebt de wereld rein gewasschen.
De velden gonzen; in de plassen
Vischt kalm een reiger hoog gebeend.

En zielen, die Gij komt verrassen,
Laaien als vlammen uit haar asschen
En voelen zich met U vereend.

Benedictus.

Gezegend, die de rozen doet
Onder Uw lach ontluiken
Aan de verbolgen struiken
In glans van sneeuw en bloed.

Gezegend, die de vogels hoedt,
En lokt een schuwen zinger
Heel teeder op Uw vinger,
En wekt het nestend broed.

Gezegend, die der kindren schal
Bij 't spel met bikkel en met bal
Ons droeve hart laat raken.

Gezegend, die zich vaak vermomt,
Maar in den Naam des Heeren komt,
En ons wil zalig maken.

Agnus deï.

Wij gingen onze ziel belasten,
O lam, toen wij uw leven eêl,
Vol dartelheid en lief gespeel,
Niet hoedden voor ongure gasten.

Er was een hand, die zoekend tastte
Over het kloppen van uw keel,
En met een snelle snede heel
Plotsling uw kleine stem verraste.

Heere, wij hebben méér misdreven
Voor U; want Uw onnoozel leven
Is door onze eigen hand vermoord.

Heer, die geduldig zijt gestorven,
Schoon zelfs ons bidden is bedorven,
Hebt Gij vergevend ons gehoord?

Benedictie.

Ons is zoo wonderlijk te moede:
Niets kan ons bloeien nu nog keeren,
Want om ons is de glans des Heeren
En wij zijn vol van Zijnen bloede.

Zijn liefde kwam 't heelal ten goede,
En Hij zal ons beminnen leeren.
Wij willen niets en niemand deren,
Want wij zijn kindren van den bloede.

De wereld glanst den hemel tegen.
Een merel lacht en wiegelt zich.
De weelderige gouden regen
Buigt zich in bloei en spiegelt zich.

Gij komt..... het licht wuift blinkend open,
En wij gaan stil U tegen loopen.

15-30 Mei 1927.

Sonnetten door Hélène Swarth.

I. Vader en kind.

Ik was het kind, dat, blij om hemelblauwen,
Met Vader zingend loopt door lenteland,
Met de éene hand plukt bloemen van den kant
En 't ander handje veilig, vol vertrouwen,
Geborgen voelt in Vaders groote hand.
En, ruischt de regen kil uit wolkengrauwen,
Gedragen, schuilt in Vaders mantelvouwen,
Waar Vaders adem vreeze en koû verbant.

Wie dorst mijn hand met driesten greep ontscheuren
Die vaderhand? - Neen, 't leek of Hij me ontgleed.
Een vogel riep, belovend lokten geuren.
Bedwelmd, verdoolde ik in woestijn van leed.

Ik was het kind, dat zoeken bleef en treuren,
Wijl 't niet den weg weerom naar Vader weet.

II. Armen?

De geestesarmen laat mij zalig prijzen.
Doch wie is arm, die heeft zijn God gevonden?
Geen stof van boeken hebben zij verslonden,
Doch weten meer dan veelgeroemde wijzen.
Als helpende Englen, dalend, godgezonden,
Verdwaalde zwervers blij den weg te wijzen
Naar 't vroom geluk der vrede-paradijzen,
Waar 't water vloeit, dat spoelt ons rein van zonden.

O moest ook u de felle dood vernielen
Of zie ik u het nevelblank bezielen?
U smeekt mijn deemoed: - ‘Wil mij vrede geven!’

In 't bange donker tast ik naar uw handen.
Bevrijd mij uit den doolhof van mijn leven
En leid mij veilig naar uw droomwaranden!

III. Reinheid en rust.

Ik zocht alom de reinheid en den rust:
In kinderoogen, van den Hemel blauw,
In vrouwenoogen, blank van tranendauw,
In grijzenoogen, reeds door dood gebluscht.

Maar 't kind vergeet de hemelsche landouw,
De vrouw laaide óp in liefde- en moederlust,
De grijze wendt van d'onbekenden kust
Den bangen blik, waarin ik de aarde aanschouw.

Nu toef ik, eenzaam, veilig in mijn cel.
En met beloften lokt mij boek na boek,
Wijl duizende andren zochten wat ik zoek,
Tot, duizlend van ideëe'- en woordenspel,
'k Mijn enge cel te vlieden mij verkloek
En zoek in God de rust- en reinheidswel.

In memoriam. Door J. van Oudshoorn.
III. (*Vervolg van blz. 686.*)

De zee ruischte tegen de kiel. De machine begon te stampen. Dan werd het weder stil en gleed de stoomboot langs de witte aanlegsteiger. Het water onder-tusschen de groene balken was afgrondig-donker-koel. Des te gloedvoller lag er het badplaatsje, met zijn witte villa's aan de lange boulevard in tintelende zonne-koestering....

Het weerzien overtrof ter Laan's ongeduldigste verwachtingen. Deze werkelijkheid, na zoovele jaren, nog zoo goed als onveranderd te mogen aantreffen, deed ook de meest levendige herinnering krachteloos verbleeken.

Het aanbonken van de uitgeworpen loopplank op de steiger, het langzaam in gang komen der donker-samengedrongen passagiers, er ging reeds dadelijk die geheimzinnige bekoring van uit: te herkennen en tevens iets geheel nieuws te beleven. De kleinste bijzonderheden werden zoo in een sfeer van innigst-vertrouwd-zijn gehuld, waardoor zij hun vreemd-afzonderlijk bestaan toch even onverzwakt behielden. In deze omgeving leek eindelijk een deel van hem zelf opgenomen en vrij tot uiting te geraken. De schelpen op de geteerde steiger, die onder zijn schreden knarsten, waren hem uiterst hinderlijk en toch wekte dit snerpend geluid eenzelfde levensvreugde, als de eerste aanblik over volle zee van het badplaatsje reeds dadelijk in hem had gaande gemaakt.

Ter Laan liet de stroom van voetgangers aan zich voorbij trekken. Hij was hier geen vreemde en kon zich tijd gunnen. Zelfs zonder deze zonnige ontvangst, overlegde hij nog, zijn koffer naast zich neerzetend, met zijn hoed in de hand aan het hek van den steiger steun zoekend, - ja, ook bij donker weer of met regen hier aangekomen, had mijn eerste indruk geen andere kunnen zijn. Ook zelfs dan, - ter Laan wist het bij ingeving - had zijn verwachting hem niet bedrogen, hier meer dan daarginds te vinden. Daarginds.... De rollen hadden zich reeds omgekeerd.

Terwijl van het zonnige strand beneden een zoeltje even zijn haar en slapen streelde, ontspanden zich zijn trekken tot een zacht glimlachen. Ach, zóó verwelkomd te worden was natuurlijk beter. Daar, vrij tegen den blauwen hemel, lag het witte badhuis met nog immer drie groote vlaggen in top. De villa's opzij naar de landtong toe gingen reeds meer en meer in geboomte schuil. Het lage land aan de zachte zeebocht verliep toonloos naar den horizont; immer smaller, immer vager, ging er van het wazig strand met het laatste lichte helm-groen een loome berusting uit, een reeds ontrukt-zijn aan het leven, een stomme melancolie ook, die onverwacht ter Laan de eigenlijke drijfveer van zijn komst hier te binnen bracht.

Daaraan had hij tijdens de reis geen oogenblik meer gedacht en er zich in zijn enthousiasme over het weerzien evenmin rekening van gegeven. Thans echter kroop twijfel, teleurstelling in hem op, zoodat hij, van deze verre eenzaamheid zich afkeerend, in den aanblik der drukte op het strand ter andere zijde van den steiger verstrooiing zocht.

Daar bleek intusschen allerhand veranderd, wat hem vanaf de boot ontgaan was. Van de besloten zwemgelegenheden werd zoo goed als geen gebruik meer gemaakt; behalve de voor dames bestemde inrichting verkeerden zij in verval met gaten in de omrasteringen. Vrouwen, mannen, kinderen, bewogen zich zonder schroom in zwemkostuums door elkander op het vrije strand. Zoo genegligeerd werden er gezelschapspelen verricht of lag men in groote kuilen bijeen. Het uit- en aankleeden leek in een reeks van tenten te geschieden, die in de

duinhelling tegen de boulevard met hun bonte vlaggetooi het uitzicht juist naar dat gedeelte belemmerde, waar het door ter Laan voor zijn verblijf gekozen hotel gelegen was. Ontstemd het niet zoo dadelijk te kunnen vinden, nam hij zijn verrekijker uit het foudraal. Tusschen het gewemel der vlaggen door ontwaarde hij nu den kleinen voortuin van het hotel en een deel van de veranda's.

Daar leek nog alles bij het oude gebleven. Dat lag er in de getemperde kijker-belichting als voor jaren even rustig en afgezonderd. Wel stonden er ter weerszijden van den ingang tot den tuin groote witte plakaatborden, waarvan het ter Laan ten slotte gelukte de opschriften in vette letters te ontcijferen. Natuurlijk, ook de nieuwe hotel-houder diende rekening met den tijdgeest te houden. Dien avond werd er het dansen door cabaret afgewisseld; voor het einde der week was een gemaskerd bal aangekondigd. Maar dat speelde zich alles achter in het zaaltje af en zou ook wel zoo'n vaart niet loopen....

Hier hoorde ter Laan vlak achter zich zijn naam noemen en met den kijker in de half neergezonken hand zich omkeerend, kwam hij tegenover een opgeschoten jongeling in een imitatie-tropen-uniform te staan, die, met een triumfeerend gebaar naar de initialen op ter Laan's bij het steigerhek neergezette koffer, een opvallend gelijksoortig uitgedoste jongeling, een overtuigd ‘het is hem’ toeriep. Door ter Laan's strengste schoolmeester-gezicht weder in zijn dienst-verhoudingen teruggebracht, sloeg de hotel-knecht - veel anders kon hij niet zijn - de hand aan zijn met een kinband voorziene estafetten-petje, klapte de hakken tegen elkander en vroeg daarop ‘Meneer ter Laan...? Voor de Zeester....?’

‘Voor de Zeester’, herhaalde ter Laan flegmatisch en naast den ander, die zijn koffer opgenomen had, den steiger verlatend, vernam hij hoe zijn achterblijven pas bemerkt was, toen men reeds bezig was met de bagagewagen naar het hotel terug te keeren. Het hotel was namelijk niet zoo makkelijk te vinden en daarom, voor alle zekerheid, had zijn begeleider den steiger nog even afgezocht.... En daarginds stond ook de bagagewagen al....

Ter Laan gaf den ander te verstaan met het badplaatsje

bekend en niet van plan te wezen onmiddellijk naar het hotel te gaan, informeerde nog naar de etensuren en liet daarop den hotelknecht gedurende de rest van den steiger voor zich uitloopen. Zijn enthousiasme over het wederzien was danig verminderd. Ook de gevoelssfeer, die hem uit den eersten aanblik tegemoet gekomen was, sprak zoo niet meer aan. Iedere reden voor zijn komst leek daardoor plotseling weggevallen. In plaats van hier de leiding te hebben, leek hij thans gedwongen den man met zijn koffer te volgen.

Ter Laan's trekken versomberden en met zijn kijker over den schouder, zijn hoed in de hand, de borst wat vooruit, over den stijger schrijdend, kwam er zoo ook in zijn uiterlijke verschijning iets opvallend-gedwongens.

Bij den wagen trof hij nog eenige der nieuwe aangekomene hotelgasten aan, die er zich van overtuigden, dat er aan de bagage niets meer ontbrak. Groot misbaar hierbij maakte een ineengedrongen zwaarlijvig man. Terwijl zijn vrouw - niet minder omvangrijk - met meerdere kinderen opzij van den wagen stond, probeerde hij, niettegenstaande het protest van den knecht, de bagage dooreen te woelen, tot, overmand door de warmte, zwaar hijgend, hij het zoeken staken moest om zich met een grooten zakdoek gelaat en hoofd af te drogen. Maar er werd een hantasch vermist en dus begon het pijnlijk kijven, waarin zich thans ook de andere gasten mengden, opnieuw.

Onwillig had ter Laan zich afgewend. Na een laatste aanwijzing voor zijn koffer, was ook de vage hoop vervlogen, dat tenminste dit dikke echtpaar met zijn talrijk kroost toch nog voor een ander hotel bestemd mocht wezen. Het gezin had voor meerdere weken intrek in de ‘Zeester’ genomen.

Het vooruitzicht van dit samenwonen versterkte ter Laan slechts in zijn oorspronkelijk voornemen tot etenstijd van het hotel weg te blijven. Hij begon het strand naar de boulevard over te steken, de spelende groepen en de dicht-bezette kuilen zooveel mogelijk vermijdend. Hij ergerde zich over het zoo ongegeneerd bijeen zijn dezer vele menschen, maar, ten slotte toch nog gedwongen zijn weg langs een der tenten te nemen, voelde hij zich, bij het ontmoeten van een paar verholen-

spottende blikken, ook in zijn oogen belachelijk worden. Op het warmste van den dag in burgerdracht, zware schoenen aan de voeten, een staand boord om, in de brandende zon door het zand te zeulen.

Ter Laan had de boulevard bereikt en zoo op het vroolijke strandgewoel neerblikkend, bemerkte hij hoe er tusschen hem en dit mondaine leven reeds onherroepelijk een scheiding was gevallen. Om daaraan deel nemen trouwens was hij niet hierheen gekomen. Weder schrok er iets kleintjes in hem op, begon er een donker-tastend zoeken en, op een bank plaats nemend, werd het hem even plotseling als onwederlegbaar bewust, hoe deze nieuwe wereldsche drukte, die hij hier aangetroffen had, een hindernis voor de verwerkelijking van zijn gedroomd contact met het verleden moest worden. In plaats van hem nader te komen, was haar beeld reeds een paar maal door een aanvallig tricot teruggedrongen. Onmiskenbaar, maar daarop had hij bij zijn verlofsplannen toch allerminst gerekend. Zoo bleef ter Laan aarzelen zich in de richting van het badhuis te begeven, van waar muziek overklonk en de boulevard overvol moest wezen.

In tegenstelling met dit bonte beeld, kwam ter Laan thans de stille voortuin met de veranda's van het hotel voor oogen, zooals hij die in de tempering van zijn kijker had ontwaard. Daarvan ging plotseling een geheimzinnige bekoring uit, dat lokte met de belofte reeds dadelijk aan de zoo lang verbeide toenadering te beantwoorden. Hoe te kunnen vergeten, dat zij daar samen gewoond hadden.... Samen.

Ter Laan was van de bank opgestaan en begon den weg naar het hotel te volgen. De benauwing ieder oriënteerings-gevoel, zoowel met de omgeving als in zich zelf, verloren te hebben, was van hem afgevallen. Want wat was natuurlijker dan zich onmiddellijk in persoon aan te melden. Hij begreep zijn aanvankelijk aarzelen niet meer. Ja, zijn wegblijven daar moest bevreemding hebben gewekt.

Hij verhaastte zijn schreden. Thans eerst leek hem zijn verlof werkelijk te beginnen. In de buurt van het hotel ging hij een zijstraat in. Hij had er den knecht nog met de bagage bezig gezien. Wat moest die van zulke halfslachtigheid denken,

waar hij hem uitdrukkelijk verzekerd had.... Maar als de ander ook hem gezien had....? Ter Laan keerde op zijn schreden terug en, het hotel weder tegemoet loopend, bekroop hem weder het donkere besef in iets betrokken te worden, waarin hem nog slechts een lijdelijke rol was toebedeeld....

Bij het, na zoovele jaren, betreden van den kleinen voortuin, het binnenkomen in de half-duistere hal, voelde ter Laan zich door zulk een vloed van herinneringen overweldigd, werd die oude werkelijkheid dan toch zóó hevig-levend tastbaar, dat zijn adem hem dreigde te begeven en hij voor een oogenblik steun aan de garderobe zoeken moest. Maar dit weerzien wekte angst; in plaats van vreugdevolle wederbeleving bracht het kille ontnuchtering het met een voor goed afgedaan verleden te doen te hebben.

Maar toen was de hotelhouder reeds op ter Laan toegekomen en ondervond deze het als een bevrijding in hem een tegenstelling van den vroegeren eigenaar te mogen begroeten. Lang, mager, verbeten trekken, met vrije, heldere oog-opslag. Ter Laan voelde zich schuldig, terwijl de ander van bezorgdheid over zijn late komen blijken gaf.... De bestelde kamer vrij te houden, had al rompslomp genoeg gegeven.... De tijden waren slecht, de lui niet meer te vertrouwen en zelfs al was er de koffer ook, één dag pension minder beteekende reeds een strop.... Ter Laan kon den man geruststellen. Zijn verblijf strekte zich over meerdere weken uit. Met volledig pension, als afgesproken? Natuurlijk, ook dat.

De hotelhouder begon ter Laan naar het zaaltje voor te gaan... En hier, de eet- en dans-gelegenheid.... niet groot, maar.... Ter Laan had reeds genoeg gezien. Behalve de estrade voor de muziek, thans ruimer uitgebouwd, was er nagenoeg niets van belang veranderd. Het groote gestyleerde hert prijkte nog gekroond aan den wand, nieuw opgeverfd, wat rijker verguld. Wegens het cabaret voor dien avond, waren de tafeltjes in rijen recht tegenover de estrade om den dansvloer opgesteld. ‘Hun’ plaats was in deze rangschikking opgegaan. Niet zonder verwondering had ter Laan nog bemerkt, hoe hen dit in plaats van teleur te stellen, iets als

genoegdoening gaf; toen begon hij achter den hotelhouder aan het zaaltje te verlaten.

Ze beklommen het trappenhuis. ‘En nu de kamer, waarmede het meneer, bij deze drukte hier, nergens beter had kunnen treffen. Uitzicht op zee, beschutte glas-veranda....’ De ander was om den hoek van het eerste portaal verdwenen. Een beklemmend voorgevoel, waartegen zich ter Laan niet kon verzetten, maar dat hij evenmin geloof wilde schenken, hield hem er voor een oogenblik van terug zich eveneens in het portaal te begeven. Maar het kon niet waar wezen.

Hij besteeg de laatste treden, ging den hoek van het portaal om en trof er den hotelhouder, die bij zijn nadering, met een breed uitnoodigend gebaar, een paar schreden van de geopende deur van ter Laan's vroegere kamer terug deed.

Ter Laan bleef niets anders over dan den ander in ‘zijn’ kamer voor te gaan, maar tijdens de loftuitingen van den eigenaar over de rustige ligginig, het mooie uitzicht vanaf de glas-veranda, het goede bed, kostte het hem de grootste moeite zijn verwarring te verbergen of ook maar een blijk van tevredenheid te geven. Op zulk een trouwe reconstructie van dat oude verleden was hij daarginds toch niet bedacht geweest. Een zekere logica valt daarin ook in zooverre niet te miskennen, overlegde ter Laan nog den hotelhouder naar de veranda volgend, dat mij tenminste ‘haar’ kamer niet toegewezen werd. Maar wat nu te beginnen?

Want terwijl ter Laan het als een ontwijdinig ondervond op deze veranda, waar zij hun hoogste momenten hadden geleefd, met den waard over het uitzicht te staan praten; terwijl hij, na een zijdelingschen blik in de kamer, waar de opstelling der meubelstukken nog dezelfde was, besefte, hoe het een foltering worden moest daar weder de nachten door te brengen, werd hem daarbij tevens de onmogelijkheid bewust in deze speling van het toeval thans nog verandering te kunnen brengen. Toch voelde hij zich gedwongen daartoe, tegen beter weten in, een laatste poging te wagen door de quasi-belangstellende vraag, of het met de drukte hier dan inderdaad zoo erg, in het hotel zelf bijvoorbeeld alles voor weken vooruit bezet was....?

Het eerste kon de waard slechts kort bevestigen en twijfel

aan het laatste bleek door hem als een bewijs van ontevredenheid met de zoo moeitevol vrij gehouden kamer, zoo niet als een uiting van wantrouwen in zijn berichtgevinig daarover te worden opgevat.

Ter Laan haastte zich zijn woorden weder goed te maken. Van de veranda prees hij thans zelf nog eenmaal het uitzicht en met den hotelhouder weder terug in de kamer, ontsloot hij er onmiddellijk zijn handkoffer en begon wat kleeren in een kast te hangen. Deze bedrijvigheid, niet zonder eenig uiterlijk vertoon, verschafte hem welkome afleiding. Er bleef niets anders over dan zich in het onvermijdelijke te schikken, dat voelde hij wel. De ander had hem intusschen alleen gelaten.

....ter Laan zat op een der boulevardbanken in de buurt van zijn hotel.

In zonne-koestering van den zomerschen morgen was hij er ingedommeld, tot de warmte hem ook weder met een lichte bevreemding tot zich zelf bracht. Hij bevond zich pas sedert twee dagen in het badplaateje, het leken hem thans even zooveel weken. Maar wat hem het meeste trof, zoo plotseling weder in deze omgeving ontwaakt, was dat zijn eigenlijk bestaan ‘daarginds’ als iets volmaakt afgedaans in onbereikbare verten kwam te liggen. Zooals de duur van zijn verblijf hier, door onverwachte belemmeringen gestremd, zich schijnbaar had verlengd, zoo leek, in omgekeerde rede, de afstand, die hem van zijn eens zoo gemakkelijk van-dag-tot-dag-leventje scheidde, onoverkomelijk geworden, doordat hij het reeds maanden voor zijn vertrek had prijs gegeven om aan een verbeeldingsomgang de voorkeur te verleenen.

Meer dan de teleurstelling zich in de wereldschheid van het badplaatsje niet meer thuis te gevoelen en daardoor ook de herinnering aan haar eer uitgedoofd dan verlevendigd te vinden, verontrustte hem dit plotseling gemis van ieder wezenlijk verband met hetgeen daarginds jaren lang zijn uiterlijke bestaansvorm was geweest. Want al kwam de bekoring van zijn verbeeldingsomgang met haar hier weg te vallen, zelfs al moest hij er het gekunstelde van onderkennen - en aanwijzingen waren er reeds voor - zijn verlof zou een einde nemen.

Maar daarna met de leegte dezer ontgoochelinig, zonder hoe weinig dan ook, dat er nieuw tegenover stond, weder de vroegere plat getreden wegen te begaan.... het moest onmogelijk wezen.

Hier merkte ter Laan zich tegen dezen gedachtengang in verzet komen. Hij verzette zich tegen de dwingende kracht ervan, die ook thans weder als buiten zijn toedoen uitgemaakt had, dat het ondoenlijk moest worden zonder zekere nieuwe tegenwaarden in zijn vroeger bestaan terug te keeren, na hem van te voren er toe gebracht te hebben zijn aanvankelijke verlofsplannen te wijzigen en juist hier zijn intrek te nemen. Maar daarmede was hij voorloopig beslist bedrogen uitgekomen en dit droeg er niet toe bij zijn vertrouwen in dezen eigenzinnige aanwijzingen ook voor de naaste toekomst te versterken....

Den avond van den eersten dag reeds had ter Laan niets liever gedaan dan een toestand te brusqueeren, waarvan het hem maar al te duidelijk was, dat een langer verblijf de ondragelijkheid niet kon verlichten.

Na zijn aankomst door den hotelhouder in zijn vroegere kamer alleen gelaten, had hij er geen rust meer gehad. Aanvankelijk door den aanblik der veranda telkens vreemd opgeschrikt, begon er daarna ook van de kamer zelf bij vlagen een vrees-aanjagende vage wisseling van toen en nu uit te gaan, zoodat ter Laan het verdere uitpakken overhaast gestaakt en het vertrek verlaten had. Op het portaal langs ‘haar’ deur komend had het hem tot een schuw-afwerend gebaar gedwongen en eenmaal op de boulevard had hij ook daar zijn zelfbeheersching nog niet teruggevonden.

De tegenstelling van de vroegere weidsche rust, die hij vermoed had er aan te treffen, met de bonte kakeldrukte, die omtrent dit uur haar hoogtepunt bereikte, werkte daartoe te verwarrend. De vertrouwde plekken van hun samenzijn, zoowel op de boulevard als op het strand beneden, werden er door aan zijn blik onttrokken. Het bezorgde hem de gewaarwordinig zoowel voor de bezonkenheid van dat oude verleden als voor de aanmatiging dezer omgeving met blindheid geslagen te zijn en er thans als met zijn hoofd onder den arm rond te loopen.

Werktuigelijk had hij daarop zijn weg naar het groote bosch genomen, waar hem eenzelfde ontgoocheling wachtte. In plaats van breede stilte over de toegangspaden tusschen het oud geboomte, koffiehuis-bedrijf, tennisveld-drukte, rijtuigverhuurders, die den weg versperden. Bestoven, nog met den nadreun dezer herrie in het hoofd, had ter Laan een open plek in het bosch bereikt, waar door het lage kreupelhout een vijvertje zichtbaar werd met een enkele bank aan het water. Dat lag er nog even onberoerd als waren geen jaren vergaan, als kon hij er thans plaats nemen om haar op te wachten. Hoe vaak toch hadden zij in den aanvang elkander daar getroffen.

Ter Laan was reeds op zijn schreden teruggekeerd. Later misschien. Zoo echter, overrompeld als hij was door dat naargeestige in het weerzien van zijn vroegere kamer, begaf hij zich, na een laatsten steelschen achterwaartschen blik, langs de tennisvelden naar de boulevard terug. De drukte werkte minder hinderlijk op hem in. In tegenstelling met het dichte menschgewoel aan den toegang tot het bosch, bleef het hier nog immer het weidsche uitzicht op zee in volle zon, dat alles overheerschte. Ook ter Laan had het uit zijn innerlijke verdooving gewekt en, staande weg, was hij begonnen met zijn kijker den horizont af te zoeken....

Zoo had ter Laan reeds na die beide eerste dagen zich aan de ommekeer in het wereldsche van het badplaatsje aangepast. Wel was het voorloopig nog bij een overdag den tijd de loef afsteken gebleven, maar dat leek toch kinderspel tegen de nachtelijke verschrikkingen, die hem in het hotel uur na uur wakker gehouden hadden.

Den middag na zijn komst had hij tot etenstijd in de buurt van het badhuis doorgebracht. Een luieren bij de muziek afgewisseld door wat verder op een verfrissching te gebruiken. Om veel te loopen was het te heet. Zoodra hem voor een oogenblik de drukte onuitstaanbaar dreigde te worden, was de enkele voorstelling van het binnenkomen in de half donkere hal reeds voldoende geweest hem in zijn dolce far niente te doen volharden.

Maar ten slotte had hij toch den terugweg naar het hotel moeten aanvaarden en bleek zijn beklemmend voorgevoel door

de werkelijkheid, die hij er aantrof, meer dan gerechtvaardigd. Alles leek er samen te spannen zijn oponthoud zoo bezwaarlijk mogelijk te maken.

Ook zonder het dreigement van die kamer daarboven, was de enkele aanblik van het overvolle zaaltje, waarin hij als eerste den dikken man van den bagage-wagen herkend had, reeds voldoende ter Laan opnieuw schuw en onzeker te maken.

Blijkbaar toch nog veel te laat, werd hij reeds bij de garde-robe door den hotelhouder in ontvangst genomen, die hem, met het eerebetoon aan nieuwe gasten verschuldigd, naar een tafeltje in den achtersten achtergrond tegenover den ingang tot de keuken geleidde. ‘Hier zat men uit het gedrang, kreeg zijn eten heet van de naald en - dat leek als verontschuldiging bedoeld - iederen dag bijna ging het een tafeltje vooruit.’

Terwijl ter Laan vergoelijkend afwenkte, werd het hem pas bewust, zoo van straat af ten eten verschenen te zijn. In ‘hun’ tijd was dat hier niet mogelijk geweest. Temidden van het gezelschap, dat hij er thans aantrof, had ter Laan ook in avonddracht genoegen genomen met zijn afgelegen tafeltje bij de keuken. Dat hotel dreigde tot een nachtmerrie te worden. Er viel niet aan te denken zich, zelfs na een langer oponthoud, in deze rommelige eethuis-omgeving thuis te gevoelen. Het was van den aanvang een platte vergissing en moest dat blijven.

Vanaf de estrade zette de muziek oorverdoovend in. De dikke rooklaag over de hoofden der luidruchtige eters leek er schots en scheef door uiteen te splijten. Iedere intimiteit ging hier reddeloos te gronde en de herinneringen, die nog af en toe schuchter poogden op te doemen, Avekten slechts pijnlijkste verbijstering ‘hun’ verleden door deze werkelijkheid ontheiligd te vinden. Bij den aanblik van het groote gestyleerde hert beving ter Laan een leegte van onwel-zijn, zijn keel werd toegesnoerd en met een waas voor de oogen het zaaltje in starend, leefde daar enkel nog de dikke man van den bagage-wagen, die als een der luidruchtigsten, met zijn vrouw en kinderen, aan een tafel vol flesschen zat.

Zoo werd dit eerste avondmaal tot een langzame marteling, want hoe dichter bij de keuken bleek de bediening te nalatiger

te geschieden en zonder zijn dessert af te wachten, had ter Laan impulsief de wijk naar boven genomen.

Maar bij het betreden zijner vroegere kamer - het was intusschen donker geworden - had hij er als eerste het twinkelend lichten der badplaats over zee ontwaard en nog met de deurklink in de hand, zich alleronverwachts op den drempel van dat schijnbaar verzonken verleden bevonden. Dit hier beteekende eindelijk de daarginds zoo hevig verbeide wederbeleving. Dat verleden bestond opnieuw, onveranderd, met alles wat er eens aan deel genomen had. Ook zij. Zij was er nog. Thans. Daar. Op de half-donkere veranda....

In hetzelfde oogenblik ook had zich in zijn denken de terugslag naar de werkelijkheid voltrokken. Van de stille leege kamer ging zoo nog enkel doodsche verschrikking uit en begoocheling van een wedervinden verkeerde in angst om waanzinnig te worden, die hem, als 's middags reeds, op de vlucht deed slaan....

Zoo werd ter Laan dien eersten avond reeds tot ver na middernacht in het wufte leven van het badplaatsje gezien. Gelegenheden daartoe waren er niet overtalrijk en op zijn terugweg naar het hotel was hij er nog in een paar beland, waar hij bij den aanvang van zijn rondgang reeds geweest was. Hij meende te bemerken, hoe zijn eenzame verschijning hier en daar begon op te vallen, het maakte hem onzeker en verlegen en hoe later het werd, hoe meer hij zich in de uitgelaten drukte dezer localen verveelde. Maar dan hield hem de voorstelling van de leege half-donkere hotelkamer weder van heengaan terug, tot hij zich ten slotte toch in den voortuin van zijn logies bevond. In de étages brandde hier en daar nog licht en ook het achterzaaltje was, niettegenstaande het late uur, nog in bedrijf. Naar de garderobe te oordeelen, schenen er slechts enkele gasten meer te wezen, maar dit versterkte ter Laan nog in zijn voornemen van deze onverwachte gelegenheid gebruik te maken den terugkeer in de kamer daarboven uit te stellen.

In het zaaltje, waar hem de hotelhouder onmiddellijk tegemoet kwam, trof ter Laan nog een deel van het orkest werkeloos en verveeld op het podium. Door den waard begeleid kwam

hij aan een der tafeltjes onder het gestyleerde hert te zitten. Zijn bevreemding daarover werd aanvankelijk door het zakelijk praten van den ander verstrooid, die hem zijn nood klaagde. ‘Om goed en goedkoop te eten - ter Laan had het zelf reeds medegemaakt - een volle zaal, maar daarna, ho maar.’ Die moderne inrichtingen begonnen zijn ondergang te beteekenen. Dit met een mismoedig gebaar naar het leege zaaltje, dat inderdaad een naargeestigen indruk maakte.

Ter Laan, die het liefste weder was opgestaan, werd er door genoopt bij den hotelhouder een bestelling te doen, maar eenmaal alleen bij een half fleschje wijn, soms met een steelschen blik naar het gekroonde hert, zijn glas opheffend, werkte de totale mislukking van zijn overeenkomst nog enkel als een bange droom. Meer gedronken hebbende dan zijn gewoonte was, kwam hij voor een oogenblik er toe te gelooven zich in werkelijkheid in den grooten tuin van het stations-koffiehuis daarginds te bevinden en het zaaltje slechts opnieuw in herinnering voor oogen te hebben. Dit bracht dan weldoende ontspanning, tot het opbreken van het orkest hem weder tot bezinning bracht. Thans kon hij niet gelooven pas sinds een enkelen dag in deze omgeving te vertoeven. Weken lang reeds scheen hij met zijn regelmatig bestaan daarginds gebroken te hebben. Een klagelijk verlangen naar deze zoo roekelooze prijsgegeven rust stond in hem op.

Geheel verward had ter Laan het zaaltje verlaten en in het schamel-verlichte boven-portaal nog lang geaarzeld, maar eindelijk, eindelijk alleen in de gevreesde nacht-kamer, ging er in plaats van verschrikking een diep-stillend overgegeven veilig-zijn van uit. Een zweem van maanlicht liet er de dag-omtrekken van de dingen verzacht en onwezenlijk verschijnen. De kamer droomde thans in dezelfde gelatenheid van het nachtelijk buiten, een vage strook van zee met als verluchting aan den horizont een licht-doorbroken hemelstreep. In deze zelf-ontruktheid maakte de witte veranda, door maneschijn overgoten, een tooneelmatigen indruk.

Ter Laan voelde zich weder onzeker. Hun laatste zitten daar kwam hem verontrusten. Haastig begon hij zich te ontkleeden. Begaf zich te bed. Zoo was het goed. In de droomverloren

maan-belichting der kamer op den rug gestrekt met nog een zweem van zee en hemel achter de vensters, was zij hem nu toch eindelijk nader dan daarginds. Ging zij de veranda weder bruusk verlaten? Maar neen, zij zat er en verwachtte hem, ging tastend door de kamer, kwam thans aan zijn bed voorbij. Ter Laan kwam half overeind, had nog het gevoel de armen uit te strekken en viel oververmoeid in diepen slaap terug....

Tegen de eerste morgen-schemering reeds was ter Laan ontwaakt, zonder dadelijk te weten, waar hij zich bevond. Maar ook nadat hij zich weder georiënteerd had, bleef hem nog een zekere onrust bij niet op natuurlijke wijze gewekt te zijn. Nog bezig in herinnering na te gaan, welk uiterlijk gebeuren zijn diepen droomloozen slaap zoo plotseling onderbroken mocht hebben, deed een dof-dreunende slag, gevolgd door een bulderend lachen, ter Laan half dn bed overeind komen. Het sarcastisch gelach thans door een donker koor van schorre stemmen hoonend beantwoord, moest uit een der kamers dicht onder de zijne komen en weder eenigermate van zijn schrik hersteld, maakte ter Laan zich geenerlei illusie meer, een woeste kaartpartij, die zich in haar hoogtepunt bevond, niet tot het einde toe te moeten aanhooren. In het bulderend lachen meende hij het stemgeluid van den dikken man bij den bagage-wagen te onderkennen. Diens dreunende slagen op tafel verkregen in de eerste schuchtere morgenvroegte iets spookachtigs, dat ter Laan noopte het bed te verlaten. Op muilen en in pyjama begaf hij zich naar de veranda, waar hij aan den matglazen wand met vrij uitzicht naar de smalle landtong plaats nam. Den hoek der balconscène, waar nog eenzelfde soort breede rieten bank stond, had hij instinctmatig vermeden. Zoo zat hij een wijle roerloos, terwijl het duivelsch kabaal beneden onverminderd verder ging. De zon was nog niet opgekomen, toch maakte zich de warmte reeds merkbaar en alles in het nog half slapende landschap duidde erop, dat het een schitterende zomerdag zou worden. De zachte wazige hemel, het zoele van de onbewogen jonge zee, de flauwe omtrekken van de verre landtong. Na een korte stilte door een nieuwe moordende slag verschrikt overeind gekomen, zag ter Laan in een der veranda's opzij-beneden een gedaante in nacht-

gewaad verschijnen en zich snel in de kamer terugtrekkend betrapte hij zich op een heimelijk lachen, terwijl van de veranda's uit, een heen en weer schelden begon. Weer terug in bed, hoorde hij nog hier en daar deuren woedend toesmijten, maar het lawaai der kaarters scheen bedaard.

Nog met een glimlach op de lippen kwam ter Laan zoo in een halftoestand tusschen waken en droomen te liggen. Inderdaad, brutaler, radicaler, kon hem niet aan het verstand gebracht worden, hier niets meer te verwachten te hebben. Dat was tenminste iets positiefs, waar hij desnoods een houvast aan had.... Maar morgen moest hij zich natuurlijk beklagen, en dan.... Toen ter Laan dien eersten morgen opnieuw ontwaakte scheen in de veranda reeds de volle zon.

Hartshonger door Jeanne Reyneke van Stuwe.

If you could know after all,
You might cease to hunger and ache....
There is no help, for all these things are so,
And all the world is bitter as a tear.
S w i n b u r n e .

I.

De ‘châtelaine van Weerdesteyn’, zooals haar vrienden haar aardig-schertsend noemden, wachtte op het hooge bordes van het huis haar gasten.

Rechts en links, maar wat achter haar, - haar als vanzelf den voorrang gunnend, - stonden haar man en haar zoon, in hun pelsen en bonten mutsen, twee stoere, breede figuren, die, - ofschoon Joen in waarheid niet länger was, - korter leken dan haar slanke, jonge gestalte.

In haar mantel van petit gris zag Joen er precies uit, zooals zij er uit *wilde* zien: jeugdig, svelte, elegant.

Zij had lang geaarzeld, of zij voor dezen sledetocht-avond geen hermelijn nemen zou. Haar romantische fantasie had haar zichzelve doen verbeelden als een ‘sprookjesprinses’, die, in een geruischlooze slede wordt weg-gevoerd door het betooverde winterwoud.

Maar, neen! neen! zoo verstandig was zij wel geweest, om géén hermelijn te kiezen. Ten eerste was dat heusch wat ál te aanstellerig-jong! en dan.... hermelijn *lijkt* wit, maar wordt leelijk-geel tegen den achtergrond van blanke, blauw-witte sneeuw!

En wie zou er liever uitzien dan *zij,* zooals zij, tot haar

genoegen, zooeven voor haar spiegel had geconstateerd, in het fluweelzachte, neutrale grijs, dat haar bloeiende schoonheid alle recht liet wedervaren, en dat bescheiden werd gerehausseerd door een grooten bos lavendelblauwe violetten?

Zij wachtte haar gasten, Joen. Op het hooge, breed-uitloopende bordes van het eerwaardige Weerdesteyn, en staarde in den ster-helderen avond, waarin het met sneeuw bedekte park wondermooi zich uitstrekte, met de vlakke gazons, en de verre, in een blauwen nevel geheimzinnig verschaduwende lanen.

Een trotsche zelfingenomenheid deed haar het hoofd fier verheffen en glimlachen, - een eigenaardige glimlach, tevreden en triomfantelijk, met ook iets van een lichten hoon er in. Wie, zooals zij, was in staat, telkens iets nieuws te verzinnen? Wie, zooals zij, deed de heele provincie Utrecht van zich spreken, door haar smaak, haar excentriciteit, haar alles-overtreffende verbeeldingskracht?

Nu weer bracht het arrangeeren van dit feest: een sledetocht in den maneschijn, gevolgd door een souper, haar naam op aller lippen. Men benijdde haar dit idee, men was jaloersch op haar, men moest erkennen, dat zij éénig was, en met niemand anders te vergelijken!

Met het oog op een eventueele weersverandering, waren de invitaties slechts één dag van te voren verzonden; uit Arnhem en Amersfoort, waar eenige officieren waren genoodigd, had zij nog niet eens antwoord ontvangen, maar het kwam er niet op aan; zij wist in elk geval, dat Ernest Darcey kómen zou.

Ernest Darcey.... een mooie naam voor een knappen jongen....

Weer sloop het glimlachje om haar lippen.... tevreden, triomfantelijk, met ook iets van hoon er in....

Daar klonk het eerste zilveren getink van naderende sledebellen.

Enkele families, die zij in het bezit van een arreslede wist, had zij gevraagd, en voorts waren er op Weerdesteyn twee kleine sleden beschikbaar, en één groote voor een dubbelspan paarden, met plaats voor vier personen, ja ‘met de tegenwoordige slanke lijn wel voor zes!’ had Joen beweerd.

De een na de ander reden de sleden vóor, en op het bordes

van de stoep werd het een groeten wisselen, met levendige uitroepen; een auto bracht een groep vroolijke officieren aan, en Joen zag Ernest Darcey's stralende oogen vlak bij haar gezicht, toen hij haar een vloeipapier met orchideeën bood.

- O, paarse cattleya's gelukkig, zei ze.

- Waarom gelukkig?

- Omdat ik ze nu dragen kan, inplaats van deze violen. Zij wenkte een lakei, gaf hem de violen, en speldde, met een lange, juweelen barrette de orchideeën op haar borst.

Ah! fluisterde de jonge officier verrukt.

En Joen, terwijl haar glimlachje dieper werd, voerde hem in een nóg hooger hemel, door hem toe te fluisteren:

- Jij zal mijn cavalier zijn, Ernest.

Een heel gezelschap jongelui werd in de ‘familie-slede’ gepakt, die gemend werd door den jongen Leopold van Weerdesteyn.

Leopold-senior, zooals Joen haar echtgenoot veelal betitelde, bestuurde de ar van een oudere dame, en de overige gasten verdeelden zich in paren over de andere sleden.

Joen nam plaats in een ranke slede, gebouwd in den vorm van een zwaan, en met teedere zorg stopte Ernest Darcey haar in met de plaid.

Toen stapte hij op de treeplank, en greep de teugels.... en daar stond hij, zoo trotsch, zoo blij, dat Joen met een zekere verteedering naar hem keek.

De ‘familie-slede’ gaf de leiding, en de anderen volgden in een joligen stoet; zoevend gleden de gladde slede-ijzers door de dikke sneeuw, luid rinkelden de bellen door de ijl-dunne lucht. De stemming was uitstekend; allen genoten van deze nieuwe sensatie, en bewonderden het verrukkelijke schouwspel der geruischloos-voort-ijlende sleden, met de kleurig-gepluimde paarden; en de mysterieuse pracht van het besneeuwde bosch bracht zelfs den oppervlakkigste onder den indruk daarvan. Een enkel woord, een korte lach klonk op.... en verder niets dan wijde stilte.... met slechts het dof geplof der vlugge paardenhoeven, het rinkelend getink der bellen, en het gezoef der slede-ijzers....

Ook Joen's fantastische ziel genoot. Zij vond den jongen

man aan haar zijde knap en lief, en zij zag in den maneschijn zijn donkere oogen haar tegen-fonkelen.

Nu niet denken.... even niet denken.... vermaande zij zich, opgaan in het oogenblik, en verder niets vragen.....

In het paviljoen wachtten lakeien met champagne. Allen stegen uit, en verbleven enkele oogenblikken in de comfortabele ruimte, met de jacht-tropheeën aan de wanden; de wangen bloosden en de oogen schitterden van de vriezige kou, en Joen werd geestdriftig toegedronken door haar erkentelijke gasten.

Toen werd de terugtocht aanvaard. Als onopzettelijk toefde Joen nog even in het paviljoen, om den hofmeester de een of andere order te geven. En.... toen sprak het vanzelf, dat de slede van haar en Darcey de laatste was.

Zij had, terwijl hij de plaid om haar heen vlijde, als bij toeval zijn arm om haar heen gevoeld, en toen zij weder gleden door de hooge stilte, en hij de vaart van het snel-dravende paard wat intoomde, om den afstand tusschen hen en de laatste slede te vergrooten, verwachtte zij elk oogenblik een hartstochtelijk woord, een zoen....

Maar hij durfde blijkbaar niet. En zij? durfde zij hem aanmoedigen.... met een blik.... een fluistering.... een zucht...?

Zij wist niet, of zij durfde. Zij wist niet, of zij *wilde.* Doch... het werd haar opeens met een hoonende bitterheid duidelijk, dat het er niets toe deed, of hij durfde, of dat zij durfde.... omdat zij niet van hem hield.

O! vreeselijk! zij voelde, dat hij haar absoluut onverschillig was. Dus dat ook hij, na al haar teleurstellingen, een valsche verwachting bleek....

O, waarom kon zij haar ellendige hart niet dwingen tot rust. Waarom bleef het verlangen en hopen en hunkeren en hongeren.... en *wilde* het jong blijven, en krachtig en onstuimig, ondanks alle ontgoocheling en strijd.... waarom bleef het zoeken en smachten in een onduldbaar heimwee.... naar iets.... wat zij nooit had bezeten... en nergens vinden kon...?

Waarom weigerde haar opstandige ziel zich te resigneeren... en bléét zij worstelen om wat geluk.... wat geluk.... ach, waarom.... waarom.... Zij wist het niet. Zij wist alleen, dat zij zichzelve opnieuw bedrogen had, en dat die knappe, lieve jongen aan haar zijde haar doodelijk onverschillig was....

En toen hij eindelijk moed had gevat, en de teugels in de rechterhand nam, terwijl zijn linkerhand in een liefkoozend gebaar haar schouders omgleed.... keek zij hem aan, met zulk een koele ironie, dat het niet eens noodig was, hem bruusk af te weren. Hij trok zijn arm onmiddellijk terug, geschrokken, beschaamd.... zijn wang, waarvan zij even de warmte aan de hare had gevoeld, week terug.... en hij stamelde een paar woorden van verontschuldiging... een vraag om vergeving...

- Ernest, zei Joen, met haar stem, waarin, door de teederheid heen, iets klonk van hoon, ik vind je werkelijk allerliefst... maar zóó iets moet je niet doen.

Diep-getroffen, beleedigd in zijn serieus gevoel, wendde de jonge officier zich af.

Ik vind je werkelijk allerliefst.... had zij iets vlijmenders kunnen zeggen, iets, wat onmiddellijk een mijlenverderen afstand tusschen hen beiden bracht? Nog was hij te zeer ontdaan, om haar te verwijten, dat zij met hem had gespeeld, dat zij hem had aangelokt, en hem zwijgend zooveel had beloofd.... Maar hij spoorde het paard aan, zoodat het met enkele galopsprongen de anderen had ingehaald, - en toen de slede stil-hield, sprong hij er af, bood haar bij het uitstijgen hoffelijk de hand, en nam afscheid van haar met een zeer diepe buiging.

En Joen wist zijn vernedering zóó volkomen, dat het niet eens meer noodig voor hem was, om te zien, hoe zij zijn orchideeën losmaakte van haar bont, en ze achteloos weg-wierp in de sneeuw.

En toen zij een poos later in de eetzaal trad, mooier, hoogmoediger, stralender dan ooit, in haar toilet van zilvergrijze charmeuse, met aan hals en polsen de ‘beroemde’ familiesmaragden, zeide zij met een kalmen lach:

- De arme Darcey is al naar Arnhem terug; hij heeft morgen vroeg dienst, en 't was al een heel waagstuk voor hem, vanavond naar Weerdesteyn te komen.

Zij wenkte een lakei, liet hem het kaartje van het bord naast het hare weg-nemen, en zei volkomen zelfbeheerscht:

- We zullen de tafel-ronde één plaats moeten opschuiven; gelukkig zijn er cavaliers genoeg!

De gasten, opgewekt door den heerlijken tocht, onderhielden met animo een levendig discours, waaraan Joen, met haar eigen opgeruimd enthousiasme deelnam.

Maar terwijl zij als gastvrouw de gezelligheid hoogelijk bevorderde door haar nooit falende reparties en haar onuitputtelijken voorraad pikante gezegden en anecdoten, dacht zij, - want dit was een eigenschap van Joen, dat zij tegelijk het geanimeerd middelpunt van een vroolijken kring kon zijn, en ondertusschen reflecties maken, - dacht zij, met ietwat trieste zelf-ironie:

Waarom doe ik dat toch altijd maar weer: me omringen met feestende menschen, die me *niets* kunnen schelen, waarom zoek ik 'het' nog altijd dáár.... waar ik weet, dat het niet is te vinden....?

En met nog sterker zelf-ironie dacht zij:

Ik zeg 'het', maar ik bedoel eigenlijk 'hem'!....

Waarom zou zij tegen zichzelve niet eerlijk zijn? Hem.... hem, dien zij liefhebben kon met al haar hartstocht en kracht, met al de faculteiten van haar geest en gemoed.... hèm had zij haar heele leven gezocht.... en *nooit* gevonden....

Zeker, zij had wel aardige, lieve, knappe mannen ontmoet, zeker, zij was wel eens een onnoozel tikje verliefd geweest... maar met Laforgue zou zij kunnen zeggen:

> Je peux mourir demain.... et je n'ai pas aimé....

Het souper was allervroolijkst. De frissche lucht had de gasten hongerig gemaakt, en Joen deed een humoristisch verhaal, hoe de vischpastei 'tot stand' was gekomen: 's nachts hadden twee tuinlieden bij een bijt gewaakt, om te voorkomen, dat die dichtvriezen zou.... en hun buit was ten slotte nog maar zóó gering, dat de visch alleen maar door de culinaire bekwaamheid van den chef in een pastei omgetooverd, op tafel komen kon.

En de aanwezige vrouwen keken met de noodige afgunst naar Joen, die alles 'bij de hand' had voor een impromptu diner of souper, kalkoenen en poulardes, visch uit beek en vijver, de prachtigste vruchten.... zooals voor deze verrukkelijke 'charlotte de fraises....'

- O, maar dat was vroeger zoo niet, zei Joen, een beetje

minachtend, toen ik hier voor 't eerst de voet zette als ‘châtelaine....’ O, wat heb ik dikwijls moeten lachen om die landelijke equipage, geen stroomend water in huis, nergens electriciteit, géén telefoon, géén refrigerator, géén stofzuigers, géén vleesch-snijmachines.... geen.... neen, ik ben gauwer klaar met opnoemen, wat er wèl was, dan wat er ontbrak! Leopold mag blij zijn, dat hij *mij* op Weerdesteyn heeft gebracht.... 't is 'n verschil als van dag en nacht, - nietwaar Leopold?

- Zeker.... 't is een groot verschil, zei Leopold, maar *zijn* ironie was in zijn bedaarde stem nauwelijks te bespeuren. Hij had zich immers al zoo lang geschikt in Joen's bedrijf, zelfs dat zij zich als ‘châtelaine’ en moeder van een grooten zoon nog steeds als een jong meisje ‘Joen’ liet noemen.... en zich ook zoo gedroeg....

Even wierp Joen een snellen blik op haar man. O! het was vreemd! het leek voor iedereen, of *zij* op het landgoed de hoofdpersoon was, en het natuurlijk middelpunt.... iedereen richtte zich altijd tot háar.... en haar man en haar zoon stonden niet op één lijn met haar; zij hielden zich samen een beetje op den achtergrond, alsof zij zich in zwijgende afkeuring, altijd een weinig op een afstand hielden van haar.... wat haar somwijlen zóó hevig irriteerde, dat zij dacht: ik zal eens iets doen, iets geweldigs, iets formidabels, dat den heelen boel hier uit elkaar rukken zal.... en jullie eindelijk eens uit de plooi zal brengen, zij het ook alleen maar uit woedende verontwaardiging.

Maar zij deed nooit iets. Nooit. Zij kwam nooit verder dan tot wat flauwe flirt, wat oppervlakkig mondain vermaak.... helaas, helaas, zij durfde *nooit* genoeg....

Zij stak, nog vóór het dessert was afgeloopen, een sigaret op, en gaf daardoor het sein tot een algemeene rookpartij. Een ‘dergelijke disorder’ hinderde Leopold zeer, - maar dáárom zou Joen het niet laten.... evenmin liet zij het, om bevel te geven een dansplaat te leggen in de groote gramophoon, om een danstoertje te maken, als bevond zij zich niet in een particulier huis, maar in een restaurant.

- Kom! moedigde zij de anderen aan. En de meisjes, die allen, na hun ‘koesterend bont’ te hebben afgelegd, in de snoezigste dansjurkjes bleken gedost, lieten zich dit geen twee-

maal zeggen, evenmin als de officieren, die niet meer noodig hadden dan dit ééne woord.

En aan de afwezigheid van Ernest Darcey dacht niemand meer. En stellig niet de gastvrouw, die als de levendigste en vroolijkste van allen, danste, danste, tot het laatste toe, met flonkerende oogen, en een stralenden lach om den mond....

II.

Joen neuriede een van haar ‘onzinnige’ songs; (zij vond ze zelf even onzinnig, als zij wist, dat Leopold senior en junior het deden, maar het daarom laten? stel je voor!). Zij was in nogal een goed humeur, want zij had zoo juist gehoord, dat Ernest Darcey overplaatsing naar Indië had aangevraagd, en zij vond dat heel geschikt van den jongen; want al was zij ook nog zoo *unverfroren,* het zou haar toch hebben verveeld, hem nu en dan te moeten ontmoeten, en telkens een larmoyant-verwijtenden blik op te vangen. Och, de jongelui waren tegenwoordig ook wel verstandiger dan in den sentimenteel-romantischen ‘ouden tijd’. Van zelfmoorden hoorde je niet meer, evenmin als van duels; gebroken harten schenen tegenwoordig ook al ‘onzichtbaar gerepareerd’ te kunnen worden.... Och, gelukkig maar, nietwaar?

Joen neuriede:

Come under my old umbrella,
O, piccaninnies do....

In haar gezellige serre-kamer, waar de volle winterzon een atmosfeer van zomervreugde schiep, terwijl een verrukkelijke overvloed van bloeiende planten de illusie hielpen voltooien, wachtte Joen het bezoek van een tuin-architect, die haar door een kennis was aanbevolen.

- 'n Charmante man; iemand met smaak en eigen initiatief; laat hem eens iets voor je doen; je hebt zooveel ruimte op Weerdesteyn; kan hij niet eens, zooals ze dat op Engelsche landgoederen hebben, 'n ‘tuin’ voor je inrichten? 'n oud-Hollandsche ‘sunk garden’, of 'n Italiaansche tuin, of 'n Lenôtre-tuin, met gesnoeide heesters en heggen....

De belangstelling, waarmee haar kennis over dezen jongen tuinkundige sprak, had Joen onmiddellijk doen toestemmen.

‘'n Charmante man, met smaak en initiatief...,’ die het voorrecht der attentie genoot van een mevrouw van Everwyck, die hem pousseerde.... wel, - wat was amusanter dan zoo iemand onder de bekoring van háár persoonlijkheid te brengen, mevrouw van Everwyck hopeloos jaloersch te maken, - en zelve de vreugde te genieten van een nieuw, spannend spel?

Joen had den jongen man bij zich ontboden; zij zou hem een Japanschen tuin, speciaal voor zich alleen laten inrichten.... en.... wie weet.... misschien zou ‘hij’ het zijn....

Soms werd zij boos, soms lachte zij... soms huilde zij, in opstandig driftig verdriet.... maar het denkbeeld van den man, die het een-en-al voor haar zou zijn, dien zij liefhebben, ja, aanbidden kon, dat denkbeeld hanteerde haar met suggereerende kracht.

O, op te gaan in een groot gevoel. O, jezelf te verliezen, je akelige, eigen zelf, dat je nooit, nooit kwijt-raken kon, dat aan je kleefde met al zijn zwaarte en last; o, je egoïsme te kunnen overwinnen, geen reflecties meer te maken, je weg te geven, zonder restrictie en zonder voorbehoud.... te verdwijnen.... je op te lossen in liefde, liefde, liefde....

Dat leek haar de hoogste zaligheid. Maar onbereikbaar, onbereikbaar.... voor háár.

Zij was nu eenmaal, die zij was. Zij bleef zichzelve altijd gelijk.... Zij *kon* zich niet weg-cijferen.... altijd, altijd bleef, in haar leven, *zijzelve* het voornaamste, belangrijkste, ééne....

Maar het kon toch? het zou toch kunnen, dat éénmaal de openbaring van een groote, alles omvattende liefde tot haar kwam? En zij hoopte, en zij zocht....

Het was altijd zóó met haar geweest. Haar heele leven had zij een gespannen verwachting met zich omgedragen, die haar bij elken uitgang, bij elke nieuwe ontmoeting zich popelend deed afvragen:

Zal ik *hem* nu ontdekken.... eindelijk.... eindelijk?

Maar neen, haar hoop was altijd vergeefsch geweest. ‘Hij’, die haar leven zou kunnen beheerschen, die meester zou kunnen wezen over haar lichaam en ziel.... scheen niet op aard te bestaan....

De gewoonte van hopen en verwachten was zóó bij haar ‘ingeroest’, zooals zij het in zelfbespotting noemde, dat, ondanks

haar huwelijk en moederschap, ondanks haar ouder worden, zij in dit opzicht altijd dezelfde bleef. Nóg hoopte zij.... verwachtte zij.... nog.... nóg....

Ja, haar huwelijk had hierin geen verandering gebracht. Natuurlijk was zij getrouwd. En natuurlijk had de grootsche heerlijkheid van Weerdesteyn haar aangetrokken, dat sprak vanzelf! Maar de leegte in haar ziel, de leegte in haar leven was nooit aangevuld geworden.... door niets.... door niets... Wat zij zou doen, wat er gebeuren moest, wanneer zij hèm had gevonden, dat realiseerde zij niet. Want.... hoezeer zij ook hardnekkig bleef hopen.... toch twijfelde en vreesde zij... *ver*twijfelde soms....

En in die perioden van zielsneerslachtigheid was zij het stralendst en het bruyantst. Daar deed zich haar 'levensvreugde' het heftigst gelden, dan weerklonk geheele Weerdesteyn van de uitbarstingen harer vroolijkheid.

Ook dwong zij zichzelf wel tot kalmte met onmeedoogenden hoon. Dan verbeeldde zij zich, haar vlijmend verlangen te hebben overwonnen.... en bezadigd en geresigneerd te zijn. Maar dan opeens kon een onbeteekenend iets.... het zien van een gelukkig jong paar.... de beschouwing van een plaat van een avond op de lagunen van Venetië, of de afbeelding van een verlicht terras in een stad aan de *Côte d'azur....* weer dat onbestemde, knagende heimwee in haar opwekken, dat haar deed klagen: ach, wat kwelt me toch zoo stil, maar zoo pijnigend en voortdurend.... altijd, altijd maar door....

Eens, toen zij in de levensbeschrijving van Edgar Allan Poe het woord 'heartshunger' las, had zij met een krampachtige hand naar haar borst gegrepen, en gedacht: dàt is wat ik heb: hartshonger.... hartshonger....

Zij voelde zich altijd het beste, wanneer een nieuwe verwachting haar polsen bonzen deed met jongen klop. En zoo ook nu, terwijl zij Halbo Kamp, den jongen tuin-architect verwachtte.

Een 'charmant man', en die nog bovendien den ongewonen naam van 'Halbo' droeg....

Zelfs in haar aangenaamste spanning kon zij het toch niet nalaten een beetje cynisch tegenover zichzelve te staan.... èn tegenover den verwachte.

Want hoe dikwijls was zij bedrogen uitgekomen. Hoe vaak had, na een beschrijving of een portret, de betrokken persoon haar teleurgesteld! Kleur van oogen.... een al of niet mooie dentuur.... het stemgeluid.... alles werkte immers mee, om den indruk te verhoogen, of.... te vernietigen.

Het moment, vóór zij haar nieuwe ‘espoir’ verwachtte, was altijd het verrukkelijkste. Die minuut van spanning en onzekerheid zou zij voor geen goud willen missen....

O! De eerste impressie, die ‘Halbo’ op haar maakte, was gunstig. In zijn uiterlijk had hij niets buitengewoons; zij zag een rechte figuur, een rustig-prettig gezicht, met oogen, die donkerder leken, omdat zij onder een gewelfd voorhoofd lagen... met trekken, die jonger schenen, omdat zij geheel glad-geschoren waren.... een mond met volle lippen en mooie tanden.... en ook zijn stem was prettig-rustig, en aangenaam van klank.

Zou ‘hij’ het zijn, dacht zij. En in die gedachte werd haar glimlach van een zeer innemende vriendelijkheid.

- En wat denkt u ervan, meneer Kamp. Zou het de moeite loonen, 'n Japansche tuin aan te leggen?

- O, zeker, mevrouw. Van alle landen kan alleen *Japan* worden gezegd, 'n *eigen* tuinstijl te bezitten. De Japanners zijn 't eenige volk, dat de kunst, om het ‘landschap’ in de stijl hunner tuinen over te brengen, tot 'n logische conclusie hebben gebracht. In hun schema's spelen grasvelden en bloemperken - waar we 't in Europa niet zonder kunnen stellen, geen rol, en zoo is 't hun dan ook werkelijk mogelijk *de natuur* na te bootsen.

- Dus.... u vindt wel, dat ik 'n goede keuze heb gedaan?

- O, ja, mevrouw, de Japansche tuin is zóó interessant! Niet alleen geeft hij zoo goed mogelijk 'n landschap weer, maar hij drukt ook allerlei poëtische symbolen uit in het arrangement van het rotswerk en van de boomen. Bij de Japanners komen in de allereerste plaats vormen en lijnen in aanmerking, de *kleur* is van ondergeschikt belang.

- En ik houd juist zooveel van kleur!

- Maar eentonig zal uw tuin niet worden, mevrouw! De Japanner acht 'n tak-rijke pijnboom en 'n treurwilg, om maar iets te noemen, 'n mooie combinatie; en architectonische versieringen....

- Zijn die er toch ook in het ‘landschap’?

- Ja zeker, bijvoorbeeld granieten lantaarns, - maar deze moeten toch altijd beschaduwd worden door een boom. Maar in de tuinen, speciaal voor vrouwen bestemd, komen veel chrysanten en pioenen en azalea's voor....

- O, dat is tenminste 'n troost. Maar wat is nu eigenlijk de voornaamste karakteristiek van 'n Japansche tuin?

- De vorm, mevrouw. Het brengen van boomen en struiken in een gewenschte vorm is in Japan 'n hoog geschat métier. Door allerlei hulpmiddelen, door snoeien en knotten en vastbinden aan bamboestokken enzoovoort, slaagt de Japansche tuinman er in, aan jonge planten het aanzien te geven van een ‘schilderachtige ouderdom’. Bloesemboomen: kersen, pruimen, perziken worden veel ter versiering gebruikt.....

- En hoe terecht! bloesems zijn verrukkelijk. Laatst had ik m'n diner-tafel versierd met enkel kersenbloesems, dubbele witte, in kristallen vazen, en 't effect was magnifiek. En hoe wonderfijn zijn bloeiende rose amandeltakken....

- En houdt u ook van magnolia's? Natuurlijk houdt u ervan. Magnolia's staan in Japan hoog in aanzien. En ahorns worden overvloedig gekweekt....

- Geen wonder, hun prachtig, herfstkleurig loover evenaart de schoonheid van bloemen!

- En bovendien, lachte hij, kunnen ze gemakkelijk tot dwergboomen worden gemaakt. De Japanner houdt ervan, zijn tuin altijd op dezelfde ‘schaal’ te houden.

- En neemt ‘water’ niet een voornaam aandeel in z'n tuin?

- Ja, wat weet u dat goed!

- Nu, water hebben we hier overvloedig, dus....

- Ja! maar het water in 'n Japansche tuin moet z'n oorsprong in het Oosten hebben, de loop moet Zuidwaarts gaan, en het einde moet naar 't Westen toegekeerd wezen.

- Wat weet u dat goed! lachte zij. Nu, dan graaft u zelf maar 'n bron of 'n beek....

- Heusch, 't kan niet anders, betoogde hij met quasi-ernst: 't zou anders niet goed wezen voor de welvaart van 't huis!.... En mag ik ook brugjes maken en eilandjes en dammetjes en watervalletjes?

- Zooveel als u wilt! want dáárin zult u nu uw superioriteit kunnen toonen! 'n houten bruggetje is nu eenmaal geen product der natuur, dus....

- Maar ik zal wel zorgen, ze toch een rustiek aanzien te geven, en zoo noodig maak ik brugjes van rots of steen.... Brugjes *moeten* we hebben, ze verhoogen werkelijk 't aesthetische aanzien van 't landschap, èn.... vandaar-af kan u rustig uw lotosbloemen en goudvisschen in uw vijvertjes gadeslaan.

Joen lachte. Hij *was* een aardige jongen.

- Maar dan moeten die bruggetjes geen complete half-cirkel vormen!

- Dóen ze dat, dan beloof ik u breede, platte steenen, die diep in het zilverzand worden gedrukt, en waarop u gemakkelijk over 't water kunt stappen. O, steenen zijn ook iets heel belangrijks! Ze moeten harmonieeren met 't schema van de tuin, en bovendien ‘de taal der steenen’ is in Japan even belangrijk als de interessante bloemen-symboliek! Ik bouw voor u een zitje, dat beteekenen zal ‘liefelijke lentevreugd’ of ‘heilzame rust’, en we zullen bizondere aandacht besteden aan de ‘steen ter ontvangst der gasten’ bij de ingang van uw tuin....

Gedecideerd, hij beviel haar.

- En uw tuin krijgt óók 'n naam, mevrouw.... zullen we er een heele mooie voor bedenken?

Zijn argelooze familiariteit vond zij allervermakelijkst. ‘Zullen “we”....’

- Doet u dat alleen, verzocht zij coquet.

- O, graag! zei hij enthousiast. Wat denkt u dan van: De tuin der gelukzalige eilanden....

- Dat zou in 't Fransch mooier klinken dan in 't Hollandsch: Le jardin des îles bienheureuses....

- Wat zegt u dat mooi.... U hebt bepaald 'n prachtige zangstem, mevrouw.

Joen lachte. Hij moest haar eens hooren zingen:

And you'll agree,
With little me
True lovers we
Will always be!

of zelfs:

> Ihr Herz ist ein Hôtel garni
> Man zieht hinein, sie weisz nicht wie...

In haar gezelschapskring vond men het natuurlijk hevig pikant ‘mevrouw van Weerdesteyn’ dergelijke cabaret-moppen te hooren zingen, maar deze eenvoudige jongen zou er een schrik door krijgen, dien zij hem vooralsnog besparen moest, daar deze hem te ongewenscht van haar verwijderen zou.

Zij lachte, want zij vond zijn jongensachtige geestdrift buitengewoon vleiend. *Wie* zou zoo iets hebben gezegd bij een eerste kennismaking, en nog wel iemand, die, in zekeren zin, tot haar in dienstbetrekking zou komen te staan, want immers een opdracht van haar zou vervullen....

Gezellig vond zij hem, en al sprak *zij* dat niet uit in ronde woorden, zooals de naïeve jongen het zou hebben gedaan, haar aanmoedigende blikken zeiden meer dan genoeg.

- Wat denkt u dan van: De tuin der schoone slaapster.... De tuin der hemelsche droomen.... De tuin van het eindeloos geluk....

- ‘De tuin der hemelsche droomen’, vind ik het aardigste. Daar zullen we 't dus voorloopig op houden....

- En wanneer zou ik dan eens mogen komen, mevrouw, om het park te bekijken?....

- En 'n plek uit te zoeken, waar we de Japansche tuin kunnen aanleggen....?

Zij had er nu ook pleizier in, om ‘we’ te zeggen....

- Laat eens zien....

Zij dacht na.

Zij wilde hem op de lunch verzoeken. Dat hij Leopold senior zou zien, kon geen kwaad. Integendeel, hij zou verbaasd zijn, misschien innerlijk verontwaardigd, dat *zoo'n* vrouw ‘geketend’ was aan *zoo'n* man....

Maar Leopold junior wilde zij voorloopig liever uit zijn nabijheid houden. Hij behoefde niet te weten, dat zij al zoo'n grooten zoon bezat. Te meer waar die zoon door zijn geposeerd uiterlijk een veel ouderen indruk maakte dan door zijn leeftijd noodzakelijk was.

Maar, wacht, daar had zij het gevonden.

De volgende week moest de jonge Leopold voor de demonstratie van een nieuwe landbouwmachine naar Arnhem. Wanneer? ja, zij luisterde zoo weinig naar die dingen.... Maar zij wist het tóch: de dag was Woensdag; juist, nu herinnerde zij het zich duidelijk.

- Weet u wat, zei ze, komt u Woensdag om één uur bij ons lunchen; dan wandelen we daarnà het park door. Wilt u?

- O! mevrouw!

Hij stotterde bijna van verrassing, en Joen moest lachen om zijn stamelende blijdschap.

- Hoe vriendelijk van u.... ik.... ik wil dòlgraag.

En terwijl zijn óogen óplichtten in vreugde, en nu niet donker meer leken, maar kinderlijk-blauw en helder, dacht Joen opeens aan haar ‘vriendin’, mevrouw van Everwyck....

En ze zei:

- Vertelt u uw succes nu maar gauw aan uw beschermster...

- Mijn beschermster?

- Ja, is ze dat niet, mevrouw van Everwyck?

- O, mevrouw en meneer van Everwyck zijn heel goed voor me; ze recommandeeren me, waar ze kunnen. Ik ben nog familie van mevrouw....

- O!.... zoo-oo!’ zei Joen. En innig geamuseerd dacht zij: Emma van Everwyck moest 't eens weten, wat dat kind-van-een jongen me hier vertelt.... Enfin, dit was dus de oplossing van Emma's belangstelling, grappig dat zij het wist!

- Dus dat is afgesproken, zei ze minzaam, en Halbo Kamp verliet haar, zooals haar ijdele ziel haar maar al te graag deed gelooven, in een toestand van volkomen gelukzaligheid.

III.

- Leopold, zei Joen, aan den vooravond van den bepaalden Woensdag, morgen komt de heer Halbo Kamp bij ons lunchen.

- Halbo Kamp?

- Ja, de tuin-architect. Heb je nooit van hem gehoord?

- O. Is dat *die.* En.... wat komt hij hier doen?

Hij is door mevrouw van Everwyck, van wie hij nog familie is, naar me toegestuurd, met de vraag, of ik niets voor hem had te doen.

- Maar dat heb je toch niet....?

- Zeker wel. Ik wou hem 'n Japansche tuin laten aanleggen.

- Wat?

- 'n Japansche tuin. Alleraardigst, met brugjes en eilandjes, en dammetjes en watervalletjes....

- Wat?

Zij sloeg gewoonlijk te weinig acht op Leopold's toon, dan dat zij er aanstonds zijn ontstelde ergernis in zou hooren....

- Rond-geboogde brugjes, zeg, waar je nauwelijks op kunt staan, maar dat is niets, dan krijg ik wel steenen, om op te stappen door de beek, diep en stevig gedrukt in 't zilverzand....

- Maar 't is je toch zeker geen.... ernst?....

- En die tuin krijgt ook 'n naam.... 'n prachtige; we hebben 'm samen bedacht: de tuin der gelukzalige.... o, neen, der eindelooze droomen, ach, neen, dat is 't ook niet.... hoe was 't ook weer? De tuin der *hemelsche* droomen.... juist. De tuin der hemelsche....

- Joen!

Nu keek zij naar het gezicht van haar man. En zag het tot haar verbazing opgezet, hoogrood van een drift, die hij met de grootste moeite bedwong.

Zij keek hem verwonderd aan.

- Wat bezielt jou opeens!

- Ik heb je, zei hij met een bedwongen stem, zooveel 't me mogelijk was, de vrije hand gelaten, ik heb me in al je wenschen geschikt; ik heb m'n huis laten moderniseeren, en hier 't mondaine leven laten binnenhalen; ik heb gezwegen, gezwegen, zoolang 't me mogelijk was, maar er zijn grenzen.... er zijn grenzen.... versta je!

Nog meer dan door zijn toon en zijn gedrag werd Joen beleedigd door dit haar toegebeten: ‘Versta je!’

- Leopold! ik verzoek je!

Zij zag aan zijn slapen de gezwollen aderen kloppen, hij liep door de kamer heen en weer met de handen tot vuisten gebald.

- Nu is 't genoeg. Ik laat niet langer met me spelen. Ik *wil* niet meer de risée van de heele provincie zijn. 'n Japansche tuin! 'n popperig, kunstmatig geknutsel, dat detoneert in 't prachtige, statige geheel van 't park.... Geen boom zal ervoor worden geveld, geen plek stel ik je voor zoo'n *Spielerei* beschikbaar, ik *doe* 't niet, je krijgt 't *niet* van me gedaan!

- Leopold, ik verzeker je, dat je toorn me ten hoogste verbaast....

- En als je me nu nog van te voren geraadpleegd had....

- O! is 't dat, waardoor je je beleedigd voelt. Maar dat doe ik toch nooit, Leopold!

- Neen.... dat doe je ook nooit....

Zijn stem klonk thans als verstikt, en hij viel neer in een stoel. Neen.... dat doe je ook nooit....

- Luister, zei Joen gemoedelijk. Je ziet 't verkeerd in. 'n Japansche tuin is iets, wat ze op veel landgoederen hebben; zoo iets geeft 'n aesthetisch cachet aan 't park, geloof me....

Leopold zweeg.

- Wat kan 't je eigenlijk schelen? 't Landgoed is groot genoeg. Je kan er me gemakkelijk 'n klein deeltje van afstaan....

Leopold zweeg.

Hij wist natuurlijk heel goed, dat hij weer het onderspit delven zou. Geen enkele gril van haar was onbevredigd gebleven. Hij had altijd toegegeven, geduld, gezwegen.... Maar dit....

Hij wist niet, waarom de aanleg van dezen tuin hem zoo speciaal revolteerde. Zij had wel ingrijpender veranderingen aangebracht.... Was het misschien de voortdurende belangstelling, die Joen in jonge lieden toonde, die hem zoo irriteerde? Laatst met dien jongen officier, die, naar het gerucht wou, om háár een overplaatsing naar Indië had gevraagd.... Men.... en Joen in de eerste plaats! dacht altijd, dat hij nooit iets zag, iets merkte, of hoorde.... helaas.... was dat maar wáár....

Joen had ondertusschen steeds doorgepraat; nu begon hij haar weer te verstaan:

- Ja, kijk eens, Leopold. Ik heb Halbo opdracht gegeven....

Zij zeide reeds ‘Halbo’? Bruusk stond hij op. Maar Joen begon te lachen:

- Zeg ik Halbo? Dat komt zoo vanzelf, omdat zijn vóórnaam 't meeste spréékt. Zoo noem ik hem natuurlijk niet.... nog niet, zou zij er op een anderen tijd hebben bijgevoegd, maar zóóveel waagde zij op 't oogenblik toch niet.

Even had Leopold haar werkelijk ontsteld door zijn onverwacht optreden, maar nu hij weer kalmer was, herwon zij al haar zekerheid.

- 't Spijt me, dat je er zoo tegen bent, - maar nu zal 't je des te meer meevallen. Laat meneer Kamp je zelf maar eens z'n plan vertellen....

O, hoe was het toch, dat hij altijd maar weer toegaf, toegaf en nooit zijn eigen krachtig-mannelijke persoonlijkheid liet gelden....

Joen beweerde wel eens: het kwam door zijn uiterste, brute onverschilligheid voor haar, dat hij haar haar gang maar liet gaan, - en zij smaalde hem wel eens om die koelheid, - zooals zij op alles smaalde, met alles spotte.... En Leopold, zijn zoon, verdroeg ook alleen zijn vaders meegaandheid in de wufte wenschen zijner moeder, omdat ook *hij* dacht, dat het koude ongevoeligheid was, dus geen zwakte, erbarmelijke zwakte....

Hadden zij gelijk.... of....

Hij wilde niet verder denken; het deed hem te veel pijn....

- Joen, zei hij bedaard; je weet, ik kant me weinig tegen je verlangens, hoe strijdig die ook soms met de mijne zijn. Ik geef je graag *plein pouvoir,* voor zoover 't me mogelijk is. Maar....

- Och, overdreven-serieuse man! riep Joen luchthartig. Je neemt alles zoo loodzwaar op. Wat hindert 't je nu, of ergens op 'n afgelegen plek 'n aardig hoekje is, waar ik pleizier in heb. Kinderachtig, - goed; knutselig, goed; maar wat komt 't er op aan. Als *ik* er maar pleizier in heb!

- En heb je er pleizier in, als *ik* er zoo tegen ben?

Even weifelde Joen. Een dergelijke vraag deed Leopold haar bijna nooit. Tenminste niet in den laatsten tijd. Vroeger, o! toen had zij moeite genoeg met hem gehad.... en eigenlijk.... eigenlijk was dat veel prettiger geweest, dan de absolute, dompe onverschilligheid van tegenwoordig....

- Maar wáárom ben je er zóó tegen? Geloof me, 't wordt 'n aantrekkelijkheid te meer voor ons park. 't Wordt nog 'n bezienswaardigheid.... Kom.... mag 't.... ja?

Je krijgt 't *niet* van me gedaan.... had hij gezegd. En haar speelsche vraag: ‘Kom.... màg 't.... ja?’.... was feitelijk niets dan een bespotting van de macht-over-haar-die-hij-niet-bezat.

Hij haalde de schouders op.

En aanstonds zeide zij:

- Dank je. Ik wist wel, dat je toestemmen zou. Dus morgen komt Halbo op de lunch.

(Wordt vervolgd.)

De beschrijving van een stad door Frans Erens.

De beschrijving van Lier door Felix Timmermans[1)] is een opvolging van tafereelen, waarbij iedere bizonderheid iets toevoegt aan de schilderachtige voorstelling. Dit woord *schilderachtig* is hier zoo maar niet neergezet volgens de conventioneele beteekenis, want Timmermans' beschrijvingen zijn werkelijk schilderijen. Maar al rust de fond op een element van schilderkunst, er is toch leven en beweging hier te vinden.

Dit boek is een meesterstuk van litteraire stadsopbouw. De geheele stad Lier leeft hier met intensiteit en kleurenrijkdom. De geluiden klinken. Hier schreeuwt het leven het uit. Hier zingt en jubelt het, zucht en treurt het. Hier hamert het menschenleven als op koperen platen. Hier trommelt het en de optocht der goede burgers van Lier is somtijds als een carnavals-cavalcade.

Ook weet de schrijver den toon van den ernst aan te slaan. Dan zet hij zijn volzinnen met statigen gang, zoo dat zij stappen als patriciërs uit den ouden tijd, breedgeschouderd, de lange baarden hun hangend over de borst in eerbiedwaardige deftigheid.

Dit is nog eens een beschrijving van een stad met haar heden en verleden, beschrijving vol knokige degelijkheid. Hier niets wazigs, maar stevig gesneden realiteit. Hier geen opdreunen van elders gehoorde dingen, maar alles is zelf gezien en meegemaakt, meegeleefd. Overal die kleine en groote geluiden van een echt Vlaamsche stad, die Timmermans weet te grijpen en vast te leggen. Hij is een mijn van onuitputtelijken rijkdom. Al die bizonderheden, waar uit hij het beeld van Lier opbouwt, komen aanvloeien met groote spontaneïteit. De schrijver wordt gegrepen door de menschen en dingen, die hem van alle kanten beet pakken en hij geeft ze weer terug, stoot ze uit. Hij dringt ze naar voren en blijft zelf op den achtergrond, zoo dat het niet Timmermans is,

1) Felix Timmermans: *Schoon Lier.* Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon.

die vertelt en spreekt, maar de realiteit zelf, die zich kond doet.

Men moet de hoofdstukken van dit boek doorproeven in iedere uiting. Zoo wanneer hij van de pompen spreekt:

'De pompen zingen hun waterliedekens een emmervolte lang.. De pompen staan daar als monumenten, standbeelden aan niemand gewijd, als of er toen nog geen groote mannen waren.'

Hier zit een grond van humor in.

Hij gaat verder: 'De zijarmkens van de Nethe dooraderen de stad, maar op een bedeesde wijze. Ze verstoppen zich, ze loopen achter de huizen, kronkelen, ritselen, wispelturig lijk een meisken van 16 jaar.... Langs achter zijn de huizen intiemer dan langs voor. Langs voor verzorgen ze zich, opzichtig voor elkander, en steken zich alle jaren in 't nieuw. Maar langs achter ziet men niet nauw, daar zijn ze als in hun keuken, zonder bedoeling, in négligé. Ze zijn er gemoedelijk, slordig en vrijer. Ze verven zich niet meer, en de verf van vroeger zit vol bersten en afgepelde plekken van de allerhande weeren.

Er is meer toon en tint. Druivelaars kruipen tegen de geveltjes, rond de watertonnen en de deuren, glycine gordijnt over een muurken, er groeit klimop en donderblad op de pannen der keukens en der achterhuizekens.... Waar de huizen met hun voeten in 't water staan, daar zuigen en smekken de vlietjes aan de muren; ze verrotten en vermergelen de steen, doorzuipen en hollen hem uit, mos groeit in kladden en franjes op de steen, en kruiden in de reten; en onverwachte kleuraandoeningen, warm en vol spel, zwellen omhoog.'

Let hier op *bedeesde,* wanneer hij van de Nethe spreekt. Daar door leeft die Nethe. Het wordt hier geen droog neerzetten van een stadsbeschrijving. Dit zou men in Baedeker niet vinden. Op deze manier karakteriseert de schrijver het geheele stadje, dat door zijn pen een levend wezen wordt, een menschelijke creatie, die zich beweegt, blinkt, zwelt en zich lachend uitstrekt naar alle kanten. Ik zou hier op allerlei details kunnen wijzen, ik zou ze den lezer kunnen aantoonen op iedere bladzijde. Het lijkt alles zoo eenvoudig, gewoon, maar.... doe het hem eens na. Hier geen katalogiseeren, maar Lier leeft in zijn binnenste in volte en kracht. Door dat dit stadje bij hem is geworden iets levends, iets dat trilt, heeft hij maar op te schrijven. Hij behoeft maar zijn blikken te laten gaan in alle hoeken over de gevels en in de straten op het

plaveisel en de pakkende, de juiste woorden en gezegden komen van zelf bij hem naar boven.

En dan de menschen in die straten! Gij ziet ze loopen, schommelen heen en weer, springen en dansen. Gij hoort ze zingen en lawaaien, gij hoort ze bulderen van het lachen. Hier zijn nog die dikke oude Vlamingen, hier bewegen zich nog nu en dan die vette patapoeven, zooals in den ouden tijd.

Er zijn in België nog van die typen, overgebleven uit descendencen van drie, vier eeuwen terug. Zoo werd mij eens in Gent in de donkerte van een vroegen wintermorgen, den weg naar het station gewezen door een politieagent, dien ik had aangesproken. Een korte, dikke, vierkant-breede man, vlug raffelend Vlaamsche klanken, die ik moeite had te begrijpen. In dien nacht meende ik den werkelijken middeleeuwer te hebben ontdekt in dien man, en zijn figuur is mij bijgebleven nu, dertig jaren na dien tijd. Zulke individuen schijnen ook nog in Lier heen en weer te loopen op den huidigen dag, al missen zij misschien den stoeren ernst van dien babbelenden politieagent.

Felix Timmermans heeft met dit boekje een monument van twintigste-eeuwsche cultuur gesticht, dat in lengte van tijden het Belgische stadje op de grens van het Kempenland zal doen leven, waar naar de historicus later zal kunnen grijpen om een beeld te geven van het doen en laten, van het lachen en weenen van menschen in dit oude stadje, waar van zeker weinige bestaansperioden zoo zielvol zullen zijn afgebeeld in den loop der tijden.

Indien iemand wil weten wat een sappige schrijfwijze is, dan heeft hij dit boekje maar op te slaan, onverschillig bij welke bladzijde. De humor van Timmermans is nooit hatelijk; hij wil alleen doen lachen. Nooit is hij scherp of hanteert hij den geesel der satyre. Slechts nu en dan spitst hij een fijne ironie toe, maar onmiddellijk daarna hoort gij hem weer lachen om zijn eigen grappen, geen nuttelooze grappen, maar die het beeld van die Liersche burgers scherper en breeder uit den grond doen naar boven komen.

Wat iedereen bij de lezing voelt, dat is de liefde, die deze auteur heeft voor de dingen om zich heen. Stadsbeschrijvingen van de naturalisten, zoo als die van Zola, zijn nooit liefdevol; maar bij Timmermans voelt ieder, dat hij van Lier houdt, dat hij niet noodig heeft het beeld van die stad vóór zich uit te projecteeren,

dat hij er kan inblijven, zich er in onderdompelen en toch zijn opmerkingsgave geen oogenblik verliezen.

En daarom is dit boek een sympathiek boek, een boek, dat uw kwade luimen verdrijft, waar in gij slechts een blik behoeft te slaan om het goede humeur bij u terug te roepen, even als op een schilderij van zijn grooten voorganger Breughel.

Hoor hoe hij vertelt van de feesten van Lier:

‘Zoo komen we in de helft van 't jaar, maar ondertusschen zijn er ook heel wat straatfeesten voorgevallen. Er is iemand, of twee namelijk, vijftig jaar getrouwd, en in die straat worden denneboomkens geplant, en wit en rood laken van boom tot boom gehangen. Van 's morgens in de vroegte komen alle vrouwen, rijk en arm, met witte voorschoten aan en met versierde bezems (er is daar voor een prijskamp om ter schoonsten bezem) de straat keeren. Ze gaan mee naar de kerk in de stoet, met het verrimpeld paar en de lange familie daar van, vergezeld van een harmonie, van witte maagdekens, en andere maagdekens te voet en te paard, die tafereelen uit het leven van het huwelijkspaar verbeelden, de schoone tafereelen natuurlijk. 's Avonds verlichting in de straat en bal; 's anderen daags koffie voor de vrouwen en souper voor de mannen.

Er is een de eerste van teekenen in een klas van de Academie van Antwerpen; de jongen wordt van de statie gehaald met al de maatschappijen en harmonies, en ze rijden er mee rond de stad en dan naar 't stadhuis, en 's avonds is 't verlichting en bal. Men waardeert de kunst en ook de duivenmelkers. Een heeft er de eerste duif thuis op een nationalen prijskamp, b.v. van af Bordeaux. Gevlag, hooge hoed, serenaden, verlichting en bal. De klokluier is 50 jaar klokluier: stoet, keersters, bal. rijmdichten boven de deuren, enz. enz. De vlaggen zijn haast niet van den gevel en de hooge hoed niet van den kop; de rijmelaars - er zijn er goede - moeten dikwijls nieuwe pennekens koopen.’

In deze beschrijving is geen satyre, maar een breed en liefderijk begrijpen als van een vader, die zijn kind over den vloer ziet rollen. In zijn lach is geen haat en geen hoogmoed. Men bespeurt den fijnen zin voor het komische, die stijgt tot superioriteit. Maar daar van is hij zich zelf niet bewust, want hij beschouwt zich niet als staande boven zijn goede medemenschen. Dat is juist de ware superioriteit.

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(Vervolg van pag. 636.) Tweede boek.

IV.

Want naar zulken arbeid trok haar verlangen.

Het was tot een klaarheid in haar geworden, den ochtend vóór de conferentie met de broers en notaris van Wishoeck. toen uit de Veluwsche hitte opeens zij vóór de frissche rivier gestaan, en bij die verkwikking, die grootsche wijdte, gevoeld had: ook ik ben een Rotterdamsche; Nunspeet, de Veluwe, wel heel mooi; heerlijkrustig kon je er werken; ook was ze blij dat De Hut haar nu hoorde, vooral om Piet er des zomers te hebben; maar al die vaalheid was triest en traag, vol deerniswaardigs, dat ze graag weergaf, als op ‘Terugkeer van de dagtaak’; doch een Robertson werd ze toch niet en indien ze de kracht van den arbeid kon geven, vervulde ze ander en liever verlangen, leefde ze te midden der blijheid: deed werk misschien het leed vergeten dat al te dikwijls haar dagen bedierf. Dus: hoe en waar? met wat beginnen? langs welken weg erin te komen?

Na den schok van Permeke's kunst, had het verrassend oordeel der vrienden haar zoozeer met nieuwen werklust vervuld, dat zij besefte: ik moet er op uit en dank zij die onwillekeurige lompheid, had ze gedacht aan meneer Van der Werve, nòg commissaris van hun Bank en altijd welgezind aan Vader.

‘Om te bewijzen dat hij niet boos was, al zag zij van haar kant hem over het hoofd’, beloofde hij het atelier te bezoeken; een getypt briefje waarschuwde haar. Dus moest ze hem dan werk laten kijken.... Zou ze? Ja. Ook Papa zou hij zien Geen sterker

proef op het oordeel der schilders dan van een niet-schilder die hield van kunst en Vader zóó goed had gekend. Toch schoof ze den voorkant naar den muur en toen hij na de Beurs verscheen, toonde ze schilderijen uit Nunspeet, teekeningen van vroeger, krabbels, die hij alle geduldig bekeek, tot ze zenuwachtig den ezel deed keeren.

Ze zag hem opveeren, blijkbaar verwonderd.

Toen zei hij: - C'est le mot de la fin.

- 't Is teminste me laatste werk.

Hij bleef kijken, zij zwijgend naast hem.

- U deedt het natuurlijk niet uit het hoofd, u hadt studies....

- Portretten van vroeger.

En nu sleepte zij ook die aan.

En weer doorleefde zij geluk.

De hand had hij op haar schouder gelegd; zoo bleven zij samen staan vóór het doek en mocht zij deze woorden hooren:

- Hij is het, Eva, je kunt content zijn.

Noot had hij haar nog bij den naam genoemd; dat hij het nu deed, was als *zijn* vriend. Zij vertelde van het bezoek der schilders: dat na hun oordeel zij het dorst toonen en met de dubbele ervaring aannam dat het een goed portret was.

- Wat zeggen de broers?

- Ze weten van niets, niemand bemoeit er zich ooit met me werk.

Weer viel een zwijgen, even pijnlijk, maar waar een tweede verheuging op volgde, die Eva tot ontroerens verraste.

- Juffrouw Bergmann, of mag ik, Eva? Nu dan, ik heb een gelukkig idee. Wil je dit portret verkoopen? Dan néém ik het, voor de prijs die je vraagt, namens commissarissen van Bergmann's Bank, om het, natuurlijk onder goedkeuring van Ludwig en Alfred, te hangen in Commissariskamer.

- Mag ik het dan geven? vroeg zij zacht.

- Nee, beste meid, dat heeft geen zin. Ik zal je niet te hoog betalen. Vijftienhonderd? het is niet veel; dat wordt dan ieder vijfhonderd gulden; anders is het geen hulde van ons en die zou ik je vader graag bewijzen.

Voor Eva gebeurde hier iets geweldigs, iets waar ze niet aan dorst gelooven. Zij wist het zoo wel van meneer Van der Werve!

Nu was hij weer de machtige. Ook had zijn aanzien nooit geleden. Toch was er ‘gekalefaterd’ bij hem, toen zijn broer nog compagnon was en domheid deed volgen op brutaliteit. Hij riep den bijstand in van Vader en Vader kwam en zag en redde. En beiden werd het een voldoening, toen hij later zijn naam gaf aan Bergmann's Bank, zijn ouden, deftig-Rotterdamschen, door president-commissaris te worden. Uit wederkeerig ontzag en vertrouwen ontstond genegenheid, haast vriendschap, ondanks 't meest mogelijk verschil en ondanks de antipathie hunner vrouwen, welke familieverkeer belette. En nu lei hij zijn hand op haar schouder, gebaar als een symbool van den steun, de dochter van zijn vriend gegeven.

Zij spraken over haar verzoek. Natuurlijk was er geen bezwaar, maar dacht zij baat er bij te vinden, was dat haar weg, had zij 't nog noodig, nu hier te teekenen, dan daar? Waarom niet liever geregeld portret? Zij uitte haar liefde voor Rotterdam, vertelde van haar enthousiasme bij het zien van de Maas, na terugkeer uit Nunspeet; hij stemde toe: 't één kon en het ander, maar goede portretschilders waren schaarsch en niet of maar zwakjes begreep het publiek, dat de foto nooit het portret kan vervangen.

Beducht iets onbescheidens te zeggen, zweeg Eva over de moeilijkheid van bestellingen te vinden; en vond een uitvlucht in de verklaring der reden waarom zij het werkleven in wou. Hij moest bekennen, haar niet te begrijpen. Zij hakkelde blozend; kon ze spreken; belijden: ik heb die afleiding noodig, om mijn leed van leelijke vrouw te vergeten? Verbijsterend warde door haar denken, dat ze om niet den indruk te geven te hengelen naar een portretbestelling, plomp-indiscreet zich aan hem opdrong, uiterst gemeenzaam; en om nu haar figuur te redden, kwam ze ten slotte met een zoo onzuivere voorstelling van haar drijfveer, dat meneer Van der Werve haar verkeerd begreep. Zocht een schilderes naar de blijheid van buiten? Was dat op zichzelf niet verkeerd? Moest die blijheid niet komen van haar? Maar blijheid of droefheid, wat deed het ertoe!....

- Ik meende, dat de stemming moest komen van jou! Doordat je er veel of te veel van hebt, giet je er in je werk van over, dat immers toch altijd minder zal geven dan je bedoelde, dan er in jou was.... Kunstfilozofie van 'n fabrikant en om een artieste mee tegen te spreken! Maar over dat, destijds nog niet afgesleten woord

‘stemming’ heb ik zwaar hooren redeneeren in me Amsterdamsche jaren, toen ik het vak van de mammon moest leeren bij de Credietvereeniging en me avonden sleet in de Warmoesstraat, waar ik onder anderen Breitner ontmoette, die er trouwens bij voorkeur zijn mond hield....

Eva vond er een welkome afleiding van het gesprek in, meneer Van der Werve uit te hooren over die jeugd. Het was zijn ‘mooie tijd’ geweest met nog iets anders dan altijd zaken; en zoo gezellig vertelde hij, dat hij ‘graag’ thee bij haar bleef drinken. Het afscheid was een dubbele afspraak over het portret van Vader en over haar teekenen op de werf.

V.

Hiermee begon ze drie dagen later. 't Was winterweer, al vroor het niet; zij zat in loodsen en tochtige ruimten met wollen muts en gevoerden mantel; de vingers die teekenden waren koud en telkens zat zij in den weg en bij den omgang met het volk begreep ze dikwijls dom te doen. Het beste was stil door te werken; wanneer ze maar in een hoekje mocht zitten, zoo wat op zij, onopgemerkt; want anders zei ze dwaze dingen en hoorde dat er werd gelachen. Vijandigheid? Gastvrijheid niet. Zoo'n juffer, die dat voor plezier dee'. De Van der Werve's zag zij zelden, de bazen liepen haar voorbij, tijd had alleen meneer portier; in den aanvang verging ze van al het lawaai en wist ze één ding maar: ‘hier maak ik nóóit wat.’ Want om iets essentieels te bereiken, iets weer te geven van 't karakter, moest ze begrijpen, overzien, en ze bracht het alleen tot verbazing. Ook keek ze tegen de drukte aan. Het toeval zou haar ook hier moeten voeren tot eenig onderdeel, een hoekje, dat als een eigenaardig beeld was; ze vond nu haar plan, haar begeerte verwaten; hoe zou zij iets vasthouden uit dit geweld? Maar erger dan 't pedant beginnen, zou plotseling verzaken zijn. Dus bleef ze schetsen, uur na uur, meestal koppen of mannen in actie, soms een groep snel neergekrabbeld; maar wanneer ze dan 's avonds haar schetsboek doorzag, dacht ze aan de vraag van meneer Van der Werve: had zij zulk teekenen nog noodig? Om den aard van het werk te begrijpen moest ze rondloopen, kijken, kijken, hoewel ze er bijna nooit wat van snapte. Uitleg vragen? Dat was theorie! Eigenlijk zou ze mee moeten

doen, als een leerjongen beginnen! Toch had ze houdingen, kopexpressies, waar ze met plezier naar keek. Menschen! Ja. Dus als te Nunspeet! Maar andere menschen, krachtig, driftig, geen traagheid hier, het tegendeel. Daar was dus iets van een begin. En monter keerde zij terug en week niet langer in een hoek weg, maar liet zich schamperheidjes zeggen en ruw verwijt dat ze in den weg stond. Eén ochtend in een loods vol stank, toen ze een erge domheid zei en de buiten neerketsende regen voor haar gevoel niet vijandiger striemde dan de stekeligheden hier binnen, ging ze dapper er tegen in, zonder een zweem van ergernis. En nu bleek men niets grievends te hebben bedoeld; het werd een algemeene pret, waar zij verlucht en van harte aan deelnam, om zóóveel onwetendheid van de juffrouw die, naar één van de mannen zei, als Rotterdamsche beter moest weten, maar met het teekenen overweg kon, zooals nou weer niet één van hen. Plotseling voelde Eva zich thuis. Van den omgang met de mannen kon ze leeren, evenveel als van het teekenen naar hen. Er werd gewerkt, en met gevaar, maar verdiend werd er eveneens flink. Vaak kreeg ze een indruk van vlot met het geld doen, welke wel eens ergerde. Totdat zij toevallig een andere les kreeg. Koppen teekenend in een keet, ontving ze ‘de groete van moeder, jiffrau.’ Ze bedankte, maar wie was moeder? - Lena van Duinen, ikke heet Brouwer, antwoordde de dertien- of veertienjarige boodschapper. Eva deed, alsof ze nu wist, bedankte, verzocht de groeten terug maar vroeg tevens het adres en met de tram bleek dat niet zóó ver, of ze kon er wel eens heengaan; Jan Brouwer was populair in zijn loods.

De waarlijk erg verfomfaaide moeder herkende zij niet, al deed ze alsof om het mensch te sparen; doch één herinnering zei alles, 't was iets waarbij zij niet ontzien werd; Professor Mans die haar kwam ‘snijden’ en Lena die hem de deur had geopend. Nu schonk ze oprechtheid voor oprechtheid; Lena begreep, had wel gemerkt dat de juffrouw haar niet herkende; nou, de juffrouw was danig veranderd, maar ook liep ze minder mank. Toen over d'r Ma en over d'r Pa, die maar wou dat ze recht kwam te loopen. Eerst hierna over het leven van Lena. Op haar dertigste bleek die getrouwd met een twintig jaar ouderen weduwnaar, wiens volwassen zoon en dochter hem het nieuwe geluk misgunden en niets meer van zich lieten hooren, toen vader zeven kinders erbij

kreeg en na een val nooit meer goed voort kon. Jan de boodschapper was nummer vier, het zevende lag in het Ziekenhuis, vijf weken al en 't wèrd niet beter, moeder mocht nu den heelen dag komen.... Lena vertelde dit, zooals alles, op denzelfden genoeglijken toon, waarmee ze Eva had verwelkomd en aan den snijdenden Mans herinnerd. Wat Eva niet onmiddellijk zag, doch vernam van de niets-verzwijgende moeder: het zieke worm van dertien maanden kreeg, als ze sterven moest, vast een vervanger.

Een groote week later ging Eva nog eens. Zij had kruidenierswaren gestuurd en bracht gedragen kleeren mee, die de naarstige moeder graag wou vermaken. Het kind in het Ziekenhuis ging achteruit; doch met dezelfde, als vanzelfsprekende blijmoedigheid van het eerste gesprek zette deze vrouw, die eens in de ruime keuken van meneer Ludwig Bergmann deed wat ze wou, ondanks de stinkende nauwte der woning haar gezinskroniekje voort. Dat ze nu niet meer kon doen wat ze wou, bleek uit al wat zij Eva vertelde. Geen cent of hij ging door de handen van moeder. Maar ieder kind dat kwam was welkom. Immers ontstond het als iets dat vanzelf sprak. Kerksch was de vader zoomin als de moeder, maar leven wou zeggen kinderen krijgen en dan geen bezorgdheid, zelfs niet bij ziekte. Eva dacht aan een brief van Nico, een-en-a! angst en vrees voor Antje, omdat die in Juli een kindje wachtte. Met ontzag, waar toch weifeling bij kwam, verliet zij het niet-malthuziaansche gezin. Zaterdags zond zij twee krentebrooden.

VI.

Alfred zou Alfred niet zijn geweest, als hij zonder schamperheidjes Vaders portret had laten ophangen in Commissariskamer; doch verder had Eva daar niets dan plezier van, vrijwel bij al de broers en zusters. Ludwig had haar geplaagd met de vraag wat Max zou zeggen als hij het zag; hij die zelf het bracht tot niets.... En één ding wekte jaloezie: zij werd bij de Van der Werve's te eten gevraagd! Het verlangen haar schetsboek te zien, met wat zij op de werf had geteekend, was het voorwendsel tot de invitatie. Ook Mevrouw ontving allerliefst en Eva genoot van een stille beschaving, een rustige belangstelling in de meest verscheiden, telkens als bij toeval ter sprake komende onderwerpen. De oudste

zoon zat mee aan met zijn vrouw, de jongste was op reis voor zaken. Na tafel werd het schetsboek bekeken, terwijl men koffie dronk en rookte; de oude mevrouw was niet in de kamer en de zoon maakte daar gebruik van om Eva te vragen, of zij voor hem en zijn broer het portret van hun Vader zou willen schilderen tegen den zestigsten jaardag der Moeder. 't Model bleek niets van het plan te weten en deed alsof hij protesteerde, doch Eva merkte makkelijk, hoezeer de wensch zijner zonen hem trof. Het verzet bedoelde dit te maskeeren, doch hierna wist hij nog een bezwaar: juffrouw Bergmann had geen tijd, alle dagen bezet door de werf, waar ze meer dan de helft van het werkvolk nog moest conterfeiten.... Het grapje gaf hem aanleiding tot de lachend gedane, maar gemeende, bij een vorig gesprek aansluitende vraag, of Eva baat vond bij de studies, die weinig toonden van het werk, bijna uitsluitend nog van de menschen.

- Daar moest ik wel mee beginnen, zei Eva en vertelde hoe moeilijk het was om gemeenzaamheid met het volk te verkrijgen. - Ik raak nu wat thuis, erkende zij dankbaar, en begin ook beter te zien, zoodat ik vanzelf iets ga begrijpen van wat één kluwen leek van raadsels.

Beminnelijk verklaarde Herman van der Werve zich bereid met haar rond te trekken om uit te leggen, doch zijn vader gaf Eva gelijk: 't was beter dat ze rustig haar gang ging, als ze tenminste bleef bij haar wensch om in het fabrieks- en havenbedrijf motieven voor haar kunst te vinden. Hij leidde haar naar de vestibule, waar een groote IJzergieterij van Josselin de Jong hing, degelijk maar zonder leven; de vormen, niet het karakter van arbeid.

- Jongeren hebben meer bereikt, vooral op het water, bijvoorbeeld Nijland, maar het drukke, de razende kracht, indien die is in beeld te brengen, moet in ons land nog worden gemaakt.

- Nu, Juffrouw Bergmann!.... zei het jonge mevrouwtje Van der Werve, en haar lachje was geen spot. Er was belangstelling in dit huis en de oude heer moest erkennen dat Eva, daar ze begon toen het koud was, van zelf geleid werd tot de studie, waartoe zij zich tot nu beperkt had.

- Maar 's zomers werkt u immers in Nunspeet? vroeg de oude mevrouw, die onder 't gesprek was binnen gekomen.

Eva vertelde daar nu drie zomers te zijn geweest en er op de

hei een klein huisje te hebben, dat andere schilders graag van haar huurden, zoodat het haar vrij stond weg te blijven. Zij wist voor zich dat zij niet vrij was, want, dacht ze, Piet er niet te krijgen, Antje met hem naar De Hut te sturen en zelve hier aan het prutsen te blijven, zou een offer aan het werk zijn, grooter dan zij bereid was te brengen.

De ontvangst in dit aangenaam huis was een nieuw element in haar leven. Het was haar, of zij de vriendschap erfde, die tusschen meneer Van der Werve en haar vader had bestaan en daarmee een omgang rijk werd van bijzondere geesteswaarde Zelfs gaf het spreken over haar vader aanleiding om over boeken te praten, toen meneer Van der Werve zeide, zijn groote sympathie voor de joden aan Heinrich Heine te danken te hebben.

- Aan Heine?

- Ja, Eva, aan Heinrich Heine; nog altijd mijn lievelingsdichter en in wie Allard Pierson de ware zoon van het oude Israël zag.

- Pierson?

- Wat? Kende zij Pierson's ‘Israël’ niet? Allard Pierson, eens dominee hier? Dan moest zij daarmee kennis maken! Het kostte maar een oogenblik zoeken in de over bijkans een ganschen breedtewand der kamer reikende boekenkast, of meneer Van der Werve had het verlangde en naast haar zittend las hij voor: ‘Israël is bij uitnemendheid het volk, niet van de gedachte, niet van de daad’ - dit past al dadelijk slecht bij je vader! - ‘maar van het gevoel’ - weer wel je vader. Zooals er gevoelsmenschen zijn, zoo zijn er gevoelsvolken en geen natie was dit meer dan Israël. Van dat oude Israël in zijn ongelouterden staat was ‘Henri Heine’ de ware zoon. De Israëliet heeft de deugden van den gevoelsmensch en de gebreken. Uit een opsomming van begrippen trof Eva het woord indrukkelijkheid en plezier deed haar de ontkenning, dat de joodsche lyriek al het conventioneele versmaadt. Meer gloed dan diepte in liefde en in overtuiging en ‘iets vrouwelijks of kinderlijks’ in de wisseling van gewaarwordingen en stemmingen. Het ‘himmelhoch jauchzen’ kwam daar ook bij..

- Je ziet, besloot meneer Van der Werve de voorlezing, jij als artieste moogt je op je joodschheid beroepen.

Eva stak de hand naar het boek uit, keek naar den uitgever,

bladerde even.... toen troffen haar nog deze woorden: ‘Israël gaat in alles op indrukken af. Snel put het een aandoening uit. De volharding van den ernst ontbreekt’....

Meneer Van der Werve was opgestaan. Met een glimlach kwam zij naast hem en wees naar die minder plezierige woorden....

- Niet volhardend? Ach ja, natuurlijk, Pierson heeft jou niet gekend, anders had hij het nooit geschreven....

Toen zij daags daarna op de werf kwam, bleek den portier te zijn bevolen haar bij meneer Herman te brengen. Zij ontstelde, daar zij vreesde, dat hij nu toch als gids wou dienen - een last voor hem, voor haar geen dienst. Doch het bleek dat hij praten wou over 't portret, daar er 's avonds geen nadere afspraak gemaakt was. Zijn moeder zou over zes weken verjaren, Eva wilde dus zeker al spoedig beginnen. En waar zou het gebeuren: hier op het kantoor? Eva dacht aan het illustre voorbeeld van Jan Veth, die zijn modellen graag zag in hun werk. Maar wat was het kantoor van een schepenbouwer en zag haar geest hem als fabrikant? Zooals hij 's avonds stond in de kamer, vóór die kast en met dat boek, zoo zou zij dezen aristocraat van den geest willen schilderen. Herman glimlachte niet onvoldaan. Maar thuis kwam Moeder het te weten.... Dus werd haar atelier de uitkomst: haar boekenkast en meneer Van der Werve bladerend ervoor.

Hij zelf kwam binnen terwijl zij praatten en twee dagen later begon het poseeren. Eva had de boekenkast uit haar kamer in 't ouderlijk huis, welke bij de boedelverdeeling met zooveel meer was overgebracht en als het meeste nog beneê stond in wat de rommelkamer heette, vóór den lengtewand in 't atelier laten plaatsen en 's morgens had ze zich gerept met het bezetten van de planken, zoo dat de rijen iets deftigs kregen, voldoende voor haar achtergrond. Meneer Van der Werve stelde haar ijver op prijs. Het licht was anders dan in zijn kamer, maar aan 't portret kwam dit ten goede. Om den anderen dag poseerde hij en zij ging niet naar de fabriek; de tochten erheen waren altijd vermoeiend en zij wou frisch blijven voor dit werk. Meestal schilderde zij zwijgend. Ze wist wel, dat het anders hoorde; dat meesters als Veth en Haverman door afgebeelden werden geroemd om hun onderhoudende conversatie. Dankbaar was zij haar model,

daar hij stònd, aldoor, aldoor, met zijn boek als een tweede Erasmus, maar ook als een heer van hooge distinctie, nog een rijzig, welgebouwd man. Na 't poseeren bleef hij telkens, ‘ter belooning van zijn geduld’ en hij dronk dan met haar thee. Daarbij werd druk, over veel gepraat. Soms over de broers, vaak over haar vader. Zijn sympathie kenschetste hij, door van de aantrekking tusschen ongelijknamige polen te spreken. Eva besefte: de ruime geest van dezen fijn beschaafde was noodig om veel eigenaardigs aan haar vader, dat hem moest hinderen, niet te tellen bij wat hij als superieure eigenschappen bewonderde. - Ik ben hem dankbaarheid verschuldigd, maar lang daarvoor had hij mijn sympathie, hoewel ook ik wel eens bang voor hem was.... Eva's hart zwol bij die woorden en toen meneer Van der Werve even daarna als naar iets dood-natuurlijks vroeg, hoe het met Vaders vriendinnetje ging, dat immers met een schilder getrouwd was, lichtte zij hem welbespraakt in, maar kon niet laten daarna te zeggen: - En dat u dat óók al wist....

Quite gentlemanlike begon meneer Van der Werve met van louter toeval te praten, doch uit wat hij zei over Rotterdam: voor zulke dingen nog altijd een dorp en over de Beurs, op schandaaltjes verzot, begreep ze, dat hij de waarheid pas zei met het slotwoord: - Dacht je heusch, dat zulke dingen geheim konden blijven?

Eva voelde zich dom en klein. Aan een diner, den vorigen avond door Jozef gegeven, was zij geweest met Alfred en Theo en hunne vrouwen. Een tafel van ongeveer twintig menschen. Al die anderen wisten dus ook en hadden er vroeger mee gespot. De hoop van haar broers en zusters dat er geen schandaal ontstaan zou, was feitelijk vervuld, maar hoe? Hun vrees voor opspraak was gegrond en juist die vrees had haar geërgerd. Sterk dacht zij te staan en ach, dat Antje zoo gauw en zoo goed was terecht gekomen, ze dankte het geheel aan Nico. Sterk in haar werk? Het toeval dreef haar! Nu was ze opeens weer portrettiste, na weken van teekenen op de werf.

Toen haar model vertrokken was, beschouwde ze het portret langdurig, zonder er verder aan te raken. Slecht werd het niet; gelijkenis was er; in de houding zat karakter. Zou zij 't in portret gaan zoeken, kennissen vragen voor haar te poseeren? De Haven, het Werk daar, kon zij het aan? Zij kende het niet, wist er immers

niets van, Herman van der Werve had haar dit, beleefd maar duidelijk, doen beseffen! Werklieden had ze geteekend, menschen: koppen, houdingen, niet anders, nauwelijks een gebaar van beweging. Figuren dus, als een portrettiste. Om van de Haven, al 't Rivierwerk, iets, niet eens essentieels te maken, was kennis noodig van techniek, of althans oog op techniek, besef uit jezelf van den aard van dien arbeid. Aan het beelden kon een sociale kant zijn; haar geest stond immers ook daar buiten. Bovendien werd het dan geen blijheid; althans, eer ze die erin voelde, zóó dat ze synthetisch er iets van terecht bracht, zou als uit de praktijk in haar moeten leven, wat door het oog haar verraste dien morgen, toen ze zag de rivier na het onweer te Nunspeet. Het was haar te doen om die blijheid te krijgen en ze moest er juist met háár blijheid komen, om ervan in haar afbeelding te leggen. Het tegendeel, de dwang van den arbeid? Dan ging ze weer den anderen kant, als met haar droevige Veluwe-dingen en sterk daarin, door kracht erboven, was Suze Robertson, niet zij. Ach, menschen met niet meer talent dan zij, hoorden Nico gelijk te geven en van alles het relatieve te zien! Wel wrong er iets in haar: Vader dacht anders, maar ja, hij kende, hij zag de kracht, kwam met de zijne naar die van de stad; zij kwam met niet meer dan verlangen, ze wilde er immers zichzelf in vergeten - - haar aandacht was nu het sterkst gewekt door die te dappere blijheid in Lena, dat summum van geestkracht bij Moederschap!

- Goeie vriend, jij hadt gelijk, dacht ze, het portret aankijkend. Ik blijf een zwerveling naar den geest, de dingen van 't leven leiden me af. Vasthouden aan het eene, me werk! Aan de techniek ervan, wat die vraagt - en met te vragen aan me geeft.

(Wordt vervolgd.)

Feestelijkheden door Jac. van Looy.

‘Jacob,’ zei de baas, de groote waterkwast uit den emmer als tillend, om er het slijpsel van het paneel mee af te spoelen en het van nieuws aan nat weêr te maken, ‘ik ben nou goed op je geweest, heb je twee centen opslag gegeven, nou mot jij ook eens goed op mij zijn, wil je?’

‘Zeker, baas’, antwoordde Jacob, uit zijn mooi doorgerookte kromme pijpje rookend, want al rookte de baas bijna zelf nooit, gunde hij het de knechts. Hij zat aan het voorste zijpaneel ook te slijpen, zijn klompen met water te overstorten uit den emmer tusschen hen beiden gezet.

De baas kuchte, waarbij hij altijd het puntje van zijn tong tot een gootje vouwde en zei weêr eens, ‘ik bekom de borst van vader’.

‘U is verkouden,’ meende Jakob.

‘Ja,’ zei de baas zich verzettend of werd de bank hem te hard, ‘en niet van vandaag of gisteren. Je hebt gehoord dat meester van Houten naar Maassluis is beroepen en dat ze onverhoeds gaan trouwen; alsof daar zoo'n haast bij is; wie trouwt doet goed, wie niet trouwt doet beter.’

‘Zegt de apostel Paulus,’ had Jakob willen zeggen, hij had den kwinkslag zoo vaak gehoord van den dikken grutter.

‘U is toch ook getrouwd,’ liet hij hooren.

‘Ik was niet wijzer,’ antwoordde de baas, ‘we zijn allegaar met hetzelfde sop overgoten, trouwen is een beetje harder loopen naar je kist.’ Hij spoelde nog eens indachtig, nam dan het lakensche slijplapje weêr op met wat puimsteenpoeder waarmee de vernis van een rijtuig, drie, soms viermaal dof werd

geslepen voor de nálak. Puimsteen was verstolde ‘lava’ waaraan je ondanks de ‘doornen’ erin nog heel goed kon zien, dat het vroeger schuim was geweest, vóór het in gemalen toestand verkeerde.

Dikwijls had het Jakob plotseling verwonderd, wat niet al hulpmiddelen de natuur aan de hand gaf voor het schuren, slijpen en polijsten. Zeeschuim, gedroogde tongevellen, die als het strand roken, waren bij den voddenkoopman, bij alle drogisten verkrijgbaar en meubel- of wagenmakers gebruikten voor het gladmaken van hout ‘haaievel’ dat zoo hard was als een rasp.

‘Mijn zustertje Gonna zet er spat achter,’ zat naast hem de baas te praten, ‘ze gaat een héel goed stukje brood te gemoet; Maassluis is een begin; ik mag het jou wel zeggen, je bent hier als kind aan huis; ze was toch ook altijd goed voor jou, niet?’

‘Zeker, baas,’ bromde Jakob, wachtend op wat hij eigenlijk voor den baas moest doen en je moest op je hoede leeren wezen om niet tot wanhoop te vervallen.

‘Ze hebben een zéer mooi heerenhuis op het oog in Maassluis,’ vertelde de baas, ‘got, ik vraag me af, wie wonen nou daar? weet jij het?’

‘Hoe zou ik dat nu weten?’

‘Nou, je weet anders genoeg.’

‘Maassluis is een begin,’ herhaalde de baas, en Rotterdam niet ver er vandaan; mijn zwager moet een heele bolleboos zijn; hij moge praten kunnen als Brugman, dat hij in het Westland is geboren heeft hem vast geen kwaad gedaan in déze. Efijn, ieder zijn vak, ik gun het Gonna en hem. Hij heeft het beroep met beide handen aanvaard en zal voortaan al zijn munt-en-kruis bij m'n zuster brengen. Het huis is een oud huis, is kurkdroog, heeft aardig wat tuin; 's morgens vóór-en-achter zon, het kon al niet beter treffen; een echte broeierij, het zal er zoo droog zijn als in de druivenkast van Spaarnhout.’

‘Nou,’ verzekerde Jakob overtuigd.

‘En nou krijgen we feest,’ hervatte de baas; hij lichtte zijn pet, krabde even zijn voorhoofd en spoelde nog eens.

‘Je begrijpt, Jakob,’ begon hij weêr, borstig blazend door zijn neus, ‘dat ik verplicht ben wat te doen; ik ben het hoofd der

Geesteragen, ‘moeder begint een beetje krukkig te worden, ik moet onze stand op houden. Het zal een hand geld ons kosten. Ze trouwen tweede klas... Ik zal van de koetsier van jonkheer Swieringa gedaan zien te krijgen dat hij er de coupee voor afstaat; ze rijden dan naar het Stadhuis in eigen ekiepaasje en daarna ontvang ik de familie in de záal.’

De baas ging rechter zitten, kuchte opgelucht; hij hield de hand met het slijplapje op zijn breede knie te rusten, keek eens op in de werkplaats en zei:

‘De huur is vooruit betaald.’

‘Waar wij nu zitten te slijpen,’ vervolgde de baas al opgeruimder, ‘zetten we de plaktafel van zolder, we schuiven er wat tafeltjes bij, alle tafels zijn even hoog. We plunderen moeders linnenkast, we sleepen haar stoelen naar beneden, ik sleep er mijn stoelen bij, de dames Ruyswijck hebben ook wel een stoeltje over. Er kunnen best een dertig menschen vroolijk met mekaâr zijn, zonder op mekanders schoot te zitten; waar vind je zoo een feestzaal, kant en klaar? Nergens.’

‘We hebben het juist niet overdruk,’ wijdde de baas uit, ‘ik wacht nog een vigelant van Kóppen, hoogstens een rijtuig of vier; die rollen we naar de achterwinkel; we laten een breed gangetje, want op de bruiloft van een aanstaande schoolopziener moet je toch naar áchteren kunnen. Toevallig heb ik Tinus de twelet-emmers van “Veldzicht” laten halen voor de jaarlijksche opknap, daar zetten we er twee van op een glaskist, we zetten een blaker met een kaars op de wrijfsteen, klaar is Kees.’

‘t Zal best gaan,’ verzekerde weêr Jakob.

‘Als jij me helpen wilt, zal het gaan,’ herinnerde de baas, ‘moeder verwijst de dames naar boven, ik zorg voor een vaatje bier, de heeren kunnen terecht.’

‘De vloer wordt door Tinus geschrobd of door vrouw Stienstra,’ somde de baas op, ‘we strooien knap zand, we witten de muren, dan kan jij van de winter weêr voort met teekenen, als op een schoone lei. We houen de luiken dicht, bestampen het ruitje boven de regenput met water en krijt, die rakkers van de buurt klimmen op de put om binnen te kijken.’

‘Léelek!’ stemde Jakob grif weêr toe en met den platsten toon van de straat.

‘We willen vrij zijn,’ zei de baas, ‘we hangen de groote lamp aan de balken, de dagen zijn kort, licht genoeg om je mond te kunnen vinden en anders er nog maar een lampje bij. We spannen vlaggen langs de kanten, de vlag van ons, de vlag van Feuerbach, de vlag van de zadelmaker, van de smid en de wagenmaker, we spelen eerlijk leentjebuur, ze kunnen op een zakkie ‘tranen’ rekenen van de bruid. We slingeren al de sparretakken van Spaarnhout om de leuning van de trap en om de deuren boven en jij zorgt voor een schildje: ‘Hulde!’

‘Dat zal ik doen, baas,’ praatte Jakob gul.

‘Fiat!’ zei de baas, ‘leve de Vreugde, houd je pijp in de andere hoek van je mond, dan moet ik minder hoesten; er schiet wel een lèk sigaartje voor je over, een lekker sigaartje; ik eisch nog meer van je, Jakob, er moeten versjes wezen en die moet jij me maken.’

‘Dat kan ik niet,’ bromde dadelijk Jakob.

‘Flauwe kul,’ zei de baas, ‘jìj wel, ik niet, al heb ik ook wel es gerijmd van me leven; ik kan een rijtuig aflakken, een knap wapentje schilderen, dichten is niet mijn kracht. Dat plezier moet je mij doen, met een paar ben ik al tevreden om zelf rond te deelen. Sloof je eens af voor je baas, er komen vast geleerde vrienden van de bruigom, die zich ook niet onbetuigd zullen laten, help me een goed figuur maken, zet ze op hun hielen te...’ de baas hield zijn mond en nam zijn rooie zakdoek uit de borst van zijn mouwvest als een plank.

‘Ik geef het je alleen maar aan de hand,’ hervatte de baas, ‘het hoeft zoo mooi niet te wezen als wat je tot stand heb gebracht toen meester Boudewijnse vijf en twintig jaren was verbonden aan de school van het Weeshuis. Waar haal je het vandaan? Dit is een groéne bruiloft; het moet geen toespraak zijn, het moeten liedjes zijn die saâm gezongen kunnen worden, op een bekende wijs, een vroolijke wijze, zoo iets als Jan kom kietel me Kaatje.’

‘Dat kan je niet zingen,’ bromde Jakob terug.

‘Ik hoor het al,’ riep de baas uit, ‘t zal meer dan mooi worden, ik geef het maar an, je moet een beetje speelruimte laten, ik wil geen aanstoot zien verwekt, in geene deele, de zeden eerbiedigen, maar denk er om, Jakob, niet té veel van Sion, me zwager is modern.’

‘Een aangename wijs, een vriendelijke wijze, die elkeen kent en die ik ze vóor kan zingen van: ‘Sidewiedewiet, Jan Gerritsen, of op de wijze van “Henri's Drinklied,” niet op de wijs van Rinaldo Rinaldini, of van het Oostenrijksche Volkslied, daar gaan ze bij zitten huilen, van Sidewidewiet, Jan, bóm!’ alles aan de baas zijn kopstuk leek breed, zijn voorhoofd, zijn neus; zijn wangen, zijn bovenlip, toen hij zijn armen optilde en met kracht neêrdrukte bij het ‘bom!’

Zoo waren de omstandigheden die Jakob weêr nieuwe drukte gaven, in spanning hielden en Koos deden zeggen dat hij tot het leven was wedergekeerd en dat zijn aangezicht soms een boekdeel sprak. Er was wel altijd een of andere weesjongen in het Huis die bij voorkomende feesten de noodige gedichten maakte. Het laatst was het Manus Rozenhaag geweest, die echt als zendeling was vertrokken en nu was het Jakob van Genderen of die wilde of niet. Want Jakob was aan het Fransch leeren begonnen uit het zelfonderricht van Servaas de Bruin:

‘Quand le soleil paraît, c'est le jour, tout est éclairci, l'eau étincelle, chaque chose luit quand il a paru.’

Jakob verschoof in gedachten de zwarte rooster waarmee je beurtelings de regels moest bedekken, de Fransche regels, de uitspraak en de beteekenis er onder.

‘Wanneer de zon verschijnt is het dag, alles is verlicht, het water schittert, elk ding glanst wanneer hij is verschenen.’

Maar nu praatte hij tegen ieder over de aanstaande bruiloft van juffrouw Gonna en had bij Door gezegd dat zij ook wel misschien een zakje bruidsuikers gestuurd zouden krijgen, doch Hendrik had gezegd: ‘de Heibloms staan niet in de gunst, ik reken nog meer op een portie van de honderdduizend. Hendrik speelde geregeld in de loterij voor Door. Door was gansch hersteld weêr na de bevalling van de kleine Hendrik; het kind was al gedoopt en Jakob had een ‘rammelaar’ gekocht voor hem. Vader Hendrik zou nooit verzuimen bij de barbier op de lijst te kijken en kwam dan vertellen, ‘de groote bom zit er nog in’; Jakob had ook eens een twintiggie genomen, want je kwam er altijd door mekaâr gerekend, met je eigen geld uit.

Het feest van meester Boudewijnse was reeds een poosje geleden; hij had er een gedicht voor gemaakt, namens alle weezen.

Meester Juulsen had hem als voorbeeld een cantate laten zien met lange en korte regels. Dat had hij ook gedaan, toen de lange regels uit waren, was hij met korte begonnen:

> Luister daarom, waarde meester,
> Luister daarom naar den toon,
> Neig uw ooren naar die klanken,
> Toch aan het luisteren zoo gewoon.

Hij was er zelf mee ingenomen, zoo gemakkelijk als het ging; meester Juulsen had geknikt, er nog een taalfout uit verwijderd ook. Kortom, Jakob had er veel eer mee ingelegd in het Huis en zoo iets wordt spoedig bekend over de grenzen. De baas had ervan vernomen in de ‘Kroon’ in de nieuwe patroonsvereeniging, waar hij lid van had moeten worden. Hendrik had het voor hem laten zetten en op de proefpers getrokken, op glacee papier, met zilverige kop-letters en Door had er een zuiver wit lintje om gestrikt.

Met het rolletje in zijn hand had hij 's morgens voor schooltijd voor het bord in school gestaan, in zijn smerige werkpak en had het voor den jubelaris opgezegd, voor de banken der hoogste klasse, waar ook de catechesatie werd gehouden; de meisjes brachten dan hun stoeltjes mee, omdat bijna niemand meer paste in de banken; ze zaten zoo niet ín de klas, maar er óm. Al de oudste meisjes stonden met de huttekinderen voor de landkaarten geschaard, met de vader en de moeders en de nieuwe ondermeester en ook de jongens die thuis kwamen schaften. Jakob zag bleek, had raar met het rolletje staan zwaaien, doch had het er overigens goed afgebracht, zeien ze en de meester was aangedaan.

De vlag woei dien dag uit de toren, maar mooi gemaakt was er niet; meester had een sterfgeval in de familie. Ze hadden onder elkander een tafelkleed gegeven, waren 's avonds onthaald en hadden een patertje gedaan. De Regenten en Regentessen waren aanwezig geweest, om meester eer te bewijzen en meester had hem zelf naar de Regentessen geleid om iets over zijn feestgedicht te hooren. Ze hadden gezamenlijk een toepasselijk gezang, bij het nieuwe door den ondermeester bespeelde kabinetsorgel gezongen en daarna al hun oude spelletjes weêr gedaan.

Dan had je altijd eerst het vreemde beginnen. Ze waren rond hem komen staan, als om hem wat te zeggen, zingend met hun allen: ‘Ik zeg je, Jaapje, sta stil!’ ‘En waarom zou ik stilstaan?’ had hij, zoo in het liedje volgt, teruggezongen, ‘ik heb van me leven geen kwaad gedaan.’ En zij dan weêr: ‘ik zeg je, o Jaap, jou aardige knaap, ik zeg je, Jaapje sta stil!’ Ze waren in twee rijen gaan staan, met de neuzen tegenover elkander en hand in hand kwam de eene rei aan: ‘ik wou zoo graag je dochter hebben, van je ei, frank, van je elie frank, elie frank, kanonnetje,’ en wijl de eene rei danste terug, sprongen de anderen armen-samen aan: ‘Hier heb je me dochter met eere, je mag er mee verkeeren, van je ei, frank, van je elie frank, elie frank, kanonnetje!’

Ze hadden: ‘Boer, wat zeg je van mijn kippen?’ gedaan. Maarten Maartensen, de oorlogs-matroos was er ook nu bij. Jaren na Jakob was hij in het Huis gekomen, maar had toch ook op school nog gegaan, eer hij ging naar zee. Hij was er als ‘oud-leerling’ bij, had daartoe ‘verlof’ gevraagd en verkregen en zou er bijteekenen weêr voor zes jaar. Hij was in zijn marineblauwe pak, kort buis en vestje met vergulde knoopjes, baadje en braniekraag. Hij had zijn muts met neklintjes op het voetstuk van het ouwe mannetje gelegd, had klapperolie op zijn pik-zwart haar gedaan, bruin als hij was door het verblijf in de tropen.

Jakob kon nooit lang tegen dat draaien en schuifelen en klom dan dikwijls op de stapel tafels en banken onder de ramen om zijn sigaar op te rooken. Andere jongens liepen ook wel eens den kring uit om een dropje uit hun kastjes te nemen. Zoo zat je goed, in het halfdonker, kon alles beter zien, zag over de donkere ruggestalten heen en de andere helft van den slinger, de roode en blauwe mouwen, de witte mutsjes onder het gaslicht bewegen. Zoo zag hij Maarten dansen, met aan zijn eene zijde de kleine gezette Sientje van Tongeren, die nooit in de hut was geweest, blond was en wazig, sliertjes had uit haar mutsje, lachend en bevallig dansend en aan zijn andere zijde, ernstig, Louise van Loon, de zuster van Rudolf die schipbreuk had geleden,[1)] de boezemvriendin van Koos was geweest en spoedig

1) Zie Jaapje en Jaap.

ook het Huis zou verlaten. Maarten danste tusschen hen beiden, zijn stap klonk gewoonlijk als van alle krijgslieden, zijn hals was bloot als van alle matrozen, en nu hij aan den wal was, vermaakte hij zich en danste. Telkens een knie voor den ander huppend, hief hij de armen van de meisjes naast hem: 'Wel, wat zeg je van mijn kippen? wel, wat zeg je van mijn haan?' en bracht ze in dezelfde golvende beweging, huppelend als hij, eerst het eene muiltje en dan het andere. Ze bogen met hun drieën uit de rei naar voren, die ook in golvende beweging geraakte of nam hij ze allen op sleeptouw mee. Wat een fregat! Wat een prachtige jonge kerel! 'Heeft mijn haan geen mooie veêren?' zong hij, zijn mond werd rond wanneer hij 'haan' ging zingen, liet zijn geluid dan zweven, het 'mooie' in zijn gorgel zinken en zwellen dat al de bolle veêren glommen van den haan:

'Wel, wat zeg je van me kippen?
Wel, wat zeg je van mijn haan?
Heeft mijn Haan geen Mooie veêren?
Of staat U de kleur niet aan?'

Jakob hoorde het van alle kanten, van de eene hooger dan van den ander, met almaar stipte oogen en zijn kijk-lachje om den mond. Ze gingen weêr een rondetje beginnen, waarbij ze bij het 'pater geef je non een zoen', de monden op elkander drukten. De meisjes droogden hun gezichten en deden odekolonje op de zakdoeken van de jongens met wie ze mochten verkeeren of op die van anderen om ze jaloersch te maken. Zoo draaiden ze allemaal frisch voorbij en riepen hem toe: 'Hee, doe toch ook mee, Jaap!' en plotseling had er een haar hand vrij uit de bocht gemaakt en was hij in den kring weêr getrokken.

Met al dat geroes en gesoes in zijn hoofd was het eerste liedje voor de baas er uitgekomen op de gevraagde wijze. De baas had gezegd dat het nu meenes begon te worden, dat juffrouw Gonna spoedig aanteekenen zou en hoe het er nu mee stond. De avond van dien dag zouden ze boven 'mooi-maken', daarvoor werd het Paar kwasie ergens uitgevraagd, hij rekende op hem voor een uurtje, het zou wel nachtwerk worden, maar Koenraad

uit Beverwijk kwam ook een handje helpen. ‘Ik zorg voor een glaasje pons van arak, voor jou zijn er bruidsuikers en ik denk wel,’ had de baas gezegd, ‘een kommetje koffie, omdat je tegen de drank bent.’

De baas had door Tinus een groot vel bordpapier laten halen in de winkel van den broer van meester Boudewijnse en daarop had Jakob het figuur geteekend van twee door koorden vereenigde schilden, het mannelijke schild als het stadswapen gevormd, met toegespitste hoeken van-boven en een ovaal dat het vrouwelijke wapen verbeeldde en had toen alles uitgesneden met zijn scherpe mes.

Daarna had hij het karton een paar malen vet geolied tegen het inzuigen, het blauw geverfd dan, om er de gele letters op te kunnen schrijven: ‘J.J.V.H.’ op het mannelijke en H.E.G. op het vrouwelijke schild. Op de platte strik boven de strooken karton waaraan de schilden leken te hangen en die met schroeflijntjes geel, als de draad van koord, afgezet konden worden, moest datum en jaartal komen staan. Hij had ook nog een kleiner schild gemaakt, met blok-letters ‘Hulde’ beschilderd, dat boven de huiskamer-deur, aan het eind van de gang in het versierde groen kwam te hangen.

Jakob had er ernstig over gedacht ook nog een ‘sassinet’ te maken, maar de baas was van oordeel dat het voldoende zoo was en dat ze daarmede zouden wachten tot ze vijf en twintig jaar waren getrouwd.

Bij deze plezierige bezigheid was het tweede versje ontstaan, al wat de baas hem had medegedeeld wemelde Jakob daarbij voor den geest. Hij wilde er graag ook iets van de middaguren met meester van Houten doorgebracht, te pas in brengen en zoo waren het ook drie coupletten geworden.

Toen op een Woensdagmorgen het Paar stilletjes naar het Stadhuis was gaan loopen, om aan te teekenen, had Jakob gezegd: ‘Baas, ik ben klaar met de versjes.’

De baas had oogenblikkelijk jonger en vroolijk gekeken en stak meteen zijn hand uit.

‘Ik heb mijn bril niet bij me,’ zei de baas, ‘zing het me maar es voor; doe even de middendeuren dicht, Tinus heeft er niet mee van noode.’ Jakob was half in het nieuw gevoorlakte

rijtuig gaan zitten, in de schaduw van het open portier en had ze zoo gedempt gezongen:

‘Een meester wou weêr leerling zijn,
Sidewidewiet, Jan, bom!
En in de school der liefde zijn,
Sidewidewiet, Jan, bom!
Gloria, gloria!
Meester Jan van Houten, ja,
Gloria, gloria!
Si-de-wi-dewiet, Jan, bom!

Zijn kin op de borst en rond naar binnen kijkend zat voor hem de baas te luisteren:

‘Hij nam zijn Gonna bij de hand,
Sidewidewiet, Jan, bom!
En voerde haar mee naar het Westerland,
Sidewidewiet, Jan, bóm,
Gloria, gloria!
Jan en Gonna van Houten, ja,
Gloria, gloria!
Sidewidewiet, Jan....’

‘Bóm!’ zong de baas halfluide mee, met allebei zijn armen pompend.

‘Nu gaan ze saâm gelukkig zijn,
Sidewidewiet, Jan, bóm,
Tot vreugd van elk, van groot en klein,
Sidewidewiet, Jan, bom!
Gloria, gloria!
Tot hun goudene bruiloft, ja,
Gloria, gloria!
Sidewidewiet, Jan, bóm!’

‘Je bent een kérel,’ riep de baas vol uit, ‘laten ze nou maar opkommen!’
‘Het doet me veel plezier,’ bromde Jakob terug omdat de

baas tevreden was, ‘dat is het eene, het tweede is ook op een aangename wijs.’

‘Zing het maar weêr eens voor,’ verzocht de baas.

‘En in Maássluis gaán ze wónen!’ begon Jakob.

‘Bekend!’ riep voor hem de baas uit en hij herhaalde het halfluid met zijn stentorstem:

‘En in Maassluis.’

‘Zoo loopt het niet,’ bromde Jakob, U moet de nadruk leggen op Maás.’

‘Dat voel ik,’ antwoordde de baas, meteen herzingend:

‘En in Maássluis gaan ze wóónen!’ je hoort dat ik het ken.’

‘Zoo zal het best gaan,’ meende Jakob en begon van voren af aan:

‘En in Maássluis gaan ze... wonen’
In een zeér mooi heerenhuis,
In een zeér mooi heerenhuis,
Daar zal meester Jan gaan troonen,
En daar brengt hij al zijn munt-en-kruis.
's Morgens voór-en-áchter zon,
Of je het beter treffen kon,
's Middags hier, 's avonds daar,
Voor het jong-gehuwde paar,
't Is een echte kweekerij,
Altijd lustig, altijd blij,
't Is een echte, kweé-ke-rij!
Altijd lustig, áltijd blij.’

‘Vleesch van mijn vleesch en been van mijn been,’ riep de baas uit, ‘ga verder, als je blieft.’

Jakob was het tweede couplet al begonnen uit het rijtuig te zingen:

‘In December of in Juli,
Altijd klaar, zal meester Jan
Uit de school van Multa-tuli
Groot en klein gaan leeren dan.
's Morgens voór-en-achter zon,’

‘Sla maar over,’ haastte de baas, ‘ik brand van ongeduld, het derde.’

Jakob begon het derde couplet op ingehoudener wijze te zingen:

‘Blijf tot in Uw vèrste dagen,’
In Uw vreugden en verdriet,
In Uw vreugden en verdriet,
Van de Spáarne-stad ge-wagen
En vergeet ons allen niet.’

‘Dat het zoo zij,’ praatte de baas bevangen, ‘het werd me haast te machtig, daar zullen onze kindskinderen het nog over hebben. Wanneer de tijden beter waren kreeg je nog een cent meer op een uur.’ De baas snoot zijn neus en praatte gewoner:

‘Je hebt me een groote dienst bewezen, Jakob; wat mij te doen staat in déze is, ze door mijn jongen te laten overschrijven; hij heeft een goede hand, tijd genoeg met de lange avonden en maalt me de kop grauw om ook bij de bruiloft van zijn tante te mogen zijn.’

‘Denkt U dan om de klémtoon,’ opperde Jakob.

‘Zonder mankeeren,’ stelde de baas gerust, ‘ik zal aan Roelof zeggen: hier heb je papier, je kunt nog meer krijgen, wanneer je ze twintigmaal netjes voor je vader overschrijft, mag je erbij zijn ook.’

(Wordt vervolgd.)

Het levensdiepe boek van R. van Genderen Stort door Willem Kloos.

(Kleine Inez, door R. van Genderen Stort, 3e druk. - N.V. Van Loghum Slaterus' Uitgeversmaatschappij, 1928.)

Dit - ik weet niet zoozeer om welke reden noch door wien, den Uitgever of den Auteur - Kleine Inez betitelde boek heeft mij, zoowel door de waarachtig-klassiek te noemen overzichtelijkheid van het geheel als door de fijnzinnig-gevoelde en als haarfijn-aanschouwelijke plastische voorstelling der verschillende onderdeelen, zóó onverzwakt-intensief, want zonder eenige, zij 't ook maar tijdelijke psychische teleurstelling, van het begin tot het einde weten vast te houden, ja, kan ik naar waarheid zeggen, rustig-diep te ontroeren, dat ik mij thans, van mijn waarste Binnenste uit, gedrongen voel er eene der geestlijk-doorgrondende studie's aan te wijden, zooals ik er, nu reeds drie en veertig jaren lang, bijna geregeld door, elke maand eene in mij voel opkomen en die ik dan, alles kalm-overwegend, schrijf.

En teneinde dit allerlaatste, nl.: wat ik over mijn wijze van werken hier zeg, allicht nog wat duidelijker te maken voor de niet weinigen, die van wege de, vooral in onze dagen, steeds meer en meer veldwinnende slechte gewoonte, om alle boeken, die men vóór zich krijgt, vlot en dus minder nauwkeurig door te zien, en dan maar even hals-over-kop, alles te prijzen of te laken, het goede zuivere spoor der kritiek een beetje kwijt zijn geraakt, kan het nuttig zijn, want dienstig voor velen, om principieel dus in enkele woorden aan te geven, hoe de kritiek heeft te werk te gaan, daar zij anders geen ware kritiek te heeten verdient.

De eenig-wáardehebbende wijze van beoordeelen is hierin gelegen, dat men puur-psychisch, dat is van uit zijn diepste, onbewuste geestlijke Kern volkomen objektief-voelend, m.a.w. boven-tijdelijk kritiseert. Dat wil zeggen: de recensent, zooals hij

eenvoudig-weg genoemd kan worden, heeft zich *niet* met zijn dagelijksche, en dus allicht een beetje oppervlakkig-zeurende hersens, neen, maar met zijn eigenste, diep-in-hem bestaande wezenlijkste wezenlijkheid, die de Ziel wordt geheeten. en die vrij is van alle bevangenheid, want boven alle klein-menschlijke vooroordeelen en stemmingen staat, op de beste wijze menschlijk want prachtig naief-fijn voelend grondig te verdiepen in alle boeken, die hij leest. En dit kan hij slechts bereiken, door eerst ieder woord van dat boek afzonderlijk, maar onmiddellijk daarna, ja, haast tegelijkertijd daarmeê, alle woorden bij elkaêr te hooren, te zien en te voelen, ja, als te ruiken en te proeven met de altijd door hem zorgvuldig verfijnde zintuigen van zijn alinnerlijkst wezen, dus met zijn pure, zijn smettelooze geestesdiepte, die eenigermate in verband staat met de in en achter alles zich bevindende hyper-psychische Wezendheid van alles wat bestaat.

En ik weet dit nu eenmaal zoo rustig-vast en zeker sinds mijn jongelingsjaren, dus als de nu reeds 50 jaren in de literatuur gewerkt hebbende mensch, die ik mij mag noemen, omdat ik, met mijn meegeborene diepere Kracht, die allerinnerlijkste Eigenlijkheid van alles steeds achter mij merkte, en door haar mystieke stuwing getrouwelijk heb geärbeid - ik werkte ook nog, al schreef ik niet - zooals ik dit ook nog vele vruchtbare jaren hoop te kunnen blijven doen.

En om nog even verder te gaan, en dus de geheele waarheid te zeggen: ieder, die letterkundig kritikus wenscht te worden, kan dit allerbelangrijkste psychisch-aesthetische emplooi, dat niet alleen voor het geslacht van den beoordeelaar zelf, maar evenzeer voor alle latere heeft te werken, alleen naar behooren leeren vervullen, indien hij er zich van zijn vroegsten tijd, zonder te denken aan geldelijk voordeel noch animositeit, want alleen de opperste zuiverheid der ware Kunst in het oog houdend, geheel en al aan wijdt, en dus gestrenglijk zijn roeping getrouw blijft, om ten eerste de diepste Diepte van zijn eigen wezen, die hij in de verte één met de Diepte van alles weet, langzaam-aan want voorzichtig-psychisch peilend te benaderen, totdat hij eindlijk, wat hij eerst nog maar vaag voorvoeld had, in zijn Binnenste Diepte gewaar gaat worden den hyper-geestlijken Bodem en Grondslag van zijn eigen Zijn, zoowel als van al het andere, en tevens

bespeurt, hoe Deze laatste voortdurend er naar streeft, om omhoog te komen naar het zich ondertusschen dat alles helder makende Bewustzijn van hem, den naar psychische zelfverdieping spontaan gehunkerd hebbenden en, altijd-door, begeerig-hunkren blijvenden Geest, die niet in de eerste plaats bij alles op het materiëele Aardsche let, al is hij van dit laatste volstrekt geen principiëele vijand, maar die er toch niets voor offert van het Wezenlijke, dat zijn Binnenst Zijn is waar de Buitenwereld in bezinkt en tot zuivere Waarheid wordt gemaakt, dus door de ziel van den ontvanger als zoodanig wordt gezien, omdat hij het licht daartoe van binnen uit het Eeuwige ontvangt.

* * *

Doch ik ga nu dóór over Van Genderen: klassiek, ja, is dit boek te noemen, omdat er geen woord te weinig in staat, maar vooral ook geen woord te veel. En alle erin optredende personen verrijzen onder de lektuur, en als in levenden lijve vóór ons. Want men ziet niet alleen hun doen, met al de bewegingen ervan: maar ook hun gezichten en de verschillende expressies, ook al schildert de auteur deze niet. Ja, zij allen verschijnen ons, zooals deze zeer bijzondere, want voornamelijk in en uit zichzelf levende auteur, hen zelf in zijn Diepte moet aanschouwd hebben, onderwijl zij tot hem stegen uit de geheimzinnige sferen, die achter, neen, diep-in ons gelegen, de onderste, hyper-geestlijke Bodem en als voedingsbron zijn van den genialen mensch.

En ook de overige realiteiten, die Van Genderen ons in zijn ongebroken-harmonisch-vloeiende, ja, menigmaal als breed voor zichzelve heenzingende zinnenreeksen uitbeeldt, zijn zóó werklijkheidsgetrouw en, gelijk ik reeds aangaf, op suggestieven toon onder woorden gebracht, dat de ernstige kritikus die alles begrijpt, zooals het wezenlijk is, wel tot de gevolgtrekking moet komen, dat deze auteur hen in zichzelf even krachtig-waar aanschouwde, alsof zij inderdaad zoo bestonden, gelijk dit bij alle groote, dus zich geestlijk geheel in hun eigen Diepte concentreeren kunnende Kunstenaars, door alle tijden der Menschheidsgeschiedenis heen, het geval is geweest en zal blijven zijn.

Ja, laat ik het nu verder heelemaal hebben over het mooie boek zelf. Peter, de krachtig-konsekwent van uit zichzelf gevoelende Peter en die zich daardoor een prachtig-redelijke individualiteit toont, ja, hij, en geenszins de wel voor een poosje aardig-lijken-

kunnende, maar geen wezenlijke Diepte bezittende, en dus ten slotte gewoon-weg alleen praktisch banaal handlende Inez is de ware hoofdpersoon van het boek, ook al dáarom omdat hij wordt geteekend zooals hij opgroeiend leeft, men kan haast zeggen van zijn geboorte, totdat hij op ende op volwassen is, en dus als alle rationeele waarachtig-voelenden, van de bewegelijke redeloosheid des Levens af heeft leeren zien, om zich alleen nog maar te interesseeren, niet zoozeer voor zijn daaglijksch menschlijk Ik, als wel voor zijn dieper deel daarbinnen en voor wat daar weer achter in het Mystieke, dus altijd verborgen-blijvende Eeuwige zich beweegt.

Peter wordt ons getoond, als van uit zijn dieper Wezen zelf met al zijn karaktervolle deugden en gelukkig slechts tijdelijke tekortkomingen, als de gevoelige en intellektueele, die diep in zichzelf, van uit zijn eigensten aard, geheel en al best-willend is, omdat het Goede, d.i. het rechtschapene en rechtvaardige zijn Natuur kan heeten, en die van tijd tot tijd wel gekweld wordt door zijn eigen ernstig mijmeren over de beteekenis van het leven, dat hij maar niet begrijpen kan, omdat alle hem door boeken verstrekte oplossingen of uit zijn eigen geest gerezene veronderstellingen geenszins plegen te kloppen met de algeheele werklijkheid, zooals die zich vertoont, maar die ten slotte in zijn onwetendheid gelaten berust omdat hij allengskens heeft leeren voelen met zijn psychische intuitie, dat dit vreemd-loopende en stellig mettertijd verdwijnende Aanzijn niet waardevol genoeg is, om er zich over op te winden, want dat het Aanschouwbare en Tastbare met zijn nimmer geheel te doorgrondene Diepste Diepte, zich in geenen deele bekommert om individuen noch zelfs om volkeren, doch kalm voor zichzelf zijn eignen fatalen gang gaat, ver buiten alle menschlijke verlangens en gevoeligheden om.

Zie, ik meen, dat zelfs iemand, die door overerving en levensomstandigheden nog geheel en al vastzit, in zijn geest, aan de gedachtestelsels, waar ook zijn voorouders zich mee vereenigden, toch, als hij inderdaad intelligent is, zal kunnen begrijpen, dat Peter tot die eindovertuiging komt. Als hij tenminste weet, zooals ik hier refereer, dat deze inwendig-rustige Worstelaar met het Leven wel de zoon is eener moeder van bijzonder goede familie, ja men kan wel zeggen, volgens het gewone spraakgebruik, van aristokratische afkomst, doch dat deze vrouw als meisje nog, gevlucht naar het buitenland met een jongen man ver beneden

haar stand, doch van een haar zeer aantrekkend uiterlijk en prettige manieren, die evenwel op geen stukken na zoo edel en fijn van binnen was, als hij er van buiten uitzag, zich genoodzaakt had gezien terug te vluchten met haar nog niet geborenen zoon naar haar papa. En deze inwendig-mooi want zuiver-voelend, nam haar toen, ofschoon natuurlijk met een blijvende mate van uiterlijke strakheid, terug in zijn huis. Niet lang daarna werd Peter geboren en weer niet lang daarna verdrinkt zijn moeder zich in een vijver om haar wanhoop kwijt te raken over haar bedorven leven, waardoor ze niet alleen zich zelf, maar ook haar naaste en liefste verwanten - haar vader bv., die het zelfs tot kabinetsformateur en eersten minister had weten te brengen, heeft voor al zijn openbare ambten bedankt - ongelukkig heeft gemaakt.

De levensgeschiedenis van den kleinen Peter, die eerst bij zijn grootvader in huis blijft - zijn moeder was wezenlijk wettig gehuwd geweest - maar wanneer de oude heer, die reeds een menschengeslacht lang weduwnaar is, wel wat verlegen met zoo'n klein kind blijkt te zitten, door Arabella, een ongehuwde oudtante te Arnhem verder opgevoed wordt en verzorgd, die levensgeschiedenis, zeg ik, met haar gewoon menschlijke, maar door de voortreflijke manier, waarop deze voortdurend in zijn eigen scheppenden geest verkeerende schrijver hen weet te doorvoelen en voor te stellen, toch een diepen indruk op den lezer makende wederwaardigheden, is wezenlijk en waarachtig waard, dat nog veel meer lezers dan die van de reeds verschenene eerste drie drukken er kennis van nemen, en ik hoop dus, in vol vertrouwen op de geestlijke toekomst van dit land, dat Kleine Inez of liever ‘Peter’, zooals deze realistisch-psychologische studie beter genoemd ware, ook door de verdere geslachten zal blijven genoten worden als een ‘bezit voor altoos’.

Want Peter, zooals hij ten slotte, wanneer hij volwassen is geworden, blijkt te zijn, is het type van den volledig-geestlijken, dus zuiver-objektief den waren zin van het leven, of wenscht gij dezen liever onzin te noemen? zienden en voelenden en kalm-zuiver-begrijpenden mensch, zooals deze, door alle tijden der historie heen, hier en daar kan ontdekt worden, hoewel de meesten, die zoo voelen, het zichzelf, in hen zelf ook, slechts zelden bekennen, dat zij zoo zijn. Alleen enkelen, die van nature den aanleg en de macht bezitten om de eeuwige waarheden, die diep in hen geboren

worden, worstlend tot uitdrukking te brengen in de eenig-juiste woorden, worden zich hun stand ten opzichte van het ontzettende Levensraadsel en hun eindelijken kijk daarop volkomen bewust. De overigen loopen er echter liever in zich zelf over heen, doende alsof die onvergankelijke, want onweerlegbare waarheid, dat het leven met al zijn aangenaamheden, toch geen tevredenheid aan den mensch geeft, voor hèm niet bestond. Of, wat de psychische kracht is van den godsdienst, zij vinden troost in het Boek der boeken, dat stellig over het geheel in bijna al zijn onderdeelen, voor zoover het over de aarde handelt, een der sterkst-pessimistische geschrif-tenverzamelingen der wereld moet heeten, maar tevens wijst op een heel ander en beter soort van Bestaan, dat voor de lieden, die een strikt voorgeschrevene levenswijze willen leiden, hiernamaals komen zal.

Peter nu is, krachtens zijn fijn voelend temperament, ook tot zoo een op het leven neerziende bestaanshouding moeten komen, zooals alle subtiele en tevens energieke naturen dat altijd hebben moeten doen.

En Van Genderen Stort geeft dit als volgt te kennen:

‘Zoo herlas Peter dien herfst van nacht tot nacht de geschriften dergenen, die inderdaad bewezen hadden, dat smart het wezen des levens was, gelijk de hitte van het vuur, en dat de geest alleen den mensch uit deze gehenna kan verlossen. Maar hij vreesde de listen en lagen des levens niet, want onwerkelijk was alle smart, gelijk het booze leven zelf, dat een begoocheling was voor den geest, die zijn eigen, eeuwig wezen doorgrond had.’

En in die als stil-heilige want van al langs hem vliedende verschijningen des Aanzijns voor de toekomst afgezien hebbende geestesconstitutie, die hij zich na al zijn hem ontroerd hebbende aardsche ondervindingen en den indruk, dien deze in zijn geestes-diepte achterlieten, eindlijk heeft verworven, ziet hij de menschenwereld als volgt: ‘De trams ronkten zwaarder en stevenden haastiger de hoeken der straten om, en van uit eindelooze verten, zoo scheen het, kwamen de menschen aanwandelen opgewekt en onbezorgd oogenschijnlijk, maar allen vermoeid en gekweld, allen bezeten en gedreven door genotzucht en winstbejag, allen vastgebeten in de natuur, gelijk de wilde eend, wanneer zij doodelijk gewond is, zich vastbijt onder water, om aldaar te sterven.’

En als volgt eindigt het boek. Ja, ik haal ook dit aan, omdat vele intelligent-gevoelenden, vele waarlijk-psychisch in den aard van het heele Aanzijn zoowel als van hun eigen Bestaan zich verdiependen, er waarschijnlijk iets in terug zullen kunnen vinden, maar dan voortreflijk-precies gezegd, van wat er ook in hun eigen binnenst wezen, zooals in dat van alle dieper begrijpenden, in de laatste 14 jaren der altijd zotte menschheidsgeschiedenis, om is blijven gaan:

‘De groote oorlog was uitgebroken en menigen windstillen nacht hoorde Peter de deur van zijn werkkamer met geregelde tusschenpoozen sidderen in het slot, flauwe weerklank der verre gebieden, waar de verschrikking heerschte. Maar vreemd en vreemder voelde Peter zich worden aan deze wereld, die in het teeken van het Booze haar duistere bestemming vervolgde en als in het voorjaar onder den kristallijnen avondhemel het vreedzaam rumoer der stad allengs verstierf en de zware boomen voor het huis verdonkerden het laatste daglicht, dat in zijn kamer straalde, dan voelde hij zich meermalen verzadigd van een zwaarmoedigheid, die nochtans zonder tranen was, het eerste doemen van een vrede, dien geen menschlijke vreugden evenaardden.’

Ja, zóó luiden de slotzinnen van dit diepe en mooie en ongetwijfeld altijd leven-blijven-zullende boek, dat het leven, zooals het waarlijk *is,* laat zien, en waarin men buitendien telkens weer een schat vindt van gedachten, die zeer vele lezers zullen kunnen helpen, wanneer zij zich een denkbeeld willen vormen van de wijze waarop de dingen dezer wereld in elkaêr zitten, en wat men te wachten heeft van de wezens, die onze medelevenden zijn.

En wij wenschen dus Van Genderen Stort, zoowel als de heele Nederlandsche letterkunde van harte geluk met deze groote praestatie, en durven hopen, ja vertrouwen, dat de eminente geestlijke kracht van den Auteur, die uit het Verborgene komt, hem ook in zijn verder Bestaan den moed en het geestlijke zelfvertrouwen zal geven, om van tijd tot tijd zoo'n meesterstuk te scheppen, dat, evenals dit, nog zal gelezen en bewonderd blijven worden door de elkaêr geleidlijk opvolgende generaties zoowel van onzen eigenen als van elken lateren tijd.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Behalve de Fransche omwenteling van 1789 zijn er in de wereldgeschiedenis zelden tijdperken geweest als die wij beleven, zoo heftig en diep van volksbewegingen. Wij hebben haast reeds vergeten, dat Duitschland eens een federatie was van uiterstfeudale groote en kleine vorstendommen; dat Oostenrijk-Hongarije een machtig keizer- en koninkrijk leek; het Russische Czarisme deed denken aan een sterken reus; reus met leemen voeten, doch niet te min geweldig en te vreezen. Weg gevaagd dit alles! Het Bolsjewisme en het Fascisme hebben der wereld twee tegenovergestelde phasen van moderne regeering leeren kennen, zooals niemand vijftien jaar geleden mogelijk achtte. En wanneer er voorspeld wordt, dat het 'Abendland' - het Westen - ten ondergang gedoemd is, maar men bedoelt daarmee in de eerste plaats zijn materialistisch-economisch streven, dan lijkt het er thans eêr op, dat zijn geest belangrijke overwinningen viert in het nabije Oosten: in Turkije, Perzië en Afghanistan.

Van Perzië, in den greep gevallen van een begaafden opkomeling, eertijds in den militairen staldienst van den Nederlandschen gezant in Teheran, den heer F.M. Knobel, Ali Riza-*chan, soldat de fortune,* die zich-zelf tot heerscher van het land heeft opgewerkt, hoort men, goed teeken, het minste. Daarentegen verneemt men te meer van den tegenwoordigen Turkschen geweldenaar, Kemal-*basja,* 'den Overwinnaar', den man van Angora, die zich laat verheerlijken gekroond door een Europeeschen cylinderhoed. Indien physionomie iets beteekent geven zijn gebroken voorhoofdrimpels, welke aan zijn hard gelaat een uitdrukking schenken van niets ontziende koppigheid, een karakter te kennen van kracht en kleinheid. De kortzichtige maatregelen, welke hij gelast te nemen

om het lijdzame Turksche volk op den Westerschen weg te leiden, doen denken aan die, welke Peter de Groote nam om van zijn Tartarenvolk een Westersch-baschavingsgemeenschap te maken. Wèl respecteert Kemal-*basja* de baarden zijner onderhoorigen, terwijl Peter die deed afknippen, maar daarentegen heeft hij het tegen de Turksche hoofddeksels: de ‘fez’ der mannen, de ‘jasmak’ der vrouwen. Dezen moeten ongesluierd gaan, genen hoed of pet dragen. Ziedaar wat sommige volkenleiders verstaan onder volksbeschaving.

Maar Kemal-*basja* neemt ernstiger, doordringender, gevaarlijker maatregelen. Na het sultanaat en het chalifaat te hebben afgeschaft, waardoor hij de internationale gemeenschap van alle Islamietische volken ter wereld vernielde, wat de Westersche ‘koloniseerende’ volken slechts ten goede kon komen en aan Turkije het aureool zijner geestelijke hoogheid ontnam, terwijl daardoor al een der stutten wankelde, waarop de Islamietische godsdienst rust, snijdt hij nu zijn volk af van den Koran en diens geheiligde overleveringen, door alle Islamieten zoozeer geëerd, door te gebieden, dat het Arabische letterschrift bij het schrijven en drukken der welluidende Turksche taal vervangen moet worden door het Westersche. Dit is waarlijk een maatregel van verstrekkende geestelijke beteekenis. Ongetwijfeld: de Koran kan in het Turksch worden vertaald, en zal dan door hen, die hem gemoderniseerd wenschen te lezen, zelfs beter begrepen kunnen worden. Immers, schoon tal van Arabische woorden in de Turksche gebruikstaal waren opgenomen, de gewone man kon ‘Het Boek’ niet lezen, was dus afhankelijk van de onbetrouwbare uitleggingen der ‘schriftgeleerden’. Maar juist daardoor bezat ‘Het Boek’ zooveel te meer wijding. Het Arabisch, waarin het was geschreven, was immers de taal der goddelijke ingeving aan den Profeet - die, wordt beweerd, lezen noch schrijven kon - doch de goddelijke openbaring aan zijn ‘makkers’ meedeelde. Weg dus het onbegrepen goddelijke Arabisch uit het tegenwoordige geestesleven der Turken. Weg daarmee het ontzag voor ‘Het Boek’, dat niet ‘vertaald’ heet te kunnen worden: bewering waarmee de Islamieten andersgeloovigen den mond snoerden, die beweerden ‘Het Boek’ uit vertalingen te kennen. Zij betwijfelden het zelfs of een ‘dsjaoer’ het wel in de ‘goddelijke taal’ der Openbaring, gesteld, dat hij die geleerd had, kon bevatten. Een Turksche vertaling van

‘Het Boek’ kan naar deze opvatting slechts geringe waarde bezitten voor de ‘Geloovigen’.

Zulk een maatregel, door een klaarblijkelijk zelf ongeloovig en ongodsdienstig despoot genomen, die met één slag een geheel geestelijk verleden van zijn volk teniet doet, kan in zijn gevolgen natuurlijk niet in enkele jaren worden overzien. Hij kan slechts ten goede komen aan den geestelijken invloed van het Westen in Turkije. Maar is dit, in het tijdperk van barensweê, waarin dit Westen ongetwijfeld verkeert, voor Turkije een goed? Despotische heerschers en moderne wijsgeeren mogen over het godsdienstig leven van hun volk denken, zooals zij kunnen, de godsdienst, welke ook, is nog steeds het geestelijk cement der volksgemeenschappen, die tot anarchie uiteen vallen, indien zij groepsgewijs zich niet vastklemmen aan moderne ethische wereldbeschouwingen, welke ten slotte slechts surrogaten zijn van de overoude godsdienstige levensverklaringen. Ongetwijfeld, de geweldenaar van Angora is een origineel, die zich zèker gevoelt, en hoewel men vreesde, dat hij een adept zou worden van het moderne Moskou en de tegenwoordige Moscovitische wereldbeschouwing, hij gaat zijn weg van eigen inzicht. Maar indien hij denkt, dat het indolente, slecht onderwezen, doch goedige Turksche volk door zijn maatregelen eerder een ‘beschaafd’ volk zal worden, dan vervalt hij in gelijke dwaling, als wanneer men een Papoea een zwarte rok en witte das zou aantrekken en veronderstelde, dat hij daarmee een ‘gentleman’ zou worden, die in het Londensche ‘Mayfair’ een goed figuur zou maken.

Tot gelijke dwaling is de tegenwoordige ‘koning’ van Afghanistan vervallen, Aman-oellah-*chan,* die met zijn mooie ‘koningin’ en groot gevolg een ‘studiereis’ door Europa gemaakt heeft, en van daar allerlei vooraf bestelde hervormingen voor zijn volk meebracht, waarvan de voornaamste was, dat zijn mooie vrouw voortaan op Westersche wijs, met ongesluierd gelaat en korte rokjes en doorzichtige zijden kousen, door het achterlijke en wilde volk van zijn land zou worden geëerbiedigd.

Aan ‘beschaving’ in Westerschen zin was Turkije al niet veel waard - ofschoon de meeste Oostersche volken een aangeboren natuurlijke beschaving bezitten, waarvan het wenschelijk zou zijn, dat de Westersche volken iets mochten overnemen, indien het mogelijk ware, - maar in vergelijking van de Afghanen bezitten

de Turken een verfijning als die der Italiaansche renaissance-hoven vergeleken met die in Duitschland van dien tijd. Hun bergland, alleen toegankelijk door den Ghyberpas, welke naar Hindoestan zich opent, waardoor in vroeger eeuwen dit groote en verfijnde Oostersche land herhaaldelijk door de Afghaansche horden onder geniale aanvoerders werd overvallen, verkeert nog in denzelfden staat, als waarin de Schepper zijn arbeid staakte, en erkende, dat het zoo goed was. Met allen eerbied: het was vooral slecht in Afghanistan. Een volk van wilde herders, strijdlustig als hongerige jonge wolven, ruiters met hun paarden gehard als staal, die honger, dorst, koude, hitte, wonden verdragen zonder klacht, volkomen gesloten voor geestelijk leven, doch door hun ‘schriftgeleerden’, nagenoeg even onwetend als zij-zelven, opgevoed in de overleveringen en kwade begrippen eener kleinzielige en geestdrijvende Koran-uitlegging, vol afkeer van vreemde invloeden, vooral die van het Westen en van het Christendom, deze, niet eens tot één volksgemeenschap samengesmolten stammen, zullen dan naar Aman-oellah's wensch, geïnspireerd door die van zijn mooie vrouw, kennis maken met en voortaan leven naar Westersche wijs, zooals hun heerscher te Kaboel deze opvat.

Maar de ‘schriftgeleerden’ hebben zich daartegen al dadelijk met klem verzet, en achter deze geëerbiedigde heeren, die niets zijn, als wat oud en daardoor geheiligd is, door wat nieuw is wordt vervangen, stond heel het Afghaansche horden-volk. Zij hadden het vooral tegen de ‘koningin’, de schaamtelooze, die haar zeer zeker verleidelijk gelaat en haar zeer zeker fraai-gevormde beenen aan ‘vreemde mannen’ te zien gaf! Dit verzet werd geleid door een geëerbiedigd hoofd Abdoel-'l-Rahman-*chan*, en de koning liet hem, naar althans dit oud-Afghaansch gebruik, het hoofd afslaan. Doch daarmee was het verzet niet gedempt. Een burgeroorlog ontstond, waarin Aman-oellah-*chan* en zijn gemalin, en beider aanhangers in stad en land, kwade oogenblikken beleefden, en die nog steeds niet tot rust is gekomen. En wanneer men bedenkt, dat tot de geërbiedigde oude zeden ook hofkuiperijen en daarmee gepaard gaande vorstenmoord behooren, dan mag men wel aannemen, dat de tegenwoordige gebieder van Afghanistan en zijn moderne vrouw zich wel eens afvragen of zij in hun kwalijk begrepen Westersche neigingen wel steeds de wijsheid en voorzichtigheid betracht hebben? Zeker, Aman-oellah-*chan* heeft van

zijn Europeesche reis, onder meer schoons, een prachtig hervormingsprogramma meegebracht, behalve aan geschenken van verschillende mogendheden, zegt hij, voor een waarde van f 54.000.000, terwijl zijn reis hem en haar en het gevolg slechts f 180.000 heeft gekost. Wie zou op deze voorwaarden niet een reis door Europa willen maken? Maar zoomin als hier deze twee cijfers als waarschijnlijk worden vermeld, zoomin is het de moeite waard om het programma der aangekondigde Afghaansche staatshervormingen te vermelden.

Het is allerminst uit sympathie voor het Fascisme, dat hier dadelijk van deze nagenoeg mislukte hervormingen in Afghanistan wordt overgegaan op de maar al te goed gelukte Fascistische hervorming in Italië, schoon men dan toch moet erkennen, dat Benito Mussolini, 'il Duce', voor zijn volk een hervormer is gebleken van dieper beleid en grooter afmetingen dan de drie Islamietische hervormers van Turkije, Perzië en Afghanistan. Trouwens, het Italiaansche volk is ook van ander en beter hervorminigsmateriaal dan die daar. Met een zijner schitterende schijnbare improvisaties, waarin hij een meester is, heeft 'il Duce' de 27e Wetgevende Vergadering, de eerste naar Fascistisch model, gesloten. Men kan niet beweren, dat die improvisatie een oorlogzuchtigen geest ademde. Immers de 'Duce' is te veel opportunist om niet te beseffen, dat zelfs een land als het Fascistisch Italië zich niet al te zeer door uitspraken moet binden. Maar heel dit verjongde Italië, korzelig als het waarneemt hoe men het in den vreemde slechts acht om zijn schitterend verleden, vond in zijn rede wel een woord naar zijn hart gesproken, toen de Duce zei: 'wij zijn steeds de Dag van Morgen' - *'noi siamo sempre domani.'*

Neen, oorlogzuchtig was die rede niet. Maar wie tusschen de regels weet te lezen van de stenografische verslagen er van in de dagbladen opgenomen, kan toch niet beweren, dat zij voor de 'latijnsche zuster', Frankrijk, bijzonder aangenaam was. Erkend moet worden, dat Poincaré, naar aanleiding van het vraagstuk van het Fransche protectoraat over Syrië, zonder Italië te noemen, dingen had gezegd, welke even zoovele scherpe stooten waren op de borst van het Fascistisch Italië. 'Wij zijn allen vóór den vrede', zei de 'Duce' met onmiskenbare ironie. 'Wij hebben het Kellogg-verdrag onderteekend. Ik heb het "subliem" genoemd. Het is werkelijk zoo "subliem", dat men het ook "transcendentaal" zou

kunnen noemen.' (Gelach.) 'En wanneer er morgen andere zulke verdragen in zicht komen, dan zullen wij ons haasten ook die te onderteekenen.' (Instemming.) 'Wij willen absoluut niet zeggen, dat de wereld zwemt in een zee van melk en honig; dat alle menschen broeders zouden kunnen worden, en deze onbeduidende en goddelijke planeet, welke wij bewonen, een paradijs zou zijn, indien het schoone feest maar niet bedorven werd door het Fascistische imperialisme.' (Gelach.) 'Maar boven, onder, naast al deze verdragen bestaat er een realiteit, welke wij niet uit het oog moeten verliezen, willen wij geen misdaad van schennis der Natie begaan, en dit is, dat heel de wereld zich wapent.... Laten wij ons geen schoonschijnende voorstellingen maken ten opzichte van den algemeenen politieken staat, waarin Europa verkeert. Bij het opkomen van een onweer pleegt men te spreken van de wenschelijkheid van vrede en rust. Dit is om zoo te zeggen een diep gevoelde geestes-behoefte. Wij willen het Europeesche evenwicht niet verstoren, maar behooren gereed te zijn ten opzichte onzer strijdmacht te land, te water en in de lucht.' Bij deze vermaning stond de geheele Fascistische Kamer op en juichte den spreker geestdriftig en langdurig toe.

Er heerscht om allerlei redenen, hier reeds vroeger uiteen gezet, veel kwaad bloed tusschen het Italië van vandaag en het Frankrijk, zoo als het thans nog is. Gelukkig, mag men zeggen, heeft Italië geen geld om dadelijk oorlog te voeren, en Frankrijk is ook niet meer zoo goed bij kas. Maar het feit, dat de Fascistische voormannen der talrijke Italiaansche groepen in Frankrijk als 't ware vogelvrij verklaard zijn door hen, die in den Fascistischen geest het 'Groote Beest' zien, dat overal vertreden moet worden, en er telkens aanslagen op hen worden gepleegd, welke nagenoeg straffeloos blijven, voegt aan de heerschende verbittering jegens Frankrijk nog wat gal toe. 'Wij hebben genoeg van de Fransche onoprechtheid', schreef een Fascistisch blad. 'Op elke beleediging volgt steeds een glimlachje en op elke vriendelijkheid een nieuwe trap; tusschen het nieuwe Italië, het land van Mussolini, en de vrijmetselaars en democraten van Parijs, is geen samenwerking meer mogelijk. Het bloed van onze martelaren roept om wraak, en die roep kan niet gestild worden door de van aandoenlijke tranen doordrenkte herinneringen aan vroegere vriendschap door den heer Briand gestort.'

Deze regelen worden geschreven in den vooravond van Kerstmis, en in gedachten ziet men de bedenkelijke voorhoofden van brave geestelijke voorgangers der volken, die het niet goed meer aan durven om nog te spreken van ‘Vrede op aarde.’ Pas is door ‘the milk of human kindness’, als men het zoo noemen wil, een tot zekere hoogte bedenkelijk geschil bijgelegd door de twee half-beschaafde Spaansch-Indiaansche, Zuid-Amerikaansche republieken Bolivia en Paraguai, dat liep over te ontginnen kostbare petroleum-velden, en derzelver hooge aanstaande dividenden, welke dan toch niet geheel in de zakken der Noord-Amerikaansche geldschieters zouden verzinken. Van alle kanten is men toegesneld om de twee kemphanen te kalmeeren. De eer der vredes-voorstanders in de oude en in de nieuwe wereld is gered. Niet, dat het zoo erg zou zijn geweest, als die twee ver weg gelegen Zuid-Amerikaansche republieken elkaar waren aangevallen, zooals dit bij de gevechten van kemphanen gaat, dat beide partijen machteloos neer zinken: de vrede der overige wereld zou er waarschijnlijk niet door zijn verstoord. Maar beiden waren lid van den Volkenbond, jawèl. Dit was hun wederzijdsche zwakheid, èn tegenover elkaar èn tegenover de Volkenbondsche toeschouwers. In dit tijdperk, waarin de groote mogendheden elkaar wantrouwen, doch, terwijl zij zich wapenen, voortdurend spreken over vrede, mocht het niet worden toegelaten, dat die twee verre en onbeteekenende leden van den Bond al vast begonnen met elkaar gevoelige muilperen toe te dienen. Het geschil heet bijgelegd, doch verwonderlijk zou het niet wezen, als het eerlang weer eens uitbrak. Er is echter iets veel, veel bedenkelijkers in de verhouding der volkenfamilie, en dit is de steeds groeiende animositeit tusschen de Vereenigde Staten en Groot-Britannië. Twee ‘Engelsch sprekende’ naties? Wat beteekent een zoogenaamd gemeenschappelijke taal, indien er economische levensbelangen op het spel staan? De verhouding tusschen Engeland en Noord-Amerika treedt langzamerhand in dezelfde phase van wederzijdsche prikkeling als er bestaat tusschen Italië en Frankrijk: de twee ‘zusternatiën’. Twee jaar geleden droomde niemand van de mogelijkheid van een oorlog tusschen eerstgenoemde twee, heden spreekt en denkt ieder er over. Eerst noemde men oorlog tusschen hen onmogelijk, nu zegt men, dat de vrede onmogelijk wordt. Dit enkel omdat Engeland met zijn wereldbezit

in duidelijken staat van langzaam vervalt verkeert en Noord-Amerika met zijn geld geen weg weet. Er is niet enkel een ‘imperialisme’ gedreven door overbevolking, zelfs is dit niet eens het gevaarlijkste. Want bloed is geen water, en zoolang het leeft, blijft het warm en kostbaar. Er is een koud en veel gevaarlijker ‘imperialisme’: dat van den ‘almachtigen dollar’, die een uitweg zoekt op het ook in dit opzicht toegepaste Bijbelwoord: ‘gaat heen en vermenigvuldigt u.’ Wel eischt Noord-Amerika voorloopig geen nieuwe landen in eigendom, maar het wenscht vrijelijk zijn kapitaal te beleggen en niet elk land kan zich veroorloven, wat Nederland door zijn zwakheid zich wel veroorloven moet, dat het zijn overzeesch gebied opent voor iederen fortuinzoeker, mits die komt met een zwaren zak geld. Het gaat in de eerste plaats om nieuwe olievelden, dat belangrijke vocht, in de oogen der economische heerschers meer waard dan bloed. Maar behalve in ons overzeesch bezit, vindt de Amerikaansche dollar overal toedeur, tenzij onder hinderlijke bepalingen, welke zijn vrijheid van handelen beletten. Het zijn vooral de Engelschen, die hem daarbij in den weg zitten in en zelfs buiten het Britsche ‘Empire’. ‘Amerika is thans in economisch opzicht de sterkste mogendheid en toch heeft het een onbeteekenend buitenlandsch arbeidsveld’, wordt er beweerd.

Zal de naaste toekomst dus een oorlog zien tusschen Engeland en Noord-Amerika? Moge de menschheid er voor worden behoed. Want ofschoon die oorlog dan wel hoofdzakelijk een zee-oorlog zou worden, waarbij het vasteland van Europa zich desnoods neutraal kon houden, indien Engeland herleid zou worden tot zijn natuurlijke grenzen, zou zijn toekomstige beteekenis weinig belangrijker zijn dan die van zijn vroegeren tegenstander op zee, onze republiek, in haar toestand van tegenwoordig koninkrijk. Wie van de twee zemogendheden ook zou winnen - en het is volstrekt niet uitgemaakt, dat het het pas-als-zeemogendheid-opgekomen Noord-Amerika zou zijn - de wereldgevolgen zouden misschien nog ontzettender wezen dan die van den jongsten oorlog.

Nagedachtenis aan Willem Royaards († 25 Januari 1929) door Willem Kloos.

Nu 'k vol van jaren wel, maar vast van hoofd, en stoer-bewogen
Nog weet me, als altijd vroeger, in mijn Diepte, die als Zee,
Met alle steevge winden van mijn strevend Aanzijn meê,
Blijft, zonder ooit te wijken, welig heen-en-weer getogen,

Zie 'k, met mijn altijd-zelfde klare, vaag-weemoedige oogen,
Als schaûwen al figuren, wier gedein eens langs mij gleê,
En, elk op eigen wijze, Goeden, stonden stout steeds reê,
't Al-Beste van zichzelf te dienen met hun schoonst vermogen.

O, Willem Royaards, 'k vrees, Gij hoort mij niet: Gij vielt, gezogen
Op-eens in 't Eeuwge neêr weer, lijk 't Onweetbre wreedlijk deê,
Door de één voor één gewekene Eeuwen met al Zielvol-Hoogen,
Die stonden, sterk, voor 't Waarste en Beste in stillen dank gebogen.

Dies wenk Vaarwel 'k U met dees heilge, diep-in vreedge Beê:
Rust zacht van al uw werken als al Grooten, zonder Wee.

Historische afdeeling.
Pers-critieken vóór en tijdens de eerste afleveringen.
(*Vervolg van pag. 22.*)

De eerste aflevering van de *Nieuwe Gids* dient zich aan zonder programma, waartegen niemand bezwaar kan hebben, als zij in zich zelve een programma is.

Op de vraag echter, of deze gids de nederlandsche letteren in nieuwe banen zal leiden, ziet onze kortzichtigheid vooralsnog geen antwoord. Of moeten wij niet van letteren alleen spreken: moet de inhoud, waarin wij een artikel over chemie en een over historie opmerken, en waarin wij naast litterarische studiën een politiek praatje opgenomen zien, ons tot aanwijzing strekken, dat er geen gebied is, waarop deze gids zich niet thuis gevoelt en zijn achterlijke tijdgenooten niet weet te leiden? In elk geval, zal de lezer zich geprikkeld voelen in deze veelzijdigheid de eenheid van gedachte op te sporen, die deze moderne geesten bijeenbracht om voor de ideeën, die hen bewegen, een eigen orgaan te stichten.

Helaas wij moeten bekennen, wij tasten in het duister rond; tevergeefs zoeken wij naar iets, wat deze artikelen kenmerkt, wat hun een eigenaardigen stempel opdrukt Het artikeltje ter aankondiging van de ‘Revue Coloniale Internationale’ laten wij rusten; het werkt nog al komisch een jong tijdschrift welwillend door een nog jonger te hooren aanbevelen, en daarbij te ontwaren, dat de voornaamste aanmerking van *De Nieuwe Gids* ontleend is aan de oude ‘Gids’! Maar dan het artikel over ‘de wet van Berthollet en de moderne scheikunde’. Wij laten het in zijn volle waarde, en als leeken in het vak beoordeelen wij het niet, doch wij vragen twijfelend, of hier een - wij zeggen niet: nieuwe wetenschappelijke verklaring van verschijnselen - maar een nieuwe opvatting der wetenschap zelve aan het woord is, die, elders geproscribeerd, een nieuw tijdschrift behoeft om zich baan

te breken. Het artikel uit de historie: ‘Hendrik IV en de prinses Condé’, laat ons nog meer verlegen. Waardoor onderscheidt het zich dan door een smakeloozen, stijlloozen stijl? In de vrij magere opmerkingen in den aanhef, daarop neerkomende, dat de kennis van het particuliere leven meer de waardeering der geschiedkundigen verdient, dan het tegenwoordig vaak ondervindt, zal toch wel geen nieuw stelsel van historiographie liggen. Weinig ook strookt deze opvatting met de kritische methode, die de heer F.v.d.G., der redactie van het nieuwe tijdschrift niet vreemd, in een bekend weekblad aanprijst, waarin hij immers, als motto nemende het woord van Vinet: ‘Les histoires ne sont pas l'histoire’, tegen overschatting van kleinigheden waarschuwt en op den invloed der massale bewegingen de aandacht van den kritischen historicus inroept.

Hooger waarde uit den aard der onderwerpen is te hechten aan de andere artikelen. In ‘Het Sonnet en de Sonnetten van Shakespeare’ herkent men een degelijke en oorspronkelijke studie van Albert Verwey, die getuigt van de voorliefde dezer school - bij anticipatie vergunne men het woord - voor den kunstvorm van het sonnet, waaraan ook dadelijk in deze eerste aflevering Willem Kloos zich op onrustbarende wijze te buiten gaat. Men kan vrede hebben met deze eenzijdige verheffing van een eigenaardigen kunstvorm, maar wordt toch tot de vraag genoopt, of daarvan de hervormende kracht zal uitgaan, die onze letterkunde met nieuw leven zal bezielen. Of ligt de nieuwe leer niet binnen zoo enge perken besloten? Zal de Franschman. die over ‘l'Esthétique de demain’ schrijft, ons oog openen voor de aesthetica der nieuwe richting zoolang nog geen Nederlandsche pen ons voldoende kan inlichten? Wat ons betreft, nevelachtiger en raadselachtiger kunstleer hebben wij nooit ontmoet. Er is hier sprake van een ‘art suggestif’; de schets daarvan moge ‘suggestief’ zijn, klaar en duidelijk is zij zeker geenszins. Behoort tot de beginselen dier leer het: ‘niet alles zeggen, iets aan de verbeelding van den lezer overlaten’, dan beantwoordt dit stuk aan dien eisch maar al te wel. Zooveel blijkt, de heeren laten de jongste school, het naturalisme, als een totaal overwonnen standpunt, verre achter zich. Zij zijn het zoover ontwassen, dat zij, naar 't ons voorkomt, het niet eens recht begrijpen of waardeeren kunnen.

Is nu ‘de kleine Johannes’ van Van Eeden een staaltje van dien ‘art suggestif’? Naturalistisch is dit uitbroedsel eener weelderige, maar teugellooze fantaisie zeker niet, maar wat het eigenlijk is, wat het bedoelt, valt moeilijk te zeggen. Misschien steekt daarin voor een deel de verdienste, dat het geen bepaald karakter draagt, dat het werkelijk niets bedoelt. Doch schorten wij hierover het eindoordeel op, totdat ‘het vervolg’ is gekomen. De fragmenten uit het gedicht ‘Persephone’ van Albert Verwey spreken verstaanbaarder taal. O.i. zijn zij in alle opzichten de ‘pièce de résistance’ van dezen bundel. Hieruit spreekt een waar dichtertalent, sober en krachtig, een beeldend kunstenaar, die de taal weet te kneden naar zijn wil. Het zijn gelukkig geen sonnetten. Hoe hoog wij dit gedicht stellen, een nieuwe leer vermogen wij er echter niet in te vinden. Elk tijdschrift zou zich gelukkig rekenen dit gedicht op te nemen.

Is een politiek programma eindelijk in dit tijdschrift te ontdekken? Groote beteekenis schijnt de redactie zelf aan haar politiek praatje niet te hechten, daar zij 't in een rubriek ‘Varia’ rangschikt. Hooger eer verdient het werkelijk ook niet. Het zijn eenige invallen, wild daarheen geworpen, bodemloos oppervlakkig, in dien bandeloozen stijl die de spotvorm is van het geniale. De politieke geschiedenis der volken wordt dus gekenschetst: eerst de tijd, dat het volk niets te zeggen heeft, eindelijk die waarin het alles te zeggen heeft. Onnoodig te vermelden, dat bij ons de laatste periode moet aanbreken. En toch beweert de schrijver in één adem, dat wie thans geen censusverlaging eischt binnen de grenzen der grondwet, niet liberaal is, maar conservatief. Prachtige politieke tinnegieterij! Natuurlijk willen wij gaarne erkennen, dat de stelling zich verdedigen laat, dat het een eisch van politiek beleid is, op dit oogenblik zijn wenschen daartoe te beperken. Schoon wij voor ons dit standpunt overwonnen achten, nemen wij aan, dat er redenen voor zijn aan te voeren. Maar 't is al te gek als een machtspreuk neer te schrijven: wie dat niet wil (bijv. Van Houten, Heldt, Pekelharing), is conservatief! Heeft de ‘Nieuwe Gids’ niets anders te vertellen, dan neme niemand hem in het staatkundige tot gids. Ja, wordt dit gedeelte niet met meer ernst behandeld, dan zal de redactie weldoen het maar terstond te laten glippen.

En nu onze conclusie!

Het jeugdige tijdschrift zij met de beste bedoelingen het beste succes toegewenscht.

Slaat dit niet op onze praemissen? Wij meenen van wel. Begrijpen wij de heeren niet, wij wenschen hen aan 't werk te zien in de hoop van te zullen begrijpen. Bovendien, hun moed trekt ons aan, en wij zouden er niet toe willen medewerken om hun aan te raden te smoren, wat zij op het hart hebben liggen, en dat dreigde hen te verstikken zoolang zij er geen uitweg voor vonden. Wie weet of niet de toekomst hen schitterend zal rechtvaardigen. Dat zij aan ons oordeel zullen hechten, verlangen wij niet, dan voor zoover zij het willen beschouwen als een aanwijzing der mate van miskenning die hun te beurt valt. Miskend te worden door den tijdgenoot was immers steeds het deel van hen, die hun tijd vooruit waren.

Het Vaderland van 8 October '85.

In *De Nieuwe Gids*, het maandschrift waarvan de 1ste aflevering verleden week uit kwam bij W. Versluys te Amsterdam, heeft de redactie op buitengewoon lichtzinnige wijze getoond, hoe ze het volk tot gids wil strekken.

Juist in den tegenwoordigen tijd hadden de heeren F. van Eeden, F. van der Goes, W. Kloos, W. Paap en A. Verwey al niet op onhandiger wijze kunnen toonen hoe ze radicaal zijn of hoe radicaal ze zijn, dan door te schrijven gelijk ze gedaan hebben.

Als een bewijs van ‘den vooruitgang der Rede’ en van het veldwinnen der Democratie wordt gewezen op het ‘onthaal dat te beurt viel aan het voorstel om den geboortedag der Prinses tot een nationaal feest te maken.’

De redactie zegt dienaangaande:

‘De waarheid dunkt ons dat in een land, waar gehechtheid aan het oude zich o.a. in royalistische neigingen vertoonde, de beteekenis van dezen dag goed begrepen en met geestdrift gevierd zou zijn geworden. Bij ons werd er mee gelachen. De waardigheid der fictie van het constitutioneele koningschap begint op hare laatste beenen te loopen. Zou de stoot, van buiten of van binnen gegeven, bijzonder krachtig behoeven te zijn, om haar omver te werpen.’

Wanneer voor dit soort van lichtzinnig geschrijf zich een vijftal

heeren verantwoordelijk stellen, is het noodig, dat men hun openlijk beduidt, hoe onwaardig het is voor nadenkende Nederlanders om op deze wijze te spreken over de ernstigste belangen van hun land. Indien ze werkelijk geloofden dat ‘er bij ons gelachen wordt’, om de reden die ze vermelden, en dat ‘slechts een klein stootje van binnen of *van buiten*’ noodig is om het geheele constitutioneele koningschap omver te werpen, dan is het voor ons ondenkbaar, dat dit op zoo luchtige wijze door hen zou worden verteld.

Wij meenen daarom aan enkele correspondenten, die met veel verontwaardiging over dit soort van geschrijf zich uitdrukken, te moeten opmerken, dat men verkeerd doet aan zulke lichtzinnige woorden te veel gewicht te hechten.

De opmerkingen der redactie van *De Nieuwe Gids* over ons vorstenhuis, haar toorn over de wijze waarop men in de hoofdstad enkele leden der sociaal-democratische partij behandeld heeft; haar bewering dat ‘de dienaren des Konings zich niet schamen de Grondwet op de beddeplank (?) te leggen, wanneer zij schijnen daarin een duidelijk vonnis te lezen van hunne administratieve misdrijven’, schijnen ons enkel mislukte pogingen om een boutade à la Busken Huet of Multatuli te schrijven.

Wij gelooven niet dat het haar ernst is met hare voorspellingen en waarschuwingen.

Wanneer vaderlandslievende Nederlanders werkelijk meenden, dat een schrikbewind aanstaande is, indien men niet onmiddellijk aan de partij, die anders de guillotine zou invoeren, geeft wat ze verlangt, zouden ze daarover niet schrijven met woorden als de volgende:

‘Wil men thans voldoen aan de eischen van den tijd, dan dient men met den meesten ernst de sociale wetgeving ter hand te nemen. De partij, die hiermede gediend zou wezen, beschikt over argumenten, die moeilijk te weerleggen zijn. In eene onaangename positie, met het hoofd onder den valbijl hebben duizenden dit kunnen bespeuren. Hunne overdenkingen duurden gelukkig maar kort.’

Men neme daarom dit soort van geschrijf niet te ernstig op.

De redactie zou echter weldoen met in het vervolg zulke boutades en mededeelingen eerst ter beoordeeling te zenden aan ernstige medewerkers. Dan voeren ze tevens iets nieuws in. De

redactie beoordeeld door de medewerkers in plaats van de medewerkers door de redactie.

Handelsblad van 6 October '85.

- *De Nieuwe Gids.* 1 jaargang. I aflev. A'dam, W. Versluys.

Met blijdschap begroeten wij de verschijning van ‘de Nieuwe Gids’ als een teeken van leven, als eene profetie van eene nieuwe lente op het gebied van onze nationale letteren. Wel hadden wij dit nieuwe levensteeken liever in een anderen vorm, in aansluiting aan de bestaande letterkundige tijdschriften, zich willen zien openbaren; maar het individualisme van onzen tijd en van ons volk schijnt zich nu eenmaal tegen de verwezenlijking van dezen wensch te verzetten. Zien wij daarom liever, wat ‘de Nieuwe Gids’ ons brengt. Dit eerste nommer bevat: 1. ‘de kleine Johannes’ door Frederik van Eeden, een sprookje in den trant van Amadeus Hoffmann. Dit litterarische genre, in de Duitsche litteratuur zoo rijk vertegenwoordigd, is ten onzent haast onbekend. Het komt ons voor, dat de heer van Eeden den rechten toon getroffen heeft en dat zijn *coup d'essai* een *coup de maître* is. 2. ‘Hendrik IV en de Prinses de Condé’ door Dr. W. Doorenbos. Eene belangrijke historische studie naar de nieuwste en beste bronnen. 3. Het Sonnet en de Sonnetten van ‘Shakespeare’ door Albert Verwey. Deze letterkundige studie bevat veel waars en interessants, ofschoon de stijl van den auteur zich hier en daar vreemde sprongen veroorlooft en een op zich zelf lofwaardig streven naar het ongewone verraadt, dat nu en dan in gemaaktheid ontaardt. Ook gelooven wij, dat aangaande den verborgen zin der sonnetten van Shakespeare, in verband met diens levensgeschiedenis, de ware sleutel van het raadsel door den heer Verwey nog niet gevonden is. 4. ‘De wet van Berthollet en de moderne scheikunde’ door Dr. Ch.M. van Deventer. Dit opstel behoort naar onze meening beter te huis in een tijdschrift voor vakgeleerden. 5. ‘Revue Coloniale Internationale’ door Dr. H. Blink. Eene goed geschrevene en zeer lezenswaardige aankondiging. 6. ‘Persephone’ door Albert Verwey. Zeer fraaie rijmlooze jamben, met prachtige natuurschilderingen en getuigende van eene phantasie, die zich gemakkelijk in de mythologische dichting der oude Grieken weet te verplaatsen. Jammer dat zooveel talent besteed wordt aan een uit

zijn aard zoo weinig populair onderwerp. 7. Sonnetten door W. Kloos. Het Sonnet behoort niet tot de dichtsoorten welke wij het meest bewonderen. Misschien komt het daardoor, dat wij de sonnetten van den heer Kloos, ofschoon ze ons voorkomen aan alle eischen van het genre te voldoen, wat al te droomerig en mijmerziek vinden. 8. ‘L'esthétique de demain: L'art suggestif’ par Maurice Barrès, is goed gestileerd en bevat interessante bijzonderheden over realistische en pessimistische Fransche romanschrijvers. Maar 't komt ons voor dat dit stuik beter op zijne plaats is in eene Fransche revue, dan in een Hollandsch tijdschrift. De gastvrijheid, die in eene vreemde taal geschreven stukken opneemt, komt ons wat overdreven voor. 9. ‘Varia’. Deze rubriek komt ons vrij onbeduidend voor.

Wanneer wij nu ons oordeel resumeeren, dan komt het ons voor, dat dit eerste nummer van het nieuwe tijdschrift aan de hooggestemde verwachtingen, door den titel opgewekt, nog niet ten volle beantwoordt. Wij hebben echter de beste verwachting van den ijver en het talent der redactie en hopen, dat zij met moed en volharding zal voortgaan op het ingeslagen pad. *Fortuna juvat audaces!*

Zaanlandsche Courant van 28 Oct. '85.

(Wordt vervolgd.)

Dankbetuigingen van de ‘ouderen’ aan de jonge redacteuren van De Nieuwe Gids.

Er is zoo vaak beweerd, dat ‘de Nieuwe Gids’ geen eerbied betoonde aan de ‘ouderen’ en dezen òf negeerde, òf bruut néersabelde. Dat deze aantijging geheel ten onrechte werd gedaan, moge blijken uit verschillende dankbetuigingen van de ouderen aan de jeugdige Nieuwe Gidsers. Wij beginnen met de publicatie van eenige missives naar aanleiding van het feit, dat de Redactie aan verschillende ouderen de beleefdheid had gedaan, hun een exemplaar van de eerste aflevering te doen toekomen.

Amice. Aangezien ik niet weet, of ik de 1e afl. van den N. Gids heb te danken, aan u of een ander, wees zoo goed en neem dien dank aan of breng hem over. Ik las Johannes, de bijdragen van Verwey en U met veel genoegen; ik zal er in Vlugmaren over spreken.

Steeds tt,
C. VOSMAER.

Gaarne betuig ik mijn vriendelijken dank voor de beleefdheid mij bewezen in de toezending van een presentexemplaar van ‘de nieuwe Gids’, 1e Jaarg., 1e aflev.

W. GUNNING.

UTRECHT, 85-10-5.

Voor het geschenk-exemplaar van Afl. 1, Dl. I van ‘De Nieuwe Gids’ brengt der Redactie zijn dank:

H.E. MOLTZER, *Hoogleeraar.*

Ik dank U voor de toezending van de 1ste Aflevering van Uw tijdschrift, die ik heden ontving.

Hoogachtend heb ik de eer te zijn
Uw dw. d.,
C.B. SPRUYT.
Amsterdam, 2 Oct. 1885.

Weled. Heer! Recht aangenaam werd ik verrast door de ontvangst van het eerste nummer. Terwijl de vermelding van schrijvers en van onderwerpen me aantrekt, word ik door andere bezigheden, tot mijn leedwezen, verhinderd deze afl. terstond te lezen. Vergun me dus langs dezen weg mijnen dank, bij voorbaat, aan de Redactie te betuigen. Met achting,

Uw Dw. D.,

B.H. PEKELHARING.
Delft, 1 Oct. '85.

'Villa Ethida',
Rosendael bij Velp, 7 Aug. '87.
WelEd. Heer,
Op uitnoodiging van den Heer v.d. Goes heb ik de eer U te melden, dat ik gaarne gebruik maak van zijn beleefd aanbod, daar ik hier, buiten, geen gelegenheid heb het tijdschrift te lezen.
Hoogachtend,
Uw dw.,

A. PIERSON.

Ik betuig U mijnen dank voor het present-exemplaar van het October-nummer van de Nieuwe Gids.
W.H. DE BEAUFORT.
's-Gravenhage, 7 Oct. 1886.

Met vriendelijken dank voor het toegezonden present-exemplaar van het 1e No. van *'De Nieuwe Gids*'.

Prof. B.J. STOKVIS.

V. h. 2 October 1885.

Mijn vriendelijken dank voor de toezending van uwe eerste aflevering, waarvan ik met groot genoegen kennis nam.
Gaarne, achtend
Uw dienstw.,
J.F. MOLTZER.

(Wordt vervolgd.)

Hartshonger door Jeanne Reyneke van Stuwe.
(*Vervolg en Slot van pag. 77.*)

Halbo kwam.

Een oogenblik scheen hij zeer geïmponeerd door de majestueuse eetzaal met haar galerij en haar vier geboogde deur-ramen, die uitzicht gaven op het terras. En Joen stelde er zich al veel van voor, hem minzaam op zijn gemak te brengen, waarvoor hij haar natuurlijk oneindig dankbaar zou zijn.

Maar tot haar verwondering bemoeide ook Leopold zich met zijn jongen gast.

Hij deed hem eenige belangstellende vragen omtrent zijn werkkring, en voor welke familiën hij werk had verricht.... en Joen, met een moeilijk te verbergen wrevel, luisterde toe, en was, voor een der weinige keeren van haar huwelijksleven, niet het eerste en voornaamste element aan haar disch.

Je kon wel zien, dat ‘Halbo’ niet zijn wereld kende. Wie praatte nu aan een maaltijd over al dergelijke technische bizonderheden; bespottelijk. En het was ook weinig tactvol van Leopold, om op deze wijze het gesprek in handen te nemen....

Zij hoorde gemelijk toe.... en bemerkte met dédain, dat Leopold *luisterde* naar uitleggingen en betoogingen van den jongen man: Leopold! die altijd alles het beste wist; Leopold, die in het beheer van zijn landgoed nooit de minste of geringste inmenging duldde

Zij riep zich de blikken voor den geest, waarmee Halbo haar op den eersten middag had aangezien. Had zij zich daarin vergist? door haar aangeboren ijdelheid, die zich zoo gemakkelijk verbeeldde, dat alle mannen halsoverkop verliefd op haar werden?....

Of was de jongen een oppervlakkig karakter, niet waard, om er veel notitie van te nemen?

Zij zag, hoe hij werkelijk geïnteresseerd, woord en wederwoord gaf, en als zij, zichzelf overwinnend, even het een of ander tot hem zeide, dan wendde hij zich wel onmiddellijk, beleefd, tot haar, maar Leopold's gesprek boeide hem evenzeer.

Hij is een *Streber,* dacht zij minachtend, een arrivist, die hoopt vooruit te komen door den steun van een invloedrijke persoonlijkheid, als Leopold is....

Maar zij wist, dat zij met deze gedachte de *waarheid* niet dacht. Niets in het gedrag van den jongen man verried iets van intrige of kruiperij; frank en uitvoerig beantwoordde hij Leopold's vragen.... sprak hem zelfs tegen, als hij het noodig vond.... en vertelde onbevangen van vroegere prestaties, die hij soms wel, en soms niet tot tevredenheid van zijn opdracht-gevers had uitgevoerd.

Met ironie dacht Joen aan de zorgvuldigheid, waarmee zij het menu had samengesteld, in overeenstemming met den smaak van Halbo. Het maal moest substantiëel zijn, en toch niet te zwaar, met afwisseling, en toch niet te lang en te overladen.... O, stel je voor, dat zij zich zóóveel moeite gegeven had, en zóó lang had nagedacht, eer zij tot het volgende resultaat was gekomen: geen uitgebreide, encombrante hors d'oeuvre, die voor oningewijden veelal een puzzle zijn; geen asperges, geen schotels ‘en surprise’, geen veel-gratige visch als versche elft, die haar chef de cuisine haar had aangeraden. Maar een kop krachtige bouillon, gebakken zalm, een *selle de chevreuil....*

Wanneer hij haar aankeek, de jongen, ging er even een schokje van verteedering door haar heen. En de vraag welde in haar op:

- Zou *hij* het zijn?.... zou *hij* het kunnen zijn, die mijn heele leven veranderen zal?....

Maar des te meer teleurgesteld was zij daarna, als hij zich weder tot Leopold richtte, en haar als een te verwaarloozen qualiteit aan haar eigen tafel liet zitten.

Zij was het niet gewend, op deze wijze behandeld te worden! Zij voelde zich vernederd, beleedigd, met een ergernis, die natuurlijk niet in verhouding stond tot het vrijwel onbeteekenende feit. Maar.... het was zoo iets ongewoons voor haar *de tweede persoon* te zijn....

Onder het dessert bood zij een sigaret aan den jongen man, die de onvergeeflijke onhandigheid had, om te antwoorden:

- O, dank u, aan tafel!

Hoe tactloos, om dat te zeggen, terwijl *zij* hem een sigaret offreerde!....

- Is u dat niet gewend? glimlachte zij. Wij doen 't altijd, wij houden ervan, evenals iedereen tegenwoordig, nietwaar, Leopold?

Zij wist wel, dat Leopold haar niet in verlegenheid zou brengen door te zeggen, dat van dit ‘wij’ *hij* gevoegelijk uitgeschakeld worden kon....

Toen de vervelende lunch ten einde was, die, tot Joen's ergernis, veel langer had geduurd dan zij berekend had, stond zij op, en zeide tot Halbo met een bevelende vraag:

- En nu gaat u met me mee, nietwaar? en het park bezichtigen, om een plaats uit te kiezen....

- Heel graag, mevrouw, antwoordde hij. Maar toen.... en Joen, van onuitsprekelijke verbazing wist niet, of zij werkelijk goed verstond:

- U gaat toch zeker óók mee, meneer van Weerdesteyn? vroeg hij, met een argeloosheid, waarvoor Joen hem wel een klap had kunnen toedienen.

Leopold was tenminste zoo verstandig, om even te aarzelen.

- Als je andere bezigheden hebt.... suggereerde zij. Maar had spijt, dit te hebben gezegd, want Halbo Kamp drong aan:

- Neen, gaat u mee, meneer, dan kunnen we samen overleggen....

Zij gingen met hun drieën. Zij wandelden het park in de lengte en in de breedte door, bezichtigden den boomgaard en den moestuin, - wat gevoegelijk overbodig kon worden genoemd, - en twee leden van het gezelschap onderhielden een levendig gesprek, en de derde, wrokkend en mokkend, liep plannen te beramen, hoe zij dien *jongen* vernietigend kon treffen....

Drift, teleurstelling, woede, stegen haar ziedend naar de keel. Zóó veronachtzaamd te worden, was haar nog nooit gebeurd. Telkens rees een bits gezegde haar naar de lippen: Zou *ik* nu ook eens iets mogen zeggen, of tel ik niet mee?.... Hoe is 't, zal ik maar naar huis gaan, en 't verder aan jullie overlaten....?.... Jullie kunnen mij wel missen, veronderstel ik? Adieu dan.

Maar zij bedwong zich met harde kracht. Neen, neen, niet als een dom en ongelukkig kind zich zóó onnoozel bloot geven!....

Liever iets anders bedenken.... iets, wat haar volkomen wreken zou.... en.... toch niet den schijn kon wekken, dat zij handelde uit teleurstelling, uit dépit....

Een enkele maal, beleefd, trachtte Leopold of Halbo haar in het gesprek te betrekken. Maar glimlachend antwoordde zij dan:

- Vraag me dat niet. Ik heb alleen verstand van resultaten.... *hoe* die tot stand komen, interesseert me niet. Maken jullie dat maar samen uit, of 't minder ‘zonde’ is, om eiken te vellen, dan beuken of denneboomen....

Haar glimlach, hoe vriendelijk schijnbaar ook, bevatte meer hoon dan ooit te voren.... Maar ‘Halbo’ merkte het niet. Hij ging enthousiast óp in het oogenblik, vol belangstelling in het werk, dat hij te volvoeren kreeg.

En zij dacht en dacht.... terwijl haar hart klopte van woede en spijt.... en zij dacht.... zóó lang.... tot zij haar wraak had gevonden.

En toen opeens werd zij van een stralende beminnelijkheid.

Met belangstelling luisterde zij naar Halbo's voorstel:

- U *zou* misschien 't beste doen, meneer van Weerdesteyn, geen stuk oud bosch te vellen voor de Japansche tuin, - maar liever 'n jonge aanplant op te offeren. Kijkt u eens, deze kweekerij van sierboomen.... die zijn toch zeker al twee jaar? Nu, dan kunt u ze ‘ten tijde, dat 't plantensap in beweging raakt’, zooals in onze leerboeken staat, ze gerust verplaatsen.

- Zou dat gaan? vroeg Joen geïnteresseerd. Dat zou ik heerlijk vinden, maar dan is er ook geen sprake van ‘opofferen’, meneer Kamp.

- Neen, neen, daar *hoeft* tenminste geen sprake van te zijn, mevrouw, als men er maar hoogst zorgvuldig voor waakt, dat de wortels worden ontzien.

- Ja, zei Leopold, 'n enkele gebroken wortel is soms voldoende om de krachtigste boom te beletten weer aan te slaan.

- Maar u kent toch zeker wel de Schotsche ‘boomverplanter’? Daarmee kan je middelmatige boomen en groote struiken, met 'n aanzienlijke kluit aarde, overeind vervoeren, zoodat er niet de minste vrees voor niet-aanslaan bestaat. Zelfs hulsten zijn er mee verzet, die al vier meter hoog waren, en 't is bekend....

- Ja, dat de hulst zich heel moeilijk verplanten laat.

- Op 'n kweekerij waren van 500 verplante boomen maar 4 niet aangeslagen. En ik heb zelf 'n eschdoorn heel voorspoedig zien verplanten, die woog met z'n aardkluit mee: 14000 pond.

- Kolossaal!

- Wel, zei Joen vroolijk, dan schaf jij je voor 't maken van onze Japansche tuin 'n ‘boomverplanter’ aan. Dus deze plek is uitgekozen?

- Ja, zei Leopold.

- Goed, goed. En wanneer kan hij klaar zijn, m'n tuin, meneer Kamp?

- O.... als we voortmaken, en ik kan er genoeg mannetjes aan zetten, dan zijn we over 'n maand al 'n heel eind, mevrouw.

Zij keek hem aan, de oogen vol beloften. Wat zal dat gezellig zijn, scheen haar blik te zeggen: jij hier 'n maand geregeld komende.... en zij zag met voldoening, hoe de jonge man er even door in verwarring geraakte.... zoodat een uitroep van Leopold, die bij het verder wandelen een beschadigden boom ontdekte, hem ontging.

- Kijkt u 's hier, meneer Kamp....

- O.... jazeker, meneer.

- Waarschijnlijk zijn ze hier met 'n kar tegenaan gereden, zie, 'n heele wond....

- En wonden aan boomen zijn altijd gevaarlijk zei Halbo, nu weer één-en-al aandacht voor zijn gastheer. Maar er is wel wat aan te doen. U moet er 'n pleister op leggen.

- Dat weet de opzichter heel goed; 't is 'n onvergeeflijk verzuim. Als 't nu maar niet te laat is....

- Dat denk ik niet. De wond moet nu eerst goed worden gewasschen, en tot in 't hart schoon gemaakt, en dan de zalf er op....

- Wond, zalf, pleister, lachte Joen, 't is of er sprake is van 'n mensch!

- O, boomen, mevrouw, zijn even gevoelig als menschen! Zoo'n boomoperatie is geen kleinigheid: je snijdt 't heele aangetaste gedeelte weg tot op 't gezonde hout, ‘zoodat men’, om nog eens m'n leerboek te citeeren, ‘een nette snede krijgt op goed gezond hout.’

Hoe jongensachtig was hij nog.... bijna voelde Joen iets zachts in haar hart opkomen, maar met geweld drong zij het terug.

- En dan de pleister er op, zoodra de wond goed droog is, van gele was, talk, teer....
- Mijn opzichter zweert bij pek, gele was, talk en gezifte asch....
- Dat is dienstiger bij gommen, wrakken of scheuren....
- En nu genoeg! riep Joen. Nu gaan we uitrusten in 't jachtpaviljoen; ik heb er de thee laten klaar zetten.

Zij zaten in de gezellige, comfortabele ruimte, en onderhielden een geanimeerd gesprek. Maar het glimlachje van zelftevredenheid en hoon week niet van haar lippen....: zij had zich dit thee-drinken hier vanmiddag wel heel anders gedacht!....

Doch zij bleef de beminnelijke gastvrouw.

- Nog 'n sandwich, meneer Kamp? Je krijgt eetlust door de buitenlucht, of prefereert u cake? Kent u Schotsche broodjes? En dit zijn kaaspalmiers....

En hun blikken gleden in elkander, en de oogen van den jongen man kregen dien warmen, diepen glans, dien Joen in mannenoogen verlangde, o, verlangde....

Bij het afscheid nemen sprak Leopold met Halbo of, dat deze een begrooting zou maken van alle onkosten, wat aanleg en werkloon en aanschaffing van het noodige materiaal betrof.... en Joen hield zijn stevige jongenshand even in de hare, en een innige blik vergezelde haar met warme hartelijkheid uitgesproken:

- Tot ziens.

Na Halbo Kamp's vertrek veranderde Joen als bij tooverslag. Zij werd van een strakke ongenaakbaarheid, en antwoordde slechts het allernoodigste en dit nog op stuggen toon, als Leopold het woord tot haar richtte.

Het middagmaal verliep in het stroefste zwijgen. En Leopold vroeg zich mismoedig af:

Wat beteekent dit nu weer. Zij heeft nu toch haar zin gekregen. Is zij nu nóg niet tevreden. Een maand lang krijgt zij nu een jongen man als speelgoed onder haar bereik, - een jonge man, dien zij wel héél aardig blijkt te vinden. Is zij nu.... nóg niet tevreden....

Hij sloot zich in zijn kamer op in diepste moedeloosheid. O, een vrouw te hebben als Joen.... dat was de hel in huis gehaald, vooral als je.... van haar....

Maar verder wilde hij niet denken. Dat deed al te veel pijn....

Hij zat met zijn hoofd in zijn handen geleund, en schrikte op door haar plotselinge binnenkomst.

- Leopold!

Hij richtte zich op. Haar waarschuwende toon bracht hem ervan op de hoogte, dat zij zijn trieste houding had opgemerkt, en.... dat zij er zeer korzelig door werd.

- Wat is er....?
- Ik kom je even iets zeggen, wat je wel pleizier zal doen.
- Zoo?
- Ja, je was immers zoo *tegen* m'n plan van 'n Japansche tuin?
- Och.... ik heb immers berust. Plaag me daar verder niet mee.
- Plagen? Ik kom je juist vertellen, dat ik van dat plan heb afgezien.
- Wat?

Hij rees half overeind uit zijn stoel, zijn ooren niet kunnende gelooven.

- Heb je afgezien.... van.... dat plan?
- Ja.
- Waarom?

Zij keek hem spottend aan:

- *Souvent femme varie....*
- Dus je hebt er geen bepaalde reden voor?.... Maar je kan die Kamp toch niet meer afzeggen, nu!
- Zeker kan ik dat. Ik *heb* 't al gedaan.
- Gedaan? Heb je 't al gedaan?!
- Ik heb 'm 'n briefje geschreven, - dood-eenvoudig.
- Maar, bij God, *wat* heb je hem dan geschreven?

En terwijl hij dit vroeg voelde hij een innerlijke beving door den blik, welken zij hem toewierp; daarin zag hij een zoo zegevierende boosaardigheid, dat hij schrok.

- Ik heb hem geschreven, zei ze, langzaam en duidelijk, dat *jij het niet wilt.*
- Dat ik?.... en ik heb je toestemming gegeven! ik heb die jongen ontvangen! met hem 'n plek gronds uitgezocht!....
- Ik heb hem geschreven, ging ze onbewogen en onbarmhartig

voort, hoe woedend je geworden bent over m'n plan; dat je me toegebeten hebt:

- Er zijn grenzen, versta je!

dat je gezegd hebt:

- Ik *wil* niet langer de risée van de heele provincie zijn! 'n Japansche tuin! 'n popperig, kunstmatig geknutsel, dat detoneert in de statige pracht van 't park. Geen boom zal ervoor worden geveld.... geen plek stel ik je voor zoo'n *Spielerei* beschikbaar.. ik *doe* 't niet, je krijgt 't *niet* van me gedaan!

Hij omgreep zijn hoofd met zijn beide handen, en steunend bracht hij er uit:

- God, God.... *Zóó* deloyaal ben je toch niet geweest?

Hij voelde zich vernietigd door haar ongelooflijke valschheid, hij had al veel van haar ondervonden, maar *dit* begreep hij *niet.* Waarom.... nu nog.... deze ontzettende wraak, nadat hij toch toegestemd had!....

Eenige oogenblikken bleef zij zijn marteling met voldoening aankijken.... kom, kom, hij had ook best wat straf verdiend.... toen zei ze, met haar stem vol hoon:

- En dat gelóóf je van mij.... dat ik deloyaal kan zijn?

- Dus niet.... je hebt 't niet zóó geschreven.... maar waarom *zeg* je 't dan....

- Omdat ik geen oogenblik dacht, dat je 't *gelooven* zou. Je kan toch verschrikkelijk onnoozel zijn, Leopold.

Hij slikte ook dát, in zijn verlichting, dat zij hem niet dit schandelijk figuur had laten slaan: den man te hebben ontvangen en vriendelijk bejegend.... om hem daarna te laten afschrijven, en door zijn vrouw nog wel!....

En Joen, die hem gadesloeg, dacht:

Ja, dan zou 't een mooie wraak op dien jongen zijn, als ik *jou* de schuld gaf, Leopold! Van mijn, *mijn* kant moest de weigering komen.... natuurlijk!

- Maar wat.... wat heb je dan gezegd, - onder welk voorwendsel....

- Daar, lees! zei ze, en wierp een papier op zijn schrijftafel. Daar heb je 't klad van m'n briefje; 't briefje zelf is al weggebracht.

En Leopold las:

Geachte Heer Kamp,
Bij nader inzien vind ik 't toch maar beter, het plan van den Japanschen tuin op te geven. Ik heb er nog eens ernstig over nagedacht, maar 'n dergelijke tuin detoneert toch eigenlijk in 't schema van ons majestatisch park. Dus verzoek ik u, geen verdere moeite te doen!
Met vriendelijke groeten,
Mevr. VAN WEERDESTEYN.

- En anders niets? vroeg Leopold in uiterste stupefactie. Is dat alles?

Joen knikte zwijgend van ja.

- Maar waarom! hoè ben je zoo ineens veranderd.... wat heeft die jongen....

Joen schokte met den schouder.

- Die jongen heeft niets gedaan; je bent immers zelf overal bij geweest? Ik ben van opinie veranderd, dat is al. Dat gebeurt toch wel eens? dat je ergens pleizier in hebt, en dat je er dan opeens genoeg van krijgt?

Leopold begreep het niet. Doch hij zweeg....

En Joen.... in haar eigen kamer alleen, voelde zich bestormd worden door de meest tegenstrijdige gevoelens....

Voldoening.... spijt-om-haar-beslissing.... bevredigde geraffineerdheid.... twijfel....

En eensklaps sloeg zij de handen voor de oogen, en vroeg zich af in angst en verwondering:

O, waarom heb ik dit gedaan. Waarom.... waarom....

Was het noodig dien armen jongen zóó demonisch te treffen? Want.... wat had hij gedaan? Niets.

En als ‘hij’ het nu eens was geweest.... de ‘hij’ van haar droomen....

Haar gedachten stokten. Maar haar meedoogenlooze zelf-hoon dwong haar verder te denken....:

En àls ‘hij’ het nu eens was geweest, de ‘hij’ van mijn leven.. dien ik roekeloos van mij heb verjaagd?....

Toen lachte zij. En dacht sarcastisch-berustend:

Als dat zoo is.... dan is het de gerechte vergelding voor mijn gedrag jegens hem.... èn voor mijn gedrag jegens.... Leopold.

Maar langer dan zij zou hebben mogelijk geacht, berouwde Joen haar besluit.

Het pijnigde haar, wat zij had gedaan. Terwille van zichzelve.. terwille van den onschuldigen jongen.... terwille van Leopold, tegenover wien zij zich weer eens had voorgedaan als een ellendig schepsel, zonder scrupules, zonder het eenvoudigst gevoel.

En toch ben ik zoo niet! dacht zij in hartstochtelijken opstand. Ik ben.... ik ben....

En dan barstte zij uit, in smartelijke eerlijkheid:

- 'n Arm, ongelukkig wezen ben ik, die haar leven doet vergaan in vergeefsche hoop....

Zij verlangde, iets van Halbo Kamp te zullen hooren. Zij had een brief vol klachten en verwijten verwacht.... Maar niets.

En dàt hij zweeg, vond zij ten slotte eigenlijk kranig van hem. Hij bleek daardoor iemand van karakter; een trotsch temperament, dat zij waardeeren kon.... En nog méér waardeerde zij het, eenmaal mevrouw van Everwyck ontmoetende, en in brandende nieuwsgierigheid naar Halbo vragende, - te moeten merken, dat Emma *niets* van het voorgevallene tusschen hem en 'Weerdesteyn' wist.

Dit alles was haar het bewijs, dat.... hij wèl om haar had gegeven. O, waarom, waarom had zij hem van zich vervreemd....

Waarom? zij wist het opeens, in een luciditeit, welke soms tot ons komt, in oogenblikken van hoogste gespannenheid....

Omdat zij niet durfde.

Zij wilde wel, maar zij durfde niet. Zij durfde *nooit.* Dat was haar noodlot, en de vloek van haar leven.

Telkens, wanneer zij dacht te zullen toegeven aan haar zucht naar avontuur.... aan den wilden drang van haar hartstochtelijk bloed.... trok, instinctmatig, zij zich terug. Nu eens onder het eene voorwendsel, dan weer onder het andere. Nu eens, omdat de jongen haar te diep-in onverschillig was, - dan weer, omdat zij het opeens noodig vond 'wraak op hem te nemen'....

O, niemand wist, hoe brandend, hoe schrijnend zij verlangde.... en hoe bitter zij zich verwijten kon, haar kans wéér te hebben

voorbij laten gaan.... Hoe zij in haar bed kon liggen schreien van machtelooze woede, hoe zij zich wringen kon in machtelooze smart.... O, niemand wist, hoe, in haar eenzaamheid, boek of handwerk uit haar vingers gleed, haar oogen toevielen, en zij begon te denken, met de meest intense kracht harer verbeelding, te *denken.*

Met heimelijk genot stelde zij zich voor, hoe zij haar pervers bedrog zou plegen. Hoe zij haar man met een ondoorgrondelijkrustig gezicht vóórliegen zou, over conferenties in modehuizen, over een trein, dien zij had gemist.... O, als zij *wilde,* hoe gemakkelijk zou het dan zijn, den onverschilligen, kouden Leopold te bedriegen, den man, die haar persoonlijkheid geweld aandeed, dien zij soms haten kon.... omdat hij niet van haar hield....

Ach, als zij wilde, dan.... Maar zij durfde immers niet, *durfde* niet toegeven aan den drang harer natuur.... zij was te innerlijk zwak, te *laf.*

En de jaren zouden voorbijgaan.... en haar laatste reste van jeugd en schoonheid zou vervlogen zijn.... zonder dat zij ooit had gedurfd....

IV.

Joen, met haar rustig-elastischen pas, liep in den avond, langs den voor Utrecht bestemden harmonica-trein op het Haagsche station-perron.

Zij had eenige dagen in den Haag bij haar schoonzuster gelogeerd, om haar voorjaarsgarderobe in orde te maken, en keerde nu naar Weerdesteyn terug.

De reizigers haastten haar voorbij, maar bedaard liep zij voort, en besteeg kalm de treden van het eerste-klasse-compartiment.

In het doorgaan van den couloir keek zij de afdeelingen binnen, die voor het grootste deel reeds met passagiers waren gevuld.

Zij zocht naar een dames-coupé, maar alle deze waren geheel bezet, en zij moest zich vergenoegen met een coupé niet-rooken.

Gelukkig zat zij in een hoek, en reed vooruit. Zij vlijde zich gemakkelijk neer in de rondom week-gepolsterde zitplaats, en haar hoofd leunende tegen het fluweelen beschot, sloot zij dadelijk haar oogen.

Wat was zij moe....

Niet zoozeer lichamelijk, als wel geestelijk moe. Een drukkende, psychische malaise kwelde haar in den laatsten tijd.

Het voorgevallene met Halbo Kamp had haar meer aangegrepen, dan zij in het eerst had vermoed. Haar malaise werd veroorzaakt door een complex van gevoelens, waarvan nu eens het eene, dan weer het andere haar overwegend hinderde.... Ja, het speet haar. dat zij tegenover dien argeloozen jongen nu het brevet van valschheid en onbetrouwbaarheid droeg; ja, zij had Leopold niet zoo behoeven te plagen, want eigenlijk.... had zij hem niets te verwijten, dan dat hij *te* goed, *te* toegevend voor haar was.... hoe kwam het toch, dat hij altijd in onverschilligheid zwichtte, al bracht een voorstel van haar hem ook eerst buiten zichzelf van opwinding en toorn?.... Maar het ergste griefde het haar, dat zij zichzelve op het laatste oogenblik *altijd* belette, - nu eens onder dit voorwendsel, dan weer onder dat, - om haar hartshonger te stillen.

Je bent laf, je bent zwak, je bent dom, je bent slecht tegenover jezelf....

Dit had zij zich al zóo dikwijls voorgehouden, maar natuurlijk zonder baat. Haar natuur scheen te *willen* blijven hunkeren.... totdat.... totdat het te laat was geworden, en zij elke, haar geboden kans op geluk had verspeeld....

Maar neen. De éérste maal, dat het geluk haar weer voorbij gevlogen kwam, zou zij het grijpen in zijn vaart, en het vasthouden, vast-houden, al was het maar één moment.

Eén oogenblik vergetelheid.... één oogenblik geluk.... en zij zou tevreden zijn, en het lot niets meer vragen. En berusten in een verder geheel leege toekomst.... berusten.... berusten....

Een glimlach gleed om haar lippen, een glimlach vol hoon. O, dat een persoonlijkheid als zij, geschapen voor stralend geluk, maar steeds moest ontberen, om ten slotte te vergaan in hopeloos hunkeren.... o, te vergaan.... zonder ooit in volste schoonheid te hebben gebloeid....

Zij slaakte een zucht, die bijna een zachte snik geleek.... en schrikkend van dat geluid, omdat zij in een openbare plaats als een trein, zoo aan haar gedachten had toegegeven, sloeg zij haar oogen op, om te zien, of iemand haar ook soms had gehoord.... en schrikte nog méér.... toen zij rechtstreeks blikte in het knappe,

geïnteresseerde gezicht van een blonden jongen, die haar aanstaarde in onverholen bewondering.

Snel sloot zij haar oogen opnieuw, maar verhinderen kon zij niet, dat een vlammende blos haar geheele gezicht overtoog, en dien zij hinderlijk op haar wangen voelde *blijven* gloeien.

Zij kon hem zelve nu niet meer zien, maar zij was er zeker van, dat hij haar nog steeds beschouwde, de blonde, knappe jongen, wiens oogen haar een seconde hadden tegen-gestraald met den overmoedigen glans van de zekerheid der jeugd.

Was hiér haar kans.... wellicht haar láátste kans....?

Haar hart klopte zóo wild, dat het haar bijna den adem benam. Zij zou hem dolgraag nog eens zien, maar zij durfde niet. Wat, - *durfde* zij niet? zelfs het simpele even haar oogen opslaan, dát durfde zij niet?....

Dàt werd te dwaas. En frank, in een dapper élan richtte zij het hoofd op, en keek hem aan met een hellen, onafgewenden blik.

De jongen was de eerste, die zijn oogen afwendde, een beetje geïmponeerd; en nu had zij gelegenheid haar vis-à-vis eens goed te bezien.

Het was een stoere, sterke knaap, met een blond en blank, wat zonverbrand gezicht. Hij droeg, bij een gewoon colbert-jasje, een ruimen, zwart-leeren pantalon; hij was een motor-rijder, begreep zij, en als straks de reis ten einde was, dan hulde hij zich in zijn zwart-leeren motor-jas, die zij liggen zag in het net, trok zich zijn leeren kap over het hoofd, en heen zou hij stormen, den donkeren nacht tegemoet, als een beeld van passie en kracht.... En.... zij zou hem nooit meer zien.

Zij merkte, hoe de jongen onrustig werd onder haar gestadigen blik. Hij schoof wat heen en weer, hij stond op, om even door de ramen in het gangetje naar buiten te kijken in het zwart van den nacht, waarin hier en daar klein-gouden lichtjes pinkelden; hij rustte met zijn eenen voet op het smalle vensterkozijn en zijn laars en de leeren legging glansden in het electrische licht.... hij kwam weer terug in den coupé, en haalde zijn zilveren sigarettenkoker te voorschijn, dien hij, met een blik op de mede-passagiers weer wegschoof in zijn zak; hij keek haar niet meer aan, ofschoon zij het jagend verlangen daarnaar in al zijn bewegingen voelde; hij greep opnieuw zijn koker, en nam een sigaret, die hij gelijk stootte op zijn hand; en toen opeens zeide zij, zich niet storend

aan de andere reizigers, - een de courant lezend beursman en een bejaard echtpaar, - die trouwens niet op hen letten, - zeìde zij, met een klein lachje:

- 'n Heele penitentie, als men graag rooken wil, om dan in 'n niet-rook-coupé te zitten. Ik kan 't me zoo goed begrijpen: zelf rook ik graag. Maar als u eens in de corridor ging? daar is 't toch wèl veroorloofd?

- Rookt u óók? vroeg hij, gretig ingaande op haar avance, komt u dan mee, toe.... deze sigaretten van mij zijn heel zacht, bij uitstek voor dames geschikt.

Als twee ondeugende kinderen, die iets verbodens doen, gingen zij staan in het gangetje, met den rug naar den verlichten coupé. Hij gaf haar vuur, en beschutte het lucifersvlammetje met zijn holle hand, en wéér ontmoetten hun oogen elkander, lokkend, verlangend, belovend....

Zij praatten samen. Deze toevallige ontmoeting noopte tot luchtige scherts, en zij vonden den daarbij passenden toon. Zij lachten veel, en vanzelf was er tusschen hen een gezellige, lichte vertrouwelijkheid, als van menschen, die elkaar reeds lang kennen, elkander goed begrijpen, en elkaar heel graag mogen lijden.

Zij weerde snel zijn officiëele voorstelling af, - verbeeld je, dat zij hem zou moeten zeggen, dat ‘zij de châtelaine van Weerdesteyn’ was! - en proponeerde, dat zij elkaar voor dit reis-traject alleen hun vóornamen zouden mededeelen.

- Ik heet Bob!

- Ik heet Joen!

Zij wist heel goed, dat hij haar hierdoor voor iets anders moest houden, dan zij in werkelijkheid was. Maar het deerde haar niet. Integendeel. Het amuseerde haar. Een toomelooze vroolijkheid had zich van haar meester gemaakt; zij was verrukt over haar durf, en zij werd al overmoediger en uitgelatener.

De sigaretten waren al lang uitgerookt, en nog steeds stonden zij daar in de gang, en praatten, - over alles, over niets.... Boven hun hoofden boogde zich de witte zoldering van den wagen, waarvan de lichten helder-goud terug-spiegelden in het zwart lijkende glas der vensters.

- Weet je, vroeg hij, dat deze trein 'n restauratie-rijtuig heeft? ga mee, dan zitten we daar gezellig, en gebruiken 't een of ander.

- Hè, ja, dat is leuk! gaf zij toe.

En zij volgde hem door de leeren harmonica, die het platform van den eenen wagon met dat van den andere verbond, onder het donderend en dreunend geluid van den trein. De grond, de wanden schenen zich om hen te bewegen, te verschuiven..... de wielen ratelden met tjoekend geweld over de rails.... maar hij had zijn behoedzame hand door haar arm gestoken, en leidde haar voorzichtig naar den wagen, waar tafeltjes gedekt stonden voor twee en vier personen.

Zij zaten tegenover elkander. En zij haalde met onstuimige vreugde den jongen hartstocht in, die haar toestraalde uit zijn oogen. Zij wist het wel, hoe lief zij er uitzag en hoe jòng, met haar muts en mantel van petit gris, en zij lachte coquet met haar rooden mond, en zij keek hem aan met oogen, waarvan zij tot dusverre misschien nog nooit zóózeer de intens-charmeerende, suggereerende kracht had begrepen....

Zij dronken thee, en aten gebak, en schertsten en lachten, als een onbezorgd, gelukkig paar. En ieder oogenblik maakte hen opgewondener, en begeeriger om meer, altijd méer te wagen....

O, dacht zij, is dit het geluk? Door zoo'n jongen te worden liefgehad, - door zijn hartstocht te worden omkoesterd.... En is dit de werkelijkheid, en geen droom.... geen zoete, bedwelmende droom?....

En nauwelijks had zij dit gedacht, of hij boog zich dicht naar haar over:

- Luister, zei hij, met een stem, die van opwinding afgebroken en bijna onverstaanbaar was; straks ga je met mij mee, is 't niet, is 't niet? M'n motorfiets heeft achter mij nog 'n zitplaats.... dan voer ik je weg, ver, ver weg van alles.... wil je dat, wil je dat?

De voorstelling van zoo'n woesten, triomfantelijken tocht in het duister deed haar duizelen.... Nog één dringend woord van hem.... en zij zou hebben toegestemd.... zou zij niet?

Maar de trein gaf een luid, gillend-scherp gefluit.... verminderde zijn vaart, en gleed reeds de lichte overkapping binnen van het Utrechtsche station.

En als in razenden angst sprong zij op, en ijlde weg door den corridor, en vluchtte met een roekeloozen sprong op het perron.

Zij....

Zij had wéer niet gedurfd.

* * *

‘De éérste maal.... dat het geluk haar weer voorbij-gevlogen kwam.... zou zij het grijpen in zijn vaart.... en het vasthouden.... al was het maar één enkel moment....’

En.... zij had tóch.... wéér niet gedurfd.

Eén oogenblik vergetelheid.... één oogenblik geluk.... en zij zou tevreden zijn.... en het lot niets meer vragen....

Maar zij had niet gedurfd.

En hoe moest zij nu berusten in een verder geheel leege toekomst.... zij, die nooit iets had gehad.... wier hartshonger nooit was gestild....

Zij, de oogenschijnlijk zoo stralende Joen.... de overdadig door het leven gezegende.... de gevierde, de rijke, de mooie.... zij, die door honderden werd benijd in wangunst en wrok.... zij was arm, o, zij was arm.... want.... zij had nooit iets gehad.

Mijn eigen schuld, kreunde zij. Omdat ik.... nooit heb gedurfd....

Zij schreide niet. Maar een oneindige droefheid snoerde haar de keel dicht, en deed haar denken: o, mijn vergeefsche leven.... mijn arme, vergeefsche leven....

In stille, snelle vaart voerde de auto haar naar het huis, waarvan zij de châtelaine was, de eigenaresse en meesteresse.... maar.... waar zij in feitelijkheid niets te beteekenen had.... omdat Leopold niet van haar hield....

Hij had haar getrouwd uit verstandsredenen, zooals zij hèm. En hij had haar in het verloop van hun huwelijk ook nooit liefgekregen.... daarvoor was zijn natuur te ondiep, te onverschillig, te koud.

O, waarom had zij niet gedurfd. Waarom had zij zich niet eindelijk eens gewroken op dien man, háár man, die niet van haar hield....

Wàt was de reden, dat zij niet durfde? Dat zij terug-deinsde op het laatste oogenblik? Durfde zij niet.... of.... *wilde* zij niet?

Een schok ging door haar heen. Nu, eensklaps wist zij het: zij wilde, zij *wilde* niet.

En *waarom* wilde zij niet?....

O, neen, dat niet verder denken, dat deed al te veel pijn.... en.... daardoor voelde zij zich *te* diep vernederd.

Zij zou *Leopold* liefhebben, de man, die niet van haar hield?

Zij wou liever sterven, dan dit bekennen, zelfs aan zichzelve.

Leopold....? Zij haatte hem bijwijlen, omdat hij.... niet van haar hield....

O! zij was immers, zonder dat zij hem liefhad, met hem getrouwd? Hoe zou het dan mogelijk wezen, dat zij, in den loop der jaren, hem was gaan liefkrijgen, waar *hij* altijd dezelfde was gebleven in, haar soms diep grievende, ijskoude onverschilligheid?

Maar diep, diep in haar ziel broeide het weten, dat zij hem nooit zoo zou plagen en hoonen.... dat zij nooit zoo zou hunkeren, en zoeken, en klagen.... dat zij nooit zoo zou flirten en coquetteeren en mannen tot haar slachtoffers maken.... als.... als Leopold *van haar hield.*

Liever dan hem dit te bekennen zou zij hem *blijven* plagen en hoonen.... zou zij haar hartshonger zoeken te verdooven door flirt en boosaardig liefdesspel.... zou zij *blijven* smachten en klagen.... en anderen ongelukkig maken, omdat zij zelve zoo ongelukkig was....

O, nooit zou hij het weten....

Nooit zou hij het weten, dat *hij zelf* de schuld was van haar verkeerd gedrag. Dat hijzèlf haar den weg opdreef, dien zij *niet* wilde gaan....

Neen! overmoedig zou zij hem in het gelaat blikken.... en lachen, en schertsen, en luidruchtig feestgewoel in zijn huis halen, en hem kwellen door onachtzame woorden of brutalen hoon.

En voor de wereld zou zij de gelukkige vrouw zijn, de vrouw, door honderden benijd.... de vrouw, door velen verafschuwd om haar buitensporigheid, haar onbarmhartigen, wreeden zin, haar roekelooze caprices....

Voor de wereld.... maar ook voor haar eigen man.

Haar *eigen* man zou haar niet kennen. Voor haar *eigen* man zou zij een vreemde zijn.... een vreemde, die hij *duldde* in zijn huis, maar van wie hij niet *hield.*

En terwijl zij den drempel van *zijn* huis betrad, en de hoogmoedige glimlach weer om haar lippen gleed, de glimlach van zelftevredenheid en hoon, dacht zij, en klemde sterk de hand op het wild-kloppend hart.

Nooit zal hij 't weten, mijn geheim.... dàt is mijn kracht, om mijn leven verder te dragen....

Avondrood door Hélène Swarth.

I

Mijn tuintje leek één tuil van wilgerozen,
Of daalde op aarde en bloeide er avondrood.
Omlijst van lenig slank een lindeloot,
Was vol de spiegel van dat bloemeblozen.

Zoet zangrig zoemde een bij. De wind, bij poozen,
Zacht suizlend zuchtte. Een vogel teeder floot -
Ik wachtte stil, de handen in den schoot,
Berusting-vrede, troost der vreugdeloozen.

O lokte een lied den rust, die lijden bluscht!
Eentonig neurde ik zoete wiegezangen
Voor 't leed, dat woelde en beet en vond geen rust.

Maar naar 't verleden bleef ik bang verlangen,
Verblind van tranen, dropplend langs mijn wangen,
Verlaten kind, verdoold op vreemde kust.

II

Door hemelpurper zoet melodisch vloot
Een zang ontroerend als de donkre klacht
Van één, die niets van 't leven meer verwacht -
't Was of mijn hartbloed stroomde in 't avondrood
En zong.

En, luistrend naar dien zang, herdacht
'k Dien lenteschemer, toen mijn zielenood
Werd fel bewust hoe 'k laatste vreugde vlood,
Te streng een god te zwaar een offer bracht.

Te laat voor 't leven, voor den dood te vroeg!
De blanke vrede, dien 'k de sterren vroeg,
Was niet voor mij - Met dreigend bladgeruisch
Rees óp de storm. Vernield door bliksemvuur,
Viel de arme hut, waar 'k stichten wou mijn thuis -
En sedert zwerf ik zonder rust noch duur.

III

Vergeef, o kind, dat eens zoo droef ik droeg,
Een late bloem, in herfstlijk avondrood
Zoo 't arme leven, dat 'k je bevend bood,
Mij leek voor jou niet rijk en blij genoeg.

Begreep je niet hoe riep mijn zielenood
Naar één lief hart, dat lievend voor mij sloeg
En hoe mijn deemoed je om vergeving vroeg
Voor levens leed? En vluchtte je in den dood?

Bijwijlen droom ik, op mijn eenzaam pad,
Dat 'k je oogen zie en houd je handje omvat
En voel je liefde, o mijn beloofde! o kind!

En dwaas vergeet ik hoe, door levens pijn
Weemoedig wijs, je een vrouw, geen kind zou zijn -
En 'k hoor je stem in 't suizlen van den wind.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDVII.

Onbillijk deden wie 'k Diep-puren waande lang voorheen.
Maar 'k bleef hen zacht gedenken, daar 'k mij zeide: och, dwaze Levers
Moogt niet zoo fel bestrijden ge (als ge u zélf zoudt doen) wen Bevers
Zij bleken, dieptelooze voor 't Waarst-Mooie. Neen, geen steen

Werp ná hen om hun Domheid, o, mijn arme Ziel, die heen
Over u jagen zaagt staêg kwade praatjes, daar de Wevers,
De Onpeilbre, van dit voos-vale Aanzijn, maar Die staêg als Gevers
Rijzen van 't Goede ook, hen diep zweepten, tot zij Dwaasheên deên.

Ik zeg dit kalm, lijk zuiver-wijs ik 't in mijn Wijdheid meen.
'k Weet sterk-stil doend me en denkend van mijn vroegste jeugd: al strevers
Liet 'k goedig vrijlijk gaan hun gang, en 'k hielp hen vaak: geen reên
Vond 'k, hun dat niet te gúnnen, menschlijk-breed: als lichte zwevers

Rezen mijn fijnste voelingen hoog boven al geween
Om vliedende Aardschheid. Ziel, dóór, vóór u strijd 'k en heb 'k gestreên.

CDVIII.

Als knaap al praatte ik nauwlijks: 'k voelde lichaamsbroos me, en stil
Mijmerde ik staêg, verdiepend me, al-scherpst ziende en kalmjes-metend
Al lieden, hen doorvoelend met subtielen geest, vergetend.
Schoon praktisch-vaag, toch nooit mijn eigen jaging Maar vreemd-kil

Bleven de velen, als 'k plots tot hun dofheid sprak: in 't pril
Begin mijn's Man-zijns wist 'k ook lang niet alles nog. schoon reten 't
Geheimste soms mijn sombre krachten me open. Ach, geketend
Zit vast haast elk aan holler woorden grootheid. Doch geril

Greep diep me, als 'k babbelaars daarop betrapte, daar de spil
Huns snellen floddrens wierp slechts frase's, doch stug-etend
Mij zèlf op van verbazing dan, zei 'k niets, al leek 't me of gil
Schril schreeuwde in 't Diepste mij: Onjuist. Die Waner raast, eer wetend

Hij wierd 't Ver-àfste. Dus, mijn Ziel, die zwáár-diep 't Zijn proeft. til
U òp naar 't Eeuwge, en schrijf 't klaar-mooi, vóór dien banaal u heetend.

CDIX.

Van mijn al-vroegste Zielsontbloeiing voelde ik: dof-alleen,
De meesten weten leeg zich, maar toch op bedaarde wijze,
Want, of zij zelf diep dachten, heel nadruklijk pratend prijzen
Dát wat, daar 't vloog hun oor in, hun ondelgbre Waarheid scheen.

De onschuldge scharen kaaklen dies staêg wanend dwaas door-één,
Lijk hoenders op de hofsteê, wijl de Hanen hóóg-op hijschen
Uit diepsten strot hun trotsch gekraai, waarvoor dan andren deizen,
Zwijgend voor 't gruwlijk-stoute van zoo'n ijdlen Hoog-ter-Been.

Daarom, als knaap al, zei 'k maar weinig: 'k bleef mij blij vertreên
In eignen Wezen's Stuwing, Die mij zong na lang-zwaar peizen
- Doordat mijn Stille Kracht naar alle streken staêg blijft reizen -:
‘Dit is 't Puur-waarste in alles, waarom woest daar wordt gestreên.’

Doch meestal zweeg 'k, want, zei 'k wat, over mijn Bevinding heen
Smaalden al tongen, losse, als van luid-babbelende sijzen.

CDX.

O, reeds als knaap vaak vroeg 'k me in somber-peinzend peilen: Waar
Kwam 'k eens vandaan naar dees vreemde Aarde? Ik voel hier stil-verloren
Me en tracht vergeefs 't vèr Duister van mijn Wording te doorboren,
En, als ik tuur, kalm-kijkend naar al liên, zoo hier als dáár,

Steeds spreken, meenen wijzig ze anders als ik-zelf: een raar
Wezen mij noemen te iedren tijd de meesten; ja, nauw hooren
Wil één naar wat ik zacht plots weet, schoon niet daardoor versmoren
Laat zich mijn's altijd beez'gen Binnenlevens wonderbaar

Overal heen zich strekkend voelen, of 't een golfslag waar,
Die vreedzaam tegen hooge, donkre rotsen, waardoor schoren
Zich laat de Waarheid, stuwt zich òp, maar weer terug-valt, zwaar
Als in één plof. Och, later ging dat beter: 'k haalde 't. Maar

Al wat in dit klein leven leuk-pedant is, want tevoren
Averechts leerde, orakelt druk met geestloos oog-gestaar.

CDXI.

Als jongen was 'k naïeflijk-wanend, dat mij-lieven waren
Tot in hun diepste Diepte, als ik, hoog, echt, en goedig schreed
'k Vaak naast hen, vrij-wel zeggend wat ik wilde en deed,
Maar bleef van elk toch vriendlijk op een afstand, want een zware

Bekommernis gauw rees me als aarzling, daar ik zag hun raren
Onnoozel-wijzen glimlach over wat ik zei, daar 't streed
Met heel hun eigen wanen, dat zij leerden, en ik meed
Dus meer en meer hun Bij-zijn en ging stil-bescheiden sparen

Al wat ik in mijn Zelf zwaar speurend voelde als 't Eenig-Ware,
Om 't later te verkonden in mijn werk, dat 'k altijd smeet
En smijten blijf spontaan na diep-stil voelen, schoon ik leed
En lijd nog, lachend, dat niet-zélf-diep-levenden vergaren

En staande op holle wanen vaag-breed praten, steeds gereed
Te loochnen 't geestlijk-juiste, dat zij zelf nog niet ontwaren.

CDXII.

Mijn simpel lichaam is maar middel me. Och, als Geest, ik hecht
Slechts waarde er aan, als aan mijn plunje, waar 'k liefst *niet* om spotten
Zie door mijn op dat punt meer punktuëele mede-zotten,
Die, waar steeds zelf voor 't Diepste en Waarste van mijn willen 'k vecht,

Gedwee zich vóórdoen als preciese schildknaap, neen, als knecht
Huns aangenamen Aanschijn's, dat zij met subtielen, botten
Geleenden smaak verfijnen, alsof fraai-geweevne schotten,
Waar niets in schijnt verscholen, geven ook maar 't minste recht

Te gelden, bij de redelijk zich reddenden, als hecht
Uit waren Oergrond groeiend, bloeiend Zielszijn. O, breed potten
Bleef 'k stil-getroost steeds òp, wat 'k zag en voelde, en nooit zal 't rotten
Wèg met mijn Armte, in 't wilde Duister, waar men elk eens legt.

Trouw stond 'k en bleef 'k, in dees komieken Leven's ijdlijk ‘wrotten’,
De Klare Ziener, die gelaten 't Eenig-Ware zegt.

CDXIII.

Wen 't Eeuwge rijst me als Zielsstorm, wind 'k ooit òp me? Neen, 'k doe niets,
Schijnbaar, want in 't Al-verste van mijn stalen Ziel bewogen
Vliegt hoog ze, als vlugge vogel, die door stormen heengetogen,
Neer eindlijk strijkt bij 't stroomen in de schuts des schuinen riets.

Vaak maakten schrale staamlaars en zichzelf en andren diets,
Dat 'k nauw iets deed ooit, schoon 'k steeds psychisch werkend, wijd gevlogen
Naar alle streken, sferen, zwoegde energisch. O, de Logen
Die oudtijds schamper achterna schreed armen Shelley, Keats,

Lijk elk hij doet, die niet zich willig onderwerpt aan 't droge
Smalen van daadlijk weer vergaande Waners, die met oogen
Wijd-oopne wáar niets nemen, daar slechts diepste Diepen 's Lied's
Verrukking puur te voelen in hun overgaaf vermogen.

Mijn Ziel, gedenk de dagen van uw Aanvang, toen reeds spiets
Op spiets, vergiftge haast, u velde zonder mededoogen.

Kwatrijnen door Jacob Hiegentlich.

1.

In wijsheidsliefde wil een man zijn hart verreinen,
een ander tracht in klank en spel zijn leed te doen verdwijnen,
een ander weder poogt in zoeten smook en rook zijn noodlot te vergeten,
en Jacob dicht in tranen-rag zijn rillende kwatrijnen.

2.

Nu ik mijn werk gedaan heb, wordt mijn leven grijzer,
ik zie geen uitkomst in mijn vale woon;
als God mij liefhad op zijn gouden troon,
hij streelde mij de haren en maakte me wel wijzer.

3.

Mijn vriend benijdt de vogels in hun bodemloos heelal,
terwijl wij menschen ons aan steen en ijzer stooten,
maar heeft een hemeling niet Adams heil verdroten?
Hoe hooger dat gij zweeft, hoe feller is uw val.

4.

Waarom de mensch zich zelf niet doodt
bedrukt en bang in nauwen nood?
Het is wijl vaag een oogenblik van schoon hem heugde,
nu hoopt hij tevergeefs terug dat stil moment van vreugde.

In memoriam. Door J. van Oudshoorn.
(*Vervolg van blz. 59.*)

Als van zelf sprekend had ter Laan zich bij den hotelhouder beklaagd. Even natuurlijk had deze hem in ieder opzicht gelijk gegeven. Bevestigd, dat het om den dikkert van den bagagewagen ging, die blijkbaar de gewoonte had zich 's avonds met zijn gezin aan tafel te bedrinken, dan naar bed te gaan en, na zijn roes te hebben uitgeslapen, een kaartgezelschap om zich te verzamelen. Maar dat kon onmogelijk zoo verder gaan. Voor de rest, na langen tijd weder eens een goede klant. Wel jammer, maar meneer kon gerust wezen.

Van het kamermeisje intusschen kreeg ter Laan minder geruststellende berichten te hooren. Het luidruchtige gezelschap, Polen of dergelijk volk, was tot het laatste toe van uit het hotel bediend; ook de nachtkelner had zich reeds beklaagd, niettegenstaande zijn aandeel in een enorme vertering. Voor strenge maatregelen van den waard beloofde dat niet veel goeds.

Zoo werden ook die tweede dag en avond door eenzelfden angst voor den komenden nacht overheerscht en namen dan ook eenzelfde wijfelend verloop.

Bij het avondeten, waaraan ter Laan thans in smoking deelnam, was hem een plaats bij het gekroonde hert toegewezen, aan een tafeltje waar nog twee menu's onbezet waren. Ter Laan begreep eerst niet, tot een blik vol verstandhouding van den hotelhouder, die thans telkens om hem was, de vage herinnering op liet komen in den afgeloopen nacht onder

invloed van wat drank over een en ander gesproken te hebben. Dit ontbrak er nog slechts aan om de bekoring van dat oude verleden, de intimiteit van ‘hun’ hier samen zitten, te verstoren. Maar het eten was ditmaal wel bijzonder. Rijkelijk en toch licht, de bediening uitstekend, de wijn puur en koel, zonder te veel naar het hoofd te stijgen. Bij een geurige mocca en een glas likeur gezeten, de blauwe rook van zijn havana vol innerlijk behagen nastarend, berouwde het ter Laan niet zoo meer juist hier zijn intrek te hebben genomen. Maar bij de nadering zijner tafel-genooten, tijdens hun plaats nemen, was hij na een korte buiging opgestaan. Hij behoefde niet meer daar naar boven. Zijn jas en hoed had hij van te voren in de garderobe beneden afgegeven....

De rest van dien avond verliep reeds zonder hinderlijke wrijving. Zoo half in feestkleedij had ter Laan van zelf de betere gelegenheden opgezocht, waar nog den avond te voren zijn zoo van de straat verschijnen de aandacht had getrokken. Thans lette niemand meer op hem en vond hij zelf de rust er langer te vertoeven. Wel trof het hem nog even, in de groote zaal van het badhuis aan een tafeltje dicht bij het dansparket gezeten, bezig te wezen zijn verlof hier geheel anders door te brengen, dan hij zich dat voor den aanvang daarginds voorgesteld had, maar langer dan een oogenblik verwonderde hij zich toch niet. Daartoe waren de veranderingen, die hij hier aangetroffen had veel sterker dan hij en al bleef het een onaangename gedachte zich in zijn handelen belemmerd te weten, hij had thans geen keuze meer.

Want in avonddracht nog een dier bierhuizen op weg naar het hotel te bezoeken, waar hij gisteren tot laat in den nacht een toevlucht had gezocht, leek ondoenlijk. Ook begon hij van het voor zijn doen overmatige alcohol-gebruik tijdens dien eersten gedwongen rondgang last te bespeuren en zoo bevond ter Laan zich, na de bekoeling door een vruchten-cobbler, weder op weg naar zijn hotel.

Maar zoo plotseling buiten, alleen op de leege boulevard, waar ter weerszijden bijna alle villa's en hotels nog licht hadden, voelde hij zich weder onzeker. Wat gebeurde er toch? Om te gaan slapen leek het nog veel te vroeg. En hoe zou het in zijn

kamer daar wezen? Zou hij er doodsche stilte vinden? Door bulderend gelach van beneden begroet worden? Het een als het ander beloofde in deze zelf-verlorenheid een even groote verschrikking. De wissel-lichten eener reclame flitsten voor hem op. Apotheek, apotheek. Apotheek, apotheek. Bevrijd trad hij er binnen, herkende de inrichting der apotheek, waar zij zich in zijn begeleiding een slaapmiddel had laten geven, de schuin geplaatste toonbank nog even vreemd dicht bij de deur. In herinnering verloren begreep hij den nacht-bediende niet terstond.... Wat hij wenschte? Ja, wat wenschte hij eigenlijk? Rust, rust en nog eens rust. Neen, geen slaapmiddel... Kiespijn, steken in het hoofd, rheumatiek, een brandende keel... Een sterker verdoovingsmiddel dus, dit met een veel-zeggenden blik naar een der flesschenrekken. Maar vooral niet meer dan twee druppels op een glas water voor den ganschen nacht. Ter Laan's autoritaire verschijning, het zwarte dasje van zijn avonddracht ook, hadden hun uitwerking niet gemist. Na een laatst bezorgd vermaan van den nacht-bediende, wien zijn tegemoetkomendheid reeds scheen te berouwen, had hij ‘hun’ apotheek verlaten in het bezit van een zeker wapen tegen alles wat innerlijk of van buiten af zijn rust dreigde te verstoren....

Eenmaal boven in zijn kamer, aangenaam verrast door de volmaakte stilte, waarmede hij er werd ontvangen, had de aanblik van de maanbelichte veranda toch weder onzekerheid gewekt. Hij aarzelde plotseling zich er heen te begeven. Voor het eerst sinds zijn komst in het badplaatsje kwamen hem in volle duidelijkheid de verwachtingen voor den geest, die hij zich daarginds van een werkelijk verblijf in hun zou vertrouwde omgeving beloofd had.

Hier stond hij nu. Uiterlijk werkte alles verbluffend tot wederbeleving bij. De open maanbelichte veranda had met een verloop van jaren niets meer te doen. Die lag er met een zweem van zee en hemel nog als die late avond van haar komen. Om dit te volmaken behoefde hij slechts het licht op te draaien, de kamerdeur op een kier te zetten en aan zijn lessenaar plaats te nemen. Waartoe anders had hij met daarginds gebroken? Maar waarom durfde hij thans niet? Uiterlijk zoo bedriegelijk

dicht bij dat oude verleden, dat het scheen of ieder oogenblik hare aanwezigheid het zou kunnen komen voltooien, voelde ter Laan tevens, hoe, als den eersten middag op die open plek in het bosch met uitzicht op de eenzame bank aan het vijvertje, hem innerlijk ook thans iets ervan terughield zelf, door een daartoe passende houding, aan die vroegere omgeving deel te nemen. Maar dit juist had hij zich daarginds toch voorgenomen. Zooals hij het er dien middag niet toe gebracht had op die bank in gedachten haar komst af te wachten, zoo voelde hij zich er thans van weerhouden in de kamer de situatie zoo kort voor de balcon-scène te herstellen. Nog met de hand aan het licht-contact en terwijl de dansmuziek uit het zaaltje vaag aanzweefde moest ter Laan een plotselinge opwelling, daar beneden terug te keeren, als even onuitvoerbaar onderkennen. Het eenige wat zoo bleef was een ontredderd verdreven zijn uit zijn geborgenheid der laatste jaren en het, in laatste eenzaamheid, doorschouwen, der leege mecaniseering van een liefdeloos leven. Arglistig van daarginds weggelokt, werd hij hier tegenover een werkelijkheid gesteld, waarmede niets viel aan te vangen en opnieuw bekroop hem de overtuiging al die jaren sinds hun omgang als een blinde aan het eigenlijke van het leven voorbij geleefd te hebben.

Geheel verbijsterd thans, dat zijn zoo hoog gespannen verwachtingen het enkel tot deze ontmaskering hadden gebracht, halfbesloten reeds toch nog maar naar het zaaltje te gaan, had Ter Laan het tintelen der boulevardlichten over zee onwaard, dat voor even door het zomersche maanschijn-buiten was komen doorbreken. Dit bracht een wonderlijke stilling. Zijn aarzelen, zelf tot een ontmoeting mede te werken, was weggevallen.

Ter Laan begaf zich in de veranda en nam er op de rieten bank plaats. Hij dacht aan niets bepaalds. De aanblik van de zachte gelatenheid over zee, de stilte alom, die als dien lang verleden zomeravond bijna hoorbaar werd, deden de in zijn binnenste bezonken vrede voortduren. Terwijl hij zich nog wat gemakkelijker verschikte, had zijn stijve overhemd even geknapt en trof het hem hier alleen in avonddracht te zitten. Maar ook dit feestelijke had toen aan hun samenzijn een bijzondere charme verleend, was zìj toch dien avond in baltoilet geweest. Toen ging

het van haar uit, thans van hem, maar dat leek geen onderscheid te maken, want met een lichte bevreemding zijn in het maanlicht uitgestrekte hand beschouwend, met het smetteloos wit der manchet aan het dofzwarte laken, voelde Ter Laan, hoe de laatste barrières, die hem nog van dat oude verleden gescheiden hielden, een na een begonnen weg te vallen. Nog bleef zich in zijn binnenste iets als een waarschuwende stem tegen de weerstandslooze aanvaarding dezer wederbeleving verzetten, maar het feestelijke liet geenerlei angst meer opkomen, zelfs niet toen hij haar reeds in werkelijkheid naast zich ontwaard had.

Als in het begin van dien avond zaten zij tegenover elkander, zij aan de leuning der veranda, hij op de plaats, thans door hem ingenomen. Dezelfde woordelooze spanning begon, die ook toen hun samenzijn aan het uiterlijke ontrukt had. Wat ging er nu gebeuren?

Hare aanwezigheid was weder vervaagd en alleen dat feestelijke bleef. Als een zilveren glinsteren over mat-groen van tuul, een zwakke aanduiding van haar naakte arm aan de leuning der veranda, van haar zwarte kapsel, haar oogenschijn, dan een even opschemeren van de zoom van haar toilet, een dof-glanzen ondertegen de rieten bank, haar bronzen schoeisel.

Bij ieder dezer vage nuanceeringen merkte Ter Laan, hoe zij hem voor zijn gevoel immer nader kwam. Niettegenstaande het onsamenhangende dezer weder-verschijning werkte zij veel intenser dan alles wat hij daarginds in verbeelding had medegemaakt. Ergens werd een deur met geweld dicht geworpen, maar ook dat was niet meer in staat de begoochelende sensatie te verstoren.

In de diepere stilte, die daarna intrad was het Ter Laan als hoorde hij haar gedempte spreken, werktuigelijk boog hij zich wat naar voren en hield haar, als dien avond, omvangen.

Willoos aan het matglas der veranda geleund, immer dichter door een fluweelig donker omhuld, liet Ter Laan hare onstuimige omhelzingen over zich vergaan. Want zij was het thans, die iedere terughouding leek prijs te geven. Met de volheid harer naakte armen hield zij zijn hals omstrengeld, haar borst zwoegde aan de zijne, met heete zoenen sloot zij hem keer op keer den mond en had zich nu, na zijn verwarde haar uit zijn voorhoofd te hebben gestreken, gebroken stamelend tegen hem aan gevlijd. Niet als

dien avond hield hij een schier bewustelooze in zijn armen, het fluweelig duister verkreeg een bloed-rooden ondergrond, maar thans zelf in heete steigering haar mond zoekend, was in de kamer naast-aan het licht opgeflitst en bescheen den tegenoverliggenden hoek der veranda. Behoedzaam zich losmakend - want zelfs deze plotselinge onderbreking, die hem een felle schrik bezorgd had, was niet bij machte de illusie van hun samenzijn dadelijk te onderbreken - trad Ter Laan uit het half-donker der veranda te voorschijn en ontwaarde in de kamer den dikken man van den bagagewagen, die, blijkbaar totaal dronken, reeds aanstalten maakte zich te ontkleeden en te bed te gaan.

Geamuseerd bleef Ter Laan op den drempel tusschen kamer en veranda staan. Wanneer hij den ander eens begaan liet, zelf op de sofa sliep. Het was een kans voor dien nacht aan het rumoer van het kaartspel te ontkomen. De aanhang van den dikkert moest hem in nachtgelegenheden vermoeden. Even trof het Ter Laan nog van haar aanwezigheid plotseling niets meer aan te voelen, de veranda achter hem leeg te weten, maar toen de dronken man zijn blauwe zeilpet van zich afwierp en hulpeloos poogde zich van zijn kleeding te ontdoen, had hij hem met enkele vergoelijkende woorden het misverstand uiteen probeeren te zetten, hem met een goed lijntje de kamer uitgekregen en op het schamel verlichte portaal hartelijk afscheid genomen. Met een schuwen blik naar ‘haar’ deur was Ter Laan daarop in zijn kamer teruggekeerd, had er het licht uitgedraaid, zich snel uitgekleed en te bed begeven.

Maar de herinnering aan hare omhelzingen liet hem geen rust meer. Bewust probeerde hij thans de omstrengeling van zijn hals door hare naakte armen te herstellen. Er gebeurde niets meer en het eenige wat bleef was diezelfde scherpte in zijn verlangen, waarmede hij zoo even nog haar mond gezocht had. Hij voelde het als ontwijding van hun verleden, dat tot het laatste toe aan onkuische bijgedachten vreemd gebleven was, maar het gelukte hem niet zijn begeeren te onderdrukken en naarmate immer dringender beelden zijn geest verschrikten, werd zij zelf hem immer onbereikbaarder.

Neen, om zoo aan haar te denken, was hij niet hier teruggekeerd. Weer uit bed om door beweging de zwoel-kwade dampen

in zijn brein te verstrooien, herinnerde hij zich zijn bezit van het fleschje. Waarom zou hij niet? Ook was het nog tijd zich daarmede aan de storing door komend rumoer te onttrekken. Twee druppels slechts voor een heelen nacht van rust. Het was te probeeren, al leek het hem overdreven.

Het fleschje was reeds uitgepakt en ontkurkt. Voorzichtig thans.... Ter Laan nam zijn waterglas. Hield het tegen den maneschijn wat van zich af. Uitstekend. Licht genoeg zoo. En nu..... Eén - twee - Niettegenstaande alles had zijn vaste hand toch niet versaagd. De watercaraft stond reeds op het nachttafeltje. Beter kon het niet.

Vanuit bed schonk Ter Laan het glas vol water, nam behoedzaam de eerste teug en strekte zich weder op den rug. Geen smaak hoegenaamd. Of het glas wellicht te groot was? Eigenaardig ook, dat juist nu in het hotel volslagen rust moest heerschen.

Buiten begon de maan haar hoogtepunt te bereiken. Ook de rieten bank der varanda stond thans in klaren schijn. Hun in het half donker daar zitten werd er onwezenlijk door vervaagd, leek jaren geleden en bezorgde hem geenerlei onrust meer. Een gevoel van wonderlijken vrede kwam in Ter Laan te bezinken. Zijn voorhoofd en slapen, zooeven nog door een koortsigen gloed verhit, waren merkbaar afgekoeld en met de toeneming dezer weldoende koelte, verloren ook zijne gedachten aan weerstand tegen-elkander, verminderden ook telkens weder in aantal, zoodat met de aangename lichamelijke koelte een stillende eenheid van zijn denken begon parallel te gaan.

Nog vond hij de kracht het glas aan den mond te brengen, het leeg te drinken en werktuigelijk van zich af te zetten. Zonder eigenlijk te slapen, was hij daarna in een toestand vervallen, die zoowel zijn denken als zijn lichaam half verlamde. Desnoods kon hij zich wel bewegen, maar in zijn denken kwam het daartoe niet meer. Ook kon hij zich desnoods nog wel in zijn bewustzijn terugvinden, maar daartoe werkte de omgeving niet voldoende mede. De enkele losse gedachten, die nog uit het chaos waren overgebleven, vonden zoo geen weerstand meer tegen elkander en ten laatste vloeiden verleden en heden dooreen. Tegen den morgen had dan het rumoer der kaarters weder ingezet, maar zonder dat

het hem uit zijn lethargie kon wekken. Het bulderend lachen, de dreunende slagen, waren geluidloos, enkel nog als herinnering, gebeurd. Toen eindelijk moest de slaap hem hebben overmand, waaruit hij pas door het kloppen op zijn kamerdeur ontwaakt was, met een zware matheid in de leden, zoodat hij het den tweeden morgen van zijn verblijf niet verder dan een bank in de buurt van het hotel had vermogen te brengen.

Zoo kon het onmogelijk verder blijven gaan. Ter Laan stond op en begaf zich, met zijn hoed in de hand, in de richting van het badhuis. Eerst zich bedrinken en, daarmede niet genoeg, dan nog tot een verdoovingsmiddel zijn toevlucht te nemen. Met dat laatste moest hij toch voorzichtig wezen. Wel had het de onrust zijner zinnen onmiddellijk gestild, maar in zijn nawerking leek het toch verre van onschuldig. Zoo even nog, op de bank uit zijn overpeinzing tot zich zelf komend, had hij niet meer geweten, waar hij zich bevond. Voor een oogenblik geloofd in zijn hotelkamer te ontwaken. Ook dat zware gevoel in de ledematen duurde voort. Hoe versterkend moest een morgenbad thans werken. Maar daartoe diende de schroom afgelegd zich te midden van het vrije strandleven te begeven. Daartoe ook ontbrak het Ter Laan, enkel met een zwembroekje onderweg, aan allerhand. Een volledig costuum, een badmantel, dito handdoek en schoenen, dienden aangeschaft, wilde hij zich hier in zee kunnen vertoonen.

Hij verhaastte zijn schreden, vast besloten thans in het dorp de noodige inkoopen te doen. Begreep niet, hoe hij twee volle dagen in stik-hitte zonder bad had kunnen rond loopen. Voelde zich evenzeer een vreemde tegen de tijdspasseering, die hem voor de avond-uren opgedrongen was. Daarbij had hij reeds veel meer geld uitgegeven, dan voor den duur van zijn verlof toereikend was. Waarom dit alles? Hem kwam een vrouwsgestalte tegemoet. Ditmaal geen najade. Aangekleed. Maar rokjes boven de knie. Vleeschkleurige kousen. Uitgesneden blouse. Bloote armen. Of dit nu het eenige was? Dit tartend prijsgeven van schier laatste omhulsel? Het gansche badhuis-bedrijf hier leek op niets anders gestemd en ook hem zelf was het blijkbaar in zijn denken aan haar niet zonder meer voorbij gegaan. En toch...., met een steelschen blik over zee, voelde Ter Laan, hoe

deze uitstalling van kuiten en wat meer een kalme weerzin, een besef van laatste geestelijke armoede, droefgeestigheid ook, in hem deed opkomen. Opnieuw onzeker in zijn voornemen aan het bonte strandleven deel te nemen, maakte Ter Laan op een hoogtepunt van de boulevard halt en begon met zijn kijker den horizont af te zoeken. Wat hoopte hij eigenlijk hier nog te vinden? Een krachtige slag op zijn schouders liet den kijker aan zijn hand ontzinken. Wel verduiveld. Aha. Ook goede morgen.

Aan de mogelijkheid in het afgelegen badplaatsje bekenden te ontmoeten, had Ter Laan nog geen oogenblik gedacht. Daarginds had hij er wel het allerminst op gerekend, het voor van zelf sprekend gehouden alleen te zullen blijven om zich in beschouwelijke rust ongestoord aan hun verleden te kunnen wijden. Thans, door allerhand omstandigheden buiten zijn wil, in een teleurstellend isolement verwezen, moest hij zich bekennen, hoe zoo'n toevallige ontmoeting voor de eerste dagen welkome afleiding, ja, steun, had vermogen te bieden. Maar daartoe had het dan toch een ander moeten zijn. Niet deze alles-ontrafelende, alles betwijfelende verstandsmensch.

Bij de eerst-gewisselde woorden begon het al. De ander - schaakrelatie, getrouwd - had in het dorp bij familie gratis opname gevonden. Alles heel aardig en wel, maar ten slotte toch ook niks. ‘Ook niks.’ Ter Laan herinnerde zich thans hoe de ander voor jaren reeds in den bekendenkring zoo gebijnaamd werd. Geen thema, huwelijk, godsdienst, sport, hoe van alle kanten door hem à faire genomen, of hij eindigde onveranderlijk zijn beschouwing met de negatieve dooddoener ‘ook niks’. Zoo verwonderde het Ter Laan niet te zeer, dat de ander, na een afspraak voor dien middag, halt maakte, beweerde dringend een anderen kant uit te moeten en toch maar dralen bleef, daarbij met vragende blikken den blauwen zomerhemel afzoekend, als verwachtte hij uit deze wolkenlooze verten eindelijk een vervulling van zijn hongerend ‘niks’.

Zoo was het nog aan Ter Laan zich te verontschuldigen in het dorp een en ander te moeten bezorgen. ‘Ja, ja’ grijns-glimlachte de ander, ‘voor niks zal een don Juan als jij ook wel niet hier gekomen zijn. Tot vanmiddag dus, je weet mijn tent. Adio.’

Weder alleen, kwam Ter Laan deze ontmoeting onwezenlijker

voor dan alles wat hij tot nu toe hier beleefd had. Dat was nu eerst geen vleesch en geen visch. Voor zijn isolement, zijn aarzelen tusschen heden en verleden, was daar geenerlei steun te verwachten en om zich van den ander met een uitvluchtje af te maken, hem daarna zonder meer voorbij te loopen, daartoe waren zij voor jaren toch weder te goede kennissen geweest. Hij moest dit, als het overige, thans maar in koop nemen. Zoo was er voor dien middag tenminste iets te doen. En dan, de zekerheid thans een werkelijk levende bekende ter zijde te hebben, met wien hij desgewild, desnoods, spreken kon, bleek toch wel geruststellend te werken.....

IV.

Ter Laan bevond zich reeds over een week in het badplaatsje en wanneer als doel van met verlof gaan wordt aangezien, zich volmaakt uit zijn oude doen te gevoelen, zoo kon hij zich wat dat betreft allerminst beklagen. Van zijn vaste gewoonte-leven daarginds leek niets meer overgebleven en wat hij er voor in de plaats gekregen had, was vager dan vaag. De tegenstelling tusschen het systematisch ingedeelde bestaan, dat hij verlaten had en de redelooze verwachting, waarop hij thans teerde, werkte bij vlagen verbijsterend. Toch vermocht Ter Laan niet te zeggen, of hij naar die vroegere omgeving terug verlangde, want wanneer het hem ook gelukte daarmede weder in levend contact te komen en de straten daar, het gymnasium, zijn garçonwoning, eetgelegenheid, de schaakclub, schier straffer nog dan in werkelijkheid voor zijn verbeelding oprezen, zoo drong het tegelijkertijd tot hem door, in den gemoedstoestand, waarin hij zich thans bevond, daar niet terug te kunnen keeren. Eerst moest er iets gebeurd zijn, wat dan ook, want door innerlijk-onveranderd dat vroegere leven weder op te nemen, moest hij er automatisch toch weder uit verdreven worden. Dit stond opnieuw ontwijfelbaar voor hem vast. Maar wat verwachtte hij dan?

Ter Laan zat in de glasveranda voor zijn kamer. Het weder was omgeslagen. Guur en nat. Om buiten te zitten was het reeds te koud. De tenten, de groote kuilen in het strand, enkele vergeten ruststoelen dicht aan zee, lagen verlaten. Geen zeil-boot waagde meer den tocht naar buiten. Het begon te hagelen. Een onweer scheen op komst. Wat deed hij hier nog?

Ter Laan begaf zich in de kamer terug, waar hij aan de schrijftafel plaats nam. De angstige beklemming, die hem hier in den beginne verontrust had, maakte zich de laatste dagen niet meer kenbaar. De vertrouwdheid dezer omgeving wekte thans een huiselijk gevoel, bleek een welkom tegenwicht tegen al het vreemde en kille, dat zijn hoog gespannen verwachtingen ontnuchterd had, zoodat hij er ten slotte overdag in verloren uren gaarne vertoefde. Maar wat hem deze veranda-kamer, het eetzaaltje, de trappen en gangen van het hotel, eigenlijk beteekenden, was hem pas duidelijk geworden, toen ‘ook-niks’, na zijn eerste bezoek, als terloops geïnformeerd had, wat hij daar wel betaalde. Natuurlijk bleek het, volgens diens meening, veel te veel, maar toen de ander nog beweerde, dat er van een overbevolking in het badplaatsje geen sprake meer kon wezen, was Ter Laan op deze verkapte uitdaging ingegaan. Een gesprek van enkele minuten met een kelner in den voortuin van een der boulevard-hotels was voldoende geweest de beweringen van Ter Laan's hotelwaard volop te logenstraffen. Kamers bij de vleet, naar kust en keur, en nergens zoo duur als in de ‘Zeester’.

De kelner was naar binnen geroepen en terwijl ‘ook-niks’ nog even dralen bleef om met een schuinschen blik den hemel af te zoeken, was Ter Laan, in zijn verontwaardiging belogen en afgezet te worden, besloten geweest dienzelfden avond op te zeggen. Het nog immer durend schandaal der kaarters bood daartoe een gereede aanleiding.... Tot de enkele voorstelling, een nieuwe kamer te moeten betrekken, een vreemde omgeving om zich te krijgen, voldoende bleek hem de onmogelijkheid te doen beseffen, zijn logies daar te verlaten.

Eigenaardig dat. Om zich tegenover ‘ook-niks’ een houding te geven, had Ter Laan in diens gezelschap op de boulevard enkele kamers bezichtigd. Tegen matiger vergoeding, was er meer dan een te krijgen, mooier en moderner gemeubileerd dan de zijne, zoodat Ter Laan, om den schijn te redden, half toegezegd had, nog eens terug te zullen komen. Daarbij wist hij te goed de ‘Zeester’ niet meer te willen verlaten. Want vreemd genoeg, ging er thans van die ruimere, lichtere, betere kamers een vrees-aanjagende beklemming uit. Hij behoefde zich slechts voor te stellen, daar ergens zijn intrek te nemen, of hem omstond een kille doodsche

leegte, waartegen de intimiteit zijner veranda-kamer als een laatst-geredde rest van wezenlijk leven aandeed. Dit prijs te geven, heette reddeloos in het niets van ‘ook-niks’ ondergedompeld te worden. Toch kwam zijn hier zich thuis voelen niet enkel meer uit de herinnering aan hun samenzijn voort; het ging verder dan dit verleden, werkte algemeener.

Ter Laan schoof het boek ter zijde, dat hij ter hand genomen had en, met een steelschen blik naar de open veranda, meende hij thans duidelijk aan te voelen, hetgeen hem de laatste dagen telkens weer tot het hotel aangelokt had. De atmosfeer, die hem op de trappen, in de gangen, na de maaltijden in het zaaltje, 's middags op zijn kamer, tegemoet kwam, was dezelfde uit zijn nog zoo verwachtingsvolle, naar liefde hunkerende, kinderjaren. Meer wist hij voorloopig niet, maar het was blijkbaar voldoende geweest, de alles ondermijnende critiek van ‘ook-niks’ een tegenwicht te bieden. Een scherp verstand overigens, algemeen onderlegd en daarbij een schaker van naam. Ja, voor Ter Laan was deze toevallige ontmoeting toch tevens aanwinst geworden.

Vooral de eerste avonden, toen de veranda-kamer nog een verschrikking, het mondaine leven van het badplaatsje reeds onuitstaanbaar was, kon Ter Laan, door het spaarzaam verlichte nachtelijk dorp zijn weg zoekend, het zelf nauwelijks gelooven in deze verre afzondering toch weder een bepaald doel te hebben. Dan klopte zijn hart van heimelijke vreugde op, wanneer hij in den laatsten voortuin aan het einde der laatste dorpsstraat naar zee nog licht ontwaarde. En zoo eenzaam voortschrijdend, slechts door stilte en duisternis omhuld, was hij wel gedwongen toe te geven, hoe zonder den ander zijn verblijf hier onhoudbaar wezen moest. Dan werd de zwakke lampeschijn tot een veilig baken en het eenige wat Ter Laan aanvankelijk nog onzeker had gemaakt, was het beschamende gevoel, enkel uit plat egoïsme niet alleen te blijven, het met het gezelschap van iemand, wiens wezen hem eerder afstootte dan aantrok, voor lief te nemen.

Maar daarin hadden hunne nachtgesprekken spoedig verandering gebracht. Dien eersten avond reeds, op punt weder om te keeren, had Ter Laan zich, eenmaal in den tuin bij de lamp, geheel tegen zijn verwachting, met den ander terstond op zijn gemak gevoeld. Met klimmende bevreemding bemerkt, hoe aller-

minst kil cynisme hier tot een negatieve bedenkwijze had gevoerd. Hetgeen den ander wellicht daartoe bewoog en wat ook telkens uit zijn onaanzienlijke tenger-lange verschijning leek te spreken, was de volslagen onmacht en nietigheid van ieder menschelijk gegeven tegenover het ondergrondelijk geweld van een dynamisch leven. Opgestaan voor de begroeting en daarna, van Ter Laan afgewend, nog wat voor zich heen mompelend, met een kort handgebaar als het ware de maan, die rossig over zee begon op te komen, in hun samenzijn betrekkend, werd voor een oogenblik de illusie volkomen, als bewoog ‘ook-niks’ zich in laatste eenzaamheid tegenover het universum en als was het daarbij alleen maar het leven zelf, dat heel zijn denken vervulde. Uitzichtsloos, of hoopvol? Zijn eind-oordeel daarover moest beslissend voor al het bijzondere zijn. Misschien ook, dat hij onmgekeerd te werk ging? Dat hij het bijzondere stuk voor stuk uitploos, dan telkens weer zijn ‘ook-niks’ uitsprak om eindelijk tot een slot-oordeel te kunnen geraken.... Geen bijzonder opwekkend gezelschap deze vage figuur, die zoozeer door zijn abstracte bespiegelingen in beslag genomen werd, dat hij van het gewone leven afgesneden leek. Die vrouw en kinderen in den steek gelaten had, om tot diep in den nacht ergens in een stillen tuin bij de lamp te zitten. Maar er gebeurde nog iets in dit eenzame bestaan, dat hoe negatief dan ook om vervulling vroeg en zoo had Ter Laan, door eigen isolement, zich met den ander, verwant gevoeld, al besefte hij tevens, tegenover diens bedenkwijze als aan den rand van een duister-gapenden afgrond te staan. Liefde en hoop schenen daar reeds als leege klanken reddeloos in ten onder gegaan en het kon niet anders, of hun nachtgesprekken moesten daarop uitloopen.

Ter Laan bleek tegen de geschoolde dialectiek van ‘ook-niks’ niet opgewassen, wist diens navrante voorbeelden van vernieling der onbaatzuchtigste liefde door plomp uiterlijk geweld, de waan van hoop, evenmin te ontkrachten, maar voelde zich dan, geslagen als hij zich moest bekennen, daardoor innerlijk niet meer getroffen, als had hij een partij schaak aan den ander verloren.

Wat was er enkel met woorden ten slotte uit te maken en zoo bepaalde Ter Laan zich gewoonlijk tot een zwak protest. Wel mogelijk, dat de ander gelijk had, maar op den duur moest een dergelijke opvatting van de dingen toch tot een catastrophe

worden. En dan, zelfs wanneer liefde machteloos, alle hoop ijdel, bleek, zoo hadden zij van te voren toch bestaan. Dit met eenigen nadruk. ‘Ook-niks’ mompel-gromlachte wat. Ter Laan meende iets van verstokte-vrijgezellen-idealen te verstaan en had zich, zoo laat in den zoelen zee-zomer-nacht, waardoor reeds een zweem van morgen heen kwam breken, bijna tot een confidentie laten verleiden.

Zoo waren deze samenkomsten tot een gewoonte geworden, maar ook overdag had deze toevallige ontmoeting Ter Laan afleiding verschaft. Bij de door ‘ook-niks’ aangeduide tent, had hij niet hem zelf doch een vrij heterogeen gezelschap aangetroffen, waarvan een der jongere dames blijkbaar reeds op zijn komen voorbereid was. Zij riep Ter Laan, die niet zonder zelfoverwinning het hotel in zwemcostuum, badmantel, wit-linnen schoenen, verlaten had, half vragend zijn naam toe, terwijl hij, den ander niet ontwarend, met zijn opgerolde handdoeken onder den arm, terzijde van het in vollen gang zijnde bal-spel aarzelen bleef. Even moest hij daarbij aan de begroeting door den hotelknecht op den steiger denken, voelde zich ook thans in zijn waardigheid te kort gedaan en berouwde het op de uitnoodiging te zijn ingegaan. Maar er bleef niets over dan zich bij de slanke najade te melden; de wederzijdsche bekendmaking was reeds afgeloopen en na, hoekig-onbeholpen in een groote kuil te hebben plaats genomen, bleef Ter Laan, geheel ontstemd thans, het spel nog een wijle gadeslaan. Tot de warmte over het blakende middagstrand ondragelijk werd en hij, zonder zich om de anderen verder te bekommeren, in zee gegaan was.

Bij de eerste onderdompeling reeds lieten bedruktheid en kleinlijk gezorg heerlijk van hem af. Met uitgestrekte armen beurtelings over water zwaaiend, liep hij het diepe tegemoet, dook, geen grond meer vindend, met open oogen onder, wentelde zich, weder boven komend, op den rug en streefde zoo, met krachtige water-ruischende arm- en been-bewegingen, de zomersch-blauwe hemel boven zich, zijn starre romp als een door hem bestuurde kano aanvoelend, steeds verder zeewaarts. Ter Laan was een geoefend zwemmer, het water schier onbewogen, maar door een zachte deining even opgeheven, bemerkte hij, hoe op het thans verre strand de balspelers zich aan zee verzameld hadden. Hij

stak een hand hoog, ook de anderen wenkten. Verder zwemmend op de borst, voelde hij, na deze begroeting voor hen geen vreemde meer te wezen en weer terug in bodem-veiliger zee, waar thans over water een nieuw spel begonnen was, had hij alle terughouding afgelegd.

Want op het strand reeds, na de eerst-gewisselde woorden met de hem begroetende najade, had Ter Laan ook het gehalte van de rest der voor de tent verzamelde balspelers onderkend. Wellicht, dat hem dit zonder de nadere kennismaking met ‘ook-niks’ minder gemakkelijk was gevallen. Thans echter vertegenwoordigden zij hem onmiddellijk één en hetzelfde type. Menschen, hoe verschillend van leeftijd en uiterlijk dan ook, die allen daarin overeenstemden op een bevestigd en regelmatig bestaan geringschattend neer te zien. Die zich met de burgerlijke samenleving in conflict waanden door miskenning hunner begaafdheden en daarbij niets beleedigender vonden, dan voor een nuttig lid der door hen gehate maatschappij te worden aangezien. Daar-buiten vormden zij een kaste voor zich zelve, die het voorloopig nog enkel met negatieve vorderingen te doen had en ‘ook-niks’ moest bij hen in hoog aanzien staan. Want wat bij hem natuurlijk en van zelf sprekend was, vergleed in hun groot-spreken over kunst, wijsbegeerte, ethica, al te licht tot pose. Van hun kant hadden zij in Ter Laan natuurlijk den ‘philister’, den ‘bourgeois satisfait’ herkend en nog ter zijde van het balspel in de groote kuil gezeten, had hij geweten in een gezelschap verzeild te zijn, waarmede hij zich daarginds niet zou hebben kunnen vertoonen. Maar thans, zoo ver weg, en als onverschrokken zwemmer in hun opvatting der dingen toch weer iets meer dan een huisbakken burgermannetje, was een schijn van toenadering snel gevolgd. Zoo gebeurde het, dat ‘ook-niks’, pas tegen zonsondergang gearriveerd, Ter Laan nog op het strand bij het laatste balspel aangetroffen had, als had hij reeds sinds maanden deel van dit gezelschap uitgemaakt.

De daarop volgende dagen was het niet veel anders geweest, tot het slechte weer hen allen binnenshuis gedreven had. In een visscherskroeg bij een afhang naar zee vonden zij elkaar. Ter Laan schaakte met ‘ook-niks’ in een zij-kamertje aan den duinweg met uitzicht over het strand, de anderen musiceerden, decla-

meerden, dronken, vloekten. Zoo waren er oogenblikken gekomen, dat Ter Laan, in het dompe geroes van het kroegje tot bezinning keerend en terwijl de regen aan de ruiten gutste, van zijn verlof niets meer begrepen had. Hoe geheel anders was het daarmede geloopen, dan hij het zich daarginds had voorgesteld. Dan blikte hij vol bevreemding van het schaakbord op. Wat was er zoo van ‘hun’ samenzijn overgebleven, overdag in zulk gezelschap, 's avonds uit vrees voor hare te levendige weder-verschijning met een slaapmiddel te bed. Hoe had Ter Laan plotseling op deze omgeving neergezien, zich over ‘ook-niks’ geëergerd, die een wel overlegde combinatie zijnerzijds, fijntjes-lachend met een quasi ernstig ‘niet onaardig dat’ begroette en hem daarna met enkele hatelijk-dwingende zetten schaakmat geplaatst had. Beschaamd en verbitterd, had Ter Laan zich in zijn besluit versterkt gevoeld, zoodra het weder minder ongunstig was, zich aan ‘ook-niks’ en zijn aanhang te onttrekken. Tot zijn partner, met de als terloops gemompelde mededeeling van zijn heengaan, hem ook daarin voor geweest was. In dat saaie nest hier was het niks meer gedaan, ook de anderen hadden er genoeg van; morgenavond ging het naar een grootere badplaats met gelegenheid voor wat hazard en zoo.

Met het bijna leege schaakbord in de vallende schemering tegenover ‘ook-niks’ gezeten, kon Ter Laan het gevoel niet van zich afzetten in den steek gelaten te worden, in plaats van met een hooghartig gebaar zich in afzondering terug te kunnen begeven. Een uitnoodiging om mede te komen, die ‘ook-niks’ van de aanduiding begeleidde, dat een kleine leening hem daarbij niet onwelkom wezen zou, had deze verdenking wel verzacht, maar als van zelf sprekend had Ter Laan daaraan in zijn ontstemming geen gevolg gegeven.

(Wordt vervolgd.)

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(*Vervolg van blz. 92.*) Tweede boek.

VII.

Uren van eenzaamheid volgden en duurden. Uren ook van ongeduld, angst. Het sprak vanzelf dat weken gingen, zonder dat Nico of Antje schreven. Van Max kreeg ook zijn moeder geen tijding.

Lize Bosch was komen lunchen, de mooie Lize, de veel-begaafde, slachtoffer ook al van ruzie der ouders en slavin van twéé talenten. Aan zelfontleding ontbrak het haar niet; maar hoe gewillig zij zich liet leiden, wist Eva van hun zomer te Nunspeet Nu vroeg ze:

- Lies, wat voer je uit, piano, ezel of allebei?

Eva dacht bij de vraag aan een spiegel, waarin ze zich achter haar kameraad zag. Lies' bestaan was nog veel meer verdeeld dan het hare. Ook nu zij langzaam iets minder jong werd, zag zich de bevallige Haagsche omfladderd, omcirkeld door adorateurs van wel zeer verschillenden leeftijd, en al hield zij hen meest op een afstand, gevoelloos bleef ze niet aldoor. Maar dan de kunst: palet? piano? Max had er haar al mee geplaagd, toen ze nog hier bij die tante woonde, na het hertrouwen van haar vader.

- Ik schilder wel, zei ze nu, zelfs vrij geregeld, maar ja, je weet, als 't anders kon! Helaas, piano is geen vak. Nee, en toch, noem het dilettantisch, maar zóóals ik 's zomers verlang naar de winter, om de concerten af te draven! Zie je: als ik kon componeeren! Wel zingt het in me, maar nooit van mezelf.... A propos, je hebt nog dat Fransche boek over Chopin van me, ik wil het graag terug hebben, niemand die me zóó kleinmaakt als hij.

Lize vertelde veel uit Den Haag; zij had er in den Kunstkring gespeeld, er waren prettige concerten, ook danste ze, een heel druk leven. Maar bij dat alles onvoldaanheid, blijvend verlangen - je weet niet naar wat!

- Naar wat, Lies? zei Eva glimlachend na; le mal du siècle, zie Musset!
- Kindlief, dat was de vorige eeuw.
- Nee Lies, dat is van alle eeuwen, daar is de Hemel voor uitgevonden onder de zinspreuk Hierna Beter en, juist in Musset's tijd, de Emancipatie.

Lies vond ‘de combinatie niet slecht.’ Ze wist van Piet en Antje's trouwen. Gelukkig vroeg ze niet naar Max. Eva toonde haars vaders portret. Dien avond las ze over Chopin: kunstenaar, aangebeden door vrouwen, droef, want onvoldaan over zijn werk..

Ook meneer Van der Werve leende haar boeken: veel te veel was er dat ze niet kende! Maar hoe je hoofd er bij te houden, 't begin van je aandacht er bij te krijgen, terwijl de eenzaamheid hol om je heen ligt?

Ze werkte en ze kreeg portretten. Na de jonge mevrouw Van der Werve, Hermien. Na die zouden andere zusters willen, hoewel zij vasthield aan betaling: het werd nu een bereidheid uit ijdelheid!

Tweemaal ging ze een Zondag naar Leiden, bewerend geen tijd te hebben voor meer. Nico twijfelde, spotte goedig; zijn vrouw viel uit: - Als Eva het druk heeft! Piet bleek de schrik van de buurt geworden!

De tweede maal was Nicht gevlucht: voor de rest van den winter naar vrienden. - Bleef ze maar weg, zei Antje vinnig en de heer des huizes bloosde. Hij zit er tusschen, verweet zich Eva, en het is alleen mijn schuld. Kon ze maar.... doch dàt juist mocht niet! Zij mocht hier niet willen schalten und walten. Blijkbaar begreep Nicht zelf heel wel, dat de raad van die Eva dom was geweest. Nu zat ze deftig op een landgoed even buiten Amersfoort; Trees woonde met kostgeld bij d'r zuster. Wat was daar voor dramatisch' aan? Niets dan vleugen van wroeging bij Nico. Nicht hield de kamers, haar boeltje stond er en Nico betaalde het kostgeld voor Trees. In het voorjaar gingen die vrienden naar Ems. Nicht zou waarschijnlijk met hen meegaan.

- Wat is daartegen, Niek?

- Niets.... dan het geld; dat séjour moet Nicht zelf betalen.

- Jij betaalt! Het is je plicht. En het jaargeld voor Piet blijft dan niet ongebruikt.

- Och....

- Als ik dàt niet mag doen voor het kind!

Antje was bij het gesprek tegenwoordig, ze zweeg, zat over naaigoed gebogen, maar had de ooren niet in den zak.

Later, toen Nico de kamer uit was, gaf Eva lucht aan haar gevoel.

- Het drukte me zoo, dat Nicht hier woonde, want ik heb 'r op de gedachte gebracht en Nico vond het natuurlijk goed. Het is een domme raad geweest, het gáát niet, ouders of andere oude menschen in huis. Gebruik je invloed dat ze weg-blijft, natuurlijk wil ze graag naar Ems, het is dus alleen een kwestie van geld. Als Nico Piets jaargeld nu maar wou innen, kon hij dat aan Nicht betalen, iedereen was dan geholpen - ook ik, want ik maak er me een verwijt van, dat jullie leven wordt bedorven door een onverstandige inval van mij.

- ....Het zou plezierig zijn, zuchtte Antje.

Door Eva vleugde een zweem van toorn. Waarlijk. Antje overdreef, met al dat klagen over Nicht. Ze hield geen rekening met Nico, wiens liefde onder de vijandschap leed. Of....

Eva beet zich op de lippen. Goddank had Antje niets gemerkt. Ze deed wat zelfgenoegzaam-plomp, maar ze was ook al maanden zwanger. Eigenlijk sloeg ze zich knap erdoor, zorgde vol ijver voor Niek en den jongen, met geen andere hulp dan Bet en een werkvrouw, eens in de week voor een zoo groot huis. Afleiding kreeg ze maar heel weinig. Niek's kennissen bleven haast allemaal weg. Zou ze dit voelen, inzien dat Niek door haar te trouwen van velen vervreemd was; hij, de populaire leeraar, de kleinzoon uit het domineeshuis? Goedig zat ze vóór d'r naaimand, alle morgens, halve dagen en roerde zich, zwaar, gauw moe, in de keuken. Om een kachel uit te sparen, teekende Nico nu beneden. De groote kamer was overladen met die twee tafels van teeken- en naaigoed; ook Niek liep trouwens vaak heen en weer, voor 't huishouden en achter Petrus aan.

- Zou je niet uitzien naar een volwassen meid? vroeg Eva

hem, terwijl ze in den namiddag een exploratietocht deden over het domein van de Douairière.

- Waar die te vinden?
- ....Ik stuur je Mientje.
- Maar Eef, en jij dan? En.... zou het gaan, Mientje nu als meid bij Ant?
- Denk erover, bepraat het met Antje, hulp moet hier komen; ik vind wel een ander.

Van zorg ontlast, keerde Eva naar huis. Niek zou haar schrijven over Mientje en over het jaargeld zou hij beschikken. Wel dacht ze ook nu: maar Piet ontgroeit me.

VIII.

Dien dag zou Hermien voor het eerst poseeren. Akelig vaak was het uitgesteld - il faut se faire désirer. Maar Eva voelde geen rancune, zij zou haar geven wat haar toekwam. Het was een imposante verschijning: - 't moest worden een imposant schilderij, de wereldsche vrouw, maar ook geestelijk zeker niet de eerste de beste. Die statieuse japon zou het doen. Een goeie dag nu, voortreffelijk licht. Elf uur? Als mevrouw beliefde te komen! Palet, penseelen, alles wachtte.

De auto! Mooi, niet veel te laat.

- Juffrouw, daar is Willem om u te spreken.

Dus wéér niet! Groote goden, het loeder!

- Laat boven komen, beet Eva af.

Onmiddellijk zag zij iets vreemds aan Willem; hij keek verlegen, uit zijn bleekheid gingen de oogen langs haar heen.

- Meneer Ludwig stuurt me, Juffrouw.... Amersfoort had opgebeld.... Nico wenschte dat u kwam. Piet is uit een boom gevallen....

Maar half bewust schoof zij weldra den weg af. Trui had geholpen, nachtkleeren, geld; was nog met een mantel na komen loopen.... ze kon misschien den trein nog halen. Anders reed Willem met haar door.

....Piet uit den boom....

....En Antje een flauwte....

Wat, wat zou het zijn met het kind!

Niet dood, was al wat Willem wist.... En zwangere Antje?.. Arme Nico. Hè, dat die wagen telkens stopte. - Het kan nog, had Willem gerustgesteld. Goddank, dat ze indertijd had gewaarschuwd: Niek, als er ooit wat wezen mocht, bel dan het kantoor op, dat dit me waarschuwt. Maar dat Ludwig alles in orde maakte, zijn auto afstond, treinen nakeek! Blijdschap, dat Antje veilig getrouwd was? Maar nu, àls t kind!.... Zij moest niet denken, de reis duurde toch al zoo lang, zoo lang.... als ze den trein maar halen mocht. Wéér stonden ze stil! Waarom nam Willem ook dezen weg, hij zei toch zelf: het zal erom houden. Goddank, ze schoven; daar zag ze de Maas al. Geld nu, dat zij.... nee, Willem geven, dat die het kaartje nam, zij doorliep.... Ze sloot de oogen, onmachtig verbeidend, tasch en mantel geklemd in haar arm, de portemonnaie in de hand voor Willem.

- Juffrouw, ik vrees....

Ja. Net te laat. Pas over twee uur weer een die aansloot. Dus - voort per auto, als het snelste.... Weer zat zij gedoken, nu voor lang! Goddank, dat Ludwig den wagen afstond, ook Willem kwam nu bij zijn zuster. Maar o, dan was er ook iets ergs, Ludwig wist, dus Willem ook; ze hielden het voor haar verzwegen. Waarom zat zij binnenin? Zou ze tikken? Neen. Maar voort....

Eva voelde zich zwak en laf. Dit was in het leven het vreeselijke, de onverwachte dingen van buiten. Zij met haar schilderen! Had zich geweerd en wat beteekende dat werk, als Piet.... als zij hem moest hebben verloren? Zelfzucht had haar van hem af gedreven, haar gedachten gevoerd naar wat anders, omdat ze zich tekort gedaan vond, tekort nog wel door de eigen moeder. Die zelf haar schreef of liet schrijven door Niek - de luiaard erkende: ‘Ant zegt, je te schrijven’.... Maar net als Nicht, wou zij aldoor erbij zijn, Nicht bij Niek en zij bij Piet; ze misgunde een kind aan zijn moeder en als een dubbelgebeide coquette wendde zij zich af, gebelgd. Dit woord was karakteristiek voor haar leven. Alle Bergmann's, echte joden, sponnen zich in verbolgenheid in. Zelfs Papa had gevoelige teenen. Zij wist zich dadelijk artiest, dubbel gevoelig, fijner en hooger. O! zelfs nu dacht ze over zichzelf Inplaats van.... Wat? Het Zwarte Onheil, dat misschien, misschien er was. Anders had Niek haar niet laten komen. Hij, dien

dienst aan Ludwig vragend! Ja, het moest. Zij tikte aan 't voorglas. Nog eens, daar Willem blijkbaar niet hoorde. Toen stopte hij, deed het venster zakken; de wagen stond aan den kant van den weg.

- Willem, zeg me, is Piet dood?

Bruusk van schrik schoof hij zich om

- Juffrouw Eva, hoe komt u daaraan? Ik zei u toch, hij is gevallen. En van de schrik is Ant die het zag....

- Ik dacht.... of je meer wist, maar me wou sparen.

- Nee.... juffrouw Eva.

Zuchtend zweeg hij, keerde zich om, het venster latend. De wagen, bijgewend, veerde, schoof weer. Haar doorflitste de gedachte: ik vroeg of zei niets over zijn zuster. En toen, opeens, was er vlijmende wroeging: hem heb ik willen spreken van scheiding, dat hij zijn vrouw verliet, om mij! hem, dezen plichtsmensch! argeloos-trouw, die dan iets slechts zou doen - om mij! Ruw sloeg het zelfverwijt over haar angst heen, als iets brandend-concreets in haar denken, bij de vaagheid, die asch, der vrees. Vol schaamte bedacht ze de mogelijkheid, dat Willem ooit iets zou hebben gemerkt. 't Verlangen was weggesmolten, als niets meer, bij 't schrijnen van den grensloozen angst. Schuldbesef blijft, vergroot bij angst. Het was of Piet, gekwetst, haar aankeek: - Mammie ziek, Tante Eva, waar bleef je?

Die angst als een onmacht bleef op 'r wegen, terwijl de wind de ruitopening in sneed. Ze bedacht of ze nog iets tot Willem zou zeggen, desnoods niet over Amersfoort. Maar ze kon toch niet over Dina beginnen! Ach neen, het was haar plicht te zwijgen; men mag niet spreken tot den chauffeur. In verbijstering look ze de oogen.

Nu zag zij Piet, hij riep haar in zijn tuintje. - Taante Efa, hier poot ik rozen.... Het waren drie slieten, gekaapt van de vaalt. Die heerlijke fantazie met de daad: al wat hij doen zag, speelde hij na. Maar nu opeens.... 't moest toch iets ergs zijn.... Ach, niet aan denken! De wagen vloog....

Toen Eva opzag, omringde een stad haar. Weer was haar natuur te hulp geschoten, zij had zich voelen wegduiken in slaap, welkome helper bij machteloosheid. Utrecht?.... Nu zou ze Willem vragen. Doch ze zag zijn gespannen aandacht, vooral hier in de stad moest

ze zwijgen. Later, buiten, dorst ze 't doen. Ze boog voorover tot boven de ruit.

- Willem, zei ze, 'k was straks zóó ellendig, ik weet niet eens wat ik vroeg en hoorde. Wat heeft me broer precies gezegd, wat zei men hem uit Amersfoort, Piet was gevallen - waar en hoe?

- Dat wist uw broer niet.

- En.... je zuster?

- Flauwgevallen, toen ze 't zag.

Blijkbaar was alle gesprek hem te veel. Ook moest hij omzien voor het antwoord. Ze mocht niet storen bij het sturen. De Bilt voorbij, daarna links af, op den eenzamen weg langs Vollenhoven, kon ze niet laten hem nog te vragen:

- Heb jij me broer om de auto gevraagd?

- Nee Juffrouw Eva, ik zou niet durven.

- Willem, dan doet het me veel plezier. Zelfs als Nico het gevraagd had.

- Nee Juffrouw, 't is de wensch van Meneer. Nico had alleen verzocht u te doen weten wat er gebeurd is, omdat u geen telefoon heeft.

- ....Zie je! We praten nu openhartig, in eenzelfde angstige liefde. Ook als Antje niet getrouwd was, zou Piet mijn leven hebben verrijkt. Met hem ben ik niet langer alleen. Hij is voor mij een erfenis. Ik keur de daad van me vader niet goed. Je zuster heeft hij opgeofferd aan de zelfzucht van een grijsaard. Maar dit weet ik: ook hij zou blij zijn, als hij wist hoe het alles terecht kwam. Antje is nu toch gelukkig?

- ....Zeker, Juffrouw.

- Je twijfelt, geloof ik.

- Nee, Juffrouw Eva, integendeel. Als ze 't niet was, zou ze ondankbaar wezen. Getrouwd met zoo'n bovenstbeste man. Maar de Juffrouw begrijpt, ze moet leeren, moet wennen. Dit leven na al wat 'r eerst overkwam. Als ze Piet maar heeft mogen houden. En ik denk daarbij ook aan Nico. Zooals die voor 'm zorgt, 't is boven me lof; Piet blijft toch 'et kind van 'n ander.

- Waar hij van houdt, alsof 't van hem was, meer dan maar al te veel echte vaders.

Willem was een voorbeeldig chauffeur, wiens hoofd gestadig bij zijn taak bleef; nu race'de hij naar zijn zuster in nood, zijn oog

liet niet af en vast had zijn hand; Eva zag het, maar ook zijn ontroering. Gebogen, keek ze schuin naar hem op. Hij was een prachtfiguur aan 't stuur. Ze kon hem beschouwen, ze was zich meester. Ook nu haar optimisme hoopte, dat er misschien niet iets ergs gebeurd was, wist ze zich van haar begeeren verlost.

En toen ze, wat later, zat bij het bedje, welden tranen van dankbaarheid. Hij sliep, onrustig, ach, na veel pijn. Maar gebroken was 't armpje niet. En het hoofdje had niets geleden. Domme roekelooze schat! Maar had hij niet de natuur van zijn vader, was hij niet precies Ludwig als kind op het portret met Mama en Lize? Ze zou hem teekenen, deze dagen. Er was geseind dat Trui kwam helpen en dat die kleeding voor haar meebracht. Want ze bleef op zijn minst een week. Goeie Nico, zooals hij haar dankte dat ze dadelijk was gekomen! Geen woord van ergernis over Piet, niets dan angst en meelij met Antje, dat die den val uit den boom moest zien. De stakker, wat een schrik voor hèm. 't kind èn de moeder buiten kennis. Mientje had recht op een souveniertje, zoo flink als die zich had gehouden! Een reuzebof, dat zij nu hier was en juist in de kamer bij Antje's bezwijmen, zoodat ze haar als het ware opving. - ‘'n Dubbeltje op z'n kant, Juffrouw Bergmann, van 'n onwelkome bevalling,’ zei dokter Molhuis in beeldenrijk Hollandsch. Beeldspraak en dag om niet te vergeten! Evenmin als het plan van Niek om al zijn boomen te doen vellen. Piet klauterde dàn immers op het dak!

Maar voorloopig had Tante hem hier, mocht Taante Eefa alleen voor hem zorgen. Zijn Moesje moest op het broertje passen, dat die veilig bleef in z'n nestje, daarom lag Moesje ook in haar bed - wat was het geluidenloos-rustig in huis, Bet naar d'r moeder en Mientje Matroontje alleenbestuurster in de keuken....

Als meneer Van der Werve haar hier zag zitten, ootmoedig-dankbaar en tevreden, zou hij dan nòg zeggen: - ‘Evalief! jij met je portretkunst, wat wil je meer?’

IX.

Dat haar man had verzuimd haar te waarschuwen, zoodat zij voor niets naar Eva's huis kwam, waar Trui, die meid, haar driemaal liet bellen; het wekte in Hermien een verstoordheid, zóó

diep, dat er bijna een maand verliep, na die geschiedenis met dat kind, voordat zij bereid bleek weer te verschijnen. Beleedigde Majesteit, dacht Eva en legde die uitdrukking in het portret. Ook was de gelijkenis dadelijk raak.

Maar nog bleef er aan te werken!

De vorige maal toen Hermien poseerde, was Ludwig gekomen om haar te halen.

- Imposant! zei hij, met een spotlach; maar Eva nam het woord voor ernst op.

- Vin' je heusch, Loe, dat doet me plezier, dan heb ik wel bereikt wat het zijn moest.

Hermien hoorde onbewogen hen aan. Het doek, bijna zoo groot als de ‘Ismaël’, zou de ledige plek vullen in de zaal; doch eerst zou het worden ten doop gehouden op een tentoonstelling in den Kunstkring, waar Eva waarschijnlijk met Herman Mees en nog een of twee Rotterdammers, ook portrettisten, ten toon zou stellen. 't Zou in het begin zijn van September en nu was het half Juni, niet te warm, een staalheldere lichtdag, juist goed om aan het portret te werken, dat al haar eerbied voor het métier kreeg. Een vrouw van de wereld, forsche schoonheid, kop vol ijdelheid, dito kleeding; zielloos, maar zichzelf bewust. Hermien kwam vandaag voor den laatsten keer. Eva wachtte haar met een brief.

- Lees 'es, 't is maar kort, van Lize.

- Lize?

- Lize Bosch, verloofd, met 'n jonker van negen-en-veertig

Hermien had met haar schoolgegaan, toen Lize bij de tante woonde.

- Ik dacht dat er een musicus was....

- Meulenhof? Ja. Maar ze dorst het niet aan.

- Och, ze wist nooit wat ze wou. Ik hoor haar nog zingen: ‘Dort wo du nicht bist, dort ist das Glück.’ Ik was bij onze Lies in de tuin en zag haar vóór haar toilet staan zingen. De stem was niet sterk, toch trof haar zang.

- Ja, Lize is heel muzikaal; trouwens, ook met schilderen had ze zeker wat kunnen bereiken. Maar dat zij ‘Dort wo du nicht bist’ zong! Het kenschetst 'r leven, misschien haar aard! ofschoon, als haar jeugd niet vol droefheid geweest was....

- Eva, vaak als ik kijk naar Adri, denk ik aan Lize als waar-

schuwend voorbeeld. Echtscheiding, kinderen bijna volwassen, het lijkt zoo mooi, maar het wordt een ramp.

Eva's blik flitste over Hermien. God....! dacht ze, is mijn portret onrechtvaardig? Die trotsche oogen waren nu anders; een uitdrukking die zij er nooit in gezien had. Eva voelde tranen wellen, zij schaamde zich niet, ze knikte Hermien toe en keerde zich toen naar palet en penseelen. 't Portret moest blijven, dat kon niet anders, het gaf 't gezicht van alle dagen, dàt op zijn best, want ‘imposant’; de spotklank dien Ludwig in 't woord lei, was valsch.

In zwijgen verliep de séance rustig. Er bleef nog allerlei te doen, waaraan Eva kon werken zonder model. Nu fixeerde zij scherp, détails, het geheel, telkens week ze tot een afstand; Hermien zat onbewegelijk.

Daar tikte Trui en bracht een kaartje: Mr. Max Bergmann J.B. zn.; of meneer de juffrouw éven kon spreken.

- Maar doen, hè? vroeg Eva, Hermien aankijkend.

Deze, weer pantser, knikte stroef.

Max had buiten de deur staan wachten; hij was er al: - Dag, Tante Eva, zei hij; toen: - Dag, Tante Hermien; de toon was vreemd; niet van den uit ijdelheid overbeleefde. Door Eva schokte een schrik als een ruk. Ze schrééuwde:

- Wat doe je zonderling, Max! Is er iets?....

Toen, als een uitval:

- Met München!?

Hij trilde.

- ....Ja.... Maar hoe raadt u dat, Tante?

- Tòch! Zeg, wàt dan!?.... Is ie dóód?

De vraag snerpte, kreet van wanhoop.

- Tante.... ja.... Kreeg u al tijding?

Maar reeds brak de drift, de geestkracht, waarmee zij, tegen hem in geraasd had. Hij schoot toe op de wankelende; het verftafeltje viel langs den muur; zij zeeg door hem ondersteund in den leunstoel, haar kaken spalkten, grauw was 'r gelaat. Max zag angstig naar Tante Hermien op, die had al water, doch zij kneep den mond dicht.

- Neef Max heeft niet geleden, Tante.

Het leek hem de tijding die eenigen troost gaf.

Zwak-hijgend zat zij wezenloos.

- .... Plotseling is hij gestorven, zei Max.

Nu keek zij op en bracht eruit:

- Zelfmoord.

- Neen, Tante, neen.... Hij is gedood....

- Spreek toch, drong zij klaaglijk aan.

Hij zeide een telegram te hebben ontvangen van zijn vriend Polak te München, op een verzoek om uitvoerig bericht, nadat Tante Lea gisterenavond even vóór elven een telegram van zes woorden had gekregen met onbekenden naam eronder.

- Er stond ook al iets van in de ochtendbladen.... U las het niet?....

- Door.... wie.... vermoord?

Toonloos drupten de klanken neer.

- Tante.... u weet dat Marthe hertrouwd was, die man heeft haar en neef Max gedood, daarna heeft hij zelfmoord gepleegd.

Max deinsde bij het gevolg zijner woorden. Het gedoken lichaam vòer op.

- Was hij met Marthe? Weet je dat zeker?

Max knikte, begreep niet wat Tante bedoelde.

- Neef schijnt haar te hebben ontvoerd, zij waren aan de Starnberger See, daar heeft de oude heer ze gevonden.

- Dus bleef hij toch zijn liefde trouw!

Tante mompelde voor zich heen, maar wat ze zei was duidelijk en er klonk geen droefheid uit. Max wist niet wat hij antwoorden zou.

- Voor zijn liefde is hij gestorven.

Ook dat klonk of het Tante plezier deed.

Max tastte naar Polak's telegram, dat hij nu wel kon voorlezen. Maar daar riep zij:

- Waar bleef het kind?!

Max begreep nog minder van Tante. Wat kon haar het kind van die Marthe schelen?

- .... Hier heb ik het telegram van Polak. Hij seinde in 't Hollandsch, het kwam natuurlijk met fouten over, maar dit heb ik ervan gemaakt. ‘Vijftigjarige baron Zappelsdorf huwde voorjaar vroegere minnares Marthe Stolberg van wie hij zoon dien toen erkende. Max heraanknoopte liaison. Baron wreekte verraad

vrouw en moeder door opgespoorden hotel Starnberger See dooden daarna zelfmoord.'

- Onwaar, zei Eva, zoo was het niet.

Zij zat nu rechtop in den stoel, de oogen vonkten, de handen omklemden de leuningen.

- Hoe meent u, Tante? vroeg Max onverschillig.

- 't Kind was van Max! Als Marthe het door die baron liet echten, heeft zij Max zijn rechten ontnomen.

- Maar Neef heeft daar dan in berust, nu hij met haar aan dat meer was.

- Met het kind!....

- O. Weet u dat? Kreeg u nog bericht van daar?

- Nee, in geen maanden hoorde ik wat.

Nu voelde Max toch medelij: de toon waarop Tante dat 'maanden' zei....

- Ja, Tante, ik weet er natuurlijk niets van, antwoordde hij geduldig-omzichtig. Maar u hoorde, Polak was pertinent.

- Het kan niet, Max hield zóóveel van zijn jongen. We moeten dádelijk iets doen.

Eva rees op en liep naar de deur.

Merkwaardig, opeens weer die geestkracht, dacht Max.

Hermien zat in haar stoel genesteld. Al dien tijd had ze geen woord gesproken. In haar siste één aanklacht: 'die joden!' Onder die joden was zij getrouwd, in haar kinderen mengde zich bloed van die joden, één van die joden was háár 'ontrouw.' En Eva's aangebedene, een communistische smous in München, had nu een baron in een slet beleedigd; daarvoor had die, hoewel oud, hem gestraft. Er was een kind.... een gore kwestie, en Eva werd er sentimenteel door! De kunstenares liep weg van haar werk, vergat dat er iemand voor haar poseerde.

- Ben je met een taxi, Max? vroeg Hermien bedaard bij het opstaan. Hem trof de kou van zulke kalmte.

- Ga jij ook mee? vroeg nu Eva.

- Ook? O, wou jij naar de stad?

- U wilt naar tante Lea, zei Max en keek Eva aan met deernis.

Eva zweeg, zij belde Trui. Hermien dacht: - Zij vraagt niet eens excuus. Doch de vastberaden, behendige omzichtigheid, waarmee Eva, na het schilderij te hebben doen zakken, den ezel keeren

deed en naar den muur schoof, verzachtte hare ergernis. Ook vond zij het beneden zich iets van gebelgdheid te doen blijken. Max liet haar voorgaan. - Ik kom, zei Eva. Dus gingen de twee vast naar beneden.

- Die arme tante! fluisterde Max en keek of hij spotte naar tante Hermien, wetend die daarmee plezier te doen. Zij beperkte zich tot een schouderophalen. Bij 't wachten in het rijtuig zweeg zij.

Toen Eva vóór den taxi stond, doorschokte haar de herinnering van Max' laatste bezoek aan dit huis: hoe hij toen in zoo'n wagen wegreed met geld dat hij aannemen moest van de meid. De smaad nu, van háár rit, was grooter! Zij had hem toen misschien kunnen redden, als zij met Lotte had kennis gemaakt en hierdoor was in staat geweest hem te overtuigen: die deugt niet voor jou; wat nu de ervaring had moeten bewijzen; of als ze naar Marthe was toe gegaan om die te vragen: hoe kon je zoo doen? in plaats van Max' leugen bot te gelooven, waar hij zijn wanhoop mee wou bedriegen. Dat zij het geloofd had, hem zóó slecht kende, hem die een zuster in haar zag! Marthe was en bleef zijn liefde. Natuurlijk had zij hem naar Lotte gedreven, om den baron te kunnen trouwen, die dan Max' jongen aan wou nemen, verliefde dwaas bereid tot alles.

God! Eva kreunde om wat zij dacht: dat had zij gezegd aan Max, tot een hoon kwam het over haar lippen: ‘wordt dan jou jongen misschien baron?’

Zij kreunde en merkte dat Max ervan schrikte, déze Max, met wien ze reed! met wien ze ging naar tante Lea; tante die haar verwéét dat ze geld gaf; Tante die nooit iets van Max begreep, net zoo enghartig als de rest, al was ze Vaders lievelingszuster. Maar zijzelve! hoe was zij? had zij nièt klein gedaan met Max? Uit afgunst deed ze hem dat affront aan; uit afgunst was ze maar al te bereid hem te gelooven over Marthe, in plaats van te lachen over die ontrouw; zelfs vond ze 's nachts den mooien troost, dat, nu hij van Marthe had af gekund, zijzelf misschien nog wel een kans kreeg.

Weer kreunde ze, ja, en weer schrok Mr. Max. Moest ze soms zeggen: neem me niet kwalijk? Ook tegen Hermien die niet verroerde? Maar hij, haar geleider, zoo'n gentleman! Die nog wel heette, óók heette.... Max! Maar die niet er van door ging met

andermans vrouw. Die integendeel onderstaan had, Max over echtscheiding aan te spreken, of hij dat voor 'm op zou knappen, hij het piekfijne joodsch advokaatje. Och God nee, ze hield het niet uit!....

- Max, waar rijden we eigenlijk heen?
- Tante, eerst even naar tante Hermien; de taxi wacht dan bij tante Lea.
- Maar ik wil naar de trein, ik moet naar München!
- U? Och lieve Tante, ziet u.... U hebt immers geen geld en geen pas, het gaat niet, zoo maar op eens naar München! Gaat u eerst mee naar tante Lea.

Eva besefte: hij bewaakt me; ze zag zijn hand die haar zou grijpen; ze had hem zien omkijken naar den chauffeur, toen de taxi even stopte; en ze besefte: ik doe ook vreemd, het zijn mijn zenuwen, de schrik, en 'k heb juist al mijn zielskracht noodig, want niemand anders denkt aan het kind. Rustig lei ze haar hand op de zijne.

- Je hebt gelijk, Max, wees niet boos.
- Boos, ik? Tante, hoe zou ik boos zijn? Maar hier zijn we bij Tante Hermien....

Hermien had haar ergernis weggekucht. Haar oogen zeiden genoeg, dacht Max. Hij repte zich de taxi uit, bood haar de hand, ging mee de stoep op; het botte: - ‘Dag Eva’ scheen haar nog te veel.... In de deur vroeg ze: - Wordt Tante gek?

- Foei, foei, Tante Hermien! zei Max, doch wist met een glimlach haar te doen denken, dat hij haar in zijn hart gelijk gaf. Hij bleef graag goed met al de familie, dus ook met die pauw van een tante Hermien, voor wie hij trouwens wel respect had om haar mom van fiere kalmte bij al de kuren van oom Ludwig. Maar dit doen tegen tante Eva was bar. Iedereen wist wat neef Max was voor tante en dan geen deelneming ook maar te veinzen, louter uit nijdigheid dat ze vergeefs kwam voor dat waarlijk superbe portret. Hij zei dit op den korten rit:

- Tante Eva, wat bent u toch knap, 't is tante in haar volle trots.... Arme Tantetje, ging hij voort, àls u naar München wilt, ga ik met u. Maar houdt u zich nu zooveel mogelijk kalm? U begrijpt, wanneer tante Lea u weerziet....

(Wordt vervolgd.)

Feestelijkheden door Jac. van Looy.
(*Vervolg van pag. 104*) II.

Den volgenden dag rook gansch het bovenhuis naar sparrengroen, het wasemde in de verflucht door de trapdeur binnen. Jakob keek juffrouw Gonna met andere oogen aan, wanneer ze eens beneden kwam, vriendelijk, een goeden indruk willend achterlaten. Jakob leefde in die veertien dagen der geboden bijna altijd in de feestelijkheid en zou al ware hij zelf op de bruiloft gevraagd, onmogelijk meer plezier kunnen hebben gehad. Hij liep, wanneer hij in de binnenstad moest wezen, hetzij voor een naam of een wijknummer op een deurpost te schrijven of voor iets anders, brokken van liedjes in zichzelf te zingen, knikte tegen menschen die hij nauwelijks kon, lachte tegen dienders die hem kenden. Zoo had hij weêr den nieuwen agent gegroet, die dikwijls in den laatsten tijd, voorbij de ramen van de werkplaats kuierde, als hij de wacht had in de buurt. Hij keek geregeld naar binnen, de handen los hangend of op den rug, maar wee dengene die er in viel. Jakob had bij de allereerste keer den nieuwen diender reeds herkend, met zijn sjakoo en het zwarte stokje bij zijn sabeltje geregen, als zijnde de matroos, de broer van Leendert Stevens,[1)] die ook een nieuwe loopbaan had gekozen, in het tuinvak was gegaan en in Elswout werk had gevonden. De agent was natuurlijk minder bruin geworden en bleek hem ook nog van vroeger te kennen, toen hij rakelings langs hem was gegaan, had hij gegroet:

‘Zóo, Zebedeus.’

1) Zie Jaap.

Tinus deed zijn boodschappen goed en deed ze graag om het fooitje, had heel wat van die gekreukelde zakjes rond te brengen, met kant-papier van boven befranjed en door een groen lintje toegestrikt. Groen was de kleur van de Hoop. Daar waren de bruidsuikers in, in elk zakje evenveel, niet zulke als bij het ‘strooien’ dienden, die werden vertrapt, béteren, niet van die kalkwitte, gladde en ruige, de vrouwelijke glad, de ‘mannetjes-boonen’ ruig. Jakob had ze vroeger dikwijls bij de suikerbakkers zien vervaardigen; ze roerden de pitten, de mangelen of amandelen, zoete of bittere, door een pap van natte suiker, zoo als waarmee de figuren of krulletters op de taarten als gespoten werden; ze werden vervolgens gedroogd, maar de mannetjes-boonen eerst nog in een soort van stalen zeef geschud en werden daardoor ruw en pukkelig; aan ieder zakje waren eenige toegevoegd met volkomen schadelooze verf gekleurde en eenige losse suikertjes, die makkelijker smolten, bloemig van kleur, gevuld met likeur of met siroop van frambozen. Zulk een zakje was juffrouw Gonna, juffrouw van Houten, weldra, eigenhandig hem komen brengen, 's morgens vroeg in het laatst van de week, omdat hij die mooie schilden had gemaakt.

Sinds Jakob zoo dikwijls tabak rookte was hij lang niet zoo gruizig meer op zoetigheden, hij had het zakje dadelijk naar Door gebracht voor Doortje. Zoodra hij de voordeur in het gangetje opendeed hoorde hij Door al zingen. Jakob was voor de trap blijven staan, hoorde Door graag zingen. Ze kende een macht van liedjes en bracht ze bij elke gelegenheid te pas, je kon het zoo raar niet bedenken. Wanneer zij Doortje aan haar broekje helpen moest, knielde of hurkte voor haar of op het boord van de tafel haar zette, zong ze, wiegend haar hoofd met heele kleine schokjes:

‘Daar was eens een mei-s-sje loos,
Dat wou gaan vá-ren, dat wou gaan va-ren.
Daar was eens een mei-s-sje loos,
Dat wou gaan vá-ren als een matroos.
Zij moest klimmen in de mast,
Maken de zei-len, maken de zei-len,
Zij moest klim-men in de mast,
Maken de zeilen met touwtjes vast.’

Door zong ‘touwetjes’ dan, maar het gekste was, dat alle bandjes meteen ook vast waren bij Doortje.

Soms werd het een heele geschiedenis als Door het zong:

‘Maar bij storm en bij nóodweêr,
Vielen de zeilen, vielen de zeilen,
Maar bij storm en bij nóodweêr,
Vielen de zeilen van boven nêer.
Zij moest rechtstaan voor de mast,
Handen en voetjes, handen en voetjes,
Zij moest rechtstaan voor de mast
Handen en voetjes met touwtjes vast.
‘Ach, kapteintje, slá mij niet,
Ik ben een meisje, ik ben een meisje,
Ach, kapteintje, slá mij niet,
Ik ben een meisje, gelijk gij ziet.’

Als Door kleine Hendrik geholpen had, inpakte weêr, het dikke bakerkussen voor haar op tafel, begon zij soms uit te halen en met haar stem te aaien, wippend haar knieën zoetjes bij het reekje woorden:

‘En toe-n ik haar 'r om een kusje vroeg,
En toe-n ik haar 'r om een kusje vroeg,
Toen prikte mij een speld en die deed mij zoo zeer,
En ik dacht aan geen kusje meer.’

Soms zong zij uit de jonkheid toen ze met poppen nog speelde tot die haar niet langer streelden, hoe ze was betooverd, want met een blik, had Frederik haar jeugdig hart veroverd.

‘Nu pas ik op
Een kleine pop
En zorg voor tochtje en windje,
En zing wijl 't kind
De zang bemint
Van ‘suja, suja, kindje.’

‘Je kunt evengoed Hen-de-rik zingen,’ had Jakob gezegd.

‘Neen,’ antwoordde Door eenvoudig; ‘ik zelf speelde niet láng met poppen, ging al gauw in betrekking.’

‘De van Genderens zijn záng-menschen,’ zei Hendrik, ‘grootmoeder van Genderen zong, Door volgt haar voorbeeld, je hebt slechts te verstaan; jìj hebt ook een goeie stem en Koos zingt ook niet kwaad; Hendrik was geen lid van een liedertafel, maar wel van de typografische rederijkerskamer ‘Thalia’, waar ook gezongen werd, gelijk er weêr anderen lid van ‘Door Inspanning Uitspanning’ waren of zoo. Hendrik was dol op zijn zoon, raakte in verrukking hem te hooren schreeuwen, haalde er Jakob soms bij, die dan wel zoo wijs was niet te zeggen dat hij het eigenlijk een mormel vond, vaderliefde is blind.

De stem van Door was eenzelviger naast hem terwijl hij de trap opklom, de slepende wijze volgend, die zij zoo dikwijls kon herhalen, tot het bijna murmelen werd, tot het kind sliep:

> ‘Want diezelfde stralen schroeien
> Ook de broo-ze en ten-ge-re plant,
> Nimmer zal die struik meer bloeien,
> Ze is ver-lept, ver-zengd, ver-brand.’

Toen Jakob de lichte huiskamer deed open, hield Door met zingen op en keek naar de deur. Doortje stond aan haar schoot. Door had nog geen tijd gehad het lijf van haar jurk dicht te maken, je zag nog haar witte borst met het tietje dat net zoo vochtig en donker roze was als het mondje van kleine Hendrik. Door begreep wat het was, haar eigen lachje bescheen haar gezicht; Jakob zette het zakje midden op tafel:

‘Complement van de Bruid!’

‘Dat vind ik aardig van ze!’ riep Door uit en Jakob was toen weêr zoo wijs geweest niet te zeggen dat het ànders was en dat hij Hendrik had willen logenstraffen.

De kachel was reeds aan met een heel klein vuurtje; ze hadden het zakje opengemaakt; Doortje had een kleurig suikertje zelf uit mogen zoeken en Door had kleine Hendrik likeur van frambozen op de spits van zijn tong gedaan.

‘Het smaakt hem,’ zei ze plezierig, ‘hij lust het, lust alles, lust zeep, likt aan de spons waarmeê hij wordt gewasschen.’

‘Jàkkes,’ uitte Jakob, ‘wat heeft hij daaraan?’ en had toen meteen op de klok gezien.

‘Jij dee het ook,’ praatte Door uit haar ondervinding en haar borst opbergend, ‘toen je even zoo klein als hij was, hoe gaat het met meester Juulsen?’

‘O, het gaat beter.’

‘Gelúkkig!’ uitte Door.

‘Ja.’

Jakob had weêr op grootmoeders oude klok gekeken die Hendrik had laten maken bij de klokkemaker in ‘de Vijfhoek’, moest toen gaan; het was al óver het half uur schaften of schoften, zeg toch ‘ontbijten’ zei wel eens Koos.

‘Zul je vooral vriendelijk voor ons bedanken?’ vraagde Door.

‘Ik zal het doen,’ had hij beloofd.

Hoe ouder Jakob werd, hoe meer hij begon te zwijgen over meester Juulsen, de een wist dit en de andere dat; dat hij zoo langzaam sprak, zoo'n groote omgerande hoed droeg en die oud genoeg waren wisten dat hij toen hij zijn meisje had verloren, tot de punten toe van zijn schoenen dof had gemaakt en er om gelachen. Jakob was in de werkplaats uit gaan varen, dat het hun met z'n allen geen bliksem aanging, ze hadden nog meer gelachen. Daarom zweeg hij daarover liefst. Ze hadden allen op den man wat aan te merken. De onderdirekteur van de Avondschool, meester van Eyken had waar een ieder bij was, hem luidkeels toegeroepen, toen hij eens warm de school trad binnen: ‘Wel, Juulsen, hoe staat het met het zweeten?’ Mocht je dan niet zweeten? dan moesten ze maar eens bij de smid gaan kijken of in de bakkerij van Sleef, dan zouden ze nog wel wat anders zien. Jakob was oogenblikkelijk vijandig tegen meester van Eyken gezind geworden, ofschoon hij een beste onderwijzer was, even groot en forsch als meester Juulsen maar kerngezond. Hij schaterlachte zijn tanden blinkend naar je toe. Wanneer hij zelf in de algebra les kwam geven, wipte hij zijn jas op en zette zich met een halve bil bovenop de voorste lessenaar van de klas. Ofschoon hij geen graad bezat was hij opgeklommen, tot onderdirekteur benoemd, omdat de Direkteur het niet alleen meer af kon. Hij had een gezette vrouw en drie of vier bloeiende kinderen, woonde in een héel huis op de gedempte gracht. Jakob

was vóoringenomen, zei Koos, kon niet velen dat er zelfs van uit de verste verte naar meester Juulsen gewezen werd, voor hèm zou hij vliegen door het vuur. ‘Zoo zijn we’, had Door toen geantwoord, schenkend de kopjes weêr vol, ‘hetzelfde zou hij ook doen voor mij,’ en dat was waar.

Meermalen ook soesde Jakob over Oom uit Utrecht's gezegde: ‘dat zulke menschen nergens lagen opgeschept’; dacht aan de kalmte die bij meester Juulsen in je neêr kon dalen; kunst was de grootste menschenliefde.

Menheer was gewoon zwaar verkouden geworden en had een dag of wat het bed gehouden. Hij vreesde altijd kou te vatten omdat dan alles in je stremde; hij voedde zich te sterk, oordeelde Koos. Ze hadden Zondag niet geschilderd; meester hield zijn witte nachtdas nog om. Jakob reikte hem 's avonds wel eens de poeiers aan en had hem een kop kamilla ingeschonken en verder hem opgekwikt door zijn verhalen over groen-makerij. Hij begon al eigener met meester Juulsen te worden. Hij wist nu hoe hij zijn kuif zoo statig maakte. Het lange haar dat hij droeg en om zijn krachtige ooren golfde, maakte hij wat vochtig, tilde het boven zijn vleezen voorhoofd op, wrong het om en streek het met behulp van een borstel glooiend ter zijde. Dan nam hij zijn baard onder handen, hij schuierde die van onderen, vanaf zijn kin beginnend, zoo ze de manen van de paarden behandelden in de manège. Jakob zag toe hoe hij zijn handen verzorgde, die zacht waren en aan de handen van Door herinnerden, wanneer ze ondergoed in zeepsop had gewasschen. Hij sleep zijn nagels, waartusschen hij het penseel zoo sierlijk vasthield, met een puimsteentje, maakte het kernel los en Jakob werd een beetje wee, wanneer hij ze achter over boog.

Menheer had hem verzocht zijn dik-ringelige teekenpen uit het ateljee te gaan halen omdat het er nu te koud voor hem was; wanneer hij niet lag op den ezel, lag hij in het laadje links. Jakob was het gaan doen; de faisant hing er nog met zijn grove pooten aan het zolderkoord als model. Het raakte met de vogel gedaan. Ondanks het zakje kamfer, dat bijna onbespeurlijk was tusschen de mooie vogel en het grauwe papier waar hij vóor hing, vielen de veêrtjes uit. Wanneer je wat driftig de deur van het ateljee deed open, merkte je dat hij kwalijk begon te rieken, anders

nog niet; mijnheer werd dan verstoord, omdat ze er uit stoven. Jakob had de pen dadelijk gevonden, meester hoefde nooit naar iets te zoeken, in het rechterlaadje lagen de ‘marders’ in losse tabak, tegen de mot.

Hij was toen in het enkelvoudig raamlicht voor de schilderij blijven staan, met zijn handen om den rug van den leunstoel, waar mijnheer al jaren aan werkte; meester Juulsen schilderde niet voor zijn brood, daarvoor gaf hij les. Hij keek zoo naar de ‘jachttrofée’ op den ezel, waarop een faisant in vollen glans verscheen, met zijn wijnrood omkringelde oogen, als door het penseel geteekende vlerken en lange wandelstaart, met nog maar geschetste pooten en die hij wel eens gezien had in het wild, in het Bloemendaalsche bosch. Hij hing overlangs voor den stam van een kastanjeboom en bij een als gebreide weitasch, met lange koordfranje. Op den mosgrond voor den voet van den boom lagen zoet-gevederde patrijzen, die ‘àf’ reeds waren; mijnheer had veel naam gemaakt om zijn waas op druiven en zijn dons op perziken. De ouwerwetsche kruidhoorn rustte er bij een enkel slechts aangegeven andere vogel. In het mos beneden zag je de kleinste plantjes en dorre blaadjes en Jakob vond dat een paar afgevallen kastanjes of stekelige bolsters wel mooi zouden kleuren in de herfsttinten, maar dat wist meester het beste.

Het was zoo plechtig in het ateljee; hij moest ook weêr zien naar het witte vloei-papier waarmee hij verleden Zondag, na het uitscheiden, zijn stilleven had gedekt: een tinnen bierkan en een groen peertje met een steeltje, het sieraad van een peer, met een blaadje, en nu vreesde Jakob dat het zou gaan rotten.

Immer wat stijfjes, aan ruimte gewend in het Huis, bewoog er zich Jakob altijd nog wat stijver in het ateljee. Het was wel groot, maar toch niet groot genoeg, omdat er zooveel in stond; van elk plekje was partij getrokken. Je kon je niet keeren of gooide allicht wat overhoop. De tafel waar de leerlingen 's Woensdags en Zaterdagsmiddags en die van Zondag ook aan zaten te teekenen, kreeg zijn licht achter den grooten ezel om. Onder het groene tafelkleed lagen bordpapieren, voor het doorstuiven van stof in de laden en die uitschuifbaar waren, waarop dan de pooten van de voorbeeld-standerds kwamen te rusten, ook van stevig bordpapier en zoo gesneden dat ze vlak weêr opgeborgen konden worden na het gebruik.

‘Ik heb een beetje staan kijken,’ bekende hij zijn lange wegblijven.

‘Je zult er geen kwaad van meedragen,’ had meester gesproken.

Menheer was begonnen te schetsen en Jakob had zijn zorg om het peertje geuit. Hij behoefde er zich niet ongerust over te maken, hoogstens zou het wat gaan rimpelen, het was een ‘winter-jan’. Jakob was ook over de kastanjes begonnen. ‘Ik weet met die hoek nog geen raad,’ zei meester, ‘ik zal er eens over denken, de gedachte is lang niet kwaad’ en zoo hadden ze zitten praten als twee kunstenaars.

Toen de dag voor het trouwen van juffrouw Gonna was aangebroken waren ze begonnen de vóorwinkel tot een feestzaal te maken; het frissche weêr kwam daarbij goed te stade. Gedrild door de baas hadden ze er de rijtuigen uitgerold, de muren gewit; de zolder had van het voorjaar een beurt gekregen en zoo meer. Toen in den namiddag de muren droog genoeg waren, hadden ze de dubbele ladder weêr opgezet, overal spijkers geslagen; 't geplooide vlaggedoek van balk tot balk gehangen en slingers groen om de middendeuren. De vereenigde schilden waren van hun plaats in de huiskamer genomen en boven de trapdeur bevestigd; de lamp was vastgehaakt, alles gedaan. 's Middags was het bier, zuiver stroelend biertje, door de mannen van de brouwerij: ‘het Haantje’ gebracht, die zagen er altijd voldaan uit. Bier was een gezonde ‘volksdrank’, dat onze voorvaderen, de Germanen reeds dronken uit de schedels hunner verslagen vijanden. Hendrik dronk ook gaarne een glas goed bier. Het schotje achter de trap was weggeruimd; waar anders de schillenton stond, waarin de buurvrouwen, ongevraagd, hun afval, schillen, stronken en broodkorsten kwamen storten en het tonnetje ook stond met varkensmeel, waarin de muizen jongden, lag nu het vaatje in zijn schraaghout geleund zoo vast als een eikel in zijn dop; het lag er met het spongat naar boven, een tapkraan in den bodem, een kan eronder, er mocht geen droppel van verloren gaan. Een kleiner vaatje was er naast gelegen, want ‘bier’ moest altijd ‘liggen’. Bier was nooit weg en zou zijn weg wel vinden; van Essen hielp ook den heelen dag. Tinus die de sparretakjes raapte, had een ‘neutje’ in het

‘nachtegaaltje’ moeten halen, bier bevatte evengoed alcohol. Jakob zag de winkel tot een zaal veranderen, met nieuwe bevreemding telkens; hij klotste mee over het uitgestrooide schulpzand, tot er bijna niets meer aan de werkplaats herinnerde, behalve het rijtje geschilderde spaken als monsters en het bruine paneeltje met de nederlandsche leeuwen; de baas wou die daar hebben om de muur te ‘breken’ en van Essen moest zelf ook erkennen: het kleurde goed op de frissche kalk.

Toen alle stoelen waren aangesleept in de blanke en kleurig ombochte zaal, de lakens uitgelegd op de tafels, stond de baas een slokje met van Essen te wippen en met de knuisten om zijn dikke lenden, uit te blazen. De vader van den bruigom was een fideele vent die zijn wereld begreep. Hij had een partij heerlijke druiven uit het Westland gestuurd, péren en schoone noten. Kokkers van noten, pronken van appelen en alles voorloopig op zolder uit de voeten gezet. ‘Loop maar es de trap op’ zei de baas gulhartig, ‘ga maar es poolshoogte nemen, steek je neus op de vliering, steek er maar een paar van in je zak, aan een boom zoo vol geladen, en kijk meteen es voor me of de muizeval goed staat.’ Ze hadden het gemeste kalf geslacht, grappemaakte de baas, heffend zijn handen, wijzend een pònden-zware ham, 'n paar ossen-rollenden komsaa en ballen gehakt om een gat in je kop mee te smijten, alles gebraden in de oven van Sleef. Bakker Sleef zou morgen geen deeg genoeg hebben voor de fijne brooden, kadetjes, krentebollen, beschuitjes, zijn vermaarde bitterkoekjes voor het borreltje en zijn spikkelaas voor de koffie. ‘Ik zal Sleefje wel eens aan het verstand brengen,’ verzekerde de baas, ‘dat zijn winkel noodigjes opgeknapt moet worden en haal het er wel weêr uit.’

Van Essen vond het ook goed werken en lachte om een haverklap. Verlekkerd door al de voorgespiegelde geneugten, was Jakob naar zolder gegaan en nauwelijks stak zijn neus door het trapgat of hij had het reeds gezien. Al de stapels witte borden en sauskommen, gelijkvloers; de boodschappenmanden vol glazen en glaasjes, bij het zuurkool-vat en de Keulsche pot met andijvie en het pekelvleesch en de worsten, de muisjes tong, gerookt bij den kuiper, boven de fijne ‘mot’ van eikenhout, vrij opgehangen aan de binten. Hij zag er al de uit het Westland

aangekomen vruchten in het kapellicht gloeien, de zolder had vòor en achter kapellicht; de lange vlaggestok dien ze voor een klant bewaarden, lag er bijna als een maatstok; wat een gáafheid, wat een kleurenweelde; ze kregen het nooit óp, appelen, geel en rood, soms bevlamd met rood en soms een beetje groen nog. Jakob had een paar vurige in zijn zak gestoken, meer dan twee, want Tinus lustte ze ook wel.

Zoo was het gebeurd; wat nog te doen viel was het werk van de vrouwen. Agaat, zijn vrouw, kwam helpen, vertelde de baas en morgen vroeg al kwam vrouw Stienstra met haar dochter voor de ganschen dag, begonnen met eenige emmers aardappelen te schillen; de varkens voeren er wel bij, waren ook niet vies van een slokje oud bier, integendeel. De baas hield meer van zijn varkens dan van zijn vrouw, ze zeien, wanneer ze geslacht moesten worden had hij altijd van te voren verdriet; hij kocht zoo spoedig mogelijk een paar nieuwe biggen die oorverscheurend gilden wanneer ze bij hun ooren in de zak werden getild op de donkere varkenmarkt.

‘Moeder, zei de baas, zou vanavond bij de kaars, de tafel al beginnen te schikken, ging morgenochtend waarschijnlijk niet mee naar het stadhuis; er was meer dan sprake van geweest in de kerk te trouwen; 't stadhuis was koud, de kerk was koud, efijn, er zou wel een mouw aan worden gepast, er moest zich wel altijd iemand opofferen. Het mocht aan de bruiloft geen afbreuk doen, meende de baas, zijn ruime zaal aankijkend, zang en dans, elk wou wat doen, ieder wilde op een feest uitblinken, hij zelf had er ook een paar mopjes voor gemaakt, vertelde de baas aan van Essen, knipoogend eens naar Jakob, de vreugde moest stijgen ten top. ‘Hijsch, Holland, vlag en wimpel op! had Jakob gezongen uit het lied van ‘de nieuwe Haring’, en ze hadden gelachen, voor je héele leven, als Piet van Essen zei.

Er werd natuurlijk niet gewerkt, wie op karwei wou blijven vrij was, doch wie wat van het trouwen zien wou, zou er wel voor zorgen op de groote markt aanwezig te zijn en zoo viel de avond in de zaal.

Den volgenden ochtend was Jakob tijdig op de groote markt of màrt als meestal werd gezegd. Er waren nog niet veel menschen, doch als er eenmaal stonden kwamen er meer. Het

begon in Jakob reeds gewoner te worden. Hij zette de kraag van zijn buis op, keerde zijn rug naar de trap van het stadhuis, keek achter het standbeeld om van Laurens Janszoon Koster, met de opgeheven A. waar soms een duif op kwam te zitten of andere vogel, keek naar de kerk en naar de grijze toren. Hij wist door de gesprekken met meester van Houten dat het eigenlijk geen toren was gelijk de Dom van Utrecht, die eenmaal ook de Roomschen had toebehoord, vóor de Hervorming. Een toren stond gegrondvest op zijn fondamenten, deze toren heette een ‘ruiter’ omdat hij in de knik verrees van elkaâr snijdende kruisdaken, zooals een ruiter op zijn zadel. Van alle torens zijner vaderstad, hield Jakob het meest van die van de Kinderkerk, de Bakenesser toren, die uit den grond ook rees. Maar dit was ook een vriendelijke toren, een baken, hoog boven de duinen te zien, de visschers zeien de ‘lange Jan’ en stuurden er op af in de wilde zee.

Jakob keek naar de ‘Vleeschhal’, waar achter de sierlijke trappetjes-gevels de stroeve lijnen der daken zich verborgen en de ‘Bierkelder’ was gevestigd onder de witte gewelven, ‘tusschen de paaltjes’ onder de prachtige kapellen bij de Spekstraat. Hij zag daar nu niets van, zag den leelijken ingang van de kerk, met het als dicht gemetselde raam erboven, omdat aan den binnenkant daar het machtige orgel zich bevond. Net als bij het Weeshuis was de voor-ingang veel minder aanzienlijk dan de achterpoort.

Hij hoorde toen getrappel, de coupee van Swieringa kwam aangereden met zwier, getrokken door twee zwarte paarden. De koetsier had een witte strik om zijn zweep en de palfrenier naast hem ook een wit schouderlint. Toen volgden de rijtuigen van Kóppen; 't was alles effen grijs en zwart.

‘Zouen Bruid en Bruigom geen zonnetje krijgen?’ vroeg naast hem de stem van Piet van Essen en hij tuurde scherp naar de lucht. Attink was er ook, had ook zijn kraag overeind. Van alle vaste of losse knechts kon Jakob het beste opschieten met van Essen, want die was nooit afgunstig, gaf elk graag het zijne. Alle portierraampjes waren opgehaald. De palfrenier van Swieringa steeg af, hielp komplesant uitstijgen. Ze zagen het Paar de schuine en hooge trap gearmd betreden van het

eerbiedwaardige gebouw, met het hooge portiekje in het midden, met het ondiepe balkonnetje er boven, waar vroeger, naar ze zeien, de huwlijksgeboden van afgelezen werden, eerst het korte eind van de stadhuistrap en dan het lange. Het was veel vroeger nog heelemaal een oorlogskasteel geweest, dat zag je aan de transen.

De Bruid was gesluierd maar niet geheel in het wit en de Bruigom had ook een wit trosje op zijn borst. Achter hen klommen de getuigen, de mannen ook met hooge hoeden. De bruigoms-vader was een breed-geschouderde, trouwhartige landman in zijn duffelsche jas, en naast hem klom de baas een beetje zwaarder, en boven zijn 'spuuglokjes' de hooge hoed wat meer voorover. Jakob kon het nu gemakkelijk zien, de damp van de paarden zien, die trotsch de koppen schudden. De vader leek veel op zijn zoon die trouwde; een treedje lager volgde bepaald een jonger broer, ook reeds meerderjarig, want anders kon je geen getuige wezen en naast hem de jongere broer van de baas. Op het oogenblik dat bruid-en-bruidegom over de drempel zouden gaan, bleven allen staan en stond er de broer van den bruidegom even te lachen en keek zoo over de markt. Hij leek ook veel op zijn broer, doch had een gerekter gelaatsvorm. Er waren ook vrouwen, een juffrouw met een witte afhang op haar mantel en die ook weêr leek op de familie.

Toen ze allen in de hal met de walvischkaak aan den zolder en al de donkere portretten van het Gravenhuis onder de balken en het portret van den reus Cajanus in zijn rooie jas, waren verdwenen, liepen er vele buitenstaanders, waaronder ook verscheiden heeren van de 'Kweekschool' waren, naar het lage deurtje, naast het vroegere schavot, om langs de verborgen binnentrap boven te komen en in de achterste trouwbanken plaats te kunnen nemen, tegenover het groote schilderij: ''t Beleg van Haarlem'.

Naast de trouwbanken was een deurtje met een lange schel er neven en een vierkant bordje om te lezen, waardoor je in de zalen komen kon van het Frans Hals museum. Jakob was er nog nooit geweest, omdat hij Zondagsmiddags naar de kerk moest en toen hij daarvan naderhand vrijgesteld was geworden, ging naar het ateljee. Dat was alles voor later.

‘Vijf volg-rijtuigen,’ waardeerde naast hem Piet van Essen, onder zijn vroolijke snorretje en de langzaam oprijdende rijtuigen monsterend; ‘de jonge Kóppen heeft goed opgepast, dat zal in de papieren loopen, eh, trouwen kost geld.’

‘Er staat een schaaltje van zilver klaar’, wist Attink met zijn altijd als wegwillenden oogopslag, ‘elk die wat heeft te missen, mag er wat in leggen, mits het niet te veel afsteekt.’

‘Ik heb nooit gehoord van een zilver schaaltje,’ mopperde van Essen, ‘het is bij mijn weten een gewone bus.’

‘Met minder dan een beisie kom je er niet af,’ sputterde Attink tegen; ‘een maffie! niemand bedankt je er voor, niemand zal je beletten een pop te geven of een riks.’

‘Landsgewoonten,’ zei van Essen om van hem af te wezen, ‘jij of ik zijn toch niet gevraagd?’

‘Geld kost het je,’ hield Attink vol.

‘Dat is nogal wiedes,’ vond van Essen ‘álle trouwen kost geld; je had toch kunnen blijven werken.’

‘Het kan best nog een half uur duren,’ oordeelde Attink, vaal van de kou, omdat hij zich maar eens in de week liet scheren. Huis- of rijtuigschilders kunnen natuurlijk geen heeren zijn, maar Attink was altijd de allerarmste, al was er nooit een knoop van zijn vest, al waren zijn kleêren heel, hij had een nette vrouw. ‘Ik trek er tusschen uit’, zei hij, ‘ik heb mijn belangstelling laten blijken, Geesteraag heeft ons gezien, ik smeer 'm.’

‘Jakob en ik blijven nog,’ antwoordde van Essen en toen vergleed Attink, schouderend tusschen de menschen.

‘Jàmmer!’ praatte Piet hem pijnlijk naziend; hij begon uit zijn koopren tabaksdoos een pruimpje in zijn mond te proppen, bood de doos aan Jakob en zei:

‘'t Was vroeger zoo'n glundere knaap; Geesteraag, hij en ik zijn ongeveer van dezelfde leeftijd; we hebben samen wat afgelachen.... éh, niet ieder kan een glaasje verdragen op zijn nuchtere maag.’

‘Je moogt al op je bloote knietjes dankbaar wezen, wanneer je aan het werk kunt blijven.’

‘Schaatsenrijdersweêr is niet altijd goed weêr voor schil-

ders, overigens is de winter geen kwaaie tijd om een huishouen op te zetten.'

'Hou jij je nog maar wat bij je liefhebberijen,' praatte Piet, 'wat doet een mensch zoo vroeg in de kou?'

Zoo hadden ze den stoet zien afdalen, nadat ze voor hun leven geteekend hadden en niet terug meer konden. Juffrouw Gonna zag bleek, keek doordringend uit het rijtuig-kamertje en had hem heimelijk gegroet. De Bruigom hield zijn hoed op zijn knieën. De baas had ook een teeken van verstandhouding gegeven, had van af de trap verscheiden maal, gauw geknikt. Toen waren de koetsen vertrokken in de richting van de Hoofdwacht, achter de coupee van Swieringa.

De 'Hoofdwacht' was ook een vriendelijk ouderwetsch gebouw op den hoek van de Smeestraat, waaraan een gedenkplaat was aangebracht, waardoor je kon leeren, dat de 'groote markt,' vroeger 'het Sant' werd geheeten; ongeveer als het mulle veld bij de kavallerie-stallen was en dat 'het zieke' heette. Jakob was wel eens wat stil en vergeetachtig, kon eigennamen soms en jaartallen moeielijk onthouden, al wist hij dat de boekdrukkunst door Laurens Janszoon Koster in 1423 uitgevonden was. Al struikelde hij vaak over zijn woorden, voor hij op zijn vingers werd getikt, had hij het veelal goed voor zijn geest wat hij bedoelde. De Smedestraat heette zoo, omdat er vroeger niets dan hoefsmids in woonden om de strijdhengsten te beslaan van de ridders voor ze tournooiden en uit den zadel werden gelicht. Wanneer je goeie oogen bezat kon je het opschrift op de gedenkplaat lezen:

Wanneer de Graaf hier op het Sant
Sijn Princen woning had geplant,
So was dit loflik oudt gesticht,
Tot Haerlems Raethuys opgerigt.

Van Essen en hij hadden samen voor het raam van Rookmaker als twee straatslijpers staan kijken naar de plaat die er heel de week al in het licht had gehangen, een foto- of staalgravure. Het stelde een heer en een dame voor, pas getrouwd, dat zag je. De Bruid was geheel in het wit, gesluierd en gekranst en had een sleep aan haar trouwjapon, gelijk een golf,

die haar tweemaal zoo groot wel maakte. Ze leende zich tegen haar man aan, in een gesloten jas, met een witte bloemster op zijn borst, en een lang overhemd als alle muzikanten in Tivoli hadden. Ze stonden met hun beiden als om den hoek van een feestzaal, van een paleis, grootscher en rijker, maar lang niet zoo florissant als de winkel, o nee. ‘Enfin seul’ was er met sierletters onder gedrukt en Jakob had het 's middags opgezocht in Servaas de Bruin, voor alle securiteit.

De jonggehuwden zouden tegen negen uur vertrekken met de spoor, gingen niet verder dan den Haag of 's Gravenhage. Jakob was lang voor achten naar de winkel gegaan en stond er in het donker voor de deuren. Hij had zijn boefant vergeten. Er brandde geregeld maar één straatlantaren, in het midden, met een arm vast aan het huisje van van Emmering. Het was er op dat uur eenzaam als in de kerk zonder menschen, achterin leek het toe als met een zwart gordijn. Van de gevel van het huis van de baas was dan ook niet veel meer goed te zien dan het lange glimpende bord boven de winkeldeuren: ‘Huis- en Rijtuigschilder’ en wat gekozijn van de voorkamer boven en het spionnetje en de streep van de pijp die van de gootlijst afdaalde en het kapel van den hoogen zolder, waaronder al die vruchten uit het Westland hadden liggen gloeien, het was nu alles verdekt met nacht. Het raampje boven de put schimmerde als bevroren en veel minder geel uitstralend dan de raampjes der buren.

Maar achter de luiken bruischte het feest: allerlei gekletter en geroep van klankrijke woorden, hij kon de stem van Roelof duidelijk onderscheiden, die de versjes voor de baas had overgeschreven, meer dan vijfentwintig maal. Hij hoorde het lachgerol, het leven leek veel verder dan het was, hij zag het al als kleurige schimmen in zijn hoofd, omdat hij het wist. Hij had het alleen wat koud, voelde dat zijn handen begonnen te prikken. ‘Glieserien’ zei Koos, maar van Essen zei: je moest ze wasschen in je eigen water. Daarom was er ook geen mensch op straat. Wanneer er een buurvrouw langs moest gaan, bleef ze plomp-verloren staan, schuddebolde; ‘nou, nou, die nemen het er van’ en liep weêr verder. Jakob keek weêr eens op naar het bord en hoopte onderwijl dat de baas het hem van de winter over zou laten schilderen, had er de letters

reeds klaar voor in zijn hoofd. Letters die sierlijk gebogen leken, zooals hij er had gezien boven de nieuwe werkplaats van Christiaan Rietveldt, die vroeger bij Spieker werkzaam, voor zich zelf was begonnen, ‘allegaar konkurentie’, mopperde de baas. Letters die als met een schroefje aan het bord bevestigd leken, slagschaduws, ook als letters, wierpen op het bord. ‘Gezichtsbedrog’, zei van Essen. Eigenlijk was Jakob enkel en alleen gekomen om zijn liedjes te hooren zingen, niet om wat te zien van de vreugde. Hij stond er in het dorre donker of hij wou of niet, had andere liedjes gehoord, op een bekende wijze, op die van de Zilvervloot of van het Oostenrijksche volkslied’, dat toch ook veel mooier om te zingen was dan het: ‘Wien Neêrlandsch bloed’. Jakob drentelde telkens, knoopte zijn buis stijf toe en stond dan weêr op zijn teenen te wippen.

In éensen daar klonk het op achter de luiken: ‘een meester wou weêr leerling zijn, sidewie-de-wiet, Jan, bóm!’ hoe langer hoe forscher en welgemeender. De stem van de baas dreunde, Jakob zag hem de maat slaan, hij zag het snel, hoe hij zich roerde in het licht van de lamp en 't vlaggerood en wit, alsof hij pompte aan de spuit waarvan hij ‘brandmeester’ was en de geslangelde ‘brandstok’ voor in zijn huis bewaarde, waarmee hij ruim baan zich maakte en door de dikste drukte dringen kon.

En het was een oorverdoovend geweld en een herhaaldelijk geroep van ‘bis’ toen het uit was.

Jakob sjorde de pet naar zijn ooren en stond er weêr als dansende op het andere liedje te wachten. Hij liep nu niet dichter meer naar de deuren, want hoe dichter bij, hoe minder je er wijs uit kon worden. Hij leek te willen gaan, het duurde lang, het was misschien wel al van te voren gezongen, maar eensklaps weêr daar klonk het:

‘En in Máassluis gaan ze wo'-o-nen!’

Met de handen in zijn zakken en als opgetild stond Jakob toen op te letten of de baas het goed deed; de baas deed het goed, had de klémtoon góed gelegd en het was weêr een oorverdoovend geweld.

Toen was het als door een tooverslag stil geworden. De

Bruidegom had het woord. Jakob kon het bijna alles verstaan omdat de meester de woorden immer zoo duidelijk uitsprak. Hij hoorde de alleene stem of was hij zelf in de winkel aanwezig. Er was geen geluid dan die stem. Hij hoorde hem ook namens zijne jonge vrouw, bedanken, voor het voorrecht in de familie te zijn opgenomen, voor al de belangstelling bij hun verbintenis ondervonden, voor de eer hun aangedaan, voor alles bedanken. Hij hoorde hem zijn vader toespreken op dezelfde rustige wijze, de baas toespreken, aan de oude baas Geesterage herinneren en zag de baas duiken gaan in z'n schouders. Hij hoorde hem herinneren aan al de aangename uren in de werkplaats doorgebracht, die hij nooit zou vergeten en hoorde hem nogmaals bedanken voor de geestige liedjes bij dit schoone feest. Binnen in Jakob was het al warmer beginnen te bonzen, het was goed, echt goed.

Hij sprak nog, de bruigom, toen het rijtuig van Kóppen voorkwam. Jakob was onmiddellijk aan gaan schellen voor Nijs de koetsier en Nijs stuurde om meteen, omdat je op dezelfde stootrige manier het straatje uit moest als je er in was gereden, klom toen de bok af, om het dek op het warme paard te leggen.

Vele buren waren naar buiten gekomen, de voordeur was opengegaan en achter het paaltje van de stoep was het vol. Ze tilden in de winkel een lamp op, al de schaduwen zag je gelijk in het portaaltje. Hij zag juffrouw Gonna aan de hals van haar moeder hangen, meester van Houten instappen ook, de koffer in de voetenplank beuren bij Nijs. ‘Lang zullen ze leven!’ zongen ze uit de winkel en alle buren wuifden ‘vaarwel!’ in deze scheidende ure, toen Nijs aan de teugel trok.

Ieder ging weder naar binnen en uit de zaal zongen ze van voren af aan: ‘Sidewiedewiet, Jan, bóm!’ De baas voerde elk weêr mede. Maar Jakob was begonnen te draven, hij had de ‘papbel’ van het Huis verwijderd hooren kleppen als het hoefijzer van een paard dat wat los zit; het kon toch ook wel es meevallen in het leven, had hij gedacht en dat je in je klompen niet zoo spoedig koue voeten kreeg. Jakob nam zich voor morgenochtend weêr met zijn Fransch te beginnen en dieper in hem verlangde het erg naar het ateljee.

Schetsen en beschouwingen door L. van Deyssel.

Herman en Emilie.

Herman en zijn nichtje Emilie kwamen des avonds ten zeven uur te Wittlich aan. Van daar ging men per autobus in een half uur naar Ruhrscheid. Vroeger zoude Ruhrscheid dus eminent afgelegen zijn geweest: eenige uren loopen van het meest nabije spoorwegstation! De weg ging voortdurend berg-op berg-af en daar de wagen meer dan vol was, moest Herman den geheelen tocht staande aan de zoldering-lus maken. Te Ruhrscheid stapte men uit aan het postkantoor, vanwaar het maar een korte afstand was tot het Klooster, dat hun doel was. Dit klooster was een wit gebouw met witten moestuin- en boomgaard-muur, gelegen met den voorkant aan den dorpsweg en met den achterkant aan de bergweiden, die voor een deel boomgaarden waren. Het klooster was een klein klooster, dat in de zomermaanden pensionnaires hield. Er was een zeer klein eetzaaltje, waar de pensionnaires te zamen aten. Maar Herman en zijn nichtje waren met de moeder overste overeengekomen op een hunner twee kamers de maaltijden te houden. Deze werd dan ook dadelijk na hun aankomst opgediend, door een zuster met schoone donker-bruine oogen. De zuster ontpakte ook Emilie's zaken en schikte er eenige van op de waschtafel. Zij had juist een toiletspiegeltje in de hand, toen Herman toevallig iets zeer weinig nauwkeurigs zeide, waar echter in de verte onbetwistbaar uit volgde, dat hij de knapheid van der zuster voorkomen had opgemerkt. In de zuster bewoog toen inwendig blijkbaar zeer iets, want het spiegeltje, - voeder der ijdelheid, - viel uit de hand aan scherven, terwijl de houding daarna

verried, dat het niet verontwaardiging was geweest, die bewogen had.

Den volgenden dag kregen Herman en Emilie twee kamers naast elkaâr. Die van Herman was de kamer, waar de Bisschop logeerde wanneer deze het klooster bezocht. De goede zusters hadden aan het ledikant daarom zooveel zorg besteed, dat Herman ondervond hoe men zich een vorstelijke rustplaats moet voorstellen. Alles was van zeer fijn linnen, van kant en goudkleurig satijn, en matrasbed, peluw en hoofdkussens waren gevuld met vederen en andere stoffen, van zoo eene hoedanigheid, dat te bed liggen een situatie en een genoegen van hooger orde was dan Herman er ooit in had leeren kennen. Men ontving den indruk van: niet een bizonder hooge en edele schakeering in eene bekende orde, maar, volledig en wezenlijk, een hóogere orde. Dit bed was waarlijk iets, waarnaar men verlángen kon, vooral in de vermoeidheidsuren van den dag, zoo als een uitgehongerde naar eten en een plattelandsbewoner naar de bergstreek. Reeds in de eerste dagen maakten Herman en Emilie kennis met pensionnaires, meisjes uit Metz, twee zusters van Emilie's leeftijd. Eén dezer bleef ten slotte langeren tijd, het verkeer werd tot een zekere vriendschap en men maakte wandelingen, steeds grootere, met elkaâr.

Men vond de schoonste plaatsen van dit gedeelte der Eifel, waarin Ruhrscheid zich bevond, in de nabijheid van het klooster. Dáar was het dal met de bouwvallen der in elkaârs onmiddellijke nabijheid zich verheffende twee burchten. De bergstroom de Ruhr kronkelde zich diep beneden den toeschouwer rondom de rotsen, waarop de overblijfselen der burchten zich bevonden.

Het was kort na den oorlog. Het was ten tijde der uitgehongerde geleerden, die toch nog voetreizen maakten, en van de groote geld-crisis in Duitschland. Voedselschaarschte. Vooral in het klooster werd het eten voorgezet in ongelooflijk kleine porties. Als hoofdzaak van het voornaamste maal: per persoon twee plakjes vleesch ter grootte van een vijf-mark-stuk, vijf kleine wortelen en een etenslepel aardappelmoes. Herman ging dan soms gaarne in een der hôtels ná-dineeren; maar Emilie weigerde dikwijls hem te vergezellen, van moeheid sprekend

ofschoon de hôtels slechts een honderd-, honderdvijftigtal schreden verwijderd waren.

Herman vond, dat in de houding van Emilie bij haar verkeer met hem als ondergrond moest bemerkbaar zijn het besef, dat hij was de broeder haars vaders, dat is: een nauw verwantte aan het hoogste, wat er voor haar bestond. Herman vond, dat voor een kind zijn vader het hoogste moet zijn, wat er is, en dat de idee ‘dit is mijn vader’, ‘dit is vader’, dermate de opmerking der karakteristieke persoonseigenaardigheden van den vader moet overschaduwen, dat die door het kind nauwelijks worden gekend, ook om dat een kind zijn vader niet mag beöordeelen. Hij meende, dat de schoonste opvatting omtrent den vader bij den knaap van zeven a negen jaar wordt aangetroffen, hoe flauw aan dezen zelf dan ook bewust, en dat bij een openlegging van het hem zelf onbewuste in den knaap déze opvatting blijken zoude. Deze opvatting sluit gemeenzaamheid, kameraadschappelijkheid, in den omgang tusschen vader en kind niet uit. Maar als soms de ondergrond van den omgang ontneveld wordt, zal déze verhouding blijken.

Intusschen was van dezen ondergrond bij Emilie niets bespeurbaar; maar droeg haar verkeer wel het karakter van dat met een beöordeelden en dien ten gevolge niet bepaald beminden gelijke en leeftijdgenoot.

Deze omstandigheid verdroot Herman, - die de gevoelens, opvattingen en gedragingen der menschen tot hun diepste, laat het zijn dus metaphysische, diepte, pleegde na te pluizen, omdat hij dacht, dat men dáár ‘de Waarheid’ vond -, zéér, - want hij meende, dat nu zijn verhouding tot Emilie was gelijk een huis uit los liggende steenen, zonder bindende kalk daar tusschen, gebouwd, en hij achtte het juist en rédelijk en góéd, dat deze omstandigheid hem innig kwetste.

Herman was iemand, die hoofdzakelijk leefde op zijn gevoel. Het grootste deel van het geheel van zijn levensbesef te Ruhrscheid bestond uit de ellende, die Emilie's opvatting in zijn gemoed bracht. Niet, dat hij niet veel in zijn leven, in zijn eigen aard en karakter afkeurde; maar hij meende nu eenmaal, dat indien zijn leven alléén uit veel grootere ondeugden en wandaden bestond dan die bij hem te noemen waren, en indien daar

niéts tegenover stond, dat dán nóg het kind van zijn broeder hem als iets hoogs en eerbied-waardigs moest beschouwen, om dat hij was de broeder haars vaders en dit zijn meest wezenlijke en door niets aan te tasten eigenschap in haar schatting behoorde te zijn.

Het meisje uit Metz, dat langeren tijd bleef, was een dier oranjeharigen, die men noemt rood-harigen, en dit buitengemeen ten onrechte, daar oranje, wèl van donker geel, of van goud, maar van róod toch waarlijk volstrekt niéts héeft. Dit meisje was klein van gestalte, in 't algemeen wat nietig, en had een goed humeur. Dit laatste is overigens iets ontzettend veel voorkomends. Menschen, die bepaald onaangenaam in den omgang zijn, zijn groote uitzonderingen, namelijk niet onaangenaam jegens eenige te noemen personen om eenige te noemen redenen; maar in zich zelf, altijd, en jegens iedereen, onaangenaam. Tusschen Herman en dit meisje ontstond allengs eene sympathie. Men kon dit niet iets verrukkelijks, iets heerlijks, noemen; het was veeleer iets aangenaams. Maar hoewel dit slechts iets aangenaams was, is het leven der gevoeligen zoo eigenaardig en is blijkbaar bij hen in de diepte iets dermate verbonden aan wat oogenschijnlijk alleen aan de oppervlakte bestaat, dat de vernietiging door Emilie der in het Metzer meisje voor Herman ontluikende sympathie Herman er toe bracht te worden tegen elk samenzijn met Emilie na dat het tegenwoordige eenmaal geëindigd zoû zijn. Met woorden, met mededeelingen had Emilie de sympathie te niet gedaan. Zij had van Herman's gedrag in vroegeren tijd aan hare vriendin eene voorstelling gegeven, die het meisje ‘tégen’ Herman had gemaakt. Herman achtte dit een in de geheele, in wezen zoo diep on-juiste en verschrikkelijke, gemoedshouding van Emilie jegens hem passend onder-deel.

Terwijl aldus de gemoederen bewogen, maakten deze drie menschen wandelingen in de buurt, die niet zonder bekoring waren. Het was daar zoo een landschap als men sedert zijn jeugd gewend is met het woord romantisch te hooren noemen. Burchtbouwvallen, rotsen, rotsheesters en bergboomen, een kronkelende bergstroom, opglooyende en neêrglooyende wegen aan de berghellingen, steil-op gerichte geitenpaden.

(Wordt vervolgd.)

Wat is waar?

Bij het vergelijken met elkaâr van de Christelijke en van de materialistische levensbeschouwing, zegt men allicht tot zich zelf: ja, de eerste moge ‘mooyer’ zijn dan de tweede, - vraagt men echter: ‘wat is wáár?’, dán kan men bezwaarlijk meenen, dat men de Christelijke leer de waarheid acht, dat men den inhoud der Christelijke leer even waar acht, als de dingen van het dagelijksch leven. Terwijl men, daarentegen, de uitkomsten der natuurwetenschap wèl even waar acht als die dingen.

Men ontvangt echter op de vraag ‘wat is wáár?’ in dit geval het antwoord van de denkinrichting zoo als die is, wat aangaat haar toestand en wat aangaat haar werking, op het tijdstip van dit vragen, niet alleen; maar ook van een denkinrichting, die door haar langdurig soortelijk leven van een vrij vaste gevormdheid is geworden, en met vaste ‘gewoonten’.

Indien, trouwens, nu eenmaal de wijsgeerige beslissing in ons is voorgekomen, dat men de Christelijke en de materialistische zienswijze niet tegenover elkaâr kan stellen wijl dat gelijk staat met de opvatting, dat een gobelin niets dan wollen draden zoude zijn, tegenover die, dat hij een tafereel uit de godenwereld zoude zijn, te plaatsen, - is het stellen van de genoemde vraag ‘wat is waar?’ slechts geleuter van zwak en laf rondluyerenden geest.

De gobelin is beide, is zoo wel het samenstel van wollen draden als het tafereel uit de godenwereld. Vragen wij wát van beide de gobelin nu éigenlijk ís, dan vragen wij welke van deze twee zijns-soorten de meer essentiëele, de meest wezenlijke, is, en als hoedanig, wij zoo veel mogelijk aan den gobelin moeten denken.

Denken wij aan den gobelin als aan het dradenweefsel zonder het tafereel, dan denken wij aan den gobelin als 't ware *gevild,* zóo dus als wij zouden denken aan onzen broeder ontdaan van zijn huid.

Coué.

Men moet bij het overwegen van toekomstplannen niet met zijn verleden rekening houden. De anderen, met wie men iets over zijn toekomst overlegt, zullen natuurlijk, - voor zoo ver

hun dat mogelijk is naar de mate waarin zij uw verleden kennen - dat wèl doen. Maar zèlf behoort men het niét te doen. Men bevordert beter te leven dan in het verleden door de doenlijkheid van dat betere als onbetwijfelbaar te stellen. Dit komt overeen met de bedoeling van Coué. Coué zegt, dat men hierbij ‘binnen het redelijke’ moet blijven.

Nu antwoordt een gedachte hierop: ‘dit is juist het zwakke in Coué's systeem, want wát ís ‘het redelijke’?

Het redelijke is het op het eerste gezicht, het bij de eerste, oppervlakkige, aanraking van de gedachte met het object, als het redelijke voorkomende.

Als iemand lichten huiduitslag heeft en hij raakt deeltjes daarvan telkens even aan (om het gezellige, het kneuterige gevoel van dat aanraken alleen), dan weet hij, dat hij met deze slechte gewoonte na te laten zich geen nadeel toebrengt, dat grooter is dan het voordeel. En aldus blijft hij, met die nalating, binnen het redelijke. Zóó nu, is er meer. Zoo is er belangrijk veel meer aanmerkelijk belangrijkers.

Portretteeren.

Van groote staatslieden en militairen bestaan weinig goede portretten. Dit wordt hiérdoor veroorzaakt, dat weinig of geen schilders of beeldhouwers, dus kúnstenaars, ‘het groote’ van staatslieden of militairen begrijpen. Ik noem namelijk een goed portret van een groot man, een portret, waaraan men zien kan dat déze mensch dat groote heeft tot stand gebracht, dat wij van hem kennen.

Ik zag onlangs een zoo prachtig portret van Spinoza, dat niet alleen de hoofdzaak van Spinoza's werk daarin was afgebeeld, dat niet alleen men daarin zag het sublime van den geest, zoo als die zich in het werk heeft uitgedrukt; maar dat men een portret noch van Karel den Groote noch van Bismarck noch van welken Heilige of Veldmaarschalk ook zich zoude herinneren, waarin een zóó schoon mensch werd voorgesteld. Aangezien ik nu niét geloof, dat de schoonheid van Spinoza die van alle andere groote geesten overtreft, zoo moet het waargenomene verklaard worden uit de twee omstandigheden, dat kunstenaars

beter begrijpen kunstenaars en denkers dan staats- en krijgslieden, èn dat de portretteerkunst, die op déze wijze den mènsch doet uitkomen, juist betrekkelijk korten tijd vóór het verschijnen van Spinoza is begonnen. Vóór dien tijd werden dergelijke portretten niet gemaakt. Anders ware er wellicht een even mooi uit vroeger tijd aan te wijzen.

Een beeld van Karel den Groote zal U meer den Keizer, het type Keizer, - en dan nog hoofdzakelijk door de het lichaam omhullende attributen - toonen, dan dézen bepaalden mensch, die toen Keizer was. Dè individueele *grootheid* van het denken der vormers van groote Staten zal men in bijna geen enkele afbeelding zien weêrgegeven. Persoonlijke aard, persoonlijk gedachtenleven van een grooten Staat-stichter. Ik weet nauwelijks één afbeelding van Lodewijk XIV (die overigens niet een groot Staat-vormer, maar wel een groot Koning, in een bepaalden zin, was) en van Napoleon I, waarin het wezen dezer, boven alle aarde-bewoners voortreffelijke, personen is uit-gedrukt.

Uit mijn gedenkschriften.[1] Verblijf te Esneux, 1887!

Het nachthemd van Frank was met een tenger rood stiksel aan de polsboorden en aan de halsboord. Het was alles zoo voor hèm gemáákt. Het reikte evenwel niet tot aan de voeten, maar slechts tot aan de knieën. Mijn beschrijving van zijn knapheid van voorkomen is onvolledig geweest; want zijn in zekere beteekenis ‘onbeduidende’ mooiheid was er niet een boersche, maar een edelmannelijke. Hij was als 't ware een mooye, en dan Hollandsche, graaf. Hollandsch, ja. Want hij had in-der-daad juist iets Buitenlandsch. Onder andere om dát het dandy-like in Holland niet inheemsch is. Maar aangezien men, hem Buitenlander-achtig noemende, toch niet zoû kunnen uitmaken of hij meer van een Engelschman dan van een Franschman had, kwam uit de overweging juist de gevolgtrekking voort, dat hij toch in der daad een Hollander, en niets anders, was.

Een mannengelaat, ook een bizonder ‘knap’ mannengelaat, zal

1) Vervolg der bijdrage in den *N. Gids* van Juli 1928.

uitdrukken: iets aristocratisch, iets burgerlijks, of iets boersch. Dit is de uiterlijke zichtbaarheid der ‘mentaliteit’.

Frank had een volmaakten neus, die in grootte en karakter juist paste bij zijn aangezicht. Het was geen adelaarsneus en geen wipneus, maar een vorm, die het begrip neus uitdrukte zonder eenige bizonderheid. Een smalle neus, met lange smalle neusgaten, inwendig licht roode spleten tot dicht bij den neuspunt. Als de neusvleugels zich lichtelijk sperden, werd dat ook een mooye vorm, iets van een slanken vogel, die zal gaan vliegen, heel anders dan het sperren van korte neusvleugels in een dikken neus achter een dikken neuskop, die zoo groot is, dat de neusgaten slechts openingen in de achterste neushelft zijn. Boven aan den neus was aan elken kant een wenkbrauw, naast het plaatsje, waar de neus in het voorhoofd óvergaat. Die wenkbrauwen waren bij hem als gebogen schuyertjes, met recht-op-staande haartjes van dicht in-een-gegroeid haar, bruin-blond. Onder die dakjes leefden de oogen, waarin het zien, maar ook de gedachte, zichtbaar is, groot en bruin achter de haar-bezette bloem-lippen, die de oogleden waren. Daarboven het blanke, boven de wenkbrauwen recht-op staande, voorhoofd-vlak, zooals een brugmuur op brugge-boogen. Onder den neus was de groote, prachtige snor. Als hij zijn militair rochel-spoel-mondgeluid maakte, wipte de geheele snor lichtelijk op. Dat geluid was bizonder imposant voor mij in den tijd, dat hij twintig en ik tien jaar oud was. Iets mannelijkers, neen, meer dan mannelijk, iets meer gentleman-generaal-achtigs kon ik mij niet denken. Ik kon dan ook niets wat maar in de verste verte daarnaar zweemde. Als hij alleen was, gebruikte hij soms een ganzenvederen tandenstoker, die dan, bij een verplaatsing in het gebit, wel een geluid als van op-veerend celluloïd maakte.

Waar kwam hij van-daan? Hij geleek vader noch moeder. Maar van moeder kwam hij dan toch nog meer dan van vader, want van vader, een uitzonderings-, een bizónder mensch, een ‘groot man’, had hij níets. Hij was altijd erg kalm. Ik heb, meen ik, al verteld van dien bedelaar, op een wandeling ontmoet op de hoogvlakte te Esneux, en die geheel onvoorziens uit de struiken in de volstrekte eenzaamheid te voorschijn rees, luid dreigend uitroepend: ‘la charité, s'il vous plaît’, en die bij Frank letterlijk ook maar niet de geringste weder-werking te weeg bracht, nu Frank

in-tegendeel nauwkeurig zoo deed als was daar niets dan wij en de struiken.

In 1878 was de mode wijde broeken uitloopend in zoo-genaamde olifantspooten, zoo dat alleen de punten der schoenen zichtbaar waren. Daarboven droeg Frank dan wel de gekleedde-jas ‘tot onder de knie’, en die ook laag op de borst sloot Dáarboven was zichtbaar de tot zeer laag liggend wijde ‘liggende’ halsboord, terwijl op het overhemdsvlak tusschen den boord en het vest een das aan beide zijden van onder den boord uit lag, die midden op het overhemdsvlakje door een beparelden gouden knijpring werd samengehouden, zoo dat dus ook het boordknoopje vlak onder het stemsleutel-vormige halsgedeelte onder den Adams-appel, zichtbaar bleef, welke das beneden den knijpring weder uit-een-ging en naar beide zijden tot onder het vest uit lag. Boven den stemsleutelvorm aan de keel was de Adams-appel vrij zichtbaar, als een met blank vel overtrokken appeltje. Boven het voorhoofd lag het haar, met de scheiding in 't midden, naar twee kanten in korte glansende veder-plakjes uit, terwijl de uiterst korte haartjes boven de ooren achterwaards opgeschuyerd stonden tegen de van het achterhoofd voorwaards gestreken kapselhelften in. Soms kwam hij, te gelijk met de twee handen, aan de twee snoruiteinden en bracht door die uiteinden om de twee wijsvingers te winden en daarna, ze bovenwaards wendend, los te laten, een fraaien opgekrulden vorm aan de snor, een vorm van opgewektheid en fierheid, zoo als ook is een hoedveêr of staart van staanden leeuw aan Rijkswapen. Dit beeldhouwende gebaar was te gelijk een beklemtoning der aanwezigheid en der persoonlijkheid, het met bewustzijn voltooyend máken van zich zelf door de glijdende zijde tusschen de vingers in het licht van den dag.

Hij trok nooit malle-gezichten. Dit zoû hij beneden de waardigheid geächt hebben, die men heeft hoog te houden. Datgene, wat door godsdienst-priesters en door voorbeeldige staatslieden zeker onwaardig zoude genoemd zijn in zijn jongelingsgedrag, was daar in zijn opvatting níet beneden, om dat in zijn ideaal de idee van luchtigheid zich geweefd had door die der waardigheid. Het was eene ‘wereldsche’, en niet eene zedelijke waardigheid.

Het eenige, wat hij deed, was het omhoog trekken van één wenkbrauw, dat een stil-ironischen kijk op het leven, voor een

oogenblik, beteekent. Men kan dit doen in, intiem, gezelschap en in de eenzaamheid.

Hij droeg aan zijn linker pink een kleinen zegelring met het familiewapen in zwart op melkblauwen steen. Ik denk nu aan hem zoo als hij was omstreeks 1878. Zoo'n kop, als ik beschreven heb, met die scheiding in 't midden en die korte plakjes haar aan beide zijden daarvan, zouden velen, vooral nu, een belachelijken kapperskop noemen (eigenlijk een kop, zoo als, in de verbeelding der cabaret-liederen-dichters tusschen 1870 en '80, Parijsche kappers dien zèlf hadden; men vergeet, dat nú nog b.v. zoo wel de Koning van Engeland als de Bisschop van Haarlem zoo gekapt zijn.) Ja, hij was mijn broêr, niet waar; wel lang geleden, maar toch herhaaldelijk was hij tijden lang zeer dicht bij mij als m i j n b r o ê r ; niet zoo als predikanten alle mannelijke leden van hun gehoor ‘broeders’ noemen; maar in veel meer de innigheden van den geest binnen dringende beteekenis, was hij mijn broêr, namelijk om dat wij van de zelfde ouders waren. Tusschen hem en mij was het broederlijke. Ik geloof niet, dat wij ooit bizonder lief of innig met elkaêr geweest zijn. Kussen van hem van na mijn vijfde, zesde jaar herinner ik mij niet, ook niet, dat wij wel geärmd zouden geloopen hebben; maar, ons onbewust, had in ons het feit van de broederschap wortel geschoten; en als men nu als kunstenaar schrijft, zoekt men te putten uit het diepste binnenste, waar het onbewuste soms al zijn het maar zeer kleine deelen van zijn onvergelijkelijke schatten laat ont-dekken.

Als ik nu zeg: ‘hij was mijn broêr’, dan voel ik nú, waarom ik, zonder dat toen zelf te weten, alles aan hem zoo geweldig belangrijk vond, toen ik negen of tien en hij negentien of twintig was. Beschrijven is wedergeven wat men gewaar wordt bij Aanschouwing en Aanschouwing is wellicht de hoogste geestesverrichting. De gelukzaligheid zal bestaan uit Aanschouwing.

Ik heb mijn broeder aanschouwd. In de eene orde dié zichtbare, hoorbare, voelbare figuur, met deze en gene bizonderheden, dien ik als kind eerst allengs in het bewustzijn zag dagen als mijn broêr, dien ik daarna zus en zoo heb bijgewoond, en die later verdwenen is uit mijn gezichtsveld, en weder later verdwenen is van op deze aarde. Maar in eene ándere orde: als den vertegenwoordiger van het broederschap ten opzichte van mij. In eene

andere orde eene gestalte buiten mij, waarvan ik het besef had, dat dit was mijn broêr. In déze níet: z ó o e n z ó o w a s mijn broêr; maar: dit was *mijn broêr.* Een ideale verhouding tusschen broeders komt zelden voor. Maar het laat zich aanvoelen, dat tusschen broeders alleen een vriendschap mogelijk is, zoo als tusschen anderen niet mogelijk is, de hoogste vriendschap. De idee broederschap sluit in de uit de geheele menschennatuur van twee menschen voortkomende hoogste vriendschap. Gij 'houdt' wellicht 'niet' van uw broêr; maar de feitelijkheid van het broederschap houdt in, dat gij, in het diepste van uw wezen, diep onder de karaktereigenschappen van u beiden, die veroorzaken dat gij aan elkander antipathiek zijt, terwijl het aan u zelf dus onbekend blijft, van alle menschen, behalve uw vader en moeder, het meest houdt van uw broêr. Bij sommigen, wien hun broêr antipathiek voorkomt, zal hun liefde voor hem blijken in den droom. Bij anderen bestaat zij ook, ofschoon hun nooit bekend wordende, - om dat zij een bestanddeel is der algemeene menschheidsnatuur.

Dreyfus.

Met Dreyfus stond de zaak aldus:

Een onschuldige was tot een gruwelijke straf voor het geheele leven veroordeeld en onderging die.

Van dezen onschuldige moet de onschuld uitgebracht, openlijk bekend gemaakt worden, en hij moet worden in vrijheid gesteld.

Ongetwijfeld; maar; tot elken prijs?

Natúúrlijk; tot elken prijs!

Dus: verondersteld, dat de onschuldige in vrijheid kan worden gesteld, alléén indien honderd andere onschuldigen zich aan de straf onderwierpen, welke dien éénen ten onrechte was opgelegd, - zoû tot dién prijs de onschuldige ook in vrijheid moeten worden gesteld?

Deze veronderstelling en deze vraag zijn ongerijmd, want het genoemde geval zoû zich nooit kunnen vóordoen.

Deze veronderstelling en vraag zijn niet ongerijmd ook indien in der daad dit geval zich nooit zoû kunnen vóordoen. Want zij doen blijken, dat niet *tot elken prijs* de onschuldig veroordeelde in vrijheid moet worden gesteld. Zij doen blijken, dat niet tot een

prijs, die zelf iets ergers beteekent, de onrechtvaardigheid moet worden te niet gedaan. Zij doen blijken, dat de onschuldig veroordeelde moet worden in vrijheid gesteld, mids er daarmede niet iets ergers geschiede dan dat een onschuldig veroordeelde levenslang vreeselijke straf ondergaat.

Zoodra wij niet meer kunnen zeggen, dat tot èlken prijs de onschuldig veroordeelde in vrijheid moet worden gesteld, erkennen wij dus te moeten overwegen of hetgene, waarmede de in-vrijheidstelling kan worden verkregen, erger is dan het feit, dat een onschuldige straf ondergaat, of niet.

In het geval van Dreyfus, lijkt het, in verband met discipline, prestige, hiërarchie, *in het leger,* reeds althands quaestieus wat zwaarder weegt: de gruwelijke onrechtvaardigheid jegens Dreyfus of het aantasten der moreele orde in het leger. Indien gedurende den oorlog een - overigens geheel ter goeder trouw - een mensch ten onrechte veroordeeld hebbende krijgsraad de eenige bepaald geniale leiders van het leger tot leden had, ware het niet zeker, dat de onschuldig veroordeelde niet zoude moeten worden opgeöfferd aan het behoud van het prestige en de positie der oorlogsleiders.

Maar de bevrijding van Dreyfus heeft veel meer gekost dan het verlies hunner plaatsen aan eenige der beste Hoofd-officieren. Onder andere de levens van kolonel Henri en Emile Zola.

Indien men nu krachtens de zoo even gehouden redeneering de zegeviering der Rechtvaardigheid als volstrekt alles-overheerschend beginsel *moet* opgeven, wordt dus o.a. de vraag wat meer waard is: het geluk, de eer, en z.v. van Dreyfus òf het leven van Henri en Zola.

Geestelijke warmte.

Men kan warm ethisch voorstaan de familië, het gezin. Maar hoe wil men warm ethisch voorstaan de geisha, de ‘sweet girl’?

Na het lezen van Keyserling, D a s S p e k t r u m E u r o p a s , vindt men dat alles zeer interessant, hoog gedacht. Hij is de hoogste denker van den tegenwoordigen tijd. De specialiteiten van bepaalde afdeelingen der philosophie, - analytische, impressionistische philosophie - zoo als Bergson - laat ik hier buiten. Keyserling is de hoogste meer algemeene, anthropolo-

gische, denker. Maar hoe beseft men, - na het lezen van Keyserling - dat het voorstaan van iets, waarvóór men *warm gevoelt,* toch iets heerlijkers, iets mooyers, is!

Keyserling's vooroordeelloosheid.

Indien men zegt, dat de geestes-houding, met welke Keyserling op reis gaat, - namelijk die der volstrekte voor-oordeelloosheid, der volstrekte, loutere, ontvankelijkheid, er eene verkeerde is óm dát zúlke ontvankelijkheid niet bestaat, niet kán bestaan, - wordt bedoeld de geestes-houding, met welke Keyserling méent op reis te gaan. Want juist om dat de bedoelde ontvankelijkheid niet kán bestaan, kán Keyserling daar ook niet mede op reis gaan.

Hij gaat op reis zonder voor-op-gestelde gedachte, zonder de te ontmoeten omgevingen aan een vooraf in hem aanwezige opvatting te toetsen. Hij stelt zich, ledig, geheel open en wacht af wat er gebeuren zal, welke inwerkingen er in zijn geest zullen plaats hebben. Maar hij vergeet, dat die geest noodzakelijkerwijze één, bepáalde, gevórmde, geest is, een zekere ‘mentaliteit’, die bij hèm zóo is en bij anderen weêr anders zal zijn.

De opvatting, dat men geen opvatting moet hebben, is zelve een opvatting, en men zoû moeten *beginnen* met *aan te toonen,* dat déze opvatting beter is dan een meer concreete en nauwer bepaalde opvatting.

Keyserling's geest, in welken voortdurend ontvangst van indrukken en bewust-making plaats heeft, is een menschengeest, die gevormd is door... zijn voorouders, dan door Emanuel Kant en diens linie, door... liberalisme, en zoo verder, en die door zeer fijn ontwikkelde zintuigelijke en gemoeds-gevoeligheid en door buitengewone gedachte-kracht wordt bijgestaan.

Wat Keyserling zegt is dus niet de reactie op de wereld van den tot een soort ideale ‘oorspronkelijke’ zuiverheid en klaarheid teruggebrachten menschengeest; maar de reactie op de wereld van dien éénen, soortelijk en historisch zeer goed te classificeeren, geest.

Neurasthenie.

‘Ik doe dat,’ zeide Dr. Stenhold, ‘om den neurasthenischen toestand te voorkomen.’

‘Maar gij hebt toch zelf gezegd’, hernam Ferdinand, ‘dat die neurasthenische toestand niet zoo erg was, wel onaangenaam, maar, wèl beschouwd, slechts líchtelijk onaangenaam; en nóóit eenig gevolg gehad hebbende, dat er een weinig op áan kwam. Ook hebt gij zelf gezegd, dat de vrees voor den neurasthenischen toestand, welke dien toestand iets onoverkomelijks doet achten en in samenhang met die schatting maatregelen doet nemen, zelve een neurasthenisch verschijnsel was.

Als gij over dit een en ander aldus denkt, wáarom doet gij dan toch wat gij nu doet om de vrees weg te nemen en den toestand te voorkomen, nu deze maatregelen zelve toch, op andere wijze, óok nádeelig werken?’

‘Ten eerste’, antwoordde Dr. Stenhold, ‘doe ik wat ik nu doe niet alleen ten aanzien van den verwachtten neurasthenischen toestand, maar ook om den op dit oogenblik in mij aanwezigen gedrúktheidstoestand op te heffen. Ten tweede kan ik op het oogenblik, dat het neurasthenisch verschijnsel der vrees voor den neurasthenischen toestand in mij aanwezig is en mijn gedrag beïnvloedt, niet handelen alsof alleen in mij aanwezig ware de koele verstandelijke waardeering der neurasthenische verschijnselen, die zich voordoet in de afwezigheid dier verschijnselen zelve en die, dán, alléén mijn gedrag beïnvloedt. Ik weet, dat wat ik nu doe nadeelige gevolgen zal hebben, maar op het oogenblik ín het neurasthenisch verschijnsel van de vrees voor den neurasthenischen toestand zijnde, komt mij zoowel dat verschijnsel als die toestand iets ergers voor dan zijn de nadeelige gevolgen van mijn, het optreden der neurasthenie voorkómend, gedrag. Ik kies dus nu de nadeelige gevolgen mijner maatregelen en meen daarmede van twee kwaden het kleinste te kiezen.’

P.H. van Moerkerken's historische roman door Willem Kloos.

(Eros en de nieuwe God, door P.H. van Moerkerken. Amsterdam, P.N. van Kampen en Zoon).

Van 1873-77, dus in den tijd, dat ik de Amsterdamsche Hoogere Burgerschool op de Keizersgracht van de 2e naar de 5e klas tot en met het eindexamen had af te loopen, en dit naar behooren volbracht, las ik, als het meegekregen huiswerk af was, waar ik als rustig kind altijd vlug mee klaar kwam, zonder ophouden vele soorten van Fransche, Duitsche en Engelsche romans. En zoo kauwde ik dan en herkauwde ik voorzichtig-langzaam en steeds voet-bij-stuk houdend nadenkend - reeds als jongen, juist als nú nog, was ik gewend bij al mijn lektuur zoo te doen - het meerendeel der epiek-in-proza van Victor Hugo, de verhalen van D'Arlincourt, zoowel als vele boeken van Xavier de Montépin o.a. en Eugène Sue. Ik zie thans nog duidelijk vóór mij, hoe ik, van innerlijkst gestel wel solied-gezonde, maar toch eenigszins teêre, en aan den buitenkant, dus omblaasbaar-lijkende, schrale, lange, weinig spier-sterke knaap - uit alle moordende ziekten, die mij overvielen, ben ik, gelukkig, altijd met nieuw élan, dus als verjongd, weer òp kunnen staan - hoe ik, zeg ik, mijn linkerhand van achtren op mijn nog gele, stugge haren drukkend, en alleen-maar op het voor mij liggende boek lettend, mijn toen doodsbleeke facie uren lang voorover hield naar de letters heen, om mij zoodoende volslagen af te zonderen, met mijn eenige pleizier, mijn altijd-volle hersens, van mijn jegens mij zich steeds onverschillig-dof gedragend, en nu en dan, op zijn onverwachtst, zonder dat ik begreep

waarom, een snel kort woord van scherpe berisping naar mijn zwijgende gebuktheid richtend familie-interieur.

Ja, als het heel slecht weêr was, en ik dus niet, lijk het in mijn vrijen tijd van zelf mijn gewoonte was geworden, urenlange wandelingen met een paar vriendjes, of in mijn eentje, op de verre onbebouwde buitenwegen van mijn mij reeds overal bekende groote stad kon maken, was die onvermoeide lektuur, daar zij mijn voor al mijn huisgenooten verborgen gehoudene innerlijke melancholie overstemde, mijn eenige veilige wijkplaats voor het hatelijk-stroef bewegend, en als ik niet onbewust-psychisch oppaste, zooals ik door die werklijkheid, gelijk zij nu eenmaal was, gedwongen, al gauw leerde doen) telkens stijf-hard op mij inhakkende marionettentheater, waarin ik mij reeds van mijn vroegste en natuurlijk nog vage bewustwording - dus sinds mijn derde jaar - ik was een diep-innig, spontaan en alles bespeurend kind - nooit op mijn gemak had gevoeld, maar dat ik, zoo goed en zoo kwaad als het gaan wou, moest blijven verdragen, omdat een Noodlot het zoo wou. Immers reeds op het eind van mijn eerste jaar, was mijn eigen levensvolle Moeder, kermend van smart over mijn toekomstig lot en over dat van een pasgeboren broêrtje, dat haar, gelukkig voor hem-zelf, onmiddellijk volgen zou, naar het voor ieder Onweetbare gegaan. Ik merkte van haar eens-bestaan hebben echter eerst op mijn 18e jaar, toen mij mijn geboortebewijs, voor de militie, in handen gegeven worden moest, en ik, in het eerste oogenblik verwonderd, maar dadelijk daarna, weemoedig-opgewekt, het mij altijd onontraadselbaar geleken hebbende mysterie mijner jeugd-ellende plotseling begreep. Terwijl mij, een aantal jaren later, dat voor mijn kindertijd zoo tragische sterfgeval, door een toen oude dame, die er bij tegenwoordig was geweest, heel toevallig, onder haar keuvelen met mij over den ouden tijd, opeens breedvoerig werd meegedeeld. En zonder eenige sentimenteele nagedachte gesproken - van leeg druk gevoelig-doen ben ik, tot mijn genoegen, altijd vrij kunnen blijven, zóó zelfs, dat ik, als klein knaapje reeds, wat er ook tegen mij gedaan mocht worden, alleen bij hoogste uitzondering, aan het huilen sloeg: ik hoorde alles, wat men mij toe wou duwen, stil-zwijgend aan, mij ferm verbijtend, tot ik het zaakje in mijzelf klaar had gespeeld, en ik weer rustig werd - zonder dus eenigszins te overdrijven, herhaal ik, kan ik

verklaren: het gemoedelijk aan mij vertelde relaas van dat voor mij tragische sterfuur, zoowel als mijn wel 40 jaren voortgeduurd hebbende treurige levensondervindingen, zonder dat ik daar zelf reëele aanleiding toe gaf, door zoovelen, die ik leerde kennen - och, ik doorzie nu hun binnenste Wezen en kan dus om hen glimlachen - lieten mij in het onzekere, of het bestaan moeten als konsekwent dus altijd het goede willend, want ernstig-werkend en recht-uit eerlijk mensch midden in den chaos van gewoonlijk maar wildweg tegensprekende en den voet dwars-zettende en het ook niet met alles nauw nemende andere menschen een wezenlijke zegen heeten kan. Maar toch werd ik nooit een volslagen pessimist, noch allerminst een misanthroop - de volledige wijsgeerige desillusie over alles zal eerst na mijn allerlaatsten glimlach zich van mij meester hebben kunnen gemaakt. Want mijn diep-in geborene geestlijke energie, mijn onbewuste zielskracht heeft mij, tot heden, steeds op de been gehouden, en zal dit nog heel langen tijd, hoop ik, blijven doen, totdat ik eindelijk op allerhoogst-mogelijken leeftijd verdwijnen moet want mij ga oplossen in het Onbenaderbare Mysterie, dat God of het Wezen van alles wordt genoemd. Maar wel - als intermezzo dat eigenlijk niet tot deze studie behoort, moge dit hier even staan - als levens- en menschenkenner heb ik hoe langer hoe meer voor mijzelf de vaste zekerheid gekregen, van uit den stil-sterken fijner-geestlijken Ondergrond, die mij levenslang is blijven dragen, dat de geestlijk-ondoorwerkte menschenmassa's, die men thans door ambitieuse enkelingen, met een andersrassig stelsel op de lippen hoort en ziet voortjagen en opzweepen om naar de hoogste heerschappij - zoogenaamd - over al hun medemenschen te grijpen het voor het toekomstige heil, want de vrije geestlijke ontwikkeling van het kaukasische menschenras onzinnigste doen wat zich denken laat.

Ik liet mij hier, van binnen uit daartoe gedrongen schrijvend, onwillekeurig gedachten ontglippen, die ten deele mij reeds van tijd tot tijd vaagbewust kwamen schemeren, toen ik als jonge maar reeds verder en dieper dan de meesten gaande knaap mij vermaakte met het lezen en herlezen van tallooze Fransche romans en ik daartusschendoor mijn eigen kind zijn, dat behalve in het kunnen begrijpen, bij zoovelen achterstond in het overige, want in

lichaamskracht en niet-verlegen zijn met het leven, mijn zonderling menschje-zijn, zeg ik, overdacht, zoowel als de geheel onzekere toekomst, die mij te wachten stond, daar ik in de buitenwereld reeds merkte, dat eigenlijk ieder wezen vijandig zich verhield tegenover zijn medemenschen, zoodat alles daardoor verkeerd liep en loopen blijven zal.

Maar laten wij terugkeeren tot het studieuse lezen mijner jeugd, tot mijn met getrouwen ijver steeds voortgezette doorgronden, voor zoover als dat toen gaan kon, van Fransche auteurs. Het voornaamste wat mij van de vier genoemde en van een 15-tal andere Fransche romanschrijvers, die ik toen voor een stuiver per deel en per week kon huren, bij is mogen blijven, zoodat het zelfs heden nog als door repercussie met spiegels van uit den versten achtergrond mijner altijd diep-in levende en bewegende Psyche schijnt te wenken, is van Sue *Le Juif Errant* en van Hugo *L'Homme qui rit,* zoowel als het verhalende gedeelte - ik was toen nog te jong, om mij echt voor bouwkundige en soortgelijke historische beschouwingen te interesseeren, - van *Notre Dame de Paris.* Ja, deze drie boeken vooral lieten een blijvenden indruk na op mijn toen reeds als altijd later, alles goed meenend en krachtig levend Binnenste, maar dat door de als infernale omstandigheden van mijn jeugd, geweldig naar en in zichzelf teruggedrongen, zijn eenigen troost zocht en vond in die lektuur en buitendien in visioenen, zelfgemaakte, van een andere sfeer, als die waarin ik toen doodstil en gedwee, zonder zelfs te mogen praten, tot mijn 20e jaar vertoeven moest. Ja, zoo bleef mij niets anders over, dan mij met mijzelf te bemoeien, dat is met mijn eigen inwendig zielsleven en daartusschendoor in mijn eenzaam hart gezellig-ontroerd te genieten van de mij, den preciesen jongen, die later, zoo was het bepaald, in Delft zou gaan studeeren, overigens nog al zonderling lijkende fantasieën die ik aantrof in de vele Fransche boeken die ik las. Die lektuur behoedde mij voor wanhoop, want sterkte mijn vijftienjarigen geest tegen de onafgebroken banale kwellingen, die ik diep-hartstochtelijk-stille daaglijks, zwijgend, ondervond. Sprak ik meer dan een woord of tien, dan werd mij kortaf het zwijgen opgelegd en zweeg ik dan, en ging ik ijverig lezen, dan werd ik, soms in mijn bijzijn, tegen andren, die ons toevallig bezochten, een vervelende ‘stiekemert’ genoemd, omdat

men natuurlijk niets begreep van mijn fijn-psychische zelfbeheersching, die, als ware ik een stoïcijn, heel krachtig in mij was geworden, sinds ik, als nog heel klein kind, om mijn onnoozel tegenspreken en gillen, bij onbarmhartig-driftig op zij duwen, wel eens ten slotte op den grond was gesmeten, en daarna in een hoek van de kamer geduwd, of naar boven gejaagd, waar ik dan wel een uur lang met mijn gezicht tegen den muur moest staan, zonder dat ik het behangsel met mijn vergeefs bedwongen tranen nat maken mocht.

Maar och, ik die van nature een kleine driftkop schijn geweest te zijn, leerde door die ononderbroken voortgezette onhartelijke bejegening van wege de mij niet bestaande figuur die ik mijn moeder waande te wezen, de later slechts zelden te kort geschotene zelfbeheersching, die een ook de kleinste dingen diep-hartstochtelijk voelend mensch vóór alles in dit leven behoeft.

Van de Engelsche auteurs, die ik echter voor het meerendeel in het Hollandsch moest lezen, ondanks het feit, dat ik reeds als achtjarig knaapje de beginselen van hun taal geleerd had van een goede tante, die langen tijd bij haar geheel en al ver-Engelschten broer in Manchester had gelogeerd - op mijn scholen, onder den heer Sandoz en later op de H.B.S. onder E.J. Vogin, was ik nooit heel veel verder dan door dat kinderonderricht gekomen, omdat de eerste, een gedempt-joviale gentleman, met sierlijk-geëlanceerde handbeweging en fijn-sonoor geluid, veel te vlot sprak voor mijn zich geen woord ontgaan laten willende hersens, zoodat mijn oplettend luisteren bij hem achter moest blijven, terwijl de laatste daarentegen zóó langzaam vorderde in zijn hem allergewichtigst lijkende mededeelingen, dat ik in de eerste helft van zijn betoogjes meestal zelf reeds raden kon waar zijn oudheerige stem het op het einde van den volzin over hebben zou, zoodat ik ten slotte maar niet meer luisterde, en in mijn hoofd niets anders voor mij zag als de boomen van den Amstelveenschen weg of van de Kalfjeslaan, waar ik Woensdags en Zaterdags dikwijls liep - van de Engelsche auteurs dan, herhaal ik, las ik o.a. Ainsworth, Bulwer, Willie Collins en George Eliot, natuurlijk niet alle boeken, neen, slechts enkele en alleen, als ik ze niet in het Hollandsch kon krijgen, in hun eigen taal, voor zoover als ik daar moeilijk ploeterend in

slagen kon met behulp van het wel verdienstelijke, maar natuurlijk lang niet toereikende woordenboekje, dat, blijkens het titelblad, door een meneer Jaeger voor de scholen was samengesteld. Doch, om de volle waarheid te zeggen, grepen die Engelsche boeken mij evenals de meeste der Fransche, slechts uiterst zelden in mijn altijd van heel andere dingen vervuld, want meestal alleen als ik niets verplichts had te doen, naar de eindelooze verten der luchten kijkend en dwaaslijk daar ver-weg te vliegen wenschend kwâjongensgemoed. Ik zocht, als vijftienjarige, een mooiere werkelijkheid dan die welke ik maar al te goed kende, in die stille verre Hoogte, want ik wist toen natuurlijk nog niet, dat ik die schoonere en meer essentieele Realiteit in mijn eigen Binnenste zou kunnen vinden, als ik daar maar eerst beter in door te dringen en te speuren had geleerd en wel, omdat het diepste geestlijke Binnenst van mijzelf, zoowel als van ieder ander, maar deze andren kunnen zich die Diepte niet bewust maken, verband houdt met het daarachter liggende eenige Echt-Reëele, dat buiten Plaats en Tijd gelegen, de Oerbron is en het ware Wezen van den meestal ons plagenden schijn, die onjuistlijk ‘Zijn’ door ons wordt genoemd. Ik geef klaar-geformuleerd hier weer, wat ik als kind reeds bijna voortdurend voelde, maar zonder dat ik het toen precies te zeggen wist, zooals ik het thans, nu ik volkomen rijp geworden ben, het met eenvoudige woorden vermag te doen.

Neen, al die poppetjes in die Engelsche romans die met elkander altijd vaag bleven redekavelen over vraagpuntjes, die mij als innerlijk wijd-reikenden en met veel echtere, maar voor mij toen nog volstrekt onoplosbare kwestie's altijd bezigen knaap, volstrekt onbelangrijk moesten schijnen, die pratende popjes, zeg ik, en de dingetjes, die met hen gebeurden, lieten mij eigenlijk vrijwel koud.

Een klein beetje meer schik had ik echter in het lezen van enkele der Duitsche romans, die ik toen in handen kreeg, en dat ik hen aantrekkelijker vond, kwam vermoedelijk, omdat er zoowel door een deel van de afkomst mijner moeder, wier moeder van zichzelf Hebert heette - uitgesproken als het Fransche Hébert - zoowel als door die mijner familie-naamgenooten in een reeds bijna 200 jaar vervlogen Verleden en waardoor mij b.v. als 19-jarige opeens tot mijn verrassing behoorlijke Duitsche verzen uit mijn pen kwamen vloeien, heelemaal van zelf, zonder dat ik er eenige moeite

mee had, omdat er, herhaal ik, een verre psychische verwantschap tusschen mij en de bewoners van Midden-Duitschland bestaat.

En toen ik dan ook eens, nu een 35 jaar geleden, door dat deel van het groote land onzer Oosterburen mocht reizen, voelde ik mij tusschen die vreemde, vaak nog middeleeuwsche huizingen volkomen op mijn gemak. De menschen keken mij door de bank heen gemoedelijk aan, zonder dat één hunner, zooals dat overal op reis met vreemdelingen gebeurt, probeerde mij meer te laten betalen dan hem wezenlijk toekwam, alsof zij allen naieflijk wisten, door mijn oogopslag en gebaren: dát is een der ónzen; wij kennen hem wel. Hun vergissing duurde natuurlijk slechts kort, want zij bespeurden al gauw dat ik een Hollander was, en dan week opeens de aanvanklijk amicale gemoedlijkheid voor iets meer korrekts, maar toch nog altijd gemoedelijk-doends.

Ik begon mijn Duitsche lektuur met Wilhelm Meister's Lehrjahre, maar - ik telde pas 17 jaren - die roman van den grooten Goethe, wiens naam wel eens op school van de lippen van den pittigen Herr Poser viel, dat eerste groote Duitsche boek, dat ik probeerde te gaan lezen, leek aan mijn mijmerende jongensziel, maar die slechts met korte woorden sprak - ik leefde altijd geconcentreerd - eigenlijk wel wat lang-van-stof.

Goethe, dacht ik toen (resoluut, zooals alle knapen) vergeleken met de Franschen, die ik las, vind ik eigenlijk een beetje vervelend, want hij heeft zoo verschrikkelijk lang noodig, voordat hij er eindelijk toe komen kan iets te zeggen, wat ik duidelijk vóór mij kan zien. Maar ondanks die teleurstellende ondervinding, bij de lektuur, vond ik toch in den W.M. verscheidene tooneelen, die geheel vrij van er weinig toe afdoende redenatie's mij het 18e-eeuwsche Duitsche menschenleven deden zien, zooals Goethe, dacht ik destijds reeds uit mijzelf, het in eigen persoon moet hebben bijgewoond, ja meegemaakt misschien. En ik ging dus reeds als schoolknaap van Goethe houden; mijn groote, levenslang gebleven bewondering voor hem zou pas komen, toen ik heel wat later den Torquato Tasso en bovenal de Ifigenien las, zoowel als een groot aantal zijner liederen. Maar zóó ver, nl. dat ik veel voor verzen ging voelen, was ik toen nog niet. Want wel had ik reeds jaren lang van tijd tot tijd in mijzelf gerijmd, al schreef ik het maar zelden op, ('t was meestal flauw-grappig van toon, soms met een kinderlijk-sarcas-

tische bedoeling), maar toch lieten alle verzen, die ik in mijn schoolboeken las, en die mij aangeprezen werden als fraai, mij zoo koud als een steen: ik weet nu, dat zij hol-druk-doend waren of prozaïsch-suf. En als ik thans diezelfde officieel mooi gevondene verzen herdenk, b.v. ter eenre Borger's Aan den Rhijn en ten andere 't eenvoudige, maar ook wel wat te vlak-voelende Bellamy's Roosje, welk laatste ik nu reeds 55 jaren ken, want ook in latere tijden herhaaldelijk heb gelezen en herlezen, maar dat ik dan altijd meer een weinig-expressief gerijmd prozastukje, dan een waarachtig gedicht moest blijven vinden, dan kan ik naar waarheid verzekeren, dat wat er door de officieele Hollandsche literatoren van voor 1880 op werd gevijzeld, als onsterfelijk-schoon, mij thans wel in mijzelf, als nog dieper dan vroeger, doorwerkte Geest, te intensief-psychisch door mij afgekeurd kan lijken - er schuilt wezenlijk wel iets flauw-beminnelijks in dat Roosje - maar dat toch mijn meestal verzwegen afkeuring van het meerendeel van het Hollandsche vers-werk, dat in 1880, toen ik nog een jongen was, tot den hemel werd verheven als blijvende Hollandsche verskunst, maar dat nu vrijwel is vergeten, elken dieperen ondergrond miste van waarachtige poëzie. Het was alleen wat men noemen zou kunnen: technisch-korrekt gebouwde rederijkersrijmkunst, zonder waarachtige diepe, geestlijke, dus psychische warmte, want zonder sterk levenden, onbewust-geestlijken ondergrond.

En al wordt dit misschien op het oogenblik nog niet door allen beäamd, mijn altijd rustig-werkende onbewuste Achterdiepte, die mij, den uit mijzelf, volkomen onpretentieusen Aardling, altijd op de been bleef houden, en mij inblaast al het Nieuwe, wat ik voortdurend zeg, want wat ik, diep in mij zelf naar haar luistrend, als een stille waarheid weet, die hyperpsychische Achterziel, die steeds tot mijn zich uitend Buitenwezen bleef spreken, ook al beletten ongunstige omstandigheden mij wel eens een poos lang om veel op papier te brengen, mijn tegen alle aardsche dwalingen inwerkend Binnenste zegt mij duidelijk, dat de goede Bellamy, dien ik stellig waardeeren blijf als den goedwillenden Probeerder die hij geweest is, vergeleken bij zijn tijdgenoot Feith bv., als Wilier zoowel als Kunner een niet veel beteekenende is geweest. Ook dit is een bevinding, die mij als jongen reeds klaar werd, en dat ik tot dusver, zooals ik meen, nog nooit over Bellamy sprak,

al bezit ik reeds lang een verzameling van zijn werken en van wat er over hem geschreven werd in 18 deelen, komt alleen, omdat ik niet alles opeens kan zeggen, wat zich langzamerhand aan meeningen en gedachten verzameld heeft in mij. Wilhelm Meister's Lehrjahre dus, al hield ik er eerbied voor (het waarlijk waardevolle, dus blijvende, heb ik in mijzelf, dus ook niet in mijn geschriften ooit aangerand), Goethe's roman, zeg ik, kon mijn knapengemoed slechts matigjes bevallen, maar wel daarentegen werd ik - ik moet er nu stil om glimlachen - diep-in mijn binnenst Wezen getroffen, ja ontroerd door Marlitt's romans, en vooral *Die zweite Frau* en *Das Geheimnisz der altten Mammsel* vond ik, zoolang ik een H.B.S.'ser was, geniale scheppingen, die mij grepen in het gemoed, al stond ik over die zoo kort geleden verrukking van mij natuurlijk verbaasd, toen ik een paar jaar verder was gekomen en negentien geworden was.

Maar ik vraag mij toch wel eens af: was Marlitt wel zoo absoluut-waardeloos in diep-in psychisch en aesthetisch opzicht, als zij thans, meen ik, algemeen den naam heeft van te zijn? Want al kon mijn letterkundig oordeel, toen ik een jongen van zestien was, natuurlijk allesbehalve eeuwig-blijvend want psychisch-objektief heeten, ik had toch wel degelijk reeds eenig fijner literair onderscheidingsvermogen. Ebers bv. - en ik nader hier zeer dicht het eigenlijke onderwerp van dit studietje, Georg Ebers, zeg ik, was ik met groote gretigheid gaan lezen: ik had reeds jaren lang op kindermanier met Egypte gedweept; als kleine jongen had ik in de pyramiden weg willen kruipen, als ik daar plaatjes van zag, want dan zou ik, zoo stelde ik mij vreemd-kinderlijk, want zonder dat iemand uit de omgeving het merkte, onbeweeglijk-stil zittend maar diep-koel-opgewonden voor, daar dan rustig blijven zitten, van alle vervelende menschen gescheiden, tot de Dood mij plots overviel. En de Sfinx leek me een gruwlijk, ijskoud monster, op welks harde reuzenoogen ik mijn eigen oogen zou willen leggen, de armen om zijn wijden hals slaande en mij met mijn nagels aan uitsteeksels vasthoudend, tot ik ten slotte versuft dus zwak geworden, pijlsnel voor goed naar beneden zou tuimelen in het daar dan over mij heenstuivende eeuwige zand. Doch, om de waarheid te zeggen, vielen de romans van den knappen Egyptoloog mij eigenlijk wel een beetje tegen: de beschrijvingen

die hij mij gaf, boeiden mij wel, al leken mij verschillende bladzijden wel eens wat al te schoolboekachtig precies, maar de koningen en hovelingen, de dames en heeren van dit overoude Egyptische Hof, waar ik zelf wel page had willen wezen, om dat alles nog precieser te kunnen waarnemen en bewonderen, leken mij zóó onmenschlijk-onnatuurlijk want altijd als aangeblazen sprekend, dat ik, meende ik, (als jonge en inwendig steeds smeulende maar soms ook plots-opvlammende knaap) indien ik wezenlijk tusschen al die onnatuur had moeten leven, waarin zelfs de hoogste hoogheid slechts als een deftig derderangs-akteur doet, dan zou ik stellig, zoodra ik er kans voor kreeg, de een of andere woestijn zijn ingevlucht, om daar een oase te zoeken, waar ik dan verder met alle mooie boeken eenzaam dus vrij zou kunnen bestaan, haarfijn lettend op alles wat mij schelen kon, zoowel naar buiten als naar binnen, en dus niets te zijn dan mijn eigen zieltje, dat alleen om het diepst-wezenlijke van alle dingen gevend, dit altijd in de werklijkheid gemaskeerd ziet door een mallen uiterlijken schijn.

Zóó meende ik reeds als schooljongen, en daarom was ik ook nooit bijzonder gesteld op historische romans.

Maar om nu eindlijk tot Van Moerkerken te komen: zijn ‘Eros en de nieuwe God’ - ik beken, dat ik het met een soort van vage aarzling ging lezen - is mij gebleken een - zooals men het noemen mag, want het boek is slechts kort - monumentje van blijvende waarachtigheid in onze nieuwste literatuur te zijn. Er wordt een wel individueel te noemen, want slechts enkele personen betreffend, maar toch historisch gebeuren in beeld gebracht uit het Oostersch-Romeinsche rijk van 440 na Chr., toen Theodosius, de tweede van dien naam, daar heerschte, met Eudoxia zijn wezenlijk na anderhalf duizend jaar nog zeer belangwekkend gebleven gemalin. Want belangwekkend, ja voor wie dieper-psychisch de geestlijke lotgevallen der arme Menschheid weet te proeven, zelfs subtiel-pikant te noemen, is de nooit eindigende strijd tusschen de elkander in de Wereldhistorie opvolgende meeningen over het Goddelijke en opvattingen van het Aardsche, waar het Menschengeslacht in 't algemeen, omdat men 't hun had voorgezegd, aan te hechten bleek. Gedetailleerde stellingen over de in zijn Wezensgeaardheid en kwaliteiten volstrekt ondoorgrondbaar-

blijvende Metaphysische Essentie van alles zijn in de hoofden van vergankelijke verschijningen zooals de menschen alle zijn, natuurlijk een beetje vreemd op haar plaats en wijken dus onderling zeer van elkander af.

En wie dus den innerlijken geestlijken strijd tusschen Heidendom en Christendom - Van Moerkerken laat er ons verschillende staaltjes van zien - voor zich zelf wil doormaken, of er tenminste eenig besef van krijgen - de auteur weet ons alles elegant-kort en suggestief te doen voelen, - leze dat boek door en nogmaals door en nogmaals - hij zal tenminste een idee er van kunnen krijgen, hoe de dienst van Jahwe, dus de nationale religie der alleen met zichzelf rekenende Israëlieten, uit is kunnen groeien tot het Christelijke geloof.

Ik respekteer alle godsdiensten van jongsaf: zij zijn pogingen om het Eeuwige te benaderen, zooals ik zelf daar levenslang óok naar tracht; en allen die dus evenzeer als ik over de kardinale kwestie des Levens of eigenlijkdes Doods ernstig na blijven denken, zullen in dit boek gedachten en uiteenzettingen kunnen aantreffen, die hun ingespannen aandacht waardig zijn.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Zal men, bij wat er in Afghanistan voorvalt, nog kunnen beweren, dat onze tijd geen romantiek kent? Dit is nu eens een echt Oostersch geval in ouden stijl. Er ontbreekt nog slechts aan, dat de strijdende hoofdmannen elkaar den hals afsnijden, zooals dit in den goeden ouden tijd in het Oosten gebruikelijk was. Het is waar, dat er over en weer dooden vallen, maar dit zijn de kleine gedwongen meeloopers en aanhangers, die misschien niet eens weten waar het precies om gaat, en altijd het gelag betalen van wat anderen in hun machtsdronkenschap hebben verdaan. Maar geen der hoofdpersonen is nog een haar verlet: vooruitgang dus bij vroeger. Als het hun te heet wordt, dan laten zij zich per vliegtuig - versterking dus der romantiek in haar modernsten vorm - weg brengen: van daag treedt ‘koning’ Amman-oellah-*chan* af ten bate van zijn reeds vroeger door hem verongelijkten ouderen broeder Inayad-oellah-*chan.* Die moet dan na het koningschap van een dag wijken voor den zoon van den man, die, waterdrager van beroep, eertijds met een gevuld geitenvel op den rug, de dorstigen in ‘de Bazaar’ laafde, kerel, die zoon, in den trant van den tegenwoordigen heerscher over Perzië. Deze geeft zich dan titel en naam van ‘Vriend Gods-*chan,* en roept zich zelf tot ‘Emir’ uit. Doch hij bewijst den ‘koning’ van één dag Inayad-*chan* de gunst van de lucht-reis naar Kandahar, waar dan de dwaze Amman-oellah, de man van de gemoderniseerde Soerriah, intusschen nog eens moeder geworden, maar niet minder met den duim op de hersens van haar dwazen man, zijn woord van aftreden terug neemt en opnieuw zich tot ‘koning’ uitroept over het bergland, welks

verschillende stammen aanhangers zijn van alle vier de pretendenten, want er is nog een vierde man, doch klaar om tot dien van het viertal over te loopen, die zich weet te handhaven op drie anderen. En dit wijl het volk van Afghanistan, ‘Geloovig’ en ongeletterd, in de macht zijner z.g. schriftgeleerden, niets van de Westersche zegeningen wil weten - en wie zal het daarom ongelijk geven? - zegeningen, welke voor de behaag- en heerschzuchtige, maar verduiveld-mooie en wat-mansche Soerriah - ‘Zevengesternte’ beteekent deze naam - vooral daarin bestaan, dat zij buiten het vrouwenverblijf van haar man, haar schoonheid ongesluierd wenscht, met haar welgevormde beenen in zijden gaaskousen wil pronken, onder korte rokjes uit, zooals de echte ‘Parisiennes’ - en de anderen óók - die niet zulke mooie beenen hebben als dame ‘Zevengesternte’. Ziedaar waar de kern der staatkunde van de volken is te zoeken, en waarvoor mannen worden gedood en gewond. Een mooie behaagzuchtige vrouw, echtgenoote van een vorst over drie kwart wilden in een onherbergzaam land met even wreede winters als zomers, waar dus de bevolking wreedheid en hardheid van de natuur overneemt, die vrouw weet haar man te bewegen tot een pleizierreis door het Westen, waarvan zijn volk de kosten mag betalen. Dat Westen, dat ook zijn gekke oogenblikken heeft, zoodra het maar verneemt, dat er ergens een slagje van winst is te slaan, ontvangt en viert dit pleizierreis-gezelschap, en overlaadt het met eer en geschenken. Als het dan vertrokken is en de rekeningen moeten worden betaald, vragen de Westersche gastheeren zich-zelf: ‘zoovèèl voor zoo wèinig’? Amman-oellah en Soerriah hebben ook Nederland bezocht, maar incognito. Wijl zij er niet door de regeering uitgenoodigd waren en dit merkwaardige polderland toch ook eens wilde zien. Nuchtere menschen, het volk van Nederland, ook die op ons Haagsche Binnenhof, kan men niet nalaten, onzen regeerders het compliment te maken, dat zij zich niet hebben laten inpalmen door dit semi-Oostersch vertoon, en geen goed belastinggeld naar kwade winstkansen hebben vergooid.

Iets anders is de vraag of achter den Afghaanschen opstand tegen Amman-oellah's dwaze verwesteringsplannen van zijn volk, vervat in geboden, welke hij smadelijk moest intrekken, niet de politieke strijd zit tusschen Soviët-Rusland en het Britsche

Imperium met zijn ‘keizerrijk’ Hindoestan? Afghanistan, bakermat der vroegere Islamietische overheerschers van Indië, tegenwoordig met een bevolking van tien millioen fanatieke Islamieten, onmetelijk bergnest van menschelijke wolven, was steeds een bedreiging voor Britsche heerschappij over Hind. De Afghanen zijn om zoo te zeggen de Puriteinen van den Islam, verwoed tegen alles wat ‘ongeloovig’ is. Maar al waren zij dan hevig vijandig tegen de Engelschen in Hindoestan, niet minder waren zij het tegen Moscovitischen invloed in hun eigen bergland. Niettemin had de ex-Czaristische regeering steeds het oog op Afghanistan gericht om door zijn bergen een heirbaan te leggen naar Hindoestan, en de Soviëtregeering heeft deze Czaristische erfenis overgenomen, en is zooveel gevaarlijker, omdat zij strijd voert met denkbeelden en haar leger slechts dan wenscht te gebruiken, als de denkbeelden haar den weg hebben vergemakkelijkt. Soviët-Rusland moedigde dus de verwestering van Afghanistan aan, doch de Britsche macht, nog mokkend, dat zij de onafhankelijkheid van dit land met zijn dapper wolvenvolk wel heeft moèten erkennen, werkte haar tegen. Haar ‘Intelligence Service’, voor dit deel van Azië onder leiding van een geniaal oriëntalist, kolonel Lawrence, wierp zeker in den tegenwoordigen door de ‘schriftgeleerden’ aangevuurden opstand de vonk, welke den brand deed ontstaan. Immers een gemoderniseerd Afghanistan, althans een Afghanistan met een gemoderniseerd leger en aangevoerd door modern-onderwezen leiders, is een gevaarlijke bedreiging voor de Britsche macht in Hindoestan. Als dus Amman-oellah-*chan* het van den leider der opstandelingen Batsja-i-Sakao - ‘zoon van den waterverkooper’ - alias: *‘gazi’* (overwinnaar) Habib-oellah - ‘Vriend van God’ - wint, deze laatste fel tegen elke verwestering gekant, dan wint de Russische invloed, hoewel Amman-oellah zijn verwesteringsgeboden reeds heeft ingetrokken. Maar leidt deze een duurzame nederlaag, en wordt de ‘Vriend Gods’ *emir* van Afghanistan, dan blijven land en volk voorloopig bij het oude, ofschoon ook dit getoond heeft voor Britsch-Indië niet zonder gevaar te zijn. Zoo is in dit geval dan de kern der wereldpolitiek in het Oosten een gril van een kokette vrouw, die weet, dat zij mooi is, haar man onder den duim heeft, en haar schoonheid gaarne openlijk doet schijnen.

Veel ernstiger is de kern van den staatsgreep in Zuid-Slavië. Ook daar, evenals in vele andere landen van Europa, is de uitnemende parlementaire regeeringsvorm van het Engelsche volk nagevolgd zonder te bedenken, dat wat voor een volk heilzaam is, dat zijn staatsvorm zelf heeft uitgedacht en in den loop der tijden met wijs beleid heeft gemoderniseerd, daarom nog niet goed is voor het ander. Noch het Russische Soviët-systeem, noch het Italiaansche Fascisme zijn nu juist en rechtvaardig te beoordeelen door buitenstaanders, die het een bewonderen en het ander verfoeien. Niet alle volken bezitten het politieke genie van het Engelsche. De volken van Nederland en België komen er het dichtste bij. Noord-Frankrijk en West-Duitschland met de Skandinaviën en Zwitserland, dat, evenals Engeland, sinds eeuwen in het bezit van een zelfgevonden staatkundigen vorm is, waar het wèl bij vaart, deze landen bevinden zich goèd bij het vertegenwoordigend staatssysteem. Hoewel dit overal, hier minder daar meer, in de macht der demagogie, bezig is zich-zelf te ondermijnen.

Waar een volk geestelijk onmachtig is om een eigen staatkundigen vorm aan zijn nationaal bestaan te geven, en het parlementarisme heeft nagevolgd, daar vervalt zijn bestuur langzaam maar zeker tot een Janboel van gebrekkige administratie, met moord en doodslag er bij, en het einde is de dictatuur van een of meer krachtige mannen, die een zware verantwoordelijkheid op zich durven nemen.

Aldus de jongste geschiedenis van het volk van Zuid-Slavië: zonderling en noodlottig samenstel van de zoogenaamde Vredesconferenties, tien jaar geleden, die niets zoo zeker hebben voorbereid als toekomstige oorlogen. Kroatië, vroeger een provincie van Oostenrijk-Hongarije, beweert niet gevochten te hebben om nu weer eens overheerscht te worden door de Serviërs, volk, dat men in Kroatië gering schat. Zoo de Kroaten dan al niet tegen het Servische koningschap zijn, zij eischen bestuurlijke scheiding. Maar de manier, waarop hun leiders in het Parlement te Belgrado deze trachten te verwerkelijken, bewijst dat zij meer vertrouwen hebben in de argumenten van den revolver dan die van het parlementaire woord. In Zagreb, de hoofdstad van Kroatië, wenschte men niets meer te maken te hebben met het Parlement te Belgrado, de tegenwoordige radicale hoofdman van de Kroaten

beweert dat er voor zijn volk geen grondwet en wet meer bestaan. Zoodat het voortaan voor zich-zelf zal zorgen, al wil het dan koning Alexander wel dulden, als bindmiddel tusschen Kroatië en Servië.

Daarom is 's konings staatsgreep, waardoor het Parlement tot Sint-Juttemis werd weg gezonden, door de Kroaten met zekere waardeering begroet. Maar de Serven zelf zijn er minder tevreden over. Geen wonder. Naar het oordeel der Slowenen, die ‘der Dritte’ in dit heterogene verbond zijn, wordt niet gevraagd. Maar wat zal de terugwerking van deze staatsgreep zijn op de politiek der overige volken van den Balkan? Met een verwijzing naar het gruwelijke drama in de ‘Konak’ van Belgrado, een kwart eeuw geleden, toen de koning en de koningin, Alexander en Draga, door officieren-samenzweerders, vereenigd in het geheime genootschap van ‘De Zwarte Hand’, werden vermoord, beweren de bladen van Bulgarije, dat de tegenwoordige koning Alexander slechts het werktuig is eener officieren-soldateska, welke zich ‘De Witte Hand’ noemt. Maar als men bedenkt, dat dergelijke betichtingen uit den koker komen van demagogische politici, die bevreesd zijn, dat hun koning Boris ook eens verleid kon worden het voorbeeld van zijn koninklijken buurman te volgen, dan behoeft men aan die bewering geen groote waarde toe te kennen. Volken hebben in de eerste plaats politieke tucht noodig. Indien zij zich dien niet weten te scheppen en te handhaven, dan spreekt het vanzelf, dat zij, die zich duurzaam verantwoordelijk gevoelen voor het welzijn hunner volken, zooals vorsten dat heden in de eerste plaats moeten doen, willen zij hun recht van bestaan bewijen, zich wenden om bijstand tot hen, die niets zijn dan een verachtelijk deel hunner natie, indien zij zich niet door tucht dermate weten te verheffen, dat zij aanspraak hebben op nationale waardeering: de officieren.

Koning Alexander verdedigt zijn staatsgreep en de hulp, welke hij daarvoor bij de legerleiders zocht, door te zeggen, dat het voor zijn landen noodzakelijk was, dat de administratie er van werd gezuiverd van partij-gekonkel en de ‘dictatuur’ van partijleiders. Het ambtenaarscorps, dat gezonde elementen bevat, moet gereorganiseerd en beter betaald worden, en indien hij aan het hoofd van het door hem gekozen ‘Kabinet’ een generaal heeft benoemd, dan is dit niet, beweert hij, omdat deze dien hoogen legerrang

bezit, doch wijl hij getoond heeft een bekwaam, eerlijk en loyaal man te zijn en.... als militair geheel buiten de partijen staat. Want dit behoort, behalve de tucht, tot een goede legerleiding, dat het leger niet aan den partijstrijd deelneemt. En zeer terecht zei de koning, waar 85 gekozen afgevaardigden weigerachtig bleven om zitting te nemen in het bestaande Parlement, dit van hun kant evenzeer een aanslag was op den geest der Constitutie. ‘Als een staatshoofd en een regeering plichten hebben, dan hebben de leden van de Wetgevende Vergadering die ook’. Afwachten en toezien wat in de landen der Serven, Kroaten en Slowenen verder gebeurt.

Het is tegenwoordig aangenaam noch gemakkelijk om over een volk vorst of regent te zijn, en de tijd van de ‘rois fainéants’, in den trant van Lodewijk XV, die kon zeggen: ‘het zal mijn tijd wel duren’, is voor goed voorbij. Poincaré zit ook op kussens met stopnaalden er in, en indien er in hem niet die groote mate - behalve regeertalent - van heerschzucht, eerzucht en bezieling om in het leven van zijn volk een kracht ten goede te zijn, zooals iedere regent behoort te bezitten, aanwezig was, dan had hij, hoewel wat jonger, zeker reeds lang Clemenceau's voorbeeld gevolgd, en zich in zijn ‘thébaïde’ terug getrokken. De financieele schandalen zijn in Parijs niet van de lucht en Poincaré kan niet tot het Fransche volk zeggen: ‘geef mij goede financiën en ik geef u goede politiek.’ Het geval met de ondernemingen van mevrouw Hannau en haar gescheiden man Bloch, door middel van de ‘Gazette du Franc’, andere schandalen daarbij, een parlement welks leden zich niet ontzien om in den berooiden toestand, waarin Frankrijk verkeert, hun eigen salaris te willen brengen van frs. 45.000 op frs. 75.000 plus frs. 1250 tegemoetkoming maandelijks in den huur - een van die teekenen, waardoor men ziet, dat ook in Frankrijk het Parlementaire systeem in zijn nadagen verkeert - de tegenwerking, welke hij steeds van de oppositie ondervindt, waren oorzaak, dat men er nog eens over sprak, dat Poincaré zou aftreden, nadat hij pas in November op vallen had gestaan. De Fransche politiek is een der neteligste ter wereld. Het streven naar autonomie in den Elzas, de ontzettende uitgaven voor leger en vloot, de duurte, daarbij allerlei financieel geknoei, waarbij de aanzienlijkste personen blijken betrokken, het feit, dat, volgens de Noord-Amerikaansche deskundige van volkswelvaart, Parker

Gilbert, het gisteren overwonnen Duitschland, met zijn ‘dertig millioen inwoners te veel’, volgens Clemenceau, thans reeds weer een der welvarendste landen ter wereld is - de Duitschers beweren echter, dat de Amerikaan zich schromelijk vergist! - dàt alles maakt Frankrijks toekomst duister, en duisterder omdat indien het voorheen èèn gevaarlijke buur had, Duitschland, het thans er tenminste ander halve heeft: Italië en de overwonnene van gisteren, die er zich met een snelheid boven op werkt, welke doet denken aan het Frankrijk van de eerste oorlogsjaren van 1871. Toen het reeds acht jaren daarna een internationale tentoonstelling wist te scheppen, waarvan de wereld opkeek. Zoo blijkt dan de nederlaag in een oorlog na eenige jaren nog profijtelijker dan de de overwinning, en het ‘wee den overwonnenen’! van eertijds, moet nu gezegd worden als ‘wee den overwinnaars’. Intusschen blijft Poincaré voorloopig weer aan, en de Fransche Franc van een Hollandsch dubbeltje, of daaromtrent, loopt voorloopig geen gevaar om te kelderen.

Er schijnt iets goeds gaande tusschen Vaticaan en - moet men nog zeggen ‘Quirinaal’? Voorheen vertegenwoordigden deze twee pauselijke paleizen in Rome, waarvan er één in het Vereenigd Italië, koninklijke residentie was geworden, de twee regeeringszetels van den eeuwigen strijd om Rome. Maar alles slijt uit. Ook de ‘Romeinsche quaestie’ maakt daar geen uitzondering op. Figuurlijkerwijs gesproken vertegenwoordigt het Quirinaal nog het Italiaansche koningschap. Doch is Victor Emanuel III iets meer dan een menschelijk en in zijn geval niet eens schoon symbool? De Paus mag gevangene van het Vaticaan heeten, de koning is het van het Fascisme. Dus nièt Vaticaan en Quirinaal, doch Vaticaan en ‘Palazzo Chigi’, waar de ‘Duce’ zetelt.

Die oplossing schijnt dan toch wel zeer ver tot verwezenlijking te zijn gebracht, al wordt er nog aan gepast en gemeten. Het Pauselijk onafhankelijk grondgebied, dat thans niet verder gaat dan het buitengewoon groote Vaticaansche paleis met zijn uitgestrekte tuinen, zou niet onbelangrijk worden vergroot. Zoodat het zijn eigen spoorwegsation zou kunnen bouwen en de gezanten bij den Stoel van Sint-Petrus er hun woningen in zouden kunnen vormen. De Paus zou dan opnieuw ‘koning’ worden van een

onafhankelijk wereldlijk ‘rijk’, opnieuw als vrij man aan het leven kunnen deelnemen. Maar er zijn nog moeilijkheden voor deze wenschelijke oplossing. Hoe vermijdt men, dat het toekomstig pauselijk gebied een centrum van spionnage wordt? Hoe, dat Italiaansche staatsburgers, om Italiaansche dienstplicht en Italiaansche belastingen te ontduiken, zich metterwoon in het onafhankelijke stukje Rome gaan vestigen?

Indien het Pausdom opnieuw een wereldlijke staat wordt en er breekt oorlog uit voor Italië, dan is het gevaar zeer groot, dat door de regeering van dit land het tractaat, dat nu staat geteekend te worden, en den Paus opnieuw wereldlijke macht geeft, als ‘een vodje papier’ zal worden behandeld.

Historische afdeeling. Pers-critieken vóór en tijdens de eerste afleveringen.
(*Vervolg van pag. 128.*)

Zaanlandsche Courant van 28 Oct. '85.

Twee nieuwe tijdschriften zijn met 1 October verschenen, *De Nieuwe Gids,* onder redactie van de H.H. Frederik van Eeden, F. van der Goes, Willem Kloos, Willem Paap en Albert Verwey, en *De Salon,* onder redactie van George Kepper.

De inhoud van het eerste nummer van *De Nieuwe Gids* heeft niet geheel voldaan aan de verwachtingen door het prospectus opgewekt. Het nieuwe, manifesteerende, toekomst-achtige, dat beloofd was, ontbreekt vrij wel; de bijdragen staan in waarde niet achter bij hetgeen men gewoon is in tal van oudere tijdschriften te vinden, maar de behoefte aan een nieuw orgaan voor nieuwe denkbeelden spreekt er niet uit. *Kleine Johannes,* een sprookje van Frederik van Eeden, in den trant van Anderson, overschrijdt in lengte de grenzen welke dit genre gewoon is zich te stellen, maar is kleurig van taal, enkele malen dichterlijk en evenals die van den Deenschen dichter met eenige onschuldige satire doormengd, zonder tot het onbehaaglijke eener doorloopende allegorie af te dalen. Dr. Doorenbos plaatste in dit eerste nummer een artikeltje over *Hendrik IV en de Prinses van Condé,* uit het werk van Henrard, dit jaar te Brussel verschenen, getrokken. Het artikel onderscheidt zich door een slordigheid van stijl, waaraan gelukkig de jongere medewerkers geen voorbeeld hebben genomen.

De wet van Berhtollet, door Dr. Ch.M. van Deventer, zou zeker in speciale tijdschriften meer op hare plaats zijn. Van een niet-scheikundige kan toch niet geëischt worden, dat hij zijn verbeeldingskracht inspant tot een kunststuk als: ‘Men denke zich een stukje kalkspaath (koolzure kalk) in een gesloten ruimte, die op 1000 graden Celsius verhit wordt.’

Dr. Blink geeft eene aankondiging der *Revue coloniale inter-*

nationale, vol waardeering voor het streven der redactie van dat tijdschrift; de heer Kloos een viertal *Sonnetten,* waarvan de gedachte, voor zoover zij uit de eenigszins gebrekkige taal is op te maken, inderdaad dichterlijk is, schoon naar onze meening niet, gelijk een der bewonderaars verzekerde ‘zoo heerlijk, dat aan deze sonnetten eene eeuw haren naam zou kunnen ontleenen.’ Maurice Barrès, wiens tijdschrift, *Les tâches d'encre*, zeer tot onzen spijt kort na de eerste aflevering ophield te bestaan, levert een zeer interessant artikel over *L'art suggestif,* waarin vooral de beschouwing over Zola ons getroffen heeft.

Verreweg het belangrijkste in het tijdschrift wordt geleverd door den heer Verwey, die, theorie en praktijk vereenigend, eene kritische beschouwing over poëzie (*Shakespeare's Sonnetten*) en eenige fragmenten van een overschoon dichtstuk, *Persephone* leverde. Deze poëzie heeft, ofschoon wat het onderwerp betreft, antiek, wat versbouw en kleur betreft, aan Shelley en Keats doende denken, tevens iets innig oorspronkelijks, dat overweldigt. Al wat in de moderne behandeling der antieken ons getroffen heeft, wordt door dit gedicht in herinnering gebracht, Makart en Rochegrosse, Swinburne en O'Shaughnessy, Vosmaer en Paul de Saint-Victor. Met belangstelling zien wij den bundel poëzie te gemoet, waarvan deze fragmenten een voorproefje geven.

Van den redacteur Willem Paap bevat de aflevering niets, tenzij men in het politieke gedeelte zijne hand te bespeuren hebbe. Van den redacteur F. v.d. Goes vindt men eenige opmerkingen over het Ned. Tooneel.

Weekblad de Amsterdammer van 18 Oct. '85.

> Das Bedürfnisz einer lebenden Seele die Schöpfung seines Geistes mitzutheilen, war schon lange rege in ihm.
> E k k e h a r d .

Wanneer vijf jongelieden, in casu geheeten Frederik van Eeden, F. van der Goes, Willem Kloos, Willem Paap en Albert Verwey, komen verzekeren dat zij, evenals de mannen van de *Gids* van 1837 in die dagen, ‘thans op hunne beurt aan een onafhankelijk tijdschrift behoefte hebben’, zal men dat moeten gelooven, ook al zou later kunnen blijken dat het genoemde vijftal zich zelfs in zich zelven had vergist.

Wanneer zij vooropstellen ‘het feit, dat geheel hun letterkundig streven afwijkt van den weg, dien de gezaghebbende organen zijn ingeslagen en wenschen te blijven volgen’, dan is menigeen misschien nieuwsgierig naar eene nadere uiteenzetting der beginselen die aan dat ‘letterkundig streven’ ten grondslag liggen, en is wellicht niet elk klaar en duidelijk waarin dit ‘letterkundig streven’ afwijkt van dat der ‘gezaghebbende organen’; maar dan is men mogelijk tegelijk wel zoo goedgezind te dien aanzien geduld te oefenen tot in de pennevruchten, die het te stichten tijdschrift onder het daglicht zal brengen, de bakens zullen zijn gesteld voor den weg, waarlangs de ‘dringend noodig’ geachte ‘groote wijzigingen’ in onze literatuur zullen worden aangebracht.

Wanneer men in het rondgedeelde prospectus leest, ‘dat het dikwijls in de laatste jaren is gebleken, dat de tevredenheid met veel van het bestaande in literatuur, kunst en maatschappij, verre van onvermengd of algemeen was’, dan is men misschien geneigd tegenover deze opvatting eene meer optimistische te stellen en zou men in allen gevalle willen opkomen tegen het scheren van literatuur, kunst en maatschappij met ééne kam; maar dan legt men zich bij die uitspraak gaarne neer, gedachtig aan de waarheid, dat overdrijving van gebreken het eerst naar middelen ter genezing doet zoeken. Het debiet van het tijdschrift zal kunnen leeren in hoeverre de aangewezen ontevredenheid meer of minder algemeen is.

Wanneer de jeugdige hervormers betoogen, dat het vestigen van een eigen tijdschrift het eenige middel is om tot de door hen beoogde hervorming te geraken, dan zal men wellicht de tegenwerping willen wagen, dat verbetering der letterkunde, zoo dan noodig, ook zou kunnen worden verkregen door verbetering der bestaande, zij het dan gezaghebbende organen, die zeker, zoodra overtuigd van hunne gebreken, hun gezag zouden doen wijken voor dat van waarlijk grooter talent en waarlijk krachtiger geest; maar dan troost men zich in alle gevalle met de gedachte, dat door de leuze ‘in isolement ligt onze kracht’ nu niet voor het eerst eene nieuwe partij tot wasdom zou komen.

Wanneer zij, die hier als baanbrekers optreden, het voorrecht van dat isolement vooral willen toekennen aan ‘het jongere geslacht in de nederlandsche letterkundige, wetenschappelijke en artistieke wereld’; wanneer ‘zij voor zich gevoelen de behoefte

aan samenwerking der jongeren'; dan zoude het niet meer dan edelmoedig zijn hun toe te wenschen, dat de bond, dien zij gingen stichten, talrijk worde in contribueerende en hunnen arbeid waardeerende leden, al verheelt men zich de waarschijnlijkheid niet, dat velen, ook van de jongeren in het Jonge Nederland, de voorkeur zullen blijven geven aan eene intrede in het letterkundig leven onder leiding van ervarener ouderen.

Hoe dat alles intusschen zij, in zekeren kring heeft meer of minder terecht of ten onrechte een drang zich geopenbaard naar eene tweemaandelijksche gelegenheid om Göthes woord in toepassing te brengen 'und wenn der Mensch in seiner Qual verstummt, gab mir ein Gott zu sagen was ich leide.'

De Nieuwe Gids zal voor deze mannen van het jonge Holland worden wat het Waltharilied voor Ekkehard is geweest.

Zal later ook van hen Scheffels spreuk gelden 'in fröhlicher Arbeit der Dichtung erhebt sich der Mensch zur That des Schöpfers, der eine Welt aus dem nichts hervorgerufen' en zal hunne 'Dichtung' door het nageslacht worden geroemd als 'wahr und ächt wenn auch die Leinweber und Steinklopfer und hochverständigen Strohspalter in den Tiefen drunten sie zehntausendmal für Hirngespinnst verschreien?'

Waaruit zal hun arbeid bestaan?

Voor groote verantwoordelijkheid deinsden zij niet terug.

Niet eenvoudig is het programma dat de redactie ontwierp.

Zij stelt zich 'in de eerste plaats voor hare beginselen van aesthetische en historische kritiek te ontwikkelen, en ook hare eigene voortbrengselen den lezers aan te bieden.'

Theorie derhalve, maar tegelijk toegepaste theorie.

'Een gedeelte van haar bestek houdt zij beschikbaar voor opstellen over algemeene onderwerpen van wetenschap, kunst en philosophie.'

Een gedeelte van het bestek dat op zich zelve reeds den arbeid van menige hand zal vereischen.

'In de laatste, schoon niet in de geringste plaats, zal de *Nieuwe Gids* zich bezig houden met de binnen- en buitenlandsche politiek van den dag.'

Actualiteit kan het tijdschrift aan die rubriek, mits beter en beschaafder geredigeerd dan in de eerste aflevering, zeer zeker ontleenen.

Wanneer men de aan de hand van het prospectus geschetste taak, een ware camelorum onus, overziet, verwondert men zich geenszins, dat ‘de redactie begeert de medewerking van allen, van kunstenaars, van letterkundigen en geleerden.’ De mededeeling, dat ‘dankbaar wordt erkend de hulp van enkele anderen’, brengt daarbij geene onaangename verrassing. De redactie erkent daardoor de juistheid van den raad, door Busken Huet in 1878 gegeven aan de redactie van de *Banier* - en wat deze autoriteit op het gebied der letterkundige kritiek bij dat tijdschrift aanteekende zou in menig opzicht bij de *Nieuwe Gids* kunnen worden herhaald - dat een nieuw tijdschrift, een tijdschrift van jongeren vooral, zorgen moet voor een staf bekwame, vaste mede-arbeiders, gevormd uit auteurs van naam, die door oefening macht hebben verkregen en daardoor invloed genoeg om met het gezag van ‘dingtaal’ sprekenden de gunst van het publiek te winnen.

In één opzicht slechts beperkt de redactie hare roepstem. Zij vraagt slechts de medewerking van die kunstenaars, letterkundigen en geleerden ‘die in vooruitstrevenden zin over hun vak het woord verlangen.’

Die zinsnede wil, gelooven wij, meer dan eenige andere, de strekking van het nieuwe tijdschrift kenschetsen.

Maar ook wanneer men alleen in vooruitstrevenden zin werkzaam wil zijn, blijft er genoeg, zoo juist dan vooral niet meer, te doen over.

‘Wijziging kan allicht verbetering zijn’ schijnt blijkens haar prospectus de gedachtengang der redactie te zijn geweest. Wij willen niet reeds dadelijk bij den aanvang beweren, dat alle verandering *niet* verbetering is.

Men zal het tijdschrift eerst kunnen beoordeelen, en dan toejuichen of veroordeelen, wanneer het eenigen tijd heeft geleefd en door zijn daden heeft getoond wat het trachtte en wat het vermocht.

Wij wenschen daarom niet, wat trouwens elders - het laatst en niet het slechtst in het Studenten Weekblad Minerva, een orgaan ook van jongeren - reeds voldoende is geschied, nu reeds onze meening te zeggen over alle of een enkel der gedeelten, die het eerste nummer samenstellen.

Wat wij echter niet behoeven te verzwijgen is dit, dat wij in geene der nu geleverde bijdragen een zoodanig krachtigen, zelfstandigen, onafhankelijken, sprekenden aard hebben ontmoet als

mocht worden verwacht van mannen, die denken en schrijven in de illusie een nieuw tijdperk in de letterkundige geschiedenis van hun land te zullen openen, die optreden en hunne stem doen hooren ter verwezenlijking van het ideaal al het oude, dat zij bij voorbaat reeds zijn voorbij gegaan, nieuw te doen worden.

Wil echter het nieuwe treden in de plaats van het oude, dan is het niet voldoende dat het nieuwe anders is dan het oude; het moet beter zijn in inhoud, voortreffelijker in vorm. Van zoodanig onderscheid ten goede wordt intusschen in de eerste aflevering nog niets bespeurd.

En dan wete men wel wat men wil en doe.

Het valt licht in een prospectus te schrijven ‘in den titel ligt de bedoeling der redactie opgesloten’; te herinneren aan het ontstaan van de oude Gids, en dan als titel aan te nemen ‘De Nieuwe Gids.’ Op de meest eenvoudige wijze heeft men daarmee te kennen gegeven, dat de oude Gids haar tijd heeft gehad, dat voor verbetering haar bestaan een hinderpaal is, dat aan hare vervanging behoort te worden gedacht, dat die vervanging mogelijk is en daardoor verbetering wordt verkregen ook. Maar heeft men dit beweerd, men heeft het niet bewezen. Het zoude de moeite loonen te trachten reeds bij voorbaat het tegenbewijs te leveren en in een kort overzicht, van al ware het maar de laatste tien jaren der oude Gids, te schetsen wat dit tijdschrift, zijne redactie en hare medewerkers, waaronder het jonge Nederland steeds zijne vertegenwoordigers telde, hebben ten beste gegeven en waartoe zij ook nu nog in staat zijn.

Eene lange rij van namen, ervaren en gezaghebbend op zoo menigerlei gebied van wetenschap, hier op het papier gebracht, zou den lezer in de herinnering terug roepen zoo menig kostelijk en nog na jaren prijswaardig opstel over onderwerpen van staatkunde en staatkundige geschiedenis, van algemeene en vaderlandsche historie, van vreemde en eigen letterkunde, over vraagstukken uit de economische en sociale vakken, uit krijgswezen en krijgsgeschiedenis, uit taalstudie en wijsbegeerte, uit rechtswetenschap en handelsverkeer, om niet meer te noemen.

Of, om bij de twee laatste nummers der oude Gids ons te bepalen, het zal nog moeten blijken dat de krachten, waarover de nieuwe Gids heeft te beschikken, zullen kunnen geven eene bespreking van een der politieke vragen van den dag als mr. de

Beaufort in zijn laatste opstel over de onderwijskwestie gaf; eene letterkundige beschouwing als de heer van Hall neerschreef over zijnen vriend Sarcey; eene biografie als prof. van der Vlugt wijdde aan de nagedachtenis van zijnen leermeester Modderman.

Nu is het waar, Busken Huet heeft, ook in 1878, van de Gids getuigd (en zijn gezag zal zonder twijfel velen dat vonnis hebben doen onderschrijven) dat zij, en dit was z.i. geen geheim meer, op jaren komt en de lijdensperiode is ingetreden, die den doodstrijd vooraf gaat, dat het haar onder meer ontbreekt aan frissche denkbeelden of verrassende gezichtspunten. Maar niettegenstaande Huet zijne veroordeeling niet ongemotiveerd uitsprak, mag zij daarom eenigermate als eene boutade worden beschouwd, omdat hij zelf geen bezwaar vond ook na 1878 meer dan eene vrucht van zijn eigen pen af te staan ter plaatsing in het door hem gebrandmerkte kader van oudbakken denkbeelden en even oude gezichtspunten, het tijdschrift onder meer verrijkte met de z.i. lezenswaardige, immers later in herdruk uitgegeven opstellen over *Een dichterlijke rechtsgeleerde* (1880) en over *Hoofts Poëzie* (1881). En ware het anders, zij die nog niet zouden kunnen besluiten van hunne gehechtheid aan den bestaanden Gids afscheid te nemen, ja die meenen te mogen beweren, dat dit maandschrift, het moge oud van jaren zijn, bij zijn tijd niet is achter gebleven en in menig opzicht heeft getracht met behoeften en denkbeelden van latere dagen mede te gaan; zij kunnen zich wellicht tegenover Huets vonnis troosten met het getuigenis van niemand minder dan Nicolaas Beets, die ten vorigen jare aan de Gids het testimonium uitreikte, dat zij ‘nu reeds bijna een halve eeuw zich op die eerste plaats gehandhaafd heeft, welke zij zich van den aanvang af had weten te veroveren.’

Ten slotte. Mocht het toch waar zijn, dat de oude Gids is ondergegaan en mocht Frederik van Eedens kleine Johannes reeds hebben kunnen kijken naar ‘den kant, waar het purper licht van de ondergaande zon uit de gouden wolkenpoort gestraald had’, dan spreken wij den wensch uit, dat de nieuwe Gids, die voortaan de taak der leiding zou meenen te moeten vervullen, met Johannes zich voorneme ‘zich vooral niet ingebeeld te toonen’ en niet als diens feeërieke vriend Windekind de kennismaking beginne met ietwat pedant te zeggen: ‘Nu kom ik u wat gezelschap houden. Het is anders zoo eentonig, uw leven. Wij zullen goede vrienden

zijn en ik zal u veel vertellen. Veel beter dingen dan de schoolmeesters u wijs maken. Die weten er volstrekt niets van. Ik heb veel beter bronnen, veel beter dan boeken. En als gij het niet gelooft, zal ik u zelven laten zien en hooren. Ik zal u meenemen.'

De redactie der *Prov. Gron. Ct.* neme bovenstaande opmerkingen in de plaats van de van mij gevraagde aankondiging van de eerste aflevering der nieuwe Gids.

Prov. Gron. Ct. **van 13 Oct. '85.**

Ja, dat kan ik me begrijpen, dat *de Nieuwe Gids* te machtig was voor de leuterliberalen, als het *Nieuws van den Dag* met H. de Veer, het *Handelsblad* met Boissevain enz. enz.

De lezers zullen zich herinneren dat wij onlangs een versje overnamen uit *de Amsterdammer* (weekblad) waarin de redactie der *N. Gids, het Nieuwsje van het Dagjen* alleraardigst te pakken had met de slotregels:

> ..... houdt je bij je postjen!
> Je hebt de Veer! - Wat wil je meer?
> Eén preek per week - iets over 't weer -
> Een ieder slikt je kostjen.

Wij willen thans een en ander uit den *N. Gids* zelv' overnemen, waardoor het den lezer in eens duidelijk zal zijn waarop het veroordeelend vonnis van de verouderde liberalen berustte. Ziehier dan 5 citaten:

1°. *Over de uitoefening van het gezach.* Vertooningen als die der weesmeisjes op de Tribune van de Tweede Kamer, van de Amsterdamsche dienders en hun St. Vitus-dans op den Dam in Augustus l.l., schijnen met huid en haar uit de verbeelding van den extravagantsten operettedichter in de werkelijkheid te zijn overgebracht. De onbeschoftheid, waarmeê men op de politiebureaux der hoofdstad enkele leden der Sociaal-Democratische partij heeft behandeld, behoort tot dezelfde soort *insolence of office*, die de heeren H.C. Muller, Buchler, Frowein en prof. Hollander moesten ondervinden.

2°. *Over de ministers.*

De dienaren des konings schamen zich niet de Grondwet op de beddeplank te leggen, wanneer zij vreezen daarin een duidelijk vonnis te lezen van hunne administratieve misdrijven.

3°. *Over het Constitutioneele Koningschap.*

Een ander teeken van het veldwinnen der Democratie is het onthaal dat te beurt viel aan het voorstel, den 31 Augustus tot een nationaal feest te maken. De waarheid dunkt ons, dat in een land, waar gehechtheid aan het oude zich o.a. in royalistische neigingen vertoonde, de beteekenis van dezen dag goed begrepen en met geestdrift gevierd zou zijn geworden. Bij ons werd er mee gelachen. De waardigheid der fictie van het constitutioneele koningschap begint op hare laatste beenen te loopen.

4°. *Over de 1ste en 2de Kamer.*

De onmacht der wetgevende ligchamen gaat met de andere verschijnselen gepaard.

5°. *Over den gang van zaken.*

De allergewichtigste belangen van den Staat wachten sedert jaren op regeling.

Bijzaken doen opgeld en men wacht zich de hoofdzaken onder den hamer te brengen.

De *scène à faire* krijgen wij in de voorgenomen grondwetsherziening. Het loven en bieden der partijen belooft een koddig spektakel. Daar de groote fractiën van gelijke sterkte zijn, zullen zij een tijd lang om het langste eind kunnen trekken, zonder van hun plaats te komen.

Om deze reden verwacht geen ernstige liberaal van grondwetsherziening eenig heil, zonder voorafgaande censusverlaging.'

Tot zoover de *Nieuwe Gids*, die zijn weg nog moet vinden bij ons publiek. Zonder in alle opzichten met deze gidsen in te stemmen, erkennen wij er nieuw leven in op de openbare marktplaats, en het is daarom dat wij hun den steun onzer machtige openbaarheid willen schenken.

Duizenden zouden zonder deze citaten er nooit iets van vernomen hebben, en daarvan zou het gevolg geweest zijn dat diezelfde duizenden onbekend bleven met de gevolgen van het sedert 32 jaren door *Asmodée* gestrooide zaad.

Wel ging veel verloren onder de doornen en steenrotsen of werd vertreden bij den weg, maar een ander deel viel toch ook in goede aarde en opgewassen zijnde, bracht het honderdvoudige vrucht voort.

Wie ooren heeft om te hooren, die hoore!

P.

Willem Royaards (in memoriam) door Frans Mijnssen.

Toen wij Royaards in dit tijdschrift hulde brachten naar aanleiding van zijn zestigsten verjaardag, schreven wij, dat men het feest met opgewektheid had kunnen vieren; de bouw van den Dr. Willem Royaards-schouwburg scheen aanstaande, en het leed geen twijfel: een onverzwakte geest en de zelfde vaste hand gingen de leiding van het tooneel in Nederland hernemen.

Helaas, slechts enkele maanden daarna kwam het bericht zijner plotselinge ongesteldheid, die de catastrophe zou blijken te zijn. En men herinnerde zich den stillen glimlach, dien hij in lateren tijd soms had, wanneer men hem over de toekomst sprak. Men dacht aan de doodelijke vermoeidheid, die over zijne trekken kon liggen, en waar men te weinig aandacht aan schonk, omdat zijn innerlijk leven even fel bleef en zijne belangstelling, snel gewekt, onmiddellijk weer vuur sloeg.

Ja, schitterend kon hij zijn, ook nog in dat laatste jaar van arbeid. Ik denk aan eene toelichting tot het Schouwburgplan Strnad, den Weenschen architect, toelichting die een gloeiende verdediging werd tegenover een ouder, Hollandsch plan. Hij gevoelde zich onwel, kwam uit bed, maar hij sprak zichzelf weer beter; het was een betoog van uren, dat niet vermoeide doch verkwikte; het was volmaakt van verdeeling, prachtig van kracht en helderheid, van oprechtheid en liefde voor de zaak.

De geest was sterk gebleven, dwong het lichaam, erkende geene grenzen zoodra het ging om het werk. Zoo was het altijd geweest. En dus moest de val diep en beslissend zijn.

Als jong tooneelspeler werd Royaards al spoedig opgemerkt, door zijn zeer persoonlijk, intellectueel en gevoelig spel, het eerst als Dr. Rank, later als ‘Helmer’, ‘Perdican’ in ‘On ne badine pas avec l'amour’, en tal van jonge mannen in de stukken van die dagen, het Italiaansche ‘Droeve Min’, van Nouhuys' ‘Goudvischje’, Constant's ‘Lotos’, de bewerking van Couperus' ‘Noodlot’ e.a. Doch zijn verlangen ging toch weldra uit naar een grootere, vooral rijke en brillante tooneelspeelkunst; reeds in den zomer van 1893 schreef hij zijn enthousiast artikel over Louis Moor's ‘Don Cesar de Bazan’, dat als een belijdenis klonk, en van den begaafden speler van ‘modern werk’ verraste.

Maar zijne jonge oogen zagen nog verder en schooner; in eene notitie van het jaar te voren, noemt hij de tooneelkunst een eenheid aller kunsten, ‘niet wat zij was, niet wat zij is, doch wat zij worden zal in de tijden die komen’. Het is merkwaardig, dat juist toèn Antoine's ‘Théâtre Libre’, het naturalisme op het tooneel, bezig was school te maken.

Het werd een tijd van zien en zoeken, van voortgang en oponthoud, van algemeene belangstelling. Van liefde voor de litteratuur naast de roeping tot het tooneel. Deze acteur droeg het werk van Kloos en Gorter en Verlaine in het hoofd. ‘De Nieuwe Gids’ was ook hem een gids; afleveringen van het tijdschrift en den ‘Mercure de France’, de Fransche symbolisten, vergezelden hem wanneer hij op reis was met den troep.

Kwam hij met vrienden samen, dan werden gedichten voorgedragen, dan moest hij uiting geven aan zijne verrukking. En daar dit ligt in den aard van den kunstenaar, wilde hij zich ook uiten tegenover het publiek. Zoo ontstonden de matinees en voordrachtavonden, die zich aanvankelijk bijna geheel in dienst stelden van de nieuwe Nederlandsche poëzie.

Hij zou die vele jaren voortzetten. Vondel kwam en bleef op zijn programma, met andere oude dichters, en Goethe, Potgieter. Na de Indische tournee volgden de Multatuli-avonden. Het had gevaarlijk kunnen worden; de kunst van voordragen is niet dezelfde als die van tooneelspelen.

Doch de omstandigheden waaronder hij spelen moest, bevielen hem allengs niet meer; zijn milieu voldeed hem niet langer; zoo kon het uiterlijk, de ‘aankleeding’ hem onoverkomelijk

hinderen, wanneer hij als centrale figuur stond op het tooneel. Ik herinner mij, dat hij, als Oedipus tredend uit het paleis, zich innerlijk opwond over de palmen der smeekelingen, die een criticus van die dagen dan ook ‘palmpaaschjes’ noemen zou. Dus verbrak hij herhaaldelijk het contact met de gezelschappen, bepaalde zich dan weer geheel tot de voordrachtkunst, of zocht zijn heil in Engeland, Duitschland.

Met de oprichting van de N.V. ‘Het Tooneel’ begint dan de groote tijd. Toen Willem Royaards als onbeperkte heerscher over een eigen gezelschap, zelf de regie ging voeren, begon zijn eigenlijke levenswerk.

Aanvankelijk had men bezwaren, waarvan er enkele zouden blijven bestaan. Zij vallen echter weg zoodra men het werk als geheel beschouwt, de reeks van groote voorstellingen, door hare innerlijke en uiterlijke eigenschappen daden van tooneelkunst.

Breed werden de voorstellingen opgezet. De medewerking van andere kunsten, door vaak uitnemende talenten, werd verkregen. Doch de leiding berustte bij één man. En terwijl deze man de voorstelling groot zag, verzorgde hij de details tot in uitersten.

Hij was een pracht-lievende, en zijne voorstellingen werden rijk en brillant. Hij kende alle rollen, en zijne kameraden speelden de rol en niet zichzelf. Hij beminde het woord en hij gaf het zijne beste krachten. De stemmen konden innerlijk te kort schieten in dezen tijd; de muziek kwam dan hare diepte en klank versterken (Electra: Diepenbrock).

De leider vervulde meestal de hoofdrol, of althans een zeer belangrijke rol in de stukken die hij ten tooneele bracht. Doch dit geschiedde niet ter wille van hem zelf, nimmer deed hij zich in het werk opzettelijk opmerken. Waardeering, bewondering liet hem niet onverschillig, doch aan het werk zijnde, zag hij niets dan het werk.

Het aantal der vertooningen breidde zich uit, groeide tot een repertoire. En dit feit reeds, gaf Royaards, toen hij na de fusie met de K.V. ‘Het Nederlandsch Tooneel’ den Amsterdamschen Stadsschouwburg in vaste bespeling kreeg, eerder dan ieder ander recht op deze plaats. Hij hoorde in den eersten Nederland-

schen Schouwburg, omdat hij een buitengewone figuur was, een persoonlijkheid van andere verhoudingen. Doch ook omdat hij als eenige onder allen, met zijn gezelschap een blijvend repertoire van wezenlijke waarde had gevormd.

Shakespeare, Vondel, Sophocles, Goethe, Büchner, Strindberg, Balzac, Molière. En de kleinere werken, die niet het minst door de wijze waarop zij vertoond werden, repertoire hielden.

Royaards was een fel levend mensch, die zichzelf de zwaarste eischen stelde, en dus ook van anderen veel verlangde. Stond eenmaal iets voor hem vast, dan aanvaardde hij geen tweede mogelijkheid, al was hij van te voren tot luisteren in staat. Liept gij hem in den weg, dan kon hij ongezouten optreden, onverschillig wie gij waart. Gemakkelijk, zeide men terecht, was hij niet. Doch gold het ongelijk te erkennen, dan was hij ook hierin grand-seigneur.

Na zijne bevordering tot Doctor honoris causa is het gebleken, dat men den kunstenaar de zeldzame onderscheiding gunde. En nu hij gestorven is, mag men nog iets zeggen over den mensch. Even absoluut als in zijn kunst, was hij in zijn vertrouwen, zijn vriendschap. Had hij zijn vertrouwen geschonken, dan was het moeilijk hem van een vergissing te overtuigen, wanneer hij losgelaten of zelfs bedrogen werd. En voor een vriend - en in het algemeen eene gewaardeerde persoonlijkheid - kon hij onwrikbaar pal staan, buiten zijn belang, tegen zijn belang.

In memoriam. Door J. van Oudshoorn.
(*Vervolg en slot van blz. 177.*)

Thans, in de eenzaamheid zijner hotelkamer, met het vooruitzicht weder als in den aanvang doelloos in het badplaatsje alleen te blijven, voelde Ter Laan zich minder zeker. Hij begaf zich in de veranda en bij den aanblik van het onder een grauwen middaghemel verregende eenzame strand, bemerkte hij hoe een vale neerslachtigheid alles dof-kil in hem liet en onderkende hij de volle mislukking van zijn overkomst. Met daarginds had hij gebroken, er ging nog enkel eenzelfde vijandig-leege algemeenheid van uit als van die huurkamers aan de boulevard. Hier overdag opnieuw alleen te beginnen, zonder hunne nachtgesprekken in den stillen voortuin ook voor de avonden weder enkel aan zich zelf overgeleverd, Ter Laan zag er de onmogelijkheid van in, omdat hem daarbij de hoop op een nadere verstandhouding met haar niet meer kon begeleiden. Zijn hooggespannen verwachtingen hadden slechts teleurstelling gebracht en dezen eersten avond na hun vertrek reeds zou hij weder in de mondaine localen van het badplaatsje afleiding zoeken, zich licht bedrinken of, slapeloos in de eenzaamheid zijner hotelkamer, wel gedwongen worden zijn toevlucht tot het verdoovingsmiddel te nemen. Dit mocht zich in geen geval meer herhalen en op weg naar de visscherskroeg, waar zij voor een laatste schaakpartij afgesproken hadden, besloot Ter Laan de uitnoodiging aan te nemen en met de anderen mee op te trekken.

Hem bleef geen keus meer, want alleen het badplaatsje te verlaten moest hem het zoo gevreesde kil-vijandig algemeene tegemoet voeren. Hij kon niet meer alleen blijven, dat hadden hem de beide eerste weken van zijn verlof ontstellend duidelijk gemaakt en eenmaal daarginds teruggekeerd, zonder zijn innerlijk evenwicht terug gevonden te hebben, moest het ondoenlijk blijken zijn eenzaam liefdeloos bestaan gewoon weg voort te zetten. Dat leven daar was verbloeid, dor en zwart. Vage plannen doken in hem op, na afloop van zijn verlof, de zorg voor een weeskind op zich te nemen, een armen begaafden jongen gelegenheid tot verder studeeren te geven, zonder zich voorloopig zelf bekend te maken....

Toen was ‘ook-niks’ hem achterop gekomen, wien hij zijn voornemen om zich aan te sluiten terstond had medegedeeld. De ander grom-mompelde wat, waaruit evenmin op te maken viel, dat Ter Laans gezelschap hem aangenaam was als het tegendeel, bracht de wenschelijkheid van een voorschot nog eens ter sprake, waarvan het bedrag zich intusschen beduidend verhoogd had, maar dat hem door Ter Laan zonder meer werd toegezegd.

Even later zaten zij in de zijkamer van het kroegje achter het schaakbord. Een hagelbui streek over zee, de wind rukte aan de vensters, waardoor een valsch-onwezenlijk licht naar binnen viel, het zand op den duinweg kolkte omhoog. Zoo wekte de bedompte afgeslotenheid van het half-donkere kroegje een veilig-huiselijk gevoel, zelfs het rumoer der anderen, die zoo kort voor het vertrek hun ongebonden wezen even teugelloos bot vierden, kon Ter Laan niet uit dit bien-être brengen. De voldoening eindelijk tot een beslissing gekomen te zijn, onderdrukte iedere opwelling van onbehagen, ook nog, nadat een telefonisch gesprek met de ‘Zeester’ hem had doen blijken, dat een daar zoo plotseling weggaan, niet zonder opoffering van enkele piasters mogelijk was. Terugkomend had hij den stand der partij in zijn voordeel bevonden - een kleine tegemoetkoming voor het verleende voorschot?

Wat deed het er verder toe. Over enkele uren ging het weg van hier, zonder dat de rest van het gezelschap een vermoeden van zijn meekomen had. ‘Ook-niks’ had voorgeslagen dit voorloopig nog te verzwijgen en ook dat was voor een tweeledige uitlegging vatbaar. Zouden zij het toejuichen, zich er belemmerd

door gevoelen? Ter Laan bekommerde zich daarover niet, het leek hem niet meer aan te gaan. Het spel nam zijn volle aandacht in beslag en alleen toen hij merkte, hoe ‘ook-niks’ minder zeker werd, riep de kans voor het eerst met hem meer dan een remise te bereiken, weder een lichte ongedurigheid in hem op. Maar de constellatie ontwikkelde zich immer meer in zijn voordeel - of de ander niettegenstaande het voorschot, toch nog een moordenden zet achterbaks hield? - en reeds met zijn koningin triomfantelijk omhoog, op punt zijn moeizaam voorbereiden beslissenden slag te slaan, bleef ter Laan, als door schrik verlamd, in deze houding volharden, zoodat het aanvankelijk leek, of hij in het laatste oogenblik nog het uitzichtslooze van zijn ondernemen op het schaakbord ingezien had, hetgeen ‘ook-niks’ met zijn tergend ‘niet onaardig dat’ begroette. Maar toen was ter Laan reeds woest van tafel opgesprongen en zonder zich erom te bekommeren, dat de schaakfiguren door elkander vielen, naar buiten gestormd, waar zijn partner hem op het stijgend-hellend stukje duinweg langs het kroegje blootshoofds in grootste opwinding een paar maal heen en weer zag rennen.

Nog bleek en ontdaan terug bij het spel, ongevoelig voor den jolenden spot, waarmede zijn weder binnenkomen door de anderen was ontvangen, had ter Laan onbeholpen de vraag gestameld, of hier zooeven niet iemand voorbij gegaan was? ‘Ook-niks’ lachte fijntjes. Geen sterveling. Ziedaar, hun laatsten stand. Neen, neen, alles goed en wel, maar daardoor was de partij toch niet te forceeren. Ter Laan hoorde of zag nauwelijks meer. Maar weder aan het schaakbord gezeten, beleefde hij hare verschijning opnieuw

Hoe zij, in de stijging van den duinweg plotseling opgedoken, hem zonder eenig blijk van herkenning vluchtig aangezien had; op het kroegje toekwam en, hoofd en schouders door het laag afhangend gordijn verhuld, dicht langs het venster, het korte vlakke stukje van den duinweg haastig overschreden had, om dan in de daling van den weg te verdwijnen. Voor goed, en een geestesgestalte gelijk, te verdwijnen. Want zoo snel had ter Laan, na van zijn eerste ontsteltenis wat bekomen te zijn, zich niet naar buiten kunnen storten, of hij had het smalle duinpad aan beide kanten zijner verhooging voor het kroegje eenzaam gevonden. Teruggekeerd kon zij niet wezen en, gewoon haar weg vervolgend, had

zij tot de eerste verre huizen van het badplaatsje geen gelegenheid ergens binnen te gaan. Maar zij was er niet meer, hoe radeloos ter Laan ook heen en weer gerend had.

Weder aan het schaakbord gezeten, kwam immer sterker twijfel aan de werkelijkheid dezer verschijning in hem op. Wel was de verzekering van ‘ook-niks’, niets voorbij te hebben zien komen, alleen nog niet voldoende om van een visioen te kunnen spreken. Want daartoe was de andere, juist op dat oogenblik, te veel door het spel in beslag genomen, het vlakke stukje duinweg voor het kroegje zóó kort, dat een even verdonkering van het venster hem bij den toch al donkeren middag nauwelijks opgevallen moest zijn. Niet onmogelijk dus, dat er toch iemand voorbij gekomen was, een vrouwelijke gestalte, een vreemde. Maar wat dan met deze treffende gelijkenis, dit zoo raadselachtig verdwijnen?

Een visioen of niet, geestverschijning of levende gestalte, duidelijker dan ooit had ter Laan haar diep-klaren oogenschijn ontmoet, haar slank-fieren gang herkend, zooals die opnieuw een sfeer van eenzaamheid te trotseeren leek en zijn hoogst-gespannen verwachtingen van daarginds nog overtroffen gevoeld. Maar dan was er ook weder hoop en kon hij thans onmogelijk van hier vertrekken.

Nadat ‘ook-niks’ met een grijns de hem dreigende nederlaag tot een remise had teruggebracht, deelde ter Laan, zonder eenige rancune over het verloop van de partij, hem mede op zijn besluit teruggekomen te zijn. Niet met de anderen te zullen optrekken. ‘Ook-niks’ toonde geenerlei verwondering. Maar met dat voorschotje bleef het toch zeker bij de afspraak. Ter Laan telde het beloofde geld discreet over tafel uit. De ander gromde iets als een bedankje en wenschte daarna leuk-weg veel succes. In zijn hoopvolle stemming was ter Laan daarop in gegaan en had, zij het dan met vage aanduidingen, toegegeven door ‘zekere’ verwachtingen geleid het badplaatsje voor zijn verlof te hebben uitgekozen. Maar hij was bitter teleurgesteld en had daarom besloten het hier op te geven, tot plotseling, alleronverwachts.... kortom, er was weder hoop.

‘Misschien hooren we dus nog van elkaar’, meende ‘ook-niks’, die na deze, voor een prompte terugbetaling van het voorschot, wel wat vage uitlating van tafel opgestaan was. Hij bevond zich blijkbaar weder in andere sferen, kwam, ook na het afscheid, nog

achter ter Laan aan, als was er iets van belang onbesproken gebleven. Door de rest van het gezelschap onstuimig uitgeleide gedaan, verliet ter Laan haastig en beschaamd het kroegje, niet zonder den algemeenen wensch naar een dronk op zijn verder welvaren, in bare munt bij den waard tegemoet gekomen te zijn. Maar daarop wachten kon hij niet meer. Zeer dringende aangelegenheden.... Ha, ha. Ho, ho.... Het was ‘ook-niks'' schril-sarcastisch geluid, dat het rumoer overstemde.

De dagen, die thans volgden, werden ter Laan een kwelling, de slapelooze nachturen tot helsche verschrikking.

Niettegenstaande hij zijn kamer had opgezegd en desnoods kon vertrekken, was hij in de ‘Zeester’ blijven wonen, waar het rumoer der kaarters onverminderd verder ging. Weder aan zich zelf overgelaten, kwam hij dien eersten avond reeds, zoowel innerlijk als naar buiten, tegenover een leegte te staan, die hem verbijsterde en verdoofde. De verstandelijke rust, de koele gevoellooze onbewogenheid, waarin hij de laatste jaren gesleten had, werden tot een doodsche binnenstilte, die ook van de omgeving de klanken zielloos deed verzwakken, de kleuren kil vervalen.

Weder als na zijn aankomst, doelloos over de boulevard dwalend, voelde hij zich door een vreemde macht uit zijn vroeger veilig bestaan verdreven; zijn beroep, zijn naam, spraken in werkelijkheid niet meer aan en, in een lichte bevreemding, over zee turend, omstond hem het landschap met den hemelkoepel, met de witte villa's en het boomwerk in de glooiingen der duinen als een onder bovenlicht binnenshuis opgesteld panorama. Een ongekende uitzichtslooze neerslachtigheid had hem bevangen en zoo moest hij wel de onmogelijkheid onderkennen in zulke stemming een vreemde kamer te betrekken, hun herinneringsleven in de ‘Zeester’, het zaaltje, de gangen en trappen, de veranda daar prijs te geven.

En toch, het had niet mogen baten. Het weder was plotseling omgeslagen, de zomer in volste pracht teruggekeerd, maar tegen het avondeten, na een verloren dag, zijn kamer betredend, had ter Laan met snijdende physieke pijn de tegenstelling van deze zich weder ontplooiende levensweelde en zijn innerlijke verdorring aangevoeld. Hij behoorde hier en nergens meer en in deze laatste eenzaamheid was hem een vlucht uit het leven als eenige zekere redding verschenen.

Want de hoop haar terug te zien had ter Laan reeds opgegeven, al liet de verschijning voor het kroegje hem geen rust. Hij kwam er niet meer toe in zwemkostuum verpoozing op het strand te zoeken, zich door een bad tegen de uitputtende hitte te sterken. Zij immers kon zich intusschen ergens vertoonen. Hij moest op zijn hoede blijven.

Zoo had ter Laan ten slotte nergens meer rust gevonden. Hij werd overdag, in hoogste opwinding heen en weer rennend, op de boulevard gezien; maakte zich 's nachts bij het bedienend personeel verdacht, door zonder betaling onverhoeds op te springen, naar den uitgang te snellen, om dan pas na geruimen tijd, ontdaan en beschaamd, naar zijn plaats terug te keeren. Maar ook zelf had ter Laan bij de vervolging van enkele door hem vermeend herkende vrouwelijke gestalten reeds onaangename ervaringen opgedaan. Want hoe gaaf ook in zijn herinnering aan die vluchtige verschijning voor het kroegje, haar klare oogenschijn, het fijn-ingehouden lachen om haar dunne lippen, haar fier-uitdagende gang, terug gebleven waren, zoo hadden kleine bijkomstige veranderingen van haar uiterlijk toch ook weer twijfel doen rijzen, of deze raadselachtige ontmoeting wel zuiver visionair tot stand gekomen kon zijn. Het klonk profaneerend zich af te vragen, of de overledene in den loop der jaren met de grillen eener steeds wisselende damesmode rekenschap mocht hebben gehouden, maar evenmin viel het meer te loochenen, dat de geheimzinnige voorbijgangster zorgvuldig naar den laatsten smaak gekleed was geweest.

Dit was ter Laan nog tijdens het afscheid nemen in het kroegje niet zonder bevreemding te binnen gevallen en, weder alleen, had hij zich door het in zijn herinnering opduiken van enkele andere kleine afwijkingen immer onzekerder gevoeld. ‘Haar’ figuur toch was leniger, minder gevuld geweest; ook in de grootte haperde iets, en dan - het voornaamste - behalve aan de luimen eener mode, had de vermeende voorbijgangster zich in haar uiterlijk evenmin aan het verloop eener lange reeks van jaren weten te onttrekken.

Ter Laan wist niet wat van dit haar ouder geworden zijn te denken. Tijdens zijn geestelijke ontmoetingen met haar, had hij zich weder even jong als toen gevoeld. Hoe kon het ook anders.... Maar thans, in werkelijkheid bezig te midden der bedrijvigheid

van het badplaatsje deze verschijning koortsachtig na te jagen, was het hem gebeurd, ergens ver in het halfdonker van de winderige boulevard, zich tegenover een angstig protesteerend vrouwelijk iemand, ongeveer van zijn eigen leeftijd, te bevinden. Men voelde zich lastig gevallen, lachte schamper om zijn onbeholpen verontschuldigingen zich vergist te hebben en die enkele keeren, dat hij, licht beschonken en ten einde raad, het tot een wederzien had trachten te brengen, klonken hem in de eenzaamheid zijner kamer nog vernederingen als ‘sujet’, ‘individu’, ‘idioot’ in de ooren. Was dit te gelooven? Op zijn innerlijk als uiterlijk evenwichtig bestaan daarginds geen parodie?

Ter Laan zat in de veranda. Het ging tegen middernacht. Hun plaats in de rieten bank had hij opzettelijk vermeden. Hij zat, van buiten af niet te zien, in den halfdonkeren hoek er tegenover.

Over zee straalde de maan, waarvan een ijl-bleek schijnsel een schuin-afgedekten hoek der slaap-duistere kamer vreemd deed opleven. De waschtafel met het glaswerk daar stond in kille flonkering tegen het droom-zacht-toonlooze van het effen wandbehang. Van het badplaatsje over zee kwam soms het guirlande-achtig vibreeren der boulevardlichten even doorbreken, geheimzinnig dichtbij, om dan, met korte of langere onderbrekingen, opnieuw onzichtbaar te worden.

Nu eens in de kamer, dan weder over zee turend, meende ter Laan tusschen het harde glas-geflonker en de zoo teer verzwevende lichtjes-tinteling een wisselwerking te onderkennen, iets als een verstandhouding in het geschitter der doode voorwerpen op de waschtafel en het schuchter opdoemen der boulevardlichten, stille boden van feestelijk leven daar ergens ver. Ook een zekere spanning van afgunst wederzijds, die als in een drang tot spreken het weidsch-open aspect van den horizont tot in den maan-belichten hoek der kamer woordloos heen en weer te overbogen kwam. Dit gebeurde als eenigste in den zachten klaren zomernacht, maar zoo vaag en broos het ook leek, voor ter Laan verkreeg het de bekoring van de zwakke echo eener eens lief-vertrouwde stem, die vragend te beluisteren opnieuw hoopvolle verwachtingen bracht.

Zoo alleen gezeten, voelde hij zich niet meer eenzaam, verveelde zich niet, en voor het eerst sinds zijn komst in het badplaatsje werd

het hem tot genotvolle werkelijkheid, met verlof en op reis te zijn. Hij bevond zich op reis. Om het bevrijdende daarvan vreugdevol te beseffen, behoefde ter Laan slechts de tegenstelling van den halfdonkeren koffijhuistuin aan den stoffigen stationsweg met de omgeving, die hij thans voor oogen had, op zich te doen inwerken.

Deze maannacht over zee was van eenzelfde begoochelende pracht, deed dezelfde lichtmuziek vibreeren, als die hun allereerste omhelzing begeleid hadden. De aanblik van de bank in maanlicht tegenover hem deed geenerlei verschrikking meer opkomen. Ook deze herinnering bleek thans enkel veilig bezit, zooals het zaaltje beneden, de trap en het portaal naar zijn kamer, die half-openstaande kamer zelf, zich tot gevoelswaarden bevestigd hadden, waardoor zijn verblijf hier, niettegenstaande alle teleurstelling, ten slotte loonend, ja, belangrijk geworden was.

Ter Laan verschikte zich nog wat gemakkelijker in het halfdonker. Hij berouwde het niet, alleen in de ‘Zeester’ achter te zijn gebleven, voelde geen schaamte meer opkomen zich, in zijn koortsachtig najagen der verschijning voor het kroegje, belachelijk gemaakt te hebben. Het was alles uit zuiversten drang naar wederdeelname aan een leven geschied, waaruit hij zich eenzaam verbannen voelde en al waren zijn hooggespannen verwachtingen van daarginds ook niet in vervulling gegaan, die drang, het verlangen, de hang naar een even rijke eigen gevoelssfeer als de oude vertrouwde omgeving hier telkens om hem deed oprijzen, zij hadden zijn impulsieve overkomst reeds meer dan goed gemaakt. Want meer dan al zijn pieteit-vol beschouwelijk gemijmer van daarginds, had deze verterende onrust, die hem onverwacht in den nek greep en aan zich zelf vooruit dreef, het donker besef eener wederbeleving gebracht. Dit onstuimig verlangen naar deelname beteekende reeds een overgave, hoe onderworpen dan ook.

Ter Laan glimlachte even bij de herinnering, hoe hij, in de meening, een zeker soort hoed herkend te hebben, van zijn plaats aan den dansvloer opgesprongen was en, eenmaal in het gedrang om de speeltafel tegenover ‘haar’.... eerst een handenpaar aan zijn verhitte wangen, daarna een vluchtig zoentje langs zijn steile snorren gevoeld had. Een jonge cocotte, half-dronken, en al leek de hoed ook nog wel dezelfde, hoe had zich ter Laan, de leeraar op jaren, over deze publieke vernedering geschaamd. En toch,....

en toch, hoe belachelijk deze situatie ook bleef, iets als een wijding stond daarbij thans toch weder om hem om. Een doorbrokenheid zijner gevoellooze terughouding van daarginds, die zonder de werkelijke décors dezer schier vergeten eerste en eenige liefde, wel nimmer tot stand had vermogen te komen.

Maar ook daarom was het thans ter Laan zoo'n geruststellende gedachte nog volle drie weken verlof te hebben, in ‘hun’ omgeving hier te kunnen blijven toeven en zijn terugkomst daarginds in onbestemde verten te weten. Want zoo donker en stoffig hem de koffijhuistuin voor het station in verbeelding verschenen was, zoo leeg en zielloos deed hem zijn leven der laatste jaren daar aan. Ter Laans trekken versomberden. Het kil-ongenaakbare eenzelvige leven door hem gevoerd, verkreeg in zijn gevoellooze onbewogenheid iets misdadigs. Deze dorheid was slechtheid, hoorde hij zich denken. Niet slecht zijn zij, die door een onstuimig gevoel, een al te heftg verlangen, medegesleept, hun stuur kwijt raken en met het leven in botsing komen. Ons leven is hartstochtelijk bedoeld, zonder hartstocht doelloos en onhoudbaar. Slecht, bitter slecht alleen zijn die verstokten, die met een hooghartig gebaar van deze wereld afgewend, innerlijk voor het meest verwerpelijke niet terugdeinzend, zich in hun koud-verstandelijke rust als in een sterk bolwerk voor onschendbaar houden.

Ongedurig kwam ter Laan wat overeind. Opnieuw had hem het gevoel bekropen uit zijn eens zoo veilig bestaan verdreven te zijn, zonder er iets nieuws voor in de plaats gekregen te hebben. Want zooals hij thans hier leefde kon het, zelfs voor die enkele weken, niet verder blijven gaan. Daarmede gaf hij nog slechts een caricatuur van zich zelf te zien en, zonder de gevoelswaarden, die hem thans nog omgaven, daarginds teruggekeerd, moest ook die schijnvertooning, dat automatisch bestaan, als een kaartenhuis ineen vallen. Zoo hield de toekomst niets meer voor hem in en hier behoorde hij reeds evenmin thuis. Want wat, in hemelsnaam, viel er nog te verwachten.

Een bulderend gelach, door getrappel en domp-dreunende slagen op tafel begeleid, kondigde den aanvang van de kaart-partij aan. Ter Laan lachte onbeholpen en onwillekeurig had daarbij zijn blik de in wezenloos maanlicht opdoemende waschtafel gezocht. Tusschen het flonkerende glaswerk stond daar het fleschje met

de druppels. De enkele voorstelling van de weldoende koelte, die het middel bracht, deed zijn klimmende onrust reeds verminderen. De maan scheen haar hoogtepunt bereikt te hebben, geen zoeltje ontplooide de licht-nacht over zee. Hoe goed moest het wezen met dit panorama voor oogen ongemerkt weg te sluimeren....

Kleintjes was even nog iets binnen hem terug geschrokken, maar toen had ter Laan ook reeds, zonder een zweem van sentimentaliteit, aan deze ingeving gehoor verleend. Een paar druppels meer en dan met een kussen in den rug op de breede bank in het maanlicht in te slapen. Ach, daartoe had deze ongedurigheid dus gevoerd. Had hij het niet voortdurend donker aangevoeld? Die vreemde eenzame zittingen in den koffijhuistuin, zijn wankelbaarheid, het opgeven zijner verlofsplannen, zijn als een slaapwandelaar hier rond dolen. Dit besluit, waaraan hij innerlijk nog geen geloof wilde schenken, was hem tevens de logisch noodzakelijke oplossing van een hopeloos verward gegeven. Als in een spiegel zoo klaar ontwaarde hij van keerpunt tot keerpunt nog eenmaal den weg die tot hier had moeten leiden en bij een dreunenden tafel-slag, door joelend gehoon en bulderlachen begeleid, stond ter Laan uit den halfdonkeren veranda-hoek op en begon met zoekend-afgemeten schreden, een slaapwandelaar gelijk, op de waschtafel toe te gaan. Reeds in de kamer, keerde hij zich nog eenmaal naar het nachtelijk buiten om, tuurde droom-verloren over zee, tot in zijn als blind-verdwaasden oogenschijn een mengeling van hevigste schrik en heilige vervoering door kwam breken. Met de eene hand moest hij steun in den deurpost zoeken, met de andere had hij zich als ontzind even over het voorhoofd gestreken en stond nu, ademloos, met bonzend hart, oog in oog met de verschijning, die hij zoo rusteloos nagejaagd had....

In lichte zomerdracht, onwezenlijk transparant door den maneschijn, die haar gedaante overgoot, tuurde zij, vreemd-bewegingloos aan het hek van het voortuintje, in onderzoekende afwachting naar de veranda op, zonder blijkbaar van ter Laans aanwezigheid iets te bespeuren. Hij wilde haar iets toeroepen, wenken, was niet bij machte zich uit den ban, dien zij op hem uitoefende, te bevrijden en pas toen er in de verschijning beweging kwam, zij haar plaats aan het hek begon te verlaten, keerde ter Laan tot de werkelijkheid terug.

Hij stortte zich aan de leuning der veranda, beneden op de boulevard liep de eenzame gedaante nog, hij schreeuwde in den nacht, schuw had zij daarop even omgezien en begon thans haar schreden te verhaasten.

Op punt van opwinding in huilen uit te breken, binnensmonds vloekend, was ter Laan in de kamer terug gevlucht, waar hij, stampvoetend en met trillende vingers, een das omknoopte, zoo, enkel in zijn overhemd, een jas omwierp, om dan, de kamerdeur woest opengerukt, de trap blindelings afgestormd, het voortuintje doorgehold, eindelijk voor het hotel op de boulevard te staan. Leeg, uitgestorven, geen sterveling meer te bekennen....

Ter Laan begon te rennen. Vervloekt, en nog eens vervloekt, dat ditmaal juist hij het zich, na een doelloozen rondgang door ettelijke nachtlocalen, in de veranda wat gemakkelijk gemaakt had. Anders had hij onmiddellijk beneden kunnen zijn. Geheel vertwijfeld thans, bleef ter Laan aan den toegang van een verwilderde zijstraat staan. Dit was het einde. Naar het hotel terugkeeren beteekende het fleschje, de wegen om hem voerden in geenerlei richting meer. Maar, o ziet, daar was, slechts enkele schreden van hem verwijderd, de verschijning opnieuw. Zij kwam, den hoek eener zijstraat naar de boulevard ombuigend, op hem toe. Hij deinsde angstig terug en liet haar, zich snel in een donker portiek terugtrekkend, aan hem voorbijgaan. Hij geloofde het niet meer. Maar dan, in zijn vertwijfeling haar zoo misschien voor immer te kunnen verliezen, kwam ter Laan uit zijn schuilhoek te voorschijn en begon de eenzame gestalte voor hem behoedzaam te volgen.

Hoe trof hem weder de gelijkenis van beider figuur, haar opvallend dezelfde gang met dat ietwat zenuwachtig opgetrokkene van den rechterschouder. Zij kon het wezen en was het toch ook niet, want, zijn schreden verhaastend, kwamen ter Laan thans duidelijk de geringe afwijkingen voor oogen, zooals hij die zooeven vanaf de veranda opnieuw bij haar waargenomen had. Een uiterst zeldzame gelijkenis, en toch....

Hier, over een huizenvrij stuk van de boulevard, klonken ter Laans voetstappen plotseling hol op, in hetzelfde oogenblik had zij schichtig omgezien en, zich in het late eenzame uur vervolgd wetend, haar toch reeds snelle pas nog verhaast. Een beklemmende schaamte deed ter Laan weder aarzelen. Moest hij nu gaan draven?

Maar uit een der zijstraten verder op kwam een troepje nachtvolk omgebogen, zij verlangzaamde nu haar schreden, bleef af en toe zelfs staan, als om hem gelegenheid te geven voorbij te komen, of, wanneer het zijn bedoeling mocht wezen haar aan te spreken, hem dat door de nadering dezer menschen onmogelijk te maken.

Ter Laan, tegen zijn wil, - omkeeren beteekende laatste prijsgave en de verschrikking van het hotel, - staan blijven had hem nog verdachter gemaakt - kwam de verschijning immer nader. Een tweede zijstraat nog en hij moest aan haar voorbij gaan, of, het gezelschap trotseerend, den moed opbieden.... Maar ziet, als van de boulevard weggevaagd was thans het dreigement van het kleine donkere troepje, waarvan in een der voortuintjes alleen nog maar het lallend praten en lachen verneembaar bleef.

Zoo was er geen ontkomen meer, noch voor hem, noch voor haar. Hij moest nu handelen en kende geen aarzeling meer, al had zij, een hand krampachtig aan het ijzeren hek achter haar, thans bij een dier voortuintjes postgevat, waar zij zijn ondubbelzinnige nadering bleef trotseeren. Het liet ter Laan onverschillig, dat zij hem verachtelijk van het hoofd tot de voeten opnam, nadat, met een impulsieve beweging om zijn hoed af te nemen, hij zich blootshoofds en onbeholpen voor haar wist. Welk een belachelijken indruk moest hij thans wel maken, hoe imbeciel ook, dat hij geen woord kon uitbrengen in zijn verwarring.

In zijn gelukkige verwarring Want het waren haar oogen, haar oogen, waarin de verachting reeds voor een tintelenden spot had plaats gemaakt, dezelfde uitdagende spot, waarmede zij hem bij hun allereerste ontmoeting had ontvangen. En.... hier voelde ter Laan hoe in zijn binnenste iets leek te breken, hoe er, als in een koel reservoir, warmte van teederheid, donker-lauwe mengeling van geluk en angst, kwamen binnen te vloeien - het was haar stem, die hem zooals het behoorde, verzocht zijn eigen weg te gaan en haar niet verder lastig te vallen.

Ter Laan wilde zich rechtvaardigen; hij kwam er slechts toe een stomme buiging te maken en dan, met de handen over de borst gekruist, onderworpen als een slaaf naar haar toegewend, die reeds op het punt stond hem te verlaten, enkel zijn naam te stamelen. Zijn naam, en als laatste opperste bevrijding uit den vreemden ban, waarin hij geslagen stond, ook zijn voornaam. ‘Ter Laan.’ ‘Hendrik ter Laan.’

Zoo verwonderde het hem nauwelijks haar, met een plotselinge verandering in haar wezen, te zien omkeeren. Ter Laan bleef in zijn stom-onderworpen houding volharden, een enkele ondoordachte beweging kon tot de catastrophe voeren, en pas toen zij, na hem met een mengeling van nieuwsgierigheid en medelijden even zwijgend-onderzoekend opgenomen te hebben, de spanning door een bevrijdend: ‘Ach, *u* is het’ brak, kwam ter Laan tot een donker besef van op leven en dood gaand, maar voor hem thans genadevol gebeuren. Hij durfde met beide handen haar rechter hand omvatten, die zij hem liet en was eindelijk bij machte, gebroken, gebogenen hoofds, hortend uit te brengen: ‘Ik ben het, ja, ik.’

Een zee van donker geluk scheen hem op te nemen. Hij had zich zelf terug gevonden, hij was het en was ook herkend. Gapende afgronden van zwarte leegte en smartelijkste verscheurdheid dier laatste martelende maanden werden in zijn bewustzijn zoel toegedekt. De aarde was weder groen, een zoeltje woei. Gered, gered, klonk het als van torenklokken in hem op.

Wat verder hieraan toe te voegen, waar het einde al te gemakkelijk te raden valt. Martha is de jongere zuster van Johanna. Uit piëteit voor de overledene bezoekt zij in haar vacanties sinds jaren tijdens enkele dagen het badplaatsje. Van ter Laans betrekkingen met de doode is zij niet onkundig gebleven. Dien eersten nacht reeds verneemt hij dit en meer. Zij heeft, uit deernis met den hoogst overspannen toestand, waarin zij hem aantreft, zijn onstuimig dringen gehoor verleend.

Zij zit, als ter Laan, na zich in koortsachtige haast verkleed te hebben, het zaaltje betreedt, op hun oude plaats onder het groote gekroonde hert. Dit is geen inbeelding meer. Deze werkelijkheid werkt voor een oogenblik nog verbijsterender. Hij moet zich zelf even aan de hand vatten. Geluk, duizelingwekkend, voor nu en de toekomst.

Maar nu één vraag nog. Is zij dien regenachtigen middag niet aan het kroegje daar voorbij gekomen. Zij verwijlt eerst sinds 's morgens hier. De visschersherberg is haar niet onbekend, maar de weg daarlangs is haar te eenzaam. Zij was er dus niet. Voor een oogenblik verzinkt ter Laan in vreemd-eenzaam gepeins. Hij doorleeft nog eenmaal zijn wankelbaar bestaan der laatste maanden

Het opwellen van dat oude liefdegevoel na zoo lange jaren. Zijn vlucht uit de rust van zijn toonloos regelmatig leven. De eenzame avonden in den koffijhuistuin, zijn impulsieve overkomst naar het badplaatsje. Hun samenzijn in de veranda. Dan, hoe hij, reeds besloten het op te geven, door hare geheimzinnige verschijning op den duinweg voor het kroegje, daarvan nog in het laatste oogenblik teruggehouden werd. Binnen enkele secunden verschijnt ter Laan dit alles opnieuw voor den geest en even meent hij er ook den dieperen grond van te beseffen. Hij kan het nog niet gelooven hier met haar te zitten en toch is het de natuurlijkste zaak ter wereld. Dan komt hij weder tot de omgeving terug en wijdt, vreemd ernstig, hun kennismaking een eersten dronk.

October 27 - Juni 1928.

EINDE.

Kinderleven door Hélène Swarth.

I. Doodsgedachten.

O dood zijn! blind voor aarde- en hemelkleuren
En doof voor zang van wind en vogel wezen,
Geen vrucht meer proeven en geen boek meer lezen
En nooit meer ruiken blade- en bloemegeuren!

Verlammende angst kwam uit mijn ziel gerezen:
Géen weet wanneer hem 't leven úit komt sleuren
De stille dood - Vreemd kind, te trotsch voor treuren,
Verwon ik d'angst, verbood mij, laf te vreezen.

'k Hield mijn geheim in zwijgende' ernst besloten.
In schemeravond, ver van speelgenooten,
Luisterde en wachtte ik - zou de dood nu komen?

'k Was wel héel jong, maar 'k wist: ook kindren sterven.
Doch hoopvol bleef ik van den Hemel droomen,
Waar zou mijn ziel een plekje azuur verwerven.

II. Heimwee.

Hoe droef herdacht ik, heimwee-overmand,
In d'ouden zetel, bang voor luid een zucht,
Met tranen vloeiend zonder snikgerucht,
In 't vreemde huis, mijn lief verloren land!

Hoe schuw dan nam 'k, voor streng vermaan beducht,
Het hart beklemd, het kloppend kopje in brand,
De stroomende oogen schuttend met de hand,
Uit volle kamer naar de trap de vlucht!

Daar school ik lang, verslonden in getreur -
- ‘O had ik maar één enkle handvol aard
Van d'onvergeetlijk-lieven tuin bewaard,
Ik dronk mij dronken aan den frisschen geur,
Ik hoorde weer der boomen koel geruisch,
'k Zag, zonverguld, de ramen weer van thuis!’

III. Dichterbrief.

Verwonderd stond ik vóor den spiegel, stil
Van vreugd - Wie, ik, die d'aanblik bang vermeed
Van 't bleek gelaat en de oogen zwaar van leed?
Nu dreef me een warme stroom van levenswil
Mijn aanschijn blij te zien.
- ‘Hoe 'k mij vermeet
Te zenden 't arm gestamel, kunstloos pril,
Wijl 't is van Brôer, op Zusje trotsch, een gril,
Den aangebeden Ziener en Poëet!’

- ‘Die grijze dichter heeft de kindren lief,
Gelijk de Heiland!’
Brôer verwon mijn schroom.

O was 't geen droom, dien 'k niet gelooven dorst,
Dat hij, die Groote, schreef dat kind dien brief,
Met de eigen hand, die schreef zijn werk? - En vroom
Zijn woorden kuste ik, borg ik aan mijn borst.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDXIV.

Gelaten-diep staeg dacht ik, gaande en staande op vasten voet.
'k Wou nooit een Levende genaken, noch door Leugen schaden.
Met de Aard verlegen, toef 'k in 't Verste Wijde en blijf mij baden
Daar, in 't Steeds Zijnde, 't Hoogste Albeste, waar mijn Geest zich voedt

'k Mag alles voelen en begrijpen: reeds als kind kreeg 'k moed,
Om 't Waarste in al Mysterie's te overpeinzen, en ook raden
Liet 'k vaak mij rustig-vriendlijk, maar dan wrochtte ik toch mijn Daden,
Naar wijst mij ze innigste Eigente, die vredig, hoog-wijd doet.

O, ziel, die in Ellende u voelde troosten door Genade
Van 't Eeuwge Alwezende, leid verder me ook door Kwaad en Goed
Der weeë Wereld henen, opdat 'k eindlijk zacht, ontladen
Van alle Wanen, die dit Leven hief mij, stil en zoet,

Want los van elke Illusie, in den nooit vergaanden Vloed
Der strakke Onwezendheden zalig wegzwijm. Maar zij 't spade.

CDXV.

Bewust zich wordend Vloeisel weet 'k me uit Eeuwgen Geest, Die doomt
Me in mij verbondne hooge Oneindge Wijdte zonder weten
En niets zich wel herinnert, maar toch niets ook ooit vergeten
Uit alle Vreemdheên, die geschieden zacht-aanvoelbaar loomt

Als Ziel des Zijns, Die door al Diepren eeuwig stilstaand stroomt
Die met geen Menschenmeening is te nadren noch te meten,
Voor, door Wie worstlen wij verheven, maar op 't eind versmeten,
Daar ze Al's klein Eiland als Haar Visie volgiet en omzoomt.

Als kind reeds, voelde ik 't Eéne in Ziel en leden en gezeten
In felste Ellende door de Onnoozlen, wier dwaas streven stoomt
Staeg door dees Menschheid als haar kwaadste Helft, heeft wel gespeten
Mij vaak, dat de Aard zoo was, maar trouw houd 'k stand, en 'k vraag: O, koom 't

Leven eens heerlijk, waar leege ijdlen zwijgen en wie weten
't Een-waarste alleen opjublen. Heel mijn Diepte 't vredig droomt.

CDXVI.

Zooals door twijgen schietend op den grond de Zon figuren
Scherp-donker schetst, die schijnen werklijkheden, groot en klein:
Als schaduwen bewegen ze op, naar 't lijkt, gewilde lijn,
Al naar de Wind wil, die de takken op en neer blijft sturen, -

Zóó speelt Zijn's diepste Ziel in mijne, die wel eeuwig duren
Niet zal: vermoedlijk is dees niets dan 's eeuwgen Wezens schijn,
Dat buiten alles blijvend zonder Vreugde en vrij van Pijn,
Leeft achter Tijd's oneindig-strakke, nooit doorboorbre Muren.

Stiller dan ooit voel 'k steeds mij worden, als 'k herdenk al uren
Dat 'k menschen stuwde door mijn's Geestes intensief gedein,
Maar diep-gedwee vaak lijd 'k daar Dwazen met een donker-zuren
Grijns naar mij zagen, schamper-suffend, en verkochten gijn

Op gijn, wen 'k streefde niets dan 't diepste, beste Zelf te zijn,
En eerlijk naar 't fijnst puntje in alles streng-getrouw te turen.

CDXVII.

Gij waart steeds sterk, mijn Ziel. 'k Herzie 't Verleden: 'k weet, als kleine
Vijfjaarge, lag ik nachten wakker, 't Gruwlijke om mij heen,
De beentjes opgetrokken en soms spelend met een teen,
Die daaglijks pijn deed in den schoen, want 'k was een uiterst-fijne,

Bleeke verloorne, die zich eindloos, hooploos voelde schrijnen
Door woord, dat telkens striemde stroef en als een straffing scheen,
Maar zwijgend dacht 'k toch gauw aan mooi're dingen weer: geween
Kwam vaak in 't Diepste, maar rees schaarsch naar 't oog me, en zóo, langs lijnen,

Mijn eigne, ploeterde ik stil-strak mijn jeugd door, fiertjes. ‘Neen’
Schuddend naar elken blijen wensch, want wetend gansch me alleen.
Maar 'k wierd er sterk door om in 't latre Leven steeds al pijnen
Des Lots, dus dingen, lieden, te verduren, en als steen

Te staan steeds bij der radde Ondiepen dwalen en al breinen
Die praatjes maken met de pen, te dulden zonder dreinen.

CDXVIII.

Mijn Ziel verliet der Levers leêge Woorden-ijlte als stille
Jongen van achttien zware jaren al, toen 'k niet veel wist
Als wat me in 't koele, harde huis, dat leek een dichte Kist,
Of op de redelijkre, lievre school, snel viel van kille

Lippen, die deftig, stug van kracht, streng-vast mij bleven drillen
Om zóó te voelen, zús te denken: 'k was naief, en list
Rees nooit me omhoog, om glad te ontglippen aan wat droog-beslist
Alkantsch werd toegekaatst me als 't Ware.... Eilacy, van mijn prille

Jeugd, toen 'k me als kalf voelde aan een haak, waar 'k roerloos hing te trillen,
Zag 'k, eng, door Stijven stroef me omstaan, en 'k voelde vaak me of villen
Mij gaande, effen begoten zij met ijs me.... En dies gegist
Toen soms al heb 'k naar 't Hoogste: op buitenwegen vloog 'k en tillen

Daar merkte ik sterk mij naar 't Al-Verste, zoo dat half te gillen
'k Diep-in dan haakte.... Férm-staps dóór schreed 'k in mijn dichten Mist.

CDXIX.

Wierd Eenling 'k los ooit van 't Insterkste Alsteilste? Of 'k zag in droomen,
Of diep mijn Ziel noest zwoegde, 't wetend Denken ploegde vóór:
En wen 'k door ijdle Halven wierd gemarteld, joeg 'k op schoor
Der schaarsch door één bevroede Alverste Psyche hoog ten zoomen

Dees duistren Aard-Dals, wijd-uit reikend, grijpend zonder schromen,
Wijl steeds, niets vattend, achter me aan der Wezenloozen koor
Van thans verganen of maar half bestaanden, 't valsche spoor
Huns scheeven Wanens volgend, zich verloren tusschen boomen

En staeg nijdassig basten naar mijn koel, ver, hoog gehoor,
Lijk, sinds mijn schraal, fijn, als doorschijnend-vaag in 't Leven komen,
Toen ieder dacht, dat 'k sneefde, ik stil-weemoedig heb vernomen
Der vlugge schimpers schelle of doffe schampring. Doch ik stoor

Me in 't Diepste nooit aan eenig hoonen. Hoe 'k denk, dóe, houd 'k vóór
Den fijn-bevroedende in dees sterkste verzen, die steeds stroomen.

CDXX.

Wen 'k weemoedsvol bleef zwijgen, daar Zijn's zorgen wreed mij plaagden,
Dan glunderden wel schralen en met wufte smaling luid,
Waar, onbewust, zij stieten heel hun Nijd naar 't Diepre in uit,
Siste er: ‘Ei, ziet dien afgetakeld-trage, dien niet schraagden

Alwijdste Wilsdrang, Zielsgloed.’ Doch 'k gedoogde: nooit graag klaagden
Mijn fijnste Wetingen haar Wee. Wijs-koel door klare ruit
Der oogen, alles ziende, zei mijn Rede speelsch: ‘Zoo'n guit
Grof-schamprend, moest eens, in uw plaats, hier zijn. Geen vezel waagde

Der ziel hij voor 't Al-hoogste als gij, wiens werkend willen slaagde
Steeds diep-breed zwoegend stil voor andrer Voortgang, nauw een Duit
Ooit oogstend voor uw kalm, breed streven, steeds maar weer Belaagde
Door vlotte Vlakken, die zich voelend, zeuren of zij zaagden.

Dank, Rede,’ zei mijn Ziel toen, ‘'k win: nooit geef 'k den Schijn ten Buit
Me en stil dus ga 'k maar voort weer, tot mij 't Eeuwge Duister vaagde.’

Verzen door Prof. B. Faddegon.

Boven meedoogenloosheid.

Vuil-groene eerzuchtelingen, kronkellijven
  En dubbeltongen, met verachting zie'k
  Uw oogen puilen. Maar en pootje en wiek,
Zelfs strot, die schreeuwen zou, 'k voel ze verstijven,

Mijzelven ook op 't bevend takje blijven,
  Nu platte kop wordt muil, waar piek en piek
  Dreigen met kliemrig vocht. Of duizelziek
De geest me ontvlood? - Met komt de zonheld drijven

Zijn gouden speer door mijlendiepen damp
  En doogt niet, dat mijn vleugelen verlammen
In zwaddermuil en list en aardsche ramp.
  Maar over wolkgebergte en wolkenkammen
Storten mijn donzen vlucht en blanke pluim
Een cataract van zonnelicht en schuim.

Aan Dr. Hendrik Jan Boeken.

De silhouet der Steden is de toren,
Koepel en spits en naald, steenen gedachten,
Wier bronzen stem dreunt door de droeve nachten,
Door nachten ook, vreugdig om 't nieuw-geboren';

Maar aan het Land zal ander beeld behooren.
Torens van klank, waarboven sterrenachten
Van louter geest, en nevelwitte klachten
En zege en vreeze in wisseling van koren.

Hier rijst Uw bouwwerk, Boeken, eeuwen-krachtig;
Uw zang der Hoop, teer als het waas van ooft,
Dat oogen streelt en mondevreugd belooft;

En oude Sage op 't zinnerijkst geduid,
Daar Dietsche taal klinkt met een Grieksch geluid;
Zoo straalt Uw zon aan 't firmament van Tachtig.

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(*Vervolg van blz. 191.*) tweede boek.

IX. *(Vervolg.)*

Het akelige Kruiska-huis, die nare trap, die sombere kamers en nu natuurlijk gesloten gordijnen. Eva heesch zich de draaiende smalte der afgesleten treden op. Een deur ging open en Eva wist niets, dan dat zij door *zijn moeder* omhelsd werd.

- Kindje, hoorde zij, lieve meisje, jij hebt zóóveel van hem gehouden, je vader was zoo goed voor hem, je oude tante weet het wel, jij hadt alles voor hem over, als hij naar jou maar had willen hooren....

- Tànte Lea!

- Huil maar, kind. Ik heb nu niemand meer dan jou, niemand om over hem te praten.

Praten? dacht Eva, Zìj moest doen! Ze keek: zij waren alleen in de kamer.

- Kom, hier naast me....

Tante wees haar. In de voorkamer waren andere menschen.

- Weet u, vroeg Eva zacht, iets van het kind?

- 't Kind?

- Ja, Tante, Max zijn jongen.

Zij zag Tante's blik vergrimmen.

- Dat kind is immers niet van hem!

- Maar Tante....

Daar week de suite-deur. Eva ontstelde: waarom dàt nu! Mevrouw Neumann en Emmie met Max. Eva zag dat hij gauw nog iets zei, waarna Emmie een glimlach terugdrong. De stoornis

verlamde haar veerkracht zoozeer, dat ze de dingen maar liet gebeuren, beseffend dat er naar haar werd gekeken, dat het fluisteren was geweest over haar. Zij wou maar één ding: weg hier! weg! want dit wàs niet een ouderlijk huis, waar alles ligt onder den rouw om een zoon. Toen ze binnenkwam, dacht zij daarin te vallen, dien aan te voelen in huis en bij Tante, smart waar geen ander gevoel meer naast blijft. Max was toch Tantes eenig kind! En zij was Vaders lievelingszuster. Maar Tante had zich geschaamd over Max, zooals ze zich schaamde over haar armoe. Ooms domheden hadden Tante geknakt; vóór haar huwelijk was zij anders; toen was zij Vaders lieveling; ach, ze bleef het alleen door zijn meelij. Nu ontbrak haar de kracht, ook voor moederleed, zij praatte-en-dacht met de anderen mee, die bang waren voor het familiefatsoen. Max had den naam Neumann te grabbel gegooid: dàt was de grief, maar ook het leed, en Tante ging hier niet meer tegen in. Het joodsch gevoel in al zijn wreedheid; meneer Neumann zou zijn neef hebben gesteenigd, als hij daarmee de schande had kunnen voorkomen. Gelukkig was ook hij ter ziele, maar zijn weduwe deed nu het woord en Tante Lea onderging dat. O, al die eenzaamheid om Max, niemand, niemand die meer om hem gaf! Dat had hij geweten, toen hij tot háár kwam, háár toevertrouwde: ‘nur du kannst mich retten.’ Zelfs deze voldoening voldeed haar toen niet! Integendeel brak zij den band gewelddadig. Uit afgunst, den naijver van haar verliefdheid. Dus: zelfzucht, sterker dan haar liefde. Dat was haar godvergeten misdaad, nu door den dood onherstelbaar geworden.

Om het sterven-alleen was hij niet te beklagen. Marthe had hem natuurlijk ook nu doen lijden. Waarschijnlijk was zij weer met hem begonnen, alleen om den ouden sater te sarren. Sadisme was haar hartevoedsel. Maar hij had de weelde doorleefd, dat ze tot hem was teruggekeerd, dit suprême: terug tot hem. Al liepen daar angsten doorheen voor ontdekking, vijandigheid, geldzorg, rusteloosheid bij haar behoefte aan intrigeeren; hij stierf in de koorts van een liefdegeluk, hooger, na al de vertwijfeling, dan hij het ooit bij haar gekend had. Wat telde hierbij het moment van den dood?

Maar nu die twee: het Werk, het Kind. Al zijn illusies met het werk en al zijn liefde voor den jongen. Vijf jaar, nog niet - wat kon dat worden?

Eva dwong zich tot aandacht voor het gesprek. Natuurlijk liep dat over geld. Wie het begraven zou hebben betaald!.... Met een huivering bedacht zij, dat het al wel zou zijn gebeurd. Max sprak van *het* telegram, het eerste, 't korte, van wien dat kon wezen. Het lag in Tantes sleutelmand. Max bekeek het met Emmy; er stond een naam achter. Glagun, las Emmy; kon dat een naam zijn?

- Glogau, ried Eva, Wilhelm Glogau.
- Bestaat die? wendde Max zich tot haar.

Zij knikte, zoo heette een van de vrienden; hij teekende ook voor ‘Vom Rothen Baum’.

- Maar werkte Neef nog voor dat weekblad?

Tante Lea wist het niet.

- In elk geval, overlegde Max, heeft hij of Marthe geld gehad, hoe konden ze anders daar in dat hotel zijn?

Tante zuchtte:

- Ik zond honderd gulden.
- O.... Wanneer?
- De vorige maand.
- De vorige maand! Dat zegt dus niets.
- Maar die vrouw had toch geld? meende Emmy.
- Dat is te zeggen.... zoolang ze niet wegliep....

Eva hield het niet langer uit.

- Max, zoo sprak ze gedwongen-rustig, zou jij je vriend Polak willen seinen?
- Tante, waarvoor?
- Beschikt hij over geld?
- Geld? Hij werkt in een antikwariaat.
- Sein hem, dat hij morgen geld krijgt, telegrafisch van de Bank. En dat ik morgenavond aankom.
- U!?.... Maar Tante.... - Maar Eva!.... - Kind!

Drievoudig verzet, heel welgemeend, maar volslagen ongevoelig. Zoo'n reis kon zij nu niet alleen doen. En wie zou er met haar meegaan? Max, hoffelijk steeds: - Graag bood ik mezelf aan, maar in geen geval kan ik dadelijk mee.

- Dank je, Max, maar ik kan alleen.
- Tante, wat wilt u er eigenlijk doen?

Eva besloot ineens alles te zeggen. Voor een erfenis in den

gewonen zin zou ze de reis wel niet hoeven te maken. Toch had ze graag een papier mee van Tante.

- 'n Papier?

- Ja, iets op schrift, dat me recht tot handelen geeft.

Eva zag Max de schouders ophalen.

- Al zal hij nu al wel zijn begraven, er blijft de kwestie van het graf, dat hij een behoorlijke steen krijgt. Dan is er, als erfenis, zijn werk.

- Als daar geen beslag op gelegd is!

- Nu al? Maar dan los ik het in. Zijn schulden zal ik natuurlijk betalen. Spreek jij met Ludwig, dat ik krediet krijg, 't hotel-adres zal ik telegrafeeren.

- God, beste Tante....

- Nu het voornaamste! Uit naam van de grootmoeder eisch ik het kind op.

- Hè? - Hoe meen je? - D'r ìs geen kind....

Drievoudig verzet, nu. Tante zweeg, doch op die ontkenning door mevrouw Neumann knikte zij, dat deze gelijk had.

- Geen kind van Max, beaamde zij.

- Anders had Max het niet overgelaten!

Die gedachte van Emmy léék juist, maar het besef van zoovéél souvenirs deed Eva met vastheid haar meening behouden.

Er was een moment van aarzelend zwijgen. Tante Lea verschoof op den stoel, waar vroeger Oom Ben diep in was gezeteld. Met haar breed uitgevouwen zakdoek wreef zij zich langs kin en mond. Toen, na twee zuchten, zeide zij:

- Dat kind heeft hier wat 'n ruzie gegeven! Max wou die vrouw in d'r zwangerschap trouwen. Zijn vader had inlichting ingewonnen bij onze oude vrienden Gutmann, de oom en tante van Polak. Zoo wist hij van Marthe maar al te veel. Ze was de dochter van nette menschen, maar verliefd geraakt op een getrouwde professor aan de akademie, Stockmann geloof ik....

- Staackmann, dacht Eva.

- Daar is het kind van, wat Max wist. Oom deed alles om het huwelijk tegen te houden, maar hij verkreeg niet meer dan uitstel. Na de bevalling trouwden ze. Alleen om z'n vader niet tot het uiterste te grieven, zóóveel joodsch bloed zat er toch nog in 'm, heeft Max het kind toen niet erkend. Marthe heeft genoeg ge-

kankerd, bij Gutmann en in vuile brieven aan Oom. D'r zin kreeg ze nu eindelijk van de baron; die smeerpoes had vroeger ook met 'r gescharreld.... Wij hebben niets met het kind te maken.

Het laatste zei Tante toornig-beslist, gebogen bij een doffen blik.

Eva voelde een wanhoops-beklemming; de trots harer liefde gebood te zwijgen, ze zou willen uitbarsten tegen Tante, die zoo kon spreken over een zoon; doch ze besefte de nuttelоosheid - en *ook wist ze* dat Tante gelijk had. Bij de verminking van Staackmann's naam had ze de waarheid te sterker gevoeld. Dien naam had Max haar niet verzwegen, maar over den jongen *had* hij gejokt. Wel veel verteld van Vaders verzet, doch niet de wezenlijke reden, niet dat ze zwanger was van een ander, van dien al niet meer jongen leeraar. Eva voelde zich nog eens geslagen; ontgoocheling deinde over haar rouw. Doch het plichtsbesef drong en dreef haar.

- Ik wist niet van die gemeenheid van Staackmann.... Dan blijft voor ons Max' werk over en dat hij een behoorlijk graf krijgt. Mag ik daarvoor zorgen, Tante?

Verwonderd werd zij aangekeken, Max sprong op, Emmy draaide zich af. Zij zag een gebaar van hem naar de Neumann's; toen zei hij, haar aanziend:

- Gelóóft u me, Tante. Wacht u ten minste op nader bericht. Om te kunnen regelen, als er waarlijk wat te regelen valt, zoudt u papieren noodig hebben, waar het Duitsche consulaat of misschien het gezantschap bij te pas moeten komen. Als iemand iets stelen wil, kan hij het nu doen, wellicht heeft hij het dan al gedaan. Ik denk niet dat er valt te stelen. Maar als ik nu dadelijk sein aan Polak, dat de famielje een behoorlijk graf wil betalen, en of hij zich in relatie wil stellen met die Glogau, die vriend van Neef? Wanneer hij ons zijn bevindingen seint, kunt u zien of u nog gaan wilt.

Eva voelde de kou der leegte. De Neumann's keken norsch naar haar. Tante zweeg - zou zij dus niet gaan?! Zou niemand iets doen? was alles uit? *Weggevaagd al het reëele van Max?*

Haar verbeelding zag een kamer, zeker had hij geen atelier meer; wat er nog hing of was van waarde, had hij te gelde gemaakt om Marthe. Nu slopen er, in dien onwaardigen rommel, kameraden rond, kroeg-kameraden, kijkend, betastend, gispend, roovend; of de hospita legde beslag. Dat betrof dan al wat er restte van Max, van zijn talent, zijn geest, zijn vuur....

Uitgebrand!....

Zóóals háár liefde?

Een liefde die het onmoog'lijke vergde. Die alles wou wezen en niets voor hem was. Die hij door te verheimlijken koest hield; door haar te spreken van *zijn* jongen, 't kind dat een roestvlek was op zijn liefde. - Neen! Dat daarvan het mooiste bewijs was, *de hooge prijs dien hij wist te betalen.* Wat kreeg hij? Kwelling en bedrog. Toch liet hij zich doodschieten voor die liefde....

Niemand die dat hier meevoelen kon. Men vond het slavernij der zinnen.

Zij zelf? Getrapt was ze door zijn bedrog, dat een foppen geweest was als van een jong meisje, aan wie men nu eenmaal niet alles vertelt; zelfs niet, wanneer zij fungeert als zuster.

Tante kon het met zekerheid weten en had het anders niet zóó gezegd. Trouwens, háár heugden nu kleinigheden, die eerst in dit licht verklaarbaar werden; dus aanwijzingen dat Tante gelijk had.

Max leefde, óók in een kind, *niet* voort.

Plotseling werd het haar te veel en boog zij snikkend weg in haar arm. Ze schaamde zich niet; die hier mochten weten, dat Max alles voor haar was geweest.

Tante Lea was opgestaan, knielde bij Eva, trok haar aan 'r borst:

- Lieverd, wat heb jij van 'm gehouden.

Door tranen heen beleed Eva hun allen:

- Behalve van Vader, van niemand zooveel.

X.

Het werd, na die bekentenis, of zij hun die haar aanhoorden dankbaar was. Zij voelde geene grieven meer, niet tegen de Neumann's, niet tegen Max Bergmann, zelfs niet tegen Tante Lea. Integendeel groote deernis met deze, geknakt door de schuld van haar man en haar zoon. Voor hare daden aanvaardde zij raad en Mr. Max toonde praktischen zin. Met hem had ze een gesprek bij Ludwig, nadat hij er eerst alleen geweest was. In aller houding bleef reserve, doch wetend haar wil hield niemand haar tegen. Vijf dagen bracht zij in ongeduld door, Max kon niet eerder uit de stad gaan. Den voorlaatsten middag kwam hij met Hermien, om het

portret dat nu voltooid was. Eva had een vele uren vullende bevrediging gevonden in de zelfbeheersching, waarmede zij, zonder model, die beeltenis der mooie vrouw, die haar minachtte ook om haar liefde voor Max, in allen deele had voleindigd. 't Portret stond in een voorloopige lijst, die niet zou passen in de zaal, maar in 't atelierlicht het tot zijn recht bracht. 't Was Eva als een zinnebeeld harer gehechtheid aan *de familie,* voordat zij *naar hem* ging, dien niemand haar gunde, niemand dan zijn gebroken moeder.

Mr. Max, de grappenmaker, die achter haar rug den spot met haar dreef - in alles van 't leven zocht hij een pretje, gnuivend bij elke nieuwe ‘divorce’, waar zijn beleid voor werd gevraagd; een pretje werd zelfs deze reis naar München, waar daarom ook zijn vrouw aan deelnam.

- Op mijn kosten, had Eva bedongen.
- Tante! Nee?.... Nu, als u het wilt!

Dus zouden zij met hun vieren gaan.

Doch wat Eva daarvóór nog gewenscht en gehoopt had, gebeurde tot haar innige vreugde. Daags vóór haar vertrek, vroeg in den avond, enkele uren nadat Hermien, nòg indrukwekkender dan haar facie, met Max die een dansmeester leek, was vertrokken, hield er een taxi stil: Nico - èn Antje. Dier komst was een volkomen verrassing. Dat ze dorst reizen, zóó kort vóór het tijdstip; en dat zij Piet wou achterlaten!

- Voordat je daarheen gaat, dat sprak toch vanzelf.

Ze zei 't zoo lief en ook zoo flink. Hoe was ze geestelijk gegroeid! Door dikke tranen heen, lachte Eva en maakte een grapje op 'r figuur: of dàt nu was haar slanke Antje.

- Jòu Antje wel, zei Nico ernstig.
- Kinderen! Vrienden! Dit geluk blijft me.
- Geluk dat wij, met je, danken aan jou.

Ook Antje's oogen liepen vol tranen, terwijl ze knikkend naar haar man zag, hem dankbaar voor die mooie woorden.

Vol weemoed, doch niet meer bedroefd, legde Eva zich vroeg te rusten, een slaapnacht vóór de lange reis.

Om Tante 't vertrek minder moeilijk te maken, kwamen Max met zijn vrouw en Eva tot de reis op de Kruiska bijeen. Zij verkozen den nachttrein, beducht voor de hitte. Max had in den

middag gestuurd om haar koffer. Een uur te vroeg was zij bij Tante.

Ach, dit droefgeestig bovenhuis, hoe vol was 't van herinnering! In het jaar harer ergste kinderpijnen, toen Mans driemaal uit Amsterdam kwam, om haar te martelen telkens anders, zouden Tante en Oom aan de Kruiska gaan wonen. Sedert Kerstmis had zij de school verzuimd, toen met Mei werd zij beter-verklaard. Ze mocht weer uit, maar in een wagen. Vader had haar trots gered met den troost dat het niet was een kinderwagen. Ze kreeg een stuur en een dubbele bel. Mijntje reed haar 's morgens en 's middags, zelfs met regen mocht ze uit en 's middags ging het altijd naar de Diergaarde. En nu was Tante naar hier verhuisd; de laatste week van haar op-bed-zijn kwam Max opgetogen vertellen: - We kijken er in de Diergaarde, Eef! Dat ze geen lid werden, zei hij pas, een middag toen hij haar wachtte aan 't hek; hij stond er al ‘misschien een uur’ om haar ‘De Negerhut’ te geven. Telkens leende de schat haar boeken. Sedert reed ze bij 't naar huis gaan den tuin uit door de laan langs het hek; Max zat dan hier boven zijn lessen te leeren en wuifde met een boek of schrift.... Vervuild, vervallen was dit huis. Verval was er ook geweest in haar liefde. Toch - had ze iets kostbaarders in haar leven?....

XI.

Te München wachtte Polak aan den trein en Glogau kwam den volgenden morgen. Beiden geleidden hen toen naar het huis. Polak had al 's avonds gerustgesteld: de vrienden deden Max begraven; 't publiek vond den ouden baron een dwaas, die zulke wraak nam om iemand als Marthe, wier bastaard baron en zijn erfgenaam bléef, daar nu zelfs een verzet in rechten, als de familie er dat nog op waagde, haar ongetwijfeld niets zou baten. Polak had ook krantestukjes gebracht, over den kunstenaar Neumann verschenen.

Het huis stond in een nauwe straat, 't had diepe gangen en vele trappen; tante Lea kwam moeilijk mee. Een nauwe deur en toen veel ruimte, als een in vakken verdeeld stuk zolder, met uitzicht tusschen daken door naar openheid, die een kerkplein zijn moest.

Eva zag onmiddellijk, dat er niets kon zijn veranderd, sedert Max zijne woning om Marthe verliet. 't Was een onaangetaste

rommel, waartusschen zij mooi werk ontdekte, al voordat zij in het atelier kwam. Daar werd het een koorts, te zien, te zoeken en Glogau toonde zich hierbij een vriend. Hij kende Max sinds diens komst te München. Samen hadden zij voor den rechter gestaan, nadat er beslag op den Baum was gelegd, om teekeningen van hen beiden, spotternijen met adel en leger. 't Kwam niet tot vervolging, maar Max liep gevaar over de grenzen te worden gezet. De politie hield hem in het oog, na een ruzie met anti-semieten, die dezen hadden uitgelokt, wat iedereen wist, maar wat nergens erkend werd. Zijn ergernis hierover uitte Max prachtig, in een reeks van fantastische kluchten, bijtend-hooghartig en onweerstaanbaar, wat zelfs de ‘Nachrichten’ releveerden. Na den oorlog verliep de boel; te veel verdeeldheid, onrust, moeheid; doch sedert een paar jaar ging het weer beter en vocht juist Max met beeld en woord tegen het rotsvaste conservatisme. 't Werk liep als vanzelf van onder zijn pen weg; voor het Duitsch keek Glogau den tekst na; soms, als het een versje was, liet hij iets staan, dat taalkundig niet kon door den beugel, dat een Duitscher zoo nooit zou hebben gezegd, maar dat ook de redactie toestond; het kwam van Max, de lezers wisten: Hollander, jood naar het hart van Heine en wiens onderteekening ‘Max’ in een kunstblad gezegd was te rijmen op Sachs!

Eva zag er den vriend op aan: jokte, overdreef hij niet, om haar in heur rouw te troosten? Neen, deze Frankforter bleek met alles de trouwhartigheid in persoon, wien de oprechtheid zelfs in den weg zat bij het luchtgeven aan zijn verbeelding. Daarom juist was hij naar München gekomen en hij had ‘er ook wel geleerd’, het meest en het liefst van zijn ‘grooten vriend’ Max, wiens élan heel München verbaasde.... helaas werd het ook zijn ondergang, onder de macht van ‘die duivelin’.

De lof was voor Eva geen openbaring, daar zij het alles zoo wist of voelde, maar deed haar goed als bevestiging van inzicht, overtuiging, vertrouwen, waardoor haar leven was beheerscht. Het leed van haar rouw werd er door verzacht. Glogau's vaak voorzichtig spreken wekte niet haar ongeduld, het gaf haar rust, zij mocht gelooven; het werd de opperste consecratie van wat, o, niemand haar ooit had gezegd, het tegendeel van aller meening, maar een fiat op haar vereering.

Deze eerste morgen besliste. Zij had nu geen zelfverwijt, geen

smart meer. Zij zag een weg, het was de hare. Voor het oogenblik was ‘de familie’ bezwaarlijk, een blok dat zij niet kwijt kon raken.

Tante Lea wou overal mee, veel lastiger dan Max-en-Mathilde. Het was toch ook háár kind, háár jongen; zij liep hier als de erfgename. Eva gaf zooveel mogelijk toe; de oude ziel dacht aan niets dan ‘de boedel’; dat ‘vraagstuk’, hoe alles over te krijgen, zóó'n lange reis van hier naar Holland....

Den namiddag van den tweeden dag, terwijl Max met zijn vrouw naar het consulaat was en ook Glogau hen had verlaten, riep Tante uit de achterste ruimte, of Eva kwam, er was daar een koffer; zoo kon men terstond beginnen te pakken.

- We zullen maar met de kleeren beginnen.

Tante voldaan, in zelfbewustzijn terug bij haar oude behoefte aan doen. Eva vermocht niet te weigeren. Samen leegden zij den koffer, die vol kranten en oud papier was en droegen hem naar wat Tante goedig ‘de jongen zijn slaapkamer’ had genoemd; hok aan de straat, waar een ledikant stond met een verzakte rieten rustbank.

- Ik heb een ulster gezien, zei Tante.

Eva schoof het gordijn vóór een kapstok weg, de roe, waarover het liep liet los, het plofte schuin over den stoffigen vloer neer. Bij de kleeren aan den kapstok was een kaalgesleten jekker, doch Tante kwam van naast de deur aandragen met den wolligen ulster, waaronder zij bijna bedolven raakte.

- Tante, dat ding vult de heele koffer. Als u hem eens aan Glogau aanbood? Hij heeft recht op een souvenirtje....

Eva verzweeg wat zij zelve van plan was; nu vroeg de ulster een bestemming.

- O.... Ja.... Maar Tante keek ontevreden; wel hing ze den ulster aan den kapstok.

Meteen kreeg zij een doos in het oog, die naast den kapstok op den grond stond; blijkbaar een belangwekkende vondst. - Vol dassen, zei ze, na opening. Er vielen er twee van op den vloer en Eva herkende ontroerd er een; ijlings raapte zij beide op. Deze, eens geel, nu vergoord en vergrauwd, zag zij het eerst, hoeveel jaren geleden! toen Max, terwijl zij over de brug kwam, achterop een bijwagen van lijn 1 bij de Witte de Withstraat haar voorbijtramde in zijn bruinfluweelen colbert. Wat was hij toen een mooie

jood, dat geel breeduit gestrikt op het bruin, onder den gebronsden kop! Zij.... waggelde naar de Academie.

- We moeten voortmaken, zei Tante.

Eva stofte den koffer uit en knielde erbij om de kleeren te bergen. Eerst kwam Tante aan met een smoking; toen waren er nog een blauwe colbert, een lustren jasje en twee grijze pantalons. Eva spreidde ze over elkander. In haar besef neep verwarrende vreemdheid, die toenam, toen Tante tegelijk haar heel een stapel sporthemden aangaf, waarop drie gesteven vesten en daar nog twee stapels zakdoeken boven, van welke de eene nu op den grond viel.

- Pas op! riep Tante.

Het ergerde Eva. Al dit vernuchterends maakte haar hard. Wat kwamen de kleeren er op aan, waarom moesten die naar Holland! Tante had er niemand voor, nu haar jongen er niet meer was om ze door haar versteld te krijgen. Was ik zijn vrouw geweest, weende 't in Eva, dan deed ik zijn huishouden en niets anders. Hoe zou ik ook zijn kleeren verzorgen! Geregeld tellen het ondergoed; de jassen en de broeken bergen, aan hangers, netjes uitgestreken; zien of er niets aan moest gebeuren - alles, omdat hij het graag zou merken, dat ik dit nederig voor hem deed; voor hem den slordige, meest onverschillig bij dingen die zijn kleeding betroffen, maar dan plotseling lastig, angstig, wanneer hij uit moest, hier of daar heen, en er was dit niet, of dat was gescheurd. Nu lag het alles daar als van een vreemde; de gele das als een vod op den stoel.

Toen zij knielde om de zakdoeken op te rapen, die tot twee hoopjes waren gevallen, ontdekte ze er één van een vrouw; hij had een mooi geborduurde L. 't Kostte haar moeite niet uit te snerpen: - Moet dat ding nog naar Lotte terug? Er ontviel haar een traan, maar tot op den vloer; de zakdoek vouwde ze diep in den stapel.

Dan kwam het verdere ondergoed. Geduldig over den koffer reikend, schikte ze het zorgvuldig bijeen. Tante wou er nu boeken bij pakken: die zware dingen op de kleeren; Tante, die vroeger met hoeden reisde! Eva dacht: - Dan maar van voren af aan.... Doch de stem van Max Bergmann klonk door het traphuis.

Ook dit bijzijn viel vaak moeilijk, maar zij erkende goede hulp. Zelfs vond ze soms afleiding in het gezelschap; er was iets

kinderlijks aan zijn doen en iets trouwhartigs; al het geuren, over kunst en met artiesten, bedoelde ‘Vrouwtje’ te overbluffen. Hij bleef voor zichzelf wel ver van ‘divorce’, al zag Mathilde zelfs te München, stad van voorwereldlijke modes, kans hem een mantel af te zetten.

- Hèhè, kwam hij binnen, het is me een klim en dat met die vervloekte hitte! Maar München is ook gebouwd als een ketel; hoe Neef Max het hier 's zomers uithield.... Tante, ik heb goed nieuws, ging hij voort. Met Treibitz heb ik afgesloten; er komen dus twee exposities, bij hem en in de Rothe-Baum-zaal.

- Prachtig, zei Eva, ik dank je wel.

- Het financieele viel niet mee, 't wordt nog weer duurder dan we dachten, maar 't geeft dan ook de satisfactie: Neef's werk krijgt de zaal van de vorige keer, maar nu heelemaal, dus de dubbele ruimte.

- Hij is er alleen?

- Ja, ja, alleen.... Die Glogau is een heerlijke kerel! Aan alle kanten grijnzen de beren, ook Treibitz moet blijkbaar geld van hem hebben; maar nu de grandezza van de artiest, die zich verwaardigt binnen te stappen!.... Aardig is Glogau's respect voor Neef. Voor Treibitz wou hij dat het een eer was, een groote eer het werk te krijgen en daarin was geen snoeverij.... Trouwens, toen het voor mekaar stond, kwam Treibitz met een folio-boek vol netjes uitgeknipte kritieken, alfabetisch en chronologisch; wat daarin bijeengeplakt stond over Neef, uit Berlijn, uit Frankfort, van hier, was bijna alles zeer waardeerend.

- Nu nog de Kunstblätter, zei Eva.

- Wilt u daar zelf nog werk van maken?

- Ja, natuurlijk! 't Moet nu geregeld. Glogau komt straks in het hotel....

(Slot volgt.)

Jan Willemsz. Bogaert in Vondel's hekeldichten en in de Amsterdamsche justitieboeken door A. Hallema.

Gij kent Jan Willemsz. Bogaert, zeepzieder en oud-schepen van Amsterdam, doch sedert 31 Januari 1629 gebannen buiten de poorten en vrijheid van Hollands machtige koopstad? Zoo niet, laat mij u dan even herinneren aan Vondels stekelig en vinnig ‘Eerdicht op het vertrek van Jan Willemsz. Bogaert’ (3 Februari 1629):

> ‘Malle Jantje, Kerksgezantie, ik u vraeg,
> Waerom huilt gy? waerom pruilt gy door den Haeg?
> Is 't uit ijver, krijt vrij stijver. Maer ik meen
> Dat het Kussen, u zou sussen wel in vrêen.’

Jan Willemsz. Bogaert was als een der hoofdpersonen, betrokken in de godsdiensttwisten tusschen Remonstranten en Contra-Remonstranten te Amsterdam in 1626 en volgende jaren, waarvan Wagenaar in zijn 14de boek der Geschiedenis van Amsterdam zulk een breed tafereel ophangt. Toen den Remonstranten eerst nog oogluikend de uitoefening van hun godsdienst werd toegestaan trots den tegenstand der predikanten en hun rechtzinnigen aanhang, de geheime bijeenkomsten gevolgd werden door de meer openbare, en vooral, nadat den 13 April 1626 een Remonstrantsch conventikel werd ontdekt in een huis op de Montelbaansgracht of Oude Schans, tengevolge waarvan een oproertje ontstond en zelfs een der onruststokers werd gedood, was het Bogaert, die het met de predikanten Smout en Kloppenborg voor de revolutionnairen opnam. De deputatie van ‘eerwaarde’ heeren pleitte bij den magistraat voor een der gearresteerde hoofdlieden der oproerige bende, met name Zwart, kapitein in dienst der Westindische Com-

pagnie, en voegde het oppermachtige stadsbestuur zelfbewust en waarschuwend toe: ‘dat zij, zo Zwart met de doot gestraft werdt, 't gebedt in de Kercke niet voor hem doen, noch de uitvoering van 't vonnis bijwoonen zouden, veel min hem vermaanen, om zig tot sterven te bereiden, alzo hy in eene goede zaak geyverd hadt’, waarbij Wagenaar aanteekende: ‘Doch mij is niet gebleken, hoe deze boodschap van de Heeren opgenomen werdt.’

Was het wonder, dat de trotsche magistraten het land kregen aan hun vroegeren collega, den oud-schepen Bogaert, op wraak zonnen, om hem onschadelijk te maken? Met de predikanten zou ook de ouderling Bogaert ondervinden, dat er met de machtige Amsterdamsche potentaten niet te spotten viel. Nog vóór Smout verklaring moest geven voor zijn bedekte aantijging: ‘Herstelt de genen die gij ontschutterd hebt’ en uit Amsterdam verbannen werd, trof dan ook Bogaert een gelijk lot uithoofde van zijn misdragingen ‘tot ondermijninge der gemeene ruste’, nader uitgewerkt in de sententie tegen hem gewezen den 31 Januari 1629, tengevolge waarvan hij den 3den Februari dv. buiten de Amsterdamsche jurisdictie moest zijn, om daarbinnen gedurende den tijd van 2 jaar niet te mogen terugkeeren. Het is deze sententie met die van Dr. Carel Lenaerts, ‘toegenaemt oogen-troost’, welke wij in de Amsterdamsche Justitieboeken aantroffen en waarvan hierna een kort exposé volgt. Haar inhoud draagt bij tot goed begrip van Vondels sarcasme.

Was het verder wonder, dat deze hartstochtelijke strijder ‘tegen wanpolitiek en tegen wangeloof’ in zijn hekelverzen de volle maat geeft aan wat in zijn oog een vijand van de rust en orde in staat en kerk was, Jan Willemsz. Bogaert, een representatieve figuur, die als oud-schepen en ouderling zijn verantwoordelijkheid moest beseffen? Op het platte af en toch geestig, in den trant van Breero en in de lijn der groote Hollandsche realisten striemt hij Bogaert in gezelschap van misdadige en opruiende zieleherders, die het niet beneden hun waardigheid achtten om het volk op te zwiepen tot bestrijding van hen, die de vrijzinnige Protestanten dier dagen mogen heeten. Daarom vinden we òf den persoon van Bogaert zelf òf het hem gelijkend type terug in meerdere van Vondel's

Hekeldichten, in ‘Otter in 't bolwerk’ zoowel als in ‘De Poëten tegens de Consistorie’, ‘Op de Haeglopers’ e.a.

Bovendien waren de relaties van Bogaert met de hoofdpersonen van Vondel's verzen van dien aard, dat we hem op zooveel plaatsen in des dichters lyrisch bezongen feiten van den dag *moeten* tegenkomen: Samuel Koster, de bloedverwant van B., Ds. Otto Badius, die naar de hand van B.'s dochter dong, Roelof Roelofse, die voor B. in diens kwaliteit als zeepzieder de tonnetjes kuipte, hetgeen ook tot minder eerbare kuiperijen in geestelijken en zedelijken zin aanleiding gaf, het laatste, toen Roelof als binnenvader van het Amsterdamsche Spinhuis wat al te vertrouwelijk met zijn ‘Venusdochterkens’ omging!

Toen Bogaert sedert 1626 zich steeds meer op den voorgrond plaatste als bestrijder van de verzoeningsgezinde politiek der magistraten, maakte al ras, het eerst in 1628, de verontwaardiging zich van Vondel meester, en kon hij zich niet langer bedwingen om de fiolen van zijn toorn en spot over den oud-schepen uit te storten. Wij krijgen als in Haen Kalkoen (Ds. Jac. Trigland) een teekening van B. ten voeten uit:

‘Jan de malle vent,
O jem niet en kent,
Is een rechten Ezel:
En zoo 'k heb gehoort,
Is hij van geboort
Van de stad van Wezel.
Deeze rechte gek,
Deeze halve spek,
Deeze geuzen Spanjaert,
Zou wel meenen schier
Dat m'hem achten hier
Voor een meester kanjaert.
Deeze malle bloedt
Met zyn kleefsen hoedt,
Vry al zeer breedrandig
Met zyn grooten baerdt
Meent te wezen waerdt
G'acht kloek, en verstandig.[1)]

1) Naar de zg. Amersfoortsche editie.

Bij die teekening past en met dit beeld stemt volkomen overeen dat van den verdachten en gevonnisten Bogaert uit de Amsterdamsche Justitieboeken, waarvan de aanhef aldus luidt:[1] 'Alsoo Jan Willemsz. Bogart, out schepen deser stede, geboren binnen Wesel, jegenwoordich gevangen, buyte peijne ende banden van yser bekent heeft, ende mijne heeren vanden Gerechte voorts gebleken is, dat hy, gevangen, niet ignorerende d'onrusten ende turbulenten gemoederen van eenige goede ingesetene deser stede, hoe langh hoe meerder, hoewel sonder eenige gefondeerde oorsaacken ende redenen, tegens hare wettige regenten gecommoveert door verscheyden dissidentien, opgenoomen buijten waerheyt ende contrarie de menichvuldighe verclaringe, bijde goede regeringe deser Steden meer malen gedaen, hem vervordert heeft te gebruijcken seeckere onwaerachtige ende calumnieuse requeste tegens de regeringe ende effectivelijck tegens de wettige regenten deser Stede, ende uijtte name vande Burgers ende inwoonders deser stede ingestelt, sonder dat hij, gevangen, eenige last van meerdere als van weijnige sijne complicen daer toe gehadt heeft, hij, gevangen, evenwel neffens eenige quaetwillige sijne complicen, - hem met eenen *Carel Leenaers* als de voorste ende meeste belijders presenterende -, *ende in verscheyden vergaderingen, ende conventiculen, tot dien eynde binnen deser Stede aengeleydt, gefrequenteert hebbende.'*

Op deze gewraakte conventikels met hun geheime beraadslagingen, waarvan echter altijd wel iets uitlekte en waarin Bogaert en Lenaerts een leidende rol speelden, doelt Vondel ook in zijn hekelvers: 'De Poëten tegens de Consistorie':

'Wat geven wij de kleuren schijn;
Die rechte slechte leuren zijn.
De Preekstoel lacht de Dichters uit,
En hij is zelf een lichter guit,
Zoo 't guiten zijn, *wier Toverreên,*
't Volk eeren doen hunne Overheên,
En nimmer sotte zielen broên,
Gelyk de botte fielten doen,

1) Extract uijt het Justitie Boek der Stadt Amstelerdamme, getekent mette letter G, fol. 141. (Gemeente-Archief Amsterdam.)

Die malle Jan te klauwen plag
Zo dik hij speelde vrouwendag:
En zwetste met zijn priester breet,
Wanneer hij Burgemiesters scheet -
En Schepens, die op greep geleert,
't Ging glat, als was 't met zeep gesmeert.
Dan gilde 't gekke Doorentje,
Trots Waeg, trots Dam, trots Toorentje
Een Vink die 't van de geesten hoort,
Dit zeit het aen geen beesten voort.'

In deze wel wat platte woordspeling, die in Vondel's hekeldichten een enkele maal het meesterschap van den koninklijken bard over het woord een knauw geeft, herkennen we gemakkelijk 'malle Jan' of 'het malle ventje' alias den zeepzieder-politieken tinnegieter J.W. Bogaert, die gewoon was, aan den vooravond van O.L. Vrouwendag, 'waer op de wet te Amsterdam verset wordt,' met zijn complicen apart te vergaderen, om te beraadslagen, wie er gekozen moesten worden, om den theocratischen regeeringsvorm macht en invloed te verzekeren. De macht van het Torentje, de vergadering van Burgemeesters onder den toren van het oude stadhuis, moest gebroken worden, zoo wilden Bogaert en de zijnen het, al maakte Vink, de provoost der schutterij, zich er ook vroolijk over, dat de Smoutianen zich zooveel vergeefsche moeite getroostten! Zoolang echter de soldaten nog in de stad waren als versterking der plaatselijke politie, bleef het bestaande gezag onaangetast gehandhaafd, dat wisten Bogaert en de zijnen! Gelijk in den aanvang van den 80-jarigen oorlog de Spaansche huurlingen moesten thans ook deze Amsterdamsche werftroepen uitgedreven, beter nog teruggeroepen worden, om de predikantenheerschappij te kunnen invoeren. Ook in dit opzicht leed Bogaert echter een gevoelig echec, toen hij het ondernam den Heeren Staten Provinciaal een request te presenteeren, ten einde de terugroeping der soldaten te verkrijgen en, - wat een der motieven werd van zijn veroordeeling! - vooral *door daarbij de stedelijke regeering te passeeren.*

Uit zijn sententie stippen wij tot goed begrip van een en ander namelijk aan, dat Bogaert in bedoeld request voorgaf,

‘alsof de goede gemeente onlijdelijcke overlast en quellagien door de ordinaris soldaten, alhier ter stede, aengedaen werde, daer nochtans mijne heren vande gerechte tot op huijden van geen overlast en weeten, noch oock hij, gevangen, of eenige van sijne complicen oyt aen mijn heer de Schout of de heeren Schepenen, sijns gevangens ordinaris rechters, yets sulcx te kennen heeft gegeven, dat hij, gevangen door sulcken gefabriseerde onwaerheyt getracht heeft tot cassatie niet alleen van eenige meerdere soldaten, tot voorstant vande goede regeringe ende gemeijnte alhier aengenomen, maer oock tot reductie ende verminderinge vant getal der voorige deser stede soldaten, alles contrarie de gerechticheden ende contracten deser Steden wegen met hare Gro. Mo. gemaeckt, twelck zaacken van regeringe sijnde, hem, gevangen, int particulier niet en roerde.’

Dat Bogaert te voren schepen en naderhand lid van den kerkeraad der publieke Gereformeerde Gemeente van Amsterdam was, werd hem thans ter verzwaring van zijn politiek misdrijf mede onder 't oog gebracht: ‘ende daeromme ende te meer ten respecte van sijns gevangens qualiteyten, hij, gevangen, niet behoort hadde, de gerechticheden deser goeder stede (die doch een ieder ingesetene schuldich is voor te staen) weg te nemen of te verminderen.’

Verder werd hem ten laste gelegd, in zijn request de bestaande regeering, wezende ook ‘sijne wettige magistraet’ verdacht te hebben gemaakt, door ze onwaarachtig en ongemotiveerd te beschuldigen van ‘de onrusten ende swaricheden, alhier inder waerheyt door eenige quaetwillige ontstaen,’ welke insinuatie de magistraten weerlegden met te wijzen op de handhaving der ‘goede politie.... tot voorstant vande welcke sy nochtans bij Ede verplicht sijnde, alle hare actien met alle discretien (te) dirigeren.’

Doch zij wisten wel, dat het Bogaert en zijn complicen nergens anders om te doen was geweest, dan de Hooge Regeering te bewegen ‘tot veranderinge vande regieringe (van Amsterdam), die nochtans conform deser stede privilegien aengestelt en continuelijck gepleecht is,’ verder om daarmee zich zelf en zijn geestverwanten weer op 't kussen te helpen, gelijk ook Vondel in het reeds aangehaalde ‘Eerdicht op J.W. Bogaert’ als zijn meening uitsprak:

‘Waerom pruilt gy door den Haeg,
..... Maar ik meen
Dat het Kussen, u zou sussen wel in vreên.’

Toen hij namelijk op zijn eigen aandrijven met de meest rigoristische predikanten naar Den Haag was gezonden, om te verzoeken, of de placcaten tegen de Remonstranten in al hun gestrengheid mochten uitgevoerd en toegepast worden, welk verzoek echter geheel in den te Amsterdam heerschenden geest van kerkelijk pacifisme gewezen werd van de hand, ‘quamen zy (volgens Vondel) met een lange Neus weer t'huis’ en schreef de dichterlijke spotter verder deze boutade: ‘Op de Haeglopers,

't Malle ventje (= J.W. Bogaert) -
Het Presidentje,
Het heilig Advokaetje,
Het Papen troosje,
Het Wezels kroosje
(als zijnde J.W.B. geboortig van Wesel).
Is het Heere legaetje
Hij nam zijn kraegje
Het trok na 't Haegje
Met zijn Kaffa broekje
Voor al het resje
Deed hij het lesje
Uit boer Smout z'n boekje.
Heilige quanten
Uw gezanten
Komen met een lange neus,
En zijn van vreezen:
Wat wilt nu weezen
Met menig bange Geus!

Vrouwendag staet voor de deur en is nabij (de tijd van het verzetten der Wet).
De tijd zal 't leeren: maar deze Heeren hou ik vrij.’

De dichter geloofde dus niet, dat Bogaert, Pauw, De Vry, Lenaerts en consorten bij de verkiezing een kansje zouden krijgen, doch in stilte smeedden die heeren plannen, om aan hun voornemens gevolg te kunnen geven. Deze bestonden

volgens de boven aangehaalde sententie behalve uit de reeds veroordeelde praktijken in verdraaiing van het recht, verdachtmaking der wettige overheid, verandering van de religie, bevordering van de onrust en oproerigheid onder de ingezetenen, opzweeping der revolutionnair-gezinden, ‘die door misvertrouwen ende quaetwillicheyt sonder oorsaecke tegens de goede Regieringe deser stede opgenomen ende hunne Magistraet verre gealieneert sijnde, droevige commotie ende confusie in dese stadt en ruste van deese goede steede lichtelyck soude hebben gepauseert, daer toe alrede bij andre ten selven tijden de bane geopent werde door impertinente middelen tot dissolutie vander Schutteren Eedt, sijnde de bant van gehoorsaemheyt ende van vordere schuldige plicht.’

Die ondermijning van het bestaande gezag door een gewezen lid van de regeering moest zwaar gestraft worden en werd inderdaad zwaar gestraft. Nadat Bogaert, voor den officier ontboden zijnde, geweigerd had op een voor den Magistraat eervolle wijze amende honorable te doen, werd hij binnenskamers veroordeeld tot een boete van tweeduizend gulden met openbare schuldbelijdenis binnen 24 uren na de uitspraak, subsidiair een tweejarig bannissement uit de stad, ‘sonder middeler tijt weder daer inne te mogen comen op peene van meerder straffe, doemende hem voorts inde coste sijner gevanckenisse ende miese van Justitie.’ Daar hij de laatste straf aanvaardde, kon Vondel hem nog eens als bijzonder geliefd voorwerp zijner spotzucht niet naar Algiers zenden, om hem daar het opzicht over den Harem van den Dey toe te vertrouwen als zijn vriend Roel Roelofsz. dat over het Amsterdamsche Spinhuis gekregen had, doch aan zijn schoonzoon in spe, bij u allen bekend als ‘Otje’, de hoofdpersoon van ‘Een Otter in 't Bolwerck’, het adres Haarlem geven, waar de gebannene met zijn begeerde dochter was gaan wonen:

‘Dat preken klinkt tot Haerlem toe,
Dat preken klinkt tot Haerlem toe,
Elk vreest hun als de Roode Roe.’

Schetsen door L. van Deyssel.

Met Olga en Cécile.

Toen Berthold aan kwam, de donzen en bonten dekens waren ter zijde geworpen, terwijl Anton, reeds in zijn liverei, den wagen opende, Berthold de bordes-treden had bestegen en door de voordeur-opening naar binnen ging, stond Olga daar, en zij ontving hem, wel teruggetrokken trotsch en ernstig onderzoekend.

Zij had Cécile gevraagd als chaperonne nu hij anders daar met haar alleen zoû zijn. Olga was week en had de lichte gratiegebogenheden van een bloem op haren stengel. Zij had zachtheid, en weemoed scheen soms uit haar oogen, en soms trokken de handboog-vormige lippen neêr tot bitterheid. Cécile was kleiner, meer recht en straf. Uit haar hel blauwe oogen, die harde heel licht blauwe edelsteenen leken, lichtten blikken van overheersching, beslistheid en vrij felle vrijmoedigheid. Zij droeg op haar boschwandelingpakje een groot sieraad van diamanten, robijnen en saffieren.

Na de thee en 't eerste heen en weder vragen, de peilingen en aanbrenging van grondslag, liet Cécile hen toch alleen. Zij spraken toen en bekeken oude kostbare boeken en terwijl hun eerste aanraking vroeger, toevallig opgeluisterd was geweest door de bizonderheid, dat hij, 't was een groot feest, haar door haar achter gelaten ruiker was gaan zoeken en aan haar met eenen lichten overreikingszwaai gereikt had, voor de aanschouwende menigte zóo dus alsof hij haar dien ruiker bood, - liet zij haar blanke hand, die zij daartoe ontschoeid had, nu langs de schoone veelkleurige afbeeldingen van een der boeken gaan, tot zij er eene had gevonden, die een reeds oud man te paard te zien gaf, aan

wiens borst een jonge vrouw toevlucht had gevonden, die hij met zich voerde, en wie het goed was schuilend te rusten aan deze breede hoogheid.

Zacht rustte haar blanke hand op deze kleuren en even wezen hare vingers daar over.

Toen bezagen zij nog haar geschilderd levens-groot portret, in een groote blauwe diner-japon daar aan den muur. Op die afbeelding tuurden hare oogen, in een het leven in 't algemeen betreffende mijmering betrokken, naar de verte. En een schijn van melancholie was boven in de lijdelijk opene lichte grijs blauwe oogappels.

Toen ging men zich kleeden voor het dîner. Olga was gezeten aan de linker zijde van Berthold en Cécile tegenover hem. Olga was week en zacht en lief. Hare bleek roode lippen in haar bleek blank en zonder blos zijnde gelaat neigden neêr en op, met de van de mondhoeken af tot het mondmidden als twee versteven bleek roode golfjes naast elkaâr zijnde bovenlip, nu niet tot bitterheid; maar, buiten het gesprek soms, bleek deze trek telkens toch weder bij de mondhoeken zich te kunnen toonen.

Samengedrukt sterk en scherp zat daar Cécile en uit de hard licht-blauwe oogen richtte zij blikken als pijltjes van glaskleurig licht naar Berthold, van uit haar geänimeerd licht rood bebloosd gezicht, dat was beneden de luchtige vracht van haar gouddraadachtig haar.

De handen, de armen, de hals en het bovengedeelte van de borst van Olga en Cécile waren onbedekt en hun japonnen los en licht en van lichte ròse en licht groene kleuren.

En toen Berthold - na dat men, den volgenden dag, steeds door de buigende bediening van Anton in het groot tenuevan zijn liverei omgeven, het maal van midden op den dag, met laatste teugen geel gouden wijn en gebak met kersenvruchten daarin besloten had, - met Olga en Cécile den wagen had betreden, en gezeten was naast Olga, haar aanrakend ten gevolge van de korte breedte van de zitplaats, en, terwijl Johan, de chauffeur in zijne liverei, den wagen voort deed ijlen, weinig spraakzaam was, - - teekende zich bittere moeilijkheid in Olga's mondvorm en lag eene rust in Cécile's als ware het geheel met een heel licht goud waas doortrokken, kleurig gelaat.

Oortje.

Dit oortje was iets van het hoofdje. In de physionomie van het oortje bevond zich de physionomie van het aangezicht van het kopje. Ja, in de lijnen en kronkelingen van zoo'n oneenvoudig oortje. Daarin bevond zich de humor: de sublime glimlach tegenover alle vreeselijkheden van het leven, die een der uitdrukkingen was van het kleine aangezicht. Een samenstel van felle uit het diepste van het wezen voortgekomen lijnen, die te kennen gaven, dat ook, wanneer het eíndelijk niet meer scheen te kunnen, na dat reeds dikwijls de grens van het verdraagbare bereikt was en er dan telkens weder redding mogelijk was gebleken, dat ook wanneer nu eíndelijk het volstrekt zéker niet meer scheen te kunnen, dat dan tòch nog boven de hoogste hindernissen uit blijdschap bereikt werd en de macht van het leed werd afgestooten.

Dit oortje was zoo gegroeid, dat het zich tegen het hoofdje aan bevond, als een daar plat tegen aan staande, versierende lelie, als eene versiering daar midden in het zij vlaktetje van het hoofd. Het was soms licht bruin, soms blank en soms ook lichtelijk rood. Het was gegroeid, in vorm steeds slanker naar beneden, zóo, dat tot zijn uiterste uiteinde toe aan de wang vast was en dus geen opwaartsch spleetje daar tusschen wang en oor. Het leek dus uit de wang op-gegroeid, om daar te zijn zoo als wel een gehouwen lelie in een deurtje is.

Verder was de bouwlijn van het voorhoofd niet recht maar wat schuin van links naar rechts afwaarts.

Verder stond ook het neusje niet recht maar als men het goed bezag een weinig schuin midden in het gezichtje.

In dit hoofdje, met zijn schuine voorhoofdslijn onder de dichte massa opgerezen en dan boven aan wat krullerig terug vallend haar, in dit hoofdje met zijn bleek, jasmijn-bleek gezicht, waren de oogjes, en dezen waren daar als of het waren twee heele kleine licht-lampions, lampions licht, doorzichtig, zoo geheel bestendig van binnen uit verlicht, dat lichte kleuren altijd verlicht aan ze waren, zoo luchtig, als hingen zij daar in een bleek gekleurd leven, levenskernen gemaakt van altijd kleurige en altijd reddende lichtzinnigheid.

Opmerkingen bij het lezen door L. van Deyssel.

Keyserling, Schöpferische Erkenntnis.

Keyserling ziet de hoedanigheid van zijn eigen denken en schrijven, als philosophisch werken, niet objectief. Hij ziet namelijk niet, wanneer hij b.v. over Kant en Hegel schrijft, dat - het moge dan wáar zijn wat hij van ze zegt - Kant en Hegel veel meer philosophisch, meer ín de philosophie werkten dan Keyserling. Hegel heeft, - ofschoon zijn arbeid niet zóo fijn is als die der beste stukken van Schelling b.v. - een compleet en, voor zoo ver men dat zeggen kan, nieuw, philosophie-stelsel gegeven. Kant heeft over een der koninkrijken van de denkwereld, ook in het onderwerp binnen gedrongen zijnde, philosophische denkverrichtingen, het sterkste en compleetste gegeven wat er is.

Dat van Keyserling daar-en-tegen *is* eigenlijk niet philosophie, - in den hoogsten, engsten, philosophisch-terminologischen zin. Hij is niet een philosooph maar een historiograaph van godsdienstleer en philosophie.

Zijn hoofd-conceptie, - de, thans beginnende, thans haar kiem leggende, gedachten-wereld der toekomst te doen bestaan uit eene vereeniging der Oostersche en Westersche gedachtenleven-kernen, - is niet uit de bepaalde philosophische overtuiging van een philosooph voortgekomen; maar uit die van een historiograaph.

Het is uit een philosophische top- of centrum-stelling als zoodanig, dat een nieuwe philosophie moet voortkomen. Indien, bij

voorbeeld, het stelsel van den besten begin-negentiende-eeuwschen philosooph te resumeeren zoude zijn, of zich zoude karakteriseeren, in éen bepaalde philosophische stelling, die hij zelf echter niet heeft kunnen ten einde denken noch daarvan de noodzakelijke denk-gevolgen voorzíen, - dan moet de stichter van een nieuw philosophie-stelsel in de eerste helft der twintigste eeuw dáárvan uitgaan en kan wellicht van dáar uit een grootscher stelsel bouwen dan waaraan zijn voorganger ooit heeft gedácht.

In èlk geval moet de philosooph der twintigste eeuw van een philosoophisch van aard zijnden grondslag of begin-beweging uitgaan, en de begin-gedachte van Keyserling omtrent het verschil tusschen Oostersch en Westersch denken en omtrent de vereeniging dier twee in de (Westersche) toekomst-gedachte, - is de gedachte van een philosophie-kenner en van een godsdienst-denken- en philosophie-historiograaph; maar niet die van een philosooph.

Uit de wijze nu, waarop hij over de philosophie spreekt, uit zijn streven om de philosophie boven den godsdienst zelfs te plaatsen, kan men afleiden, dat hij zijn werken voor philosophisch werken houdt.

Keyserling zwenkt heen en weêr tusschen zijn opvattingen van ‘vooruitgang’ van de menschheid. Is een der voornaamste stellingen in het Re i s e t a g e b u c h , zoo niet de grondslag vormende stelling, dat de mensch niet naar ‘vooruitgang’ (in de gebruikelijke beteekenis) maar naar ‘verinnerlijking’ moet streven; eene stelling, welke in de eerste gedeelten der S c h ö p f e r i s c h e E r k e n n t n i s ook weder voorkomt; en wordt van den vooruitgang daar gezegd, dat deze alleen de techniek van het stoffelijk leven betreft, een voor het geheel van het menschheidsleven dus in waarde onder-aan te plaatsen deel van dat leven, - later, in het hoofdstuk over *Antikes und Modernes Weisentum* van de E r k e n n t n i s , lezen wij, dat er, ook wat aangaat het geestesleven wel degelijk van vooruitgang sprake is. Wij zijn tot betere dingen in staat dan de Grieken en z.v., (bladz. 315).

Vergelijk de *geestelijkheid,* den *geestes-aard,* van b.v. Franciscus van Assisi of Ignatius van Loyola met dien van Keyser-

ling. Het werk van K. is ten slotte alles historiographie, - het geestelijke, en ook ‘geestelijk’ door K. genoemde, in de terminologie en dus ook in de conceptie van het ‘stoffelijke’ gescheiden, maar juist dán zóo beschouwd en behandeld als tot dus ver de philosophisch materialistisch geschoolde historiographen het stoffelijk geschieden, met al of niet dáarin begrépen het geestelijk geschieden, behandelden, - het zelfde wat ook in het R e i s e t a g e b u c h was op te merken.

Men kan noch een godsdienst noch een philosophie stichten op den grondslag der keuze eener combinatie van twee godsdiensten of philosophiën, die ons na veel studie en nagedachte toeschenen de beste en voor ons doel meest gepaste te zijn. Men kan dit alleen doen hetzij zich zelf houdende voor den eindelijk wáren God-den-Zoon, die de éenige waarheid vindt, - na dat zich in het verleden van het menschheidsbestaan verschillende, op onze aanbrengst gelijkende, voorteekenen of aankondigingen, hadden voorgedaan; hetzij de philosophíe voor het hoogste houdend en meenend de eenig wáre philosophie nu zelf eindelijk gevonden te hebben, op de zelfde wijze subjectief en voor al het andere blind, in zijn eigen philosophische waarheid staande. Het is wel waar, dat Ignatius van Loyola het geestesleven ook anatomisch, praktisch-wetenschappelijk behandelde, maar deze wetenschappelijkheid beweegt zich in een andere spheer dan die van Keyserling. Het is een arbeiden aan samenstelling, aan bewerking *binnen* het als een van de stoffelijkheid afgescheiden, zelfstandige grootheid beschouwde zieleleven.

Volgens Keyserling is ‘Der Sinn’ iets dat onder of achter alle in- en uitwendige verschijning ligt.

‘Wie der Sinn einer Religion jenseits des Dogmas, der einer Philosophie jenseits ihres Systems liegt und dieser S i n n allein lebendig bleibt, durch seine absterbenden Verkörperungen hindurch, genau so ist auch der Sinn idealen politischen Wollens von allen Verkörperungen grundsätzlich unabhängig.’

De schrijver is er op bladzijde 339 zijner E r k e n n t n i s echter nog niet in geslaagd mij te doen weten, of althans beseffen,

wat hij met den ‘S i n n ’ bedoelt, na dat de lezer dus duizenden malen, in honderden betrekkingen, dezen term in het werk ontmoet heeft.

Hij had toch kunnen trachten dit te doen hetzij door definitie hetzij door voorbeeld.

Een veroordeeling van het denkbeeld der ‘eeuwige verdoemenis’, zoo als die voorkomt in Deel I van Keyserling's werk R e i s e t a g e b u c h . Eene dergelijke veroordeeling past vooreerst niet in den algemeenen aard van het werk, die is álles te ‘begrijpen’. Maar zoo dan al toch mógelijk, zoude zij alleen het gevolg kunnen zijn van de redeneeringen even diep of hoog als de begrippen omtrent absolute, ‘eeuwige’ Zedelijke-Schoonheid, en zaligheid, de logische tegen-stelling waarvan de idee der absolute Zedelijke-Leelijkheid, en ongelukkigheid of verdoemdheid is.

Indien men zich indenkt in den geestestoestand van volstrekte vervoering (extaze) en liefde, - de God-diamant der Heilige Teresia gezien en den geest daarheen gewend in den ‘metaphysischen’ geestes-toestand, den mystischen geestes-toestand, indien men zich indenkt in d i e liefde, - dan zal men den toestand van te zijn buiten aanraking (met de ‘ziel’, of met het innerlijk gezichtszintuig,) met dien diamant, als een toestand van verdoemenis kunnen beseffen. Het gevoel van een voor buitengewone liefde vatbare, ín die liefde, en dan de afwezigheid voor lang van de of den geliefde, - en dit gevoel als ware het oneindig vergroot.

Na lezing van Keyserling's S c h ö p f e r i s c h e E r k e n n t n i s , waarvan het hoofdzakelijk betoog is, dat der wereld den S i n n van het leven, dat den menschen den S i n n van hun leven, moet bijgebracht worden, is mij nog steeds niet geheel duidelijk wat met S i n n bedoeld wordt.

Dat een hoofdzakelijk gedeelte van het hoofdzakelijk onderwerp van het boek niet volledig begrepen wordt, komt samen met de omstandigheid, dat de lezer, - telkens gedurende de lezing van dit met zeldzaam helder werkend talent, met veel kennis en met voor een Duitschen philosooph opmerkelijke levendigheid, gedacht en geschreven werk, - als ware het nood-lijdend, hon-

gerig en dorstig, in den geest roept, bijna schreit, om: vóórbeelden. Het is leesbaar, het is voortrèflijk, het is een hartstochtelijke belangstelling gaande makend, wat gij schrijft, - gij, met uw hondertallen uitnemende inzichten, met uw prachtige redeneeringen, uit-een-zettingen en ont-wikkelingen, - met uw eenig en groot doel, waar heel uw leven, als een, van de aarde naar den hemel zich opwerpende, waterval van zilver-blank, heet en schitterend, vloeibaar vuur, naar streeft -; ik lees, wat gij zegt, wat gij schrijft, - maar geef dan toch vóorbeelden. Met éen voorbeeld zoû ik telkens begrijpen wat gij bedoelt. Nu begrijp ik het niet gehéél. Kúnt gij niet zónder voorbeelden gehéel duidelijk zijn, - waarom versmaadt gij dan dit - in een wáarlijk philosophisch betoog, dat waarlijk van den éersten rang zoude zijn, in der daad minderwaardig, verduidelijkingsmiddel?

Het roepen om voorbeelden in den lezer is een resultaat en een bewijs van de ontoereikendheid in het volkomen diafane van des schrijvers gedachten-bewegingen. Nu is de ‘zin’ zijner bedoelingen slechts half duidelijk, de zin, dien wij juist door zijne uitgedrukte gedachten heen geheel duidelijk zouden moeten zien. En deze bizonderheid beteekent in philosophie een graad. In de philosophische taal, in het soortelijk denken en zich uitdrukken der Duitsche 19'-20'-eeuwsche wijsbegeerte beweegt de schrijver zich met het grootste gemak; maar, - in samenhang met de geweldigheid zijner hoofdzakelijke bedoeling - was hier meer dan deze volmaakte gemakkelijkheid en levendigheid noodig. Gehouden naast de groote verrichtingen van Kant af tot Hartmann toe, is dit een philosophisch denken en schrijven - afgescheiden nu van het algemeene inzicht - van den tweeden rang.

Keyserling.

De mooiste aller wendingen van Keyserling zijn deze twee:

Die, waar hij zegt, dat het mooyer is, dat nu en dan slechts, met een hoogsten zwaai of plotselinge verheffing, het beste of volkomen leven wordt bereikt door de beschavingen, dan dat men geleidelijk automatisch op de, eenmaal bereikt zijnde, altijd durende, volkomenheid toeschreedt, - ofschoon het idee van automatisch hier een fout is, daar de keus niet bestond tusschen

de verschillende plotselinge verheffingen en juist *automatische* geleidelijkheid, maar dit even zeer andere, levende, geleidelijkheid kon zijn.

En die, waar hij zegt, dat elke bewustzijnsligging (‘bewusztseinslage’) als zoodanig gelijk is aan elke andere, - dat de ‘inspiratie’ eene bewustzijnsligging is, en dat het er op aan komt deze niet als toevallige bliksemflitsen te laten verschijnen, maar deze vast te houden en duurzaam te doen zijn.

Bergson.

Een der aangenaamheden van Bergson is dat hij is een *beoefenaar van de oplossing* van ‘problemen’.

Zoo is er een probleem van den Vrijen Wil, naar de oplossing waarvan hij streeft in het werk Sur les données immédiates de la Conscience.

Zoo is er een probleem omtrent Beweging en Stilstand, dat hij behandelt in het werk l'Evolution Créatrice.

De oplossing van een probleem zal dikwijls bestaan uit de aantooning, dat men een probleem niet te stellen had, niet stellen kón, om dat het niet een probleem ís, - in dézen zin, dat indien aangetoond wordt, dat Vrije Wil het zelfde is als Onvrije Wil het probleem of de Wil al of niet vrij is, niet bestaat.

Toch is in 't algemeen het werk van Bergson valsch, dat is om de zaken heen denkend en die niet als met een priem tot in hun hart doordríngend.

Waar hij onderzoekt waarom, indien wij willen te kennen geven dat iets zonder stoffelijke afmeting, b.v. een gemoedsaandoening, superieur is aan iets anders dergelijks, wij zeggen, dat het ‘grooter’ is, en dus onze kenschetsing aan ruimte-voorstellingen ontleenen, neemt hij aan, dat de verklaring dezer bizonderheid tot de psychologie behoort, tot de natuurkunde van het gedachtenleven, niét in den zin van wetenschap betreffende het ontstaan van het spraak-gebruik, niét in dien van physiologie der linguistiek, maar in dien van kennis van de essentieële constructie van het Bewustzijn.

Het ligt namelijk aan de armoede van de taal in verhouding

tot den rijkdom der psychische gegevens, dat zoo veel woorden iets plastisch inhouden, welk plastische, door het gebruik van het woord, strikt genomen óneígenlijk op zekere onderwerpen wordt toegepast.

Wij zeggen een groot man, een groote dag, een groot verdriet, níet door dat intime bewustzijnsconstructie-gegevens ons hier ruimtelijke voorstellingen doen aanbrengen, maar om dat de uitdrukking ‘groot’ een door zijn eenvoud verkieslijke substitutie is aan de termen: ontzachlijk, enorm, buitengewoon.

Het is de vráág of ‘groot’ *in de eerste plaats* eene ruimtelijke voorstelling is.

Is dit zoo, dan wordt het veroorzaakt door dat het kinderbesef en het primitieve menschenbesef eerder getroffen wordt door afmeting dan door veelheid of innigheid.

Probleem. - Indien een mensch (eventuëel dus ook een ‘Profeet’ of ‘God-mensch’) niet zijn eigen gedachte, zonder eenig gegeven a priori, op zeek naar de Waarheid mag laten uitgaan, - indien men déze meening is toegedaan[1)], zoû men dan niet moeten achten, dat het gedachtenleven van alle godsdienst-stichters afgewezen meet worden en men dus tot het eerste, állerprimitiefste, menschen-gedachten-leven zich zoude moeten bepalen?

Neen, want de godsdienst-stichters liéten niet hun gedachten uitgaan op zoek naar de Waarheid zonder eenig gegeven a priori. Zij ontwikkelden verder hetgeen reeds bestond en werden alleen godsdienst-stichters of godsdienst-hervormers, naar wie een geheele nieuwe godsdienst genoemd werd, door mate en aard der ontwikkeling, die hun geest aan het reeds vóor hen bestaande gaf.

In de realistische godsdienstgeschiedenis heet dit, dat de volgende godsdienst eene evolutie van de vorige is; en de áanhangers van éen bepaalden godsdienst verklaren de overeenkomsten tusschen de verschillende godsdiensten hiérdoor, dat de aan hun godsdienst voorafgaande godsdiensten vóorboden bevatten van de éénige Wáarheid, die hún godsdienst eindelijk zoude geven.

De onaangetast blijvende grondslagen, waarvan b.v. Luther

1) Zie het artikel ‘Objectiviteit der Verstandskennis in den *Nieuwen Gids* van November 1926, en eenige kleine philosophische stukjes in vroegere Nieuwe-Gids-afleveringen.

uit ging bij zijn denken, waren er geheel ander-soortige dan die waarvan het Kubisme, Bolsjevisme, en dergelijke denkingen uitgaan.

Luther dacht van de bestaande gedachten-constructies uit. Hij veranderde als ware het een gedeelte van het dak van een groot gebouw; en de Kubisten en Bolsjewiki ruimen het geheele gebouw op. Zij gaan niet uit van eenig vast-staand menschengedachtenobject, dat 'God' of 'goden' genoemd wordt, en trachten de opvatting daaromtrent en de practijk dienaangaande te handhaven, in een vroegeren, beter dan den tegenwoordigen geächten, toestand te herstellen, of die tot een beter dan er ooit een gekend werd zijnden toestand te verheffen.

Zij rekenen ook niet tot de vast liggende grondslagen van het menschengedachten-leven b.v. het begrip 'eer'.

Wél rekenen zij daartoe de begrippen honger, dorst, paringsdrift, afkeer van verkleuming, van oververmoeidheid, en zoo voort.

De lachende cavalier[1)].

Een schilderij bestaat uit doek of paneel en verf. Verder eventuëel uit het raam, waarop het doek gehecht is, of de lijst, waarbinnen het paneel zich bevindt.

Een schilderij kan verdoekt zijn, kan ook van een oud doek op een eveneens oud doek zijn overgebracht.

Het eenige, dat bij keuring betreffende echtheid overblijft, is dus de verf.

Indien nu niet zakelijk en natuurkundig zeker kan worden vast gesteld of de verf eener schilderij drie honderd jaar of vijf jaar geleden op het doek is aangebracht, zal omtrent de echtheid niet met zekerheid kunnen worden beslist.

In het rapport der door de Haagsche Rechtbank benoemde Commissie van deskundigen, betreffende den L a c h e n d e n C a v a l i e r, wordt het oordeel der Commissie, dat het zich, als een Frans Hals aandienende stuk voor onecht verklaarde, gemotiveerd door de vondsten in het voorwerp van een verdacht modern ultramarijn, van zinkwit en van draadnagels.

1) De Lachende Cavalier is een aan Frans Hals toegeschreven schilderij, waaromtrent in 1926 zich een vraag heeft voorgedaan, die in de dagbladen behandeld is.

Zinkwit zoû niet gebruikt zijn voor het eind der achttiende eeuw en draadnagels waren onbekend voor het begin der negentiende.

De schilderijen-restaurateur, van wien vermoed wordt, dat hij, en niet Hals, de maker van het stuk zoude zijn, antwoordt hierop n i e t , dat in deze en gene bekende schilderijen van Hals zinkwit is waargenomen; maar dat Grieken of Egyptenaren reeds zinkwit gebruikten. Wat de draadnagels aangaat, geeft hij de Commissie gelijk, doch dit is een restauratie-bizonderheid en een onbeteekenende aanvoering in het geding.

Met het zinkwit is het intusschen gesteld zoo als met de andere verf. Aangenomen, dat in alle tijden door de schilders zinkwit gebruikt is, - indien dan niet te beslissen is of zinkwit òf wel vróeger òf wel láter op het doek is gebracht, vervalt de belangrijkheid in deze van het tijdstip van het ontstaan van het gebruik van zinkwit.

Indien twintigste-eeuwsche verf, namelijk in de twintigste eeuw gefabriceerde verf, door die met een kleefstof te vermengen, gelijk gemaakt kan worden aan zeventiende-eeuwsche, ware het dus onmogelijk volstrekt over de echtheid eener schilderij te beslissen, tenzij werkelijk zeventiende-eeuwsche verf bestand is tegen de alcohol- èn tegen de water-proef, en hedendaagsche verf, ook de met kleefstof vermengde, alléén tegen de alcohol-proef, welke bizonderheid, onder andere beweegredenen, de Commissie tot de beslissing der onechtheid bracht.

Hoe zouden op andere dan physiologische gronden kunstkenners uitspraak kunnen doen in het vraagstuk: ‘door Frans Hals’ of ‘in den trant van Frans Hals door een ander’, nu, vooreerst hun kennis zich niet uitstrekt tot de bij de schoonheid- en kunstenaarspsyche-kundige diepst gaande ontleding der bestanddeelen, waaruit, behalve uit verf en doek, de schilderij bestaat; - en, ten tweede, Frans Hals zelf niet altijd heeft kunnen aanwenden de beste der geestelijke vermogens, waarover hij beschikte.

Zoo vertoont de L a c h e n d e C a v a l i e r een lach. Bij de reeks plaatjes, door een dagblad gegeven, waarin de lachende figuur van den restaurateur geleidelijk overgaat in die van den Lachenden Cavalier, ziet men den normalen lach van den restau-

rateur, op het laatste plaatje, veranderd in den ábnormalen van den cavalier.

De lach van den Cavalier is abnormaal, de aard van dien lach is namelijk niet te schikken binnen den norm, of binnen de reiking van het gemiddelde, van den menschenlach.

De lach van den Cavalier is een *verrukkings-lach,* - niet een heilige (mystieke) glimlach van zaligheid; - maar een schaterlach, waarin is uitgedrukt, dat de geest van den Cavalier een zoo hevige, en zoo zeer zich verheffende, en dus verheven wordende, beweging van vroolijkheid doet, dat hij daarmede een bovenmenschelijk, namelijk bóven-gewoón-menschelijk, geluk bereikt.

Het zijn alleen de ‘groote’ kunstenaars, die deze geestesbewegingen, als zich bij hen zelf voordoende feitelijke gebeurtenissen, hebben gekend.

Nu kan, al zoû hij dien allicht anders, dan hier thans geschiedt, omschrijven, een het penseel voerend kunstkenner dezen lach opmerken, en nabootsen op het doek of paneel. Maar om *in díe finesses, die te gelijk het eigenlijk wezenlijke er van zijn,* dezen lach (ergens gezien, hetzij bij Hals, hetzij elders) *op te merken* en, nog sterker, *na te bootsen,* zoude men den *levenden geest* van iemand als Hals zelf in zich moeten reproduceeren.

Dus: indien op het geïncrimineerde stuk de bedoelde finesses, of het eigenlijk wezenlijke, voorkomen, kan geen der bestaande kunstkenners die zien, laat staan nabootsen.

En indien zij er niet op voor komen, zoude iemant die, in tegenstelling tot de bestaande kunstkenners, wèl die finesses zoude kunnen waarnemen waar zij voor komen, toch niet op grond hunner afwezigheid tot de valschheid van het stuk kunnen concludeeren, om dat het niet zeker is, dat Hals, tóén hij dít stuk zoû geschilderd hebben, over al zijn vermogens, en dus ook over deze fijnheden, zoude hebben beschikt.

Haat door Kitty de Josselin de Jong.

Voor Joh.

In de kamer, waarin geen ander geluid was dan het tikken van de Rozenburgsche klok, zat Elisabeth voor het raam en zag uit in de straat beneden haar. Het drukke dagrumoer was voorbij, er heerschte de rust van den laten zomermiddag. De dalende zon legde een koperachtigen gloed op het even gebogen vrouwenhoofd, zoodat het kastanjebruin haar scheen te lichten. Elisabeth onderging dit warm bestralen als iets wonder-weldadigs, en hield haar handen zoo, dat het licht er rozig door tintelde. Toen legde zij ze in den schoot en zat weer stil. Het lag niet in haar natuur, dit doelloos neerzitten zonder bezigheid. Maar iederen Woensdagmiddag als een wet waaraan zij had te gehoorzamen, als een taak die volbracht moest worden, keerde het weer. Het was iets onverbiddelijks, waaraan zij niet ontkomen kon. Elken anderen dag kon zij het ontloopen, dwong zij zich bezig te zijn van uur tot uur, maar Woensdagmiddag, wanneer Theo er niet was, moest zij zich overgeven aan haar gedachten, die haar eischten. Vele malen had zij ze willen ontvluchten, was zij uitgegaan, maar dit was zulk een radeloos heen en weer zwerven door de daverend-drukke straten geweest, dat zij tenslotte als een moegeslagen hond zich huiswaarts had gesleept en was neergevallen in den haar wachtenden stoel. En eigenlijk was hier alleen dan de rust geweest. Zij had het moeten erkennen: ondanks de pijn van herinnering, was dit toch het beste.

Woensdag - hoe vreesde zij dien dag, en hoeveel sterker nog was de hunkering naar zijn terugkeer. Het leek haar in dit schijnbaar onbewogen voortgaan der maanden, of haar gansche leven uit niets anders meer bestond dan Woensdagmiddagen. Alles werd

berekend, bepaald en afgebakend naar den Woensdagmiddag Zóó sterk was het, dat zij elke afspraak voor dien dag vermeed. Die uren behoorden haar, het was als een schuld, die zij af te lossen had. En op de aarzelende vraag van een kennis, die haar voor dien dag bij zich had gevraagd: Maar Theo is dan bij zijn vader, je bent toch vrij? had zij met een beslist lachje, maar afweer in haar stem geantwoord: Zeker, Theo is er dan niet, maar ik zorg altijd dat ik er ben als hij thuiskomt. Juist dan heeft hij mij noodig. begrijp je wel? En de ander had niet langer aangedrongen.

Theo - het eenige wat haar was gebleven van vroeger. Vroeger, dat waren de tien jaren van volmaakt geluk geweest, die nu als een verre droom achter haar lagen. Zij zag op die jaren terug als een toeschouwer bij een boeiend spel: belangstellend, meelevend, en enkele oogenblikken het-niet-werkelijk-zijn, vergetend, om dan te klaarder te beseffen: Je staat er buiten, je kijkt alleen maar naar een verbeeldingsspel. En toch - het was werkelijkheid geweest. Tien lange - voor haar wanhopig korte jaren. Zij dacht soms, wanneer zij neerzat: kòn liefde sterven die zóó zeker was? Kon iets, dat zoo hecht en innig verbonden was geweest als hun beider levens met één slag meedoogenloos verbroken worden? Dat zij Herman zou haten, zoo vreeselijk, dat zij het hem toegeschreeuwd had in een woordenvloed die geen einde scheen te nemen: Ik haat je, ik haat je - hoor je het goed? Dat ik je haat? Ik kan je niet zien, je maakt me gek! Ga maar, ga dan naar die ander, die misschien net zoo van je houdt als ik je haat. Daar kan je gelukkig mee zijn - Een hoonende sniklach was het laatste geweest tusschen hen. Daarna - rust - de eenzaamheid.

De andere - Cora. Blond, onberispelijk het geshingelde hoofdje, vochtig en kinderlijk de heel donkerbruine oogen, kuiltjes in de zachte ronding van de wang, die iets naïfs brachten in het gave roze gezichtje. Dat naïve - hoe wist zij het uit te spelen. Dag aan dag had Elisabeth het nader voelen komen, had zij gevoeld de verandering die zich in Herman voltrok. Zij had niet willen zien - krampachtig elke jaloersche beschuldiging bedwongen. Het kon niet - Herman en Cora. Maar het dreigde, het was onafwendbaar. Hoe zij die vrouw gehaat had - zij had haar moeten ontvangen, was met Herman en haar uit geweest, naar comedie's en dineetjes, waarbij Herman telkens een anderen vriend

meevroeg voor haar, Elisabeth. Vreeselijk waren die avonden geweest, en eindeloos, als in één onafgebroken spieden haar oogen gingen naar de twee, die nooit anders schenen te kunnen doen, dan samen fluisteren. Dat afschuwelijke fluisteren! Zij had soms de nagels in de zachte palm van haar hand gedrukt, om het niet uit te gillen: - Zeg het dan, wàt praten jullie? Wat is er tusschen jullie?

Maar zij had gezwegen, tot het na weken van verkropte achterdocht, van verterend wantrouwen eindelijk een avond over haar droge lippen was gebroken: - Wat is er tusschen Cora en jou? Waarom moet ze overal mee naar toe, waarom verzin je feestjes, alleen om haar te zien en te zitten fluisteren? Zeg het dan -

Er was een oogenblik van zware, volle stilte geweest. Toen had Herman heel kalm geantwoord: wat denk je eigenlijk? Er is niets, niets bijzonders. We zijn goede vrienden. Cora is een vrouw, waar ik prettig mee kan praten.

- God, was zij hem minachtend in de rede gevallen, smalend de mondhoeken neergetrokken: praten! Denk je dat ik daar inloop? Waarom mogen wij daar dan ook niet eens van genieten? Een gesprek met je vieren is dikwijls veel geanimeerder en vlotter. Praten! En zooals je naar haar kijkt!

- Ik verzoek je, geen insinuatie's, Elisabeth. Laten we geen moeilijkheden zoeken om niets.

- Om niets! Niets? Maar er is iets! Ik voel het. Je bent veranderd. En zelfs Theo merkt het. Zij had met schrik gezien, hoe hij bleek was geworden, en zijn oogen dwaalden als om steun. Snel was zij doorgegaan: Het kind vraagt telkens of Pappie boos is, waarom je niet met hem speelt. Waar je zoo laat blijft, als je uitgaat - Zij had in spanning gewacht, maar het antwoord, het verlossende, kwam niet.

Hij was de kamer uitgeloopen en zij was hem in gedachten gevolgd, hoorde hem gaan naar het kleine kamertje waar Theo sliep, en het was haar toen reeds geweest, als kon zij den strijd in zijn innerlijk raden; de worsteling, om met geweld desnoods het oude te behouden. Het oude, Theo en zij - Theo, die hij toch nooit zou kúnnen afstaan, het kind van hun liefde. En het nieuwe, dat lokte, Cora die hem trok. Wanneer Elisabeth haar zag, het spel van de kleine, zwaarberingde handjes aanschouwde,

was het haar immer als zag zij een kat, die zacht spinnend de klauwtjes tot grijpen gereed hield. Klauwtjes die grepen en - verdelgden. Zij had op willen springen van haar bed, Herman terughalen, hem vasthouden, aan zich klemmen, maar zij kon niet. Een macht buiten haar om dwong haar neer te liggen. Zij had gewacht en niet gesproken toen hij terugkwam in de slaapkamer, zwijgend, en zijn gesloten gezicht had haar belet te vragen.

Eenige weken was het bij het oude gebleven, vochten zij en hij een radeloozen kamp om het behoud van het gezamenlijk bezit van jaren. Maar wat komen moest, kwam, en de breuk werd een gapende kloof, die nimmer overbrugd kon worden. In vele onherstelbaar wreede woorden was het uitgezegd. Voor Elisabeth was er slechts één onverzettelijk verlangen: het kind. Zij had recht op het kind. Herman had alles verspeeld, hij wilde een nieuw leven. Zij zou het hem gunnen, van een aalmoes kon zij niet leven. Maar de jongen behoorde haar.

Het was een moede vreugde geweest die in haar zonk, toen zij de zekerheid had, dat de jongen bij haar zou blijven, een poovere triomf. Want bleef daar niet, ondanks dit, de vernedering, het armelijk gevoel, teruggewezen te zijn? O, hoe haatte zij Herman, met fellen opstandigen haat. En soms was het haar, of zij ook het kind haatte, dat zoo den vader geleek. Zij kon er van schrikken als zij voelde, hoe hard de blik van haar oogen soms was, waarmee zij den jongen aanzag. En wanneer Theo, niet begrijpend, schuw, weg wilde sluipen, kon zij plotseling heftig de armen om hem heen slaan, hem tegen zich aandrukken, hem kussen en liefkoozen, tot de jongen angstig afwerend, zich loswrong. Zij dacht wel, dat Theo den vader missen moest, zijn overgegeven aandacht, zijn gereeden lach, de jolige grappen, en zij kon hem met al haar liefde den vader niet vergoeden. Dit was, wat haar uren lang kwellen kon - was het zoo het beste voor den jongen, dit leven met haar? Zou er nimmer een dag komen, waarop hij haar zou verwijten, dat zij het verkeerde deel gekozen had? Maar Herman kon het kind niet nemen, Herman, die zoo achteloos den band van jaren had doorgesneden. En die andere vrouw - hoe zou zij ooit den jongen kunnen geven wat zij, Elisabeth, kon? Wanneer er kinderen kwamen - zij sloot de oogen, als wilde zij het beeld weren, dat die mogelijkheid voor haar opriep, zou dan niet Theo altijd het

tekort voelen schrijnen, dat hem werd aangedaan? Hij kon den vader missen, niet de eigen moeder, die hem duizendvoudig zou vergoeden -

Zij was uit het huis gegaan en in een van de nieuwgebouwde huisjes gaan wonen in een buitenwijk van de stad. Nu was er ook niet de mogelijkheid, dat zij hem telkens zien zou - met de andere. En ook voor Theo was het beter.

Zij had dikwijls gemeend in het begin, dat hij niets begrepen moest hebben. Hij had haar vele vragen gesteld, maar zij had niet kunnen antwoorden en er zich steeds met ontwijkende, soms bitse woorden afgemaakt, waar zij later dan weer spijt over had. Maar zij kon niets verdragen en de vragen martelden haar. Het had niet lang geduurd. De jongen was er spoedig mee opgehouden, en zij was daar dankbaar voor geweest. Later, had zij zichzelf gepaaid, later zou zij wel uitleggen, vertellen. Nú moest hij zonder meer aanvaarden en de vragen moesten maar bewaard worden voor bij den vader. Eenmaal in de week mocht hij hem opzoeken - Woensdagmiddag.

Het was Elisabeth de eerste weken een kwelling geweest, na zulk een bezoek zijn verhalen aan te hooren. En toch - zij wìlde hooren, alles, alles. Niets mocht de jongen overslaan. Zij trachtte dan moedig opgewekt te doen, een nauw zichtbaar, moeilijk lachje om de getrokken lippen. Maar hij probeerde er zich af te maken, antwoordde kort, op het stugge af. Zij kende hun gesprek haast van buiten, het was een eeuwige herhaling, met kleine variaties in de te noemen feiten. Het ging gelijk een verhoor:

- Toen je kwam, was vader toen thuis?
- Ja moeder, in zijn kamer.
- Was hij - alleen? Altijd kwam weer die vraag, die zij niet wilde, maar moest stellen, aarzelend en dringend tegelijk.
- Ja.
- En wat heb je gedaan?
- Eerst verteld van de week, en op school. En m'n werk laten zien.
- En toen?
- Nou, toen niks. En vader had fijne nieuwe postzegels. En toen theegedronken met een reuzeboel lekkers. En gewandeld langs de winkels.

- Heeft vader nog iets gevraagd?

- Wat moeder, gevraagd?

- Van - hier? Of je thuis wel een gehoorzaam jochie voor moeder bent? Achter het mislukte grapje tastte zij naar iéts, een houvast, een woord dat gezegd kon zijn en haar iets van hem zou brengen. Of hij haar nog haten zou?

- Nee, niks gevraagd hoor! Vader was eenig, we hebben een pret gehad!

Ach, hoe goed kende zij van tevoren de antwoorden en hoe was het telkenmale of zij ze voor het eerst hoorde. Na elk gesprek ging zij tot in de kleinste bijzonderheden na wat gezegd was. eindeloos herhalend, tot zij zin voor zin als een les kon opdreunen, een eentonige litanie.

En dit keerde elken Woensdagmiddag. Elisabeth hunkerend naar de terugkomst van het kind, spiedend naar de klok, honderd vragen en mogelijkheden opwerpend. Jaloersch was zij op de uren, die den jongen een vreugde waren. Het was voor haarzelf de onverklaarbare strijd in haar hart, dat zij wilde dat de jongen een blijden, onbezorgden middag zou hebben, en het als een persoonlijk onrecht voelde, wanneer het uit zijn verhalen bleek, dàt hij genoten had en gelukkig was geweest. Nog steeg de haat op tegen Herman, telkenmale wanneer zij merkte, hoezeer hij het hart van den jongen bezat. Wat is het onrechtvaardig, dacht zij. Hij, die vrijwillig alles heeft achtergelaten en een nieuw leven verkoos boven dit, en die den jongen meer geeft in die paar uur dat hij hem bij zich heeft, dan ik alle dagen, alle weken kan. Neen, neen, ontkende zij het dadelijk. Het is niet zoo. Het kind is liever bij mij, ik ben alles voor hem, er is immers niemand die zoo in zijn leven deelt als ik? Alleen - kon ik maar vroolijker zijn, kon ik maar beter doen ‘alsof’, maar dat heb ik nooit gekund. En het moet, want Theo mag niet tekort komen, hij moet het allerliefst bij mij zijn. Hij moet naar mìj verlangen, als hij bij zijn vader is.

Vanaf dat oogenblik had zij getracht in tegenwoordigheid van Theo den vroolijken, gaven toon te bewaren, dien zij wist dat het kind verlangde, den toon van vroeger, van onnoemelijk langen tijd geleden. Dat het zoo moeilijk was dien te hervinden! En de jongen hielp haar niet. 't Leek haar soms, of er wantrouwen was, hij kon zich niet geven - of wilde hij niet? Het werd haar een pijnlijk

probleem. Later ging het gemakkelijker, vertelde hij, echter nooit meer dan noodzakelijk. Het werd een aanstuwen en afweren, een omzichtig tasten naar méér weten onder luchtige, haast onverschillige opmerkingen van haar kant. Het kostte haar list en behoedzaamheid tegenover zijn voortdurend ontwijken, zijn angstvallige geslotenheid.

Het zwaarste was wel geweest hem te zeggen, dat de vader ging hertrouwen. Zij had het, moeilijk haar woorden vindend, verteld, zoekend op zijn gezicht naar iets, dat haar helpen zou. Gelijk een dier had zij gespeurd naar iets, dat zij met haar hunkerend hart kon bespringen, dat zij kon vasthouden, dat het hare was, een prooi. Zij speurde, naar de ontstelde verbazing die komen móest bij het bericht, naar een vraag in de klare oogen, naar - een trek van afkeer op het ernstig kindergezicht. Zij had geloofd, dat het haar eigen haat zou neerslaan, wanneer zij die terug kon vinden in Theo. Maar tegelijkertijd had zij zichzelf kunnen slaan om dit verlangen.

Het was de oude strijd: indien het kind één verwijt, één opstandige klacht, een niet-begrijpend oordeel geveld had, dan zou zij klaar gestaan hebben met haar verdediging, haar pleit voor den man, die, als zij, recht had op Theo's liefde. Zij had er naar gesnakt haar armen om den jongen te slaan en te stamelen: - Kind, dat kun jij nog niet begrijpen, maar het is het beste zóó. Vader is erg alleen, want ik heb jou, zie je, en je moet blij zijn voor vader, beloof je mij?

Boven haar haat uit zou zij de kracht gehad hebben, de woorden te vinden die moesten ontwapenen en kalmeeren, die het kind zouden doen begrijpen. En hierin zou zij zichzelf groot hebben kunnen zien. Zij zou zichzelf gesteund hebben, zij zou zich gestegen gevoeld hebben boven zichzelf uit. Maar - zij duchtte de aanvaarding zonder meer. Waar zij het begrijpen reeds vond, stond zij machteloos. Dit was honderdmaal moeilijker, het blijde, oprechte mee-leven. Dit had meer geëischt dan zij kon volbrengen. Het maakte haar klein, zij kon er niet tegenop. Zij wilde geen haat tegen den vader in het kind vinden en nu zij dien niet vond, stond zij als voor een muur, die den doortocht belette. Het was wederom zoo geweest: enkele vragen, den naam, wanneer? en de onverbroken rust in de strak op haar gerichte oogen. Even - een ondeelbaar

oogenblik had het geleken, of een flitsing van afkeerige verbazing was getrokken over Theo's aandachtig gezicht. Maar het moest verbeelding geweest zijn, want het einde was slechts: - Moeder, mag ik dan toch nog Woensdags naar vader gaan?

- Natuurlijk, m'n jongen! Dat moet. Als dat zou veranderen, dan zal ik -

Tegen zijn kalmte was haar heftigheid gebroken, wonderlijke tegenstelling met zijn rustig antwoord: O, dan is het goed. Meer niet. Zij had de woorden onderdrukt die opstormden naar haar keel, die haar tot schreiens toe week maakten: - Nee, het is niet goed! Begrijp je dan niet, wat je mij hiermee aandoet, jongen? Voel je dan geen onrecht - voor mij? Voel je niet, dat ik ernaar smacht, dat je het mij één keer zeggen zult, dat ik het beste gekozen heb? O, voel je het niet?

Zij had gezwegen, alleen in een gebaar waarmede zij de gansche wereld leek af te weren van dit, haar onvoorwaardelijk bezit, de armen om den jongen heen geslagen. - Theo, vent, je moet het niet naar vinden hoor, van vader. Jij hebt moeder toch altijd, dat weet je wel, niet? Vaster hadden haar armen het kind omklemd, haar mond gedrukt tegen de zachte wang. De jongen had haar haastig teruggekust, zich heftig gewrongen om los te komen. - Ik vind het niks naar, ik vind het fijn, had hij gezegd, en misschien nog wel meer. Maar zij had niet langer geluisterd. O, de smaad en de wanhoop, die zij niet dragen kon. Wat had zij gewild? Moest zij niet dankbaar zijn, dat aldus zonder strijd of verzet het kind den nieuwen toestand aanvaardde? Wat was het, dat niets wat Herman deed of zei, de liefde van den jongen kon doen verkeeren in haat, zooals haar liefde tot haat was geworden? Dat de vader hen verlaten had, nooit vroeg naar het leven van den jongen met zijn moeder, dat hij een vreemde vrouw haar plaats gaf - niets scheen hem te deren. Onwankelbaar was zijn trouw, onaantastbaar zijn liefde.

Wanneer zìj was heengegaan, vroeg zij zich nu af, vrijwillig, en opnieuw begonnen, zou hij dan ook zoo gehecht zijn gebleven aan haar? Neen, zij wilde zich niet pijnigen. Later - dan zou het anders worden. Wanneer de jongen zou kunnen oordeelen, zou hij zich zonder twijfel tot de moeder keeren. Dan zou ook hij den haat kennen - en voor immer.

Maar Theo was het kind van zijn vader. Het was bijna angstig, zooals het Herman geleek. Soms was het of Herman haar aanzag door zijn oogen. En dan kon zij hem niet naast zich dulden. Zou het daardoor nu zoo zijn, als hij volwassen was, dat hij niet den vader veroordeelde, maar - haar? Dat kon niet, dat mocht niet. Dan had zij niets meer. Indien het zoover kwam, zou zij spreken en - beschuldigen. De haat zou haar woorden kracht geven. Zij wilde den hoogsten prijs betalen, maar hem kon zij niet afstaan, want Theo was het eenige dat haar bond aan den tijd van geluk, dien zij gekend had. Hij was de eenige, levende herinnering. - Zij huiverde in den stoel. Was de bel gegaan? Hoorde zij zijn stappen op de trap? De kamerdeur ging open. Elisabeth wendde het hoofd naar het binnentredende kind.

- Moeder, riep Theo, tegen zijn gewoonte in onstuimig op haar toeloopend, hoogrood de wangen, tintelend de oogen, - we hebben geauto-ed! Vader heeft een auto! Een groote open, een Renault, en je kan met vijf erin!

De kamer leefde opeens, de drukke, verhalende stem kleurde de doode dingen met een glans van jeugd en blijheid. Elisabeth staarde. - Een auto? Vader?

- Ja heusch. En we hebben gereje! En ik heb ook achter het stuur gezeten, vader heeft me gekiekt. En tante Cora -

Een kreet, wàs het een kreet? deed hem ophouden. Hij moest zich vergist hebben, want Elisabeth keek slechts - keek als een uitgehongerde, die nooit genoeg heeft.

Nu was het gekomen, dacht zij. De naam van de ander als vanzelfsprekend in den mond van het kind. Dit, waar zij sinds weken op gewacht had. Dat Herman haar dat aan kon doen. Tante Cora - Tànte -. Hoe zou zij lachen, die vrouw, hoe triomfeerend zou zij haar blank gezicht Herman toewenden. Dus nu had hij hen dan samengebracht en dat dit het laatste was, waaraan zij zich vastgeklampt had als aan een steun, besefte zij nu eerst, nu zij ook dien zich ontglijden zag. Ook die vrouw had niets kunnen veranderen in Theo. Integendeel, de middag was een succes geweest. Een bittere trek groefde zich om haar neergetrokken lippen. Een auto. Hij en zij samen als op avontuur erop uit, alles achter zich latend. Door een nevel kwamen Theo's opgewonden woorden tot haar.

- We zijn een heel eind door de stad gegaan. Vader kan al chauffeeren, het ging zóó hard op de singels! En toen hebben we ergens gezeten buiten. Ik heb fijne limonade met twéé rietjes gehad en we hebben gewipt! Tante Cora en ikke tegen Vader, het ging reuze, en we bonsden zoo hard telkens!

- Heeft vader - gewipt? Hoe ver en vreemd leek de eigen stem. Herman, die alles wat speeltuinen was verfoeide en op geen wip of schommel ooit te krijgen was!

- Nou, òf we gewipt hebben! De mijnheer en mevrouw van den tuin kwamen zelf kijken, zoo hard gingen we!

Theo bleef naast den stoel van zijn moeder staan, zijn handen gebaarden, hij zag opnieuw den heelen middag, hij leefde, was weg.

En Elisabeth staarde, staarde -

De jongen lette er ditmaal niet op, dat er bijna geen antwoord kwam, te vol was hij van het gebeurde.

- En vader heeft beloofd dat ik later ook mag chauffeeren! Hij zal het me zelf leeren en we gaan ook 'es een echte tocht maken op een middag! En als vader en tante Cora trouwen, gaan ze met de auto een reis maken, zei vader. Wat zal dat reusachtig zijn, hè moeder, heelemaal met een auto naar een ander land?

Hij wachtte de instemming niet. - En moeder, we zijn bijna tegen een kar gebotst en ik was niks bang! Het was niet vader zijn schuld; tante Cora wou ook het stuur vasthouden en toen hield ze zijn handen vast, nou, en toen kon vader haast niet sturen!

- Als er toch ongelukken gebeuren, als vader niet voorzichtig is, dan - Zij voltooide den zin niet, haar mond beefde.

- Hè moeder! Vader is wel voorzichtig, heusch waar! Als u het eens zien kon -

De jongen hield in. - Ga je nu maar gauw opknappen voor tafel, zei zijn moeder, drong, dreef hem bijna de kamer uit, en Theo ging, zonder weerspreken.

Zwaar woog de stilte toen hij weg was. In de kamer stond Elisabeth aan het raam, maar zij zag niets van het bewegen in de straat beneden haar. Uit Theo's woorden was haar slechts dit bijgebleven: - ‘en toen hield ze zijn handen vast, en toen kon vader haast niet sturen.’ Zij zag, moést zien de twee hoofden, dicht aaneen, de handen in elkaar, verloren voor alles en allen. En het kind, haar kind, als toeschouwer daarbij. Zij had zich nooit

rekenschap gegeven, het nooit in haar verbeelding kunnen zien zooals het zijn moest: Herman en Cora als man en vrouw. Herman, die Cora in haar bijzijn nooit aangeraakt had.

Zij kreunde. O, dit was niet te dragen, zij wilde niet zien, het niet uitdenken: Herman en Cora zóó bij elkaar, zijn gezicht tegen het hare, zijn lippen - -

Dat het kind haar dit aan moest doen. Dat het zijn woorden waren, die het ergste leed over haar moesten brengen.

Maar waarom trof haar dit zoo vreeselijk, indien zij Herman haatte, zooals zij het zichzelf herhaald had duizenden malen, dagen en nachten? Wat knauwde dit haar dan? Het moest haar niet raken -

Haar tanden beten heftig in haar onderlip, haar handen zochten een steun aan de raampost, want als een fel, verblindend visioen zag zij op eenmaal wat het was, dat haar al deze maanden, al deze onontkoombare middagen had doen lijden. Wist zij, waarom zij zoo gevochten had voor Theo's bezit. Het was niet alleen om de herinnering aan een samen doorleefd geluk, niet om tenminste een kind te hebben in haar eenzaamheid, het kind, dat zij dikwijls meende te haten, omdat het zoo sterk den vader geleek. Het was juist het feit geweest, dat hij in alles Herman was, waarom zij zich aan hem vastklampte, hem wilde, moest hebben. Zijn gezicht, zijn stem, zijn houding, zijn moeilijk zich uitende aanhankelijkheid, zijn drift - het was altijd Herman geweest dien zij zag. Overal, altijd Herman. Zij wist het, nu zij de jaloezie zóó schrijnend in haar hart voelde branden, dat het tot een physieke pijn werd. Jaloersch - zij was jaloersch. O, de vreugde en de wanhoop dit nu te erkennen. - Een gek-makende zekerheid was het, te weten, dat zij dit altijd geweest was, dat wat zij moeizaam in de ontelbare dagen had opgebouwd, niets anders bleek te zijn dan een waan. De haat van maanden. - Het was niets geweest, een begoocheling.

Het eenige wat bleef, was: de erkenning, dat het in waarheid nimmer veranderd was, het alléén dit was geweest wat haar had doen lijden: dat zij nooit had opgehouden hem lief te hebben. Dat zij hem nòg liefhad. Boven den haat oneindig sterk liefhad -

G. van Hulzen's mooiste boek door Willem Kloos.

(Gerard van Hulzen. De kinderen der rijke. Albert de Lange, Amsterdam 1928.)

Al interesseerde ik mij nooit bovenmatig en allerminst uitsluitend voor de gewoonlijk weinig redelijks vertoonende en dus vrijwel altijd teleurstellende sfeer van immers niet veel houvast biedende want telkens dwars door elkander heenschuivende en elkaer verdringen willende Schijnen, die het moderne maatschappelijke en staatkundige leven ons laat zien - ik-zelf houd alleen van zich logisch-ontwikkelende vastheid en blijf mij dus liever naar den ver-in zich breidenden Achtergrond mijner alwijde Inwezenlijkheid wenden waar zich duidelijk alles op afschaduwt wat mijn onbewuste geestlijke Essentie, die ik mijn ziel of mijn Super-ik mag noemen, in zichzelve werkt en weet want denkt - toch ben ik niettemin altijd-door van mijn kindsheid reeds, dus sinds ik een psychisch Ziener werd, naar buiten blijven kijken en denk ik dan lang en ernstig na over alles wat ik daar zie en hoor, 't zij 't in 't bijzonder mijzelf of ook anderen betreft.

En zoo zie ik met die als dubbele persoonlijkheid, de naar buiten gekeerde en de diep-in gelegerde die het ten slotte onderling altijd eens worden, want elkander aanvullen en steunen, en dit vooral, nu ik nog wel geen grijskop werd, doch wel wijzer want bezonkener in vele opzichten dan vroeger, alles uit het achter mij liggende aardsche Leven weer zoo opperst-klaar vóór mij. Ik heb in den tijd mijner jeugd, menigmaal lieden, die niet volkomen ‘echt’ waren, omdat zij daartoe te veel van de diep-inwendigste wezenlijkheid, die ‘goede wil’ kan genoemd worden, misten, ten onrechte voor vol gehouden, en ik maakte mij dus wel eens ernstig kwaad over dwaasheden, die van hen uitgingen, of tenminste in eerste instantie door hen veroorzaakt waren, terwijl ik toen toch

inderdaad wijzer zou hebben gedaan, indien ik eenvoudig kalmstoïsch op hen neer was blijven zien. Want hun psychisch Innerlijk, en dientengevolge ook hun daden, waren wezenlijk niet waard, dat een intellektueel-aangelegd doch tevens diep-krachtig voelend mensch er zich woest-driftig over maken zou. Maar, och, met mijn zich wel steeds in hun Achteringrond volkomen beheerschende hersens, maar die tevens zich altijd krachtig-hartstochtlijk verdiepend en daardoor alles juist ziende en voelend en begrijpend zijn, barstte ik, toen ik nog onder de veertig was, soms donkerder in mijn verzen uit, dan de doorsnee-hollandsche wereld, die op gemak en gematigdheid gesteld is, kon meevoelen en durfde erkennen als objektief juist.

* * *

Doch ik ga, na dit niet onnoodige beschouwinkje, tot mijn jongenstijd terug.

Als 16, 17 jarige had ik natuurlijk nog geen kalme wetenschap van menschen en dingen, dus van wat men de Realiteit noemt, en als ik dus met tamelijk veel moeite, telkens het woordenboekje raadplegend, vlijtig door den 18e eeuwer Fielding heenzwoegde - ik werd zijn Tom Jones, en Amelia, zoowel als een dertigtal andere Cook's editions, in dien goedkoopen tijd, voor een gulden of drie op de toenmalige Amsterdamsche Botermarkt machtig, maar dat putte dan ook mijn zelf-aangelegd spaarpotje voor dat oogenblik vrijwel uit - dan deed die lektuur mij ten slotte toch niet zoo heel veel aan. Ik vond dien van-gewoonte-wege geprezenen, maar nagenoeg nooit gelezenen klassieken auteur, om de waarheid te zeggen toen wel een beetje langdradig, en met het precies één derde realistische gedeelte van mijn geest, dat toen reeds in mij te werken begon, moest ik mij al gauw afvragen: zouden die achtiende-eeuwers inderdaad altijd zoo langzaam-opschietend met elkander gepraat hebben of stelde Fielding het maar onwillekeurig zoo voor, omdat hijzelf van binnen zoo was? En ik kwam, als jongen, heel natuurlijk tot die wijze vraag, omdat ik, krachtens mijn temperament, reeds destijds nooit aan zeuren aan telkens hetzelfde onbeduidende herhalend praten deed. Ja, ik leefde toen reeds inwendig heelemaal-zuiver-psychisch, en diep-in logisch, maar nog slechts vaagbewust natuurlijk, ging mijn jeugdig denken dan door op alles wat in mij omhoog kwam - ik defi-

nieerde toen nog niet van waar en waarom - en ik gebruikte dan altijd voor het moeitevol resultaat van mijn strevend peinzen, volkomen-duidelijke woorden, en precies zoo vele, of liever zoo weinige, als ik voor het mijzelf begrijpen noodig had. Ja, zoo deed ik als knaap, zeg ik, en die met mij meegeborene methode heb ik in mijn verdere leven ook in mijn geschriften altijd betracht. En een rhetoricus of een orator ben ik dan ook, gelukkig, nooit kunnen worden, niet in mijn proza en evenmin in mijn poëzie.

En daarom ook, tusschen twee haakjes, als ik productie van anderen, in gebonden of ongebonden maat, onder oogen krijg, die stiller of luider-bewogen, toch niet veel meer dan meer of minder fraaie wind is, dan ontvang ik altijd op eens, in mijn allersubtielste en intiemste inwendigste Binnenheid, een zeer onpleizierige gewaarwording, die dadelijk een weerstand wordt, en zich tegen dien onpsychischen schijn van volstrekt-ledig fraai-doen verzetten gaat. En daarom kwam het dan ook, dat ik heel veel Hollandsche ‘poëzie’ van de vorige generatie, die glad-korrekt gerijmd was, en waar men heel zwak ja nauwelijks gevoelde godsdienstige of vaderlandsche verzekeringen in vond, dus waar geen diep-in geborene emotie als een zielegeur uit opwalmde naar de ziel van den latren onbevangen lezer, in aesthetisch-psychisch opzicht nimmer goedkeuren kon.

Fielding kon ik dus, als jongen, niet apprecieeren, want hij leek mij van een te veel op het minder beteekenende lettende breedvoerigheid, die alleen waar zij niet al te strikt was volgehouden en visie werd, levensvolle tooneeltjes liet zien. Mijn kennis van het Engelsch, zooals ik de vorige keer reeds aangaf, was buitendien nog eenigermate beperkt: mins ens een van alle 25 woorden moest ik opzoeken in mijn woordenboekje, dat mij bij zoo'n vorige eeuwschen tekst natuurlijk menigmaal in den steek laten ging. Ik zou dan ook eerst behoorlijk in die taal van den andere kant der Noordzee thuisraken, toen ik in 1878 en 79, werkende voor mijn toelatingsexamen voor de Universiteit, met de mij gelukkig altijd eigen geweest zijnde en gebleven energie, de 12 deelen van Grote's History of Greece van de Amsterdamsche Stadsbibliotheek ter leen haalde en dat uitgebreide werk zin voor zin, ja woord voor woord, bedaardjes lezend, van a-z in mij opnam,

terwijl ik dan aan het eind van ieder hoofdstuk een excerpt uit den inhoud er van maakte op schrift, onder het kort-af onvriendelijk hooren praten en klagen over huislijke aangelegenheidjes, om mij heen. Want een eigen kamer of kamertje in het huis te mogen hebben, waar ik ongestoord zou kunnen werken, daar durfde ik niet om te vragen: ik wist bij ondervinding dat zoo'n redelijk verzoek mij met stugge woorden geweigerd worden zou.

Doch niet alleen maar die twee romans van Fielding, neen, zeker ook wel een 15-tal andere Engelsche boeken uit de 18e en de 19e eeuw las ik of juister bestudeerde ik met mijn gewonen ernstigen wil, terwijl ik ondertusschen ook, zoo goed en zoo kwaad, als dat daarbij gaan wou, nu en dan werkte voor mijn nog een paar jaar in het verschiet liggend eindexamen 5-jarige H.B.S., wat noodig was, omdat ik op school wel eens innerlijk afwezig werd onder de les.

Maar al was ik dus ijvrig en óók niet, wat men noemt, dom, toch bleef er een heeleboel in al die boeken over, wat ik met mijn, uit den aard der zaak, nog niet zeer doorwerkten kijk op het Reeële - (och, ik liep toen, als ik vrij had, langs alle stille lanen van het Vondelpark uren lang vaag te droomen over heel iets anders als het daaglijksch-gewone, zelden slechts heel precies iets van het mij omringende ziende) - niet volkomen begreep.

En toch las ik altijd maar door, want toen reeds, als schoolkind, liet ik nooit los, wat ik mij voornam te volbrengen, omdat als een verre, inwendige Stem mij inblies, dat het voor mij paste, en ik er iets aan hebben zou. Doch dat ‘iets’, zoo vreesde ik langzamerhand in mijzelf, zou hier toch wel eens slechts een heel klein ietsje kunnen blijken te zijn. Want al die Engelsche romanlektuur liet mij per slot van rekening, tamelijk koud. Fielding bv. en ook Smollett bleken mij niet zooveel amusanter te zijn dan Richardson, over welken laatste ik op school door den leeraar een beetje goedig-minachtend had hooren spreken, zoodat ik, toen ik voor de aardigheid, zijn Clarissa Harlowe huurde en opsloeg, al spoedig want na een Zaterdagmiddag en heerlijken eenzamen Zondag van lezen erkennen moest, dat ik mijn stuiver leesgeld kwijt was, want dat ik er niets in vond, wat boeiend was. (Thans echter weet ik, dat de leeraar, door zijn opmerking, mij dat had gesuggereerd).

Och, het werd mij, onder het lezen van al die Engelsche boeken,

eigenlijk eenigermate te moede, als liep ik ergens, langzaam en voorzichtig, voetje voor voertje te wandelen, en hoorde ik dan aldoor in de verte menschen, die tegelijk met mij voortliepen, praten, want vrijdruk en toch eentonig tegen elkander uitweiden over allerlei weinig belangrijke kwestietjes, van welke ik zelf niets wist, en die ik dus slechts nu en dan begrijpen kon en aardig vinden ging.

En hetzelfde in dien tijd is mij óók gebeurd, wanneer ik Duitsche romanschrijvers, Gutzkow en Freitag las. Al kon ik met de taal van deze door een deel mijner afkomst vermoedelijk vlugger terecht komen, evenals dat om dezelfde reden bij mij is gegaan met de Fransche taal - mijn Fransche verzen van vroeger zijn óok van zelf, zonder moeite, in mij naar boven gekomen - toch kreeg over het algemeen mijn diepere wezenlijkheid, mijn wijdere en wijzere geestlijke Achterhelft, die mij altijd besturen blijft, en in welke ik ook steun vond in de vele moeilijkheden, die ik telkens in mijn vroeger leven te verduren heb gekregen, kreeg mijn Ikheid, zeg ik, zooals ik die Diepte noem, den indruk dat een goed deel van die Duitsche boeken ook niet veel meer dan vlottere of zwaardere praatjes waren, die mij slechts weinig helpen konden, om het groote Leven te leeren kennen, het wijde en oneindige zooals ik het als ernstig-voelende schoolknaap diep-in mijzelf ook gewaar werd, maar dat ik geenszins naderkwam in de mij wel wat vervelende gesprekken en gebeuringen dier Duitsche romans, zoomin als ik het had aangetroffen in mijn Engelsche lektuur.

Ja, het groote Leven wou ik leeren kennen, zoowel mijn eigen diep innerlijke, als het buiten mij gelegene, zooals dit in elkaêr zit, maar daar ik dit in al die boeken niet vond noch in mijn physisch, chemisch, mathematisch en grammatisch Hoogere Burgerschool werk, was ik, tenminste in den beginne, uitermate blij, na behoorlijk volbracht eindexamen, geheel en al op te kunnen gaan in de studie van Grieksch en Latijn. Ja, ik heb toen, voor een jaar of wat tenminste, tot dat ik eindelijk toevallig ook het Fransche naturalisme leerde kennen, alle romanlektuur laten varen. En ook voelde ik mij tegelijkertijd haast, het begon in '79, meer en meer aangetrokken tot de Hollandsche poëzie, of precieser-gezegd, tot de dichtkunst in het algemeen. Want al had ik zelf wel reeds, als jongen, soms komische rijmpjes, prettig verbaasd over die plot-

selinge bevlieging op het papier gebracht, van verzen hield ik toch nog niet veel. De verzen van Corneille en Racine, vooral die van Athalie, die ik in de schoolklas las, vond ik in mijn altijd onaanstellerig Binnenste, dat zich nooit, op gezag van anderen, iets voor mij niet volslagen-evidents liet wijsmaken, ik vond die Alexandrijnen, zeg ik, even vervelend als een preek van den goeden dominé van Steenbergen, onder wiens gehoor ik in vroegere Zondagmiddagen wel eens gezeten had. Schiller daarentegen met zijn een beetje aangeblazen-zwierende welsprekendheidsallure, wist mijn ziel het Diepre wel zachtjes aanvoelenden, maar toch nog niet volkomen bewust geworden Knapengeest een beetje steviger te pakken, vooral nadat ik toevallig Clara Ziegler als Maria Stuart had kunnen hooren en zien. Maar bovenal had mij bij het lezen, getroffen de Hernani van Victor Hugo. Ik zag daarbij in mijn 17 of 18-jarige naieve jongensverbeelding renaissance- of waren het gothische? balkons in den maneschijn, waar donkre lokken over heengleden en op en neer bewogen, terwijl een wit briefje uit schaduwige vingers viel en opgevangen werd in de hand van een figuur, die op een luit speelde, maar die dan heel snel langs gebeeldhouwde uitsteeksels naar boven klimmen ging. Dat vond ik prachtig als 17, 18-jarige, en ik dweepte er een tijd lang stil in mijzelf mee, evenals ik dat begon te doen met Heinrich Heine, Leopold Schefer en een aantal andere Duitsche dichters, bij welke ik óók wel eens een gedicht vond, dat mij door zijn suggestieve gevoeldheid vast te houden wist. De Hollandsche verzen daarentegen die ik in de bloemlezingen dier dagen las, leken mij saai en stijf. En is het wonder? Men dwong toen opgeschoten, intelligente jongens om dingen te lezen en mooi te noemen, waar geen vonkje echt leven, en hoogstens alleen wat met woordbloemetjes omhangen geschiedkundig merkwaardigs of iets anders reeds lang door hen aangeleerd-ernstigs in zat.

Daartusschen door, maar in verreweg de grootste helft van mijn tijd, zat ik met mijn buitensten geest, hardnekkig-droogjes willend allerlei gekke Grieksche vormen, waar ik nog heelemaal vreemd tegen aanzag, te deklineeren of te konjugeeren, en slechts aarzelend keek ik van tijd tot tijd vooruit in mijn donkere toekomst, want ik voelde spontaan, dat ik nooit een gymnasium-leeraar zou willen noch, met mijn sterk van binnen-uit gezweept worden, zou kunnen zijn. Zeer zwak van spieren en ook niet krachtig van con-

stitutie, zooals het toen leek, had ik mijn heele jeugd gesleten in een huishouden zonder wezenlijk leven, waar van het vroegste oogenblik, dat ik mij herinneren kon, elk kinderlijk lachen en praten streng werd verboden en nooit eenig vriendlijk woord in mijn gelaten-angstig afwachtende ooren klonk. Het eenige, wat mij bij slecht weer werd toegestaan, als het school-thuiswerk klaar was gekomen, was aandachtig lezen, zonder eenig beweeg. En kinderboeken las ik dus, die ik leende van goede schoolmakkers, zoowel als groote-menschen-boeken, die ik van trouw door mij gespaarde van goede bloedverwanten soms gekregen kleine geldgaven mocht huren, maar het voornaamste, wat mij ten slotte uit al de door mij verslonden boeken bij bleef, was, dat de menschen elders blijkbaar wel wat meer met elkander praatten dan mijn eigen menschen tegen mij deden, maar dat zij toch nagenoeg altijd even onminzaam tegen elkander te werk gingen als mijn verbeten, droge stiefmoeder tegen mij altijd had gedaan.

Het heele leven, dacht ik op mijn 15e jaar in luciede oogenblikken soms, schijnt eigenlijk een groot onderling misverstand te zijn, een fataal-hardnekkig volgehouden domheid, soms van één kant, zooals hier, maar meestal van beide, en het leven is dus eigenlijk een soort van ramp.

Zoo dacht ik menigmaal als knaap, natuurlijk zonder het nog zoo precies en scherp te kunnen uitdrukken, doch ik slikte, als er zoo iets in mij opkwam, het voorzichtig maar weer in. Ja ik wist er in dien tijd dus toen ik een beetje kalm over alles na te denken begon, nog niet de juiste uitdrukking voor te vinden, doch later, is mij gebleken, door mijn levenslange ondervinding van zoogenaamde artistieke, ja intellektueele menschen, evenals van anderen, die niet zulke hooge pretenties er op nahielden, dat ik reeds met mijn nog vage knape-intuitie precies den spijker op den kop geslagen had.

De meerderheid der aardbewoners - denk maar aan de oorlogen, zoowel als aan den haat der partijen in het binnenland onderling, doet eigenlijk altijd even klein-zielig en redeloos inwendig-hatelijk elk ander tegenwerkend, en hem schadend, naar men dit voor zijn gekwetste ijdelheid of voor eigen voordeel noodig vindt. Maar zonder eenigen eigenwaan, van welke malle onpleizierige eigenschap ik gelukkig (de menschen, die mij wezenlijk kennen, vermogen dit alle te getuigen) altijd vrij ben geweest,

is het mij geoorloofd te verklaren, dat ik levenslang een inwendig-gemoedelijk en nooit luidruchtig mensch was en bleef, die gestadig trouwhartig voor zijn steeds dieper-gaande ontwikkeling werkt, en die aan niemand iets misgunt noch iets geestlijks, noch iets materieels, wat dien andere meer dan mij-zelf mocht te beurt zijn gevallen, omdat in het eerste geval de loop der diep-in psychische, in het andere die der meer materieele gebeuringen dit zoo heeft beschikt.

Van kind-af was ik melancholisch, diep in mijn binnenst Wezen, en ik stelde mij dus, behalve in enkele oogenblikken, heel weinig van het leven d.w.z. van mijn loep daarin vóór, omdat ik met de eene helft van mijn geest dat leven reeds doorgrondde zooals het waarlijk is, terwijl de andere de niet-reflektieve, maar voelende en willende en dus hopende, mij voortdreef om krachtdadig te doen, aan welk bevel van binnenuit ik ten slotte dan ook altijd voldeed.

Ja mijn eenige hoop, mijn wil, door alles heen, bleef, om zooveel mogelijk te weten te komen, dat is: in alles psychisch door te dringen, in het stille maar zekere weten dat ik zoodoende mijn eigen levensrichting bepalen kunnen zou.

En in deze laatstgenoemde verwachting ben ik eindelijk geslaagd, toen ik op mijn 18e jaar plotseling Duitsche verzen schrijven ging (het leek mij, of ze mij gedikteerd werden door iets, dat ik binnen in mij voelde) verzen die mij in waarheid dichterlijker schenen dan de Hollandsche rijmpjes, die ik een of twee jaar vroeger, om een schoolmakker vriendschappelijk te plagen, zonder eenige moeite, want alleen na een beetje los nadenken, op bladzijden uit een schoolschrift[1)] die ik hem dan toezond, bestendigd had.

Ik deel deze strikt-reëele kleine levensbijzonderheden uit mijn jongenstijd, waaraan ik nooit meer dacht, alleen maar in dezen jubileumsjaargang mede, om menschen die zonder over mij, noch over de dichtkunst iets degelijks te weten, er toch maar driest-weg over redeneeren blijven in het publiek, een beetje beter op de hoogte te brengen, dan zij verkiezen te zijn. Waarachtig wie over poëzie en poëten wil schrijven of er zelfs ook maar enkele opmerkingen over wenscht te maken in het publiek, doet dwaas dit te wagen, zonder er alles van te weten, zooals dat ook het geval is met ieder ander ernstig vak.

1) Tenminste naar ik mij thans meen te herinneren.

Terwijl dan nog bovendien de Poëzie, als geestelijk werk, evenals de Kritiek, die andere maar evenzeer geestlijke taak misschien het moeilijkste vak van allen is, om tot den bodem te worden doorgrond. De geheele mensch met al zijn geestlijke en zinnelijke vermogens, en met heel zijn psychische Diepte is daarvoor noodig, maar ook zelfs dit is nog niet voldoende, als die vermogens niet tot de uiterste grens van fijnheid zijn gesubtiliseerd, en de psyche niet, ontdaan van alle banale oplegsels der gewoonte of der aangeleerdheid, zich vrij uit zichzelve, dat is uit haar metapsychischen Ingrond heeft kunnen ontwikkelen tot een in vollen Rijkdom op zichzelf staande, en toch, omdat alle geesten diep-in gemeenschappelijk zijn, al het geestlijke harer menschlijke medezielen doorvoelen en begrijpen kunnende breed-reikende en toch eenvoudige Levensentiteit. Bijna geen enkle niet-dichter is daartoe ooit in staat geweest, want heeft die zuivere kritische psychische Hoogte kunnen bereiken en zelfs dichters, die beoordeelen wilden, zijn in dat opzicht wel eens te kort geschoten, en wel omdat zij bij hun oordeelen uitgingen van de eene of andere vergankelijke en dus met de echte Dichtkunst niets te maken hebbende vooropstelling, en geenszins van de zuiver-haarfijn alles voelende en denkende Psyche, die hierin alleen beslist.

Neen men wordt niet wat men noemen kan een wijsgeerig literator doordat men zelf wel eens mooie verzen heeft gemaakt, men moet, wil men een kritikus worden, van zijn jeugd gewend zijn geweest om kalm-objektief zijn eigen psychische Diepte te doordringen en waar te nemen, als deze produceert. En men heeft dit dan te doen met de eene, scherp-psychologische helft van zijn Wezen, die wel gelijkloopt met, maar natuurlijk heel iets anders is als de andere, de geheel en al onbewuste Helft, door welke en van waaruit men scheppende dicht in spontaan-energische geheimnisvolle Kracht. Maar is men niet in het bezit van die twee fijnste gaven van den Geest, zoodat men niet buiten zijn gewone alledaagsche willen om creëeren kan, en evenmin introspectief psychisch weet te zijn, dan houde men liever bescheiden zijn mond over Poëzie en Dichters, want anders haalt eens het Nageslacht, als het de dilettantische praatjes van zoo'n literairen halfling tegenkomt, d.i. toevallig onder

oogen krijgt, er zijn schouders over op met een oolijken glimlach of een smadenden sneer.

Een kalm eenvoudig-werkend dichter en kritikus, zooals ik nu na haast 50 jaren onverdroten psychisch arbeiden, zonder ooit heel veel voor mijzelf te verlangen, toch wel zal beschouwd mogen worden te zijn, - en hier moge wel eens aan gedacht worden door menschen, die in dezen tijd op grond eener anders-rassige redenatie, die zij gretig overnemen, alles altijd beter dan de doorwrochte deskundigen willen weten - is, herhaal ik, een eenigermate gekompliceerd verschijnsel, en wel omdat het leven en de ziel, die hij weergeeft, eveneens heel gekompliceerd te noemen zijn: al het werk, dat hij van binnen-uit schrijft, ja, dat hij door zijn altijd geestlijk-werkende Diepte genoodzaakt wordt te schrijven, is een breede verzameling van verspreide en schijnbaar soms los verbondene, maar innerlijkst niettemin eensoortige uitingen die rijzen, na lang in vele dingen en kwestie's geestelijk werken, op den daarvoor door het Bovenpsychische Mysterie bepaalden tijd, uit zijne dan op eens gemerkte en soms tot zijn eigen verrassing mooi en duidelijk tot hem spreken gaande innerlijkste en innigste Achterwezendheid, die zijn meest waarachtig-levend Zijn is, en die dus ook zijn daaglijksche Verschijning, welke, door de bank, rustig praat en doet, en waaraan dus niet veel bijzonders is, plotseling soms energisch-hoog te hulp schiet, een enkle keer in het spreken, maar altijd in het schrijven, evenals zij die aardsche Verschijning door het heele bestaan van deze met al haar vroegere ellende en tegenslagen, broederlijk getrouw gedragen heeft.

Van Hulzen kon van dit alles iets weten, en het verbaast mij dus eenigszins, dat hij op bladz. 33 door een zijner figuren, de aardige maar, volgens zijn eigen getuigenis zeer oppervlakkige juffrouw Marjan, als volgt laat denken:

‘Een spot schoot in haar op als zij dacht aan de dichters van vorige generatie's, die het steeds hadden over het welkende getijde, dat hen droef stemde, over den herfst van het leven met de toepasselijke verhalen over herfstbloemen en rouwviolen, stemmingskunstenaars voor wie het leven maar scheen te bestaan uit klaagliederen, oude muffe menschjes in veel nog aansluitend op het nog oudere geslacht, toen verhalen en gedichten als preeken werden geschreven door letterkundige predikanten.’

Leuk he, om te zien, hoe waan-ideeën stand kunnen houden in de hoofden van het groote publiek, waartoe ook Marjan behoort die nooit iets met ernstige aandacht las, en die dus haar scherpe opmerking verondersteld kan worden gehaald te hebben uit de persberichten van haar tijd, een of meer dekaden geleden, toen er velen zoo spraken, of dachten, omdat zij het zoo gevonden hadden in den een of andere wildweg recenseerenden halfling, die tusschen twee wallen op het water van zijn eigen wanen dreef, daar hij de oude niet meer goed vond maar de nieuwe evenmin terwijl hij toch van geen van beiden eigenlijk iets wist. Want om mij hier tot de Tachtigers te bepalen: zich te buiten gaan aan klachten hebben deze vroeger nooit gedaan, zoomin als zij dat thans doen. Natuurlijk zijn enkele hunner gedichten, vooral toen zij nog jong waren, niet zoo opgewekt als Marjan van Hulzen dit te verlangen schijnt. Brave van Zeggelens of Oosterwijk Bruins zijn zij nooit of te nimmer willen wezen, omdat zij daartoe veel te sterk de Diepte van het leven voelen en blijven voelen als het groote Geheim waarvoor geen door iedereen beaamde oplossing bestaat.

Maar klagen of huilen daar hebben zij uitwendig of inwendig nooit aan gedaan, omdat zij reeds als jongens voelden, dus wisten, dat zij sterk moesten wezen en blijven, zoodat b.v. de Nieuwe Gids dan ook reeds 44 jaren thans flink standhouden kon ondanks alle pogingen die vroeger wel eens begaan werden, maar zonder blijvend resultaat, om hem klein te krijgen. Neen, de echte Tachtigers zijn nooit flauwerikken geweest, hun algeheele sterk-willende en doende leven bewijst het, en - hij neme 't mij niet kwalijk - maar het staat hem mindersympathiek, als hij onder het groote, van die dingen niet op de hoogte zijnde publiek, deze averechtsche meening voedsel te geven poogt.

Zijn boek is overigens zeer fraai, ja ik las het met graagte, en ik durf zelfs als aandachtig op alles lettend kritikus zeggen: Het is het mooiste boek, wat ik ooit van hem las. Wat dan ook de reden is, dat ik zijn dwaling hier met degelijke argumenten moest ontzenuwen.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Als politieke gebeurtenis bezit het tractaat tusschen den Heiligen stoel, in persoon van den kardinaal Gasparri, en de Fascistische regeering, in persoon van Benito Mussolini, gesloten een beteekenis van de eerste grootte. Een veete, welke een kleine zestig jaar aanhield en, behalve dat zij vooral in de Romeinsche omgangskringen aanleiding gaf tot velerlei wrijvingen en onaangenaamheden, haar voor het Vereenigd Italië ongunstigen invloed deed gevoelen door de geheele Katholieke Christenheid heen, niet het minst pijnlijk in ons land, waar de Roomsch-Katholieken nog iets meer Pauselijk gezind plegen te zijn dan de Heilige Vader-zelf, is geëindigd met verzoening. Daarbij hebben beide partijen moreele winst behaald. De Paus, omdat hij opnieuw als ‘Paus-Koning’, heerscher van een zelfstandigen, geheel onafhankelijken Staat wordt erkend, en er een Concordaat aan vast zit, waardoor de kerkelijke invloed in het Italiaansche familieleven aanzienlijk wordt versterkt; Mussolini en zijn Fascistisch regime - eigenlijk een pleonasme - omdat hij heeft bereikt, waarnaar alle vroegere regeeringen hebben gestreefd, behalve de regeeringen, welke in de macht waren der Vrijmetselaars, er op uit den Heiligen Vader en de Curie te prikkelen.

Deze verzoening geeft al dadelijk aan het Romeinsche leven een aan het tegenwoordig menschengeslacht ongekende wending. Van het oogenblik af, dat in 1870 het leger van Victor Emanuel, onder aanvoering van generaal Raffaele Cadorna, den vader van den uit den wereldoorlog bekenden maarschalk van dien naam, door de bres aan de Porta Pia te Rome binnentrok; toen het kleine leger der Pauselijke Zwaven, ook in zijn Nederlandsche

vrijwilligers, werd ontbonden en laatstgenoemde strijders in hun vreemde uniform eenige jaren lang in ons Roomsch-Katholiek volksleven konden worden opgemerkt en zij het lied aanhieven: ‘Pius Negen, wij willen voor strijden’! was een deel van Rome in het bijzonder dat van den z.g. ‘Zwarte Adel’, dat wil zeggen de afstammelingen der Pauselijke Nepoten van voorheen, in uiterlijken rouw gehuld. Geen feesten meer, de vensters gesloten, de hoofddeuren dicht, in de receptiezalen de tronen, waar de diverse Heilige Vaders plachten te zitten, als zij een enkel maal op bezoek kwamen, naar den wand gericht, het portret van den Paus er boven, besluierd. Een geheel stel ceremonieën en gebruiken, waarbij, zooal niet de Pausen-zelf, dan toch de ‘Prinsen der Kerk’, de kardinalen betrokken waren, viel daardoor uit het omgangsleven weg. Geen verkeer meer, nog minder huwelijken, tusschen den ‘Zwarten Adel’, waartoe ook behoorden de beroemdste namen uit het Romeinsche verleden, Colonna, Corsini, Aldobrandini, en den ‘Witten Adel’. In een der marmeren binnentrappen van het reusachtige paleis van de prinsen Colonna, erfelijk-Baanderheeren van den Kerkelijken Staat, werd zelfs de kanonskogel onaangetast gelaten door belegeraars naar binnen geschoten. Het oude paleis-Lancelotti met zijn beroemde kunstschatten bleef 59 jaar lang dicht. De kardinalen reden niet meer uit in statie - *‘infocchi’* - d.w.z. de paarden gesierd met pluimen en kwasten. Slechts in zwart gelakte koetsen met zwarte paarden er voor, of zwarte auto's, gingen zij uit naar den stillen Janiculum om daar 's middags met hun secretaris hun gezondheidswandelingetje te doen. Niet meer zag men de menigte, weer of geen weer, op straat knielen, wanneer de Heilige Vader-zelf in zijn statiekoets voorbij reed.

Waarschijnlijk behooren eenigen dezer gebruiken thans tot het onherroepelijk verleden. Ofschoon de legende van den ‘Gevangene in het Vaticaan’, dank zij den tegenwoordigen werkelijken heerscher over Italië - maar men mag als vaststaand aannemen, dat ook de Koning en de zijnen dankbaar gestemd zijn over de door Mussolini tot stand gebrachte verzoening - thans een einde heeft genomen, is het toch al zeer onwaarschijnlijk, dat de Heilige Vader heel dikwijls van zijn vrijheid gebruik zal maken. Misschien zal hij in den zomer boven de tuinen van het Vaticaan de voor-

keur geven aan het sedert '70 ongebruikte en wat vervallen hoog gelegen Pauselijk buitenverblijf te Castel Gandolfo.

Dit alles betreft echter alleen het leven in de Eeuwige Stad, met Pauselijke overleveringen samengegroeid, ook in dien droeven tijd, dat de Pausen te Avignon in ballingschap leefden, zelfs in dien tijd der verdwazing, toen aan het eind der achttiende eeuw het revolutionnaire leger van Frankrijk van Rome een republiek had gemaakt, en wat later, toen Napoleon den Heiligen Vader, die den euvelmoed had om den voet in zijn plannen dwars te zetten, naar Frankrijk liet brengen. Rome en de Paus waren een, zoo dat men zei, dat wie Rome bezocht en niet den Paus had gezien, niets had gezien.

Van grooter belang voor geheel Italië is het gesloten Concordaat, waarbij het voorheen zoo kortzichtig anticlericale Italië volkomen tot het verleden behoort, doch waarbij Crispi's woord, dat het een groot staatsman moet zijn, die een verzoening met den Heiligen Stoel tot stand brengt, niet kan gelden, omdat deze strijdgenoot van Garibaldi een verzoening bedoelde van de Roomsche Kerk met de Vrijmetselarij. Benito Mussolini heeft een juister inzicht in de staatsmanskunst, en weet dat, zooals de menscheid nog heden bezield is, de Kerk het beste bolwerk is eener regelmatige volksontwikkeling en van een binnenlandschen vrede. Hij en het Fascistische regime winnen door dit tractaat over heel de wereld in het bijzonder bij de Roomsch-Katholieken, een belangrijk punt van waardeering in de publieke opinie, welke nog steeds, niet het minst hier te lande, vergeet dat de Fascistische reactie zulk een noodzakelijk verschijnsel op de na den oorlog in Italië volgende anarchie was, als dat de dag volgt op den nacht. Het Fascistische regime is voor Italië een natuurlijke ontwikkeling.

Overigens zal de verzoening wel geen anderen invloed op de wereldgebeurtenissen doen gelden dan dat zij den Katholieken een gevoel van bevrediging schenkt. Reeds heeft de Heilige Stoel zich ten opzichte van de wereld-staatkunde en de te volgen gedragslijn beperkingen opgelegd, welke een belangrijk licht weg nemen uit het aureool van het nieuwe tractaat. Wereldlijk heerscher, hoofd van een onafhankelijken staat, zij die ook klein en weinig talrijk van bevolking, daarentegen krachtig door een moreele macht,

zooals geen ander wereldlijk vorst bezit, verklaart de Paus zich toch te zullen houden buiten den wereldlijken wedijver tusschen andere staten, en de met dit doel bijeen geroepen internationale congressen (den Volkenbond), tenzij de in conflict zijnde partijen *eensgezind* een beroep doen op zijn vredeszending, waarbij hij zich in alle gevallen het recht voorbehoudt zijn moreele en geestelijke macht te doen gelden. Dientengevolge zal het grondgebied der Vaticaansche Stad te allen tijde en in alle gevallen als neutraal en onschendbaar gebied worden beschouwd. Dit kan gelden als een door den 'Duce' voor Italië gewonnen punt van belang, dat veel van de weldadige kracht, welke de verzoening had kunnen hebben, voor heel de wereld te niet doet. Elke verzoening doet goed, elke vredesovereenkomst is een zegen. Maar het pas gesloten tractaat van Sint-Jan in Lateranen brengt den wereldvrede geen stap nader.

Belangrijk minder van belang, maar toch geen geval om in een maandoverzicht overgeslagen te mogen worden, is het mislukte officieren-*pronunciamiento,* naar de voorbeelden der vorige eeuw, dat in Spanje tegen het bewind van Primo de Rivera door de artillerie-officieren was voorbereid, en dat, in alle artillerie-garnizoensplaatsen bedoeld, slechts in Ciudad Real uitbarstte, doch dadelijk kon worden bedwongen. Primo de Rivera heeft met medewerking van *don* Alfonso XIII, niet zonder eenige economische beterschap te veroorzaken, het mes gezet in oud zeer. Het Spaansche volk met al zijn voortreffelijke eigenschappen is niet een land, waar democratisch parlementarisme en zoogenaamde volksvrijheid kunnen groeien, zonder dat de groote menigte, gedeeltelijk analphabeet en aan den leiband van de kerkelijke overheid, en deze onder den invloed der 'Casiques' - de plaatselijke kliek - plaatselijke overheerschers, die het land reeds onder Filips II uitzogen, er op den duur de geestelijke en maatschappelijke dupe van wordt. Want dit *casiques*-bestuur, dat een eeuw lang Spanje als op de wip regeerde: twee partijen, welke elkaar geregeld vervingen, met de daaraan verbonden politieke ambtenarij er bij, heden geheel conservatief, morgen, de conservatieve op wachtgeld gesteld, liberaal, exploiteerde het grootsche, doch door de natuur weinig gezegende land als een groote uitbatingsmaatschappij, welker aandeelen heden boven pari en morgen ver beneden de helft van de waarde stonden.

Dit nieuwe, doch gelukkig mislukte officieren-*pronunciamiento,* stond onder conservatieven invloed en de oud-minister Sanchez Guerra was er de geestelijke leider van, ofschoon de onruststokers niet afkeerig zijn gebleken van de medewerking der verbannen radicale leiders. Natuurlijk met de bedoeling om dezen en hun aanhangers te muilbanden en te binden, erger waarschijnlijk dan Primo het heeft gedaan. Want de Spaansche conservatieven hebben getoond op dit punt, als zij de macht in handen hebben, niet gemakkelijk te zijn. De officieren, schoon zij den koning den eed van trouw hebben gezworen, doch hoe vaak werden dergelijke eeden niet geschonden, achten zich, brave vaderlanders! door Primo's bewind in hun voorrechten geschaad. Men zegt, dat toen onlangs de koning na een artillerie-oefening hun zijn goedkeuring te kennen gaf, en hun ieder een sigaar aanbood, zij deze beleefdheid afwezen. Toen *don* Alfonso hun daarop herinnerde aan hun gezworen trouw, had een hunner zelfs den te waardeeren moed om te zeggen: ‘zeker, maar aan een constitutionneelen koning’!

Er kan hier niet worden uitgemaakt in hoever de mededeeling waar is, dat Primo's ‘Directorium’ in de waardeering des konings, om wiens ‘ziel’ men heet te strijden, is geschokt, en deze er over denkt onder zekere beperkingen terug te treden tot de oude constitutie met een conservatief ministerie. Primo de Rivera en koning Alfonso XIII zijn in het begin van hun ‘Directorium’ klaarblijkelijk verlokt geworden door het voorbeeld door Benito Mussolini en zijn Fascistische schepping gegeven. Maar Mussolini heeft er voor kunnen zorgen, dat hij over twee legers beschikt, waarvan het een het ander, het gewone, indien dit teekenen van ontevredenheid mocht geven, wat, gelukkig voor Italië, niet het geval is, door het Fascistische leger in bedwang zou kunnen worden gehouden, te gemakkelijker wijl de Fascistische beweging al dadelijk optrad ter bescherming van de toen door het Bolsjewistische voorbeeld verdwaasde bevolking, dat zijn officieren uitschold, beleedigde en zelfs mishandelde. Italië stond toen voor een Bolsjewistischen opstand. Onder de bezieling van Benito Mussolini heeft de Fascistische beweging uit het hart-zelf der bevolking opgekomen, aan de onhoudbare toestanden van burgermoord en doodslag, in den trant van de Russische revolutie, een einde gemaakt. Zoover was het, gelukkig voor Spanje, niet in den

wereldoorlog betrokken, daar niet gekomen, schoon aan den eenen kant het *Casiques*-systeem en aan den anderen de demagogie het reeds ver naar den ondergang hadden gebracht. Het Spaansche volk is veel goediger dan het Italiaansche, gemakkelijker door de hoofden, die het van ouds eert, te leiden; achter zijn Pyreneeën ligt het minder onder de geestelijke invloeden van elders in de wereld. Het Spaansche 'Directorium' is dus niet te vergelijken met het Italiaansche Fascisme, zoo min als Primo de Rivera te vergelijken is met Mussolini en Alfonso XIII, slim, bewegelijk en geestig, te vergelijken is met koning Victor Emanuel III, die goedig en bedaard is, en er heelemaal niets tegen heeft, dat men hem, mits hoffelijk, een beetje op zijde schuift.

Na deze twee belangrijke politieke voorvallen van den dag is van het uiterste toekomstig belang de verhouding tusschen Groot-Britannië en de Vereenigde Staten. In de 'New-York Nation' is de Engelsche arbeidersleider Ramsay Mac-Donald aan het woord om er op te wijzen, dat de betrekkingen tusschen de Ver. Staten en Groot-Britannië 'in toenemende mate onprettig' worden, en hij stelt voor, dat beide regeeringen ieder een vijf of zes vooraan staande en over en weer bevriende mannen zouden aanwijzen met de taak een diepgaand onderzoek te doen naar de oorzaken in 'duistere hoeken', welke tusschen beide landen een 'mokkende argwaan' doen ontstaan. Doch Ramsay Mac-Donald zal wel even goed als ieder ander, die de bewegingen der wereldpolitiek volgt, weten, dat het de economische naijver is tusschen de twee landen, overal waar die in de wereld met elkaar in botsing komen, doch in het bijzonder in Zuid-Amerika, welke aan deze gespannen verhouding met haar wedijver in vlootbouw veroorzaakt. Centraal-Amerika staat vrij wel direct onder Noord-Amerikaanschen invloed, doch in Zuid-Amerika is men daarop minder gesteld, en geeft men de voorkeur aan Britsche vredelievende penetratie. Is werkelijk een oorlog tusschen Noord-Amerika en Groot-Britannië een 'unthinkable thing': iets dat men zich niet kan voorstellen? Burgeroorlog, omdat de twee volken een zelfde taal spreken? Ten eerste zijn die twee volken reeds een paar maal met elkaar in oorlog geweest; ten tweede is er nog al aardig verschil tusschen het 'Cockney'-Engelsch en het 'slang', dat in 'Amurrica' wordt gesproken; ten derde was de oorlog tusschen

de Noordelijke en de Zuidelijke Staten over de afschaffing der slavernij en haar te plotselinge wettelijke maatregelen, veel directer een burgeroorlog, die aan weerszijden stroomen bloeds deed vergieten en jaren heeft geduurd, dan een oorlog tusschen Noord-Amerika en Groot-Britannië zou zijn. Dertig jaar geleden stonden de twee mogendheden een duimbreeds afstand van elkaar om oorlog te voeren wegens een grensverschil in Venezuela, en de Noord-Amerikaansche Monroe-bladen schreeuwden toen om strijd het 'anathema' tegen Engeland uit, waar de leiders en de dagbladen gelukkig het hoofd koel hielden. Wijl Noord-Amerika in Herbert Hoover, 'een oorlogszuchtigen kwaker' tot President heeft gekozen, staat het te bezien of in Noord-Amerika de volksleiders de oorlogssteming in bedwang zullen weten te houden.

'Dit is ernstig genoeg', zegt Ramsay Mac-Donald, 'het zal een vreeselijke slag zijn, indien het Noord-Amerikaansche kruisers-programma wordt verwezenlijkt'. Het wordt met elken dag duidelijker, dat de jongste oorlog niet de laatste is geweest. Het is wel opmerkelijk, en niet zonder bedreiging, dat het niettemin zoozeer verzwakte Duitschand zich, binnen de beperking van het Tractaat van Versailles, reeds begint te weer te stellen, en zich op een toekomstigen oorlog voorbereidt, natuurlijk minder ten aanval dan ter verdediging tegen het met Frankrijk vereenigde Polen. Dit is gebleken uit een geheim schrijven van den Duitschen Verdedigingsminister Groener, dat door verraad in de Buitenlandsche pers is terecht gekomen. Hij verdedigde daarin den bouw - intusschen reeds goedgekeurd - van het voorgestelde pantserschip en den volgenden bouw van gelijksoortige schepen, voor zooveel het Tractaat van Versailles dit toestond, op grond van het feit, dat er reeds vrij wat geld aan was ten koste gelegd, de werfarbeiders er voor vier jaar lang vasten arbeid aan zouden hebben, en dat het uitgedachte systeem met zijn bewapening zoo goed - immers Duitsch - was gevonden, dat de kannonen van dit schip een zwaarder gewicht aan metaal en vèrder konden weg schieten dan het zelfs grooteren schepen van den 'vijand' mogelijk zou zijn.

Is onder de gegeven omstandigheden en met het oog op de wrijvingen tusschen Noord-Amerika en Engeland de verwezenlijking niet uiterst gewenscht van het denkbeeld, dat de Engelsche

publicist Norman Angell voorstand, die reeds in 1915 sprak van de noodzakelijkheid om de volle zee tot neutraal terrein te verklaren, hoewel het zeerecht dan volkomen gewijzigd zou moeten worden. Maar gesteld de mogelijkheid van zulk een overeenkomst, heeft dan de jongste oorlog niet overtuigend de waardeloosheid bewezen van alle mogelijke ‘vodjes papier’? Op dit oogenblik heeft Engeland nog ‘the biggest Navy’ en Noord-Amerika zal niet rusten voor dat het een ‘still bigger Navy’ bezit.

De toestand in Afghanistan is een treurige rommel geworden, waaruit nu eens de kop van Habib-oellah (alias ‘Basja Sakao’) dan weer de kop van Aman-oellah opsteekt, en terwijl wij dien van den laatste tamelijk goed van zijn bezoek aan de Westersche hoven kennen, is die van den ‘Zoon van den waterdrager’, die zich den titel heeft gegeven van ‘Vriend Gods’, afschrikwekkend genoeg. Luistert naar de niet zeer vleiende beschrijving van iemand, die hem goed kent: ‘Hij is van middelbare grootte, zijn gelaat door de pokken zoodanig geteekend, dat het een afkeerwekkenden indruk maakt, als men hem aankijkt. Zijn kleur is dieper zwart dan van de meeste Afghanen; hij is eigenlijk geen Afghaan. Hij kan lezen noch schrijven en “teekent” zijn bevelen met zijn duimafdruk. Hij kleedt zich bij voorkeur in een oude versleten uniform. Zijn karakter is wreedaardig. Daarbij ontbreekt het hem niet aan een groote mate van sluwheid. Hij kreeg reeds den bijnaam van Sakao de Verschrikkelijke’.

Prettig voor de Afghanen, indien hij overwint, en wanneer er dan nog Afghanen over zijn. Misschien zou het niet eens zoo erg zijn, indien dit êerlang niet meer het geval zou wezen.

Bibliographie.

Jac. van Ginneken S.J. *Voordrachten over het Katholicisme voor niet-Katholieken.* - Brusse's Uitgeversmaatschappij, Rotterdam.

De bekende firma Brusse heeft alle eer van deze uitgave. Zij heeft een prachtig stuk werk in het licht gezonden, een quarto-band met 24 illustraties van Jan Toorop. Het werk van dezen meester blijve hier buiten bespreking, maar wel moet de opmerking worden gemaakt, dat dit boekdeel deze schoone verluchting niet noodig had, daar de inhoud zwaar genoeg is om op zich zelf te zeilen. De illustraties kunnen eerder schade doen aan den tekst door een groot deel der aandacht voor zich op te eischen. Het werk bevat 12 voordrachten gehouden door den schrijver voor niet-Katholieken. Doel: wezen der Katholieke leer en ziels-praktijken meer zuiver en meer algemeen bekend te maken.

Hoewel de uitvoering van dit werk zeer fraai is, is het naar mijne meening te betreuren, dat er het quarto-formaat voor werd gekozen. Dit maakt het moeilijk te hanteeren. Het is groot en zwaar. Het moet bij lezing noodzakelijk op een tafel liggen. Men kan er niet mee in een gemakkelijken stoel bij het vuur gaan zitten. Men kan er niet mee buiten in het gras gaan liggen of 's winters binnen op zijn canapee. Maar voor iedereen geldt dit bezwaar niet en er zijn allicht veel belangstellenden, voor wie deze omstandigheden niet in aanmerking komen. De illustraties geboden wellicht dit formaat. Toch moet ik hierbij nog opmerken, dat ook de breedte van den regel en de weinige ruimte tusschen de regels de lezing bemoeilijken.

De schrijver slaat in deze twaalf voordrachten een oirigineelen toon aan. Hij laat de breede wegen der apologetiek liggen en kiest kleine lieflijke zijpaden, die slingeren door dicht belommerde boschages, waar een merel fluit, waar de meesjes piepen, de winterkoning zijn liedje uitschatert op draai of bocht. Hij opent onverwachte vergezichten. Hij zegt de dingen op een andere manier dan wij gewoon zijn, hij doet ze van een ander standpunt bekijken, zoo dat menigeen bedachtzaam zal zeggen: ‘Nu, als dat

zoo is, dan zijn ze nog zoo kwaad niet', of: 'Kijk, dat heb ik nooit geweten.' En al is de schrijver een volgeling van Loyola, niemand behoeft aan een zoogenaamde Jesuieten-streek te denken, want de schrijver is eerlijk en zegt wat hij meent en meent wat hij zegt.

Men verwachte hier niet een betoog à la Bonald of Joseph de Maistre. Neen, de manier van dezen schrijver is anders als van anderen en zij is van *onzen* tijd. Bij de eerste lezing ziet men eenigszins vreemd op door de nieuwe manier van behandelen. Men mist het strenge en droge betoog. Doch bij een herhaalde lezing zal men gewaar worden, dat dit op kunstige wijze met het gevoel is samen gevlochten.

Ook een groote eruditie staat dezen schrijver ten dienste. Hij kiest uit de wereld-litteratuur stukken en brokken, waarin de behoeften der menschelijke ziel door de schrijvers van de moderne en oude litteraturen worden uitgeroepen, en zijn eigen fijn en origineel proza is het goud, waarin al deze ornamenten worden gevat. Want ook een lenigen, sterken en rijken stijl heeft hij, waarin telkens het onverwachte de aandacht boeit.

De profeten en de groote leeraren van vroeger zijn zoo ver van ons af. Wij doorvoelen ze niet meer zoo als de menschen van hun eigen tijd. Zij hebben een andere intonatie dan wij. Maar zie, hier komt nu een leeraar van *onzen* tijd, die spreekt met *ons* accent. Dat doet ons aan. Hij kan binnen komen in onze huiskamer, in ons studeervertrek. Hij laat met zich spreken. Wij kunnen hem een sigaar aanbieden en met hem praten, kibbelen, vechten. Wij kunnen het eens of oneens met hem zijn, maar we kunnen contact met hem krijgen. Hij woont niet ver van ons af op een hoogen berg of in een woestijn.

Om een voorbeeld van zijn schrijfwijze te geven:

'De kennis van de geopenbaarde waarheid heeft zich onwikkeld en ontplooid, de geopenbaarde waarheid is en bleef dezelfde door alle eeuwen heen. Non crescitur spatiosa mole, zegt Augustinus, sed intelligentia luminosa (P.L. 35k, 1878). Al hooren de menschen van nu niet meer, ze begrijpen toch meer (P.L. 35k, 1880). Trots de *relativiteit* en de *elasticiteit* der dogmatische formules, staat het dogma zelf absoluut en onwrikbaar vast. Hoe ook de ideeën der opeenvolgende tijden wisselend mochten komen

en gaan, hoe ook devoties en deugden zich aanpasten, de doctrinale kern, die zij bedekten en weer loslieten, insloten of openlegden, blijft de ééne weg, waarheid en leven. De zuurdeesem, de gist is dezelfde gebleven, maar zij heeft al het deeg doen rijzen, en haar gistende kracht in springlevende pareling bewaard. Wat God gezegd heeft, blijft een waarheid, in den zin waarin Hij het heeft gezegd. Alle groei der Christelijke leer is dus slechts een vooruitgang in de kennende subjecten, niet in het gekende object; slechts een vordering van de geloovigen, niet van het geloof: slechts een vervolmaking van de kennis, niet van het gekende; slechts een groei der belijders, niet van het beledene. Vandaar dat in andere geschiedkundige omstandigheden de evolutie van het dogma een ietwat andere zou geweest kunnen zijn, uitgesproken in termen aan andere philosophieën ontleend, in andere syntheses gecombineerd; 't ééne zou iets vroeger, 't andere iets later zijn opgekomen misschien, maar in den diepsten aard zou het geweest zijn dezelfde ontwikkeling van hetzelfde goddelijke zaad. Heel die ontwikkeling was toch slechts een intellectueele vastlegging van wat den mensch zwevende leek, een verheldering van wat hem duister scheen; 't is een honigpuren met de bij die de bloemblaadjes om zich reeds gebalsemd vindt van honiggeur; 't is een overzicht in vogelvlucht op de dingen die men vroeger alleen een voor een aanschouwde. Wat de reinheid des harten en het zuivere geweten daar binnen reeds aanvoelend gouteerden en bevroedend beseften, wordt zoo nu met open oogen gezien en met handen betast. Want wie zich innerlijk met God vereenigt, wordt één geest met Hem, zegt Paulus....'

Zoo vat deze moderne apologeet zijn taak op, en doordat hij zijn eigen weg gaat, is het de moeite waard hem te volgen.

J.A. van Praag. *La Comedia espagnole aux Pays-Bas au 17me et au 18me siècle* - H.J. Paris Anc. A.H. Kruyt, Amsterdam.

In dit in het Fransch geschreven boekje wordt een duidelijk beeld gegeven van den invloed, dien de Spaansche letterkunde in de 17de en 18de eeuw op de onze heeft gehad. Het was de gouden eeuw voor Spanje's macht en grootheid, ook de gouden eeuw

voor zijn letterkunde. Na de laatste nederlaag van den Moorschen erfvijand was het herleefde land tot groot aanzien gestegen. In Italië had zich zijn macht vastgezet. Niet alleen werd in de Europeesche politiek rekening met Spanje's wenschen en eischen gehouden, maar naar zijn zeden en gebruiken, zijn moden, zijn taal richtte men zich in de hoofdsteden der verschillende landen. Ook de fransche litteratuur van dien tijd heeft zich dikwijls op Spaansche onderwerpen geïnspireerd, waarbij de auteurs meermalen de bronnen verzwegen, waaruit zij hadden geput en hunne vertalingen of adaptaties als origineel werk lieten doorgaan. Dr. van Praag toont aan, dat ook de Hollandsche schrijvers uit de 17de en de 18de eeuw zich daaraan schuldig hebben gemaakt. Trouwens werd in dien tijd plagiaat niet zoo sterk afgekeurd als tegenwoordig. Zoo is Calderon's *El Alcalde de Zalamea* eigenlijk een bewerking van een stuk van zijn grooten voorganger Lope de Vega, en niemand schijnt in dien tijd daar iets vreemds in te hebben gevonden; de dichter Calderon was bekend om zijn edel karakter.

Dr. van Praag leert ons hoe in Nederland in de 17de en 18de eeuw vertalingen, adaptaties en geheel nieuwe stukken voortkwamen uit de buitengewoon rijke schatkamer der Spaansche litteratuur. Zijn boekje is overzichtelijk en de stof is systematisch behandeld. In de inleiding beschrijft de auteur den stand der Nederlandsche dramatische kunst en het repertoire van den Amsterdamschen schouwburg in dien tijd. Ook geeft hij daarin een overzicht van de Spaansche dramatische litteratuur en van de betrekkingen tusschen de niet-dramatische litteratuur en het Nederlandsch tooneel. Hierbij komt natuurlijk het eerst de onsterfelijke *Lazarillo de Tormes* ter sprake, wiens *escudero* Breero diende als model voor zijn *Spaansche Brabander.*

In zes hoofdstukken getiteld: *Originaux et traducteurs, Traductions directes de pièces espagnoles, Traductions directes de comedias de Calderon, Adaptations de comedias espagnoles par l'intermédiaire du français, Adaptations de comedias de Calderon par l'intermédiaire de français, Pièces néerlandaises de source probablement espagnole,* ontwikkelt de schrijver het beeld van de betrekking tusschen de Nederlandsche en de Spaansche dramatische kunst en hij eindigt met een leerrijke opgave van bibliografie

over het onderwerp en een alfabetische lijst der door hem genoemde auteurs.

Zoo is dit uitstekende boekje in zijn beknoptheid rijk en belangwekkend. Die wil, kan er allerlei informaties in vinden over het onderwerp. Het doorlezen der bibliografische opgave is reeds een nuttig ding; het vestigt opnieuw de aandacht op allerlei werken, die met het onderwerp in verband staan, zooals b.v. op het door onzen landgenoot Prof. F. de Haan in het Engelsch geschreven uitstekend overzicht van den Spaanschen schelmenroman.

Dr. van Praag verklaart de wordingsgeschiedenis van menig Nederlandsch tooneelstuk uit den ouden tijd:

‘On peut dire qu'en général le traducteur et le versificateur étaient deux personnes différentes. Souvent c'était un juif espagnol ou portugais qui fournissait une traduction en prose à un rimeur hollandais, lequel, lui se chargeait de versifier et de l'adapter au goût du pays. Parmi les noms des auteurs de traductions en prose nous avons relevé à plusieurs reprises celui d'un certain Jacobus Barokus (Baroces) et il y a lieu de croire qu'il a été en relations avec plusieurs littérateurs hollandais. Nous avons vu dans l'introduction que les juifs espagnols établis à Amsterdam étaient de fervents admirateurs de l'art dramatique.

Les Flamands et les Brabançons qui ont fourni des traductions de pièces espagnoles, se sont acquittés tout seuls de cette tâche. Des hommes tels qu'Antonio Francisco Wouthers, Cornelio de Bie et Claude de Grieck qui par de longues relations avec l'Espagne possédaient l'espagnol à fond, ou qui comme Frederico Cornelio de Conincq, ont pu apprendre cette langue dans la perfection, parce qu'ils avaient fait un séjour prolongé dans le pays même, n'avaient pas besoin d'être aidés par d'autres. Ce dernier était, avec Rodenburgh, un des rares auteurs qui en tant que littérateurs, se fût vraiment pénétré du théâtre espagnol qu'il connaissait par les nombreuses représentations auxquelles il avait assisté; il rêvait de pousser le théâtre néerlandais dans la voie espagnole et il se servait pour ses pièces de souvenirs de scènes des comedias qu'il avait lues ou vues. C'est pour cela que ses comédies, pas plus que quelques-unes de Rodenburgh, ne sauraient être qualifiées de traductions d'oeuvres espagnoles; on n'y trouve que des fragments, rappelant telle ou telle comedia.’

Augustinus' Belijdenissen, uit het Latijn vertaald en ingeleid door Dr. A. Sizoo. 1928. W.D. Meinema, Delft.

Wanneer onlangs de Duitsche dichter Ludwig Fulda waarschuwde tegen de vele vertalingen van onbelangrijke boeken, zoo kunnen wij dit niet voor deze uitgave laten gelden. Inderdaad is *Augustinus' Belijdenissen* een der belangrijkste boeken, die er ooit zijn geschreven, belangrijk om de zeggingskunst van den auteur, belangrijk om de stof, die daar in wordt behandeld.

Een goede vertaling is niet een bloote reproductie van de eene in de andere taal; zij moet een origineele geestesgesteldheid artistiek weergeven. Er moet een zekere stijl in zitten. Een goede vertaling moet een eigen toon hebben, die alleen aan den auteur van die vertaling eigen is. Daar uit volgt, dat zij niet geheel letterlijk behoeft te zijn, maar zij moet de waarde van het origineel zoo niet gelijk komen, dan toch benaderen. Vertalen is een kunst. De vertaler moet aanvoelen aan het origineel hoe ver hij mag gaan in het vertolken, maar hij is niet een zuivere tolk; deze moet een meer passieve rol spelen. Hij is, hij moet zijn een zelfstandig kunstenaar.

In hoever dr. Sizoo aan al deze eischen heeft voldaan, moge de lezer zelf uitmaken. Het zou den recensent te ver voeren iedere bladzijde, om niet te zeggen iederen zin afzonderlijk te behandelen en te toonen (als hij dat al kon) hoe het had kunnen of moeten zijn. Daarom past hier alleen het weergeven van den eindindruk van deze vertaling, en dan kan men zeggen, dat zij over het algemeen goed mag heeten, al schiet zij ook hier en daar te kort als kunstwerk. Dit er van te maken heeft deze bewerker dan ook blijkbaar niet bedoeld. Hij wilde slechts trouw zijn aan het origineel.

Zeer juist heeft Ludwig Fulda gezegd, dat het er voor den vertaler niet zoo zeer op aan komt, dat hij de taal *waar uit* hij vertaalt beheerscht, doch, dat hij zijn *eigen* taal ten volle machtig is: ‘Ieder spreekt haar, niet velen kennen haar.’ Deze bewering moge wat paradoxaal klinken, zij heeft een grond van juistheid.

In het 5de hoofdstuk, vierde boek, vind ik b.v.: ‘Is dit het zoete hetwelk er in gelegen is, dat wij hopen door U gehoord te worden?’

Hier zie ik ongaarne het onschoone en sleepende ‘hetwelk er in gelegen is’, waar de Latijnsche klare kortheid zegt: *An hoc ibi dulce est....*? *Ligt daar in het zoete....*?

De vertaler gaat verder: ‘Dat is zoo bij gebeden, want daar in ligt het verlangen opgesloten, dat ze doordringen tot U.’

Hier heeft hij (volgens mij geheel onnoodig) een modern begrip in den tekst binnengebracht, n.l. *daar in ligt het verlangen opgesloten.* De latijnsche tekst luidt:

Recte istud in precibus, quia desiderium perveniendi habent.

De ouden zeiden meer eenvoudig, dat iets zus of zoo was. De subtielere aanduiding, die er zit in *opgesloten* was hun vreemd; zij gebruikten ze niet en dit woord brengt ons dan ook uit de sfeer van het oorspronkelijk en doet aan als een dissonant. Want al is Augustinus een schrijver voor alle tijden en al zijn zijn belijdenissen zoo frisch, als of zij heden waren te boek gesteld, hij zat vast aan de begrippen en uitdrukikngswijzen van zijn tijd, zoo als ook wij, en al behoort hij om zijn zelf-analyse meer tot onzen tijd dan tot den zijne, hij moest de taal spreken van zijn omgeving. Dit geeft ook weer een bizondere kleur aan een werk en een eigenaardige bekoring, die te niet wordt gedaan door het invoeren van moderne zegswijzen met nadere uitleggingen.

Ik ga verder met de beschouwing van dezen zin: ‘....dat ze doordringen tot U.’ De latijnsche tekst heeft hier ....*quia desiderium perveniendi habent.* De wedergave hier van zou moeten zijn: ....*omdat zij het verlangen hebben tot hun doel te geraken.*

De vertaler heeft hier: ....*dat ze doordringen tot U.* Waarschijnlijk heeft hij deze preciseering noodig geoordeeld, omdat hij meende dat hier wordt gesproken enkel van smeekbeden tot God, van hetgeen wij dus gewoon zijn *gebeden* te noemen in den engeren zin. Sommige vertalers hebben deze plaats op dezelfde wijze weergegeven en het woord *U* ingelascht. Naar mijne meening wil *preces* hier echter zeggen in het algemeen alle gebeden of verzoeken en niet het enkele gebed tot God. Ik heb in mijne vertaling het woordje *alle* ingevoegd vóór gebeden, wat er eigenlijk ook niet moest staan. Ik deed dit om de gedachte te completeeren. Ik sta in mijn opvatting niet alleen: De hedendaagsche Spaansche bewerking van de *Confessiones* door den Augustijner-monnik Zeballos, eenige oude Nederlandsche vertalingen en verschillende Duitsche, waar onder die van

Adolf Gröninger staan aan mijne zijde. In deze laatste luidt de besproken zin aldus: ‘Das ist Bitten angemessen, da ihnen Verlangen gehört zu werden beiwohnt.’ Terloops zij hier opgemerkt, dat deze kernachtige Duitsche vertaling uitstekend het origineel volgt, er om zoo te zeggen zeer dicht naast loopt.

De kerkvader komt hier van het bizondere (de gebeden tot God) op eens tot het algemeene, tot smeekbeden, verzoeken, die tot hun doel willen geraken. Zijn wijsgeerige natuur bepaalt zich niet tot het enkele geval, maar beschouwt den aard van het smeeken in het algemeen. Dr. Sizoo is hem hier niet gevolgd en is door het inlasschen van het woord *U* van het algemeene tot het bijzondere vervallen, waardoor de bedoeling van Augustinus wordt verminkt.

Deze korte opmerkingen toonen aan, dat men in deze richting tot in het oneindige zou kunnen doorgaan. Bij eene vertaling zou over iederen zin opmerkingen te maken zijn, doch daarom moeten wij intijds daar mede ophouden. Genoeg zij het, dat de vertaler zijn auteur begrepen heeft. Alleen dan wanneer hij in klaarblijkelijke onjuistheden vervalt, moet men een halt laten hooren. Doch dit laatste is bij deze bewerking niet noodig; zij is over het algemeen goed en geeft den inhoud weer. Doch, zoo als ik reeds zeide, zij is geen kunstwerk. De bewerker geeft het gepassioneerde, opgewekte, levendige proza van den grooten kerkvader op gedempten toon en eenigszins sleepende en droge wijze weer. B.v. waar Augustinus zegt *et amaris, Gij wordt bemind,* geeft dr. Sizoo dit weer met *Gij.... zijt het voorwerp van mijn liefde.... Dit is* blijkbaar leelijk; hier komt de verwatering van het gewone Hollandsche proza voor den dag. (Tiende boek, Hoofdstuk II.)

Aan den uitgever komt alle eer toe. Zoo wel druk als formaat zijn te prijzen.

F. ERENS.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).

George Sand en Alfred de Musset.

In haar *Histoire de ma vie* rept George Sand nauwelijks van haar verhouding met Alfred de Musset, terwijl voor velen deze episode uit haar leven als de belangrijkste wordt geacht.

George Sand en Musset leerden elkander kennen in de lente van 1833. Zij was toen 29, hij 23 jaar. Zij had Indiana en Valentine geschreven, en werkte aan Lélia, en bevond zich *en pleine célébrité.* De Musset had reeds al zijn *Premières poésies* in het licht gegeven, inclusief Namouna, en was bezig met Rolla. In het begin dachten beiden, dat zij niets anders voor elkaar koesterden dan een literaire vriendschap. Musset zond aan George Sand verzen, welke hem geïnspireerd waren door de lectuur van Indiana; zij stuurde hem een fragment van Lélia. Over dit werk raakte Musset in extase; hij was van oordeel, dat George Sand hiermede een genialen greep had gedaan. En hij maakte haar het openhartige (wel wat te openhartige) compliment: In dit boek toont ge u, George Sand, d.w.z. een persoonlijkheid; tot dusverre was u een dame, die wel eens een boekje schreef.

Hij noemt het trouwens zelf: un insolent compliment.

Musset werd het eerste verliefd. Daar behoeft geen twijfel aan te bestaan. Hij aarzelde aan George Sand zijn liefde te verklaren, maar toen hij het had gedaan, hield hun briefwisseling op (van Juli 1833 tot Maart 1834) en hun intieme verhouding ontstond, die George Sand van Musset's kant karakteriseert als: jeunesse et désir, van haar kant als: faiblesse et bonté.

In November 1833 vertrokken zij samen naar Italië. Dertig jaren later schreef George Sand haar Elle et lui, dat natuurlijk veel historische waarde bezit, en als document humain ook wel heel belangrijk is. De broer van Alfred Paul de Musset gaf daartegen een zeer scherp geschrift in het licht, dat hij noemde Lui et elle.

Het schijnt, dat George Sand met Musset te Venetië een heel moeilijk leven had. Hij had een onverdraaglijk humeur, was capricieus, onredelijk, er was ‘geen huis met hem te houden’, hij was nu eenmaal een ‘bohème incorrigible’. George Sand was hem in haar liefde te kalm en te gereserveerd, en deze, voor wie zijn gedrag niet langer was te dulden, schreef hem:

Mon enfant, il faut bien que tu souviennes, toi, qui oublies si aisément les faits, je ne veux pas dire tes torts. Jamais je ne t'ai dit seulement ce mot-là, jamais je ne me suis plaint d'avoir été enlevée à mes enfants, à mes amis, à mon travail, à mes affections, et à mes devoirs, pour être conduite à trois cents lieues et abandonnée avec des paroles offensantes et si navrantes, sans aucun autre motif que la tristesse profonde où me jetait ton indifférence. Je t'aicaché mes larmes, et ce mot affreux a été prononcé certain soir que je n'oublirai jamais: George, je m'étais trompé, je t'en demande pardon, mais je ne t'aime pas.

Sinds dat oogenblik trachtten beiden weer niets anders dan ‘goede kameraden’ te zijn, maar Musset bleef onverdragelijk; hij belette George Sand om te werken, hij maakte haar scènes, en eindelijk werd hij aangetast door een hersenkoorts, tijdens welke ziekte hij werd opgepast door George Sand en door dokter Pagello, die zijn opvolger worden zou. Na zijn herstel vertrok Musset naar Parijs, daar evenwel verviel hij tot een diepe melancholie. En hij omschrijft zijn neurasthenie op deze wijze: werken kan ik niet; elken avond schijnt me een soort van doffe koorts te overvallen. ik voel een behoefte om alleen te zijn, en ben ik een kwartier alleen geweest, dan stroomen de tranen me over de wangen.

Hij schrijft aan George Sand brieven vol verwijt en verlangen. Zij kon hem niet voldoen, maar na hun scheiding scheen hij niet buiten haar te kunnen. Hij haatte haar, en hij had haar lief. Ja, hij had haar lief, en haatte haar niet.... Zijn liefde was sterker in herinnering dan in werkelijkheid, zij had zich, als 't ware, gekristalliseerd. Zijn berouw ging crescendo, en een half jaar later was Musset hartstochtelijker op George Sand verliefd, dan hij het ooit was geweest.

George Sand daarentegen was gelukkig in haar liefde tot Pagello, op wien zij serieus verliefd was geworden. Pagello was rustig, zacht, gelijkmatig van humeur, geduldig, vreedzaam. ‘Il la

reposait délicieusement de Musset,' hij deed haar heerlijk uitrusten van Musset, zegt geestig Emile Faguet. Bovendien liet hij haar aan haar werk, en wie George Sand kent, weet, dat zij ongelukkig was, als zij haar tien uren per dag niet werken kon. Te Venetië heeft George Sand dan ook enorm veel geschreven. Zij heeft er Lélia omgewerkt, André voltooid, Jacques geheel gecomponeerd en bovendien nog de Lettres d'un voyageur. En door haar werk, dat haar absoluut onmisbaar was, genoot George Sand ook een excellenten geestelijken staat.

Heeft George Sand Musset ooit werkelijk liefgehad? Haar brieven aan hem zijn moederlijk, zusterlijk, vol teederheid en genegenheid, maar werkelijk hartstochtelijk verliefd zijn ze niet. Een verstandig man zou ervan hebben moeten zeggen: Ziedaar een vrouw, die wel van me houdt, maar me liefhebben, neen. En nadat het uit was tusschen hen voelde George Sand voor hem nog slechts medelijden, een zachte, moederlijke goedheid; en zelve meende zij, dat dit eigenlijk het fond was harer natuur; 'maternité, affection protectrice, le besoin de souffrir pour quelqu'un'.

In haar verdere brieven aan Musset levert zij verschillende dissertaties over de liefde, over God, over het leven, over het menschelijk lot, maar liefdesbrieven zijn nog wel iets anders. Zij hield ook trouwens van Pagello, dien zij 'un ange de douceur, de bonté et de dévouement' noemt. Toen George Sand naar Parijs terug moest nam zij Pagello mee, en het laat zich denken, hoe Musset zich tegenover George Sand gedroeg. Zijn zenuwtoestand verergerde dermate, dat hij naar Baden moest gaan, om er een kuur te doen, als gevolg van het drama, dat opnieuw begonnen was, zich tusschen hen te ontwikkelen. Ook daar had hij moeilijke dagen, die hij doorworstelde in woede, wanhoop en jaloezie, en die hem werkelijk de meest oprechte kreten van hartstochtelijke liefde ontlokten.

'Ah, George! quel amour! Jamais homme n'a aimé comme je t'aime.... Je ne sais plus si je vis, si je mange, si je marche, si je parle, si je respire, je sais que j'aime....

Tu me dis que nous nous reverrons, que tu ne mourras pas sans m'embrasser.... Tout cela est bon, mon ange, tout cela est doux, Dieu te le rendra. Mais j'aurai beau regarder ma porte, tu ne viendras pas y frapper, n'est-ce pas? Tu ne prendrais pas un

morceau de papier grand comme la main et tu n'écriras au dessus: “Vieus.” Eh bien! il n'y a pas si long à dire.... Je ne peux pas vivre sans toi, voilà tout....

Door deze en dergelijke brieven werd George Sand zoozeer getoucheerd, dat zij er geheel haar gewone kalmte door verloor; een briefje, met potlood geschreven getuigt ervan: Ah! sans mes enfants à moi, comme je me jetterais dans la rivière avec plaisir!

Daarbij komt, dat haar liefde voor Pagello zichzelve alweer heeft overleefd. In het eind van 1834 heeft George Sand dokter Pierre Pagello niet langer lief. Het wonderlijke feit had zich voorgedaan, dat de Italiaansche en de Parijsche Pagello niet meer dezelfde mensch waren. Pagello verviel in de fouten van Musset; hij werd jaloersch, wantrouwend, achterdochtig, zijn humeur werd onduldbaar, hij maakte haar scènes. “Comment! lui aussi!” riep George Sand, c'est un peu trop fort. En Musset was dan tenminste nog een “homme de génie” geweest, aan wien veel vergeven wordt!

George Sand brak met Pagello, en nauwelijks vernam Musset dit, of hij keerde overhaast terug. En hij schreef: Mon amour, me voilà ici. Fie toi à moi, George, Dieu sait que je ne te ferai jamais de mal.... Je ne suis plus rien que ce que tu me feras.

De beiden verzoenden zich, en schenen meer dan ooit verliefd op elkaar, doch “aussitôt que la réconciliation fut totale, la tempête recommança.”

Musset vroeg steeds weer vergeving, werd ziek, George Sand verpleegde hem met de grootste hartelijkheid, hij werd weer beter, en het oude leventje begon opnieuw. Jaloersch, tyranniek, brutaal, beleedigde hij haar voortdurend, zoodat George Sand er ten slotte dreigde zèlf zenuwziek van te worden. Hun samenzijn werd een absolute onmogelijkheid: c'était une vie faite de mille morts. En dit leven heeft nog achttien maanden geduurd! totdat Sainte Beuve (die George Sand en Musset oorspronkelijk met elkaar in kennis had gebracht,) tusschenbeiden kwam, en hen van elkander bevrijdde. Dit woord, dat ik hier gebruik, is heusch het juiste!

Aldus is de liefdesgeschiedenis dezer twee beroemde schrijvers, zooals men die opbouwen kan uit hun correspondentie welke door Félix Decori is uitgegeven in het jaar 1904.

De voornaamste werken, waarin men een echo terugvindt van

George Sand's en Musset's “amours” zijn, van Musset: Les Nuits, le Souvenir, la Confession d'un enfant du siècle, l'Histoire d'un merle blanc; van George Sand: Lélia, André, les Lettres d'un voyageur en Elle et lui.

De Nuits en Souvenir zijn genoegzaam bekend. In de Merle blanc bevindt zich feitelijk maar een halve bladzij, die zich direct op George Sand betrekt. Het is deze:

Dès cet instant nous travaillâmes ensemble. Tandis que je composais mes poèmes, elle barbouillait des rames de papier. Je lui récitais mes vers à haute voix, et cela ne la gênait nullement pour écrire pendant ce temps-là. Elle pondait ses romans avec une facilité presque égale à la mienne, choisissant toujours les sujets les plus dramatiques, des parricides, des meurtres, des rapts et même jusqu'à des filouteries, ayant toujours soin en passant d'attaquer le gouvernement et de prêcher l'émancipation des merlettes. En un mot, aucun effort ne coùtait à son esprit, aucun tour de force à sa pudeur. Il ne lui arrivait jamais de rayer une ligne, ni de faire un plan avant de se mettre à l'oeuvre. C'était le type de la merlette lettrée.’

In de Confession wordt de mooie rol door Musset toebedeeld aan George Sand, de leelijke aan hemzelf. Hij schildert er al de wreedheid en de martelingen in der jaloezie, zoowel de retrospectieve als de acute jaloezie. Octave wordt door hem voorgesteld als een gedepraveerde die toch in staat is tot de hoogste liefde: de vrouw, die hij liefheeft te verlaten, omdat hij voelt, dat hij haar ongelukkig maakt en altijd ongelukkig maken zal.

De Lettres d'un voyageur, vooral de eerste, zijn overvol van herinneringen aan Musset, en van dien aard, dat Musset, zooals uit de correspondentie blijkt, er diep door werd ontroerd. George Sand kende geen rancune (ook Elle et lui is daarvan het bewijs), en bovendien werden zij geschreven in 1834 te Venetië, toen George Sand door haar verhouding met Pagello dus in het ongelijk was tegenover Musset.

In André zijn het geen bizondere détails, die betrekking hebben op hun liefde, het is meer de algemeene situatie van een sterke vrouw die een zwakker, nerveuser jongen man liefheeft, een man, onzeker van wil en karakter, met een liefde, waarin veel moederlijkheid is gemengd.

In Lélia, dat in Parijs werd geschreven, maar te Venetië geheel omgewerkt, vindt men de beiden in alle opzichten terug. Lélia, dat is de vrouw, zooals George Sand *had willen zijn;* Sténio is Alfred de Musset ten voeten uit, bijna historisch en volkomen gedocumenteerd. Ook zijn uiterlijk wordt zeer nauwkeurig beschreven. Op verschillende plaatsen in hun correspondentie noemt Musset zich dan ook bij den naam Sténio.

Musset stierf in 1857. In 1858 verscheen Elle et lui, de geheele geschiedenis der verhouding dezer twee. George Sand's herinneringen waren zeer exact, en alles wat zij hier zegt, is de volkomen waarheid. Palmer is natuurlijk Pagello. Door vergelijking met de correspondentie kan hier alles worden geverifieerd.

En ten slotte hebben wij de Liefdescorrespondentie tusschen George Sand en Musset, door beiden zorgvuldig bewaard, met *het doel* haar later uit te geven, in het zeer juist begrip, dat men personen, op wie het publiek recht heeft, daar ze historisch zijn, nooit beter leert kennen dan door een spontane briefwisseling.

George Sand en Gustave Flaubert.

Gustave Flaubert is het klassieke type van den literairen artiest. Tegen Louise Colet, de vrouw, die hij liefhad, zeide hij steeds: De eenige manier om in het leven gelukkig te worden, is, je in de kunst op te sluiten, en verder om niets te geven. (Waarschijnlijk een opmerking uit den tijd, toen zijn liefde voor Louise Colet al een beetje begon te tanen!).

Tusschen George Sand en Gustave Flaubert, de twee artiesten met hun zoo geheel verschillende kunstopvattingen, bestond een hartelijke genegenheid, die ten duidelijkste blijkt uit hun zoo interessante correspondentie.

In deze briefwisseling bespeurt men aldoor, hoe serieus Flaubert het leven en de kunst opvatte. Toen zij aan elkaar begonnen te schrijven was Flaubert 42 jaar oud. (Hij had dus toen reeds Madame Bovary en Salammbô geschreven, en werkte aan de Education sentimentale). George Sand was twintig jaar ouder.

Het is een bekende meening, dat, als we ouder worden, we zelden meer vrienden maken, en dat intieme vriendschappen alleen in de jeugd worden gesloten. Deze correspondentie bewijst evenwel, dat er uitzonderingen op dien ‘regel’ bestaan.

Het officiëele ‘Chère Madame’, wordt al heel gauw weggelaten. Flaubert schrijft: ‘Ik weet niet, wat ik u schrijven moet, als ik niet ronduit bekennen kan, dat ik u heel graag mag.’ En George Sand antwoordt met een ‘Cher Flaubert’: Ik bewonder niet alleen uw groot talent, ik houd ook van ganscher harte van u:

Zij maakte allerlei grapjes, teekent haar brieven b.v. met ‘Jorje Sens’ (een gekke spelling van George Sand), noemt hem haar ‘cher vieux troubadour’, en als hij haar eens een dienst heeft bewezen, zegt ze, dat ze hem ‘driemaal op elk zijner oogen kust.’ En alles even luchtig, licht, charmant, in het gracieuse Fransch dezer meer dan zestigjarige, opgewekte, geestige, energieke vrouw, die wel dagelijksch jonger te worden scheen.

Er staat in deze brieven veel wijsheid over het leven, de vriendschap, den ouderdom. ‘Er bestaat geen vriendschap zonder volkomen vrijheid’, roept zij uit. Zij ried Flaubert, die dikwijls een diepe, sombere walging voor de geheele wereld voelde, aan ‘meer lichaamsbeweging te nemen’, met het gezond verstand, dat haar altijd eigen was. Ook was en bleef zij een dochter der dertiger jaren, toen alles en iedereen overvloeide van idealisme en enthousiasme. ‘Alles, alles heb ik lief,’ zegt zij, ‘er kan niets bestaan, waar ik niet van houd: het gezang der vogels is mij lief, maar tevens het geroep der straatventers. Ik houd van muziek en van een diepe, geluidlooze stilte om mij heen. Ik houd van alles, wat me omringt, ongeacht waar ik ben.’

Iemand met zulk een kracht tot opgeruimdheid moet in den omgang wel een alleraangenaamste persoonlijkheid zijn geweest, - en dat wàs zij ook, George Sand!....

Haar vriendschap voor Flaubert, zooals die in deze brieven is vastgelegd, was echt en sterk, de genegenheid als van een goeden kameraad, met een ietsje van moederlijke teederheid er in, en zoo ooit op een vriendschap, dan was op *deze* het woord van Verlaine toepasselijk:

L'amitié? mais entre homme et femme, elle est divine!.... En in dit geval was de vrouw meer de hulp van den man dan omgekeerd.

George Sand was een optimiste van onwrikbare overtuiging. Met haar groote menschenkennis en levensondervinding streefde zij ernaar, de menschheid beter te maken. ‘Iedereen behoort hier op aarde gelukkig te zijn,’ zegt zij, ‘en voor zoover het in mijn

macht ligt, zal ik den menschen verschillende gelukswegen wijzen.'

Wie George Sand kent uit haar boeken en brieven, vindt het volkomen begrijpelijk, dat zij zooveel verschillende personen boeien kon: Jules Sandeau, Mérimée, de Musset, Pagello, Liszt, Chopin....

'Men moet kunnen lachen, schreien, werken, lijden, genieten, - kortom, zooveel mogelijk *diep-in leven,* dat is dunkt me in de wereld het eenige waarlijke en menschwaardige bestaan.'

Toen George Sand ouder werd, kwam er een mooie, sereene gelatenheid over haar, die haar, tot aan haar dood, niet meer verliet.

Flaubert klaagde bij haar: 'Ik heb te veel gedroomd en te weinig gedaan.' George Sand antwoordde daarop: 'En ik droom zoo veel en leef zoo weinig, dat ik me soms precies voel als een kind van drie jaar. Maar den volgenden dag ben ik weer drie eeuwen oud, als ik droevig heb gedroomd.... En zoo gaat het maar voort, met het resultaat, dat er nooit een stilstand in me komt...'

In een zijner brieven beklaagt Flaubert zich, dat hij zoo oud wordt, zoo oud.... hij is nu bijna.... vijftig jaar.... Nog maar luttele, moeilijke stappen, en het graf zal zich voor me openen....'

Georg Sand antwoordt: 'Ik wil er niets van hooren. Ge wordt heelemaal niet oud, niet in den knorrigen, misanthropischen zin, integendeel. Een goed mensch, die ouder wordt, wordt *beter,* en daar gij nú al veel beter zijt, dan andere menschen ooit zullen worden, is uw toekomst een voortreffelijke!'

Welke man, welke philosoof zelfs, is bestand tegen zulk een subtiele aanmoediging?

De levenskracht van George Sand was zóó groot, dat zij er rijkelijk van aan anderen meedeelen kon. Door haar afkomst is er een wonderbare rijkdom van qualiteiten in haar ontstaan. De aristocratie schonk haar het fijne aanvoelingsvermogen, den tact, de vatbaarheid voor geestelijke ontwikkeling; de middenstand bracht haar de gulle goedhartigheid bij, de rondborstige camaraderie, de levensblijheid. En daarom was zij zoo inhoudsvol, zoo boeiend, zoo veelverscheiden. In een harer brieven zegt zij:

'Schijnt 't u soms niet toe, in sommige oogenblikken, of ge pas begint te leven, en zelfs niet eens weet, wat het eenvoudige feit van te leven beteekent?.... en dan weer voelt ge al het gewicht van wel duizend eeuwen op u drukken, alsof ge die allen had beleefd.... Waar komen we vandaan, waar gaan we heen? We

weten niets. Maar juist daarom misschien voel ik zooveel levensmogelijkheden in me, en is mijn fantasie zoo onbegrensd....'

Het is waar: nooit rustte haar geest één oogenblik; met al het bestaande hield zij contact, en haar werkzaam actief temperament stelde in heden, verleden en toekomst even veel belang.

Flaubert was zeker van een altijd-bestaan-hebben en altijd-zullen-bestaan. Hij beweerde er herinneringen aan te hebben, schipper op den Nijl te zijn geweest, een handelaar te Rome, een Grieksche rhetor in Suburra. 'Ik ben een piraat geweest, een monnik, een acrobaat, een koetsier.... misschien ook een keizer van het Oosten'. Op deze ontboezeming antwoordt George Sand:

'Ge zijt wèl gelukkig, zulke heldere herinneringen te hebben. Ik had een broertje, die als hij klappen kreeg zei: "Dat herinnert me aan den tijd, toen ik nog een hond was." Ikzelve was misschien eens een plant of een mineraal.... Ik ben als het gras der weiden: water en zon is alles wat ik behoef....'

George Sand, de vrouw met het dappere hart, vergde misschien te veel van zichzelf. Wat denkt ge van een vrouw, die op 68-jarigen leeftijd schrijft:

'Dagelijks botaniseer ik, en neem een bad in de ijskoude, stroomende beek. Ik leer een der dienstmeisjes lezen, ik schrijf, corrigeer proeven, en bevind er me wèl bij. Je travaille comme un nègre.....'

Zij woonde bij haar getrouwden zoon Maurice op het, door haar weer in de familie gebrachte kasteel van Nohant. En eens op een Kerstdag ontviel het haar: 'O, wat zijn we hier in huis krankzinnig gelukkig....'

Laat ik deze essay over George Sand beëindigen door een mooi woord van haar aan te halen:

'Niet meer liefhebben, - ge zoudt willen, dat ik niet meer liefhad? Ge bedoelt, dat ik mij mijn heele leven heb vergist, dat de menschheid niets is dan een afschuwelijke troep, dat zij dit altijd was en altijd zal zijn? O! wij zijn wèl zeer verschillend van elkaar. *Menschelijkheid* is een woord, dat niet voor niets is ontstaan. Ons heele leven is afhankelijk van liefde.... en zonder liefde te ontvangen en te geven kunnen we eenvoudig hier op aard niet bestaan....'

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Historische afdeeling.
Dankbetuigingen van of namens de ‘ouderen’ aan de jonge redacteuren van De Nieuwe Gids.
(Vervolg van blz. 130.)

(Bericht uit De Leeswijzer van 15 Juni 1886):

‘Het lijk van Cd. Busken Huet is den 7en dezer van den kelder, waarin het tijdelijk was bijgezet, naar het kerkhof Montparnasse overgebracht. De Redactie van De Nieuwe Gids had zich deze gelegenheid ten nutte gemaakt, om een krans op het graf te doen leggen.’

* * *

Daar uit Nederland, noch namens De Gids, noch namens eenige andere letterkundige groep, eenigerlei dergelijke hulde aan den grooten doode bewezen was, spreekt het vanzelf, dat deze opmerkzaamheid door de familie ten zeerste werd gewaardeerd.

Paris, 9 Juin 1886.

Waarde Heer,[1)]

Eergisteren had de treurige plechtigheid plaats, van het overbrengen van het lijk mijns vaders naar het definitieve graf. Onze vriend, de heer Israëls, legde den door U aangeboden fraaien krans op het graf. Ook uit naam mijner moeder, verzoek ik U, der Redactie van den Nieuwen Gids onzen diepgevoelden dank over te brengen.
Met hoogachting heb ik de eer mij te noemen,

(w.g.) G. HUET.

1) Deze, en alle volgende brieven, werden gericht aan Willem Kloos.

De N.G. aflevering, waarin Huet werd herdacht, werd, keurig ingebonden, door de jonge redacteuren aan de familieleden toegezonden.

Parijs, 13 Junij, 1886.
107 rue de l'Université.
Waarde Heer,

Vergun mij u en de overige leden der redactie van den Nieuwen Gids mijn onuitsprekelijken dank aan te bieden voor het roerend boekgeschenk, mij heden geworden.

Hoezeer zou onze afgestorvene door deze, in alle opzigten, zoo gedistingueerde hulde zijner jonge landgenooten zijn getroffen geweest.

Mij was zij een zonnestraal op mijn anders zeer droeven pinksterzondag.

Van deze gelegenheid maak ik gebruik, persoonlijk, u allen ook dank te zeggen voor den schoonen bloemenkrans, uwentwege op Huets graf neergelegd.

Geloof mij met gevoelens van hoogachting en waardeering

Uw dienstw. en dankbare

(w.g.) ANNE BUSKEN HUET.

Zondag 13 juni 1886.
Waarde Heer,

Zooeven ontving ik het mij toegezonden exemplaar van den fraaien extra druk van het nummer van den Nieuwen Gids. Het zou mijn vader, die een beminnaar was van goed uitgevoerde typografie, zeker, indien hij er getuige van kon zijn, geamuseerd hebben, zich zoo uitgedoscht te zien. Gij hadt geen beter middel kunnen bedenken om eene blijvende herinnering te bewaren aan de laatste bladzijden door mijn vader geschreven. Wees verzekerd, dat wij de bewijzen van deelname, die wij van de Redactie van den *Nieuwen Gids* mochten ontvangen, nimmer zullen vergeten.

Uw dienstwillige

(w.g.) G. HUET.

Amersfoort, 17 Juni 1886.

WelEdele Heer!

Ik draag U op aan de Redactie van ‘de Nieuwe Gids’ mijn hartelijken dank te betuigen voor het fraaie boekdeel mij toegezonden.

Dit eerbetoon aan de nagedachtenis van mijn Broeder wordt door mij op hoogen prijs gesteld, en het vereert U en hem.

U en Uw tijdschrift wordt door mij alles goeds toegewenscht, en met gevoelens van dankbare hoogachting noem ik mij

Uw dienstwillige dienaar

(w.g.) P. BUSKEN HUET.

Velp, 17 Juni 1886.

Mijnheer,

Met gevoelens van erkentelijkheid brengt Mevr. Putman Cramer aan de redactie van de Nieuwe Gids, haren opregten dank voor het toegezonden boekdeel, hetwelk voortdurend een gewaardeerd aandenken zal zijn, aan haar zoozeer betreurden broeder Conrad Busken Huet.

Hoogachtend

(w.g.) Mevr. J. PUTMAN CRAMER-BUSKEN HUET.

Mevrouw A.M. van Deventer-Busken Huet betuigt aan den heer Kloos en zijne mederedacteurs haar innige erkentelijkheid voor de haar toegezonden aflevering van het tijdschrift ‘Nieuwe Gids’. Het zoo smaakvol uitgegeven boekdeel zal voor haar een aandoenlijke herinnering blijven aan den onvergetelijken broeder, wiens talenten en gaven door het jeugdig tijdschrift op zoo hoogen prijs werden gesteld.

Dordrecht, 18 Juni 1886.

Arnhem, 19 Juni 1886.
WelEdele Heer!

Het exemplaar door de Redactie der ‘Nieuwe Gids’ mij vereerd, kwam in goede orde in mijn bezit; ik ben zoo vrij U bij deze te verzoeken, haar mijn oprechten dank te willen betuigen voor de toezending en haar te willen verzekeren, dat het als een aandenken aan het laatste werk van mijn zoo hartelijk geliefden en zoo zeer betreurden broeder, door mij zal worden bewaard.

Streelend is het voor het gevoel zijner overgebleven betrekkingen, dat de Redactie der Nieuwe Gids zich voor de uitgave der vijfde aflevering zooveel moeite en zorg heeft willen getroosten, waardoor zij het beste bewijs levert van hare hooge ingenomenheid met en groote waardeering van den overledene, zoo zeer op prijs gesteld door

UEd. hoogachtende en erkentelijke dienaresse,
(w.g.) Wed. PENNING NIEUWLAND-J. BUSKEN HUET.

Parijs, 7 September 1890.
1 rue d'Aguesseau.
Hooggeachte Heer,

Ik haast mij uwe beleefde letteren van den 4 jl. te beantwoorden.

Aan uw verzoek kan ik ongelukkig niet voldoen. Ik herinner mij zeer duidelijk, dat mijn vader met Chs. van Deventer heeft gecorrespondeerd over G.J. Mulder, en diens biografie en andere werken uit Nederland heeft laten overkomen. Ik meen mij zelfs te herinneren, dat hij een avond aan Berthelot, dien hij in gezelschap ontmoette, inlichtingen gevraagd heeft. Het artikel werd evenwel nimmer op het papier gebracht, daar andere, meer actuëele onderwerpen de aandacht van mijn vader in beslag namen.

Het spijt mij U te moeten teleurstellen. Mag ik U verzoeken, ook uit naam mijner moeder, aan de redactie van den Nieuwen Gids onze dankbetuigingen te willen overbrengen voor dit nieuwe bewijs van sympathie voor mijn vader en van belangstelling in zijne litterarische nalatenschap.

Met hare en mijne beleefde en hartelijke groeten heb ik de eer mij te noemen
Uw dienstw.

(w.g.) G.B. HUET.

Toen mevrouw Bosboom-Toussaint gestorven was, werd ook deze groote schrijfster in De Nieuwe Gids herdacht. Mevr. Jolles bedankt voor de toezending van de aflevering.

Donderdag 17 Juni.

Beste Willem,

Jolles en ik wij danken de Redactie van de Nieuwe Gids met onzen besten dank, voor het keurige exemplaar dat wij gisteren ontvingen.

De woorden aan mijn oude vriendin gewijd hebben mij zoo innig goed gedaan, zoodat ik in het begin van Juni dadelijk een warme opwelling had om U eens te danken. Ik liet het uit een zekere verlegenheid. Ik zal het boek trouw bewaren voor mijn jongen, voor wien ik wensch, dat het eenmaal groote waarde zal hebben, als de redacteurs van de Nieuwe Gids zijn geworden wat ik hoop en geloof.

(w.g.) J. JOLLES-SINGELS.

Toen Vosmaer stierf, werd ook deze in De Nieuwe Gids herdacht.

den Haag, 10 Aug. 1888.

Hiermede heb ik de eer de redactie dank te zeggen voor het mij toegezonden exemplaar der Nieuwe Gids.

Met achting,

(w.g.) Wed. A.C.C.G. VOSMAERCLANT.

Paus Paulus V en een aangehaald Nederlandsch schip eene kleine bronnen-studie door Dr. J.A.F. Orbaan.

Door de Italiaansche kronieken, gedenkschriften, brieven en andere herinneringen uit de zestiende en zeventiende eeuw hebben wij telkens een uitzicht op de meestal blauwe, vaak bewogen wateren van de Middellandsche Zee.

Merkwaardig welk een rol de zee daar speelt als eene verbinding en niet alleen, waar het volstrekt noodzakelijk was, als tusschen het vasteland en Sicilië of tusschen Spanje en Italië, sedert het verdrag van Château Cambrésis op staatkundig gebied eng verbonden.

Handel en verkeer over den waterweg gingen uitmuntend samen en personen die het konden stellen gaven meestal de voorkeur aan den zeeweg, daar het reizen over land vele nadeelen en moeielijkheden met zich bracht, ook reeds omdat in het langgestrekte schiereiland dagen en dagen van ongemak, en niet zelden gevaar voor lijf en have daarmee verbonden waren.

Lang niet iedereen had den moed van de koeriers, die, aan elk poststation van paarden wisselend, alleen, meestal dragers van belangrijke brieven, van sommen gelds en zelfs juweelen, van Rome tot de grenzen van Italië draafden! Hoe vaak moesten zij hun durven niet met het ondergaan van beroovingen en mishandelingen, of zelfs met het leven betalen.

Om den haverklap komt het in de berichten van den tijd voor, dat niet alleen zoo'n eenzame ruiter, maar ook in een groep samen reizende post-beambten door bandieten overvallen worden, zelfs vlak buiten de poorten van Rome!

Niet zelden waren het ‘bandieten’ in den eigenlijken zin van het woord; menschen, die wegens begane misdrijven, ook politieke meeningen, uit hun huis en haard en stand verbannen, in het open veld hun leven sleten en van elke gelegenheid, welke zich aanbood, gebruik maakten, om te toonen, dat zij zich nog wel wisten te redden.

Vroeg of laat kwam het faliekant uit, want de overheid of de burgerij der steden op eigen gelegenheid stuurde wel-gewapende en goed bereden patrouilles tegen de straatroovers uit.

Dan verluidde den een of anderen dag, dat men hen te pakken had gekregen en kort daarop vermeldde een aantal afgehouwen hoofden op de brug van den Engelsburg hoe velen er onschadelijk waren gemaakt.

Het binnenbrengen van dezen gruwelijken buit is in een marmer-relief op de monumentale graftombe van paus Sixtus V (1585-1590) in Santa Maria Maggiore te Rome afgebeeld.

Ook de zeeweg liet aan veiligheid wel iets te wenschen over. Het gevaar schuilde daar in de zee-roovers-nesten aan de Noordkust van Afrika. Tunis en Algiers hadden een boozen naam in Italiaansche maritieme kringen en we lezen van de zonderlingste gevallen, die daar uit voortkwamen.

Nauwelijks heeft men de hand gelegd op een stelletje van die Turken of Barbaren, zooals ze door de bank genoemd worden, of er begint een levendige handel met die sujetten.

De verschillende regeeringen, die er een vloot op nahouden, willen beslag leggen op die stoere rakkers en hen voor het overige hunner levensdagen aan de banken der respectievelijke galeien ketenen. Dat hadden ze maar moeten voorzien toen ze aan land gingen om een paar landarbeiders buit te maken of, heel onschuldig, zich van een voorraad zoet water te voorzien of eens een nachtje op vasten bodem uit te rusten.....

Over zoo'n paar ‘slaven’ worden heele briefwisselingen gevoerd, terwijl zij zelf veilig achter slot zitten. Het beste wat hun nog kon overkomen, was dat zij voor uitwisseling bestemd werden. Er zuchtten namelijk steeds een aantal anderen, Italianen, in de kerkers der twee reeds genoemde steden, plaatsen van oponthoud, die zeker niet in comfort en andere verfraaiingen des levens bij de beruchte Tor di Nona in Rome achterstonden.

Op de een of andere wijze vond dan van tijd tot tijd, op hooge zee, nadat men van beide zijden een overeengekomen vlag geheschen had, uitwisseling plaats.

Men was dan al blij in Rome als de ongelukkige landgenooten niet ook nog ‘bekeerd’ waren en een bizondere broederschap ging hun in feestelijken optocht tegemoet. Ook zulk een voorval is op het grafmonument van Sixtus V afgebeeld.

Niet zelden had het verblijf ‘in partibus infidelium’ nog andere voeten in de aarde.

Ik herinner me een brief gelezen te hebben van een monnik, die in Algiers aan het onderhandelen was over zoo'n uitwisseling.

Alles ging naar wensch, tot plotseling het geluk voor hem omsloeg, en hijzelf, tot zijne groote verontwaardiging, in het gevang belandde.

Geheel buiten zijn weten of schuld hadden namelijk de galeien van Genua aan boord van een Oosterschen bodem eene ‘Turkin’ gevangen genomen en, daar deze inmiddels tot het Christelijk geloof was overgegaan, gastvrijheid aangeboden.

Hoe het verder met den monnik afliep, blijkt niet; doch men kan niet zonder grond het ergste vreezen.

Het geval der ‘Turkin’ staat niet op zichzelf alleen.

Eene andere, in een Noord-Afrikaanschen harem opgeborgen, wist met een daartoe gecharterd schip te ontsnappen, en nadat zij en hare reisgenooten duizend dooden uitgestaan hebben, kwam ze veilig en wel in Rome aan.

Deze Maria d'Algeri[1)] was een heel seizoen de lieveling van de Romeinsche beau-monde en paus Sixtus V stond haar een maandgeld toe.

Het gevoel van samenhoorigheid der Italiaansche staten deed zich juist op het stuk van afweer tegen al die gevaarlijke overzeesche machten, meer dan misschien op eenig ander punt, kennen.

1) Over deze exotische figuur heb ik wat nieuws kunnen mededeelen in het tijdschrift van het historisch instituut te Rome, dat mij daartoe gastvrijheid verleende en het in haar tijdschrift, de welbekende Mélanges de l'Ecole Française de Rome, T. XLII, J.A.F. Orbaan, Documents inédits sur la Rome de Sixte Quint et du cardinal Farnèse (1925), pp. 107-108, publiceerde. Het zijn documenten, die ik gedurende mijne studies in het Staatsarchief te Parma verzamelde.

Het zoogenaamde Rijk der Beide Siciliën, d.w.z. eigenlijk Sicilië en het Napelsche gebied, met trouwens nog Milaan en een heel stuk van Lombardije erbij, alles onder Spaansch bewind, de Kerkelijke Staat, Toscane en Genua vormden meer dan eens een blok-op-zee tegen het piratendom, waarbij zich ter gelegenheid Venetië aansloot.

De smaldeelen van de staten aan de Tyrrheensche Zee hielden goede betrekkingen aan onder elkaar en een uitvoerige dienst van inlichtingen omtrent de bewegingen en, als men het te weten kon komen: plannen van de vijandelijke zeemacht werd overal met behulp van het in Rome gevestigde diplomatieke corps onderhouden[1].

Toch moet men niet denken, dat het twee volkomen gesloten kampen, aan deze en gene zijde van het beroemde blauwe water waren. Ik heb brieven in handen gehad, vol van de hoffelijkste termen, door Mohamedaansche potentaten aan het pauselijk hof gericht; artikels als Oostersche lederwaren kwamen in Italië aan, soms vergezeld van een of ander verscheurend dier voor de tuinen van hoogmogende heeren, als een soort levende heraldiek bestemd.

Het geval kwam zelfs voor, dat een ongetrouw beambte van de Oriëntaalsche drukpers in Rome, in het einde van de zestiende eeuw eenige in het Arabisch gedrukte boeken afhandig maakte en in Afrika afzette!

Maar verreweg de voornaamste handel ging toch op de heel wat meer betrouwbare Italiaansche schepen, die vooral zijde en graan uit Sicilië naar de Noordelijke havens, Civitavecchia en Genua brachten. Veelal gingen zij in convooi en van dergelijke scheepsgelegenheid werd dan door kardinalen, nuntiussen en wereldsche gezanten gebruik gemaakt om zich naar de posten hunner bestemming te begeven of van daar terug te keeren. Niet zelden reisde ook een of andere ongelukkige gevangene mee, die, uitgeleverd, in zijn eigen staat zijn straf uit ging zitten.

Hoewel blijkbaar in menig opzicht te verkiezen boven den

1) Tal van bizonderheden over het zeewezen om en nabij het jaar 1600 bracht ik in mijne door de Reale Società Romana di Storia patria uitgegeven: Documenti sul Barocco in Roma, Roma 1920 (pp. CLXVI, 659). Ik heb daar ook ondergebracht, wat ik bij tijd en wijle over Nederlanders aantrof.

langen weg over land, die bijvoorbeeld langs de kust van Spezia tot Genua haast onmogelijk was, leverde ook deze manier van reizen talrijke, begrijpelijke bezwaren op. De berichten uit dien ouden tijd zijn vol van dergelijke zeezieke verhalen...

Heel erg was het lot der galeislaven, die uit alle standen der maatschappij, waar maar misdrijven als bedrog met geld enz. begaan waren, voortkwamen. Scènes uit hun leven aan boord en in de havens, als de galeien gekalefaterd werden, komen vooral in prenten in groot aantal voor. ‘Turken’, liefst zwaar geketend, zijn een geliefd motief aan de monumenten van voorname geslachten en regeerende hoofden, die zich voor de marine en zeeoorlogen verdienstelijk hadden gemaakt, als het monument ‘der Vier Mooren’ te Livorno, of de twee flankeerende figuren op den ingang van den tuin der Colonna's, op het Quirinaal te Rome kunnen bewijzen. Interessante voorstellingen van zeegevechten komen als détails voor op de groote kaarten, in de Galerij van Gregorius XIII (1572-1585) in het Vaticaan.

Voor buitenlandschen invoer rekende Italië vooral op graan en levensmiddelen voor den Vastentijd, in elk geval haring, die veelal met Nederlandsche schepen werden aangevoerd. Als er ergens eene lading was aangekomen, werd dat over het heele schiereiland, door middel van met de hand geschreven, in groot aantal gecopieerde primitieve kranten, de zoogenaamde ‘Avvisi’ overgebriefd en dergelijk nieuws is ook uit andere bronnen op te diepen, als een paar voorbeelden hier mogen aantoonen.

In het jaar 1593 is een zekere Pieter Overlander in Genua met een lading rogge, die hij aan de overheid der stad, d.w.z. aan het Bureau voor Voedingsmiddelen (Officio dell' Abondanza) verkocht heeft, geland. Maar daar hij al vier weken vruchteloos op betaling wacht, en men voorwendt zijn vracht niet zoo dadelijk te kunnen ontschepen, richt hij zich tot den Senaat met een beklag, dat nog in het Staatsarchief te Genua te lezen ligt[1)].

In denzelfden bundel, van het jaar 1593, komt een bericht voor, ditmaal van het gerechtshof, dat aan Thomas Hont eene geldboete is opgelegd omdat hij buskruit naar Algiers vervoerd

1) Genua, Archivio di Stato, Atti del Senato, Filza 351.

heeft. Blijkbaar had hij protest daartegen aangeteekend bij den Senaat, waar men dan ook aanneemt, dat hij zijne onschuld heeft kunnen bewijzen en dat een dergelijke straf niet alleen te streng, maar tegen den vorm van de wetten der Republiek is.

Nog in 1593 zijn het twee schippers[1], Jan Jansen en Pieter Cornelissen, die met hunne schepen 'De Steur' en 'De Zwarte Hond' graan en lood hebben gebracht, welke lading zij in Livorno en Viareggio hadden moeten ontvrachten.

Maar de agenten der Genueesche firma, welke de bestelling had gedaan, treffen met hen in Livorno, waar deze laatsten gevestigd waren, samen en men wordt het er over eens de vracht verder tot Genua te brengen, met vastgestelden prijs voor de meerdere kosten van vervoer.

Eenmaal in Genua aangekomen dringen zij er op aan, dat de verhandelingen over uitbetaling van transport en premie wat vlugger afgewikkeld worden, ook al omdat zij anders het voordeel verliezen in gezelschap van andere schepen verder te reizen.

En in de 'Avvisi'[2] lezen wij bijvoorbeeld, op den datum 25 Mei 1613, van beklag van een Nederlandsch koopman in Rome over schade, die hij zou beloopen hebben door aanhaling van een hem toebehoorend schip, door den admiraal der pauselijke galeien, hoewel het daarna weer was losgelaten. Dus een dergelijk geval als wat hier ons eigenlijk onderwerp wordt.

In 1614 weten de journalisten van Nederlandsche kaperschepen in Livorno, die van den groothertog van Toscane zekere patenten willen hebben[3].

Ongeveer op den 24sten Februari van het jaar 1618 is in Rome een zeeman uit Amsterdam aangekomen, die succes heeft gehad met het leveren van schepen voor de marine in de Middellandsche Zee, eerst voor de ridders van Malta, dien hij een in Holland gemaakt schip aflevert en daarna voor den Spaanschen onderkoning te Napels, die hem goed ontvangt en vier andere schepen bestelt[4].

Voor aardigheid deel ik hier het bericht mee, zooals de correspondent van den hertog van Urbino dat de moeite waard vond naar huis op te zenden.

1) Genua, Archivio di Stato, Atti del Senato, Filza 349.
2) Rome, Biblioteca Vaticana, Fondo Urbinate latina, 1081.
3) Rome, Biblioteca Vaticana, Fondo Urbinate latina, 1082.
4) Rome, Biblioteca Vaticana, Fondo Urbinate latina, 1086.

> Fol. 66. È venuto qua un marinaro d'Amsterdam, che, dopo haver condotto in Malta un galeone fatto in Olanda per quella Religione, nel venirsene a questa volta, in Napoli era stato molto accarezzato dal signor duca d'Ossuna, che gli haveva dato ordine di fare et armare 4 vascelli simili per se et mandarglieli a Napoli.

Een andermaal komt in Rome, over Genua, 1618 Augustus 11, bericht omtrent een mislukte poging van Nederlandsche kolonisatie in Noord-Afrika; uit Venetië, op denzelfden dag[1)], dat in de Adriatische Zee drie Nederlandsche schepen zijn aangehaald, blijkbaar omdat zij oorlogscontrabande naar Napels wilden brengen.

Soms komen die buitenlandsche schepen zelfs onder de aandacht der nuntii, als bijvoorbeeld de titularis, monsignor Gessi, op den 31sten Juli 1610 uit Venetië naar Rome heeft te schrijven[2)], dat een koopman in de plaats zijner residentie het voorstel heeft gedaan, dat voortaan schepen uit alle landen zullen worden toegelaten zonder bizonder verlof om daar binnen te loopen en te landen, als tot nog toe vereischt werd.

Dit voorstel was in den Senaat behandeld en had daar tot eene levendige gedachtenwisseling aanleiding gegeven.

Een van de tegenwerpingen was: het gevaar voor den godsdienst, en dat dan meer Nederlanders en Engelschen zich er voor goed zouden vestigen.

Monsignore neemt aan, dat er alle kans is, dat het voorstel op dat bezwaar afstuit.

De nuntius blijft Rome op de hoogte houden van de aangelegenheid. Begin Augustus bericht hij, dat alles dan gaat om het al of niet invoeren van den nieuwen maatregel, waartegen hij zich in stilte blijft verzetten.

De voorstanders willen een middenweg inslaan en voorschrijven, dat die kettersche Hollanders niet dan op een bepaald terrein, en dan allen samen zullen mogen wonen.

Het komt tot stemmen, en daar de stemmen twee maal staken, zal het voorstel er wel niet door gaan.

1) Rome, Biblioteca Vaticana, Fondo Urbinate latina, 1086, fol. 310 en 311.
2) Rome, Archivio Vaticano, Nunziatura Venezia, vol. 40, fol. 600-601.

De patriarch van Venetië en bisschop van Brescia hebben, op aanzoek van den nuntius, daarop invloed uitgeoefend.

Hoe het afliep is mij niet gebleken; misschien toch tegen den zin van den nuntius, die in September moet berichten, dat er sprake van is geregelde diplomatieke betrekkingen tusschen Venetië en de Nederlanden aan te knoopen.

Ook langs anderen weg, namelijk door middel van de reeds genoemde 'Avvisi', komen berichten over de bewegingen van Nederlandsche schepen, zoowel uit Venetië als Livorno. Dikwijls hebben zij met zeeroovers te doen en het gebeurt, dat de kapitein, overvallen door piraten, de lont in het kruit steekt, als in 1612 een zekere Laurensz. Claeszen deed!

In dit kader valt nu zeer wel het relaas van een incident op zee, waarbij niemand minder, dan de Borghesepaus Paulus V betrokken was. Ik trof het aan in de brieven van den kardinaal Domenico Pinelli, die ik in het Staatsarchief te Genua[1] doorwerkte, met het doel om gegevens voor de geschiedenis van Rome nà de Renaissance te verzamelen.

Eigenlijk heel onverwacht verschijnt daar een eerste bericht[2], dat er voor den kardinaal, die de diplomatieke aangelegenheden van Genua in Rome bezorgde, nog al onrustbarend moet hebben uitgezien.

Op den 11den Juni van het jaar 1610 schrijft 'Sua Signoria Illustrissima', als de kardinalen toen nog betiteld werden, dat hij den brief, met een koerier van Genua naar Rome gezonden, ontvangen had. Hij herhaalt als het ware den inhoud van het schrijven of geeft dezen tenminste in het kort weer: 'over het Hollandsche schip, dat de commandant der pauselijke vloot naar Civitavecchia had opgebracht.'

De daarmee samenhangende omstandigheden brachten hem er toe, na rijp overleg, onmiddellijk op audiëntie bij den paus te gaan.

1) In het archief werden mijne onderzoekingen zeer gebaat door de hulpvaardigheid van de leiders Marengo en Volpicella. Deze laatste heeft een interessant boek over het zoogenaamde 'Cerimoniale', een dagboek van de officieele plechtigheden in Genua, uitgegeven, dat ook voor Holland het een en ander bevat; als ook met de Lettere di Carlo Ottone, door F. Poggi uitgegeven het geval is.
2) Genua, Archivio di Stato, Lettere Cardinali 2814, mazzo 16.

Hij overhandigt een schrijven van den doge en Senaat van Genua aan den paus en ook aan de kardinalen Sauli en Borghese. Van Sauli is bekend, dat hij in het Kardinaals-college de zeezaken behartigde; Borghese was de kardinaal, die door familierelaties en ook anderwege het naast tot den paus stond en dus niet te laat voor een onderwerp van belang geïnteresseerd kon worden. Van elders weten wij, dat hij groot belang in marine-aangelegenheden stelde.

Paulus V leest den brief, hoort aan, wat de kardinaal er mondeling aan toevoegt en blijkt al over de zaak ingelicht te zijn, want hij maakt den kerkprins opmerkzaam, dat men in Genua niet wel geïnformeerd moest zijn. In zijn eigen woorden, die Pinelli herhaalt, luidt het: ‘dat het niet waar is, dat het schip geladen was met levensmiddelen, noch dat het zijn toevlucht had genomen in het bereik van het fort Santa Maria en zich had toevertrouwd aan beambten van Genua, als drie andere schepen gedaan hadden. Dit schip was op zekeren afstand van het fort. De vice-admiraal weet, dat het vol roovers zat, die op kaperij uit waren en dat zij al heel wat schade hadden aangericht in Spanje en dat zij nu met hetzelfde bezig waren aan de Riviera. Wat er ook gebeurd is, het is gedaan in het belang der menschheid en men heeft een dienst bewezen van openbaar belang, door de kettersche dieven voor deze landen onschadelijk te maken. De doge en de Senaat hebben dus eigenlijk veeleer reden God en Zijne Heiligheid dankbaar te zijn, dat zij hen van deze groote dieven bevrijd hadden’.

De paus was blijkbaar zijnerzijds volkomen ingelicht, want hij kon de voorstelling der zaak nog met allerhande bijomstandigheden staven, die reeds in den vorm van proces-akten waren neergelegd en overhandigde naar het schijnt ook nog eene memorie over het heele geval, die de kardinaal met zijn antwoord opzendt.

De paus was bovendien lang niet goed te spreken over den commandant van het fort aan de Golf van Spezia, die, zonder reden, op de Kerkelijke Vloot had laten schieten. Als voorbeeld van een tegenovergestelde behandeling haalde hij aan, dat de vloot van Toscane bij Palo, dus dicht bij Rome, eenige Turksche piraten-schepen had buit gemaakt en dat het hem genoegen had

gedaan dit te hooren. Dit argument hield blijkbaar steek. Waarom zou de pauselijke vloot ook niet het recht hebben in de wateren der Genueesche republiek hetzelfde te doen?

Wat dien commandant betreft had men desnoods iets door de vingers kunnen zien. Het zeer rijk materiaal over het zeewezen in die dagen, dat in de Romeinsche archieven bewaard bleef, en waarvan ik een stel teekenende staaltjes heb behandeld en uitgaf[1)], staat ons toe een kijkje te nemen in het leven van die heeren.

Wij krijgen den indruk, dat ze een hoogst verantwoordelijken post innamen, vol verrassingen en over koelbloedigheid en een deugdelijk zenuwgestel moesten beschikken, om hun taak behoorlijk te vervullen.

Het systeem van kustverdediging in het algemeen was niet slecht ingericht.

Op geregelde afstanden volgden forten, nu nog als pittoreske bouwvallen over, op elkaar en zoodra er een alarm sloeg met een kanonschot, bulderde het langs de heele kust. Wanneer tenminste de zaak klopte, wat bijvoorbeeld blijkens een rapport door een bombardier van den Engelsburg onder denzelfden paus Paulus V ingediend - bewaard in het Borghese-archief - tenminste aan het Romeinsche strand niet altijd het geval was. De wakkere borsten veroorloofden zich nog al eens een kleine vacantie en de vuurmonden waren bovendien ook niet altijd in den besten staat. En wat moest zoo'n commandant doen, als hij vermoedde dat er zich weer eenige schepen, onder valsche vlag varend, voordeden?

De kardinaal is ondertusschen min of meer overtuigd, dat men in Genua in eene dwaling verkeert en verzekert den paus dat men in dat geval het zal erkennen.

Daarna brengt hij verslag uit van zijn onderhoud aan zijne collega's Sauli en Borghese.

Dien dag had een Nederlandsch schip dus wel opgeld gedaan in de hoogste kringen van Rome!

1) In het tijdschrift: Roma, als een mijner: ‘momentopnamen van het verleden in Rome.’ Nu staat daar een over Galilei te wachten.

Als toegift raadt kardinaal Pinelli de Genueesche regeering aan zoo weinig mogelijk opschudding over de zaak te maken... Hij zelf zal ondertusschen kennis nemen van de stukken dienende voor het proces, dat men al bezig is op te zetten en voegt er in eigen handschrift aan toe: ‘Ho travagliato tutto hoggi et non poco et l'ha fatto volentieri per servitio della mia patria’; waar ‘travagliato’ zelf iets meer dan ‘moeite gegeven’ beduidt.

De secretarie in Genua schrijft achterop het stuk: ‘In zake het schip genomen in de Golf van Spezia’, en in het kort het besluit van den Senaat: ‘Hem antwoorden, als a tergo van den brief van kardinaal Sauli is gedaan en de kaart sturen’.

De andere kardinaal, ‘ex officio’ ingelicht, was hem dus vóór geweest en misschien reeds in de gelegenheid op de kaart de situatie nader te leeren kennen.

Uit een volgenden brief, van 15 Juni 1610, blijkt dat Genua voet bij stuk houdt en het gezag over de wateren, ook van het grondgebied bij Toscane, wil in stand houden. De paus geeft al wat toe, neemt de mogelijkheid aan, dat de rechtsmacht der Republiek inbreuk heeft geleden, zal alles nog eens nader laten onderzoeken en genoegdoening geven, indien daartoe aanleiding bestaat, ook omdat hij: ‘altijd eene bizondere toeneiging voor haar heeft gehad en begeert haar steeds bij te staan in het bewaren harer vrijheid van handeling.’

Er is echter een weerhaak van belang. De commandant van de vloot is, Francesco Centurione, Genuees van geboorte, en kort te voren voor dit ambt uitgelezen, omdat Genua meer maritieme talenten kon voortbrengen dan Rome.

Uit tal van brieven van dezen man, die ik in handen heb gehad, blijkt hij een cordaat persoon, een voornaam heer in de Romeinsche hooge wereld, en, een bijomstandigheid, maar toch wel aardig, toch geen salonheld, doch een merkwaardig zeevast man. Zijn buitengewoon fraai en duidelijk schrift ondergaat namelijk niet de minste verandering als hij aan boord van zijne galei in een zwaren storm een van zijne epistels voor Rome opstelt. Bij de onvermijdelijke relletjes van passagierende matrozen in de haven van Napels en dergelijke gevallen weet hij, zelfs tegenover de autoriteit der Spanjaarden, flink op te treden.

De paus neemt den commandant - die persoonlijk het

incident heeft bijgewoond en, eerst, in het leven geroepen - in zijn volle bescherming, ook al is hij Genuees.

Paulus V toont daar weer zijne slagvaardigheid, die hem als eenvoudig monsignore reeds onderscheiden had. Als men tegen ambtenaren aan het optreden gaat, heeft hij het recht den commandant van het fort aan te tasten. Bovendien - een meesterlijke zet - men kan toch niet verwachten dat Centurione het met opzet heeft gedaan. Men moet toch bedenken, dat hij burger van die Republiek is en zich zoo vaak jegens haar verdienstelijk heeft gemaakt.

Al de verwikkeling komt ons des te belangwekkender voor, als wij even bedenken welke paus er persoonlijk in gemengd is.

Paulus V is namelijk een groote, zelfs in de altijd zoo gewichtige geschiedenis van Rome in het oog loopende persoonlijkheid op den zetel van den Apostel Petrus.

Hoewel in menig opzicht een voortzetter van het werk zijner voorgangers als Sixtus IV, Pius V, Gregorius XIII, Sixtus V en Clemens VIII, die aan Rome het karakteristiek uiterlijk schonken, dat wij, en een heele wereld vóór ons, het meest bewonderen, wist hij er met behulp van buitengewoon bekwame bouwmeesters als Carlo Maderna en Jan van Santen een eigen noot van grootsche romaniteit aan toe te voegen.

Het stuk van het paleis Borghese naar den Tiber, zijn aandeel in de villa Mondragone, de villa Borghese en het grootste deel van de Sint Pieterskerk toonen op de meest overtuigende wijze, dat deze paus en zijn tijd in onmiddellijke aanraking met het wezen van Rome stonden.

Juist nu, dat deze Hollandsche schuit een onderwerp van gesprek, en meer dan dit, haast een politieke aangelegenheid in het Vaticaansche hof, beteekende, was Paulus V volop in de hervorming van het nog overgebleven stuk der oude Constantijnsche basiliek in den schitterenden nieuwen Sint Pieter, die hij reeds in zijne verbeelding zag rijzen, en die ondanks den sceptischen twijfel der Romeinen binnen enkele jaren als uit den grond getooverd voor oogen zou staan.

Het is echter treffend - en dit valt vooral op als men met de berichten der in de naaste omgeving der pausen verkeerende

gezanten vertrouwd raakt - met welke gelijkmatigheid groote figuren als Sixtus V, Clemens VIII en Paulus V ook schijnbaar minder belangrijke zaken behandelen, als die eenmaal onder hunne aandacht gekomen zijn.

In het groot genomen zijn op dit stuk de berichten der Venetiaansche gezanten bekend, waarbij dan meestal gelet wordt op den tekst, dien zij na afloop in den Senaat voorlazen. Maar ook een grootmacht van toentertijd in Italië, als Toscane had zijnen gezant in Rome, die er winter en zomer bleef zitten en bijna dagelijks aan den groothertog of diens politieke secretarissen schreef. Bij het doorwerken van deze correspondentie[1)] van verscheidene elkaar opvolgende gezanten krijgt men eerst recht een denkbeeld van den alles omvattenden, rusteloozen arbeid, die reeds toen aan de pauselijke waardigheid verbonden was. En dat maakt Paulus V in verband met de aanhaling van een Nederlandsch schip dan, als gezegd, des te belangwekkender.

Kardinaal Pinelli doet al het mogelijke om de zaak te sussen en spoort de regeering van Genua tot groote voorzichtigheid aan. Eigenhandig voegt hij aan een van zijne brieven toe: ‘Gijlieden moeten wel overwegen, wat zij op het papier stellen...’

Doch zij luisterden niet naar zijn raad, en daar was het dat Francesco Centurione in de knel raakte, als de eenige persoon die zij konden pakken. Als zoon van een doge behoorde hij tot de aristocratie van Genua, waar deze positie steeds ook grooten welstand beteekende. Uitdrukkelijk wordt ons namelijk o.a. door den kunst-geschiedschrijver uit de tweede helft van de zeventiende eeuw: Passeri, die zelf tot dien stand behoorde en meermalen in zijn vaderstad Genua in de regeering zat, verklaard, dat alleen dáár voor den adel zakendoen geen schande was. Natuurlijke feiten, als de dorheid van het land om de stad, de bezwaren van den toegang, behalve van den zeekant, haalt hij daar bij wijze van verzachtende omstandigheden aan.

1) De uitgave van de berichten over Romeinsche kunst- en beschavingsgeschiedenis in het tijdperk 1580-1620 in deze brieven en in een ander Florentijnsch archief vervat, door een buitenlandsche wetenschappelijke instelling is voor mij verzekerd.

Ook Centurione's voorvaderen hadden zich zeker niet geschaamd de handen uit de mouw te steken en den zeeman het noodige nagelaten om door het leven te zeilen. En nu moest hij hooren, dat wegens het aangehaald Nederlandsch schip eene beslagneming zijner goederen in Genua en misschien ook een soort verbanning voor de deur stond.

Zeker was de paus bereid zijnen getrouwen dienaar te beschermen, maar de aangelegenheid was hier uit de hoogere geestelijke sferen, waarmede men niet dan uiterst voorzichtig omging, in het gebied der alledaagsche politiek en der gewone jurisdictie overgebracht. En daarin mengden zich pausen en kardinalen van hunne zijde zoo weinig mogelijk.

Deze zet van de, nog altijd, als zeer slim bekend staande, Genueezen kan een beslissenden invloed uitgeoefend hebben op het verder verloop. Wij zien ten minste, dat in een van de depêches (1610 Juli 10) een papier wordt ingelascht van den volgenden inhoud: ‘Het schip, dat onlangs door de galeien van Zijne Heiligheid werd aangehaald in de golf van Spezia, bevindt zich thans te Civitavecchia en de bemanning zit tot dusver in de ijzers.’

Men hoort hen razen!

‘Het verluidt in hofkringen, dat ongetwijfeld de lading wapens voor den hertog van Mantua bestemd was, aan wien zij zal worden uitgeleverd en volgens kardinaal Pinelli zullen de manschappen losgelaten worden en hun schip terugkrijgen.’

Dan gaat het stuk met eene lange redeneering over geestelijke en wereldsche rechtspraak op de verantwoordelijkheid van Centurione in en spoort aan, dat men hem in Genua zelf zal gaan verhooren. Bovendien komt het voorstel op, dat de Nederlandsche bodem zal worden gebracht, waar hij was in beslag genomen en daar aan de Republiek Genua uitgeleverd moet worden.

Achterop het in vouwe gevonden geschrift, maakt de staatssecretarie te Genua het concept van het antwoord: ‘Antwoorden, dat men hier afwacht, dat het schip worde teruggegeven, daar waar het genomen is.’

Kardinaal Pinelli en kardinaal Sauli schrijven dan, samen; op 16 Juli 1610; steeds in denzelfden bundel:

> Scrissimo a Vostra Serenità et Signorie Vostre Illustrissime circa il negotio del bertone sotto li 25 di giugno, delle quali lettere niuno di noi ha havuto risposta, nè per questo siamo restati, per il zelo che habbiamo della patria nostra et della sodisfattione Loro, di trattar più volte con Sua Santità sopra di questo negotio et habbiamo sempre ritrovato in Sua Santità molto desiderio di dar sodisfattione alla Serenissima Republica et di non pregiudicare la sua giurisdittione in cosa alcuna, ma d'accrescerla in quello che fusse in mano sua. Et dal trattare che habbiamo fatto con Sua Santità speriamo, che per dar sodisfattione alla Republica et per far gratia a ogn'uno di noi, che ne l'habbiamo pregata instantemente, si contentarà Sua Santità di rilasciare in libertà quel bertone nel modo ch'è stato preso, senza offesa alcuna di persone, nè diminutione di robbe.
> *(I cardinali Pinello e Sauli alla*, *Repubblica di Genova.)*

De beide kardinalen laten er geen gras over groeien, gaan weer op audiëntie en kunnen, op den laatsten der maand, een gunstige wending der aangelegenheid depêcheeren: ‘Na ontvangst van den brief van Uwe Doorluchtigheid[1] en Uwer Excellenties[2], hebben wij weer met den Heiligen Vader onderhandeld, conform den inhoud van ons schrijven van den zestienden, in dezen zin, dat Zijne Heiligheid zich zou verwaardigen te verordenen, dat het schip spoedig in vrijheid zou worden gegeven, met alles wat het aan boord heeft, zonder overlast voor de bemanning of andere personen. Wij brachten dit met den meesten nadruk voor en nadat Zijne Heiligheid eenige tegenwerpingen gemaakt had, nam Zij Haren tijd om ons Haar besluit te doen weten.

Vanavond heeft de Paus ons laten zeggen, dat Hij, uit toegenegenheid, als Hij altijd voor de Republiek heeft gehad en ook om ons Zijn gunst te toonen, er genoegen mee neemt het schip los te laten op de bovenstaande wijze; dat Hij zoo spoedig mogelijk desbetreffende beschikking zou nemen - waar wij

1) “Vostra Serenità”, de Doge.
2) “Vostre Signorie Illustrissime”, de Senaat, eigenlijk meer dan: Eccellenze.

het onze zullen doen om te bezorgen, dat het werkelijk geschiedt - en daarmede zal dan de zaak besloten zijn.'

Ondertusschen was echter de bom tegen Francesco Centurione ontploft. Maar deze proefneming met geweld zou met een sisser afloopen. Men leze slechts wat de twee kerkprinsen op den 24sten September op schrift stellen: 'Wij hebben vernomen van het vonnis, dat tegen Francesco Centurione geveld is en daar deze zaak, als Uwe Doorluchtigheid en Uwe Excellenties weten, door middel van ons behandeld is, voelen wij ons onder meer dan een opzicht verplicht Uwe Doorluchtigheid en Uwe Excellenties te verzoeken om, ons ter wille, den genoemden Francesco van dit gewijsde vrij te stellen.'

Daaraan voegt kardinaal Pinelli denzelfden dag nog een anderen persoonlijken brief van dezelfde strekking aan toe met de opmerking: 'en ik zeg U, dat Zijne Heiligheid dit vonnis zeer kwalijk genomen heeft, dat uitgesproken is tegen zijn dienaar Francesco en daardoor in eene slechte stemming gekomen is.'

Zoo heel gemakkelijk ging de zaak niet, want er wordt in het volgend jaar nog een ander kardinaal van Genueesche afkomst in gemengd. Zijn naam heeft een bekenden klank in de Nederlandsche geschiedenis. Daar staat tegenover dat een afstammeling van hetzelfde geslacht, markies Spinola, wien ik voor zijne belangstelling in mijne studies hier wel mag danken, in Genua de geschiedvorsching ook wat de Nederlanden betreft, een warm hart toedraagt.

Den brief wil ik, als een voorbeeld van goeden stijl en voortreffelijk Italiaansch hier in zijn geheel mededeelen[1]):

> '1611 gennaio 19. Essendo io da Roma stato avisato del molto sentimento, che hebbe et ha tuttavia Nostro Signore per esser costì stato processato e capitalmente bandito il signor Francesco Centurione, luogotenente delle sue galere, e per quello ch'è di più seguito in questo particolare, n'ho ancor io, come cittadino tanto interessato nella Repubblica havuto di continuo dispiacer grande parendomi non poter essere di servitio publico, che senza necessità si lassi continuare il medesimo disgusto di Sua Santità per accidente tanto casuale, quanto fu la presa di quel bertone, in la

quale son certo, che Vostra Serenità e Vostre Signorie Illustrissime non dubbitino punto, che il signor Francesco pensò di far cosa utile al ben comune e non di digustar Le in modo alcuno, nè per pensiero causare un minimo pregiuditio alla Repubblica, come possono anco esser certe, che ciò sia in tutto alieno dalla santa mente di Sua Beatitudine.
Perciò, essendosene rivisti insieme con lettere gli Illustrissimi signori cardinali della Natione, e parendoci negotio di molta consideratione e che non stia bene così, ci siamo resoluti unitamente d'interporci tutti e di pregare Vostra Serenità e Vostre Signorie Illustrissime - sicome io con tutta la maggior instantia et affetto che posso Le prego - che, in gratia di detti Illustrissimi miei signori cardinali e mia, siano servite di rimettere al signor Francesco il sudetto bando e riceverlo nella Loro pristina gratia.'
(Il cardinale Spinola, Roma, alla Repubblica di Genova)[1)]

Wij mogen aannemen, dat kort daarop de zaak geschikt werd, want hoewel ik geen stellig bericht daarover in de volgende brieven en verslagen van de diplomaten en kardinalen, die in Rome de belangen van Genua waarnamen, vond, ligt in het uitblijven van elke andere vermelding een bewijs, dat het tusschen beide steden weer geheel pais en vreê geworden was.

De bemanning had inmiddels tijd gehad de vaderlandsche havens te bereiken, en, terwijl het de vraag is of zij wel te weten waren gekomen, dat een paus zich in hun lot had gemengd, is er nauwelijks aan te twijfelen, of zij zullen in levendige kleuren aan vrienden en verwanten hun zomeroponthoud in Civitavecchia beschreven hebben.

Aan Nederland nam Genua het zeker niet kwalijk en telkens lezen wij van de vriendelijke betrekkingen die deze twee zeevarende machten met elkaar aanhielden[2)].

1) Genua, Archivio di Stato, Lettere Cardinali 2820, mazzo 22.
2) Zoo vinden wij in het Staatsarchief te Genua, in het zoogenaamde Cerimoniale. vol. VI fol. 5 vv. de volgende aanteekening over een Nederlandsch diplomaat: *'1706 a 11 settembre. Signor di Vandermeer, inviato de Stati Generali d'Olanda.*
Arrivò in questa città qualche giorni sono un inviato de Stati Generali d'Olanda, chiamato il signor di Vandermeer per trattar qualche negotij per parte di detti Stati e però in detto giorno fece instanza per l'udienza di Sua Serenità e due Eccellentissimi di Palazzo, che le fu accordata....' Op 16 September heeft hij nog eene audiëntie en op den 25-sten van dezelfde maand gaat hij naar zijn standplaats Turijn terug, waar hij bij den hertog van Savoie geaccrediteerd was.

Paus Paulus V keerde tot zijn groot werk van den bouw der nieuwe Sint Pieterskerk terug, dat in 1615 gereed kwam[1].

Francesco Centurione werd tot werkelijk commandant der pauselijke vloot bevorderd, voor nog een jaar of tien en trok zich toen in zijn eigen huis op den heuvel van het Quirinaal in Rome terug. Wij vinden hem daar dan in gezelschap van den diplomatieken agent van Genua: Bagicalupi genaamd, die van een zware ziekte hersteld rust zoekt in het gastvrije huis van zijn landgenoot. Het is niet onwaarschijnlijk, dat die twee onder elkaar nog eens de aanhaling van dat Nederlandsche schip en het aandeel dat Paulus V daarin nam, tot in de puntjes besproken hebben.

Voor ons is het een klein, maar zeker niet oninteressant kapittel, van de hoogst belangwekkende geschiedenis der betrekkingen tusschen Italië en de Nederlanden, waarvan wij hier te gelegener tijd nog andere zijden hopen te toonen.

Dit is nu alles goed en wel, maar het mooiste komt nog.

Mooi en verrassend is dit land eens en voor al...

Mijne studie-reis, die over jaren en jaren loopt, in de verschillende archieven en bibliotheken van Italië, voortzettend in de steden, die daarvoor in aanmerking komen, trof ik meer uitsluitsel over de aangelegenheid aan in het archief der Medici te Florence.[2]

Verwonderen deed het mij niet, maar wel veel genoegen ook voor mijne lezers, daar het verloop der eigenlijke aanhaling van dichterbij met tal van bizonderheden op den koop toe aan te treffen.

‘Op den tienden Juni’, begint het relaas, ‘kwam in de haven[3]

1) Zie: J.A.F. Orbaan, Der Abbruch Alt-Sankt-Peters, 1605-1615 (139 p.p.). Jahrbuch der königlich preuszischen Kunstsammlungen, Beiheft zum neun- und dreiszigsten Band, Berlin, 1919.
2) Eene kleine uitlegging is misschien hier wel op hare plaats, en, laat ons hopen, van Nederlandsch belang. Deze studies, die reeds een viertal boeken (en tal van tijdschriften-artikels) in verschillende talen opgeleverd hebben, terwijl twee andere weldra op weg naar den drukker zijn, zullen per slot van rekening dienen om een werk over de betrekkingen tusschen Italië en de Nederlanden in kunsten en wetenschappen nà de Renaissance zoo volledig en wel onderlegd als maar mogelijk zal zijn, te maken.
3) Florence, Archivio di Stato, Fondo Mediceo, no. 3507.

van Spezia kapitein Saschers, van Sc(h)agen in Holland, aan met zijn schip genaamd ‘de Heilige Johannes de Evangelist.’ Het schip had een lading, die uit koopwaren en verder uit wapens voor rekening van den hertog van Mantua en anderen bestond, die een krijgstocht tegen de Turken wilden ondernemen, ‘waaromtrent Zijne Heiligheid volledig ingelicht is.’

In de haven trof de kapitein een smaldeel der pauselijke vloot, bestaande uit vijf galeien, onder bevel van den admiraal Franceso Centurione, en bovendien twee andere Nederlandsche schepen aan.

De gezagvoerders van deze laatste gingen dadelijk hun nieuw-aangekomen landgenoot en collega bezoeken, met wien zij op den besten voet stonden.

Minder welkom was het bezoek van een van de Italiaansche kapiteins, die het schip eens kwam opnemen en verschillende vragen stelde: ‘waar zij vandaan kwamen, wat voor vracht ze aan boord hadden.’ De Hollander antwoordde, dat zij een maand geleden van ‘Amstradam’ gezeild waren, dat de lading uit boonen, zoute visch (salumi) enzoovoort bestond en dat zij hun cargadoor afwachtten, die over land zou komen.

De Italiaan vertrouwde blijkbaar de zaak niet en wilde die boonen eens nader bezien, maar bij het openen van het ruim merkte hij een aantal kisten op, die bizonder zijne aandacht trokken.

Een Grieksch matroos, die tot de bemanning behoorde, was zoo gedienstig hem te vertellen, dat die kisten vol wapens zaten, die voor een of ander krijgsdoel bestemd waren.

De Italiaansche kapitein nam het schip en alles wat er aan los en vast was nu nog eens wat nauwkeuriger op; hij constateerde dat het wèl uitgerust en van geschut en opvarenden rijkelijk voorzien was en kreeg toen opeens den schitterenden inval, dat het niets anders dan een kaperschip kon zijn.

Die opvatting werd met bijval door den admiraal Centurione begroet en dadelijk werd de Hollandsche kapitein ontboden, die in gezelschap van zijne twee landgenooten verscheen. Het nam niet veel tijd of Centurione zei hem in zijn gezicht, dat hij een dief en een zeeroover was!

De kapitein uit Schagen hield voet bij stuk, en zijn naam en positie op de behoorlijke hoogte, terwijl hij opwierp het getuigenis bij te brengen van Nederlandsche en Duitsche handelaars zoowel

in Livorno als Genua, die hij veel met denzelfden zeebodem ten dienste was geweest, en zelfs van den groothertog van Toscane...

Bovendien bood hij aan het roer en de zeilen van het schip aan land te brengen en zelf met de bemanning zich in gevangenschap te begeven, tot hij zich kon rechtvaardigen. De collega's boden ook nog borgstelling voor hem aan. Hij gaf toe eene lading wapens aan boord te hebben, die echter eigendom waren van den hertog van Mantua, in wiens dienst het schip, hij zelf en de manschappen stonden.

De schrijver van het rapport zegt, dat een rechtschapen zeeman met deze gronden genoegen had moeten nemen.

Dit was niet het geval met Centurione, die volhield dat hij met een zeeroover te doen had en het heele gezelschap - met uitzondering der twee andere kapiteins - in de boeien liet slaan.

Hij laat den Griek, een scheepsjongen en vijf andere matrozen, zeker ook niet-Nederlanders, roepen. Deze laatsten echter bevestigden wat de kapitein verklaard had. Eenige rake folteringen brachten hen tot andere meeningen. Zij beweerden, dat hun schip drie andere had buit gemaakt. De Griek, die inmiddels finaal omgekocht was, gaf daarmede zijne instemming te kennen.

Dan komt er een onverwacht heer op het tooneel, een Nederlandsch toerist, Essingh van naam. Hij verklaarde, dat hij gekomen was om Italië te zien, dat hij van beroep ‘gentleman’ was Centurione denkt dan heel slim te doen door dit weetlustig en op reizen gesteld heer vrije reis op zijne galeien tot Napels aan te bieden, onder voorwaarde, dat hij zou opbiechten wat er eigenlijk met dat schip gaande was. Hij beloofde dit te zullen doen; inmiddels ging ook hij in de boeien.

De reeder, die voor den hertog van Mantua het schip gehuurd had, kreeg van Centurione een vloed van beleedigingen te hooren.

De loods kreeg in de gaten, dat geen van de successievelijk geroepen lieden weer boven kwam en nam den maatregel den bevelhebber van het fort in kennis te stellen van deze vreemde gebeurtenis, kreeg echter ten antwoord, dat niemand eenig gevaar liep, want dat het een open haven was, en dat hij allen naar al zijn kracht zou verdedigen.

Weldra kreeg Centurione eene toevallige, maar welkome verontschuldiging om wat krachtiger op te treden.

Een ‘bombardier’ aan boord had, om een van zijne stukken schoon te maken, wat buskruit gebruikt, hetgeen eene kleine ontploffing veroorzaakte. Centurione vatte dit maar als een begin van vijandelijkheden op en liet zijne galeien, met de sporen naar den ‘Heiligen Johannes den Evangelist’ gericht, zich in slagorde opstellen.

Ook de loods en nog een paar soldaten deelden het lot van de kameraden en, terwijl de nacht reeds gevallen was, sleepten de galeien schip, kapitein, loods, bemanning en lading de haven uit op de hooge zee.

De volgende dag was een ‘dies irae’ voor den kapitein. Centurione liet hem voor zich verschijnen en gaf hem den vaderlijken raad de waarheid te zeggen, ‘net als de anderen gedaan hadden.’ Weigering, natuurlijk. Maar na een paar honderd slagen op zijn naakte lichaam en op raad van de bemanning gaf hij eindelijk toch maar toe, vertrouwend dat de hertog van Mantua hem uit al de ellende zou brengen, zoodra zij in het gebied van den paus zouden zijn gekomen, die zeker naar hunne klachten zou luisteren.

Erger verging het met den heer Essingh, wiens voornaam Jacob wij hier tevens leeren kennen.

Centurione herhaalde eerst zijne verlokkende aanbiedingen, en dat hij de waarheid moest zeggen, ‘hetgeen hij deed’, vervolgt het goed geschreven en pakkend bericht, door een goed getuigenis van schip, gezagvoerder en bemanning af te geven. Zij hadden maar één schip ontmoet, ook van Amsterdam, met een bevriend kaptein en hem van zijne lading wijn van Candia eene zekere hoeveelheid tegen wat visch ingeruild. Wie wat anders te zeggen had, sprak niets dan onwaarheid!

De ander wordt zóó woedend, dat hij met zijn eigen handen de kleeren van dezen rampzaligen toerist open rukt en hem zijn dolk op de bloote borst zet, dreigende hem voetstoots om te brengen. Daarvan schrikt hij toch terug, waarbij de omstaanders hem behulpzaam zijn. Ondertusschen geeft hij hem een paar stompen in zijn gezicht, laat hem geheel ontkleeden en ongeveer driehonderd slagen met een touw toedienen.

Essingh is een kerel van ijzer en staal. Na al die mishandeling geeft hij nog niet toe. Het was noodig op hem eene marteling toe te passen, die men alleen op een persoon van het mannelijk

geslacht kan aanwenden, om hem tot eene valsche verklaring te dwingen... Alleen op den aanblik van deze onmenschelijke behandeling geeft nu ook de reeder grif alles toe.

Centurione had zijn zin, en, nauwelijks in Civitavecchia, zijn haven bij Rome, aangekomen, zond hij een koerier naar de Eeuwige Stad met zijne voorstelling van het geheele verloop: ‘in de hoop’, zegt het rapport, ‘op die wijze beslag op al de goederen te leggen. Maar Zijne Heiligheid als gerecht vorst en geleid door den H. Geest, zond een commissaris om de zaak op nieuw te onderzoeken.’ De reeder en onze Jacob Essingh vertellen alles wat ze door- en meegemaakt hadden.

De vertegenwoordiger van het pauselijk parket ruikt lont en zendt den kapitein, reeder en loods met een handelsschip naar Rome. Essingh en de anderen blijven aan boord van de galeien en maken een reisje mee naar Livorno terug, met een kardinaal aan boord. Laat ons hopen dat deze laatste voor onze landgenooten in den scharijbel een oogje in het zeil gehouden heeft.

Te Livorno bieden de Nederlanders eene cautie van 50.000 dollars aan om het schip los te krijgen, maar het lukt niet.

Het drietal in Rome verschijnt voor kardinaal Serra in persoon. Bovendien treedt kardinaal Gonzaga voor zijn vader, den hertog van Mantua op, die een volledig rapport had opgezonden.

Paulus V zwichtte voor al die overtuigende elementen van gerechtigheid en beval dat alles weer in het gereede gebracht zou moeten worden. Centurione, blijkbaar niet alleen een ruwe zeebonk, maar ook een opstandige natuur, voldeed lang niet ten volle aan de pauselijke order. Toen ‘de H. Johannes de Evangelist’ in Civitavecchia kwam, was het schip door de matrozen van de galeien geheel leeg geroofd: voedingsmiddelen, ammunitie, zelfs de kleeren der bemanning waren ver te zoeken. Ze kregen wat scheepsbeschuit en toen ze in Livorno aankwamen verkeerden zij in beklagenswaardigen toestand, van alles ontbloot.

De schade liep dan ook in de duizenden.

De boonen en de zoute visch waren naar de haaien, of liever, totaal bedorven.

Hier eindigt de memorie, die waarschijnlijk door een Hollandsch koopman in Toscane woonachtig en die daar in hoog aanzien stond:

Isac Luss, is opgesteld en dan ook in zekere oneffenheden de hand van den niet-Italiaan verraadt.

In de buurt van het document, dat ik hierboven bijna in zijn geheel vertaalde, komen in den bundel archivaliën eenige brieven van aanbeveling van den groothertog voor, te zijner intentie, aan den Toscaanschen gezant te Rome geschreven, in het voorjaar van 1613, en zoo lang zal de zaak om de schadeposten te regelen zeker wel geduurd hebben. Ook al was hij waarschijnlijk een Jood, stond hij, volgens den brief van den groothertog, reeds bij diens vader in de gunst. Dat zou op zich zelf (behalve voor geneesheeren!) in Italië toen eene uitzondering, bijna eene onmogelijkheid geweest zijn, met uitzondering van de plaats zijner inwoning: Livorno, de nieuwe havenstad, waar Joden en andere ‘ketters’ (ook Hollanders) allerhande voorrechten genoten. In een volgenden brief vernemen wij dan, dat hij naar Rome kwam naar aanleiding van een geschil met den ‘generaal’ der pauselijke galeien, en kort daarop bedankt hij voor de genoten ‘onmetelijke gunsten.’

Hiermee: voorloopig slot.

Voorloopig, zeg ik, want nog onmetelijker zijn de mogelijkheden in Italië.

Wie kan zeggen, waar bijvoorbeeld Jacob Essingh, man van stavast, nog eens opduikt?

Ik zal het dan laten weten.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDXXI.

De Vader me ongenaakbaar bleef, onbuigbaar-stijf, strak, één,
Recht steeds van geest en leven, lijk ik zelf nog, maar iets weten
Kón hij, noch woû hij van 't wijd stormen, waarin neergesmeten
En weer geheven worden teêre bleeken. Trouw in leen

Nam hij 't vergaande Wanen daagscher bladen. Kille steen
Leek heel zijn wezen, vlak, klaar, droog. En, als steen-zélf, gezeten
Vreezend aan tafel, hoorde ik schaars iets praten. Weinig eten
Gewierd mij, daar iets méér aan 't ijzig-zwijgend Vrouw-mensch scheen

Min noodig, schoon haar eigen zoon glad schranste, wen alleen
Met háár en mij hij gretig zich vergastte aan beetre beten,
Raadslig bewaarde. Klein, verlegen zweeg 'k dan: 'k moest vergeten:
Ik heette gulzig, wen 'k wat vroeg. Als diertje in eng, dor veen

Dier duffe stroefheid, zakte ik weg, maar groeide hoog. 't Stil weten
Dier hankre Jeugd herrijst me als Hel, nu 'k peinzend streef, getweên.

CDXXII.

'k Heb veelal menschen leeren inzien, gladde en dies zóó schril
Verschillend van mijn eigen, wijder weten, dat 'k gelaten
Mij vaak al gauw terugtrok van hun daden en hun praten
En met mijn vreedge Ziel verzweefde hoog, oneindig, stil.

'k Wist, sinds mijn knaap-zijn, vaag bewust reeds al wat 'k moet dus wil
En later, wen de lieden, jonge vrienden, om mij zaten,
Met niet veel binnen-in geborens zeggende gelaten,
Te doen, als waren geniaal ze, voelde ik soms geril

Gaan door mijn nauw-bewogene, als verstrakte ledematen
En schertste men: ‘Kloos droomt weer’ zei 'k, met vriendlijke oogen, kil:
‘O, neen, ik dacht alleen aan iets....’ Maar forsch-gedempte gil

Van lachen haast me ontglipte. ‘Ontzettend-komisch, half-verwaten
Doen ze allen deftig’ dacht ik. Maar 'k verklapte 't niet: verspil
Van In-kracht meed ik. Voeler, Denker was 'k reeds bovenmate.

CDXXIII.

‘Nooit driftig worden’, zei 'k me als knaapje al, diep-in woestlijk willend,
Stil-stormend, maar warm-vast in al mijn uitingen, daar 'k vocht,
Sterk van nature, in 't Diepste en 't steeds dan won, ofschoon zich vlocht
Die Diepte samen uit veel wenschen, en nog nooit zich stillend

Mijn ziel was, wijd-uit levend, juichend breed of bitter gillend
Ver-in van pijnen telkens, wen 'k zag neder in de Krocht
Dees valen Waans, waar menschen leven voor zichzelf, schoon pocht
Haast iedre Kleine: ‘Ik leef alleen voor andren.’ Och, wen tillend

Zich op, ons Zien rijst boven 't Leven uit, dan zachtjes rillend
Erkent men, dat elk doet, zooals hij moet, schoon snel van bocht
Hij wendt zich om te meenen, dat hij 't Heil van andren zocht.
Wij zijn gedreevnen: steeds de Al-eene Ziel doet, die, straf-villend

Elk wezen op zijn tijd, dan nieuwe zendt, en kalmpjes drillend
Al Geestjes, met hen speelt, 't zij wreed of lief. Zijn's Wil 't al wrocht.

CDXXIV.

Dies bracht 'k ook levenslang 't niet ver in aardsche Faam. 'k Hoor klagen
Door leuke waners, dat 'k nooit was, want zoo 'k iets, jong van jaren,
Te zijn scheen, toch onmiddlijk na een dwaas energisch varen
Op dooden stroom, de riemen slippen liet en dus nauw slagen

Ooit kon, te zijn iets aêrs als niets. Och, 'k denk bij 't hooren zagen,
Hèrzagen van dat staeg weer suf herhaalde: Donkre haren
Boven klare oogen, doch die 't Leven voelen en dus staren
Nog diep-vast alles, duizlig-peinzend aan, als in de dagen

Mijns aanvangs toen élk Levende om mij lachte, zijn de ware
Symbolen, dat, mijn stil streng-werkend Aanzijn door, 't saai plagen
Van al zich, de eene op de andre, glad-afwisselende scharen
Van niets ooit zienden ijdlijk worstlen tegen 't wonderbare

Mystieke willen der Al-Eeuwge Ziel, Die in stil-gragen
Drang zwaar-droef stuwt en Dienaars kiest in peilloos wijd Behagen.

CDXXV.

Kalm-diepe, zeg 'k naar waarheid: 'k Werk en werkte, als knaap reeds broedend
Op 't verste voelen van 't poëtisch-pure, en 'k greep wat kwam,
Tot 'k zette 't hoog als vaste zuilen boven 't zwaar gezwam
Van vage breinen, laatre, die rad warlend, niets vermoedend

Van 't lang-beweez'ne, onlogisch, dwaas-vijandig bleven spoedend,
't Met wanen te overzwalpen. Och, ik, stille, als steevge dam
Gebeukt door 's Aanzijn's staege stormen, maar nooit deinzend tam,
Bleef, heel dien tijd door, als een wetend Wachter, krachtig hoedend

De al-eeuwge Waarheên, lachend overwegend wat men nam
Van dorre Duitsche droogaards, in onnoozel kil-strak woedend
Haken, al 't Nationale hier te doôn. Men schold, dat 'k lam,
Dof was en niets vermocht, en andre zotheên, die vergoedend

Wis moesten mijn streng stuwen zijn. Doch vredig, nimmer gram
Liet 'k steeds mijn Binnenst groeien, aller Gronden Grond bevroedend.

CDXXVI.

Waarom zou 'k haten één voor wat hij deed me eens? Vredig-fier
In 't Diepste, ging mijn wil steeds sterk door 't Aanzijn, nooit gebogen
Door wat er kwam om mij te knechten, zooals Vagren pogen
De Diepren met onecht gebabbel van een duit-of-vier

Te stuiten, voor hun ijdel- willend, zuur-scherp nijdig Zielspleizier.
O, hoe was 'k eens gehaat, omdat 'k steeds wars van waan en logen,
Streng streef goed, diep en vol als pure wil, om wijd naar 't Hooge
Oneindge weten stout te stijgen. Sneer op ijdlen sneer

Werd haast van kindsbeen toegesnauwd me door de ongeestlijk-droge
Leden der Massa, die zichzelf iets waanden. Ach, als spogen
Zij langs gaande aan leege ijlte, sprak, schreef élk. Mijn geest, door kier
Van luikende oogen zag vaal uit, en dacht gedwee: 't Is hier

Geen leuk-gezellig hoekje, de Aard, waar 'k toef. Doch sterk gedoogen
Moet 'k al dien raren laster, nu 'k van elders kwam gevlogen.

CDXXVII.

Was 't wreed, toen 'k weeë Onpsychischen, die nooit iets diep begrijpen,
Verdelgend sloeg met roeden waarster Waarheid, donkren spot,
Omdat mijn Ziel dit moest, die met zichzelf alleen en 't Lot,
Omhoog sprong in haar hooge kracht, na langen weemoed's nijpen?

Veel-zijdige poëten kunnen niet steeds vreedzaam pijpen
Van 't Lieve en Fraaie, stil-erkentlijk aan onweetbren God,
Die 't kwade tegelijk en 't goede nedersmijt in 't kot,
Waar we eindlijk wringen moeten, wen niet lieten pijnlijk slijpen

Gedwee we ons door 't fataal Beweeg der Wereld, dat als mot
Door-eet al andre Geesten van hun jeugd, totdat zij bot
Haast wierden voor al 't diepre Wijzre, dat slechts rijpen
Kan in der Eenzaam-sterken zielen, die geen sterfling knijpen

Naar eigen inzicht, neen, hem willen leeren denken, tot
Ze uit eigen krachten kunst en leven algeheel begrijpen.

Sonnetten door Hélène Swarth.

I. Palmzondag.

En wuivend, strooiend lelieën en palmen
Voor Hem, die wees den weg naar 't Vaderhuis,
Met hallélujah luid als zeegebruisch,
Boog 't wufte volk als windgeknakte halmen.

En, schrijdend, bleek, door 't lentig loofgeruisch,
Op 't sneeuwwit dier, in blank gewaad, met kalmen
Gelaten smartlach, bleef Hij even talmen -
En zag de schaduw van zijn martelkruis.

Luid klonk zijn lof van wegen, boomen, daken -
Doch in d'Olijvenhof zag Hij genaken
Den Engel Gods, die d'alsembeker bracht.
En, op zijn lippen, schroeiend wreed, Hij voelde
Den kus van Judas, die verraad bedoelde.
Doch zeegnen bleef Hij, liefdevol en zacht.

II. Goede Vrijdag.

Ik zie drie kruisen op een bergekruin,
Als donkre boomen, zwaar van vreemde vrucht.
En 't middelkruis rijst hoog in looden lucht.
En 't vale doornomkroonde hoofd valt schuin;
De bleeke lippen slaken zacht een zucht.
En de aarde beeft, als viel zij dra in puin -
Doch 't kruis ombloeit een roode rozentuin.
Het kruis omsuizelt vleugelengerucht.

Neen, open de oogen! Zie 't herlevend woud,
De struiken blij van 't blonde heesterhout,
Bekleed alrêe met knoppe- en bladerwâ,
Den blauwen hemel, 't feestlijk bloemengoud!

'k Sla de oogen óp, maar waar ik ga of sta,
Ik zie drie kruisen op den Golgotha.

III. Gelijk de bij.

Gelijk de bij, gevangen in een glas,
Waarin een kindje 't spelend plagend sloot,
Den tuin wel ziet vol bloemen blank en rood,
Sering in bloei en goudbesterreld gras,
Maar 't fulpen lijfje aan harde wanden stoot
En derft de kelken, waar ze uit honing las
En, zoekend vrijheid, zoemt haar donkren bas,
Eentonig lied van onbegrepen nood; -

Als droeve klacht van een violoncel,
Doortrilt haar zang de kristallijnen cel,
Tot één, meewarig, óp den beker licht; -

Zoo zoemt de ziel haar smartelijk refrein
Van bang verlangen, wreed gevangen zijn,
Tot Dood den beker heft - Dan vliedt ze in licht.

Toch tot haar doel door J. de Meester.
(*Vervolg en Slot van blz. 295.*) Tweede boek.

XII.

Glogau kwam en ook Polak. Die bracht een teekening mee voor een grafsteen. Eva had erop gestaan, dat het iets beters zou zijn dan een zerk. De moeilijkheid erbij was Marthe. Nadat de drie lijken aanvankelijk in het dorp van den moord waren geborgen, had een verre verwant, een priester, die ook voogd bleek over het kind, dat van den Baron doen weghalen. Waar 't was heen gevoerd, wist niemand; de zelfmoord alleen al verbood het kerkhof.... Toch komt dat terecht! - verzekerde Glogau: geld, van adel, een priester die voogd was; daar zou wel wat op zijn te vinden.

De vrienden, die zich hadden beijverd Max' lijk naar München te doen vervoeren, waren 't oneens geweest over Marthe. Mochten zij de twee nu scheiden? Maar hoe hen samen te begraven? Polak, door het telegram van Max overtuigd, dat de kosten hierbij geen bezwaar hoefden te zijn, stelde deze oplossing voor: naast elkaar, afzonderlijk. En zoo was gebeurd; op het graf van Max kon een steen met eerbetoon komen. 't Ontwerp, nu meegebracht, viel echter tegen. Eva verlangde het graf te bezoeken, wat den volgenden dag zou gebeuren; Polak zou de moeder en haar vergezellen.

's Morgens bleef Tante in het hotel; Max ging met zijn vrouw naar de Pinakotheek; Glogau, die dezelfde straat bewoonde, ontmoette Eva in het huis. Nu kon ze beginnen het werk te beschouwen, om het te schiften voor exposities en voor de platen der

necrologie. Ook over deze was 's avonds gesproken, doch niet dan terloops, met voorbehoud; eerst thans kon Eva alles zeggen.

Werkelijk sprak zij geheel openhartig; zelfs vertelde zij van Piet: wie dat was, wat hij haar was; dat ze zich geldelijk had gebonden, maar in het verlies van hem dien ze liefhad alleen zonder zelfverwijt zou berusten, indien ze voor zijn gedachtenis deed, wat er nog gedaan kon worden. Op de twee exposities te München, moesten er volgen te Berlijn, ook te Frankfort en in Holland, Hoewel het werk aan de moeder hoorde, mocht ze er voorloopig over beschikken; de nadere regeling moest zij nog treffen. Dank zij het geld van haar vader geërfd, zou ze met Max' nalatenschap werken, zoo, dat hij voortleefde door zijn kunst, in zijn vaderland en in Duitschland. Dan was hij niet te vroeg gestorven; hij had er zich in uitgeleefd, de gauw verleide, veel beproefde, maar altijd hard werkende kunstenaar.

- U was zijn vriend, u troost mij heerlijk. U durf ik alles vragen en zeggen. Mijn jonge neef wil nog twee dagen blijven, 'k hoop dat hij Tante mee terug krijgt; ik blijf zoolang het noodig is; twee, drie weken, langer hoeft niet. Maar ook daarna is er aldoor te doen.... Zoudt u zich er mee willen belasten? Mag ik dat vragen, bij al uw werk?.... Ja?.... Dan moet u mij ook toestaan, dat ik u geldelijlk schadeloos stel, anders mag ik uw hulp niet aanvaarden, de tijd van een kunstenaar is te kostbaar.... U wilt er van offeren voor een vriend. Goed, maar wat ik vraag is veel, het eenige dat ik terug kan geven, is iets meer vrijheid van beweging in uw overige tijd. Samen doen we het mogelijke, samen voor ons beider vriend. *Mijn* werk?.... Ja, dat offer ik. Ik heb u beleden wat Max voor me was: is het dan niet heel natuurlijk, dat ik voor zijn gedachtenis graag wat doè, mezelf vergeet; 'k zou nu bij m'n werk toch vervuld zijn van hem.... en dat ik van geld dat ik heb, wat afgeef? Geld is hier noodig, ik heb het toevallig; ik bid u: help me.... maar zeg dan ook ja. We hebben samen zoo'n mooie taak! Tentoonstellingen die representatief zijn, die een volledig overzicht geven, sober, vooral nooit te veel, maar compleet als karakteristiek. Een catalogus, juist omschrijvend, een mooi klein boekje, dat iedereen houdt. En dan bezoek, dus publiciteit, met andere woorden adverteeren en voor de kritiek relaties maken. U ziet hoeveel toezicht zal noodig zijn, dat wij de leiding overal hebben. Waarbij dan komt die necrologie, een nummer Kunstblätter of een boek....

Ik zou voor het laatste veel meer voelen, mits het onder de menschen gebracht wordt, hier en ook in Amerika; daarover moeten we uitgevers spreken. Natuurlijk tekst, maar vooral reproducties, die een volledige indruk geven van wat Max wilde en bereikte. Dus daarvoor eerste rangs materiaal....

Glogau luisterde getroffen. Opgestaan zei hij:

- Ik neem het aan.

Een handdruk, die Eva een heilig verbond werd. Die ware vriend was dus gewonnen!

Met Glogau soms naast zich bleef zij schouwen. In deze ruimte onder het dak, hokken met niets bewoonbaar gemaakt, zelfs zonder eenig spoor van behang; rommel, of het een pakzolder was; maakte Max zelf dit atelier, met een waarlijk prachtig licht, dat er als saamgeklonken inviel, één breede, volle, forsche klaarte. Op ongelijke afstanden van het meer breede dan hooge venster, dat de weelde was der werkplaats, stonden naast en achter of vóór elkaar, vijf als bij het eeuwig heengaan door hem zoo geplaatste portretten, of 't een posthume tentoonstelling zijn moest van wat hij deed zijn laatsten tijd.

In het midden, het meest naar voren, een doek bijna driemaal zoo hoog als breed, formaat van een ouderwetschen spiegel, *zij,* als staande in een raam, ten voeten uit, iets overhellend, beide armen omhoog, om er op te leunen. Fel levende schoonheid, koel gezien, zooals Eva Hermien in trots zag. Glogau zei:

- ‘De Duivelin!’ - Max, kunstenaar, kon dus Marthe zóó zien, vermocht haar zóó te schilderen, terwijl hij alleen was, hier in z'n werkplaats: - zijn Marthe niet, die van een ander: roofvogel, uitziend naar nieuwen buit.

Geheel in den hoek stond een zelfportret; als schilder, triest, een slobberdoes, als een gevloekte deerniswaardig.

Glogau vertelde wie de drie andere portretten voorstelden; het waren vrienden, in 't voorjaar geschilderd; Max wilde blijkbaar weer naar het portret. Twee waren zeer goed, het derde was minder. Maar Marthe volstond voor een reputatie! Ook het zelfportret had iets aparts.

Glogau, die onderwijl schetsen geschift had, was weer naast Eva komen staan.

- Kent u ‘Lulu’ van Wedekind? vroeg hij. Marthe deed aan Lulu denken.

- Heeft Max Wedekind gekend?

- Gewis. Natuurlijk ook Lulu. München is vol zulke wezens; denkt u maar aan Lola Montez, door wie de figuur voortleeft in de vaderlandsche geschiedenis van Beieren, al wordt dat niet op de scholen geleerd. Lola is Beieren's Montespan. Het hof, het leger, het tooneel, opera, dans en dan de schilders, de beeldhouwers en zelfs de schrijvers: de dames hadden 't voor het kiezen. Waarbij dan kwam de Weener invloed, 't Zuid-Duitsche, 't Katholiek sentiment, gemoedelijkheid, soms sentimenteel, eerder luchthartig, dikwijls pervers, uit inborst of door ontnuchtering. Max heeft het jaren lang doorzien, maar hóópte haar te veranderen.

- Gelooft u?

- Hij kon niet meer buiten haar. Zelfs als zij wist wat de oude van plan was - ik bedoel, dat hij Max wou dooden; gevaar voor zichzelf heeft ze nooit vermoed; en als ze dat dan aan Max verteld had, hij zou toch met 'r zijn meegegaan. Want althans bij tusschenpoozen dacht hij te zùllen overwinnen.

- Hoe heeft hij dan dit portret kunnen maken?

- In een moment van toorn en wanhoop. Of.... om haar te overtuigen. Zeker niet om haar te vleien! 'k Zoù zeggen: dit deed de andere Max, de kunstenaar, de sterke Max, wiens trots dacht: eens krijg ik haar zeker er onder. Zij begreep de opvatting wel: ze leefde zóó lang te midden van schilders! Ook merkte ze, dat het bijzonder knap werk was, waarover druk zou worden gepraat; dus nam z'er graag genoegen mee! 't Verklaart hun vlucht als een daad van verzoening.

- Wat staat daar in de hoek? vroeg Eva.

- Kunt u het niet lezen? ‘Frau Baronin’, Duitsche letters en dan van Max! O, maar u weet natuurlijk niet, waar Max haar in deze houding gezien heeft. Aan het station, op weg naar huis, de baron had een landgoed, twee uur van hier. Max was hen naar het station gevolgd, zonder dat de baron het gemerkt had; zij zag natuurlijk altijd alles. Toen kwam ze in haar volle lengte in de opening van het portier staan, zoogenaamd om den krantejongen en keek zegevierend naar Max. Om 'm te tarten? hem aan te halen? Voor vrouwen als zij maakt dat geen verschil. De ouwe, moe, sufte weg in zijn hoek.... 'k Heb haar nog eens bij Max ontmoet. Van een plan om samen te vluchten, hebben ze mij toen niets verraden; wel bond zij het blijkbaar weer met hem aan en Max miste de

geestkracht haar weg te sturen. Zijn eenig verwijt stond vóór haar op doek; zij keek er vaak naar, maar zei er niets van, althans geen woord in mijn presentie. Samen spotten ze met de baron; het klonk.... verschoonbaar, hoewel onplezierig.

- Van wanneer is het zelfportret? vroeg Eva, om over iets anders te spreken.
- Van.... ik meen April of Mei.

Toen ik hem schreef over Vaders portret! dacht Eva en bleef de ontroering niet meester. Daarin telde zij wel voor hem; haar voorbeeld had hem aangespoord, onder haar invloed maakte hij dàt, als om te zeggen: Zie mij, arme.

XIII.

Tante Lea kon niet meegaan om het graf te zien van haar zoon. In het huis stond de koffer met kleeren nog open, hij stond er voor een deel gevuld, juist als den ochtend toen Max kwam storen. Deze was nu naar het kerkhof met Eva. Mathilde was bij de oude gebleven, die tobberig neerzat op een crapaud, dicht bij haar bed achter open venster. Het was zeer warm en zij had hoofdpijn, na een nacht van te veel slapeloosheid. Waarom deed ze die lange reis! Ze zei het wel niet, maar Mathilde begreep haar uit vage klachten en uit de bitsheid, dat Eva toch alles regelde. Toen schrikte Tante van 't kamermeisje, boodschappend dat de dokter er was.

- Ein Arzt? Für mich?! - Zij wist van niets; Mathilde moest aandringen dat zij hem toeliet: Max wenschte dat de dokter besliste, of Tante den volgenden dag kon reizen. Gelukkig viel de toestand mee: wat overspannen bij de hitte, als mevrouw nu vandaag maar haar kamer hield; dokter zou haar een poedertje sturen. Mathilde liet hem uit, betaalde en kreeg de bevestiging: Tante mocht mee, als het moest gebeuren, den volgenden dag.
- En dat ik nou zijn graf niet zien zal....
- Zeur, dacht Mathilde, maar glimlachte liefjes.
- Ik zal dan nog maar wat gaan liggen.

Mathilde hielp haar weer in bed en ging in de hall illustraties kijken. Max en Eva vonden haar daar en befluisterden Tantes toestand. Men zou 'snamiddags bij Tante teaën; het meisje moest haar de poeder maar geven. Eva tufte nog naar het huis, om papieren en schetsen en krabbels te schiften; doch toen ze den open kof-

fer zag, kreeg ze medelijden met Tante, haalde hem leeg, lei onderin boeken, daarop de kleeren en kleinigheden, sloot het gelukkig deugdelijk slot en vond den concierge bereid voor een fooi den koffer naar het hotel te brengen. Tante kreeg nu ten minste iets mee - straks moest Eva de plannen met haar bespreken; zou het nuchtere oudje er iets van begrijpen?....

Haar bleef nu tijd om wat te schiften. Hoewel haar aandacht verstandigerwijs eerst het schilderwerk bijeenzocht, kwam ze er onwillekeurig toe te grasduinen in de stapels prenten, die dingen vol geest voor den Rothen Baum, waardoor heel Duitschland ‘Max’ gekend had. Zij verweet zich er vreemd voor te staan. Hoe was ze nooit op de gedachte gekomen, zich op het weekblad te abonneeren! Ach, Max had het ook nooit gestuurd. - Kind, dat begrijp je toch niet! zei hij. Doch hier had ze nu, met de teekeningen, een pak uitgescheurde afdrukken van die barok-fantastische kluchten, waarmee hij de anti-semieten kastijdde. Glogau vertelde er gisteren van en zij begreep nu zij ze zag, dat de eerste twee nummers den toorn der Joden hadden gewekt. De breed-ziende, onpartijdige Max, die eigen gebreken niet wilde verhelen! Deze smousen sjacherende, staan voor niets, als ze er geld aan kunnen verdienen. Maar ze smijten met geld voor de joodsche belangen. En de christenen met den mammon! O, die prins met z'n oude jodin, te Chicago van tusschen de varkens getrouwd! Toch, feller dan die ‘Schweine-Heirath’, dit ‘Black and White’: een trieste neger, die.... een vermomde jood blijkt te zijn, midden in den negerhaat ervarende dat de sneeuw-blanke Yankees hem eerder nog als neger dulden dan wanneer hij als jood staat ontmaskerd. Glogau had verteld, waarom Max in overleg met de Rothe Baum-redactie zijn voorstellingen aanvankelijk uit het Amerika van tachtig jaar geleden had gehaald. Daarna ging hij terug tot de middeleeuwen; ook: de eeuwige jood in den eeuwigen strijd.... zelfs liet hij dien strijd tusschen dieren uitvechten, want ook daar bleef de jood ‘minderwaardig’: een schaap en een aap - met hyena's tot vijand. Tot hij aan het slot, in twee weekblad-nummers, het relatieve gaf aller dingen.... in dit geval van de demokratie, waar de jood president, maar stiekum vermoord wordt, slachtoffer van een veemgericht, dat in een veertiende-eeuwsche zaal hem met elektrische foltering doodt.... De tekst was, als het verzinsel, eenvoudig; de teekening vol fantazie, verbluffend en rijk detailleerend, juist door de techniek

tot bewondering dwingend. ‘Max wreekt Rathenau’ was erkend, nadat de titel ‘Die Neue Gesellschaft’, aan deze laatste reeks gegeven, op die bedoeling had gewezen.

En dat alles zag zij nu pas, gisteren hoorde ze er voor het eerst van, niet eens op *zijn* weekblad geabonneerd! Wel drongen er redenen tot excuus, Max zelf had haar buiten zijn werk gehouden, maar toch.... zij zuchtte - nu was het te laat....

Of kwam zij nu juist op het goede moment: *Kon het nu een zaak tusschen hen zijn, in en over het geestelijke, waar ook de liefde is wat anders?*

Eva voelde zich verruimd. Max had geleefd alleen voor *dit.* Ook zijn passie verklaarde hij, als oorzaak en gevolg van *dit.* Zijn werk was de blijvende achtergrond, waarin hijzelf bleef, meer dan vroeger, immers uitsluitend èn beter begrepen. Hiervoor te zorgen, was nu háár taak. Zelfs Marthe ging mee in het geest'lijke over: Marthe vóórtlevend, tot roem van Max. Zij, Eva, zou waken, ook over *dien* roem, als ‘Frau Baronin’ of als ‘Marthe’, maar uitsluitend *den meester tot eer.*

Beschouwend, schiftend onverpoosd, terwijl deze herschepping van hare liefde als een verlossing haar verlichtte, zàg ze haar hand als willoos deinzen bij het opvatten van een klein, dun cahier, waarop stond geschreven: ‘Beelden voor Moeder, die zij nochtans nooit zal zien.’ Het lag daar, tusschen ander werk, niet geheimzinnig, onverscholen. Even aarzelde Eva het open te slaan. Maar was zij niet Zijn executrice? Vijf potloodschetsen, elk op een blad. Vreemd bewogen hield Eva het eene blad na het andere in de bevende hand. Het eerste: ‘Moeder met haar Jongen’: 't kind duwt het kopje tegen haar voorhoofd, de handjes streelen haar wang en kin. In hare half geloken oogen de lichtlach harer zaligheid. Het tweede: een slungel van twaalf of dertien, op het oogenblik dat Moeder de kamer verlaat, haastig grijpend naar haar beurs, die op de tafel is blijven liggen. Dan drie als: München I, II, III, Marthe, Marthe, nog eens Marthe; hij met een brief, blijkbaar van Marthe, boven vóór hem haar nevelbeeld; hij; zweep-gestriemd door de Amazone; en de laatste Zij, naakt met een hart aan een dolk.

Eva zag ze ontwapend aan. Haar haat aan Marthe was geslonken, nu Max zijn lijden zoo wel had geweten, Marthe's noodlotsmacht begrepen en, blijkbaar voor zichzelf alleen als een notitie vlug-

schetsmatig, zijn zwakheid als een ondankbaarheid, die hij zijn Moeder moest belijden, in Marthe had gepersonifieerd. Mooi was ze ook hier, op elke krabbel, zelfs als de schim in zijn eenzaamheid; maar o, wat had hij moeten lijden om haar die al zijn dagen vulde, om wie hij nachten wanhopig rondzwierf en hierbij minder leed dan naast haar; zóó onmiddellijk neer te zetten, een norsche schoonheid, stug, gesloten, onverbiddelijk dwingeland.

Nergens bleek, wanneer hij dit maakte.

Al was het van zijn laatste weken, den dag toen zij wenkte, draalde hij niet, verheugd haar volgend in den dood.

's Namiddags, vóór het avondeten, vroeg Eva Tante Lea verlof, over 't werk van Max te waken.

In presentie van den jongen Max en zijn vrouw en van Glogau en Polak, ontvouwde zij haar gansche plan, telkens Glogau's instemming vragend. Zij legde uit, dat uitsluitend het geestelijk belang van Max al hunne handelingen zou leiden. Zij beloofde, met Glogau een volledigen inventaris te zullen opmaken met een raming van de prijzen, voor welke zij dan verantwoordelijk bleef tegenover Tante. Veel wenschte zij aan musea te schenken, bereid de daarmee verloren waarde geheel of althans gedeeltelijk aan Tante, als Max' erfgename, te vergoeden. Max Bergmann, als advokaat, verzocht zij van deze verbintenis of afspraak een rechtsgeldig stuk te willen opmaken.

Een zwijgen volgde op haar spreken. Tante, diep in den fauteuil, schokte ontroerd, een zakdoek vóór 't gebogen hoofd. Max, die begreep dat er iets moest worden gezegd, wist hoffelijk deze tegenwerping:

- Maar Tante, wat een tijd zal dat kosten!
- Hoe meen je?
- Ik denk aan uw eigen werk.
- Dàt blijft vooreerst op de achtergrond!

Tante wenkte haar bij den fauteuil. Eva wou geen tranen-scène. Zij nam Tante's hand in de hare en bleef rustig vóór haar staan. Toen, toch door tranen heen, lispte de oude:

- Heb je zooveel van 'm gehouden?

Eva, recht, richtte den blik omhoog:

- Nu begint ons huwelijk, Tante.

Fransche bannelingen in de zuidelijke Nederlanden door Leopold Aletrino.

Welhaast drie jaren is het nu geleden dat de Hertog van Guise, kort na den dood van den Hertog van Orléans, als Hoofd van het Maison de France te Brussel aankwam om, zoolang de wet van 1886, waarbij het den hoofden der dynastieën, die over Frankrijk hebben geregeerd, verboden is het Fransche grondgebied te betreden, nog niet is ingetroken, aldaar in ballingschap te verblijven.

Kort daarop trad de twaalfjarige Prins Louis-Napoleon als Chef der Bonapartes in de rechten zijns eveneens overleden vaders, Prins Victor-Napoleon. Zoodat de Belgische hoofdstad nu reeds geruimen tijd opnieuw twee Fransche troonpretendenten binnen haar muren telt.

Trouwens, België schijnt door de natuur er toe aangewezen als verblijfplaats te dienen voor uitgewekenen en bannelingen. De revue- en kluchtspelschrijvers van weleer bezongen Brussel reeds als ‘la première étape des banquiers infidèles’. Deze niet vleiende benaming moge allicht wat buitensporig zijn geweest, in werkelijkheid was Brussel gedurende tal van eeuwen het hoofdkwartier der vreemdelingen, die wegens politieke twisten, godsdienstige oneenigheden, hofintriges of gewone vergrijpen genoodzaakt waren hun vaderland voor korten of langen tijd te verlaten.

Het voornaamste deel der uitgewekenen, die in den loop der tijden de Zuidelijke Nederlanden als oord hunner ballingschap hebben gekozen, was uitteraard Franschen; de overeenkomst van taal en de gemakkelijke verbinding met Parijs waren hiervan de oorzaak.

I.

Reeds in den winter van 1457 kreeg Brussel bezoek van den zoon van den Franschen koning Karel VII, de Dauphin Lodewijk, die zich de ongenade zijns vaders had berokkend door zonder diens toestemming in het huwelijk te treden. Men ontving hem uitermate vriendelijk en stelde het kasteel van Genappe te zijner beschikking. De Prins bracht er den tijd zijner ballingschap op de aangenaamste wijze door, en de gemoedelijke feestmalen, de vroolijke jachtpartijen en plechtige kerkgangen deden hem het wachten op den dood zijns vaders minder lang vallen. Weliswaar stelde hij meermalen pogingen in het werk om den koning uit den weg te ruimen, doch het mocht hem nimmer gelukken. Eerst in 1461 blies Karel VII den laatsten adem uit en kon Lodewijk XI den troon van Frankrijk bestijgen.

Na het vertrek van den Dauphin verstreken er vele jaren zonder dat de Zuidelijke Nederlanden door verjaagde of verbannen vreemdelingen werden bezocht.

In het begin der 17e eeuw echter kwamen wederom twee vorstelijke personen te Brussel een schuilplaats zoeken. De politiek, noch de godsdienst waren evenwel de oorzaak hunner vlucht; de reden was een zuiver romantische.

Koning Hendrik IV, die de jonge en schoone Margareta van Montmorency aan den Prins van Condé tot gemalin had geschonken, had zelf eene groote liefde voor de jeugdige prinses opgevat en, in spijt van zijn grijze haren, aarzelde hij niet haar gedurig met zijn liefdesbetuigingen te vervolgen. Teneinde den lastigen minnaar te ontloopen, namen de Prins en zijne gemalin de wijk naar Brussel. Doch de koning deed de schuilplaats der jonggehuwden opsporen en zond boden uit om de vluchtelingen tot terugkeer over te halen. Zijn smeekbeden, zoowel als zijn dreigementen, stuitten evenwel telkenmale op een formeele weigering af. De Prinses echter had wel gaarne gezien dat men een poging had gewaagd om haar te ‘ontvoeren’. Zij verveelde zich namelijk op gruwelijke wijze aan het Brusselsche hof, waar de Spaansche etiquetten met groote gestrengheid werden nagekomen. Doch Condé hield een wakend oog op de levenswijze zijner echtgenoote. En toen hij op zekeren dag een onderhoud had afgeluisterd

tusschen den markies de Coeuvre, één van de vele afgezanten des Konings, en de prinses, waarin sprake was een plan tot ontvoering der laatste, maakte hij zooveel misbaar, dat men de burgerwacht in het geweer moest roepen om de menigte, die zich voor het paleis had verzameld, uiteen te drijven.

Nadat de markies aan den Koning verslag had gedaan van zijn mislukte expeditie, stelde deze een waanzinnig plan op om toch in het bezit te geraken van de vrouw, die hij zoo vurig begeerde. Hij besloot de Zuidelijke Nederlanden binnen te rukken met een leger van 30.000 man! Alle toebereidselen voor den tocht waren reeds gemaakt en het bevel tot den opmarsch der troepen zou worden gegeven, toen het dolkmes van Ravaillac deze onbezonnen daad intijds belette. De moord op Hendrik IV heeft de Nederlanden wellicht voor veel onheil gespaard.

Het is inderdaad merkwaardig dat twintig jaren nà deze schokkende gebeurtenissen, de weduwe van Hendrik IV eveneens naar de Zuidelijke Nederlanden uitweek. Maria de Medicis, die wegens hare kuiperijen met den Kardinaal de Richelieu door haar zoon Lodewijk XIII uit Frankrijk was verbannen, had ook Brussel als woonplaats gekozen.

Brussel bereidde haar een koninklijke ontvangst. Onder het luiden der klokken deed zij den 13 Augustus 1631 haar blijden intocht, geëscorteerd door een militaire eerewacht en gecomplimenteerd door het gemeentebestuur, dat haar volgens de traditie, een gouden sleutel op een zilveren schaal aanbood. De bevolking juichte de vorstelijke gast geestdriftig toe en aartshertogin Isabella ontving haar in het paleis met de ceremonieën en het praalvertoon der koninklijke bezoeken. In de stad ontstak men vreugdevuren en organiseerde volksfeesten te harer eere. De koningin-weduwe was opgetogen over de schitterende ontvangst. En haar geluk was volmaakt toen haar jongste zoon, Gaston, eenige maanden later eveneens Brussel binnentrok.

Gaston van Orléans, met dezelfde vreugde en hetzelfde eerbetoon begroet, vertoefde slechts korten tijd te Brussel. Op zekeren morgen was hij spoorloos verdwenen en hoorde men dat hij naar Frankrijk was teruggekeerd.

Een noodlottige gebeurtenis zou weldra het geluk van Maria

de Medicis komen verstoren. De stad Trier was door de Spanjaarden bezet en Richelieu, die zich wilde wreken, had de Fransche troepen bevel gegeven de Nederlanden binnen te dringen. Toen men te Brussel vernam dat het Fransche leger reeds tot Tervueren was voortgerukt, werd de bevolking door een panischen schrik bevangen. Men zag zich reeds den vijand voor de poorten der stad en vreesde een langdurige belegering. De burgers schoolden samen bij het paleis van Maria de Medicis, daar men in den waan verkeerde dat de tegenwoordigheid der vorstin binnen de stad de oorzaak van de komst der Fransche troepen was. De Koningin-weduwe haastte zich naar Antwerpen te vluchten. Doch Brussel kwam ditmaal met den schrik vrij, wijl de keizerlijke troepen onder bevel van generaal Piccolomini de Franschen deden terugdeinzen.

Maria de Medicis keerde nu naar haar woning in Brussel terug, maar zij ondervond in vele opzichten niet meer de sympathie, waarop zij tot dusver aanspraak maken mocht. Men kwam haar met onverschilligheid tegemoet en bejegende haar zelfs meermalen onheusch. Zij verliet dan ook weldra de Zuidelijke Nederlanden voor immer en vestigde zich te Keulen, waar zij in 1638 door de wereld verlaten en vergeten in armoede overleed.

Zestien jaar later werd Brussel bezocht door den grooten Condé, de zoon van den Prins van Condé en van Margareta van Montmorency, wier romantisch avontuur hierboven is verhaald. De held van Rocroi had aan de zijde der Spanjaarden den Koning van Frankrijk bestreden en was nà zijn nederlaag naar Brussel uitgeweken. Hier leefde hij temidden van een aantal vrienden en landgenooten, en de kleine, woelige kolonie gaf aan het eentonige leven der stad een buitengewone vroolijkheid. Zoolang de toelagen uit Spanje rijkelijk vloeiden, namen de festijnen en banketten schier geen einde; doch niet zoodra waren de financieele bronnen uitgeput, of men zag zich genoodzaakt de meest mogelijke zuinigheid te betrachten.

Niettegenstaande de geldelijke zorgen, die hij te Brussel heeft leeren kennen, voelde Condé zich bizonder tot de stad aangetrokken. Toen hij zich dan ook met het Fransche hof had verzoend en naar Parijs was teruggekeerd, betuigde hij zijn dank

aan den Brusselschen magistraat voor de gastvrije ontvangst, welke hem was ten deel gevallen. Trouwens, men had hem niet met leege handen laten heengaan. Hij ontving tal van kostbare geschenken, o.a. een sierlijke statiekoets, die later te Parijs grooten opgang maakte.

Eén ding had Condé bij zijn vertrek vergeten: het betalen zijner schulden!

II.

Met Condé werd - voor vele jaren althans - de categorie van bannelingen besloten, welke uit vorstenhuizen stamden. Voortaan waren het hoofdzakelijk letterkundigen, geleerden en wijsgeeren, die wegens de driestheid hunner woorden uit hun vaderland waren verjaagd.

Het verblijf van deze groep van intellectueelen te Brussel vormt een der belangwekkendste hoofdstukken uit de geschiedenis der stad.

De herroeping van het Edict van Nantes door Lodewijk XIV had aan het einde der XVIIe eeuw de buitengewone sterke uitwijking tengevolge, welke eveneens voor de Noordelijke Nederlanden van groot gewicht is geweest. Daar het den slachtoffers van het Edict niet mogelijk was zich in de zuidelijke provinciën te vestigen, omdat deze zich toenmaals nog onder het juk van het streng-katholieke Spanje bevonden, trokken velen naar het Noorden en verrijkten Pruisen, Engeland en de Noordelijke Nederlanden met hun bizondere gaven en talenten. Eerst in den aanvang der XVIIIe eeuw vloeide de stroom van ‘réfugiés de la plume’ naar de Zuidelijke Nederlanden terug.

Onder de eerste uitgewekenen van dit nieuwe genre behoorde de dichter Jean-Baptiste Rousseau (niet Jean-Jacques dus). Het Parlement van Parijs had hem in April 1712 beschuldigd ‘d'avoir composé et distribué des vers impurs, satiriques et diffamatoires’ en hem voor levenslang uit Frankrijk verbannen. Gedurende tal van jaren leefde Rousseau te Brussel, waar hij zich uitsluitend wijdde aan zijn godsdienstige plichten. Tot zijn laatste levensuren protesteerde hij tegen de beschuldigingen van het Parlement.

Abbé Prévost hield zich ook korten tijd te Brussel op alvorens

naar Amsterdam door te reizen.[1] Een Parijsch lasterblaadje, waarvan men hem de redactie toeschreef, had den schrijver van *Manon Lescaut* een bevel tot uitwijzing bezorgd. Hij keerde niet naar Frankrijk terug vóór dat de kwade geruchten, welke over zijn persoon de ronde deden, onjuist waren verklaard.

Een der meest vermaarde bezoekers, welke de stad Brussel in den loop der 18e eeuw verscheidene malen binnen haar muren mocht ontvangen, was François-Marie Arouet de Voltaire[2] die, zooals bekend is, een groot deel zijns levens buiten Frankrijk heeft doorgebracht. Naar zijn correspondentie te oordeelen, viel de Belgische hoofdstad slechts weinig in zijn smaak; hij spaarde haar dan ook zijn kritiek geenszins. Brussel bood immers ten tijde van het bestuur der vrome en ingetogen Aartshertogin Elizabeth zeer weinig genoegens. In een brief, dien Voltaire in 1740 aan den toekomstigen Frederik de Groote schreef, komt hij ronduit voor zijn meening uit:

'Bruxelles est le séjour de l'ignorance. Il n'y a pas un bon imprimeur, pas un graveur, pas un homme de lettres et sans Mme. du Châtelet, je ne pourrais parler ici de littérature'. Later drukte hij zich in een zijner gedichten nog duidelijker uit:

'Pour la triste ville où je suis,
C'est le séjour de l'ignorance,
De la pesanteur, des ennuis,
De la stupide indifférence!'

De slechte indruk, dien Brussel op Voltaire maakte, werd nog vergroot door het feit dat de dichter geen uitgever vond voor het eerste deel van zijn *Henriade.*

Tijdens een zijner veelvuldige bezoeken aan Brussel, ging Voltaire den dichter Rousseau, wien hij een bizondere genegenheid toedroeg in diens woning begroeten. Het onderhoud der beide poëten, dat aanvankelijk een uiterst vriendschappelijk karakter droeg, nam evenwel een tragisch einde. Een geestig, doch scherp woord van Voltaire was de oorzaak dat de twee vrienden als onverzoenbare vijanden scheidden. Rousseau, die zijn kunst-

1) *Les émigrés français aux Pays-Bas,* par Felix Magnette.
2) *Voltaire en Exil,* par B. Gastineau.

broeder een *Ode à la Postérité* had voorgelezen, vroeg diens oordeel. Als eenig compliment antwoordde Voltaire: ‘Je doute fort qu'elle parvienne à son adresse’! Rousseau vergaf hem nimmer deze ironie!

De verovering der Bastille en de gebeurtenissen die daarop volgden, hadden tal van aristocraten een goed heenkomen naar het buitenland doen zoeken.

Wij vinden een kleurige beschrijving van deze zonderlinge emigratie in een rapport van den Prins de Ligne. Daarin wordt medegedeeld, dat zich in 1790 in het Brusselsche Park een groepje Fransche officieren bevond, ‘portant des uniformes de toutes couleurs, traînant après eux de grands sabres, sur le tranchant desquels ils parlaient de faire passer tous les patriotes de leur pays, tandis que de galants évêques, voire même des archevêques, des abbés musqués, poudrés, en costume de petits-maîtres, la lorgnette à la main, voltigeaient et faisaient des agréables auprès des grandes dames que la tempète révolutionnaire avait jetées parmi nous’.

De ‘grandes dames’, die zich onder het groepje mengden, vormden echter niet alleen het aantrekkingspunt van het bonte heeren-gezelschap; balletdanseressen en actrices flaneerden dagelijks langs de openbare wegen en gaven den eerzamen Brusselaars aanstoot door haar opzichtige toiletten en ongedwongen manieren....

In de jaren gedurende welke het lot der Zuidelijke Nederlanden zich in handen der Franschen bevond, bleek het niet mogelijk de traditie van gastvrijheid en verdraagzaamheid langer na te komen. De sluwe spionnen tijdens het Directoire en het Eerste Keizerrijk maakten zulks onmogelijk. Niet zoodra echter was België van het Fransche juk verlost of de oude gebruiken werden wederom in eere hersteld. De gelegenheid daartoe liet niet lang op zich wachten.

Na den val van Napoleon haastte de nieuwe regeering zich de leden der Conventie, die voor den dood van Lodewijk XVI hadden gestemd, uit Frankrijk te verbannen. Het meerendeel der uitgewekenen, waaronder zich bevonden: Barrère, Cambon, David, Merlin, Mailhe, de la Rozière, Thuriot, Vadier en Cambacères,

trok naar België. Op aandrang der Fransche regeering werd Merlin aanvankelijk den toegang geweigerd. Deze scheepte zich dan ook den 15 Februari 1816 te Duinkerken in, teneinde naar New-York over te steken, doch een orkaan wierp het schip op een zandbank en deed het vergaan. Merlin behoorde onder de weinige geredden en keerde naar het vasteland terug. Opnieuw drong Lodewijk XVIII er op aan dat Merlin uit België zou worden verjaagd, doch ditmaal weigerde Koning Willem I met de bekende woorden: 'Le mer me l'a rendu, je le garde'![1)]

De beroemde schilder Louis David had zich met hart en ziel in de revolutionnaire actie begeven. Tijdens de vergadering der Conventie stemde hij voor de terechtstelling van Koning Lodewijk en verklaarde zich tevens voor de verbanning der Girondijnen; bovendien was hij de intieme vriend van Marat en Robespierre. Den 14 Juli 1815, bij de woelige tooneelen der Restauratie, werd hij gevat en in een der Parijsche kerkers geworpen. Lang bleef hij daar niet. Zijn leerlingen richtten namelijk een verzoekschrift tot de regeering en wisten Davids bevrijding te bewerkstelligen. Hij zag zich echter genoodzaakt zijn land te verlaten en vestigde zich te Brussel, waar zijn atelier, dat door tal van artisten en maecenassen werd bezocht, weldra het middelpunt van het artistieke leven der Belgische hoofdstad werd.

Herhaaldelijk had men reeds getracht David er toe te bewegen bij het Fransche gouvernement de noodige stappen te doen om wederom in gratie te worden aangenomen, doch de kunstenaar-politicus wees elk voorstel beslist van de hand. Een hooggeplaatst ambtenaar aan het ministerie van Schoone Kunsten maakte zelfs speciaal de reis van Parijs naar Brussel om hem over te halen. Om amnestie te verkrijgen diende David zich slechts bereid te toonen, het portret van Lodewijk XVIII te schilderen. 'Je veux bien, antwoordde de schilder, mais apportez moi sa tête'!

In 1825 stierf David te Brussel. Een groote drie jaar geleden is de honderdste jaardag van zijn overlijden met een plechtigheid op het kerkhof van Evere (Brussel) herdacht.

Omstreeks het tijdstip van Davids verblijf in de Belgische hoofdstad verleende deze eveneens gastvrijheid aan eenige generaals uit het Eerste Keizerrijk, aan ambtenaren uit het tijdvak

1) *Les Conventionnels en Exil,* par Albert Tournier.

der ‘Honderd Dagen’, aan journalisten en andere emigranten. Het is begrijpelijk dat al deze bannelingen met dankbaar hart de stad verlieten. Zoo schrijft de bekende dramaturg Theodore Barrière:

‘J'ai conservé le souvenir de tout ce dont j'ai été témoin chez ce bon peuple belge, hospitalier par ses moeurs encore plus que par ses lois. Je n'ai jamais été si heureux que dans les quinze années passées à Mons et à Bruxelles’.... terwijl er in *Le Nain Jaune réfugié,* een Parijsch spotblaadje, dat eveneens naar België was ‘uitgeweken’ en tijdelijk te Brussel uitkwam, een zeer vleiend doch ietwat ironisch-getint artikel verscheen over de Belgische hoofdstad: ‘La ville de Bruxelles est devenue le point de réunion de ce que Paris offrait naguère de plus distingué dans toutes les professions. Officiers, couverts de gloire, hommes de lettres, artistes de premier mérite, gens de la meilleure compagnie, tous viennent y partager le bonheur dont on jouit sur cette terre hospitalière. On les accueille comme des amis, comme des pères, comme des compagnons d'armes. Partout règne une franche cordialité, une politesse affectueuse. Les concerts, les bals, les cercles les plus brillants se succèdent dans cette ville qui, grâce au gouvernement français, deviendra bientôt le gouvernement de monde’....

België bleef na de veelbewogen tijden, die op den val van Napoleon I volgden, gedurende tal van jaren van ongenoode gasten gespaard. Eerst na den Coup d'Etat brak de stroom van emigranten opnieuw met kracht los en het aantal republikeinen, dat in December 1851 de Belgische grenzen overtrok, bedroeg meer dan zevenduizend. Achthonderd van hen vestigden zich in België.

Het beleid der toenmalige liberale regeering werd in den loop der jaren geen kritiek gespaard, daar minister Rogier zich weinig om de traditie der Belgische gastvrijheid bekommerde en met groote gestrengheid optrad. Hij vreesde blijkbaar een al te grooten toevloed van philosofen, professoren, letterkundigen en redenaars!

Het valt echter niet te ontkennen dat het verblijf van zulk een groot aantal bekwame mannen voor het intellectueel leven van België van zeer veel nut is geweest.

Den 22en Januari 1852 deed Victor Hugo zijn intrede te Brussel.[1)] Tijdens de eerste weken van zijn ballingschap was de beroemde dichter genoodzaakt herhaaldelijk van woning te veranderen, totdat hij ten slotte een der antieke, gothische huizen op de Groote Markt betrok, naast het 'Maison du Roi', waar eertijds de graven Egmont en Hoorne waren terechtgesteld.

Aanvankelijk voelde de auteur van *Les Misérables* zich in Brussel weinig thuis. Het 'Journal des Concourts' bevat een brief, dien hij in Augustus 1852 heeft geschreven en waarin hij zegt: 'il fait triste ici, il pleut, c'est comme s'il tombait des pleurs'. Doch allengs begon hij zich aan het Brusselsche leven te gewennen en ging hij zijn ballingschap als een reis in den vreemde beschouwen. Hij werkte ijverig aan zijn *Napoléon le Petit,* dat volgens de ingewijden een geducht schotschrift op den nieuwen keizer van Frankrijk worden zou. Hugo sprak geen enkel gerucht tegen, integendeel het mishaagde hem niet deze dagelijks in omvang te zien toenemen, zoodat ten slotte de verschijning van het sensationeele werk in het gansche land was aangekondigd. Hugo trachtte op slinksche wijze een exemplaar van het anti-napoleontische pamflet over de Fransche grenzen te brengen, hetgeen hem zeer wel gelukte. Doch in Brusselsche regeeringskringen kon men zulks niet lijdelijk aanzien; Piercot, de minister van binnenlandsche zaken, maakte dan ook weldra zijn voornemen kenbaar om Victor Hugo het verblijf in België verder te ontzeggen. Niet zoodra echter had dit bericht den burgemeester De Brouckère bereikt of deze snelde naar het ministerie teneinde den premier over te halen het verbod niet uit te vaardigen. Zijn stap had de gewenschte uitwerking. Hugo werd niet rechtstreeks over de grens gezet, alleen gaf men hem duidelijk te verstaan, dat hij beter deed het land te verlaten. De dichter toonde zich zeer gevoelig voor dezen raad en vertrok naar Guernesy, waar hij zich voor goed vestigde. Toch kwam hij nog verscheidene malen naar Brussel en wel in 1862, ter gelegenheid van een feestmaal, dat zijn uitgevers hem aanboden nà het succes van zijn *Misérables.*

Tijdens dit feest, waartoe de voornaamste Fransche en Belgische schrijvers waren uitgenoodigd, wijdde Hugo een dronk aan Burgemeester Fontainas, de opvolger van De Brouckère, en

1) *Les proscrits du Coup d'Etat en Belgique,* par P. Wauwermans.

zeide: ‘J'ai du bonheur, en vérité, avec les bourgemestres de Bruxelles, il semble que je sois destiné à toujours les aimer. Il y a onze ans, quand, j'arrivai à Bruxelles, le 12 décembre 1851, la première visite que je reçus fut celle du bourgemestre, Mr. Charles de Brouckère. Celui-là aussi était une haute et pénétrante intelligence, un esprit ferme et bon, un coeur généreux’.

‘J'habitais la Grand'Place de Bruxelles qui, soit dit en passant, avec son magnifique hôtel de ville, encadré de maisons magnifiques, est toute entière un monument. Presque tous les jours, Mr. Charles de Brouckère, en allant à l'hôtel de ville, poussait ma porte et entrait. Tout ce que je lui demandais pour mes vaillants compagnons d'exil était immédiatement accordé. Il était lui-même un vaillant; il avait combatu dans les barricades de Bruxelles. Il m'apportait de la cordialité de la fraternité, de la gaité et en présence des maux de ma patrie, de la consolation’.

Intusschen waren Hugo's kameraden er in geslaagd zijn *Napoléon le Petit* in Frankrijk te importeeren. Het eerste exemplaar bereikte de grens in het lichaam van een prachtige.... kabeljouw, die door een Parijsch bankier met tachtig franken werd betaald. Andere exemplaren volgden weldra, verborgen in kazen of koek, en het spreekt van zelf dat zij te Parijs gretig werden gekocht, ondanks het wakend oog der politie.

Tot de meest bekende slachtoffers van den Coup d'Etat behooren nog: Deschanel, Charras, Edgar Quinet, Madier de Montjau, Pascal Duprat, Bancel, Camille Berru en vele anderen.

Aan Emile Deschanel, vader van Paul Deschanel, den overleden president der Fransche Republiek, heeft de stad Brussel de instelling te danken der z.g. ‘Conférences Littéraires’. Deze voortreffelijke redenaar opende den 3en Maart 1852 in de ‘Cercle artistique et littéraire’ een serie voordrachten over letterkundige onderwerpen, welke rijkelijk tot den bloei van het literaire leven van Brussel hebben bijgedragen. Bovendien heeft Deschanel tijdens zijn ballingschap verschillende belangrijke werken het licht doen zien, o.a. een interessante studie over *Le Théâtre d'Aristophane.* Zoo gaf Madier de Montjau, die volgens zijn tijdgenooten over buitengewone oratorische gaven beschikte, gedurende eenige

maanden in het Théâtre des Galeries St. Hubert een cursus over klassieke en moderne redenaars. Ook Bancel hield in de Vrije Universiteit vele voordrachten, welke in zijn *Harangues de l'exil* zijn saamgevat. Camille Berru werd in de redactie der ‘Indépendance Belge’ opgenomen.

Toen Edgar Quinet zich te Brussel vestigen kwam, verkeerde hij in geldelijke zorgen. Sinds korten tijd was hij weduwnaar en leefde een triest bestaan in eene voor hem vreemde omgeving. Een nobele, hoogstaande vrouw zou zich echter weldra aan zijn zijde scharen, om hem met hare liefde en toewijding het verloren levensgeluk weer te geven. De dochter van den Roemeenschen dichter Georges Asaki, Hermine, die in het Collège de France de cursussen van Quinet had gevolgd, had destijds reeds een groote vereering voor hem opgevat. En toen zij vernam in welke droeve omstandigheden Quinet de dagen zijner ballingschap sleet, toog zij naar Brussel. In Juli 1852 trad zij met hem in het huwelijk.

Napoleon III had in 1859 de amnestie afgekondigd voor de bannelingen van den 2en December. Doch Edgar Quinet weigerde naar zijn vaderland terug te keeren. Hij verliet België en ging wonen te Veytaux, een dorpje boven Montreux, waar hij tot zijnen dood vertoefde. De figuur van Edgar Quinet is in de geschiedenis der Fransche réfugiés ongetwijfeld de meest belangrijke geweest. Zijn invloed heeft zich nog lang na zijn heengaan in de letterkundige en journalistieke wereld van België doen gelden.

De komst te Brussel van Alexander Dumas père hield geen verband met de politieke gebeurtenissen dier dagen. Dumas had slechts de bannelingen naar België vergezeld omdat zijn ‘Théâtre Historique’ te Parijs was failliet gegaan en hij daardoor in geldnood verkeerde. Hij kwam hier echter niet gaarne rond voor uit en veinsde daarom zijne verontwaardiging over den Coup d'Etat. Teneinde nu zijn schuldeischers te ontloopen trok hij naar Brussel en huurde op de Boulevard de Waterloo een woning, welke hij in een klein paleis deed herscheppen. Zijn ‘soireés littéraires et artistiques’, waartoe Dumas de élite der Brusselsche kunstwereld uitnoodigde, maakten sensatie en vormden een nieuwe aantrek-

kelijkheid in het rustige, provinciale leven der Belgische hoofdstad.

Het was echter geenszins verwonderlijk dat de ruime levenswijze van den schrijver der *Trois Mousquetaires* groote sommen gelds vereischte. Doch Dumas' onuitputtelijke fantasie en zijn geroutineerde pen verschafte hem steeds het noodige kapitaal om zijn ‘grand train’ met succes te kunnen volhouden. In Brussel alleen schreef hij twaalf dramatische werken.

Pierre Joseph Proudhon kwam in Juli 1858 naar Brussel. Hij was te Parijs veroordeeld tot drie jaren hechtenis en vier duizend francs boeten, wegens de publicatie van zijn geschrift over: *La Justice dans la Révolution et dans l'Eglise.* Hij vluchtte evenwel naar België, doch wilde niet dat men hem tot de ‘bannelingen’ van den Coup d'Etat rangschikte. ‘Je ne suis pas un réfugié politique, zeide hij, je suis plutôt un réfugié philosophe!’ Hij maakte deel uit van de redactie van het *Office de Publicité,* een weekblad der boekhandelaren, waaraan vele letterkundigen van naam medewerkten. Een zijner artikelen in dit blad haalde hem de woede van de Brusselsche bevolking op den hals. Hij spoorde namelijk Napoleon III rechtstreeks aan om.... België te bemachtigen: ‘La Belgique vous attend, il faut le croire. Là comme chez nous, plus encore que chez nous, le peuple jeûne et rêve, la bourgeoisie digère et ronfle, la jeunesse fume et fait l'amour, le militaire s'ennuie, l'opinion reste vide et la politique s'éteint’.

Een heftige polemiek ontstond in de Brusselsche pers naar aanleiding van dit onbeschaamde artikel en een der liberale bladen gooide Proudhon de woorden naar het hoofd: ‘Pourquoi n'êtes vous pas en France? Vous êtes le seul exilé français qui n'ait point mérité les honneurs de la persécution’!

Het opgewonden volk ging zelfs voor Proudhon's woning manifesteeren en gooide er - volgens de traditie! - een paar vensters in. Proudhon moest in allerijl het land verlaten.

De vermaarde dichter Charles Baudelaire kan evenmin als politiek banneling worden beschouwd. Hij kwam ook naar Brussel omdat hij in finantieele moeilijkheden verkeerde. Zijn verblijf in de Belgische hoofdstad heeft dan ook geene historische beteekenis

en het zou allicht nimmer in de annalen der stad Brussel vermeld zijn geworden, indien het niet in één opzicht merkwaardig geweest ware. Baudelaire heeft er namelijk naar gestreefd om alleen meer kwaad der Belgen te spreken, dan alle Fransche emigranten het tezamen ooit hebben gewaagd! Hij heeft de zeden en gewoonten van het Belgische volk op de meest kwetsende wijze gecritiseerd. Hij had zelfs het plan opgevat om over België en zijn bewoners een 'livre de vengeance' te schrijven! In de jaren 1864-67 wijdde hij zich aan dezen weinig verheffenden arbeid, doch kon hem nimmer beëindigen, daar een verlamming, gevolgd door een totale verstandsverbijstering zijn leven in eene gruwelijke marteling besluiten deed. Het manuscript is tot 1890 onbekend gebleven, waana een Parijsch tijdschrift het ten slotte plaatste.

Eenige regelen van Baudelaire's beleedigende taal volgen hier: 'Bruxelles sent le savon noir. Les chambres d'hôtel sentent le savon noir. Les trottoirs sentent le savon noir. Cigares, légumes, fleurs, fruits, cuisine, yeux, cheveux, tout est fade, tout est triste, insipide, endormi. Les chiens seuls sont vivants; ils sont les nègres de la Belgique. Les visages belges, ou plutôt bruxellois, sont obscurs, informes, blafards ou vineux. Bizarre construction de mâchoires. Stupidité menaçante'. Baudelaire ontziet zich niet eveneens het schoone geslacht op grove wijze te beoordeelen: 'Portrait général de la flamande, ou du moins de la brabançonne. Type général de physionomie analogue à celui du mouton ou du bélier. Le teint en général blafard, quelquefois vineux. Les cheveux jaunes. Les jambes, les gorges énormes, pleine de suif, les pieds, horreur!!' En de hatelijke schrijver voegt daar aan toe: 'Ici, il y a des femelles; il n'y a pas de femmes!'

Niettegenstaande deze onheusche wijze van optreden, telde Baudelaire echter zeer vele vereerders; zijn zonderlinge houding heeft de rechtmatige bewondering der Belgen voor zijne kunst nimmer beïnvloed.

Een der laatste, doch zeker een der karakteristiekste figuren uit de emigranten-beweging van 1850-70 is de in 1913 overleden journalist-politicus Henri Rochefort geweest.

De stichter van de *'Lanterne',* later redacteur van de Parijsche *'Intransigeant'*, waarin hij tot in de laatste dagen van zijn veel-

bewogen leven zijn artikelen verschijnen deed, heeft zich meermalen genoodzaakt gezien Frankrijk te verlaten. Het eerste nummer van zijn weekblad, hetwelk hij in den regel geheel met eigen copy vulde, verscheen den 1en Juni 1868 en de roodgekleurde exemplaren werden onmiddellijk gretig door het publiek gekocht. Rochefort begon zijn hoofdartikel met de woorden: ‘La France compte 36 millions de sujets, sans compter les sujets de mécontentement’.

De verschijning van het satyrieke blad, de *‘Lanterne’,* dat een geweldig wapen was tegen het Tweede Keizerrijk en veel bijgedroeg tot den val van Napoleon III, bezorgde Rochefort zijne uitwijzing. Hij ging naar België, waar hij zich slechts korten tijd ophield. Eerst nà zijn ontvluchting uit Nieuw-Caledonië - tijdens zijn tweede ballingschap - vestigde hij zich te Brussel, totdat de amnestie bij het herstel der republiek het hem mogelijk maakte naar Frankrijk terug te keeren. De derde en laatste maal dat Rochefort te Brussel vertoefde, was nà de politieke nederlaag van Boulanger. Hij was den grijzen generaal namelijk naar België gevolgd.

Met Rochefort wordt de stoet van emigranten, die tijdens de laatste helft der negentiende eeuw de Belgische grens overschreden, gesloten. Toch zou de reeks niet volledig zijn indien de tegenwoordigheid te Brussel niet werd gememoreerd van de beide Fransche troonpretendenten: Hertog Philippe van Orléans, kleinzoon van Louis-Philippe, en Prins Victor-Napoleon, kleinzoon van Jérome-Bonaparte (broeder van Napoleon I), alle twee ongevaarlijke en uiterst lankmoedige monarchistische leiders, tot aan hun dood.

Ten slotte worden nog vermeld de tallooze Fransche kloosterlingen, de ongeveer 50.000 monniken en nonnen, die na de scheiding van kerk en staat in de republiek genoodzaakt waren hun land te verlaten.

En is het niet in strijd met de tradities van gastvrijheid voor politieke vervolgden, welke hierboven zijn beschreven, dat België tal van Vlaamsche activisten zijn grondgebied heeft zien verlaten om op hun beurt weer een veilig verblijf in het gastvrije Nederland te zoeken?

Over de verhouding der psychische factoren in de dierenziel door Felix Ortt.

Op dezelfde gronden als de pluraliteit der menschenziel kan aangetoond worden, geldt zulks voor de dierenziel.

Ook in de totaal-psyche van het dier is een speciaal ordenend vermogen te onderscheiden, dat het dierenlichaam opbouwt en in stand houdt (de *lichaamspsyche*), waaraan ondergeschikt zijn de ordenende vermogens die elk orgaan en elke cel van het lichaam doen leven en werken (de *orgaanpsychen* en de *celpsychen*). Van die orgaanpsychen is er één die, ofschoon nog in den aanvang harer ontwikkeling, toch reeds een zeker individueel karakter vertoont, dat bij verdere evolutie bestemd is steeds meer op den voorgrond te komen, n.l. de *hersenpsyche* of het *verstand.* Daarnevens is een andere, die wel een lichaamsorgaan in haar dienst heeft, toch in strekking ver boven de instandhouding en functioneering van dat orgaan uitgaat, daar zij niet minder beoogt dan de geheele soort in stand te houden. De psyche, die deze functie heeft, noemen we dus de *'soortpsyche',* en haar lichaamsorganen zijn de geslachtsorganen met als centraaldeel de kiemcellen.

Maar behalve deze is er bij vele dieren een groepsinstinct; het sterkste wel bij de zoogenaamde statenvormende diersoorten als de mieren, termieten en bijen. Hier bestaat dus een ordenend vermogen, dat zich de vorming en instandhouding van die bepaalde groep ten doel stelt. Het is principieel verschillend van het reeds genoemde vermogen, dat het lichaam van ieder individu in stand tracht te houden, want soms zijn beider belangen met elkaar in strijd. Het vermogen dat de groep tracht

in stand te houden en dat zich uit door het groepsinstinct der dieren, is dus van een hooger, meer omvattende orde dan dat der lichaams- of verstandspsyche. In dit opzicht komt het meer met de soortpsyche overeen, die ook een supra-individueel karakter heeft. Maar wederom een verschil is, dat, terwijl het ordenend vermogen dat de soort wil handhaven (de soortpsyche) wel lichamelijk gebonden schijnt aan de geslachtsklieren - want verwijdert men die, of ontbreken ze, of verschrompelen ze, dan verdwijnen de desbetreffende instincten - zoo is het nog niet gelukt om een lichaamsorgaan te ontdekken waaraan de groepspsyche verbonden schijnt, en is het trouwens ook zeer twijfelachtig of er een zoodanige localisatie wel bestaat.

Hoe dit ook zij - toch vindt men in de dierenziel, anders gezegd in dat psychische element van het dier, dat zijn levensverrichtingen en gedragingen veroorzaakt, al de genoemde psychische factoren vermengd terug.

De lichaamspsyche dringt het dier om voedsel te zoeken, om zich tegen zijn vijanden te verdedigen of die te ontvluchten. Dit geschiedt niet alleen instinctmatig, maar daarin heeft het verstand, de hersenpsyche, een aanmerkelijk aandeel.

De soortpsyche veroorzaakt de geslachtsdrift, den bronsttijd; noopt de mannetjes om met gewelddadige of artistieke middelen te strijden om het bezit der wijfjes, en dringt deze laatsten zich te wijden aan en zoo noodig op te offeren voor de jongen.

De groepspsyche eindelijk (beter genoemd *groeps-sympsychium,* wat beduidt 'zielcomplex') is de oorzaak van alle sociale- of kudde-instincten die zich bij de dieren voordoen en die wel vaak in 't belang van het individu of de soort zijn, maar soms ook weer niet, en daar dan min of meer antagonistisch tegenover staan.

Nu is het merkwaardig om in een werk als dat van Prof. Dr. Fr. A l v e r d e s over *'Tiersoziologie',*[1] waarin een groot aantal wetenschappelijke gegevens omtrent het leven en het samenleven der dieren verzameld zijn, na te gaan hoe deze verschillende psychen in de dierenziel zich onderling verhouden; hoe zij elkaar in evenwicht houden en hoe onder bepaalde omstandigheden van jaargetijde, klimaat, omgeving enz. dit evenwicht

1) Leipzig. C.L. Hirschfeld, 1925.

ten gunste van de eene of de andere psyche verschoven wordt. Tevens zal zulk een studie een beter inzicht kunnen verschaffen in de levensgewoonten der dieren, en antwoord kunnen geven op tal van vragen, die oprijzen, waarom en waardoor de dieren toch wel zoo eigenaardig handelen.

* * *

Zoo vertoont zich de werking van de bewuste hersenpsyche naast die der onbewuste instincten van de lichaams-, de soorten de groepspsyche in al die gevallen, waar Alverdes een *veranderlijke* factor (door hem V genoemd) erkent, welke het dier rekening doet houden met de omstandigheden, en die ook voor ontwikkeling door aanleeren vatbaar is; terwijl de *constante* factor (die hij K noemt), welke het dier automatisch doet handelen, voortvloeit uit de onbewuste instincten en dus aangeboren is.

Alverdes ziet in alle handelingen der dieren beide factoren aanwezig; iedere verstandswerkzaamheid berust als 't ware op een groot deel instinctmatigs; en omgekeerd verloopt geen instinctHandeling absoluut automatisch, dus zonder dat het verstand met de omstandigheden rekening houdt. Maar we spreken van instinctHandeling, als factor K overweegt boven V, en van verstandshandeling of intelligente handeling, als V het overwicht heeft boven K.

Het is in ieder bizonder geval wel moeielijk het juiste aandeel van die beiden te bepalen; het relatieve overwicht van de eene psyche boven de andere komt eerst aan 't licht, als beider streven tegengesteld is, doch niet als zij samenwerken, zooals meestal het geval is.

In het licht van deze psyche-leer is het ook begrijpelijk en volkomen te billijken, dat de schrijver zich niet mengt in de twistvraag wat ouder is: de familie of de kudde; omdat hier twee afzonderlijke beginselen in het spel zijn, niet van elkaar afhankelijk, dus niet het eene uit het andere voortgevloeid.

De familie is voortgevloeid uit het belang van de voortplanting der soort, dus van de *soortpsyche.* De kudde daarentegen is het resultaat van de werking van het *groeps-sympsychium,* dat in de evolutie van het dier een nieuwe factor is, dus jonger,

terwijl de instandhouding der soort reeds het (onbewuste) streven is van de alleroorspronkelijkste levende wezens.

Maar al is de soortpsyche ouder dan het groeps-sympsychium, daarom behoeft de familie, die bij de oerdieren niet bestond en eerst langzamerhand in 't belang der soort gevormd is, niet altijd ouder te zijn dan de kudde, die het product is van het jongere sympsychium, al kan wellicht bij bepaalde diersoorten de familie als eerste stap beschouwd worden tot een nadere aaneensluiting tot groep of kudde.

Er zijn dieren, die zich ieder jaar slechts in bepaalde perioden voortplanten en nochtans in levenslangen echt leven, of waar de familie langer bij elkaar blijft dan voor de opvoeding der jongen strikt noodig is. Het schijnt wel alsof we hier het ontstaan van het groeps-sympsychium waarnemen, als een streven dat aanvankelijk wel in het belang der individuen zelf (dus der lichaamspsyche) is, doch later een daarvan onafhankelijke beteekenis krijgt en tot ‘Selbstzweck’ wordt (het doel in zichzelf draagt).

Prof. Alverdes zegt, dat het begrip ‘instinct’ met alle pogingen tot verklaring spot, want het is, met de andere psychische eigenschappen, aan de organismen op dezelfde wijze gegeven, als dit met de organen van het dier het geval is. Het instinct is als het ware de gebruiksaanwijzing der organen - zegt Alverdes. Waarom zou het raadselachtiger zijn om een gebruiksaanwijzing te hebben dan een orgaan zelf? Instinct en orgaan zijn dus beide evenzeer onverklaarbaar.

Het is waar, ten slotte is alles onverklaarbaar; maar het wezen van het instinct is evenzeer ontleedbaar als het wezen van het lichaam; en daar het instinct iets geestelijks of psychisch is, dus geacht kan worden uit de psyche (het ordenend vermogen) voort te vloeien, zoo geeft de speciale orgaanwerking ook recht om speciale orgaanpsychen te onderscheiden.

Naar aanleiding van het geconstateerde feit dat mieren, als zijnde sociale dieren, elkaar op allerlei wijze helpen, doch niet om verschillende parasieten, die op de huid der mieren woekeren, te verwijderen, wat bij onderlinge hulp toch zeer gemakkelijk zou zijn, zegt Alverdes:

‘Zeer in 't algemeen gesproken, vertoonen zich steeds irratio-

naliteiten (ongerijmdheden), waar een onderling verband tusschen twee instincten, dat een doelmatigheid zou te weeg brengen (b.v. het belang van het individu en van de soort), achterwege gebleven is.

Irrationaliteiten ontstaan echter ook dan, wanneer twee instincten onafhankelijk van elkaar het individu op tegengestelde wijze met hetzelfde object in verbinding stellen. Iets dergelijks vindt men niet alleen bij dieren, maar, zooals bekend is, ook bij den mensch. Volkomen doelmatig is geen enkel organisme ingericht.'

Deze juiste uitspraak wordt begrijpelijk, wanneer we vasthouden aan de bovenontwikkelde opvatting, dat de dierpsyche een samengesteld iets is, een pluraliteit van elementair-psychen, ieder met eigen belangen en strevingen, die elkaar in evenwicht houden. Uit het oogpunt van elke psyche is dat geheel, waar andere ook hun eischen stellen, dus nooit volkomen doelmatig; maar voor het geheel is het meest doelmatig een harmonische verhouding van de elementaire factoren, wat tevens het meest in het belang van die alle is.

* * *

Voorbeelden van die antagonismen of althans van daden, die in het eenzijdig belang van één der elementairpsychen zijn, vindt men in het werk van Alverdes herhaaldelijk gegeven.

Bij de doodgravers, de kever Necrophorus, ontwaakt, zoodra zij het lijk van een dier, b.v. een muis zien, steeds het instinct om het te begraven. Soms doen verschillende kevers aan dit werk mede, nochtans zonder onderling overleg. Ze eten niet of niet noemenswaard van dit lijk. Het eenig effect van dit instinct, dat geen groepsinstinct is (omdat de individuen niet in onderling overleg werken) en aan het individu hoegenaamd geen nut brengt, is zuiver in 't belang der soortpsyche, daar het lijk als voedsel voor de larven dient, die uit de daarin gelegde eieren komen.

Bij verscheidene alleenlevende insecten zwermen de mannetjes in den paartijd, zoo bijv. bij muggen, vliegen, eendagsvliegen enz. De wijfjes zoeken die zwermen op; zoodra een wijfje nadert, snellen eenige mannetjes daarheen, waarvan slechts één de paringsdaad verricht.

Hier is dus niet een groepsinstinct aanwezig, want is in het belang der soortpsyche de groepeering volbracht, dan leven de individuen weer gescheiden.

Maar als bij heet weer tallooze tijdelijk samengekomen sprinkhanen dicht op elkaar zitten, raken zij in een steeds grooter opwinding, tot zij plotseling gezamenlijk opvliegen, waarbij zij alle soortgenooten meesleepen; zoodat de voorheen meer toevallige verzameling van individuen nu een groepseenheid geworden is, die gemeenschappelijk als groep handelt. Wellicht snappen we hier het moment van het ontstaan van een groeps-sympsychium (analoog met wat men bij de menschen wel noemt: de volksziel.)

Bij verscheidene soorten van bijen, wespen en vlinders vindt men ‘slaapvereenigingen’. Overdag leven die insecten op zichzelf, maar 's avonds zoeken ze allemaal steeds weer dezelfde plaatsen op. Het aantal ‘slaapgasten’ schommelt van den eenen dag op den anderen een weinig, zoodat men moet aannemen dat een aantal dier insecten dàn hier, dàn daar overnacht. Aan zulke slaapvereenigingen nemen alleen mannetjes en onbevruchte wijfjes deel; de bevruchte wijfjes leven streng op zichzelven en wijden zich aan de zorg der nakomelingschap.

Hieruit volgt, dat in die wijfjes het instinct der soortpsyche over dat van het groeps-sympsychium overweegt.

Bij dieren, die een bepaalden tijd in het jaar hun bronsttijd hebben, brengt deze een min of meer diep ingrijpende verandering van levensgewoonten met zich mede. Individuen die anders op zichzelf leven, sluiten zich in dien tijd bij soortgenooten aan. Anderzijds lossen zich weer kudden van vreedzaam samenlevende dieren op in families of echtvereenigingen, of in de kudde zelf treden andere verhoudingen en groepeeringen op. In dien tijd krijgt dus de soortpsyche de overmacht en verschuift het normale evenwicht te haren gunste.

Een conflict tusschen lichaamspsyche en soortpsyche nemen we bij vele roofdieren waar. Daar moet het mannetje door de moeder belet worden de jongen kwaad te doen, daar het mannetje geneigd is ze op te eten. Ook bij visschen en krokodillen worden de jongen opgegeten door diegene der ouders, die ze niet verzorgt. Hier blijkt wel bizonder sterk uit,

hoezeer bij het mannetje het overwicht verschoven is naar de lichaamspsyche en bij het wijfje van dezelfde soort naar de soortpsyche. Trouwens in het algemeen schijnt dit wel het karakteristieke verschil te zijn tusschen mannetje en wijfje in de dierenwereld en tusschen man en vrouw in de menschenwereld, dat in de psyche van het vrouwelijk wezen de soortpsyche een grooter invloed heeft. Uit dit grondbegrip zijn m.i. allerlei lichamelijke en psychische verschillen tusschen man en vrouw in laatste instantie te verklaren.

Wat deze laatste betreft, herinner ik alleen maar aan het bekende feit, dat in het algemeen (uitzonderingen vindt men in psychisch opzicht bij den mensch altijd, tengevolge van zijn extra-gecompliceerd zieleleven) de vrouw zich veel meer en veel liever lichamelijke opofferingen voor de kinderen getroost dan de man, dus wat betreft lichaams- en soortpsyche het evenwicht bij de vrouw naar de laatstgenoemde verschoven schijnt.

Verder ook aan het eveneens, vooral bij meer primitief of atavistisch voelende mannen voorkomende feit, dat de blijdschap met de geboorte van een zoon veel grooter is dan met een meisje, en soms de geboorte van veel meisjes zelfs een ergernis en verdriet is, omdat de zoon de stamhouder is. Hier is dus bij den man het familie-instinct (een variant van het volks-sympsychium) sterker dan het instinct der soortpsyche.

Om nu tot de dieren terug te keeren, zoo blijkt bij de spinnen wel heel sterk, hoe de soortpsyche bij het wijfje alle andere factoren in de ziel overheerscht; want terwijl het wijfje de paringsdaad toelaat, tracht het onmiddellijk daarna het mannetje op te eten, en zoekt dit wijselijk zoo spoedig mogelijk zijn heil in de vlucht. Dit opeten komt aan het lichaam van het wijfje en indirect ook aan de jongen ten goede. Omgekeerd bijt de mannelijke hamster het wijfje dood, als hij dit buiten den paringstijd ontmoet; alleen dus in dien tijd is de soortpsyche in staat den drang der lichaamspsyche van dit roofdier te weerstaan.

Een geval waar het volks- of groeps-sympsychium alle andere zielfactoren blijkt te overheerschen, vinden we in het trek-instinct der vogels, dat zich ook openbaart bij vogels, die van uit hun nest in gevangenschap raakten en sindsdien van hun soortgenooten

gescheiden zijn. Nochtans worden die vogels in den trektijd zeer onrustig, wat toch wel een treffend bewijs is van de psychische realiteit van het groeps-sympsychium.

De dierenstaten, die speciaal bij de insecten voorkomen, wijzen op een merkwaardig en zeldzaam overwicht van het groeps-sympsychium boven de individueele psyche.

De naam ‘dierenstaat’, die in de wetenschappelijke literatuur gebruikelijk is, schijnt mij minder juist toe dan die van dieren*volk* of kolonie, omdat de organisatie van de groep berust op instincten, die in alle leden der groep zetelen. Het kenmerk van een (menschen)staat daarentegen bestaat juist meer in een regeerende groep of klasse, die het belang van den staat in het oog houdt, als 't ware belichaamt, en vooral op verstandelijke wijze; terwijl de meer emotioneele volksinstincten de groote massa bezielen, geheel los van de overwegingen der regeerders van den staat, die zich daarom ook meestal zeer weinig bekommeren - wat ook voor de z.g. democratische, socialistische en communistische staten geldt.

Een werkelijke staat onderstelt een hoogen trap van intellectualisme en dus een sterk ontwikkeld verstandsleven (hersenpsyche) van een aantal staatsdienaars; en dit is niet het karakter van de mierenkolonies en bijenvolken.

Wanneer ik dus, in aansluiting aan de gebruikelijke wetenschappelijke terminologie, van ‘mierenstaat’ spreek, is dit onder voorbehoud ten opzichte van de juistheid van het woord.

In zulk een ‘mierenstaat’ is de enkele mier, hoe ontwikkeld ook in vele opzichten, een haast oneindig kleine grootheid, zooals de cel is in het lichaam van den mensch. In het algemeen is de mier slechts denkbaar in het verband van den mierenstaat: wordt ze daaruit verwijderd, dan gaat ze te gronde, althans wanneer zij haar verplegings- en bouwinstinct niet bevredigen kan. Het groepsinstinct is aloverheerschend; het jong uit de pop te voorschijn komend miertje weet zonder onderricht precies wat hem te doen staat.

Hoezeer ook de leden van een insectenstaat in temperament en begaafdheid verschillen - zegt Alverdes -, toch zijn zij in het algemeen psychisch zoo gelijk gestemd, dat één bepaald signaal, door een individu gegeven, voldoende is om in den

kortst mogelijken tijd alle makkers tot een zelfde handeling te brengen.

Een goed bezette bijenkorf telt 20.000-75.000 arbeiders: dit zijn gewijzigde en onvruchtbare wijfjes. Hier doet de soortpsyche dus een concessie aan het volks-sympsychium.

Maar bij andere gelegenheden verschuift zich het evenwicht weer meer naar de soortpsyche. Zoo bij de bruiloftsvlucht der mieren; de geslachtsdieren worden dan zeer opgewonden; die onrust gaat over op de arbeiders, die in dien tijd bijna niet werken. Geleidelijk vliegen de geslachtsdieren uit.

In de lucht vereenigen de individuen uit verschillende nesten zich tot groote zwermen. Terwijl er in normale tijden hevige vijandschap tusschen de nesten bestaat, en de onderhoorigen van elk nest elkaar aan de reuk herkennen en een mier met een andere nestgeur, die bij hen verdwaalt, onbarmhartig gedood wordt, blijkt er op de bruiloftsvlucht niets van vijandschap tengevolge van verschillende nestgeur. Het voortplantingsinstinct overweegt boven alle andere.

Zonderling is de waarneming, dat de mieren vaak hun eieren opeten, en dat ook soms de mier dit doet met de door haar zelf gelegde eieren. Is hier de lichaamspsyche soms een oogenblik machtiger dan het instinct der soortpsyche?

Dat de mieren geen blinde slaven van een blind groepsinstinct zijn, doch dat het groeps-sympsychium ook doelbewust te werk kan gaan en van gewone gedragslijnen kan doen afwijken, wanneer ten slotte het belang der groep dit gebiedend kan eischen, leeren de volgende waarnemingen:

Als men enkele mieren van verschillende soorten bij elkaar brengt, dan gebeurt het menigmaal, dat ze ondanks hun verschillende nestgeur elkaar niet bestrijden, maar verdragen. - Wanneer het wijfje van een soort, die zelf niet in staat is een kolonie te vormen, het nest van een andere soort opzoekt dat zijn koningin verloren heeft, dan wordt het niet gedood, maar aangenomen.

Maar vooral het volgende is treffend: Wanneer twee nesten langdurig zonder resultaat gestreden hebben, of wanneer zij gelijktijdig door een gemeenschappelijken vijand bedreigd worden, kunnen ze spontaan vrede sluiten, en de stam, die tot

dusver als vijand werd beschouwd, wordt dan op grond van haar nestgeur erkend en gerespecteerd.

Dit zijn toch wel bewijzen, dat het groeps-sympsychium zich nog anders openbaart dan door automatisch-werkende blinde instincten, en dat het op een wijze te werk kan gaan, die bij ons menschen niet anders dan bezonnen en verstandig zou genoemd worden.

Die in groepen en volken levende insecten bieden een eindeloos aantal voorbeelden, welke onze verbazing en bewondering opwekken over die machtige en doeltreffend-gerichte instincten, welke in sommige opzichten nog niet door de intellectueele prestaties der menschen geëvenaard worden.

Het meest raadselachtige daarin is, waar, in welke lichaamsorganen of ‘uitstralingen’ (d.w.z. energetische componenten) van die dieren eigenlijk dit groeps-sympsychium zijn zetel hebben kan. Onze wetenschap en wijsbegeerte, die tot nog toe zeer vreemd tegenover het raadsel van de verhouding van ziel en lichaam staan, vinden hier wel de allermoeilijkst te doorgronden zijde van dit raadsel.

Eigenaardig is de overheerschende invloed van het groeps-sympsychium over de individueele psyche ook bij andere, hoogere dieren.

Bij de chimpansees - evenals trouwens bij de archaïsche volken - is het alleenstaande individu in zijn gedragingen geen echte chimpansee, maar dat wordt hij eerst als hij in de groep leeft. Min of meer geldt dit bij alle sociale dieren. De verhouding tot de groepsgenooten is voor ieder individu de eenige prikkel, die het tot allerlei verrichtingen kan aanzetten.

Een veel voorkomende uiting van het groepsinstinct is het dooden van individuen die voor de groep niet meer van belang of schadelijk zijn. Dat doen de bijen met de darren, die voor de voortplanting onnoodig zijn geworden. Dat doen vele groepen van dieren met soortgenooten, die ziek of gewond zijn. Heel merkwaardig is wat Girtanner bij het mormeldier der Alpen heeft opgemerkt: voordat zij hun winterverblijf betrekken, gebeurt het wel dat verschillende dieren zich op een oud, vermagerd dier werpen en het doodbijten. Men kan hiervoor de

biologische verklaring geven - zegt Alverdes - dat, als een individu gedurende den winterslaap sterft, zijn lijk de geheele groep in gevaar kan brengen. Maar als die verklaring juist is, is toch het doeltreffend inzicht van het groeps-sympsychium in wat voor de groep gevaarlijk worden kan, wel bewonderenswaardig.

Dat alle sympsychia van verschillende soorten niet hetzelfde 'inzicht' hebben in wat tot hun belang dient (trouwens dat hebben verschillende menschengroepen evenmin: sommige zijn oorlogzuchtig, andere zoeken handels- en vriendschapsverbintenissen, weer andere zien hun heil in isolement) blijkt heel eigenaardig uit vergelijking van mieren en bijen.

Iedere mierenstaat heeft een bepaald jachtgebied - zegt Alverdes. Komen dieren van één staat in het gebied van een anderen, dan ontstaat een gevecht, wat in het algemeen ten gevolge heeft dat de eene groep het veld moet ruimen; zelden gewennen de beide naburige volken zich aan elkaar en verdragen zij elkaar. Daarentegen kent het bijenvolk slechts eigendomsrecht op zijn eigen korf; de velden waar zij hun voedsel verzamelen, zijn voor de bijen van alle korven toegankelijk.

Het onderling contact van de verschillende psychen en groeps-sympsychia van zeer verschillende soorten van dieren is ook iets heel opmerkelijks. Daar is de lokgroep van vogeltjes die tot gemengde trekvereenigingen behooren, b.v. meezen, goudhaantjes, boomloopertjes enz.) en die voor alle gemeenschappelijk geldig is. - De waarschuwingsroep van de eene vogelsoort wordt door andere behartigd; ook zoogdieren en vogels verstaan elkaar: zoo b.v. de geit en het hoen.

De vogeltrek is wel een der minst verklaarbare raadselen der dierpsychologie. De kennis der trekbanen kan niet aangeleerd zijn; al zou men dit kunnen verdedigen voor vogels als zwaluwen en ooievaars, waar ouden en jongen te zamen vliegen, zoo kan deze verklaring onmogelijk gelden voor de soorten waar de jongen met elkaar vliegen en de ouden pas een paar weken later - zooals bij spreeuwen en kraaien; en ook bij vogels die, zoowel ouden als jongen, alleen vliegen: n.l. vele roofvogels en enkele soorten van zangvogels, b.v. de koekoek.

Dat groeps-sympsychium bezit dus werkelijk vermogens, waarvoor ons technisch-geoefend verstand nog stilstaat, ja die zelfs onze knapste mathematici schijnen te evenaren, wat o.a. zou kunnen opgemaakt worden uit het vliegen in wigvorm. Dit vertoonen niet alleen ervaren vogels, doch ook jonge wilde ganzen, die in gevangenschap door kippen waren uitgebroed. Alverdes zegt, dat de biologische beteekenis van den wigvorm daarin ligt, dat op aeromechanische gronden het vliegen van het enkele individu vergemakkelijkt wordt; men spreekt hierbij van een ‘resonansvlucht’. Het individu, dat aan den top der letter V vliegt en den grootsten arbeid verricht, wordt vaak door anderen afgelost; de langste vleugel van de V is in den regel naar de richting gekeerd vanwaar de wind komt.

De merkwaardige ontwikkeling van die zielsfactoren bij het dier, die ons menschenverstand soms overtreffen, schijnt er wel op te wijzen, dat er ook hierin een evenwichtsverschuiving bestaat, waardoor de ontwikkeling van de intelligentie van de ééne factor der ziel gepaard gaat met achteruitgang van andere factoren.

Zoo heeft de mensch, bij wien de hersenpsyche verreweg het overwicht heeft verkregen, een verstand dat het verstand der dieren zeer verre overtreft, zóó ver dat men aan de dieren zelfs vaak die eigenschap ontzegd heeft. Maar daarentegen is bij den mensch de lichaamspsyche, de soortpsyche en het volks- of groeps-sympsychium zeer achteruitgegaan, vergeleken bij de dieren; men zou gerust mogen zeggen: gedegenereerd. Een dier beseft instinctmatig door zijn lichaamspsyche, wat voor hem gezond is, wanneer het ziek of gewond is; ook in normalen toestand weet het wilde dier wat het eten kan en wat vergiftig is. (De huisdieren hebben dit vermogen al ten deele verloren.) De mensch echter doet de domste dingen voor zijn gezondheid; hoe meer een mensch ‘cultuurmensch’ is en hoe geleerder hij is, hoe meer hij in den regel door zijn leefwijze zijn gezondheid zal benadeelen en hoe minder hij voelt en doet wat goed en heilzaam voor zijn lichaam is.

Als dieren paren, kiezen zij bij voorkeur de voor de voortplanting en het belang der soort meest geschikte individuen: de

sterkste of de schoonste. Bij den mensch is dit instinct verdrongen door andere belangen dan die der soort: meest individueele- of familiebelangen, overwegingen wat geldelijk voordeelig is, enz. En ook het volks-sympsychium is bij den mensch gedegenereerd; de oude zeden, gebruiken, dansen, taalschoonheden, kleederdrachten gaan meer en meer verloren naarmate de cultuur-uniformiteit toeneemt.

‘Internationalisme’ is een door de hersenpsyche verworven geneigdheid of deugd; ‘nationalisme’ is een door het staatssympsychium verbasterd instinct, dat uit het volks- of groeps-sympsychium als normaal ontsproten is, doch in het staatsbelang is geëxploiteerd, opgezweept en bedorven. Maar het goede en het mooie in de gevoelens van volks-samenhoorigheid, dat uit een natuurlijke psychische overeenstemming is voortgevloeid, wordt door de moderne beschaving, gevolg van de ontwikkeling der hersenpsyche, ook verstikt en handhaaft zich nog in de ‘Kerk’, waar het echter ook reeds door den ‘Staat’ overheerscht wordt.

Al deze verschijnselen in de menschenwereld worden beter begrijpelijk, wanneer men hun dieperen grond reeds in de dierenwereld weet na te speuren - waartoe dit artikel een bijdrage moge zijn.

Augustus 1926.

Psychologische- en andere aanteekeningen door L. van Deyssel.

Willen.

Het is niet zoo eenvoudig duidelijk te verklaren wát met het woord *willen* wordt bedoeld. Moet iemand geächt worden dát te 'willen' wat hij noemt bij zijn antwoord op de vraag: 'wat wilt gij?' - Neen, want deze vraag kan door hem synoniem worden gevonden met de vraag: 'wat komt u wenschelijk voor?', hetgeen echter geheel iets anders beduidt. Indien iemand vraagt: 'wilt gij den Keizer van Japan bezoeken?' bedoelt hij b.v.: 'vindt gij het niet aardig, nu wij toch te Tokio zijn, den Keizer te bezoeken?' en bedoelt hij níet: 'is er in u een overtuiging, een gevoel, een geestes-houding, een geestes-spanning, die ten gevolge heeft, dat gij met voortvarendheid, volharding, aandrang, alles doet, wat gedaan moet wordeen om den Keizer te bezoeken, ook bij de grootste tegenwerking?'

Indien *willen* een gemoeds- of geestes-*beweging* is, is die aan tijd en plaats verbonden en 'wil' men dus op het eene oogenblik het zelfde, of het zelfde méér, dat men op het andere oogenblik níet, of mínder wil.

Indien *willen* een gemoeds- of geestes-*toestand* is, of een gemoeds- of geestes-*houding,* in een richting, daarentegen, dan kan men gezegd worden de hoofdzaken, die men wil, altíjd, en altijd in nagenoeg de zelfde mate, te willen.

Gedachte en daad.

Een stelling is, dat men, althans dat zekere menschen, het leven van 'een man der gedachte' bij zich zouden kunnen omzetten in het leven van 'een man van de daad', welke stelling voortkomt

uit de waarneming, dat een handeling, welke vooraf in de gedachte op zekere wijze ‘gevoeld’ is, dáárdóór ook goed wordt uitgevoerd.

Deze stelling betoogt, dat er niet een fundamenteel verschil bestaat tusschen ‘een man der gedachte’ en ‘een man van de daad’, en dat, bij voorbeeld, van den bekenden wijsgeer Hegel gezegd kan worden, dat hij meer een man was voor de studeerkamer dan voor het slagveld, het ministerie of het fabriekskantoor, daar hij immers was een man van de gedachte en niet een man van de daad, *alleen* wijl de omvang van Hegel's denken, hoe ontzachwekkend ook, niet zulk een verscheidenheid in zich sloot, dat de ontdekking der omzetbaarheid van het ‘bespiegelend’ in het ‘handelend’ leven er toe behoorde, - omzetbaarheid namelijk, dóór bewegingen van het gedáchtenleven, door iets, dat dus een compleete ‘man der gedachte’, als zoodanig, in zich heeft. Op grond, ten eerste, der waarneming, dat een vooraf door de gedachte op de ware wijze (dat is als licht en gemakkelijk) ‘gevoelde’ handeling, goed wordt verricht; en, ten tweede, van die der samenvatbaarheid van álle handelingen van b.v. een maand leven tot één ding, namelijk ‘een maand leven’, om dát dan met de gedachte op de ware wijze te voelen (iets overeenkomstigs dus als in de auto-suggestie gebeurt met de samentrekking der objecten van de analytische suggestie in de globale suggestie), - op grond dezer beide waarnemingen ontstaat de gevolgtrekking, dat om te kunnen worden gevoerd, het leven van de daad slechts in-eens in zijn geheel op zekere wijze behoeft te worden gedacht (door de gedachte ‘gevoeld’).

Men heeft vastgesteld, dat een mensch zekere handelingen alleen dan met kans op, ja nagenoeg met zekerheid van, welslagen, kon doen, indien men die vooraf als licht, gemakkelijk en zeker had *gedacht.*

Dit denken op die wijze van die handelingen beduidt niet dat men op oppervlakkige wijze aan die handelingen heeft gedacht of zich die heeft voorgesteld, daar bij ‘denkende’: ‘dat zal wel gaan.’

Maar dit denken op die wijze beduidt, dat men met de gedachte die handelingen heeft ‘gevoeld’ als gemakkelijk en licht uitvoerbaar. Men meent dat indien men één maal dat gevoel aldus gehad heeft men op het oogenblik der handeling dat gevoel weder kan

oproepen (of dat het van zelve, door automatische associatie met de gedachte aan de handeling, ontstaat) en dat dit gevoel dan de helderheid en kracht vormt of is, die de niet falen kunnende handeling mogelijk maakt.

Men moet het zich, volgens deze beschouwing, dus aldus voorstellen, dat het één maal in dezen zin doordénken van de handeling, iets, eene cristallisatie, eene vastzetting, of een vorm, in het geheel der cerebrale gegevens te weeg brengt, die er vóór dien tijd nog niet was, en die, om langs dezen weg tot de handeling te komen, noodzakelijk aan die handeling vooraf moet gaan.

Het is evenwel onjuist, dat men alleen langs dezen weg zekere handelingen met kans op welslagen zoude kunnen doen. Soms zal men plotseling eene handeling, aan welke men dikwijls gedacht heeft, doen, en zal zij geslaagd zijn, zonder dat deze heldere en zekere doordénking is voorafgegaan. Dan is er in het onderbewuste een voorbereidingsarbeid geschied, die dit gevolg heeft.

Hoe meer w i j echter *er ons mede bezig houden, langs den hier eerst vermeldden weg* de bedoelde handeling te bereiken, hoe meer kans wij hebben dat zij, indien *dit* bereiken ons niet gelukt (indien het ons namelijk niet gelukt om de handeling vooraf met de noodige klaarheid en zekerheid te doordénken), *langs den hier in de tweede plaats aangegeven weg,* - en welke *alleen uit dat bezig houden zelf* bestaat - wordt volbracht.

Er zich mede bezig houden de handeling langs den hier het eerst genoemden weg te bereiken, is, ten eerste, dikwijls aan die handeling denken, en, ten tweede, te *doordénken* wat dat ís: eene handeling *doordénken* (om dat alleen indien wij weten wat doordénken is, geweten kan worden of iets ‘doordácht’ is). Dát is dus er zich mede bezig houden zonder dat door deze bezigheid het aan ons als zoodanig bewuste doel der bezigheid, namelijk het ákúút vóélen der handeling, wordt bereikt.

In aanmerking genomen, dat men niet alleen door atmospherische invloeden, door diëet-invloeden in verband met die, welke van een zekere regelmatigheid van leven uitgaan, en z.v.; maar

ook van uit een, noch door atmospherische, noch door diëet- en dergelijke invloeden veroorzaakten, *'toestand van den geest'* tot een 'goed leven' kan komen;

in aanmerking genomen de kracht der niet-detailleerende, zoogenaamd globale, suggestie ook; houdt men het voor mogelijk een leven te bereiken, dat uit een ononderbroken reeks van volkomen doorgebrachte tijdsdeelen zoude bestaan (in den trant van die, welke men zich als 'goed' herinnert).

Men heeft het idee, dat men, door tóepassing van de bedrijvige kracht of geestesgesteldheid of door die der lijdelijke 'kracht' of geestesgesteldheid uit vroeger tijdperken van het eigen leven óp een geheel ander soort dan het tóén gewenschte leven, tot een ander dan het toen gewenschte zoude kunnen komen.

De mogelijkheid hiervan heeft men echter ingezien *op een zekere wijze van inzien,* en deze wijze van inzien is verwijderd van de wijze van inzien, die uit het doordénken, dat is in gedachte verwerkelijken, van die mogelijkheid of doenbaarheid, bestaat. De wijze of vorm van inzien, die heeft plaats gehad, is een bleeke afschijn van den lichtrijken inziensvorm, die het doordénken is.

Zoo als wij gezegd hebben, wordt door doordénken verstaan: iets met de gedachte als gemakkelijk uitvoerbaar *gevoelen*, iets met de gedachte *gemakkelijk* 'verwerkelijken'. Doordácht men dus deze overbrenging van kracht of geestesgesteldheid, dan had men op de meest samenvattende en daarom meest juiste wijze, - denk aan de globale suggestie - het gewenschte leven bereikt.

De toepassing van het continuë geestesfluïde in de combinatie.

Wanneer, ten zeven uur, des avonds, B. naar de samenkomst gaat, neemt hij zich voor ten negen uur te vertrekken.

Ten negen uur echter, meent hij, op of zonder het aandringen der anderen, zijn vertrek nog wel te kunnen uitstellen.

Hij dénkt dán namelijk ánders over het vertrekken op dat bepaalde uur dan hij er ten zeven uur over dácht.

Hij denkt dán anders over dat vertrekken *om dat* hij zich

niet nadrukkelijk genoeg heeft voorgenomen ten negen uur te vertrekken.

Indien het samenzijn dagelijks voorkomt, zal hij, door zich dagelijks meer het vertrek-uur in te prenten, er eindelijk in slagen aan dat voornemen gevolg te geven en het ten slotte tot een gewoonte hebben gemaakt.

Behalve door deze methode kan hij het gewenschte resultaat ook verkrijgen door den geest, met de gedachte, te oefenen in *combinatie,* combinatie van tegenstellingen, - combinatie van dingen die op een zeker, door de beschouwing te boven te komen, plan, tegenstellingen schijnen, - als daar zijn: het gezellig-samenzijn èn de strenge plichtsbetrachting of wilsvolbrenging.

Het onvoorziene.

Aangaande zulk doordénken kan nog in 't algemeen aangevoerd worden, dat het vooraf denken, en volledig voorbereiden, van daarna uit te voeren handelingen, in zijne gevolgen zal falen bij de ontmoeting van iets onvoorziens en dus niet in de voorbereidende gedachte opgenomens, tenzij de gemeenschappelijke factor, dien de verschillende onvoorziene mogelijkheden hebben, in de voorbereidende gedachte is opgenomen geweest en daarin is vernietigd, dus ook in de variëteiten zijner concreete verschijningsvormen. Het schijnt namelijk, dat de persoon, er aan gewend alleen het voorbereidde te doen, ook tegen het onvoorziene zal zijn gewapend indien de geest hem ook tegen het onvoorziene *in 't algemeen* heeft voorbereid.

Indien men, bij voorbeeld, per automobiel ergensbepaalde, en niet andere, zaken gaat waarnemen, kan men zich voorbereiden op de ontmoeting van een bekende, die ons tot andere gedragingen zal willen overhalen. Hef kan echter ook zijn, dat ons voertuig ‘en panne’ geraakt en wij midden tusschen twee dorpen niet verder kunnen, - eene gebeurtenis, waarop men *niet* was voorbereid. Door nu voorbereid te zijn op het onvoorziene in 't algemeen kan men wellicht in zulk eene omstandigheid handelen zóó, dat men het later goedkeurt, terwijl men dat minder goed zoude kunnen indien men niet op het onvoorziene in 't algemeen was voorbereid geweest.

‘Man der gedachte’ en ‘man van de daad’.

De tegenstelling tusschen ‘man der gedachte’ en ‘man van de daad’ is eene onjuiste of te boven te komen stelling.

Het is juist, dat von Bismarck en Hegel twee menschen waren van een geheel verschillende soort.

Even als von Göthe Blöm, houdt echter Bismarck Hegel in.

Even als Phidias Lenoir inhoudt, houdt Bismarck Hegel in (of een anderen ‘denker’, wiens wijsgeerige gedachten meer in overeenstemming met de staatkundige gedachten van Bismarck mochten zijn; het is er hier alleen om te doen om den wijsgeer als zoodanig in 't algemeen met den staatsman als zoodanig in 't algemeen in aanraking te brengen).

Men neme, bij de overweging van dit onderwerp, ook in aanmerking, dat uitstekende ‘mannen van de daad’, zoo als de Amerikaansche spoorwegman Harriman en de Amerikaansche bankier Pierpont Morgan, naar de photographiën te oordeelen, het physiognomische uiterlijk hebben van ‘geniale’ ‘kunstenaars’. -

Indien men zegt, dat Phidias Lenoir inhoudt, wordt bedoeld, dat bij de ontleding van Phidias onder meer zoude worden gevonden Lenoir.

Oplossing in elkaâr van tegenstellingen.

Hetgeen hoofdzakelijk interesseert is de omzetting, of naar analogie of paralellisme in werking stelling, van fijnheden en energiën, die tot de psychologie, de gevoeligheid en het vermogen van de bespiegelende menschennatuur behooren, in of tot bewegingen en aanwezigheden, die behooren tot die van de handelende menschennatuur.

Indien men in of met de gedachte de tegenstelling tusschen bespiegelende en handelende menschennatuur kan te boven komen, is men de verwerkelijking dier omzetting of in werking stelling genaderd.

Indien men de zaken zóo beschouwt, dat men inziet, dat deze tegenstelling eigenlijk niet bestaat, maar slechts gemakshalve op ondergeschikte plannen van redeneering en beschouwing als bebestaande wordt voorondersteld.

Gewenscht wordt de omzetting van een (philosophisch) denk-

beeld in een stukje of deeltje (practisch) gedachten-leven. Bij voorbeeld: X. heeft een goed denk-beeld aangaande den oorlog, - hoe kan hij dat omzetten in een bestanddeel van tegenwoordigheid van geest, die maakt dat hij zich op het juiste oogenblik het juiste herinnert, - hoe kan hij een cerebrale beweging van een zekere fijnheid, die goede denkbeelden gelijk dat over den oorlog veroorzaakt of mogelijk maakt, aanwenden, of omzetten in iets dat aangewend kan worden, tot meer voortdurende en meer omvattende tegenwoordigheid van geest?

Wat is de verhouding tusschen: den aard van een goed denkbeeld over den oorlog of de juiste diagnose aangaande de soortelijkheid van een persoon - èn: de beweging, die ons er aan doet denken bij het verlaten van een kamer het licht uit te draayen?

Wat is *daartusschen de verhouding* en is het een in het ander omzetbaar, of de beweegkracht of eigenschap, tot of van het een aanwendbaar op het ander?

Tegenwoordigheid van geest.

Bij de bestudeering der kleine verschijnselen of gegevens van tegenwoordigheid van geest zal de noodzakelijkheid der studie van het aan dít grenzend gebied, namelijk der studie van aard en verschijnselen der *vermoeidheid* en wat dies meer zij, zich voordoen.

Een der problemen, die zich stellen, is dit: bij een vrij omvangrijken schriftelijken gedachte-arbeid heeft zich voorgedaan de continuïteit van de naar het innerlijke gewende tegenwoordigheid van geest, een vermogen dus om de verschillende factoren van den aandacht op eene verbeeldings- of herinneringsvoorstellingenreeks gericht, voortdurend, hoewel afgebroken door regelmatig zich herhalende tusschenpoozen, in den zelfden graad van kracht of innigheid bedrijvig te houden.

Nu zegt een gedachte dat, *ten gevolge eener te vinden verbinding,* dit vermogen omzetbaar is in tegenwoordigheid van geest, die niet op het innerlijke en op het verleden maar op het uiterlijke en op het tegenwoordige, en bovendien niet op de beschouwing

van, zij het innerlijke uit het verleden, zij het uiterlijke uit het tegenwoordige, voorstellingen, maar op de handeling in reactie tot handelingen van het uiterlijke tegenwoordige is gericht.

En dat wanneer deze verbinding, dus deze tegenwoordigheid van geest, eenmaal gevonden is wat aangaat de kleinste gegevens van den geringsten levenszône - zij tevens gevonden is wat aangaat het geheele, - voor 't oogenblik dus nog gemakshalve als iets van het gedachtenleven onderscheidens aldus genoemde - leven van de daad.

Opheffing van tegenstellingen.

De tegenstelling tusschen bespiegelende en handelende menschennatuur is op te heffen: 1°. door ontleding van het gegeven 'tegenwoordigheid van geest' en vergelijking der zich dan vertoonende geledingen of deelen met de deelen en onderdeden der 'bespiegelende' gedachte; 2°. door globale doordenking van het inzicht: 'er is geen tegenstelling tusschen bespiegeling en handeling' en intuïtieve doordringing en verheldering daarvan.

Levensorde.

Men moet niet handelen op grond van het voorzien der bevangenheid in eene gewaarwording of gevoel van verlatenheid indien men de handeling nalaat.

Men moet alleen handelen op grond van een voorschrift van eene levensorde, welke op haar beurt samengesteld is geworden naar overwegingen betreffende het gevoelsleven, de hygiëne, de vermijding van overspanning, en zoo voort.

Op zekere uren besluitende zich te verplaatsen uit vrees voor het gevoel van 'verlatenheid' en z.v., handelt men, wat men daarover verder ook te denken hebbe, in verband met toestanden of verschijnselen, die met 'overspanning' niets te maken hebben. Het is dan zuiver een geestelijke gevoelsquaestie.

Men bestreeft het bereiken van zekere levensdoeleinden en het leven naar een gewenschte levenswijze.

Deze twee dingen moeten zoo veel mogelijk met elkander worden in verband gebracht, zoo dat het leven naar een gewenschte

levenswijze te gelijk strekt tot het bereiken van het levensdoel.

Men moet steeds beperken, samentrekken, en vooral het gevoel van onvermogen op een zeker tijdstip niet overschatten.

Kringloop.

Is er, ten gevolge der waarneming van groote nederlagen, te wanhopen aan een ‘plicht’-getrouw leven, door de overweging, dat dit alleen verkregen kan worden door zóó veel tijd, inspanning en nagedachte aan de voorbereiding der uitvoering van dat leven te besteden, dat voor die uitvoering niet zoo veel tijdruimte overblijft als voor die uitvoering noodig is? In verband ook met de onzekerheid aangaande de doordringendheid, de duurzaamheid van werking, en de mogelijkheid van voldoende variëteit, bij de zoogenaamde ‘globale suggestie’?

Met andere woorden: is er te vreezen voor een kringloop van deze soort: ‘Om des ochtends de voorgeschreven bezigheden te doen, moet men goed, dat is b.v. acht uur achtereenvolgends, geslapen hebben. Om deze slaap te verkrijgen moet men zich gedurende een uur des avonds die slaap suggereeren, een tijd later (om dat de één-urige suggestie niet meer helpt) gedurende anderhalf uur, en zóo verder, zóó, dat er ten slotte in 't geheel geen tijd is voor de voor die avonduren voorgeschreven tijdsbesteding?’

Neen, er is niet aanleiding voor die vrees, en wel in de eerste plaats reeds dáárom niet, om dat men niet weet of die suggestie wat den tijdsduur daarvan aangaat steeds meer uitge breid zoude moeten worden, of wel, dat er een maximum van benoodigden tijdsduur (in verband met de niet tot langer tijdsbesteding noodzakende vermeerdering der innigheid van de suggestie) is aan te nemen, dat vooraf niet bekend is, maar dat definitief afdoende is ter bestrijding van de kwaal.

Kanaliseering van kracht.

Indien men in een wezen of menschenorganisme, dat men ordenen en richten en zekere doeleinden wil doen bereiken, heeft opgemerkt een zekere voortdurende zwakte, wilszwakte, geesteszwakte, wezenszwakte, en dáarbíj en zekere buitengewone kràcht,

welke kracht niet alleen buitengewoon is met betrekking of in verhouding tot de genoemde algemeene zwakte, maar ook eenigszins buitengewoon is getoetst aan een algemeenen norm van kracht, en dat in vele, ja in de meeste, overigens in 't algemeen soortgelijk te noemen, dagelijksche levens, meer regelmatige opgewektheid, en dus ook krachtsbesteding, te bespeuren is dan in het hier behandelde, - dan staat daartegenover dus dat tot, de eene meer geestelijk, de andere meer lichamelijk te noemen, krachtsbestedingen als die een bepaald menschenleven wat aangaat het geestelijke, en wat aangaat het lichamelijke, in zijn verleden telt, vele, niet in 't bijzonder geestelijk of sportief ontwikkelde, overigens gewoon goed gezonde, menschen nauwelijks in staat zouden zijn.

Nu kan men bestudeeren of overdenken de samenstelling of toedracht van dit gegeven en uit de uitkomst dier studie afleiden de mogelijkheid van aanwending dier kracht op andere dan de aangeduide levenspraestaties en op meer voortdurende en regelmatige wijze; en vervolgens bestudeeren en vaststellen de verwerkelijking dier mogelijkheid.

Hiertoe moet men met de gedachte binnendringen in den aard van het gegeven, namelijk steeds meer naderen de kennis van de eigenlijkheid van het gegeven.

Bespiegeling en handeling.

Het moet er minder om te doen zijn na eene handeling in te zien, dat deze foutief was en waarom zij foutief was, als wel te ontleden waarom men vóór de handeling niet tot het inzicht der foutiviteit is gekomen en hoe te bewerkstelligen, dat men in het vervolg het juiste oordeel over eene handeling tijdig heeft.

Hoe zal men dit nu doen?

Achteraf en van buiten af, kan men in 't algemeen stellen, dat een handeling foutief is geweest, om dat men haar niet vooraf behoorlijk doordacht heeft.

Het stelsel van doordenken, - nog daargelaten hoe en wanneer

en in welken graad dat mogelijk is - moet echter ondergeschikt zijn aan den gedragsregel van *altijd-doorgaan,* foutief of niet foutief, om het foutieve dan later weêr goed te maken.

Indien men het stelsel van doordenken primair maakte, liep men gevaar tot nagenoeg geen handelingen meer te komen.

Primair is, overigens, slechts ééne doordenking - primair beduidt, dat in het algemeene levensstelsel iets het andere primeert en niet ín het andere als iets secundairs is opgenomen -, namelijk de principiëele en alles samenvattende doordenking van het probleem hoe de eigenschappen en vermogens van het bespiegelende zijn om te zetten in eigenschappen en vermogens van het handelende. In dié doordenking is begrepen de doordenking der doenlijkheid van te laten voorafgaan aan de afzonderlijke handelingen de afzonderlijke doordenking dier handelingen om de mogelijke foutiviteit der handelingen te voorkomen.

Dáárom is die detaildoordenking in de primaire doordenking begrepen, om dat zij het handelen ván het denken of het handelen ín het denken betreft.

Doordènking.

Sommige handelingen worden uitgesteld om dat men meent die niet met kans op welslagen te kunnen volbrengen, tenzij die eerst op zekere wijze *gedacht* (doordacht) zijn.

Tegenover deze vaststelling kan men de gedragslijn aannemen van op die gedachte of doordenking *te wachten.*

Men kan echter ook door active meditatie die gedachte zoo niet bereiken dan toch naderen en door die nadering de bereiking provoceeren.

Wat men wachtte, was het *gevoel,* het, in den geest of in het denken zich voordoende, *gevoel,* dat men slagen zoude met de handeling, dat gevoel, zich voordoende *terwijl men* aan de handeling dacht.

Men meent dat wanneer men eenmaal de samenkomst van dat gevoel met die gedachte heeft beleefd, dit gevoel van zelf zich weder vertoont in den tijd, dat de handeling wordt uitgevoerd, en daardoor de handeling slagend maakt.

Men meent, dat dit gevoel genoeg is om de handeling slagend te maken.

Om echter het welslagen der handeling niet door afwachting of lijdelijk, maar bedrijvig, te bereiken, of althans te bevorderen, stelt men de bedrijvige overweging in, hetgeen vooreerst of aanvankelijk niets anders beduidt dan dat men zich de handeling in onderdeelen, duidelijk, en bij herhaling, voorstelt.

Het is zeer wel mogelijk dat indien men zich door schriftelijk denken eene handeling met haar doel voorstelt, waardoor, bij voorbeeld, een aantal mogelijke bezwaren, die door iemant, dien wij van iets zouden willen overtuigen of tot iets willen bewegen, zullen geöpperd worden, zich in onze gedachte vooraf vertoont, - zij bijna met zekerheid vooraf mentaal, en daardoor later in werkelijkheid, zal slagen.

Gewaarwording.

De gewaarwording of het besef van ‘alvermogen’ in een denker of kunstenaar, even als die van ‘de beste kunst te kunnen maken’ met gemak en verstandelijk, beteekent eenvoudig dit, dat indien alles medewerkte, indien alles van het lichaam en den geest medewerkte, hij daartoe in staat zoude zijn. Niet alleen dus klimaat, weder, voeding, slaap, beschutting en z.v.; maar ook de werking (waarvan de aanwezigheid ook van zuiver, of in zekeren zin alleen tot den geest of de hersens behoorende, geestelijke oorzaken, ook atavistisch geestelijke oorzaken, afhangt) maar ook de werking dus van alle hoogste en fijnste hierbij betrokken geestesdeelen.

Zulk een gewaarwording of besef verhoudt zich als de electriciteit in één bliksemstraal op een avond tot de electriciteit waardoor een compleet zeer ingewikkeld machinencomplex werkt altijd door.

De gewaarwording beteekent, dat men zoû kunnen datgene, wat men zelf voor ‘alles’ of voor ‘het beste’ houdt, *indien* of wanneer alle voorwaarden aanwezig waren. Naarmate het onwaarschijnlijker is, dat ooit alle voorwaarden (vooral ook de geestelijke) aanwezig zullen zijn, heeft de gewaarwording dus minder waarde.

Alexandre Dumas Père.

In *Joseph Balsamo,* vijf deelen, zijn goed in het eerste deel de hoofdstukken, behelzende het verhaal van Balsamo's ver-

blijf in het kasteel Taverney. De hypnotische scènes zijn mooi en waar. Men gevoelt, dat dit waar is en te gelijk deze schakeering van het leven door den schrijver als iets schoons is begrepen. De scène aan tafel bij baron Taverney, met het contrast tusschen den luchthartigen, zondigen vader Taverney, met zijn kostbaar, meesterlijk, en obscoen, zoutvat, èn de maagdelijkheid, naar lichaam en geest, der dochter in contact met de op askese berustende bovennatuurlijke vermogens van den hypnotiseur, is iets uítmúntends, - óm dat, door de geweldige en als schitterende geesteskracht, ín de gewoon realistische voorstelling de groote christelijke moreel-wijsgeerige problemen van maagdelijkheid, goddelijkheid en onzuiverheid verborgen dóor-spelen. Door wat dit trekje omgeeft en waarmede het in verband is, krijgt de overreiking van het obscoene zoutvat door de hierbij niet blozende maagdelijke dochter aan Balsamo, dien de vader zoo zeer ziet kijken, om dan op te merken, dat Balsamo het zoutvat wel héél mooi schijnt te vinden, waarop deze antwoordt niet het zoutvat maar de reikende schoone hand te beschouwen, de symbolische dracht van te vertegenwoordigen de wijsgeerige beteekenis der zegswijze ‘Dem Reinen ist alles Rein’.

Zeer goed is het veertiende-eeuwsche stuk (historische novelle) *Monseigneur Gaston Phoebus* (ongeveer zestig compres gedrukte kl. 8^{o} bladzijden). Dit stuk is, hoewel in proza van 1840, zoo voortreffelijk in den toon, of in den geest van den stijl der veertiende-eeuwsche kronieken van Froissard geschreven, dat de uíterst zeldzame plaatsen, - in 't geheel drie of vier - waar het *líchtelijk* deviëert, als zoodanig voelbaar uitkomen.

Een vergelijking der stijlen van *Acté* en *Gaston Phoebus* is interessant.

Wanneer men sommige deelen van zekere werken van Alexandre Dumas père leest, gevoelt men zich gevoed worden, op de aangenaamste wijze, door de beste wijsheid. Het voedt ons op deze wijze even als het samenzijn met een magnifique mensch dit zoude doen.

Dit proza toch is eene constructie of een organisme, waarin

het beste levensbegrip leeft. Daarom emaneert die wijsheid er uit. Daarom voedt het door rechtstreeksche over-storting van zijn geest, zonder formuleeringen.

Neemt men aan, dat de Fransche zeventiende-eeuw het hoogste beschavingstijdperk is geweest sedert dat der Grieken en dat der Romeinen, - in dien zin, dat toen de innerlijk (en dus ook uiterlijk) béste mencshen leefden, menschen van een zoo edele soort als na dien tijd de natuur, met haar afdeeling de menschheid, niet meer heeft voortgebracht - dan ziet men in, dat Dumas père zich de 'mentaliteit' van dat hoogste beschavings-tijdperk heeft weten te assimileeren, van dien geest, van dat begrip, uit, dus, weten te denken en zijn taalstijl te vormen. Welke letterkundige invloeden op dien stijl hebben gewerkt, is niet bekend. Indien men denkt aan Corneille, Racine, Molière, de Saint-Simon, Madame de la Fayette, Bossuet, Bourdaloue, Fénélon, Fontenelle, - zoude men slechts als tot de genealogie behoorende den Misanthrope van Molière weten aan te wijzen. En dan nog is hier alleen eene gelijkheid zeer in het algemeen en wat aangaat den grondslag van het gezicht op de wereld in diens meest algemeene hoofdzakelijke bestand-deelen. Zoodra men tot een beschouwing van afzonderlijkheden en bizonderheden in den stijl komt, vervalt de overeenkomst.

Dumas père had een kunstenaarsgeest van den eersten rang. Dáaróm kon hij schrijven zeer van elkaêr verschillende stijlen. Zoo schreef hij *Acté* in een zekeren negentiende-eeuwschen neoclassieken (Griekschen) stijl (Alma Tadema, etc.). Zoo schreef hij *Amaury* geheel in een zekeren ethisch-irenischen, mooi-sentimenteelen stijl. En zóo schreef hij dan zijn historische romans over de Fransche dynastiën in den zoo even hoog geroemden stijl, waardoor hij een groot Fransch schrijver in de negentiende eeuw is.

Men moet passages van Dumas nemen, - bij voorbeeld het lange gesprek tusschen de comtesse Dubarry, haar broêr Jean en Madame de Béarn, waar mevrouw Dubarry en haar broêr beproeven mevrouw de Béarn voor he marraine-schap te winnen, dat moet worden uitgeöefend bij de officiëele voorstelling van

mevrouw Dubarry aan het Hof, in het *tweede* deel van *Joseph Balsamo.*

Een interessante aparte passage is ook het verhaal hoe Gilbert het kasteel van Taverney verlaat, na dat de familie vertrokken is, in het *eerste* Deel van *Joseph Balsamo.* Het is in deze buurt van het werk, dat men verrast wordt door iets zeer moois in den vertelklank, ofschoon er van psychologie en z.v. geen sprake is en slechts het meest onbeduidende op de schijnbaar het meest onbeduidende wijze wordt medegedeeld.

De ‘Introduction’ van *Joseph Balsamo* is leelijk (drie hoofdstukken), even als de verderop ergens voorkomende samenzweerdersvergadering-beschrijving). Het werk is verder prachtig, ofschoon die hoogste schoonheid der andere Hofleven-beschrijvingen er niet in bereikt wordt. Ontroerend door hun prachtigheid zijn ook sommige der tooverij-scènes in het eerste Deel.

Het komt er niet op aan of het waar is, hoe het verklaard moet worden, of het nuttig is, en z.v., - het is de charme van het sprookje overgebracht in de werkelijkheid.

In *Les Mohicans de Paris* van Dumas père is opmerkelijk, dat twee zeer korte passages, waarvan een in het 1e deel, bl. 132, één met de herhaling na het woord ‘avait’, en een met die van het woord ‘comme’, de constructie en den toon van den Duitscher Stifter (1840) hebben, constructie en toon, die overigens nergens in de Letterkunde voorkomt, - ofschoon, - zij het ook dat de aard van het onderwerp iets van Stifter's onderwerpen hebbe, - de stijl van Dumas' verhaal verder niets van Stifter heeft.

In de, overigens niet zoo erg goede, *Mohicans de Paris,* is, bij het verhaal omtrent twee jongelieden tusschen wie een idylle begint en wier tuintjes naast elkaêr gelegen zijn, sprake van een seringenhaag, die de beide tuintjes van elkaêr scheidt en waaróver heen of waardoor heen zij gesprekken voeren. Nu zegt de schrijver, dat de wind soms deze haag deed ópen-waayen (zoo als in der daad met sommige, losse, hagen geschieden kan) en zoo als het ware aan hun woorden gelegenheid gaf om van den een tot den ander te komen.... of iets dergelijks). Nu is hetgeen de schrijver verbindt aan het feit van het open waayen (nml. gelegenheid geven

om.... en z.v.) niet zoo veel bizonders; maar dat de schrijver op de gedachte komt om in déze omstandigheid der figuren de heg te laten open waayen is een beter *soort zet* dan b.v. de een of andere impressionistisch-phantastische verrukkings-bizonderheid zoude zijn.

Het werk van Alexandre Dumas père, getiteld *Napoleon,* is waarschijnlijk niet door hem zelf geschreven, - misschien wèl op zijn aanwijzing en met zijn hulp wat betreft geschiedkundige gegevens en dergelijke.

Ten eerste ontbreekt er doorloopend de eigenaardige geest of geänimeerdheid aan, die ál het overige werk doorgaans kenmerkt en waarom het zulke aangename lectuur is. Stylistisch beschouwd, is deze afwezigheid kenbaar aan den *aard der opeenvolging* van de volzinnen. Alle volzinnen zijn kort. Na de punt achter den eenen volzin, komt de volgende volzin met zíjne mededeeling, zonder dat de inhoud van den eenen volzin aan dien van den volgenden verbonden is door de ononderbroken gemoedsbeweging van den schrijvenden steller. Het geheel heeft daardoor *den toon* van een schoolknaap, die zijn les op zegt met verder niets anders in den geest dan de zucht oplèttend te zijn om vooral zonder haperen de les geheel goed op te zeggen.

Ten tweede zijn de naar iets vernuftigs of dichterlijks strevende wendingen, - volzinnen of volzindeelen, die iets anders dan alleen mededeelend zijn - zeer poover van gehalte.

Aan het eind van het Ie hoofdstuk leest men:

‘Nous allons maintenant, d'un pas précis et rapide, accompagner Buonaparte dans la carrière qu'il a parcourue comme général en chef, consul, empereur et proscrit; puis, après l'avoir vu, rapide météore, reparaître et briller un instant sur le trône, nous le suivrons sur cette île où il est allé mourir, ainsi que nous avons été le prendre dans cette île où il était né.’

Waar het er verder niet toe doet, waar dit niets betéékent of niets veroorzaakt heeft, - waar deze bizonderheid óok niet in eene vergelijking b.v. der afzonderlijkheid van zijn ‘genie’ daarmede, dienst doet - is het van een lagere schrijfwijze op te merken dat iemand op een eiland zoowel geboren als overleden is.

In hoofdstuk II zoude de aanval der ‘mameloucks’ in den oorlog in Egypte, op de Fransche ‘carrés’, bijna letterkundig iets geworden zijn.

Men merke op, dat het hier om zeer innerlijke of inhaerente stijl-eigenschappen gaat; want de deugd der beschrijving van de Medicis-misdaden in *Une année à Florence* bestaat óok niet uit fraaye vergelijkingen of hoog op-gaanden lyrischen gang. Dáár óók wordt alleen eenvoudig verteld, en met nauwkeurigheid, wat er gebeurde. Maar de kracht der gloeyende belangstelling van den schrijver voor zijn onderwerp is in het verhaal en bepaalt de volzin-verbindingen en -overgangen en de woordenkeus.

Na dat Napoleon de grootste keizerlijke macht verkregen had, heet het ergens (Hoofdst. IV, bladz. 113):

‘Ce n'était plus un sceptre que Napoléon avait dans sa main, c'était un globe.’

Deze volzin is foutief in de eerste plaats om dat hij in zijn geheel een leugen is. Want Napoleon hield nog steeds een scepter en niet een globe in de hand. In de tweede plaats foutief om dat, wil men hem, naar zijn bedoeling, in zijn overdrachtelijkheid, - namelijk van door plastische vergelijking vermeerdering van macht te noemen - erkennen, - de beide deelen der vergelijking in een zelfde verhouding tot de werkelijkheid zich moeten bevinden. Juist om dat in de werkelijkheid de scepter door Napoleon in de hand werd gehouden maar de globe niet, moest men de vermeerdering van macht door een twee-deelige vergelijking uitdrukken, wier deelen beide even ver van de werkelijkheid verwijderd zijn.

deelen beide even ver van de werkelijkheid verwijderd zijn en niet den scepter zelf daarin betrekken.

La Reine Margot en *Les deux Reines* behooren tot één hoofd-afdeeling van Dumas' stijlen, elk tot een andere onderafdeeling ín die hoofd-afdeeling.

Joseph Balsamo, Salvator, Les Mohicans de Paris behooren tot een andere hoofd-afdeeling.

Acté behoort tot een derde hoofd-afdeeling.

Amaury tot een vierde.

La Reine Margot is een volstrekt meester-stuk, om dat de geheele stijl, zonder onderbreking, dat is de tot taalvormen ge-

worden levens-beschouwing, in alle bestand-deelen zestiende-zeventiende-eeuwsch is en toch zonder later in de taal afwezig geworden woorden of zinsbouw-wendingen uit dien tijd.

Het geestesleven dier mensch-figuren, - zóo als zij over de dingen van het leven denken en spreken - is superieur aan het courante negentiende- en twintigste-eeuwsche.

Bioscoop.

Circus, de laatste film van Charley Chaplin, is photographisch perfect correct. Er wordt niet getracht naar kunst-effecten gelijkenis hebbend met die der schilderkunst. Er wordt niet getracht, - zooals bij schilderkunst[1] - om menschengevoel uit te drukken in de voorstellingen vormende materie, - zoo dat de vormen van een vertrek droefheid zouden inhouden en die van een landschap blijdschap. Het schoonste effect, - waarmede de vertooning eíndigt, - Charley weg en het leven weder geheel eenzaam inwandelend over de ledige zeer wijde heide - wordt gevormd door de situatie, samen met Charley's aard, niét door dat in toon of tint van het tafereel een menschengevoel betreffende die eenzaamheid zoû zijn uitgedrukt.

Dit werk is samengesteld uit drie bestanddeelen: ten eerste, de oorspronkelijke figuur, waarmede Chaplin zich tot een type maakte, die van den, beminnelijken, weemoed-wekkenden, onbeholpen mensch in het maatschappelijk leven; ten tweede, de uit oudere en nieuwere ‘gewone’ films bekende trekjes: het wegvluchtend, door mede-renners achtervolgd, wegrennen en daarbij in dwaze toestanden geraken, - het medelijdend wegschenken van zijn eigen brood aan een anderen hongerige, en dergelijke; ten derde, de meer aan de Parijsche filmliga-films ontleende motieven, zoo als dat van Charley, die zich zelf, in verbeelding, hardhandig ziet optreden tegen zijn medeminnaar Rex en dat van den verlatene in de omgeving der, die verlatenheid nadrukkelijk blijken doende, verlaten heide.

Spengler.

Oswald Spengler, in zijn *Untergang des Abendlandes,* verwijt den geschiedenis-schrijvers, dat zij de geschiedenis zien als die

1) En in eenige der in tegenstelling ook tot de beste der gewone films een hoog artistiek procédé vertoonende door de Filmliga gegeven voorstellingen.

der Oudheid (Grieken en Romeinen) - Middeneeuwen - Nieuwe Tijd, daarbij niet bedenkend, dat dit alles samen slechts iets zeer kleins is in het geheel der Wereldgeschiedenis, die b.v. ook China, Indië, Aegypte, Mexico en Peru omvat.

Op een andere plaats zegt hij, dat iedere beschaving zijn eigen waarheden heeft en dat dus wat een waarheid is voor een Griek van vóór onze jaartelling het daarom nog niet voor een Franschman uit de twintigste eeuw onzer jaartelling is.

Deze twee opmerkingen zijn in zóo ver met elkaêr in strijd, als het redelijk zoû kunnen heeten, dat wij ons minder bezig houden met dié beschavingen, waaruit wij toch geen waarheden voor óns kunnen putten. De Geschiedenis van Oudheid, Middeneeuwen, Nieuwen Tijd, is vóor óns de wereldgeschiedenis, om dat zij is de geschiedenis van ónze wereld.

Muziek.

Ik vind het alleen de moeite waard te luisteren naar die muziek-praestaties, waarin naar het oordeel der muziekjournalisten, het hoogste bereikt wordt (dat men aanduidt als inspiratie, genade Gods, en z.v.). Voor mij *begint* daarmede eerst ‘de kunst’.

Een violist, die vijf minuten geïnspireerd speelt, geeft een vonkje van die kunst. Er zijn echter van te geven, en een enkele maal wórden er ook van gegeven, breede vlammen, groote vuren.

Niet alleen is het zonder iets van dat vuur niet ‘kunst’, waarnaar het, voor een specialen kunstliefhebber, de moeite waard is, te luisteren; maar zeer natuurlijk is ook, dat een virtuoos die zonder datgene, dat de schoonheid aan de muziek geeft, speelt, voor den waren luisteraar niet iets neutraals, maar iets bedrijvig, iets dat bedrijvig is in de richting van het volstrekt leelijke, van het afschuwelijke, in het oor brengt.

Een viool is een zeer ‘gevoelig’ instrument, bestemd om schoone, dat is door inspiratie te weeg gebrachte, klanken voort te brengen. Hoe gevoeliger de viool is voor het aannemen van inspiratie-schakeeringen, hoe nauwkeuriger hij ook zal wedergeven wát, in stede van inspiratie, feitelijk in zijn bespeler aanwezig is, namelijk woede over de afwezigheid van inspiratie, gedruktheid, wrevel, zwakte, loomheid, en z.v. De woede over de afwezigheid van inspiratie zal het leelijkst zijn om aan te hooren.

Een piano is in dit geval lang zoo leelijk niet als een viool, waarschijnlijk om dat zij ook niet zoo mooi kan zijn.

Volkenbond.

De Volkenbond zal niet aan zijn hoofdzakelijk doel zoo volstrekt als men hoopte kunnen beäntwoorden om dat zijn stichting niet gegrondvest is op de natuurkundige en natuurkundig-wijsgeerige bestudeering der menschheid, maar op een abstracte, ethische gedachte, wier toepasbaarheid niet wetenschappelijk was vastgesteld.

Voor-ondersteld, dat algemeen en altijd-durende vrede beter is dan afwisseling van vrede en oorlog, dan kan de bevordering van den vrede toch niet een volstrekte bate verschaffen indien onzeker is of het wezen der menschheid den altijd-durenden vrede toelaat.

Indien gij een zich misdragend bezoeker uw huis niet kunt doen verlaten door waarschuwingen, verzoeken en bevelen, zult gij genoopt zijn hem met den sterken arm te verwijderen, en het is overbodig zich te beloven nimmer tegenover een medemensch geweld te zullen gebruiken zoolang het niet zeker is, dat er zich geen onverdragelijke en voor toespreking niet wijkende bezoekers zullen voordoen.

Een dergelijk instituut als de Volkenbond moet niet voortkomen uit een algemeen verlangen, dat in groote mate aanwezig is in een bepaalden tijd van het menschheidsleven - bij voorbeeld korten tijd na een vreeselijken oorlog - maar zoude moeten voortkomen uit de overwegingen van een menschheidkenner, die nauwelijks wist of er dan onlangs een groote oorlog geweest was of niet.

Vergelding en verantwoordelijkheid.

Indien de mensch ‘verantwoordelijk’ is voor een door hem begane misdaad, dan is hij verantwoordelijk voor al zijn handelingen.

Indien hij verantwoordelijk voor zijn handelingen is, is hij vrij geweest om zijn handeling wel of niet te doen.

Overdenking met ontleding van een geval van menschengedrag op een bepaald tijdstip kan het bereiken van een inzicht aangaande die vrijheid bevorderen.

Indien de mensch A gezond is en overigens niets dan zijne ‘verlegenheid’ of zenuwzwakte verzet er zich tegen dat hij op een zekeren Maandag ten twee uur des namiddags een bezoek brengt aan prins B, *kan* hij dan dat bezoek brengen of niet?

Indien men onder *kunnen* verstaat, dat hem na het bezoek niets gebeurd zal zijn dan ten hoogste zeer te hebben getranspireerd, gestotterd, kortademig te zijn geweest, troebel of schichtig van oogen-blik, gebeefd te hebben en aan andere verschijnselen van zenuwachtigheid te hebben geleden, - dán ‘kan’ hij het bezoek brengen.

Maar onder *kunnen* móet men dát niét verstaan. Aannemende, dat de beslissing omtrent het bezoek op een bepaald tijdstip door den mensch wordt genomen, dat althans op één bepaald tijdstip iets *in hem gebeurt,* dat bij terugziende beschouwing blijken zoude *de meeste werking* te midden der vele gedachten-bewegingen vóor en tégen het doen der handeling te hebben gehad, - zal het afhangen van het antwoord op de vraag. wát *op dat tijdstip, te midden van het complex van alles wat toen in hem was,* het sterkst in hem was: het vóór werkende of het tégen werkende, zal het afhangen van dát antwoord of hij moet geächt worden te hebben gekund. Indien de neiging vóor *sterker* was dan de neiging tégen, alleen dán heeft hij *gekund,* - onder neiging nu ook verstaan of onder de te weeg brengers der neiging nu ook begrepen, bij voorbeeld, ‘plichtsgevoel’. Indien zijn ‘plicht’ was het bezoek te brengen en zijn ‘gemakzucht’ was er tégen, heeft hij het niet *kunnen* brengen als op het tijdstip der beslissing zijn gemakzucht sterker was dan zijn plichtsgevoel. *Om dat* zijn onthouding *het gevolg* was van hetgeen hij *dacht* ‘en wilde’ op het tijdstip der beslissing.

Indien men het menschengedrag vergelijkt bij een los blok hout waartegen aan twee kanten in twee aan elkaêr tegenovergestelde richtingen geduwd wordt, zal het blok zich verplaatsen in de richting in welke het krachtigst wordt geduwd.

Indien men aanneemt, dat er minder van eene beslissing met haar tijdstip dan van twee, elke iets anders bestrevende, gedachtenstroomingen gesproken moet worden, die aanwezig blijven tot dat het bezoek niet meer gebracht kan worden, zal het ook de sterkste, de met doel bevorderende bestanddeelen en omstandigheden meest voorziene dezer stroomen zijn, die het veld behoudt.

Een modern Schotsch dichter door Willem Kloos.

(Sky Traffickers by J.L. Foxworthy, Edinburgh. The Porpoise Press, 1928.)

Schotten zijn mij wel eens gebleken, menschen te zijn, met wie een, evenals zij, zonder achterafjes te werk gaand, dus eenvoudig-rustig pratend en, over het geheel, kalm-opgeruimd Hollander bijna onmiddellijk op zijn volle gemak komt, zoodra hij kennis met hen heeft gemaakt. Tusschen hun volkskarakter en het Nederlandsche, voor zoover tenminste dit laatste volledig in mij aanwezig kan geacht worden te zijn, schijnt een zekere mate van overeenstemming te bestaan.

Meer zijdelings heb ik dit vroeger reeds laten merken, toen ik, in ons Maartnummer van 1923, een voortreffelijk gedicht plaatste van en ook een studietje schreef over den hier van 1916-1918 gewoond hebbenden, want geïnterneerden Schotschen vliegluitenant Frederick Victor Branford, die ons uit eigen beweging kwam bezoeken, omdat hij aan de Universiteit van Glasgow, waar hij vóór den oorlog studeerde, De Nieuwe Gids had leeren kennen en er sympathie voor gekregen had. Hij wist genoeg van onze taal, om Hollandsche boeken te kunnen lezen, maar sprak, toen wij al gauw goede vrienden met elkaêr waren geworden, en hij er zich dus een enkele keer toe over liet halen, haar een beetje aarzelend uit, en spoedig, onder een schaterlach zijnerzijds, er mee ophoudend, omdat hij opeens scheen te begrijpen, 't misschien uit den schelmschen oogopslag van mijn vrouw en mij, zelf proevend, dat hij zich in de juiste uitspraak der Nederlandsche klinkers telkens een weinig vergissen ging. Maar de literatuur in ons tijdschrift, en inzonderheid de verzen erin, wist hij tot ons genoegen geheel en al

uit zichzelf, te genieten: met gemeende, recht-uite mannelijke geestdrift praatte hij er soms over met ons, ja hij ging over 't een of ander wat hij pas gelezen had wel eens, zooals kunstzinnige Engelschen dat weten te doen, tot in de kleinste aesthetische details, medevoelend en sterk-ziend uitweiden op de volstrekt-eenig-juiste, want alles objektief-artistiek als aanruikende en doorproevende buitenlandsche manier, dus op een wyze, zooals ik die spontaan reeds van mijn 20e jaar zelf in praktijk bracht, maar van welke men overigens hier in Holland nog altijd slechts weinig kaas gegeten te hebben blijkt.

En al was hij met jeugdigen ijver - hij stond nog enkele jaren van de 30 af - zijn leven voor de zaak der Geallieerden in de waagschaal blijven stellen, totdat hij op een vice-versa-tje Holland - Engeland, voor zijn dienst, door een ongelukje met zijn machine hier dalen moest en toen vastgehouden werd, hij was daarom toch, als ontwikkelde Schot, volstrekt geen blinde Jingo, want wist op kritische wijze de Duitschers te waardeeren, even juist en precies, als hij dit soms, met een zweem van half-voelbare ironie in zijn stem, de goede en andere kwaliteiten van zijn eigen landgenooten, of liever rijksgenooten in het Zuiden, van het groote Britsche eiland beschreef, zoodat mijn vrouw, zoowel als ik, wel eens leuk zaten te schateren, als hij ons, eveneens lachend, op radde, gemoedelijk-grappige wijze een beeld van zijn wedervaren als droogjes-geestige, gevoelig-beschaafde Schot in de militaire strakke nerveusheid van het destijdsche Londen gaf. Ook door zijn levendig-gedane verhalen over de voor de buitenwereld grootendeels achter de schermen gebleven, want wezenlijk schandlijk-duivelsch in elkaêr gezette en dan onmeedoogend volvoerde oorlogsmonster-achtigheden, waaraan hij zelf, gedurende zijn vele vliegtochten boven Duitschland, eigenlijk innerlijk onwillens, mee had moeten doen, zoowel als over intiem-groote menschlijke details van onwankelbaar-onderlinge trouw en zielssterke grootmoedigheid, welke laatste hij zelfs wel eens een enkle keer van de zijde des vijands had ondervonden, had hij, nadat de eerste vreemdigheid tusschen ons en hem er af was, ons al spoedig weten te boeien, zoodat hij weldra als familjaar-gezellige vriend bij ons over huis kwam, en hij en ik zoo hartelijk met elkander omgingen, als hadden wij elkaêr reeds jaren gekend.

Hij verheugde zich, trouwens, evenals ik, in een gepassioneerd-literaire en menschlijke vereering voor Shelley, een psychische liefde, die de algeheele Engelsche wereldnatie in de laatste 50 jaren hoe langer hoe meer bezielt, getuige ook het vers van den dichter Foxworthy, waarin deze mijn studeerkamer een ‘Sanctuary’ ter eere van Shelley noemt (gepubliceerd in de N.G. van November 1928). In een noot voegde Foxworthy erbij: ‘after seeing Mr. Kloos study’, wat een, zooals de meeste journalisten helaas doen, allervluchtigst-lezende verslaggever toen vertaalde alsof er stond: ‘na de *lezing* van Kloos' studie over Shelley.’

Dit laatste nu was een onschuldige vergissing, maar zoo zou ik wel een boekdeel kunnen vullen met de herstelling van alle volslagene onjuistheden, feitelijke, zoowel als kritische, die in den loop van mijn nu haast 50 jaar voortgezet letterkundig leven, dat is werken en produceeren, door on-akkurate, ja soms zelfs door zeer onscrupuleuse lieden over mijn persoon niet minder dan over mijn voortbrengselen in omloop zijn gebracht, maar die ik natuurlijk veelal ongemerkt liet voorbijgaan, want in mijn studiën en kritieken hier en daar alleen dàn wou weerleggen, waar een korte zakelijke mededeeling mijnerzijds voldoende kon heeten, om de dingen te laten zien zooals zij waarachtiglijk zijn. O, wezenlijk, als de binnenste natuur der menschen in het algemeen in literaire dingen een beetje meer bezonken en dus ernstig-genoeg wou worden, zoodat zij zouden kunnen bevroeden gaan, wat er toe noodig is, om eenigermate waardevol, dus juist, te leeren schrijven en oordeelen, zoowel over het letterkundig werk als over de persoonlijkheid van anderen, ik ben er overtuigd van, dat er dan slechts een tiende deel van al het papier zou worden vol gekrabbeld met algeheele of driekwart vergissingen en verschrijvingen, zooals men ze ook wel eens ziet begaan over de wezenlijke aangelegenheden van een paar straten verder wonende buren door het een of andere vrouwtje, dat met haar eigen schamperheid voortborduurt op het minder juiste wat zij heeft gehoord.

Als een zich, gelukkig, lichamelijk zoowel als geestelijk nog tusschen de 40 en 50 voelende, schoon reeds nagenoeg zeventigjarige diep-in-psychische arbeider - ik leefde altijd meer in den geest, dan met het lichaam - meen ik dit als het rijpe, goed-overdachte resultaat van een half-eeuwsche daaglijksche letterkundige onder-

vinding naar waarheid te mogen neêrschrijven en zonder wrok tegen iemand, dus vrij van elke persoonlijke scherpte, aan welke laatste eigenaardigheid ik, zooals ieder, die mij persoonlijk goed kent, getuigen kan, alleen in vroegeren tijd wel eens, want op de helft van mijn tegenwoordigen ouderdom gekomen, toen ik machteloos tegenover den daadwerkelijken haat van thans al lang minder diep en weinig-sterk geblekenen, onvermoeid had voort te zwoegen, wel eens toegeven moest.

Zonder de minste zelfverheffing - ik was daar altijd absoluut vrij van - kan ik getuigen: ik hen innerlijk noch uiterlijk ooit lui geweest of slap: hoe moeielijk in finantieel en ander opzicht, te beginnen met mijn eerste literaire bestrevingen, mijn persoonlijke omstandigheden in mijn vroegre levensperiodes ook meestentijds waren, ik deed, mijn heele leven door, in alles mijn uiterste, getrouw-volhardende best. Och, in dezen jubileumsjaargang, mag ik er wel voor uitkomen. Zelfs toen mijn maatschappelijke positie door het toedoen van slechts matigjes geestlijk streven kunnenden neerdrukkend-ellendig was geworden, ben ik toch altijd krachtig-psychisch blijven leven want voelen, en wist ik energisch te handelen, zoodra mijn diepste intuïtie, die mij bestuurt en aan welke ik steeds gehoorzaam, aan mijn Rede de, overtuiging bijbracht, dat ik ernstige kans op slagen hebben zou. En door die naar twee kanten, vooral naar binnen, maar ook waar dit moet, naar buiten kijken-blijvende geaardheid van mijn geestlijk samenstel voel ik mij dan ook eenigszins aangetrokken tot de Schotten, die eveneens zelfbeheerscht-hartstochtelijk in den grond van hun geest, niet slechts zuiver-eerlijk, en gemoedlijk-menschlijk, maar ook onverbiddlijk zakelijk-praktisch, waar dit moet, ja zelfs allerscherpst-treffend sarkastisch weten te zijn.

Want dit is mij nu ook onlangs weer gebleken, nu ik nog twee andere leden van die zelfde heel aparte Natie te mijnent heb mogen ontvangen, die eveneens zonder eenigerlei aanstellerij van uiterlijke drukte, want fijn psychisch intelligent en op zeer beschaafde wijze resoluut, geruimen tijd met mij spraken over veel van wat in henzelf leefde, of wat hun gevraagd werd door den graag alles onderzoekenden geest van mij en mijn lieve vrouw.

Ook deze geboornen in het verre rotsige land, waaraan hier weinig gedacht wordt, bleken, evenals Branford, maar zonder

hierin op hem af te gaan, want zij kenden dien dichter niet persoonlijk, belang te stellen in de moderne Nederlandsche letteren, een belangstelling, die eveneens bij hen gewekt was geworden door en gedurende hun studeeren aan de Glasgowsche Universiteit.

Hoezeer Dr. Russell onze taal leent en er zich toe aangetrokken voelt, heeft hij bewezen door zijn dissertatie, waarop hij onlangs promoveerde: The Novel in the Netherlands. Ook hij leest Hollandsch, en zoo kwam hij mij zijn proefschrift aanbieden, met verzoek, het te willen publiceeren in ons tijdschrift, waarvan hij houdt.

En zijn vriend Foxworthy, met wien wij ons óók dadelijk, zoodra hij bij ons zat en met ons praten ging, heel gewoon konden voelen: de Schotten laten, zooals men waarschijnlijk weet, de medeklinkers in het Engelsch, meer duidelijk verstaanbaar hooren, dan de bewoners van 't eigenlijke Engeland plegen te doen, zoodat hun conversatie met ons, hoe rad ook voortgestuwd, even vlot te begrijpen valt als een Engelsch boek, dat men vlug leest, - de heer Foxworthy zeg ik, zond mij thans, naar zijn land teruggekeerd, zijn hierboven vermelden bundel, met verzoek, of ik hem in ‘Holland’, dus wat wij Nederland, of met onze koloniën mee het Nederlandsche Rijk plegen te noemen, eenigszins meer bekend maken willen zou.

Aan welken wensch ik met genoegen voldoe, want zijn artistiek-uitgegeven Broadsheet verdient inderdaad ten volle de aandacht van het soms wel eens naar iets anders als naar eenigszins rhythmisch-geördende en met een achteraf-doeltje opgestelde verzekeringen verlangende, immers wezenlijke Diepte en Waarheid in de Poezie wenschende Deel van het Hollandsche Publiek.

Ja, buiten-òm nog de echte voelkracht, die van uit den versten Binnengeest van dezen noordelijken Dichter naar ons omhoog streeft, en die ons, onder het lezen, stil-sterk vasthoudt, bespeurt de voor waarachtige Poëzie ontvankelijke lezer al gauw, dat deze nog jeugdige Schot realistisch is aangelegd, want precies, dus individuëel sterke plastische beschrijvingen weet te schilderen van thans vóorkomen kunnende toestanden, die het meerendeel mijner lezers vermoedlijk zelf nooit meemaken zal, maar aan welke hij onwillekeurig toch wel eens denkt, omdat zij niet volstrekt onbereikbaar zijn voor den twintigste-eeuwschen mensch.

Individualistisch inderdaad is de poëzie van dezen in alles van

het moderne leven belangstellenden, knappen Schot. En het mag dus nog wel eens gezegd worden, daar er door subjektieve onkundigen indertijd dwaaslijk tegen geopponeerd geworden is: individueel, d.i.: diep-in hoog-persoonlijk, immers psychisch-krachtig, uit den Dichter-zelf opgekomen, want door diens eigene levende persoonlijkheid als een openbaring van binnenuit gevoeld, heeft alle echte Poezie te zijn. En tusschen twee haakjes voeg ik er bij: behalve ruim- en krachtig-persoonlijk heeft zij zuiver, d.i.: eenvoudig-echt gezien door de scheppende Psyche van den Dichterzelf te zijn, dus zonder eenige van andre aangeleerde, uiterlijke mooi-doenerij.

En zóó is dan ook inderdaad het werk van J.L. Foxworthy. Ik weet niet, of de stof zijner twee langere gedichten, in dezen bundel, hem is bijgebracht door zijn eigen ondervinding en waarneming, want of hijzelf hoog in het luchtruim heeft gezweefd, en evenmin of hij in een duiker-kostuum naar den bodem van de Zee is gedaald, maar uit de treffend-geziene zekerheid, waarmee hij de dingen der Aarde van uit de bereikbaar-hoogste Hoogte weergeeft, zoowel als waarmeê hij die heel andere op den mysterie-vollen Bodem van den Oceaan weet te schetsen, zou de lezer haast af durven leiden, dat hij de beide Afgronden, dien boven ons en dien onder ons, wezenlijk heeft bezocht.

Doch wij willen nu deze twee langere gedichten, het eene van 52, het andere van 40 regels, verder overlaten aan den lezer, die, ofschoon een echte Hollander blijvend, toch de schoonheidswaarde van Engelsche poezie weet te proeven, dus die geen banale gedachte-abstrakteling is, neen, die ieder woord en zelfs iedren klank van elk waarachtig poëem, in welke hem bekende taal dan ook, indringend - weet te onderkennen en haar-fijn zuiver te voelen en te hooren, diep-in psychisch, met de geluidswaarde en de preciese beteekenis, met de schoonheid, die het heeft en dus doet zien en hooren juist op die èène plaats der rhythmische zielestrooming van den regel, en dus ook van de heele schepping, waar het spontaan door de onbewust-voortgestuwde zielekracht des Dichters is gezet.

Ik hoop dat zoovelen mijner lezers, als zij van de wording van waarachtige gedichten iets willen weten, en die niet onbewust zelfverheerlijkend genoeg zijn, om te meenen, dat zij daar uit zichzelf

reeds achter zijn gekomen, omdat zij eenige beschouwingen van vroegren hebben ingezien, die het wel over den zakelijken inhoud en een door hen veronderstelde praktische bedoeling van dezen, maar nooit over het innerlijkste eigenlijkste psychische Wezen der dichtkunst handlen, de hierboven ontwikkelde waarheden, die uit een levenslange voelende zoowel als denkende studie der Poezie zijn voortgekomen, door herhaalde lezing en met openstaand gemoed in zich zullen willen laten bezinken.

De dingen, die ik hierboven van uit mijn altijd-denkend werken op schrift te brengen wist, zijn in natuurlijke ontwikkeling voortgekomen uit, want een logische voortbouwing op de psychisch-aesthetiscshe beginselen, die in 1880, dus aanvankelyk nog slechts ten deele door ons gezien en geformuleerd, een algeheele revolutie, een zuiver-psychische in de opvatting van het Poëtische, zoowel als in de productie ervan teweeg hebben gebracht, aan welker invloed zelfs onze vroegere felste bestrijders niet geheel en al ontkomen blijven konden, zooals b.v. uit hun meer onmiddellijk-persoonlijke, schoon, in hún geval, juist dáárom slechts zelden harmonisch-vloeiende stelwijze blijkt.

En die invloed werkte zoo sterk, en gaat nog dóór, te werken door dat eigenlijk vergankelijke Wezens, als gij en ik, lezer, geenszins doen wat zij doen - ik leefde, minder-bewust, mijn heele bestaan lang in die overtuiging - doch alleen de Aller-subliemste en subtielste Super-Essentie, het Eene en Eenige Alwezende, van welke wij allen een deel zijn, en naar Wie wij allen in onze diepste Binnenheid hebben te hooren, want naar Zij meedeelen wil aan ons diep-inzuiverste, op dat oogenblik tenminste niets voor zichzelf verlangende gemoed.

Ik heb zelf, bij mijn schrijven, altijd geweten, dat ik zoo doen moest: als het Bovengeestlijke, Eeuwige Beginsel, dat mij altijd besturen bleef, aan mijn trouwen gezel, mijn kritische Rede, niets bijzonders had te zeggen, bleef ik rustig zwijgen, omdat ik nooit van onechtheid in het geestlijke heb gehouden en mijzelf dus ook nooit schuldig heb willen maken aan schijnbaar-fraai doend, oppervlakkig gezeur. Maar kwam de diepst-innerlijke Aandrang uit de Eeuwige Psyche dan eindlijk weer in mij op, meestal opeens en in voor mij geheel en al onvoorziene oogenblikken, dan ging ik weer spreken, d.i. schrijven als met de stem van een wel eendre, maar

toch altijd weer een beetje anders klinkende klok, zooals ik nu, tot mijn gnoegen, reeds jaren aaneen vermocht te doen, omdat de diep-in, en ver achter mij werkende Geest voortdurend tot mij spreekt.

Doch ik heb nog het een en ander over Foxworthy te zeggen, en dat volgt hier dus:

De overige gedichten van zijn 16 bladzijden tellenden, maar zooals ik reeds aanduidde, in groot formaat gedrukten bundel, zijn op hun eigen wijze, even bijzonder als de twee langste, van welke ik hierboven een karakteristiekje gaf.

Wie verzen weet te genieten met zijn totale binnenste, d.i. fijnste geestlijke Wezendheid, dus met zijn volle psychische Inkracht - wie tegen deze uitdrukkingen een beetje verwonderd blijft aanzien, zou wijzer doen voor zichzelf, als hij in het publiek tenminste, heelemaal zweeg over Poëzie - enfin, iemand dan, die weet wat er aan de Dichtkunst en aan kritiek daarover vast-zit, voelt al spoedig, dat Foxworthy een Dichter is, die reeds heel veel vermag en die dus vermoedelijk, in zijn verdere leven, een der meest-eigene, want alles, wat hij schrijft, zèlf ziende en voelende poëten van het Britsche Imperium worden zal.

Behalve sterk- en scherp-geteekende forschheid bezit hij ook stille wijsgeerige Diepte. Want hij blijkt in staat, de ook door mijzelf soms met weemoed vermoede al heel geringe beteekenis der Menschheid in het Geheel der wisselende Verschijningen, die tezamen het aanschouwbre Aanzijn vormen, als volgt te karakteriseeren:

> What, if we are but the web,
> Upon which the destinies play
> And comprehend such of the scheme,
> As sensitive surfaces may.

Doch tevens wordt ons duidelijk, uit de twee laatste dezer vier regels, dat deze Dichter wel degelijk een Eeuwig-vasten Grond onder het voor ons onmeetbare Geheel van alle opkomende en weer vergaande Schoonheden en Onzinnigheden van het, ondanks die dwaze vergankelijkheden, toch nog dwaaslijk als iets Substantieels beschouwde Zijnde vermoedt. Inderdaad, de diepste Achtergrond van het Aanzijn, die buiten alle betrekkelijkheden blijvende

het Absoluut-Wezende kan worden genoemd, die Achtergrond, zeg ik, is volstrekt geen ijdele Leegte, die het Niet zou kunnen worden genoemd, en zooals de in psychisch, d.i.: allerdiepst geestlijk opzicht onlevend te noemene, maar tegenwoordig door de laatste ontdekkingen en daarop steunende beschouwingen van de mannen der exakte Wetenschap zelve, ouderwetsch geworden naïeve materialisten over het Wezen van alles soms babbelden, doch meestal zwegen. - Nieen, de al-eenig waarachtig-bestaande Realiteit, Die buiten alles zijnde, toch in alles stil-zacht-voelbaar is, omdat Zij zich in alles afspiegelt zonder er zelf te vertoeven, dit Eindeloos-verre wordt door geen enkel menschelijk woord benaderd, wànt geen enkel begrip of voorstelling past er op.

En dat Foxworthy dit met zijn diepste Inwezenlijkheid uit zichzelf zóó inziet, ja voelt en het dus in zijn verzen uitdrukt - het zal over duizenden jaren eerst de dan onwankelbaar-blijvende meening van alle diepere naturen wezen - maakt hem voor mijn altijd logisch voortgedacht want stevig voortgevoeld hebbende hersens tot een Kunstenaar, die als hij konsekwent op al zijn zielemooglijkheden doorgaat, ongetwijfeld een 20e eeuwer van blijvende waarde wezen zal.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Men moet waarschijnlijk teruggaan tot de dagen van de, twee-en een-halve eeuw geleden, beruchte ‘Gazette de Hollande’ om, zeer in het kleine, immers met wegdenking van het democratische element van heden, een door een Hollandsch blad geprovoceerd schandaal te vinden, dat zoozeer ‘het Buitenland’ in opschudding bracht als de valsche, althans vervalschte publicaties van het ‘Utrechtsche Dagblad’.

De Nederlandsche dagbladpers heeft een goeden naam van betrekkelijke eerlijkheid en waardigheid. Zij mag wat zwaar op de hand zijn, doch is, in het algemeen, betrouwbaar en geeft slechts nieuws, dat goed gefundeerd is. En daar kwam dan het ‘Utrechtsche Dagblad’, onder de redactie van den fijnen stylist, doortrokken van hartstocht en partijzucht, doctor P.H. Ritter Jr., aan met een publicatie, waaruit zou moeten blijken, dat in 1920 België met Frankrijk, ja, met Engeland, een tractaat zou hebben gesloten, dat, 't is waar, ook Duitschland gold, doch waarbij in den toekomstigen oorlog, welke door België tegen ons uitgelokt zou kunnen worden door het zoeken van politieke spijkers in laag water, Nederland in zijn Zuidelijk gedeelte er 't eerst aan zou gaan, en reeds de militaire spoorwegen naar onze grenzen daartoe werden aangelegd.

Hoe kwam het, dat deze publicatie juist zijn weg vond naar het Utrechtsche blad, bekend om zijn fel Flamingantisme? Hoe kwam het, dat er te Rotterdam zoo fel alarm voor werd geblazen om de openbaarheid over deze afschuwelijke bedoelingen van onzen Zuidelijken buurman te vergrooten? Niet enkel in het Buitenland verwekte de mededeelingen van het Utrechtsche blad een sensatie van de ergste verontwaardiging. Nooit werd ons evenwichtig volksgemoed zoo bewogen om een dagbladmededeeling als in die eerste dagen van Maart. Wij moeten ons niet onschuldiger houden dan wij zijn. Het Nederlandsche volk is in geen enkel opzicht onschul-

diger dan welk volk ook. Het strijdt voor zijn economische belangen en dit is zijn recht; het strijdt daarvoor met zoo veel kwalijk verborgen hartstocht, dat met al zijn vredelievendheid de opmerkzame toeschouwer, die wat dieper kijkt dan de oppervlakte, moet erkennen, dat het, half-ongewapend, toch speelt met militairistisch vuur, en, wanneer morgen aan den dag een oorlog uitbrak en de Belgische troepen marcheerden ons land binnen, wij niet het recht zouden hebben ons daarover te beklagen, of zelfs te verwonderen. Het is helaas gebleken, dat er in ons land een of meer haarden van felle vijandschap branden tegen het Belgische volk, en dat het vuur er van voornamelijk in Rotterdam en in Utrecht wordt aangeblazen.

Wat nu de beruchte publicatie betreft, welke in haar eerste lezing reeds dadelijk bleek een door manipulaties in het Utrechtsche blad-zelf zoo vijandigen vorm gekregen te hebben, in haar kern zal zij wel niet valsch, niet onwaar zijn, al is het niet gebleken waar de waarheid er in eindigt en de eigenlijke falsificatie begint. In 1920 sloot België met Frankrijk een offensief en defensief verbond Pas mede-overwinnend uit den verschrikkelijken oorlog te voorschijn gekomen, waarin het zijn neutraliteit had moeten opgeven, door den moed en volharding voornamelijk van de Vlaamsche troepen nooit door de zooveel machtiger Duitsche legers geheel overwonnen, kwam het uit de beproeving op met een naar zijn zin te weinig vergroot territoor, doch tevens met een buitengewoonvergroot zelfbesef. Het had zich heldhaftig gedragen, doch meende nu, dat de overwinning voor een groot deel door de Belgische troepen bevochten was, en dat ‘sans nous’, de Duitschers Calais zouden hebben bemachtigd. En daar was naast de deur dat neutraal gebleven buurvolk, de Hollandsche ‘kaaskoppen’ - die, nu ja, duizenden Belgische vluchtelingen jarenlang schuil en schut hadden geboden en hartelijk gekoesterd: een liefdadigheid, werd rond verspreid, waarvoor de Belgische regeering dubbel en dwars had te betalen, zoodat dankbaarheid geheel onnoodig was. En dit volk van ‘kaaskoppen’ had geen oorlog gevoerd en, beweerden de Belgen, zich integendeel verrijkt.

De ‘eeuwige concurrent van Antwerpen’, het verfoeide Rotterdam, bestond niet slechts nog, doch durfde zijn mededinging met kracht voortzetten. Wàt waren de Belgen, wàt de Hollanders? Deze als altijd een volk van kruideniers, gene een heldenvolk, ‘groote mogendheid’ geworden, die er aan de geallieerde hoven ‘ambassa-

deurs' op na hield. Deze nieuwe 'groote mogendheid' sloot nu in 1920, twee jaar na den oorlog, met Frankrijk een offensief en defensief verbond, welks feitelijke strekking geheim is gebleven.

Hoe gaat het met zulke verbonden van aanval en verdediging? Zij worden gesloten door ministers, wier leven aan den zijden draad der volksgunst hangt, zijden draad, welke zich plotseling kan wijzigen in een hennepen strop. Die verbonden zouden niets zijn, indien zij niet onmiddellijk in handen werden gegeven van de militaire autoriteiten der twee 'groote mogendheden', welke dan over en weer, in 't geheim, met elkaar overleggen hoe elkaar in tijd van oorlog bij te staan, te helpen, aan te vullen? Deze militaire uitwerking van een verbond blijft strict geheim. Zelfs de ministers, die het Tractaat sloten, weten niet wat er in overeen gekomen is. Dit mogen en moeten zij ook niet weten, omdat, indien de militaire overeenkomst door verraad of spionnage, eens, zooals in Utrecht nu, wordt gepubliceerd, de zoogenaamd 'verantwoordelijke' ministers in volle oprechtheid kunnen zeggen, dat er niets van aan is, en het Tractaat werd gesloten onder de onschuldigste bedoelingen, enkel voor het geval van noodzakelijke verdediging. Zoo is het ook thans gegaan. Onze gezanten in Parijs, Brussel, zelfs in Londen, hebben op last van hun Haagschen chef, bij de regeeringen, waarheen zij zijn uitgezonden, geinformeerd wat er van de Utrechtsche publicatie aan was, en die regeeringen hebben geantwoord, zooals te verwachten was, dat zij zouden antwoorden, en dit zelfs op een toon van in haar onschuld gekrenkte vrome verontwaardiging.

Intusschen waren er toch al dadelijk aanwijzingen, welke het vermoeden wettigden, dat deze gepubliceerde stukken, zooals zij daar lagen, niet echt konden zijn. De eerste Utrechtsche publicatie was zelfs zoo grof samengesteld, dat ieder, die niet door economisch eigenbelang of partijdrift tegen België wordt opgedreven, zich afvroeg: 'zou het wel waar zijn'? Zoo had het Amsterdamsche 'Handelsblad', dat men anders de eer mag laten, dat het, schoon steeds met gedragen echt-Amsterdamsche waardigheid, voor de belangen van Nederland tegenover België opkomt, voor het voorrecht bedankt om tegen goed geld de 'primeur' dezer geruchtmakende publicatie te mogen geven, waarvan men vooraf kon berekenen, dat zij geweldig opzien zou wekken in binnen- en buitenland. Reeds den volgenden dag bleek het ook, dat de eerste mededeeling in haar vorm te Utrecht was bedacht. Het blad van den heer Ritter

gunde toen zijn lezers een blik in zijn politieke keuken, waaruit bleek hoe het deze ‘omelette soufflée’ had opgeblazen, zij en de N.R. Crt., die er nog bolle wangen van heeft. Immers aan het blazen is gebleven, terwijl het spoedig genoeg bleek, dat er voor deze omelette te veel bedorven eieren waren gebruikt. Maar die bedorven eieren kwamen toch uit België en ofschoon onze oude dierbare vijand, minister Hijmans, het onschuldige gezicht zette, dat men van hem kon verwachten, en bij zijn eer als minister van Buitenlandsche Zaken verzekerde, dat men te doen had met een falsificatie, het bleek maar al te gauw, dat hij gelijk had op een voor de Belgische regeeringsdepartementen bedenkelijke wijze. Inderdaad een falsificatie. Maar eene aan het bureau van den Belgischen staf door lagere beambten met officieel papier en echte stempels opgestelde, expres om de toch reeds gespannen verhouding tusschen ons volk en de Belgen, met het oog op een mogelijke overeenkomst i.z. de economische vragen, waarover het tusschen de twee partijen zoo lang gaat, te voorkomen.

Het Nederlandsche volk is in deze allerminst onschuldig, neen. Maar het Belgische, tenminste in zijn Waalsche en Francofiele deel, is door zijn grootheidswaan schuldig aan reeds ver doorgevoerde vijandelijkheden jegens ons volk, vijandelijkheden, welke slechts op tijd en gelegenheid wachten om een feitelijken oorlog tegen onze neutraliteit te voeren. Minister Hijmans is de laatste persoon, die recht heeft om door ons geloofd te worden, als hij verzekert, dat België met ons in goede nabuurschap wil leven. Het kwaad schuilt in het feit, dat België na den oorlog, dóór den oorlog, zich heel wat mans heeft gevoeld, en zich te kort gedaan door zijn geallieerden, welke het niet vergunden ons te ontdoen van Limburg, Noord-Brabant en Staats-Vlaanderen, in ruil waarvoor, als wij er trek in hadden, wij een stuk Oost-Friesland zouden hebben kunnen krijgen. Voor dit laatste heeft het Nederlandsche volk bedankt en tegen het eerste zijn de geallieerden, in het bijzonder Engeland, in den weg getreden. De Brusselsche ‘Standaard’ zei het terecht:

‘Het feit blijft echter, dat het akkoord van 1920 en in samenhang daarmede heel de grootmogendheids- en militaire alliantiepolitiek van België al het kwaad hebben gebrouwen waar de heer Hijmans zich thans over beklaagt. Nooit zou daar aanleiding toe bestaan hebben, indien België, zijn beperkte rol indachtig, zich na den wapenstilstand op een bescheiden positie had teruggetrokken, indien

het zijn zelfstandigheid gaaf had bewaard. In strijd met deze houding hebben politici, waaronder de heer Hijmans op de eerste plaats zijn verantwoordelijkheid dient te nemen, een beleid gehuldigd, dat ons niets dan rampspoedige ontgoochelingen heeft bezorgd, met als ergste gevolg, dat de achterdocht van Europa tegenover ons in aanzienlijke mate werd opgewekt. Wij plukken heden eens te meer te bittere vruchten eener politiek, die even verkeerd als gevaarlijk was. Nuchtere politici als de heeren Van Cauwelaert, Vandervelde en Poulet, zooals trouwens ook vroeger de heer Woeste, hebben herhaaldelijk deze gevaren voorspeld of werden ten gevolge van droeve ervaringen gewonnen voor een politiek van zelfstandige neutraliteit.'

'Een dergelijk statuut zou ons land toelaten vriendschapsbanden in alle richtingen aan te knoopen en, steunend op het Pact en het Verdrag van Locarno, in vrede en veiligheid voort te leven. Onze groote sterkte in 1914 is geweest, dat we als neutralen wederrechtelijk onder de voeten werden getrapt en aanspraak konden maken op herstel van het geschonden recht. Sindsdien hebben we partij gekozen in internationale aangelegenheden, die onze spankracht te boven gaan. Gaan we voort op den ingeslagen weg, dan zou voor ons bij een gebeurlijk nieuw conflict een ramp kunnen gebeuren, waarvan de gevolgen grenzenloos zouden zijn.'

Het feit reeds, dat de eigenlijke vervalscher van de stukken een internationale politieke schoelje is, helaas van Nederlandsche afstamming, doch overigens van velerlei bloedsmenging, en dat dit individu vrijelijk bij de Brusselsche regeeringsbureaux kon in- en uitgaan en er zijn vrienden telde, niet slechts onder de lagere ambtenaars, ook het feit, dat hij dadelijk na zijn arrestatie is ontslagen, wijzen er op, dat de Belgische regeering in het bijzonder jegens ons land, dat door het zoo diep doorgedrongen vredes- en omtwapeningsgepraat onzer beroepspolitici een zoo gemakkelijke prooi zou zijn, een mijn is vol gifgassen.

In deze droeve aangelegenheid, waarin de goede naam van de Nederlandsche dagbladpers, tot nu toe zoo ver boven alle verdenking van oneerlijkheid verheven, een deuk heeft gekregen, waarover de tragische heer P.H. Ritter Jr., ter daging geroepen voor een rechtbank zijner collega's, weigert zich te verantwoorden, onder het belachelijk voorgeven, dat hij en zijn 'U.D.' het Nederlandsche volk ten slotte nog een dienst bewezen hebben, in deze donkere aangelegenheid biedt de houding der Nederlandsche regeering aller-

minst een lichtpunt. Zij was bekend met het feit, dat er in de Nederlandsche pers, met name in het ‘U.D.’, een politieke mijn tegen België zou worden aangelegd, waarvan niemand de noodlottige gevolgen vooraf kon berekenen. Een woord van haar, zegt de heer Ritter, en er is geen reden om althans aan deze bewering te twijfelen, schoon zulk een verzekering, achteraf gegeven, wel heel gemakkelijk is, en de stukken zouden niet zijn gepubliceerd. Zij heeft dit woord niet gesproken. Was zij misschien van meening, dat het geen kwaad kon, dat de aandacht der wereld eens gevestigd werd op het Belgische drijven, voornamelijk tegen ons. Terecht zei de heer Marchant, het bekende kamerlid, anders niet iemand van wien men gauw beweert, dat hij iets ‘terecht’ zegt, ditmaal zei hij het wèl: ‘Wie geheime accoorden sluit, riskeert daarvan de gevolgen.’

‘Nederland heeft dit nooit willen doen, nooit gedaan en een geheim militair accoord buiten de Staten-Generaal om is hier niet denkbaar.’

‘Nederland heeft dus niet te duchten, dat een geschiedenis als thans is los gekomen ten aanzien van België tegen Nederland kan loskomen.’ En hierbij aansluitende schreef de bekende heer J.J. de Roode in ‘Voorwaarts’:

De Koning van België heeft het oppergezag over land- en zeemacht, verklaart oorlog, sluit vredes-, bonds- en andere verdragen....’, terwijl de desbetreffende artikelen van de Nederlandsche Grondwet luiden: ‘De Koning tracht geschillen met vreemde Mogendheden op te lossen door rechtspraak en andere vreedzame middelen’ - o, heerlijke naïeveteit van de Nederlandsche Grondwet! - ‘Hij verklaart geen oorlog dan na voorafgaande toestemming van de Staten-Generaal.’ Wâ-blieft U van zulk een democratische Grondwet? Hebben wij geen reden haar als een model voor andere volken te stellen?

Nu ja, het zijn Britsche verkiezings-verzekeringen. Lloyd George is reeds het oorlogspad der aanstaande algemeene Engelsche verkiezingen opgegaan en verzekert o.a., dat hij het middel kent, hij en zijn partij kennen dit middel om met een eenvoudig *hocus-pocus* de werkloosheid in zijn land te doen verdwijnen. Maar ook hij gaat dan toch door voor een democraat, en ofschoon hij het dan voornamelijk tegen *sir* Austen Chamberlain had, den Britschen minister van Buitenlandsche zaken, zijn heerlijke humor doet altijd gaarne naar hem luisteren, ook waar hij dergelijke *hocus-pocus*-verkiezings-

verklaringen uit. ‘Wat 'n eenvoudige ziel is toch die arme Austen Chamberlain! Chamberlain heeft er zich nog onlangs op beroemd, dat, door zijn toedoen, de internationale verhoudingen en organisaties geheel waren gewijzigd. ‘Toen ik voor 't eerst door de vensters van het *“Foreign Office”* de wereld bekeek, zag ik slechts verwarring, duisternis, getwist. Nu, nadat ik er vijf jaren lang door gekeken heb, wat zie ik nu? Licht en Veiligheid alom’. ‘Nooit’, verklaart Lloyd George, ‘nooit heb ik iets dergelijks gelezen sedert ik voor 't eerst den blik sloeg in het eerste hoofdstuk van Genesis’.

Daarbij, in zijn prachtigen stijl van eersten Engelschen politieken komiek, hield hij de gekromde hand aan het oog, en keek de zaal in. ‘Goèd! Kijk hièr! Laten wij ook eens kijken door de vensters van het *‘Foreign Office’.* Sir Austen veegt met zijn lef-zakdoekje zijn *monocle* af, en kijkt nog eens, kijkt nog eens goèd. Is er heelemaal niets, dat de rust in Oost-Europa bedreigt? En in Centraal-Europa? En de wonderlijke houding van de Vereenigde Staten na het tusschen Engeland en Frankrijk gesloten Verbond? Is er niets dat hem verontrusten kan in de Vereenigde Staten? Mussolini, met zijn veel realistischer kijk op de gebeurtenissen, zei onlangs: ‘Het is zeker, dat er na elk dier met zooveel ophef geteekende vredesverbonden, - en ik heb aan allen meegedaan - er steeds een vermeerdering van bewapening is gevolgd.’ ‘Op zee, in de lucht, op vasten bodem’, ging Lloyd George voort, ‘bereiden alle volken zich op een komenden oorlog voor.’ En dit wordt hier dan aangehaald in verband met de heerlijk-naieve bepalingen van onze voorbeeldig-naieve Grondwet. ‘Nu mag *sir* Austen wel zeggen, dat dit alles komt omdat alle volken zich zoo buitengewoon veilig voelen. Maar ik zou hem raden, dat hij nog eens goed keek door de vensters van het *“Foreign Office”,* misschien dan zijn gerustheid dan wel wat vermindert.’

Tot zoover de humoristische Lloyd George. Onze ministers kunnen zich de moeite besparen om de wereld te bekijken door de vensters op het Plein. Die zijn dicht geplakt met de heerlijke bepalingen onzer Democratische Grondwet. Als er voor het Nederlandsche volk oorlog dreigt, dan gaan de honderd Wijzen van het Binnenhof eerst beraadslagen.

Geen wonder, dat wij zoo'n ‘vergenoegd en blij’ leventje leiden ‘op Neerlands vrijen grond’.

De kostschool van voorheen de kostschool van thans door Jeanne Reyneke van Stuwe.

Zooals alles in de tegenwoordige wereld veranderd is, levert het aspect van de moderne kostschool ook een enorm verschil met zoo'n inrichting van een vijftig of vijf-en-zeventig jaar geleden.

In zijn ‘Madonna van Duinlust’, (in de bekende Stemberg's guldenseditie) geeft Piet Vluchtig (F. Smit Kleine) een waardevolle bijdrage tot de kennis van het kostschool-leven, zooals dat geleid werd nu een driekwart eeuw geleên.

Onze familie was in het gelukkig bezit van een collectie ingebonden Kindercouranten, welk blad voor mij tot mijn liefste kinderlectuur behoorde. O, hoe graag las ik daarin de school-verhalen van Piet Vluchtig: Mijnheer's Verjaarfeest, De Val van een Profeet, enz. enz. En daarom was ik bizonder verrast, toen ik, later ‘De Madonna van Duinlust’ in handen krijgende, ontdekte, dat dit verhaal de volledige geschiedenis der kostschool Duinlust bevatte, en ik er allerlei jongens, wier namen ik onthouden had: Leo, de Oosterling, Klaas van Wart, Kees Rinkers, enz. opnieuw ontmoette.

Auteurs, die ons in romantischen vorm, voorvallen uit hun eigen leven vertellen, beseffen zij wel, dat zij ‘geschiedenis’ schrijven? en dat hun werk, behalve de literaire waarde, nog een zeer groote bijverdienste heeft, waarvan het belang niet kan worden onderschat?

Het argelooze, zonder voorop-gezette bedoeling, mededeelen van gebeurde feiten, en daarbij de beschrijving van toestanden en omgevingen, is de objectiefste te-boek-stelling der geschiedenis, welke wij maar kunnen verlangen.

In vroeger jaren, we kunnen nu wel zeggen: in vroeger eeuw, behoorde de ‘kostschool’ dikwijls tot het straf-systeem der ouders. Onhebbelijke, brutale kinderen werden met de ‘kostschool’ bedreigd, en degenen, waar thuis ‘geen huis mee te houden’ was, werden naar zoo'n tucht-inrichting gestuurd. En zelfs een vijf-en-twintig jaar geleden nog, vond een vader, als zijn dochter door een ongewenschte partij het hof werd gemaakt, het heel gemakkelijk het meisje een poos lang in de afzondering van een kostschool op te bergen.

Thans.... laten de meisjes zich niet meer zoo gedwee wegsturen en opsluiten. De ‘flapper’ van tegenwoordig weet er wel raad op, haar zin doorgezet te krijgen en de charge in een der geïllustreerde bladen:

Vader: - Wat hoor ik, kind, ben je geëngageerd?

Dochter: - Zeker vader. Maar wist je dat niet? lees je dan geen kranten, - is een goede illustratie voor de veranderde tijdsomstandigheden!

De kostschool, vooral voor meisjes, is ook altijd als de correcte *finishing touch* der opvoeding beschouwd. In den tijd, toen Brunings zijn boek: ‘Mijn vriendin Cor’ schreef, sprak een vader ervan, dat, voor de opvoeding zijner dochter, ‘het geheele tractement van een hoofd-officier noodig was.’

Tegenwoordig wordt door vele jongens en meisjes den kostschooltijd tot het gezelligste deel van hun leven gerekend; en voor wie menschen-kennis wil opdoen, levert deze wereld in het klein, het prachtigste studie-materiaal!

* * *

De kostschool, zooals Piet Vluchtig die beschrijft, en ook Arnold Ising in zijn: ‘Een jongensgeweten, (waar jongens, bij een uitgang elkaar tracteeren “op drie kruiken bier”, en op verjaardagen op school aan de jongens “likeurtjes” worden gepresenteerd!!) waren zeer eenvoudige inrichtingen van onderwijs. De directeur voerde het oppergezag, en werd bijgestaan door eenige “secondanten”, die eveneens intern waren, en meestal uit het buitenland kwamen. Soms waren het jongens van twintig jaar! die aan leerlingen van vijftien of zestien les moeesten geven. Ook doet het vreemd aan te hooren, dat jongens reeds op hun vijfde jaar op kostschool werden gedaan!....

In dien tijd werd het bij het onderwijs, met diploma's en actes niet zoo nauw genomen. Een “echte” Franschman’ deed al opgeld, om maar iets te noemen. Ook was de ‘teekenmeester’ dikwijls een arm kunstschilder, die ‘er iets bij moest verdienen’, en de ‘maître de danse et de maintien’ gaf ook de leiding in balzalen van lager allooi, waar werd ‘gesjasselewiet’.

Toen kwam er echter een groote verandering in den algemeenen toestand.

Het Middelbaar Onderwijs bij de wet van 19 Mei 1863 (Staatsblad No. 50) geregeld, verkreeg in Nederland hoe langer hoe grooter afmetingen, en de onder die wet begrepen gemeenten, richtten Hoogere Burgerscholen op, waaraan voor het grootste gedeelte gedoctoreerd leeraarspersoneel was verbonden. (Tegelijk daarmee verdween de benaming ‘meester’ of ‘onderwijzer’ bijna geheel, om vervangen te worden door die van ‘leeraar’ of ‘docent’.) Directeuren, toen ‘bovenmeester’ genoemd, verschenen niet meer in ‘een tot boven aan den hals dicht-geknoopte, korte duffelsche jas met te korte mouwen’, en een ‘groote, blauw-laken pet van den vorm eener koekepan met een looden knop in het midden, en een breede, dof-lederen klep’, en een ‘breede’, zwarte lineaal in den linkerachterzak’, om bij het binnenkomen der klasse te brommen: ‘Morgen, jongens, wie mot er bidden?’ terwijl dan de jongen, wiens beurt het was om ‘voorbidder’ te zijn, voorlas uit het groote ‘met perkamenten omslag voorziene boek, waarin meester eigenhandig de gebeden voor den ochtend en den middag geschreven had.’

Vooruitgang, vooruitgang.

Overal is hij te bespeuren, en niet het minst in de school. Opvoedkundige, zoowel als hygiënische invloeden hebben gunstig op de hervorming van scholen en kostscholen ingewerkt, en zooals ik al zei: een kostschool is heden ten dage niet meer een soort van strafgevangenis, maar een oord van studie, gezelligheid en ontspanning.

* * *

Een poos lang hebben wij op het tooneel een Engelsche kostschool ‘in levenden lijve’ voor ons gezien. Ik bedoel Young Woodley, de jongenscomedie van John van Druten.

Met aandacht hebben wij, die de inrichting van ‘public schools’

in Engeland reeds kenden, de *faits et gestes* dezer kleine wereld gevolgd. Het fag-systeem (dat elke grootere jongen uit de kleintjes een soort van oppassertje heeft, waarover hij vadert en meestert) schijnt uitstekend te werken. Het eergevoel wordt bij de leerlingen sterk ontwikkeld; zij weten het ‘fatsoen van de school’ hoog te houden; alleen schijnt het minder gewenscht, dat elke grootere jongen het recht heeft den kleinere, die een overtreding heeft begaan, met een rietje te slaan. ‘You beat me nearly in two’, zegt O'Rane in Stephen Mc. Kenna's Sonia. Overigens is het bijvoorbeeld aardig, dat ook buiten de school de ouderen een wakend oogje houden op de gedragingen der jongere mede-leerlingen, (die altijd herkenbaar zijn aan vorm en kleur der pet), zooals het in Engeland opgevoede zoontje van mijn broer eens ondervond, toen hij met een anderen jongen aan het vechten was, en er een hoogereklasser op hen toekwam met de woorden:

- What are you ragging about in the streets? en hen een ongenadig standje gaf.

In Young Woodley ligt het zwaartepunt van alles wat verkeerd gaat, bij den ‘headmaster’. Simmons, de man van bordpapier, met mineraalwater in plaats van bloed in de aderen. Maar men moet mij niet kwlijk nemen: was Laura's gedrag tegenover de jongens (i.c. Woodley) geheel in orde? Neen, zeer stellig niet! En toen de arme jongen haar bekende, dat hij liever weg-ging omdat hy ‘zoo erg verliefd’ op haar is, had zij hem zeer stellig met rust moeten laten. Ik geloof, dat wel geen enkele echtgenoot er bizonder mee zal ingenomen wezen, zijn vrouw aan te treffen in de armen van een zeventienjarigen knaap!

In de Madonna van Duinlust (hierboven door mij genoemd) werd Emma, de dochter des huizes, (door een dichterlijken leerling ‘de Madonna van Duinlust’ geheeten) door alle jongens zonder uitzondering aangebeden; doch, ofschoon dit meisje natuurlijk volkomen vrij was, heeft zij er nooit aan gedacht, met een der jongens een liefdesbetrekking aan te binden. Integendeel, met den fijnsten tact, de liefste sympathie, het hartelijkste medelijden of de vriendelijkste waardeering, wist zij elk het zijne te geven, en bleef zelve verder geheel buiten spel. En zoo behoort het toch zeker ook?

* * *

Mij werd toegezonden een blaadje, geheeten ‘Ons Instituutsnieuws’, het orgaan der leerlingen van het Instituut Hommes te Hoogezand. Door de verschillende argelooze uitingen krygt men een uitstekend idee, welk een ideaal verblijfplaats deze model-inrichting moet zijn. Het Instituut Hommes, in een vrye, gezonde streek gelegen, is gelijkgesteld met een H.B.S., en de indruk wordt bij ons gewekt, dat de directeur, de heer E.W. Brinkman en zijn vrouw de rechte personen zijn op de rechte plaats.

Op ongezochte wijze vertelt dit Instituutsnieuws ons heel veel van het interieure leven; we hooren van het Zondagsche koffieuurtje bij mevrouw Brinkman, waar de jongelui, onder de lieve leiding der gastvrouw, onder het genot van koffie en sigaretten, zich ontspannen kunnen bij conversatie en lectuur.

Opmerkingen, als: ‘De verplichting in z'n jeugd te werken, zal eens in het leven blijken, een voorrecht te zijn geweest....’ getuigen van den verstandigen geest, welke in dit Instituut wordt bevorderd. ‘Meer, veel meer dan een gewone H.B.S. bereidt onze school ons voor op de groote gemeenschap, waartoe we later zullen behooren. Onze jeugd dient een voorbereiding te wezen tot een leven in de gemeenschap, - daarom mogen wij dankbaar zijn, dat we in de gelegenheid zijn gesteld, als 't ware zonder dat wij 't zelf merken, tot de maatschappij op te groeien.’ Ook dit is, uit den mond van een jongen leerling, een fijnzinnige overweging.

Wij hooren van een heerlijken tocht naar Borkum met bus en boot, waarop de leerlingen door den hr. en mevr. Brinkman werden gefuifd; wij hooren van bezoeken en excursies naar een gasfabriek, een suikerwerkenfabriek, een veilingsgebouw, naar Heiligerlee, voor het Monument; naar de Brandspuitenfabriek; naar een kantoorboekenfabriek, naar de beroemde Zuidlaarder paardenmarkt, naar een stroocartonfabriek, een aardappelmeelfabriek, een distilleerderij, een kweekerij, een meelfabriek, een melkproductenfabriek, een drukkerij, en het Museum te Groningen.

Wij hooren van de installatie van een Padvindersgroep; van een film-vertooning over Zuid-Afrika, van het gezamenlijk bijwonen van het Groningsche Harmonie-Concert.... en wij voelen, hoe volkomen gelijk de jongen had, die schreef: daarom mogen wij dankbaar zijn, dat we in de gelegenheid zijn gesteld, als 't ware zonder dat wij het zelf merken, tot de maatschappij op te groeien, wat ik boven reeds citeerde.

‘Onze school is een gemeenschap in het klein, met rechten, plichten en lasten, volkomen gelijkend op die der grootere gemeenschappen van staat en statenbond.... Zoo wordt hier, als vanzelf de gemeenschapszin gekweekt, die wij later zoo noodig hebben, en maken de plichten hier op school, ons ten slotte klaar voor onzen toekomstigen burgerplicht.’

‘Gemeenschap brengt vaak het mooiste en beste in den mensch naar voren; zij, die gezamenlijk luisteren naar een concert, of samen de opvoering van een goed tooneelstuk bijwonen, verbroederen daardoor, gaan als 't ware gedeeltelijk in elkaar op. Voor hen bestaat niet meer het onderscheid van rang, stand en persoonlijkheid, bestaat alleen het genot of de ontroering, die voor allen dezelfde is. Zulke menschen zullen elkaar op zoo'n oogenblik beter begrijpen dan anders.’

Deze en dergelijke uitingen in het bovengenoemde blaadje toonen, tot welk hoog peil van beschaving en intelligent inzicht, de jongelui van het Instituut Brinkman worden ontwikkeld.

* * *

Als een der zeer groote verbeteringen, die de nieuwe tijd heeft meegebracht, mag zeker wel aangemerkt worden *de sport.* De sport heeft in het leven der jeugd zóó oneindig veel genot gebracht, dat de geest, zoowel als het lichaam daarvan tot op lateren leeftijd den heilzamen invloed ondervindt. De sport is als een der groote weldaden van de laatste halve eeuw te beschouwen, en, mits met mate betracht, zal zij ook sterk de gezondheid bevorderen. Er zullen maar weinig jonge menschen zijn, die niet van sport houden in den een of anderen vorm. En er zou misschien wel een hoogst interessante, aparte karakterstudie te maken wezen, volgens de voorliefde, die het eene kind voor deze, het andere voor die soort van sport betoont.

Om een paar voorbeelden te noemen: de wildebrassen, ‘de jongens van Jan de Witt’, zij, die een bloedwarm temperament bezitten, en in het hollen en trappen in de open lucht hun *trop plein* aan levenskracht verrukkelijk willen uitvieren, - dat zijn de voetballers bij uitnemendheid. Een trui, flinke voetbalschoenen en een ‘leer’, dat nog niet telkens weer behoeft te worden dichtgenaaid, ziedaar plastisch uitgedrukt, het ‘ideaal’ van elken Hol-

landschen jongen, die, ietwat ruw, rondborstig, en onscrupuleus is aangelegd, in doorsnee niet de allerbeste cijfers haalt in de klas, maar een prettig kameraad is, en niet al te veel last heeft van de kwaal der adolescenten: spleen, Weltschmerz, of welk ander woord de moderne tijd daarvoor heeft uitgevonden!

De tennisser daarentegen is een heel ander type. Hij, die bij voorkeur de *sport of kings* beoefend, is een jongen van fijner verstandelijke beschaving, die óók wel houdt van lectuur en andere intellectueele genoegens, een jongen, die physiologisch, zoowel als psychologisch 'slank' kan worden genoemd.

De 'wandelaar' is weder van een heel andere nuance. (Bestaan er nog veel 'wandelaars'? *Ambulator nascitur non fit* luidt het spreekwoord, maar het schijnt wel, dat er tegenwoordig niet veel wandelaars meer worden geboren! Welke jongen, die een fiets bezit, wandelt nog??) De jongen, die van nature van wandelen houdt is gewoonlijk van een droomerige, soms zelfs wel dichterlijke natuur; hij houdt van peinzen in eenzaamheid, en denkt reeds jong over de verschillende problemen des levens na.

En zóó zou ik kunnen voortgaan!....

In de kostschool te Hoogezand wordt het principe sport ook op verstandige wijze hoog-gehouden. In het ruime en naar alle nieuwe eischen ingericht gymnastiek-gebouw worden lichamelijke oefeningen in practijk gebracht; op het nabij gelegen Foxholstermeer beoefenen de leerlingen de zwem- en roeisport; bij goed weer maken zij, onder leiding van den directeur of een der leeraren excursies te voet of per fiets, waarbij dan allerlei mooie plekjes worden bezocht in bosch, heide, of naar de hunnebedden, en naar omliggende dorpen, Zuidlaren, Slochteren, enzoovoort. Het is den leerlingen zelfs toegestaan voor boodschappen in de buurt van hun fiets gebruik te maken.

Vlak bij het Hoofdgebouw van het Instituut bevindt zich een, in uitstekende conditie verkeerende, tennisbaan; bijna alle interne leerlingen nemen deel aan deze even gezonde als sierlijke sport. Maar ook de voetballers zijn niet vergeten. Achter het Instituut bevindt zich een prachtig voetbal-terrein, ter grootte van ongeveer een H.A., waar ook het openlucht-spel en de athletiek wordt beoefend, en dat voorzien is van een ruime tribune. (Of de Directie van deze kostschool ook de eischen kent, die worden gesteld door den modernen tijd!)

Binnenshuis is er eveneens voor de noodige recreatie gezorgd. Voor de leerlingen boven de zeventien jaar is een afzonderlijke rook- en conversatie-kamer ingericht, met een biljart, waarop vaak succes-rijke wedstrijden worden gespeeld. (In de ‘Madonna van Duinlust’ lezen wij, hoe Leo, de Oosterling er op hoopt, - hij is vijftien jaar, - nu wel spoedig toestemming van den directeur te zullen verkrijgen voor het rooken van sigaren!) Een leestafel, voorzien van plaatselijke en andere couranten, weekbladen, belangrijke brochures, buitenlandsche bladen enz. voorziet in de behoefte aan lectuur. Voor de jongere leerlingen is er een ruime conversatie- en lees-zaal met diverse spelletjes, een piano, en (o, teeken des tijds!) een radio-installatie. Deze conversatiezaal is tevens muziekzaal. Op Zondagen en vrije uren is het hier dikwijls samenkomst van muziek-beoefenaars en liefhebbers voor spel en zang. Vooral tegen den tijd van het Instituutbal, (waarvoor vele oud-leerlingen overkomen!) wordt er door een geïmproviseerd strijkje druk geoefend.

* * *

Een driekwart eeuw geleden werden de jongelui op de kostschool getracteerd op ‘boterhammen met roggebrood en slappe thee’ en aan het diner veelal op ‘inmaakkost’, soms zelfs tweemaal in de week op zuurkool! De keuken van het Instituut Hommes daarentegen heft een gevestigde reputatie. Zonder de moderne raffinementen der zgn. *higher cooking* te huldigen, kunnen de spijzen ook wel smakelijk ter tafel komen, vooral waar de grondregel geëerbiedigd wordt: het beste is voor onze kinderen niet goed genoeg. In zake voedsel is dit zéér zeker waar. En daarom is het niet genoeg te roemen, dat voor spijzen en dranken uitsluitend prima grondstoffen worden gebruikt. Oók dat aan het ontbijt geen stapels vluchtig gesmeerde boterhammen worden opgediend, maar dat ieder zich zelf mag voorzien van hetgeen de ruim gesorteerde tafel biedt. Te 8 uur wordt het ontbijt, om 1 uur het diner en om 7 uur het souper gebruikt. Aan een zestal tafels, die gepresideerd worden door den directeur, de directrice, de huisjuffrouw, twee interne surveillanten en een der oudste leerlingen, verzamelen de leerlingen zich voor deze maatijden in de gezellige eetzaal.

* * *

In zijn boek Een romantische jongen, geeft Joannes Reddingius een waardevolle bijdrage tot de kennis van het kostschool-leven van nu ongeveer een veertig jaar geleden. De daarin geschilderde toestanden zijn natuurlijk weer heel anders dan die in De Madonna van Duinlust, en óók weer heel anders, dan, wat nu beleefd wordt, in het hierboven door mij geschetste Instituut. Maar ook dit werk geeft een brok geschiedenis, zoo waarheidsgetrouw en argeloos-objectief, als wij het alleen in mémoires en dagboeken lezen.

Het pensionaat Hommes, dat zijn cursus begint met het aanzienlijk aantal van 78 leerlingen (de 'bloeiende' kostschool Duinlust bezat er maar 32!) bestaat uit een hoofdgebouw en een dépendance, vlak naast elkaar gelegen. Onder toezicht van den directeur en de directrice wonen in het eerste de oudere leerlingen, in het tweede de jongeren met de huisjuffrouw, een internen leeraar en een beambte. De leerlingen slapen op één-, twee-, drie- of vier-persoons kamers, overeenkomstig den wensch der ouders. De gebouwen zien beiden op het Zuiden uit, zoodat licht, lucht en zonneschijn in ruime mate kunnen binnen-stroomen. In hooge, frissche lokalen wordt het onderwijs gegeven door 17 leeraren van middelbare bevoegdheid. De school leidt op voor het eindexamen H.B.S. A en B. en verder voor lagere en middelbare Landbouwschool, Koloniale Landbouwschool, Suikerschool, Middelbare technische school en M.U.L.O. diploma A. en B. Ook voor jongere leerlingen, die nog de lagere of de U.L.O. school bezoeken, bestaat gelegenheid tot plaatsing aan het Instituut. Van de 53 leerlingen, die in zeven jaar eind-examen aflegden, slaagden er 47.

De 'eigen oefening', zooals de jongens graag 'het huiswerkmaken' noemen, wordt des avonds volbracht, onder toezicht van den directeur, een paar leeraren en speciale surveillanten; de leerlingen zijd dan in vijf groepen, elk van zes tot twaalf personen ingedeeld. Lessen worden overhoord; en, blijkt het, dat een leerling speciale hulp noodig heeft, dan wordt daarin voorzien, - een uitstekende maatregel! Aan de oudste leerlingen wordt soms toegestaan op hun eigen kamer te werken, ze blijven dan echter even goed onder toezicht.

Vacanties komen in hoofdzaak met die der openbare scholen overeen, en de leerlingen, op wier gedrag en vlijt geen aanmerkingen zijn, wordt in het laatst van October een herfst-vacantie

gegeven van enkele dagen. De rapporten worden uitgegeven met de Herfstvacantie, met Kerstmis, eind Februari, Paschen, Pinksteren en aan het eind van den cursus.

* * *

Het was mijn bedoeling, om een beeld te geven van het contrast, dat ‘de kostschool van tegenwoordig’ met de ‘kostschool uit het verleden’ biedt; ik ben thans aan het einde van mijn interessant onderwerp gekomen, en hoop er in geslaagd te zijn, het groot verschil tusschen ‘toen en nu’ duidelijk in het licht te hebben gesteld.

Eindigen wil ik met het woord, dat mijn groote liefde heeft: het woord *Arbeid,* dat als motto dient voor het moderne Instituut te Hoogezand, met als zinspreuk:

In hoc signo vinces.

In den tegenwoordigen tijd, nu algemeen de zegen van den arbeid niet meer wordt erkend, misschien zelfs niet meer gevoeld! kan het niet genoeg worden gewaardeerd, dat een Inrichting van Opvoeding en Onderwijs dit woord, dit prachtige, vertrouwbare, veelzeggende, individueele zoowel als maatschappelijke woord, als een eereteeken en als een symbool, ter verduidelijking van haar bedoelingen kiest!....

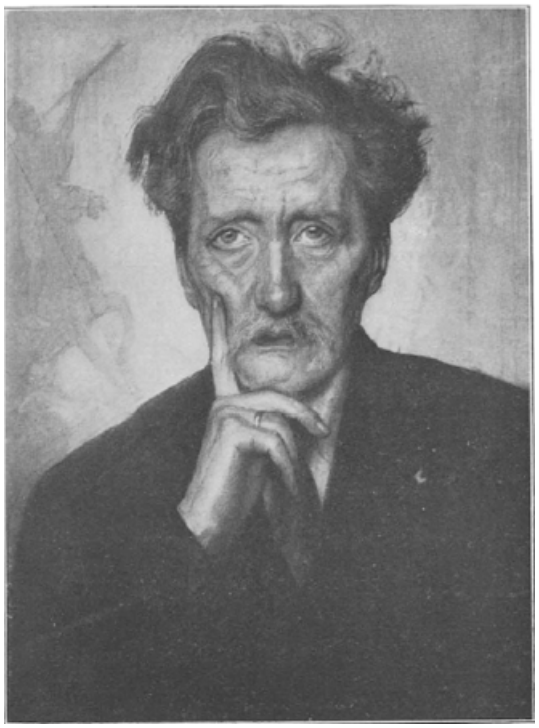

Naar een pastelteekening van van Welie

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDXXVIII.

Hoè voelde ik, 't eerst, 't vreemd Zijnsgezaag, dat zeurend me overvîel,
Toen 'k traag getogen uit der Moeder sombre Holte, iel schreeuwde,
Daar 'k liever in dien Nacht waar' blijven droomen? Stroef, koud sneeuwden
Telkens weer, kort, wat doffe droge stemmen op 't mobiel

Zieltje, dat merkte iets ijzig-wreeds staeg bijten. Ach, zoo schriel
Dwaas-martlend scheen 't mal Leven me, en rauw hief zich, als uit Leeuw, de
Kreet diepster Zijnspijn, tot 'k mij wee, teêrweenend, keerend geeuwde
En 'k sliep, stoer-psychische, aêmloos, resoluut. Om 't Bed 't gekriel

Van Wezens lispelde, alsof 't schrok: ‘Och, 't sterft!’ Van spitse hiel
Tot voorhoofd lauw reeds leek ik, maar niet week ik, want dra leefde
't Wicht flauw weer voort door stoot der innig-stuwende Eeuwge Ziel

Die wou zich leeren weten in 't smal Lijfje. En dies streng streefde
Puur steeds, te zijn de Forsche 'k, van elk Wanen vrij: wijd weefde
'k, Door smaad en Smart onfnuikbaar, 't Zuiver-juiste breed-subtiel.

Die wou zich leeren weten in 't smal Lijfje. En dies streng streefde Puur steeds, te zijn de Forsche 'k, van elk Wanen vrij: wijd weefde 'k, Door smaad en Smart onfnuikbaar, 't Zuiver-juiste breed-subtiel.

Deze geboortehistorie, wat de uiterlijke bijzonderheden, ook het feitje van het opeens oogenschijnlijk doodgaan, maar dan weer ademhalen, betreft, werd mij in 1895 meegedeeld door een ooggetuige, de toen op het Amsterdamsche Begijnhof wonende Mej. A.V. (1810-1901).

CDXXIX.

Ja, zóó met nooit verloornen Zielsmoed, deed 'k voorheen, toen Leêgen,
Die laag staeg waanden, mij verloornen, wijden Droomer, kléin
Te brijzlen plots beproefden, daar 'k te raden bleek den schijn
Huns vagen, raren Pratens. Maar hen neer sloeg 'k toen terdege

Met Waarheên, wreede, zwaar-weemoedig, daar 'k, stil-lijdend, vegen
Wou wèg der schaarsch-Bezielden Schraalheid, nauwlijks meer om mijn
Eenvoudigst Wel-zijn gevend, diep verankerd aan de Pijn,
De Al-Eeuwge, op sponde, voelend droef me in 't donkre Hart, gezegen.

Maar, psychisch-willend, hief 'k me omhoog plots stoer weer, stil genegen
In 't Diepst, naar 't Koele, Oneindig-Waarste, naar 't onmeetlijkrein
Niets en toch alles willend Zijnszijn, waartoe 'k soms gestegen

Me, als stroeve knaap, reeds voelde, wen 'k zoel-mijmrend, duisterfijn
Op dijken buiten dwaalde en treurig schreed met zacht bewegen
De helling af, in hoop, dat 'k zou naar 't zuigend Water glij'n.

CDXXX.

Zielsferme jongen, eenzaam-bleeke, streefde vreemd mijn Geest:
Stug liefde ik 't Aanzijn, kalm-eenvoudig, zwijgend, want nauw praten
Gaande diep-psychisch, voelde-ik pijnlijk, dat wie mèt mij zaten
Of liepen, sufjes wanend los-weg babbelden en meest

Trok vredig 'k mij terug dan maar, naar 't zwaar-gaand tragisch Feest,
Weemoedig wèl, maar somtijds hóog-op stormend bovenmate,
Dat de eigene innigste Ikheid vierde, zonder ooit naar baten
Te haken voor Zichzelf of leed te doen een aêr. Geweest

Ben 'k, van mijn kinderjaren, liefdrijk voelend en mooi hatend
Simpel-energisch bleef 'k alleen 't verwaande Onware. Och, rees 't
Gure Bestaansleed stuivend wreed ter keel mij, wen verwaten

Me een Halve hoonde, daar 'k hem weerloos-dwaas leek, onbedeesd
Sloeg 'k hem, waar 't moest, uit Wil der Waarheid. En, als Ziel, gelaten
Koel duldde ik dan 't gekruip zijns Lasters. 'k Weet mij Rede ontvleesd.

CDXXXI.

Van knaap reeds hoorde ik roepen in mijn Diepte: ‘Vriend, wil flink,
Al 't Leed fijn-voelend, spreken, handlen, lijk ik, ziel, uw diepe
Gezel, verlaten-zwervend, dien de stroefste Machten schiepen,
't U strikt beveel. 'k Stijg sterk, uw Toevlucht, boven dollen Rink

Dees aardschen Waans!’ ‘O, Lieve, Onkenbre,’ vroeg 'k dan vredig, ‘blink
'k Met opzet uit? Rumoer 'k ooit ijdlijk? Zie, mijn voeten liepen
Geduldig voort, daar 'k leef en streef, breed-lievend op 't hoog zwiepen
Uws straffen stuwens met mijn geestlijk-puursten Wil. Ach, kink

Op kink kreeg staeg ik in mijn sterken Kabel, maar met kwink-
-slag ijzig veilig vloog 'k dan naar uw Weemoed, waar stil sliepen
Op eens mijn wreedste Ontroeringen, schoon scherpe Onnoozlen riepen
Die nooit iets diep bevroeden: Heil, hij zwijmt! Maar plots de klink
Weer hief zich van de Poort, die sloot dien Afgrond. Radde Vink
Rees 'k jublend, maar zielsdooven roepen schamper: Wat een type!’

CDXXXII.

O, Wanen, waar 'k aan ben ontvloôn gestaêg, o vreemd, leeg praten
Van lieden dezer Aarde: .....och, elk wou winnen me als trawant,
Alsof zijn gissen rees uit volste Diepte, en dies gestand
Blijf 'k doen 't Al-Eene, Al-Eeuwge, wat de Geest zingt, die gelaten

Zwiert heen door 't wriemlend Wee der wisslenden, die lieven, haten
Vlug-roddlend, hoog soms prijzend, maar nog vaker sprekend schand,
Doch geen van allen wéét wat, daar de diepst-in koele Brand,
Die 't Leven vreemdlijk stuwt, hun vreemd bleef. De arme menschen maten

En meten blijven naar 't kleine Eigne al 't andere. O, verwaten
Dom-scherpjes schrijven ze over diepste Zielen. Maar de Wand,
Die scheidt hen van 't In-echtste, is ondoorkoombaar: aan al kant

Ze er wezenloos op stuiten: slechts subtielste Wil kan baten
Der Dichtren Zijn te peilen. Weet, hier staan we aan steden Rand
Van 't Eéne, waar we eens dalen en dan 't Ik en 't al vergaten.

CDXXXIII.

Ik, ach, nu hoeveel jaren al, heel 't Leven haast, zóó diep
Innerlijk turend naar 't vlak-wriemlend worstlen dezer tijden,
Voel psychisch-sterk, elk Prater proevend, doch blijf verder glijden,
Omdat 'k staeg hoor mijn strenge Ziel, van binnen-uit, die riep

En roept, fijn-zacht: Ei, zie dat vreemde Waanspel, waar elk typ,
In steê zich aan zijn diepste Zelfbevroeding wijs te wijden,
Rukt vooze leuzen uit de Lucht, die daar in rijtjes rijden
En die hij vlotjes-speechend, ze eerst met nijdig, schril gepiep

Strak-sufjes staêg herhalend, gaat begeerig naar al zijden,
Als waren 't Waarheên, aan nog-vagren vleiend vlot verbreiden,
Of worstlend zelf ze in eigen Geest hij ze als axioma's schiep.

Zoo zag 'k en zie 'k nog wie niets peilden prat voor Wanen strijden
Maar trouw liet 'k stil me alleen door 's diepsten Geestes stuwing leiden
Al klaagt men kleintjes, dat 'k voor 't Nieuwste - O, Ziel, die lijdt hier! - sliep.

CDXXXIV.

Minachtte ik lieden? Ja, hol-fieren. 't Loopt hier vreemd; men schrijft
Uit vollen Zielswil, vijftig jaren, in alwijdst, puur Voelen
Geweetne Zieningen des diepsten Geestes, die bedoelen
Zingend te zeggen wat Hij, de Eenge, weet, Die Redder blijft.

Och, nooit door menschlijk liefdoen in mijn sombre Jeugd verwijfd,
Voel 'k hoog-getrouwe, in al mijn tijden, mij door vredig-zoelen
Breed-diepsten Vloed des Aanzijns in mijn vasten Grond omspoelen,
Tot 'k rustig spreek of jubel 't Klare, Ware wat beklijft.

Maar, ver-in-'t-rond, de gladde vlotte heeren op hun stoelen
Dampend, rad babblen op 't papier hun woorden, daar hen stijft
Hun Hoog-doen, zonder Diepte, dat steeds leek me als 't zot krioelen

Der Wereld, waar steeds 't ééne Wezen tegen 't andere kijft,
Zoowat als diertjes en dan bijt men. 'k Voel, gelaten, zwoelen
Vrede, nu 'k peinzend uitrees boven Menigten aan 't joelen.

Vers-staten

(Zooals een schilder van een ets verschillende ‘staten’ maakt, en niet tevreden is, ook al vindt de leek het resultaat al onberispelijk, zoo ook vijlt en beschaaft en verbetert de waarachtige dichter aan zijn werk, dat, *d'un seul jet* uit hem gekomen, in meer bezonken geestestoestand, met oneindige liefde door hem wordt herzien.
Ik vond het interessant hierbij te toonen met welk een diep geduld Willem Kloos zijn dierbaar werk verzorgt.
J e a n n e K l o o s .)

I.

Modern moest zijn 'k en 'k wou 't. Trouw leerde ik. Maar droef vroeg 'k me al gauw
- 'k Was veertien -: hoe wist simpel knaapje uit oud-Hebreeuwsche streken,
Dat niets dan mensch was, meer van 't Eeuwge dan ik-zelf, hier bleeke
Door elk verlatene, die voelt wijd, diep, en strak naar 't blauw

Verschiet omhoog staart, doch geen Hemel ziet daar, neen, slechts flauw
Glinstren van mystisch-vreemde lichtjes, hoe subtielst ook keken
Zijn staal-sterke oogen in 't Onpeilbaar-Verste, dat gebleken
Heet leeg te breiden zich om 't maatloos Al heen..... Doch als Pauw

Nooit stapte ik dies fier-koel, neen, 'k bleef fijnst-peinzend peilen, nauw
Eerst radend, al wat 'k dacht. En ik voelde allengs toen, aarzlend, breken
Omhoog mijn naar 't schoone dwaas begeerende,/naar aardschen schijn verlangende, streng-weeke
Want steeds stoer-levende, stroef-pure Ziel, die half in rouw

Gelaten-tragisch 't Raadsel zwaargaand/zware draagt. Doch waan of snauw
Steeds kreeg 'k, als 'k liep naar oudren, smeekend om een stellig Teeken.

II.

Modern wou 'k zijn want moest 'k en 'k leerde 't.

‘Modern’ moest 'k zijn en 'k leerde aandachtig. Maar toen vroeg 'k me al gauw
- 'k Was veertien - hóe wist simpel knaapje uit oud-hebreeuwsche streken,
Dat niet dan mensch was méér van God dan 'k arme, ooit raadde, als bleeke,
Dat geenszins God was
Verlatene, die wijd-uit wil en hoopte en staêg naar 't blauw

Verschiet omhoog-hijgt, maar geen Hemel vond daar neen, slechts flauw
Glinstren van verre vreemde zonnen, hoe scherp ziende ook keken
Mijn staal-koele oogen naar dien leedgen Afgrond,/dien ijdlen Afgrond die gebleken
Te zijn heet de uiterste Omrand van Zijn's Schijnen. Doch als Pauw

Dus stapte ik toen niet fier, neen, 'k ging nog scherper, juister peinzen, nauw
Mij fluistrend wat 'k zacht dacht, schoon 'k voelde reeds breedaarzlend breken
Omhoog mijn dwaas naar 't arme Zijn verlangende, wijd-weeke
Want 't al puur-lievende, maar stoere Ziel, die stil zwaar grauw

Zich door mijn diep-in reedlijk wezen spreidde. Maar snauw
Wijsdoend mij dreigde, als 'k ging naar oudren, smeekend om een Teeken.

III.

Nieuwer-godsdienstig wierd 'k geboren. Maar vaak vroeg 'k me al gauw: -
'k Was veertien - hoe een knaapje/jongen levend in Hebreeuwsche streken
Die niets dan mensch was, meer van God dan zelfs ik, als bleeke
Altijd opzij geduwde teere knaap, die staart/kijkt naar 't blauw

Verschiet omhoog hijgt, maar niet vond een Hemel, neen slechts flauw
Glimmen van sterren, zonder einde, hoe stil-vast ook keken
Mijn oogen in die duizlige Eindeloosheid, die gebleken
Zal wezen leege wijdte/wijde leegte ver daarachter. Doch als Pauw

Toch stapte ik toen niet fier, nee, ging aan 't dieper Peinzen nauw
Wetend nog, wat ik dacht, maar 't wekte toch reeds aarzlend breken
In mijn gestaêg streng-peinzend-sterke, schoon in 't diepste weeke
Want alles lievende verlaten Ziel, dit angstig grauw

Vreezen zich door mijn gansche Wezen spreidde, want dat snauw
Spottend mij wachtte, als 'k ging naar oudren, smeekend om een teeken.
Op snauw

IV.

‘Modern’ zou 'k zijn, en 'k wou 't. Kalm leerde ik, en zoo vroeg 'k me al gauw
Staeg-peinzend: Hoe wist simpel Knaapje, uit oud-Hebreeuwsche streken,
Dat maar een ménsch was, meer van 't Eeuwge dan ik zélf doe, bleeke,
Nu gansch verlatene, die voelt, wijd peinst en strak naar 't blauw

Verschiet omhoog staart doch geen Hemel speurt daar, neen slechts flauw
Glinstren van mystisch-vreemde lichtjes, hoe subtielst soms keken
Mijn staal-sterke oogen naar 't Onpeilbaar-wijdste, dat gebleken
Heet, leêg, te bereiden zich om 't maatloos Zijn heen..... Doch als Pauw

Niet stapte ik toen fier-hoog, neen, 'k bleef fijnst-peilend mijmren, nauw
't Al radend wat 'k toen voelde en vond, tot plots kwam machtig breken
Omhoog mijn naar de schoonheid fel verlangende streng-weeke

Want staeg stoer-hopende, stroef-pure Ziel, die, haast in rouw,
Gelaten-tragisch zwaar al 't martlen droeg. Want korte snauw
Slechts kreeg 'k, als 'k liep naar oudren,

V.

‘Modern’ moest zijn 'k, en 'k wou 't. Trouw leerde ik. Maar zacht vroeg 'k me al gauw
'k Was veertien - hóe wist simpel knaapje uit oud-hebreeuwsche streken,
Een menschje maar, iets méér van 't Eeuwge, dan ik zelf hier, bleeke
Doe, gansch verlatene, die voelt, peinst wijd en strak in 't blauw

Verschiet omhoog-tuurt, doch geen Hemel vindt ooit, neen slechts flauw
Glinstren van mystisch-vreemde lichtjes, hoe subtielst ook keken
Zijn staal-sterke oogen naar 't Onpeilbaar-Wijdste, dat gebleken
Heel, leêg, te breiden zich om 't maatloos Zijn heen..... Doch als Pauw
Nooit stapte ik dies fier-hoog/boos

VI.

‘Modern’ moést zijn 'k, en 'k woû 't. Trouw leerde ik. Maar zacht vroeg 'k me al gauw
- 'k Was veertien - hoe wist simpel knaapje uit oud-hebreeuwsche streken,
Een ménschje maar, iets meer van 't Eeuwge, dan ik zélf hier, bleeke,
Doe, gansch verlatene, die peinst, voelt wijd en strak/naar in 't blauw

Verschiet omhoog-tuurt, doch geen Hemel vindt ooit, neen slechts flauw

VII.

‘Modern’ moest 'k zijn en 'k leerde aandachtig. Maar toen vroeg 'k me al gauw
- 'k Was veertien - hoe wist 't simple knaapje uit oud-hebreeuwsche streken
(Dat geenszins God was) méér van God, dan 'k, arme, ooit raadde, als bleeke
Verlaatne, wijd-uit willend-hopende, die staeg naar 't blauw

Verschiet omhoog-hijgt, maar geen hemel vindt er, neen, slechts flauw
Glinstren van verre gouden sterren, hoe wijd-ziende ook keken
Mijn staal-koele oogen in dien ijdien afgrond, die gebleken
Moet wezen, de uiterste Omrand van Zijn's schijnen. Doch als Pauw

Dies stapte ik toen niet fier, neen, 'k ging nog fijner peilen, nauw
Mij fluistrend, wat 'k zacht dacht, schoon 'k voelde reeds breedaarzlend breken
Omhoog mijn dwaas naar 't arme Zijn verlangende, diep-weeke,
Want 't al puur-lievende, steeds krachtge Ziel, die 't stil-zwaar grauw

VIII. 23 Januari 1929.

Modern-godsdienstig wierd 'k geïnstrueerd. Dies vroeg 'k me al gauw
'k Was veertien - wist een jongen, levend in Hebreeuwsche streken
Die niets dan mensch was, meer van God dan ik kan doen, als bleeke
Altijd op zij geduwde teêre knaap, wen 'k zie naar 't blauw

Verschiet der lucht, waar 'k nergens zie een Hemel, maar een flauw
Glimmen van sterren zonder einde, hoe stil-vast ook keken
Mijn oogen in die deinzende eindeloosheid, die gebleken
Te zijn is donkre Leegte ver daarachter. Maar als pauw

Toch stapte ik toen niet fier: neen, ging aan 't verder Peinzen, nauw
Nog wetend, wat ik deed, maar 'k voelde toch reeds aarzlend breken
In mijn gestaêg streng-logisch, sterk schoon in 't Al Diepste weeke
Want al wat leeft teêr-lievend Wezen, dat een weiflend, grauw

Weefsel zich over 't gansche Leven spreidde, want dat snauw
Op snauw mij wachtte, als 'k (bij) de menschen ging mijn licht ontsteken.

IX. Definitiefste. 24 Januari '29.

Nieuwer-godsdienstig wierd 'k geïnstrueerd. En 'k vroeg me al gauw
- 'k Was veertien - wist een Jongen, levende in Hebreeuwsche streken,
Die niets dan mensch was, meer van God dan ik kon doen, als bleeke
Altijd op zij geduwde, teere knaap die staart naar 't blauw

Verschiet omhoog, maar nergens speurde een Hemel, neen slechts flauw
Geglim van sterren in dien afgrond, hoe stil-vast ook keken
Mijn oogen in die deinzende Eindeloosheid, die gebleken
Moet zijn een donkre Leegte ver daarachter. Doch als Pauw

Toch stapte ik toen niet fier, neen, 'k peinsde strenger, dieper, nauw
Wagend gansch door te gaan, maar 'k voelde wel reeds aarzlend breken,
Door al het leeren heen, mijn vaste, schoon in 't Diepste weeke
't vaag leeren krachtge
Want alles lievende verlaten Ziel, waar angstig grauw

Vreezen zich uit door heel mijn Wezen spreidde, daar straks snauw
Op snauw mij wachtte, als 'k liep naar oudren om een stellig teeken.
smeekend om een

I

Willem Kloos op 8-jarigen leeftijd

X. Definitiefste.

‘Modern’ moest zijn 'k en 'k wou 't. Trouw leerde ik. Maar zacht vroeg 'k me al gauw
- 'k Was veertien -: hoe wist simpel knaapje uit oud-hebreeuwsche streken,
Een menschje maar, iets meer van 't Eeuwge dan ik zelf hier, bleeke,
De gansch/Door elk verlatene die voelt wijd, diep, en strak naar 't blauw
Verschiet omhoog tuurt, doch geen Hemel vindt ooit, neen, slechts flauw
Glinstren van mystisch-vreemde lichtjes, hoe subtielst ook keken
Zijn staal-sterke oogen naar 't Onpeilbaar-wijdste, dat gebleken
Heet, leêg, te breiden zich om 't maatloos Zijn heen..... Doch als Pauw

Nooit stapte ik dies fier-boos, neen 'k bleef fijnst-peilend peinzen, nauw
Eerst nog radend al wat 'k mijmerde, traag ging toen aarzlend breken
Omhoog mijn naar 't schoone Aardsche dwaas-begeerende strengweeke
Want steeds stoer-hopende, stroef-pure Ziel, die haast in rouw

Gelaten-tragisch 't Raadsel zwaar-gaand draagt. Doch Waan of Snauw
Slechts kreeg 'k wen 'k liep naar oudren, smeekend om een vast hoog Teeken.

XI. Definitiefste. 25 Januari.

‘Modern’ wou 'k zijn: het móest, streng leerde ik. Maar toch vroeg 'k me al gauw
'k Was veertien - hoe wist simpel Knaapje uit oud-hebreeuwsche streken,
Dat niets dan mensch was, meer van God, dan 'k zelf ooit kon, ik bleeke
Verlatene, die wijd-uit wil en hoopt, en staeg naar 't blauw

Verschiet omhoog hijgt, doch geen hemel vindt daar, neen slechts flauw
Glinstren van verste vreemde zonnen,/sterren hoe fijn-scherpst ook keken
Mijn staal-koele oogen naar den leedgen Afgrond, die gebleken
Te zijn heet, zich te breiden om 't Heelal heen. Doch als Pauw

Dies stapte ik toen niet fier: neen, 'k bleef diep steeds peinzend peilen nauw
Nog radend, al wat 'k dacht, maar 'k voelde reeds stil-aarzlend breken
Omhoog mijn dwaas naar 't aardsche licht verlangende koel-weeke
Dies 't al puur-lievende stil-stoere Ziel, die als in rouw

Gelaten-tragisch. ‘Als mysterie aanstaart. Och, 'k weet snauw
Straks wacht mij, als ik loop naar menschen, smeekend om een stellig teeken.

XII. Allerlaatste definitiefste. 25 Januari '29.

Modern moest 'k zijn en 'k leerde aandachtig. Maar toen vroeg 'k me al gauw
'k Was veertien - hoe wist 't simple knaapje uit oud-Hebreeuwsche streken,
Dat geenszins meer van God wist dan ik, arme, ooit raadde, als bleeke
Verlaatne, wijd-uit willend hopende, die staeg naar 't blauw

Verschiet omhoog hijgt, maar er vindt geen Hemel, neen slechts flauw
Glimmen van verre sterren, hoe doordringend keken
Mijn staal-helle oogen in dien ijlen afgrond, die gebleken
Moet wezen, 't Eindloos-Leege van Zijns Schijnen. Doch als Pauw

Toch stapte ik toen niet fier, neen, ging nog verder peilen nauw
Mij zeggend, wat ik dacht, schoon 'k voelde reeds zacht-aarzlend breken
Omhoog mijn dwaas naar 't Zijn verlangende en in 't Diepste weeke
Want alles lievende en bewoogne Ziel, maar tevens grauw

Weten zich door mijn gansche wezen spreidde. 'k Voelde: snauw
Spottend mij dreigde, als 'k ging naar oudren, smeekend om een teeken

XIII. Laatste definitieve lezing.

‘Modern’ zou ik zijn, en ik woû 't. Kalm leerde ik, en zoo vroeg 'k me al gauw
Staeg-peinzend: hoe wist simpel Knaapje uit oud-hebreeuwsche streken
Dat was maar menschlijk, méer van 't Eeuwge dan ik zélf doe, bleeke
Hier gansch verlatene, die voelt, wijd peinst en strak naar 't blauw

Verschiet omhoog staart, doch geen Hemel speurt daar, neen slechts flauw
Glinstren van mystisch-vreemde Lichtjes, hoe subtielst soms keken
Mijn staal-sterke oogen naar. 't Onpeilbaar-wijde, dat gebleken
Heet, leêg, te breiden zich om 't Maatloos Zijn heen. Doch als Pauw

Niet stapte ik toen fier-koel, neen, 'k bleef fijnst-peilend mijmren, nauw
't Al radend, wat 'k reeds voelde en vond, tot plots ging machtig breken
Omhoog mijn naar de schoonheid fel-verlangende, streng-weeke
Want staêg stoer-hopende, stroef-pure Ziel, die, haast in rouw

Gelaten-tragisch zwaar al 't martlen droeg. Want korte snauw
Slechts kreeg 'k, als 'k liep naar oudren, smeekend om een vast hoog Teeken.

XIV. Laatste definitiefste lezing.

‘Modern’ zou 'k zijn, en ik woû 't. Kalm leerde ik, en zoo vroeg 'k me al gauw
Staeg-peinzend: hoe wist simpel Knaapje uit oud-hebreeuwsche streken
Dat was slechts menschlijk, méér van 't Eeuwge, dan ik zélf doe, bleeke
Steeds gansch verlatene, die voelt, wijd-peinst en strak naar 't blauw

Verschiet omhoog staart, doch geen Hemel speurt daar, neen slechts flauw
Glinstren van mystisch-vreemde Lichtjes, hoe subtielst soms keken
Mijn staal-sterke oogen naar 't Onpeilbaar-wijde, dat gebleken
Heet, leêg, te breiden zich om 't Maatloos Al heen. Doch als Pauw

Niet stapte ik toen fier-koel, neen, 'k bleef fijnst-peilend mijmren, nauw
't Al radend, wat 'k reeds voelde en vond, tot plots ging machtig breken
Omhoog mijn naar de schoonheid fel-verlangende, streng-weeke
Want staêg stoer-hopende, stroef-pure Ziel, die, haast in rouw

Gelaten-tragisch zwaar al 't martlen droeg. Want korte snauw
Slechts kreeg 'k, als 'k liep naar oudren, smeekend om een vast hoog Teeken.

Herinneringen uit mijn hoogereburger-schooljaren door Willem Kloos.

Nu het vriendelijk verzoek tot mij kwam,[1)] om mijn herinneringen te boek te stellen aan de verschillende leeraren, die van 1873-77, toen ik schoolging op de H.B.S., daar onderwijs hebben gegeven, voldoe ik gaarne aan dien wensch, al ontveins ik mij geenszins, dat mijn verslag misschien alleen eenige waarde kan hebben, als men het ziet, in verband met dengene die het hier schrijft.

Om dan maar te beginnen, zooals het in mij opkomt: ik was niet dommer of luier dan een gewone jongen zijn zal: ik deed wat mij werd opgedragen, nu eens wat beter, en dan weer wat minder-goed, maar toch altijd zóó, dat het er mee door kon, en ik bij de anderen niet achterbleef. En dadelijk in de tweede klas gekomen, liep ik dus vier klassen geregeld-door af, zonder dat ik ooit, met ook maar één der leeraren, in ernstig konflict gekomen ben. Wèl een bewijs, dunkt mij, - ik was volstrekt niet poes-lief-opgeruimd of over-ijverig - dat zij geen van allen 'barbaren' zijn geweest. En dat is prettig, ja, voor deze gelegenheid vooral, het beste. Immers, ik heb daardoor van allen steeds een zuiveren, rustigen indruk kunnen behouden, ik kreeg niet het land aan hen, en ik merk zelfs, nu ik over hen schrijven ga - zij zijn, op zeer weinigen na, allen reeds overleden - dat ik iets retrospektief-vriendschappelijks voor hen kan voelen.

Om te beginnen dan met den Directeur, Dr. D. van Lankeren Matthes, die, in de twee hoogste klassen, wis-

1) Voor het Gedenkboek 50-jarig bestaan der eerste H.B.S. 5-jarige cursus te Amsterdam in 1916.

kunde doceerde en ‘cosmografie’. Ik hield hem voor heel oud, voor stellig bij de zeventig, maar jongens hebben weinig kijk op den leeftijd van ouderen, en het kan dus best zijn, dat hij pas bij de zestig was.

Vooral is mij bijgebleven zijn typische kop, (zooals men er ook wel ziet op oude schilderijen, waar geleerde heeren staan afgebeeld) zeer mager, met een hoekig en scherp-geteekend gelaat, waarin saamgeperste lippen en daarboven een groote neus, ruige wenkbrauwen en stekende, maar tegelijkertijd eenigszins afwezige, als kinderlijke oogen, die, in gewone omstandigheden, naar-binnenkijkend leken, maar waar iedere jongen onmiddellijk ontzag voor ging voelen, zoodra zij onverbiddelijk-heftig op hem kwamen inpriemen, in het uur des hoogsten gevaars, als er iets ‘heel ergs’ was gebeurd en de directeur, door een leeraar geroepen, er bij moest komen als een ondermaansche St. Michaël, die den schuldige vernietigen ging.

Mij, persoonlijk, overigens leek Matthes - nu ik mij mijn jongensindruk precies bewust ga maken - van een mystiek-verre, onvleeschelijke abstraktheid, die geen enkel menschelijk aanknoopingspunt voor de flink-levende jongens bood.

Ik zeg het volgende natuurlijk geenszins om zijn nagedachtenis te schaden: ik weet niet, hoe andere jongens het in dat opzicht met hem maakten, maar ik-zelf heb nooit iets van hem geleerd: want daartoe praatte hij te vlug, te veel als voor zichzelf heen, en ik luisterde dus ten slotte heelemaal niet meer naar wat hij zei.

Toen dan ook de tijd van het eind-examen naderde, werd ik mij treurig-bewust, dat ik van zijn vakken ‘de ballen afwist’ zooals wij dat noemden. En ik nam daarom mijn leerboeken, mijn Bador Ghyben, Heis en Kempees, of hoe zij meer mogen geheeten hebben, en wist daar in korten tijd nog tamelijk veel uit op te diepen en in mijn hoofd te stampen.

Achteraf gezien echter lijkt het mij wel jammer, dat de lessen van Dr. Matthes, door hun eigenaardige voordracht, mij geen kennis konden bijbrengen. Want in den beginne, dus in de 2e en 3e klas, had ik veel schik in de wiskunde gehad.

En dat had ik te danken aan Meneer T e s c h .

Tesch was *niet* wat men noemt populair. Hij leek, in zijn voorkomen en manieren, even ijs-koud en kalm-droog als een wiskundige

formule, en de jongens vermaakten zich dus vaak met flauwe moppen op hem te tappen. Eene er van was deze:

De heer Tesch verheugde zich in het bezit van een grooten, gerugden, mager-smal vooruitstekenden, welgevormden neus.

Daar hadden de jongens, kinderen als zij nog waren van 13, 14 jaren, het wel eens over onder elkander, en eens zeide één onzer, zijn naam ben ik vergeten: Als Tesch de deur binnenkomt, en hij draagt dan, zooals altijd, zijn breeden bord-lineaal horizontaal in de linkerhand langs zijn zijde, dan komt zijn neus toch steeds het eerst door de kier van de deur kijken. Want omdat deze zoo lang is, steekt hij veel verder vooruit, dan het vooreind van zijn lange lat.

Zóó iets zeide de flauwerik in zijn poging om te schertsen, en ik, de andere flauwerik, lachte er natuurlijk om. Maar thans begrijp ik, dat, indien wij Tesch een beetje beter hadden begrepen, wij niet anders dan met groot respekt zijnen naam zouden hebben genoemd. Want hij was, weet ik nu, de ideaal-leeraar in de wiskunde, en met al zijn droogheid en kortafheid, die nauwelijks ooit door een korte, scherpe mop wat werden verlevendigd, werkten zijn woorden toch zóó incisief in de toekomst der jongens door, met hun kalmte en kristallen klaarheid en indringende suggestie, dat ik hem er nu nog dankbaar voor ben. Ik begreep woord voor woord wat hij zeide, hoe bondig hij ook sprak, en genoot van mijn begrijpen en zoodoende kreeg ik veel pleizier in zijn vak. Ik ben er niet mee doorgegaan: want al spoedig kwamen er heel andere dingen in mijn hersens, waarin ik nog onvergelijkelijk veel méér genoegen vond. Maar wat ik van wiskunde weet, en wat méér zegt, het in de eerste plaats daarbij te pas komende principiëele, n.l. de algemeene geestelijke gesteldheid en de redeneersoort, die ik daardoor opdeed, beken ik volmondig verschuldigd te zijn aan den door-en-door wiskundigen heer J.W. Tesch.

Dr. A. v a n H e n n e k e l e r. Dat was een beste man, niet groot van stuk - tegen verscheidene jongens, ook tegen mij, moest hij, bij het spreken, een beetje opkijken - maar een uitstekend leeraar en een aangenaam mensch. Altijd ‘compos mentis’ en bij de zaak blijvend - wat hij wel noodig had bij zijn natuurkundige proeven - werd hij nooit driftig: hij wist zich rustig te doen gelden. En zoo heerschte hij over zijn klas als een absoluut, doch

vriendelijk monarch. Want de jongens waardeerden hem, met onbewusten eerbied, en zeiden superieur-weg, zooals jongens dat doen kunnen: ‘O, *die* is heel geschikt!’

Dr. A. van Hennekeler had de physika, maar voor scheikunde was er eerst Dr. H.C. D i b b i t s , die altijd rad, als in zichzelf, doorpraatte, zoodat veel mij ontging, en ik eigenlijk weinig aan zijn les-uren heb gehad. Doch in de klas ging het gerucht, dat meneer Dibbits, ondanks zijn, misschien uit vage verlegenheid weinig voeling met de jongens houden onder het lesgeven, tòch vreeselijk knap was. Dat had een van ons waarschijnlijk in zijn ouderlijk huis hooren zeggen. En het kwam uit ook. Want reeds in 1875 verdween hij: immers toen werd hij, tot onze verrassing, en, bij nader jongensachtig inzien, óók tot onzen trots, als professor - ik meen te Utrecht - benoemd.

Als leeraar volgde hem op: Dr. N. van de Wall, die er teringachtig uitzag en dit ook wezenlijk was: hij deed schuw, een beetje geëffaceerd, en liet dus geen duidelijken indruk op mij na. Ik meen, dat hij niet lang, nadat ik de school verliet, overleed.

Dr. H. d e V r i e s , dezelfde als de later met zooveel recht beroemd geworden hoogleeraar Hugo de Vries, leek, aan mijn jongensachtig inzicht, een minzaam man. Maar intuïtief voelde men toch, dat men met hem op moest passen: zijn wenkbrauwen konden zoo onheilspellend doen, als hij het noodig vond, zoodat hij blijkbaar in geenen deele ‘gekheid verstond’.

Als echter zijn slanke, jonge gestalte voor de klas rees, terwijl zijn rechterhand met een potlood of iets anders er in, op den rand des lessenaars van de schoolbank vlak vóór hem, zich zachtjes op-en-neêr bewoog, dan dacht ik, dwaze jongen, gewoonlijk aan heel andere dingen als aan hem en zijn aangenaam spreken over stampers en meeldraden. Plant- en dierkunde waren vakken, waarvan ik onbewust voelde, dat zij niet waren uitgevonden en in elkaêr gezet voor mij. Het klinkt heel kinderachtig-onwetenschappelijk en het is zelfs gewoon-weg onverstandig, als men nu eenmaal schoolgaat, maar ik keek liever naar een bloem, en dacht dan bij mij-zelf: ‘wat vreemd, dat jij leeft..... denk en voel jij nu ‘óok, al is het ook nog zoo weinig?’ dan dat ik er pleizier in zou hebben kunnen vinden, om haar te anatomiseeren met het scherpe

mes. Doch sentimenteel in dit opzicht, zooals men allicht zou kunnen denken, was ik daarom toch *niet.* Want met mijn ‘Suringar’ gewapend, ben ik menigmaal uitgegaan, en heb dan kalm gezocht en gekeken op landwegen en zijpaden, Kruislaan, Zeeburgerdijk of Amstelveenschen weg, met het doel om het daar gevondene dan thuis te gaan onderzoeken onder mijn mooi, ofschoon een beetje ouderwetsch mikroskoop, dat ik nog altijd als een relikwie bewaar. Doch meestal onder het dwalen, verloor ik dan weer gauw den lust, om bukkend en kruipend te blijven zoeken naar allerlei plantjes, die ik, ondanks al mijn moeite, toch maar hoogst zelden vinden kon. En een interessant boek, Aimard of iets dergelijks, dat ik óók had meegenomen, haastig uit mijn zak halend, ging ik soms plotseling liggen tegen een grashelling en verdiepte mij zwaar in die verrukkelijke lektuur. En daaronderdoor keek ik dan nog, van tijd tot tijd, naar de bloemen, die om mij heen stonden, en voelde, dat ik-zelf, al was ik dan ook veel grooter, net zoo'n soort ding was, een heel vreemd ding, precies als die plant naast mij, waar de bloem aan zat. En ik dacht dan ongeveer zóó: ‘jij draagt bloemen, maar ik heb een beetje hersens: dus jij en ik hebben meer van elkaar weg, dan elk onzer van dien steen, die daar ligt op den grond. Waarom zou ik je dan kwaad doen, door in je te gaan kerven, terwijl ik toch uit mijn boeken alles over je kan te weten komen wat ik noodig heb?’ En zoo las ik weer rustig door, want ik was mij prettig bewust geworden, dat ik de dingen inzag, zooals ze behooren te worden gezien.

Let echter wel, ik miszeg hiermede volstrekt niets van de plantkunde, die stellig een heel belangwekkende en nuttige, ja zelfs edele wetenschap is, als men haar tenminste kan beoefenen op de wijze, waarop de geniale Hugo de Vries dat gedaan heeft, en, gelukkig, voortgaat te doen. Maar, voor een jongen als ik, die meer om het innerlijk leven zelf en het geheim daarvan gaf en geef dan om de schematische analyse van de uiterlijke werktuigen des Levens, voor mij was de plantkunde, zooals zij op de school geleerd moet worden, niets meer dan een kurieus geduldwerkje om tot schematiseering te kunnen komen, waarvan ik het nut voor mijzelf, die het allerliefst literator wou worden, niet goed in kon zien.

Dr. De Vries verliet de school, naar ik meen, om zich beter

aan zijn studiën te kunnen wijden, en werd opgevolgd door Dr. J.C. C o s t e r u s , die in uiterlijke gedragingen het tegenbeeld van zijn voorganger was. De Vries immers deed robuust-joviaal onder het lesgeven, maar Costerus was rustig en precies als een kamergeleerde, terwijl De Vries meer een man had geleken, die er van houdt te leven in de buitenlucht.

Wat de taalleeraren betreft - 't is gek, maar ik nam hen minder ernstig op dan de andere; waarschijnlijk omdat bij hen voor mij de boel meer ging als van-zelf: ofschoon ik er nooit voor werkte, behalve door veel te lezen,, schoot ik er toch mee op: En ik dacht dus, stil in mijzelf: nu lees ik reeds vrij vlot Fransch en Duitsch; Engelsch (dat ik reeds vroeg van een goede tante geleerd had) gaat óók tamelijk vlug: en daar ik van plan ben, om, in mijn verdere leven aldoor maar te lezen, rolt dat allemaal dus van-zelf als van een leien dakje. En zoo is het ook inderdaad gegaan.

Van die taalleeraren dan leek Monsieur J.E. B l i n mij de aardigste. Door zijn glimlachend-ernstig spreken en zijn zachtferme, gedistingeerde manieren, won de intelligente jonge man, die altijd levendig deed, zonder toch ooit tot oratorischen zwier te vervallen, de sympathie van al zijn leerlingen. Hij is, jammer-genoeg, nadat ik de school verliet, ellendig aan zijn eind gekomen: te Parijs van een trap gevallen, en dood opgenomen, naar ik vernam.

De energieke Dr. C.E. P o s e r , met zijn soms opflikkerend enthousiasme voor de groote dichters van zijn land, vertelde kordaat wat hij te zeggen had en keek zelden donker: maar als hij een enkelen keer reden meende te hebben, om boos te worden, vonden wij zijn resoluutheid van een soort, die ons niets beviel. Dat zal een gevolg zijn geweest van de onoverbrugbare tegenstelling tusschen het meer eenvoudig en natuurlijk doende Hollandsche, en het vaak wat oratorisch-zich-opsierende Duitsche temperament en de daarmede verband-houdende uitingswijs.

Doch, door-de-bank-heen, was deze leeraar, dien wij wel mochten lijden, luchtig-doend zwaar en aangenaam-vriendelijk opgewekt.

De leeraar voor het Hollandsch, de heer J.L. B o o n , die nimmer staan kon blijven, maar altijd boven op den lessenaar zat van een der voorste banken, met zijn voeten op de zitplaats van een

op zij geschoven knaap, de goede heer Boon, herhaal ik, met zijn dadelijk de aandacht trekkende zonderling-bolle bril over zijn waarschijnlijk dood-zwakke oogen, die al maar door vlak op het boek rustten, waaruit hij voorlas, volbracht zijn les-uren blijkbaar diep-inwendig absent, als ware 't een gedwee gedragen last.

En als ik-zelf dan, zooals veel gebeurde, de jongen was, die op zij werd geduwd, raakte ik natuurlijk, bang voor zijn, bij nat weêr, niet altijd schoone schoenen, onwillekeurig den jongen aan, die naast mij zat. Waarop deze, als een gewoonte-spelletje, om den rampzaligen Boon te ‘pesten’ mij een vriendschappelijken zijstoot gaf met de hard-op gefluisterde woorden: ‘Blijf toch zitten op je plaats, Kloos, je duwt mij van de bank.’ Ik daar natuurlijk tegenin, totdat Boon, wien die schijnbare kibbelpartij begon te vervelen, van zijn verheven zitplaats opeens zijdelings omlaag-bromde: ‘Houd je toch stil, jongens, ik kan mezelf niet verstaan.’ En dan dreunde de arme man weer verder door, uit zijn eindeloos boek, welks inhoud niemand uit de klasse wat kon schelen, en waarvan zelfs geen enkele leerling, geloof ik, indien men er hem naar gevraagd had, den titel goed zou hebben geweten en onmiddellijk gezegd. Zooals ik die dingen uit het verre verleden nu vóór mij zie, lijkt de heer Boon mij een der martelaren van zijn beroep te zijn geweest: zonder innerlijke gave of uiterlijk doceer-vermogen, was hij vaak het mikpunt van de grapjes der meer ongegeneerden in de klas. Doch met een nauw-merkbare trilling van de lip, en een onverschillig schouderophalen, waarna hij haastig wegging, verdroeg hij alle aanslagen op zijn goed humeur, en geniet nu, waarschijnlijk wel reeds een dertig jaren, ongestoord de wèl door hem verdiende zalige rust der Eeuwigheid.

Een soortgelijk type, alleen maar een klein beetje meer temperamentvol, leek mij de oude heer V o g i n , de leeraar voor het Engelsch, die echter, in tegenstelling tot den meer machinaal het les-uur dóórzwoegenden Boon, zijn gematigde geestdrift soms op eens kortweg blijken deed voor den een of anderen grooten Engelschen auteur.

Een typische figuur verder nog, om met de leeraren voor geschiedenis, aardrijkskunde, teekenen en boekhouden te besluiten, was de heer N.W. P o s t h u m u s met zijn scherpe trekken, nauwmerkbaren kuch van een borstlijder, en om de lippen van tijd tot

tijd een sarkastischen lach: hij scheen mij toen het type van den ijzig-strengen, stijf-kouden schoolmeester, al kon ik het altijd goed met hem vinden, omdat ik pleizier had in zijn vak. En ik houd mij nu overtuigd, dat de arme man, die ondanks zijn zwak gestel, en juist daarom misschien, zich ‘rigide’ als een rots hield, inwendig geen kwade vent is geweest.

A.D. H a g e d o o r n daarentegen muntte uit door zijn prettige manieren: zonder ooit flauw te worden of zoet - zijn onschoolmeesterachtige houding dwong toch respekt af - wist hij gezelligleerzaam te praten tegen zijn leerlingen, zooals tegen jongere bloedverwanten een kundige, humane en zelf nog jonge Oom wel eens doet.

A.C. C r a m e r N z n . was voor mij een goed en gemoedelijk toeziener op mijn zeer ònhandig handteekenwerk, en J.H.A.E. D e V r i e s , niet zoo gemoedelijk als Cramer, maar meer temperamentvol en die dus wel eens pittige dingen zei, zal wel nooit met groote voldoening naar de praestaties van mijn rechtlijnige teekenkunst hebben gestaard.

C. K n a p p e r K z n . , de leeraar in het boekhouden, wiens doodsbericht ik kortgeleden in de courant las, heeft gelukkig nooit veel aandacht geschonken aan mijn hopelooze pogingen om, zonder eenige vergissing, ten uitvoer te brengen, wat hij mij opgedragen had. Hij begreep waarschijnlijk wel, dat ik geen jongen was, om ‘in den handel’ te gaan, en bekommerde zich dus niet al te veel om mijne zonder animo verrichte, en dus misschien wel vaak, tot juridische strafbaarheid toe, onjuist-overgebrachte grootboek-knutselarij.

En Dr. W. D o o r e n b o s eindelijk, met zijn uitgebreide en in hem-zelf levend-gehouden kennis van historische feiten en toestanden, die hij menigmaal met bezielende kracht wist voor te stellen, schonk destijds óók weinig aandacht aan mij, evenals ik toen niet aan hem. Ik heb hem eerst beter leeren kennen en waardeeren, toen ik, na het eindexamen, privaatles bij hem ging nemen in het Grieksch en Latijn.

II.

Nu ik hierboven de leeraren geschetst heb, zooals zij in mij zijn blijven leven, wou ik ten slotte nog graag iets zeggen over het middelbare onderwijs in het algemeen.

Vraagt men mij, of ik blij ben, dat ik op de H.B.S. geweest ben, dan moet ik uit den grond van mijn hart zeggen: Ja!

Want al hebben mijn studiën en werkzaamheden, na het verlaten der school, ook een heel andere richting genomen, een richting, die op die school niet in eigenlijk-gezegden zin kon worden voorbereid, toch heb ik, mijn heele leven daarna, gevoeld, ja van tijd tot tijd zeer duidelijk gemerkt, dat ik, zonder dat onderwijs, niet precies zou gestaan hebben op de plaats, waar ik mij, tot mijn genoegen, nu bevind. Natuurlijk zou ik wel eenzelfden weg zijn ingeslagen, als dien ik nu heb gevolgd, want daar dreef mijn innerlijkste neiging mij toe. Maar, zonder de H.B.S. zou ik dan toch, op verschillende punten een beetje verlegen hebben gezeten, en soms niet goed geweten hebben, hoe ik het met mijn eigen gedachten klaarspelen moest.

Want hoe het leven en de wereld en de wetenschap in elkander zitten en wat men ervan te denken heeft, men leert dat wel niet direkt-weg op de Hoogere-Burgerschool, en wel om deze eenvoudige reden, dat die onderwerpen nog niet geschikt zijn voor zóó jonge lieden en voor de meesten hunner dus niets meer dan ‘bovenwerpen’ kunnen zijn. Maar wat wèl noodig, ja, onmisbaar is, men verschaft den jongelui een vasten grondslag van positieve feiten, waar, op het oogenblik tenminste, niet aan te tornen, dus niets op af te dingen valt. En zoo worden de jongelui, later, als meer volwassenen, in staat gesteld, om, bij hun eventueele metaphysische bespiegelingen, rekening te houden met den aard van het Zijnde en het gebeuren der dingen, zooals men zich deze beide, bij den tegenwoordigen stand der Wetenschap, te denken heeft. Het is zeer waarschijnlijk, dat men, zeg b.v. over honderd jaren, zeer veel verder zal zijn gekomen, dan men thans is in het begin der 20e eeuw. De teekenen der tijden wijzen er op, dat men de dingen meer in hun innerlijke diepte zal leeren zien. Maar thans is men nog lang niet zoover, al doen fantastische droomerijen, hetzij van reeds ouden, hetzij van recenten datum, ook alle moeite om de hersenen der menschen te betooveren met hun schijn. Daar houdt echter het Middelbaar onderwijs zich natuurlijk buiten: want het heeft als gezonde, dus objektieve en voor ieder geschikte propaideusis voor het leven, zijn leerlingen niet te wijzen op de dingen, die mogelijk waar kunnen zijn, of ten minste door velen als waar

beschouwd worden. Want dan zou het, bij de veelheid der vaak onderling zeer tegenstrijdige meeningen, hetzij een keuze daaruit moeten doen, die onmogelijk allen kon bevredigen, hetzij een overzicht moeten geven van alle mogelijke meeningen, waardoor menig jeugdig hoofd echter geheel en al in de war raken, of tot volkomen scepticisme vervallen zou. En daarom houdt het zich volstrekt neutraal in alle vraagstukken, die niet voor een mathematisch-stellige oplossing vatbaar zijn.

De tegenstanders van het neutrale onderwijs nemen daarom de vrijheid het ‘atheïstisch’ te noemen, doch een objektief, rustig mensch, die volstrekt niet het land ean den godsdienst heeft, vraagt zich verwonderd af: ‘met welk wezenlijk recht?’ Want al verdedigt de H.B.S. niet een der bestaande godsdiensten, er wordt ook niets geleerd wat met een van die godsdiensten strijdt. Integendeel, als men de kwestie zuiver ziet, geloof ik, dat zij op de groote massa der gewone leerlingen eer anti-atheïstisch werken dan godloochenaars kweeken zal.

Immers, of er een eerste oorzaak van het Zijnde bestaat, dan wel of dat Zijnde er altijd geweest is, en het niets meer dan een kinderlijk-menschelijke denkdaad is, de wet-van-oorzaak-en-gevolg, die binnen dat Zijnde heerscht, ook naar buiten dat Zijnde, in het Metaphysische, te verleggen, over dat moeilijkste aller vraagstukken spreekt het M.O. natuurlijk niet, omdat er niets stelligs over meê te deelen valt, en alleen een volwassen en ontwikkeld mensch eenigermate in staat geacht kan worden, om op niet al te gekke, want eenigszins objektieve gronden een redelijke keuze voor zichzelf uit die twee opvattingen te doen. En de kerken moeten dat dus maar uitmaken voor de kinderen, indien tenminste de ouders dier kinderen zich, bij de opvoeding, wenschen te houden aan wat de Kerk beveelt.

Maar al beweert nu het M.O. niets over deze kwestie, het duldt toch, ja laat zelfs geheel ongemoeid in zijn leerlingen wat deze over het Bovenaardsche moeten of willen denken, en buitendien kan, wat het wèl leert, bij menschen, die vatbaar zijn voor het geloof, eer dienen, herhaal ik, om dat geloof te versterken, dan om het te niet te doen. Want wat leert het geloof? Vóór alles immers een verstandige wereld-inrichting, waar het redelooze toeval buitengesloten is. Welnu en doet dan het neutrale onderwijs niet

hetzelfde? Leert dit óók niet, door de getrouwe mededeeling der werkelijkheidsfeiten, de rationeele inrichting van het Zijnde waardeeren, waardoor de weg blijft openliggen, zoowel voor hem, die het Zijnde opvat als het gevolg eener scheppingsdaad van een bewuste persoonlijke Oppermacht, als voor hem, die het ziet als het uitvloeisel eener in zichzelf niet bewuste Wereld-Rede, die het al-eenige is, wat werkelijk blijvend bestaat?

Neen, het M.O. is volstrekt niet atheïstisch, het laat de kinderen eenvoudig vrij over aan het onderricht hunner welmeenende zielverzorgers, om zichzelf uitsluitend te bemoeien met de dingen, die meer onbetwijfeld dan alle andere vaststaan, en zoo het kind een weerstandbiedende kracht te geven en een leiddraad in de hand voor het Leven-zelf, het Leven dat immers geenszins uit wenschen, verbeeldingen en droomen, maar uit nuchtere, praktische werkelijkheid bestaat.

Nu is mijn taak ten einde. Naar mijn beste weten heb ik alles opgeschreven wat ik mij herinnerde, precies zooals het geweest is. Geen enkele der leeraren heb ik mooier trachten voor te stellen, dan ik hem heb gezien. Verreweg de meesten hunner waren ten volle voor hun taak berekend, zooals die der op hen volgende generatie natuurlijk óók wel zullen geweest zijn, en de weer daarna komende óók.

En zoo houd ik mij overtuigd, dat de Eerste Hoogere Burgerschool met vijfjarigen cursus bloeien zal blijven ook in de volgende geslachten als de beste voorbereidende school voor het praktische leven van algemeen-ontwikkelde menschen, die zij reeds een halve eeuw lang is geweest.

I

Willem Kloos in 1890

Het werk van Willem Kloos.

Verzen.

Deel I. Drie drukken.
Deel II. Twee drukken.
Deel III.

Nog niet gebundelde verzen:

In de Nieuwe Gids.

1. Zijnsopenbaring. (Oct. 1921).
2. Ter Nagedachtenis van Alphons Diepenbrock I-VII (Mei 1921).
9. Levensopvatting. (Aug. 1921).
10. Vier wijsgeerige stemmingen I-IV.
15. Aanschouwing en Inzicht I-II.
17. Een nieuw Spinozisme I-III.
20. De Ziel in 't Oneindige.
21. God.
22. Een Misverstand der realisten.
23. Een ernstige scherts.
24. De Menschenwereld.
25. Aan de onbekend blijvenden.
26. Ex-tempore. (Deze laatste 8 nummers in October 1921).
27. In Memoriam H.M. D'Angremond.
28. Percy Bysshe Shelley (I-XII).
39. Levensopvattinng (I-VIII). (Deze drie laatste nummers in November 1922).
48. Mystisch Pantheïsme (125 regels) December 1922.
49. Willem Witsen (I-XXVIII) (Mei tot September 1923).
77. Levenservaring (I-III).
80. Sterven en geboren-worden.
81. Pantheïstisch Illusionisme.
82. Dichters.

83. De sceptische Mysticus I-III.
86. Zelfverklaring. (De laatste 6 nummers in September 1923).
87. Het Menschelijke en 't Eeuwige (I-XII). (October 1923).
99. Aan Antoon van Welie (I-V). November 1923.
104. Extatisch Illusionisme (I-XII). Dec. 1923.
116. Aan Karel Alberdingk Thijm (I-III). Nov. 1924.
119. In Memoriam Vrouwe Johanna Roorda. (Maart 1925).
120. In Memoriam W.L. Penning. (April 1925).
121. In Memoriam J.H. Leopold. (Augustus 1925).
122. H.M. De Koningin. (Maart 1926).
123. Herdenking Alphons Diepenbrock. (April 1926).
124. Ter nagedachtenis Mr. F.E. Posthumus Meijes. (Mei 1926).
125. Op mijn gestorven Poes. I-II. (October 1926).
127. In Memoriam Jules Schürmann. (April 1927).
128. Kloos en Witsen in Londen. (I-III). October 1928).
131. In Memoriam Willem Royaards. (Februari 1929).
Gepubliceerd in andere periodieken.
In het Gedenknummer 50-jarig bestaan van De Amsterdammer:
132. Houdt den vinger op de lippen, o gij menschen, die daar gaat.
133. Ik beeldde nooit me iets in.... Kerstnummer De Amsterdammer 1925 en de verzen:
134. Uitgangspunt der Ars aesthetica I-II.
136. ‘Koningin’ I-II. Maartnummer 1926 ‘De Kroniek’.
139 Shelley I-III. Kerstnummer De Amsterdammer 1927. En eindelijk verschenen er tot dusver (Mei 1929) 434 nummers *‘Binnengedachten*’, die geregeld voort zullen worden gezet: een honderdtal liggen er nog onuitgegeven, en telkens komen er bij.

Vertalingen.

1. Sophokles' Antigone.
2. E. Rostand. Cyrano de Bergerac.
3. Richard Wagner. De Ring van den Neveling, 4 deelen.
    1. Rijngoud.
    2. De Walkure.
    3. Siegfried.
    4. Godenschemering.

8. Euripdes Alkestis met Studie.
9. Thomas à Kempis. De Imitatione Christi. Met Studie. 3e druk.
10. G. Hauptmann Hannele's Himmelfahrt. (Deze laatste vertaling is *niet* in druk verschenen, doch werd ten tooneele gebracht door het Schouwtooneel (dir. A. v.d. Horst).

Proza.

1-18. Letterkundige Inzichten en Vergezichten, 18 dln. waarvan deel I-II. Veertien jaar Literatuurgeschiedenis in 3en druk zijn verschenen).
19. Een Daad van Eenvoudige Rechtvaardigheid. Studie's over onze 18e eeuwsche Dichters.
20. Jacques Perk, een Studie.
21. Heinrich Heine. Bloemlezing met Studie.
22. Bilderdijk. Bloemlezing met Studie.
23. Feith. Bloemlezing met Studie.
24. Jacques Perk's gedichten met drie studie's.

In prachtuitgave verschenen:

Verzen I op Japansch papier in leeren prachtband.

Honderd Verzen en Okeanos in leeren band, ontworpen door Nieuwenhuis en met portret door Witsen.

Verzen uit de jaren 1880-90. Uitgave De Zilverdistel.

Tooverprins. Voor Willem Kloos

De Schoonheid lag in tooverslaap verzonken,
Verbeidend den bevrijder, die zou komen.
Plots door de haag van doornstruweel en boomen
Drong trotsch een blonde Prins - Haar lippen dronken
Van zijne lippen 't leven weer, in droomen
Beloofd. En vedel, luit en fluit weerklonken
En vrouwen boden fruit en knapen schonken
Weer purperwijn, in 't park vol roze-aromen.

Toen gaf de Schoonheid lentegroene vanen
Den Prins en zijn gevolg. 't Volk mocht hij wijzen
Haar blank kasteel langs nieuwgebaande lanen
En maken 't leven blij der, ruimer, lichter,
Wijl hij die kwam was meer dan Prins: een Dichter,
Die zingen mag in Schoonheids Paradijzen.

HÉLÈNE SWARTH.

Meidag door Hélène Swarth. Aan Willem Kloos.

Een blauwe Meidag, blijde suizelboomen,
Vol bladsmaragd en vroolijk vogelneuren -
Maar 't zangloos hart woog zwaar van eenzaam treuren,
Omfloersd van wintersombre droefnisdroomen.

Wel dronk mijn dorst de lichte lentekleuren:
Azuur en groen en zongoud, zoele aromen
Wel dronk mijn dorst, maar zonder zomerdroomen -
Welk lentewonder zou mijn ziel gebeuren?

Toen klopte een Meizang aan de poort mijns harten.
Hoe dronk mijn hart de melodie der woorden,
Wier kracht verjoeg, als Davids harpakkoorden,
De donkre drom der wolkegrauwe smarten!

Wijl úw verwante ziel mijn lied wou lieven
Werd héel die lente blank van madelieven.

Voor Willem Kloos en Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe door Hélène Swarth.

Extase, in lenteland, langs lanen zonbevlijd,
Als poorten van smaragd, die in den hemel monden,
Zich voelen door een god voor 't lied op aard gezonden,
‘Alleen met de eigen ziel in blauwe oneindigheid!’

Dan weemoed, wen de herfst der blaadren groen doet blonden,
Wind orgelt, regen ruischt een zang van eenzaamheid!
Doch heeft de god zijn zoon voor 't lied een loon bereid,
‘Hart, dat geen hart vond’ heeft ten leste een hart gevonden.

Dan vrede, als hand in hand, gezeten bij de schouw,
Wen droomig avondrood belicht de herfstlandouw,
Als vlinders, goud en ros, verwelkte blaadren vielen
Of daalt op sneeuwblank veld de witte vlokkenval,
Melodisch tweegezang der trouw vereende zielen
Nog looft den liefde-Mei, die eeuwig bloeien zal!

Eerste ontmoeting met Willem Kloos door L. van Deyssel.

De naam Willem Kloos beteekent voor ons veel meer dan een auteursnaam, die verbonden is aan eenige der grootste meesterstukken van dichtkunst van ons Nederland der laatste vijftig jaar.

Voor ons, dat is niet alleen voor de voortbrengers der Nieuwe-Gids-beweging, voor hen in wie de beweging ontstond en in wie alleen zij de eerste jaren van haar ontstaan en na haar ontstaan leefde; maar voor ons, dat is voor al degenen ook, op wie, in wie, die beweging van de veroorzakers daarvan is overgegaan en die haar van groep op groep tot aan het jongste geslacht hebben doen voortduren.

Wat is de Nieuwe Gids-beweging? Zij is een samenstel van hooge letterkundige inzichten en vermogens, zij is de kunst-idee en de kunst-practijk, zoo als die, een veertig jaar geleden, verschillend naar elks persoonlijken aard en geest, in eenige jeugdige Nederlanders aanwezig was. Maar zij is, véel méer dan dát en vóór alles, dat gene, hetwelk die inzichten en vermogens, die idee en die practijk, als een gloed omgaf niet alleen, maar waar uít ook die idee en die vermogens zoo wel bij hun ontstaan als in hun verderen groei en geleding vóortkwamen of door hetgeen hunne rijkheid en kracht werd verveelvoudigd,: zij is de geestdrift, de hartstocht van den geestdrift, die, gelijk aan een woeling van vuur ondergrondsch in de aarde nú, de geesten en gemoederen met hare hitte vervulde, en gelijk aan een boven de aarde opstormende vuurgolf dán, in schitterende en de omgeving hel verlichtende deiningen zich buiten de geesten, in de ontboezemingen en in de andere werken, verhief.

De woorden Willem Kloos doen in hen, die den tijd tusschen 1880 en 1890 gekend hebben, herleven dien tijd, met zijn hoofdzakelijke bezieling: de hartstocht van den geestdrift, geestdrift voor het leven, geestdrift voor het eigen land en geestdrift voor het geestelijk leven, de Schoonheid, de Kunst.

Men dweepte. Men had: het dweepen en zijne zaligheid. Men vergiste zich geweldig. Men gevoelde zich almachtig en men was het niet. Men gevoelde met zekerheid, dat men Holland, zijn land, bij zijn dood zoû achterlaten als een land, in álles tien maal beter, tien maal edeler, tien maal schooner, dan men het in zijn jongelingstijd had gevonden. Men zoû van Holland, zoo als het was, met zijn landbouw, zijn veeteelt, zijn waterschaps- en waterbouwkundig wezen, zijn Bestuursvormen, zijn architectuur en andere Schoone Kunsten, zijne Letteren, de godsdienstige vormen en de maatschappelijke zeden, de instellingen tot verzorging van verweesden, gebrekkigen en bejaarden van zijn volk, - daarvan zoû men een kleinood maken, in de zelfde verhouding tot zijn toen tegenwoordigen toestand zich bevindend, als, omgekeerd, er bestond tusschen het primitieve Mexico en Peru èn die landen, zoo als zij na de verovering door de Spanjaarden in de zestiende eeuw, van verbastering tot verbastering, geworden zijn.

En men was niet alleen. Want ziet, daar was een jonge mensch, een jonge man, een edeler wezen dan welk er zelden een moest hebben bestaan. Men had van de leeraren gehoord, en men had gelézen, van goden en half-goden in het verleden, van keizers, die hoogere wezens dan menschen, die goden of half-goden waren, van den Zonne-Koning en van andere zeer zeldzaam voorkomende menschen. Welnu, welke ontdekking! men mocht het thans tot zich zelven zeggen: die overleveringen verdienden vertrouwen, het was wáarheid, wat de geschiedenis leerde. Want hier was er zoo een. Hier was zulk een hooger wezen. Een die in dezelfden tijd leefde als wij. Men had dien kop, men had dat gelaat maar te zien soms, op sommige tijden, wanneer de harenschikking en de schijning van het licht met een zekere gesteldheid van het gemoed van dezen, met de aanwezigheid in hem van zekere gedachten, met een zekere rust of een zalig lotgeval van zieleleven of zelfbewustzijn samen kwamen, - men had dan dezen levende slechts van aangezicht tot aangezicht te zien. Daar was in de lijn van de haarplanting boven

aan het voorhoofd af tot boven den mond, er was in den vorm der voorhoofdvlakte samen met dien van den neus, samen met den lichtglans, nu die glans over dézen voorhoofdsvorm lag, en samen met het stille staan der oogen met vooruit gerichten niet iets bepaalds van het leven dan zienden blik, der oogen met hun vreemden glans, - daarin was dát, dat geheel over-een-kwam met de gedachte, die men had van zoo een hooger wezen, van zoo een keizer-god.

Dit was een wezen voor onzen geestdrift. Dit was een wezen om onbewegelijk verheven gezeteld te zijn, terwijl de ziedende geestdrift-zee van een volk zijne voeten omspoelde.

En toch was dit niet anders dan de jeugd-gestalte van eenen schoonen dichter.

Het is werkelijk treffend, dat het jaar negentien honderd negen en twintig het feestjaar is van Vondel en het feestjaar is van Kloos.

Ik heb wel eens gedacht, - en ik denk nog wel eens - of in het menschenleven de groote-jongenstijd èn de jongelingstijd niet zijn de hoogste tijden.

Diepere levensontdekkingen, effen zaligheden van langeren duur waren voor ons ‘weggelegd’; maar de gebeurtenissen met ons in dié tijden overtroffen in zuivere edelheid en in geweld van hoogte - zonder dat wij het zoo zeer beseften als wij het in later leven zulke dingen zouden doen, en, van buiten ons zelf gezien, dáárdoor juist ook dat latere over-treffend, die geestesrijpingen van het verdere leven.

Ik denk aan die tijden toen mijn leven was in de spheer van Vondel en toén overging in de spheer van Willem Kloos.

Want in den groote-jongenstijd bewoog mijn adem in een lucht, die menschengeestesleven bevatte, dat vervuld was van Vondel en Vondels geest.

In achttien honderd zeven en zestig was het eerste groote Vondelsfeest te Amsterdam, - Vondelsstraat, Vondelspark, hoog opgestelde afbeelding van dien Vondel, in steen gehouwen, in dien Vondelstuin, met het voorhoofd voor altijd geheven naar de opene licht-vervulde lucht met haar verschijnend en verdwijnend wolkenbeeldhouwwerk en goudschijn-gedrenkte azuren verten.

Maar tot lang na dat jaar, tot achttien honderd negen en zeventig, jaar van het tweede Vondelsfeest, leefde het feest van zeven en zestig voort in de verbeeldingen, in de gedachten, in de oogenglansen en fijnste gelaatskleur-verandering wanneer het in de gedachte was, in het huis van mijn groote-jongenstijd.

Want naast de gezinskamer was er een kleinere, zeer veel lichtere, die een hooge blonde gestalte met haar nedergedaald licht omgaf.

Deze was vervuld van Vondels geest, dacht aan zich als aan Vondels geestelijken zoon en bewoog zich met zijn rappen tred en overtuigend woord, met zijne groote ziele-vermogens, de hooge bewondering, de sterke verontwaardiging, met de veranderende kleuren en het óver-vloeyend water van het ontroerde oog, met het lichte beven van den zwijgenden mond, in den dienst der nagedachtenis van zijn beminden.

Langs de wanden klonk zoo menig maal Vondels taal, die muziek in woorden zoo hoog voor den geest als voor het lichaams-oog het rood en goud en blauw lichtkleurig luchtgewelf boven de steden der aarde is, en soms ook klonken dichters-woorden naar Vondel gericht gedragen door de andere, de afzonderlijk zoo genoemde, muziek, als scheepjes op een stroom naar een ver en heerlijk verschiet.

Dit waren wel zeer hoog gelegen deelen van het samenleven en voor het jongensgemoed die, welke den godsdienst betroffen, nabij.

Maar dán groeide men dien jongenstijd uít en óp in het jongelingschap. De dagen stelden zich op, de een na den anderen, met hun, de levens-tafereelen om ons heen verlichtende, zonne-standen, en zonder ooit een stilstand, verscheen, telkens weder, in snelle volging, het avond-duister na het zoo kort bewogen hebbend licht van den dag.

Het licht blonde in zijne zoete en plechtige verlichting bleef achter en werd allengs tot verleden als hoofdzaak des levens, de bloemknop van den knapentijd brak open tot een jonge felle bloem en het nieuwe leven omgaf die gelijk een doorstormde en door-onweêrde bont en scherp veelkleurig verlichtte nacht.

Het eerste ideaal van de jeugd was verbleekt, en men was, zijnde, in zijn gevoel, die men was, alléen in de wereld. Men was alleen om dat men wel was omgeven door enkelen tot wie de schoonste,

de innigste vriendschap tintelend kon schijnen, en neigen wel liefden van erkenbare hoedanigheid; maar door geen, jegens wie de aandoening van het gevoel zich vermengde met de hoogste bevrediging van het verlangend waarnemend verstand en in wie men een menschenaard zag van een adel zoo hoog als onze phantaisie dien alleen in het verleden der menschheidsgeschiedenis vermoedde.

Tot in een avond, - de levensstrooming had het juist zóó gebracht, dat het was in een menschenhuis, vèr van het stille blond verlichtte van den knapentijd, waar, als afbeelding, voor de zinnen, van den jongelingstijd, in zware en scherpe kleuren van rood en blauw en goud en dier weêrspiegeling de vormen steunden en bezolderden, bont en luid feestgewoel - men, zoo alsof het ware een ovale kleine gouden en diamanten schoonheidsschat gevat in een veelkleurigen zetelrug en -dak, plotseling zag den mensch, wien te zien in zijn eigen tijd en eigen leven wel een der diepst gelegen, ons zelf nauw' bekende, verlangens was.

> IK ben de God-op-Aard, de Nooit-gekende.....
> IK ben de gróote Minnaar zonder ruste,
> Die ging hoog-heerlijk in triomf door 't leven.....

Dit *was* de Waarheid. Men zág, dat dit de Waarheid was.

‘Dit is een quaestie van gevoel. De dichter gevoelt dit zoo en spreekt het uit.’

Zeker, maar natuurkundig zoo wel als wijsgeerig was het de Wáárheid. Er bestáát toch zoo iets als een keizerlijk, als een ‘Goddelijk’, zelf-bewustzijn. Dit is niet de gedachte van een koning in een land op het tijdstip, dat hij er zich in 't bizonder rekenschap van geeft wat hij ‘is.’ Maar dit is de menschengedachte, het menschen-zelfbewustzijns-gevoel, op het tijdstip, dat de metaphysische philosophie omtrent het konings-begrip tot een reëele en concreete gevoelszekerheid in haar wordt.

Bij een koning in den realistischen zin, in wien dit zelf-bewustzijnsgevoel zoû voorkomen, zoude niet een der vele deelen van zijn stoffelijk leven of zijner gewone denkwereld, zoo als die, door zijn koninklijk voorgeslacht gevormd, ook in hèm zich bevinden, maar zoude dít deel zijner samenstelling, déze gevoelszekerheid, het voornaamste zijn.

Dáárom wás deze mensch Koning in den hoogeren dan den realistischen zin.

Hoe de natuur het vreemde gebeuren vaan zijn ontstaan, tegen den bekenden gang der ontwikkeling der menschen-soorten in, heeft veroorzaakt, hóé het heeft mogen zijn, dat na zoo veel geschieden, te midden der elkaêr opvolgende onafzienbare menigten menschenaarden en -gelaten op de aarde, er weder een opdook van déze schoonste uitzonderlijkheid, is niet na te speuren, en was hem zelf het diepst geheim:

Ik denk altoos aan u, als aan die dróomen,
Waarin, een ganschen langen zaal'gen nacht
Een nooit gezien gelaat ons tegenlacht,
Zóo vreeslijk droef en teêr, dat bij het doomen

Des bleeken uchtends nog de tranen stroomen
Uit half gelokene oogen tot we ons zacht
En zwijgend heffen, met de stille klacht
Dat schoone droomen niet weêromme komen.

Want alles ligt in eeuw'gen slaap bevangen,
In d'eeuw'gen nacht, waarop geen morgen daagt,
En heel dit leven is een wondre, bange,

Ontzèt'bre droom, dien eens de nacht weêr vaagt.
Maar ín dien droom een droom vol licht en zangen,
Míjn droom, zoo zoet begroet, zoo zacht beklaagd.

Getrokken uit de feitelijke voorstelling, uit den concreeten inhoud dezer onvergelijkelijk hoorbaar gemaakte ziele-muziek, is dit de dadelijke en redelijke uiting eener koninklijkheid, die in haar voornaamste bestand-deel, en alleen dáárin, aanwezig is.

Nu had ik mijn Mensch gevonden en kon des avonds slapen gaan na dat, door boekdruk-taalletters en door mijn oogen heen in de eigen taal Verhevenheid en Teederheid van uit een anderen menschengeest, met wien ik ter zelfder tijd mocht leven, gesproken had zóo, dat ik tot den slaap geleid werd heen door een heerlijkheid, waarvan men nauw' wist of zij tot het waken dan tot het in den droom slechts mogelijke behoorde.

Willem Kloos.

Bij de huldiging van een zeventigjarige zien wij uitteraard naar het verleden en niet naar de toekomst. En wie als bijna even-ouder van den jarige zijn opkomst heeft meebeleefd, herinnert zich dankbaar den storm, dien hij in de jaren 1880-1900 over ons land heeft doen waaien; zijn strijd voor Perk en diens dichtkunst; zijn eigen sterk en oorspronkelijk geluid in zijn sonnetten. Het waren hoornstooten, die onze ingeslapen Poezie wekten tot jong, opbruischend leven; het was een nieuw doorgloeien van onze taal tot de schakeering en echtheidsinnigheid, die zij bij Vondel geopenbaard had.

En wie zelf met tijdschriftredacties in zijn leven beslommerd is geweest, zal niet gering kunnen denken over het werk, in al de jaren van het bestaan van *De Nieuwe Gids* door Kloos daarin gelegd.

L. SIMONS.

Aan Willem Kloos *6 Mei 1929*

Een stille knaap was ik toen ik voor 't eerst
In lange teugen dronk den nieuwen wijn
Van uw doorgulde geestdrift bij den dood
Van hem die als de vroegste leeuwerik
Opschoot in 't eindlooze ondoorwiekte blauw
Van Hollands hemel open lentemorgen -
Een vreemde knaap die meer was met de dooden
Dan met de levenden, aandachtvergaan
In 't wijde zingen van der eeuwen lied
Dat met zijn oceaan van melodie
De aarde op haar vlucht omvangen houdt en draagt
Als 't suizlen van veelduizend vleugelen:
Stemmen van dooden, in hun zaligst uur
Ontbloeid tot zoo zoete verstaanbaarheid,
Dat nimmermeer de wind den toon vergeet
En diepste stilte klank geeft van muziek
Die deze sterflijkheid zoo teêr beklaagt
Dat al wat even schoon is, eeuwig wordt
In onverganklijke saamhoorigheid....
Ik wist de paden die uit Hollands hart
Alle verrukkingen van vreugd en leed
Op moesten voeren tot dat breede koor,
Versperd en omgeleid tot engen doolhof
Uit wiens verstrengeling geen uitweg bleef.
En zooals een in 't alzijdsch ongebaande
Zijn weg zoekt en niet weet wat kant te gaan,
En hoort opeens van ver een stem die zingt
Zijns harten diepsten trek, zijn heimlijkst heimwee,
Zooals men zingt in d'aanblik van zijn doel -
Zoo drong ik aan den leidraad van uw stem
Blindlings vooruit, en stond aan de' oever der
Oneindigheid, gelijk een kind voor 't eerst
Over den rand van 't duin de zomerzee
Ziet klimmen....

P.C. BOUTENS.

Herinneringen van voor bijna vijftig jaar door Hein Boeken.

λυσιτελεῖ ζῆν ἢ τεθάναι;
(‘Baat te leven of gestorven te zijn?’)

Zoo stond het geschreven in het Grieksch met Grieksche karakters op den witten kalk-muur van de onaanzienlijke college-kamer, die met één zij-venster op een belendend pannedak, met twee andere op de boomen en huizen aan den overkant van den O.Z. Achterburgwal uitzagen. Of Jacques Perk's naam onder die Grieksche letters stond, - ik weet het niet meer. Maar zij wáren van hem afkomstig.

Voor hem was dit raadsel al opgelost, toen ik een jaar na hem daar de colleges in de Grieksche filosofie van Prof. Beillaar Spruit volgde; telkens zag ik weer die in de Grieksche taal gestelde vraag, als eene herinnering aan den vroeg-heengegane, mij bij aangezicht bekend als vriend en wandelgenoot van den mij toen ook nog maar bij aangezicht bekenden Willem Kloos, - toen plots beiden tegelijk mij verschenen in het in den Ned. Spectator opgenomen ‘In Memoriam’: de levende èn de doode te zaam, en de doode òm zijn vroeg heengaan door den levende als lieveling der goden gekenmerkt.

* * *

Willem Kloos heeft zich zelven nooit overschat.

Op 1 Oct. 1885 verscheen het eerste nummer van ‘De Nieuwe Gids’ - zonder zijne verzen, met een korte ‘Literaire Kroniek’, die het heden karakteriseerde, de toekomst voorspelde en opriep; eene Kroniek, die de voorzetting was van een reeds vier jaren te voren met de Inleiding tot Jacques Perk's Mathilde en Iris begon-

triomftocht, vierende de overwinning van Vrijheid en Schoonheid op Dwang en Schennis-door-slavernij - triomftocht, in welks zegekreeten en begeleidende muziek voor den juisten verstaander te vernemen viel de afkondiging - niet van bandeloosheid, - maar van de eigen wetten der menschelijke ziel, welke deze door den ongeweten God-in-ons gemachtigd werd der wereld op te leggen.

De Kronieken werden gestadig voortgezet. Gedichten, weinig in aantal, maar later onvergefelijk en onovertrefbaar gebleken, verheugden ons na korter of langer tusschen-poozen.

In 1888 een nieuw overwinningsfeest: verzen getuigende van eenen geweldigen, innerlijken strijd, die volstreden was. In 1893 eene verrassing een vondst: van werken door den dichter in een vlaag van wanhoop, naar hij waande, vernietigd, bleken enkele snippers gered: Ganymedes en de overige Okeanos-fragmenten, dateerende uit dagen en nachten van door goden begenadigde eenzaamheid - van eigen licht stralende kleinoodiën door den dichter vergeten en niet-geacht, toen hij stond in het helle dag-licht en het wilde rumoer van den openbaren strijd voor de door hem uitverkoren zaak - zij werden ons aller gemeenschappelijke rijkdom en bezit.

Zoo zou men kunnen voortgaan te herdenken, hoe Willem Kloos zich heeft gekweten van de als zijn roeping aanvaarde taak: door ‘De Nieuwe Gids’ zijn volk den weg te wijzen, voor jonge krachten, die naar uiting zoeken, den weg te openen.

Nog enkele weinige momenten wil ik binnen dit kort bestek aanstippen.

Het was te Londen in Nov. 1888 bij Willem Witsen, waar Willem Kloos en ook ik toen vertoefden. Daar kwam, als bijdrage voor de N.G. uit Houfalize gezonden, van Deyssel's prozagedicht, de aankondiging van Zola's ‘Rève’. - En kwam toen ook niet dáár de eerste zang van Gorter's Mei? Beide werken zijn in mijn herinnering onscheidbaar met elkaar verbonden gebleven en wèl van Deyssel's gedicht als eene profecie van de ‘Mei’ - zijn niet beide de verheerlijking der Jeugd - der Maagdelijke Jeugd, mèt de tragedie van beider kortstondigen duur en onvermijdelijken ondergang - en ook met deze herinnering vast-geschakeld mijne heuchenis aan Kloos' opgetogenheid over beide werken als beloften

I

Willem Kloos in 1894

en waarborgen voor de naar zijn meening toen in nood verkeerende hollandsche Poezie.

Twee dergelijke momenten waren het onverwachte opdoemen in 1893 van Leopold en van Henriette van der Schalk aan den horizont en het met erkenning en vreugde begroeten door Kloos.

Er waren gedichten ingezonden door een nameloozen inzender - onder den titel van Christus-gedichten. Ik had het genoegen K. te helpen heenkomen door een stapel van inzendingen - geen vroolijken arbeid, daar het meeste met een weigering teruggezonden moest worden - toen las ik hem voor:

> - En hadden eindelijk in een stal
> hunnen intrek genomen,

toen Kloos verheugd uitriep: ‘dat is nieuw èn dat is Middel-Eeuwsch, dat is prachtig.’ De inzending Werd geplaatst met in een noot het verzoek aan den auteur om zich bekend te maken. Na het verschijnen kwam Leopold's bericht, dat hij de auteur was - en daarbij een nieuwe inzending: ‘Scherzo’.

In den zomer van 1893 zond Gorter een handschrift van 8 bladzijden: verzen van juffr. v.d. Schalk. Deze naam was ons geheel onbekend, en daar het handschrift eenige gelijkenis met dat van G. vertoonde, dachten wij even aan de mogelijkheid, dat het G.'s eigen werk was.

Nauwelijks had ik nog de regel

> Nu heeft de morgen voor goed afgedaan

gelezen, of Kl. zei verrukt: ‘als dat van G. is, dan is hij wel een heel nieuwen weg ingeslagen en overtreft hij zichzelven.’

Dat Henriette van der Schalk geen pseudoniem was, bleek toen wel spoedig.

Willem Kloos als vriend door Aegidius W. Timmerman.

Toen ik eenige maanden geleden in de Aula van de Amsterdamsche Universiteit de Inauguratie-rede aanhoorde van een goeden bekende en zeer veel moeite had om die te volgen, daar zij handelde over een vak van wetenschap, mij volkomen onbekend, dwaalden mijn gedachten af. Tot mijn spijt, omdat de redenaar, een mij heel sympathiek man was en ik ook het onderwerp hoogst belangwekkend vond.

En onder het luisteren door daalde er uit het hooge bovenlicht van den namiddag, geleid door die vriendelijke en nog zoo kinderlijke stem tegen den donkeren achtergrond der stilte en geaccuenteerd door de natuurlijk benauwde en drukkende menschenlucht van die stampvolle zaal, een gevoel op mij neer, waarvan ik in den aanvang den aard niet kon verklaren.....

En telkens als ik weer trachtte in contact met den redenaar te komen, kwam dat zonderlinge gevoel den samenhang verstoren en deed mij denken aan verre volken en lange reizen en breede in een eindeloos verschiet versmallende wegen en niet op te lossen wiskunstige vraagstukken - daar had ik het bijna, maar het verijlde weer..... - en haagsche hopjes..... en toen was ik er in eens. Ja, daar handelden wij in als schooljongens, in dat-zelfde lokaal, waarin ik op dat oogenblik zat en waarin ik met Willem Kloos heb kennis gemaakt, ik meen in het jaar acht of negen en zestig. Zoo niet precies, dan toch ongeveer zestig jaar geleden..... Want diezelfde Aula diende toen als tijdelijk schoollokaal voor de stadsschool van meneer Petri, een vriendelijk en humaan onderwijzer in een grijs pak en een gouden lorgnet.

De aula was toen door glazen schotten in vier lokalen verdeeld, waarin tegelijkertijd door alle onderwijzers werd les gegeven. Die menschen moeten toen wel uitstekend orde hebben kunnen houden, want natuurlijk kon elke ongewone beweging of elk ongewoon geluid door de heele school heen opgemerkt worden.....

'Ik zie je nog binnen komen met je vader,' vertelde Willem Kloos mij nog kort geleden, 'een groote, militair uitziende meneer in het zwart, met een gouden horloge-ketting en een hooge hoed en jij een bleek, mager jongetje met wijd-uitstaande ooren.' Uit dien tijd herinner ik mij Willem Kloos als een lange jongen, eveneens bleek, met ruige haren, ook toen stil en afzijdig.

Een paar uur in de week zaten wij in een apart lokaal Engelsche les te nemen. Hoe het kwam, dat er in de hoogste klas van een lagere stadsschool Engelsch onderwezen werd, is mij tot op heden nooit duidelijk geworden. Het is een feit, dat wij die les kregen van een veelzijdigen leeraar met drie namen, die verschilden naar gelang van de kwaliteit, waarin hij optrad. Als Engelsch leeraar Mister Sendotz, als Duitsche: Herr Sandootz en als Fransche: Monsieur Sandoo. Hij droeg prachtige, lange gekleede jassen waarvan de panden even cierlijk op den wind dreven als zijn lange glanzige pikzwarte bakkebaarden. Of hij met dat doel altijd even hard liep of om zijn verschillende scholen bijtijds te bereiken, is mij niet bekend. In alle gevalle was hij zeer ijverig, een meneer en een mensch. Gedurende die lessen zaten Willem Kloos en ik rechts en links van hem, aan het hoofd van een lange, met afgebladderd zeildoek beplakte tafel, waar de rest van de klas schriftelijk Engelsch werk zat te maken, met hem Engelsche gesprekken te voeren, waarbij hij ons van de verschillende voorwerpen, die zijn tallooze zakken bevatten, de Engelsche namen trachtte in te prenten. Wij hebben toen geweten of kunnen weten wat dekblad en binnenwerk, een van een handwerk voorziene portefeuille, geborduurde pantoffels, luiers en buikpijn, het verschil tusschen krijten en schreien, slapeloosheid en uit-zijn-humeur-zijn in het Engelsch was. Hij was blijkbaar pas getrouwd. Ook leerden wij de namen van de vele radertjes, veren en steentjes van zijn zwaar gouden horloge met dubbele kast uit het hoofd. Daar Willem en ik beiden al iets van het Engelsch kenden toen wij op die school kwamen, beschouwde de heer Sendotz ons als een soort rustige privaatles-

nemers. Ook herinner ik mij nog hoe Willem een opstel voorlas over de spijsvertering, waarbij hij met ijskoude - unverfroren - wetenschappelijkheid sprak over - passez-moi le mot -: p.. blaas. Hij zal het wel ontkennen, maar U kunt mij op mijn woord gelooven. De onconventioneele en vrijmoedige Nieuwe-Gidser zat er reeds toen in.

Na de lagere school hebben wij elkaar eenigen tijd uit het oog verloren. Toen wij - Willem op de H.B.S. en ik op het Gymnasium - gingen en wij elkander op de Keizersgracht bij de H.B.S., waar ik toen dichtbij woonde, herhaaldelijk tegenkwamen, bepaalde zich onze vriendschappelijke omgang tot..... elkaar uitschelden.

Hij riep ‘blikke’, omdat hij gehoord had, dat ik Dominee moest worden - beware! - en er toen in Amsterdam een soort marktprediker met een groote tractaatjestrommel - er werden toen ook wel oblieën in trommels gevent - rondliep, hevig stampende met de dikke stok, waar hij op voortstrompelde, die in de wandeling - inderdaad! - ‘blikke Dominee’ genoemd werd. Ik antwoordde met een ander woord.

Ja, dat milieu, waarin wij toen leefden te Amsterdam, was hoogst eigenaardig..... Denken wij ons het auto-getoeter, het gemaal van muziekschijven, het jengelen van luidsprekers, indien mogelijk, een oogenblik weg, dan was het veel rumoeriger in de stad tóén dan nu. Geen asfalt, geen gummibanden, geen verbod van luidkeels venten, geen geheelonthouding, zelfs niet half -, geen vaste dagen voor draaiorgels of andere muziekanten. Veerlooze boerenkarren en vrachtwagens rateldonderden over de grove rondkoppige keien en deden de straten tweehonderd meter ver weerkletteren. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat galmde het geroep van handelaars in lemoenen en sachlioenen, kanteloepen en appelsinen en in 70 van het geschreeuw der extra-tijding-couriers langs de grachten. Deze menschen riepen zoo luid de laatste oorlogsberichten tegen de huizen, maar liepen, om zoo spoedig mogelijk aan het einde der stad te zijn, ook zóó hard, dat je als jongen, door je vader er op uitgezonden, groote moeite had om er een in te halen. 's-Maandags vooral zeilden troepen drenkelingen dwijlend de stad door, gearmd en schreeuwend. Een eenzame zwerveling kon 's nachts, hangend over de stoepleuning van je huis, met gespiritualiseerde hersens

en een gerust geweten twee uur lang blijven zingen: ‘En onder deze perreplu!’ zonder er een enkel woord aan toe te voegen en zonder dat één nachtwacht er een hand voor omdraaide.....

's Avonds kwam, als het stil en mistig was, menigmaal het naargeestige geschreeuw, dat de huisgenoten elkaar over hun boeken deed aankijken, langs de grachten aanzwellen van een troep halfwassen jongens, die hetzij in ernst, hetzij omdat zij het zoo heerlijkeng vonden, steeds op dezelfde triestige dreun, met een point-d'orgue en een diminuendo na ‘kind’, onafgebroken bleven roepen: ‘Wie het er een kind gevonden!, Wie het er een kind gevonden!’

Het was een opluchting, als het geroep in de verte wegstierf. Of ook wel als ze dichterbij kwamen en het bleek, dat ze ‘verloren’ in plaats van ‘gevonden’ hadden geroepen. Aan de klank van het geluid was het niet te horen geweest. In de vroolijkheid van het Amsterdamsche volk schuilt trouwens altijd een tikje melancholie.

Het krioelde er van draaiorgels en straatmuziekanten. Daar waren geregelde klanten als de twee Japaneesjes, een man en een vrouw, buitengewoon ongewasschen, die de meest onverwachte tonen uit een viool en een klarinet wisten te halen; de blinde hoboïst; de zangers-famielje, waaronder een vrouw, die tien jaar lang, den heelen dag door een kind zoogde, dat nooit ouder werd dan enkele maanden: de wonderen der schepping.....; de ‘geehongeraar’, die je geregeld op een stoep hoorde kermen om brood en een centje, totdat iemand het woord ‘politie’ fluisterde. Ook hoorde je het geratel van de ‘vullisman’, huzaren-geschetter, militaire muziekkorpsen, die bijna elken dag door de straten trokken, het zingen van heiers onder het vallen van het blok en het gerinkel der kettings. En wat een stillen werker vooral hinderde, de coleraturen der dienstmeisjes en hun eindeloos geklets met de buren..... Men had toen veel meer tijd dan nu. En was ook niet zoo ziekeneurig! Men hoorde over hondengeblaf en hanengekraai heen, zonder er ooit een stuk over in de krant te schrijven. Of men trok ook wel de slaapmuts over zijn ooren. Want de mentaliteit van de menschen vóór tachtig was gebed in zeurige slaperigheid. Men stelle zich voor, dat de poëzie uitsluitend op de lieren der dominees, overigens vermoedelijk brave broeders, het leven werd geschonken..... Over Multatuli sprak men fluisterend,

‘om de kinderen, weet je’. En Mina Kruseman was voor de meisjes de nationale Boeman en bijna even berucht als de ooievaar. Ze droeg, verbeel je, een revolver bij zich in haar - luister-es - in haar nachtkasje.....

Geen wonder dat later het zweepgeknal van de Nieuwe Gids met zooveel afkeer gehoord werd..... Maar zoover waren we toen nog niet.

En wat was het aspect van de stad en de menschen verschillend van nu.

Het waren heele wandelingen - en feestlijke - voor ons jongens naar Frankendaal - Linnaeus - met zijn kettingbrug, waar je heel vlug over moest loopen, om niet in het dikke vettige kroos er nevens te vallen, met zijn Eremiet, een houten monnik in een pij, gezeten in een aardig-romantische, met klimop omtooide hut onder laag neerhangend rieten dak, die zich, geoutilleerd door een kleinen boeren-jongen, bewoog en knikte op de vragen, die hem gedaan werden..... Naar de honderd jaar oude Slatuintjes, waar Betje Wolff reeds van zei: ‘een mensch is geen puthaak’ - die de heele week achter de deur stond van de deftige-grachthuizen, witgeschuurd en blinkend koper-gepoetst, behalve Saturdags, als hij dienst deed om schrobwater uit de gracht te putten - ‘hij wil ook wel eens naar de Slatuintjes laveien.....’ Naar de buitencingels met hun paardenwedden, naar de molen van Remaan het einde van de Rozengracht, waar je zoo goed vliegers kon oplaten op de wallen, waar altijd palingrookers bezig waren met rookende turfvuurtjes in een bodemloos vat, overdekt met een oud kleedje. Langs de Buitenkant en de prachtige driemasters, helder wit met de blinkend-vergulde vrouwen-beelden aan de voorplecht, dikwijls in volle-zeilen-praal vierkantend, en het huis van De Ruyter met zijn violette ruiten. Naar de ‘balkes’ aan de werf van Van der Meulen bij de Muiderpoort, waar je zoo heerlijk gevaarlijk op spelen kon als ze wat ver uit elkander dreven. Naar het Funen om de Schutterij - och arme - te zien exerceeren. Naar Zeeburg, aan het eind van de wereld toenmaals, om de botters te zien zeilen en de meeuwen te zien zwieren. Daar had je een heelen Saturdagmiddag voor nodig... En in de stad-zelf dan! Een scherp onderscheid tusschen hoeden- en petten-menschen. Een werkman - nog niet arbeider geheeten - droeg een pet, een

heer droeg een hoed en bijna altijd een hooge, 's winters zwart, 's zomers van wit vilt. Een werkman droeg een boezeroen of een boxer, een heer een zwarte, vooral lange, gekleede jas. Alleen militairen droegen snorren. Wie met een snor op de beurs kwam, werd er afgedrongen. Bakken-baarden mochten zelfs Dominees dragen en op den kansel aanhebben.....

Meisjes van stand en smaak volgden de mode slechts van verre en waren buitengewoon eenvoudig en stemmig gekleed. Een zwart manteltje over een wit-en-zwart-geruite rok te dragen is jaren lang speciaal-Amsterdamsche mode geweest. Wie heel ver ging, droeg een wit-kanten strik er boven. In de Kalverstraat kwamen zij liefst niet; soms 's morgens, nooit 's middags voor of gedurende Beurstijd. Dat deden alleen ‘niet veel bizonders’; een vriendelijk-vergoelijkende naam voor prostituees. Al was het ook niet zoo bedoeld! Wel kon men op den Nieuwendijk bij Sinkel of Bahlmann boodschappen doen, maar daar was midden op den dag al een soort moed toe nodig. En ofschoon er tal van menschen waren, die rijtuig hielden, werd er maar zelden voorgereden om boodschappen te doen. Men gebruikte zijn rijtuig alleen als onder onsje op de grachten om visitie te rijden.

Men hield niet van bluffen. Deze mentaliteit was zoo sterk bij de oude Amsterdammers, dat als wij thuis een enkel maal uit rijden gingen 's zomers 's avonds, het huurrijtuig eenige stoepen verder moest blijven wachten tot wij er heen kwamen. Het was voor ons jongens overigens een lust om de vele fraaie equipages tegen te komen. Bekend waren de zwarte Friesche harddravers van mevrouw Oudermeulen, met hun ruige benen voor de glimmende karos op riemen, gemend door een pracht-koetsier met de deftigste bakkebaarden der wereld. Evenzoo de roodschimmels van Graafland en de zweetvossen van Bicker. Niet te vergeten de vier appelschimmels van Siem, een gewezen meubelmaker, die 's winters gezadeld onder leeuwenvellen, met zijn allen voor een parade-ar draafden. Maar Siem werd veracht door de Amsterdammers. En als een span harddravende paarden 's avonds langs de gesloten gordijnen reed, dan zei er altijd iemand, uit zijn boek opkijkend, ‘O, das natuurlijk die Siem weer.’ Hoe kleinsteeds nog dat alles..... Men bleef ook 's avonds in den regel thuis, als men niet naar het Leidsche Plein, naar Felix of een concert ging.

Eigenlijk is dat begonnen te veranderen met de opening van ‘De Poort van Cleve’. Daar kon een ‘heer’ - als zijn vrouw het goed vond - na het eten een glaasje bier gaan drinken, zonder dat het hem schade deed in zijn naam of carrière. Vroeger deed men dat wel op een concert in Artis of Park of in kermistijd, maar niet zoo à bout portant, zonder dat er eenige reden toe bestond. Toen zijn de mannen begonnen uithuizig te worden. Want binnen kort namen de bierhuizen snel toe. Ook dit was een teeken der op handen zijnde verandering van de Amsterdamsche mentaliteit. Ja, in het begin van onzen studententijd liet men reeds toe, dat enkele beruchte vegetariërs en teetotallers los door de stad liepen.

Onze studententijd was heel wat gemouvementeerder, vooral minder nuchter - in tweeërlei zin! - Het is verwonderlijk, hoe snel Amsterdam tusschen 70 en 80 veranderd is. Het had zich de slaap uit de oogen gewreven.

Er was een Rijksmuseum en een nieuw station gereed of in wording. Er reden vier trams, met Ardenner paarden bespannen van den Dam af, vrij regelmatig, stopten nog wel eens als mevrouw in de PeeCee van haar bovenverdieping wenkte, dat zij bezig was de spelden in haar hoed vast te steken en wachtte tot zij klaar en beneden was gekomen, maar ze reden dan toch af op een kloksignaal uit de onderwereld. Op het klinken van dat elektrische belletje stonden altijd een paar jongens en buiten-menschen te wachten. Er zaten om Naatje niet zooveel balikluivers meer als vroeger de verhooging met hun pruimen te betijgeren, zij verkochten ook wel kranten, bretels, kammen, lucifers, en planeten uit een glaasje, peren en mandarijnen. Wij hadden nog geen bananen. De ‘aanzichtkaarten’ werden geschapen en vermenigvuldigden zich. Er kwamen een Panopticum, een Panorama en verschillende zomertheaters. Beroemde zangers en zangeressen gaven concerten, vooral in het Park in de Plantage. Monbelli, Trebelli, Nillson, Faure, de bas Forbes, de contra-bassist Botessini, de violist Winiawski, die altijd op het laatste moment onvindbaar en ontoonbaar was, vooral als hij zijn honorarium vooraf had ontvangen, tot wanhoop van den orchest-dirigent, die hem wankelend op het podium bracht, als hij hem eindelijk in de een of andere lugubere gelegenheid had opgedoken. Als hij dan maar spoedig zijn geliefde Stradivarius in zijn arm had liggen: Nooit speelde hij schoner en gevoeliger!..... Ook

op straat hoorde men andere geluiden. De arbeider begon langzamerhand te begrijpen, dat hij niet alleen maar een ‘werkman’ was. De Maandaghouderij verminderde, de geheel-onthouding werd geboren. Ook kwamen er kleine oproertjes. Er werd op Oranjefeesten o.a. ook gezongen: ‘Weg met die Socialen’. De orgels, kregen bepaalde dagen om op te spelen. De ezelinnen-kudden, de Koemannen en het laatste sleedje verdwenen. De ezelinnen, meestal begeleid door hun veulentjes - allerliefst -, die de lactaire tekortkomingen van jeugdige moeders door hun eigen voorraad moesten corrigeeren, raakten in discrediet, toen men ontdekte, dat de melk werd verdund uit de binnenzak van hun baas door middel van een gummislangetje en een platte flesch. De Koemannen, die aan een prachtig groen en met glanzend koper-beslagen juk mandjes droegen, gevuld met roomkaasjes in hartenvorm en kannetjes room, stierven uit. Het laatste sleedje verhuisde naar het Rijksmuseum. Ja, dat sleedje, waarmede wij nog in 68 gleden, stampend, slingerend en krassend naar de kinderbals in het Park, staande, omdat je anders je kieltje zou kreukelen; met de lucht van paardemest en leer, die er sinds eeuwen in rondspookte, en de staart van het paard, vegend langs de voorruit en het stooten telkens en het bijna-voorovervallen en de standjes, die je daarvoor kreeg, en de kinderbals met zijn geperforeerde bonnetjes; twee voor een glas orgeade, twee voor limonade, twee voor gebakjes en een voor een ‘porsje’ ijs, die een handige jongen gemakkelijk verdubbelen kon door ze onder de handen van de juffrouw in het buffet vandaan te grissen..... Wat is dat alles legendarisch geworden.....

Maar in Tachtig, toen wij studenten werden, was dit lang overleefd. Toen heb ik Willem Kloos beter leren kennen en is de vriendschap begonnen, die nimmer verstoord werd. Het schijnt nodig ook dien tijd in die omgeving te herdenken met enkele woorden. Aan den eenen kant de tijd van het wetenschappelijk materialisme. Haeckel's Generelle Morfologie en het latere uittreksel daarvan in de Natuerliche Schoepfungs Geschichte werden verslonden door de medische studenten. Moleschot's ‘zonder fosfor geen gedachte’ was een klapwoord. Het ‘Geen kracht zonder stof’ zou weldra door De Nieuwe Gids in de literaire wereld worden geformuleerd tot ‘Vorm en inhoud zijn één’.....

Aan den anderen kant waren schilderkunst en literatuur de

gewone gesprekken der ontwikkelde studenten. Zij liepen in die dagen veelal over de vraag of in 't algemeen en in hoeverre dan het onderwerp van een schilderij er de waarde van bepaalt, of de stenen pot met de preien van Millet uit de Mesdag-collectie, gesteld dat de schilder-kwaliteiten van beiden even voortreffelijk konden geacht worden, in schoonheid op hetzelfde niveau stond als de Madonna della Sedia van Rafaël. Of ook wel over de kunst van Shelley, van Keats, van Dante, van Wagner, Berlioz, Palestrina en Shakespeare, van wien in dien tijd vooral Hamlet en de Koopman van Venetië begonnen opgevoerd te worden.

Sarah Bernardt moesten wij horen, al kostten ook de stalles vijftien gulden en werd het dragen van rok en witte das geëischt en al moest je de rest van de maand bitter zuinig zijn en wat vaker dan anders de gaarkeuken in de Utrechtsche dwarsstraat frequenteeren, waar je voor vijftig cent al een aardig diner had: erwtensoep met worst, hutspot, rijstebrei met suiker en een schoon servet.

Schilderijen-tentoonstellingen werden geregeld bezocht en besproken.

De Keuze-tentoonstelling, waar de Marissen, Breitners Witte Paard, Toorop's jonge generatie de heftigste polemieken verwekten. (Het Nieuws van den Dag noemde haar ‘bewijzen van zwakheid, ziekelijkheid en krankzinnigheid; de schilderijen van Thijs Maris deden de krant denken aan de teekeningen, ‘die wij met griffel of krijt als schooljongens op onze leien maakten,’ en zoo verder) verscheurde de renommée der ouderwetsche ambachts-kunstschilders. De Nieuwe Gids was verschenen en had korte metten gemaakt met het monopolie der dominees-literatuur. En uit de Nieuwe Gids gaven de prachtige Kronieken van Willem Kloos, de daverende kritieken van van Deyssel, de geestige essays van van der Goes, de diepe en scherpzinnige stukken van Diepenbrock en niet het minst Gorter's Mei, ons altijd weer nieuw stof tot bespreking en waardeering..... Er is wat gepraat en gevochten en ook wat geschetterd om die gezellige leege portwijntonnen - maar om ons heen stonden de volle - van Fricke's Bodega in de Kalverstraat bij de Munt, onder het drinken van een - of meer - glaasjes Eenen-Twintig. Want wij waren toen echte stadsmenschen en hielden van dat glaasje.

‘Ik houd erg van een mooi uitzicht buiten,’ zei Willem eens

in die dagen tot mij, ‘maar ik moet er iets bij te drinken hebben.’ Nu, dat vonden wij allen, die daar bijeen kwamen 's middags om een uur of vier. Hoeveel zijn daar al van heengegaan. Jan Veth, de ijverige, haast nog meer professor in zijn hart dan schilder, met zijn soms zoo geestige en rake opmerkingen, een beetje Puritein, een klein beetje Bohemien slechts, kwam er zelden, had het altijd te druk, Gorter bijna nooit, Fons Diepenbrock, de magere, zenuwachtig bijziende, bewegelijke, altijd kouwelijke, bleef gewoonlijk maar kort. Jan Toorop met zijn goedhartigheid, de moeilijkheid van zich te kunnen uitdrukken, zijn zachtaardige ijdelheid en de fraaie gebaren, waarmede hij zich over baard en keizer-lokken - Caesariës - streek, Wim Witsen, de nobele, loyaal en royaal in alles, groot en donker - De Tijger noemde Fons hem -, die niet alleen alles voor zijn vrienden over had, maar zich zelf in de schulden stak om zijn vrienden te helpen en weldeed met een soort Amsterdamsche humor. Een voorbeeld. Toen hij later in Ede woonde en gehoord had, dat een paar arme oudjes hun geit - eenig bezit - verloren hadden, bracht hij den man een kilo tabak, waaronder een bankbiljet verborgen was, genoeg voor drie geiten, met de boodschap: ‘Hoe meer je rookt, hoe eerder krijg je de geit terug.’ Hij zat toen den heelen dag te genieten van dat altijd dampende boertje, maar kon niet slapen, uit angst, dat de stakker onpasselijk zou worden; wat inderdaad gebeurde. 's Morgens gingen wij er samen heen. Maar de Tijger had tranen in zijn oogen, toen hij de blijdschap der oude menschjes zag.....

Sam Aletrino, de melancholicus, met zijn trouwe, eerlijke hart, zijn vonkelend vernuft, zijn uitbarstende verontwaardiging als hij onrecht zag plegen, zijn kinderlijke eerbied voor vrouwen. Hij had een diep menschelijk medelijden met alles wat zwak was er arm. Ik heb hem in een paroxisme van woede, midden in de Kalverstraat, als een wild beest met zijn borst en volle gewicht tegen een als heer verkleed persoon zien opspringen, die een paar prostituees van de wandelstoep had geloopen en hem voor die gelegenheid horen uitvinden het woord: Dynamietfluim. Toen de man opgestaan en lafhartig weggeslopen was, zei Sam, bijwijze van verontschuldiging: ‘Dat dynamiet diende om de intensitieit van zijn walgelijkheid uit te drukken, begrijp je!’ Toen ik eens bij hem kwam in de Boerhave-straat - schrijf maar Sam in Europa, dat komt altijd

terecht - en hij in een van zijn armoe-moussons was, zat hij vlak tegen een gloeiend gestookt potkacheltje een droog brood te eten, dat hij in lange smalle repen gesneden had. Hij liet die in zijn achterover liggend hoofd zakken..... ‘Stil maar. Macaroni. Ik voel me in Sicilië.’

Een enkele maal zagen wij Breitner en Derkinderen in ons midden, de jonge Israëls en anderen..... Karel Thijm zagen wij toen nog niet zoo geregeld. Hij was veel jonger dan wij en bovendien bezig zich in de tooneelwereld gehaat - hoewel niet uitsluitend - te maken door het schrijven van scherpe maar alleszins verdiende kritieken. Waar Willem Kloos was, vond men ook zijn vriend Hein Boeken. Onafscheidelijk in opwinding en neerslachtigheid, onafscheidelijk bij het verdedigen van hun literaire stellingen, onafscheidelijk op hun wandelingen, waarop het kon gebeuren, dat Willem als hij moe was, heele einden door Hein op zijn rug werd gedragen, of dat Willem op de hei - bij Ede - gepaaid werd met een handwijzer, waarop ‘Naar het Boddegat’ stond, met de verzekering, dat dit een verschrijving was voor Bodega. Want naief is hij altijd geweest en gebleven. En hij lette niet zoo precies op alles wat er gezegd en gedaan werd in den kring zijner vrienden. Tenzij als er iets op literair gebied werd geuit wat hem interesseerde. Daar ging hij direct op af en op in.....

Gewoonlijk zei Willem - De Zwijger - ook niet veel. Hij zat in zijn luien stoel met zijn handen diep in zijn zakken, starend naar zijn pantoffels en rookend, altijd rookend, dikke zwarte sigaren, het zwaarste is voor hem niet zwaar genoeg, en zakte hoe langer hoe dieper weg in zijn fauteuil en zijn gepeinzen. Maar je moest goed oppassen om niet iets te zeggen, dat zijn literair geweten raakte, want dan zat hij met een verwonderlijke vlugheid, alsof er een veer in hem sprong, pang, rechtop en overgoot je met zijn scherpe argumenten, waaruit bleek, dat hij heelemaal niet had zitten soezen, maar elk woord had gevolgd van onze discussies en precies op de hoogte was van het onderwerp. En daar hij evenzoo op college deed - luie stoelen waren er niet, maakte hij ook daar den indruk van niet te luisteren naar de zonderling gevederde woorden, die de heining van Professor's tanden ontsnapten. Deze geleerde was een klein, ijdel maar gevaarlijk keffertje, die hem buitengewoon ongenegen was en hem op zijn candidaatexamen op

bizonder venijnige wijze, maar gelukkig zonder succes, want Willem was meer dan voldoende op de hoogte, zijn onoplettendheid heeft trachten in te peperen. Bovendien was zijn toilet niet van dien aard - ik heb het mannetje hem meermalen van top tot teen zien opnemen - niet zoo..... enfin niet zoo à quatre als wij van hem sinds zijn huwelijk gewoon zijn.....

Het zij mij vergund in dit verband een kleine anecdote, maar welsprekender dan een lange rede, waar ik mijn heele leven een beetje ijdel op geweest ben, te vertellen. Ik herinner mij, dat iemand, dien wij beiden wel kennen, en die ons wel eens samen zag wandelen, toen Willem nog geen literaire renommée had, mij op minachtenden toon vroeg 'Wie is toch die man - hij bedoelde sjappie - waarmee ik je telkens zie loopen?' en ik hem afbekte met het gelukkig inslaande antwoord: 'Dat is een van de vele schooiers, die ik de eer heb mijn vrienden te noemen.'

Ja, die colleges, die wij samen volgden... Behalve de nooit genoeg te prijzen Bellaar Spruit en de beminnelijke Allard Pierson, was alles één woestijn van grenzelooze verveeling en elke belangstelling moordende schoolmeesterij. Daar zaten behalve Willem Kloos ook Jacques Perk, woelende in zijn zachte, lange, blonde haren en starende naar de groene boomen en oude gevels van den burgwal, waar de college-kamer, kaal en droevig als een politie-bureau op uitzag, Herman Gorter, Alfons Diepenbrock, twee gebroeders Leyds, waarvan de jongste, Willem, later in de Transvaal een bekenden naam kreeg, Hein Boeken en eenige anderen, waaronder een aanstaand bekend Kamerlid, geestig en scherp, de student, die op een heerlijken Junidag, toen het menneke achter den katheder zijn eentonig deuntje afneuriede, aan ons aller hartgrondige verveeling - het woord was toen pas door Busken Huet uitgevonden - zoo drastiesch en plastiesch uitdrukking gaf door zich op zijn dikke ellebogen met luiden bons op de lange tafel te laten vallen, uitroepend: 'Godverdomme!' Dat de colleges door het slachtoffer in zijn woede gesloten werden, was het door ons gewenschte resultaat.

Na onzen studententijd, zagen wij, verspreid als wij woonden, elkaar niet meer zoo geregeld. Nu en dan ontmoetten wij de vrienden in de Bodega, de Caves de France, l'Union des Producteurs. Maar verwoede abonnees op De Nieuwe Gids bleven wij. Andere tijdschriften telden niet mee.

Pas veel later, bij het bezoek van Verlaine in ons land, beleefden wij weder de vriendschap van vroeger. En dat was een wonderlijk herleven van de oude dagen. Wij waren allen vol spanning en verwachtingen, diep onder den indruk van Verlaine's komst. De drie grootste dichters, die er leefden, Willem Kloos, Verlaine, Herman Gorter zouden elkander ontmoeten. De laatste herinner ik mij niet in dien tijd te hebben gesproken. Maar van de andere vrienden gebeurde het herhaaldelijk, dat zij elkaar na langen tijd weder terugvonden. Zoo goed als alles, wat in dien tijd belang in literatuur stelde en niet bekrompen dacht, met andere woorden, menschen die zich bij de richting van De Nieuwe Gids hadden aangesloten, waren aanwezig. De vriendelijke en zachtaardige Verlaine, die een verleden achter zich had en daarom gehoond of genegeerd werd door de officieele kunst-bonzen met hun officieele botheid en bekrompenheid, was het voorwerp van een uitgezochte en dankbaar genoten huldebetooging. Ik heb tranen over zijn wangen zien vloeien, toen bij Couturier in Amsterdam, het geheele publiek, zonder voorafspraak zwijgend en geruischloos oprees bij zijn binnentreden. Hij aarzelde even en keek om, alsof hij niet begreep, dat het hém gold en meende, dat achter hem pas de gehuldigde moest binnenkomen. Dat was den armen verschoppeling - Pauvre Lelian - nog nooit overkomen en zijn gevoelige ziel te machtig. En toen ik hem later op het atelier van Wim Witsen en Isaac Israels, waar hij ook als de Prins, die hij was, werd ontvangen en op het atelier van Philip Zilcken in Den Haag, naar zijn bevindingen vroeg, kwam hij daar telkens op terug. Ja, ook op de heerlijke Skidam. Want de vrolijke noot ontbrak geenszins! Ook niet op het diner, dat hem aangeboden werd in Den Haag bij Riche..... Daar zaten Verlaine en Willem naast elkaar aan. En nu hadden wij er ons allen op gespitst toe te zien en vooral te horen hoe de beide Genieën zich tegenover elkaar zouden gedragen. Precies kleine kinderen..... En, om geen woord van de Godentaal te missen, werd er hardnekkig gezwegen en elk eenigszins luid-gesproken woord door gesis onderdrukt. Dat was een hard gelag vooral voor dien armen Royaards, die zich - heel begrijpelijk, want hij had een mooie sonore stem - gaarne zelf hoorde, zoodat er een geweldige opschudding ontstond toen hij luid begon te spreken en door een der anderen, een berucht heethoofd, uitgenoodigd werd

‘eventjes mee naar het Buitenhof te komen en het voor mekaar te boksen.’ - Maar Royaards had groot gelijk, om zich niet aan het consigne te storen. Want de heele bijeenkomst begon op een begrafenismaal te gelijken of ook wel op een wedstrijd van kanarievogels. Iedereen zat zenuwachtig te fluisteren en te wachten tot het gezang zou beginnen. Maar de dichters, die allebei veel te naief en te onbevangen waren om er iets van te merken, zaten rustig te genieten van hun maal, totdat eindelijk, eindelijk Verlaine zich naar Kloos boog en..... ‘Hou je mond, hou nou toch éven je bek..... - met zijn zachte stem zeide - het was doodstil geworden - ‘Monsieur Klooze, aimez-vous la salade?.....’

En den volgenden dag, toen wij wederom zaten te zwijgen in de Bordelaise en de beide dichters van hun glaasje zaten te genieten en je alleen het snorren van de ventilator hoorde, zeide eensklaps zeer luid een doove schilder, die ook in onzen kring verdwaald was: ‘Wat heeft die Verlaine toch een aardige stem!’

Nog jaren later werd den piccolo van de Bordelaise verzocht als het tochtte, ‘Verlaine dicht te doen..... Zoo ging toen wat de groote mannen elkaar zouden kunnen gezegd hebben, ook daar verloren.....

Ten slotte is onze geregelde omgang pas in Den Haag begonnen na Willem's huwelijk. Geheel tegen de traditie in, waarnaar men verwachten kon, dat de echtgenoote jaloersch zou zijn op de vrienden van haar man, werden zij steeds met groote hartelijkheid en gastvrijheid, ja met gejuich ontvangen.

Ik zou nog kunnen spreken over de honderde brieven, die wij in dien tijd wisselden of over de vriendschappelijke opdrachten, telkens weer anders en weer hartelijker geformuleerd in zijn bundels, die hij mij schonk, maar zonder indiskreet te worden is het onmogelijk hierover verder te gaan.

Doch opdat dit zoo goed bedoelde stukje mag eindigen met het schoonste woord, dat er voor Willem Kloos in de Nederlandsche literatuur bestaat, willen wij ten slotte nog even constateeren, dat ons geen huwelijk bekend is, waarin zulk een onverstoorbare harmonie en vriendschap en liefde woont, als in dat van Willem en Jeanne.....

Willem Kloos zeventig! Door Frans Erens.

Willem Kloos mag heeten de centrale figuur van de *Nieuwe Gids.* Hij is het, die het tijdschrift meer dan veertig jaar zonder weifelen in zijn richting heeft gestuurd en zoo vast heeft gegrondvest, dat er aan een doodgaan daarvan nog niet is te denken. De redacteuren en medewerkers hebben sedert het ontstaan de beslissingen bij iedere gelegenheid in zijne handen gelegd. Wanneer Willem Kloos de *Nieuwe Gids* niet in stand had gehouden, wanneer hij alleen voor zich zelf had gewerkt, nu en dan in andere tijdschriften publiceerende, zou de richting van het jaar 1880 niet die vaste concentratie hebben gehad, die zij door zijn toedoen heeft verkregen. Zij zou wel hebben voortgeduurd, maar niet zoo homogeen. Het tijdschrift bleef met zijn naam het voortdurend wapperende vaandel der litteraire omwenteling, die in de tachtiger-jaren geschiedde. Daardoor leefde bij het publiek gedurende vele jaren de gedachte aan een nieuwe richting in de litteratuur voort.

Met scherp doorzicht, met onwankelbare smaak heeft hij het tijdschrift, nu bijna een halve eeuw, als een veldheer bestuurd. Hij heeft het geleid in een steeds verstandige richting. Hij ontzag zich niet stukken te weigeren, niet alleen van vaste medewerkers, maar stelde ook voor van leden der redactie bijdragen niet op te nemen, wanneer de gevolgen daarvan voor het bestaan der *Nieuwe Gids* gevaarlijk zouden kunnen worden. Ik herinner mij, dat hij gewichtige redactieaangelegenheden noemde ‘de hoogere politiek’.

Het is hier niet de plaats de verdiensten van den jubileerenden dichter te ontleden, ik wil nu hoofdzakelijk den nadruk leggen op zijn talent voor het litteraire gemeenschapsleven, wanneer ik dat zoo noemen mag, waardoor Kloos een moderne figuur mag heeten. De jonge schrijvers bleven door zijn toedoen met elkander in verbinding, en de *Nieuwe Gids* werd als een macht gevoeld, als een soort genootschap van vrienden, die voor elkander instonden en elkander steunden in hun opvattingen. Door Kloos zijn wij een

I

Willem Kloos in 1908

groep gebleven. En al hebben eenigen zich daar uit teruggetrokken, voor den litterair-historicus, ja zelfs voor het publiek, behooren zij er toch onafscheidenlijk bij. Iedereen zal dit moeten erkennen en ik geloof, dat er weinigen in ons land zijn, die op het oogenblik er niet van overtuigd zijn, dat wij in Kloos een belangrijke figuur bezitten, wiens persoonlijkheid zich nog lange jaren zal doen gelden.

* * *

Moeilijk is het precies en glashelder te zeggen, waarin de nieuwe richting in de Nederlandsche letterkunde in het begin van 80 heeft bestaan. Neem b.v. een gedicht van Perk of Kloos of Hélène Swarth uit die periode. Zoo oppervlakkig gezien, zit daar niets nieuws in, maar bij nadere aanvoeling merkt men de opdringende macht van het sentiment, dat als een stroom losbreekt en den hoorder meeneemt. De woorden dezer verzen waren doodgewoon, maar achter die woorden zat het sentiment verborgen, *het sentiment van zelfstandige zegging,* dat iedere toenmalige lezer voelde en waar hij door werd overrompeld. Andere individuen kwamen naar boven, andere menschelijke zielen deden zich gelden, geesten, die waaiden uit eigene oorsprongskracht. Zoo is de nieuwe richting ontstaan. De dichters der vóórgaande generatie gaven in ieder vers den indruk van *niet zelf te zeggen,* maar steeds te spreken van *hooren zeggen.*

De domineespoezie, die alleen een weergalm was geworden, moest onder Kloos' eigen geluid bezwijken. Het geven van een eigen geluid in poezie en proza is het geheele mysterie der nieuwe richting geweest, die ik geen kans zie op een betere manier te kenschetsen.

Maar ik wil nu niet spreken over de beteekenis en de waarde van Kloos' gedichten. Anderen mogen die vaststellen. Voor mij persoonlijk valt op de eerste plaats aan zijn proza mijn bewondering ten deel, en dat vooral, omdat wij in Nederland weinig prozaschrijvers hebben van den eersten rang. Op dien rang zetelt nog altijd als eerste met zijn scherp-hoekige uitdrukkingswijze de stoere Marnix van St. Aldegonde en kort bij hem Hooft, de stroeve stijlverwant van Tacitus. Doch niemand is den Ciceroniaanschen volzin zoo dicht genaderd als Kloos in zijn rhythmischen perioden-gang.

Voor Willem Kloos
Den grooten dichter, den stichter van De Nieuwe Gids en onvermoeid moedigen strijder bij zijn 70ste verjaring van zijn ouden vriend
Jac. van Looy.

Een blaadje uit het album mijner vrouw.

De lindeblâren vallen een voor een,
Het lijkt een sneeuw van gele, gulden vlokken,
Ze dalen zacht als naar den grond getrokken,
De een na de ander gaan zij moeizaam heen.

Er is geen zweem van weedom noch geween,
De kindren slaan er weder naar met stokken,
De knapen springen op als jonge bokken,
Meisjes ze vangen, juichen: ‘'k heb er een.’

De voeten gaan door de gelegen blâren
Als door de dagen van vergane jaren,
De lucht is grijs en wat beweegt tevreên,

Er is geen zweem van weedom noch geween,
De blâren vallen naar den grond getrokken
Gelijk een sneeuw van gulden, gouden vlokken.

1927.

Aan den zelfkant door J. de Meester.

- Pisuisse, heb jij de *Nieuwe Gids?*
- Ja..... Waarom?
- Mag ik 'm hebben?
- Jawel..... Maar je weet: we vermelden 'm nooit.

In het algemeen deed de courant weinig of niets aan het ‘vermelden’ van den inhoud der maandschriften, maar op dit nieuwe lag een veto.

Toen ik mijn veel ouderen kameraad den volgenden morgen tegenkwam in de gang, kreeg ik op mijn groet geen antwoord. Er was een zwijgen om me heen. Van Gilse brak het met de vraag:

- Heb jij dat gisteren in de krant gezet uit die *Nieuwe Gids?*
- Ja. Het is toch mijn rubriek?
- Heeft Lamping je nog niets gezegd? Die *Nieuwe Gids* wordt hier niet genoemd.....
- Lamping? Nee.....

En ik deed onverschillig. Tot zekere hoogte was ik dit. Er waren ochtenden, avonden, dagen, dat het lot van krantenleurder op den boulevard te Parijs me verkieslijk leek boven dat van redacteur in deze lâ van een Rotterdamsche Witte-de-Withstraat, met uren thuis in nog erger straatlâ en een werkkamer onder den grond, waar je voorbijgangers zag tot d'r knieën en mijn zwartgebande boeken in zes weken grijsaards waren geworden, zóó hing de schimmel er in de bedomptheid. Van vier hoog in Zuid-Parijs op den heuvel, hooger nog dan het Luxembourg-park, waar je over een dakenzee de aangestoken lantaarns vóór den Sacré-Coeur kondt tellen, was ik geploft in dit souterrein, een engel die een kikker wordt, een kikker in zijn Vaaderland.

Maar de hoofdredacteur bléef zwijgen. Hij had gesproken, kort te voren, met den directeur naast zich aan tafel, omdat de Beurs gespot, gemord had na een stukje over dien Toorop, dien de krant, háár krant, dorst prijzen. Toen, met die visie van kranten te leuren, máár terug aan den boulevard, had ik van me af genijdast en driest herinnerd aan de afspraak, de belofte bij 't 'huren' gegeven.

Het ijs wàs gebroken en is het gebleven en dat ik van die dwaasheid rèp: het *doodzwijgen* van..... *De Nieuwe Gids,* 't is om den *dwazen ernst* te toonen, dien het tijdschrift moest om-rammeien. 't Was toen al bijna zes jaar oud!

Den zomer vóór de stichting had ik Amsterdam verlaten en bij de niet-makkelijke roezemoezigheid van het correspondentebestaan te Parijs onvoldoende beseft, wat er alles ten onzent gebeurde. Maar o, de verrassing, toen ik het jaar der afgrijselijke wereldtentoonstellings-herrie bij een korte vacantie te Utrecht *Eline Vere* vond en las. Dit was vàn òns volledig hetgene ik zoo bewonderde daarginds: *de moderne roman!* Twéé *Nieuwe Gidsen* kreeg ik mee - en sedert dròng het verlangen naar honk. Dat de vervulling van dit verlangen aanvankelijk teleurstelling bracht, heb ik hierboven meegedeeld.

Wat iemand, die er opeens weer inviel, eenigszins als was hij een vreemde, op een bodem van algemeene onverschilligheid aan welig wassenden tegenstand waarnam, vervulde met te meer ontzag voor de geestkracht van Kloos en de zijnen. Tegenover hetgeen voor een kleine minderheid van Nederlanders een groote blijdschap was, het wonder van een wedergeboorte, stond de overgroote meerderheid van het intellectueele publiek ongeloovig, geringschattend, vijandig. En de couranten?..... Na *Eline Vere* nam het *Handelsblad* van een hoofdonderwijzer, die het later tot Kamerlid zou brengen, een grof-smadelijk vonnis op over *Noodlot,* enkel omdat deze hoofdonderwijzer anders over het leven dacht dan de jonge auteur dorst doen. De onverschilligheid voor Aletrino en Coenen, de tegenzin tegen Emants, wiens *Nagelaten Bekentenis* ik bij stapeltjes in een openlucht-stalletje hier te Rotterdam onder het spoorviaduct vond liggen, kan men desnoods ook uit het makkelijke optimisme der massa verklaren. Doch hoe lang heeft het geduurd, eer Jac. van Looij veel werd gelezen!

Nadat hij zijn *Feesten* had uitgegeven, dat nu klassieke moderne-Hollandsch, ook tot de scholen doorgedrongen; dorst wijlen Van Nievelt in wijlen het *Nieuws* verzekeren, dat het boek niets nieuws bracht. Van Maurik, Cremer, anderen nog, hadden precies hetzelfde gegeven, máár in eenvoudiger taal, dus beter.

Het lijkt me niet iets overbodigs, nu de redactrice dezer Feest-Aflevering mij wel heeft willen voorstellen ook enkele bladzijden bij te dragen, van deze narigheid te reppen, daar men vaak den indruk krijgt, dat een jonger geslacht daar niets van weet: anders zou het, reeds enkel uit zelfzucht, eerbiediger schrijven over de schoonmaak, door Kloos en Van Deyssel in het huis onzer literatuur gehouden. Ook wordt deze mijne bijdrage er door verklaard. Er zijn verscheidenen zooals ik, staande aan den zelfkant van *De Nieuwe Gids,* jongeren zoowel als tijdgenooten der voormannen, die niet hadden hùn drieëenheid van begaafdheid, moed en liefde; en die zonder den ruggesteun van dit tijdschrift, dezen invloed, deze macht, zich minder ongedwongen, minder openhartig, minder oprecht dus, als schrijvers zouden bewogen hebben.

'Tachtig' is zeer véél geweest in ons land, met zeer verschillende geesteswerking. In de literatuur is het een nieuwe poëzie geweest en een nieuw proza. Tevens is het ook daar een vrijheidsbeweging geweest. Dank zij hun gaven en hun moed, die van hun overtuiging, hun eerlijkheid, hun frischheid en hun toewijding het gevolg was, hebben de tachtigers, de echte, als machtige voormannen een vrijheid gebracht in de literatuur, als men zich vroeger hier niet dorst droomen.

Als één van talrijke dii minores, een die door gewekten moed het laat tot werklust brengen kon en hiermee het pessimisme verwon, dat een erfstuk was der kindsheid, breng ik, bij diepen eerbied voor den dichter, Kloos als leider dankbaar hulde.

Aan Willem Kloos

Een artikel van Prof. F. Brunot in de ‘Revue de Paris’ van 15 November 1928, getiteld ‘les Romantiques et la langue poétique’ schenkt mij een welkome gelegenheid om door enkele aanhalingen een bescheiden bijdrage te leveren bij den zeventigsten verjaardag van Kloos. De verleiding is groot om overeenkomst en verschil van de Fransche letterkundige beweging van 1830 en die van onze 80-ers in het licht te stellen; doch de plaatsruimte laat het niet toe. Ook in Frankrijk gold het toen een strijd om vrijheid en schoonheid, om erkenning der *individualiteit.* Ook dáár eerst miskenning, daarna erkenning, in onzen tijd wel eens gevolgd door uitingen van ondankbaarheid.

Brunot herinnert aan de volgende woorden van Victor Hugo in 1826 geschreven: ‘l'Ecrivain devra se garder d'effacer le caractère particulier par lequel son expression révèle l'individualité de son esprit.’ In eenigszins verzachten vorm zegt Hugo hier hetzelfde wat Kloos in dagen van strijd bedoeld heeft met zijn bekende uitspraak, dat kunst de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie moet zijn; een gezegde, dat tegenwoordig veelal uit het verband gerukt en verwrongen wordt tot een aanprijzing van het *individualisme* als eenige bron der kunst

In dit verband moge nog een aanhaling uit hetzelfde artikel volgen. Brunot zegt, naar aanleiding van de grieven der hedendaagsche Fransche critiek tegen de dichters der Romantiek, grieven die hij ongegrond noemt en van groote ondankbaarheid getuigende: ‘ne nous étonnons pas trop! L'ingratitude est de règle. Après les coups de force, la génération qui suit célèbre quelque temps les “glorieuses”; celles qui viennent ensuite, habituées à la paisible jouissance de la liberté, sont de plus en plus portées à croire qu'il n'y avait besoin pour l'instituer ni de tant d'efforts, ni d'un si grand éclat, et que le mérite n'a pas été grand.’

Bedrieg ik mij, wanneer ik meen, dat deze woorden volkomen toepasselijk zijn op zekere stroomingen onder de jongeren hier te lande? Velen van hun beseffen zelfs de historische beteekenis van de beweging van 1880 niet meer! Maar hoevelen, zoude ik willen vragen, hoevelen onder deze bedillers, kinderen die hunne ouders verloochenen, zouden zonder hen vermoedelijk niet kleine Beetsjes of ten Kate'tjes, of, God beter 't, zelfs van Zeggelentjes of de Bull'tjes zijn geworden in plaats van de Kloosjes, Gortertjes, Boutensjes, enz. die zij nu zijn? En hiermede meen ik tevens de beteekenis van een figuur als Kloos in het kort te hebben aangetoond

Mr. D. SPANJAARD.

Aan Willem Kloos.

Waar ik dwaalde in mijn jeugd door de woestijn van dorre en gekunstelde rhetoriek, verscheen plotseling de toovenaar Kloos en herschiep al deze onvruchtbaarheid tot een bloeienden tuin vol van de edelste en zeldzaamste bloemen en gewassen. Een nieuwe wereld ontsloot zich mij. Den dichter hulde en dank.

ROSA SPANJAARD-SPANJAARD.

Willem Kloos door Herman Poort.

Het is onmogelijk om op de zeventigste verjaardag van Willem Kloos iets omtrent persoonlijkheid en levenswerk van den jubilaris in het midden te brengen, dat al niet vroeger en wellicht beter gezegd is. Zijne beteekenis voor onze litteratuur en daarmede voor het geheele Hollandsche geestesleven staat onaantastbaar vast. Hoe verder wij verwijderd geraken van het roemruchte jaar 1880, hoe duidelijker we de krachten kunnen onderscheiden, welke toen op de renaissance onzer letteren hebben ingewerkt.

De Nieuwe Gids-revolutie is inderdaad een ‘bloei’ geweest, een hevige bloei. Het was het plotseling, als door een wonder, hoog opgroeien van een macht van nieuwe talenten, die, ondank hunne veelsoortigheid, toch een sterke gemeenschappelijke tendenz be zaten. Ze werden gedreven door een toomelooze begeerte naar schoonheid en individualiteit, en glorieus hebben ze beide gemanifesteerd in hun werk. Zij hebben de menschen van hunnen tijd verbijsterd, en geërgerd dikwijls ook, met hun eerlijkheid en hun levensdurf, met hun moed om ‘zichzelf te zijn’, en ze hebben daarbij onze taal doen schitteren in een schoonheid van zegging en rhythme, ze hebben het Hollandsche woord doorvloeid met een gloed en een kracht en een kleur als waarvan ons vorig geslacht zelfs niet durfde droomen. Hunne aesthetische leerstellingen, ‘de kunst om de kunst’, ‘vorm en inhoud zijn één’, ‘kunst is passie’, - ze zijn meer geweest dan ‘phrases’, zooals Adama van Scheltema ze smalend gebrandmerkt heeft; - ze waren, voor wie ze goed begrijpt, de formuleering van onaantastbare waarheden, die door hen al te eenzijdig werden..... gepropageerd. Niet eens: eenzijdig in praktijk gebracht. Want nauwelijks groeiden zij tot

volwassenheid of elk van hen greep haastig naar een steviger levenshouvast dan het louter-artistieke.

Kloos en Van Deyssel zijn de beide sterkste krachten der Nieuwe Gids-beweging geweest, geweldig in de hartstochts-explosies hunner hoog-oplaaiende individualiteit, diep en schoon in de veropenbaring hunner zinnelijke menschelijkheid; - op dezelfde wijze zijn ze nu, in de latere jaren, ook het zuiverst in de geestelijke bezinning, waartoe ze zijn ingekeerd. Immer nog leven en werken ze onder ons als de besten, óók van het thans levende geslacht. Want de evolutie van den tijd heeft zich aan hen persoonlijk voltrokken; elk van hen groeide op eigen wijze uit de zintuigelijke bewogenheid der jeugd tot een leven van bezonkenheid en innerlijke verdieping.

Eerlijk wil ik bekennen, dat voor mij persoonlijk Kloos van een grootere beteekenis en waarde geweest is dan Van Deyssel.

Kloos was het licht en het geluk mijner literaire bewustwording; - zijn ‘Veertien jaren literatuurgeschiedenis’ was de bijbel mijner jeugd en de thans beroemde sonnetten uit zijn vroegste bundel ‘Verzen’ hebben mijn geestelijk leven tot een eerste, glorieus hoogtepunt gebracht. Hij was mijn held en mijn profeet, en ik geloof niet, dat ik later ooit een dichter zoo onvoorwaardelijk bemind heb. Er lag misschien iets in van de sentimentaliteit, maar toch véél ook, ja álles van de zuiverheid en de overgegevendheid der eerste liefde. Later heb ik meer dichters lief gekregen en ben ik ook anders-geaard kunstenaarschap gaan bewonderen, maar wat in die jonge jaren Kloos voor mij geweest is, kwam nimmer zoo sterk en zuiver terug. En ik geloof, dat de atmosfeer, welke er aldus over mijn literaire jeugd heeft gehangen, mij mijn geheele leven niet verliet. Wel zijn sindsdien de tijden veranderd en, overeenkomstig het oude woord, veranderden wij met die tijden mede, ook Kloos, de Meester zelf. Maar de invloeden, die in de allerjongzste jaren ons leven gericht hebben, ontgroeit men nooit geheel. Hetgeen, in dit geval, een groot geluk beteekent.

Men pleegt het bij een feestelijke gelegenheid niet onwellevend te achten, wanneer men in schoone herinnering ook het eigen leven aanroert. Daarom zij mij deze..... belijdenis vergeven. Ik schreef haar neer in de overtuiging, dat velen van mijn geslacht het precies zoo ondervonden als ik zelf.

Jeugdherinnering aan Willem Kloos door Joannes Reddingius.

Wat is dat schoon, als bloemen overal
te luist'ren staan naar 't zingen van het licht,
die melodie van vuur, dat gouden lied.

Toen ik een knaap was, doolde ik graag door 't bosch
vol licht en schaduw waar het eenzaam is
en waar ik zag het hert met hoog gewei.
Ook was mij lief het schoone land der bergen
met zon beschenen dalen, lief de zee,
't wit schuim der branding en het wijde meer,
het spel der kleuren van een avondhemel
of 't roode gloeien van den dageraad.
Ik hield van bloemen en van vogelzang
en van de schoonheid van den gouden herfst,
wanneer de voeten schuif'len door de blaên.
Dan welde in mij die diepe en schoone ontroering,
weemoed van scheiden, en dan dacht ik stil,
dat alles gaat voorbij wat leeft in 't licht,
maar dat uit wonderbron van heilig leven
nieuwe gestalten rijzen in den dag,
een blad, een bloem, een vlinder of een mensch.

Toen ik een knaap was, die verlangen had
naar melodieën, naar het milde licht
in menschenoog, naar zekerheid-van-streven,
naar heldere ideeën, naar het licht van geest,
en in mij droeg den wensch naar harmonie,
naar stemklank van een vriend op een mooi uur,
naar 't zingend woord, dat alle stormen stilt,

wanneer men weet al-eeuwig is de Liefde,
toen vond ik U, mijn groote, sterke vriend,
die 't edel licht zoo liefhad en het lied,
de wijze Grieken, Shelley's hoogen geest,
de roode rozen en de witte rozen.....

Uw schoone lied'ren klonken in mij op,
een storm van zang, op breede rhythmen zwierend,
of zangen wonderteer en fijn en schoon
als fluisteringen in een zomerbosch.
Uw woord was waar, want alles was doorleden,
doorleefd, doorvoeld, in 't rijk van eenzaamheid
waar men de diepste stem alleen verstaat.
En wat gij vondt en heerlijk zingen mocht
woei als een liefdezegen naar de sterren.

Een adeldom van leed om menschendoem,
om ál wat logen is en wat misleidt
en 't eindeloos verlangen, needrig-stil,
met zuiv'ren wil het goede slechts te doen,
al heerscht de nood, al is 't ook rondom nacht,
een adeldom van leed om 't droeve gaan
dier schoone vrouw-van-lijden, uwe moeder,
aan wie gij dacht als gij het eenzaamst waart,
droeg uw gelaat, maar binnen in uw hart,
die bron van leven, dat schoon heiligdom,
daar beefde een glans, het lichten van de zon.

Door 't klaar-gezongen, edel levend woord
werd opgebouwd een tempel in de ruimte,
het gouden licht der zon was overal,
of in den nacht, de glorie van de starren.....

Is voelen niet en zien het grootst geluk
van 't wezen mensch, dat in het raadsel leeft
van de Eeuw'ge Rhythmus van Zijn's Achtergrond
waaruit ál rijst en ál weer in verdwijnt?
En is niet groot-gelukkig wie mag zingen?

In avondkamer bij den lampeschijn
las ik uw lied'ren als ik eenzaam was
en vond weer kracht een moedig mensch te zijn.

Nog immer weet ik wat ik luist'rend vond:
het edel beeld, een tak met witte bloesems,
of, tragisch, boomen in het laat getij,
als winter alles maakt aan Dood gelijk,
en de Aarde zelf, die prachtige planeet,
niet langer licht kan stralen naar de sterren.....

De stille denker en de gouden droomer,
die zelf gij waart, vroeg eenmaal in zijn droom:
Is Orfeus dood? De vogels gaven antwoord,
antwoord de beek, antwoord de wind door blaêren
en 't fijne, zachte gonzen van een bij.

Voor Willem Kloos door Jules Schurmann. †

In stille kamer, in een stille straat,
Twee menschen, die zich aan de Schoonheid geven,
Arbeidzaam uur aan uur, wier heele leven
Gelijk een schoone herfstdag kalm vergaat.

Twee teed're levens, zóó in-één geweven,
Dat 't een steeds 't and're sprakeloos verstaat,
Hetzelfde warm-vol rhythme in hen slaat.....
Twee menschen, die naar eend're hoogheid streven.

O! 't stil geluk van hen, die in hun ziel
De Schoonheid in ootmoedigheid vereeren,
Geen voozen roem of schatten ooit begeeren,

Maar slechts verlangen edel mensch te zijn.....
Die leven als in droom, in zachten schijn
Van 't zuiver licht, dat in hun ziel eens viel.

(Uit de Stilte).

Aan Willem Kloos

Iedere generatie zal U opnieuw in dankbaarheid gedenken.

ANNIE SALOMONS.

Willem Kloos thuis

In de groote studeerkamer zitten zij tezamen in het volle licht van het raam: *hij* links, *zij* rechts, elk aan hun eigen schrijfbureau. Zij zitten daar elken dag van het jaar, onverschillig of dit een Zondag, een feestdag of een werkdag is en men treft hen daar des morgens, des middags en een groot deel van den avond. Twee levens, zóó in elkaar verweven, dat men zich die niet gescheiden denken kan, twee persoonlijkheden zóó naar elkaar toegegroeid, dat men ze in één adem noemt: Willem en Jeanne Kloos. In de litteratuur: *dichter-schrijver-criticus* en *schrijfster-dichteres-novelliste;* in het gewone, dagelijksche bestaan: *het echtpaar Kloos,* dat men in het late namiddaguur tezamen hun uitgebreide post ziet wegbrengen en dat men in de warme zomerdagen hun geliefde wandeling ziet doen in de Haagsche Boschjes.

De maaltijden, het zijn slechts noodzakelijke onderbrekingen van den dagelijkschen arbeid, ze zijn eenvoudig en duren kort; daarna keeren zij terug naar de eigen plek bij het raam en buigen zich opnieuw over de opengeslagen schrijftafel. Zoo vergaan de uren. de minuten, de seconden; zoo rijen zich de dagen en worden weken, maanden en jaren. Daar zien zij de seizoenen komen en gaan: de lente in den zomer, de zomer in den herfst en de herfst in den winter. Of het stormt of sneeuwt, of de zon schijnt, of het regent, zij zitten daar en werken. Als zij opzien, dan zien zij elkander en als zij uit het werk terugkeeren in het gewone leven van alle dag, dan weet de een, dat de ander in de nabijheid is. Zoo sterk is deze saamhoorigheid, dat de onrust den een het werken belet, als de ander afwezig is. Zij zijn als twee handen, die denzelfden arbeid doen, als twee voeten, die denzelfden weg gaan, want waar *hij* hulp verlangt, daar staat *zij* nevens hem en waar *zij* troost behoeft, daar is *zijn* hand om de hare.

Hun liefde en hun kunst, het zijn de twee factoren, die hen gevormd hebben tot deze sterke eenheid van opgaan naar hetzelfde doel en streven naar de hoogste schoonheid. En zoo zullen deze goede menschen hun levensweg vervolgen als: één wil, één wensch en één gedachte.

De stille getuige.

JACQUELINE REYNEKE VAN STUWE.

I

Willem Kloos in 1922

Aan Willem Kloos.

De dichter doet ons deel hebben aan wat Wordsworth noemde ‘het licht dat nooit lag over zee en land, de wijding en de dichterdroom’ en doet in onze harten de goddelijke vonk opgloeien onder de soms grauwe asch der dagelijksche moeiten en zorgen. Al zou hij slechts één gedicht hebben geschreven, dat de menschenziel met zich mede blijft dragen door al de wisselende verschijnselvormen van het leven, wij zouden hem dankbaar eeren voor wat hij ons schonk aan rijkdom en eeuwige schoonheid. En die hebt gij ons in vele gedichten geschonken.

ELIZE KNUTTEL-FABIUS.

Aan Willem Kloos

Het is mij thans niet te doen om uw beteekenis te schetsen. De gelegenheid werd mij geboden, zulks elders te doen en ik heb daarvan een werkelijk dankbaar gebruik gemaakt.

Maar dit mag ik toch wel even vaststellen: zooals omstreeks 1600 het ‘doorluchtigh Hooft der Hollantsche poëten’ met zijn dramatisch werk en zijn lyriek zijt gij in de jaren 1880 tot 1890 met uw sonnetten en kronieken een baanbreker geweest. Er zijn er wellicht onder de jongere dichters, die hiervan niets beseffen. Men kan ook inderdaad een goed kunstenaar zijn, zonder ook maar iets van het verleden te weten, of te bevroeden, door welke invloeden het goede in eigen werk is bepaald. Gij behoordet indertijd niet tot die naïeven. Voorwaarts stormende, keekt gij bijwijlen terug. Dan zaagt gij de figuur van een groot en ernstig mensch, Amsterdammer als gij, en gij beweest hem uw eerbied en hulde. Of de critici onder de jongeren u ook zoo zullen bejegenen als gij het Potgieter deedt, ik weet het niet. Het zal afhangen van hun geest en hun gemoed: van hun historisch besef en den graad van hunne dankbaarheid.

Nog eenige dagen en ge zijt zeventig jaar. Vanzelf gaan mijn gedachten terug naar een tijdstip 26 jaar geleden, toen ik 's middags bij u aanbelde. Ge kwaamt zelf beneden. Groot en recht stondt gij voor mij en met iets ongenaakbaars, afwerends in uw gansche houding, klonk het, als van Olympische hoogte: ‘Wat wénscht u!’ Ge weet nog wel, ik had u mijn Alastor-vertaling gestuurd en het antwoord was wat lang uitgebleven. - En nu trek ik een veilige lade van mijn schrijftafel open en haal er een pakket brieven uit, een honderd-tal. Die brieven met hun zwarte, als gebeitelde letters, zijn mij dierbaar. Zij bevatten de geschiedenis van een verhouding, die van hoffelijke welwillendheid uwerzijds later hartelijke vriendschap is geworden. Het is Shelley geweest, die ons samenbracht.

Beiden vereerden wij hem, maar ik was zoo vermetel hem te vertalen. Welnu, als van die onderneming iets terecht is gekomen, wanneer aan die vertolking eenige beteekenis mag worden toegekend, dan komt dat door uw grondige kritiek, door uw raad en aanmoediging.

Maar ik heb meer aan u te danken: gij hebt mij in uw huiselijken kring ingeleid en hebt mij in kennis gebracht met een van de beminnelijkste vrouwen, die ik ooit heb ontmoet. Gij, mijn beste vriend, zijt een van de groote dingen in mijn leven geworden, want ik noem het een groot ding, wanneer een waarachtig Dichter en een ernstig en edel mensch aan iemand zijn trouwe vriendschap schenkt.

K.H. DE RAAF.

Aan Willem Kloos

Er is geen Hollandsch dichter waar wij hier in Vlaanderen met meer vereering en liefde naar opgezien hebben, van in den tijd dat we, schooljongens nog, al uw verzen uit De Nieuwe Gids overschreven om die als een kostbaar bezit mee te dragen. Want geen, geloof ik, heeft in dezelfde mate het ‘accent’, dat onbepaalbare, waaraan het diep menschelijke van de stem erkend wordt en dat u onmiddellijk aangrijpt.

A. VERMEYLEN.

Herinnering.

Ons licht kwam stralend uit het Noorden. Er scheen daar een groote, heldere ster, die ons den weg wees.

Dat was, vele jaren geleden, bij de oprichting van het Vlaamsche tijdschrift ‘Van Nu en Straks’.

Wij waren met ons vijven: Vermeylen, Hegenscheidt, De Bom, Van Langendonck en ik. Slechts een van ons kende Kloos persoonlijk: Vermeylen. Hij had hem in Amsterdam ontmoet en sprak ons over hem.

Ik zie ons nog geboeid zitten luisteren. Kloos' geest zweefde als 't ware beschermend om en over ons heen. Zijn voorbeeld staalde onzen wil, gaf ons den spoorslag. Wat hij met anderen gedaan had ginds in het Noorden, dat wilden wij ook zien te bereiken, met eigen kracht en eigen klank, in een door ons zoozeer geliefd Vlaanderen. Kloos was onze hechtste steun, zonder het zelf te weten. En ik ben er niet zoo heel zeker van, dat Van nu en Straks er zou gekomen zijn, als niet de geest van den grooten dichter ons zoo sterk bezield had.

CYRIEL BUYSSE.
Deurle bij Gent (België).

Voor Willem Kloos door Stijn Streuvels.

Alweer een aanleiding om te herdenken..... ‘hoe alles was.’

Het zal moeilijk zijn voor een buitenstaander zich in te denken hoe het geweest is - wij alleen, die het meegeleefd, ondergaan en gevoeld hebben, kunnen het weten. En het is goed, dat wij nu en dan eens getuigenis afleggen van dien heerlijken tijd.

Opbloei, bruischend leven, de nieuwe kunst, die loeide als een felle wind door de lucht. Een wind, die om onze hoofden wabberde en ons dronken miek van geestdrift, - die wind met zijn fel geluid vingen wij hier op in ons eenzaam, ver afgelegen gewest - het was de openbaring, het verkondigen van zuivere schoonheid in een nieuwen vorm, die aandeed als felle trompetstooten en bronzen klokkengelui.

De eerste sonnetten van Willem Kloos, vanwaar kwamen ze? Hoe gerochten ze in ons bezit? Effen aan ze verschenen in de Nieuwe Gids, was het eene gebeurtenis - maar die Nieuwe Gids zelf was toen nog een mysterie, niemand van ons kende hem van aanschijn tot aanschijn, veel minder nog, de opstellers - de dichters en prozaschrijvers van dat nieuwe soort. De verzen kregen we afgeschreven uit de hand van een vriend, schreven ze op onze beurt af en gaven ze over aan een anderen vriend. We lazen ze met schuchteren eerbied, kenden ze van buiten, en leefden vol verwachting - keken reikhalzend uit naar 't geen de volgende maand ons brengen zou -; de spanning zat in de lucht, de nieuwe poëzie beheerschte de wereld - buiten dàt was er niets dat ons aanbelangde of onze verwachting gaande miek. De verzen en de kronieken van De Nieuwe Gids vormden het eenige en eeuwige

onderwerp van al onze gesprekken. En wat eene opgetogenheid, geestdrift, bewondering vervulde ons gemoed!

In 1894 werd de eerste bundel verzen van Willem Kloos aangekondigd. Dadelijk het boek besteld - àl het spaargeld er aan verlapt! - nu zou ik dien schat van schoonheid op zijn geheel, in eigen bezit krijgen. Ik kreeg het boek thuis - uitwendig het schoonste, dat ik tot dan toe ooit gezien had - in klein 4^{o}-formaat, op Van Gelder papier, in vol perkamenten band, met gouden letters op het kaft: 'Willem Kloos - Verzen'. Die titel stond er als een tooverwoord boven de poort, die de schoonheid-op-zichzelf besloten hield. Het boek dorst ik niet aanraken, eene eerbiedige vrees weerhield mij het te openen, wist niet hoe er mede te beginnen, er den eersten blik in te slaan..... Nooit meer heb ik zoo hevig en in zulke mate het bewustzijn gehad van een schat te bezitten, mijn eigendom te weten - àl die schoonheid daar te hebben in mijn onmiddellijk bereik, voor mijn persoonlijk gebruik, de wellust om er in te bladeren, op elke bladzijde een andere sonnet te zien, dat telkens een ander gevoel, eene andere gewaarwording uit het gemoed van den dichter weergaf. Voor mij was dit: de openbaring van diepere menschelijkheid, uitgedrukt in eene taal, welke aandeed als heerlijke muziek.

Na een tijd wist ik er den weg in, kende er de hoogten en vlakten, deiningen en wegen, klaarten en duisterheden als in een breed uitgemeten landschap, dat vóór den blik openspreidt, waarin men wandelen kan en zich bewegen, de verten met begeerige oogen bewonderen.

Ik herinner mij een Zondagmiddag rond dien tijd, dat ik in mijn klein kamerken te Avelghem, onverwacht bezoek kreeg van Hugo Verriest. Elij had, als naar gewoonte, over veel dingen gepraat - eene voordracht gehouden voor mij alleen (en dàt waren zijne schoonste!), verzen en proza voorgelezen, van Gezelle en anderen. Maar ik zat op den knip te wachten, en met de eerste gunstige gelegenheid, legde ik het nieuwe boek van Kloos vóór hem open aan blz. 37, het XXXV-ste sonnet, en zei zonder meer:

- Lees dàt nu eens voor!

Hij staarde er op, bleef er op staren, doch er kwam geen woord uit. Terwijl speurde ik naar de uitdrukking op zijn gelaat. Hoelang het geduurd heeft? Ik weet enkel, dat hij zegde:

- Dàt durf ik niet luidop lezen.....

Maar zonder er verder een woord over te spreken, nam hij het boek mede en vertrok. Alsof dit zoo hoorde.

Hoeveel keeren heb ik moeten vragen en aandringen om mijn exemplaar van Kloos' Verzen terug te krijgen! Maar nooit heb ik er hem toe gekregen het sonnet van de zee te doen voorlezen.

Nu ik, voor de gelegenheid, datzelfde exemplaar weer ter hand neem, zie ik, dat het perkament van den band de warmbruine tint gekregen heeft van een doorrookten oliekop of meerschuimen pijp, donker doorwolkt en glimmend bij plekken van de handeling. Het ziet er uit als een oud gebedenboek, een familiestuk, dat door verschillende geslachten gebruikt werd. En waar het breed openvalt - om 't even aan welke bladzijde - doet elk sonnet aan als eene bekende ets, of als balken muziekschrift, die eene oud-bekende melodie bevatten. Aan elk gedicht blijven de herinneringen vastzitten uit den heerlijken tijd van hun ontstaan, en het brengt mij een buitengewoon genoegen, ze nu met dit inzicht te herlezen en dien tijd te herdenken.

Ja, we zijn ook eens van de jongeren geweest, van de modernen! Jonger misschien en moderner dan de jongeren van hedendaags, want ik geloof niet, dat de jongeren van deze generatie vatbaar zijn voor zulke volledige overgave, zulke opbruischende geestdrift, zooveel opwinding, en eensgezindheid in hunne geweldige, absolute bewondering voor het schoone, met zooveel eerbied en dankbaarheid, verafgoding voor de makers, de voortbrengers van die schoonheid.

Daarin vooral was onze tijd schooner dan de tijd van nu, want van die vereering bij de huidige jongeren valt er weinig te bespeuren, en van dankbaarheid..... absoluut geen kwestie! Onder de kunstenaars van nu, is het eerder een wedstrijd geworden, een sport, waar ieder zijn beste krachten uitspeelt, met 't eenige doel om door het groot publiek als kampioen uitgeroepen te worden, en even gauw daarna, uitgediend en vergeten, plaats te ruimen voor een opvolger, die het beter doet, ofwel anders dan de voorganger.

Willem Kloos, wij behouden het gevoel van eerbied en dankbaarheid voor den dichter, die ons zooveel schoonheid geschonken heeft, - wij - de jongeren van toen - vergeten U niet!

Willem Kloos.

Als het Zondag is, na de noen, en ik zit alleen in mijn schrijfkamer, dan lees ik het liefst gedichten. Mijn venster staat open op het stille stadje, de menschen zijn naar de filmen en naar de voetbal, en een bloem staat in een glas water op den vensterrichel.

Er moet stilte rond gedichten zijn, kalmte en vrede, want zielen gaan nu spreken!

Het is, alsof men naar de sterren luistert.

Iets van Gods eeuwigheid en oneindigen geest lekt als balsem over ons hart.

Gedichten lezen is het aanwerven van geluk.

Gesloten deuren worden opengeduwd; wij zien de verten, waar de stof zich met den geest verbindt. En iets van dat wat we geen naam kunnen geven en toch steeds willen noemen, dat waar we voor leven en zijn, en waar we alle uren naar zitten te wachten komt over ons gedauwd en aangegeurd en we smaken het rein en krachtig mysterie van het leven.

Die ons die aandoening kunnen geven, zijn dichters.

Dit is Angelico, dit is Goethe, Guido Gezelle, Rembrandt, Toorop, Tagore, Rainer Maria Rilke, en dit is ook Willem Kloos.

Maar ons menschelijk hart vertroebelt al eens den geest, die tot ons komt. Zelfs de grootsten stonden niet altijd op de hoogte, vanwaar men zuiver de goddelijke horizonnen zag, daarvoor waren het maar menschen.

Doch als na het donker gevecht hunnen engel hen doorlaat naar ‘het licht van daarginds’, dan breken ze het goede brood en spijzigen zij ons arm menschenhart met eeuwigheid. En dat heeft Willem Kloos ons dikwijls gegeven.

Hij is voor mij een van de grootste dichters, die er ooit geweest zijn, en vele van zijn verzen draag ik als teedere schatten door mijn leven mee.

Een kritieker zou over zijn puurste verzen veel schoone dingen kunnen schrijven in 't lang en in 't breed. Maar ik ken daar niets van. Ik kan enkel genieten, danken en bewonderen, en verder daarover zwijgen.

Maar ik zal liever eens zelf tot bij hem gaan en tot zijn zielsrijke vrouw, die zijn geestelijken steun is en..... over 't goed weer en over de duurte der boter spreken en over zijn bruinberookt plafond, want onder vrienden, (en ik ben innig blij, dat hij mij als vriend telt) geraken die woorden van lof en eere niet over de lippen. Ze liggen in uw hart en op uw tong, maar men zegt ze niet, zooiets schrijft men slechts als men er naar vraagt. Men vroeg er mij naar. En daarom ben ik zoo blij, dat eens met een nieuwe pen en malschen inkt te kunnen en te mogen schrijven!

Een galmenden groet van vurige bewondering!

FELIX TIMMERMANS.

Een vroege indruk van Willem Kloos door J.R. van Stuwe Hzn.

De oude herinneringen bestaan, maar het is moeilijk ze de juiste plaats te geven in het jarenverband, vooral wanneer ze niet saam te koppelen zijn aan zulke mijlpalen in het leven als verhuizingen naar een andere stad of een gebroken been. Men kan er beter over praten dan over schrijven, want schrijvend voelt men de noodzaak van ingetogenheid en van een vaste lijn, en hoe moeilijk is het de lijn te houden en niet verward te worden in het doolhof der gedachten.

Het weefsel der herinnering is ingewikkeld en het duurt lang eer men het kleurig patroon ziet opkomen uit al die tallooze draden van schering en inslag. Het moeilijkst is het onze jeugd-mentaliteit terug te roepen, omdat zij zoo verschilde van die der tegenwoordige jongeren. Kan het werkelijk waar zijn, dat wij, die nu zelf alweer een oudere generatie zijn, wier bewustwording in de negentiger jaren viel van de vorige eeuw, tot vrij laat niets, in het geheel niets bespeurden van de letterkundige revolutie der tachtigers, die storm hoog over onze hoofden heenging?

Spraakkunst-regels vergalden elke taalles op school, mooi proza werd ontleed en het eenige nut van verzen was hun verwrongen zinsverband. Het waren vreugdelooze uren en verbeeldingsdroomen werden met strafwerk beloond. De school was werkelijk een afschuwlijke penitentie. Slechts enkele leeraren zijn in mijn herinnering bewaard, omdat zij ons menschelijker behandelden dan de rest, maar waarom hun namen te noemen? De jeugd van thans, die niet meer met looden beenen naar school gaat, mag zich gelukkig prijzen.

Wat zei mij de letterkundige kunst in die dagen? Ik moet nog

heel jong geweest zijn - en ik heb een mijlpaal, die me bewijst, dat het voor mijn twaalfde jaar moet zijn geweest - toen ik mijn eerste letterkundige verrukking onderging en onmiddellijk daarop een nog veel treffender pijn, toen de strenge juffrouw me met afschuw een bundel Ideen ontrukte met de woorden: Multatuli is een godloochenaar. Zooiets vergeet men zijn leven niet.

Veel later kreeg ik de eerste afleveringen van De Nieuwe Gids onder de oogen. Een vriend had me van onbegrijplijke verzen gesproken in een tijdschrift van zijn broer en op mijn verzoek een paar nummers mee naar school gebracht en mij geleend. Te zeggen, dat ze dadelijk een openbaring voor mij waren, zou dwaasheid zijn, mijn mentaliteit was er niet op ingesteld. De taal, de gedachten, de persoonlijke toon, ze waren mij zoo ongewoon, zoo ongelijk aan wat mij als de beste letterkundige producten was voorgehouden, dat het eenvoudigste er moeilijk door werd.

'O, ik ben zoo blij. Want ik zit hier nat, koortsig van aandoening.....'

Hoe kon een schrijver - Van Deyssel - zoo zijn opstel beginnen over 'Zoolaas nieuwe Boek?' Er moest eerst iets wegbreken van de ingeprente letterkundige reserve, voor dat natuurlijke begin zelfs maar begrijpelijk werd. Langzaam en geleidelijk is het gegaan, langzamerhand leerde ik opnieuw lezen - ver van de school - en ik heb nog ergens een oud cahier, waarin ik overgeschreven bladzijden terugvind, als van dat opstel het gedeelte dat begint met: 'Want mijn lijf was in den dag, den wit-blauw-gouden dag.....'

Er zijn ook verscheidene verzen van Kloos in dat oude schrijfboek; hij heeft mij met behulp van die geleende Nieuwe Gids-afleveringen en latere die ik kreeg uit de Koninklijke Bibliotheek, voor het eerst verzen leeren lezen. Ik herinner mij met mijn pedante schoolkennis den dactylus in dien prachtigen regel:

'Zilveren zacht de bleek ontloken maan'

als een fout te hebben gezien, zoo stevig was het keurs der prosodie mij aangesnoerd.

Ik leerde lezen en het waren 'de verzen zwaar geslagen'
'Van Passie, en Verdoemenis en Trots'

die mij de eerste werkelijke verrukking der letterkundige kunst hebben gegeven.

En als ik nu van mijn weer eenige jaren later vallende ontmoe-

ting met Willem Kloos zal schrijven, moet men mij vergeven, dat ik daarbij doorga met over mij zelf te schrijven, want het is niet een karakteristiek van Willem Kloos, maar van wat hij voor mij is geweest.

Het gebeurde op een voetreis door Gelderland en Gooi met mijn vrienden Jan van Lokhorst en Ru Mauve, een nog jongensachtige onderneming, ook wel een mijlpaal, een van die gelukkige ondernemingen die blijven voortleven in de herinnering. En Van Lokhorst, zelf begaafd, maar te vroeg gestorven om nog tot dichter te ontplooien, kwam met het voorstel: Als we in Bussum komen, gaan we naar Kloos. Geen van drieën kenden we hem persoonlijk, het kwam niet in ons op om eerst te schrijven en verlof te vragen. We gingen, alsof het van zelf sprak, dat we welkom zouden zijn. Ik was de eenige, die bezwaren opperde, maar werd overstemd. We waren allen immers vereerders en we wilden hem zien en spreken.

Kloos was thuis, we werden binnengelaten en, de trap op, in zijn kamer. Ik trilde op mijn beenen en kon geen woord uitbrengen, terwijl Lokhorst ons voorstelde en Kloos ons zwijgend de hand gaf. Het was een studeer-slaapkamer met een tafel en enkele stoelen, verder werd bijna alle ruimte door boeken ingenomen, boeken in de kasten, alle planken vol, de stoelen bestapeld en nog bergen op den grond. We gingen zitten. Ik kreeg een stoel. Jan van Lokhorst zat op het bed en sprak met zelfvertrouwen, Ru zei weinig, Kloos luisterde, sprak nauwelijks een woord. Wat er gesproken werd, ging geheel aan mij voorbij. Ik kon niet anders doen als staren, durfde geen woord uitbrengen, nauwelijks ademen, enkel staren naar den Dichter, die daar zat, onbewogen, haast bewegeloos. Zoo was dan mijn grootste wensch vervuld, maar ik kon geen uiting geven aan mijn dankbaarheid voor wat Kloos mij gegeven had. En hij zelf zweeg en luisterde, het prachtige hoofd met de wilde haren iets voorovergebogen, de oogen opmerkzaam. Niemand lette op mij, ik denk, dat wij alle drie wel dezelfde sensatie hebben doorgemaakt. Een versregel liet mij niet los:

> ‘Der menschen hoogste smart is wonderbaar’,

maar de rest wilde niet komen.

Eindelijk stonden we op, Kloos gaf ons een hand, we gingen zonder meer. Ik had geen woord gesproken, maar de ontmoeting leeft in mijn herinnering voort.

Mijn tweede ontmoeting? Eind 1902, in het spoorwegstation van Den Haag. Ik was vijf jaar buitenslands geweest en de laatste jaren daarvan afgesloten van de beschaafde wereld. Ik wist, dat mijn zuster Jeanne met Willem verloofd was, dat zij waren getrouwd in 1900, maar in twee jaren hadden geen brieven mij meer bereikt. Ik had dag en uur van aankomst geseind en verwachtte Jacq of Jeanne aan het station. Ze waren er alle drie.

Ik hing uit den trein en zag drie strak-starende gezichten, ze zagen mij niet. Ik sprong den trein uit en naar hen toe. De wijze, waarop Willem mij toen tegemoet kwam, zal ik nimmer vergeten. Van dat oogenblik wist ik met zekerheid, dat ik een broer en een vriend had gewonnen.

Het zwart gordijn door Frans Bastiaanse.

Zoo daar geen weemoed over de aarde lag,
Wij nimmer van elkander moesten scheiden,
Hoe droegen wij de heerlijkheid der tijden
En, zon!, het schijnsel van uw lichten lach!

Maar nu wij ál het aardsche welkom heeten
En weten, dat zijn duur is kort en schoon,
En wij dit leven slechts te leven weten
Als gasten in een tijdelijke woon,

Nu kunnen wij de zielsverrukking dragen.
Wanneer de dag der liefde ons hart vervult,
Omdat wij voelen, dat wij zullen klagen,
Wanneer gij, uur der scheiding, komen zult.

Achter der levensglansen lichtgeschitter
Hangt het gordijn van zwart fluweel gespreid,
In de eêlste dranken droppelt zich het bitter'
Dat ons, en onafwendbaar, wordt bereid;

Wij zien het een, wij drinken ook het ander,
Maar 't zwart dat dreigt en 't bittere in den mond
Brengt menschenharten zóó dicht bij elkander
Als enkel heerlijkheid ze nooit verbond.

En al de weemoed, die de bloeiende aarde
Als blauwe nevel in den voornacht, dekt,
Heeft in ons hart verlangens opgewekt,
Die nooit vervuld zijn,..... maar van zulke waarde

Als de vervulling nooit gegeven heeft;
Zoo als de gast, met zorg en lief verlangen,
Wordt in zijn tijdelijke woon ontvangen
En meer dan huisgenoot ontvangt en geeft. -

Wij zetten bloemen, die er lang niet waren,
Het blankste linnen dekt het donzen bed,
En wat wij spaarden lange, lange jaren,
Wordt aan den gast in weelde voorgezet. -

Zoo zijn we en weten, dat het zóó moet wezen
En dat het goed is, dat het zoo moet zijn.
Wat zou de wereldsche verrukking wezen
Zonder de bitterheid en 't zwart gordijn!

10 Januari 1929.

Een woord van dank door Ralph Springer.

In dit tijdperk van verwording, in de literatuur, een tijdperk, waarin het ‘boek’ omlaag is gehaald tot markt- en speculatie-artikel, een tijdperk, waarin talent als waardemeter verdrongen wordt door een foefjes-praktijk van wederzijdsche gunstbewijzen, bevoorrechting en ophemelarij van productief-onmachtigen, is het een geestelijk genot van harte een woord van hulde en waardeering te schrijven over Willem Kloos, den aristocraat onzer letterkunde. Een woord van hulde en waardeering, dat niet anders kàn zijn, dan een woord van dank.

Waar velen van ons den zeventigjarigen meester zullen huldigen als letterkunde-revolutionnair, dichter, ziener en leider, doelt mijn woord van dank den *Mensch* Willem Kloos. En wel, wijl ik meen, dat bovenal het subliem-menschelijke in den dichter, criticus en tijdschriftleider Willem Kloos, hem gevoerd heeft naar den top van de Nederlandsche literatuur, waar vooral de jongeren hem nog altijd zien en eeren en waar hij, voor ons, zonder mededinging van beteekenis, bijna een halve eeuw reeds zijn plaats behouden heeft.

Dat ‘De Nieuwe Gids’ voor de ernstige, gewetensvolle jongeren nooit was een onbegrijpelijk machthebbers-instituut, zooals bepaalde andere periodieken voor ons opdoemen, doch een letterkundig tijdschrift voor Nederlandsche letterkunde, zie ik voornamelijk als het werk van den *Mensch* Willem Kloos. En dat deze leider van ‘De Nieuwe Gids’, in tegenstelling tot zekere redacteuren van andere tijdschriften, op mij nooit den indruk kón maken van kleinheid, miezerigheid, ras- en klasse-vooroordeel, verklaar ik

uit de pure sfeer van voorname menschelijkheid, die Willem Kloos en zijn tijdschrift omgeeft. Een sfeer, waarin geen plaats is voor kleinheid, kliekgeest en verachtelijke vooroordeeltjes.

Als vele jongeren dank ik Willem Kloos mijn gelouterd inzicht in het wezen en de roeping van de letterkunde. Hem, onze Eerste, was en is het nooit te min, onrijpe, slecht en onduidelijk geschreven, werken van beginnenden geduldig en proevend te lezen, tot het eind. En zoo de aard of de hoedanigheid van bijdragen hem noopt deze terug te zenden, dan getuigt iedere zin van zijn begeleidenden brief, van zijn nooit verflauwende, eeuwig-jeugdig laaiende geestdrift, voor wat hem het liefst en het hoogst is: de Literatuur. Een brief van Willem Kloos vaagt de teleurstelling om een teruggezonden bijdrage weg en prikkelt tot nieuwen ijver, tot zelfcritiek en rijp-wording.

Want, de Leider van ‘De Nieuwe Gids’, alweer die groote tegenstelling, ziet zelfs niet de onbeholpenste stamelaars, dus nog veel minder letterkundigen, die een ándere richting dan de zijne volgen, als onwelkome verstoorders van redacteurs-zelfvergenoegzaamheid, die door middel van een gedrukt biljetje tot erkenning van hun onwaardigheid moeten worden gebracht. De *Mensch* Willem Kloos weet, dat óók de onrijpste schepping van een beginner èn de vruchten van een niet met hem geheel homogenen geest, ontstaan uit eerlijken drang naar Waarheid en Schoonheid, zoo zij slechts de kenteekenen dragen van ernstig pogen. Heel zijn levenswerk als leider van zijn tijdschrift en pionier der nieuwe Letterkunde is daar een overtuigend bewijs van. En die opvatting heeft hem een monument van dank en vereering gesticht in de gemoederen van vele tientallen die, aangevuurd door zijn opbouwende critiek en niet genoeg te waardeeren raadgevingen, er ten slotte in slaagden, met een zuiver product in ‘De Nieuwe Gids’ te debuteeren.

Want nog altijd, Willem Kloos, beschouwen wij het opnemen van ons werk in Uw Tijdschrift als een eer, en een eervolle erkenning, dat we iets mochten bereiken. Moge dit U strekken tot een krans, die nooit eenig ander tijdschriftleider in Nederland zal worden toegereikt en als uiting van dank, die, daar ben ik zeker van, ik U namens zeer velen zeg.

Aan Willem Kloos door Giza Ritschl.

Een bloemenboog span ik over U uit,
En ik strooi bloemen voor Uw voeten. -
En met een luid juichend geluid,
Kom ik U heden groeten.
Ik breng nu fruit, wijn en lekkernijen,
En ook bloemen voor Uw vrouw. -
Want ik wil U beider hart verblijen,
En U toonen mijne trouw.
Ik houd o dichter van Uw gedichten,
Van Uw proza, vers en lied. -
Want vaak deed Gij er mee verlichten
Mijn diep en stil verdriet.
Niet voor niet zingt Gij ‘naar welbehagen’
Van vreugd en droefenis. -
En al Uw verzen ‘zwaar geslagen’
‘Van passie en verdoemenis’.
Gij, die trotsch en schoon uit te zeggen weet
Diep-donkre en hoog-lichte woorden, -
Gij, die elke vreugd en elk leed
Samenvat in blij-droeve accoorden. -
Gij drenkt er vele harten mede,
En veel zielen maakt Gij blij. -
Want Uw verzen zijn soms als gebeden,
Als een zoet-vliedende melodij. -
Gij dichter met Uw levende gedachten,
Met Uw ‘Binnengedachten’ rijk en schoon. -
Hoera! leef in onverganklijke prachten,
En onsterfelijkheid zij Uw loon.

Aan Willem Kloos

Een stille maandoorlichtte avond voor een open raam hoog in een huis aan de buitenkant der stad en Kloos mij voorlezend enkele van zijn eerste verzen.

Toen is voor mij het eerst het wonder gebeurd te weten wat een dichter is, wat taal is, hoe woorden kunnen zijn muziek.

Nu op dezen feestdag een hartelijken groet aan mijn oudsten vriend, aan wien ik zoo veel te danken heb.

Al van toen we als kleine jongens samen naar school gingen of wandelden en met onze kinderoogen keken in het leven, dat komen zou. En later, toen hij mij bracht tot de groote dichters zóó als hij dat vermocht, die zelf een van de grooten was.

Zoo is het steeds geweest, al zien we elkaar in latere jaren niet, want is niet een groot kunstenaar levender in zijn werk, dan in het zijn van elken dag?

Dat hij mij gegeven heeft een grooten schat en een heilig bezit, daarvoor zal ik hem danken mijn leven lang.

M.W. VAN DER VALK.

Willem Kloos *70 jaar.*

Bij de vele gelukwenschen, welke U ter gelegenheid van Uw zevenstigsten verjaardag zullen bereiken, wil ik gaarne op deze plaats de mijne voegen. Ik wensch dit te doen zoowel in mijn hoedanigheid van Directeur der N.V. Electrische Drukkerij *Luctor et Emergo,* Uitgeefster van *De Nieuwe Gids,* als persoonlijk. Ik feliciteer U en de Uwen van harte met dezen voor U zoo bijzonderen feestdag en wil U wijzen op het groote voorrecht dien dag te mogen herdenken in de beste gezondheid en met Uw vrouw Jeanne Reyneke van Stuwe aan Uwe zijde, want wanneer men denkt aan Kloos, dan voegt men onafscheidelijk daaraan toe Mevrouw Jeanne Reyneke van Stuwe, die U bij Uw werk steeds trouw ter zijde heeft gestaan.

Evenzeer is aan den naam Kloos *De Nieuwe Gids* nauw verbonden, welk tijdschrift zijn 44ste jaargang is ingegaan. Vier en veertig jaren hebt U met Mevrouw daaraan Uw beste krachten gegeven en het is U gelukt het resultaat te bereiken, dat *De Nieuwe Gids* bekend staat als *Het Letterkundig Tijdschrift*, zoowel in Nederland als daar buiten.

Ik wensch te besluiten met de hoop, dat nog zeer vele gelukkige jaren voor U en de Uwen mogen volgen en dat het U nog lang gegeven moge zijn *De Nieuwe Gids* op dezelfde wijze te besturen als tot op heden, in de hoogst aangename harmonie met mijne Vennootschap.

ADR. G. RINDERS.

Aan Willem Kloos door Jacob Hiegentlich.

Toen de zwarte zeilen vloden
voor mijn sidder-bangen blik,
niemand achterbleef op 't doode
eiland eenzamer dan ik,
slechts omwiekt van schouwe nooden
in dat nachtzwaar oogenblik,

brak toen niet aan roode kimme
waar het kwijnende verdriet,
't zwarte schip van duistre schimmen
kwellend langzaam me verliet,
blinkend plots' een dage-glimme?
Huivrend hoorde ik Uw lied.

Uit mijn oogen welden tranen,
zuivre tranen van mijn jeugd:
na al moedelooze wanen
heeft Uw zang mij rijk verheugd,
want het eed'le, blank-vergane
schiep Gij leedvol om tot vreugd.

Schooner verzen dan de Uwe
kende onze jeugd er geen,
geene weelde als dit luwe
roerend, roerlooze geween.
Marmer-sterke, broze, schuwe,
wij beminden U alleen.

Envoi.
Willem Kloos, wie koel Uw waarde
in zijn ziel omzichtig meet,
weet wat schoon Gij hem vergaarde
harte-lied in hijgend leed,
dat Gij op zijn barre aarde
zingend, Goden dalen deed.

Liedje

Voor Willem Kloos, nu hij 70 jaar wordt.

De kleine roze-blaren
Zij vielen in den hof
En rolden weg alsof
Zij moe van 't bloeien waren.

Zoo gaat soms heel alleen
Van mij een vers zacht voort;
Misschien, dat later een
Ander zingt 't weder-woord.

Verloren roze-blaren
En liefde's stil verdriet
Vinden vaak eerst na jaren,
Als donk're heem'len klaren,
Het verlossende lied!.....

JAN J. ZELDENTHUIS.

De mensch Willem Kloos door Herman Middendorp.

Ik geloof, dat er weinigen zijn, die inniger van zijn verzen genieten dan ik.

Ik denk, dat er niet velen gevonden worden, die voor hun wetenschappelijke vorming meer aan zijn critisch werk te danken hebben dan ik.

Toch is er in Willem Kloos iets, dat ik hooger stel dan den dichter en den criticus.

Het is de mènsch Willem Kloos.

De weg naar zijn menschelijkheid is niet zeer gemakkelijk te vinden.

Hij heeft niet de vaardigheid van het lichte en luchtige converseeren. Hij speelt heel gebrekkig zijn toer in dat half-ernstige spel, waarmede wij, zonder rechtstreeks te liegen, er zoo handig in slagen, ons-zelven voor anderen te verbergen.

Kloos verbergt zich argeloozer en naïever, wellicht ook wijzer: hij zwijgt.

Ik weet niet, of het de Smart is, die hem zwijgzaam heeft gemaakt.

Zijn verzen spreken van veel leed, en de diepe groeven in zijn ernstig gelaat toonen het aanschijn van een, die veel heeft doorleden en eerst na lange worsteling de wijsheid deelachtig is geworden, die hem nu behoort.

Van den mensch Kloos uit vroeger tijd is mij weinig bekend, maar ik weet, dat zijn goede en trouwe Vrouw veel opstandigheid in hem heeft doen stillen en de heugenis van veel leed in hem heeft verzacht door haar toewijding en haar groote liefde.

Kloos is een zwijger voor velen, een vreemd man in de wereld der menschen.

Maar voor wie het pad weet te vinden naar zijn genegenheid, opent hij aanstonds zijn groote, eenvoudige ziel, zonder terughouding.

Hij praat en lacht, hij is zeer vervuld van dat, waarover hij spreekt, hij is geestig, hij is plotseling een gewoon mensch onder gewone menschen.

Men voelt de weldoende goedheid, die van hem uitgaat, men sterkt zich aan het vertrouwen, dat hij stelt in de waarde van het leven, waarin hij, de jaren door, bléef gelooven, al moest juist hij, met zijn teeder en vreeselijk wondbaar gemoed, de hardheid van dat leven wel in zeer sterke mate ondervinden.

Men verlaat zijn woning met een gevoel van geluk, alsof men een kostbaar geschenk meedroeg op den weg terug.

En het is mij een telkens weer-keerende vreugde, als vriend ontvangen te worden in zijn huis.

Uit het innerlijk bezit door Frans Mijnssen.

Mijn eerste kennismaking met Willem Kloos? Persoonlijk ontmoette ik hem pas voor het eerst in 1894, en nog bijzonder toevallig; ik kende hem van uiterlijk, en eenmaal hadden onze blikken zich gekruist - ik was er zeer door getroffen, want mijne oogen hadden in eene oneindigheid geschouwd. Doch hoe na stond hij mij reeds, toen ik dan tegenover hem zat.

Ik had in dien tijd besloten mij geheel aan de litteratuur te wijden, en ik had dit besluit genomen met stille ernst, in het gevoel, dat ik niet zoozeer eene keuze deed, als eene roeping volgde. Eene roeping, schoon en verheven, die een hard leven zou eischen, dat echter innerlijk rijker dan eenig ander leven zou zijn.

Jeugdig enthousiasme? Ongetwijfeld; doch niet minder: innige overtuiging, sterk en helder. Door den strijd en de schoonheid van ‘De Nieuwe Gids’, de Beweging van '80, was een jonge man tot zulke gevoelens, tot deze overtuiging gekomen. En het was de stem van Kloos geweest, die hem het diepst had bewogen en hem het klaarst had doen zien. Dit alles wist ik, vóordat ik dien dag tegenover Kloos zat, en hij mij aanvankelijk zwijgend aankeek.

Het gevoel voor hem was geheel eenig. Men streefde naar het licht, men had gelezen en geschreven, men had overwogen, gedebatteerd, gezocht. Toen las men de Kronieken en de Inleiding tot Perk, en de sluizen openden zich, en men ging het licht tegemoet.

Welk een leider bleek deze schrijver. Welk een levende orde schiep hij; tot welk eene hoogte steeg hij, en voerde hij ons op, wanneer hij in diepe eenvoudige woorden het wezenlijke vastlegde. Als ik terugdenk aan dien merkwaardigen tijd, toen ook

elders alles bloeide, opnieuw ontwaakte, dan weet ik, dat in onzen kring Kloos van jongens mannen maakte.

En zijne Verzen. Zonder de Verzen zouden wij het Proza misschien toch anders, met minder overgave hebben gelezen. De Kloos der Verzen en de schrijver van het Proza kan ik niet meer scheiden, maar de dichter raakte het diepste van ons hart. De zware klank der Verzen heeft ons geslagen met ontzag, de gloed hunner passie heeft ons verrukt; door de liefde in schoonheid, doch ook in eindeloozen weemoed en verlangen, werden wij onbeschrijfelijk ontroerd. In een overgang van het leven, welk een mènsch hadden wij ontmoet.

Ook dit wist ik reeds, toen ik mij voor het eerst in Kloos' tegenwoordigheid bevond.

Er werd dien dag niet veel gesproken, doch men kwam terug, en langzaamaan ontstond de band, die tot mijne vreugde nooit verbroken is.

* * *

In deze korte herinnering heb ik enkele woorden gebezigd, sterker dan men ze op ouderen leeftijd gemakkelijk neerschrijft. Ik heb mijne bezwaren opzij gezet. Zwakkere woorden zouden beneden de werkelijkheid gebleven zijn. En ik was er mij van bewust, dat hier geene op zichzelf staande verhouding werd beschreven. Ik weet immers, dat ik bij de uiting mijner eigen gevoelens, ook die van tal van andere jonge menschen uit die dagen heb weergegeven.

‘Achter de schermen’ door Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe.

Langer dan een kwart eeuw het leven van een groot man ‘achter de schermen’ te hebben meegeleefd, geeft het recht, ja, legt mij als zijn vrouw de verplichting op, aan het publiek eens een en ander mee te deelen, wat een verhelderend licht zal doen vallen op het mooie, maar ook soms zoo moeilijke bestaan van iemand, die, door zijn positie zich altijd in het brandpunt der algemeene aandacht bevonden heeft.

Allereerst wil ik hier echter de verklaring afleggen, dat Willem Kloos-zelf dit artikel *tegelijk met al zijn lezers leest,* in andere woorden, dat hij er van te voren geen oog heeft ingeslagen, zoodat, van alles wat hier volgen zal, ik, Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe, *de uitsluitende verantwoordelijkheid draag.*

Ik zal mij niet verliezen in lyrische exclamaties, maar alles wat ik te zeggen heb, volkomen objectief, en volkomen zakelijk behandelen.

Iedereen weet, dat Willem Kloos nooit op mondaine wijze de wereld heeft gezocht, dat hij nooit heeft gepoogd zich bij pers en publiek aangenaam te maken door persoonlijke suggestie; wat hij geworden is, is hij uitsluitend geworden door de macht van zijn werk, en de onwrikbare wijze, waarop hij in de striktste volharding zijn eigen, rechten weg, zonder afwijking is gegaan. Waarlijk, men moet een zuiver en zielssterk mensch wezen, om met een leger ‘smallen en ondiepen’, benijders, ‘hateren en smaders’ op zijn hielen, niet te versagen, maar te blijven doen, wat hoofd en hand vinden te doen!

Miskenning, - het lot van allen, die het durven bestaan ‘iets anders te wezen dan het gros’, immers: *‘les esprits supérieurs sont ennemis nés du public’*, is Willem Kloos niet bespaard ge-

bleven, maar allengs meer en meer is hij omringd geworden door een steeds grooter wordenden kring van begrijpenden en inzichtigen, die vol dankbaarheid en waardeering den ‘voorman’ volgen op zijn spoor. En bij vele goede, oude en nieuwe, trouwe, beproefde vrienden, die hem onveranderlijk zijn geheele leven toegewijd zijn gebleven, zijn dit voornamelijk de allerjongsten, het pas opkomende geslacht van heden, die Willem Kloos eeren en bewonderen, die zijn Binnengedachten begrijpen en liefhebben, ze citeeren, uit het hoofd kennen en voordragen zelfs! Merkwaardig teeken des tijds! Waar de direct na het geslacht van 80 gekomenen nog altijd hangen aan ‘de onvergelijkelijke, onsterfelijke verzen uit den eersten bundel’, en nooit verder hebben kunnen komen dan tot deze poëzie, stellen de àllerjongsten het meeste belang in de Binnengedachten, zij voelen er een nieuwe religie in, een nieuwe levensphilosophie, een nieuwe levensvisie, - en wat de ouderen, met hun afgestompte hersens en blindgetuurde oogen niet kunnen bevatten, dat is den allerjongsten met hun frisschen, ontvankelijken, argeloozen geest, een openbaring, een nieuw evangelium.

Een ziener, een profeet, - zooals Willem Kloos zoo vaak is genoemd, (niet voor niet heette men eertijds een dichter een ‘vinder’, een ‘trovatore’!) vindt nieuwe waarheden, die slechts langzaam doordringen tot het publiek, die eerst bestreden worden, en dan met onwil, en eindelijk met overgave worden erkend. Maar de profeet blijft niet op het gewonnen standpunt staan, hij gaat steeds verder, ontwikkelt zich steeds dieper, vindt altijd-door nieuwe waarheden, en is gedrongen die te verkondigen..... maar opnieuw worden deze bestreden, miskend of genegeerd, totdat de tijd rijp is geworden voor het waarachtig begrip.

Evenals Willem Kloos met zijn Nieuwe Gids in den eersten aanvang slechts ‘Anklang’ vond bij de jongeren, die, met nog niet door traditie bedorven hersens ‘het nieuwe’ konden àanvoelen, - zoo zijn het ook thans weer de *allerjongsten met nog niet door traditie bedorven hersens,* die het universeele in de Binnengedachten beseffen, die ermee dwepen, die erbij zweren, die de diepe wijsheid en de schoonheid ervan in deemoed en erkentelijkheid begrijpen, - zooals een vroeger geslacht met de ‘eerste verzen’ heeft gedaan.

* * *

Willem Kloos is de man, die inderdaad het ware woord van Thomas à Kempis: ‘Lofwaardig is de mensch, die zelden zijn huis verlaat, die het vermijdt te worden gezien en de buitenwereld niet zoekt,’ in al de intensiteit der beteekenis ervan heeft begrepen. En met Lao Tse zou hij kunnen zeggen:

‘Mijn huis niet uitgaande, ken ik de wereld. Hoe verder men uitgaat, hoe minder kent men. Daarom, de wijze gaat niet, maar bereikt toch, ziet niet, maar weet toch, handelt niet, maar bereikt toch.’

En de oplossing van dit raadsel is, dat Willem Kloos *de wereld tot zich laat komen* in zijn stille studeerkamer. Daar, in de rust en de afzondering, waarin alleen heel sterken, heel wijzen kunnen leven, onderzoekt hij alle dingen, en behoudt het goede, daar leeft hij alle levensstroomingen mede, en strekt zijn belangstelling naar alle kanten uit. In zijn ‘ivoren toren’, - een dikwijls als smadelijke benaming gebruikte term! wordt harder gewerkt en dieper gedacht, en inniger belang gesteld, en feller meegeleefd door dezen litterator, dan door menigeen, die zoogenaamd ‘in het volle leven’ staat, die zich overal vertoont, en mondeling een hoog woord voert in het publiek. Door de ontvangst van jongeren en ouderen (alle bezoeken worden genoteerd, en bij natelling blijken het steeds meer dan honderd per jaar te zijn!) uit buiten- zoowel als uit binnenland, houdt Willem Kloos contact met de realiteit; en een overgroot aantal bladen en tijdschriften, Hollandsch, evenals in talen, houdt hem exact op de hoogte van alle nieuwe stroomingen in literatuur, wetenschap, kunst, philosophie, en alle andere bestrevingen van het menschelijk denken. Zoodat ik meermalen in het gesprek een vriend verrast hoorde roepen: ‘Kerel, wat ben jij toch bij!’

Zijn uitgebreide bibliotheek, - (een keurcollectie, die sinds een halve eeuw met den verfijndsten smaak, het zuiverst inzicht, groote kennis en een onuitsprekelijke liefde, onder soms zware opofferingen, is bijeengebracht, en die hij, op mijn aandringen, aan de Koninklijke Bibliotheek heeft vermaakt, waarvoor hem de dank der Regeering is betuigd) bevat niet alleen moderne en klassieke Hollandsche, Engelsche, Fransche, Duitsche, Grieksche en Latijnsche boeken, maar heeft ook een afdeeling voor philosophie, voor theologie, voor theosophie, voor wetenschap, voor geschiedenis, voor

occultisme en spiritisme, voor sociologie, voor Oostersche geschriften, voor taalkunde, voor astronomie, astrologie en kunst. Op Willem Kloos' ‘Ivoren Toren’ is een antenne geplaatst, die van alle kanten het wereldnieuws opvangt, en het overbrengt door de waakzaam geopende ooren, naar een altijd bezigen, altijd aandachtigen, altijd keurenden, zich voor alles interesseerenden geest!.....

* * *

De arbeid, door dezen stillen, onvermoeiden werker in de vijftig jaren van zijn carrière gepresteerd, is ongelooflijk van omvang, enorm van innerlijken wil en van kracht naar buiten. Men behoeft de 43 jaargangen van De Nieuwe Gids maar eens te beschouwen, om diep doordrongen te worden van het besef, dat hier door één man een werkelijke hercules-arbeid is verricht. Immers, *alles* wat in deze honderden afleveringen is bijeengebracht, is vooraf door dien redacteur gelezen, doch eer het zoover was, is een oneindig grooter aantal manuscripten door hem moeten worden gekeurd! Het is een bekend feit, dat bij De Nieuwe Gids de inzendingen werkelijk worden *gelezen,* dat de redacteur-secretaris zelfs van de onbeduidendste bijdrage kennis neemt, met altijd denzelfden ernst en altijd hetzelfde geduld. Het is eveneens bekend, dat Willem Kloos bij de terugzending zich zoo goed als nooit van een gedrukte kaart bedient, maar een goed woord van aanmoediging of raad over heeft voor iedereen, die het maar *even* verdient. Ook is het bekend, dat bij de redactie van De Nieuwe Gids de meest volkomen orde heerscht; de inhoud van elke aflevering wordt in een memorandum bijgeschreven; de inkomende brieven worden genoteerd, de inkomende bijdragen worden direct geregistreerd en dan in de archief-kast geborgen, die afzonderlijke afdeelingen heeft voor nieuwe inzendingen; voor gelezen, maar nog niet beantwoorde bijdragen; en voor aangenomen copie. En bovendien is het bekend, dat De Nieuwe Gids, met onfeilbare intuïtie, *alle* werkelijke talenten na 80 heeft ontdekt, en in zijn kolommen bij het publiek ingeleid. Maar wat *niet* bekend is, omdat de redactie de kieschheid had het steeds te verzwijgen, maar wat *ik,* Jeanne Kloos, thans openbaar maak, omdat op zijn zeventigste jaar Willem Kloos nu eindelijk wel eens bevrijd mag worden van den haat en den wrok der teleurgestelden, - is, dat men onder

zijn levenslange vijanden personen vinden zal, die tevergeefs hebben getracht, zich bij De Nieuwe Gids in te dringen! Daar is dan in de eerste plaats..... Israël Querido, die eerst als Theo Reeder, daarna als Querido zijn producten inzond. En..... Carel Scharten, die later in De Arbeid zijn haat zocht te koelen, behoort eveneens tot de afgewezenen, evenals Henri Borel, Eduard Verburgh, Maurits Uyldert, Gerard van Eckeren, David Wijnkoop, Andries de Rosa, Dr. H.C. Muller, J. Ubink, Karel van den Oever, J.G. van Riemsdijk, Hendrik de Vries en hoeveel anderen nog! Ik ben hiervan op de hoogte gekomen door mijn onderzoek van het zorgvuldig bijgehouden Nieuw Gids-archief, dat mij evenwel ook verkwikkelijker dingen heeft geleerd! Ik weet, dat onder zijn correspondenten ontelbaar velen zijn, die hem liefhebben en begrijpen; o, niet alleen de 'hoogere' standen en de intellectueelen! ook vele arbeiders komen tot hem met hun twijfelingen en hun nooden, en dezen behooren veelal tot zijn meest verknochte briefwisselaars.

Ik weet nu, dat Arthur van Schendel schreef: Ik heb altijd in u geloofd als in een profeet; dat C.W.H. Verster vond: Er blijft toch maar één Vondel, één Verlaine, één Kloos; dat Hein Boeken neerschreef: Willem, ik weet, dat jij bent een genie; dat door De Gids gesproken wordt over 'het land van Vondel en Kloos', en dat men zegt 'hoe zelfs priesters knielen voor god Kloos'; dat onze diep-betreurde Willem Royaards schreef: Wat U, hooggeschatte heer Kloos, zonder met mij in persoonlijk verkeer te hebben gestaan, voor mij geweest zijt door Uw vers en door Uw proza, is voor mij onvergetelijk. Wat Uwe publicaties voor mij zijn geweest, dwingt mij bij zeer veel, wat men mij thans toeschrijft voor het jonge Holland te zijn geweest, den uiteindelijken dank op U over te dragen. Van Deyssel ontvlamde me, U verinnerlijkte me: U hebt me het allerbeste op mijn weg door het leven meegegeven, dat men een mensch geven kan: kracht bij teêrheid. Wat had ik kunnen doen als tooneelspeler in Holland was de Tachtiger beweging er niet geweest? Wat zou ik geweest zijn in het kunstleven van onzen tijd zonder U?..... dat Herman Robbers hem noemde: de grootste Nederlandsche dichter van deze eeuw; dat de bekende Dr. Joan Berg zegt: Ik zal het steeds een eer vinden een bijdrage in De Nieuwe iGds geplaatst te krijgen; dat Dr. J.C. Hol schrijft:

De Binnengedachten kunnen de grondslagen voor een moderne Bijbel zijn; dat Dr. AE.W. Timmerman spreekt van Kloos' ‘bekende vriendelijkheid, onpartijdigheid en scherp kritiesche blik; dat H. Marsman schrijft: Hartelijk dank ik u voor de ernstige, welwillende beschouwing van mijn werk; Uw oordeel in deze dingen is mij van veel waarde; dat Gerben Colmjon zoo vriendedelijk was hem mee te deelen, hoe zijn vriend Verbraeck zeide: Wat is zooiets wat Kloos schrijft, toch altijd aardig (en hij bedoelt met “aardig” dan: op een sprekende manier als *waar* aangetoond); wat doet dat toch veel *echter* aan, dan van welken jongere ook’, en met genoegen zegt hij dan: ‘Kloos heeft nog altijd geen zand in zijn oogen.’

Pol de Mont zegt van Willem Kloos: ‘hij, die nu reeds sedert haast een halve eeuw terecht doorgaat als de wetgever van den Ned. Parnas; de jonge dichter van Oosten schrijft: Zooals ik u reeds meer verklaarde, waardeer ik uw beslissingen bijzonder, niet alleen om de hooge poetische en technische waarde ervan, maar ook om het groot gevoel van persoonlijke belangstelling, dat uitgaat van uw begeleidende brieven, voor mijn werk en de wenken daarbij gegeven. Johan Schwencke zegt: Reeds op de H.B.S. ging er voor mij van uw naam een magische kracht uit; Uw beroemde sonnetten kende ik toen feitelijk nog niet, maar men voelt soms de grootheid aan, onbewust, door allerlei werkingen, onverklaarbaar. De schilderes Rosa Spanjaard schreef mij: Ik had de vorige week een heer, die voor mij poseerde, en uit 't hoofd de Binnengedachten van onzen zoo innig vereerden dichter voor mij reciteerde; is dat niet weldoend in dezen prozaïschen tijd? De jonge schrijver Ralph Springer roemt Willem Kloos' goedheid en geduld, en erkent, ‘dat de N. Gids vrijwel het eenige tijdschrift is, waar het werk van jongeren ernstig wordt gelezen’; bij een boekgeschenk schrijft Franz de Backer: Dit boekje, waarvoor u me kostbare wenken gaaft, bied ik u aan als een klein blijk van mijn vereering en mijn dankbaarheid; Herman de Man, na een hem door Kloos bewezen dienst vraagt hem te logeeren; Prof. de Hartog getuigt: Reeds jaren heb ik uw dichtergaven gewaardeerd; het is mij een voorrecht u deze mijn waardeering eens te mogen uitspreken. J.S. Witsen Elias schrijft: Dat juist u, wiens verzen mij zoo innig dierbaar zijn,, mij den eersten stap in het openbare

literaire leven deed maken, zal ik steeds met groote vreugde en dankbaarheid gedenken. H.W. Sandberg doet de typische mededeeling, dat zijn vader koud bleef bij al zijn literaire successen, ‘maar toen ik hem laatst vertelde, dat *U* een gedicht van mij had aangenomen, imponeerde hem dat geweldig. Bij den naam “Kloos” ging hem een licht op en sindsdien vertelt hij aan familie en kennissen, dat ik een dichter ben.’ De zeer jonge auteur Jacob Hiegentlich schrijft: 't Is tans bijna zeven jaar geleden, dat ik met bevende vingers en opgewonden van geluk uw beminnelijken brief, den brief van mijn grootsten Dichter (naar aanleiding van mijn schamele jeugdpoëzie, ik was net dertien) mocht lezen. De veelgelezen schrijver C. v.d. Pol zegt: Voor de klacht aan 't slot van No. 371 van ‘Binnengedachten’, is, het moge u troosten, geen reden. U hebt niet-te-registreeren resultaten bereikt, zelfs onder de leege sputteraars. Prof. Faddegon verklaart: Het doet mij heel groot genoegen, dat U de beide verzen wilt publiceeren, ook prof. Uhlenbeck, dien ik vanmiddag sprak, toonde zich daarmede zeer ingenomen. Mr. Benno Stokvis schrijft: Opname juist in De Nieuwe Gids stel ik op den hoogsten prijs. Ben van IJsselstein zegt: Met uw schrijven was ik buitengewoon ingenomen; het feit, dat U het eerste hoofdstuk van Neshmet kunt waardeeren, was mij zeer aangenaam. De jongeren hebben de gewoonte om te spreken over de wijsneuzigheid der ouderen, wanneer de critiek der ouderen slecht is..... maar ze vinden het in den grond van hun hart hoogst aangenaam, wanneer de ouderen hun werk op prijs stellen! Wouter Hulstijn getuigt: Op mijn kloppen hebt gij open gedaan: ik voel mij gelukkig, dat gij Doorschijningen voor De Nieuwe Gids hebt aangenomen; de prijzende woorden aan het eind van Uw brief troffen mij warm en op de juiste plaats..... Roel Houwink zegt: Uw oordeel stel ik bijzonder op prijs en niet minder de groote welwillendheid, waarmee u mij steeds bejegent..... Ik stel de hoogste prijs op een goede verstandhouding met - hoe snel de tijd - ‘ouderen’. Uw zoo uitvoerige bespreking van mijn werk heeft mij bijzonder goed gedaan en heeft mij *veel* geleerd. Het is zoo'n heerlijke aanmoediging, wanneer er zoo ernstig en zoo diep-gaand over je werk geschreven wordt, wanneer het door een oudere geschiedt, die rijp aan kennis en ervaring is.....

Zal ik nog voortgaan en nog méér oordeelen van zeer jongeren

citeeren? Ziehier dan eenige losse grepen. ‘U kunt zich misschien indenken, welk een waarachtige waarheid en zekerheid iemand in handen houdt met uw onfeilbaar oordeel.....’; ‘Ik weet, dat ik aanklop aan de deur van 't Sanctum Sanctorum der Hollandsche Kunst, maar 't geloof laat mij niet los, dat men mij juist *hier* niet zal terugzenden’; ‘Ik stuur mijn verzen naar De Nieuwe Gids, omdat Uw tijdschrift mij het meest bevredigt, omdat het 't eenige literaire periodiek is, waar ik me in vinden kan.’ ‘Tot de erkenning gekomen, dat in de kringen der z.g. jongere dichters en critici een wanhopige kliekgeest heerscht en door een uwer laatste uitspraken in De Nieuwe Gids gedwongen zijnde, uw zuiverheid in het beoordeelen van poëzie nogmaals te aanvaarden, heb ik het gewaagd aan U te schrijven.’ ‘Voor de mannen van 80 heb ik warme belangstelling. De gedichten van Hélène Swarth, en vooral Kloos' verzen reken ik tot de mooiste.’ ‘Ik ben uw jonge bewonderaar.’ ‘Mijn immer onbeperkt vertrouwen in uw literaire onpartijdigheid en onbevooroordeeldheid.’ ‘Daar ik in u een zeer groot kunstenaar erken, hecht ik aan uw oordeel ook groote waarde.’ ‘Gij zijt voor mij de Zeus onder uwe tijdgenooten, de grootste en gaafste der Tachtigers’. ‘Mijn verzen stuurde ik U, omdat Uw tijdschrift mij het hoogste is.’ ‘Ik ben nog maar ruim 20, maar door ernstige studie hoop ik het nog eenmaal zoover te sturen, dat ik van De Nieuwe Gids de ridderslag van 'n opname mag ontvangen.’ ‘Ik houd er aan U van harte te bedanken voor Uw vriendelijke belangstelling, en hoop een volgend maal de zeer door mij op prijs gestelde eer te erlangen van een opname mijner verzen.’ ‘Tot wien kan ik mij met meer vertrouwen wenden dan tot U, onvermoeiden zielenzoeker in elk letterenlichaam?’ ‘Noem onder de jongeren eens een vers, dat even goed is als een gedicht van Kloos of Hélène Swarth!’ ‘Zoudt U zoo goed willen zijn me Uw oordeel te geven? Het is mij zeer veel waard.’ ‘Ik kan U niet zeggen, hoe blij ik was met Uw vriendelijk en eerlijk schrijven en met Uw raadgevingen.’ ‘Natuurlijk ga ik accoord met de door U voorgestelde veranderingen, wat U doet *is* goed.’ ‘Met groote dankbaarheid merk ik steeds weer, hoe groot Uw geduld is.’ ‘Ik adoreer uw Goddelijke verzen.’ ‘Gaarne zou ik een oordeel ontvangen van den dichter, die nu reeds meer dan veertig jaren op de commando-brug staat der Nederlandsche literatuur.’

‘Ik dank U voor Uw welgemeend en hartelijk schrijven.’ ‘Wat U mij met Uw rustige woorden geeft, gaf me tot dusver nog niemand.’ ‘t Is nog niet veel, wat ik U zend, maar wat ik heb, dat leg ik aan Uw voeten neer uit dankbaarheid voor al 't schoon, dat ge mij gegeven hebt.’ U wilt mij wel gelooven, als ik U zeg, dat ik in U altijd den grootmeester heb gezien.’ ‘Och, u hebt betere verzen ontvangen, maar geen der jongeren kan U zoo hebben liefgehad als ik.....’

Zal ik voortgaan? (Onophoudelijk komen dergelijke brieven in, en ik bewaar ze allen, als zoovele bewijzen voor Willem Kloos' belangstelling in het jongere geslacht, en voor de erkentelijkheid, waarmee dit veelal reageert.) Maar het is, geloof ik, wel genoeg. En ook zal ik niet de vele lofdichten citeeren, die voor mij een even aangenaam als aandoenlijk bezit zijn!.....

De manieren, waarop de inzenders zich wenden tot de redactie varieeren zeer. Sommigen schijnen een redactiebureau als een soort kantoor te beschouwen en zetten boven hun brieven: L.S. of M., anderen voelen zich vertrouwelijk en schrijven: Waarde Heer, en de meest enthousiasten weten in Willem Kloos hun vriend, en schrijven dientengevolge: Beste vriend, of zelfs Lieve vriend.

Hoe zonderling en averechtsch sommige menschen oordeelen, moge het volgende bewijzen.

Een inzendster, die al herhaaldelijk door De Nieuwe Gids geweigerd was, werd boos, en schreef aan den redacteur: ‘of zij soms stond op de zwarte lijst van D.N.G. Zij zou dit gaarne weten, want dan zond zij niet meer in.’ De meeste redacties zouden een dergelijke beleedigende insinuatie geen repliek waardig hebben gekeurd; Willem Kloos evenwel had nog de beleefdheid te ant woorden en zond de schrijfster een briefkaart (zij had geen postzegel ingesloten) met de mededeeling, dat De Nieuwe Gids geen zwarte lijst bezit, want zich met dergelijke practijken niet ophoudt. Tot onze groote hilariteit kwam hierop een schrijven van den echtgenoot dier dame, die in donquichottische ridderlijkheid meende zijn eega te moeten verdedigen, en het aldus deed: ‘Mijnheer, Mijn eerste impuls was om Uw onbeschofte briefkaart te retourneeren. Bij nader inzien is het echter wel aardig om dit als ‘document humain’ te bewaren, en het nageslacht te toonen op welke wijze de heer Kloos, ‘de Nieuwe Gidsman, die eenige goede

sonnetten schreef, een vrouw op een briefkaart antwoordde. Bschaving en beleefdheid laten inderdaad niets te wenschen over.'

Jammer, dat zulke begrips- en fatsoenslooze correspondenten zoo zeldzaam zijn; zoo'n vroolijke ondervinding was anders nog eens een leuke afwisseling!..... Maar het koddigste van deze historie is wel, dat dezelfde inzendster een poos later opnieuw een bijdrage instuurde (het was een vertaling, en De Nieuwe Gids, die haast nooit plaats heeft voor vertalingen, kon haar niet aanvaarden), en antwoord vroeg..... op een briefkaart. Een *amende honorable* misschien?.....

* * *

Een correspondent uit Bohemen schreef op het adres: 'Herrn Willem Kloos, berühmter Dichter, Leiter der Zeitschrift De Nieuwe Gids, Verfasser der Letterkundige inzichten en vergezichten'.

De belangstelling van het buitenland in De Nieuwe Gids is overigens zeer groot. De Nieuwe Gids is het eenige orgaan, dat bijdragen krijgt van Amerikanen, Engelschen, Duitschers en Franschen, en correspondentie onderhoudt zelfs met Deensche dichters etc., terwijl de Engelschman Russell naar aanleiding van de plaatsing zijner dissertatie in De Nieuwe Gids schreef: I should like to mention this fact to the University (van Glasgow) as it would certainly count in my favour, that the leading review of Holland so honours it, en in het leerboek voor de Holl. taal der Universiteit van Cambridge leest men: The Nieuwe Gids is still the organ of young Holland, *and one of the foremost reviews of the world.* Ook werd Willem Kloos benoemd tot eerelid der Engelsche P.E.N. Club.

Doch het meest frappante van al is, dat een geborene uit het verre China tot ons is gekomen, en met een zeldzaam-fijne intuïtie, een absoluut zuiver zielsgevoel het werk en den persoon van Willem Kloos begrijpt. Na zijn ontmoeting met hem schreef Khouw Bian Tie: 'Sereen Mensch, weet, dat er zeer velen zijn, die U een hooge veneratie toedragen, en U in stilte zegenen.' En aan mij schreef hij: 'Wat mijn brandende bewondering voor het werk van Uw man betreft, Mevrouw, ik geloof, dat ieder *onbevangen* mensch haar voelen *moet.*'

Men vraagt zich af, waar de belangstelling van het buiten-

land zoo rijkelijk tot ons komt, wat de reden kan zijn, dat De Nieuwe Gids en zijn arbeid in Nederland-zèlf zoo vaak werd miskend. Het feit, dat na de oprichting tallooze andere tijdschriften verschenen uit het niet en weer oplosten in het niet (want welke Hollandsche literator heeft niet zijn eigen revue'tje gehad?) verklaart veel, zeer veel, maar natuurlijk niet alles. Het is nu eenmaal een feit, dat de wereld een man, die slaagt, dat niet vergeeft, en dat succes altijd wrok en jaloezie en rancune wekt. ‘On ne nous pardonne ni nos talents, ni nos succès, ni nos amis, ni notre mariage, ni notre fortune, il n'y a que la mort qu'on nous parpardonne et encore. (Les pensées d'une reine.)

Maar er is nóg een reden, waardoor miskenning ontstaat bij de pers, en die is, dat de journalistiek niet voldoende kennis neemt van hetgeen zij beoordeelt. Om elk bekend auteur weeft zich een traditie en deze traditie acht de journalist (de goeden niet te na gesproken) voldoende om er zijn uitspraken op te gronden. Zoo'n “bekend” kunstenaar nog te lezen, waarvoor zou dát noodig zijn? Men *“weet”* immers van te voren reeds, wat men van hem te verwachten heeft. Vele journalisten begaan de groote fout, die hun critiek volstrekt onbetrouwbaar maakt, van in 't geheel *niet,* of maar half te lezen, en tóch boudweg hun oordeelen in het licht te geven, die gedekt worden door het gezag van de krant. “Les journalistes sont comme les mouches, rien ne leur est sacré.” Zonder zèlf eenige kennis of belezenheid of ontwikkeling te bezitten, en zonder den tijd te hebben, zich die te verwerven, wordt door hen met veel positiviteit georakeld, etiketten opgeplakt, brevetten uitgedeeld over mannen en vrouwen, die hun heele leven hebben gewerkt in het door hen beoefende kunstvak, en wier ernstige arbeid door een oppervlakkigen en onkundigen persman met een enkel nonchalant woord terzij wordt geschoven. Ware het niet, dat de journalistiek zulk een ephemere uiting is, (en hierdoor komt het dan ook, dat de grootste journalisten na hun dood, *onmiddellijk* zijn vergeten, en zelfs zóó, dat men weldra hun namen niet eens meer kent) en ware het niet, dat het kunstwerk blijft bestaan en dat de tijd tenslotte alles in het reine brengt, er zou een ernstige actie moeten worden begonnen, om te bereiken, dat, evenals in het buitenland, aan de Hollandsche courant slechts *geschoolde krachten* worden verbonden.

Nu dit in Nederland vooralsnog niet mogelijk blijkt, en aan jongelieden, zóó van de schoolbanken (voor de journalistiek behoeven geen examens te worden afgelegd!) een “groot woord” over ouderen en wijzeren en beteren en meer-kunnenden en meerwetenden wordt veroorloofd, moeten de kunstenaars hun ziel maar in lijdzaamheid bezitten en denken: Was die Zeitung von dir meint, gibt's dir etwas Kummer, denke: morgen schön erscheint eine andre Nummer’, en voorts maar geduldig journalistieke blunders recht zetten. Dr. AE.W. Timmerman vertaalde een Hymne van Homerus, welke vertaling hij aan mij opdroeg. ‘Aegidius W. Timmerman zingt Homerische hymnen, die hij opdraagt aan Jeanne Kloos,’ zegt *unverfroren* de journalist. Een andermaal (ik citeer de courant): ‘Interessante Flanor-herinneringen, waarin deze o.a. zegt, dat, wanneer Flanor nooit had bestaan, De Nieuwe Gids wellicht nooit zou zijn opgericht,’ waarop Dr. Mendes Da Costa er de courant attent op maakte, dat hij juist het tegengestelde had gezegd, n.l. dat het *onzin* ware te beweren, dat De Nieuwe Gids uit Flanor zou zijn voortgesproten!..... Een andermaal beweert een journalist, dat *De Nieuwe Gids* zich het flauwe grapje over Couperus' Williswinde veroorloofde, dat indertijd in *De Kroniek* heeft gestaan. Een andermaal bespot de journalist Hélène Swarth, die Morie Metz-Koning zou hebben genoemd ‘een maagdeken onbedorven, in de sneeuw van haar reinheid gestorven’, terwijl *overduidelijk* in het vers staat te lezen, dat de dichteres haar jong gestorven zusje aanspreekt, en deze vraagt de overledene ‘tot den Hemel te geleiden, dat zij nooit meer verlange naar de aarde’. Een andermaal beweerde een journalist, dat de heer Tersteeg mijn roman De comedie der liefde sterk had afgekeurd, waar op de heer T., wiens bespreking integendeel zeer waardeerend was geweest, deze fout door de courant deed redresseeren, terwijl hij mij persoonlijk schreef: ‘Er zijn recensenten, die minder nauw van geweten zijn bij het lezen.’ Maar het mooiste maakt het een onbekend journalistje, die, van niets op de hoogte, den bekenden Dr. Gerversman, leeraar H.B.S., houder van lezingen, schrijver van het artikel over August van Groeningen, auteur van verschillende boeken, *identificeert met Willem Kloos!!* Een dergelijke weergalooze brutaliteit zou treurig wezen, indien zij niet zoo belachelijk ware. Evenwel is het

een bedroevend staaltje er van, op welk peil sommige couranten-redacties staan, om dergelijke leugenachtige onbeschaamdheden toe te laten.

Stond de journalistiek in Nederland op een hooger peil, dan zou het niet mogelijk zijn, dat oude, over het geheele land gelezen bladen verdwenen, en dat vele anderen op hun grondvesten wankelen. De eenige remedie, die hiertegen bestaat, is: alleen menschen van waarachtige eruditie, inzicht en kunde aan het orgaan te verbinden, en alle onbekwamen, die onwetendheid denken te kunnen vervangen door onbeschofte brutaliteit, zorgvuldig te weren. Maar zal dit in het kleine Nederland ooit mogelijk zijn.....?

En waren het nog maar alleen de journalisten, die niet lezen, geen kennis *nemen*, geen kennis *hebben* en toch over alles babbelen, het zou nog zoo erg niet wezen. Maar zelfs menschen van studie willen soms artikelen schrijven, en zelfs dissertaties opstellen, zonder het minste besef van het onderwerp, waarover zij schrijven. Eén ontstellend voorbeeld zal ik hiervan geven. Een jong literator, overigens een sympathieke persoonlijkheid, zonder bewusten kwaden wil, wenscht te promoveeren op een studie over 80. Onderzoekt hij hiervoor de bronnen, leest hij de geschriften door de tachtigers gepubliceerd? Men zou veronderstellen, dat *dit* wel de eerste vereischte was. Welneen. Wat doet hij? Hij stuurt aan mijn man lange vragenlijsten, welke deze in te vullen heeft, en waar o.a. in voorkomt: Wat werd eerder geschreven Okeanos of Persephone? een kwestie, welke reeds in een der allereerste deelen van mijn man's Literatuurgeschiedenis is verklaard en uitgemaakt!..... Ook vraagt hij: hoe kwam u er toe, Duitsche verzen te schrijven? wat mijn man *juist in een der vorige N.G. afleveringen uitvoerig had verteld!.....* Deze student *leest* niet De Nieuwe Gids, *leest* niet Willem Kloos' letterkundige historie, maar een dissertatie zal hij schrijven - helaas, op welke onvoldoende gegevens!.....

In de October-aflevering (1928) van De Nieuwe Gids vertelde onze uitgever, hoezeer dit tijdschrift in het brandpunt der algemeene belangstelling staat. En dit is de exacte waarheid. Er kan geen, zelfs het onbeduidendste stukje over literatuur worden geschreven, of De Nieuwe Gids en de mannen van 80 worden er, tot vervelens toe, met de haren bijgesleept. Het is voor een *outsider*

als ik, (die vrijwel alle Nederlandsche maandperiodieken en vele weekbladen en couranten onder de oogen krijgt) lachwekkend om te zien, hoe de literatoren door den naam Nieuwe Gids worden gehypnotiseerd, dat zij dien niet uit hun geschriften *kunnen* weglaten; hetzij ze hem loven, hetzij ze hem laken, de beweging van 80 schijnt zulk een fascineerenden invloed te hebben, dat zelfs het onbeduidendste schrijvertje er door wordt gehanteerd!..... hetgeen voor de betrokkenen natuurlijk zeer vleiend is, maar ook wel eens encombrant en dikwijls lichtelijk ridicuul!.....

En niet minder lachwekkend is het excuus, dat men door sommige jongeren hoort uiten, als zij opponeeren tegen het bestaande Nieuwe Gids-gezag: ‘U bent als jong literator ook wel tegen uw ouderen opgetreden,’ waarin de jeugdige schrijver, in grappige naïefheid, niet eens bemerkt, dat hij door zoo'n gezegde zich op één lijn stelt, en zich dus *mir nichts dir nichts* promoveert tot een Van Deyssel of een Willem Kloos!.....

Het is een feit, dat de Nieuwe Gids, waaraan Nederland zijn algeheele vernieuwing te danken heeft (De Haagsche Post spreekt over *de geheele opleving van Nederland's nationaal leven sedert het bekende jaar 80)* altijd een absoluut onafhankelijk standpunt heeft ingenomen, dat zijn redactie *nooit* de pers heeft gevleid of achterna geloopen, en ook nooit aan een schrijver om bijdragen heeft gevraagd. De Nieuwe Gids is in de meer dan veertig jaren van zijn bestaan krachtig genoeg gebleken, om het buiten den steun der pers te kunnen stellen, en de bijdragen van allen, die graag in De Nieuwe Gids willen schrijven, stroomden steeds zoo overvloedig toe, dat er altijd met de plaatsruimte gewoekerd worden moet.

* * *

Het is mij werkelijk een behoefte geweest dit alles eens te zeggen, en het was mij een geluk het onder de aandacht van het publiek te hebben kunnen brengen in deze feest-aflevering. Het leven van een groot man is nu eenmaal, - de onredelijkheid der wereld schijnt dit noodzakelijk te maken, - een moeilijke taak; die taak, voor zoover mijn krachten reiken, met mijn lieven man te hebben gedeeld, en misschien enkele steenen van zijn pad te hebben weggeruimd,, is mijn blijde voldoening, en tegelijk mijn dankbare trots.....

Niets dan 'n lach
schets door Joan C. Hol.

Uit Steven's dagboek:

‘Eefje zegt: Alkmaar, Haarlem in 't klein; Utrecht, Haarlem in 't groot. De heele Eefje: ziet alleen de grachten, is uit den polder.

Utrecht: stad van studie, orthodoxie, goede muziek; rij-academie, jaarbeurs, aristocratie, steile buitenplaatsen, groote vermogens liefst buiten Utrecht verteerd: Hollandsch Bazel.

Haarlem: voorstad levendig; Halsen, bollencultuur, kleurig; zee, duin, Spaarne, banken, industrie, kunstnijverheid; gezeten burgers naar modernen trant, al wat geest of lichaam begeert; per tram naar wereldstad, zonsondergang in Zandvoort.

Alkmaar: Langstraat, oude geveltje's, water; Fnidsen-Venetië; Vrijdags: room-kazen vliegen van karren; naar waag op baren door kleurig-gehoede dragers, langzaam, statig, op 'n drafje, twee aan twee; trotsch gilde, verzacht door water, zonneschijn, carillongetinkel.

Dat alles ziet Eefje niet. Zij ziet dimensie's: groot, klein; veel en weinig; 't laatste vooral. Haar ouders: moeizame boeren hun leven lang. Rijk stierven zij; ook het tellen erfde Eefje.’

Zij was door tante Bep gestuurd, haar pleegmoeder, naar Steven en Mien. Maar Eefje wilde niet in Versonnex, dorp bij Palésia, ging naar de stad.

Daar had ze gelijk in. Ongelijk had ze, dat ze alles afsloeg, wat Bep als hulp voor haar bedoeld had: - O nee, dank u; dat kan ik zelf wel.

Breed en zwaar, die Eefje; klein hoofd op vleeschige nek.

Eigenlijk was het hoofd niet klein, leek maar zoo door de onderhouw, die erg forsch en stevig was. 't Neusje gering, verongelukt, overdreven dun na breede vleugels; en 't voorhoofd plat. Weinig plaats voor hersenen, veel voor hart. Eefje had gevoel: voor natuur, voor muziek; en veel gevoel van eigenwaarde. Daarom jammer, dat zij niet bij Bep's broer ging, zooals Bep bedoeld had. Of althans zich niet raden liet door hen die kennis hadden en ervaring van land en luiden.

Eefje dee zóó: ze ging in een vreemdelingen-pension buiten Palésia, van daaruit familie zoeken om bij in te wonen; familieleven als bij tante Bep. - Nee, geen advertentie (‘sparen’, zeiden al Eefje's voorouders), door aanbeveling.

Uit de adres-lijst prikte zij 'n juffrouw voor het Fransch; liet door deze zich 'n pension opgeven (dat noemde ze ‘aanbeveling’) met familie-leven. Het laatste op 't papier in alle pension's, ook de onfamiliaalste; dat wist Eefje niet.

In 't vreemdelingen-pension woonde Frits, Steven's jonge vriend; daarom had Steven het ook aanbevolen. Eefje had aangenomen omdat zij niets anders wist. Frits was er reeds jaren, een der oudste gasten; kende iedereen, zou haar voorstellen, trait d'union zijn. Reeds dadelijk vroeg hij Eefje mee naar symphonie-concert waarvoor hij plaatsen had: Durigo, Lied von der Erde. Eefje vond 't ‘zalig’, sprak van kaartje overnemen (zoo'n vreemde meneer!), maar dat kon niet; Frits had ze zelf gekregen.

Steven, voor 't concert overgekomen, merkte in de pauze al dat er iets haperde.

Frits wist waar Steven zat, kwam geirriteerd hem halen: - Ik had 'n kaartje over, heb 'r maar meegenomen.

Eefje was erg hartelijk, bracht vele groeten over van familie, maar tegen Frits zei ze geen woord.

Den volgenden dag, Zondag, bracht Eefje bij Mien en Steven door. Na 't eten kwam de bom los. Mien vroeg: - Hoe heeft Frits je bevallen?

- Nou, om u de waarheid te zeggen, heel matig; hij weet absoluut niet hoe 't hoort.
- Verwondert me, zei Steven. Bergman is van heel goede familie.
- Wat is er dan gebeurd? vroeg Mien bemiddelend.
- Hij heeft me zoo maar aangesproken en zich pas later voor-

gesteld. Niet eens in de eetzaal, op de trap kwam-i achter me aangesprongen: - Heeft meneer van Gent al getelephoneerd?

- 't Was natuurlijk beter geweest in de eetkamer, zei Steven, maar dat voorstellen zou 'k niet te zwaar opvatten.

- Wel ja, vergoelijkte Mien, Frits is hier met zijn zuster geweest en heeft haar heelemaal niet voorgesteld; we wisten immers wie ze was.

- Ik heb 't geducht kwalijk genomen, hield Eefje vol; we hebben de heele avond geen woord tegen mekaar gezegd.

- Erg gezellig, vond Steven; jullie leken net 'n echtpaar de dag voor de scheiding.

- In dat geval was ik liever niet meegegaan, vond Mien; je kwam net van de reis, had best kunnen zeggen dat je moe was.

- Daar hè'k niet an gedacht, riep Eefje opgewonden, maar van morgen ben ik direct naar madame Enderli gegaan, de weg naar de trein vragen; toen meneer Bergman kwam, kon 'k zeggen: dank u, ik weet 't al.

- Heb je dàt gedaan? vroeg Steven ontstemd.

- Natuurlijk.

- Vind je dat natuurlijk? Ik had hem expres gevraagd, je te recht te helpen.

Eefje's ideaal was: alles zelf te doen, nooit raad aan te nemen. Op reis wilde ze ook geen aanbeveling: hôtel of kamer zelf zoeken. Steven sprak ervan, met Mien naar Spanje te gaan voor 'n dag of tien. - Mag 'k mee, vroeg Eefje naief. Steven zei niets, vond Eefje heelemaal niet geschikt. Iets later vertelde hij van Rome. Toen hij er voor 't eerst kwam, had hij 'n aanbeveling van een Turijnsch koopman dien hij in een pension ontmoet had. Die had aan zijn agent geschreven.

- Tien minuten na aankomst zat ik in Rome bij die agent op kantoor, maakte kennis met z'n vrouw en z'n zwager. Ze vroegen me uit over Holland: - brava gente, gli Olandesi! De zwager informeerde, hoe ik over de vrouwen dacht, of hij me daar óók moest introduceeren. De jonge vrouw keek vol spanning het antwoord van m'n lippen; ze leefde op, toen ik zei dat ik daar niet voor gekomen was.

- Ha ragione; è brutto, brutto!

Eefje had 'n mondje getrokken. - Ja, zei Steven, de Italianen zijn niet hypokriet; ze staan dichter bij de natuur dan wij. Maar

let nu eens op: ik had een Romeinsche familie in haar intérieur gezien, al dadelijk wat Italiaansch gekoeterd en 'n stukje volksziel leeren kennen. Want 't waren eenvoudige menschen. Ze brachten me naar 'n hôtel waar het goed was en ik niet werd overvraagd. Als 't beter uitkwam, hoefde 'k er niet eens te eten. In die tusschentijd was jij met 'n taxi door heel Rome gejaagd van 't eene volle hôtel naar 't andere ('t was Paschen), maar je had niets gezien van wege de préoccupatie. Ten slotte was je duur en slecht te recht gekomen.

- 't Kan zijn, antwoordde Eefje, 'k doe 't toch liever zelf.

- Dat weet ik, zei Steven. Hij had haar voorgesteld met haar naar de bibliotheek te gaan, naar de leeskamer waar tijdschriften in alle talen lagen over muziek, kunst en literatuur. Daar kon Eefje op de hoogte komen van al wat er op geestelijk gebied gebeurde. Zij moesten een kaart halen bij de directie; op vertoon van haar pas werd die dadelijk gegeven. De leeszaal kostte entrée, 25 dagkaartje's voor twee frank vijftig. Hij zou haar wijzen waar de muziektijdschriften waren.

Nauwelijks had Steven uitgesproken: - O nee, dank u, dat kan ik zelf wel.

- Ik ben 'n boon als ze er heen gaat, zei Steven toen Eefje weg was; 't zou toch zoo goed voor haar zijn.

* * *

Eefje had een moeilijken tijd achter den rug. Zij was geëngageerd geweest met 'n jonkheer, meester in de rechten, die in haar dorp burgemeester was. Orthodox, 'n beetje traag, neurasthenisch door al te uitgevierde jeugd, was hij blij Eefje te vinden, bij de geringe keus buiten. Haar klein vermogen, 'n zes à zevenduizend pop jaarlijks, kon hij ook gebruiken. Zij werden het eens, maar hij kon niet besluiten te trouwen. Hoewel 't bij haar leeftijd en zijn positie voor de hand lag. Na anderhalf jaar maakte hij 't weer af. De menschen die eerst eenstemmig hadden geroepen: - Waar wachten ze op? waren het nu niet eens. Sommigen schreven het aan Eefje's manieren toe, anderen aan Ds. Verebank's theologie. Beide partijen hadden gelijk. Jonker van Lunteren was zeer met den predikant bevriend, de eenige waar hij op zijn dorp mee om kon gaan, en had zich door dezen in de godgeleerdheid laten sleepen. Hij stamde uit conservatieve familie, had daar zijn burgemeestersambt aan te

danken en zeurde Eefje net zoo lang over genade en voorbeschikking aan haar hoofd, tot zij er niet meer van sliep en het een geluk was, dat het engagement af ging. Met theologische disputen en lectuur was 't nu meteen uit. Eefje was geloovig, maar op 'n andere manier, door natuur, niet door afkomst. Ze was vrijzinnig; - uit gebrek aan consequentie, zei Ds. Verebank.

Toch was het heel moeilijk voor haar, dat de toekomstdroomen van ‘mevrouw de burgemeester’ in eens uit waren en de liefde-instincten, die met alle heftigheid hunner krachtige ongereptheid zich op den jonkheer hadden geconcentreerd, nu richtingloos braak lagen. Wel had zij tante en oom Bep nog, en haar eigen zuster met de lieve kinders, maar die konden nu niet helpen. Zelf moest ze er zich doorslaan. Eefje stond als gesloten te boek. Wanneer je 'n flesch omkeert en er komt niets uit, kan 't zijn dat er 'n stevige stop op zit; 't kan ook zijn dat ze leeg is. Hoe dit zij, Eefje voelde instinctief, dat ze alles alleen te boven zou komen door er over te zwijgen. Over erotische teleurstellingen te klagen, vond ze ook smakeloos. Zij was al vier en dertig, ze zweeg en ging naar Zwitserland. Eerst bij de nichtje's die een pension hadden op een berg in 't Berner Oberland. Zij vond het er vreeselijk. Die nichtjes hadden van allerlei voorgespiegeld dat niet uitkwam. 't Was een boerenchalet, vervallen, zonder eenig comfort; Interlaken in den winter bijna niet te bereiken. Zij was en bleef de eenige pensionnaire; aan wintersport dee ze niet, dansen kon ze niet; soms gluurden ze als schooiers door het hek naar 't palace-hôtel, wanneer er dancing was. Ook kibbelden de nichtje's te veel over 't huishouden en zeiden mekaar geducht de waarheid. Dat was zoo erg niet, maar Eefje was er niet aan gewend. Thuis op de boerderij was vader's wil wet geweest; verder heerschten gewoonte en traditie. Was je 't niet eens, dan dee je 't toch maar en je zweeg. Bij haar pleegouders ging het liefderijk toe en toegevend. Tot het uiterste doorgevoerd liberalisme; volop vrijheid, nooit 'n aanmerking of berisping. Altijd het beste in de menschen verondersteld en daarom ook gevonden. Een heerlijke, stralende jeugd had Eefje zoodoende gehad, maar slecht was ze voorbereid op het leven. Menschenkennis geen zier opgedaan; nooit was er iets van haar verwacht of verlangd. Al hun zorg en liefde hadden de kinderlooze Bruining's op haar geconcentreerd, haar alles gegund, in alles toegegeven. Met haar geld gelukkige gezichten te maken, had Eefje

niet geleerd. Zij wist precies wat ze van de menschen kon verlangen wanneer ze betaalde (zóóveel boereninstinct had ze nog), maar dat er in anderen óók iets omgaat, dat er van haar ook eens iets kon verwacht worden, op die gedachte kwam ze niet.

De groote steen des aanstoots bij de nichtje's was de hond, een half-ras wolfshond, die konijnen dood beet en niet duldde dat men ook maar gekscherend naar Truus wees. Co, de jongste, was voor Poetsch niet bang, joeg hem terug; maar Eefje had 'n zwak zieltje en kon er niet tegen. Ook de wekelijksche wassching van Poetsch in de badkuip vond ze onfrisch. Eefje's standpunt tegenover de dieren was dat van den employeur tegenover zijn geëmployeerden., niet het zorgende teedere luxe-standpunt van den stedeling. Loop of rij ook maar eens de polder door of loop 'n erf op: overal keffen en janken ze achter je aan, en zoodra er een loskomt, vliegt-i naar je beenen.

Ook het eten beviel Eefje niet: onsmakelijk opgedaan. De nichtjes kookten den heelen dag en zeurden erover, maar er kwam heel weinig bij te voorschijn. Dus bleef Eefje de twee maanden waartoe zij zich verplicht had, en verliet toen Truus en Co met het vaste voornemen nooit terug te komen.

Versonnex vond ze stil; zij wilde naar Palésia, de groote stad, het volle leven, daar had zij behoefte aan. Volkomen juist, zei Steven, hoewel 't hem speet voor Mien, die zich van Eefje's gezelschap veel had voorgesteld en 't geld in haar huishouden kon gebruiken. Als buitenkind trok Eefje het chalet in de buitenwijk aan, waar ze Steven's vriend vond. Had zij zich niet terstond met hem gebrouilleerd, tien tegen één, dat ze er gebleven was. 't Pension was voortreffelijk, de eigenaars de voorkomendheid zelve; de lastigste Hollanders waren er tevreden; wie overal wegliep, bleef in chalet Enderli. Maar Eefje's verhouding tot Frits Bergman werd spoedig onmogelijk. - Hij heeft me 'n paar maal zoo kalfachtig genegeerd, dat ik hem ook niet meer aankijk, vertelde zij.

- Jammer, zei Steven, hij had je zoo van dienst kunnen zijn; jullie waren zoo goed begonnen.

- Heelemaal niet! We zijn veel te hard van stal gegaan, de eerste avond al. Hij is ook zoo verwaand! Je moet 'm de eetkamer zien binnenkomen, 'n minister met z'n portefeuille. Dan wiegt-i

met z'n hoofd, kijkt over alle menschen heen en zonder wie ook te groeten gaat-i naar z'n plaats.

- Maar hij is toch goed met iedereen?

- O ja. Na 't eten zitten ze allemaal op de trap cigaretje's te rooken, dan praat-i druk en vrindelijk. Maar mij kent-i niet.

- Doe je dan niet mee? vroeg Mien bezorgd.

- Wel nee; ik ben de vreemde eend in de bijt. Ik zou ook niet willen; 'n fatsoenlijke vrouw rookt niet.

- Vroeger niet; nu wel, zei Steven.

- 't Is al haast weer voorbij, zei Mien.

- 't Is *mondain,* zei Steven.

- 't *Mondaine,* daar moet ik niks van hebben. Eefje schudde het af als 'n poedel die uit het water komt.

- 't Is amusant en soms heel mooi, vond Steven. 'n Goed gekleede Parisienne, 'n puur kunstwerk.

- Wel, wel, lachte Mien, Steven had geen koopman moeten worden.

- Ik vind 't vervelend bij Enderli, ging Eefje voort, ze zijn zoo kinderachtg. Er zijn Perziërs, Japanneezen; bravo, dacht ik, dan hoor je nog eens wat. Maar jawel, ze naaien mekaars beddegoed dicht en stoppen de sleutel van de Amerikaan weg. Dan staan ze voor z'n kamer te wachten, wat-i doen zal. 'n Geloop en gegichel op 't portaal....

- Daar heeft Frits ook van verteld. Wanneer 't hem verveelt, steekt-i z'n hoofd door de deur: - 'n beetje minder is ook goed!

- Ja, Bergman die heeft er slag van, behalve met mij, zegt Eefje bitter. 't Was er ook niets voor me; die Amerikaan doet niets dan paarden afrijden en zit iederen avond bij 'n Italiaansche.

- Zij is vijftig en hij zestig, zegt Steven, daar is nou heusch geen gevaar bij. Bergman vindt die Amerikaan heel interessant; die kent veel acteurs en kunstenaars. Hij en Bergman zijn de oudste gasten. De Amerikaan had 'n manie niemand n z'n kamer te willen laten, geen schoonmaakster, niets. Als hij ziek was, nam-i 't eten door 'n kiertje van de deur aan. Je begrijpt wat 'n boel dat werd.

- 'n Varkenshok, zei Mien.

- Nou, zoo erg niet; ze hadden 'n dubbele sleutel voor als-i uitging. Maar 't werd toch te lastig. Toen is Enderli energiek opgetreden: de kamer moest geregeld gedaan of de Amerikaan

weg. Die zat er twaalf jaar met al z'n rommel; hij gaf toe en is genezen.

- Nou ziet u zelf, wat 'n troepje, hield Eefje vol.
- En hoe bevalt 't je in je nieuwe pension? leidde Mien het gesprek af.
- Van 't zelfde laken 'n pak.
- Nou al?
- Er is 'n studente uit Berlijn, zoo'n forsche met 'n bubi-kop, die vervangt Bergman, isoleert me van de anderen. 'k Ben twee maal naar haar toe gegaan, 't helpt niets.
- Maar Eefje, riep Mien vol deelneming.
- Zoo een van ‘bitte recht sehr’, vroeg Steven.
- Ja, dat roept ze op commando-toon altijd door 't Fransch heen. Hoe weet u dat?

Steven haalt z'n schouders op: - Ze denken 'n heel typ' te zijn en zijn allemaal eender.

- Dan is Berlijn 'n lieve stad! Ze zit altijd met 'n cigaret en gesticuleert met 'n air.... Ze vindt zich 'n heele Piet in de muziek, maar nu ze merkt dat ik er óók wel iets van weet, durft ze niet meer te spelen. Rheumatiek, 'n kattevelletje om d'r arm.

Steven en Mien kijken elkander aan.

- Maar er zijn toch nog andere meisjes, zegt Mien.
- O ja, die dansen elken avond bij de phonograaf. 'n Paar keer heb ik er bij gezeten, toen werd 't me te vervelend; nou ga ik naar m'n kamer.
- Waarom leer je 't ook niet? zegt Steven.
- En wat doe je op je kamer? weert Mien af.
- Ik werk of ik lees; maar 't is er koud. Om zes uur gaat de centrale verwarming uit.
- Daar zou 'k dan eens geducht over klagen, raadt Steven.
- En gaan jullie nooit eens uit, allemaal samen?
- Ze gaan altijd naar de ‘cinéma’, dat bekonkelen ze achter m'n rug.
- Willen wij eens met je gaan?

Eefje trekt 'n mondje: - O nee, dank u; ik hou niet van de bioscoop.

- Soms is 't toch wel aardig, vindt Mien.
- Wanneer ze daar nou geen lust in heeft, hoeven we haar niet over te halen, zegt Steven; en wat doen jullie Zaterdag-middags?

- Dan gaan ze dansen in 't Grand-Hôtel, Zondags ook.

- Maar dat is hoogst fatsoenlijk, chic zelfs. Je zegt 't alsof ze aan de drank zijn, of iets dergelijks.

- Dat zijn ze ook. De Berlijnsche tenminste. Ze heeft wijn op d'r kamer en komt met 'n hoofd als vuur aan tafel. En mevrouw doet er niets aan.

- Wat moet ze er aan doen?

- Verbieden natuurlijk.

- De jonge lui van tegenwoordig laten zich nog al verbieden.

- Of naar huis schrijven.

- Dan raakt ze alleen 'n klant kwijt, dat 's alles.

- En nu raakt ze mij kwijt; niemand praat bijna met me. Van ochtend aan 't ontbijt lachten ze als dol; dat vind ik best, als ze maar zeggen waarom, dan kan ik meedoen.

- Waarom vraag je 't dan niet?

- Zeker net zoo'n flauwiteit als bij Enderli. Gister-avond na 't concert stonden ze in de badkamer op de jonge Engelschman te wachten. Ze hadden z'n pyjama verstopt en wilden hooren hoe-i vloeken zou. Eén stond er op 'n stoel, door het raampje kan je in z'n kamer zien.

Steven had er genoeg van; hij liep den tuin in.

- Vloeken ze dan? vroeg Mien.

- 'k Heb 't nog niet gehoord, maar ze zijn tot alles in staat. Laatst de Fransch-Zwitser, heelemaal niet *comme il faut*; ging zitten vertellen van iemand die hij goed gekend had, 'n vriend van z'n vader, en die nog vol liefde was, toen zijn vrouw daar niets meer van wilde weten. Geen liefkozing zelfs; over die jaren was ze heen, zei ze. Hij was nog jong voor z'n leeftijd en had er dol behoefte an. Eindelijk stiet hij op 'n jong ding zooals er veel zijn tegenwoordig, die hem 'n heel end tegemoet kwam. Hij werd zijn vrouw ontrouw met al het onverkwikkelijke dat erop volgt; want dat jonge ding liet hem ook niet los, hoewel ze hem op haar beurt bedroog. Wie had nu schuld, de man of de vrouw? Ieder moest het op de rij af zeggen. De meesten zeien: - de vrouw; één: - het noodlot; 'n ander: - de natuur. Toen 't aan mij kwam, zei ik: - 'k weet 't niet; ontrouw is altijd leelijk. - We vragen niet naar mooi of leelijk, riep er een, maar naar de schuld. - Elle a toutes les vertus, zei madame Mousinof. - Wie, de vrouw? vroegen allen. - Nee, zij; en ze knikte naar mij. Ze heeft me

naast zich genomen om me op dreef te helpen, maar ik voel, dat ze 'n hekel aan me heeft.

- Waarom dan toch? riep Mien bedroefd.

- Dat weet ik niet, maar 't mooiste komt nog. De Fransch-Zwitser ging door: - Stel de man heeft 'n zoon, die aardt naar zijn vader. Hij komt in precies dezelfde positie, maar heeft de droevige ervaring van zijn vader beleefd. Hij is wijs geworden en geeft niet toe, laat het meisje waarnaar zijn hart uitstroomt voorbijgaan. Hij blijft ‘trouw’. Maar als 'n worm knaagt het verlangen aan zijn leven; telkens beraamt hij er 'n eind aan te maken. Alleen uit slapte en sleur doet hij 't niet; hij is niet meer jong genoeg voor gewelddadige oplossingen. Is dat beter? Is ontrouw altijd leelijk, trouw altijd mooi? En de Fransch-Zwitser keek mij aan. - Ja, riep ik, altijd mooi; liefde is heilig, trouw ook. 't Was dwaas van me, dat voelde ik wel. De verteller deed alsof hij niets gehoord had: - Heeft liefde metaphysische beteekenis? vroeg hij. Ja, wanneer de zinnen bevredigd zijn. Ook wanneer ze 't niet zijn? Daar moesten we nu weer een voor een op antwoorden. - U gaat wat ver, zei madame Moesinof, in 't bijzijn van dames. - In de waarheid gaat men nooit te ver. - Dè waarheid? Bestaat die wel? vroeg meneer Moesinof; de één z'n overtuiging is den ander z'n dwaasheid; 't komt op de ervaring aan. - Juist; nu de rondvraag, riep de Engelschman. Mij werd 't te bar en ik liep weg.

- Hoe jammer, zei Mien, 'k had graag gehoord wat ze gezegd hebben, vooral ‘Bitte recht sehr’. Maar Eefje, wat heb je dat allemaal goed onthouden.

- 't Is pas gisteren gebeurd en ik heb er de heele nacht niet van geslapen.

- Waar heb je niet van geslapen? vroeg Steven die weer binnenkwam.

- Dat kan ik u onmogelijk vertellen. U mag 't ook niet doen, dreigde ze naar Mien, ze lachen me al genoeg uit.

- Waarover?

- Wanneer ik bijvoorbeeld de Joden verdedig.

- Hoe kom je daartoe?

- Er zijn veel Hollanders bij Moesinof geweest, dat zei de consul ook. - U bent goed te recht gekomen, die naam hoor ik voortdurend. Nou, één van die Hollanders heeft er verteld dat de Amsterdamsche Jodenbuurt zoo smerig is, dat de dokter op 'n

ladder klimt en door 't raam de tong van z'n patient bekijkt; hij is er vies van naar binnen te gaan en ook bang voor besmetting.

- Dat's natuurlijk 'n praatje, dat schrikt geen dokter af.
- Dat heb ik ook gezegd, en dat de Jodenbuurt heel zindelijk was.
- Ben je er wel eens geweest?
- Ja; niet heel ver.
- Je hebt immers de ‘Voyage de Shakespeare’ gelezen?
- Ja, maar 'k herinner er me niets van.

Mien en Steven keken elkaar weer aan.

- Sinds ik de Joden verdedigd heb, zijn ze allemaal spinnig op me, vooral meneer. Hij heeft al z'n geld in Rusland verloren en verbeeldt zich dat 't de schuld van de Joden is. Hij spreekt bijna niet meer tegen me. 'n Vreeselijke vent ook; beklaagt zich over 't eten, waar de gasten bij zijn. En hij heeft groot ongelijk, 't eten is zoo goed als 't maar kan.
- Dat heb je ten minste getroffen.
- Alleen 't *goûter* zonder boter vind ik vreeselijk.
- Eet je dan droog brood?
- Met jam en thee natuurlijk.
- Toen ik vroeger *en pension* was, kreeg ik om vier uur nooit iets, zegt Steven.
- Is 't *pain de ménage,* zooals dit? vroeg Mien, die er over dacht ook iemand in huis te nemen.
- Nee, 't is lang en dun.
- Dus *luxe,* constateert Steven; die Hollanders ook.
- Zonder boter kan ik 't er niet door krijgen, roept Eefje ongeduldig. Wanneer ik trek heb, haal 'k wel iets bij de bakker. 's Avonds na concert heb ik ook meestal honger.
- 'k Zal je wat meegeven, mèt boter hoor, plaagt Mien. Waarom neem je niet wat cakes voor 's avonds?
- Dan eet ik ze 's middags al op, bij 't werk.
- En wat zegt dominee Favarger daar wel van?
- Ik vertel 't 'm niet, hoor.
- Ga je er altijd nog heen?
- Elken Zondag. Ook op 't spreekuur geweest. Hij heeft me 't adres van 'n collega gegeven, om bij in te wonen.
- Dus je gaat weg bij Moesinof?
- Eind van de volgende maand.
- Dan ging ik liever dadelijk.

(Wordt vervolgd.)

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De Volkenbonds-conferentiën? Nu ja, misschien komt er op den langen duur voor de arme, haar spoor bijster geworden menschheid wel iets goeds van. Maar moed houden! Doch de conferentie der financieele deskundigen van overwinnaars en overwonnenen te Parijs, heeft opnieuw doen zien hoezeer de 'Vrede' van Versailles, nog erger dan de oorlog-zelf, haar een ramp geworden is. Met groote plechtigheid en praal is maarschalk Foch, ten slotte de opperbevelhebber der geallieerden en opper-overwinnaar, in Napoleons grafdom der 'Invalides' bij gezet. Hij zal wel een groot strateeg zijn geweest. De vraag kan hier niet worden beoordeeld. Maar niemand moet nu nog komen vertellen, dat de ongelukkigen, die den 'Vrede van Versailles' en de overige vredestractaten op hun geweten hebben, groote staats lieden zijn geweest. Want dit wordt hier met overtuiging ontkend.

Daar is dan nu weer die conferentie te Parijs van de financieele deskundigen der verschillende volken, bijeen gekomen om te bewijzen hoe dwazelijk de zoogenaamde groote staatslieden van Versailles maandenlang hebben getobt om Duitschland een tractaat voor te leggen, dat het voor alle eeuwigheid machteloos zou maken, o.a. door aan het Duitsche volk een fantastische geldelijke schuld op de schouders te leggen, bewijs van hun financieele verstandsverbijstering. Duitschland heeft geteekend. Duitschland moèst teekenen. Maar sinds ruim tien jaren is men bezig om aan die door Duitschland onderteekende schuldbekentenis eenige mogelijkheid van werkelijke aflossing te schenken. De oorspronkelijk-aangegeven, krankzinnige bedragen zijn reeds grootendeels verminderd, herleid tot zeer gewone onmogelijkheden, en moeten nog meer worden terug gebracht, wil de bedorven financieele toestand van alle oorlogvoerende natiën, en

dien der neutraal-geblevenen er bij, - bedorven met uitzondering van de financiën der Vereenigde Staten en van Japan - weer eeniger mate vlot geraken. De lezer zal hier niet vermoeid worden met cijfers. Zeven en dertig jaren lang zou het Duitsche volk krom moeten liggen, schoon zijn deskundigen er in toestemmen om het gedurende dit aantal jaren den last op te leggen van een af te betalen schuld van 1650 millioen gouden Marken. Een belachelijk bagatel, in vergelijking van de fantastische lasten door de Versaillaansche vredesmannen bedacht. Een der onderhandelaars, lord Revelstoke - firmant van de beroemde Londensche bankiers Baring-brothers - is onder de onderhandelingen dood gebleven. Zijn zwakke hart heeft hem begeven. Het staat te vreezen, dat zich in de naaste toekomst nog wel meer zwakke harten zullen begeven van groote financiers, die tot de erkenning komen, dat het met het tegenwoordige economische systeem, dat de wereld beheerscht, doch niet voor alle eeuwigheid beheerschen zal, naar den kelder gaat.

In Italië zijn de verkiezingen voor de ‘corporatieve Kamer’ afgeloopen naar den zin van den ‘Duce’. Het kiesrecht werd er alleen verleend aan ‘producenten’: leden van corporatieve bonden van werknemers en werkgevers: beiden gelijkelijk verantwoordelijk jegens den staat: negen en een half mililoen kiezers, van wie 8.650.000 aan de stemming deelnamen, en 136.000 genoeg ruggegraat hebben bewezen te bezitten om zich door onthouding openlijk tegen de Fascistische kiezerslijst uit te spreken. Een fascistische overwinning in ieder geval, al was dan een fascistische nederlaag uitgesloten. Elders mag men zooveel tegen het Fascistische systeem fulmineeren als men wil, waarschijnlijk uit vrees, dat er ook in andere landen liefhebbers voor komen - Mussolini heeft echter betuigd, dat het Fascisme geen uitvoerartikel is, zooals inderdaad de dwalende volken gedacht hebben, dat het Engelsche Parlementarisme er een was - niemand kan ontkennen, dat Italië thans door en door Fascistisch is, of beweren dat dit land beheerscht wordt een politieke minderheid.

Is dit dan wèl met Spanje het geval? Ieder die het Spanje van vóór den oorlog heeft gekend en dit vergelijkt met het Spanje van heden, erkent er, ondanks al wat het aan gene zijde van het Nauw van Gibraltar heeft geleden, belangrijke materieele ver-

beteringen. Er is echter een groot onderscheid tusschen de twee systemen, in Italië en in Spanje, tusschen de twee koningen, en de twee dictators, vooral in de oorzaken waardoor de twee landen zijn gebracht tot het huidige regeeringssysteem. Mussolini is veel meer volksman dan de markies de Estella, anders gezegd maarschalk Primo de Rivera. Hij is daarbij - wie zal het ontkennen? - een groot man. Primo de Rivera is slechts een man, die een verantwoordelijkheid heeft durven dragen, daarbij gesteund door een koning, die dit ook durft, en er zijn troon bij op het spel zet. Het Dictatoriaal gezag zit er in Spanje veel losser op dan in Italië, dat voor de naaste toekomst wel door het ijzer van het Fascisme zal worden gedwongen. Indien daar eenige mogelijkheid toe bestond, zou men in Spanje wel naar het Parlementarisme terug willen. Niet meer naar dat Parlementarisme van de wipplank, niet meer naar het goede oude Parlementarisme, zooals het bijvoorbeeld thans het Nederlandsche volksleven langzaam maar zeker naar den kelder helpt, ofschoon het in ons land niet korter zal leven dan het Kapitalistische systeem leven heeft, doch naar een soort van Parlementarisme, dat meer rekening zou houden met het waarachtige welzijn van den Staat.

Is zoo iets mogelijk? Er is niet één Spanjaard, die het goed met zijn land meent, die wil terug keeren tot de vroegere parlementaire toestanden van zijn volk. Men droomt er van een nieuwe partij, zoo iets als een ‘Partij van de Orde’, doch dit is een denkbeeld, dat voornamelijk van rechts komt, en ‘La Nacion’ - Primo's officieel orgaan - antwoordt, dat er in Spanje geen behoefte meer is aan partijleven, dat de bestaande ‘Union Patriottica’ heel goed de plaats van het oude partijleven zou kunnen innemen, indien zij maar waarlijk een ‘Vaderlandsche Unie’ kon zijn. Dit wil zeggen: een groote Bond van burgers van allerlei politieke inzichten, welke onder de leus van ‘Vaderland, Godsdienst en Monarchie’! met de regeering samenwerkt. Puur idealisme, zooals men ziet. De ‘Union Patriottica’ bestaat, maar zij mist de kracht van het Italiaansche Fascisme. Zij is immers ontstaan uit politieke verrotting, welke in Spanje reeds sinds lang bestond, en niet, zooals het Fascisme, uit een machtige reactie tegen het na den oorlog in Italië uit Rusland overgeslagen Communisme.

Het verschil tusschen ‘Fascisme’ en ‘Union Patriottica’ is

reusachtig. Mussolini kan morgen aan den dag verdwijnen, doch de Fascistische Raad blijft bestaan. Primo de Rivera beweert nu reeds, dat hij er in 1931 meer dan genoeg van zal hebben, zoo niet êer, en niemand, dan de koning, die er een zeer gewaagd spel mee speelt, is er om hem te vervangen. Er is bovendien dit voor Spanje ongunstig verschil tusschen het 'Fascisme' en de 'Union Patriottica': het eerste bezit een eigen leger uit de menigte, zelfs uit de anarchisten en communisten van gisteren, op gekomen. Dit leger heeft zelfs het eigenlijke leger beschermd tegen mishandelingen en beleedigingen van het uit den band gesprongen gepeupel. Primo de Rivera steunt slechts op het gezond verstand van zijn volk, en ieder weet wat dit in het politieke leven, vooral in het Partij-leven, waard is. Vele Italianen zijn Mussolini dankbaar en vereeren hem, zoo zij hem, wat misschien nog beter is, niet vreezen. De Spanjaarden zijn jegens Primo de Rivera niet dankbaar, nemen vaak een loopje met hem - gemoedelijk man, die hij is - en denken er niet aan hem te vreezen. Evenals voorheen hopen de Spanjaarden nog steeds op '*manana*' het oude 'morgen komt er weer een dag'. De groote meerderheid wil niet hebben, dat hij blìjft, schoon zij erkent, dat hij veel goeds heeft gedaan; wil ook niet hebben, dat hij direct heengaat. Zij erkent dat hij orde in het land heeft gebracht, waar wanorde was. Doch hij heeft dit gedaan met exceptionneele middelen, en als die meerderheid te kiezen heeft, tusschen de oude wanorde van het land en de 'exceptionneele middelen', waarmee don Alfonso XIII tezamen met Primo de Rivera regeeren, dan kiest zij de oude wanorde, want daarbij kon men, in afwachting, dat de politieke wipplank, waarop men zat, weer omhoog zou gaan, luchtiger spreken over *'manana'.* Terwijl *don* Alfonso en Primo wenschen, dat hun landgenooten eindelijk eens meer aandacht schenken aan het heden.

Met het oog op de aanstaande Britsche algemeene verkiezingen moet hier wel worden terug gekeerd tot het financieele, omdat dit de spil is, waar om zij bij onze overburen zullen draaien. Winston Churchill, de Britsche kanselier van de Schatkist van het huidige Tory-bewind, dat er nog niet eens zoo slecht voorstaat en ongeveer gelijke kansen heeft met een nieuw 'Labour'-bestuur, Winston Churchill is me voor den dag gekomen met een ontwerp-begrooting, welke eenvoudig een juweel van ontwerp-

begrooting is. Hij kon die zoo aantrekkelijk mogelijk maken omdat een buitengewoon groot aantal Engelsche en Schotsche millionnairs het huidige ministerie den verkiezingsdienst hebben bewezen om de conservatieve Partij voor goed te verlaten, dit wil zeggen over te gaan tot die meerderheid, waarbij ieder zich vroeg of laat aansluit. ‘The honourable Mr.’ Winston Churchill heeft ook daar door de a.s. kiezers kunnen.... ‘omkoopen’ noemt Mr. Snowden het, die in het gewezen ‘Labour’-bewind zijn voorganger was, door eenige belastingontheffingen o.a. die op de in het land drukkende theebelasting. Zoodat hij alle huismoeders, intusschen kiezeressen geworden, op de hand krijgt, iets waarvan ook de theeplanters op ons Java zullen genieten, die voor een deel toch van Britschen oorsprong zijn. Lloyd George, die voor de liberale Partij het heerlijke verschiet belooft, o.a. van een radicale jacht op de werkloosheid, de geestige Lloyd George en zijn niet allen even geestige volgelingen, hebben toch niet veel kans. Beter staat het met ‘Labour’, schoon diens ex-minister van financiën, ‘kanselier van de Schatkist’ genoemd, Mr. Snowden onvoorzichtig genoeg is geweest om juist thans de financieele verhouding aan te roeren tusschen Engeland en de Vereenigde Staten, den algemeenen schuldeischer, aan den eenen kant, en Frankrijk en Italië - om dan maar van Duitschland voorloopig te zwijgen - aan den anderen. Engeland moet aan de Staten gemiddeld jaarlijks 38 mililoen pond sterling betalen en krijgt er van Frankrijk en Italië ‘slechts’ 20 van terug.

Terwijl de schrijver hier genoemde cijfers overneemt met het gemak alsof hij waarlijk een denkbeeld heeft van die bedragen, moet hij glimlachen, en denkt, dat de tegenwoordige Belastingbetaler veel heeft van den ‘bon Jacques’ van vóór de Fransche revolutie, die ‘taillable et corvéable à merci’ was. Mr. Snowden en met hem de socialistische ‘Daily Herald’ mogen tegen de beloofde ontheffingen van Churchill beweren, dat de tegenwoordige ‘Premier’ in 1923 door zijn overeenkomsten met de Vereenigde Staten, en in 1926 door die met Frankrijk en Italië, de belangen van den Britschen belastingbetaler schromelijk heeft verwaarloosd, de waarheid is, dat ‘Labour’, toen de partij in 1924 aan het bewind was, niets heeft gedaan om dit goed te maken.

Dit kwam waarschijnlijk omdat ook ‘Labour’ vijf jaar geleden nog naievelijk geloofde aan Duitschlands capaciteit om van de

opgelegde fantastische lasten iets te maken, dat op aflossing leek. Het feit, dat de heer Snowden dit onderwerp openlijk bespreekt op het oogenblik, dat ook de financieele deskundigen van zijn land met anderen te Parijs met de Duitschers aan het onderhandelen zijn over het hoeveel deze dan ten slotte wel zullen kunnen afdokken, en dit doet op eenigszins twijfelachtige wijs, alsof ook hij gevaar loopt om, net als *lord* Revelstoke, er wegens hartzwakte den geest bij te geven, brengt de tegenpartij, d.w.z. de Conservatieven, die het zoo goed voor hebben met het nationale kopje thee, tot een protest tegen deze verkiezings-onvoorzichtigheid, ook door de Partij van Lloyd George sterk veroordeeld. Want stel dat ‘Labour’ aan de regeering komt, wat zal de partij dan doen? Betalen! Betalen! Betalen! En intusschen moedigt Snowden's uitlating nu de Duitschers aan, die te Parijs zooiets gezegd hebben als het klassieke ‘Non Possumus’, terwijl heel de Fransche Pers daarvoer vuur en vlam spuwt.

Waartoe zou het dienen, wanneer hier ter plaatse gewaagd werd van de zoogenaamde ‘ontwapeningsconferentie’, van welker Commissie onze bekwame regeeringsman Jhr. Loudon, thans onze gezant te Parijs, de twijfelachtige eer geniet Voorzitter te zijn? Zijn er menschen, die gelooven aan den goeden wil der mogendheden tot vermindering der bewapening? Alleen de kleinere natiën, ons volk misschien vooraan, meenen het daarmee ernstig. Doch die zijn eerder zwakheden dan mogendheden. Daarom heeft de Russische gedelegeerde Litwinow het er zoo gemakkelijk om de andere afgevaardigden een droevig figuur te laten slaan. Al kan men antwoorden, dat de tegenwoordige Russische weermacht niet veel in kostbaarheid voor die der andere groote volken onderdoet, en mag men veronderstellen, dat de geest van het Bolsjewistische leger niet veel beter zal wezen dan die van het verdwenen Czaristische leger: dapper, zelfopofferend, maar corrupt in de ergste mate. Het Bolsjewisme bezit echter een kracht, welke de andere mogendheden niet bezitten, niet willen bezitten: de volksbetoovering van zijn staatkundigen droom naar de verwerkelijking waarvan de economische chaos, waarin de meeste volken verkeeren, chaos, welke niet door conferentiën kan worden bezworen, de menschheid hoe langer hoe dichter schijnt heen te drijven.

Bibliographie.

Johan Koning. 'Het Verloren Land'. - Maatschappij van Goede en Goedkoope Lectuur, Amsterdam, 1928.

Genoemde roman is een werk van bijzondere beteekenis. Al reeds dadelijk om het onderwerp, dat niets meer of minder omvat, dan een beelding van de tegenstelling tusschen Oost en West. De hoofdpersoon, een jong Javaansch intellectueel, heeft reeds in Indië een verlangen het Westen te leeren kennen, 'the call of the West', zooals een der bijpersonen, een andere Indonesiër, het, met een variant op een bekende zegswijze, zeer terecht noemt (pag. 132). Hij, de hoofdpersoon, Sosro, leert dan in Holland het Westen kennen. De kennismaking valt hem eigenlijk tegen: zijn oostersche, zoo geheel anders geaarde, ziel, stoot zich in het kille Europa aan de geheele levenshouding der Avondlanders. Hij huwt met een Hollandsche meisje-van-stand, dat harerzijds de macht van 'the call of the East' ondervindt, gelijk in meerdere of mindere mate iedere Westerling. Het huwelijk is wat men noemt 'gelukkig', maar het in de diepste vezelen der ziel wortelend rasverschil, overwinnen de gelieven, ondanks hun liefde, niet. Tragischer nog is het, dat elk van beide partijen door het gebeurde in tamelijk hooge mate vervreemd wordt van haar oorspronkelijken levensstaat. Deze laatste, de reddeloos verloren geestesspheer, is 'het verloren land'; het zieleland, wel te verstaan, het verloren paradijs, waarheen geen weg meer terugleidt. En hiermede komt het werk ver boven zijn eigenlijk onderwerp uit. Want is het niet ons aller lot, op later leeftijd een 'verloren land', een diep-betreurde, doch genadeloos van ons afgenomen, gemoedsgesteldheid te beweenen? Of het een blijde jeugd of een eerste liefde, een maat-

schappelijk ideaal of een persoonlijke eerzucht zij; of men er op reageert met soberheid, haat, sarcasme of humor: elk onzer heeft zijn worm in het hart, zijn ‘verloren land’, waarnaar in zielsdiepte gesmacht wordt. Zoo verschijnen Oosterling en Westerling als twee vormen - er zijn er nog wel meer: Neger, Eskimo en Jood bijvoorbeeld - van den mensch, dat eigenaardig wezen, in wien dier en god om den voorrang strijden, ja soms hand in hand gaan, en dat daarom tot leed, doch ook tot verheffing, is geschapen.

Dit ‘drama intime’ speelt zich af in een omgeving, vol veelbewogen gebeuren. Naast het ‘geslaagde’ interraciale huwlijk Sosro-Hilde loopt de afgebroken verloving van zijn zuster Serima met een Hollander, wien het achteraf alleen te doen geweest blijkt om het afsluiten van contracten met een weêrbarstige bevolking, waarbij de persoonlijke invloed van zijn schoonvader-in-spe, de regent, zeer te stade kwam. Duidelijk zien wij hier tegenover elkander staan de beschaafde Westerling, die met den Oosterling, althans tot op zekere hoogte, in zielscontact komt en de zelfzuchtige coloniaal, die slechts den Mammon kent en in diens dienst voor geen wandaad terugschrikt. Het gebeuren in den roman voert den lezer door licht en schaduwzijden van Morgen- en Avondland. Het holle doode lawaai-leven in cabarets en dancings; de minderwaradigheid van een zeker soort Hollandsche meisjes, die, enkel op geld en sensatie belust, wegens het eerste de vlakte opgaan en wegens het laatste een zwak voor Indonesiërs hebben; het gebrek aan innerlijke bevrediging, dat de Avondlandsche beschaving den Avondlander schenkt; de breuk tusschen de faustische levenshouding en de democratische tendenzen in het Westen (pag. 203-207); dit alles en nog veel meer komt ongemerkt te berde. En, let wel, nergens worden deze verstrekkende problemen er met de haren bijgesleept. Integendeel; elk tafereel, elke ‘onthulling’ van de innerlijkheid - of het gebrek aan innerlijkheid - onzer beschaving, speelt zijn rol in den psychologischen ontwikkelingsgang. Niets zou gemist kunnen worden en, wat meer zegt, men voelt ook nergens een tekort. Ook het pendant, de feilen van den ‘modernen’ Oosterling, vloei ongemerkt, vanzelfsprekend uit den verhaalgang voort. De eigenaardige

schuwheid van den Indonesiër, die hem onwillekeurig drijft tot het met voorliefde frequenteeren van minderwaardige Avondlandsche milieux, gelijk voornoemde dancing-demimonde; de opgeprikte pedanterie van sommige inlandsche intellectueelen, wien te snel vergaarde en half verteerde ‘wetenschap’ van het Westen naar het hoofd slaat, ten koste van hun natuurlijke ‘wijsheid’; de wereldvreemdheid van den Oosterling in deze, hem vreemde, wereld, dewelke hem bijvoorbeeld buiten staat stelt onderscheid te maken tusschen blanke vrouwen van diverse pluimage.

Sosro leert in Holland een groepje Indische revolutionnairen kennen, die, zooals zulks in deze kringen gebruikelijk schijnt, nationalist en communist tegelijk(!) zijn en, onder medewerking van een Hollandsch bolsjewiek, een ideologie verkondigen, waarin marxistische phrasen iedere Oostersche gedachte dooddrukken. Sosro, gelijk meerdere van zijn landgenooten, blijkt èn te onbedorven èn te nuchter om zich door dit troebel mengsel te laten benevelen. Zijn Javaansch gemoedsleven kan niet schuil gaan onder aangeleerde dogmata, en hij keert zich tenslotte van deze, al te vlot verwesterde, rasgenooten met weinig minder weêrzin af als van het Avondland zelf. Totdat dan, terug op Java, dit gevloekte Westen toch zijn ziel vergfitigd blijkt te hebben. Voor goed? De schrijver laat deze vraag open. Maar de lezer heeft er een zwaar hoofd in.

Zoo geeft dan deze roman een helder beeld van Avond- en Morgenlandsche beschaving, in hun tegenovergesteldheid, tijdens het huidig tijdvak. Een document humain van de eerste orde, een schildering van nu - pas, nog? - strijdige beschavingen, die door haar diepgaandheid en objectiviteit niet slechts voor ons, thans levenden, doch zeker ook voor de na ons komende geslachten, als contemporaine zedenspiegel, groote waarde heeft.

De heer Koning heeft hóóg gegrepen en zijn greep is raak. Zonder onderscheid staan de talrijke personnages van dit boek levend voor ons, elk in zijn spheer, en tegenover elkaêr, gelijkelijk als menschen en als specimina van mensch-categorieën. In zijn ‘Studiën van de Tachtiger Beweging’ heeft de heer Frans Coenen een drieledige onderscheiding van literaire scheppingen

geponeerd, daarbij gebruik makend van de aloude vaktermen ‘lyriek’, ‘epiek’ en ‘dramatiek’. Lyrische kunst zou dan dezulke wezen, waarin het gemoedsleven van één figuur wordt uitgebeeld; episch dezulke, waarin het samenspel van figuren a.h.w. van buiten af - dus het objectief gebeuren - wordt uitgebeeld; dramatische dezulke, waarin èn het samenspel der figuren èn derzelver respectieve gemoedslevens worden uitgebeeld. Welnu, gemeten met dit criterium, is de roman ‘Het Verloren Land’ dramatiek van de beste soort. Dit op zichzelf is reeds een verdienste, die het boek stempelt tot een zéér buitengewone prestatie.

Doch het is niet de eenige verdienste. Het onderwerp, dat het stramien voor deze dramatiek vormt, is het tegendeel van alledaagsch. Hoeveel Hollandsche auteurs zouden zulk een koene schildering van West en Oost aandurven? Hoevele wagen zich aan gegevens met talrijke personnages en ingewikkelde intrigue? Slechts enkele.

In het land van den huiskamerroman over in zenuwziekte wegkwijnende weekelingen, beteekent de verschijning van dit werk een gebeurtenis. Een nieuw gegeven, een gróót gegeven en dan in onderdeelen adequaat doorgevoerd! Een meesterlijke literaire analyse, die bovendien handelt over een actueel vraagstuk van onmetelijke draagwijdte. En die boeit van het begin tot het einde, zoodat zoowel de oppervlakkige verstrooiing-zoeker als de literaire fijnproever er hun gading in vinden. Hiertegenover past het, de, natuurlijk te maken, aanmerkingen op détails voor zich te houden. ‘Het Verloren Land’ is een mijlpaal aan den ontwikkelingsweg onzer letteren.

Dit is dan ook mijn verontschuldiging voor de betrekkelijk vele ruimte aan deze bespreking gewijd. De literatuur-liefhebber komt te zelden een boek van werkelijke beteekenis tegen, om niet aan deze schaarsche ontmoetingen de volle aandacht te besteden.

ALFR. A. HAIGHTON.

Mr. W.J. van Balen: Van de Oostzee tot Stamboel. Land en Leven in Oost-Europa. - A.W. Sijthoff's Uitgevers Maatschappij, Leiden, 1928.

Een reisbeschrijving in den eigenlijken zin van het woord wil dit boek niet bieden. Het is veel meer bestemd om als studieboek te dienen voor diegenen, welke zich voor het Oosten van ons werelddeel, den sluimerenden vulkaan van Europa, interesseeren.

Mr. van Balen, die verschillende deelen der wereld bereisd heeft, doet zich ook in dit boek kennen als een zeer nauwgezet onderzoeker. Niet alleen heeft hij de landen in Oost-Europa bereisd, doch bovenal heeft hij zich de moeite getroost, om een studie te maken van de Aardrijkskunde, de Geschiedenis, de Taal en Volkenkunde, de Staatkunde, het Economische Leven en de Reisroutes. Uit deze opsommingen van den inhoud blijkt reeds afdoende, dat men door de lezing van dit boek een inzicht verkrijgt in de ingewikkelde Oost-Europeesche problemen. De Balkan geniet van oudsher een zekere vermaardheid op het gebied van moord, roof en doodslag. Ook heden ten dage kookt het nog op een bedenkelijke wijze in dien heksenketel en het gevaar, dat de onderlinge twisten daarginds ook in de toekomst den Europeeschen vrede in gevaar zullen brengen, is werkelijk niet denkbeeldig.

De vrede van Versailles heeft geheel nieuwe toestanden in Oost Europa doen ontstaan; de landkaart heeft ingrijpende wijzigingen ondergaan. Er heerscht een wanhopige verwarring in de aardrijkskundige namen, want met een energie, een beter doel waardig, hebben de verschillende staten alles, wat aan het oude bewind herinnerde, trachten uit te wisschen. Het gevolg is, dat er in de plaatsnamen een Babylonische verwarring is ontstaan. Mr. van Balen's boek, vrucht van een nauwgezette studie, moge er toe dienen, om ons eenigszins wegwijs te maken in het werk van de heeren van Versailles. Totdat..... Men huivert bij de gedachte, als men aan de mogelijkheid denkt, dat het daar ginds in zoo groote hoeveelheden opgestapelde buskruit eens tot ontploffing zou worden gebracht.

Het is te betreuren, dat een behoorlijke kaart, of nog beter een stel kaarten, ontbreken. Wel is er een kaart van Oost-Europa

bijgevoegd, doch deze is op zulk een groote schaal, dat thans het gebruik van een atlas bij de lezing noodzakelijk is.

Een Reis naar het Hiernamaals, door Mr. C.P. van Rossem. Den Haag, van Stockum, 1928.

'De onsterfelijkheid der ziel is een aangelegenheid, die ons zoo nauw raakt, dat men elk gevoel verloren moet hebben, om onverschillig tegenover dit grootste aller levensproblemen te staan.

Het is onze eerste plicht ons omtrent dit punt zekerheid te verschaffen, daar hiervan ons geheele gedrag afhangt. Daarom maak ik tusschen diegenen, die daar niet geheel en al van overtuigd zijn, een groot onderscheid en wel zij, die zich alle mogelijke moeite getroosten om kennis op te doen en zij, die voortleven zonder zich moeite te getroosten en zonder er over na te denken.

Deze onverschilligheid in een aangelegenheid, die hun zelf betreft, hun eeuwigheid, hun geheele persoonlijkheid, ontstemt mij meer dan dat zij mij aangenaam is: zij verwondert en ontstemt mij: voor mij is dat een ergernis.'

Aldus ongeveer de groote denker Pascal, als hij het heeft over den Dood. Toen ik het boek van Mr. van Rossem in handen kreeg, kwamen die woorden uit mijn 'onderbewustzijn' (dat verwende kind van den tegenwoordigen tijd) naar boven. Niet, dat zij een mentaliteit weergeven, welke een diepe wijsheid ademt tegenover het groote Mysterie. Onder de groote denkers der eeuwen zijn er vele geweest, die in edeler woorden den lof van den Dood hebben gezongen. Doch Pascal legt hier zoo juist den vinger op een wonde plek in het geestesleven van den modernen mensch.

Onverschilligheid te eener zijde, blind geloof zonder eigen nadenken te anderer zijde, bespotting van diegenen, welke zich wel de moeite willen getroosten, om te trachten een tipje van den grooten sluier op te lichten, die verhult, wat achter de 'meest hemelsche van alle poorten' verborgen ligt.

Socrates zeide eens: niemand weet wat de dood is, ook niet of hij niet de grootste zegen voor den mensch is. En de groote ingewijde Pythagoras verklaarde: vervolg het werk van bevrijding uwer ziel, opdat gij aan het betere in U de overwinning verzekert. Dan,

als gij uw sterfelijk hulsel zult verlaten, zult gij u in den ether verheffen, en terwijl uw sterfelijk bestaan zal eindigen, zult gij den vorm van een onsterfelijke godheid aannemen.

Hoe weinig bekreunt de moderne menschheid zich om deze problemen, welk een gemis aan waardeering van het leven spruit er voort uit een miskenning van den dood. Ik meen dan ook het werk van Mr. van Rossem met genoegen te mogen aankondigen, omdat het velen, die om de een of andere reden er tegen op zagen, om kennis te nemen van de groote werken van buitenlandsche (vooral Engelsche en Fransche) auteurs, in de gelegenheid stelt het een en ander te lezen omtrent het zoo zeer verfoeide spiritisme.

Daarmee wil niet gezegd zijn, dat ik met alles, wat de heer v. R. schrijft, zonder meer kan instemmen. De schrijver kent in het geheel geen waarde toe aan de moderne psycho-analyse; al ben ik het volkomen met hem eens, dat er op dat gebied van ‘grober Unfug’ gesproken kan worden, zoo gaat men toch te ver, door alle waarde aan die onderzoekingen te ontzeggen. Bovendien is het oordeel van den heer van Rossem over de Theosophie wel wat onbesuisd. Het leven van mevrouw Blavatsky moge rijk zijn geweest aan vreemde voorvallen, zij moge wel eens te fel opgetreden zijn; dat geeft ons geen recht, om het werk van een geniale en veelal miskende vrouw met het woord ‘fantastery’ te bestempelen en haar zelf een onevenwichtige lady te noemen. De grootste ontdekkingen der moderne natuurkunde en scheikunde zijn ten deele in de werken van Blavatsky voorspeld: zij voorzag de achtervolging van het atoom tot op een gebied, zoo onstoffelijk en zoo aan het oog onttrokken, dat slechts het oog des geestes de bouwsteenen der Materie kan ontdekken. Trouwens, Mr. van Rossem is naar mijn meening te snel veranderd van fel anti-spiritist in fel pro-spiritist; daardoor laat hij aan andere occulte stroomingen en ten deele aan de moderne wetenschap geen recht wedervaren.

Het boek van den heer van Rossem vormt een waardevolle vermeerdering van onze literatuur over het psychisch onderzoek; bovendien verdient de lezing alle aanbeveling, omdat het werk zoo geestig geschreven is. Vooral het eerste gedeelte is vol van de meest-rake opmerkingen, waarin menig ‘wetenschappelijk’ (beter ware het misschien te spreken van quasi-wetenschappelijk) man er minder goed afkomt.

Flammarion, een der grootste onderzoekers der mysteries van het zichtbare en van het onzichtbare heelal, zeide eens: men mag niet alles gelooven, doch nog minder alles verwerpen. Ook Mr. v. R. dringt aan op wetenschappelijke zekerheid, voordat wij met met meer of minder geluk allerlei hypothesen opbouwen. Uit den aard der zaak zal het nooit aan een aardsch wezen gegeven zijn, de groote waarheid van het Heelal in haar totale volledigheid te ontsluieren. Doch door het onderzoek der z.g. occulte verschijnselen komen wij er toe een werkhypothese op te bouwen, die wel een zeer groote mate van wetenschappelijke zekerheid bezit.

Het is merkwaardig, dat er in ons land zoo weinig baanbrekende onderzoekingen op dit gebied verricht zijn in den laatsten tijd. Wel hebben enkele menschen der wetenschap, o.a. Prof. Polak en Dr. Haighton, zich beijverd om kritiek te leveren over onderwerpen, waarvan zij eigenlijk zoo bedroevend weinig weten. Wat. Prof. Polak betreft, die eens op een spiritistenvergadering boudweg verklaarde: ‘gij weet niets’, zoo leze men zelf de geestige en rake terechtwijzing van Mr. van Rossem. Hier wordt een hoogleeraar in de philosophie ten tooneele gevoerd, die met een paar woorden aan het geheele, ontzaggelijke werk van geleerde onderzoekers in verschillende landen, alle waarde ontzegt.

Het boek van Mr. van Rossem - vrucht van een uitgebreide en langdurige studie - leze men zelf, om kennis te nemen van een der merkwaardigste geschriften op het gebied van het psychisch onderzoek in onze taal. Moge het spoedig een tweeden druk beleven: de schrijver heeft dan tevens de gelegenheid om de vele storende drukfouten te verbeteren. De attributen mannelijk en vrouwelijk mogen misschien in het ‘great beyond’ van onze taal afvallen: in deze wereld stellen ook de woorden er prijs op, dat wij hun geslacht respecteeren.

De electronentheorie als verklaring van de moderne opvattingen omtrent de materie, door P.M. de Wolf, 2e druk, Deventer, AE. Kluwer, 1926.

Indien er een moeilijk onderdeel bestaat van de moderne wetenschap, dan is dat wel de electronentheorie. In den nieuwen, geheel

bijgewerkten druk van dit boekje biedt de heer de Wolf ons een voor elk ontwikkeld mensch bevattelijke uiteenzetting van een der ingewikkeldste problemen, waar de menschelijke geest mede had te worstelen.

Dat de materie slechts schijn is, dat hebben ons de groote denkers der Oudheid reeds verkondigd. Intuïtief voelden de wijzen aller eeuwen, dat al hetgeen wij waarnemen slechts een openbaring is van een onbekende en oneindige werkelijkheid. De mensch heeft steeds in de onwezenlijkheid van het geopenbaarde heelal geloofd, totdat in de vorige eeuw het wetenschappelijk materialisme meende een levensbeschouwing te kunnen ontwerpen, gebaseerd op de zichtbare en tastbare materie.

Intusschen heeft het materialisme afgedaan, juist de onderzoekingen der moderne wetenschap hebben aangetoond, hoe dwaas het is uit te gaan van iets, welks schijnbare bestaan door den wonderbaarlijken vooruitgang van het wetenschappelijk onderzoek aan geen twijfel meer onderhevig is.

De schrijver, als wetenschappelijk man vertrouwd met de moderne inzichten, welke ons ook in de wereld van het allerkleinste een onbegrijpelijke wijsheid openbaren, doet ons van ontzag huiveren voor de schoonheid en doelmatigheid in de samenstelling der materie.

Lectuur over dit onderwerp is zeer geschikt om de nog steeds tusschen Wetenschap en Godsdienst bestaande kloof te overbruggen.

Spoorwegpolitiek in Nederland, **door Dr. W.A.F. Stokhuyzen. - J.J. Romen & Zoon, Roermond, 1927.**

In dit economische geschrift wordt een overzicht gegeven van de geschiedenis van ons spoorwegwezen tot op den laatsten tijd.

Er blijkt uit, dat er van een bloeiend bedrijf binnen onze grenzen eigenlijk nooit sprake is geweest, eenerzijds door een minder doelmatig net, anderzijds door het geperfectionneerde waterwegennet. Belangwekkende bijzonderheden omtrent de lijdensgeschiedenis van ons spoorwegwezen in verschillende stadia van zijn ontwikkeling vindt men er in, overzichtelijk geordend en van commentaar voorzien.

Ook aan het autobusverkeer, hetwelk zulk een geduchte concurrent is geworden voor den spoorweg, worden enkele woorden gewijd. Dat het autobusverkeer in staat zou zijn het geheele verkeer op korte trajecten te bedienen, meen ik echter te mogen betwijfelen.

Hoewel de schrijver zich van kritiek op het beleid der directie zorgvuldig heeft onthouden, ware het m.i. wel aanbevelenswaard geweest, er met een enkel woord op te wijzen, dat een meer algemeene vervanging van locomotief-locaaltreinen door motorwagens, hetzij met explosiemotor of zooals in Engeland met moderne stoom-motorwagens, een gebiedende eisch is, wil men de concurrentie van den autobus kunnen weerstaan. Dat de spoorwegen eerst zoo laat tot het instellen van een eigen autobusbedrijf hebben besloten, is van grooten invloed op den gang van zaken geweest.

Waar elk Nederlander als belastingbetaler belang dient te stellen in de ontwikkelingsgeschiedenis onzer spoorwegen en de factoren, welke de financieele resultaten van dit semi-overheidsbedrijf beïnvloeden, is het te hopen, dat dit belankwekkende, vlot geschreven boek in veler handen komt.

L.C. Westenenk: *Waar mensch en tijger buren zijn.* - Leopold, Den Haag, 1927.

Indien men mij vraagt, welke bijzondere bekoring dit werk van den Oud-Gouverneur van Sumatra's Oostkust bezit, dan antwoord ik: het is de sfeer der tropen, het geheimzinnige leven van het oerwoud, de mysterieuse krachten der natuur, welke voor ons geestesoog tijdelijk gestalte aannemen, zich materialiseeren.

Over welk een bijzondere gave beschikt de heer Westenenk, om het zieleleven van den inlander te analyseeren en welk een warm hart draagt hij mensch en dier toe. Hetzij een jacht op olifanten, de rooftochten van tijgers of de vermeestering van schildpadeieren in een maanlichten nacht beschreven worden, telkens treft ons die levendige beschrijving van een scherpzinnig waarnemer en devoot bewonderaar der natuur, wiens boeiende stijl ons in ademlooze spanning deelgenoot doet zijn van de gebeurtenissen.

Veel geheimzinnigs en voor ons beperkt menschenverstand onbegrijpelijks wordt verhaald; dat er vriendschap kan bestaan tusschen

inlanders en tijgers zou men toch nauwelijks kunnen gelooven! Doch hij, die overtuigd is van het bestaan van mystieke krachten in het Heelal, beseft hoe weinig wij, gejaagde Westerlingen, het recht hebben het woord ‘onmogelijk’ te gebruiken tegenover die oeverlooze zee van Krachten, welke wij met den naam van Natuur aanduiden

Aardig is die mislukte reis van den dokter naar den krankzinnigen controleur beschreven; een vreemd land, dat Indië. Wel waard, om meer bekend te worden, zoowel wat de menschen als dieren en planten betreft. Het door den beeldhouwer van der Noordaa met teekeningen en vignetten verluchte boek brengt ons nader tot de ziel van Indië, tot dat geheimzinnige Oostersche leven, welks diepste wezen voor het meerendeel der Westerlingen nog een mysterie vormt.

Marcus Ehrenpreis: *De Ziel van het Oosten.* Vertaling van J. Henzel - Zutfen, W.J. Thieme & Co., 1927.

De Zweedsche opperrabbijn, Marcus Ehrenpreis, aan wiens uitnemend vertaald werk ik enkele woorden wijd, heeft zichzelf gevonden op een reis naar het naburige Oosten, naar Jeruzalem en het Heilige Land. Evenals Hermann Keyserling (in zijn Reisdagboek) heeft ook deze groote denker den weg tot de eeuwige bronnen des levens gevonden door een verblijf in ‘onbeschaafde’ landen. Zelden heb ik de brandende problemen, waar de Westersche menschheid op het oogenblik in haar diepste zieleleven mede worstelt, zoo helder en klaar zien belichten. Er ademt uit dit boek zulk een geest van sereniteit, van diepgevoeld geloofsleven, dat het een verkwikking is zich in de lezing ervan te verdiepen.

Het Westen heeft zijn cultuur, het Oosten zijn eeuwen-oude beschaving. Veel is er geschreven over de tegenstellingen tusschen die beide groote geestesstroomingen, welke men gevoegelijk zou kunnen vergelijken met de positieve en negatieve polen der schepping. Het is reeds lang geleden, dat waanwijze Westersche geleerden de wijsheid van het Oosten met een hooghartig gebaar meenden te mogen negeeren. De laatste vijftig jaren is er een ketering ingetreden: met diepen eerbied, met gevoel van schroom-

valligheid nemen wij kennis van de goddelijke wijsheid, welke den heiligen oorkonden van alle godsdiensten ontstroomt.

Ehrenpreis is niet de eerste, die ons er op wijst, dat wij geen tijd hebben om het hoogste goed des levens, den vrede der ziel, te zoeken en te behouden. De hooge, haast onvergankelijke waarde van zijn boek bestaat m.i. daarin, dat hij de kunst verstaat ons in de gedachtenwereld van het Oosten den weg te wijzen tot de gemeenschappelijke bronnen van ons aller zieleleven.

Dat iemand, voor wien de stilte het lied der eeuwigheid zingt, in het Oosten andere dingen opmerkt dan de meeste Europeanen of Amerikanen behoeft geen verwondering te baren. Als die luisterende, vrome mensch dan bovendien over een groote kennis beschikt en bezield is door een fijnvoelenden geest, dan zijn alle factoren aanwezig om een goed boek te schrijven over die voor ons zoo geheimzinnige Ziel van het Oosten. En daarmede het mystieke pad aan te wijzen, dat voert tot dien magischen, omverstoorbaren vrede, welke alle verstand te boven gaat.

F.S. BOSMAN.

Piet van Veen. Offers. - Bussum 1927. C.A.J. van Dishoeck.

De schrijver van dit boek kwam een paar jaar geleden voor den dag met de novelle ‘Het einde’, een verhaaltje, dat op zichzelf wel niet zooveel beteekende, maar toch de mogelijkheid liet voor eenige verwachting. De dikke roman, die de auteur thans aanbiedt, slaat die verwachting radicaal de bodem in. Het schijnt een soort propaganda-geschrift tegen het alcoholisme te zijn; althans op blz. 1 vaart de schrijver lyrisch uit tegen ‘Koning Alcohol’ en de 292 overige bladzijden geven de geschiedenis van een gezin dat lijdt doordat de vader aan den drank verslaafd is. Ik heb allen eerbied voor des schrijvers bedoeling, maar het komt mij voor, dat hij, als hij werkelijk een propagandistisch boek heeft willen schrijven, de beweging voor de drooglegging een bitter slechten dienst bewezen heeft. Deze gerekte, stuntelige dialogen, dit plat-vertelde relaas van banale gebeurtenissen, deze onwaar-

schijnlijke Jan Klaassen-poppen van menschen - wie kan daar in 's hemelsnaam belang in stellen, wie kan zich er doorheen worstelen? De eerste de beste statistiek is overtuigender dan deze belachelijke poging tot een roman. Het is niet ouderwetsch en het is niet modern; het is heelemaal niets; niets dan een eindeloosheid van vervelend gezeur, zonder één bladzijde van opluchting, zonder één regel werkelijkheid. Nergens iets persoonlijks in waarneming en weergeving; drinkers, kroegbazen, ouders, kinderen - alles is cliché. Direct ophouden met schrijven is de eenige raad, dien we Piet van Veen geven kunnen.

Charles van Iersel. De roode lantaarn. - Amsterdam z.j. 'De gulden Ster'.

Wat de samenstelling betreft, herinnert dit boek aan den roman van dezelfden auteur, 'Tamara Nasarowa'. Ook hier een verhaal, dat een ander verhaal insluit. Merkwaardig is ook dit boek weer door de zonderlinge romantische typen, die er in voorkomen, zoo buitenissig, dat men zich nu en dan verplaatst denkt in het kabinet van Dr. Calligari. Maar de suggestieve kracht, die van dezen roman uitgaat, is veel minder dan de uitwerking van Tamara Nasarowa; vooral het tweede deel van dat boek had iets fascineerends, iets dat door een eigenaardig met elkaar in verband brengen van uiteengerukte verhoudingen een nieuwe, origineele levens-legkaart vormde, boeiend, curieus. In 'De roode lantaarn' heeft de schrijver naar hetzelfde procédé gewerkt. Maar Dr. Queertsch, de hoofdpersoon van de raamvertelling, is al dadelijk een personage, die mij tamelijk onverschillig laat. Hij is stellig een uitzonderingsmensch, zij het door de tijdelijkheid van zijn geestelijke overspanning, maar de grenzen van zijn denk- en gevoelsleven zijn niet zóó verlegd, dat ik er mij een duidelijke voorstelling van kan vormen. Dit kan ook aan mij liggen, natuurlijk; maar ik kan niet ontroerd worden door wat ik niet opmerk. De ingevlochten vertelling 'Het geluk van Stefan Heil', is beter, en deze stijgt aan het slot, waar het sterven van Sonja beschreven wordt, zelfs tot het gehalte van het merkwaardige boek 'Tamara Nasarowa'.

A.H. van der Feen. Herfstleugen. - Amsterdam 1927. Van Holkema en Warendorf's U.M.

De humorist De Sinclair is op zij gegaan voor den ernstigen Van der Feen, als om te bewijzen, dat deze schrijver ook iets anders kan. Ik zeg opzettelijk: iets anders, en niet: iets beters, want bij het vele, dat De Sinclair schreef, is zooveel goeds, dat Van der Feen het hem niet gemakkelijk verbeteren zal. Ook in dit boek heeft hij dat naar mijn meening niet gedaan, al heeft de kleine roman ‘Herfstleugen’ stellig zijn verdiensten. Eigenaardig genoeg liggen deze, evenals in het humoristische werk van dezen auteur, vooral in de beschrijvende gedeelten. De humorist De Sinclair, met zijn scherpen blik, op het dwaze en belachelijke, weet in zijn milieu-schildering vaak de typische contrasten te treffen, die het wezenlijkste kenmerk van den humor zijn. In dit ‘ernstige’ boek treft de zuivere plastiek in de teekening van de entourage; de sfeer van de kleine provincieplaats, waar de geschiedenis zich afspeelt, is goed voelbaar gemaakt. Maar de geschiedenis zelf is niet zeer origineel; typen als de beide oude heeren Van Bruelis, waarvan de minst aftandsche nog op het min of meer wanhopige idee van een huwelijk komt, de zure huishoudster die den scepter zwaait, het kleine dienstmeisje, dat door den oudsten Van Bruelis in d'r Zeeuwsche armen geknepen wordt, de diverse familieleden die de hoofden al bij mekaar steken om de mésalliance waar ze bang voor zijn - daar is allemaal zoo weinig nieuws in. Overigens: het is vlot geschreven en het sluit allemaal goed.

Antoon Thiry. Baziel's uittocht. - Amsterdam 1927, Em. Querido's U.M.

Thiry schept éénzelfde personage in tal van gedaanten. Die figuur komt te voorschijn in ‘Pauwke's vagevuur’, in ‘Meester Vindevogel’, in ‘Mijnheer Pastoor en zijn vogelenparochie’, en nu weer in ‘Baziel's uittocht’. Het is de arme van geest, de hulpelooze in den grooten strijd van het leven, de kleine, die de kleine dingen gróót, en de groote dingen in 't geheel niet ziet,

de naïeve idealist, die een eigen wereld opbouwt uit verbeeldingen, die evenzeer zielig als zuiver zijn. De schrijver herhaalt zich; men zou de verzuchting willen slaken dat hij nu toch eindelijk eens wat anders zou moeten probeeren. Maar dit boekje ‘Baziel's uittocht’ is zoo fijn en edel, dat je toch ook weer blij bent, dat hij het nog maar één keer op dezelfde manier aangepakt heeft. Deze Baziel, dit eenvoudige mannetje, dat het hoogtepunt van zijn leven meent te vinden in doodgraver-worden, zijn opperste vreugde zoekt in het onderhouden van het kerkhof, maar dan wordt weggesard door een geniepigen schurk, die het baantje ook had willen hebben, dat is een kostelijke vertelling, zeker een van de beste, die Thiry geschreven heeft. En, bij alle gelijksoortigheid met vorige boeken, in de beelding van dit naïeve mannetje is stellig iets persoonlijks, iets eigens. En zoolang de schrijver in de beperktheid van het genre iets zoo fraais weet te geven, waarom zou hij het dan eigenlijk ook elders gaan zoeken....

HERMAN MIDDENDORP.

Toespraak tot Willem Kloos, gehouden ter gelegenheid van zijn zeventigsten verjaardag, bij de huldiging in huize Kleykamp, te 's-Gravenhage, op 4 mei 1929 door K.J.L. Alberdingk Thijm. (L. van Deyssel.)

Willem Kloos, Het is mij een voorrecht u op dezen dag te mogen toespreken. Daarmede zeg ik echter te weinig. Ook wil ik niet zoo zeer het woord tot U richten in de hoedanigheid van Voorzitter der Huldigingscommissie, tot welke plaats men mij de eer heeft gedaan mij op te roepen. Het werk der samenstelling van het geschenk, dat men zal verzoeken te mogen aanbieden, is grootendeels door anderen verricht en aan die anderen, die met niet hoog genoeg te prijzen toewijding daarvoor ijverden, moge daarover ook het woord zijn. Ik voor mij vraag verlof tot U te spreken in de eerste plaats in die mijne hoedanigheid, welke den dag van heden tot een diep ontroerenden dag voor mij maakt, in die, namelijk, van uw vriend, van uw óuden vriend, van uw vriend van heden zoowel als van voor nagenoeg vijftig jaar.

Als zoodanig, wil ik ook niet een tafereel geven van uw leven en werken en de aandacht vragen voor al wat de Nederlandsche Letterkunde in U ziet en aan U dankt.

Ik wil alleen het woord voeren over éen ding, - over één ding, dat wel het wezenlijkste maar te gelijk het meest innige van het menschenleven dermate betreft, dat het bijna een te teêr onderwerp is om in het openbaar te worden aangeroerd.

Ik wil spreken over de zuiverheid van uwen menschenaard.

Nu zegt dat woord zuiverheid op zich zelf niets. De zuiverheid van de uw leven beheerscht hebbende bedoeling om.... de Nederlandsche Letteren tot bloei te brengen,.... de zuiverheid.... van U als dichter, die der verbeeldingsvoorstellingen en die der taalvorming in uwe meesterwerken, is wel algemeen opgemerkt en erkend.

Maar mij zij het vergund aan te duiden eene diepere zuiverheid, die overigens bij ú wellicht als de grónd mag worden begrepen, waaraan de reeds aangeduidde, gemakkelijker te onderkennen, zuiverheden zijn ontkiemd.

Ik bedoel eene zuiverheid, welke alleen menschen met diep ontwikkeld zieleleven eenigszins nader kennen, eene zuiverheid, welke slechts door de uitverkorenen wordt begrepen, waar zij, op enkele plaatsen slechts, in het menschheidsleven wordt aangetroffen, eene zuiverheid in het zieleleven, gegeven door Richard Wagner in zijn subliem poëem, den Lohengrin, en die gevonden wordt ook in het óog van een enkelen idealistischen en dweependen kunstenaar, in den tijd dat hij nog heel jong, dat hij nog jongeling, is.

Deze zuiverheid houdt de opvatting in, dat zij, met haar, ook eindeloze, goede-trouw en argeloosheid, het schoonste kleinood van het leven is, vóor alles te bewaren, met niets te vermengen, onbreekbaar, onbevlekbaar, onaantastbaar.

Wat ik, in het diepst van mij zelf, wel weet, dat het edele en goede is, dát doen, alléén dát doen, - wat ook gebeure of hoe de levensomstandigheden zich ook vormen mogen - desnoods tegen allen en alles in alléén handelen naar mijn ideaal, - ziedaar het voorschrift, dat déze zuiverheid aan een leven geeft.

Déze zuiverheid in U te hebben gehad toen gij jong waart, maar, meer nog, zoo mogelijk, dan dat, - deze zelfde zuiverheid ongeschonden te hebben behóuden het gehéele léven dóor, - als het meest essentiëele bestanddeel van uw wezen, - dit, Willem Kloos, is wat U aanspraak doet hebben op den dank zonder grenzen van uw vrienden en op de vereering van allen, die in deze dagen tot U zullen komen om U te groeten.

Dit was wat ik te zeggen had.

Nabetrachting door Willem Kloos.

Nu 'k mij eigenlijk mijn heele leven, want zoolang als ik mij te herinneren weet, niet alleen door boosgeaarden maar ook telkens weer door 't niet slecht meenenden doch onvolkomen onderrichten en dus zeer vele dingen scheefzienden zoo vaak heb hooren toevoegen, op schamper spottende, ja jokkende, of op mij even zonderling voorkomende ernstige wijs, dat ik averechts over alles dacht en oordeelde, en evenzoo handelde, en dat dus wat ik bestreefde op niets uitloopen zou, of reeds lang was mislukt, terwijl ik onderdoor die verwijtjes toch mijn eigen gang bleef gaan, verdrietig en toornig wel soms, maar dan toch korter of langer daarna, weer vriendelijk-opgewekt, omdat ik in de mysterievolle diepte die ik altijd in mijzelf gevoeld heb en voelen blijf, vertrouwen bleef stellen, een Diepte, die ik als jongen reeds intuïtief gewaarwerd, en die mij nu eindlijk méér heeft doen bereiken dan ik met de nuchter-zakelijke helft van mijn menschlijk Wezen ooit had durven verwachten, nu ga 'k mij definitief afvragen, zooals ik dat mijn heele leven eigenlijk van tijd tot tijd gedaan heb: Waaruit en waardoor ben ik, als nauw volwassen knaap reeds, spontaan te weten gekomen niet alleen, maar is mij het in den loop van mijn Aanzijn, ook hoe langer hoe duidelijker geworden, wat ik in mijn leven te volbrengen had, en wat gaf mij de sterke Kracht om steeds te volharden in wat ik woû?

Naar ik hoop, of tenminste vermoed zal ik het antwoord op die belangrijke vraag kunnen geven op het eind van dit

studietje, indien het niet tenminste geleidlijk aan reeds van te voren komt, want voor de intuïtief-geestlijken die meer om inwendige wezenlijkheden, dan om menschlijke woorden geven uit mijn objektieve mededeelingen omhoogschijnen gaat.

Want dit stukje kan onmogelijk lang worden: nu ik voor het eerst gelegenheid krijg er aan te beginnen, is het reeds de 19e Mei. Zij het mij dan vergund - want hierdoor kan reeds alles eenigszins duidelijk worden - met een paar trekjes een idee er van te geven, hoe ik aan 't schrijven ben geraakt.

* * *

Heelemaal van zelf, want zonder dat ik het mij bewust voornam - ik was 18 jaar, en had op school niets anders op schrift gepraesteerd dan behoorlijke opstellen en een enkle keer kwasi-grappige want satyrisch-zijn-willende versjes - plotseling, zeg ik, terwijl ik droog-nuchter zat te werken voor mijn admissie-examen als student in de klassieke letteren - ik had het eindexamen 5-jarige achter den rug - voelde ik, in mijn geest, ja een beetje ook in mijn lichaam, een onverklaarbare, want half-aangenaam-lijkende maar diep mij toch ook een beetje onrustig-makende gewaarwording, die nauw bemerkbaar eerst, langzaam-aan hoe langer hoe sterker en mij, van mijn saai gekke klanken uit het hoofd leeren, afhoudend werd.

En zie, mijn hand, met die innerlijke beweging blijkbaar verband houdend, begon zich toen bedaard met een penhouder, dien zij greep, over het papier te bewegen, dat voor mij lag, en ging daar woorden schrijven, eerst een regel of wat in proza, die mij later voorkwamen van een onbelangrijke vaagheid te zijn, maar dan mijn hand een beetje lager op het papier leggend, schreef ik vrij vlug verzen van acht korte regels in de Duitsche taal, terwijl ik toch toen ter tijd veel meer Fransche en Engelsche verzen - van Hugo b.v. en Byron en Thomas Moore - dan Duitsche gelezen had: de laatste, behalve vele van Heine en Platen, verveelden mij toen meestal heel gauw. Doch des te blijer natuurlijk, doch diep-in ook zeer verbaasd was ik, dat ik zelf Duitsche verzen bleek te kunnen schrijven, zonder dat ik er mij voor in te spannen had.

Dat schrijven van Duitsche verzen - hoe 'k daartoe kan gekomen zijn, legde ik vroeger al eens uit - herhaalde zich in den loop van 78 nog eenige malen, met een tusschenpoos telkens van een of twee maanden, 't gebeurde altijd onverwacht, totdat ik er een dertigtal bij elkaar had. Het begonnen al spoedig sonnetten te worden, welken vorm ik in Platen had leeren kennen, want de preciese, nooit tot leuterende vaagheid vervallende conciesheid van dien dichtvorm trok mij bijzonder aan. Doch na '78 was dat Duitsch schrijven op eens bij mij afgeloopen, en sinds dien tijd heb ik geen twee Duitsche regels meer aan elkander kunnen rijmen, al beproefde ik het nog wel eens voor de grap en al was mijn Rede en mijn weten natuurlijk veel beter, in lateren tijd, met de Duitsche taal vertrouwd, dan ik dat als 19-jarige knaap kon zijn. Dit simpele feit, n.l. dat ik reeds vóór dat ik met mijn daaglijksch menschzijn, volkomen vertrouwd met de Duitsche taal was, geheel en al oorspronkelijke, ja persoonlijke Duitsche gedichten wist te schrijven - de beste van die dertig staan nu reeds lang in mijn eersten bundel - is altijd voor mij geweest het onweersprekelijke bewijs, dat de psychische Wezendheid, die in ons dicht en mijn hand bestuurt bij het schrijven, niet de altijd min of meer banale want gewone daaglijksche mensch is, die zakelijk denkt en praktisch rekent, naar dat te pas komt, maar een diepere Essentie in mij, ja misschien achter mij zelf, van welke wij eigenlijk niets weten, die wij ook al zijn wij geen dichters, duidelijk voelen, als wij heel diep-in ons zelf kijken, zooals degene, die dat hier schrijft, reeds als kleine jongen van zelf gewend is geweest om te doen.

Uit die Psychische Hyperwezendheid nu, die ik altijd in mij weet, hetzij ik verzen schrijf of proza, zoodat ik mij als naieve jongen zelfs eenmaal heb laten verleiden, om een mijner verzen te beginnen met den bekenden regel:

Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten

uit die subtieler-geestlijke Hyperwezendheid, herhaal ik, is, zeg ik zonder pedanterie, die nooit in mij zat (ik voel me een heel gewoon en eenvoudig mensch) ook al mijn latere

werk in rijm en onrijm blijven komen, en ik hoop en vertrouw, dat zich deze omhoog-beweging van uit de diepste Diepte stijgend en nu eens geheel spontaan en dan weer voor een deel reflekteerend dichten en denken voort zal kunnen blijven zetten tot ik eens niet alleen naar jaren, maar ook naar geest en lichaam mijnen ouden dag zal hebben bereikt.

Mijn Binnengeest over welke ik hierboven sprak en die voor zichzelf alles schijnt te weten wat er in de Wereld zal gebeuren en die dit tenminste weet, wat hem-zelf betreft, lijkt in zijn onbewustheid of anders bewustheid, maar die duidelijker en verder ziet dan mijn daaglijksche Geest, nu gemerkt te hebben, dat is gevoeld, dat hij oprechtlijk gewaardeerd wordt, in lijnrechte tegenstelling tot wat hem weervoer bij zijn eerste opkomst in 1880, en hij werd dus rustig blij.

Niemand vond toen iets verdienstelijks in mijn verzen noch in mijn proza: ik heb het hier volgende tot dusver nooit verteld, maar thans op mijn alles kalm-beschouwenden leeftijd mag ik het wel doen: Dr. Doorenbos, die een ruimziend historicus was, maar weinig aanvoelingsvermogen voor poëzie had, en dus alles wat hij las, zooals alle letterkundige leeken doen, beoordeelde naar het op het oogenblik al of niet interessante van den inhoud voor hem, precies zooals men dat, maar dàn terecht, met krantenberichten doet - Dr. Doorenbos, vervolg ik, vond mijn eerste verzen, zoowel als mijn jeugdproza niet veel zaaks: van mijn voorrede op Jacques Perk zei hij, schouderophalend alleen: och, dat kán wel: je zeurt teminste niet, zooals ze tegenwoordig allemaal gewoon zijn te doen.

En Jacques Perk, die door zijn jeugd, nog weinig kritisch onderscheidingsvermogen bezat, deed mij soms met zijn gewone lachende vluchtigheid verstaan, al toonde hij zich heel blij, dat ik *zijn* verzen mooi-vond, dat ik zelf eigenlijk geen dichter was, want daarvoor veel te stilzwijgend-ernstig deed, en dat hij aan verzen van mij, die ik hem liet zien en die nu beroemd heeten, niets dichterlijks vond. Och, hij was heelemaal geen kwade vent - hij en ik mochten elkander heel graag lijden - maar alleen een met tamelijk oppervlakkigen geest altijd los van voor den mond weg pratende natuur. Maar ik heb geen van beiden: Doorenbos noch Jacques dat niet waardeeren van

mijn bedaard in mijzelf doorwerkend willen en kunnen ooit kwalijk genomen: ik voelde onbewust waar ik zelf stond, en waar elk van die beide anderen, op zijn eigen plaats, omringd door zijn heel andere sfeer kon staan. Doorenbos ben ik altijd blijven hoogschatten, ja liefhebben om zijn prettig-inzichtig babbelen over historische gebeuringen en toestanden. En Jacques Perk, al is hij mij ten slotte allicht een beetje vervelend gaan vinden - hij bleek b.v. volstrekt niet door te kunnen dringen in de kwestie van het slechts betrekkelijk bestaan der Materie, die ik hem herhaaldelijk maar vergeefs heb trachten uit te leggen: hij gaf dan er in het geheel niet op sluitende antwoorden, of maakte er zich met een grapje van af - het kwam toch nooit in mij op, om hem die onbevattelijkheid kwalijk te nemen: met het beste want fijnste deel van mijn intellekt, zoowel als met mijn exakten ijver heb ik voor de instandblijving zijner nagedachtenis en voor zijn werk blijven zorgen, zooals trouwens de Vader, de verdienstelijke Ds. M.A. Perk menigmaal in particuliere gesprekken met anderen dankbaar heeft erkend.

Zoo begon ik, en zoo ben ik ook mijn heele leven doorgegaan;; ik heb altijd ijverig gearbeid. Al bracht ik in vroegere tijden, nu reeds meer dan 30 jaar geleden, niet altijd evenveel op 't papier, dát stond met mijn toenmalige moeilijke omstandigheden in verband, die mij den lust tot werken of juister tot produceeren soms geheel benamen: engere naturen wilden dat dan wel eens aan luiheid, slapheid of ik weet niet wat, toeschrijven: ik bleef niettemin altijd denken en voelen, dus psychisch leven. En daarom kan ik nu gelukkig in dit laatste deel van mijn Aanzijn, dat hoop ik, nog zeer langen tijd, zal worden voortgezet, zoo'n vreugdevollen inwendigen Vrede genieten, daar ook andere Intelligenties intuïtief mijn levenskracht en Wil ten goede hoe langer hoe beter zijn gaan bevroeden, en mij dus in de gelegenheid hebben gesteld, de ongemakken van den ouderdom, die overigens hoop ik, in zijn gruwlijkverdoffende kracht, nog ver van mij af ligt, met wat meer gerustheid te gemoet te zien. En met volkomen-oprechte erkentlijkheid uit den grond mijns harten dank ik dus hier allen in het openbaar - zooals ik dit ook nog bezig ben door

partikuliere missives te doen -, voor hetgeen verre welwillenden, zoowel als vrienden, ja zelfs enkelen, die zich vroeger, niet geheel ten rechte, mijn tegenstanders waanden, voor mij hebben willen tot stand brengen op den 4en en 6en Mei.

En naast de commissies en alle vrienden en belangstellenden, dank ik evenzeer mijn lieve vrouw, die in haar nu reeds dertig jaren van ongestoord-harmonisch samenzijn met mij, dikwijls in zeer moeilijke omstandigheden, onbewust de overtuiging in mij heeft doen rijzen, dat waar twee zuivere naturen het heelemaal met elkander eens zijn er, zelfs ondanks rampen, vredig geluk voortdurend kan bestaan.

Willem Kloos in Limburg (herinneringen) door Dr. H. Gerversman.

Jaren geleden.... Als ik er over denk, dan verbaas ik mij, over het aantal dier jaren en her-denk droeviglijk de jonge dooden uit onzen kring....

Jaren geleden dan, hadden we 'n kleinen, intiemen kring van vrienden in 't Limburgsche stadje. Geregeld, bijna dagelijks, waren we bij elkaar, op wandelingen door de heerlijke, holle wegen van den ‘Kollenberg’, langs de oude pachtershoeven, in de stille dennenbosschen, die zich uitstrekten tot ver over de grens, of ook ten huize van een onzer:

Cyriel woonde aan den Wehrerweg naast een oud, grauw klooster met zwijgende nonnekens in bruine pijen..... Héél rustig lag dat huis, buiten de oude wallen. Aan den achterkant, boven de heuvels, ging de zon op; aan den voorkant stonden 's avonds de hooge torens tegen 't avondrood.....

In 'n lange straat, waar de huizen soms dreunden van de zware vrachtauto's, woonde mijn toen-nog-aanstaande vrouw. Maar rustig was 't in haar studeerkamer, die ver-achter lag, met twee ramen uitkijkend op 'n oud erf, dat er met schuurtje en paardestal uitzag als een sprookje van Andersen.

In die kamer, op 'n rekje, stonden 'n paar bundels, gebonden in teer-wit perkament, héél eenvoudig, en daarop met fijn-gouden letters: *Verzen van Willem Kloos.* Ik weet nog, hoe 'k er naar gréép, toen ik ze daar voor 't eerst zag, als iets eindelijk gevondens!.....

Want Kloos was toen nog meer voor ons, enkelen, een verlangen, een ‘Sehnsucht’, dan een bereikte werkelijkheid. Hij was voor ons als een verre klank, waarin iets ruischte van de zee, van de oneindigheid, van een nooit-gekende schoonheid... maar alles ver... héél ver...

Wat wist ‘men’ in Limburg over 't algemeen van Kloos, van de Tachtigers? De oudere generatie der schoolmeesters wist er nièts van; de jongeren hadden ervan gehoord en God mag weten, wàt! Een schriftelijke Hollandsche hoofdactecursus gaf iets meer, wist zelfs belangstelling te wekken, zoodat menig jong onderwijzer de catalogus van de Wereldbibliotheek er op nakeek en wat daar over de Tachtigers werd aangeboden aanstreepte en zelfs..... bestelde..... En zoo kwam men dan wel van 't een op 't ander: gelezen, collegiaal geleend en niet meer terugontvangen werden de ‘Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche dichtkunst’ van Verwey, ‘De Mannen van Tachtig’ van D'Oliveira, en voorts alles van Kloos, wat te vinden was: van de vertaling der Imitatio tot de bloemlezing van Bilderdijk. Een enkele uitverkorene bezat zelfs de ‘Mathilde’ en las nerveus-gespannen van ontroering de nieuwe verzen en de nieuwe wet: dat was de wet van Kloos en de Schoonheid: ‘De poëzie is geen zachtoogige maagd.... doch eene vrouw, fier en geweldig, wier zengende adem niet van ons laat.... een hartstocht.... en dronkenschap.... een gloed en een verlangen, een gezicht en een verheffing, een wil en een daad, waarbuiten geen waarachtig heil voor den mensch te vinden is, en die alleen het leven levenswaard maakt.’

Dat was de eeuwige wet, want zij sprak over de diepste diepten van 't leven!

Ik sprak tot dusverre over 'n bepaalden beroepskring, over onderwijzers. Hoe was 't echter in de kringen daarbuiten?

Er waren toen-ter-tijd, behalve Rolduc en 't gymnasium van Maastricht, twee vijfjarige hoogere Burgerscholen: in Maastricht en Roermond. Daarheen stroomde zoo wat alles, wat eenige middelbare kennis wenschte op te doen. Vooral Roermond lag in een gunstig centrum: daar waren leerlingen

uit Weert, Venlo, Vlodrop, uit Sittard en Heerlen, zelfs uit de onbekende binnenlanden kwamen weetgierigen afzakken, om iets van de beschaving te leeren kennen. Toch had de Roermondsche H.B.S. niet meer dan 'n honderd-dertigtal leerlingen, waarvan er gemiddeld 'n dozijn in de vijfde klasse zaten.

Van literatuur nu wisten wij, vijfde-klassers, al heel wat. We wisten b.v. niet alleen, wat een sonnet, maar ook wat een kniedicht was. We wisten, dat Vondel katholiek geworden was, we kenden St. Agnes, maar ook Lucifer en Jozef in Dothan. Zelfs waren we door den ‘Delftschen Wonderdokter’ heen-gebosboomd....

Ik herinner me nog heel goed, hoe eens m'n bank-buurman tegen me zei:

- ‘Dát moet je 'ns lezen!’

En hij liet me Max Havelaar zien. Dat was zoo iets als contrabande. Maar 't werd gelezen, enorm gelezen! Ik weet niet, of dit de eerste keer was, dat Multatuli in Limburg daagde, - maar dat Dicky hem voor óns ontdekt heeft, is zeker.

Als literair leesboek hadden we 'n bundel van Leopold met portretten. Ik zie nog voor mij het teer-droomerige portret van Jacques Perk en den prachtigen kop van Willem Kloos naar de ets van Willem Witsen. Ik was niet de eenige, die door dit portret werd aangegrepen, geboeid. Toen was het, dat in velen van ons dat verlangen ontstond, om méér te weten van dezen man, dan ons geboden werd. Met dit verlangen zijn we de wereld ingegaan, naar allen kant..... Dicky, de ontdekker van Multatuli, trok naar Indië; Everhard, die ‘Iris’ van Perk voor ons had overgeschreven, kwam op 'n suikerplantage.... en God weet, waar die anderen zijn, die zich verlustigden en laafden aan de sonnetten van Kloos, die door de klasse circuleerden, onder den hazelaar op de speelplaats besproken en bewonderd werden, waarbij dan tevens onze inheemsche dichters vinnig beschamperd werden, zooals.... Doch laat ik geen namen noemen van hen, die geen naam hadden....

Wat is er bij de meesten van ons geworden van dit ongestilde verlangen naar die nieuwe Schoonheid, die wij, toen pas, éven hadden leeren kennen!.... Verteederd, vervaagd,

weg-geneveld tot herinnering, weg-gevaagd wellicht in harde, strenge jaren..... bij een enkele misschien opgebloeid tot kennis, inzicht, leven....

Toen vond ik dus bij mijn vrouw de Verzen van Kloos. En zij werden gelezen.... neen, niet gelezen: gebeden, gefluisterd, gezongen, beléefd, diep-in ervaren als een felle, hoogere werkelijkheid..... Niet de letters zien: alleen de woorden, de klanken hóóren: de een las ze den anderen voor: in de stille achterkamer, in 't huis aan den weg, buiten tusschen de heuvels, aan de Steenen Sluis, waar 't water orgelt, in de bosschen.... Cyriel las mooi. Hij kende de zee, de voor den Limburger zoo verre, geheimzinnige zee..... En als hij dan las en wij sloten de oogen, dan leerden wij begrijpen:

‘De zee is als mijn ziel.....’

Kloos sprak ons van God, van liefde, van ónze jonge liefde, van elke diepe, wonder-diep-en-teere menschenliefde:

‘Ik heb u lief, als droomen in den nacht,
Die, na een eindloos heil van éénen stond,
Bij de eerste schemering voor immer vloôn....’

Cyriel las mooi.... Nog dank ik hem in herinnering, nu hij rust op 't kerkhof van 'n klein Limburgsch dorpje bij den breeden vijver om 't oude kasteel....

Eens zei hij tegen mij: ‘Ga met me mee naar Herman Maas, die schrijft in de Nieuwe Gids.’

Zoo leerde ik Maas kennen. Hij woonde toen met z'n vrouw en z'n drie jongens in Roermond als onderwijzer op wachtgeld. Ze hadden hem ‘eruit gewerkt’, omdat hij de waarheid had gezegd over Limburg: Verstooteling, Het Goud van de Peel, Landelijke Eenvoud..... Toch was die waarheid nog maar 'n gebed vergeleken bij de werkelijkheid, had 'n criticus gezegd, die 't weten kon.

Ik kwam dan bij Maas en wij werden goede vrinden. Boven z'n schrijftafel hing de groote plaat met de medewerkers van de Nieuwe Gids. In 't centrum Kloos, staande voor z'n biblio-

theek, lezend. Dan echter ook nog 'n jeugdportret, dat ik niet kende: met die prachtige oogen vol smetteloos licht, ver, ver starend: die oogen van den Zoeker naar het nooit Behaalde....

En Herman Maas vertelde mij van Kloos, wat hij wist en ervaren had.... Ik voelde mij komend in heilige sfeer....

In dien tijd kreeg ik 'n uitnoodiging om voor 'n onderwijzers-vergadering 'n lezing te geven. Ik besloot te spreken over Kloos en de Tachtigers. Maas schudde 't hoofd. ‘Pas op’, zei hij en toen kwamen de klassieke woorden, die hij uit de diepte zijner ervaring als waarschuwing voor den jongeren vriend omhoog haalde: ‘Je kunt de menschen niet stom genoeg veronderstellen!’ - - -

Ik heb m'n voordracht gehouden. Twee keer zelfs heb ik den donder van Tachtig doen losbarsten.... Het kwam als een ver en vreemd geluid opzetten, werd heviger en hartstochtelijker:

‘Een schelle schicht schoot schichtig uit den hoogen....’

ademloos-angstig zaten ze en luisterden, luisterden, totdat God in de wolken verscheen:

‘Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten.....’

en menige arme ziel een kruis sloeg, om de bangheid van zijn hart te verbannen....

En 't resultaat? Zooals na ieder onweer: dankbaarheid, waar de lucht gezuiverd was door den vurigen moed van den bliksem, - verontwaardiging, waar hij was ingeslagen en den brand had gesticht in 't rustig-oude gebouw.

Ik zie hem nog: een oud, oud schoolhoofd, met witte haren en witten baard, die gewoonlijk in alle zielerust z'n lange Duitsche pijp rookte en alleen in de hevigste beroering z'n leerlingen met 'n rieten stokje 'n ‘wals onder de banken’ liet dansen, wanneer ze de kerk verzuimd hadden. Die stond op, ontdaan, en sprak over de armoede, den eenvoud en de liefde der apostelen.... wat ik niet had tegengesproken en Kloos ook niet! Ik had alleen geëischt:

‘Vrijheid van iedereen,
Van menschen en van dingen....’

En dát was te veel....

Heviger nog was de beroering in 't oude, stille Maasstadje. Reeds op de vergadering sprak een vurig-braaf man zijn verontwaardiging er over uit, dat leerlingen van de hoogste klasse der Normaalschool aanwezig waren. Maar den daarop volgenden Zaterdag luidde een locaal blaadje de noodklok over zooveel boosheid!..... 't Was mij, alsof die klok gebarsten was, zoo valsch klonk ze en zoo grimmig!....

En.... ik had gesproken over de Schoonheid, die eindelijk herboren was!....

Ik dacht aan vele dingen.... aan woorden van vrienden... ook aan Herman Maas....

Zoo kwam Kloos in Limburg.

Jaren geleden.

Hoevelen zijn er sindsdien reeds verdwenen en vergeten!...

Maar niet Willem Kloos.

Nu niet en nimmer!

Schetsen door L. van Deyssel.

Bezoek.

> .... l'allégresse altière et grave d'un esprit qui est toujours exalté...
> Maeterlinck, Temple Enseveli, p. 178.

In keurige klinkerfiguren lag het kleine vóorplein geplaveid, achter het hek aan de straat. Men stond op een vorm van geele en grauw-bruine kleine-steenen als het ronde bovendeel van een in de aarde liggende kleine poort, terwijl men, vóór de licht kastanje-kleurige sierlijke voordeur, de gesmeed ijzeren krullen van den schelle-stang bewegen deed.

De voordeur werd geöpend door eene in vrij donker getintte fluweelige en zijde-achtige stoffen gekleedde vrouw, in wier aangezicht zich op dat tijdstip vriendelijke tegemoetkoming afteekende. Zij was behulpzaam bij het afleggen van de straatkleederen en den wandelstok. Men was in het hooge, lichtkleurig beschilderde houten voorvertrek hier, toen deze waardige vrouw aan-klopte en een deur opende, door welke openheid men de groote kamer binnenging, waar de heer en de vrouw des huizes den bezoeker afwachtten. Beiden verhieven zich van hunne zit-plaatsen aan een zware donkere schoon gevormde midden-tafel tegenover elkaâr, beiden in fluweelige en lakensche donkere gewaden, en van beiden was het hoofdhaar volkomen wit, zacht en lichtelijk glansende.

Toen de bezoeker van de door de huisbewoners voorgestelde zetels den bizónderen, dien bij den haard, gekozen had, bleek hem meer en meer, dat hij zich in eene ongewoon edele omgeving bevond. Want de vertrekken der groote kooplieden en die der edellieden zijn wel in verschillende mate waard om opgemerkt te worden, hetzij door aard en overeenstemming van kostbare, in goede vormen gebouwde, algemeene meubelen en behangselen, hetzij door in fraaie afbeeldingen en gekenmerkte andere voorwerpen geschiedenis te bevatten van het in deze

woning levend geslacht. En de vertrekken der kunstenaars zijn wel vervuld van schoone-kunst. Maar van een vertrek is de tóon de hoofdzaak, de algemeene tint der ruimte, die ontstaat door de samenkomst der afschijnen van de gegevens van verschillenden aard binnen het vertrek. En op de plaats, waar hij nu was, zag de bezoeker één schoonen licht donkeren toon, die veroorzaakt werd door, en op zijn beurt weder over-een-stemmend omgaf, in enkele afbeeldende hoofdzaken samengetrokken, de tot een zeer edelen en hoogen leeftijd volbrachte twee menschenlevens.

Aan de wandenhoogten verbleven de werken van het in innigen en rijken gemoedsbloei en in zuiveren schoonheidsdienst, zonder koophandelzin of vermaardheidsverlangen, geleefde lang-durig jarenleven van den heer van het huis, - met hun afbeeldingen van menschenoogen, die voor altijd in de wereld aanwezig zouden blijven, nu nederziende van hun donkerder tinten uit naar de levenden in het zacht gouden licht, van wie de een ze had be-dacht, door-voeld en daar buiten zich tot tastbaarheid gebracht, van wie de andere den een daartoe met geheel haar leven had gediend, en door de nimmer aflatende aanwezigheid van haar aard den zachten gloed van zijn geestesrust had doen aanwakkeren, het geheele lange leven door, tot er telkens de stralen uit opsnelden, als welke stralen men zich de bizondere schoonheden zijner werken in de gedachte kon voorstellen.

Huisles.

De jongen stond op en deed een paar scheppen kolen op het kachelvuur. Het deurtje van de kachel stond open en daardoor was het vuur wat verminderd, en de pot aan den buitenkant flauwer rood geworden. Bij het opladen der kolen werd het vuur eenigszins gedoofd, een knetterend en sissend geluid liet zich hooren en een vuil-grauwe walm steeg op, van de kleur van een enkelen keer wel zich vertoonende onweêrswolken. Na het deurtje gesloten te hebben, zette hij zich weêr aan de tafel. De leeraar was daar gezeten wat achterover in zijn leuningstoel, zoo dat de voorzijde zijner gestalte in het lange geestelijken-

gewaad een zwarte helling was, waarlangs de rozenhouten steel van den langen Duitschen pijp, gelijk een door een storm schuin neêrgebroken boomtak, neder stond. Op de schouders van de zwarte jas lag wat zilverig hoofd-roos. Langs het mondstuk van de pijp werd nu en dan licht-grijze rook uit-geblazen, die geleek een militaire pluim van ongewoon korten duur. Een pluim van rook, dadelijk verwolkend boven de tafel en daar tot een trage ijle blauwige rookwade, als nevel boven vijverwater in de lucht, uit-dijend. Een vooze, katoenachtige, wintervlieg begon in een ruithoekje der straatvensters met trillend gezoem op en neêr te dansen en zweefde de ruimte in, door de allengs lagen makende, rook-sleep heen.

De leeraar verbeterde in het cahier een thema en besprak de fouten. Hij vroeg toen den jongen het gordijn voor het middenvenster wat op te trekken. Deze zag toen de zeer breede straat, met loopende lieden aan de kanten en eenige stratenmakers, neêrgehurkt op aardige paddestoel-vormige krukjes op de zandvlakte in het midden, die daar de kubusjes, die de reine effen grijze keyen waren, schikten.

De jongen was met het themaboek doende. Hij vatte de onderhoeken der blaadjes tusschen wijsvinger- en duimtop om ze om te slaan en streek met den vingertop een ezelsoor glad.

Het was ochtend, tusschen het ontbijt- en koffiedrink-uur. De zonneschijn was over de huizen aan d'overkant, over een groote oppervlakte naast den grens der als een vlak van licht zwart glas scherp recht-af in de schuinte afgesneden schaduw van huizen links aan dézen kant.

Terwijl de zwart-groene, mat donker geel gevoerde, geheel opengetrokken overgordijnen als buitengewoon hooge en magere oude-vrijsters naast de vensterglazen stonden, was aan d'overkant de oude steedsche huizenrij gelijk eene uitstalling van knusse ongelijksoortigheden. Boven het steegje, de trapgeveltjes, een winkel van vogels in kooyen en zaad en een van glazene en aardewerk-voorwerpen, boven de daaruít en daarín gaande schoorsteenvegers, vrouwtjes in blauw-paarsch gekleed, en roodgeneusden winkelier, dreven zéer hoog, in het van licht doorgloeid zwart-doortint hemel-blauw, witte wolkgevaarten aan op den Oostenwind.

Niets dan 'n lach
Schets door Joan C. Hol.
(*Vervolg van blz. 620.*)

Eefje dacht, dat ze haar weg wilden hebben bij Moesinof; maar dat was niet zoo, had mevrouw gezegd; daarom bleef ze nog 'n Jongen die beneden woonde, wilde met haar ruilen. Daar beneden was 't geknipt voor haar, er werd niet gedanst, zei M.lle Bartange; maar van hààr raad moest Eefje niets meer hebben.

- Met haar lessen ben je toch tevreden? vroeg Mien.
- O ja, erg knap. Alleen voelt ze niets voor muziek; ze is ‘scientifiek’.
- Zegt ze dat zelf? lachte Steven.
- Wel nee, 't kan ook ‘intellectueel’ zijn.
- 'n Stopwoord tegenwoordig.
- Wat beteekent dat? Ik wou 't u juist vragen.
- 't Is moeilijk te zeggen; 'k weet 't heusch niet
- Dus die juffrouw Bartange, daar heb-je wat aan? komt Mien tusschen beiden.
- O ja, ze vraagt me dikwijls mee en ik kom ook bij d'r moeder. Maar ze is gepikeerd, dat ik niet ruilen wou met die jongen.
- Gaat ze ook met je naar de kerk? vraagt Mien.
- Nee, daar lacht ze supérieur over; net als de menschen aan tafel. Eens heb ik ronduit gevraagd waarom. - Joden bedriegen en katholieken intrigeeren, zei meneer Moesinof, en de protestanten probeeren allebei tegelijk. Ze hebben ongelijk, men moet zich specialiseeren tegenwoordig. Wij zijn vrij-geesters.

Allen knikten goedkeurend. - Nou, daar specialiseer ik me niet in, zei ik. 't Eten was gedaan; ik stond op.

- Dat had je niet moeten doen, zei Steven levendig.

- Waarom niet?

- 't Leek of je het stof van je schoenen schudde. Je had 'n onverstandige vraag gedaan. De ironie heeft soms diepere gronden die de menschen zelf niet kennen. Je isoleert je.

- Dat ben ik al. Vooral nu ze weten dat ik wegga.

- Ja, dat nemen de blijvende gasten altijd kwalijk. Steven lachte weer.

- Je hebt goed lachen, zei Mien. Eefje zit er vervelend tusschen.

- Ik ga m'n gang maar en hou me stil, zei deze.

- Daar ben ik niet voor naar Palésia gekomen.

- Ik hoop op beter.

- Dan mag je wel deksels goed uit je oogen kijken, dat je volgende pension n' treffer wordt, ried Steven.

Dat werd 't heelemaal niet. Op raad van den Franschen dominee had Eefje bij zijn collega van de Duitsch-Zwitsersche gemeente gehuurd. Diens vrouw was op reis; maar kamer en uitzicht bevielen haar zóó, dat ze 't maar genomen had.

Steven informeerde ook eens: de dame was ziekelijk, kon geen meiden houden, verdween telkens naar 'n sanatorium. Thuis lag ze in bed of rookte cigaretjes op de sofa; bemoeide zich nooit met 't huishouden.

Eefje lachte luidkeels, toen Steven 't haar vertelde. - 'n Dominee's vrouw! Ze dacht dat hij haar voor de mal hield. - 't Is hooge ernst, zei Steven. Als 'k jou was, zou 'k terugkrabbelen. Je hebt nog vier weken en de vrouw des huizes nooit gezien; reden te over. Je hebt iets aan je voet gehad; zeg dat vijf trappen te hoog is.

- Er is 'n lift.

- Die functionneert dikwijls niet en je moogt er niet mee naar beneden.

- Hoe weet u dat?

- Dat 's altijd zoo. Heb je 'n voorschot gegeven?

- Wel nee!

- Nou dan. Ik zou nu eens ernstig naar iets goeds uitkijken; je hebt misère genoeg gehad.

Maar Eefje bleef er bij. Ze had gehuurd, 't was oneerlijk.

- Dat's natuurlijk waar, zei Steven toen ze weg was, maar ze is zelf 't kind van de rekening. En dan haar manie overal twee maanden te blijven.

- Is 't niet dominee Grütter? vroeg Mien. Daar zijn de Evertsje's immers weggegaan omdat mevrouw zoo bazig was.

- Daar heb ik niet eens aan gedacht. Arme, domme Eefje.

- En inhalig! ging Mien voort; als Suze onlekker was en Zus haalde 't ontbijt voor d'r naar boven, kostte 't 20 centimes extra.

- En wat was dat nog met die taxi?

- O ja, de Evertsje's hadden 'n auto voor concert besteld en bij mevrouw Grüter was 'n vriendin op visite. Op 't laatste oogenblik, zonder vooruit te vragen, wilde ze de vriendin in de auto schuiven. - Jullie zet madame wel even af, niet waar? Maar Suze is flink: - 't Spijt me mevrouw, we hebben heusch geen tijd om om te rijden. - 't Was niet om, zei Suze, maar ik vond het geen manier.

- Dat zou Eefje 'm niet leveren, trots al haar moreele pretentie.

- Ze is er te goedhartig voor.

- En te bleu. We moeten haar met Frits verzoenen, dan kan ze weer naar Enderli, daar was ze nog 't beste.

- Maar ze heeft er geen ‘familie-leven’.

- Ze zit toch overal op d'r eentje.

- Wacht eerst af bij de dominee.

- 'n Gansje wanneer ze d'r heengaat.

Intusschen vond Mien Steven's plan ook wel goed. Den volgenden Zondag kwamen Frits en Eefje samen. Eerst waren ze erg gereserveerd, tot het gesprek op vogels kwam, waar Frits speciaal van op de hoogte was. Eefje hield er als buitenmeisje ook van. Frits had zelfs met 'n Zwitsersch ornitholoog gepolemiseerd, en gelijk gekregen, over 'n zeldzame meeuwen-soort die in Savoije als afwezig gold en die hij in 't Dranse-gebied gefotografeerd had. Frits was erg trotsch op die overwinning; ze spraken af er samen heen te gaan. Ook het stedelijk museum, waar veel opgezette vogels waren, zou onder zijn leiding bezocht worden. Frits groeide erin, gids te zijn.

De toenadering kreeg 'n intimere nuance; na nog 'n paar avonden gemeenschappelijk in Versonnex doorgebracht werd het duidelijk, dat Frits met Eefje op had. Hij liet zich tegen Steven ontvallen, dat haar zelfstandig optreden hem toch had geïmponeerd. Jammer dat hij 't juist zoo druk had toen, anders had hij meer voor haar

kunnen zijn. 'n Jaar geleden had Frits al zijn geld verloren; van zijn vader of familie wilde hij niets aannemen en als geïmproviseerd journalist had hij er zich goed doorgeslagen. Maar zijn zenuwen, die toch al niet sterk waren, had 't aangepakt. Eefje's vermogen zou hem in staat stellen te promoveeren, de journalistiek stond tusschen hem en zijn dissertatie.

In dien tusschentijd was Eefje naar den Duitschen dominee verhuisd. Aanvankelijk niets dan goede berichten. Geheel *en famille;* men ging gezamenlijk uit, naar 't conservatoire, waar de zoon 'n prijs had gekregen; naar de bioscoop zelfs. Eefje voelde zich gedekt door dominee's functie; 't was ook heel fatsoenlijk, meer voor kinderen; maar Eefje was er vol van. Spoedig kwam er 'n *decrescendo* in de voldaanheid. De domineesche had Eefje beet gehad. zich voor Fransch-Zwitsersche uitgegeven terwijl ze uit Bern was net als haar man. Juffrouw Bartange had 't wel gezegd. Voor zulke oneerlijkheden was Eefje erg gevoelig; ze voelde zich in haar machtgevoel gefnuikt. Bovendien was er geen meid; een nicht deed alles voor negen personen. Aanvankelijk ging het nog, zoolang mevrouw er was. Van uit bed of canapé commandeerde ze, hield de boel in orde. Maar zij verdween naar Cademario, 'n kuurtje doen. Den laatsten tijd ging ze niet meer uit, ergerde Eefje alleen met haar Bernsch accent. Allen waren opgelucht toen ze weg was; mevrouw hinderde maar. Spoedig merkte Eefje toch dat zìj 't was die de teugels hield. De nicht beulde zich niet meer af; ze was weduwe en weer geëngageerd, nam heele dagen vrij voor haar galant. Dan kookte de dominee; dat was niet om te eten. En zoo onsmakelijk, wanneer je soms in de keuken kwam. De zindelijkheid liet veel te wenschen over. Meneer was 'n sukkel die alles goed vond. Hij dee t' graag, zei de nicht, toen Eefje aanbood te helpen. - Verbeeldt-je een man die graag kookt! Dat kon Steven ook niet begrijpen. - Ze willen Eefje niet overal bijlaten; ze schijnt toch al te neuzen, zei Mien later.

Jufrouw Bartange werd steeds prikkelbaarder over de Grütter's, noemde 't ‘la maison des fous’. Mevrouw was zenuwlijdster, klaagde over 'n ‘mislukt leven’ waar Eefje bij was. En dan haar accent! Daar had ze Eefje niet drie maal in de week les voor gegeven tegen verminderden prijs. Want Bartange had twee tarieven en Eefje naar haar plompe laarzen en loopmeisjeshoed getaxeerd, die 'n tuit had van 't rukken naar voren.

Als de nicht er was, verdween meneer naar z'n moestuin, 'n ambtelijk verblijfje buiten. Eindelijk, na veel vragen, mocht Eefje eens mee. Zoo iets verwaarloosds had zij nog nooit gezien. De buren, erfgenamen van den vorigen dominee, moesten huis en hof met den opvolger deelen; ze klaagden bitter over al de nonchalance die zij voortdurend onder de oogen kregen. Zoo onesthetisch! De dominee plantte kool in 'n havenloos gescheurde redingote met ouden zwarten flaphoed. 'n Ware vogelverschrikker!

- Die buren zijn niet zonder vooroordeel, zei Steven; ze hadden 't zaakje liever alleen gehad.

- 't Kan zijn, maar 'k ben er óók geweest; 't is heusch erg. En met zoo weinig zou 't aardig zijn te maken.

- Ja, als hij daar nou eenmaal geen gevoel voor heeft, zei Mien vergoelijkend.

- Dat ìs 't juist, je merkt 't overal aan.

- Ik heb toch respect voor de manier waarop die man er zich doorslaat. 'n Zenuwzieke vrouw en dan 'n pension; en hij kookt zelf, zeg-je?

- Ja, maar 't is ongenietbaar. Ik blijf er ook niet lang meer; 't is me te eenzaam onder al die jongens.

- Zijn er dan geen meisjes?

- Eén pensionaire van dertien; die gaat nu ook weg. De nicht zegt, dat ze 't best kan begrijpen.

Onderwijl was Eefje bezig zich met juffrouw Bartange te brouilleeren. 't Ging om 'n Fransch boekje dat deze haar verkoopen en Eefje niet hebben wou. Eén keer had ze 't gedaan, maar ze hield niet van Henri Bordeaux; 't was ook 'n gebruikt exemplaar. Bartange had daar 'n partijtje van mee uit Parijs gebracht, dat sleet ze nu aan haar leerlingen, 'n kwestie van 'n paar francs. Ze kon niet begrijpen dat Eefje, die zich niets ontzegde, daar dood op bleef. - 't Is de manier waarop, zei Eefje; ze wil me dwingen.

Dwars zat Bartange ook, dat Eefje hààr niet om 'n nieuw pension vroeg; de accompagneer-juffrouw mocht 't nu opgeven, bij wie Eefje zong. Die taxeerde Eefje naar hààr tarief, acht francs per uur, en ried duurste, allereerste familie's aan. Dat was water op Eefje's molen, die sinds den smaad van den jonkheer vooral hoogeròp wilde. Ze ging er heen; patricisch huis, beminnelijke dame. Dat bevièl Eefje. Het ongeluk wilde, dat juffrouw Bartange er

huisvriendin was. Zij bracht er pensionnaire's aan - Amerikaansche millionnairsdochters, adellijke Duitschers - en kreeg in ruil leerlingen. Zij kwam ook geregeld eten om zuiver Fransch te doen hooren. Want mevr. de Coulanges was 'n Poolsche; meneer, oud en ziek, at niet mee aan tafel.

- M.lle Baar? Maar die ken ik, riep Bartange. Is eigenlijk niets voor u. Zal bij u ook wel niet lang blijven; ze is al aan haar vierde pension in zeven maanden. Maar erg muzikaal, zingt mooi, geloof ik.

- Ik ben u zeer dankbaar, dat u 't me zegt.

Toen Eefje bij mevr. de Coulanges intrek nam, werd ze alleen door 'n meid ontvangen. In plaats van de afgesproken groote kamer op de *bel-étage* kreeg ze 'n kleinere op de tweede, maar waar 'n piano stond. Die was er gelaten door 'n pensionnaire die met September terugkwam. M.lle Baar zou toch niet lang blijven; zat ook liefst op d'r eentje, maakte veel muziek. Werd dus naar boven afgepoeierd. Maar Eefje protesteerde: of 't geen vergissing was. Vóór ze met al d'r koffers naar boven ging, moest de meid 't even vragen. Mevrouw liet zich niet zien, maar de meid kwam terug: 't was géén vergissing.

Miserabel begin. Spoedig kreeg ze ook standjes met Bartange. Die was nog bij Grütter komen aanvliegen: - Ik hoor dat u naar Coulanges gaat; 'k heb daar leerlingen voor acht francs. Zegt u alsjeblieft nooit, dat u vijf betaalt. Ik zie er mijn menschen op aan, wist niet dat u veertien francs pension kon betalen.

- Op den duur kan ik 't ook niet; alleen voor de zomer, inplaats van 'n reis, flapte Eefje eruit, die de hooge pensionsprijs al op de maag lag.

Weldra kwam Bartange eten. Na tafel nam ze Eefje apart, 'n formeel standje: - Ze had heel slecht Fransch gesproken, 'n horribel accent van die Duitsch-Zwitsers. Men zegt ook niet: oui, non; maar: oui, madame; non, monsieur. Eefje moest haar kleeding meer soigneeren; het inzet-stuk van d'r blouse zat altijd scheef. En tot slot: u bent hier niet op uw plaats.

- Daar heeft ze gelijk in, riep Mien toen Eefje het vertelde.

- Maar Mien, zei Steven.

Eefje liet zich Bartange's bazen niet welgevallen, schreef haar 'n beleefd briefje, dat hun karakters niet overeenkwamen en het dus beter was de lessen te staken.

Furieuse brief van Bartange terug: - 't Was geen kwestie van karakter, maar van opvoeding en manieren, en vooral van zelfoverschatting. Ze had Eefje altijd verdedigd (dat was dus noodig? tegen wie? dacht Eefje), maar ze zag wel, dat ze zich vergist had.

Naief als altijd, liet Eefje den brief aan mevr. de Coulanges-Prowinsky lezen: - Wat ze er mee aan moest. - Niets, ik zou hem maar verscheuren, zei deze met 'n hoofsch lachje. Zij bemoeide zich nooit met Eefje, die het niet klaar speelde haar de hand te kussen, gelijk in deze kringen gebruikelijk was. - Of ze altijd met twee woorden moest spreken, vroeg Eefje verder. - Wel neen, af en toe, glimlachte de dame. Maar Eefje, wier geloof voorschreef de linkerwang op te houden als ze 'n klap op de rechter had gekregen, was niet in staat mevr. Coulange's mondaine raad op te volgen. Zij schreef Bartange een brief op pooten, dat ze geen verdediging behoefde, dat Bartange in dit opzicht, gelijk in vele andere, te veel had gedaan (Eefje dacht aan 't opdringen van pensions en boeken) en dat ze als Hollandsche in de eerste plaats gesteld was op haar vrijheid. Eefje bezat echter noch de geestkracht, noch de gezelschappelijke tact om hierna Bartange te durven trotseeren. Eenmaal had ze haar in 't salon ontmoet; 't was heel vervelend en mal afgeloopen. Mevr. de Coulanges had haar ook moeten waarschuwen, vond Eefje; maar deze had wel iets anders te doen dan zich om de ruzietje's der ‘grosse laitière’ te bekommeren. Zoo noemde ze Eefje in aansluiting aan Vermeer, om haar groote handen en al te stevige armen waardoor Eefje geen confectie-japon in Palésia kon koopen. Die gleed wanneer de mouwen pasten, om 't middel naar beneden. Dit had Eefje zelf aan tafel verteld. Zij verzocht dus, wanneer Bartange kwam, op haar kamer te kunnen dîneeren. Daar werd alleen aan ernstige zieken bediend, maar ze kon achterna eten. Dus moest Eefje eerst vijf kwartier wachten en kon dan, op gevaar af Bartange tegen 't lijf te loopen, in de eetkamer binnen dringen. Haar afwezigheid gaf Bartange vrij spel met kwinkslagen en aneolootjes door de conversatie als van zelf aan de hand gedaan, die Eefje niet in het gunstigste licht stelden. Na twee Bartangebezoeken merkte zij dat de jongste Duitsche, de eenige die nog met haar sprak, zich ook terugtrok. Toch dacht zij er over, haar twee maanden-systeem ook hier toe te passen, half verteederd door de stemmingsvolle meubels en het mollige Perzisch tapijt op haar

kamer. Maar mevr. de Coulanges gaf haar te verstaan dat 1 September de eigenares van de piano terugkwam en het dus 't eenvoudigst was, dat Eefje 'n paar dagen van te voren wegging. - Verbeeld-je, alsof ik 't zoo smerig heb gemaakt, riep Eefje geïrriteerd.

Nu mocht de accompagneer-juffrouw weer adressen opgeven, waarbij ditmaal 'n meisjes-kostschool te voorschijn kwam, gehouden door twee goedhartige oude schommels. Deze maakten van hun principes over soberheid en afharding voor Eefje echter geen uitzondering. M.lle Eugénie, die zich speciaal met het huishouden bemoeide en als zoodanig Eefje's inspectie-bezoek ontving, spreidde zelfs zooveel menschenkennis ten toon, de 35-jarige Eefje voor iemand van achttien te houden, die zich zelf als kostschoolmeisje kwam aanmelden.

Steven's geduld werd door al de Ach's en O's over de kostschool geducht op de proef gesteld, zoodat hij een imaginairen brief aan zijn zus in het dagboek schreef:

'Lieve Bep,

'Je maakt je ongerust over Eefje: - Himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt? Dat zal wel zoo zijn. Of wij er niets aan kunnen doen? Hoe zouden we. Eefje is ziek hier aangekomen; ziek van geest, met de manie alles slecht te vinden, alles zwart te zien. Omdat ze zelf zwart van binnen was. Begrijpelijk na zoo'n liefdeteleurstelling. Ook het gezonde, echt-Hollandsche in haar accentueerde zich: alles kritiseeren, denken dat men op haar gewacht heeft: - O, gelukkig, bent u daar? Nu weten we hoe het moet. Zwartzienigheid, tegenstuk van mijn princiep: genoegelijkheid. Eén voor één gooit ze alles tegen de grond wat mij het dierbaarst is. Eerst 't *Fransch:* - Gek dat ze Bach hier niet in 't Duitsch zingen. Ik: - de menschen verstaan hier geen Duitsch. Zij: - Toch heel gek! (Altijd 't laatste woord.) Cortot: - vervelend! Wanneer 't er geen duimdik op ligt, merkt Eefje niets. Cortot's piano-concert van Schumann voor mij het mooiste van de heele winter. Zij: - Ik ben wegeloopen. Zarbiron, mijn oude vioolmeester, 'kan niet dirigeeren'; ze carikeert hem 'n kwartier lang op de sofa. Sussen, verzachten helpt niets: 'n boerepaard dat doorslaat; alleen op zij springen tot het zaakje voorbij is. En dan

plotseling: bij Zarbiron op concert zingen. Ik aarzel; ze gaat er alleen heen. Triomfantelijk terug: heel aardig geweest, mag zingen, repertoire opgeven. Zarbiron laat niets van zich hooren. Eindelijk vraag ik hem: - M.lle Baar? Herinner me niet. 't Notitie-boekje: - O ja, daar staat ze. Ja wel, ze kon zingen, maar kan me haar gezicht niet meer voorstellen; nu ook te laat voor dit seizoen. Eefje heeft blijkbaar heelemaal geen indruk gemaakt. Ook maar goed, als ze toch vindt, dat hij niets kan. *Katholicisme:* voor mij: laatste schoone vorm van voorbij geloof. Voor Eefje: de overspelige die haar neef verleidt, synoniem met ‘die roomsche vrouw’. In haar soezig hoofd zijn ‘roomsch’ en ‘overspel’ één. - Elégance, gratie, rhythme, zelfbeheersching, alles schudt ze af met één woord: *mondain.* Is ook niets voor d'r; voor mij is 't goddelijk: de schoone schijn. Komt ook van d'r schrielheid: in Wengen bij Truus en Co over hôtel-hek gegeluurd, in plaats van mee te doen. Palésia, mij lief geworden, voor haar: - geen familie-leven in heel Palésia. 't Geval-Moesinof plompweg veralgemeend. - O nee, ze had 't al eerder gehoord. Waarom komt ze dan, waarom blijft ze dan, als ze juist familie-leven wil? Twee wegen leiden tot de menschen: iets voor hen te zijn. ze iets voor ons te láten zijn. Geen van beiden wil Eefje; ze moet praten, oppervlakkig bij mekaar zitten, 'n duit in 't zakje doen. Als nieuweling moet je afwachten. Zij kan 't niet helpen: niemand kan intelligenter zijn of bescheidener dan 't lot hem gemaakt heeft. Wij hebben ook nooit iets voor haar mogen doen, geestelijk noch zakelijk. Twee maal geprobeerd: eerst de bibliotheek, tijdschriften-kamer. - Dank u, 'k kan 't zelf wel. (Ze is er nooit geweest.) Neemt maanden-lang Fransche les, komt dan tragédies van Molière te leen vragen, schrijft *Eugénie Grandet* aan Flaubert toe. Ik raad modern literatuur-boek aan. - Als je 't hebt, kun je 't mij ook eens leenen. - O ja, zal ze heel graag doen! (Borststem der overtuiging.) Denk-je dat ze 't gedaan heeft? Ze vraagt aan d'r juffrouw *Legrange* te leen, laat zich vijftiende eeuw dicteeren. Dan vraag ik *Gaspard de la Nuit,* Baudelaire's *Petits poèmes, l'Education sentimentale.* Thibaudet over Flaubert maar weer terug: vijftiende eeuw leeren, ook vijftiende eeuw rezen: Villon, Charles van Orléans (later *Pantagruel?*). Zoo schuift ze overal haar lesjuffrouw tusschen: de Eeuwige leerling. Wanneer ze in d'r kist ligt, nog les nemen bij de doodgraver.

Zoo kwaad niet: doodgravers verstandige lieden. Na de brouille met Bartange: 'n hondje dat z'n meester zoekt. Niet gelukkig voor ze weer 'n juffrouw heeft. Voor 't Italiaansch dit maal. Perfekt in Fransche dictie: zangles nemen in Florence (consequentie!). Zeker, zij kan 't allemaal niet helpen (wij nog minder). Afkomst: karakter; opvoeding: manieren. Kind-vrouwtje: gedraagt zich als vijftien, eischt als vijf en dertig. Voor Bartange de ideale leerling: alles opschrijven, van buiten leeren, drie maal in de week; altijd klaar om les te verzetten Dan: boekje overnemen, twee francs, klein voordeel voor Baratnge? - Nee! Eefje op de achterbeenen. Woont nu in meisje's kostschool ‘Eind van de wereld’ (heet zoo). Achterlijk kostschool, bijna geen leerlingen; neemt dus volwassenen op, maar behandelt ze als kinderen. Zeven uur: alarmklok; acht uur: ontbijt; zwarte, bittere koffie, zwaar op de Hollandsche maag; niets aan te veranderen. ‘Niet fluiten op uw kamer, niet zingen Zondags onder kerktijd’. (N.B. bij gesloten vensters; naaste kerk drie kwartier er vandaan.) We komen op bezoek (vooruit aangemeld), groote villa; tuin: gras en grint; kale gangen, naakte trappen; stoken, tien dagen na kou-begin. Kamer met twee bedden, geen plaats om er een op te bergen. Wij ernaast in salonnetje (tandedokterskamertje); afgerammelde piano, erboven Christus-portret; aan de muur: Beethoven en Gluck in verbleekte gravure's; matten sofa en stoelen. 'k Wou dat we weer weg waren. Eefje stijf, vervelend; durft geen kopje thee bestellen, geen koekje zelfs, bij haar wier paradijs is: geweldige zak die nooit leeg raakt. Ze stroopt broekje van plak chocolade op, breekt stukje af, houdt 't ons onder de neus: kind van vijftien. Dan in ééns: vijf en dertig, wil gerespecteerd, muziek-autoriteit zijn. 't Ergste: haar lachen en voortdurend zingen; lach van schoonmaakster of melkmeid, in keuken, stal of wei op zijn plaats; ze slaat heelemaal dubbel, *derrière* naar achteren (blijft op de wandeling ervoor staan) of wipt naar voren, buik tegen de tafel. En dat veracht 't *mondaine.* 't Is niet om te harden. Mien zegt: in 'n beschaafde omgeving hoort Eefje niet thuis. Luidkeels zingen zoodra ze in beweging komt, Zondags bij 't afnemen wanneer de meid uit is: 'n boeredeern in n' herberg. Mooie stem, zwoel, met liefde-verlangen beladen; denkt dat wij er nooit genoeg van krijgen. IJdel, opdringerig, gemis aan respect voor de omgeving. Na den eten ik in de

tuin; zij telkens naar buiten, van kamer naar keuken, met 'n schreeuw: bèèèè.... - Eefje, 'k wou graag rustig zitten, kan 't heusch niet uithouden. Zij boos, wil 't niet begrijpen. - Ongeloofelijk, haar mooie stem! Boudeert wat, blijft 'n Zondag weg. Zooveel te beter, two is company, tree is none. Van 's middags tot 's avonds is lang, wanneer je niets gemeen hebt; en Eefje's geheugen reikt niet verder dan tot gisteren. Veel en veel te moeilijks gelezen, dadelijk weer uitgewischt: - 'k Herinner me er niets meer van. Toen afgesproken: Eefje Zondags pas om vier uur komen. Eerst weer geboudeerd. Verbeeld zich overal recht op te hebben, maar inviteert ons nooit eens in pension of tearoom; zou toch aardig zijn voor ons forensen. Denkt er niet aan: vijftien. Haar eens in koophuis-tearoom ontmoet; ze zat klontje's te eten na de thee. - Niet oververtellen, riep ze. Maar iedereen ziet het; 't is heusch onmogelijk hier. 'n Paar keer muziek samen gemaakt, lied naar Thomas à Kempis; bevalt me niet tusschen koekjes en limonade. 'k Vind het lied ook wat droog, vooral de sier-noten. Ik doe 't even voor, Eefje dadelijk kribbig: - Maar u legt er de nadruk op! Alsof ik moffel. 't Lied gehouden tusschen *pianissimo* en *piano*; zij begint *mezzoforte,* in de tweede maat al *forte.* Ik zeg 't haar, ze wil het niet begrijpen. Ook viool en piano met haar gedaan. Als bezeten valt ze op de piano aan, raffelt gamma's van beneden naar boven, van boven naar beneden: muziekschool. - Maar Eefje! - O, 'k heb in geen tien dagen gespeeld. Bij het stemmen slaat ze de tonen van alle viool-snaren aan. Heeft ze nooit met 'n violist gespeeld?

Summa summarum: wanneer Eefje *en pension* doet als bij ons, begrijp ik alles. Maar begrijpen is nog lang niet veranderen, vooral bij Eefje niet. Wat te doen? Naar huis nemen of vriendin sturen; niet meer alleen laten gaan. Wanneer ze wil.... Dit alles geen beschuldiging; niemand heeft schuld aan zijn zóó of anders zijn. Ik hou 't alleen maar niet meer uit: materie van 35, geest van 15; prestatie van 15, pretentie van 35. In plaats van geheugen: 'n zeef. En die dolle aanmatiging over alles gerecht te houden: mad. Moesinof mag geen *bridge* spelen, de meisje's mogen niet dansen, de jongens niet naar de cinema (alsof er niet veel ergers was); Cortot moet spelen als 'n schwärmerische Backfisch; dominee Grütter met het geld dat hij niet heeft, zijn buitentje laten opknap-

pen, in 'n dandy-pakje kool planen; zoon Grätter mag in 'n Kurhôtel geen tafel-muziek spelen, hoewel hij anders niet naar buiten kan; de Zwitsers mogen niet met zichtbaar houtwerk bouwen, omdat Eefje dat ‘heelemaal leelijk’ vindt. Alles om de greep op het leven terug te krijgen, die haar ontglipt is. Valschmunterij wanneer 't lukt; maar 't mislukt erbarmelijk. Men haalt de schouders op *et passe outre.* Wij alleen krijgen 't gebakje in huis, elken Zondag, van twaalf tot tien; dat moet nu uit zijn. Of ze zal kiezen tusschen ons en haar dominee, haar contrast-dominee, de pest voor haar. Geen fatsoenlijke kerk, waar eeuwen staan in steen, het orgel op engelwieken ruischt of buldert tot het laatste oordeel: 'n afschuwelijke concert-zaal, door Engelschman cadeau gedaan. Oudmodisch, vloekend, buiten proporties: negermusic-hall, *bain turc,* alles wat je wil, geen kerk. Talmi, dik opgelegd, goud rood bruin, fabriekszuilen, fabrieksvoluten, fabrieksvrouwenlijven; en palmtakje's, balcontje's, galerijen. Gerammel waar je innerlijk doof van wordt. Daarin komt dan buikig heer geschreden, statig, met charité-grijnsje. De handen op z'n maag, uitgezet van 't goede leven. Geeft zich niet zooals hij is; is niet zooals hij zich geeft. Misschien wel eens zoo geweest; niemand is zoo aldoor, elken Zondag. Maar de werking moet er zijn, altijd, voor de eenvoudigen van hart die niet God maar de dominee zullen zien. Hij komt op 't orchest staan, éénige geestelijkheid tusschen al 't rumoer. Geestes genoeg? Hij werkt met contrasten, tegen dans, geld, sport, cinéma. Gif voor Eefje; toch al hoogstaanderig. Jantje Contrarie. Waarom is niet 't geloof genoeg, wanneer het krachtig is. Het evangelie is voor hen te oud, zoo moeilijk, te overdreven. Maar hij is ‘geestig’, hekelt, trekt de menschen; citeert nog liever Joël, Amos en Obadja. 't Prikt Eefje's zelfoverschatting op, als vilt van oude piano's. Ze is géén van beiden: noch vastberaden sport, dans, radio en bioscoop, noch innerlijk gedrenkt met geest, berustend op zich zelf. Ze is half; aan de oppervlakte niet zelfgenoegzaam; vindt in zich zelf den diepsten grond van alle dingen niet en alle troost; kan met zich zelven niet alleen zijn, verveelt zich dan, omdat zij zich niet concentreeren kan; heeft als heel gewoon mensch de menschen noodig en hun pluimpje's. Ze wil voortdurend zingen: hoor, wat 'n prachtstem! En niemand durft meer spelen, zoodra zìj komt. O, ijdelheid. ‘De menschen nemen zooals ze zijn’.

Natuurlijk. Wanneer zij 't óók deed. Ze hakt voortdurend, naar rechts, naar links, op iedereen; bewijst alleen haar eigen geborneerdheid. Werkelijk buitengewonen hebben niets tegen de gewonen, zij wortelen erin, worden er door gedragen. Der velen regel baart uitzondering der diep-vromen. Alleen wie simpel is en 't niet kan velen, ligt met al zijns gelijken over hoop. De wereld nemen zooals ze is, of heelemaal niet. Maar blaas niet op goedkoope moraaltrompet, vooral niet Zondags in mijn tuintje. Dan ben ik vrij en wil liefst al 't gesjouw vergeten en 't gedoe, gekwansel, handgedruk en klein bedrog....'

(Slot volgt.)

Losse gedachten door L. van Deyssel.

Het is ‘de bedoeling’, dat wij, menschen, de bloemen zien zoo als wij die zien, en niet, dat wij zullen gaan huizen in een uit ontzachlijk sterke vergroot-glazen samengestelde kast om van daar uit de bloemen te zien.

Zoo zijn ook de sterren bestemd om door ons gezien, en dus begrepen, te worden, zoo als wij die met onze oogen zien.

De vraag is niet of het soms, - b.v. voor bloemen-cultuur - nuttig kan zijn bloemen zeer vergroot te zien.

De zaak is, dat voor ons bloemen zíjn dátgene, wat wij zien als wij met het bloote oog er naar kijken.

Den geest bevolkt te hebben met sterrenkijker-voorstellingen is iets soortgelijks als dat het gelaat van onzen vriend ons gemeenzaam zoû zijn met de huidporiën zoo groot als spoorwegtunnels.

* * *

Antiquiteiten bestaan niet. Er bestaan alleen voorwerpen van verschillenden stijl en van verschillende graden van schoonheid.

* * *

Indien men de menschheid ziet als een aantal verschillende culturen, moet men zich aansluiten bij dié cultuur, in welke de natuur ons deed geboren worden en bij welke men dus historisch en physiologisch behoort, niet zoo zeer indien en om dat men, in kritischen twijfel, niet zoû kunnen uitmaken welke cultuur

men de schoonste acht, als wel om dat men meent, dat de verschillende culturen een zelfden graad van schoonheid hebben bereikt, en dus door andere beweegredenen dan die der keuring op schoonheid de keuze moet worden bepaald.

* * *

Zelf-bewustzijn is een gevoel, dat, voor het Bewust-zijn, eene zékerheid omtrent ons zelf, omtrent wat wij zijn, bevat. Zelfbewustzijn manifesteert zich in den rijksten boer van het dorp op de tijdstippen, dat hij er zich rekenschap van geeft dat te zijn en dus, (met betrekking tot de omgrenzing van zijn gedachtenwereld), het voortreflijkste te zijn wat er is; *níet*, wanneer de boer wijsgeerig, ethnografisch, historisch en anthropologisch begrijpt wát het ís de rijkste van dit dorp te zijn. Want déze werking heeft bij hem niet plaats.

Een ongewoon mensch door H.W. Sandberg.

‘Leben ist lieben und so wir lieben so leben wir.’
Hostrup.

De deur van het statige heerenhuis werd op een kier geopend.

‘Wie kan ik zeggen, dat er is?’

De huisknecht in zijn rose-gestreept jasje keek den bezoeker doordringend aan, vastbesloten niet degene te zijn, die zijn blik zou neerslaan of af zou wenden zijn gladden schedel, waaromheen op het achterhoofd nog een kring van keurig geborstelde haren zat, stak tusschen den deurpost en de deur, in een stereotiepe houding, alsof hij eeuwig daar zóó tusschenin gewrongen had gezeten en slechts met moeite er uit vandaan gehaald zou kunnen worden.

‘Fred Elskof,’ zei een jongeman op zachten, maar toch vrijmoedigen toon, wendde daarna de oogen af en staarde langs de huizenrijen ver de straat in, met iets in zijn oogen van een groot geluk en tegelijkertijd van een diepe smart. De huisknecht merkte deze eigenaardige uitdrukking in de oogen van den bezoeker niet op. Hij zag niet anders dan een net gekleed jongmensch voor zich, wien het ontbrak aan die superioriteitshouding in het leven - dit bemerkte de huisknecht wèl en met onfeilbaren blik - welke bij die nette kleeding niet mag ontbreken. Evenmin als een knoop aan een vest. In gedachten minachtte hij zoo iemand, uiterlijk, omdat hij in dienst daar te deftig voor was, liet hij van die minachting niets blijken.

‘Mijnheer Elskof, zei u?’ herhaalde en wijzigde de knecht, met een lichten spot in zijn stem, die toch niet scheen af te wijken van

den vereischt correcten toon. En hij zei het tevens op de manier, waarop een kellner ‘dank u’ zegt voor een fooi, zóó, dat je niet weet of hij jou of jij hem dankbaar moet zijn.

‘Ja,’ antwoordde de jongeman, ‘en ik word verwacht.’ Nu was dit woordje ‘en’ volkomen overbodig, ja zelfs een fout, want het bevatte een ondeelbaar moment van een ongeduldigheid, van een aansporing en het richtte zich als een lichte, o heel lichte, bijna onmerkbare vermaning direct tot den knecht. Het was ontoelaatbaar.

‘Daar is mij niets van bekend,’ glimlachend rimpelde het vel over den kalen schedel, ‘maar ik wil u wel even in het spreekkamertje laten, dan zal ik u zoo straks zeggen, of uw bezoek gelegen komt.’

De droomerige jongeman zag de deur terugwijken, hetgeen hem iets zoo onmogelijks toescheen, dat hij nog een moment bleef staan. Toen trad hij de gang binnen, liep over een dikken looper, die zijn voetstappen verdofte en trad een zijkamertje binnen, waarin een angstig zwijgen hing. Het leek hem, alsof tusschen deze vier wanden nooit een mensch had gesproken, alsof de lucht er nooit bewogen had door de trilling van een menschelijke stem. Het was een duister, klein, bijna vierkant vertrekje, met donkere en zware meubels gemeubeld, met dikke, ver-opengeslagen overgordijnen ter weerszijden van het raam en met weinig licht doorlatende, witte gordijnen voor het venster, die, niettegenstaande zij wit waren, een somberen indruk maakten en al het grauwe van de schemering tusschen hun plooien schenen op te vangen. Tegen den wand naast de deur stond een klein, zwaar buffet. Op de tafel lag een dik kleed, bijna een tapijt, dat, zoo kwam het Elskof voor, daar misschien honderd jaar zou blijven liggen om slechts door een familie-schokkend feit van zijn plaats te worden gehaald, met dan onachtzame handen.

Het kamertje met zijn neerdrukkende atmosfeer en roerlooze stilte, die er eeuwig dreigend scheen te hangen, benauwde hem. Hij kuchte luid uit een angstig-saamgeknepen keel. Direct daarop was het hem of ergens van uit een hoek de stilte waarschuwend op hem neerkeek: ‘ssst, géén leven.’

En ook de onberispelijk heldere dienstbode, die hij in de verte, in de gang hartelijk had hooren lachen, werd blijkbaar onmiddellijk

door de stilte van het wachtkamertje bevangen. Zij opende zachtjes en langzaam de deur, zooals men een pakje over een wollen tafelkleed schuift, deed eenige gedempte stappen en knielde bijna geruischloos voor het buffetkastje neer. Alleen haar stijve, witte schort kraakte licht. Met voorzichtige handen nam zij stapeltjes linnengoed uit de kast en telde ze op tafel uit. Zij keek den wachtende een oogenblik onderzoekend aan en verdween.

Spoedig daarop trad de huisknecht binnen, trok zijn wenkbrauwen op en zei plechtig: ‘De familie wacht u in het salon, ik zal u even voorgaan.’

Achter den knecht aan liep Elskof de gang door, een hoek om, tot voor een deur, die de bediende opende, terwijl hij met verheffing van stem aankondigde: ‘de heer Elskof.’

* * *

De vrouw des huizes trad den gast dadelijk tegemoet, met een charmante glimlach op het gelaat en met uitgestoken hand, die zij slechts lichtelijk liet drukken.

‘Mijnheer Elskof,’ sprak zij met rustige, kalme, aangenaam aandoende voornaamheid, ‘wat vriendelijk van u, dat u gekomen bent. Mijn dankbaarheid als moeder behoef ik u niet meer te betuigen, u heeft daarvan reeds de bewijzen gehad, toen ik u opzocht, maar toch wil ik u nog eens zeggen, dat u ons aller hart veroverd heeft met uw heldendaad. Na het verschrikkelijk voorval van verleden week, brandt Cecilie gewoonweg van verlangen u weer te ontmoeten.’

In de statige en eenigszins ouderwetsch ingerichte salon hoorde Fred zich met een hemzelf onbekende ingetogenheid, waardoor hijzelf aangenaam verrast werd, zeggen: ‘Mevrouw, u zwaait mij teveel lof toe. Niets was mij grooter eer en genoegen, dan u uw dochter te hebben mogen doen behouden.’

Mevrouw Foreest glimlachte hem nog eens vriendelijk toe en geleidde hem, toen verder het salon binnen. Achter in het salon op een canapee zaten de twee oudere dochters, van 23 en van 28 jaar, beide knappe verschijningen. Maar naast hen op een laag stoeltje zat Cecilie. Cecilie was ontegenzeggelijk van een buitengewone schoonheid. Zij had met gloeiende oogen naar den binnengetredene zitten kijken, alsof zij eens en voorgoed zijn beeld scherp in haar

gedachten had willen prenten en was, toen Elskof zich naar het drietal begaf, opgesprongen en op hem toegesneld. Zij drukte hem beide handen en zei, terwijl haar tranen in haar oogen drongen: ‘Mijnheer Elskof, wat u gedaan heeft, ik zal het nooit, nóóit vergeten.’

De jongeman keek bedremmeld en overrompeld in het opgewonden meisjesgezicht en stotterde verlegen: ‘En ik dan, ik toch zeker ook nooit. - Dat begrijp je toch wel?’ voegde hij er onwillekeurig eenigszins ruw aan toe.

Zij zag hem lang aan en onmiddellijk was hij alles rondom zich in de wereld vergeten. Hij zonk zóó weg in haar streelenden blik van genegenheid, dat hij voelde zich te moeten herstellen en daarom deed hij pogingen om zich maar een eenvoudig ding te herinneren. Doch hij bemerkte, dat hij niet meer wist, waar hij was, noch hoe de naam luidde van de menschen, temidden van wie hij zich bevond, noch waarom hij zich eigenlijk in deze kamer ophield. En het was hem volmaakt onbegrijpelijk, dat hij zijn gewone bestaan, dat hij ergens vermoedde, maar dat hij zich onmogelijk te binnen kon brengen, ooit weer zou hervatten.

Ondertusschen voerde het meisje hem, als een kind, aan de hand naar de sofa, stelde haar zusters Annie en Frieda voor, vroeg bestraffend hoe hij van zijn voornaam heette en verklaarde, dat hij haar oogenblikkelijk, maar dan ook oogenblikkelijk Cecilie moest noemen.

Daarna zetten allen zich in een gezellig groepje. De twee oudste dochters, zooals zij gezeten hadden bij zijn binnenkomen, de gast, de held van den dag, naast Cecilie en mevrouw aan de andere zijde van de sofa. Op een laag tafeltje van kostbaar, met parelmoer ingelegd, hout werden de fijn-porceleinen, doorzichtige oud-Chineesche kopjes met thee gezet. En een staande schemerlamp bij het raam wierp een matten lichtglans op de goudblonde haren van het meisje, dat op het lage stoeltje zat, en over haar prachtig gevormden, melkblanken hals.

Het gesprek werd op hartelijken en vroolijken toon gevoerd. De meisjes op de canapee lachten herhaaldelijk uitbundig en schaterend om aardige gezegden en speelsche opmerkingen, die van weerskanten werden gemaakt en onder dit alles door praatte en handelde Fred als in een gouden droom. De straat waar hij zooeven nog,

tien minuten geleden had geloopen, die straat met zijn keurig plaveisel van steenen, met zijn stille huizen aan weerskanten, lag in zijn herinnering mijlen ver van de plaats, waar hij nu zat. Het was hem, alsof hij door een zwaren muur, een omwalling was getreden en alsof de deur van een geheimzinnig poortje voor maanden achter hem was dichtgeslagen. De avond lag als een schat van tijd vóór hem. Als een huiveringwekkend-zalige oneindigheid. Elke minuut, die hij doorleefde, duurde driemaal zoo lang als anders. Het geheele salon, elk lijntje van de stoelen, de tafels, bijouterieën en van de menschen-figuren, die zich er in bevonden, werd als met een graveerstift van koper in zijn gemoed gedreven. Hij kreeg de sensatie alsof de omgeving hem bekend voorkwam, alsof hij deze in een droom vroeger reeds had gezien. Hij keek naar het meisje, dat aan zijn voeten zat. Hij voelde niet, dat hij verliefd op haar was, hij zag alleen en genoot. Hij genoot van de zachte welving van haar boezem, van de helroode, ietwat vochtige lippen en van de trekken van haar gelaat.

Nadat het gesprek ongeveer een half uur had geduurd, kwam de heer Foreest van zijn bureau thuis. Hij was geagiteerd, wilde toch direct vriendelijk doen en minzaam, doch kon een verstoorde zakenstemming nauwelijks onderdrukken. Hij schudde Elskof krachtig de hand, klopte hem op den schouder en trok hem binnen een weltmännische jovialiteit, waar Fred het eerste moment geheel onwennig tegenover stond.

* * *

Men ging aan tafel. Mijnheer Foreest gaf mevrouw een arm en Fred geleidde Cecilie naar de eetzaal, een ruim en warm gemeubeld vertrek. In het midden daarvan stond de wit-blinkende tafel, schitterend van het kristal, de glazen en de schalen. Boven de tafel hing een luster met electrische kaarsen en afhangende fonkelende kristallen. Het geheel maakte een feestelijken indruk. Fred had men als eeregast aan het hoofd van de tafel geplaatst. Aan zijn rechterhand kwam Cecilie te zitten, links van hem Frieda, de oudste dochter, naast deze zat de gastvrouw tegenover haar echtgenoot en aan het ondereind der tafel Annie. Fred voelde zich in de gelukkigste stemming, die aangewakkerd werd door het lichtgeflonker, door de weelde der tintelende wijnen en door het naast-hem-zitten van Cecilie.

De vader bracht een eersten dronk uit op onzen held en hield daarbij een kleine speech. Weldra geraakte de oude heer in zulk een ontroering bij het opperen van de ‘mogelijkheid, waaraan wij echter geen van allen willen denken,’ zoo zeide hij, ‘dat zonder Elskof's heldhaftige daad allen hier in verslagenheid zouden hebben neergezeten,’ dat hij het met zichzelf te kwaad kreeg en plotseling in schreien uitbarstte. Mevrouw vermaande hem, ontstemd, daar zij hem immers ervoor gewaarschuwd had, aldus zeide zij bestraffeld, om niet te veel te spreken aan tafel. Hij wist toch, waar dit altijd bij plechtige gelegenheden voor hem op uitliep. De gekapittelde echtgenoot dronk gretig een paar slokken water en schudde mistroostig het hoofd, alsof hij zeggen wilde: alles goed en wel, alles goed en wel, maar ik kan het immers niet laten. De vroolijkheid keerde echter spoedig weer terug, toen de gastheer zich vermand had en, kalm, opnieuw aan het gesprek deelnam.

Door de algemeene huldebetuigingen en misschien ook tengevolge van de vele glazen wijn en champagne en zeker door het stralende gezicht van Cecilie, kwam onze held in een onbeschrijfelijke geluksstemming, die van minuut tot minuut steeg en die een uitweg moèst vinden. Plotseling, bijna duidelijk lichamelijk waarneembaar sloeg in hem de geluks-idee neer, dat hij al deze menschen, die om de tafel zaten en die hij pas sedert kort had leeren kennen, onuitsprekelijk liefhad, met de hoogste liefde van mensch tot mensch, zonder eenige lage, eenige baatzuchtige bijgedachte en dat ook zij hem op dezelfde manier liefhadden. Als een kreet steeg het geluk, de extase in hem omhoog. Het was hem, alsof hij zich aan den tafelrand vast moest houden om niet te bezwijmen van gelukzaligheid. Vóór dat hij het zelf wist, had hij tegen zijn glas getikt en was opgestaan. De woorden vloeiden hem van de lippen:

‘Nu ik hier met u aan tafel zit, met u, die mij nog kortgeleden allen totaal vreemd waren, maar met wie ik mij nu verbonden gevoel door het gemeenschappelijke gevaar, waarin Cecilie en ik hebben verkeerd, nu wil ik u alles vertellen, wil ik u mededeeling doen van alles, wat ik beleefd heb in een van de verschrikkelijkste en toch ook weer een van de goddelijkste uren van mijn leven. Ik zal dat uur nooit vergeten en wat er in gebeurde zal mij altijd bijblijven, zoo dicht bijblijven, alsof ik het weer met de hand zou

kunnen aanraken, zooals bijvoorbeeld dit glas met wijn. Maar dát is niet voldoende, ik wil, dat ook u het nimmer zult vergeten en vooral Cecilie niet, omdat de gedachte aan het vreeselijke de zaligheid van te leven des te grooter zal doen zijn.

Daarom wil ik en dat ben ik verplicht aan haar, die ik gered heb en dat ben ik verplicht aan de sombere grootheid van dat uur uit haar en mijn leven, alles vertellen, wat er op dien middag door mijn ziel is gegaan.

U weet allemaal, hoe het gebeurd is, dat wil zeggen, u kent de uiterlijke feiten, maar hoe schrijnend van wanhoop, ingehouden van spanning en gelukzalig van uitkomst die ook zijn geweest, zij zijn niets vergeleken bij hetgeen ik innerlijk doorleefd heb. Weet u, hoe het begon? Ik was met een paar vrienden en vriendinnen naar zee gegaan. Ik liep al in mijn badpak rond, maar wij waren nog niet in het water geweest. Ik voel nog, hoe zalig, streelendwarm de lucht was..... ja, - dat..... voel ik nog. De zee zag er lekker frisch uit. Het was een intens genot zoo heerlijk vrij buiten te loopen, los van alle, bij die hitte, benauwende en vervelende kleeren, ver van al het gewone beleefdheidsgedoe en kleine geposeer in de wereld. Langs het strand loopende, kwam ik daar, waar u uw tent had en waar ik een meisje half in het water zag staan. Dat was Cecilie. Zij had nog niet gebaad of gezwommen. Ik werd ineens, toen ik haar zoo zag staan, argeloos zoo zag staan in haar verrukkelijke schoonheid, door een ontroering bevangen, die uit het diepst van mijn ziel kwam. Misschien trof mij nog niet zoozeer haar schoonheid, er zijn genoeg mooie meisjes aan het strand te zien, als wel de wijze, de eenvoud, waarmede zij die schoonheid droeg - door het leven droeg om het duidelijker te zeggen. (Een van Cecilie's zusters giegelde, maar Fred lette het niet op). Ik keek en plotseling koesterde ik den wensch - ik moèt het bekennen, dat die wensch vóór mijn “heldendaad” zooals u dat gelieft te noemen, bij mij opkwam - om dat meisje in mijn armen te sluiten. Ik brandde van verlangen om dát meisje in mijn armen te sluiten. Een hevige begeerte steeg in mij, onmiddellijk gevolgd door de kwelling van haar onvervulbaarheid, waardoor ik zoo droevig werd, dat het mij eensklaps toescheen, alsof een donkere wolk over het strand trok en het felle zonlicht verduisterde.’

Fred nam zijn glas wijn op en dronk het gulzig half leeg. Hij ging voort:

'Vervolgens was het, alsof er een vertooning werd opgevoerd, waarbij alles van te voren nauwgezet was geregeld. Het was, alsof alle personen, die bij die vertooning betrokken waren, bewogen werden door een onzichtbare macht, die hen tot willooze werktuigen maakte, tot figuranten. Eerst voelde ik het, toen zág ik het aankomen. U ging allemaal in zee. Maar het verst in zee liep Cecilie en dook spoedig onder om daarna lachend en spartelend weer uit het water op te duiken. Zoo lenig en soepel waren haar bewegingen, dat het was, alsof zij door de golven gedragen werd. Toen ging ze zwemmen. Ik merkte, dat zij er wel iets van kende, maar toch na een tiental slagen weer ging staan en uitrustte. In zee zwemmen is vermoeiend. Zij ging steeds verder de branding in. Niemand van u lette op haar. Mevrouw keek wat na aan het badpak van Annie en mijnheer en Frieda lieten zich door de golven overspoelen. *Ik* echter zag, dat Cecilie zich te ver waagde. Ik wou schreeuwen en waarschuwen, maar ik kon geen geluid uitbrengen en trouwens ik geloofde ook niet heelemaal aan wat ik zag, dat ging gebeuren. Juist toen ik tegen mezelf zei: "je zoekt weer sensatie", pakte de stroom haar mee, zag ik haar een paar slagen doen, wanhopige en vergeefsche slagen, want zij was in een oogwenk een heel stuk afgedreven. Op haar hulpgeroep verstarde u opeens, daar, waar u stond, alsof de adem van de doodschrik u had doen versteenen. Daarop gilde u allen van ontzetting. Mijnheer liep verder de zee in, maar stond stil om tot zijn twee andere dochters, die hem gevolgd waren, te roepen: terug, terug! Ook zag hij zelf het hopelooze in om verder te gaan. Dat was het ook, omdat hij niet kon zwemmen. Mij pakte ineens een razende woede bij de keel, ik stootte eenige schorre klanken uit en direct daarop ging er een rilling door mijn lijf en werd ik ontzettend kalm. "Je waagt je leven!" riep een manende stem in mijn binnenste. "Ik weet het," antwoordde ik onbewogen. Ik liep, ik sprong de zee in, ik rende zoo hard mogelijk vooruit als ik loopen kon, tot ik eindelijk neerviel in het water. Zoodra ik zwom, verdwenen al mijn angst en twijfel, spoelden van me af. De eigenlijke taak begon. Ik zwoer mezelf, dat ik haar zou redden. Ik zwoer het, ik zwoer het, hoewel ik heb moeten weten, diep in mijn hart, dat die heilige wil niets zou

vermogen tegen het noodlot, dat wil zeggen tegen het gemis aan voldoende kracht. Maar ik zwoer het mezelf, omdat ik het noodlot wilde dwingen, omdat ik mijn eigen kracht wilde opvoeren tot mijn wil, die duizendmaal sterker was! Er kwam een wilskracht in me op, zooals staal en een lichaamskracht, die ik opvoerde, totdat ik dacht, dat ik eenvoudig inwendig zou breken, zoodat er niets meer dan een slap omhulsel zou overblijven. Ik geloof, dat mijn kracht bovenmenschelijk was en ten slotte uit bijna niets anders meer bestond dan uit mijn wil. Mijn wil was vleesch en bloed en spieren geworden. Nooit heb ik in mijn leven zóó tegen het noodlot, tegen het onmogelijke gevochten. Als ik in een gewone zielstoestand had verkeerd, zou ik je nooit hebben kunnen redden, Cecilie, en daarom is het noodig en eerlijk, dat ik dit vertel, omdat je redding niet ervan heeft afgehangen, dat ik er toe besloot jou te rèdden, maar omdat ik er toe besloot *jou* te redden. Maar laat ik verder gaan. Ik zag, dat je je nog boven water hield en dat je vocht voor je leven. Spoedig daarop, toen ik je naderde, gilde ik je toe: “Blijf drijven, blijf drijven, zwem niet, ik zal je redden, moed, moed.” En door de toon, waarop ik dit riep, wilde ik je doodsangst een weinig doen bedaren. Toen kwam ik vlakbij: De wereld was eeuwig wijd, bestond uit niets dan een vlakte golvend water en daarin zag ik jouw gezicht - voor den eersten keer jou gezicht. De angst, die als een kramp over je gelaat lag, kwelt me nog in mijn droomen. Toch was je gezicht mooi, huiveringwekkend mooi. Ik riep nog steeds: “Moed, moed” en “Hou vol, ik red je” en die laatste woorden klonken als een jubeling, alsof ik je iets heerlijks toeriep, dat ik je zóó kwam brengen. “Help, help”, schreeuwde je en je sloeg als een wanhopige om je heen. Bij je gekomen, zei ik met den grootsten nadruk, herhaalde malen achtereen: “Kalm blijven, kalm blijven, dan red ik je zeker.” Ik greep je vast bij je armen, je verzette je niet en liet willoos met je begaan, zoodat ik mij op mijn rug kon draaien en een arm om je heenslaan. En nu begon die verschrikkelijke strijd tusschen leven en dood, die een half uur zou duren. Maar voordat ik dien strijd begon, putte ik nog kracht uit het geluksgevoel, dat door mij heenstroomde, toen ik je lijf tegen mij aanvoelde en de weeke ronding van je borst tegen mijn arm. Achteraf staat het voor mij vast, dat ik nooit dat geluksgevoel zou hebben gehad, als ik niet gewéten had, dat ik je

zou redden. Nauwelijks was die gewaarwording van geluk door mij heengegaan, of ik begon als een razende te zwemmen. En ondertusschen dacht ik aan het zonnige strand, waarop ik een kwartier geleden had gestaan. Ik zag de zee, zooals ik haar altijd van het strand had gezien als een element van pleizier en genoegen en ik zag haar nu, om mij heen, zooals zij voor mij geworden was, één doodelijke massa van zilte, woelende, wentelende golven, de eeuwigheid, waaruit ik mij omhoog hield, maar waarin ik, met het meisje in mijn armen ieder oogenblik kon wegzinken als langs een gladde glijbaan de diepte in, met haar hevige aantrekkingskracht, de verschrikkelijke en tegelijkertijd angstig-fascineerende, bijna lokkende diepte. O, alles los te laten, de sloopende vermoeidheid en het versuffende besef der onmogelijkheid van redding..... nee, nee, nee, nee, zwemmen, zwemmen, als een bezetene! Ik dacht aan allen, die mij lief waren en aan mijn fiets, die gerepareerd moest worden. “Morgen moet ik de zadelveer laten repareeren,” die zin deed mijn tong aan mijn verhemelte kleven en zoog zich daar vast. Als de wentelingen van een machine herhaalde die zin zich, ik proefde hem in mijn mond. Ik dacht, dat ik gek zou worden. Met een ontzettende krachtsinspanning schudde ik de obsessie van mij af en zuchtte, gilde het bijna uit van verlichting. Ik zwom als een maniak, alsok ik mijn heele leven niet anders meer zou doen, dan zwemmen, alsof het het eeuwige rhythme was. Want ik had bij mezelf vastgesteld, dat ik uren zoo nog zou zwemmen, om geen kracht te verliezen met naar het einde te zien. Af en toe sprak ik je toe met lieve troostwoordjes, zei ik: “Kalm, mijn hondje, ik red je, poedeltje, zoet maar hoor, stil maar hoor.” Of dit opwekkend was, weet ik niet, maar je was half versuft, en ik denk, dat het niet eens tot je doordrong. Het water liep telkens over mijn gezicht en soms dacht ik, dat ik zou stikken. Met elke minuut nam de zekerheid toe: nóg één minuut en dan kan ik niet meer. Als ik die volgende minuut dan door was gezwommen, kón ik ook werkelijk niet meer, maar ik gilde in mezelf en tegen mezelf: zwem, zwem, en ik zwóm met jou in mijn arm, ik zwom, maar hoe weet ik niet; niet met mijn armen en beenen, die waren stukken hout geworden van vermoeidheid, toen werden ze van ijzer en loodzwaar, toen dreigden ze te bersten en al de kracht van mijn beenen kroop naar boven in mijn dijbeenen, zoodat ik haast geen

slag meer kon maken. Als krankzinnig van angst trachtte ik, in mijn gedachten met al mijn wilskracht die lichaamskracht naar beneden te duwen. Ik schreide als een kind. Opeens hoorde ik, dicht bij me, een geplons in het water, toen weer niets! Even later, maar nu verderaf, weer een vallen van iets in het water, nadat het geschenen had, alsof er een streep langs den hemel was getrokken, toen weer niets. Ik had de kracht niet met zwemmen op te houden en om te kijken. Ineens viel er een touw over mijn schouder .....en alles werd mij duidelijk. Alles, alles, alles..... Ik greep het touw met de hand, die ik vrij had; maar ik had er geen houvast aan. Ik zonk oogenblikkelijk. Onder water stopte ik bliksemsnel het touw tusschen mijn tanden, werkte ik me omhoog en zwom verder, langzaam verder. Vorderde ik? Plotseling werd mijn mond half opengescheurd, voelde ik trekken aan het touw. Ik voelde trekken, haastig, onhandig en een rilling van geluk ging door me heen. Maar ik dwong me om kalm te zijn en mijn blijdschap te verstoppen, omdat er nog van alles kon gebeuren. Ik zwom zelf niet meer, ik hield jou en mij drijvende en liet me trekken. Het zeewater voelde ik langs mijn lichaam schieten. We gingen dus snel, ha, we gingen snel, gingen snel, snel, snel. Mijn tanden zwikten, ik greep het touw nu ook met één hand beet en eindelijk, eindelijk kwamen we in de forsche branding, de branding, die de bodem op niet te groote diepte er onder, verraadt. Ik voelde weer zand onder de voeten, ik gaf met een schreeuw Cecilie aan iemand over en viel in zee neer. Ze hebben mij naar het veilige strand toe gedragen.

Op die manier, Cecilie, op die manier, nu weet jullie het allemaal, heb ik jou gered. Dat verschrikkelijkste uur van mijn leven was nu het gelukkigste uur van mijn leven geworden. Ik bedacht niet eens meer, wie ik had gered, *ik had een menschenleven gered.'*

Fred Elskof zweeg, ging zitten en staarde verward voor zich uit.

'Mijnheer Elskof,' klonk een stem, waarin iets vijandigs lag, hetgeen Fred, vreemd genoeg, eerst met onverschilligheid constateerde, 'het spijt mij, dat ik op dezen avond de vreugde moet verstoren, maar dat is uw eigen schuld. Misschien komt het, doordat u slecht tegen den invloed van den wijn bestand bent, misschien komt het, en dit zou voor uzelf des te erger zijn, voort uit uw eigen aard, maar hoe het ook zij,' en de heer Foreest keek

langs Elskof, die hem plots strak aanzag, heen en bestudeerde den wand, ‘uw verhaal van zooeven is méér dan indecent, ja, men zou het, als men wilde, zelfs “liederlijk” kunnen noemen. U moet mij goed begrijpen,’ voegde hij er haastig aan toe, ‘ik zeg niet, dat dit in uw bedoeling lag, ik ben er zelfs van overtuigd, dat het nièt in uw bedoeling lag, maar enfin, wat schieten wij daarmee op, eh, de indruk er door gewekt, is, zooals ik deze betitelde. En niettegenstaande ik als vader u natuurlijk hoogst dankbaar ben voor de redding van mijn kind, kan, na de woorden, die u heeft gesproken, en dat wel in de tegenwoordigheid van mijn drie dochters en vooral in tegenwoordigheid van haar, die de meeste aanstoot aan uw woorden moet nemen, het niet anders dan - betreuren u aan dit diner te hebben genoodigd. Het eenige, wat ik nu van iemand als u hopen kan, is, dat u zich gedurende de rest van dezen avond niet meer, laten wij zeggen, aan uw “gevoeligen” aard te buiten zult gaan en uw woorden, alvorens ze uit te spreken, eerst zult wikken en wegen.’

Toen de gastheer uitgesproken had, volgde er een beklemmende stilte. Alleen de zware pendulde op den schoorsteenmantel tikte glashard, irriteerend. Fred Elskof was doodsbleek geworden. Hij wilde zijn glas wijn opheffen, om er iets uit te drinken, ten einde tijd te winnen om zich te beheerschen, maar zijn hand beefde zoo, dat hij het glas moest neerzetten. Hij voelde, zooals in een mijnschacht een ploeg naar beneden gaat en een ploeg omhoog gaat, een machteloos verdriet in zich neerdalen en een alles-vernielende woede in zich omhoogstijgen. Duizenden gedachten en gevoelens woelden door zijn hoofd in minder tijd dan een seconde. Werktuigelijk stak hij zijn hand uit naar een massief-steenen fruitschaal, die op tafel stond, maar hij trok haar weer terug, omdat hij niet begreep, waarom hij zijn hand uitstak. Even later begreep hij dat maar al te goed.

Daarna sprong hij onstuimig van zijn stoel op en riep heesch, met een stem, die donker was van ontroering, stootte eruit, bliksemsnel en staalscherp, zooals men een tegenstander met de degen in de volle borst treft: ‘Iemand, die zoo spreekt als u, die zoo het beste, wat in een mensch zit, tot iets gemeens en tot iets laags kan maken, die is niet anders dan een ‘zwijn’.

Na het uitschreeuwen van die woorden drongen de tranen hem

in de oogen. En als uit een wazige verte hoorde hij Cecilie's stem en zag hij haar opgewonden gezicht, waarvan de wangen met een blos bedekt waren. Wat zij precies allemaal zei, verstond hij in de verschrikkelijke opwinding, die hem teisterde, niet, alleen begreep hij en het vervulde hem met een stijgende bewondering, dat zij zijn partij koos en dat zij zelfs van oordeel was, dat haar vader aan Fred Elskof zijn excuses diende te maken.

Daarop greep mevrouw in, die al dien tijd gezwegen had en als een starre pop het verloop der gebeurtenissen had gevolgd.

'Cecilie,' zeide zij streng en bestraffend, 'durf jij partij te kiezen voor iemand, die zoo je eigen vader beleedigd heeft? Je vader mag zich wat kras hebben uitgedrukt, wat nog zeer de vraag is, doch hij had daar alle aanleiding toe en het antwoord, dat hij van den heer Elskof ontving, *rechtvaardigt* zijn opvatting omtrent de persoon van dezen heer. Dit antwoord bewijst, dat men met zoo iemand moeilijk aan één tafel kan zitten, al zou hij ook honderdmaal je leven hebben gered. Uit zijn verhaal is trouwens gebleken, dat hij in 't geheel niet door edele, onbaatzuchtige motieven gedreven, heeft gehandeld, integendeel. Ik verbied je (het was, alsof zij tegen een kind sprak) ook nog maar één woord te zijnen gunste te zeggen.'

Fred schoof zijn stoel achteruit en liep, over zijn geheele lichaam bevende, naar de deur. Maar Cecilie riep hem bevelend toe: 'Wacht!' en zich met fonkelende oogen tot haar moeder wendende, zei ze: 'Nee, ik zal niet gehoorzamen, want wat Fred Elskof heeft gezegd, is zoo edel, zoo waardig, zoo boven alle klein fatsoen en uiterlijke onbedorvenheid verheven, dat ik zijn handelwijze, zijn spreken zou hoogachten, ook al had hij mij niet gered. Vader is het, vader, die hem diep, diep, onmenschelijk diep heeft beleedigd.' Zij stond op, snelde op Fred toe en reikte hem met een eenvoudig gebaar haar beide handen. Fred greep ze, gejaagd, in de hoogste opwinding. In dat moment zag Cecilie er goddelijk uit. In een bliksemflits ging hem de gedachte door het hoofd: zij is een mooie vrouw, maar nu zij strijdt voor haar ziel, is zij prachtig om aan te zien. Hij trok haar half naar zich toe en vroeg koortsachtig: 'Antwoord mij direct, zonder na te denken, zonder omwegen, het is van het grootste belang - heb je me lief?'

Zij glimlachte verwonderd om die vraag, maar sprak rustig en

kalm: ‘Ik zal je eerlijk antwoorden, hoewel ik niet begrijp, waarom je mij zooiets nu vraagt. Ik heb er nog niet over nagedacht, ik ben het mij nog niet bewust, dat ik je zou liefhebben en voorloopig kan ik dus zeggen: nee.’

‘Dan maak je me tot de gelukkigste mensch van de wereld,’ riep Fred hartstochtelijk uit.

‘Waarom?’ vroeg zij, nog meer verbaasd.

‘Omdat je me dan hebt begrepen!’

Cecilie keek hem langen tijd strak aan en in haar oogen bloeide een ongekende gelukzaligheid op. Zij kuste hem op het voorhoofd en zei zacht:

‘Maar nu, nu voel ik het, dat ik je liefheb.’

Stralend van geluk en schalks zei Fred:

‘Te laat, nu heb ik je ziel al gezien in heel haar onsterfelijke schoonheid.’

Op dat oogenblik verscheen de huisknecht, die blijkbaar gebeld was en zette, op een wenk van den heer des huizes, de deur wijd open.

Fred nam Cecilie's linkerhand en kuste deze. Daarop liep hij de kamer uit. Op den drempel gekomen, keek hij nog eenmaal om. Zij stond nog op dezelfde plek en zag hem na. Hun blikken ontmoetten elkaar in een verblindende streeling, toen stapte hij de ging in, op den voet gevolgd door den huisknecht, die de deur sloot. Zwijgend liepen zij beiden door de lange gang. De huisknecht zweeg zoo, dat je duidelijk hoorde, dat hij zweeg. Maar het raakte Fred niet. De muren van de gang schenen aan hem voorbij te schuiven. Hij liep als in een droom. Nu stond hij op de stoep. Hij draaide zich onwillekeurig om en zag het half-kale voorhoofd van den huisknecht tusschen de deur en de deurpost steken. Hij deed een stap naar de deur toe, maar bedacht zich. Was het dan geen droom? Hij keek den huisknecht onderzoekend aan. Diens gezicht verried niets.

Toen keerde hij zich om en ging.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDXXXV.

Vast-innig zwaarzijn woelde al in mijn jongenskop: rondom
Ontwaarde ik vreemde Weemling van op eenmaal weer vergaande
Wezens, die weken, schoon 'k Naïeve, een poos gedegen waande
Hun rad, maar reedloos Praten, dat soms leed deed. 'k Leek 'licht dom

Dien Nuchtren, doch berustte, woordloos-streng. Doof-stom
Ben 'k voor 't Banale, wat Ondiepen raatlen. Wilssterk gaande,
'k Mijzelf mijn eigen rechten Weg in 't stijgend Leven baande:
Diep-wild, ging 'k kalm toch verder, hoorend droef 't duf, leeg gebrom

Van leuterende lastraars, die vaak me als met slaande trom,
Te delgen hoopten, totdat 'k raak terugsloeg. Want nooit taande
Mijn diepre Kracht, die steeds weer rees. Te bed ging 'k vaak, als krom

Van pijnen, maar mijn Psyche greep zich vast daar, en als Bom
Van Passie sprong 'k omhoog, plots in mijn volle Lengte staande
En al die kwade Waners met der Waarheid Klaarte slaande.

CDXXXVI.

Deed 'k ooit onwaardig? Kalme, Pure voel 'k mij, heel gewoon.
Stil-sterke stond 'k eens vrijwel eenzaam, hooploos-vreemd in tijden,
Toen Liên, die gladlijk schoven voort, scheef pratend, grif verbreidden
- Zwijgend ik leed - veel zotheên. Droef verdroeg 'k onnoozlen Hoon.

Gij riedt alreê wie 't waren, o mijn ziende Ziel. Maar 't Loon
Zullen ze in vroedre, verdere eeuwen rijklijk krijgen. Lijden
Moeten zij, vrees ik, tháns al, daar zij nooit diep-psychisch strijden
Konden naar 't Waarste. Hun wisslend denken, doen was ijl Vertoon.

Ach, 't Aanzijn werkt verdervend op Vaag-brozen. Hart, dies toon,
U steeds zeer ernstig, lijk, als Kind, gij waart reeds, toen diep wijden
Gij gingt, met heel uw Wil, aan 't Goede u. Zwaar-fataallijk vloôn

Door Dood, zichzelf verdelgend Groot-doen, lastren, dom benijden,
Of lichtre Zotheên zooveel Halven. Heil, o, Ziel, eens breiden
Zult wijd, Ge u in 't Oneindge, waar reeds droomen al uw Doôn.

CDXXXVII.

't Zal, hoop ik, lang nog duren, eer 'k uiteindlijk kalm verdwijn:
'k Voel jong van Wil en Ziel en Lijf me als in de al-oude jaren
Van uitgeschaterd worden door der Hersenschaamlen scharen,
Waar 'k zwijgend in berustte, al leed ik zwaar-verduurde Pijn.

Knaap, ben 'k gehoond, als half-onhollandsch Speler met den Schijn
Ja, dien vaag-psychischen al mijn geschriften Raadslen waren,
Daar men gewend was, zonder voelend Peinzen dóor te varen
Op bleeker woordenreeksen vaag, als lusteloos-gedein.

Zóó zijn de Velen nog, die leven heden: zaaklijk staren
De niet voor Poëzie diep-voelenden als woord-gekwijn
Al wat 'k uit verste Diepte delf, een altijd hoog-uit-Ware,

Boven den schijn der Aarde uit, aan. Maar 'k schrijf stil sterk 't diep fijn
Begrijpen verster Wezendheên, die staêg in mij vergaren.
Eens zullen déze ook, lijk mijn jongensverzen, voelbaar zijn.

CDXXXVIII.

Ach, wrochten wij hier, armen, iets? Steeds vroeg 'k: wat zijn wij? Schaûwen
Die vlug verglijden, schoon wij strijden, en, op elk moment,
De Tijd, als snelle, onwezenlijke Goochlaar, langs ons rent.
Niets zijn wij dan, door 't Eéne, allichtst-geweevnen onder 't grauwe

Dek onzer Heemlen, die haast allen met hun sluitend-nauwe
Gedachten loopen op streng-kunstge wijzen ingepend.
Want, och, hier leeft elk droog als lid van de eene of andre Bent,
Waardoor onmiddellijk verliezen zij de oneindig-gauwe

Beweging der gedachten en gevoelens, die ons zendt
Als onweerlegbaar-juiste maar eerst nauw-erkenbaar flauwe
Aanduiding van 't Alwaarste, 't ondoorgrondlijk-verre blauwe

Wezen des Alzijns, waar der Zonnen vlugge Zwiering rent.
Ach, Geest, wáár leeft - ik vraag 't als fijne, eenvoudge, diepe Vent, -
De Ziel, die klaar des Aanzijns waarsten Bodem onderkent?

CDXXXIX.

Mijn allereerst, als jongen, denken was: Hier sta 'k in 't Al,
Naar 't lijkt geheel alleen: mijn uit de Diepte rijzend praten
Wordt door den één onnoozel en door anderen verwaten
Wartaal geheeten: 'k was beschroomd, en dies, al bleef ik pal

In 't Diepst mijns Wezens staan bij wat daar groeide, tòch heel mal
Vonden de meesten al wat 'k deed en zeide, en als zij zaten
Gezellig bij elkander, weet ik zeker, dat de vaten
Huns dorren nimmer-denkens, vol van scherpe, onnoozle gal

Over mijn anders zijn, als zij, met staeg herhaald geschal
Van lachen, òm zich keerden op mijn Schaduw. Och, gelaten
Verdroeg mijn Onbewustheid Dommen, en om al 't gekal

Ten goede, maar vooral ten kwade, gaf zij niets. Haar baten,
Haar waarste, vindt Zij in zich zelve en geeft Zij, tot eens late
Voldoening vindt Zij zwijmend in uiteindelijken Val.

CDXL.

Doodstil, van kind reeds, leefde met Zichzelf alleen, mijn Geest.
Van ieder hield ik, maar werd spoedig schuw, want nauwlijks praten
Gaande heel open, voelde ik spoedig, dat wie met mij zaten
Of liepen, steeds heel vaaglijk zwetsten, en mijn ranke leest

Trok weg beschroomd zich dies naar 't diep-hartstochtlijk Feest,
Weemoedig half, maar half hoog stormend plots ook bovenmate,
Dat steeds mijn zuiverst Wezen vierde, zonder ooit naar baten
Te haken voor mij zelf, of iemand kwaad-doen. 'k Ben geweest

Mijn heele jeugd door eenzaam, strevend sterk steeds om te haten
Datgene wat mij slecht leek in mijn diepst Gemoed. Maar rees 't,
Van waar? gekomen Moeten in mij op soms, wen verwaten

Een knaap mij kwelde, wijl 'k hem zwak leek, plotsling onbedeesd
Smeet 'k hem in zijn gezicht de kalme Waarheid, schoon hij haten
Ging me om de Juistheên, die 'k hem zei, precies en niet bevreesd.

CDXLI.

Der Stervelingen Zielen drijven vreemdlijk als Fantomen:
Alleen de Al-Eéne, onweetbre Geest bestaat, Die weetloos leeft.
Wij doen en praten, of zélf waren wij, maar zijn Atomen,
Stralende, vliegende of dof-vage ook. 't Eindloos-Eéne streeft,

Om, in de Al-innerlijke Diepte, die weemoedig beeft,
Zichzelf te weten, tijdloos peinzend in een duurloos stroomen
En zich verbeelden, dat Het méér ooit dan wijd schijnen weeft:
Ach, eigen Ziel, niets blijvends zaagt Ge of zult gij ooit zien komen.....

Wreed moest gij 't diep-droef voelen van uw vroegste jeugd: in schromen
Gingt voort toch, saam met Rede, o, gij in 't allerdiepst verkleefd.
Aan 's Aanzijn's Grond, waar weer verglijdt ge eens. 't Al is niets dan 't droomen

Stil voor Zichzelf van de Eenig-Ware Ziel, die leeft. Mij dreef 't
Begeeren, Dees te peilen van mijn Knaap-zijn, tot laat sneeft
Stilkens mijn Ikheid, voelend in 't Koele Eeuwge zich verloomen.

Kinderleven door Hélène Swarth.

I. Lentedag.

'k Lig lui, in 't gras, den lentedag te vieren
En adem aarde- en bladergeur - De tuin
Is vol van wondren. Stoet in stemmig bruin,
Verhuist een horde zwaarbeladen mieren.
Smaragden kevers flonkren. Fladdrend schuin,
Als bloesembladen, gele vlinders zwieren.
Een vogel vroolijk slaat aan 't tierelieren.
Een wolkeboot doorzeilt een boomekruin.

Een bui! Ik vlucht - En zoet is 't veilig dwalen
Door ál de kamers van het vaderhuis,
Verlaten, lijkend plechtig-ruime zalen,
Toch lief vertrouwd - 'k Vertel mijzelf verhalen
'k Sta vóor een venster, blank van regenkralen
En neurie zacht bij 't zijïg koel geruisch.

II. Spelen.

Struikrooverspel - Uit stoelen groeien boomen:
Ik ruik hun geur en hoor hun loofgeruisch.
Zeeroovers - 't schip, de tafel, golfgebruis,
Dan schipbreuk, bootjes om 't gevaar te ontkomen -
Mooi paardenspel - Ik hoor trompetgedruisch.
Geklap van zweep, getink van belletoomen.
En blindeman - Ik tast met bevend schromen
En voel me opéens verlaten, ver van huis.

Waar zijn zij nu, de meisjes en de knapen,
Die 't spelen deelden? - Ver van huis gaan slapen.
Vermoeid ten doode van het levensspel.

Ik zwerf alleen, den blinddoek nog vóor de oogen
En zoek en roep - Heeft de aard hen ingezogen
Of zie 'k hen morgen in den Hemel wel?

III. 't Eerste medelijden.

'k Voel weer de pijl van 't eerste medelijden,
Toen sloeg zijn moeder 't vriendje, fel mijn borst
Met pijn doorboren, dat me uit de oogen borst
Een tranenspringvloed - 'k Moést hem troost bereiden!
En 'k vloog tot hem, van schroom bevrijd en dorst
Met teedren kus mijn hart zijn leed te wijden.
En bleeke wang en blonde lokkenzijde
Zoet streelde ik. Lavend leek 't zijn vreugdedorst.

- ‘Als géen mij noemt mag jij voortaan mij noemen:
Stefánia, mijn koninklijke naam!’
In 't wit gezichtje de oogen. blauw als bloemen,
Zie 'k weer mij áanzien, 'k voel mijn troostberaam.
Geslagen knaap, uit welken nevel doemen
Weer je oogen op? Hoe roept je stem me aan 't raam?

De centaur door Dr. K.H. de Raaf.

φιλόφρων γὰρ παρασαινει βροτὸν εἰς ἄρχυας Ἄτα. τόθεν οὐκ ἔστιν ὑπὲρ θνατὸν ἀλύξαντα φυγεῖν.
(Αισχυλος, Περσαι, 97-100).[1)]

Hoe straalt, omstuwd door weidsch-gekleurden stoet
van wolken, d'avondzon zoo rood als bloed
over dit bergdal: 't bosch van Kalydon,
waar juist een zwellend bruisen nu begon.
In 't Oost aanhoudend dreunen, talmend, zacht:
traag rommelende donder. Onverwacht
schiet schuw een zwarte vogel door de lucht
en mengt zijn kreten met een dof gerucht:
het barsche grommen van een waterval,
die ginder stort met staag en zwaar geschal
tusschen de schuim-besproeide, donkre rotsen,
waaronder, wervlend, woeste golven klotsen,
dan verder snellen, blinkend glad gestreken,
waar bij een dieper bedding d'oevers weken.

Is dat een mannenstem, dat rauw geschater?
Hinnikt een hengst? Grinnikt een wilde sater,
die, glurend door de ruigte, een nymf verraste
waar beek-kristal haar blankheid overplaste?
't Is Nessos, de Centaur; hij hoorde 't lokkend
zing-lachen der Najade en gorgel-klokkend

1) Want met betoon van welgezindheid lokt verblinding den sterveling in hare netten en daaruit is het hem niet mogelijk zich los te maken en te ontsnappen.

watergeluid. Slurpend zijn lippen dronken
van 't levend, lavend bron-nat; vloeibre vonken
druppen nog van zijn kin.
Na 't zonnebranden,
dat drukkend woog over de breede landen,
- hij vond dan wel, beneden aan een kaap,
in zee-omruischte grot een zoeten slaap -
gebeurde 't vaak, dat hij verloren dwaalde
de velden door en dieper adem haalde,
snuivend den geur van roos en rosmarijn,
die bloeiden aan den rand van een ravijn
of op een helling, glooiend naar de kust.
Hij liep dan zacht, bedwelmd door droeven lust.
Soms stond hij op een bergtop stil te luistren,
terwijl het dal allengs begon te duistren,
waar, bij het fijn tuurluren van een fluit,
jong herdersvolk rei-danste rond een bruid
en bruidegom. Dan tampte een tamboerijn:
een oude herder schonk den donkren wijn
en paar bij paar ging zitten in een kring
onder hoog lachen en een zacht gedring,
en hoofden neigden saam en rond een leest
die zywaarts glooide, gleed een arm, bedeesd.
Zwaar werd dan Nessos' hart, en, of hij wachtte,
stond hij daar, vreemd, verslonden in gedachten:
‘Wee, dat gij, dol, Ixion, door de weelde
van Hera's schoot, uit aardschen walm ons teelde,[2)]
half mensch, half dier, een dubbelslachtigheid.
Zeg, wreedaard, Zeus! waarom hem zóó misleid!
Nu dragen wij den vloek van onzen vader.
De mensch ontvlucht ons, niemand komt ons nader..
O, hunkring naar het schoon dat onbereikbaar is!
Centaur, geen mensch te zijn, o wreed gemis!
Ach, Kupris, mocht een vrouwenhand mij streelen,
mocht ééns een vrouw mijn vreugde en smarten deelen!’

2) Volgens een mythisch verhaal zou Zeus den koning Ixion, nadat hij deze een wijkplaats op den Olympos had aangeboden, hebben misleid door een wolk, in de gedaante van Hera, om haar tegen een aanslag van Ixion te beschermen. Uit de paring van Ixion en die wolk zouden de Centauren geboren zijn.

Hij treedt den bergstroom nader en kijkt uit,
den rug recht, 't hoofd geheven. Zie zijn huid.
Er schokt geril zooals by lentevlagen
wel glanzend water rimpelt; d'oogen vragen.
Nu trapplen hoeven op den harden grond.
Zijn brieschend ongeduld dreunt in het rond.
Wat zag hij? Aan den overkant, op 't mos,
een meisje, een vrouw; haar wangen kleurt de blos
van appels in een herfsttuin; 't avondlicht
maakt schooner nog haar bloeiende gezicht.
Het straalt en lacht, omkruld van blonde lokken,
die dartlen in den wind als gouden vlokken.
Snel-hijgend staat ze, ranke, jonge hinde,
den jager speelsch ontsnapt. Zal hij haar vinden?
Daar komt de godenzoon; ondwingbre kracht
stuwt zijn elastisch gaan; de rosse vacht
van 't reuzig leeuwenbeest golft van zijn hoofd.
Zijn breed gelaat straalt moed die nimmer dooft.
Hij was 't, die Lerna's slanggedrocht bedwong,
die Hades' gruwbre diepten binnendrong,
voor 't heil van andren hel noch dood ontzag:
waar hij verscheen, daar blonk een helle dag.
Maar nu, wat drukt de wenkbrauw op zijn oog,
dat sombre vonken sproeit? En wat bevloog
zijn brein, welk driftig, zorglijk denken?
Hoe laat hij heen en weer zijn blikken zwenken!
Hoe speurt hij langs het spoeden van den stroom
of er geen veerman hem ter hulpe koom'?
- Over dit diep durft hij zijn bruid niet dragen:
De liefde deed zelfs Herakles versagen.

Het onweer nadert; lage wolken jagen.
Er waait een zwoeler wind; heviger slagen
raatlen rondom; in 't helle bliksemlicht
schijnen de boomen hooger opgericht.
Hun kruinen, domm'lend eerst in droevig duister,
schrikken nu op in grimmig-grillen luister. -
Op 't oevergrint staat Nessos, forsche zwemmer,

de kenner van den stroom, de golventemmer.
‘Centaur, kom over, help ons!’ - Nessos hoort,
hij springt, duikt op, hij snuift, hij slaat zich voort
trots 't sleepen van de kolken; plots verdwaasd
door waan van weelde, 't ziedend brem doorraasd
van troebele gedachten die er woelen
door 't hitsend vuur van één wil, één bedoelen,
als hij, den stroom ontstegen, vóór zich ziet
wat slechts betreurd in droomverrukking vliedt.
Hoe vliegt het bonzend bloed hem naar omhoog,
wanneer hij ziet haar schuchter lachend oog,
zijn arm haar om de zachte heupen breidt,
haar boezem aan zijn harde borst zich vlijt,
haar lenige armen met een aarzlend drukken
zich klemmen om zijn hals. O zoet verrukken!
Hij keert en klieft opnieuw met grooter spoed
en feller, fierder slag den snellen vloed.
Wat kan nu dezen jongen hartstocht dooven?
Reeds raamt hij, roekeloos, de maagd te rooven.
't Verleden schudt hij af, met éénen ruk,
grijpend, verbijsterd, naar een groot geluk:
‘Zij zal de mijne zijn, geheel, voor goed.
Mijn droom wordt waarheid, 't is het lot, het moet!’
Hij vlucht. Zij schreit. ‘Sta!’ davert door het dal.
Sta, sta! galmt Echo na met vreemd geschal.
Door schaduwduister wringt de glans der leden,
de blanke, teedre; dringend klaagt de bede,
hoog schreiend: ‘Herakles, help, help! Sta bij!’
't Gewiekte wapen rukt hij van zijn zij.
Reeds is de pijl gericht, reeds buigt de boog.
Nog klemmen duim en vinger, tuurt het oog.
Licht flitst. Dan - los! en woedend boort de schicht
door Nessos' rug in 't hart. Hij wankt, hij zwicht.
Zoo helt een hooge boom bij laatsten slag
en valt met luiden weeroep, tot ontzag
van wie er bij staan. Nog klinkt Nessos' stem
als uit de verte, met een zachten klem
en klagende, zooals in najaarsnacht

de wind door takken klaagt of zwelt in kracht
en toornig uitschiet soms: O, wreede Macht,
die zucht-naar-hooger bond aan diersche krachten,
een monster dwong naar schoonheid steeds te smachten,
naar een geluk-ver-weg, een wolk, een waan,
als eens Ixion heeft verlokt. Welaan!
Wat toeft gij nog, ons gansch geslacht te delgen!
Centauren, zinkt! Laat Hades u verzwelgen!
Wat zou 't? Ook Zeus en Herakles zijn slaaf van 't Lot.
Anankè's blinde Dwang is 't hoog gebod!
Wat denkt gij, God en Heros, dat gij blijft?
't Is àl: vergaan, verandren; alles drijft -
ook ik - waarheen, waarheen? Ik weet het niet.
De kust wijkt voor het nevelig verschiet.
Wie wacht me? Vrouwe, gij? Ach, wil vergeven
en neem van mij dit - èène - aan -: mijn leven!
Zóó Nessos, wijl door doods grauw scheemren heen
hem even, diep meewarig, Dejaneira's glimlach scheen.

De klok door Joh. W. Broedelet.

O, die klok, die altijd slaat,
O, die klok, die altijd gaat,
Op de maat, op de maat,
's Morgens vroeg en 's avonds laat,
Die ik haat, die ik haat!

O, die treiterende klokkenslag
In de stilte van den dag,
In de stilte van den nacht,
Soms zwaar dreunend, dan weer zacht,
Of ze lacht, of ze lacht!

O, die kwelling van den tijd
Nu en in der eeuwigheid!
Altijd dreigt ze, altijd slaat ze,
Nimmer zwijgt ze, altijd gaat ze!
O, ik haat, o, ik haat ze!

Kon de klok maar stille staan,
Wou de tijd maar niet meer gaan!
Eind'lijk waren wij bevrijd
Van het sarren van den tijd
Nu en in der eeuwigheid!

Verleiding door G.J. Peelen.

Zooals een sluwe slachter vaak het vee
Dat weig'rend trekt en sleurt, met geurig gras
En lokkend hooi verwint, zoodat het ras
Door 't voer verleid, nu willoos volgt en mee

Ter slachtbank gaat; zóó lokt en lonkt ook mij
Met schoonen schijn de zoete zonde, die
Steeds meer, al 't koel verstand met kracht terzij
Zet, tot in 't end verblind, ik niet meer zie

Dan wat mij lachend wenkt en noodt, en snel
Mij met zich sleurt en ijlings verder gaat
Al verder, tot het onmiskenbaar fel

En angstig scherp mij nu voor oogen staat:
Genot in schijn, in wezen toch een hel
Van zonde, zich al voor mij oop'nen gaat.

De rijke jongeling door J.C. Sonneborn.

Wilt gij in 't koninkrijk der heemlen komen,
Zie toe, dat gij den vollen tol betaalt;
Eer ooit een rijke daar wordt aangenomen
Wringt zich een kemel door het oog der naald.

Zoo sprak de Meester, en vol harteweelde
Verzaakte een rijke jongling geld en goed
En rang en roem. Wereldsche toekomstbeelden
Verzwonden in dien vollen zonnegloed.

En de openbaring deed de luchten trillen:
‘Gods rijk is in u! Gij kunt zijn volmaakt
Als God’. Dit brood zou allen honger stillen,
In onverganklijk heil was hij ontwaakt.

In vroeger tijd waren soms - ach, hoe zelden,
Een flitsend oogenblik - bij schooner licht
Dan zonnegloren, gelukzaalge velden
Stralend verschenen voor zijn aangezicht.

Dat moest het licht zijn van de hemelhoven
In zijne ziel. Van buiten kwam de mist,
Die snel voor 't heerlijk wonder was geschoven
En zijn verrukkingen had uitgewischt.

Nu zou hij trouw het heiligdom bewaken,
Al het oneig'ne, dat zijn kristallijn
Vertroebelde, al wat er kwam genaken
Uit anderen, weren van zijn domein.

En hij verliet de stad op blijde voeten
(Naar Jericho, waarheen reeds Jezus ging),
Hunkrend, hem weer te zien en weer den zoeten
Nektar te drinken van zijn prediking.

Maar toen hij rustte, 't uur der middaghette,
In schaduwbosch, trad uit den zonnebrand
Een schoone grijsaard, die zich naast hem zette;
Ver in het Oosten was diens vaderland.

Zijn huid geleek laatherfstig-dorren blaren;
Zijn oogen blonken stil, als vóór den nacht
Boschvijvers, die het laatste licht vergaren;
Zijn stem was diep als de eeuwen. Hij sprak zacht:

De grijsaard:
Anders dan andren zijn, is overbodig;
Geen afgescheidenheid is buiten 't rijk
Van albegoocheling. Slechts 't Eene is noodig.
Gij zijt aan 't al, 't al is aan u gelijk.

En zeer bezwaarlijk komt gij met uw keemlen,
Die Maya's have torsen, door de poort
Der waarheid naar het koninkrijk der heemlen.
Verstondt gij niet des Nazareners woord?

De jongeling:
Het beste deel, Heer, heb ik reeds gekozen:
Ik volg den Rabbi rein en onbevracht;
Mijn aardsch bezit gaf ik den haveloozen,
Alleen op hooger heil ben ik bedacht.

De grijsaard:
Gij hebt van uwe schoenen 't stof geslagen
En waant u rein, - met ikheid nog doorsmet?
En onbevracht, terwijl u alle dagen
Het juk van eenlingschap de schouders plet?

De jongeling:
Is *dat* het tolgeld, dat den slagboom opent:
Niet slechts al wat ik heb, ook wat ik ben?
Moet ik mijn zelf vernietigen, mijn hoop en 't
Glanzend geluk, dat ik de schoonheid ken?

De grijsaard:
Geen andre schoonheid heeft één lijf dan 't ander,
Geen ziel een andre pracht dan de andre ziel.
In 't Eén zijn alle heerlijkheên elkander
Gelijk; geen ding dat ooit dit Rijk ontviel.

Wiens blik gevangen blijft in de eigenschappen,
Hij is een kind, dat valsch bewijs vertrouwt,
Maar verder niet dan poort en buitentrappen
Heeft hij des Wezens hoog paleis aanschouwd.

De rijkste is hij, die alles heeft verloren;
Al wat u kenmerkt zij der raven prooi,
Uw voorkeur, al uw eigenheid, tresoren
Van 't ik, spertralies van uw enge kooi.

Wat *is,* gij kunt het zijn..... hoe ooit het hebben?
Is 't niet genoeg, Brahma's orgaan te zijn,
Zijn stem en oog en hand?..... Met vloed en ebben
Zijns adems komt, vergaat, de wereldschijn.

De jongeling:
Zou ik daar niet mijn eigen wézen derven,
Waar 't één als 't al is, Heer, het al als 't één?
Wie niet zichzelf meer kennen mogen, sterven
Den dood en hebben toekomst noch verleên.

De grijsaard:
Zoo niet reeds waar' 'tgeen wezen zal, geen waarde
Had u een thans dat in den afgrond vlucht;
Zoo niet meer waar' 'tgeen was, de gaarde
Der eeuwigheid lag woest en zonder vrucht.

De jongeling:
Hoe kan, waar geen begin is en geen einde,
Een doel het zijn bestralen? Zonder doel
Is 't leven leeg en zinloos, weg zinkt heinde
En ver de bonte gaarde en wordt een poel.

En zal niet dra des wezens kern verkwijnen,
Wanneer geen loon, geen blijde oogst meer lokt
En, troosteloos in leed en helsche pijnen,
Een eeuwig heden zonder uitkomst wrokt?

Balsem en laafnis biedt de hoop den strijder
Die, zwaar geslagen, laatste wijkplaats zoekt;
Een zachter vonnis vindt bij haar de lijder,
Uitstel althans, al waant hij zich vervloekt.

De grijsaard:
Der menschen doelen zijn hun droomsel-schimmen,
Als rook den wind verdragend, noch den duur;
Zij maken jacht op roode avondkimmen
En vinden eindelijk..... 't gedoofde vuur.

Wee, wie niet buiten streven kan, niet vredig
Gelijk de lotus zijn, altijd iets wil!
Behoefde 't Zijn een doel ten inhoud, ledig
Waar' het in eeuwigheid, een looze schil.

De jongeling:
Nochtans, onsterfelijk is het verlangen:
Alles vervloeit, lost op, - verlangen blijft;
In deemoeds zuchten, in 't verstikkend prangen
Van hartstocht, het verlangen, Heer, beklijft.

Al sloeg het lot de laatste hoop tot mortel,
Een nieuw begeeren, of het oude, groeit
Weer onder 't puin, al rondom schiet het wortel
Diep in de ziel. Hoe kan dit uitgeroeid?

Hoe zijn de sterv'ling en zijn hoop te scheiden?
Van hem is elk verlangen spiegelbeeld
In stil of rimplend water, te allen tijde
Hem alleen eigen, met geen mensch gedeeld.

Getuigt dit niet van een verzonken weten,
Diep, diep in ons, gekend niet, maar als thijm
En myrten opgeurend uit de spleten
Der zielegrot, - een allerzoetst geheim?

De grijsaard:
Eén ding verlangt de wijze: te ontstijgen
Aan àl verlangen, in het diafaan
Der ware woning; daar is 't ander eigen,
Het eigen ander, geen apart bestaan.

De jongeling:
In het amorphe ik-en-ander-looze
Te worden opgezogen, is vergaan!.....
Alleen wat buiten mij was deed de roze
Van mijn bewuste leven opengaan.

De grijsaard:
Wat zwoegt gij, uit gehuurden, slechten akker
Een oogst te winnen, die u armlijk voedt!
En braak ligt, ongekend, o blinde stakker,
Uw onvervreemdbaar land van overvloed.

Gij zijt de koningszoon, bij zijn geboorte
Ontvoerd, verkocht, - gewend aan slavenwoon,
Die zich bespot dacht, bij de marm'ren poorten,
Toen 't juichend volk hem scepter bood en kroon.

Groot als Orion, waant ge een dwerg te wezen,
En heel uw weerld bewustzijns nauw gewelf,
En meent de werklijkheid te moeten vreezen
Van wat gij waarlijk zijt: het hooge Zelf.

De jongeling:
Zie gindschen ceder, Heer. Zijn takken spreiden
In 't weidsch azuur; hij wortelt sterk; een lied
Van glorie ruischt zijn kruin; vreemd is hem 't lijden.....
Wat baat het hem? Hij is, maar weet het niet.

De grijsaard:
Kent gij de weelde niet van diep verzonken
Te zijn in eigen stilte?..... 't Weten u ontzijgt
En roerloos rust uw binnenst. Weg is 't bonken
Van den gedachtenhamer. Alles zwijgt.....

Dan gaat mysterie in de diepte open.....
Hemel en aard worden u inhaerent,
En zaligheid, ver boven droom of hopen,
Doorstroomt, gezegende, u één moment.

En, worden immer in u aangevreten
De vruchten van uw stage denkensvlijt,
Tot in uw verre doodsuur zult gij wéten:
Dàt oogenblik was hoogste werklijkheid.

De jongeling:
Drie malen, Heer, ervoer ik die extase,
In prille kindsheid eens, twee keer daarna;
Niets kan de heugenis ooit doen verwazen,
't Zij 't lot mij liefkoze of met roeden sla.

Maar, was mijn stilte gaaf en bijna zonder
Gedachte, en scheen 't of tijd en weerld verzwond,
Toch, starend in dat parelmoeren wonder,
Stond ik op eigen voeten, eigen grond.

De grijsaard:
Hadt gij één schrede verder kunnen treden,
Van alle banden los en niet vervaard
Voor het verlies van uwe eigenheden,
De droeve wederkeer ware u bespaard.

Eindeloos zalig hij, die 't ik kan delgen,
In 't Eén versmolten, nochtans onvergaan;
Geen wereldkolk vermag hem te verzwelgen,
De zieledroppel drinkt den oceaan.

Wat gij uw kostlijkst goed acht, altijd mooier
Opschuurt, verguldt en poetst, verdraagt geen keur
Der vaste werklijkheid, en als een schooier
Staat gij zóó eenmaal aan de heilge deur.

De jongeling:
Heer, nutteloos waar' mij de hoogste hemel,
Kwam ik daar ledig van identiteit;
Liever bewust een worm in 't stofgewemel,
Dan van zich zelf vervreemde majesteit.

De grijsaard:
Uit de benauwenissen opgevlinderd
In d'ether, vol van franke ruimtevreugd,
Zal toch uw heerlijkheid niet zijn verminderd
Waar 't kruipend rupsbestaan u niet meer heugt?

Wat is dan uw bewuste zijn ten slotte?
Moeras van uiterlijke heugenis.
Hoeveel is reeds verkommerd en zelfs rotten
Er jonge boomen in die wildernis.

De jongeling:
Hoeveel gedijt er ook! Van mooglijkheden,
Ontzaglijk, zwelt het rijke, rijpe zaad,
En triomfantelijk, in grooter Eden,
Rijst 's Levens boom uit boven goed en kwaad.

Gods have zal niet in den tijd verdrinken.....
Zie 't knaapje uit uw vroege jeugd-verleên:
Heugt hij u niet, kan hij u ooit ontzinken?
Hij is uw heden, hij en gij zijt één.

Geen valsche munter, maar van alle dingen
Het meest gewis, van alle zekerheid
Het anker, vaste rots, die doet ontspringen
Des wetens bron, is 't ik dat zich belijdt.

De grijsaard:
Zóó lief hebt gij dit leven, en zijn boeien
Hoopt gij te dragen tot in eeuwigheid?
Schoon ikheids felle vuren u verschroeien,
Gij schuwt het pad, dat naar verlossing leidt?

Op 't vlammend slagveld der gevloekte uren
Blijft gij, van koorts ontzind, met bloed besmeurd,
Door eigen doem onleschbren dorst verduren?.....
Zie, hoe de gierenklauw de lijken scheurt!

De jongeling:
Zou ik mijn liefde om haar pijn verzaken,
Gruwen van zoeten lust, uit dorren spijt
Naar degradatie, naar ontzelving haken,
Redeloos vluchten naar vergetelheid?

Het schort uw leer aan menschlijkheid; en lastert
Gij 't Al niet in zijn schoone beeld, dat lacht
En lijdt, dat streeft en droomt en mint? Verbasterd
Dunkt mij 't geloof, dat groei en bloei veracht.

De grijsaard:
Maar gij, die weigert wat u kon bevrijden,
De waarheid prijs geeft voor den valschen schijn,
Wat zoekt gij bij dien Meester, die toch zeide:
Wie 't leven mint, kan niet mijn leerling zijn?

De jongeling:
Toen ik hem vroeg aangaande 't eeuwig leven,
Dacht 'k niet aan ànder zijn, waar 'k niet van weet,
Maar aan ditzèlfde, echter: opgeheven
Tot hoogen top, waar nooit mijn gaafheid sleet.

Toen 't woord: In u is 't koninkrijk, schalmeide
Door mijne ziel, die geen verlossing vraagt,
Maar sublimatie, heb ik, eindloos blijde,
Elk offer klein geacht en niets beklaagd.

Gij deedt mij op den levensweerzin botsen,
Wien al het liefelijks der aard mishaagt;
Zóó ver stond 'k eerst van daar, dat 'k zulke rotsen
Voor wolken hield, dra door de zon verjaagd.

In 's Meesters boodschap zijn sublieme klanken,
Die uwe sombre wijsheid niet verstaat:
Des te eer wist gij, wat nu mijn vreugd doet wanken:
Dat hij, als gij, wat ik aanbid, versmaadt.

De grijsaard:
Als kaf verstuift al vreugd buiten de Kennis;
En laaft gij uwen trots met mist en wind,
Wat kan het hem beteekenen dan schennis
Van wat hij prijst: den deemoed van een kind?

U, die een eigen eeuwigheid wilt schragen
Met eigen kracht en zelf uw toekomst schrijft,
Een rank noemt hij u, die geen vrucht kan dragen,
Tenzij ge in hem, den waren wijnstok, blijft.

Gij zelf beslist, van welken boom te eten,
Wrocht zelf een lusthof uit dit tranendal,
Behoeft niet zijn genade en zijt vergeten
Dat geen dan hij uw zonden dragen zal?

De jongeling:
De schade van mijn doen en denken valle
Op mij! Geen woeker wensch ik uit het hart
Des schuldeloozen. Als de bazuinen schallen
Des Oordeels, zij geen mijn en dijn verward.

Den deemoed ken ik, als ik loop te zwerven
Buiten mijn koninkrijk, in angst en nood;
Maar ben ik thuis, waar 'k niets behoef te derven,
Wat zou ik beedlen om genadebrood?

Niemand vermag te denken, voelen, meten,
Buiten zijn eigen sfeer: geen heg of steg
Is daar. Zoo schift *mijn* liefde, *mijn* geweten,
Wat ik mij kies en wat ik mij ontzeg.

Krachtens mijn wezen, Heer, niet door genade,
Krachtens mijn koningschap zal 'k zalig zijn;
Hoog op mijn eigen transen, vroeg en spade,
Drink ik den fonkelenden levenswijn.

De grijsaard:
En slaat de bliksem in dien hoogen toren
En stort gij neder in het vuns ravijn
Der hel, blaast gij dan nog den koopren horen,
Of zal vertwijfeling het einde zijn?

De jongeling:
Ik vrees niet, Heer; want het is deugd, geen zonde,
Te willen, hoog en diep, zijn wat men is,
Te minnen 't eeuwig manna, omhoog gevonden,
Maar ook der aarde tijdelijken disch.

Heilig is 't volle, sterke. zuivre streven
Van wie zijn rein besef is trouw geweest,
En 't woord moet gelden: Alles wordt vergeven,
Behalve schennis van den heilgen geest.

De grijsaard:
Ach, wat gij ziet, het is fatamorgana;
Mijn jonge broeder, blinde banneling,
Eens zult gij hunkren naar het stil Nirwana.....
Gij gaat, en volgt niet waar de Rabbi ging?

De jongeling:
Ik zal den Rabbi heden niet meer volgen,
En morgen niet, op zijn gewijde spoor;
Al wordt uw duister door zijn glans verzwolgen,
Ik ga niet voort, mijn geestdrift is te-loor.

Ook mijn verlangen ging meest in de verte,
Maar door uw hoon herkende ik in dit uur
Weer klaar mijn ware liefde en de aperte
Waarachtigheid van leven en natuur.

Nu weet 'k: geen leeraar, schoon hij heilig blijke,
Wijst mij den weg, mijn eenig-eigen pad;
Dat kan alleen de aan allen ongelijke,
Dus waarlijkst zijnde, kern die 'k altijd had.

Ik keer terug, vrome heiden gebleven,
Armer een schoone illusie, die verging,
Aan alles arm desnoods, maar rijk aan leven.
Zoo groet u, Heer, de rijke jongeling.

Verzen van Jan H. Eekhout.

Koorts.

De nacht staat dreigend om het huis -,
En geene ster, geen genster! -
De nacht staat dreigend om het huis.
De dood houdt wacht bij 't venster.

Luide angsten bezetten 't haam'rend bloed:
Voog'len, wier vleugelen goor zijn,
Storten z' aasgierig te voorschijn
Uit stilten steil en zwart als roet.

Oogen vol rooden waanzin
Schouwen hoe waerelden worden
En went'len: één gruwzame horde! -
Vlijm lijk een zeise: de maankling -.

Plots hapert het rondomme razen -:
Op een kinderademke alleen
Bersten als bellen de dwaze
Waerelden luchtig uiteen. - -

't Bloedt ergens een snerpende wonde - -
Hoog hijgt de ziel om den dag! -
Stilte -. Duister -. Ten monde
Wringt zich een wrange lach.

De nacht staat dreigend om het huis.
En geene ster, geen genster.
De nacht staat dreigend om het huis.
De dood houdt wacht bij 't venster.

Doodsverlangen.

Met tastenden gang de folt'rende tocht.
Ik, dwaas, ben vergeten wat ik zocht.

't Was helder en goed en eenvoudig als dauw.
Een ster? Een kind? Een God? Of een vrouw?

Ik weet niet meer -; ik hoor alleen
De eigen kreet, het eigen geween.

Wie die den zwerver erbarmen biedt? -
Velen gaan naast mij; 'k herken ze niet.

Ze zijn duister als schaduwen, maar aan hun blik
Zie 'k dat ze eenzamen zijn zooals ik.

Met wankelen gang de smart'lijke tocht.
Ach, dat ik eindelijk dóódzijn mocht!

Gebed om wanhoop.

Christus, mijn broer, ik heb als Gij geleden -
Doch als een láfaard, waar Gij als een Kóning leedt -,
Want ik, ík vlóekte waar Gij hebt gebéden -,
Ik gaf het kwáád mij over waar Gij stréédt! -

En toch, en toch -, ik héb als Gij geleden -
En thans - mijn dorre mond slaakt kreet op kreet
Om U, om Uw Genáde, die ik weet - -,
Om voor dit tendgefolterd hart den Vrede.

Christus, mijn broer!, ontferm U!, zie mijn wonden!
Aanzie mijn oogen, die vol duister zijn!
Aanhoor van mijne stem dit schrille lied!

Christus! dat mijn blik aan uw blik ontzonde!,
Mijn mond zich laafde aan Uwer Liefde wijn!:
Dat met één stoot Gij mij ten Hemel stiet!!

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het economische stelsel, dat de wereld beheerscht, is zonder eenige kans op vlot raken, vast geloopen in eigen redeloosheid. Men heeft slechts na te gaan hoe het thans gesteld is met de steenkoolproductie der natiën in de wetenschap, dat hetzelfde het geval is met alle andere belangrijke cultuurproducten, zij 't suiker, petroleum of thee, om zich de vraag te stellen of zulk een verwarring ooit op vreedzame wijs kan worden opgelost? Alle economische evenwicht is verstoord, want alle volken produceeren, alsof zij alleen in de algemeene behoeften moeten voorzien, terwijl de vraag door vermindering der consumptie verhoudingsgewijs zelfs geringer wordt. Vergelijk de steenkoolproductie van vóór 1913 met die van 1928: alleen voor Nederland is zij gestegen van 1.900.000 ton tot 10.700.000 ton. In Spanje was de vooruitgang 50%, in Britsch-Indië 30%, in Japan 46%, alleen in het steenkoolland bij uitnemendheid, Engeland, is zij verminderd van 292 millioen ton tot 244 millioen. Dit alles, terwijl er andere warmtebronnen: electriciteit, petroleum, enz. zijn geopend, welke de vraag naar steenkool voortdurend verminderen.

Wat moet daartegen gedaan worden? Er zijn economisten, die geen beter middel kennen, dan beschermende rechten: veelal een twee-snijdend mes. In plaats van aan internationaal overleg en internationale samenwerking, denken deze dwaze wijzen of wijze dwazen redding te vinden in het eenige wat de algemeene malaise nog erger kan maken: het fiscale sluiten der grenzen voor de concurrenten, terwijl het geneesmiddel binnenslands gezocht wordt in vermindering van loon der arbeiders, dus vermindering van hun

koopkracht en verslechtering van hun levensvoorwaarden. Het is om medelijden te krijgen met zooveel op stelten loopende quasi-wetenschappelijke onnoozelheid. De wereld heeft klaarblijkelijk een tekort aan oorspronkelijk denken. Reeds in haar prille jeugd schijnt de menschheid als kindsch en seniel, en de volken laten zich met al hun demagogische politieke tinnegieterijen bedotten, als een boer op de kermis door den kwakzalver.

Immers is er grooter boerenbedrog denkbaar dan die eindelooze conferentiën over de betaling en verdeeling van Duitschland's financieele schuld aan de Geallieerden? Ook daaromtrent zijn deskundigen aan het zoeken. Het doet denken aan het antwoord van den knaap op de wanhopige vraag van den vader: ‘wat moet-je in Gods naam worden?’ - ‘Deskundige’, was het antwoord van het wereldwijze jochie. Duitschland moet betalen aan de Geallieerden, maar daarvoor moet het eerst leenen van de Geallieerden, in het bijzonder van dien Opper-Geallieerde, Noord-Amerika, met Japan, den eenige, die den oorlog heeft leeren kennen als winstgevend bedrijf. Aan een feestmaaltijd van vertegenwoordigers der Buitenlandsche Pers te Berlijn, roemde minister Stresemann het plan-Dawes. Het had zooveel bijgedragen tot de consolidatie van Duitschland en van geheel Europa, en in de vijf jaren van zijn toepassingen de ervaringn opgeleverd..... dat er thans naar wat anders moet worden omgezien, omdat het met de financiën van niet één volk meer wil vlotten. ‘Geef mij goede financiën en ik geef u goede politiek,’ zei in de dagen van Olim een Fransch staatsman. Een kwakzalvers-hocus-pocus. Er is echter een nieuwe Amerikaansche wonderman gekomen, die heet Owen Young, en hij heeft een andere oplossing gevonden om, naar de woorden van minister Stresemann, te komen tot ‘de consolidatie van Duitschland en geheel Europa.’

Herinnert gij u nog, dat in Spa een verdeeling werd vastgesteld van de door Duitschland te betalen bedragen? Frankrijk 52%, Engeland 22%, Italië 10%, België 8%, Zuid-Slavië, Roemenië, Japan, Portugal, Griekenland tezamen 8%. Bij de vredesvoorwaarden heette het: ‘De Mof moet alles betalen’: *‘le Boche payera tout’.* Clemenceau droomde luid op van 500 milliard francs, Lloyd George beloofde zijn kiezers 8000 millioen pond sterling. Zoo beloofden alle staatslieden van alle ‘overwinnende’ volken hun kiezers gouden bergen, die ‘de Mof’ zou opbrengen. Maar

niemand dacht er aan, dat de geheele wereld zoo rijk niet was als aan het stemvee - ezel, voortgedreven door een voor hem uithangend bosje versch hooi - werd voorgespiegeld, dat het overwonnen, verarmde en toen nog uitgehongerde Duitschland aan de overwinnaars zou betalen. Wat Clemenceau verlangde voor Frankrijk zou alleen aan rente het Duitsche volk op jaarlijks 30 milliard zijn komen te staan.

Twee jaren later kwam te Spa de eerste ontnuchtering, en, het is waar, Dawes bracht de tweede. ‘De Mof’ betaalde met geleend geld wat hij betalen kon, maar bevredigen kon hij op den duur niet één zijner schuldeischers om de eenvoudige reden, dat die door de overwinning gek waren geworden, in het bijzonder hun groote staatslieden. De verdeeling van Spa mocht redelijk zijn, maar men zag den tijd naderen, dat er niets meer te verdeelen viel, omdat Duitschland niet kon voortgaan zelfs maar te trachten zijn crediteuren te bevredigen. Engeland was intusschen tegenover den algemeenen schuldeischer scheutig geweest, en had, om een goed voorbeeld te geven aan eigen debiteuren, als een ‘gentleman’ goed gestaan voor het volle bedrag zijner schuld aan ‘Uncle Sam’. Doch deze, in persoon van Owen Young, den nieuwen wonderman, kwam nu tot de gevolgtrekking, dat waar, wat Duitschland redelijkerwijs kon opbrengen, niet in verhouding stond tot de fantastische bedragen, welke men er van verwachtte, en geen der schuldeischers een duit van de schuld wilde laten vallen, het scheutige Engeland ‘gentleman’, dan maar de Jonas moest zijn, die den slokop werd voorgeworpen.

Dit onderwerp kan niet behandeld worden zonder eenige cijfers te noemen. Een Nieuw-Yorksch blad ‘The Sun’ berekende de verdeeling van één jaarlijksche betaling der Duitsche herstelschuld aldus:

Het gemiddelde bedrag van een jaartermijn gedurende 37 jaren te betalen, is 102½ millioen pond sterling.

Daarvan zullen krijgen, uitgerekend in ponden sterling:

De Vereenigde Staten aan oorlogsschuldbetalingen	63.500.000
De Vereenigde Staten aan bezettingskosten	3.500.000
Dawesleeningsdienst	3.050.000
Frankrijk	21.750.000
België	3.200.000

Italië	3.000.000
Zuid-Slavië	2.750.000
Roemenië	550.000
Portugal	700.000
Japan	700.000
Engeland	nihil

In den eerstgenoemden post van 63½ millioen zit ook het aandeel, dat Engeland van de Duitsche schuldbetaling ontvangt en bestemd is voor afdoening van de Engelsche oorlogsschuld aan Amerika.

Volgens de Balfour-nota verlangt Engeland van zijn schuldenaars echter precies het bedrag, dat het zelf aan Amerika verschuldigd is.

Ziedaar, waarop het neer komt, wanneer een volk zich een ‘gentlemans’ houding wil geven temidden van kwakzalvers en schacheraars. Dit is te ergerlijker voor het Engelsche volk, wijl het al dadelijk zich bereid verklaarde een streep te halen door zijn eischen ten opzichte van Duitschland's schuld, op voorwaarde, dat de andere schuldeischers dit voorbeeld zouden volgen.

Toch, natuurlijk, heeft het Duitsche volk, zij 't dan ook voor een belangrijk deel door het aangaan van leeningen buitenslands, aan zijn schuldeischers al heel wat betaald. Het spreekt van zelf: niet in verhouding tot hun waanzinnige eischen van het eerste oogenblik der Versaillaansche overwinningsdronkenschap. Maar is eenig volk daar beter van geworden? De belastingen zijn overal gestegen, de economische nood der volken óók, en de Volkenbond en zijn vele commissiën worden er ziek van, zooals onze bekwame Loudon, die de bedenkelijke eer genoot voorzitter te zijn van de voorbereidende commissie der ‘ontwapening’, er ziek van geworden is, en vervangen moest worden door den Griek Politis, die, als een andere *Candide,* toen aan het eind der jongste beraadslagingen alle gedelegeerden met de handen zaten in wat zij nog aan haar over hadden, zeide: ‘wij zijn op den goeden weg, het kon niet beter’: *‘tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles’.*

En dit enkel omdat de Noord-Amerikaansche gedelegeerde Gibson een van die slagwoorden uitsprak, die niemand bedriegen dan degene, die bedrogen wil worden, d.w.z. ‘de Wereld’. ‘Als wij eerlijk zijn, als onze plechtige belofte en het anti-oorlogsverdrag iets beteekenen’, - ongelukkigerwijs kàn en wìl geen der staats-

lieden ‘eerlijk’ zijn, en hun ‘plechtige beloften’ zijn wierook voor hun volk t'huis. M.W. - ‘dan is er geen rechtvaardiging van de voorzetting van den gewapenden vrede’. Zoo iets heet dan ‘een uitstekenden indruk’ te maken. Maar evenals bij de delging van Duitschland's schuld is er geen volk, dat wat beteekent als militaire macht, dat eenige concessie in vermindering van bewapening denkt te doen. Denemarken met zijn nieuw coalitie-ministerie spreekt er over zich te ontwapenen; het brave Nederland heeft het zich reeds grootendeels gedaan: vliegen zijn zij op het dak van den autobus, die zich verbeelden, dat er zoo'n vaart in komt, omdat *zij* er boven op zitten. Maar Frankrijk, maar Italië, maar Japan denken niet aan ontwapening te land, en Egeland denkt niet aan ontwapening ter zee, wijl de trotsche Britannia, die eens de baren heette te beheerschen, sterker dan twee andere sterke mogendheden te zamen, nu al blij is, dat zij niet bij Noord-Amerika ten achter staat.

Die Amerikanen uit ‘Gods eigen land’, Noord-Amerika, met uw welnemen, zij hebben goed praten. Geheel terzijde op den wereldkloot gelegen tusschen twee oceanen, kunstmatig bevolkt door millioenen arbeiders van de energiekste soort der oude volken, dezen in den geestelijken smeltkroes geworpen van een gemakkelijk te leeren taal, ziet het land van de zoogenaamde vrije menschen medelijdend neer op onverzoenbare geschillen en vijandschappen der vele nationaliteiten van het oude werelddeel, waarin elk volk voor zijn overgeleverde rechten opkomt. De beperking en vermindering van legers en hun diverse bewapeningen zijn voor het rijke Noord-Amerika van niet onmiddellijk belang. Het is homogeen in zijn verscheidenheid van tot Amerikaansche ‘citizens’ versmolten stoere arbeiders van alle Europeesche natiën, die het, óok een slag voor Europa, tegenwoordig echter slechts mannetje voor mannetje toelaat. Geen Europeesch volk zal er aan denken de Noord-Amerikaansche grenzen aan te tasten. Maar ‘er zijn verdragen’, merkt de heer Gibson op, o.a. dat van Kellogg, ‘om af te zien van den oorlog’. Ja, er zijn ‘vodjes papier’ genoeg, maar er zijn nog meer bayonetten en kanonnen en het kruit wordt overal droog gehouden, ook op de Noord-Amerikaansche oorlogsvloot.

Ach, het is eigenlijk een ontmoedigend werk een maandelijksch overzicht te schrijven van de Buitenlandsche politiek, indien men die met nuchtere oogen beziet en geen roeping gevoelt om aan het

algemeene ingewikkelde boerenbedrog mee te doen. De volken gelooven alles, wat men hun wijs maakt, en hun leiders maken hun wijs, wat zij-zelf niet gelooven. Ook waar zij in het prediken van den opstand beweren, dat in gewelddadig verzet kracht zit. In geen land, in geen groote stad is de jongste ‘Eerste Mei’ zoo bloedig ‘gevierd’, als in Berlijn, waar de sociaal-democraten baas zijn, en de sociaal-democratische politie, anders genaamd de ‘Schupo’, er op heeft ingeslagen met een kracht, welke herinnerde aan de keizerlijke dagen van den ‘Polizei-president’ Von Jagow, die indertijd zoo hardknuppelig placht in te slaan op de koppen der ‘Sozi's’, die het nu even hard doen op die der communisten. Troost voor de ergernis om het algemeene boerenbedrog vindt de nuchtere schrijver van maandelijksche buitenlandsche overzichten, als hij waarneemt, dat er in het leven, zelfs in troostelooze buitenlandsche politiek, toch een groote mate van frisschen humor schuilt.

Bibliographie.

Edison, door E. Angel. Bewerking van Ir. P. Telder. Leopold, Den Haag, 1927.

Een kleine handbeweging en electrische lampen verdrijven de duisternis, een druk op een knop en een boodschap ijlt met de snelheid der gedachte langs een draad naar verre werelddeelen, het opwinden van een veer en een nagenoeg-volmaakte weergave van vocale en instrumentale muziek ontrukt ons aan het dagelijksche leven, door ons te doen genieten van de scheppingen der groote componisten. Hoe weinig denken wij, verwende Westerlingen, er aan welk een denkarbeid, welk een onbeschrijfelijke inspanning er vereischt werd, voor dat de geest deze overwinningen op de materie behaald had.

Edison, de toovenaar van Menlo-Park, de onvermoeibare tachtig-jarige, van wiens leven en uitvindingen hier verteld wordt voor vaders en jongens, behoort tot de groote mannen, wier streven er op gericht was, de menschheid verder te brengen op haar langen, moeizamen weg van de duisternis naar het licht, door de natuurkrachten aan ons dienstbaar te maken.

Deze levenbeschrijving, vlot en zonder technische termen geschreven, boeit van het begin tot het einde. Het leven van Edison is een roman, een verhaal van ontembare geestkracht, welke ten slotte alle moeilijkheden overwon. De lezing van dit boek zal veel jonge menschen sterken in den strijd om het bestaan.

Als Amerikaan maakt de schrijver zich wel eens aan overdrijving schuldig. Wat te zeggen van zinnen als: ‘de verovering van Europa door Amerika, die nu geleid wordt door Henry Ford’ en ‘een beschaving die het verst gevorderd is in Amerika’? Doch wij vergeven deze minder juiste qualificatie der Amerikaansche cultuur gaarne aan iemand, die zoo enthousiast weet te schrijven over de werkelijke zegeningen van onzen tijd. De vertaling is goed geslaagd.

Nanook de Eskimo, door J.W. Bilby. Vertaald door C. van Eeghen. Haarlem, Tjeenk Willink & Zoon, 1927.

In de laatste jaren zijn er vele beschrijvingen van tochten naar de landen van de eeuwige sneeuw verschenen; het leven der Eskimo's mocht zich echter minder in de belangstelling der schrijvers verheugen.

De heer Bilby woonde meer dan 14 jaren in de Poolstreken en vertelt in dit fraai geïllustreerde boek van zijn ervaringen onder de Canadeesche Eskimo's. Het harde bestaan dezer menschen, hun nooit-eindigende strijd met de onverbiddelijke natuur, hun verzekerdheid van een voortbestaan na den dood, vormen slechts een paar grepen uit den rijken inhoud. Het boek laat zich aangenaam lezen, doch somtijds is de schrijver te veel in bijzonderheden afgedaald. Het interesseert ons minder, welke gesprekken er telkenmale over eenzelfde onderwerp gevoerd worden. Het gedachtenleven van een Eskimo is vrij beperkt en biedt te weinig belangwekkendst voor een herhaalde psycho-analyse.

Arabië in opstand, door T.E. Lawrence. Bewerking van Jhr. R.H.G. Nahuys. Den Haag, Leopold's U.M., 1927.

Wij leven snel tegenwoordig en de herinnering aan den gruwelijken wereldoorlog vervaagt door de vele problemen, welke de periode na den vrede van Versailles met zich brengt, vlugger dan men had durven verwachten. Ook de belangstelling van het publiek voor oorlogs-literatuur vermindert zienderoogen. Wellicht zal ons nageslacht zich meer interesseeren voor de gebeurtenissen der jaren 1914-1918.

De oorlog in het Oosten droeg een bijzonder karakter. Men voert daar eigenlijk chronisch oorlog en wel op een wijze, die nog verschrikkelijker is dan dan in West-Europa. Arabië is van oudsher een land van meedoogenloozen strijd geweest, een land, waar een menschenleven even weinig waarde heeft als in Europa gedurende de Middeleeuwen. Ik acht het een gelukkige gedachte van de uitgeefster om een Nederlandsche bewerking van Lawrence's ‘Revolt in the Desert’ het licht te doen zien. Op boeiende wijze vertelt

Lawrence van zijn avontuurlijk leven in Arabië; hoe hij den opstand organiseerde en er ten slotte in slaagde Damascus te veroveren. In deze barre woestijnen wordt de oorlog nog meedoogenloozer gevoerd dan in het Westen; van den mensch en van zijn onafscheidelijken kameraad, het kameel, wordt een nagenoeg onbegrensd uithoudingsvermogen gevergd. Dit boek, vol van merkwaardige gebeurtenissen, laat zich, mede dank zij de uitnemende vertaling, aangenaam lezen. Verwarrend werken de vele Arabische namen; men moet over een buitengewoon geheugen beschikken, indien men zich de rollen, welke de dragers er van in het groote drama spelen, telkenmale voor den geest kan roepen.

Vier maanden kampeeren in den Himalaya, **door Dr. W.G.N. van der Sleen. Nijgh & van Ditmar's Uitg. Mij., Rotterdam, 1927.**

Het ‘dak der wereld’, zooals dit bepaalde gedeelte van Centraal Azië wel eens genoemd wordt, heeft de laatste jaren niet over gebrek aan belangstelling van Nederlandsche reizigers te klagen. Nu heeft Dr. van der Sleen een tocht met de tent door het hoogste bergland der aarde gemaakt en vertelt in dit fraai geïllustreerde werk van zijn wederwaardigheden.

Het belangwekkendst in dit vlot geschreven boek is naar mijn meening wel het relaas van het primitieve leven der bewoners van de z.g. grensstaten. Dat een aan de moderne gemakken gewend echtpaar een tocht door deze onherbergzame oorden onderneemt, is een prestatie om trotsch op te zijn.

Petroleum en Petroleum Politiek, **door F.S. Noordhoff. J. Mulder, Gouda, 1927.**

De heer Noordhoff heeft gedurende verscheidene jaren in verschillende (socialistische) organen een groot aantal artikelen doen verschijnen, handelende over het zoo bij uitstek belangrijke artikel: petroleum. Deze opstellen zijn thans gebundeld verschenen, welk boek een der weinige populaire geschriften in de Nederlandsche taal vormt over een onderwerp, hetwelk de geheele internationale politiek en daarmee ons aller wel en wee beheerscht.

Het oogenschijnlijk overdreven gezegde, dat de petroleum het economische leven der wereld beheerscht, wordt in dit boek op een duidelijke wijze verklaard. Een felle kritiek wordt geoefend op de handelwijze der petroleum-magnaten, die met den steun der verschillende regeeringen, er niet voor terugdeinzen een burgeroorlog en desnoods een internationalen oorlog te ontketenen, indien de begeerde en waardevolle olie maar bemachtigd wordt. De benzine en de smeer-oliën hebben in 1918 den doorslag gegeven voor den uitslag der groote volkeren-worsteling en in komende oorlogen (helaas is het duizendjarig vredesrijk nog niet aangebroken) vormen de petroleumderivaten onmisbare producten voor het in beweging brengen van allerlei moderne moordwerktuigen.

Het komt mij echter voor, dat de schrijver niet altijd objectief de bestaande toestanden beschouwt. Zijn politieke levensopvatting vertroebelt meermalen zijn oordeel. Het is n.l. nauwelijks aan te nemen, dat na een socialisatie der petroleumvoorraden een minder egocentrische en egoistische petroleum-politiek zou worden gevoerd. Niet het stelsel, doch de menschen dienen veranderd te worden.

Overigens loont dit geschrift zeer zeker de lezing. Het actueele vraagstuk van het winnen van olie uit steenkolen en bovenal dat der synthetische benzine vindt men er in besproken. Het menschelijk vernuft zal er ongetwijfeld in slagen, ons op den duur minder afhankelijk te maken van de in den bodem aanwezige vloeibare brandstoffen.

Economisch aspect der vloeibare brandstoffen, door Dr. Emile Verviers. Centrale Uitgeverij, Oisterwijk, 1927.

De ondertitel ‘Petroleum - Kolendestillatie - Kolentransformatie’, doet reeds vermoeden, dat de schrijver zich bezig houdt met de vraag, wat de menschheid zal moeten doen om het dreigende gevaar van een uitputting der petroleumvoorraden het hoofd te kunnen bieden. Ons geheele economische leven is zonder petroleum en petroleum-destillaten eenvoudig ondenkbaar. Vandaar dan ook dat in verschillende landen door tal van geleerden ijverig gezocht wordt naar een nieuwe motor-brandstof.

Na een overzicht te hebben gegeven van den huidigen stand van

het petroleum-vraagstuk houdt Dr. Verviers zich bezig met de procédé's, om synthetische benzine te vervaardigen. Niet alleen uit een economisch oogpuna is het noodzakelijk, een surrogaat voor benzine te vinden; het vraagstuk heeft ook een staatkundig aspect. Vooral tijdens den oorlog is men zich bewust geworden van de groote beteekenis der vloeibare brandstof.

Volgens den schrijver zou de Nederlander J.G. Aarts er in geslaagd zijn, een principieel nieuwen weg van kolentransformatie te vinden; met zijn procédé zou het mogelijk zijn, uit kolen op een vrij eenvoudige wijze een vloeibare brandstof te vormen. Of de hooggestemde verwachtingen, welke Dr. Verviers van dit procédé koestert, verwezenlijkt kunnen worden, zal de toekomst moeten leeren. Het boekje vormt een belangwekkende beschouwing over een actueel probleem.

Mr. M.W.F. Treub: *Het Gist in Indië.* Haarlem, Tjeenk Willink, 1927.

In deze ‘analyse der hedendaagsche Inlandsche beweging’ zet Mr. Treub helder en zakelijk uiteen, welke gevaren ons gezag in Indië bedreigen. De schrijver van ‘Nederland in de Oost’ geeft een overzicht van de verschillende stroomingen als communisme, nationalisme, islamisme, welke de gemoederen der inlandsche bevolking in beroering brengen en wijst er met nadruk op, aan welk gevaar wij èn ons zelf èn Indië blootstellen, indien er niet met de uiterste gestrengheid wordt opgetreden tegen de opruiers.

Bijzondere aandacht wordt gewijd aan het communistische gestook; in Moskou leidt men bij voorkeur de aandacht van de Russische bevolking af van de binnenlandsche wantoestanden, door het kapitalisme in andere deelen der wereld op een slinksche wijze aan te vallen.

De schrijver betoogt, dat de volken van Indië, ofschoon in aard en ontwikkeling geheel verschillend nog geen van alle het ontwikkelingsstadium bereikt hebben, waarin zij voor zelfregeering rijp zijn. Indien er niet met kracht en beleid wordt opgetreden, zal die gisting in de naaste toekomst een hoogst bedenkelijken graad bereiken.

A.F. Dina: *La Destinée, la Mort et ses hypothèses.* Paris, F. Alcan, 1927.

Het Heelal is uw ware vaderland, gij in stof en tijd gevangen onsterfelijke Geest!

Dit is ook de levensopvatting van dezen denker, die midden in den grooten oorlog, in 1916, dit diepzinnige boek schreef. Want diepzinnig is dit oeuvre: haast spelenderwijze wordt een verklaring geboden voor vele levensraadselen, een verklaring uit den aard der zaak in betrekkelijken zin. Wij kunnen vele hypothesen opwerpen, om te trachten voor ons beperkt verstand een verklaring te vinden voor de mysteriën van het Zijn; elke hypothese biedt iets aanlokkelijks voor ons zoekend verstand. Zoo ging het mij bij het doorlezen van dit boek; ik vond er zeer veel in, wat van een groote oorspronkelijkheid en van een diep geestelijk schouwen getuigde, ook al kon ik het optimisme van den heer Dina wat betreft zijn oplossing van moeilijke problemen niet steeds deelen.

Merkwaardig, hoe wij, moderne Europeanen, langzamerhand gaan inzien, welk een onbegrijpelijk-hooge cultuur eens op deze aarde moet hebben gebloeid. Dit geheimzinnige oer-ras der aarde met zijn voor ons bovennatuurlijke intuïtie, heeft in de heilige boeken van het Oosten een goddelijke wijsheid opgetast, van een verhevenheid en klare levensvisie getuigend, als na de voorhistorische tijden op onze planeet onbekend was. Bezaten deze voorzaten een minder stoffelijke, een ijler, etherisch lichaam of hadden zij de beschikking, zooals de wijzen van de Oudheid beweerden, over ons onbekende zintuigen?

Wij weten het niet, doch kunnen alleen constateeren, dat zelfs onze zoo hoog geroemde moderne wetenschap de intuïtief-gevoelde eeuwige waarheden nog slechts ten deele langs den weg der empirie her-ontdekt heeft.

Ook deze Fransche schrijver koestert een diepen eerbied voor de Oud-Indische en Egyptische wijsheid; van verschillende Egyptische symbolen wordt een verklaring gegeven, voor zoover een symbool door woorden verklaard kan worden.

Een boek van levensaanvaarding en van eeuwigheidsbesef, waarin ook vele ‘occulte’ vraagstukken zuiver-verstandelijk worden besproken.

De Roep der Velden. A.G. Schoonderbeek, Laren, 1927.

Zwerftochten naar de bronnen van vreugde en schoonheid, luidt de ondertitel van deze mooie, sympathieke uitgave. De heer Schoonderbeek verzocht aan verschillende schrijvers om een biografie en een keur uit hun werk; de uitgever deed de definitieve keus voor het boek en zorgde voor een fraai geheel, goed gedrukt en verlucht met mooie foto's en penteekeningen.

Het is een vaak gehoorde klacht, dat het Nederlandsche publiek veel te weinig gevoelt voor de schoonheden van eigen, vaderlandschen bodem. Hoe weinig stedelingen weten de stem der stilte te verstaan, hoe luttel is het aantal dergenen, die het eenvoudige leven in de rust der natuur verkiezen boven het drukke gedoe der stad. Juist daarom acht ik het zulk een loffelijk streven, dat de uitgever ons door beproefde gidsen - J.B. Bernink, Ds. A.L. Broer, J. Drijver, J.J. Hof, H. de Man, M.H.A. Staring, Ds. R.J. de Stoppelaar, J.P. Strijbos, Dr. Jac. P. Thijsse, R. Tolman, Prof. Dr. A. van Veldhuizen, J. Vijverberg, A.B. Wigman en Kerst Zwart - naar de bronnen van vreugde en schoonheid, naar buiten in de vrije natuur, laat voeren.

Rinke Tolman opperde het plan om deze bloemlezing samen te stellen, de titel is een vondst van Ds. Broer, wiens bijdragen mede tot de meest geslaagde van het boek behooren.

Mogen deze gebundelde natuurbeschrijvingen in veler handen komen.

F.S. BOSMAN.

Een gelukkig jaar, door Cl. Bauer en K. Breebaart. - *Liefde,* door E. Knuttel-Fabius. - *Zonsondergang,* door Marie Weyland. Allen G.B. v. Goor Zonen, Gouda.

Een gelukkig jaar is het opgewekt geschreven verhaal van een energiek huisgezin, dat juist een heel moeilijk en zorgenvol jaar wist om te tooveren tot een tijd, waaraan men later met genoegen terugdenken kon. De figuur van Ploontje zal het jeugdig publiekje leeren niet te haastig te oordeelen: het is zeer goed, dat deze noot,

ongewoon in kinderlectuur, - hier eens wordt aangeslagen. Ook in mevr. Knuttel's Liefde wordt de ernst niet gemist. Dit is een mooier en dieper boek, dan jonge meisjes meestal in handen gegeven wordt, en wie van harte genoeg heeft van oppervlakkige gichelpret, kan hier haar gading vinden. Zonder ooit tendentieus te worden, legt mevr. K. in haar boeken een voortreffelijke opvoedkundige strekking. Evenzeer paedagogisch is het aardige Zonsondergang, waarin de zegen van het werk wordt gepredikt. Niet genoeg kan, (vooral in den tegenwoordigen tijd, nu men het werk als een vloek is gaan beschouwen, en er, van een etmaal, nuttig werkuur na werkuur wordt afgehamerd, om te worden doorgebracht op voetbalveld of in bioscoop,) niet genoeg, zeg ik, kan in kinderlectuur gewezen worden op de weldaad van werk. Mijn volle sympathie heeft Marie Weyland's principe, *dat geen enkel werk, zelfs het nederigste, een mensch onteert.*

Daarom was dan ook méér dan mal de aantijging van een anonymus in het *Nieuwsblad van den Boekhandel* van 8 Jan. l.l., dat de Nederlandsche auteurs bezig zijn, langs een helling neer te glijden, omdat zij..... schrijven in reclameblaadjes! Mijn verontwaardiging, - en niet de mijne alleen! - daarover was zóó groot, dat ik een ernstig en krachtig protest deed hooren, en er op antwoordde:

Iedereen is het natuurlijk met mij eens, *dat geen enkele arbeid onteeren kan,* mits deze *zoo goed mogelijk wordt verricht.* In wèlk blad men schrijft, komt er natuurlijk *niets* op aan (indien het blad geen schendblad is), mits de auteur zijn werk zoo goed mogelijk doet. Slechts wanneer de bedoelde schrijvers in de genoemde blaadjes slechter werk zouden geleverd hebben, dan zij aan andere bladen geven, slechts dan zou er reden zijn voor de aantijging van den anonymus. Maar daar deze zijn naam verzwijgt, is mijn vraag gerechtigd: Is de anonymus van het N.v.d.B. *bevoegd om daarover een oordeel uit te spreken?*

Ten tweede kan men de zaak ook van een ander standpunt bezien, en het toejuichen, dat (op het voorbeeld van het buitenland, waar zulks al jaren en jaren geschiedt, en de grootste kunstenaars zich beschikbaar stellen in dienst der reclame) de eigenaars van boterblaadjes etc. hun kolommen niet willen vullen met *rubbish,* maar aan serieuse artiesten om medewerking vragen, en..... deze

behoorlijk honoreeren! Wanneer de uitgevers der 1001 dag- en weekbladen in Nederland dit laatste eveneens deden, zouden zij de concurrentie van boter- etc. blaadjes niet behoeven te vreezen.

'Onze hedendaagsche auteurs staan blijkbaar voor niets,' beweert de anonymus. Wat bedoelt hij met deze insinuatie? Iedereen kent de positie van den Hollandschen auteur méér dan voldoende, om te weten, dat zelfs een Louis Couperus of een Top Naeff (beiden werkten mee aan een uitgave van het kleedermagazijn Nederland) niet in de mogelijkheid verkeert, een voordeelig aanbod af te slaan.

Anna van Renswoude: *Noodkreet.* Van Holkema & Warendorf, A'dam.

Wanneer men vol verwachting, desnoods reeds met medelijdende sympathie, zich naar dezen Noodkreet te luisteren zet, - dan wordt ons eerst een geheel levensbericht opgedischt, en pas op blz. 287 (op blz. 277 is men nog liefelijk aan het neuren van een 'treffend dein-deuntje') krijgt de liefdespatiënt Frans een 'askleur' en hooren we zijn 'hete, hijgende adem'; op blz. 301 brengt vader 'vergezeld van een verschrikkeleke gaslucht' Frans in de kamer, maar te laat: Frans is reeds overleden!..... slachtoffer van zijn frivole natuur, waardoor hij, ofschoon getrouwd en meermalen vader 'alsmaar' meisjes lastig viel..... Punishment always follows sin, en me dunkt, de lichtzinnige Frans heeft zijn overtredingen wel ruimschoots geboet!

Noodkreet is een boek, dat parallel loopt met Tantalus van Jo van Ammers-Küller, maar deze schrijft beter! en weet dus dieper te treffen. Ik geloof wel, dat Anna van Renswoude hier een verhaal 'op waarheid gegrond' vertelt, maar waarom dan een pseudoniem? Wil zij waarachtig waarschuwen, zooals haar bedoeling is, dan zijn we alleen met werkelijkheid en niet met fictie gebaat. Het is thans of Anna van Renswoude vanuit een kamer met dichte ramen spreekt; open! wijd! de ramen weg-geslagen! en dán zal deze noodkreet pas dringen in de ooren en dóórdringen tot in het hart.

(Mij kan het natuurlijk volstrekt niet schelen, hoe Anna van Renswoude 'eigenlijk heet'. Maar wat baat ons een 'bekentenis', die even goed een roman zou kunnen zijn? We moeten kunnen

controleeren, en vooral: we moeten de zaak van twee kanten kunnen bezien).

Anna van Renswoude legt het zwaartepunt op het noodlottige euvel van sommige jonge lieden, die zich 'roekeloos uitfuiven'. Zij wenscht, dat elke jongeling zich rein houde vóór zijn huwelijk, en zal zijn: *faithful to his future wife.* Een normale wensch van een normale vrouw. Maar een ander zal hiertegenover weer een andere theorie kunnen stellen, en zeggen: de niet-uitgefuifde man zal zoo niet vóór, dan toch *in* het huwelijk, gegeven zijn nu eenmaal gepassionneerd temperament, zich uitvieren. Ja, het is moeilijk in deze kwestie een oplossing te vinden, die èn vrouw, èn manverliefd-van-complexie kan bevredigen!

Laat men s.v.p. volstrekt niet denken, dat ik met deze netelige zaak den spot zoek te drijven. Het is alleen *de manier,* waarop Anna van Renswoude deze heeft aangepakt, die mij niet de juiste lijkt, om haar doel te bereiken. Zij jammert en roept en smeekt en betoogt, - maar het is als de stem uit een loudspeaker: *de mensch zelve zien wij niet!* Waarschijnlijk zou Anna van Renswoude veel meer indruk hebben gemaakt, als zij niet zoo'n loudspeakerigen toon had aangeheven, maar in een kort, eenvoudig brochuretje *onder eigen naam* haar zaak had bepleit, een zaak, die serieus genoeg is, om onder de algemeene aandacht te worden gebracht.

In en om de Kijk-over, door P.A. ter Haar. G.B. van Goor Zonen, Gouda.

Dit eenvoudige verhaal is zoo prettig verteld, dat de kinderen er bepaald schik in zullen hebben. De 'avonturen' zijn zóo, als elke jongen ze zou kunnen doorleven en zullen dus bij de jeugd wel 'Anklang' vinden. Ik vind alleen, dat de thuiskomst van de veelgeliefde moeder wel wat heel laconiek wordt opgenomen. Het maakt feitelijk zoo weinig verschil, of zij er is of niet!

In mist en storm, door G.A. Visscher. G.B. v. Goor Zonen, Gouda.

Deze vertelling heeft een ernstigen ondergrond, en leert ons, met hoeveel moeilijkheden de aan het water wonende menschen te kampen hebben. Ook volwassenen zullen dit boek met belangstelling lezen; en de jeugd zal er veel door te weten komen, wat zij nog niet wist. Realistische lectuur van goede strekking.

Het oog van Siva en *De avonturen van Ormin,* door Ph. Exel. Beiden G.B. van Goor Zonen, Gouda.

Dit zijn twee verrukkelijke boeken van avontuur door den schrijver van den 'Vliegenden Vuurgod' en vele andere werken. Ph. Exel heeft een levendige verbeeldingskracht, en is in staat plastisch en kleurrijk te vertellen. Het oog van Siva, verhaal uit de dagen van den derden kruistocht, met de avonturen van jongens, die in koffers gesloten, of in zakken meegedragen worden, is zoo boeiend als men maar verlangen kan, terwijl ook Ormin de jeugd een schat van kennis en historische wetenswaardigheden bijbrengt uit den tijd van Hannibal, waarin menige jongen van tegenwoordig zal wenschen te hebben geleefd! Een paar drukfouten kunnen bij een herdruk worden verbeterd; die op blz. 43 *faces primae,* waarmee 'de eerste avonturen' heeten aangeduid (in plaats van avond-uren) is grappig. Een kleine opmerking - zijn deze boeken niet wat te wijs, te moeilijk voor jongens van 12 jaar? Is 14 b.v. niet beter?

De keuze, door Fenna de Meyier. De kleine Librije, Edam.

Een zeer goed verhaal, dat den psychologischen strijd in een meisjesziel voortreffelijk uitbeeldt. Ja, de keuze tusschen Paul en Matthijs was voor Rita, - en zou het voor menig ander meisje zijn geweest! - wel heel moeilijk! Logisch is, dat zij Paul kiest, maar niet minder logisch, dat zij later haar keuze berouwt, en troost zoekt bij Matthijs. Waarschijnlijk zou, als zij Matthijs had gekozen, zij gesnakt hebben naar den troost van Paul.....

Zoo is het. Maar het volmaakte is op deze wereld nu eenmaal niet te bereiken, en in een geval als van Rita zal het wel altijd blijven: Entre ces deux mon coeur balance, zonder ooit in evenwicht te kunnen geraken.....

De 52 Zondagen, door T. Jager-Meursing. Hollandia-Drukkerij, Baarn.

Het idee om aan de kinderen elke week een Zondagsverhaal te geven, voornamelijk 'over de dingen, die nog moeten worden gedaan, is alleraardigst en kan ook zijn opvoedende kracht hebben.

Het 1e en 2e verhaal, dat ik las, geven, wat zij beloven; in sprookjesvorm krijgen de kinderen nuttige lesjes en aantrekkelijke illustraties van Ella Riemersma en Pierre Pinot ondersteunen den tekst. Mij dunkt, dat met deze nieuwe uitgave, de bedoeling: den kinderen een gezellig wekelijksch uurtje te bezorgen, wel zal worden bereikt.

Mr. Regine Bruning, advocaat en procureur, door Net Houwink. E. Querido, A'dam.

Van het vroegere boek dezer schrijfster: To Wassenaar behield ik een zeer gunstige herinnering, en dit nieuwe werk bevestigt mijn goede verwachting. ‘Mr. Regine Bruning’ is interessant, doordat het een geheel nieuwen kant van het vrouwenleven naar voren brengt, die nog nooit in een roman behandeld werd; wèl staan wij ver van de tijden af, toen een ‘meisjes-studentje’ een phenomenon was, waarnaar met verbazing werd omgezien. Toch, zelfs nu zijn er nog menschen, die van oordeel zijn, dat de plaats der vrouw is ‘in de schaduw van 't rustig tehuis’; maar, waar in alle landen van Europa een zoo sterk surplus aan vrouwen bestaat, voert deze wanverhouding van zelf er toe, dat vrouwen zich gaan bewegen op het mannelijk terrein.

Net Houwing pakt haar onderwerp stevig aan, en bekijkt het aan alle kanten; haar boek is dan ook zeer boeiend geworden, en in zooverre een tegemoetkoming aan de opvatting der ‘ouderwetsche’ menschen’, dat zelfs haar studie Regine niet bevredigt, en zij slechts gelukkig wordt door..... de liefde.

Net Houwink is stellig een talent; zij schrijft nog wat stroef en moeilijk, maar ‘al doende leert men’, en bij méer practische oefening zal haar stijl van zelf wel wat vlotter, soepeler, leniger worden.

Chimaera, door Willy Corsari. N.V. Leopold's Uitg. Maatsch., 's-Gravenhage.

Wie wèl schrijven kan, en bewonderenswaardig goed! is Willy Corsari. Zij schrijft zóó uitstekend, dat schier elk zinnetje een belangwekkenden inhoud krijgt. In dit opzicht heeft haar stijl iets on-Hollands universeels, en kon dit boek door een der goede buitenlandsche schrijvers geschreven zijn. (Ik bedoel hier niet zoozeer, wat den inhoud, maar wat den stijl betreft). Willy Corsari

heeft een manier om de dingen te zeggen, die raak treft en diep indringt in onzen geest. Zij heeft een groote levenskennis en geeft daarvan blijk in tal van fijne opmerkingen. Een dergelijk boek als Chimaera te lezen is een hoogst aangename lectuur; nog eens: niet zoozeer om den inhoud, maar om den vorm.

Komt er nu een interessante inhoud bij, dan zijn alle elementen om geboeid te worden, bijeen.

En die inhoud?

Het gegeven: een jong auteur, die het werk van een doode voor dat van hemzelf uitgeeft, is onlangs, en uitstekend uitgewerkt door A.H. v.d. Feen in zijn Hanna Berger. Willy Corsari behoeft dit verhaal niet te hebben gelezen om op deze gedachte te zijn gekomen, daarvoor is het onderwerp ‘te voor de hand liggend’, zou ik haast zeggen. Er zijn van die onderwerpen, welke als 't ware kant en klaar liggen om te worden behandeld, en dit lijkt mij er één van. Hoe het zij, Willy Corsari heeft de intrige op een geheel eigen wijze aangevat en uitgewerkt. Van binnen uit, zooals men dat noemt. De psychologie van Alwin is absoluut aannemelijk, en ook in de figuur van Erica is de logica betracht: ondanks alle zoeken en dwalen op zijwegen, werkt ook in haar het ‘ewig Weibliche’ dóór, en de leegte in haar leven wordt alleen aangevuld door..... de liefde.

Chimaera is Willy Corsari's eerste ‘grootemenschenroman’; als zij zóo voortgaat na dit debuut zal zij wel een onzer interessantste schrijfsters worden.

Liedjes van liefde. Muziek en tekst van Willy Corsari. Hollandia-Drukkerij, Baarn.

De veelzijdige kunstenaresse, die Willy Corsari is: schrijfster, componiste, dichteres, voordraagster, actrice, gaf ons thans een fraai bundeltje ‘liedjes om bij de piano te zingen’; liedjes vol weemoed en verlangen, teederheid en humor, schalkschheid en een tikje cynisme..... liedjes, die dus stellig zullen ‘inslaan’ bij het moderne jonge publiek. En ik vermoed zoo, dat deze bundel weldra zal worden gevonden bij alle jeugdige muzieklievenden, wie de dikwijls holle moppen van neger-origine eindelijk eens een beetje beginnen te vervelen. Ook de muziek (ik hoorde Willy Corsari deze zelf vertolken) is zangerig en vloeiend, geestig en modern.

Anne Armandy: *La vie d'amour de Madame de Warens.* Louis Querelle, Paris.

Anne Armandy, van wie ik verleden jaar den interessanten roman ‘La fille au coeur éperdu’ besprak, geeft ons thans een werk van een geheel andere allure: het liefdesleven van een vrouw, in de letterkundige geschiedenis bekend door haar verhouding met Rousseau. Er had zich langzamerhand een idee gevestigd bij het publiek, dat deze madame de Warens toch eigenlijk een soort van ongeëquilibreerde zottin was; nietwaar: Jean Jacques, die bij haar kwam als een jongen van zeventien jaar, en zij toen reeds een rijpe vrouw van over de dertig. Maar..... zoo als het zoo dikwijls gaat met ‘La vie intime de l'histoire’, als dit maar zorgvuldig, en vooral met *liefde* wordt onderzocht, blijkt het soms heel anders te wezen, dan werd verondersteld. Anne Armandy heeft zich de moeite van een ontzaglijke bronnenstudie getroost; zij heeft al haar verkregene kennis in zich laten bezinken, en toen een boek geschreven, dat zoo echt, zoo ‘natuurgetrouw’ aandoet, als had zijzelve in de dichtste nabijheid van Madame de Warens geleefd, en haar zien opgroeien van kind tot vrouw.

‘J'ai voulu,’ zegt de schrijfster in haar voorwoord, ‘dans un geste pieux, me pencher pour *comprendre,* avec mon coeur, ma raison, ma sensibilité de femme, cette autre femme, ma soeur!

Je ne juge pas, je n'analyse pas, je ne critique pas Madame de Warens, simplement j'essaie *de la faire vivre.* Tel est mon geste d'amour envers celle qui, par sa vie même et le don de son coeur excellent, fit du petit Jean Jacques le grand Rousseau.....’

En hoe voortreffelijk is Anna Armandy in dit haar voornemen geslaagd. Zij heeft ons een beeld gegeven van Françoise de la Tour, sinds haar eerste kinderjaren, tot aan haar sterven, - zoo levend, zoo aannemelijk, zoo fijn en zoo begrijpelijk, dat wij met madame de Warens menschelijk medevoelen en wij deze figuur stellig nooit meer zullen vergeten. Boeiender dan menige roman is dit levensverhaal, en wij mogen Anne Armandy dank weten, dat zij het ons heeft gegeven. Dit boek is charmant en captivant, getuigend van sensitief en intelligent begrip, en bovendien uitstekend geschreven, op een manier, die, ongezocht, het leven der achttiende eeuw geheel voor ons evoqueert, en daarin het bestaan van haar, wier levensdevies was: donner, donner, donner.....

Margaretha Wijnanda Maclaine Pont, door Johanna W.A. Naber. H.D. Tjeenk Willink en Zoon, Haarlem.

Boeiender dan menige roman is ook *dit* levensverhaal, door Johanna Naber, die ons reeds zoovele waardevolle werken gaf, over Margaretha Maclaine Pont met toegewijde appreciatie geschreven. In de tegenwoordige tijden van roekeloos-oppervlakkige onverschilligheid, is het wel eens goed, dat een dergelijke uitgave verschijnt, verhalend van een leven-voor-anderen, een zich nuttig maken in de wereld, werken, schier boven menschelijke kracht! Op haar eigen, krachtige, indringende, conscientieuse wijze, schildert Johanna Naber ons het interessante leven eener vrouw, (voor ons, twintigste eeuwers vooral interessant, omdat het in den beginne zoo weinig interessant was, - o, die tijden, toen een vrouw niets beteekende, niets beteekenen mocht!) Margaretha Pont wist zich evenwel te ontworstelen aan de voor haar ondraaglijke nuttelоosheid van haar leven, en werd eene dier arbeidsters in den Hof des Heeren, aan wie heel Nederland dank weten moet. Prachtig is de toewijding van deze vrouw aan haar levenstaak; en de opgewektheid, waarmee zij haar vervulde, is ontroerend. Johanna Naber heeft ons een gaaf en zuiver beeld van haar gegeven, en ik hoop, dat dit boek, als een heilzame remedie, door veel, heel veel van onze ‘moderne’ jonge vrouwen zal worden gelezen.

Hoe Hans naar den Hemel ging, door Elsa Kaiser. Boek en Periodiek, Den Haag.

Een schat van een boekje. Een fijn verhaal, geschreven met een naïeve subtiliteit, die verrast en verrukt. Wat al mooie gedachten en diepzinnige vondsten in dit klein bestek. Het zoo goed gevonden motief van de tranen had best nog wat uitgewerkt kunnen worden, bijvoorbeeld hoe God onderscheid maakt tusschen tranen van spijt, van berouw van toorn, van waarachtig leed. Misschien is dit kleine, eenvoudige verhaal eenigszins geïnspireerd op Bunyan's Pilgrim's Progress, misschien ook niet, - maar, ja, na dit groote voorbeeld, denkt men daar onwillekeurig altijd aan, als men iets dergelijks leest!

Het boekje is keurig verzorgd en uitgegeven en vormt een bekoorlijk, voor iedereen geschikt geschenk.

Het eiland der vergetelheid, door Mathilde A. van Balen. Mtsch. v.g. en gk. lectuur te Amsterdam.

Een opmerkelijk boek voor een debuut! Het is haast niet te gelooven, dat dit werk een eersteling is. Wat had de schrijfster, na dit begin (zij is, helaas, overleden) ons nog niet kunnen geven!

Dit boek is zoo goed, zoo rustig, zoo weloverwogen, zoo *self-composed;* het gegeven is diep doordacht, en de uitwerking laat niets te wenschen. Aan alle kanten is het onderwerp bekeken, er blijft niets te vragen over, de schrijfster heeft *niets* vergeten, wat in dit kader vermeldenswaard of belangrijk is. Niet alleen de psychologische analyses, maar ook de natuurbeschrijvingen zijn goed; het boek doet aan als een dier degelijke Duitsche romans, die met beschaafde uitvoerigheid geen enkel detail verzuimen. De intrige is iets geheel nieuws, en brengt ons de oplossing van het vraagstuk, of menschen, aan wie, na veel leed, het geheugen ontnomen is, in dien toestand gelukkig kunnen zijn? .....Op knappe en ingenieuse wijze heeft de schrijfster de menschelijke smart weten te varieeren, en vertelt zij ons hoe verschillende karakters daarop ook verschillend reageeren. En na de lezing van dit oorspronkelijke en sterke werk denkt men: hoe jammer, jammer, dat deze origineele geest voor altijd het zwijgen is opgelegd.....

Het lijkt mij toe, dat dit boek veel opgang zal maken.

JEANNE KLOOS REYNEKE VAN STUWE.

Sjef van Dongen: *Vijf jaar in ijs en sneeuw.* Uitgave Scheltens & Giltay, Amsterdam.

Dit boek is in sommige besprekingen ‘een aardig jongensboek’ genoemd. Dit is echter een zeer verkeerde karakteristiek, het is veel meer dan dat: het is een mooi boek, het is een interessant boek, het is een leerrijk boek. De eerste twaalf hoofdstukken worden gebruikt om den lezer een beeld te geven van Spitsbergen en van het leven op dat eiland. Dat was noodig, want degene, die nooit in het hooge Noorden is geweest, heeft geen begrip van de

moeilijkheden, waarmee men er heeft te strijden en van de eischen, die de toestand daar aan de bevolking stelt. De schrijver geeft deze inlichtingen op zoo'n goede manier, dat men inziet, dat het zoo moet zijn als hij zegt en dat men zijn vage, half-fantastische opvattingen over het hooge Noorden loslaat, om daarvoor in de plaats een begrip van de realiteit te krijgen. Hij, die dit boek aandachtig leest, wordt in gedachten geheel verplaatst op het eiland. Hij vergeet de dagelijksche beslommeringen om zich heen. Uit de hem voorgelegde bijzonderheden vult hij in zijn geest de werkelijkheid van dat landschap aan, van het eenzame leven in deze grootsche natuur. Grootsch en sober is dit land en omdat het zoo sober is in zijn verschijning, dringt het dieper in met zijn spaarzame bijzonderheden. Daar wordt elke stap gevoeld, ieder geluid wordt opgemerkt en heeft iets grootsch, omdat het ontdaan is van alle bijkomstige geluiden. Alles is er simpel en puur. Men verwachte hier niet verhalen voor kinderen, voor jongens eenigszins fantastisch getint, neen, het is het ontrollen van de natuur voor in zich zelf gekeerde menschen. Breed zijn de indrukken, die hier worden opgenomen, forsch zijn zij afgebakend en zij laten geen vreemde impressies toe. Zij staan op zichzelf, zoodat de lezer zich geeft aan dit stuk aarde en het opneemt in zijn binnenste.

Van Dongen vertelt ons eerst van de steenkolenexploitatie, die er o.a. door de Nederlandsche *Nespico* wordt gedreven. Zij heeft op haar terreinen het dorpje Barentsburg gesticht. Ook de andere compagnienë hebben er hun huizengroepen, maar deze liggen tamelijk ver van elkaar verwijderd, waardoor het onderling verkeer in het seizoen, dat de zee onbevaarbaar is, uiterst moeilijk wordt en de isolatie wordt vergroot. Bij de vaste bevolking, die aan de bedrijven verbonden is, komt de vlottende van visschers en jagers, van wier leven en zwoegen de auteur ons eenig begrip bijbrengt. Deze jager, in het Noorsch *vangstman* genaamd, is een bizonder soort mensch. Van Dongen geeft inlichtingen over hem door het verhaal van een ouden Spitsberger over zoo'n *vangstman,* waarvan ik hier iets laat volgen:

'Ik ging hem afhalen, en daarna hebben we zijn winterkwartier opgebouwd..... Aan elke fjord staan op Spitsbergen van die kleine houten huisjes, gebouwd van drijfhout of van overblijfselen van gestrande schepen..... dat zijn de hutten van den *vangstman,* waar hij den winter doorbrengt.'

Als de boot is vertrokken, is er geen kans om vóór Juli van het volgend jaar van het eiland af te komen. De winterprovisie wordt nu in de sneeuw begraven, de hut gerepareerd en er worden vogels, rendieren en robben geschoten, wier vleesch wordt weggelegd voor den winter. Einde September worden de vallen en klemmen gezet, die de dieren met de kostbare pels, zooals vossen en beren, moeten verrassen en dan is de driemaandelijksche nacht aangebroken. ‘De eeuwige gruwelijke stilte is nu neergevallen..... niet verbroken door het wegklappen van een vogel of het ruischen van de nu bevroren beekjes en fjorden. Alleen hier en daar eens het door merg en been gaande huilen van een poolhond of het gekef van een vos of het gebrul van een beer. Alles gedempt door de sneeuw.’

Als het Juli wordt haalt het scheepje, dat den *vangstman* heeft gebracht, hem ook weer af. Hij zet in Tromsö zijn buit van vachten om in geld, koopt dan nieuwe kleeren, feest en drinkt en danst tot het op is en begint dan in den herfst opnieuw zijn jacht. Waarom zou de *vangstman* sparen? Wat heeft hij aan geld ‘daar boven’?

In 1926 was het bedrijf van de Nespico stilgelegd en het geheele personeel der Maatschappij vertrok met achterlating van drie man, belast met het onderhoud der machines en installaties. Een van hen was Sjef van Dongen. Men moet het boek lezen om te begrijpen hoeveel energie en uithoudingsvermogen er noodig was om dat leven te verdragen. In den zomer was het er heel prettig, maar uit de eenvoudige mededeelingen van den schrijver blijkt hoe veel verlangen er wordt geleden in den langen tijd, dat er geen afwisseling meer is tusschen dag en nacht, waarin alle verkeer bijna onmogelijk is, waarin iedereen lange monologen gaat houden, een dagboek aanleggen en omvangrijke brieven schrijven, die niemand kunnen bereiken. Maar in die bizonderheden komt ook uit, wat die menschen daar vóór hebben op ons. Het is de eenzaamheid, de stilte, het zwijgen in het verkeer met de groote natuur. De eenzaamheid maakt in hen dingen wakker, die niet tot uiting zouden zijn gekomen in een, wat wij ‘normale omgeving’ noemen. Zij trekken meer uit hun ziel dan een ander, die van zijn diepste innerlijk wordt afgehouden door het onophoudelijk verkeer met andere menschen en het zou mij niet verwonderen, als Sjef van Dongen nu en dan met heimwee naar het Noorden staart en te

midden der benauwde moderne samenleving de aantrekking voelt van ‘daar boven’.

Interessant is alles, wat de schrijver ons vertelt over de dieren in de poolstreken. Van onzen ouden vriend, den ijsbeer, dien wij allen kennen uit den dierentuin, als een arm wezen, dat met zijn tong uit zijn bek langs de tralies van zijn kooi loopt te ‘ijsbeeren’, hooren wij, dat hij eigenlijk een naïve, gezellige reus is, meestal ongevaarlijk, die zich graag vermaakt met glijbaantje spelen. Ook over de eigenaardige honden der poolstreken komen wij allerlei te weten. Die dieren, die niet blaffen kunnen en zoo woest zijn als wolven, verschillen wel heel veel van onze dikwijls zoo guitige huishonden of gedweëe karre-trekkers.

Al deze informaties waren noodig tot goed begrip van den tocht, ondernomen tot redding van Nobile en de Malmgren-groep. Het relaas daarvan boeit van het begin tot het einde. Het is zeer eenvoudig en sober, maar daarom juist maakt het des te meer indruk. Als de schrijver zegt, dat hij het kadaver van zijn lievelingshond Polle onder een ijsschots in zee heeft geworpen, terwijl hij elders vertelt, dat hij de lichamen der gesneefde honden door hun kameraden liet verslinden, is dat een bijzonderheid, die ons een heel tafereel van zijn leven en werken met de honden suggereert en dit eene zinnetje, terloops neergeschreven, kan de dierenvrienden, die hem na zijn redding onzinnige en beleedigende brieven schreven over het achterlaten der twee honden op het ijs, voldoende inlichten. De fantasie van deze brievenschrijvers schijnt niet heel groot te zijn, anders hadden zij zich den toestand toch wel beter kunnen voorstellen.

Uit het verhaal van den tocht beseft de lezer wel, dat er door Van Dongen en den Italiaanschen kapitein Sora moedig en volhardend is geleden en gezwoegd gedurende die drie weken in de ‘Witte Hel’, de werkelijkheid kan hij niet benaderen, al voelt hij hier de natuur in haar meest woeste kracht. Toen die twee mannen daar stonden en niets, niets zagen dan sneeuw en tegen elkaar stootende ijskoppen, toen zij sprakeloos en hulpeloos, uitgehongerd en afgemat waren en daarbij kletsnat, toen zij sedert 24 uur niet hadden geslapen..... ‘Toen, zegt de schrijver, kreeg ik voor 't eerst eigenlijk den druk van de ontzaglijke natuur te pakken, - toen eigenlijk pas besefte ik ten volle, dat wij menschen, als wij in de

uiterste nood verkeeren, toch eigenlijk niets, niets vermogen tegen de krachten der natuur.'

Men leze het eenvoudige, onversierde relaas van deze drie weken en men zal bewondering voelen voor de volharding en de wilskracht der beide mannen, voor de schranderheid en de kennis van het land en de dierenwereld van Van Dongen, eerbied voor het stoïsch gedragen lijden der twee. De Hollander schijnt zelfs iets hoogers dan stoïcijnsche leedverachting te hebben beoefend, n.l. blijmoedigheid, want vroolijkheid en lachlust hebben hem ook niet in die verschrikkelijke toestanden verlaten en deze houding geeft blijk van zielekracht. Een lachende held is beter dan een norsche. Van Thomas Morus wordt verteld, dat hij een grap maakte tegen den beul, vóór dat deze hem het hoofd afsloeg. Kapitein Sora, wien deze blijmoedigheid verdroot, schijnt meer tot het norsche heldentype te behooren.

De redding en de heugelijke viering daarvan, waarbij de jonge Sjef in eens een beroemd man bleek, zonder het zelf te weten, zal iedereen met pleizier genieten. Het is jammer, dat kapitein Sora later de onedele houding aannam om zijn strijd- en lijdensgenoot te belasteren, een man, aan wien hij het leven dankte: De Hollander had den Italiaan met eigen levensgevaar van onder het ijs uitgehaald. Toen Sora tegen den raad van zijn deskundigen metgezel met zijn ski's aan het pakijs was ingegaan, daar bleef haken en onder een ijsschots in het water gleed, is Van Dongen hem nagesprongen, hij is ondergedoken, heeft hem de ski's van de voeten losgesneden en hem daarna uit het water gered. Met de ski's aan zou dit onmogelijk zijn geweest. De kapitein, die een voor zijn redder beleedigend en kleineerend artikel in de *Alpino,* het blad der Italiaansche Alpinisten, publiceerde, verzwijgt dit voorval zorgvuldig en zonder den aanval zijnerzijds zou ook de Hollander er over hebben gezwegen. De uitgevers vermelden het in een aanhangsel.

Tot recht begrip van vele gebeurtenissen aan de Pool in verband met het drama der Italia, geeft dit boek belangwekkende bizonderheden, die gaarne als inlichtingen worden aanvaard, wegens de groote onpartijdigheid, die uit al deze mededeelingen spreekt en de afwezigheid van alle opschroeverij. Zoo is de groote argeloosheid, die aan dit boek eigen is, een van zijn aangename kanten. Het is niet het geleerde verhaal van een wetenschappelijk

ontdekkingsreiziger, maar de taal van iemand, die eenvoudig vertelt, wat hij heeft beleefd. Het is belangwekkend, omdat alles wat er in wordt gezegd, gewichtig is, want nergens wordt geofferd aan mooischrijverij. Het zijn hier de simpele woorden van een mensch, die staat tegenover de groote en vrije natuur. Weinigen der lezers zullen haar op Spitsbergen hebben aanschouwd en zij zullen door dit boek er niet toe worden gedreven om er heen te gaan, maar onverbiddelijk zullen zij toch in den geest worden getrokken tot deze natuur van het hooge Noorden, al is dit voor de meesten slechts een geestessprong en niet door de daad te verwerkelijken. Zoo trekken deze landschappen ook hem, die nooit hoopt of denkt eenmaal een stap daar te zetten.

Van Dongen zegt ergens in zijn boek, hoe het het eerste is, dat hij heeft geschreven en dat hij meent, dat het ook wel zijn eenige zal blijven. Wanneer hij echter nog eens een boek zou kunnen schrijven, waaruit zoo veel liefde spreekt voor menschen en dieren en land, een boek, dat met zoo veel offers is beleefd en waarvoor zoo is geleden, dan is het te hopen, dat hij het doen zal, dan zal het leven zooals dit. Alleen zou ik hem willen vragen dan uitdrukkingen te vermijden, die eventjes pijnlijk aandoen, zoo als pag. 112 de woorden *uit pure liefde,* enz. of 113: ‘Hij sloeg de zweep *naar alle regelen der kunst* bijna aan stukken.....’ en dergelijke. Maar dit zijn kleinigheden, die de waarde van het geheel niet verminderen. Men kan het boek ten sterkste aanbevelen; van het begin tot het einde is het boeiend en belangwekkend. Ook is de uitgave zeer fraai, zij geeft vele illustraties, die menschen, dieren en land goed doen uitkomen.

SOFIE ERENS-BOUVY.

Math. Kemp: *De bonte storm.* H.P. Leopold's Uitg. Mpij., 's-Gravenhage.

Dit boek voldoet vrij matig, maar het is in ieder geval geen middelmatig boek, het is integendeel een superieur boek. De auteur geeft blijk wat te kennen, wat te hebben waargenomen, al praat hij dan ook meer voor zich zelf dan voor anderen, zonder die anderen bizonder te interesseeren.

Een groote rijkdom van figuren, een groot aantal personen van

wie iets wordt gezegd. Maar het aantal personen is zóó groot, dat men de toevoegingen en de karakteristieken vergeet, die de auteur er bij heeft geplaatst. Er is een teveel aan figuren en dit teveel schaadt. De indruk van het geheel is in het algemeen goed, maar uit dien grooten vloed van personen, komen er weinig aan de oppervlakte. Het woelen van al die jongens en meisjes is goed gegeven, maar ten slotte blijft er geen duidelijk afgelijnd beeld achter. *Un clou chasse l'autre.* Misschien heeft de auteur dit zoo gewild en alleen een warreling van figuren bedoelen te geven, die een natuurgetrouw tafereel is. De lezer krijgt wel een totaalindruk en dat is het goede van deze opsomming, van deze teekening, maar ik voor mij hecht daaraan niet bijzonder, omdat de indruk nergens wordt verdiept en de eene figuur de andere uitvaagt.

Dit boek is eerst in de tweede plaats een verhaal, het is vóór alles een tafereel; een beschrijving van den Carnaval, een soort beschrijving, die vermoeit door een te grooten rijkdom van gegevens. Beter ware geweest, wanneer de auteur alleen een paar personen op den voorgrond had gesteld en dan de rest in het vormlooze hadde laten woelen en krioelen, alleen ze bestempelend met den naam *jongen* en *meisje,* maar ze dan onderscheidend door hun lengte of kleur: door te zeggen: ‘Die groote zwarte jongen, die lange blonde jongen, dat kleine tengere meisje, die stevige dikke meid.....’, steeds zorgend, dat er alleen van een paar individueele figuren wordt gesproken, waarop zich bij den lezer dan de belangstelling kan concentreeren. Nu worden al die jongens en meisjes met hun naam en toenaam opgenoemd, zonder dat bizonder belangrijke dingen van hen worden gezegd.

De grondaanleg van het boek is een verzameling van zetten, ironische vragen met niet verwachte antwoorden van een menigte menschen, die haar niet zeer hoog staande geestigheid bot viert. Ieder gezegde is op een geestigheid toegespitst. Niemand doet er een ernstige vraag of geeft een ernstig antwoord. Het is hier een wedstrijd van moppen, stekelige opmerkingen, alleen ten doel hebbende te doen lachen, allen kort, in weinige woorden vervat, om daardoor bij den hoorder zich zoo veel mogelijk als de volgeestige te doen poseeren in den wirwar van schreeuwen, giechelen, lachen en tieren. Hier geen verdieping, geen ernst of antwoord wachten, maar een uitflappen van jolijt. Zoo gaat dit tafereel van

beweging en ineengestrengel zijn gang, voortschuivend in een stoffige promiscuiteit van lichamen, gehuld in domino's, clown- en pierrot-pakjes, groen en geel, rood en wit, zwart en bruin. Terwijl de lezer staart naar dit gewemel wordt het hem langzamerhand benauwd en zwoel en verlangt hij onwillekeurig aan het gedrang te ontkomen, op zij te gaan staan om deze vermomde en gemaskerde menigte wat rustiger voorbij te zien trekken.

Het is dan ook eigenlijk een onbehagelijk boek, maar kranig en gedrongen, hoewel hier en daar falend in logisch verloop. Sterk van leven en uiting, doch dikwijls weinig interessant, zoo als de menigte meestal weinig interessant is, de menigte, die geen individuen naar voren schuift om er de belangstelling op te concentreeren, de menigte, waarvan alle individuen staan op een en hetzelfde plan, aan elkander gehecht en geklonken, ineengestrengeld met armen en beenen en halzen, verhit in afwering en zwoegen om vooruit te komen in de enge straten en straatjes, wegdrijvend naar een verte van duistere en onbestemde pret.

De schrijver vertelt hier allerlei uit Maastrichtsche carnavalsdagen. Hij geeft het met stukjes en brokjes en laat de rest raden. Hij heeft voor principe: een goed verstaander heeft maar een half woord noodig. Maar hij die nooit een Maastrichtsche carnaval grondig heeft meegemaakt, die zich nooit heeft gemengd in den wilden storm en de herrie van de vastenavondspret, begrijpt die dingen niet ten volle. Het verzwegene kan hij niet aanvullen door herinnering of combinatie en het halve woord, dat een goed verstaander noodig heeft, is zelfs voor hem geheel onbegrijpelijk; het maakt ten minste geen indruk. En zoo komt hij, die deze halve woorden bladzijde na bladzijde hoort, er gemakkelijk toe ze te vergeten. Op zich zelf is dit een voortreffelijk, een curieus boek, maar het is alleen voor den ingewijde bestemd, voor den buitenstaander is het niet geschreven. Dat is jammer, want er komt in dit bewogen tafereel van kortstondig gebeuren veel voor, dat met in het oog springende virtuositeit is geteekend.

Als eindindruk blijft niettemin over een goedgeslaagd beeld van de op geen andere gelijkende Maastrichtsche vastenavondspret. Daartoe draagt veel bij de spotzieke aard van den Maastrichtschen humor, die wel niet van de fijnste is, maar toch zich op eigen wijze openbaart. Zoo heeft ook, maar verschillend, de Keulsche carnaval

zijn grappen. Ik weet niet of in andere plaatsen van Limburg een zoo eigenaardige, alhoewel soms smakelooze humor voor den dag komt, als in Maastricht. De lezers van boven den Moerdijk, die nooit een carnaval hebben gezien, kunnen zich door het boek van Kemp wel een voorstelling maken van wat de Vastenavondspret in des auteurs vaderstad is.

De illustrator heeft niet minder juist den carnaval op den omslag weergegeven.

Kemp's beschrijving van de vastenavondsherrie in de enge straten van het oude Tricht is met groote levenswarmte gedaan. Men voelt, dat hij die zelf in al haar intensiteit heeft meegemaakt. Niemand anders in ons land zou hem dat kunnen nadoen, zoo waar en zoo echt. Dat alles neemt niet weg, dat al beschrijft hij ook niets anders dan pret, het toch geen prettig boek is geworden, maar het zijn kranige bladzijden, waarmee de dichter Mathieu Kemp ons heeft verrast. Hij heeft een reëel talent. Zijn originaliteit is buiten kijf; deze wordt zoo ver gedreven, dat zij hem doet spreken voor zich zelf, zonder er op te letten of anderen hem begrijpen of wel belang stellen in hetgeen hij vertelt. Hij toont dan weinig aanvoeling met den geest van anderen. Om een blijvenden indruk te maken, wat ten slotte het doel is van iedere uiting, moet men de snaar weten te treffen, die gemeenschappelijk loopt. Gebeurt de uiting alleen voor zich zelf, dan kan zij een vuurwerk zijn, dat ras is uitgebrand. Ik zou den heer Kemp willen aanraden, meer aanraking met zijn lezers te zoeken, dan zal de appreciatie van zijn proza toenemen.

Met veel beschrijving houdt de auteur zich gewoonlijk niet op. Dit is zeker te loven. Een enkele maal geeft hij een stuk stadsaspect van het oude Maastricht:

‘Tusschen de beide kerken, de enorme Romaansche St. Servaas en de Gothische St. Jan een huizenlooze straat. Imposant van ophellende lijn en eerbiedwaardige schemering. De troepen die naar de Staar marcheeren, ondergaan soms even - de avondviering is pas begonnen - het hooge plechtige mysterie der Godshuizen. De wilde liederen zwijgen en men praat nog even rustig.’

Tot zoover is de schilderij tamelijk zuiver, doch nu laat hij daar op volgen:

‘Daarachter op een *allerprachtigst* pleintje de *leelijkste* gevel van het land, verlicht door een even *brute* lamp.’

In de drie door mij gecursiveerde woorden verlaat de schrijver de objectiviteit om plotseling onnoodig subjectief te worden, waardoor een valsche toon ontstaat, die in de harmonie van het geheel niet past.

Een staaltje van fijne observatie vind ik op blz. 33:

'Verder toch een bescheiden, dood-onschuldig ding, dat haar succes niet begreep, de onbeholpen Gym- en H.B.S.-adoratie beschouwde als een poging tot hoon.'

Zoo heeft dit boek zijn voortreffelijke en gebrekkige eigenschappen.

FRANS ERENS.

Moderne Duitsche literatuur
I. Wilhelm von Scholz, *Perpetua, der Roman der Schwestern Breitenschnitt;* Horen Verlag, 1926.

Eerst de aandacht op zich vestigen als dichter, daarna als tooneelschrijver en nu als auteur van een omvangrijken roman, dat doet Wilhelm von Scholz.

De in 1902 voor het eerst verschenen bundel getiteld: 'Der Spiegel' bevat lyriek, die zich meer tot het symbolische, tot de Middeleeuwsche mystiek, dan tot het toen ter tijd opgeld doende realisme wendde.

In menig tooneelstuk, o.a. in het door Het Schouwtooneel gespeelde 'Der Wettlauf mit dem Schatten' en in 'Gedanken zum Drama' heeft von Scholz getracht los te komen van het naturalisme en neoromantiek, zich meer wendende tot het classicisme, dan tot het alledaagsche uitbeelden.

Na allerlei verhalen en novellen is thans van hem een roman verschenen, die weldra ook in Hollandsche vertaling de aandacht trekken zal. Waarom? Door een fascineerende bekoring, door een strak-gespannen stijl en door het interessante gegeven.

Het levensverhaal van tweelingszusters, waarvan de eene als heks verbrand, de ander bijna als een heilige vereerd werd. Zooals Bernard Shaw in zijn Saint Joan eigenlijk geen

stelling neemt, - of Jeanne d'Arc te recht veroordeeld werd is zelfs bij hem niet geheel zeker, - zoo staat Wilhelm von Scholz neutraal tusschen wonderen en droomen, tooverij en devotie der Middeleeuwen. Traumdeutung en allerlei beschouwingen over onderbewustzijn zijn von Scholz niet onbekend, - men voelt het, - maar de mystieke sfeer der Middeleeuwen is in het verhaal gebleven.

Dit is de bekoring: aan het einde gekomen van het boek is het alsof men uit een droom ontwaakt; een droom, die fascineerde; een droom, die op ons drukte met heel de zwaarte van het godsdienstig leven dier tijden. Men voelt: had men in die tijden geleefd, men was niet anders, niet bewuster, niet wijzer geweest, dan de menschen toen.

En welk een verteller is von Scholz! Eenvoudig is de stijl, maar hoe vast de compositie. Ook een dichter, hij die zich wendt tot het zeer essentieele, hij die feitelijk in het allerbeknopste de grootste verinnerlijking en verdieping tracht te vinden, kan een goed romanschrijver zijn. Zijn zinsbouw zal zelden hakkelend wezen, hij zal het versleten beeld niet gebruiken, hij zal de diepte niet offeren aan een vervloeiende vlotheid.

Het gegeven: eenvoudig eenerzijds, maar van een levensvolte anderzijds, die elk verkortend weergeven onmogelijk maakt.

Een boek, verwant b.v. aan Warhold van Adriaan van Oordt, maar niet zoo pracht-vol beschrijvend, meer veelzijdiger verhalend; niet de felle kleurenpracht van Van Oordt, meer het vlakke decoratieve van een Derkinderen. Een boek, dat zich verheft boven de geregelde doorsnee-literatuur van iederen dag. Een eerlijk werk, van een ernstig kunstenaar.

II. Frank Thiess, *Der Tod von Falern,* J. Engelhorns Nachf., 1925.

‘Roman einer sterbenden Stadt’ noemt Frank Thiess, dit zijn laatste boek. Een historische roman, zoo goed als Perpetua van Von Scholz, maar hoe geheel anders! Von Scholz voert den lezer mee naar de Middeleeuwen, tot hij al verder en verder van het heden afdwaalt en zich ten slotte werkelijk in die

tijden verliest. Thiess geeft een beeld van den ondergang eener 16e Eeuwsche stad, maar eigenlijk geeft hij een beeld van de verwording, welke plotseling tot macht gekomen ‘democraten’ kunnen teweeg brengen, wanneer zij onverwacht de zege behalen over moe-geleefde regenten, die in langdurige weelde hun kracht verloren hebben.

Frank Thiess schreef dit boek in 1919, toen het feitelijk nog feodale Duitschland overrompeld was door communisme, defaitisme en verbroederings-sentimentaliteiten. In het verhaal van den ondergang eener sedert jaren belegerde stad, geeft hij de zielkundige beschrijving hoe zelfs een laatsten regent de macht ontzinkt, hoe een volks-ophitser, een man, die niet tot leiden in staat is, tot leider opgeroepen wordt, wanneer het door hem opgehitste volk de macht in handen heeft en niet weet wat het daarmede beginnen zal. De massa kan een stimulans zijn, die *persoonlijkheden* tot daden aanzet, zelf denken en doen kan zij niet. Thiess geeft eenerzijds het beeld der redelooze daden, ontstaan uit de dagelijksche omstandigheden der massa, anderzijds de degeneratie, welke uit regentenheerschappij op den duur moet voortkomen.

Zijn stijl: dikwijls koortsachtig jagend, zelf meelevend, van een oerkrachtige vitaliteit. In enkele korte zinnetjes vaak een situatie weergevend. Een ras-schrijver, dikwijls bezeten door de schoonheid van woord en zin, die iets heeft wat men de laatste tien jaren weinig meer vond in de Duitsche letterkunde: een waarachtige, diepe bloed-warme vaderlandsliefde.

III. Arnold Ulitz, *Ararat,* Albert Langen Verlag, München, 1920.

Dook Wilhelm von Scholz onder in de Middeleeuwen, verplaatste Frank Thiess een eigenlijk zeer modern gegeven naar de 16e eeuw, Arnold Ulitz dorst het aan om de groote Russische revolutie tot gegeven te verheffen. Een geweldige greep, die, waar het gebeuren nauwelijks achter ons ligt, meer kansen op mislukking dan op slagen bood. Ulitz slaagde, ten eerste door de waarachtige bezieling, die zich van den schrijver had meester gemaakt, ten tweede door de spankracht van zijn talent,

ten derde door de geweldigheid van het gebeuren, een geweldigheid, die reeds thans gezien kan worden. Dit boek was door zijn verschijnen een daad, die de Duitsche letterkunde een oogenblik verbijsterde. Waarom? Omdat in een tijdvak, dat men werkelijk niet meer wist welk -isme regeerde, ja vaak niet wist wat elk -isme wel was en wilde, Ulitz met de volle heftigheid van zijn overtuiging de oude stelling weer naar voren bracht: 'Terug naar de Natuur!' Rousseau, Goethe, Lilieneron, Ulitz.

Twee personen zijn tegenover elkaar gesteld in dit boek: Alexander, die van zich zelf zegt 'ich bin das Gehirn der Welt! Ich habe die Welt gemacht!' en beheerscht wordt door de begrippen Ik en Macht; Daniel, die alleen opbouwen wil, leven wil volgens de wetten van zijn natuur, die de stamvader zou willen en kunnen zijn van een geslacht, dat weet, dat de aarde, de alles voortbrengende zal blijven, terwijl de liefde, het leven-scheppen en het gelooven in deemoed aan een God, die der menschen niet vreemd en ver is, van zelf sprekend is.

Stamvader van een nieuw geslacht, dat weder aan akker en wei, woud en meer in den meest levenden zin verbonden is. Het is het groote talent, dat Ulitz de mogelijkheid gaf deze stof te beheerschen. De personen zijn niet tot spreektrompetten geworden, zij zijn persoonlijkheden, - want Ulitz verloochent niet het recht op persoonlijkheid, - maar zij leven, en dragen tegelijkertijd hunne bloedwarme of scherp-geestige gedachten met zich mee. Hij is niet de propagandist alleen, hij voelt hoe alles onafwendbaar zoo moest gebeuren, hoe het een met en door het ander verbonden was, maar heeft bovendien een geweldig ideëel inzicht in de wederwording van het leven.

Van deze drie historische romans literair gesproken wellicht niet het schoonste, maar zeker het dapperste en noodigste.

JAN J. ZELDENTHUIS

Eline van Stuwe (Jacqueline Reyneke van Stuwe): *Het Modehuis 'Gez. Weerdt'.* Amsterdam z.j. P.N. van Kampen.

Men kan dezen roman een 'knap' boek noemen, maar met dat predicaat noteert men slechts de kleinste helft van de waarde. Want

de innigheid, waarmee dit verhaal werd geschreven, plaatst het op een niveau, hooger dan deze qualificatie reiken kan. Ik sprak reeds eerder met groote waardeering over het werk van deze schrijfster; het boek, dat nu voor mij ligt, is evenwel het beste, dat ik van haar ken. Het is zoo eenvoudig en zoo zuiver; het geeft nergens een te veel, maar wat er zijn moet, is er; en het is in de puntjes verzorgd. Het is een prachtig voorbeeld van rustig-beheerscht kunstenaarschap. De hoofdpersoon is Nicoline, de oudste van de zusters Weerdt. Zij is de spil waar het verhaal om draait. Nicoline heeft met verstand, energie en werkkracht een kleine modezaak omhoog gevoerd tot een der eerste huizen van Den Haag; de ‘zaak’ is haar trots, het is een stuk van haar leven geworden.

Dan komt de tegenwerking. Eindeloos gechicaneer van familieleden, die van haar profiteeren, en, venijnig treiterend, bewijzen, dat ze haar het succes van haar onderneming misgunnen. Een late verliefdheid knauwt haar en brengt een nasleep van narigheden, als de man, met wien ze een korten tijd verloofd is geweest, trouwt met haar zuster. Toch zijn het niet in de eerste plaats de omstandigheden, die Nicoline knakken; zij gaat onder aan zichzelve, aan haar tragische eenzijdigheid. Zij kan maar in één richting gaan, haar werk- en wilskracht maar naar één zijde ontwikkelen. In haar zieleleven zijn alle uitgangen afgesloten om te komen tot beschouwing, tot verdragen en berusten. Zij moet voort. Als de tegenwerkende uiterlijkheden zich ophoopen, zet zij zich schrap. Een hopelooze strijd begint voor Nicoline. Een lichamelijk lijden, dat haar besluipt, kan zij alleen overwinnen door rust. Maar er bestaat geen andere rust voor haar, dan de groote, de eindelooze. En die vindt zij. Deze wanhopige worsteling heeft de schrijfster aangrijpend voelbaar gemaakt.

De structuur van den roman is in forsche lijnen opgetrokken. Maar evenzeer is het van waarde door talrijke detail-schoonheden. Fijne trekjes bewijzen bladzij aan bladzij hoe meesterlijk de auteur het milieu, dat zij beschrijven wilde, heeft geobjectiveerd.

Een kranig boek.

Piet van Veen: *Arthur.* Amsterdam z.j. L.J. Veen.

Het is niet onmogelijk, dat Piet van Veen nog eens een goed boek zal schrijven. Maar hij moest met uitgeven wachten, tot hij

daartoe in staat was. Hij heeft nu drie boeken uit laten komen, die hij beter voor zich had kunnen houden, drie boeken, die afdoend bewijzen, dat de schrijver de wereld en de menschen niet voldoende kent om er over te schrijven. Het blijkt ook weer uit dezen roman: verhaal van een jongensleven. Een enkele maal is er iets echts in, en in zooverre is er eenige vooruitgang in zijn productie te bespeuren. Maar de schrijver komt zelden door de uiterlijkheid van de dingen heen. Hij beschrijft een aantal voorvalletjes, waaruit blijken moet hoe 'n lieve jongen die Arthur is. Achter die uiterlijkheid voelen wij evenwel niet, of althans heel zelden, het bloedarme jonge-menschenleven.

Ik besprak indertijd in *De Nieuwe Gids* de novelle ‘Het einde’ van dezen schrijver. Ik wees toen op een verkeerd soort naïeveteit, waar dat werkje blijk van gaf en over die naïeveteit is de auteur nog altijd niet heen. Daardoor blijven zijn boeken een min of meer onnoozelen indruk wekken.

P. Roosenburg: *Dwaling.* Rotterdam, 1928. Nijgh & Van Ditmar's Uitgevers-Mij.

De heer P. Roosenburg, wiens roman ‘Zwerver's dagen’ ik weinig kon waardeeren (*Nieuwe Gids,* Mei 1927), komt nu met werk van beter allure voor den dag. Deze roman bestaat uit brieven. Ze zijn allemaal van dezelfde persoon, terwijl het werk toch de verhouding tusschen twee menschen wil uitbeelden. Het gevaar, dat er op deze manier iets geforceerds ontstaat - immers er moet nog al veel herhaald worden van hetgeen de correspondent, die ‘achter de schermen blijft’, heeft verteld - heeft de schrijver niet geheel kunnen omzeilen, maar hinderlijk is het toch niet.

Overigens een goed en zuiver boek. De brieven zijn van een leerares, die op den leeftijdsgrens staat tusschen jong-meisje en ouder-wordende vrouw, een vrouw, die nog geheel open staat voor de romantiek van de liefde, maar die toch reeds een mate van zelfstandigheid in zich heeft aangekweekt, die het haar moeilijk maakt zich aan te passen, vooral wanneer er, zooals dat juist in liefdesverhoudingen zoo vaak gebeurd, onredelijke dingen van haar worden gevraagd. Een vriendschapsverhouding met een jongen man uit betere kringen, dan die, waar zij zelf uit voorkomt, groeit

tot een liefde, die haar korten tijd den waan van het geluk brengt, maar verschillen van beider persoonlijkheid en misverstand van de zijde van den man brengen na korten tijd de ontgoocheling. De overgang in de gevoelens van de vrouw tot de bewustwording van haar liefde is scherp belicht, en aan het slot, waar Jo zich-zelf haar schaamte en haar vernedering bekent, is het verhaal ontroerend mooi. En er is geen zweem van sentimentaliteit in, het is ragfijn van nuanceering en tegelijk sterk en beheerscht.

Met de uitbeelding van deze vrouwe-figuur komt de heer Roosenburg naast de zeer goede prozaschrijvers van onzen tijd te staan. Ik geloof, dat hij tot geen enkele groep behoort, en hij zal ook verstandig doen, zijn eigen weg te blijven gaan; hij heeft thans de richting gevonden, waarin hij het zoeken moet.

C. en M. Scharten-Antink. *De nar uit de Maremmen. I. Massano. II. Florence. De drie blinden.* Amsterdam, 1927 en '28. Mij. v. goede en goedk. lectuur.

Het zou aanvankelijk een boek zijn van één deel, daarna bleek den schrijvers, dat het uit twee deelen moest bestaan, ‘overeenkomstig de grondgedachte van het werk.’ Maar ook in twee deelen ging het niet. Het eerste deel geeft ‘de hedendaagsche wereld, gezien door een natuurlijken mensch’, ‘levend in een nog natuurlijke landstreek’; het tweede brengt zijn conflict met de ‘moderne beschaving’. Met dit conflict zijn we er echter nog niet. ‘Zou niet een harmonischer geheel ontstaan,’ dus vroegen de auteurs zich af, ‘als na een tweede deel, dat het negatieve conflict ging brengen, de blinde vraag - een derde zich bewegen zou in de positieve sfeer van een antwoord?’

Zoo begonnen de Schartens, na het uitspreken van deze rhetorische vraag, aan een derde deel, en voorloopig wordt het dus een trilogie. Wie weet wat nog kan gebeuren. Met Francesco Campana hebben de schrijvers getoond, hoezeer zij de kunst verstaan - al wordt het kwantum kunst dat zij voortbrengen, er niet grooter door - in de breedte te werken.

Inmiddels is dit boek in sommige opzichten beter dan Francesco Campana. De figuur van Renato Focardi, den ouden schilder, is

niet zonder suggestieve kracht geteekend. Jammer, dat alles weer tot in 't onmogelijke uitgezaaid is. En wie weet, wat ons in het derde deel nog te wachten staat. De vervelooze gesprekken duren weer bladzijden lang. Wat er aan politiek bij gehaald is, mag naar de feiten strikt historisch zijn, gelijk de auteurs verzekeren, op een artistiek plan hebben zij die feiten niet kunnen verheffen. Daarvoor is alles te kleurloos en te theoretisch. Vooral in het tweede deel beginnen de schrijvers ijverig door den mond van Renato Focardi hun ethische en politische denkbeelden te verkondigen. Francesco Campana werd ook zoo'n vervelend stuk brochure. Als het goede, dat hier en daar in deze twee deelen verspreidt zit, met het goede, dat het derde nog brengen kan (maar ik vrees!) in één deel bijeengebracht was, had het een behoorlijk boek kunnen worden.

HERMAN MIDDENDORP.

Ontvangen vertalingen, herdrukken, bloemlezingen, brochures, enz.

G. Frenssen. Otto Babendiek. Vert. Dr. Sax. Sijthoff, Leiden.
Dr. Ubink. Het Evangelie van Johannes. 2e dr. J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
Tine Gobius. Kasplantje. 2e dr. v. Goor, Gouda.
J. van Ham en *Dr. S. Hofker.* Een nieuwe Ned. Spraakkunst. 2e dl. 2e dr. J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
W. v. Leeuwen. Korte schets v.d. ontwikkeling der Ned. Letterkunde. J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
B.A. Meuleman. Catilina door H. Ibsen. v. Stockum & Zn., Den Haag.
Moriturus. Het ideaal der mondige menschheid.
Aischylos. Perzen vert. P.L. Boutens. W. en J. Brusse, Rotterdam.
Dr. Schreiber. Die Niederl. Sprache im deutschen Urteil. C. Winter, Heidelberg.
De Beer en Gnirrep. Maandkalender.
Prentice Mulford. Een nieuwe boodschap. 5e druk. Hollandia-Drukkerij, Baarn.
Moriturus. Het ideaal der mondige menschheid.
D. Masdorp. Frits Verster en zijn vrienden. G.B. van Goor Zonen, Gouda, 2e druk.
E. den Herder. Domme golven. Gebr. Mooy, Harderwijk.
Lyceum-herdrukken V.P. Cz. Hooft, bloemlezing door *Dr. v.d. Brink.* J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
O. Henry. Het hart van Amerika. Vert. Arie Querido. Em. Querido, A'dam.
Edith Werkendam. Als lot en leven dobbelen. 2e dr. E. Querido, Amsterdam.
Prof. Dr. D. Simons. Problemen van het strafrecht. W.B. Amsterdam.
G.K. Chesterton. Het eeuwig twistgesprek. Paul Brand. Hilversum. Vert. Caspar Hendriks.
H.H. Houben. De roep der Pool. Vert. H.J. van Balen. Em. Querido, Amsterdam.
Koenen-Endepols. Verklarend handwoordenboek. 16e druk. Wolters, Groningen-Den Haag.
C. Bruin en *N. van Hichtum.* Uit het sagenland. J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 44. Deel 2]

Historische afdeeling.
Pers-critieken over de eerste aflevering in 1885.
(*Vervolg van pag. 369.*)

Portefeuille 10 October 1885:

We zijn niet gewoon een afzonderlijk artikel te wijden aan ieder nieuw tijdschrift, dat verschijnt, maar doen het, nu het een tijdschrift geldt, ons door de oprichters aanbevolen als bestemd eene omwenteling in onze letteren te bewerken, evenals *de Gids* dat voor een halve eeuw deed. Voorloopig kan de redactie tevreden zijn over haar succes: doodgezwegen is *de Nieuwe Gids* niet, de bladen hebben de uitgave òf vermeld òf een schimpscheut er op afgegeven, of uit de hoogte dit nieuwe werk beoordeeld, en..... het heeft zelfs van den kansel weerklonken door de kerkgewelven van de Vrije Gemeente, eene eer die zeker aan *Leeswijzer* noch *Lantaarn* is ten deel gevallen.

De Haagsche briefschrijver van de *Arnh. Ct.* wijdde vóor de verschijning een geheelen brief, even geestig als ondeugend aan het nieuwe tijdschrift, en zei terecht (ongeveer) het volgende: hoe meer gidsen hoe beter, maar die den weg weet, neemt geen gids en die den weg niet weet, weet natuurlijk niet welken gids te kiezen, terwijl de een zal verklaren, dat de ander niet deugt.

Het is vermakelijk te hooren, hoe men spreekt over elke *nieuwe* zaak, beoordeeld naar het programma, hoe men de voorstanders van algemeen stemrecht voorstelt als overwinnaars, die door bloed wadende de vaan van oproer zwaaien, het handjevol sociaaldemokraten, die meerendeels zelfs den naam hunner partij (?) niet verstaan, als een verwoesting aanrichtende als die der communisten, en..... *de Nieuwe Gids* als het zwijgen opleggende aan alles, wat in Nederland de pen voert, het schrijven bij ieder, die niet hare wetten eert, onmogelijk makende. Het prospectus deed denken aan

nieuwe beginselen, aan het openen van een nieuwe wereld voor andere en hoogere kunst; de eerste afl. doet ons vragen: waarmede zou dit tijdschrift dit alles bereiken? Men heeft echter in No. 1 een stap in de goede richting gedaan: de stichters hebben steeds op het stokpaardje der kritiek gereden, een beestje, dat in de verte afstamde van Pegasus, maar dat in den wedren met den geest des tijds en de publieke opinie tegenwoordig altijd verliest en daarom uit eigen liefhebberij in de velden loopt te draven, krijgertje spelende met zijn schaduw. Toen Huet Cats afmaakte, verkochten Campagne en Roelants en Tyl honderde bij honderde Catsen; de Génestets artikel over kinderpoëzie heeft aan Gouverneurs kinderwerken wel een veel grooter debiet bezorgd, maar na dozijnen jaren ‘debiteeren’ J.G. van Terveen en Zoon nog altijd ‘met succes’ de versjes van Hieronimus in *vijf* verschillende uitgaven en vierden zelfs niet lang geleden het feest van den *vijftigsten* druk.

Lessing's kritiek ging, gelijk Mad. de Stael terecht opmerkte, de schepping der Duitsche letterkundige meesterstukken vooraf; maar hoewel zijn scherpe critiek de bewondering van Klopstock bij een schaar aanbidders deed dalen, de groote menigte bleef nog minstens zestig of zeventig jaar Klopstock eeren en bewonderen en koopen en lezen. Niet de kritiek, maar het voorbeeld maakt een school van kunstenaars, en als we nu eens even aannemen, dat er in Nederland vóór October 1885 *geen* letterkunde bestond, desnoods behoudens hetgeen door de stichters van *de Nieuwe Gids* is geschreven, dan is daarmede de taak der kritiek afgeloopen: beletten, dat voorhistorische (i.e. vóór 1885 verschenen) werken gelezen worden, vermogen niet alle gidsen der wereld. Wat er dàn van onze letterkunde zal worden, moeten we afwachten; we moeten dan zien, welke voorbeelden zullen gegeven worden en welke van deze navolging zullen vinden.

Nu acht ik dit *eerste* no., waar het voorbeelden geldt, uiterst zwak; het moge hier en daar een frisschen geest vertoonen, het vertoont niets, zóó van al het bestaande afwijkende, dat het niet even goed elders had kunnen geplaatst worden; *ik geloof niet aan het volstrekte exclusivisme onzer tijdschriften, op clubgeest en clubregeering bij tijdschriften wordt gewoonlijk gescholden door hen, die de ware oorzaken der afwijzing hunner werken niet publiek durven maken;* met nieuwe en stoute stellingen trad

Frans Netscher op en hij vond dadelijk *Nederland* en *de Gids* en het *Ned. Museum* voor zich geopend, waarom zou men den *inhoud* van No. 1 van *de Nieuwe Gids* ook niet willen opnemen, en wie is die streng uitsluitende *men?*

In het kort, ik acht dit eerste No. zeer goed, belangrijk zelfs als men wil, maar ik zeg met rabbi Ben Akiba: *Es ist alles schon dagewesen!* Terwijl wij betreuren, dat de heeren van der Goes en Paap ook niet een flink stuk hebben gegeven, waaruit we den geest van hun streven konden kennen, we gronden ons oordeel op hetgeen ons dit No. geeft, daarlatende, wat volgende nrs. ons kunnen geven. *De Kleine Johannes* van van Eeden is een sprookje met wijdloopende strekking, en zijn strijdmieren en vredemieren hebben alle kans historische namen te worden; Verwey geeft een flinke studie over *het Sonnet,* dat in den aanvang althans enkele beginselen voorop zet, *L'art suggestif* van Maurice Barrés spreekt van beginselen, maar is evenmin geheel duidelijk als het theoretische gedeelte van Verwey's stuk, in allen gevalle nog duidlijker dan *de Sonnetten* van Kloos, die trouwens heel wat anders zijn dan wat Verwey van een sonnet vordert, en waarvan de indeeling der regels even ongemotiveerd is als de wijziging *doemen* in *doomen.* De verzen van Verwey, een proefje uit den bundel, die ter perse is, verdienen ernstig gelezen te worden; algemeen zullen ze *niet* in den smaak vallen, maar dat behoeft niet tegen de verzen te pleiten, we hopen bij het verschijnen van den bundel er op terug te komen. Het wetenschappelijk gedeelte wordt vertegenwoordigd door een artikel van Dr. Doorenbos over *Hendrik de IV en de Prinses van Condé,* hoofdzakelijk aan een onlangs verschenen Fransch werkje ontleend, een stuk van Dr. Ch. M. van Deventer *over de wet van Berthollet* en een van Dr. H. Blink *over de Revue Coloniale,* drie stukken, die zeer zeker de uitgave van een *nieuw* tijdschrift volstrekt niet noodzakelijk maken, ze hadden gerust overal gedrukt kunnen worden.

Wat over politiek, literatuur en tooneel gezegd wordt is wel zeer *en bagatelle* behandeld. Noch door inhoud, noch door vorm onderscheiden zich deze stukjes van de meest gewone praatjes. Zoo ergens dan hadden we *hier* een op degelijke gronden berustende aanprijzing van algemeen stemrecht verwacht, het eenige

krachtige geneesmiddel, dat men kan *beproeven* voor onze zieke maatschappij. De aanmerking op een lofrede op enkele regels van Bilderdijk in *de Gids* is even scherp als juist; maar in *de Dieren* gaf prof. Burgersdijk voor vele jaren al eenige dozijnen aanteekeningen van dien aard. Wat aangaande Mevr. Frenkel en Moor gezegd wordt verdient opgevolgd te worden, maar ook dit is evenmin nieuw als stout.

In 't kort, dat eerste No. van *de Nieuwe Gids* verdient gelezen te worden, maar verklaart nog volstrekt niet, waarom een nieuw tijdschrift moest verschijnen - we kunnen alleen zeggen: we wachten ook in deze op de dingen, die komen zullen.

Minerva 8 October 1885:

Indien de Nieuwe Gids een' anderen naam droeg, indien hij niet met een hoogdravend prospectus de wereld in ware gezonden, ik geloof, dat ik vele stukken uit de eerste aflevering met genoegen zou hebben gelezen.

De heer Frederik v. Eeden bewijst, dat hij uitstekend een sprookje kan vertellen; er komen in zijn verhaal kleine opmerkingen en trekjes voor, die aan niemand minder dan Andersen afgezien zijn. Bij de beschrijving van het feest in het konijnenhol lezen we: ‘dwars van het ingang hing een vleermuis aan de achterpooten. Deze riep de namen van de gasten af en diende tevens als gordijn, d a t w a s e e n z u i n i g h e i d s m a a t r e g e l ’; elders van den glimworm: ‘en hij werd zoo geroerd, dat zijn lichtje weder uitging.’

Meesterlijk is het gesprek tusschen de kachels in den aanvang van het 4e hoofdstuk. Jammer, dat de schrijver dezen toon niet altijd heeft weten vol te houden. De kleine Johannes praat af en toe te geleerd, te pedant zou men bijna zeggen; en de prediking in de vrije natuur, hoe goed ook op zich zelve beschreven, druist met hare satire tegen de naïveteit van andere passages in.

Hoe Dr. Doorenbos kan spreken van het b i j n a v e r g e t e n e , dikwijls bestredene, verhaal der laatste liefdesgeschiedenis van Hendrik den vierden is mij een raadsel. Was dit werkelijk het geval, wij zouden den geleerden schrijver gaarne van harte dank zeggen voor zijn interessante bijdrage.

Sinds echter Motley dezelfde geschiedenis veel levendiger en schilderachtiger verhaalde dan Dr. D. het nu doet, is er wel eenige reden om onze dankbaarheid te matigen.

Gaarne wil ik erkennen van den heer Albert Verwey ten opzichte van het sonnet veel geleerd te hebben, al maakt hij zich wel wat gemakkelijk van de sonnetten van Shakespeare af, waar het de kwestie van het al of niet autobiographische dier gedichten betreft. Wie geene bepaalde studie dier sonnetten heeft gemaakt, zal bezwaarlijk tusschen de lezing van den heer Verwey en die van de HH. Burgersdijk en Delun kunnen kiezen. Hoogstens zal hij het bestaan der twistvraag constateeren.

Indien ik nu nog mededeelde, dat de heer Verwey zich zeer gemakkelijk van vloeiende vljfvoetige jamben bedient en dat de sonnetten van Willem Kloos zeer veel schoons bevatten, en daarna nog terloops melding maakte van de bijdrage van den heer Maurice Barrès, tot wier recht verstand echter een dieper inzicht in den tegenwoordigen toestand der Fransche letteren wordt vereischt, dan waarin de schrijver dezes zich verheugen mag; dan zou ik zoo ongeveer hebben aangegeven, waarom ik geen spijt heb van den tijd aan het lezen dezer 1ste afl. besteed.

Maar helaas, het tijdschrift heet ‘de Nieuwe Gids’ en zeggen de redacteuren: ‘In den titel ligt de bedoeling der redactie opgesloten. Gelijk nu bijna een halve eeuw geleden, in het jaar 1837, De Gids werd opgericht door eenige jonge letterkundigen, die aan hunne gedachten over het heden en hunne eischen voor de toekomst een eigen orgaan wilden geven, omdat beiden van de denkbeelden en de idealen van het oudere geslacht niet onbelangrijk verschilden, meenen de stichters van de Nieuwe Gids, dat zij thans aan een onafhankelijk tijdschrift behoefte hebben.’

Wanneer een vijftal personen de literatuur met niet anders dan een paar middelmatige tooneelstukjes, een handvol verzen, wat tooneelcritiek en een mislukte satyre hebben verrijkt, dan staat men eenigermate verbluft, waar dat vijftal plotseling verklaart de rol van Potgieter en Bakhuizen van den Brink, Heye en Drost op zich te willen nemen.

Men schold den Gids van voor 50 jaar pedant, men zou bijna gelooven, dat de redactie van de Nieuwe Gids hierin de oorzaak van zijn succes meent te zien en zich bij voorbaat een even goeden uitslag harer pogingen wil verzekeren.

‘Men staat voor het feit,’ zoo vervolgt het prospectus, dat geheel hun letterkundig streven afwijkt van den weg, dien de gezaghebbende organen zijn ingeslagen en wenschen te blijven volgen.

Wil men dus het publiek gelegenheid geven met hunne richting bekend te worden, begeert men met klem een meening uit te spreken, dat groote wijzigingen in onze literatuur dringend noodig zijn, dan is het vestigen van een eigen tijdschrift het eenige middel voor dit doel.’

Ik bemerk daar, dat ik leelijk mijn mond voorbij heb gepraat, toen ik de vijf heeren van eigenwaan beschuldigde, omdat ze zich met de oprichters van den ouden Gids op één lijn durfden stellen.

Ik kende immers niets van de literarische producten dezer heeren; wat van hun geesteskinderen het licht aanschouwde, ja, dat was niet veel bijzonders, maar dat zijn zij zelven onmiddellijk met mij eens.

Om voor die producten plaats te vinden in Nederlandsche tijdschriften, om een uitgever te vinden, moedig genoeg om geschriften uit te geven, zoo zeer tegen den geest des tijds indruisende, hebben ze moeten transigeeren, ze hebben hunne natuur geweld aan moeten doen, moeten geven en nemen, schikken en plooien; hunne werkelijke natuur, die zal blijken uit de bergen stukken, die nu nog in den nacht hunner portefeuille slapen, stukken, meedoogenloos door alle Nederlandsche tijdschriften geweigerd, maar die nu in den Nieuwen Gids een helder licht over het werken en streven, de gaven en de talenten van het vijftal zullen doen opgaan.

De redactie stelt zich dan ook, ‘in de eerste plaats voor, hare beginselen van aesthetische en historische kritiek te ontwikkelen, en ook hare eigen voortbrengselen den lezers aan te bieden.’ Dat kan ik begrijpen, 't moet een zoete triumf zijn, die geweigerde stukken nu eindelijk eens in druk te zien verschijnen; maar de redactie houde ons de vraag ten goede, waar zijn in de eerste aflevering die beginselen van aesthetische en historische kritiek te vinden, waar is in hare eigene producten eenig blijk van ‘een letterkundig streven’, dat, ‘afwijkt van den weg, dien de gezaghebbende organen zijn ingeslagen’?

Meent de heer Frederik van Eeden werkelijk, dat b.v. de Gids zijn kleine Johannes zou hebben geweigerd, omdat hij zich verbeeldt daarin een eigen weg te bewandelen? 't Stukje zou misschien wel

geweigerd zijn, maar alleen omdat de Gids 't niet gebruiken kon, daar hij, getuige de laatste aflevering, heel wat beter bijdragen kan krijgen.

Wat voor buitengewoons en bijzonders meenen de heeren Verwey en Kloos te vertellen, dat alleen in hun eigen tijdschrift een plaats zou kunnen vinden. Wanneer de heer Verwey verkondigt: ‘Dante, Michel Angelo, Petrarca, Spencer, Shakespeare, Milton en Wordsworth..... hebben (in het sonnet) jaar aan jaar en eeuw aan eeuw, zonder onderscheid van talent of richting, het beste gezegd, wat ze van hun heerlijkste droomen en diepste gedachten hadden te geven aan de nakomelingschap’; dan zal hij waarschijnlijk het alleen ten opzichte van Petrarca met de meeste kunstrechters eens zijn.

Evenmin geloof ik, dat het publiek van meening is, dat sonnetten knutselversjes zijn, waar geen waar dichter zich aan mag bezondigen. Wel oordeelt de publieke opinie, zeer vele sonnetten knutselwerk, maar niet omdat het sonnetten, maar omdat de makers knutselaars zijn en hier wil ik mij gaarne bij neerleggen.

Maar zijn deze verschilpunten nu zoo belangrijk, dat er een nieuw tijdschrift voor moet worden opgericht. Of heeft de heer Kloos er behoefte aan alle twee maanden 4 sonnetten in 't licht te geven en is dat de ware reden van bestaan van dezen nieuwen Gids? De titel ‘het Sonnet’ ware dan beter gekozen en zou ook voor den heer v. Eeden zijne pikante zijde hebben.

Deze laatste heer doet ook aan aesthetische critiek en betoogt in de Varia met klem van argumenten dat de heer v. Heeckeren weinig smaak heeft. Ik ben het volkomen met den heer v. E. eens.

Daar echter de heer v. H. nog geenszins identisch is met gezaghebbende organen, die volgens den heer v. E. den kwaden weg op zijn, had deze nog volstrekt geen behoefte gehad aan een nieuw tijdschrift, om zijne meening onbewimpeld te kunnen uitspreken.

Maar wij zijn nog niet ten einde, 't prospectus belooft nog meer en, mirabile dictu, ditmaal is de belofte in de eerste afl. verwezenlijkt.

‘In de laatste, schoon niet de geringste plaats, zal de Nieuwe Gids zich bezig houden met de binnen- en buitenlandsche politiek van den dag. Zij zal daarbij en bij de beschouwing der sociale vraagstukken de beginselen voorstaan, die door het voorgaande

voldoende aangeduid mogen heeten.' Niemand zal beweren, dat die laatste zinsnede buitengewoon duidelijk is; 'het voorafgaande' is het literarisch programma der redactie, dat even goed door een liberaal als door een socialist zou kunnen zijn geschreven. Gelukkig komt de afdeeling politiek ons te hulp; niet, dat daar zoo veel bijzonders instaat, integendeel, maar zij bewijst, dat de politieke richting der redactie is de liberale, d.w.z. volgens de beteekenis, die aan het woord liberaal moet worden toegekend op grammatische gronden en zij dus niet met de liberale partij in de Kamer moet worden geidentifieerd. Voor 't overige ontsteekt dit politiek overzicht niet veel licht en de abonnés van b.v. de Amsterdammer zijn er beter aan toe, dan de inteekenaren op 'de Nieuwe Gids'.

'Parturiunt montes nascitur ridiculus mus', mogen wij wel zeggen, het prospectus en de 1ste afl. vergelijkende. Vooral op het ridiculus wensch ik den nadruk te leggen. Want belachelijk is het op hoogdravenden toon hoog van eigen richting en opvatting op te geven en als het er op aan komt niet in staat te zijn blijken te geven van die eigen richting en opvatting.

Bespottelijk is het wanneer men zoozeer in de netten van den eigenwaan verstrikt is, dat wanneer gezaghebbende organen uw werk afkeuren ge dit niet aan eigen tekortkomingen, maar aan uwe 'richting in de kunst' toeschrijft, terwijl gij er allerwaarschijnlijkst totaal geen richting op na houdt.

Al had de Nieuwe Gids niets dan dolhuispoesie bevat, zijn bestaan was volkomen gerechtvaardigd; wie in die richting heil voor de vaderlandsche letteren verwacht, heeft inderdaad een eigen orgaan noodig, niet aldus de gepersonifieerde middelmatigheid, die zich zelve op een voetstuk plaatst, zich noemt naar de baanbrekers van vóór 50 jaren, voor Gids spelen wil, maar voorloopig nog maar den ouden weg blijft bewandelen, daar zij den nieuwen, waar zij met zooveel ophef van gewaagde, nog slechts in haar eigene inbeelding gevonden heeft.

L.V.

De Leeswijzer 15 October 1885:

In ons litérair kamp heerscht nieuw leven. Kondigden we in ons vorig nummer de verschijning van het tijdschrift aan, waarvan de Redactie wegen zou bewandelen 'geheel afwijkend van de traditioneele', de eerste aflevering van dit orgaan ligt thans vóór ons en vraagt om een woord van bekendmaking.

Wij aarzelen geen oogenblik, aan deze stilzwijgende voorwaarde te voldoen. Het jonge Amsterdam, dat zoo moedig van wal steekt, verdient zeker niet in het troebele water eener lauwe, ontkennende critiek te worden gejaagd, en openhartig verklaren wij dan ook het ons gezonden debuut-nummer in ééns te hebben losgesneden.

Onvermengd gunstig is onze indruk er-van niet geweest. Wij moeten lof brengen aan het cierlijk gewaad, dat Frederik van Eeden zijn *kleinen Johannes* om het wonderlijke, aetherische lijfje wist te slaan - maar geleerd hebben wij van deze vertelling bijster weinig. Te definiëeren is zij niet. 't Is geen fabel, geen sproke, geen legende - of juister, zij heeft iets van alle drie, zonder dat we nochtans er-in geslaagd zijn, de strekking van het verhaal te doorgronden. Dit spijt ons, spijt wellicht ook den vaardigen, met vlugge en rijke fantazie bedeelden auteur - tenzij we in het slot den sleutel van 't geheim vinden en onze oogen zullen geopend worden. Op zichzelf, wij herhalen het, zijn deze bladzijden schrifts uitnemend.

Een pittig artikel van Dr. W. Doorenbos over *Hendrik IV en de Prinses van Condé* volgt daarop. Eene voortreffelijke bijdrage tot de kennis van dien tijd. Van Albert Verwey ontvangen we een mooie studie over *het Sonnet* en *de sonnetten van Shakespeare,* benevens een paar verzen uit een binnenkort te verschijnen bundel. Het valt duidelijk uit deze proeven te bemerken, hoe ijverig de jonge dichter in de leer is geweest bij Swinburne en Rossetti: alles ademt den neo-romantischen geest, voelbaar ook in het welluidend vrije van sommige rhythmen. Inzonderheid heeft ‘de Roof van Persephone’ indruk op ons gemaakt en hier althans blijkt streven naar nieuwheid. De bijdragen van Albert Verwey zijn eene schoone toepassing van het programma.

Over de klinkdichten van Willem Kloos durven wij ons niet zoo sympathiek uit te laten. Hij heeft er twee, die nagenoeg hetzelfde zeggen, en ditzelfde is eigenlijk niets. Het leven een droom, - en in dien droom een gewonen droom, waarin we een vlottend beeld aanschouwen, dat natuurlijk weg moet deinzen als de droom-zèlf -, wat is eenvoudiger? Geen scherper contrast dan tusschen deze verzen en de besproken sonnetten van Shakespeare. Bij den laatste alles woord, klaar, krachtig - bij Willem Kloos alles onbepaald, droomerig, zonder vaste vormen. Deze regel:

> dat schoone droomen niet weerommekomen,

is onfraai, en te ver gedreven de dichterlijke vrijheid, waar het stoffelijk bijv. nw. nog w e ê r een toonlooze sylbe *en* krijgt, om te rijmen op..... het voegwoord *en.* Van deze vier 'klinkerts' heeft alleen 'Ave Maria' ons kunnen behagen; daarin vinden we zeer verdienstelijk een schoone gedachte uitgedrukt.

Maurice Barrès geeft een artikel over de *Aesthetica der toekomst,* over 'l'art suggestif'. Het zijn eenige der hedendaagsche naturalisten in Frankrijk, welke hij behandelt..... à plume volante, en min of meer zóó, dat men er-naar raden moet of hij ze prijst dan wel een loopjen met hen neemt. 't Is flink geschreven, dit artikel, doch waarom in 't *fransch?*

Flink geschreven is ook de politieke bijdrage, alleen wat erg onbeholpen in den toon, wat erg crû. De auteur, over wiens beginselen wij hem hier niet hard zullen vallen, die ten minste in 'het kader' van dit tijdschrift volkomen passen, had hetzelfde kunnen zeggen met vrij wat meer geest dan hij hier tentoongespreid heeft.

Vervolgens steekt F.v.E. nog even op guitige wijze den draak met een in waarheid onnoozele ontboezemening van den heer Van Heeckeren over Alexander Pope ('De Gids'), terwijl ten slotte nog eens de les gelezen wordt aan den heer François Erens, die onlangs in *La jeune France* een tamelijk nuchter stukje over de viering van Brederô publiceerde - en in een stijl, dien we volstrekt zoo mooi niet vinden als deze redacteur.

De aflevering bevat nog een artikel van Dr. Ch.M. van Deventer: *De Wet van Berthollet en de moderne Scheikunde,* alsmede een critiek van de *Revue Coloniale Internationale* door Dr. H. Blink, en zij besluit met een goede tooneelcauserie van den heer Van der Goes.

Er is gezegd, dat al de artikelen, van den *nieuwen Gids* even goed in den oude hadden kunnen staan. Wij hebben er daarentegen op willen wijzen, dat ten minste het politiek overzicht en de poëtische bijdragen van Albert Verwey wel degelijk karakter aan het pasgeboren orgaan geven. In dezen geest moet het dan ook verder, wil de onderneming op den duur geluk hebben. Wat de meeste andere stukken betreft, zij zijn op zich-zelf mooi, maar toch, we hadden iets verschillends verwacht, iets sprekenders. En van Maurice Barrès hopen we nog zeer veel te lezen - als hij

geleerd heeft zijn pen in bedwang te houden en er niet over heen te vliegen met ‘den franschen slag’.

Voor weelderig papier heeft de uitgever, W. Versluys, zoo min gezorgd als voor een keurige letter. Daarbij zijn we herhaaldelijk op druk- en andere fouten gestuit.

Nog eens dus, de uitwerking, dien het proef-no. van *De nieuwe* Gids op ons te-weeg heeft gebracht, is lang niet onvermengd voordeelig te noemen, maar lof en hulde hebben wij veil voor het wakkere streven, en dies vertrouwen we, dat onze eerlijke beoordeeling ook voor goede munt zal worden aangenomen.

Leeswijzer 15 October 1885:

> Heel de inktvermorsersbent bleef knieënknikkend staren
> Naar de onweêrswolk, die rees uit 't kamp der Amstelaren;
> Goddank! 't gevaar dreef af: geen doodelijke flits
> Bedreigt de slaapmutspluim: 't is maar een nieuwe GIDS.

J.H.

Ned. Spectator 24 October 1885.

En daar is nu D e N i e u w e G i d s . O Spectator, wat een rare prent hebt gij gegeven; wat beduidt dat?[1)] Dat tijdschrift is over het algemeen wel wat hardhandig bejegend. In het optreden van jongere gidsen ligt geen kwaad. Weten de oude soms beter weg op de oude paden, de nieuwe hebben sterke beenen en hakken soms een nieuw pad open. De oude Gids trad ook eens op tegen de bestaande wegwijzers; hij was toen blauw en heette ‘de blauwe beul’; nu is hij grijs geworden, ook van omslag, en De Nieuwe Gids komt op zijn beurt in 't blauw te voorschijn. De kleur der hoop. Ik zal zijn heelen inhoud niet bespreken, want van chemie heb ik geen verstand en van politiek houd ik niet; waarschijnlijk, heb ik ook daarvan geen verstand hoegenaamd, althans tegen het aanstaande eldorado, als alle gezeten werklieden naar de stembus stappen, of worden gedreven, ben ik geneigd met den ouderwetschen Loots te zeggen:

> ‘Eén vlijtige arm baat meer dan zulke staatshervormers.’

1) Gij hebt gelijk, Flanor; de teekenaar heeft zich in onze opgaaf vergist; de bedoeling was een jong bloeiend kind en geen ouden slaapkop in de wieg te leggen.
Redactie.
Ik erken mijn schuld.
Teekenaar.

Ik spreek dus niet over de mijns inziens fraaie studie van Doorenbos over Hendrik IV, maar over het letterkundig gedeelte. Al wil het jonge tijdschrift ook voor een gemengd en grooter lezerental verscheidenheid van stof geven,, het is in de eerste plaats litterair en daarin ligt ook de kracht zijner schrijvers.

De kleine Johannes, van F. van Eeden geeft ons het begin der opvoeding van een jong zieltje, een dichterlijk gemoedje als Woutertje. Er zit poëzie in, idealisme, hoop, en een zucht verluchtte mijn hart, toen ik daar een jongmensch deze dingen hoorde bespreken, in plaats van wat Querulus 'uitspattingen en afzichtelijke naaktheden' zou noemen. Daar is dus iets dat alreeds karakteriseert.

Het stuk van Albert Verwey over Het sonnet en de sonnetten van Shakespeare is naar mijn oordeel zeer uitstekend. Er is in den laatsten tijd veel over het sonnet geschreven; nooit zoo juist, zoo grondig; zoo volmaakt aangetoond wat het sonnet is. Dit opstel is een stuk ars poetica.

'Iedere aandoening rijst in de ziel met haar eigen rhythmus. Nabootsen van dit rhythmus is de taak des dichters, die zijne aandoening in anderen wil doen ontstaan.' Het sonnet geeft die aandoening in een beeld, en gebruikt beeldspraak. Beeldspraak, in parenthesi, is niet als sommige meenen, het identifieeren van het verbeelde met het beeld, maar zij gebruikt de beelden als adjectiva om eigenschappen uit te drukken. Als Jacques Perk spreekt van 'gebeeldhouwde sonnetten, meent hij niet, dat ze van marmer zijn, maar de stevigheid en gedegenheid, de vastheid en bepaaldheid van vorm van een beeldhouwwerk bezitten; in proza zou hij zeggen: vast en kloek van vorm; in poëzie leent hij een beeld om die eigenschappen aan te duiden. Als hij zegt:

> Klinkt helder op, gebeeldhouwde sonnetten!

heeft hij in één meesterlijken greep den dubbelen aard van het sonnet uitgedrukt: zijn muzikalen en zijn plastieschen aard.

In een van de eenvoudigste maten, de iambische maatslag, maar afgewiseld met trocheën en pyrrichiën, geeft het in zijn twee quattrijnen het beeld en de aandoening; en in den keer, of de volta, [2)]

2) Niet "schroomvallig" als A.V. zegt, maar, mijns inziens, meesterlijk en noch niet overtroffen.

die met de terzinen begint, de oplossing en de katharsis. Zoo is er geen rimpeling van het gevoel, geen indruk van de verbeelding, geen strooming der gedachte, die niet vrij, als ze in de ziel gerezen is, kan g e b e e l d worden in k l a n k'. Ik zet het een iegelijk het beter te zeggen.

Wie nu over rhythmiek in het algemeen, over de poëtische aandoening die er zich van bedient, over het sonnet in het bizonder iets weten w i l , kan het hier lezen. Ook dit is nieuw en karakteristiek. Het stuk is vol van lichtende gezegden, waarop een heele cursus van dichtkunst te bouwen zou zijn.

Zoo b.v. 'Men moet sonnetten, evenmin als andere gedichten, naar een woordeloos maat- of rijmschema willen beoordeelen,' en zooveel meer. Doch mijn brief wordt te lang en ik zou de poëtische bijdragen nog moeten bespreken. Verwey's P e r s e p h o n e (fragmenten), - over het geheel te oordeelen zou voorbarig zijn, - bevat tal van schoone beschrijvingen; menigen schilderenden regel als b.v. van de badende nymfen:

> De blonde lokken zwaaiende om den nek
> D r e v e n z i j w e g o p 't m e i r .....

waar de regel zoo schoon met een trochée begint en met zijn volgende korte kabbelingen.

— ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑, waar de 5e en 7e silbe maar nauwlijks een iets hooger golfslag heeft, onverbeterlijk beeldend is.

W. Kloos gaf vier sonnetten, waarin ook weer plura nitent; in plaats van een paar opmerkingen geef ik liever een couplet als dit

> Zooals daar ginds, aan stille blauwe lucht,
> Zilverenzacht, de halfontloken maan
> Bloeit als een vreemde bloesem zonder vrucht,
> Wier bleeke bladen aan de kim vergaan.

Met zulke zaken in zijn mars heet ik den Nieuwen Gids voorloopig welkom. Telkens komt er een nieuwe dokter, een nieuwe advokaat, een nieuwe schilder, een nieuwe professor, en men mag niet vragen: heb jij wel recht om ook in onze stad of straat te komen wonen? Aan de vruchten moet men den boom leeren kennen. Wij zullen dus heel bedaard afwachten, wat de nieuwe boom ons verder leveren zal.

t.t.
FLANOR.

Ouder worden door Jac. van Looy.

Op den statigen drang van de orgeltonen galmde de zang uit den boezem der gemeente tusschen de hooge pilaren:

> Vader, sla ons steeds in liefde gade,
> Zoon des Vaders, schenk ons Uw genade,
> Uw gemeenschap, Geest van God,
> Amen.....

In de weezenbanken van de Nieuwe Kerk stond Jakob te zingen; allen stonden voor hun plaatsen te zingen. Het rijtje meisjes, die ook als lidmaat waren aangenomen en ook de ‘bevestiging’ verwachtend waren in de Groote Kerk, stond voor hem, allen met nieuwe kransmutsen om het gladde randje haar en tuitende Kamerijksche doeken, zingende hoog en diep. Hendrik en Koos waren ook in de Kerk, allen stonden, de dominee ook.

Altijd wanneer gewijde zang hem aandeed, zong Jakob luid mede en zooals bij het zingen der oude toonzetting van het ‘Wilhelmus van Nassaue’ verloor hij zich in den zang. Hij zong uit het hoofd en recht voor zich heen. Dan was er vaak iets smachtends over zijn rond gezicht en nu weêr leek de drievuldige smeeking naar boven hem met een overgroot verlangen te vervullen.

En als na den dienst zich de menschen, slijpend het witte vloerzand, uit alle deuren verstrooiden en eindelijk het donkere straathek voor den hoofdingang met den optredigen stoep, onder het hooge raam tusschen de twee schuine wapenschilden, door den

koster op slot was gedaan, bleef er het orgel binnen nog boven zichtbaar in het blauwende tempelruim en duurde dat gevoel in hem na nog zooals het vroeger was. Dan was de wang van je zuster koel en werd er in de meeste huisgezinnen geen kommetje maar een kóp koffie gedronken. Dan was er een grootere vastigheid in je en genoegzaamheid met je lot. Wanneer de andere jongens van zijn leeftijd streden met elkaâr, als Dolf van der Sande vurig opkwam voor de Artikelen des Geloofs en zijn wijden neus sperde, draaide Jakob zich af en verwijderde zich van hen, want over niets ontstond zoo gemakkelijk ruzie als over den godsdienst; en wat had je er aan? Al liep iemand weg, moest je nog niet denken, dat hij je gelijk gaf. De heele tachtigjarige oorlog was er door ontstaan en de betreurenswaardige twisten tusschen de Remonstranten en Contra-remonstranten, welke het eigen land verdeeld hadden en verscheurd.

Meestal echter duurde het stiller worden dan gewoonlijk en het minder onverschillig zijn bij de jongens niet lang, vooral niet als ze honger gevoelden en het weêr mooi genoeg was om na de soep nog een uurtje kastie te kunnen spelen.

Dolf met zijn frisch geschoren bovenlip, weesjongens dragen geen kneveltjes, evenmin als soldaten tegenwoordig, speelde goed, maar Jakob was ook een goede mepper van de bal en kon hem wanneer hij de ‘schenker’ was, achter zijn-rug-om, ópwerpen met sierlijken zwaai. Hij kon de bal, wanneer hij wilde, gemakkelijk wegslaan over het dak en sloeg daarom steeds in de steilte. De ‘snorder’ wist het al van te voren; wanneer hij aan slag was, stond deze, loerend naar de lucht, waar de bal zoo wat zou vallen of, als hij nieuw genoeg was, opveeren, met allebei zijn vanghanden open, achter ‘honk’ of den zonnewijzer te dansen en te springen in het schoolpad. ‘Die stijve “rooie,” zei Dirk Bouts, schonkig als Jan Verdrecht geworden en daardoor veel eerder trefbaar met de bal, die altijd nog een iets of wat stotterde en dikwijls nog geplaagd werd met zijn eigen rare gezegden, die alle weken een ander boek huurde uit de Bibliotheek van van Cedert in het huisje onder de groote kerk, “die rooie” joeg hem gewoon in de wolken, was leniger nog dan een vos, tip-tippelde naar-en-van-daan honk, sneller dan de snelste bal.

Tusschen half een en half twee wanneer de suppoosten tafelden,

kwamen dan de meisjes voor de ramen kijken van hun gang, wanneer de jongens in hun hemdsmouwen speelden, Anna van Gulik ook. Dan sloegen ze hard en zeilden er wel eens een half dozijn ballen over dak.

Jakob had een bal bezeten, waar Kareltje van Borculo[1)] die altijd nog in de hut een boezelaar droeg, een touwen netje voor hem had omgebreid; de bal was daardoor kleiner en keihard geworden en moeilijk te raken, als een gommelastieke bal. Dan trilde de lat in je hand van de schok en kon je daarna een uur lang niet schilderen. Jakob had hem daarom maar spoedig “koest geblazen” als Dirk zei, over het dak van de poort-kapel. Ze kochten de leeren ballen met runderhaar gestopt en die gauw daarom “pruikten” in het “Gedekte paard” in de Schachelstraat. De prijs was vijf centen per stuk en ze hingen in een eiernet aan het glazen deurtje van het winkeltje, waar vroeger ook zijn kleurprenten hingen en werden gekocht door Door of Koos.

Aan al deze dagelijksche dingen leek Jakob meer waardij toe te kennen dan aan de Heidelbergsche catechissemus. Hij had ook geen overbezwaring gevoeld voor het “aannemen”, had de “strikvragen” niet gevreesd, die door den “ouderling” konden worden gesteld. De dominee wist wel wat je waard was en dan, moesten ze niet vergeten, hij had vijf examens reeds afgelegd.

Zoo kon hij in die dagen wel eens wat laat en warm geloopen in het “atelier” als je behoorde te schrijven, aankomen. Doch meester Juulsen vonds zulks niet zoo erg en alle “volksspelen” goed voor de ontwikkeling.

Jakob was ook een goede “bok-springer”. Hij kon van áf de streep, die je zelf met je hak in het zand trok, over zes of zeven gebukte en stijf-aan-een gedrukte jongens springen. Hij wierp dan met een aanloop zijn lijf in de lucht, de handen ter plaatsing naar voren, spreidde zijn beenen, voelde zich zweven en kwam slechts een dood-enkelen keer op den laatsten jongen terecht, zoodat die “inzakken” moest.

Doch als hij weder in het atelier dan was, vond Jakob, langzamerhand, dat niets zoo heerlijk bestond in de wereld, als stil te zitten schilderen tot donker. Hij schilderde nu een rood-koper

1) Zie Jaapje en Jaap.

keteltje na, iets onbegrijpelijks “de vlam” te malen van het licht. Dan sprak mijnheer van gevoelig de “stof” uitdrukken en dat wat schilders weêrgaven met hun oogen, even duidelijk vermocht te spreken als woorden tot het menschelijk geweten.

Jakob gevoelde dit alles zeer goed; de beste zijner studies, geschilderd en ongeschilderd, waren weêr met Vastenavond in het kantoor geweest. Vooral de twee crayon-teekeningen, op de Avondschool geteekend, waren door de Regentes Mevrouw van Strijen geprezen, die ondervoorzitster was en altijd bij het binnenkomen in het kantoor tegen hem lachte. De eene teekening stelde den levensgrooten kop eener Italiaansche vrouw voor, nooit zei je “hoofd” in de kunst, altijd zei je “kop”, met een trotsche gelaatsuitdrukking en een langen hals en op haar donker golvend haar een rolletje, een soort van kussentje om de kruik boven op te zetten, wanneer die was gevuld aan de put. Zooals ten onzent de vrouwen van het Westland, de vrouwen van Vlaardingen of van Maassluis, de platte manden visch op de plak van een hoofdkussentjes droegen en daardoor een rechtstandige houding bekwamen. De tweede teekening was ook op bruin papier-Mongolfier, met zwart en wit krijt geteekend, stelde een mannekop voor, den kop van St. George, welke den draak had verslagen. Jakob had de voorbeelden zelf uit de school-portefulje gekozen, het waren de hoogste kopiëer-modellen. De kop had een wijduitstaanden haardos, was en-profil en daardoor zeer treffend om te zien.

De zitting van Vastenavond was “een dubbele zitting”. De Regentessen zaten aan de eene tafel en de Regenten bij de andere. Op de tafel van de Regentessen lagen de teekeningen als alle jaren, elk weder met het vloeipapier bedekt. Wanneer de President sprak, keken allen naar hem, de dames en de heeren; de vader en meester Boudewijnse, met zijn pet bij-de-klep in zijn beide handen.

Ze zeien dat Jakob staande een kleur had gekregen, toen de President hem toesprak. Hij had het warm genoeg gehad tusschen al de rooie en blauwe mouwen geschaard en achter de rij van jongere jongens, waarvan er velen grooter waren dan hij, hij was begonnen te zweeten en achter het dichtsbije raam waren de struiken en boomen kaal nog in den Heerentuin.

Jakob had zich naderhand bij meester Juulsen vele goede

woorden herinnerd die de President, met de fijne, grijze wangbaardjes en in het dagelijksch leven “opperrechter”, tot hem had gesproken: dat het gansche Bestuur met groote voldoening zijn vorderingen had gevolgd en gade bleef slaan en er zich over verheugde. Dat het éénstemmig hem daarvan gaarne een stoffelijk blijk nu wilde geven en ter aanmoediging “tien gulden” had toegekend. De kop en-profil zou voortaan tot het Huis behooren en als een opwekkend voorbeeld in de eetzaal worden opgehangen.

Zoo was het gebeurd; het was een groote eer, Mevrouw van Strijen had hem toegeknikt, alsof zij hem feliciteerde, ze zeien dat hij had moeten bedanken. De teekening hing in de zaal, het was al een poosje geleden en ze waren er al aan gewend.

De vrouwekop had Jakob toen aan Door en Hendrik voor hun Paschen gegeven. Hendrik had er ook een lijst om laten maken en hem in de voorkamer opgehangen bij de andere platen.

Bij de “bevestiging” had Jakob voor het eerst een hoogen hoed gedragen en bij de eerste bediening van het Heilige Avondmaal in de Nieuwe Kerk zijn winterjas. Het gebeurde altijd anders als je dacht. Het was voor Protestanten, zei Koos, veel moeilijker dan voor Katholieken, die waren van alles af. Koos had ook een Roomsche kameraad, Christine, evenals Door vroeger Antje had gehad, die ook nog wel eens een avondje kwam passeeren. Grootmoeder was Luthersch geweest en 't was bij de Lutherschen anders ook. Jakob had maar niet eerbiedig kunnen worden, al dat gestommel midden in de kerk. Er waren er die den rand van den gewijden beker, eer ze er hun lippen aan brachten, afwischten met een wit doekje en de schoenmaker, die altijd achter de weezenbanken zat, in de Nieuwe Kerk zoowel als in de Groote 's middags en altijd het laatste nazong, had den zilveren kelk met beide handen aangevat, zoodat hij weêr bijgevuld moest worden. Na het gemeenschappelijk aanzitten had Jakob van zijn plaats weêr naar het orgel zitten opzien, alsof hij daar alles alleen van verwachtte.

Over den hoogen hoed, dien elk mannelijk lidmaat behoorde te dragen bij het ter kerke gaan, was Jakob ook al niet goed te spreken; hij kon maar niet begrijpen er naar te hebben verlangd. Hij had zich oogenblikkelijk voorgenomen hem dadelijk na den kerkgang weêr in zijn doos te passen, had hem op het vloertje in de kleêrenkast gezet bij de andere doozen, na er eerst duidelijk te

hebben opgeschreven: “J.J. van Genderen”. Je draaide hem na het gebruik eerst eenige malen onder de strak gehouden mouw van je buis om, nooit tegen den keer in, dan bleef hij altijd mooi zwart, keurig glad en glimmend.

Het ergste was, dat de hoed hem niet stónd; hij paste wel, maar leek toch te klein, wanneer je keek in de vensterglazen hier of daar onderweg. En altijd bleef hij op je hoofd staan wiebelen, omdat hij zulk een bultig achterhoofd bezat; het was gewoon om er naar van te worden.

Jongens, die met Mei het Huis uit zouden gaan, toonden er ook geen hoogachting voor te bezitten; ze lieten hem tollen op de tafel of zeien, dat ze hem zouen vermaken aan Bamberg om er pannekoeken in te bakken.

En dan had je de jas, dat was je ook een ding, wat had die hem niet gekost, zijn heele spaarbankboekje was er blut door geworden en de tien gulden hadden het hem eindelijk gedaan; wat had hij daar niet een mooi schilderkistje voor kunnen machtig worden.

Jakob had veel liever een “paletot” willen hebben, zooals Dolf van der Sande er een had besteld bij Willem Swaneveld, die na den dood van Rijs, de kleermaker van het Huis[1)] was geworden, veel goedkooper en even sterk. Als Dolf van der Sande uitging, stond zijn hoed als op zijn hoofd gespijkerd en hij had onder de kraag van zijn paletot een grijze dobbelsteenige, zijen doek gevouwen, een rouwdoek, omdat hij verleden jaar zijn broer Sander had verloren; niemand zou hebben gedacht, dat hij maar een timmerman was.

“Dat komt, omdat je zelf geen kracht in je hebt,” zei Dolf, “en altijd luistert naar wat een ander mensch vindt,” en dat was waar. Hendrik had gezegd: een paletot was geen werkmansdracht, een jas was een stuk voor je leven, het moest een gekleede jas zijn, waar je in kon trouwen. Maar je moest niet denken, al zei iemand niets terug, dat hij het altijd met je eens was. Door vond wat Hendrik vond, samen hadden ze de stalen duffel uitgezocht, door den eersten “tailleur” van de stad geleverd en dat “gekeerd” kon worden en nu had hij een jas met een snit er in, met twee

1) Zie Jaapje.

knoopen van achteren en die afhing tot op je schoenen. 't Was een gezicht', had Koos gezegd en had zich proestend half omgekeerd, 'net een koetsier'. Ja, 't was een gezicht, dat was het zeker.

Warm was hij wel, dat moest hij zelf erkennen toen het weêr plotseling zoo koud was geworden. Er waren gelukkig geen andere leerlingen in het atelier geweest, toen hij zich wou laten zien 'op het Spaarne'.

Zonder er ooit veel bij te denken, had Jakob meestal als iets van zelf sprekends geleefd en gewoond in de groote afzonderlijkheid, die de gebouwen van het Weeshuis met elkander vormden; doch langzaam-aan begon hij het ook als een vierkant te voelen, tusschen het Kleine en Groote Heiligland besloten en de Ravelingsteeg en de Vestzijde, alwaar je, wanneer je op een bepaald plekje bleef staan, den windwijzer en het groene torentje op kon zien steken als uit een onzichtbre diepte. Wanneer je gedachten soms naar buiten zwierven, naar den Hout, of naar de Zandvoortsche laan keek je naar het torentje; aan de Ravelingsteeg had je zoo goed als niets; dan dat de water-en-vuurvrouw nog altijd bij het poortje woonde; daar zag je overheen en dacht je aan het atelier óp het Spaarne, dan keek je in de richting van de Heiliglanden.

Meester Juulsen had hem dien eersten middag met een en ander meer verzoend. De hoed was bést. Hij had hem met beide handen aangedrukt en gezegd: het werd veroorzaakt door de eigenaardige vorming van zijn achterhoofd, door de grootere ontwikkeling van den Scandinavischen knobbel. Het zal wel meer gaan wennen, er niet te veel op letten en als het waait vasthouden. Je komt maar hier met je pet als gewoonlijk, zei mijnheer, niet de hoed bepaalt wat de man is waard, maar wat er onder sluimert in die stille werkplaats. 't Voornaamste was te zijn 'aangenomen', een Christen te zijn in den waren zin des woords, zich onverdeeld aan 'de kunst' te kunnen wijden.

En de jas was een degelijk stuk werk, 'ik maak je zwager en je zuster mijn compliment; je moet niet vergeten, Jakob, wij wachten allen de zomer, dan hangt hij aan de kapstok, met in iedere zak een handje tabak of enkele stukjes kamfer en onderwijl groei jij door, je hebt nog wel eenige jaren te groeien.'

'Elk soldaat,' had meester Juulsen gezegd, 'draagt de maarschalksstaf in zijn ransel,' hij had hem ter 'gedachtenis' aan

het aannemen een boekje ten geschenke gegeven. ‘Help u zelven’ was een zeer beroemd boekje, uit het Engelsch vertaald, hij moest er maar eens aandachtig in lezen in zijn vrijen tijd.

Zonder juist te weten waarom had Jakob niet aan meester Juulsen verteld aan het Fransch te zijn begonnen, waarmee je de wereld doorkwam. Hij vreesde wellicht, dat mijnheer zou zeggen, een Hollandsche schilder kon zijn tijd nuttiger besteden. Jakob bewaarde in zijn kastje den ‘prijs’ ook, ‘de proportie-leer van Jakob de Wit’, den schilder van de ‘grauwtjes’ en van plafonds en soms sprak meester over de ‘perspectief’ of ‘doorzichtkunde’, over het ‘oogpunt’ en over de ‘horizont’. Misschien ook aarzelde Jakob te moeten bekennen, niet hard op te schieten met zijn Fransch.

Iets van buiten leeren, zonder er zich een voorstelling bij te kunnen vormen, was voor Jakob veelal een hachelijk ondernemen. 't Gemakkelijkste onthield hij verzen en hij kende alreeds een paar Fransche gedichtjes uit zijn hoofd, al wist hij niet van alle woorden, wat je daarvan moet weten. Al hield hij met geweld zijn vinger bij den regel, al te dikwijls zat hij naar de lucht al kauwende te kijken, naar een vogel of zoo. Dikwijls ook kwam er een zaalmeisje, die den ontbijtboel opruimde, een babbeltje maken en een half uur was óm aleer je het wist. Soms moest hij aan de ‘tolk’ denken, die zomers aan de Spoor op de vroegere Friesche Varkensmarkt, het Kennemerplein of zoo, de aangekomen vreemdelingen op stond te wachten om ze tot ‘gids’ te verstrekken en alles te verklaren wat ze moesten leeren kennen: het wereldvermaarde orgel, met zijn vele pijpen, de Hofjes, het Paviljoen, de Hertenkamp van Zocher en het Frans Hals Museum. Als het weêr zomer was, zouden ze wel weêr komen en kwam je zoo'n groepje soms tegen in makkelijke kleeding, grijs of geruit en altijd met een donker vermiljoen-rood boekje bij zich, daarmede liep hij dan of 't niks was te praten. Het was een jodenman, met lange, beitsbruine bakkebaarden en een onvergenoegd gezicht onder zijn hoogen hoed. Hij sprak zijn Fransch zoo goed als zijn Duitsch en zijn Duitsch zoo goed als zijn Engelsch, had het zichzelf alles geleerd, ze zeien in de gevangenis. Als Jakob daaraan dacht, werd hij van zelf koppiger weêr, het kón toch wel, snotdorie.

Er kwamen nu ook andere jongens van de Avondschool, die

graag teekenden, wel eens Zondags in het atelier; Meester Juulsen hield veel van jongens om zich heen. Fér Harlingen ook, maar deze was er over de vloer. Het was de zoon van juffrouw Harlingen, die met haar man achter huisde en ook voor mijnheer's huishouding zorg droeg. Ze waren jansenist, van den oud-roomschen godsdienst en Fér had nog een broer, die op een seminarie studeerde. Fér was een stille jongen, ofschoon hij pas dertien jaar was, een hoofd grooter wel dan Jakob. Hij moest architect worden, ging op de Hooger Burgerschool, kende al veel Fransch en daarom koesterde Jakob veel ontzag voor Fer. Hij was niet sterk van gezondheid, daarom liet meester hem leeren, had hem van kind-af op zien groeien. Fér praatte grof, had de baard in zijn keel en Jakob had hem in het geheim over zijn Fransch leeren gesproken. Eens op een middag had Fér hem in den hoek bij de verfkast wat willen vertellen. Zijn oogen waren dof van de angst en het benauwde zweet rook je om hem heen, omdat er haar kwam te groeien, niet op zijn gezicht.

‘Zou het kwaad kunnen, Jakob?’ had hij heel ontdaan gevraagd.

‘Wel nee,’ bromde Jakob afgekeerd, ‘wat zou het voor kwaad kunnen? vraag het je moeder, daarvoor heb je haar; overal wil het groeien als het er kans toe ziet.’

‘Waarom zou het kwaad kunnen?’ bromde Jakob, ‘het is een teeken van kracht, het is niet alleen een sieraad, maar ook een bewijs van kracht. Simson's kracht school in zijn haar, en Sint George had ook een zware haardos. Daarom is het ook sterk uit zijn eigen, wanneer iemand je vroeger bij het vechten het haar uit je kop trok, was je er zeker van, dat het kwam terug; je trekt een haar niet zoo makkelijk stuk als je denkt, je kunt er een steen mee van de grond aftillen.’

Jakob was al pratende begonnen te kleuren en na dien tijd was Fér altijd gereed zijn schrift na te zien, zette er opmerkingen in met zijn potlood van ‘participe passé’ en strepen als de meesters vroeger deden op de Avondschool.

De jas hing in de kast, maar Dolf's jas was bijna een ‘demie’, hij ging er nog wel eens mee uit. Het voorgeschreven rooie biesje boven in de mouw was bij hem een los draadje, hij nam het in de poort al weg en was dan geen weesjongen meer.

Na een regenachtigen nacht waren vele struiken en heggeknoppen

ontloken en het licht van de pereboomen in de achtertuin blonk tot diep in de witte gang. Er scheen een groenige weêrschijn door het raam waar Jakob zat te ontbijten en te leeren, de melkblanke wolken doorheen zag. Het was echt groeizaam weêr, al zei van Essen ook: April doet nog wat ie wil.' De meisjes, die het Huis weldra gingen verlaten, waren met hun uitzet klaar, de posten waren verwisseld en bij de keukenpost was nu ook Anna van Gulik.

Anna kwam al gauw een praatje maken en wilde van hem weten wat hij leerde; kijkende niet op, voelde zich Jakob vreemd beroerd en kon zijn brood haast niet naar binnen krijgen.

Soms was zij al weder weg en hoorde hij haar lachen met de andere meisjes, tot er een hem waarschuwde, dat het zijn tijd begon te worden; hij zag ze ter sluik opzien naar Sint George, wanneer hij zijn schriften in zijn kastje op ging bergen.

Soms bleef hij zitten hunkeren of ze weêr zou komen, zich over hem buigen, smoezen en streelende vragen doen, waarop hij nauwlijks antwoord vermocht te geven, zoo benauwd hij het had. Ze kwam ook wel eens hem koffie inschenken, zei dan 'Dág!' op eene lange wijze.

Een anderen ochtend zat hij in stilte te wachten, deed of hij las of leerde, maar was alle Fransch kwijt en alle boeken, hopende op het heerlijke, ademlooze en warme gevoel, doch wie er kwam, Anna niet. De meisjes lachten en hadden genoeg aan elkander; hij hoorde Suze als een versje opzeggen: 'Zuster Anna, ziet gij nog niets komen?'

Jakob soesde over de roos van Saron en de lelie in het dal en aan de kleine zuster, die nog geen borsten heeft, al wat hij in de kerk had gelezen, in Salomo's Hooglied. Hij droomde dikwijls in die veertien dagen en 's morgens was zijn hoofdkussen naast hem nat, zooals hij in zijn slaap had liggen huilen; hij was dan niet ongelukkig, wist in zijn slaap alles wat hij wilde zeggen. Maar overdag was hij stiller dan ooit, begon niet plotseling meer te fluiten en zag er bepaald betrokken uit. Hij liep ook niet meer zoo maar aan bij Door, kwam 's Woensdags bijna te laat om Koos naar haar dienst te geleiden.

'Ik weet het nog zoo niet,' had Koos in de huiskamer gesproken, 'er is wat aan het handje, hij liep Woensdag zoo onbeholpen te

kijken, het zou mij niets verwonderen, wanneer er iemand was gekomen om hem haar oogen te verklaren, maar wie?'

''t Is al verbeelding van je,' meende Door, 'de jongen is nog een kind, heeft wel meer van die stille buien, er komt nu eindelijk wat groei in; hij zou het mij wel hebben verteld.'

'Was het maar waar,' zei Koos terug, 'het kan ons toch niet onverschillig laten wie onze schoonzuster wordt.'

'Spreek toch niet zulke wartaal,' zei Door humeurig.

'Je voelt je als een geknipte vogel,' praatte Koos zwart onder haar effen voorhoofd kijkend, 'de Hout wordt al zoo mooi, ze zeggen de nachtegaal zingt al, ik heb het nog niet gehoord; wist ik maar een uitvlucht te bedenken dan liep ik eens bij het Huis aan. Je wordt uit hem niet wijzer, "dat weet ik niet" is zijn gewone antwoord. Je weet misschien niet eens, hoe oud je bent? vroeg ik. Toevallig wel, zei hij, ik ben met Februari precies zes jaar jonger geworden dan vijf en twintig. Dat kan uitkomen, zei ik, je wordt geestig. Ja, ik bén geestig, zei hij of hij me op wou eten en hield zijn mond weêr, maak er es wat van.'

'Hij verdient het niet te worden gehinderd,' zei Door gestreng.

'Ach ja,' praatte Koos met haar oude zaalmeisjesstem, 'er is maar één Jakob.'

'Er is maar één Jakob,' bevestigde Door.

'Zooals er maar één Hendrik is.'

'Zooals er maar één Hendrik is,' herhaalde Door.

Anna's haar was anders gevleid dan dat van Door, rook scherper; ze had in haar hals lichte krulletjes, zooals deze boog uit haar witte doek en uit den ronden kring van haar tabberd. Haar oogen kon je niet zeggen, Anna was erg bewegelijk; wanneer het wat frisch in de zaal 's morgens was, droeg ze een los doekje, dat ze met haar eene hand telkens moest omslaan.

Dikwijls kwam ze onvoorziens aan, van de andere kant, van de zijde van het blauwe portaal en tikte langsgaand op zijn schouder, zeggend haar lange 'dág!'

Toen, toen ze weêr 's morgens zich over hem was komen buigen, hij vrijmoediger eenige woorden Fransch voor haar had uitgesproken, had ze zoetjes gevraagd:

'Hoe is het toch mogelijk, Jakob, dat je zulk een leelijke jas uit hebt kunnen kiezen.' Jakob had omgezien meteen, gezegd:

‘Dat is, heusch, mijn schuld niet, An-na!’

‘Dat kan wel wezen.’

Jakob had gevoeld, dat er een barst in zijn borst was en wijl Anna toch niet meer kwam, liep hij 's morgens in de plaats zijn brood te eten en wat te kuchen, hij ging aan de pomp wat drinken en wist niet beter of niemand wist wat er in hem omging.

Maar heel kort daarna was Dirk Bouts, die thuis was komen schaften omdat hij tuintjes in de buurt opknappen moest, schoorvoetend naar hem toegekomen in zijn slobberbroek en met zijn riem om zijn middel.

‘Wat bé je toch voor een knul, rooie?’ vroeg hem de groote lobbes met zijn schaapachtige krullebol, ‘dat je niet eens merkt, dat Anna van Gulik met je speelt, omgang heeft met Dolf.’

‘Je liegt!’ bromde Jakob heftig.

‘Nou, dan liegt iemand maar, wanneer hij de waarheid sp-reekt,’ stotterde Dirk, starrend uit zijn oogen, ‘wanneer jij niet meestal na de soep zoo hard naar het Sparen holde, zou je weten wat ieder van ons weet, de vader even goed, dat Anna van Gulik met Dolf verkeert, dat hij haar verleden Zondag heeft opgewacht voor de poort en dat ze samen mogen loopen.’

Jakob had zijn hoofd laten hangen.

‘En een man, mot je weten,’ zei Dirk, ‘laat in de liefde niet met zich spelen.’

‘Wat moet ik dan doen?’ bromde Jakob. Dirk haalde zijn schouders op en ging naar het blauwe portaal.

Den dag daarna was het Zondag en liepen ze in hun hemdsmouwen in het zaalpad voor kerktijd te wandelen en toen was Jakob schuin voor Dolf blijven staan.

‘Wat mot je van me?’ vroeg Dolf dreigend met zijn neus in de lucht.

‘An-na.’

‘Nou, wat zou dat?’ praatte Dolf stout, ‘An-na is toch vrij, kan toch nemen, wie ze uitverkiest.’

‘Het is om de jas,’ bromde Jakob.

‘Geef haar eens óngelijk!’ hoonde Dolf, ‘wanneer ze er voor bedankt met iemand te loopen die er uitziet, zoo ze zegt, als een koetsier en nooit voor een meisje een woordje heeft over.’

Jakob voelde zich daardoor geheel verslagen.

‘Ik wist wel,’ bromde hij, ‘dat je altijd een vijand van me was.’

‘Och, je bent gek,’ zei Dolf en stapte weg als een overwinnaar.

Zoo was afgeraakt, wat nooit was án geweest. Jakob verscheen des morgens niet meer op zijn uitverkoren plekje in de zaal. Hij ging in de vroege vroegte zijn brood in de keuken vragen aan de portier, dat door de vader zelf reeds was gesneden voor eenige jongens. Hij nam het dan mee in zijn boterhammenzak, maar soms ook kocht hij een warme ‘rozijnenslof’ bij Sleef. In het eerste geval ging hij in het schaftuur naar Door, kreeg een glas melk-en-water, omdat Door niet altijd koffie voor zichzelf zette en ook niet vast op hem rekenen kon. Jakob was dan meestal bizonder spraaksch, liet Doortje van zijn ‘keggie’ proeven, maakte Door aan het lachen met versierde verhalen, natuurlijk uit de werkplaats afkomstig.

‘Ik heb van morgen,’ vertelde Jakob, ‘de ouwe Feuerbach zelf, de vader van ónze Feuerbach, je weet, in de groene schaduw, op de drempel van zijn winkel, de “Erwtenzak” zien staan huilen, hij had toch zoo'n verdriet.’

‘Hoe zoo?’ zei Door met dadelijk kringelige oogen.

‘Omdat,’ vertelde Jakob, ‘hij niet meer de punten zien kon van zijn mooie, geborduurde pantoffels, zoo dik als hij is geworden.’

Door lachte, zou wel den kwinkslag 's middags aan Hendrik oververtellen en soms deed Jakob nog wel eens terloops een boodschap voor haar weêr als vroeger.

Pinkster stond weêr op de ‘nominatie’, er zouden twee nieuwe knechts komen helpen schuren en slijpen. Er werd gewerkt van 's morgens vijf tot het laatste licht aan den hemel; er werden veel ‘óveruren’ gemaakt en daardoor ontstond opnieuw de kans voor een schilderkistje. Jakob kon nu niet meer geregeld 's avonds een uurtje naar school of naar het Spaarne gaan en soesde hoe hij het zou overleggen met de vader of met de baas. Wijl niemand dan hij, behalve de baas, het rijtuigwerk was meester, stond hij weêr gansche dagen biezen te trekken, roode, groene of havanah, over velgen, spaken, klossen en veeren, de eene streep na de andere, van hier wel tot Parijs.

‘Hij begint al net zulk een goeie “afzétter” te worden als jij,’ snaakte de grutter, toekijkend, naar de baas. Hij was met het voorjaar van-zelf op zijn plek voor de ruiten verrezen, te blozen en

te blaken, zijn rook uit te blazen en iemand in het licht komen staan. Jakob keek de oude getrouwe klant vrijer aan en aan zijn vader denkend, zei hij:

‘Blijft u óok maar voortgaan zoo, op dezelfde voet.’

‘Heb je aan hem ge-wónnen?’ vroeg de baas zoetsappig langs zijn neus. ‘Jakob heeft ook een hekel aan narigheid.’

Bij verschillende gelegenheden toonde Jakob grooter te zijn geworden en meer te durven, onverschrokken als Dolf. Hij zette onvervaard zijn rug onder een tamelijk wichtig rijtuig, tilde het van de pin, tot de baas er de schraag onder plaatste en Tinus het losse voorstel wegreed. Hij heesch in de jongenszaal een van de zwarte banken op zijn tanden en liep er mee te balanceeren voor de verbaasde oogen. Hij had op een Zondagavond een weerbarstigen jongen, die een glaasje te veel gebruikt had, alleen uit de bank gesjord, met zoete woordjes naar de slaapzaal geleid, opdat er de vader niets van zou merken.

‘Wat heb je er aan? nou ben je een hulpbehoevende knaap.’

‘En nou je vinger in je keel.’

‘En nou spúugen.’

Tinus begon ook aardig goed te slijpen en kon somtijds vertellen, dat je het hier vandaan kon zien. Tinus woonde bij de fabriek van Spieker; zijn moeder had een jonger broer in de kost, van zijn vader, Oome Marius, die wegwerker was.

Tinus had twee konijnen, ging er dikwijls tegen donker gras voor snijden, zocht er Zondags met zijn vriendjes, vergezeld van zijn hondje, mooie plekjes gras voor uit. Het was verboden, je mocht het gras niet snijden.

‘Ik weet 'n mooi plokkie voor je aan de spoordijk,’ zei Oome Marius; ‘zoodra het redelijk donkert, neem jij je zakkie en je mes en gaan wij er saampjes op af.’

En 't was een mooi plokkie, vol van paardeblommen, ze hadden de zak vol in een wip. In eens had Oome Marius geschrauwd:

‘We zijn ontdekt, loopen, loopen, er wordt met een lantaarn tusschen de rails gegaan.’

Tinus was subiet uit zijn klompen gestapt, had ze in zijn gezonde hand genomen en met zijn halve hand om de tuit van de zak liep hij achter Oome Marius, zoo laag mogelijk bukkend en met zijn hondje op zijn hielen.

Aan de eene zijde rees het donkere Bolwerk, ze joegen van het eene schele seinlicht in het andere, langs helle en doffe plassen, maar hij had zijn grassie veilig thuis gebracht en dat was het voornaamste.

‘Zoodra de drukte wat luwt,’ zei Jakob, ‘ga ik ook eens grassie met je snijen, ik houd het er voor, Tinus, Oome Marius heeft wat met je willen spelen.’

Tinus wapperde met zijn hoofd.

‘Oome Marius houdt evenveel als ik van de konijnen.’

Nieuwe knechts brengen nieuwe verhalen, uit andere winkels afkomstig. Arend Verspronck was ook een grappenmaker in zijn soort; er waren veel meer vroolijke menschen dan je dacht. Wanneer Jakob bij zijn wielput of ‘rad van fortuin’, wat langer achterover boog om naar de rechtheid van een streep te kijken of om te zien hoe het stond, kon Arend plotseling roepen:

‘Mooi, élewijntje, mooi, élewijntje!’

Verspronck had lang bij Elewijn gewerkt. Elewijn was een der voornaamste bazen van de stad en hield er een magazijn bij van vensterglas; je kon van alles bij hem bekomen dien aangaande en 't was niet altijd noodig een groote bestelling te doen. Fransch glas, dubbeldik, ijsglas, geribbeld of gebloemd, alle spiegelglas, hij leverde je ieder lantaarnruitje geslepen en op de maat. Hij had een diamant van noode tweemaal zoo zwaar als een goede glazenmakers-diamant, sneed er het dikste glas mee als koek. Hij klopte de kras van de diamant voorzichtig door, zonder een flint te maken en knapte er de reep af, met de heldere breuk van ijs-bij-een-bijt en als een liniaal.

De vader van baas Elewijn was ook van meet af aan begonnen en dat was het verhaal. De ouwe Elewijn was zeer ingenomen met al wat hij zelf deed. Eens had hij een wijknummer op een deurpost moeten schrijven, op de Brouwersvaart. Nou is de Brouwersvaart zoo je weet, een rare vaart, het is er niet smal, het is er eer breed, maar het water staat er bijna even hoog als de begaanbare grond, het sult er, je wordt er duizelig van. Baas Elewijn was van zijn trappetje afgestapt, wandelde achteruit, zijn eigen werk beter te bewonderen, almaar tot zichzelf pratend: ‘Mooi, Elewijntje, mooi, Elewijntje’ en lag toen te spartelen in de Brouwersvaart.

‘En zoo komt hoogmoed ten val,’ bromde Arend's kameraad aan de andere kant van het donkere rijtuig.

‘Zoo stortte de toren van Babel in,’ praatte Arend dompig terug.

‘Ontstond de verwarring der sprake,’ hoorde Jakob, alsof hij de oude baas Geesterage gehoord had.

Toen de beide ‘noodhulpen’ gedaan gekregen hadden, stond Jakob weêr vaak alleen zijn biezen te trekken. Pinkster was voorbij, het Huis niet langer ten halve ontvolkt. Jakob dacht niet aan Utrecht, dacht aan het rood-koperen keteltje, wat in de beide Pinksterdagen áfgekomen was en ook naar meesters zin.

En weder leek de Tijd met loomen tred te gaan. Het eerste rood der geraniums in het bloemenrekje van de dames Ruiswijk boorde zich door de winkelruiten heen. 's Avonds gloeide de hemel achter den toren der Nieuwe Kerk, waardoor hij wonderdadig donker dan rees en leek een uitheemsche toren. Maar meer dan eens vond Jakob den hemel aantrekkelijker stil uitlichtend, zonder veel zwevende kleur, omdat je dan moe was.

Boven zijn vanzelf doende handen gebukt, had Jakob dikwijls den tijd om aan zijn nieuwe schilderkistje te denken of liever ‘trommel’, want het zou er voorloopig een wezen van ‘bruin-te-lakken’ blik, omdat het goedkooper uitkwam. Meester had het aangegeven hoe, hij moest toch ook noodig een stoeltje, een ‘driepootje’ bezitten om overal te kunnen gaan zitten, waar hij verkoos. Hij zou een dagje vrij nemen en naar Zandvoort gaan, bij Aal zijn brood opeten en Arie zien binnenkomen in zijn rooie hemdrok. Wat zou het toch veel mooier wezen, peinsde Jakob, als alle mannen zulke kleurige kleerenstukken droegen als in de oude tijden of in andere landen, dan zou je eens wat zien.

Zoo kwam het te gebeuren, dat wederom in Jakob de warme ingetogenheid huisde, waarbinnen een gedichtje kan ontstaan. Hij stond weêr regels voorzichzelf te herhalen en al kwam het niet áf, het bleef in zijn hoofd geschreven:

‘Ik wou, dat ik een vogel was,
Een vogeltje met veeren,’
Zoo zong ik en zag dan met een zucht
Door 't schoolraam in de blauwe lucht,
Het vogelheir flaneeren.

O, had ik vleugels zooals zij,
Peinsde ik, wat zou ik vrij en blij
Van 't een naar 't ander zweven.
Ver over dak en huis en steê
En over duin en over zee,
Waarheen? dat was me om 't even.....

.....De mensch; zoo 't in zijn wiegje lacht;
Of oud en grijs het einde wacht;
Met al zijn nooden, wenschen.
Het innigst leven gadeslaan,
Den strijd om waarheid en bestaan,
Van menschen, niets dan menschen.

En als ik dan een vogel was,
Met groote, groote veêren,
'k Zou stijgen hooger dan ik kon,
Als Icarus naar 't rijk der zon,
Al zengde ik ook mijn veêren.'

(Wordt vervolgd)

Niets dan 'n lach
schets door Joan C. Hol.
(*Vervolg en slot van blz. 673.*)

Onhoorbaar was Mien achter Steven komen staan: - Wat ben je aan 't doen? Aan 't dichten? Of schrijf je leekepreekjes?

- Heeft er waarachtig wel iets van, zegt hij half beschaamd. 't Is ernst, 'n brief aan Bep.
- Die kun je onmogelijk af sturen, 't is veel te hard.
- Dat weet ik wel; m'n dagboek. Maar Eefje sturen we af. Ze moet naar Holland, dat 's 't eenige.
- Dat staat niet aan ons. Ze laat zich ook niet sturen.
- En ik laat me niet verder ergeren en vervelen. Zondags wil 'k ongestoord zijn; niet meer die vreeselijke animale lach, waarvan nooit een glimlach dageraad is; die dubbelsla-buikwip, aardappels langs de zoldertrap-lach..... Als 'n koe kon lachen, zou ze 't zoo doen..... Dus afgesproken?

Mien knikte: - Arm Eefje.

- Wat duivel, ieder is de smid van z'n eigen rijkdom.
- Ze is geen goede smid, dat 's zeker. We moeten haar weer eens met Frits vragen.
- Dat gaat beter; als die er maar niet invliegt.
- Ze heeft ook goeie eigenschappen, ze is aanhankelijk en heeft lieve bruine oogen. Je bent niet meer zonder vooroordeel.
- Dat 's best mogelijk. Enfin, hij moet 't zelf weten.

* * *

't Was Vrijdag. Ze zaten kalm thee te drinken. Mien had voor 'n goed vuurtje gezorgd, omdat Eefje het thuis nog koud had. - Bij Enderli stoken ze al veertien dagen, vertelde Frits. Hij was bijzonder opgeruimd, als iemand die na veel twijfel tot 'n besluit

is gekomen; 't geen Mien angstig stemde. Aan tafel was over Eefje's onvermijdelijke pensions gesproken en Steven had nog 'n lans voor mevrouw Beversen gebroken. Maar Frits was er twee jaar *en pension* geweest, beweerde dat het er slordig was, niet al te zindelijk en mevrouw zeurig. - Nou ziet u! triomfeerde Eefje. Steven vertelde, dat hij 't altijd goed getroffen had; maar hij was ook in 't voorjaar gekomen. 't Climaat en de hooge lucht hadden hem zoo goed gedaan, dat hij alles prachtig en heerlijk vond. Hetgeen natuurlijk terugwerkte op de menschen, bij wie hij woonde. Met allen was hij in relatie gebleven, behalve 'n oude dominee, waar hij 't eerst was afgestapt.

- Daar was 't dus nièt prettig? vroeg Eefje met nadruk.

- O ja, beste menschen; ze zijn gestorven.

- En hoe was u er aan gekomen?

- 'n Advertentie van uit Holland. (Eefje keek vóór zich). 'n Pak brieven. Zij gaven referenties op: - Voortreffelijke lieden, kunt u gerust heen gaan. Predikant in de Borinage geweest. Dat trok me aan, om Vincent van Gogh.

- Waarom bent u er dan weggegaan? vroeg Eefje, die op háár manier gevat was.

- Ze woonden boven Lausanne op 'n landgoed, gekocht voor hun zoon, die nog op de landbouwschool was. Alles deden ze met één knecht, 'n meid en 'n paard. Hij stond om vijf uur op voor de bijen, en viel na 't eten geregeld in slaap. - Oh non, je n'ai pas dormi!

- Nog al vervelend, vond Eefje.

- O nee; ik las de krant. En als-i uitgeslapen was, gingen we wandelen of naar stad. Hij bracht me naar de bibliotheek (Eefje keek sip) waar hij borg voor me was, zoodat 'k boeken leenen kon, en naar kennissen. Zondags werd *bichette* ingespannen en we zochten vrienden op, die verder weg woonden. Eén was met de dochter van 'n groote chocolade-firma getrouwd, 'n voortreffelijke pianiste en chocolat à discrétion.

- Maar dat was verrukkelijk! Waarom bent u er toch weggegaan, insisteerde Eefje, om de domineesche?

- Die was vooral hartelijk. De tweede avond ging ze al met me naar 'n lezing in Lausanne; eigenlijk 'n déclamatorium, *Enoch Arden* van Strauss.

- Van Tennyson, zei Frits, die graag corrigeerde.

- Er was muziek van Strauss bij. We waren met de stoomtram gegaan, ‘la vache’, omdat ze 'n bel droeg als de koeien. Naar de opera ging ik alleen en dan kwam 'k de volgende dag thuis.

- Zoo, ging je in 'n hotel? vroeg Mien.

- Wel nee, maar 't was over éénen. De electrische hield aan de Pontaise op, boven aan de rue Haldimand, waar de caserne's liggen. Vandaar had ik nog 'n half uur. Dáárom ben ik er weggegaan; 't was te ver en 'n rijtuig liep te veel op.

- En de ‘vache’? vroeg Eefje.

- Die was al lang naar bed, maar 't was even ver. Ik ging ook naar de universiteit voor 't Fransch, op 'n andere heuvel. Ten slotte kwam er 'n houten overdekte trap van trachtig treden. 'n Echte montagne russe, Lausanne.

- En waar bent u toen naar toegegaan? vroeg Eefje.

- Naar Ouchy, aan 't meer. Ik had m'n pak brieven bewaard, ging overal zien en dat beviel me 't best. De domineesche ried 't óók aan: eenvoudig maar goed. De eetzaal klein; 'n toer om geen bord soep over je schouder te krijgen. (Eefje lachte even luid, maar hield zich in.) Het salon heel groot, met bij elkaar geraapte meubels. Maar op de pensionhoudsters kon je aan; in 't begin wat stug, maar dat trok bij.

- Met mij is 't altijd omgekeerd, riep Eefje spijtig. In 't begin erg lief, maar 't trekt af. Waarom tref ik 't nooit eens?..... En de menschen in Ouchy?

- Ook getroffen. Met 'n gescheiden vrouw en 'n Mecklenburgsche hofdame las ik 's avonds Tolstoi: Wat is kunst? Wij disputeerden van belang, tot de hofdame rood van ergernis riep: - Monsieur, il y a un abîme entre nous. Maar den volgenden avond begonnen we weer. Met 'n truc heb ik toen de Zwitsersche harten veroverd.

- Die truc moet je Eefje leeren, vond Mien. - Graag! riep Eefje.

- Het was zóó: De gescheiden vrouw - nee, jullie hoeft niet aan Léo Fall te denken, ze had 'n dochter van zeventien - mevr. Weber dan (een achterkleindochter van Carl Maria) had kaartjes voor 'n volksvoorstelling in de opera gehaald. Ze was er om zeven uur heen gegaan en had 'n uur in de *file* moeten staan. Ze had er twee, één voor mij. De onderwijzeres naast me had zich

verslapen en geen plaats meer gekregen. Toen vond ik, dat zìj als Zwitsersche er meer recht op had dan ik als vreemdeling. Ik bood haar mijn plaats aan. Het offer was niet groot; ze speelden iets dat me niets kon schelen: La Fille du Régiment, geloof ik. Na veel aandringen nam de schooljuffrouw aan en door die slimme zet ben 'k in eens geweldig getapt geworden.

- Was 't berekening van je? Dat valt me tegen, zei Mien.

- Nou, dat zal 'k niet zeggen. Maar 'k heb er toch door geleerd, dat je in 'n vreemde omgeving iets moet doen, om de menschen te veroveren. (- Zoo? zei Eefje.) Het gaat niet van zelf. Vooral de oude moeder der pensiondames, die erg geréserveerd was, werd toeschietelijk en gaf me 'n pluimpje: - Meneer, 't is niet meer dan billijk, maar heel weinigen zouden 't doen.

- En uw kamer, was die ook prettig? vroeg Eefje verder, om over 't geval heen te komen.

- Eerst wel, luxueus zelfs; maar te duur voor mij. Later kreeg ik die van 'n teringlijder die weg moest. Erg simpel, geverfde vloer en matten stoelen; maar 'k betaalde ook minder.

- 'n Teringlijder? daar zou 'k nooit in willen! riep Eefje. (Ze was inderdaad al weggebleven, toen Mien griep had.)

- Daar heb ik niet aan gedacht; ik was nog jong en geloovig. 'k Heb de zieke man zelfs aan z'n bed bezocht; ik bracht z'n collegeboekje naar z'n vrinden, om 't te laten teekenen. Hij was student.

- U was heerlijk in de beweging, zei Eefje, ik zit altijd alleen.

- Ik nam ook geen privaatles, daar had ik geen geld voor (Mien trok Steven aan z'n mouw); ik volgde 'n cursus aan de universiteit. Daar ontmoette ik allerlei lui; ook 'n blinde, die 'k eens naar huis bracht, *bras dessus, bras dessous* door Lausanne heen. Ze heeft me later in haar asile geinviteerd; erg interessant.

- 'n Mooie blinde? vroeg Mien.

- O nee, maar erg goedhartig. Ze had geroken, dat ik niet rookte en toen bracht ze chocolade voor me mee. 'k Gaf zelfs Fransche les, ging Steven voort, aan 'n Oost-Pruisische landjonker die als reserve-officier van z'n paard was gevallen. Hij was soezerig en daarvoor naar Zwitserland gestuurd en te traag om naar de stad te gaan. Dolblij, dat hij in 't pension les vond, hoewel ik pas uit Holland kwam.

- En ging dat goed? vroeg Mien ongeloovig.
- We schoten niet erg op, maar 't lag aan hem. 't Interesseerde hem niet. Wat ik hem 's morgens verklaarde, radbraakte hij 's middags: - Vous piquez la littérature? vroeg hij aan tafel.
- In plaats van: Vous vous piquez de? moest Eefje even haar Fransch luchten. U verbeterde hem toch? Dat doen ze mij nooit.
- Aan tafel? Waarachtig niet. De les wat dan uit. Hij sprak ook van *souliers aux ongles* voor Chamonix; er zou geen eind aan gekomen zijn.
- Hebt-u de troep van 't Scala uit Milaan gehoord? vroeg Frits, die de lespraatjes begonnen te vervelen.
- 't Was ons te duur, zei Mien.
- Paljas en Cavalleria, prachtig! zei Eefje.
- Hoe kon u dàt kiezen, riep Frits, terwijl de *Barbiere* en Cimarosa op de tournée stonden.
- Is dat zooveel mooier? vroeg Eefje.
- Zuivere meesterwerken, vooral in 't oorspronkelijk, zei Steven.
- *Matrimonio segreto,* goddelijk, riep Frits vol geestdrift.
- Paljas en Cavalleria had ik nooit goed gehoord; de tenoor was prachtig, hield Eefje vol.
- ‘D'un goût douteux’, stond er in de krant.
- Nou ja, die Fransche smaak. 'k Heb laatst dansjes voor onze meisjes gespeeld, leidde Eefje 't gesprek af, ze hebben me 'n mooie cyclamen gegeven.
- Dat 's erg aardig, vond Mien.
- Uit dwaasheid had ik 'n malle rekening geschreven:

Voor Uw Edele's dansmuziek gespeeld,
per uur zooveel:
1½ uur bedraagt zooveel:

Toen hebben ze allemaal wat bij mekaar gedaan voor 'n potje bloemen.
- 'n Lief idee, zei Mien nog eens.
- Van de rekening? vroeg Steven. Mien zei niets, keek hem verwijtend aan.
- In Ouchy moest ik elken dag 'n half uur spelen, voor de dames, na 't eten. ‘Oh monsieur, s'il vous plaît!’ Maar 'k heb nooit iets gekregen.

- U hadt óók 'n rekening moeten schrijven, zei Frits zacht.

Intusschen dronk Mien bij vergissing Eefje's kopje leeg, dat naast 't hare stond. Zoodra Eefje 't zag, begon ze onbedaarlijk te lachen. Ze sloeg heelemaal dubbel, schouderschokte, trok 'n ronde tuit-mond. Toen Steven haar streng aankeek, hield Eefje niet op; ze vond dat ze er recht op had, zoo te lachen. Maar 't geluid werd leeg en klankloos: aardappelen, rollend langs 'n zoldertrap.

Frits werd bleek en keek op z'n horloge; zei, dat hij naar 'n lezing moest, verslag geven. Eefje had om tien uur een taxi besteld, in de hoop, dat Frits mee zou rijden. Toen hij weg was, stokte het gesprek. Eefje begon over 'n steelpartij in de kostschool; de bankbiljetjes verdwenen alsof 't niets was, van haar een van zestig. Men verdacht de secondante, dochter van een armen zendeling.

- Echt vervelend, zei Mien.

- Ja, daar had ik meer pleizier van kunnen hebben. En 'n gedrukte stemming! We zijn allemaal verhoord door de politie. Aanklacht tegen onbekende. Maar ze ontkent en de diefstallen gaan door.

- 'n Mooie boel, zei Steven.

Eindelijk was 't tien uur. De chauffeur belde, Eefje vertrok.

- Mien, hoe kwam je er bij haar kopje uit te drinken? Wilde je Frits afschrikken?

- Dat niet, zei Mien rustig, maar hij moest het toch wéten. Kan hij er tégen, zooveel te beter.

- Dat lijkt er niet erg op, hij is op de vlucht gegaan.

- Naar de inhoud heeft Eefje toch meestal gelijk; 't is de manier waarop.....

- Wie de vorm niet heeft, heeft ook de inhoud nog niet. ‘Form of the form: my soul’, zegt Frits.

- Jullie bent te lang hier, om Eefje nog goed te waardeeren.

- Mogelijk; maar zij is ook niet goed Hollandsch.

- Ze verdedigt Holland altijd.

- Woorden, die zich niet in daden omzetten. Ze laat iedereen handenvol geld verdienen, alleen voor Hollanders heeft ze niets over. Was ze 'n paar maanden bij mevr. Beversen gegaan, die 't zoo broodnoodig heeft, dan was alles beter gekomen. Die was met haar opgetrokken, tot ze wat gewend was; dan had ze verder kunnen zien. Maar nee, 't was niet dàt!

- De meubels en het uitzicht bevielen haar niet.
- Juist. Dat zou 'n Duitscher nooit doen: bij 'n vreemdeling naar de vijfde verdieping gaan, terwijl beneden in 't zelfde huis, 'n landgenoot honger lijdt. Dat 's Duitschland's grootheid en ons verval.
- Weet je, Steven, Bep zegt, als Eefje zoo lacht, is 't 'n teeken dat ze nog zenuwachtig is. Jullie hebt veel gezegd, dat niet prettig voor haar was.
- Er is niet heel veel keus met haar; je zit tegenover het niets, daar kan je duizelig van worden. Zij brengt ons in de stemming, waar zij dan weer zenuwachtig van wordt. Weet je wat, zegt Steven kregelig, volgende Vrijdag blijf ik onverwacht in de stad eten voor zaken.
- Goed dat je 't zegt, dan vraag ik Eefje niet.
- Juist wel, Mien, juist wel.

Verbetering. Blz. 662, 10de regel (vorige aflevering) staat: ‘Daar ben ik’, moet zijn: ‘Daar ben je’, enz.

Dood en leven door Hein Boeken.

Wel dicht bijeen zijn 't Leven en de Dood!
Wat dekt al donkere Aarde in haren schoot!
En toch, schijnt het, het is haar eerste jeugd,
Waarin zij, noodend ons tot al geneucht,
Haar nuchtre schatten komt ons openbaren:
Het teedre groen dier ongerepte blaêren,
Waar adem komt ontwakend door gevaren.....
Van wie? Van wat? O ongeweten ziel,
Waarvan in ons een enkel vonksken viel.
Dat, in ons brandend, ons doet mede branden
Met den gemeenen brand van zee en landen,
Ons naar een samen-gloeien doet verlangen
Van stem met stem, van onzen zang met zangen....
Maar bovenal..... o zijn 't niet kinder-oogen
Dat lichte blauw, dat nimmer nog bedrogen,
Toch weldra zal versomberen in smart?
Maar nu - houd weg al voorgevoel, mijn hart,
Stel open u, o laat diep in u dringen
Al lentevreugd, om later ze uit te zingen
Als balsem ze te storten op all' smart,
Gaêr schat bij schat, die koude en donker tart.

23 Mei 1929.

De inlage op Schouwen
Bezocht tezamen met de vereeniging voor vogelbescherming op zaterdag 1 jan. 1929 door Hein Boeken.

....Nagenoeg aan het einde van onzen tocht gekomen, gleden wij, een legertrein van acht en dertig door de Zeeuwsche landbouwers zelf voor ons, hunne gasten, geleide auto's, de hooge groene Zuider-dijk van Schouwen volgend, de ‘Inlage’ langs. Dit is een uitgestrekt, groen, drassig weide-land, gelegen achter ééne en vóór een andere dijk. Want de ééne dijk was gebleken niet bestand te zijn tegen den drang der wilde, wijde Zeeuwsche wateren, die de Westenwind uit de Noordzee opstuwt.

Op de Inlage zagen we bij het licht der in het Zuidwesten, dus aan onze rechterhand halver wege den hemel langzaam dalende zon een schouwspel, dat de auto's stilstaan en ons, den een na den ander, deed uitstappen: veertien duizend, niet hoog boven den grond wiekende zeemeeuwen. Sterk werden de witte vlerken, met de wolkenloosblauwe lucht tot achtergrond, door de zon beschenen. Toen ik door een kijker keek, zag ik in het groene gras ontelbaar vele witte vlekken. ‘Dit zijn de wijfjes, die zitten te broeien.’ Aldus werd ik ingelicht door degene, die mij den kijker leende.

En ik herinnerde mij, hoe wij dien morgen meeuwennesten, wegens onze komst voor eenige oogenblikken verlaten, van nabij gezien hadden: ze waren met slechts heel weinig middelen, wat dor gras, aangelegd in den grond en in elk nestje lagen drie eitjes, nooit meer, nooit minder. Een vogelkenner deelde mij mede, dat, wanneer men een van die drie eieren weghaalt, de moeder-meeuw er weer een bij legt - wordt ze nog eens op deze wijze beroofd, weer legt ze een ei; na een derde schennis wordt het onzalig gebleken nest voorgoed verlaten.

De meeuwen door Hein Boeken.

De Meeuwen, niet door zwaarte aan de aard' gebonden,
Door wind en eigen wiekslag licht getild -
Wat is 't, waardoor zij toch den trek weerstonden,
Die hen mocht voeren wijd op tochten wild,

Waar zij, door stormen varend of door stilt',
Met blik en snaavlen lucht en licht verslonden
En in de zoete waatren en de zilt'
De nooddruft voor hun leêge magen vonden?

't Is dat elk, wiekend, tuurt op zijn drie-éénheid
Van eitjes met de zwarte en grijze kleuren,
Waarover 't wijfje witte vlerkjes heen-spreidt.
Bebroedend met een zorg, door niets te steuren,
Wat houdt voor hen der wereld heil omsloten,
Tot 't kopjen komt het dopjen openstooten.

Lente door Hélène Swarth.

I.

Door 't zonnig dorp, waar Zondagsklokken luiden,
Den landweg langs, doorgroefd van karresporen,
Waar blauwe bloemen 't bermengras omboren,
Naar 't lentebosch. - Weerom van 't zoele Zuiden,
Doen blijde vogels liefde's loklied hooren
En meidoorns pralen, blank getooid als bruiden
En menglen geur met zoet aroom van kruiden
En adem frisch van teêrgroen lentekoren.

Nu wil ik stil in vol heikruid rusten,
Gedachten bannen, vroom aandachtig luistren
Naar wat de pas ontloken blaadren fluistren -
't Is of hun geuren koel mijn oogen kusten.
Hoog koeplen wolken als beloofde bergen.
Maar 'k wil in 't gras mijn oogen moe verbergen.

II.

Hoe lijkt zoo klein dat paardje in helgroen land,
Een speelgoeddier van sneeuwig wit satijn!
Als windbewogen ranke bloemen zijn
Die kindren, kleurig, dansend, hand in hand.
En avondzon bevloeit met purperwijn
't Framboosrood daakje en zet elk raampje in brand.
En vóor den gelen hemel beeft de wand
Van 't lentebosch met zachte golvenlijn.

In 't landlijk tuintje breidt zijn koepel uit
En tooit zijn groen met fakkels rozerood
't Kastanjeboompje, vroolijk vol geluid
Van slapengaande vogels. Blanke bruid,
Een meidoorn bloeit. Violen staan gepoot.
Een rozerank omlijst mijn vensterruit.

III.

Van zongeel zand en esmeralden graan,
Van blaadjes pril, gekleurd door lentesappen
En hemden wit, die over hagen flappen,
Is blond en groen en blank de lentelaan.

Ontsnapt de ren, door 't golvend koren stappen
Ivoren kippen met haar trotschen haan.
Van elken tak maakt wind een wappervaan
En àl de hemden laat hij vleugelklappen.

In wolkend stuifgoud, zilvrig, flitst voorbij
Een fiets den bruinen hooggewielden wagen,
Waarvan de voerman 't paardje een tak laat dragen.

Bij 't raam, die lijst voor lente-schilderij,
Waar 't wintersch hart wil vrede-honing vragen,
In purpren tulpkelk, donker, plonst een bij.

Zarathustra door Joannes Reddingius.

Voorzang.

Verbeelding, U te kennen is geluk,
het is of heel ons wezen wordt muziek
en oog de schouwer die wijzelven zijn.
Dan straalt het hart gelijk een liefde-zon
en wordt de mensch gezien, dat wonderwezen,
zijn gang door de eeuwen en de worsteling
om vrij te worden, donker te verslaan.

Bij 't dwalen langs een meer, een wijd, schoon meer,
zag ik de zon in kleed van morgenrood,
onzegbaar schoon, het duister was gevlucht
en zegevierend rees de jonge dag.
Het staêge klotsen van het deinend water
tegen den wal was weldoende muziek
en op het meer daar gloeide een wemeling
van zonnevuur, een weg, een gouden baan.

De sterren waren heen, de gouden reien
van werelden, die lichten in den nacht,
zoo schoon van stand en met een eigen glans,
't is of het zilver van het aardelicht
gevonden heeft het hooge hemelgoud.

Bij 't slapen-gaan, stil denkend, hief ik mij
in 't rijk der sterren, zingend een gebed,
zooals men doet als men gelukkig is
en 't leven dankt voor alles wat het schonk
aan Liefde en Schoonheid, of, bij eenzaam-zijn
op 't Licht vertrouwt en kracht zoekt bij de sterren,
als men moet dragen door de dagen heen
iets zwaars van 't lot, dat sterk men moet doorstaan.

Dan is te slapen schoon en bij 't ontwaken
vindt men in zich ál wat men vond te nacht,
toen vrij men was en leefde bij de sterren.....

O schoone ontroering van den morgenstond,
als men ontwaakt en ziet opnieuw het licht,
een rozenbloei, dat zijn de schoone wolken
doorgloeid van vuur en zie, daar is de zon!

Zoo zag ik toen de lucht, de roode zon,
het gouden meer, en wonderlijk bewogen
zong ik een oud gebed van Zarathustra,
dat in mij klonk dien morgen bij dat water,
toen gele en blauwe bloemen, nat van dauw,
bij 't nevel-wijken langzaam zichtbaar werden
en in mijn oogen zonk het gouden licht.

- En al wie eert de onsterfelijke zon,
de goudene, die met de snelle paarden,
vindt kracht om te overwinnen Duisternis,
den geest van den Verderver, die misleidt,
hij eert Ahura Mazda, Heer des Levens,
hij eert de Amesha Cpentas, Zijn Getrouwen,
hij eert, eer-zingend, ook zijn eigen ziel!

Toen klonk een stem in mij dat gouden uur:

O geesten van die sterren, die bezield
door Mazda-zelf, zijn machtig-staêg van wil,
laat mij de zanger zijn, de gouden zanger,
doorvloten van uw glans, uw heerlijkheid,
die zingt één strofe van het Wereld-Epos,
de Liefde-Wijsheid beeldend, die hij vond.
Maakt rein mijn geest, verheldert mijn gedachten,
maakt warm mijn hart, opdat in mijne ziel
het beeld ga leven van dien Zonne-Strijder,
die groot in Iran was, dat oude land,
en moge uw hemellicht het pad beschijnen
van al wie gaan te zoeken naar het Licht!

Eerste zang.

Hoog in de bergen waar men aad'men kan
de lichte lucht en waar de geest wordt vrij,
daar 't immer is of men de Godheid voelt
en men verlangen heeft om stil te zijn
en op te gaan in 't Hoogste dat men kent,
hoog in de ontroerende eenzaamheid der bergen,
staat het schoon altaar van het heilig vuur,
door menschenhand gehouwen uit de rotsen,
met wijs beleid en naar het inzicht diep
van beeldend vormen, 't gouden licht ter eer.

Edel de zuilen in hun stand van rust,
't verloop der bogen, gaand van zuil tot zuil,
een samenstel van steen, de basis breed,
een kubus, smaller wordend bij het stijgen,
met op het hoogvlak een getanden rand.

Wie langs het pad klimt naar het heiligdom
ziet even-hoog de tinnen en den berg.
En immer brandt daar vuur en zijn daar wachters,
bij dag of nacht, die houden hunne waak.

En Zarathustra zelf, dien sterrennacht,
droeg-aan uit een spelonk het droge hout,
en bij zijn schrijden, rhythmisch als in dans,
werd naar de wet der zuivere gezindheid
door 't lichaam 't waarheidsteeken neergeschreven
naar 't heilig willen van den offeraar.

Hij deed een vuur opvlammen in den nacht.
in het gebergt, beschenen door de maan.
En zoo zocht vuur het vuur, der starren glans.

Twee jonge mannen, komend uit een dal,
zij liepen naast elkander op het pad,
hun welbekend en gingen blij als menschen,
die willen weldoen en de moog'lijkheid
van weldoen weten ieder oogenblik.
Al wijder wordt de sfeer van hun schoon schouwen,
hun voelen dieper, grooter wordt hun moed
door dat geluk van geven en ontvangen.
Hun ademhaling is gelijk de deining
van wat als geest gekend wordt door den geest.

O schoone daad van weldoen als men loutert
het eigen wezen, dat diep in ons woont,
wanneer de vlam van zuiv'ren wil verslindt
machten van duister welke als slangen sluipen
en slang-gelijk maken het Godenbeeld,
dat zelf wij zijn en dat vernederd wordt
en langer niet kan rijzen naar de sterren.

Zij spraken niet maar liepen in hun droom
van lichttaal-lezen en van schoon-ontvangen
in evenwicht door 't wonder van dat heil.
Zij wisten de nabijheid van hun Meester
en de ommegang der wachters bij het vuur,
en 't gouden woord van Wereld-Liefde klonk
in hunne ziel en langzaam in diep denken
liepen zij verder langs dat pad der bergen,
en elk dacht stil hoe wezen zou hun weg
door de eeuwgetijden om het licht te dragen,
dat in hen scheen, het leven-wekkend Licht,
en in welk land der verre wereldstreken
elk hunner, na de ontmoeting met den Dood
en hunnen tocht door 't Onbekende Rijk,
zich weer zou weten als een mensch te leven
tusschen geboorte en dood, een spanne tijds,
dicht bij elkaar als nu, saam op één pad,
of wereld-ver gescheiden door den Tijd?

Gewoon te duiken in elkanders leven
wist ieder de gedachten van den ander,
daar elk de hoeder van zijn broeder was.
Zoo liepen zij in 't klare licht der maan
en hunne schreden klonken in den nacht.

Nu schalde niet de koop'ren schapebel
van zwarten ram, die vroeg in de uchtend gaat
het bergpad op, omringd door wol'ge schapen,
terwijl de herder volgt, een vreed-ge stoet,
een levensteeken daar in de eenzaamheid.

Zij vonden Zarathustra daar alleen
in diep gebed, de held're Sirius,
schoon als een zon, vol vrede, rijk aan rust,
die doet de waat'ren vlieten, gansch dien stroom
in 't eindelooze, zoo vol majesteit,
en schoon voor 't oog, een weldaad voor het hart,
hij glansde als goud, volkomen, zonder vlek.
Het was dat uur van sterrenpracht en glorie,
dat hij in droomen opzag in den nacht
naar hoogste hoogten van den heil'gen berg.
naar 't sterrenteeken van de Tweelingen.

Zoo stond hij stil en in zijn droom van licht
doorleefde hij 't mysterie van den Berg.

Wanneer de mensch de liefde van de sterren
voelt als geluk, dat door hem henen stroomt,
en lichter ademt hij door dat erkennen,
dan wordt zijn ziel melodisch als het lied,
dat in hem klinkt en naar de sterren stijgt.
Dat is groot heil, maar Zarathustra was
onder de sterren zelf gelijk een ster.

Toen zag hij op het bergpad, maan-beschenen,
de beide mannen en hun nadering,
hun hooger klimmen en hun even-stilstaan
bij 't hem ontwaren en hun verder tijgen.
Muziek van sterren zong in zijne ziel
en wie daar kwamen zochten die muziek.

En toen zij stonden vóór hun hoogen Meester,
dat oogenblik van onvergeet'lijk heil,
zag hij hen ernstig aan, een blik zoo vast
en toch zoo mild, zoo bovenmensch'lijk wijs,
dat een ontroering gansch hun wezen nam.

En oogend naar de sterren, naar de bergen,
naar aarde's diepten, naar de donk're dalen,
bewust van weten en van helder-zien,
sprak hij het raadselwoord, dat leven draagt,
het gouden woord: - De-zon-te-middernacht.....!

De mannen op de rots in droomen stonden
en 't zinnen-donker week voor 't geest'lijk licht.
Doorzichtig de aarde was door zonnewerking
en in visioen aanschouwden zij de beelden
voor vóór-bestaan en Zarathustra sprak:

- Nu schouwt en draagt in u de heugnis mee
aan wat gij ziet en wat uw licht zal zijn,
wanneer gij staat in diepen, donk'ren nacht.....!

In enkele oogenblikken werd doorleefd
dat diep geheim en toen was ál voorbij,
want aarde's landen werden weder zichtbaar.,
zichtbaar de sterren in de wereldruimte,
in 't eindelooze flonkerend alom.
Zij zagen in het zilv'ren licht der maan
de plantjes tusschen rotsen, zilver-groen,
een waterstraaltje blank in 't bleeke licht.
Zij hoorden weer hun eigen ademhaling
en ieder zacht geluid in de atmosfeer.

Vóór Zarathustra stonden toen de mannen
als broeders hand aan hand en in ontroering
zagen zij dankbaar hunnen Meester aan.
En deze zocht de ziel van zijne makkers
en in den geest zag hij hun weg van licht
in 't land der Perzen met de rozentuinen,

de onmetelijke vlakten van dor zand,
de bergen en de stroomen en de dalen,
weiden met paarden en met horenvee
en waar de mensch bezit van de aarde neemt
door 't sturen van de ploeg, dat schoon geschenk.

Hij zag de zorgen de belemmeringen,
het moeizaam streven, 't eindeloos gevaar,
het nimmer rusten en de verre tochten,
hun liefde-geven en de tegenkanting
van de Ahriman-bezielden en hij wist,
dat slechts een deel der taak wordt afgewerkt
door de getrouwen van Ahura Mazda,
de machtige, de heil'ge Heer des Levens,
in 't tijdsbestek tusschen Geboorte en Dood.....

Hij zag hun weg in verre, verre tijden,
hun nieuw-geboren worden en hun strijd
om aan hun volk te geven wat elk droeg,
de gouden kennis der Mysteriën.
Eén zag hij staan in 't Teeken van de Ruimte,
één zag hij staan in 't Teeken van den Tijd.....

En Zarathustra zag de mannen aan,
die bij hem waren op dat oogenblik,
en noemde van eenieder toen den naam,
den waren naam, die nog verborgen was,
die nimmer nog een mond had uitgesproken.
Elk wist zich ouder door dat woord van wijding,
en wilde zijn een strijder voor het Licht.

En Zarathustra, kennend hun gedachten,
sprak toen het woord van moed, dat ruimte maakt:

- Geweldig als de strijd die wordt gevoerd
tusschen het volk van Turan en van Iran,
het ondergaande in waan en 't rijzende, -
schoon blinkt de dolk, dat edel blank metaal.

Mazda's geschenk, dat leidt tot overwinning,
door een wijs koning omgebouwd tot ploeg, -
zal uwe strijd zijn met de Duisternis,
maar in dien strijd zal groeien uwe moed
en als gij kracht vraagt, zult gij kracht ontvangen,
in wijsheid-weten zult gij voorwaarts gaan,
zoo breekt gij baan voor Hem, die komen zal,
de Machtige, die grooter is dan gij.....

Door het ontvangen van dit lichtgeschenk
voelde elk in zich dat zonnige geluk
van liefde-gloeien voor het Eeuwige,
dat is als zingen, zingen van de zon.....

Toen daalde Zarathustra langs het pad
waar 't maanlicht scheen op rotsen, op de planten,
die zilv'ren blonken in een vloed van licht
en zijne makkers togen met hem mee,
als opgenomen in een werelddroom.

Drie mannen, schrijdend in het licht der maan,
onder de sterren in het land der bergen,
in 't midden Hij, die werd gekend als Star,
in 't Wereldjaar van opkomst en van schijnen.

Tweede zang.

In lang gewaad, omwonden met een koord,
schreed naar het altaar, naar het offervuur,
de koninklijke Ziener Zarathustra,
de Wijze en Held, de Strijder voor het Licht,
uitziend naar 't oosten, wachtend op de zon,
zich voorbereidend tot zijn heil'ge taak.
Achter een sluier was zijn mond verborgen,
naar 't wijs gebod van zwijgen, evenwichtig
en onversaagd, de dienaar van zijn God,
Ahura Mazda, Schepper van het Licht.

Hij wist zijn weg en de verhoudingen
der sterrengeesten en de wereldkamp
van Licht en Duister en de schommeling
van 't menschenhart, dat beide machten kent.

Hel in de scheem'ring laaide vlam bij vlam
waar welgeschikt het hout lag uitgespreid,
de bundels even lang en rein en droog,
terwijl de priesters in het witte kleed
hun handelingen naar het rituaal
wijs-stil verichtten met een aandacht diep
en met dat schoon en heiligend gebaar
van eerbied eindeloos en liefdegeven.
Zij stortten olie uit en blanke melk,
de gouden honig, die de bijen puurden,
de gonzers in de lucht, en 't edel sap
der heil'ge plant en droegen reukwerk aan,
dankoffers bij het rijzen van den dag,
toen de eerste straal brak door de neev'len heen,
zoodat wie buiten was op dat schoon uur
de wereldwarmte voelde van de zon.

En Zarathustra liep in 't jonge licht
met onbedekt gelaat en leidde zelf
den ritus van het vuur, den blik naar 't oosten
en vol van kracht en bij het altaar stond hij
en zag de menschen, die gekomen waren
om hem te hooren, daar hij spreken zou.
't Was of zij reeds aanvoelden wat als kracht
in hem bewoog en wat zou worden woord.
Toen riep hij aan, bezield, de schoone namen,
die rhythmus doen ontstaan, die vrij maakt, vrij,
wie, aardgebonden nog, verlangt naar licht.

Door 't telkens keeren van de duidingen
tot het betreden van het rechte pad
werd ieders hart een wieg voor 't heilig woord.

En Zarathustra sprak de menschen toe
dat gouden uur van machtig samen-zijn:

- Tot menschen wil ik spreken, ik wil spreken!
Nu komt en hoort mij aan, gij, die van ver
en gij, die van nabij verlangen draagt!
Want niet meer zal de vijand overwinnen -
den goeden geest, zoo lang reeds heeft doordrongen
zijn adem van verderf des menschen stem,
des menschen rede, door zijn macht verward!
Maar mijne stem zal klinken, ik wil opstaan
en strijden met dien geest, met dien verderver.
Mijn licht is Mazda, Hij, de Heer des Levens,
en ik verkondig, wat zijn geest mij zegt.
En wie niet luist'ren wil naar deze woorden,
naar ik ze zeg en meen, wordt overweldigd
en onheil zal hij vinden op zijn weg,
vóór 't einde komt der aardontwikkeling!

Zelf mocht ik hooren dit geweldig woord.....!

Ik wil U spreken van de beide geesten,
in 't oer-begin der wereld en van wie
aldus de Heil'ge tot den Booze sprak:

Niet stemmen, Ahriman, onze gedachten,
niet onze leeren, noch de wilsbesluiten,
niet de overtuigingen van ons geloof,
niet onze woorden en niet onze daden,
niet onze wezenheden, onze zielen,
op een'ge wijze saam tot harmonie.....

Ahura Mazda, Hij, de Heer des Levens,
Ahura Mazda, Meester, Hij, van Wijsheid,
Ahura Mazda sprak tot mij dit woord:

'k Wil u verkondigen, o Zarathustra,
de sterkte en kracht, den glans, de macht'ge steun
der heilige eng'len, de geweldige,
groot in hun kracht, hoe zij ter hulp mij kwamen.
Hoe zij mij bijstand boden. Door hun glans
en hunne glorie spande ik machtig uit
dien hemel in den hoogen, rijk aan licht,
die schouwen laat in eindelooze verten,
die overal van alle kanten heen
deze aarde omgeeft gelijk een sterke burcht,
die rijst en rijst, in wonder evenwicht
gehouden door de geesten, vast gegrondvest,
met wijde grenzen en met een schoon lichaam
als licht metaal, heenstralend in drie rijken,
in 't welk zich Mazda hult, o Zarathustra,
als in een kleed, doorwerkt met de miljoenen
van gouden sterren, opgebouwd door geesten.

Ja, door hun glans en glorie spande ik uit
deze aarde, wijd, zij met verre grenzen,
god'lijk geschapen, die de draagster is
van zooveel schoons, die wezens draagt met beend'ren, -
het levend licht-beweeg'lijke en het doode, -
de macht'ge bergen op de toppen hoog,
en rijk aan weiden, rijk aan klare stroomen.....

Zoo spreekt de Heer des Levens door mijn mond
en dit zijn woord zal leven onder menschen
en nimmer sterven..... zoo spreekt Zarathustra!

Aanschouwt de werken van de Heiligen,
de Amescha Cpentas, zij de Onsterf'lijken,
de zeven geesten in wier hooge, schoone
lichamen werkt Ahura Mazda zelf,
zij alle zeven, heilig, één van denken,
zij alle zeven, heilig, één van woord,
zij alle zeven, heilig, één van daad!

Ziet-op in eerbied, in den geest aanschouwt,
en zegent hen en kent het vuur in u,
lichtstraal des Allerhoogsten, die u schiep,
de heil'ge Schepper van den Wereld-Rhytmus,
Ahura Mazda, Hij, de geest der zon!
Hij is de macht, de kracht, Hij is de daad,
zijn Licht zal schijnen in de Duisternis!

Vereert met mij dien schoonsten Held der Helden
wiens naam ik noemen zal in mijn gebed
en geven eer aan zijne groote daden.....

Aarts-engel van de zon, gij schoone Mithra, -
die als eerst geest'lijk engelwezen reest
over het hoog gebergt, de Hara-keten,
verkondigend de onsterfelijke zon
met snelle paarden, gij, die wint als eerste
heerlijke hoogten met dien gouden schijn,
gij zijt het, die van daaruit overziet
het gansche wijde land der Ariërs,
weest ons gegroet, gij groote, sterke Held!

Eén in gebed vereert de machtige,
de goddelijke Zonne-Aether-Aura,
die koninklijk in zich beloften draagt,
die overgaan zal op den Wereld-Heiland,
de machtigst zegevierende van allen
en de and'ren, zijn apost'len, Hij, die brengt
de wereld voorwaarts, die haar overwinnen
doet ouderdom en Dood, bederf, verrotting,
Hij, wegbereider haar tot Eeuwig Leven,
tot schoon-gedijen, tot den vrijen wil.

wanneer de dooden eenmaal weder opstaan,
wanneer de Levende Overwinnaar komt,
die Dood verslaat en door den wil de wereld
in opperst stuwen voorwaarts wordt gebracht.....

Mijn wereldjaar werkt verder dan dat uur,
en als een star zal schijnen in den nacht
dit levend woord - en zoo spreekt Zarathustra!

Elk kent den strijd in zich met Ahriman,
die ál verdichten wil tot één geheel,
zoodat de heil'ge rhythmus wordt verstoord
en geene vrucht van wijsheid wordt genoten.
Weest machtig in uw strijd en overwint!
De geest van de Aarde zoeken zal de sterren,
wanneer de denker draagt in zich de zon!

Zooals wanneer de zon door wolken breekt,
en warmte wordt gevoeld en licht gezien,
in het gebergt waar door de neev'len boren
de donk're ruggen van de ruige rotsen,
eiland aan eiland in een zee van damp,
en vogels, heinde en ver, door 't licht ontwaakt,
aanheffen hun gezang uit zingenslust,
een samenspraak van de aarde met den hemel,
zoo kende 't hart van allen, die daar waren
verruiming-door-geluk en ieder wist
dat hij moest strijden door de dagen heen
om waard te zijn het gouden woord te dragen,
dat licht-doorzongen Zarathustra sprak.

Derde zang.

Een morgen Zarathustra in 't gebergt
met zijne jong'ren waar men zag een dal,
de schemerende toppen in 't verschiet
en waar geluid van water was te hooren.
Hij had een woord van wijsheid hun gezegd
met het bevel van waakzaam steeds te zijn
en waar te nemen 't beeld van Ahriman,
dien vijand van het Licht, dien aartsverderver,
en Mazda's gouden Wereldwoord van Licht
in zich te hooren, 't roepen van de zon.

Zij waren allen stil op dat mooi uur,
genietend van de hooge, dunne lucht
en van de schoonheid daar van de natuur
en zooals rozen in een lentetuin
heel de omtrek maken schoon door haren gloed,
zoodat wie nadert als gelouterd wordt
door 't warm-rood gloeien van die frissche rozen,
zoo had een man, die langs dat bergpad kwam,
wanneer hij open was voor 't licht van geest,
beleefd de schoonheid van die rozenlichten,
die bloeiend-schoone menschen bij die rots.
Maar 't schoonst was Zarathustra, die daar stond
in 't blonde licht wat hooger dan zij stonden.

Zijn rustige oogen, raadselachtig schoon,
bezield en innig met dien vasten blik
van zekerheid en met den wil van strijd,
zij zagen de een na de ander aan en bleven
het allerlaatst gevestigd op een knaap,
die stil-bescheiden stond wat achteraan.
Hij was de jongste van de laatst-gewijden
en zocht naar 't antwoord op een diepe vraag.

En toen nu Zarathustra naar hem keek
dat gouden oogenblik van warm geluk,
toen was het hem of liefdelicht-van-geest
zonnig zijn leven in bescherming nam
en nadertredend raakte hij zijn kleed
en durfde vragen door de klare majesteit
van dat gelaat met de oogen zonder wolk,
daar meer-dan-broeder hij den ander wist.

- Mijn Meester hoor mij aan, ik wil wat vragen,
want vele dagen was ik ongerust,
daar te vergeefs ik door den doolhof ging
van denken en geen uitweg vinden kon
en immer kwam vanwaar ik ging te tijgen.
Daar leeft een vraag in mij, die lang ik droeg
en die als golf mij naar de lippen welt
en zoekt het wijde water van de zee.
Zoo zoekt mijn ziel uw ziel, die alles weet
en welgezind wil luist'ren als een vraagt.
En daarom wil ik vragen, onbevreesd,
want als één weet, dan zijt gijzelf die eene
en van die eene alleen verwacht ik antwoord.

Waar zult gijzelf zijn, Meester, als Hij komt
uit aetherhoogten om een mensch te zijn,
de levende Overwinnaar van den Dood
en voorwaarts wordt gebracht door wil de wereld?

Zooals de hemel klaar wordt na een onweer,
wanneer de flitsen ijlden door het ruim
en donder woedde, zware regen viel
en wind woei woest en huilde door het hout
en dan opeens een felle ratelslag
of alles barst en splijt en 't regen-storten
het weerlicht-trillen en het doffe rom'len
en eindelijk het breken van de lucht,
het lachen van de zon in het azuur,
zoo zag de knaap hem aan met klaar gelaat,

toen deze vraag van liefde had geklonken
in het gebergt, waar 't koele water druppelt
tusschen de rotsen, lavend plant aan plant,
zoodat het weefsel van de fijne cellen
heeft overvloed van vocht en bloemen bloeien
veelkleurig en zich heffend naar de zon.

En Zarathustra stond in 't gouden licht
en lentebloesems sneeuwden op hem neer,
uit hoogten dalend door den wind gedragen,
en blikkend diep in de oogen van dien knaap,
die vol vertrouwen tot hem had gesproken,
klonk uit de diepte van zijn diepste zijn
dit woord van zekerheid en god'lijk weten:

- Dan zal ik zijn in Hém en Hij in mij.....!

Zooals wanneer bij 't gaan door een woestijn,
door 't roode zand, bij 't gloeien van de zon,
of in den nacht, bij 't glanzen van de sterren,
de karavaan vindt water in de oase,
zoodat wie komen van een verren tocht,
zoo vol gevaar en van zoo langen duur,
van rust genieten en van veiligheid,
zoo vloot de vreugde van een nieuw begrijpen
door het schoon leven van dien jongen knaap
en zijn gezellen, die daar bij hem waren,
ook zij verstonden 't woord, dat had geklonken,
daar zij als broeders kenden éénen geest.

Eén oogenblik van opgenomen worden
in de Verbeelding van een Wereld-Ziener,
begrepen zij de duiding van zijn woord,
het cosmisch werken van den zonnegeest,
gedragen door het lichaam van een mensch.

Zij waren in hun droom aan de aarde ontvoerd
en namen waar geweldig beeld na beeld,
de wereldmachten, Licht en Duisternis.

In 't heiligdom van 't hart waar klinkt muziek
en waar het allerschoonste wordt bewaard,
dat ooit men vond bij 't tijgen door den tijd,
daar klonk een stem: wees in het dragen groot,
O Meester van ons allen, Zarathustra!

Zooals een wolk kan glijden vóór de zon
en aarde's beeld wordt donker, noodweer dreigt
en de atmosfeer wordt anders dan zij was,
zoo zagen zij het Ahriman-fantoom,
die schrikgestalte, dreigend met vernieling,
fantastisch als een vleermuis, vleugel-slang,
een wolk, een dier en dat is de Verdelger,
dat dier, die wolk, die vleermuis, warrel-grauw,
en zijne werken waren als de nacht.....

- Volgt mij! klonk toen het woord en Zarathustra
beklom het pad in droom van wereld-schouwen
en ruimte makend door zijn wil van vuur.

Hoe zonnig-blij kan moeder aarde zijn,
als een rechtvaardige, van licht vervuld,
onder de menschen toeft gelijk een mensch.
Een stroom van leven rilt door hare leên
en hare liefde leeft in 't lied der stroomen
en waterdroppen, op een plant gespat,
zijn hare tranen, tranen van geluk.

Een adelaar werd in de lucht gezien,
heenwiekend naar de verre, hooge toppen,
onwankelbaar, groot-machtig in hun stand.

En in een dal bij eene bergrivier
een os de ploeg trok door 't braakliggend land,
gestadig schom'lend onder 't voorwaarts gaan,

geleid door een stoer man, die hield de teugels,
staêg stappend en de hand aan 't gladde hout.
Zoo gingen zij al zwoegend verder, verder,
en langer werd de vore in 't gouden licht.

Een ruiter kwam gereden langs een weg
en vlugge geitjes, door een knaap gedreven,
wit en wit-zwart, beklommen eenen berg.

Houthakkers zag men werken op een heuvel,
begroeid met wouden en zij stonden daar
op de open plek in 't gouden licht der zon
en rhythmisch was hun arbeid heel den dag.
Talhout na talhout wierpen zij omlaag
met breeden zwaai tot waar een rotsblok rees,
eenmaal gestort, dat machtig tegenhield
wat door de luchten daar kwam aangesuisd.
Daar klonk gekletter telkens na een slag.
En toen zij alles hadden neergeworpen,
kwamen zij af en grepen naar het hout
en wierpen weer en zoo van plaats tot plaats
kwam 't hout der hoogten veilig in de dalen.

De kolenbranders stookten hunne vuren
waar groote steenen lagen uitgespreid
bij 't slingerpad, dat langs den rotswand liep,
bij een rivier met hare vlugge golven,
die rustloos zingend gaan, zoodat muziek
de lucht vervult, een lied, een melodie.

Dan een woestijn, een oord van eenzaamheid
en troosteloos, de barre woestenij,
met in de zon de paarden, de kameelen,
de mannen en de vrouwen, de nomaden,
de kudden schapen, tijgend door 't dor zand,
langs opgewaaide heuvels, voort, al voort,
tot men bereikt een streek waar water is
en in 't groen veld de kudde weiden kan.

En elders bij de huizingen van menschen,
van steenen opgebouwd dicht bij een berg,
dreef eene vrouw een stoet van ezelinnen
door 't veld waar gras gemaaid was en zij liepen
grijs in de zon en waadden door een stroom,
achter elkander zonder wankeling.

Ook werden kind'ren in een wei gezien,
die kwamen aan, gestalten in warm licht,
kleine figuurtjes bij de hooge bergen.
Zij plukten vroolijk bloemen, vlochten kransjes
en als een kindje had haar kransje klaar,
dan riep het een vriendin om het te passen
op het zacht-lokkig hoofd en dat was vreugd.

Een liedje zongen zij bij 't verder gaan
en 't was of gansch de ruimte werd een oor,
dat luister-stil opving het teere lied
van Aarde's hoop en hoog in aether-zeeën
was stralenglorie - in de wereldruimte,
de Vourukascha, Wereld-Oceaan.

Betwistbare definities door Maria Favai-Kievits.

Een kunstenaarsziel: Het snelst ontstemde instrument.
Illusie: De wolken spelen krijgertje met elkaâr.
Eenzaamheid: Ik zie in jouw oogen, dat je de mijne niet ziet.
Liefde: Een bloemblad in een spinneweb gevangen.
Slaap: De vriend, die je met rust laat.
Plicht: De oude kennis, die altijd gelijk moet hebben.
Berouw: Een woekerplant zonder bloemen.
Zelfbeheersching: Een vorst, die zijn eerste onderdaan is.
Schaduw: Balsem voor de oogen, alsem voor het hart.
Gramofoon: Muziek in blik.
Verwaandheid: De paddestoel tegen den eik: ‘Jij kunt niet in mijn schaduw staan.’
Kunst: Voor een kunstenaar geen kunst.
Dankbaarheid: De interest der niet te voldoene schuld.
Nacht: De tooneelbestuurder, die de décors vereenvoudigt.

Hélène aan Ronsard door C. Tielrooy-de Gruyter.

Als 'k oud zal zijn, zal ik u zóó gedenken:
Niet wilder dan de branding aan de kust
De landen neemt, kon ik mij aan hem schenken,
Nooit inniger heeft vrouwenmond gekust;

Naar alle werelden heb 'k hem ontvoerd,
In cirkel van omhelzing dicht gesloten,
Maar slechts in droom heb ik hem aangeroerd:
Op aard wordt elk vereenen stukgestooten.

Bij 't vuur zal 'k luistren hoe de wind de blaren
Van doode rozen schudt en niets wil sparen,
En krakend breekt het dunne, dorre hout.

Dan zal, wanneer 'k uw naam weer heb verstaan,
De draad slechts bevend door mijn handen gaan,
En de andren zullen zeggen, ze wordt oud.....

Verzen door Elisabeth Reitsma.

Een en dezelfde...

Eén en Dezelfde zijt Ge in alle tijden,
Aan elken naam ontgaan, elk beeld ontstegen -
Sinds de Druïden U hun offers wijdden
En runen spraken van Uw tooverwegen -
Sinds Mozes U in storm en weerlicht beidde
En voor zijn volk Uw woord vroeg en Uw zegen -

Sinds men verdoken binnen flikker-wanden
Der Katakomben Uw geheimen preekte,
Sinds stille priesters U hun wierook brandden
En ketters U in vlam en folter wreekten -
Sinds in den rooden gloed der Oosterlanden
Men Aton eerde of tot Allah smeekte -

Sinds men tot koel begrip U wilde leiden
En U in lasso van gedachten vangen
Om U als Het en Logos te belijden
En U met 't kleed der wetenschap t' omhangen
- Eén en Dezelfde zijt Ge in alle tijden:
De laatste toevlucht en ons diepst verlangen.

Het spiegelbeeld.

In vreemde stilte tot mijzelve keerend,
Zie ik in tijdstroom 't eigen beeld weerspiegeld,
Dat danst en duikt en op de rimpling wiegelt,
Met schaduwen rondom, het water scherend.

Ik roep mijzelf met wijde, spraaklooze oogen
En vind geen rustpunt voor mijn vlucht van droomen:
Wie ben ik en voor wien ben ik gekomen,
Wat houdt mij hier zoo wonderlijk bewogen?

Mijn beeltenis vervloeit in 't stroomend water
En 't vloeiend water stroomt mijn beeltnis over -
't Verliest zich in al duizelender toover
En mijn verlangen fluistert: later..... later.....

Oude brieven.

Uit d'oude brieven waait een zoete geur
Van bont verlangen en geluk mij tegen,
Als zag ik plotsling door een open deur
Een blijde tuin, in zomerzon gelegen.

En het is vreemd te denken, dat de dood,
Dit hart verstilde, dat toen droomde en wachtte
En dat de dagen, die vervulling brachten
Reeds lang verbloedden in hun avondrood.

Ach, het is schoon om, met het hart wijd-open,
Te bloeien in der liefde zonneschijn,
't Is schoon om te verlangen en te hopen,
.....Maar schooner is het wellicht dood te zijn!

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDXLII.

'k Zing durend: alles voel 'k subtiel nu. Zielvol-Waren,
Hun levend Wezen diep-in tastend, weten: Déze is echt,
Die ging stil voort, als sterke, vroede Werker, recht-en-slecht,
Van de eerste al-om gesmade en dies zoo bitter-zware jaren!

Om altijd méér precies des Aanzijns Weemling aan te staren
En hoog vaak hief hij Waarheên, ook voor latere eeuwen hecht,
Als Memnonszuilen zingend, luid getuigend 't zuivre Recht
Der vrije Ziel, te zien in 't oog van Raadslen, die bezwaren.

Laas, ginds vliegt laag men in vlak-roddlend babblen, daar bedaren
Niet laat zich 't wilde zelfgevoel van ijdien, die als Knecht
Staan van bedachte Stelsels, die als woest-gezweepte baren
Zuigen ten Afgrond dees beschaving! 0, mijn Geest, dies vlecht
Kalm voort aan wijde Zijnstaak, om heel eenzaam te vergaren
Wat de Eeuwige Eenheid U als de Eenge Waarheid zeide en zegt.

CDXLIII.

Faalde ooit 'k? Mijn Zielswil blijft de onwrikbre Ziener, tot 'k verging,
Als knaap al voelde ik, dat 'k leef sterk door Wezendheên, die stijgend
Getrouw me omhoog, wijd-lievend, wijslijk-pijnigend, nooit zwijgend,
Zoolang 'k hier zwoegend denk, gewierden me. O, wen 'k denk of zing,

Hoor 'k fijnst mij 't Allerpuurste opstuwen, tot ik 't stil ontving.
Mijn sterke Geest, ik had zoo graag, dat 'k zag de Waarheid, krijgend
Glas-klaar u vóór mij, maar dat zal op 't Eind eerst zijn, wen nijgend
Als Waan, mijn lijf vergaat, en 'k zalig, vrij van 't blind gedring

Der Weeznen, vaag verzwier in de Eenheid. Kalme siddering
Schreed dees zuivre Eigente doodstil steeds voort. Klein kind, steeg 'k hijgend
Half-stervend uit Zijn's Stilte, en lievend, schoon krachtdadig dreigend,
Waar 't noodig wierd, hield 'k sterk en streng mij, dus bleef Vreemdeling,
Schoon goed-vertrouwbre, op de Aard. Och, 'k weet, als Noodlot's Wisseling
Me eens neêrsloeg, zal men dwaas weer kaaklen. Doch niets lijd 'k dan, zijgend.

CDXLIV.

'k Voel Weemoed soms om veel wat vlood, maar met zóó'n vreemde Pijn,
Wijd-uit, dat zij haast Vreugde schijnt. Ik zit, als Ziel, gedwee den
Golvenden griezel mijner Levensziening, diep doorleden
Tot heden, dóór te voelen, heel gelaten. O, de lijn

Mijns innerlijksten Meenens, Peinzens, Willens, sinds 'k als klein
Kind, zocht mijn Weg al, kalm verlangend: stil mijn smalle leden
Bleven, energisch-stug, op straat gaan, als mijn makkers gleden,
Vlug, ver door alles heen, om dan te keeren weer naar mijn

Stroef-lachend Knaap-zijn, dat zij lijden mochten, daar mijn fijn
Zich werend Kinderhart hun schelen kon, lijk heden
Ook steeds de puur-gezenuwden, wijd-geestlijken, die meden
Van zelf, in doen en denken, 't droog-banale, 't rijk gedein
Slechts volgend van hun eigen Diepte, mij verstaan. 'k Ben Rede,
Die diep-forsch voelend duikt en denkt, verachtend elken schijn!

CDXLV.

Velen, die 'k peilde, als Vagen reeds vergleden: 'k hoon hen *niet:*
Zij moesten, lijk zij deên, doen, fiertjes boelend met de ondiepe
Weemling van daagsche schijnen, daar hun slappe geestjes sliepen.
Praktisch slechts wakker, voor 't Een-Wijdste, In-verste, lijk 't mij biedt

Zoolang 'k nu leef en streef gestaêg, Zijn's Stuwing. 'k Weet me een Riet,
Dat stil beweegt op Stem des Zijns: 'k voel ze als mijn eigne. Piepen,
Want lief-zacht doen met vlotte Vaagheên, haatte ik staêg: wen riepen
Niet zwaarste Ontroeringen, die ruischten door mijn Geest, als Lied,

Stug zweeg 'k, ofschoon onnoozle Waners rad, met nijdig zwiepen,
Dan àl wat 'k schreef en deed verguisden..... O, die vlakke Typen,
Die eens zoo raasden, maar thans slapen als een effen Vliet!

Alreê me, als jongling, schold men, dat 'k niets waard was. Doch geen Piet,
Astrantlijk-valsch, dof-leutrend, wou 'k ooit worden. 'k Schrijf wat schiepen
De onzienbre Zwieringen, en toon dies wat geen ander ried.

CDXLVI.

O, ziel-en-leden, die diep-schrikkend plots omschemerd wierden,
Toen Reyffert's steevge hand, vreemd-rukkend, me uit de Holte hief,
Onwillig reest naar 't Aanzijn ge. Och, veeg-teêre, waar 't mij lief
Geweest, te blijven in die Nauwte, als Wrongel stijf-gespierde

Vaag-stervendheid, die zweeg. Men keek, of 'k leefde: de oogjes kierden
Doch flauwste glans niet glom er. Aarzlend, lieden, zonder grief,
Klein-klagend, lispelden: ‘Een lijkje blijkbaar’..... Doch, wa' blief?
Krijschend, luid snerpte opeens, uit Keeltje, scherpe kreet: dol gierde

Geschrei, door Kamer, en 'k vertrok mij smartlijk-woest, want vierde
Mijn Zijnspijn hooploos uit. Bezorgden grappigden: ‘Zóó'n vief
Gegil uit bleeke Kilte lijkt een Wonder’..... Ach, zóó mierde
Ik óók in 't latre Leven, schijnbaar-hard, diep-in wijd-lief.
Schoon nijdig-tergend, om mij heen, Ondiepren schamper tierden,
Ja, duwden me, eender bleef 'k: eenvoudig, met geen schijn 'k me ooit sierde.

CDXLVII.

Wat hebt ge aan alles, wat gij zaagt en liefdet, Ziel, gehad?
O, 'k voelde als stil-zwaar kind reeds, (dat wou puur zijn, dus geschrokken
Onmiddlijk neerzag op kwâ-willinkjes, die pijnlijk trokken
Ook door mijn mijmerende hersentjes, om dit of dàt

Te doen, waar 'k door kon voordeel krijgen), een ik-weet-niet-wat
Voor rijzende aarzling: 't werd me op eens, of groote, doffe blokken
Hingen aan al mijn leden, en wat eerst mij scheen te lokken
Als heerlijk, deinsde als lage Waan. Zóó ging 'k ook voort op 't Pad

Mijns verdren Levens: dwazen zeî'n, dat 'k slap was, wijl 'k nooit rad
Greep naar wat plotsling lokte, maar veel liever peinzend zat
In leelijk-burgerlijk gemeubelde studentehokken,

Waar 'k in al vragen gravend, vele mooglijkheden mat,
Totdat 'k mij klaar geworden, met mijn's Geestes steevge lat
De schapen van mijn Peinzen strenglijk scheidde van de bokken.

CDXLVIII.

Al wat 'k, stil-wetend, zag en dacht wierd zwaar verduurd als deze
Gedichten, die van-zelf 't fijn-diepste Deel der Ziel mij schrijft.
'k Leef stil, als Geest, wiens Kracht streng-logische Eenheid bleef en blijft,
Oer-eigen denkend, Die volledig gaf en geeft zijn Wezen.

Aan alles wat Hij hartsdiep wrocht en doet steeds, tòch misprezen
Door Waners, die dwaas-ziende, zijnslang mij misdeên. Gestijfd
Door vreedgen Wil, was kind en knaap, 'k mijzelf al, broos-gelijfd
Maar puur-uit strevend, eer een psychisch-stoere dan een vleeschen.

Schoon verre Weemoed om dees Aanzijn's Chaos mij beklijft,
Ga 'k, weenend nooit, sterk-streng door 't Leven voort steeds, niet verwijfd
Noch ruw. Och, diep-in worstlend, heb 'k gedweelijk me opgeheschen,
Sinds mijn fijn-pijnlijk lijdend Jongenszijn steeds dwaas bekijfd,
Naar Eelste Waarheid, Hoogste. Gevend schaarsch om wat gerijft
Den Velen, blijf 'k standvastig werkend stuwen, diep-ziend lezen.

Literaire kroniek
Het een en ander over mijn innerlijkst weten en in verband daarmeê, over de allernieuwste Nederlandsche poëzie door Willem Kloos.

(Letterkundige almanak: Erts. A.J.G. Strengholt. Amsterdam, 1929.)

Iedereen, die stevig in elkaêr zit, doch tevens fijn-geörganiseerd is, weet dat de beweging van het bloed door zijn aderen wel regelmatig, maar tóch geenszins, als wierd zij veroorzaakt door een onlevende machine, gestrenglijk-eender voort blijft gaan.

Gebeuringen buiten den normalen, want kompleten mensch om, die deze plotseling gewaarwordt, en die hem geenszins zoo volslagen kalm, want onverschillig-koel laten, als vielen zij heelemaal niet voor, brengen eene, zij het dan ook uiterst geringe wijziging teweeg bij hem in het tempo van de strooming dier wel alledaagsch lijkende, maar niettemin tamelijk kurieus-doende vloeistof, die zich door alle weeke deelen van ons lichaam voort blijft stuwen, precies als streefde zij ergens heen.

En nu kan ik er natuurlijk wel geenszins over beslissen, hoe het met mijn medemenschen daarbij toegaat - want wàt weet eigenlijk de eene sterveling van den andere, dat zóó volstrekt-zeker kan heeten als dat tweemaal twee is vier? - maar daar ik nu stellig reeds zestig jaren of langer, naief want geheel en al van zelf, en toch tegelijkertijd allernauwkeurigst en intensief alles, tot in de kleinste bijzonderheden, van mijn eigen geestelijke en, daarmee in nauw verband, ook van mijn lichamelijke organisatie - ik bleef daaronderdoor toch altijd levensflink en frisch - heb gâgeslagen, zoo dikwijls ik, van binnen-uit, den geheimzinnigen aandrang daartoe voelde, kan ik hier met mathematische zekerheid mededeelen

wat ik in mijn zich nog altijd jeugdig-voelend lichaam gewaarword, als ik uit allerlei spontaan-energisch opstuwende subtiliteitjes van mijn innerlijksten geest afleid, dat ik nu dichten zal kunnen gaan, ja verplicht ben dat te doen, omdat mijn diepere Wilskracht, die ik gewend ben, mijn Psyche of mijn Ik te noemen, dat dringend verlangt en mij dus er toe noopt.

Welnu - en ik zeg het thans volgende natuurlijk geenszins om mij, als tegen de klippen aan, interessant te maken - iedereen, die mij persoonlijk goed kent, en buitendien verstandig, dus eerlijk is, kan weten, dat ik altijd van heel andere aangelegenheden als mijn eigene vervuld ben en dat ik dus bijna nimmer over mijn alleen door mijn daaglijksche omgeving gezien en geweten persoonlijk mensch-zijn spreek.

Van ik-zucht, dus ook van baatzucht, zoowel als van mijn persoonlijke Eigenheid en mijn innerlijkste kracht in voor mij niet principieele kwesties geldend maken, ben ik, tot mijn genoegen, altijd vrij gebleven, evenals van zelfbehaaglijkheid, en ik deel dus de hier nu volgende op zich zelf beschouwd onbelangrijk schijnen kunnende bijzonderheden uitsluitend mede, omdat ik hen noodig heb, daar zij als lid moeten dienen in mijn beslissend betoog omtrent de vraag wat eigenlijk vers-rhythmus is en waar die rhythmus zijn eersten oorsprong in vindt. Ja, duidelijker en indringender, dan dit gewoonlijk gschiedt, zal ik hier de geaardheid en de bron doen kennen van de geheimvolle muzikale golving, waardoor de woorden van elk waarachtig gedicht als zingende geluiden - wat zij toch óók zijn - bij elkaêr gehouden en gedragen worden en die de rhythmus wordt genoemd.

Het volgende is een feit: ik merk, dat ik verzen kan gaan schrijven, want dat ik er in de zuivere stemming voor ben, zoodra ik in het gedeelte van mijn linkerarm, dat van den elleboog naar beneden, dus tot aan den pols gaat, een andere als de gewone bloedstrooming vlak onder de huid bespeur, die eenigermate den indruk op mij maakt, alsof de aderen daar een beetje meer gespannen wierden, doordat het bloed er tegen aan gaat drukken in zijn drang om een klein beetje sneller te gaan dan het gewoon is te doen. En tegelijkertijd met dien gewijzigden bloedsloop daar, dus aan den kant van het lichaam waar het hart zit, is het me, alsof een

eensklapsche elektrische overal lichtende vonking door mijn in gewone omstandigheden wel veelverscheiden, schoon vreedzaam voelende, zoowel als, door de bank heen, over al het mogelijke en onmogelijke nadenkende hersens prettig, maar toch een beetje verontrustigend te wiebelen begint. Ja alles schijnt daar dan in die hersens méér opgewekt-levend, dus virtueeler en tevens naar klaarheid hakend te worden: moeilijke vraagstukken en kwestietjes, waar ik in vroegren tijd geen oplossing voor wist te vinden, hoezeer ik er ook ingespannen over peinsde, lijken mij, in één moment soms, heelemaal als doorglansd, en de op die manier mysterieus-geslaagde ontraadseling er van rijst tegelijkertijd voor mij omhoog in goedklinkende woorden, die zuiver weergeven, wat in me omwoelde, vóórdat ik het nog precies te zeggen wist; en van tijd tot tijd rijst er dan ook een beeld, dat, ik weet niet van wáár gerezen, het diep-in mij wakende en nooit geheel en al gesloten oog van mijn innerlijksten geest verrast.

En tegelijk met dat eigenaardige, buiten mijn daagschheid omgaande proces, meen ik in mijn verste Eigenwezendheid, dus als op eindeloozen afstand, maar toch ook heel dichtbij, een tot onreëelheid toe allersubtielste, doch toch ergens bestaan-moetende muziek te vernemen, die zich echter geenszins doet kennen als wezenlijke tonen, maar alleen als een zachte trilling in mijn borst, een trilling, die geluid te worden streeft. Ja, eigenlijk voel ik dan niet alleen mijn borst, maar ook mijn heele overige geestelijk-lichamelijke inwendige samenstel als rhythmisch bewogen, ofschoon ik zoo stil mogelijk op mijn stoel blijf zitten, en geenerlei neiging tot opstaan en bewegen in mij bespeur.

Ik ben als heelemaal weg van al het mij omringende, en onverwacht komende geluidjes, uit een ander bestek van mijn woning, hinderen mij dan, zonder dat ik dat echter naar buiten laat merken, even sterk als een plotselinge klap op mijn wang zou doen. Ik begrijp echter, dat die stoornis niet expres gebeurt, en met mijn van kind af mij eigene sterke zelfbeheersching, bedenk ik mij daadlijk, dat dit onvermijdbaar is.

En ten slotte doen die van binnen, uit mijn geest, komende bloedstuwing en adertrilling, die ik in den beginne alleen in mijn linkerarm gewaar was geworden, en die dan naar mijn borst overging, zich ook in mijn rechterarm gelden, terwijl de eerst nog

wat verwarde voelingen en beddingen van mijn hoofd zich als van zelf gaan rangschikken. En haastig grijp ik dan mijn pen, met de rechterhand, die zich opeens daartoe gedwongen voelt, en zich rustig en dan weer haastiger over het papier beweegt, en alsof zij zelve, in haar fijnste zenuwen, de maat van de hierboven reeds aangeduide inwendige muziek gewaarwerd, die ondertusschen wat vaster, dus beter te volgen is geworden, rhythmisch bewogene regels gaat schrijven, die ik, als ik een oogenblik later, weer tot volkomen zelfbezinning gekomen, ze overlees, met mijn dan weer daaglijksch geworden hersens in het eerste oogenblik meestal blij verrast bezie. Heb *ik* dat geschreven, denk ik dan vaak? Hoe kom ik daartoe? Maar als ik het nauwkeuriger bekijk, want heelemaal precies naga, voel ik tot mijn genoegen, dat zich hier in dien kunstig schijnenden vorm van 14 regels met slechts twee van elkaar verschillende rijm-eindklanken, buiten mijn daaglijkschheid om, spontaan gekristalliseerd heeft, wat, toen nog vaag en verward, soms reeds dagen van te voren, een kort moment plotseling door mijn hersens had gezwierd, zelfs als ik op dat oogenblik bezig was, heel andersoortige, want meer abstrakte werkzaamheden te verrichten of volstrekt-alledaagsche dingen te doen.

Zonder het te weten eerst, dus van zelf, schrijf ik nu reeds langen tijd, sonnetten met twee rijmklanken, in plaats van, zooals vroeger altijd bij mij geschiedde, met vier. Ik zelf kwam er pas achter, toen ik het reeds eenige malen had gedaan. Wat, voor mijzelf ook, een duidelijk bewijs is, als ik dat nog noodig zou hebben, dat mijn werk geen voortbrengsel is van mijn eenvormig levend dagelijksch mensch zijn, maar van een voor zich zelf werkende diepere laag, die daaronder, ver daaronder, of daarboven? voortstreeft en die ik altijd bevroed heb te zijn mijn allerdiepste Identiteit, die denkt en dacht voor zichzelve en mij dan meedeelt, wat zij heeft voortgebracht.

Op de hierboven beschreven manier, en zóó alleen, heb ik in alle tijden van mijn leven gedicht, nu eens menschelijk-lyrisch voelend en dan weer breed-wijsgeerig alles aanziend en psychisch-denkend, en mijn binnenste Ziel, om haar eens zoo te noemen, want wat kan zij anders wezen,? schijnt in die 50 jaren van aanhoudend ernstig streven hoe langer hoe meer bedrevenheid gekregen te hebben om zich door alle uiterlijke belemmeringen

heen, toch naar voren te dringen, en mijn hand te doen schrijven wat zij wenscht, dat deze aan anderen kenbaar maken zal. Ik luister bij het schrijven alleen naar wat zij, mijn Ziel, mijn Achtermacht, te zeggen heeft, en zooals zij het mij toeroept in den nu eens zwaarderen en dan weer lichteren gang harer verzen, of in de meer effen-vloeiende golven van haar proza-maat.

En ik zette de onmiddellijk hieraan voorafgaande woorden volstrekt niet in eigengerechtigheid: ik ben met mijn aardsche Zelf altijd een heel bescheiden en eenvoudig-voortgaand mensch geweest, doch wèl voel ik, reeds sinds mijn jongensjaren, geregeld een rustig-stuwende Macht in mijn Binnenste, die mij in moeilijke omstandigheden, altijd hielp, want weten deed: zóó heb je te doen, zonder kleinheid of dwaasheid, want zooals ik je raad, is het redelijk en zuiver. En die Achtermacht - dat ben ik steeds gewaar geworden - is dan ook de Kracht, die mijn zich bewust makend uitdrukkingsvermogen, dus ook mijn hand bestuurt, als ik verzen schrijf.

En bij het schrijven van mijn proza gaat het mij op een natuurlijk wel eenigszins andere, want meer bewust-wetensvol doorwerkte, doch in de hoofdzaak, n.l. het diep-in geestelijk-voelende Willen, overeenkomstige wijze.

Ja, ook als ik beoordeelingen komponeer, hoor ik, al lijkt het op veel verderen afstand dan in mijn poezie, de muziek van mijn allerinwendigsten psychischen rhythmus, die mij in mijn ellendige kinderjaren, als ik mij des Zondags tot mijn geluk, geheel alleen in huis wist, soms onverwacht tot zingen en dansen bracht, zonder dat ik nog kon begrijpen, waardoor het kwam. Ik voelde mij, terwijl ik mijn schoolthuiswerk, een wiskundig probleempje zat na te vorschen, of een opstelletje te maken, en dit eerste klaar was gekomen, of als ik midden in het laatste ophield, omdat ik even na moest denken, over wat ik verder neer zou kunnen krabbelen, ik voelde dan mij soms, herhaal ik, op eens zoo licht als een veêr worden: 't was me, of er een last van mij afvloeide, omdat ik mij plots bewust wierd, dat ik op dat oogenblik om mij heen geen nare menschen meer had en ik bewoog mij dan spontaan snel heen en weer door de kamers, wel tamelijk onvoetig - ik had nooit les er in gehad - maar toch, verbeeldde ik mij, geëlanceerd dansend op de maat van mijn inwendig Wezen, die ik als ver-weg

hoorde, en tegelijkertijd goed oppassend, dat ik met mijn armen of handen niets omstootte, wat op den grond vallend, breken kunnen zou. En ik deed dus wel wild, omdat mij van binnen-uit de lust daartoe te machtig wierd, maar tegelijkertijd bleef ik eenigszins verstandelijk door een anderen drang, dien der reflektie, die met den eerste gelijken pas houdend, gerezen kwam uit mijn Ik.

Deze nuchter-reflektieve eene helft van mijn Wezen, die mij van Vaderszijde gewierd, evenals de onbewust-hartstochtelijke, die ik van mijn arme, want altijd ongelukkige moeder - ook tusschen haar ouders had dezelfde lijnrechte tegenstelling bestaan - als onvervreemdbaar eigendom kreeg - zijn mij de eene zoowel als de andere in mijn verder leven altijd bijgebleven. En daarom ben ik, zóó kan ik het begrijpen, dichter kunnen worden en kritikus, d.w.z. aan den éénen kant, naief en spontaan, zooals de vrouwelijke linie mijner voorouders was, en aan den andere, ernstig-reflektief, zooals de mannelijke voorverwanten in beide linie's óók zijn geweest. De vader mijner moeder b.v., C. Amelse[1)] was een schoolhoofd, dat een 18e eeuwsch-soortig letterkundig leer- en geschiedenisboek liet drukken, en verzen uitgaf in den smaak van het begin der negentiende eeuw, en de moeder mijner Moeder, Catharina Hébert, was een uiterst levendige, gemoedelijk-gevoelige vrouw, die schoon zelf Hollandsche, van half-Fransche en half-Duitsche afkomst was, en een achttiende-eeuwsch Duitsch musicus en komponist als voorvader had. En daar ik in mijzelf een mengeling bezit van de temperamenten dier twee wezenlijk onderling tegenstrijdige menschensoorten, het kalmpjes-nadenkende en het spontaan-hartstochtelijke, ben ik de literator kunnen worden, die ik thans, ondanks een half-eeuwsche spontaan-geuite en hardnekkig-voortdurende tegenstribbeling van rad te werk gaande ondiepe vlotten, toch ten slotte erkend ben geworden, te zijn.

De reeds in 1880 nu en dan in mij opkomende droom mijner jeugd, die mij toen soms daagde uit mijn Onbewustheid, is werkelijkheid geworden, omdat de uit den aard der zaak, boven alles uitzienden, nu reeds 10 jaren lang door hun daden betuigd hebben, dat ik het ernstig meen, en met hoe langer hoe meer kracht, het ernstig ben blijven meenen, door al mijn levenstijden heen, ondanks dat ik vroeger, soms een klein aantal jaren lang, ontstemd door

1) Gestorven in 1845. Zijn boeken bezit ik.

de averechtsche daden van verkeerd-zienden, want intellectsloozen, gelijk zij thans ieder zijn gebleken te zijn, niet zoo veel werkte, als men van mij had verwacht. Of precieser gesproken: ik bracht niet zooveel op het papier, want werken, in den waren zin des woords, dus onbewust-psychisch waarnemen al wat er om mij heen geschiedt of wat ik door mijn rijk-verscheiden lectuur van hedendaagsche en oude geschriften onder oogen wist te krijgen, zoowel als zelf-vindend voelen en peinzen en zien, dát diepergaande soort van werken is nooit bij mij tot stilstand gekomen, sinds ik voor het eerst, als jongen reeds, spontaan tot het besef kwam, dat telkens een beetje verder komende en hoe langer hoe meer alles in Leven en Aanzijn fijn-zuiver voelen en zien gaande zelf-ontwikkeling mijn levensdoel zou hebben te zijn.

Maar, uit den aard der zaak, daar ik nu eenmaal een geboren dichter ben, en dus vóór alles mijn eigen vak in zijn fijnste en waarste Wezendheid geheel en al wou leeren doorgronden, dus weten, heeft het haken van mijn inwendige Diepte naar juist begrijpen en klaar-zien, zoowel als haar-fijn-onderscheidend als proeven kunnen van de rhythmische verbinding van geluiden en óók het haar door de Natuur meegegeven psychisch voelvermogen voor iederen klank op zichzelf haar gediend, om zich half onbewust, dus haast zonder het te weten, te oefenen in het subtiel onderkennen en waardeeren kunnen van het geheel zoowel als van de zuiver geestelijke en de uiterlijk meer zinnelijke onderdeelen van ieder poëtisch gewrocht.

De muziek van verzen, zooals zij in ons gehoor dringt door de meest verscheidene en soms allersubtielste maar toch op natuurlijke wijze gewordene, want door en van uit den allerbinnensten geest des waarachtigen Dichters, spontaan geschapene woordverbindingen met een allerfijnst en allerdiepst geestelijken zin, die muziek zeg ik, die nog iets méér, of in elk geval veel stelliger dan de eigenlijk zoo gezegde muziek van loutere tonen streeft te wezen, die zuivere schoonheid van geluid, neen van zich in melodieus-harmonische zins-stroomingen gelden-doende en dubbele want niet minder zinnelijke dan psychische ontroering, is het ware sine qua non te noemen van alle echte poëzie.

En als men even na wil gaan, hoe het met die woordmuziek gesteld is geweest in onze Nederlandsche vers-kunst van de eerste

tijden tot nu, dan kan men, op den voorgrond stellend, dat woordmuziek de waarachtige, natuurlijk geen louter-zinnelijke uiterlijkheid is en allerminst dus door koel-kunstige verstandlijke knapheid kan te voorschijn worden gebracht, dan moet men, zeg ik, ten eerste erkennen, dat de verskunst der Middeleeuwen, al vind ik haar, vooral in vele liederen, op onderscheidene plaatsen zeer suggestief, want fijn-ontroerend, zoowel voor mijn geest als mijn gehoor, mij toch over het geheel nog te weinig-expressief, want een beetje onverschillig-vloeiend lijkt, wat waarschijnlijk daaraan moet geweten worden, dat ook de gemoederen dier dichters van kind-af gewend waren, zooals ook hun voorouders dat gedaan hadden, om zich stil te bewegen over het egale vlak der traditie, waaronder en ook waarboven uit nog al mogen en willen ontbrak om te gaan en te stijgen als zelfziende Kracht.

In aangenaam verschil met die ons wel prettiglijk gelijkmoedig-aandoende, maar toch ook wel eens een klein beetje eentonig-wordende hoogstens zachtjes op en neer springende effenheid van beweging in de maat der verzen, wat verband hield met die ook vrij effene gemoedsgesteldheid van de menschen dier tijden, toen alle levensgeheimen schier voor ieder ontsluierd schenen uit te liggen: in eenvoudige woorden werd alles heel duidelijk voor ieder uitgelegd en wat men er zelf dan nog niet goed van begreep, werd toch stellig door de priesterschap bevroed, - in schril kontrast, herhaal ik, met die tamelijk simplistische flauw-bewogenheid, kwam in de 16e eeuw de sterkere en diepere en dus ons van heden meer aantrekkende Anna Byns te staan. Zij hield aan 't oude vast, maar de tijd was in beweging gekomen en Zij met hem. Zij leefde van 1494-1575 en kan gerust genoemd worden een groote, want van uit haar sterke Diepte intensief-voelende en haar achteraffe voor Zich zelf werkende Psyche suggestief-fier in haar soms als rhythmische zweepslagen zwierende verzen aan ieder kenbaar-makende vrouw. Ik ken Haar zeker al wel reeds 45 jaren, en dat ik nog nooit haar naam noemde, komt eenvoudig hierdoor, dat het haar-fijn-precies karakteriseeren van belangrijke dus blijvende, zoowel als van minder-diep-in echte en dan ook weer gauw vergaande dichters, zonder daarbij naar den eenen, noch naar den anderen kant over de exakte schreef der eenig-ware Juistheid te gaan, een allerdelikaatste psychische arbeid blijft, zelfs voor

iemand, die nu reeds 50 jaren lang, de aesthetisch-geestelijke bestudeering van alle hem te voren komende Dichters, als een zijner levensplichten, getrouwelijk heeft betracht.

Na den kranigen, maar met zijn woorden en volzinnen als-geworsteld-hebbenden Spieghel, van wien ik niet graag ook maar één kwaad woord zou willen zeggen: ik waag het alleen, te verzekeren, dat ik op tal van plaatsen alleen met de meest ingespannen moeite een deel van zijn eigenen geest in den mijne weet te doen druppelen, al waardeer ik den zielszwaai van zijn heele werk, met mijn binnenste gehoor, als echt, en na den sympathieken Coornhert, wiens omvangrijke voortbrenging in vers en proza als drie geweldigdikke deelen al zeker twintig jaren uitnoodigend op mij neêrzien, als wilden zij mij vragen: ‘och, lees ons toch eens heelemaal door!’ maar hun voor de oogen minder geschikte gothische soort van letters houden mij er meestentijds van af om aan dat verlangen te voldoen,[1)] en eveneens na Jan Baptista Houwaêrt en de dus geheeten Rederijkers, die vaak véel meer echte, zij 't eigenaardige dichterlijke verdiensten hebben getoond, dan de menigmaal bevooroordeelde, want niet genoeg ruim aesthetisch waardeeringsvermogen bezittende 19e eeuwers hebben kunnen of willen erkennen, na al die ten onrechte verwaarloosden vangt het 17e eeuwsche, ook later-eeuwsche Klassicisme aan, waarin Vondel natuurlijk in de eerste plaats onze aandacht verdient.

Ik heb Vondel, evenals ik dit met alle groote dichters doen blijf, altijd ten volle geëerbiedigd met historisch-denkend respekt, en mijn heele leven voelde ik mij dan ook geneigd, om nederig op mijn hurken, vóór hem en bij hem, te gaan zitten, zooals iedere redelijke naneef, indien dit mooglijk waar, bereid zou zijn om te doen tegenover een acht of negen geslachten ouderen voorverwant van hem.

En ik zou dan stil hem aan willen zien, met mijn eigene oogen in de Zijne, en bedaard naar zijn rechterhand, die op zijn knie ligt, grijpend, zou ik hem naar waarheid kunnen verzekeren: ‘Ik heb u lief met een door niets verstoorde bewonderende genegenheid voor Uw Menschzijn en Uw Kunst.’ Maar werd ik daarom

1) Waarom kwam tot dusver nooit een geleerde taalkenner op het denkbeeld, om dezen echt-naïeven en toch denkenden auteur van kommentaren te voorzien, en dan in zijn geheel te laten herdrukken?

getroffen tot in het verst van mijn eigen ziel, door alles wat hij schreef? Dáár kan ik niet zoo heel zeker van zijn. Als ik op het oogenblik niet sterk door nieuwere dichters ben ingenomen, ja een heelen tijd lang niets moderns las, ben ik in staat om met een vredig-subtiel genoegen voor mijn innerlijk gehoor en mijn objektieven smaak de prachtig-fijn veelverscheidene schoon toch gewoonlijk wel een beetje gelijkmatig loopende strooming van zijn versgang ten volle te genieten, en menigmaal word ik dan ook verrukt door breede tooneelen zijner verbeelding, die ik als verre wolkgedaanten voor mij verrijzen zie, terwijl ook nu en dan een luidere of stillere klop van zijn, des dichter's, hart in het mijne weerklinkt. Maar vooral, waar ik dit laatste ondervind, krijg ik soms de psychische dwanggedachte onmiddellijk daarna: Waarom waart gij niet altijd zoo innig, niet zoo geheel en al en vol-op uw eigen innerlijk-hartstochtelijk menschelijk Wezen volgend, om het geheel en al uit zich zelf te laten opstreven en beelden, zooals het in psychisch opzicht vermoedelijk daartoe bij machte zou geweest zijn, indien uw groot-fijne psychische Kracht zich maar niet zoo minzaam-meegaand had laten insnoeren door den hier zus, en dan dáár weer zóó, maar overal beperkt en willekeurig-beslissenden Tijd?

Want, o, dan zouden wij van heden, nu alles in de wereld en het Leven zich zoo wild laat aanzien, en de meeste dingen van den tijd en het algemeen gedachteleven zoo heel anders in elkaêr zitten als toen Gij bestondt, dus haast 300 jaar geleên, dan zou de meerderheid der menschen in onze dagen, die alleen om de gedachte in gedichten, maar niet zoozeer om de psychische schoonheid van Kunst geven, u sterker zijn blijven waardeeren, omdat gij dan uitsluitend uw eigen allerdiepst menschlijk Zelf zoudt zijn geweest. En zoo groeten degenen die ontijdelijk kunnen genoemd worden, want niet meêdoen aan de voorbijgaande woelingen, u wel, op eenigen afstand, met zuiver gevoelde bewondering voor de harmonische schoonheid Uwer muzikale verzen en wij denken wel, in onze diepste Diepte, daar waar Gij simpel-natuurlijk-menschelijk blijft, ook overeenkomstig met U, maar de menschheid in het algemeen, die onontvankelijk is voor de waarachtige Dichtkunst, want ook de prachtigste verzen uitsluitend mooi-vindt, indien de gedachten, die zij verkonden, met haar eigene overeenstemmen,

legt uw werken, na ze even ingezien te hebben, al heel gauw weer ter zijde met de weinig-inzichtige machtspreuk: ‘Dat is niet meer voor onzen tijd.’

Och, de mijzelf ondanks al mijn verschil in denken en zien en weten met hem, toch liefgebleven Vondel leefde in een tijd, dat de individuëele uit zichzelf slechts, dus krachtens zijn eigen Diepte, gevoelende Geest des menschen zich door het van boven-af bevolene naar ondren liet houden: iedereen had zich onder het algemeen-aangenomene, in welks Diepte voorzeker wèl iets school, wat waar was, maar dat in de absolute striktheid, waarmede het heerschte en beval, geen eveneens uit de Diepte des Grooten Geestes zich ontwikkelende andere ideeën naast zich vermocht te dulden, iedereen had zich daar needrig naar te voegen, zeg ik, of men gold voor niets, en in het gunstigste geval werd men minderachtend bejegend, ja, als men niet nog erger werd behandeld, uitgescholden en bespot, juist zooals thans nog door de socialisten tegen alle anderen wordt gedaan.

Doch de sterke Geest van Vondel bleef onder die van buiten tegen hem aankomende drukking even goedmoedig voortgaan, eerst protestantsch, doch later katholiek, maar wèl liet hij, helaas, niet zijn eigen diepst Wezen, zijn psychischen Wil zich tot gedachten kristalliseeren, doch hij is dan ook door dat minder-eigene zijner geestelijke bewustwording niet zóó verrassend ook voor de diepere geesten van latere tijden gebleven, als hij in een den individueelen geest meer vrijheid gunnenden tijd geboren, misschien had kunnen zijn.

En zóó werd de meer luchtige en vermoedelijk meer makkelijklevende Hooft, die minder zwaar-tillend van algemeene geestesgesteldheid schijnt geweest te zijn, en die dus liever ter zijde latend wat hem persoonlijk dreigde te hinderen, beter wist te ontkomen, dan dit den meer ernstig naar het Diepe strevenden Vondel gelukte aan wat hemzelf eigenlijk niet beviel, zoo is Hooft, herhaal ik, geworden wat hij is en altijd voor Nederland blijven zal: een aangename, want zich meestal niet verder dan tot zekere Diepte, om alle dingen bekommerende Geest, maar krijgt men dan ook, anders als bij zijn in essentie grooteren tijdgenoot, telkens prettige, zij het dan ook oppervlakkige schokjes, als men zijn verzen leest.

Ik heb in het bovenstaande getracht, deze beide zeer belangrijke, want vaak groot te noemen 17-eeuwers op mijn eigen wijze te kenschetsen, zooals ik ze mijn heele leven, langzaam-aan duidelijk gevoeld heb te zijn.

De jonggestorven Antonides verder, die mij altijd, zoolang ik hem nu al lees, eer toe heeft moeten schijnen een prachtig rhythmisch redenaar dan een diep-in dus psychisch voelend dichter te wezen, laat ik hier terzijde, evenals Vollenhove, ofschoon de indruk, die deze laatste op mij blijft maken, een sympathiekere is. En wat ik over de ná hem komende eigenlijke achttiende-eeuwers denk, want bij hun lezing gewaarword, heb ik reeds veel jaren geleden in een toen bij S.L. van Looy verschenen boek, zoowel als in mijn bloemlezingen uit Bilderdijk en Feith, op verschillende plaatsen te kennen gegeven. De enkele dieper-gaan-willenden kunnen het daar makkelijk vinden, evenals de indrukken, die ik van Potgieter en sommige andere als dichters iets psychisch belangwekkends hebbenden schreef.

Doch eerst in het waarachtig geheel en al uit zichzelf dichtende Deel der Tachtigers, van welke Jacques Perk en ik de oudsten zijn, kwam het waarlijk psychisch-rhythmische gevoel, dat stijgt uit de algemeene Diepte des Achterzijns, en dat reeds in Potgieter, inzonderheid in Florence, prachtig, ja subliem soms was ontwaakt - ook Mevrouw Bosboom, al schreef zij slechts Proza, had er hier en daar iets van meegekregen, - rees dat, zeg ik, door niets meer weerhouden, naar boven en is ook verder alle waarachtige Poezie blijven dragen in ons land.

Daarna ontstond er, zooals gewoonlijk in iedere literatuur, na een zielvollen plotsen opzwaai, ja, terwijl deze nog in haar begin was, een niet zeer sterk gedragene, reactionaire tegenwerking van slechts uiterlijk en in heel ander opzicht een beetje onderrichten, die zich destijds verbeeldden zelf béter te kunnen tot stand brengen, wat reeds jaren vóór hen, op de eenig-juiste wijze was gebeurd.

De nog al zelfvoldane, maar geenszins objektieve, ofschoon tenminste als dichter, in den beginne, hoogst verdienstelijke, ja toen soms geniaal-lijkende Adama van Scheltema, wiens laatste levenstijd echter psychisch-ontroerend tragisch voor mij blijft, omdat hij

al zijn jeugdige exuberante verwachtingen teleurgesteld moest zien, is een alle andren waarschuwen blijven kunnend voorbeeld van ijdelen overmoed.

Maar thans schijnt weer een nieuwe generatie - deze volgen alle onverbiddelijk op elkaêr - aan den gang te zijn, en de hierboven genoemde almanak ‘Erts’ geeft ons staaltjes van wat men tegenwoordig, onder de jongeren en jongsten, te kunnen of tenminste te willen meent.

Men moet nooit te veel met zijn bewuste wil-en-redeneering op de Toekomst vooruitloopen; alles moet van binnen-uit, en uit het daarachter-liggende komen, waar dit bij de besten der Tachtigers reeds negen-en-veertig jaar geleden, te gebeuren begon, toen mij langzamerhand - ik weet niet van waar? ik zeg maar van-binnen-uit, want daar in mijn eigen diepste voelen bespeurde ik 't het eerst - werd ingegeven, dat er een nieuwe sterker ziende en voelende Nederlandsche literatuur behoorde te komen, omdat mijn land anders een hoe langer hoe minder in geestelijk opzicht, beteekenend brokje van het overal elders, in Engeland en Frankrijk b.v. levensvol zich bewegende en telkens andere nieuwe schoonheid gevend Europa zou zijn.

De geheime Inkracht, Die mij dit ingaf, en die nu volkomen in haar voorspelling, dat er iets hoogers dan wat er hier destijds verscheen, diende te verschijnen en ook komen zou, gelijk blijkt gehad te hebben, die psychische Intuïtie heeft een beetje geaarzeld van tijd tot tijd, terwijl ik dezen ‘almanak’ lees.

Kan men zich wezenlijk overtuigd gaan houden, dat onze Poëzie b.v., nu nog maar weinige onder de Tachtigers, in hun oude kracht, zijn blijven omhoogstaan een nieuwe roemrijke Toekomst heeft te wachten, of stelt dit boek ons een beetje teleur?

Wat ik zelf in de Poëzie altijd gewild heb en willen blijf ja, wat ik ook in mijn proza naar mijn beste kunnen betracht en betrachtte, is uiting te geven aan de innerlijke levensstrooming, die gestuwd door de dingen buiten mij, want door de indrukken, die ik daarvan ontvang, zoowel als nòg meer durend door een diepere Kracht in mijzelf, die opkomt ik weet niet van waar, maar die dan stijgt naar mijn Bewustzijn en daar woorden wordt.

Zoo is het altijd bij, want met en in mij doorgegaan van sinds

ik mij zelf voor het eerst dus op mijn 18e jaar een beetje nauwkeuriger-oplettend waarnemen ging tot en op den dag van thans.

Maar gaan de jongelui van heden - zij zullen mij wel vergeven, dat ik hen zoo noemen durf - nu ook nog zoo te werk bij hun dichten en schrijven? Volgen zij met hun Eigenheid de hierboven geschetste manier van letterkundig voortbrengen, zooals die ook door alle auteurs van hooge of minder hooge maar waarachtige verdienste in het Verleden in praktijk is gebracht?

Ik kan niet anders zeggen dan dat vele der hier optredende dichters en prozaschrijvers er onbewust hun best voor doen. Ja, gezegd kan zelfs worden - ik heb nu eenmaal, door 50 jaren van onverdroten voortgezette oefening, een fijneren neus voor het aesthetisch-psychische gehalte van mij voorgelegde dichtstukken dan andere met de poëzie niet zoo vertrouwd omgaanden bezitten - ik herhaal: ik kom er voor uit, dat ik menigmaal in dit boek iets vond, wat hoop op de toekomst geeft, of thans reeds iets vertoont, wat ontroering in den voor poëzie gevoelige wekt. En alleen zou ik hier in 't algemeen aan alle strevende dichters den raad willen geven, die eventueel ook voor nòg lateren, die dit lezen zullen, dienen kan.

Schrijf als gij een dichter denkt te wezen of te kunnen worden, alleen datgene op, wat, terwijl gij 't op 't papier tracht te brengen, den heerlijken indruk op u maakt, van datgene te zijn, wat gij reeds in uw diepste Innerlijk vreemd bewegen voeldet, vóórdat gij uw hand bracht naar inkt en papier. Alleen met de buitenste zijde van zijn geest werkend, vlot-weg iets opschrijven in vloeiende rijmregels, och dàt is makkelijk genoeg gebeurd, want dat komt, zonder dat men zich psychisch inspant, van zelf tot stand. En ik weet dat uit eigen ervaring, omdat ik zelf een tamelijk-groote hoeveelheid bezit van meer of minder leuke rijmstukjes spontaan door mij vervaardigd bij huislijke gelegenheden of incidentjes, maar die natuurlijk niet bedoelen, om ooit ofte immer onder de algemeene aandacht te worden gebracht.

En daarom zou ik aan al de verdienstelijke, ja soms belangrijke jongere leden van ons hedendaagsch dichtersgilde den ernstigen raad willen geven:

Beschouw, vóórdat gij nog iets gaat opschrijven, alleen datgene

als waardevol, want ook voor latere tijden belangrijk wat gij door een plotse onbeschrijflijke trilling uwer zenuwen gevoeld hebt, dat wezenlijk het echtste Leven van uw diepsten Geest is, die naar boven, naar uw Bewustzijn streeft, en zich daar uitzingen wil, zoodat gij-zelf, uw Aardschheid, hem eenigszins begrijpt of tenminste onmiddellijk medevoelt, doordat gij stilkens voor u zelf zegt: Ja, dat is het, zóó bèn ik, wànt dàt bestond in mijn echtste Wezendheid en is waarachtige poëzie.

Ik geef dezen raad, in gemoede, aan alle nu levende jongeren, die het ernstig meenen, want niet alleen werken voor hun eigen, soms onmiddellijk maar dan ook gemeenlijk vluchtig succes, doch óók en wel evenzeer voor hun naam in de Toekomst en dus voor de grootheid der Nederlandsche Poëzie.

Over Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe door Dr. Alfred A. Haighton.

Voorbericht.

Toen de heer en mevrouw Kloos mij vereerden met de uitnoodiging, een bijdrage te leveren tot den Jubileum-jaargang van ‘De Nieuwe Gids’, schoot mij een herinnering te binnen en vond vervolgens een vriendschappelijke discussie plaats tusschen den grooten Meester plus mijn persoontje eenerzijds en mevrouw Kloos anderzijds. Op die discussie hoop ik aan het einde van dit opstel terug te komen; de inhoud van bedoelde herinnering lijkt mij een geschikt uitgangspunt voor deze beschouwing.

In het jaar 1926 of 1927, daar wil ik nu van af zijn, viel mij de eer te beurt, door den heer Alberdingk Thijm, Lodewijk van Deijssel, te worden ontvangen. Het gesprek kwam op mevrouw Kloos en op een gegeven oogenblik gaf van Deijssel toen te kennen, dat men gewoonlijk haar al te uitsluitend beschouwt en waardeert als Kloos' echtgenoote, waardoor haar eigen verdiensten als schrijfster eenigermate in de schaduw gesteld worden. Laat ik er onmiddellijk aan toevoegen, dat de voorbeeldige, doch overdreven, bescheidenheid van mevrouw Kloos veel tot dezen toestand bijdraagt en dat haar, nog voorbeeldiger, toewijding aan haren gemaal, veroorzaakt, dat het plaatsje in de schaduw van zijn grootheid, haar liever is dan een groote plaats in de zon der letterkundige belangstelling. Bovenbedoelde discussie, waarop nader teruggekomen wordt, levert, naar zal blijken, een doorslaand bewijs voor het in den vorigen volzin beweerde.

Met dat al is het meer dan tijd, om de verdiensten van deze

schrijfster eens in het juiste licht te stellen. Dit opstel is een poging daartoe. Een onvolledige, ik besef het volkomen, doch ik hoop dat men, indachtig de zinspreuk ‘en rekent de uitslag niet, maar telt het doel alleen’, genade voor recht zal laten gelden Haar oeuvre is zoo omvangrijk en veelzijdig tevens, dat een wèl volledige bespreking van al haar werken, gelijkelijk mijn krachten als het bestek van dit opstel te boven gaat. Ik heb het in deze niet zoo gemakkelijk als mijn vroegere mederedacteur Ernst Groeneveld het had, toen hij een geheele brochure schreef over den éénen roman *Grenzen* van d'Oliveira.

Alvorens mijn taak te beginnen, meen ik mij te moeten verantwoorden op een punt, overeenkomend met een tegenwerping, die ik voorzie. Sommigen zullen vinden, dat ik te veel prijs en te weinig laak. Welnu, ik ben van oordeel, dat men een schrijver moet beoordeelen naar zijn beste, niet naar zijn slechtste werk. De grootste poëten en prozaïsten hebben bij tijden werk gemaakt, dat, indien het hun eenige ware, hen onder de prulauteurs zou rangschikken. Perk, wiens genie niemand loochent, schreef, in ongeveer denzelfden tijd, waarin zijn verrukkelijke ‘Mathilde Cyclus’ tot stand kwam, gedichtjes, omtrent dewelke Frans Coenen terecht opmerkt, dat zij van Petrus Stastokius Jr. konden zijn.[1)] Gorter, de grootste sensitivist, die ooit bestaan heeft, publiceerde óók gedichten, waarvoor de Genestet zich geschaamd zou hebben. Couperus, de grootste romancier der Tachtigers, heeft in *Psyche* en *Fidessa* staaltjes geleverd van kinderachtig symbolisme, zijner onwaardig. Zoo zou men door kunnen gaan, maar het aangevoerde volstaat, om te bewijzen, dat de litteraire stand van den auteur afgemeten dient te worden naar diens beste werk. Indien het mij veroorloofd is een eenigszins gewaagd beeld te gebruiken, dan zou ik willen zeggen, dat de verdienste eens auteurs blijkt uit de hoedanigheid zijner onderscheidene werken als de temperatuur van een lichaam uit deszelfs straling; de kortste uitgestraalde golflengte wijst de temperatuur aan en het hoogste bereikte peil de verdienste. Natuurlijk heeft dit geen invloed op het oordeel over een bepaald werk; de eerlijke criticus, die van een goed schrijver een slecht werk bespreekt, zal dit slechte werk slecht

1) Frans Coenen: ‘Studiën van de Tachtiger Beweging’, uitgave G.W. den Boer, Middelburg, 1924. Pagina 182.

noemen. Maar, dien goeden schrijver beoordeelend, zal dezelfde criticus zijn uitspraak richten naar het beste werk. Het geldt dan geen recensie, doch een samenvattend oordeel, waarbij het zelfs verkeerd ware naar een gemiddelde verdienstelijkheid van het bestudeerde oeuvre te zoeken, omdat enkel de hoogte der bereikte toppen belang heeft voor de literatuur. Om deze theorie op het onderhavige geval toe te passen: onder de talrijke geschriften van mevrouw Kloos treft men zelden zwakke, vaker middelmatige stukken aan, doch dit heeft geen belang voor haar literaire plaats en laat ons dus koud; het komt er slechts op aan, dat zij onze letteren heeft verrijkt met een aantal meesterwerken, die, eenig in hun soort en van een ongeëvenaarde gaafheid, behooren tot het allerbeste, waarop de vaderlandsche literatuur mag bogen.

Ten slotte moet ik nog een tegenwerping van geheel anderen aard onder het oog zien. Deze schrijfster behoort niet tot de Tachtigers; past het een studie over haar openbaar te maken ter gelegenheid van het jubileum van den grooten Voorman der Tachtigers? Het feit, dat zij de ega van dien voorman is, wettigt dit niet. Neen. maar het feit, dat zij, zoo literair als anderszins, een der steunpilaren van ‘De Nieuwe Gids’-beweging, in derzelver tweede tijdperk, is, wettigt het wel. Doch dit kan ik eerst nader toelichten wanneer de beschouwing over het werk van mevrouw Kloos achter den rug ligt, weshalve de motiveering van dit mijn standpunt naar het besluit van dit opstel uitgesteld wordt.

Inleiding.

De geweldige vruchtbaarheid van deze vruchtbaarste aller Hollandsche auteurs heeft een dermate omvangrijk oeuvre voortgebracht - en gaat nog regelmatig voort het verder uit te breiden - dat men, bij het bestek-opmaken van een, voor een tijdschrift bestemd, artikel, genoopt wordt tot het doen van een keuze. De eischen aan die keuze te stellen zijn van drieledigen aard: de behandelde werken moeten representatief zijn voor het oeuvre; zij moeten, uit hoofde van de boven uiteengezette gronden, het beste werk insluiten; ten slotte moeten zij een representaief beeld geven onwerpen van den omvang misgaders de veelzijdigheid van des auteurs geest. Deze laatste vordering valt niet samen met de

eerste: Jules Verne bijvoorbeeld, ook de schepper van een groote menigte verhalen, toont in bijna allemaal ongeveer dezelfde geestesgesteldheid, behalve in twee novellen, *Tien Uren op Jacht* en *Meester Zacharias*[1)], waarvan het eerste een spotzieke speling van zijn vernuft is en het tweede een mystieke, tegen het rationalisme gerichte, blijkbaar in de Middeleeuwen spelende, vertelling, van kennelijk Catholieke strekking, die geheel uit den toon valt van den romanticus der techniek en onbegrijpelijk zou voorkomen als wij niet wisten, dat déze verheerlijker van het negentiende-eeuwsche vooruitgangsbegrip daarbij streng Catholiek was en vroomheid aan humanisme paarde. Het kenschetsen van het oeuvre is dus iets anders als het kenschetsen van den geest; het laatste kan vergen, pennevruchten onder de loupe te nemen, welker beschouwing het eerste kan ontberen. Mevrouw Kloos is voornamelijk romancière, maar zij schreef ook verzen, dagboeken - zoo echte als verdichte -, tal van novellen en schetsen, boekbesprekingen, allerhande chronieken, ja, zelfs, laastelijk, een soort gids voor de huishouding, of hoe dat in der huisvrouwen vakterminologie mag heeten. Ten onrechte zou men een dezer operatievelden verwerpen, als zijnde onbeduidend voor de kenteekening van haar geest. Elke zijde van eens menschen werkzaamheid bezit waarde te dien opzichte.

Na rijp beraad en heel wat hoofdbrekens, heb ik voor de gestelde taak een oplosing gevonden, die, naar ik hoop, aan genoemde drie eischen niet al te gebrekkig voldoet, zonder, nochtans, het opstel te doen uitdijen tot een boekdeel.

De keuze, representatief voor het oeuvre, derhalve een keuze uit de romans, heb ik laten vallen op den roman-cyclus *Zijden en Keerzijden,* zestien deelen tellend, dus geen te gering aantal. M.i. heeft de gemaakte keuze vele voordeelen boven alle andere, terwijl haar slechts één, na te noemen, nadeel aankleeft, hetwelk gemakkelijk te ondervangen is. Terwijl de andere cyclus onzer schrijfster, *Van vrouwenleven,* doelbewust tot een hoofdzakelijk psychologisch thema, het zieleleven der vrouw, 'beperkt' blijft - alles is betrekkelijk en onze aarde zeer beperkt in vergelijking met het zonnestelsel -, bestrijkt de eerste een nog aanmerkelijk omvangrijker gebied, namelijk niets meer of minder dan de heele Nederlandsche

1) Ik las dezen schrijver in mijn jongenstijd, dus in vertaling; vandaar de citeering der titels in het Hollandsch!

samenleving - mannen- en vrouwenpsychologie terloops incluis -, gedurende de halve eeuw, eindigend met den wereldoorlog, minus de boeren mitsgaders de eigenlijke werklieden, doch plus een uitlooper in de ruimte - de roman *Câline,* spelend te Parijs - en een dito in den tijd - de roman *Het Gevleugelde Wiel,* spelend tusschen de jaren 1820 tot 1870, een wat vluchtiger schets van een veel beknopter brok der vaderlandsche maatschappij in dat tijdvak -, welke laatste den, summa summarum omsponnen totalen duur der gezamenlijke handeling mitsdien doet aanwassen tot ongeveer een eeuw. Bovendien valt het tot stand komen van dezen cyclus grootendeels tusschen den aanvang dezer eeuw en den wereldoorlog, binnen het tijdperk alzoo, welks literairen eigenaard ik door deze schrijfster helt zuiverst vertegenwoordigd acht, zulks op grond van overwegingen, die ik, na de beschouwing van haar werk, zal aanvoeren en met redenen omkleeden. Daar de onderscheidene romans van dezen cyclus in de meest uiteenloopende kringen spelen, terwijl tevens een zekere band hen allen, zij het ook weinig strak, tezamen snoert, is dezelve een Nederlandsche tegenhanger van Zola's en Balzac's schilderingen der menschelijke poppenkast. Het boven bedoelde nadeel van de onderhavige keuze ligt in de omstandigheid, dat geen dezer verhalen in de gewone volksklasse speelt - de circusklanten uit *De Groote Voltige* behooren niet tot den gewonen werkendten stand -, terwijl de schrijfster zich elders toch ook op dit veld beweegt Doch hierin valt te voorzien door mede in de beschouwing te betrekken een, buiten dezen cyclus staand, werk, hetwelk over arbeiders handelt. Als zoodanig koos ik den bundel *Geef ons Heden* en een losse schets.

Door de gedane keuze wordt aan den tweeden eisch voldaan, want deze cyclus bevat ongetwijfeld het beste werk der schrijfster; vóór alles het prachtige meesterstuk *Alarm* dan de haast even voortreffelijke romans *Huize ter Aar, Arl, Achter de Wereld, De Illusie der Doode Menschen, Naar het Levend Model* en *Câline,* kortom het zevengesternte, dat aan den trans onzer letteren blinkt als het schoonste hemelteeken. Dit samenvallen van het voldoen aan de eerste en de tweede vordering tegelijk, maakt een ander voordeel der getroffen keuze uit.

Het voldoen aan den derden eisch vergt verdere uitbreiding van

het aantal, in oogenschouw te nemen, pennevruchten met geschriften, welker studie bijdraagt tot voltooiing van het beeld der zielsgesteldheid onzer schrijfster. Volledig zal dit beeld dusdoende evenwel niet worden, want wel is het letterkundig werk een neêrslag uit de ziel, doch niet alle bestanddeelen der ziel slaan even gemakelijk neêr en sommigen doen het heelemaal niet, zoodat de sterkteverhouding der zielselementen slechts zeer gebrekkig tot uitdrukking geraakt in het bezinksel, dat het voortgebrachte oeuvre belichaamt. Het beeld der ziel, uit het oeuvre opgemaakt, kan dus niet anders dan verwrongen wezen. Ofschoon hieraan iets te verhelpen valt, door nauwkeurig letten op de kleine trekjes, die, naar de psycho-analyse leert, zoo hoogst belangrijk zijn, niettegenstaande hun onbeduidendheid onder den gezichtshoek der logica, is het toch zaak, het, aldus verworven, beeld zoo mogelijk aan te vullen met gegevens, uit andere bron verkregen. Ik beschik over zulk een bron, namelijk mijn eigen ervaring in den omgang, daar ik het voorrecht geniet, de schrijfster persoonlijk te kennen en ik zal derhalve niet nalaten, enkele woorden te wijden aan mevrouw Kloos als mensch.

De indeeling van dit opstel spreekt, dunkt mij, voor zichzelf, zoodat het overbodig is, deze nader toe te lichten.

§ 1. Overzicht van den cyclus ‘zijden en keerzijden’.

Deze cyclus, aangevangen in 1905 met *Huize ter Aar* en in 1920 met *In 's Heiligen Bureaucratius' Rijk* voltooid, telt zestien deelen, waarvan de meeste een beeld ontwerpen van hetl even der Nederlandsche betere standen gedurende de halve eeuw van ongeveer 1870 tot 1920, terwijl enkele meer fragmentarische grepen zijn uit het bestaan in andere milieux. Er is ook een buitenbeentje onder: *Het gevleugelde Wiel,* welks handeling het voorafgaande vijftigtal jaren, 1820-1870, beslaat. Aldus omspant deze cyclus, alles tezamen genomen, niet veel minder dan een eeuw.

De band, welke door den cyclus heenloopt, is de familieverwantschap der hoofdpersonages: allen zijn bloedverwanten, nabestaanden, voorouders of afstammelingen van *Alevander Berghem van Ter Aar,* de vaderfiguur in *Huize Ter Aar* en *Naar het Levend Model.* Deze band is slap: elk deel vormt een zelfstandig verhaal;

hij is nochtans belangrijk: de verwantschap der personages beeldt, in lengte van tijd en breedte van maatschappelijke lotgevallen, den noodlotsgang van het leven.

Uit opzet en inkleeding van elk lid van dezen cyclus spreken drie eigenaardigheden, die het geheele oeuvre der schrijfster kenmerken: een toegewijde zorg, een groote goede trouw en een algeheele afwezigheid van aanstelelrij. In haar lofwaardig streven naar duidelijkheid voorziet zij haar boeken van opgaven der dramatis personae, veelal ook verklarende inleidingen, eenmaal een plattegrond en andermaal een opgave van de kenteekenen der paarden, die bij een, een groote rol spelenden, wedren opgevoerd worden. Men heeft haar dit wel eens verweten, ten onrechte dunkt mij. In tegenstelling met schrijvers, die diepte trachten voor te goochelen middels duisterheid, streeft zij welbeseffend en zonder schroom naar de uiterste duidelijkheid. Haar werken blinken dan ook uit door helderheid van voorstelling. Men mag ook veilig aannemen, dat menigeen, die zulke lijstjes niet publiceert, ze toch ten eigen gebruike gemaakt heeft. Dat zij er, ten dienste der lezers, openlijk meê voor den dag komt, is een blijk van openhartigheid. Ook de indeeling en benoeming der hoofdstukken toont de oprechtheid van haar houding tegenover den lezer onmiskenbaar aan. Zoo begint *Huize Ter Aar* met een hoofdstuk, getiteld ‘Expositie der Personen’. De meeste romans beginnen, begrijpelijkerwijze, met zoo een hoofdstuk, dat meestal een eisch der logica en dus volkomen op zijn plaats is, doch menig romancier wordt door valsche schaamte weêrhouden om zijn werkwijze zoo te laten uitkomen in zijn werk, weshalve, vaak ten koste van de duidelijkheid, de expositie wordt weggemoffeld tusschen brokken handeling. Mevrouw Kloos is vrij van elke pose.

De talrijke personges zijn gezien met een doordringenden en toch liefderijken blik, die, zonder afbreuk te doen aan de onpartijdigheid der uitbeelding, aan de geheele voorstelling iets innigs verleent, dat de dramatiek van het gebeuren des te sterker uit doet komen.

Nemen wij nu, in vogelvlucht, de romans van dezen cyclus in oogenschouw, teneinde een overzicht van dezelven te bekomen.

Huize ter Aar (1905) speelt in de jaren 1883-1887 en behandelt het leven van een aanzienlijke, schatrijke familie, die, naar

aanleiding van de suikercrisis, tengevolge van zakelijke knoeierijen eener bankiersfirma, finantiëel te gronde gaat. Dit laatste is het voornaamste gebeuren in dezen roman en het is op een klare, deskundige wijze uiteengezet, die, als men niet beter wist, zou doen denken dat de auteur een man en zakenman is. Doch naast dit hoofdthema zijn meerdere andere in den breede behandeld - de echtbreuk van Amélie Berghem bijv. -, die tezamen het geheel maken tot een ruime, volledige schildering, waarin de rijke veelzijdigheid van het werkelijke leven volkomen tot zijn recht komt. Ondanks de tragische handeling, heerscht in dit boek een spheer van gezelligheid. Niettegenstaande den grooten voet, waarop geleefd wordt, maakt de, uitvoerig geschilderde, onderlinge omgang der familieleden een bepaald knussen indruk. In geen van beide tegenstellingen ligt trouwens een tegenspraak: de vernieling van dit veilige nest vormt juist het thema. De eerstvolgende deelen van den cyclus verhalen dan de wederwaardigheden der verstrooide vogels. De warme toon, het geheel van binnen uit bezien der feiten, wijst op een diep medeleven van de auteur met haar personages, hetgeen vermoeden doet, dat in dit werk een groote dosis persoonlijke herinneringen vervlochten is. Toch is dit geen Ausdrucks-, maar Gestaltungs-Kunst: epiek, weliswaar met sterk lyrische bijmengselen, doch nergens van den ongedwongen verhaalgang afgeleid door uitbarstingen van gevoel. Men bevroedt hier - meer nog dan in de andere deelen van den cyclus - een sterk, doch volkomen beheerscht sentiment, dat zich nergens opdringt, maar overal onder de oppervlakte gloeit. De schrijfster heeft dit leven lief, haar hart gaat telkens open onder het verhalen, met een moederlijke genegenheid ziet zij het af te malen milieu; maar zij kiest nergens partij, zij blijft objectief, haar verstand handhaaft zich, onbewogen, boven de golvingen van het gemoed. Zonder ooit larmoyant te worden, ontroert het boek den lezer tot in de diepste vezelen van diens gemoed. Op het einde deelt men de smart der nabestaanden van den gestorven Alexander Berghem, die, behalve dit verlies, ook geruïneerd zijn en het dierbare Huize Ter Aar, waaraan hun liefste herinneringen hechten, moeten verlaten. Zij hebben den knauw van het leven te pakken, hun goede tijd is heen, verdreven uit het paradijs hunner jeugd gaan zij, elk langs zijn pad, nieuwe ellenden tegemoet. Als dit nu geen dramatiek is,

in den zin, dien de heer Frans Coenen aan dit woord hecht, dan weet ik het niet. Wel weet ik, dat ik bepaald aangedaan ben geweest van dit slot. Terwijl ik toch waarachtig niet overgevoelig ben.

Het Leege Leven (1906) speelt in het jaar 1893. Het is grootendeels een, in grijzen toon gehouden, teekening van het gebrek aan bevrediging, dat het leven velen biedt. Met fijnen tact doet de schrijfster uitkomen, hoe de sensatie van levens-leêgte, althans voor wat vrouwen betreft, wezenlijk voortspruit uit gemis aan liefde. De hartstochtelijke liefdesverhouding tusschen de figuren *Adèle Elst van Velsen* en *Herbert van Colmschate* onderstreept de trieste stemming door de tegenstelling. Verder wordt de breede opzet van *Huize Ter Aar voortgevoerd.* Meer in het bijzonder vormt de innige verhouding tusschen *Otto* en zijn zuster *Phinie* een zeer bijzonder, fijn aangevoelde en beschrevene beelding van zieleleven, vermoedelijk de beste literaire weergave van familienarcissisme, die Nederland rijk is.

Arl (1907) speelt in het jaar 1903. Hier toont het talent der schrijfster zich plotseling van een anderen kant, of liever gezegd, een kant, dien het al eerder hier en daar toonde, voert hier den boventoon. De grijze, gedempte tint is weg, het leven holt, fel en smartelijk, langs klaterende voorvallen doodwaarts. *Charles Berghem,* een der zonen van Huize Ter Aar, is, na de familieramp, professional van de paardesport geworden, die hem een karig en ongewis bestaan oplevert. De roman maalt het renbaanleven af, zooals dat, voor het bookmakersverbod, hier te lande was: een hard, jachtig, zenuwschokkend bedrijf, waarin allerhande soorten menschen felle ups and downs ondergaan. De hoofdpersoon bemint een meisje van armen, doch standophoudenden huize, welker vader zijn aanzoek onverbiddelijk van de hand wijst in de hoop op een betere partij. De held laat zich dan met tegenzin inpalmen door een rijkaard *van Asten,* hem dubbel antipatiek, èn als parvenu èn als lid der familie, die den ondergang der Berghems op haar geweten heeft; even lijkt het alsof de prots er in slagen zal voor zijn doeleinden den patricier te gebruiken, doch deze wekt de bewondering van van Astens zuster *Justine* en verlooft zich met haar. Een mariage de raison in het verschiet, die den held een alzijdige overwinning op het leven waarborgt, ten koste echter

van zijn hart. Een boek van bewogen actie, heftige spanning en cynische wrangheid. Hier, nog meer dan in de twee vorige romans, treffen de veelzijdige menschenkennnis, het diepe psychologische inzicht en de meesterlijkheid van beschrijving.

Achter de Wereld (1908) speelt in de jaren 1891-1899. Deze roman verrast, vooral in tegenstelling met de vorige, doordat hier weder een geheel ander en op zichzelf ongewoon facet van het leven onder de loupe genomen wordt. Na de overwegende gezelligheid van het milieu in *Huize ter Aar,* de meestal ingetogen stemming van *Het leêge Leven* en de hijgende drukte van de renbaanwereld, is hier de maatschappelijke eenzaamheid gebeeld van een gezin, dat door zijn standgenooten nagenoeg uitgestooten is. Het geval is zoo scherp mogelijk gesteld: het geldt hier geen innerlijke parias, doch louter uiterlijke verschoppelingen, slachtoffers van omstandigheden, die eigenlijk ten onrechte met den vinger worden nagewezen. Reeds in *Huize ter Aar* werd verhaald hoe *Amélie Berghem,* doodongelukkig gehuwd, haar man, die stokstijf weigert te scheiden, verlaat om met den uitverkorene van haar hart, *Willem van Enschot,* samen te leven: een opstand tegen geldende huwelijksmoraal en..... -wet. *Achter de Wereld* bevat van die geschiedenis het vervolg. De gevolgen zijn treurig. Wel beleeft het onwettige paar een groote, mooie liefde, maar in den strijd tegen de samenleving delven de gelieven het onderspit. Men vervolgt hen, bij tusschenpoozen, met allerhande tegenwerking, waartegen zij, ongefortuneerd, slecht opgewassen zijn. Willem verliest eenige malen zijn positie wegens de onwettige samenleving en is over het algemeen daardoor in zijn carrière gehandicapt. Een koppelaarster, die Amélie voor een soort maintenée verslijt, weet haar listig te benaderen en tracht haar, rekenend op de bekrompen omstandigheden, waarin zij verkeert, te lijmen aan een klant, natuurlijk tot groote ontsteltenis van de fiere en in haar wezen fatsoenlijke Amélie. Een nicht van Willem, een ongehuwde oude vrijster met hysterische dispositie, die zij, ook al uit geldelijke overwegingen, in huis nemen, misdraagt zich op alle manieren, tracht, tevergeefs echter, haar neef in te palmen en beschouwt op haar beurt Amélie als een lichtekooi. Vooral in hun kinderen worden zij gestraft. De zoon kan, als puntje bij paaltje komt, het hem onthulde onwettig samenleven van de ouders, wien hij het

aanzijn dankt, niet billijken. De dochter kan dit wel, maar zij heeft een wulpsche natuur, terwijl zij tevens verleidelijk mooi is, wat haar reeds als dertienjarig kind omhelzingen van het andere geslacht bezorgt, waaraan zij zich niet zonder welbehagen overgeeft, tot ontzetting harer ouders, gelijk vanzelf spreekt. Het loopt uit op een wellustige scène met een oom, dewelke haar moeder ter oore komt en deze den dood aandoet.

Vrije Kracht (1909) speelt in de jaren 1902-1904. Hier treden wij wederom een totaal andere levensspheer binnen: de wereld der studenten, medische milieux, alles gedrenkt in een vleugje feminisme. De toon van dit boek houdt het midden tusschen dien van *Arl* en *Huize ter Aar.* Ook hier hevig gebeuren, doch zonder wrangheid. Het leed wordt hier rondborstig ondergaan, niet verbeten. De door de schrijfster aan den dag gelegde zaakkennis is eenvoudig verbluffend. In dit, toch zeer eigenaardige en op zichzelf staande milieu, weet zij den weg te vinden op een manier, die, als men niet beter wist, alweer de vraag zou doen rijzen, of zij misschien medicijnen gestudeerd heeft. Nu weet ik van haar zelve, dat zij alleen het milieu bestudeerd heeft, maar het is mij nog steeds niet helder, hoe men zóó thuis kan raken op een zóó speciaal terrein. Bedenk: het gaat hier niet enkel om medische termen etc., die iedereen zich met een paar handboeken kan aanmeten, neen, de onderdeelen van het bedrijf der medische faculteit, gewoonlijk ontoegankelijk voor leeken, zijn afgemaald met een overvloed van bijzonderheden, die geen twijfel laat aan de volledigheid der observatie. De correctheid van 's schrijfsters weêrgave van dit aesculapen-bestaan wekte destijds de erkentelijke bewondering van wijlen den medicus Dr. Aletrino op; ik zelf heb de vrijheid genomen, een mij bevriend medicus diens oordeel over de zakelijke bijzonderheden te vragen: de juistheid der beschrijvingen bracht hem in verrukking. Gezien deze buitengewone praestatie, verwondert het ons niet meer, te bemerken, hoe het studentenleven als zoodanig eveneens tot zijn recht komt. De handeling van het verhaal, psychologisch in orde, verbergt geloof ik een tikje ironie: de heldin wil niet trouwen, raadt echter een mede-studente aan het wel te doen en eindigt, ondanks al haar vrije kracht, met in de armen van een mannelijk collega te vallen. Heel modern vraagt zij hèm ten slotte, nadat zij hem eerst een blauwtje heeft laten loopen. Das ewig

Weibliche! Maar het is zeldzaam, het eeuwig vrouwelijke door een vrouw objectief gebeeld te zien! Mevrouw Kloos is de eenige schrijfster in onze literatuur, die zulks vermag.

De Illusie der Doode Menschen (1910) speelt in het jaar 1906, maar dagboek-fragmenten, die er in bewerkt zijn, gaan terug tot 1887. De hoofdpersonen, *Gerard Sterk* en *Charlotte Berghem-Steggerda van Cuyk,* weduwe nu, zijn eigenlijk de eenige personen, want Charlotte's idiote zoon *Carel* telt niet mee, en de andere, vier in getal, treden slechts in het dagboek op. De spheer van dezen roman nadert dien van *Het Leege Leven* en *Achter de Wereld,* maar de stilte is hier nog veel erger. Zóó erg, dat men aan een soort versterving denkt, wat fijn is uitgedrukt in den titel 'De Illusie der *doode* menschen'. Die illusie is de liefde der hoofdpersonen, die reeds ontbloeide in *Huize ter Aar.* Dit boek is het pendant van *Achter de Wereld*, ook hier de liefde tusschen vrijgezel en gehuwde vrouw, maar ditmaal betreft het een paar gelieven, dat zich wederkeerig beheerscht. Om op andere wijze, dan de opstandigen, te lijden. Dit zijn kiesche, ingetogen menschen, zij koesteren jaar in jaar uit hun wederkeerige liefde aan het hart, om ten slotte, als Charlotte eindelijk vrij is, te bespeuren, hoe zij te oud geworden zijn, om den droom in werkelijkheid om te zetten. Toch was het geen bedriegelijke waan; het was een toover, die ontkracht werd door den tijd. En de ontgoocheling, na verloop van jaren, aan platonische min gewijd, blijkt de les van het leven zelf te zijn: men is maar ééns jong, verzuim de gelegenheid niet. Een kangrijpend drame intime, alledaagsch en verheven, gewoon en niet banaal. In dit boek gebeurt om zoo te zeggen niets, maar des te meer gaat er in de gemoederen om. En de lezer staat verbaasd over de vele gesteldheden, die de schrijfster onder de knie heeft.

Naar het Levend Model (1911) speelt in de jaren 1874 en 1875. Was het reactie op de kille verlatenheid van den vorigen roman, die de schrijfster terug deed grijpen naar de gezellige spheer van *Huize Ter Aar?* De ondertitel *De Kinderen van Huize Ter Aar*, welken dit boek voert, kon niet gelukkiger gekozen zijn: de familie, die wij in *Huize Ter Aar* leerden kennen en zagen ondergaan, aanschouwen wij hier in vollen luister, in onbedreigde veiligheid nog jaren voor de ramp. Dientengevolge heerscht de gezelligheid van *Huize Ter Aar* hier nog volkomen. De handeling beperkt zich

hoofdzakelijk tot de ziekte en dood van de jongste spruit, een zuigeling, en de kort daarop volgende geboorte van een nieuw zoontje, dat naar den overledene gedoopt wordt; daarnaast staat, op het tweede plan, de komst van *Gerard Sterk* als gouverneur der kinderen. Maar er heerscht een levendig bewegen in dezen roman: het ruchtig gedoe der drie grootere kinderen, vaak nog door camaraadjes en neefjes versterkt, wordt den lezer uitvoerig voor oogen gesteld. Zij lijden een vroolijk, vlot en zorgeloos bestaan; hun ravotten, ondeugendheden en kattekwaad zijn kennelijk, gelijk de titel aangeeft, naar het leven gebeeld. De schrijfster toont zich hier een meesteres in de psychologie van het kind, bij wie A.M. de Jong met vrucht een paar lesjes kan nemen. Want dat is niet één Merijntje, maar een viertal, dat bij tijden aanwast tot twee dozijn. De oppervlakkige, wat ruwe en onnadenkende Charles; de trotsche, soms kuren vertoonende, Eva; de vroolijke, reede Amélie; de aanhankelijke Adèle, die zoo hecht aan het broertje, dat doodgaat en in tranen uitbarst als zij verneemt, hoe de nieuw geborene niet slechts de plaats van den gestorvene zal innemen, doch zelfs diens naam gaat dragen. En daarnaast, als terloops, de volwassenen der familie, in hun liefderijke genegenheid of onverschilligheid jegens de kinderen. Dit laatste wat betreft Oscar, Alexandler's oudste broer, wien zijn dochtertje Amélie weinig na aan het hartl igt. Alles objectief, levensecht en toch met zoo een bijna moederlijke warmte beschreven.

Liefdes' Schijn (1912) speelt in de jaren 1910-1912. Deze roman is de eerste van den cyclus, waarin geen der personen van *Huize Ter Aar* optreedt. De band met dien oorsprong-roman is geheel uiterlijk geworden, want berust slechts in het feit, dat drie der hoofdpersonen, *Rolf Elst van Velsen* en *Elisabeth Erckelens* en *Célie van Maaseijck,* kleinkinderen van *Alexander Berghem van Ter Aar* zijn. Het gebeuren van dezen roman wortelt dan ook niet in *Huize Ter Aar.* Met deze verandering gaat, dunkt mij, een verandering van instelling van der schrijfsters geest ten opzichte van haar stof gepaard. Niet de lotgevallen van een samenhangende groep menschen worden hier verhaald, doch een verschijnsel, een vorm van geestesgesteldheid, is het gegeven. Het wezen van dit gegeven vindt zijn bondige uitdrukking in den titel van het boek. Ligt het daaraan, dat men de herinnering aan *Huize ter Aar* noode

onder de kim ziet duiken? Hoe ook, ik vind dezen roman een tikje minder goed dan de vorge. Waarbij te bedenken valt, dat het in het volle licht van de zeven eerste deelen staat. De conceptie is niet zoo geserreerd, het onderwerp meer geval dan tranche de vie, de gelukkige afloop van twee, evenwijdig loopende, bedreigde liefdes, doet dit werk de machtige tragiek van *Huize ter Aar, Arl, Achter de Wereld* en *De Illusie der Doode Menschen* missen. Al hetgeen niet wegneemt, dat deze roman in zijn soort voortreffelijk is. De ladykiller *Rolf,* zijn vrouw, zijn tijdelijke minnares en dier noodhulp-echtgenoot zijn allen scherp geteekend èn op zichzelf èn in hun onderlinge tegenstelling. De gewetenlooze, maar zeldzaam practische, manier, waarop de gehuwde Rolf zijn, door hem zwanger gemaakte, minnares, aanzet tot een huwelijk met den Joris Goedbloed, die haar allang het hof maakt en jegens wien Rolf derhalve aanvankelijk ijverzucht koesterde, is uitmuntend gebeeld en in zekeren zin vermakelijk. Ook een kater in het nauw neemt rare sprongen. Ongelukken blijven natuurlijk niet uit: de onnoozele hals komt achter zijner vrouw bedrog-bij-voorraad en dit geeft een diep conflict, dat echter met verzoening eindigt. Zijnerzijds is Rolf nog niet wijzer geworden door de ondervinding; hij legt het met een andere dame aan, maar tenslotte legt hij het toch weêr bij met zijn vrouw. Doch voor hoelang? Dit alles is psychologisch gemotiveerd met de ongelooflijke menschenkennis, die wij van deze schrijfster gewoon zijn. Maar zij heeft ons met de voorgaande zeven romans dermate verwend, dat alleen nog maar het allerbeste ons bevredigt.

Gelukkige Menschen (1913) speelt in 1912. Ook hier is het verband met het familiecomplex uit *Huize Ter Aar* zeer zwak. Wel treden vijf afstammelingen, waaronder twee eigen zonen, van *Alexander Berchem van ter Aar* op, doch de eene, *Charles,* blijft, met zijn vrouw Justine, nevenfiguur en de andere, *Reinout,* telde in *Huize ter Aar* slechts zes tot tien jaar en is nu een man van vijf en dertig, die de wereld rondgezworven heeft en, teruggekeerd, van Holland vervreemd is. Het zwaartepunt is verplaatst naar een geheel ander gezin, zeer orthodox en behoorend tot de hofkringen; het gegeven ligt in de huwelijken, die de vier kinderen doen. Al die huwelijken zijn ongelukkig, hetgeen in schrille tegenstelling staat met de praal van de aristocratische wereld, waarin deze

familie leeft. De schrijfster, van alle markten thuis, leidt ons in de voornaamste gezelschappen, die ons land rijk is, en aarzelt zelfs niet Hare Majesteit en zijne Koninklijke Hoogheid den Prins Gemaal ten tooneele te voeren. Met onnavolgbare virtuositeit worden feesten ten Hove en ten huize van hooggeplaatste personen beschreven en zulks met een rijkdom aan byzonderheden, die geen twijfel laat aan haar grondige bekendheid met de eigenaardigheden van dit milieu. Aldus is dit boek, behalve al zijn andere hoedanigheden, ook leerzaam, evenals *Arl* en *Vrije Kracht.* Hoe komt zij aan zulke bijzonderheden als deze, dat onze ministers sinds Thorbecke feitelijk niet in groot tenue op gala's ten Hove verschijnen? Mij dunkt, dit is een weinig bekend feit. Ook hier is de hoeveelheid kennis, in den roman verwerkt, eenvoudig verbluffend (wij zullen verderop trouwens nog sterker staaltjes ontmoeten). De blik der schrijfster op haar stof is klaar en koel: de verheven en de beuzelachtige kanten van het bestaan dezer kringen komen evenwichtig uit, er valt geen partijkiezen voor noch tegen te bespeuren, het werk is even ontbloot van democratische aanstellerij als van kruiperige verheerlijking. Ik vraag, in gemoede, welk ander Nederlandsch auteur dit klaar zou spelen. (Om nog maar te zwijgen van he aanvatten van de meest uiteenloopende milieux, dat heelemaal ongeëvenaard is in onze letteren). Zij legt het schrijnend begeeren open, dat brandt onder het onbewogen uiterlijk dezer aristocraten, wien gemaakte vormelijkheid een tweede natuur is geworden, die soms echter wordt dan hun oorspronkelijke inborst. De handeling zelf doet de schrijfster, voor de zooveelste maal, van een volkomen nieuwe zijde kennen. Hier is de conceptie nog veel geserreerder dan in de eerste zeven deelen: alles speelt zich binnen één jaar af en wat valt er niet voor in dit kort tijdsverloop! En, let wel, het gebeuren is niet gewrongen, neen, alles verloopt zoo ongedwongen mogelijk en de zaak sluit als een bus. De inzinking, die ik bij *Liefde's Schijn* meen waar te nemen, is hier glansrijk overwonnen; dit werk staat weer op het hooge plan van de eerste zeven romans. Maar op dat plan neemt het een heel andere plaats in. Geen familieroman, geen teekening van wording en verwording, doch een met strakke lijnen ontworpen beeld eener maatschappelijke klasse, de z.g. ‘society’, in haar streven, lijden en vermaak. Plus de tegenstelling dezer upper ten thousand -

of moet men voor Holland schrijven ‘upper *one thousand’?* - tot de naaste standen onder hen. En dit alles geheel aan de hand van vier liefdesgeschiedenissen, kort en hevig van verloop, in tragische spanning verborgen gehouden onder het strak, nimmer afgeworpen masker der keurige manieren, die het dierbaar pand en feilloos kenteeken zijn dezer, naar het uiterlijk, ‘gelukkige menschen’. Dit boek is de evenknie van Couperus' *Eline Vere.* Het beeldt een andere, nog geslotener en derhalve minder bekende, zijde van den Haag en het is naast *Eline Vere*, een lofzang op de Hofstad en een rechtvaardiging voor ons Hagenaars, die men te vaak koude drukte en voornaam-doenerij-van-hoog-tot laag verwijt, zonder te bedenken, hoe men dusdoende niet slechts den laakbaren bluf hekelt, doch tevens miskent, dat onder dezen Haagschen zwier toch ook een diepe liefde schuilt voor oude, eerwaardige gebruiken, die een kostbaar erfstuk zijn uit Neêrlands groot verleden.

Sint Hubertus (1914) speelt in 1913. In zekere mate is deze roman een vervolg op *Gelukkige Menschen* en *Arl. Reinout Berghem* en het meisje, welker vader een blauwtje bezorgde aan *Charles Berghem* (in *Arl*) treden hier op. Zij is inmiddels getrouwd met den man harers vaders keuze, Reinout is alweêr gescheiden van de vrouw boven zijn stand, waarmede hij in *Gelukkige Menschen* huwde.

(Wordt vervolgd.)

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

‘Exit Aman-oel-lah’!

De vroegere heerschers over de krijgshaftige en wilde bevolkingsstammen van Afghanistan, zelfs de vermoorde vader van hem, die onder den invloed zijner ega, door te plotselinge verwesteringsmaatregelen van zijn land, zijn volk naar den chaos terugbracht, Aman-oel-lah, pas met zijn hebben-en-houden weg gevlucht, waren tevreden met den Oosterschen titel van ‘Emir’. De door Westersche schijnbeschaving aangetaste Aman-oel-lah wilde ‘koning’ zijn en, na een triomftocht door het Westen in gezelschap van zijn, tot ergernis zijner onderdanen, ‘ongesluierde’ vrouw, is hij nu koning-af. Het lijkt wel, dat de ‘Zoon-van-den-waterdrager’, onder den godsdienstnaam van ‘Habib-oel-lah’ - ‘Vriend Gods’ - voortaan zal regeeren.

Terwijl men in het Westen, bevreesd voor invloeden uit het Bolsjewistische Rusland, het spook der veroostering - vergiffenis voor dezen leelijken nieuwen term! - op klaren, hoewel stormachtigen dag ziet verschijnen, verkeeren de Oostersche landen, voor zooveel zij niet onder directe leiding van Westersche landen staan, in een crisis van acute verwestering. Het is het ongeluk van Tartaarsch Rusland geworden, dat Peter de Groote, twee eeuwen geleden, deed wat ‘de Sterke Man’ van het oogenblik in Turkije nu doet voor het volk der vroegere Osmanen. De aanstekelijke verwesteringsziekte der Oostersche volken is derhalve wèl een oud verschijnsel. Het is zelfs de vraag, of deze verwestering van Oostersche volken en dreigende veroostering van Westersche, niet een noodzakelijk middel is om allengs van heel de menschheid een

harmonisch geheel te maken? Maar deze door sterke individuen of door hen, die zich sterk genoeg verbeelden te zijn, toegepaste maatregelen in den trant van Peter den Groote in Rusland en Moestapha Kemal-*pasja,* den ‘Ghazi’ - ‘Overwinnaar’ - in Turkije, lukken niet in alle landen gelijkelijk. Ruslands voorbeeld is leerzaam. Die hervormingsmaatregelen maken van een volk of van de volken van een land toch geen andere individuen als zij te voren waren. De drie hervormers Moestapha Kemal-*pasja,* in Turkije, Riza-*chan* in Perzië, en Aman-oel-lah in Afghanistan, hebben moeten erkennen - en anderen met hen - dat wanneer twee of drie hetzelfde doen, dit toch hemelsbreed in opzet, uitvoering en gevolg verschilt.

Een Oostersch volk te verwesteren, dat wil zeggen: het een behoorlijke algemeene administratie te geven, zoodat zijn belastingen, rechtvaardig verdeeld en eerlijk te pas gebracht, worden uitgegeven voor goed onderwijs, hygienische maatregelen, aanleg van wegen, bouw van bruggen, bevordering van verkeer, verbetering der steden en haar havens en, helaas, voor leger en vloot, dit alles kan niet geschieden door het machtswoord van één man, zij hij ook een sterke in den trant van den ‘Ghazi’ Kemal-*pasja* of, nog sterker, Benito Mussolini, den ‘Duce’. Het volk moet er aanleg voor hebben. Zoo niet, en het door een machtswoord opgeroepen staatsgebouw valt vroeg of laat in elkaar! Zoo is het reuzenwerk van Peter den Groote en van Katharina de Groote thans in Rusland ineengestort en ook het mallemanswerk van Aman-oel-lah is dit door een stoot van den ‘Zoon-van-den-waterdrager’, thans ‘Habib-oel-lah’. Het is in een puinhoop verkeerd na een vluchtige glansperiode van nog geen jaar na zijn reis door het Westen. De ‘roem der wereld’, vooral die van de Westersche wereld, is wel eens heel kort van duur.

Bovendien is het de vraag of Kemals herschepping van zijn land in Westerschen zin, zoolang zal duren als die van Rusland of ‘de’ Ruslanden, door Peter den Groote: twee eeuwen. ‘De Sterke man’ van Turkije heeft den godsdienstigen ondergrond, waarop de Osmaansche ‘Chaliefen’ van Stamboel, de laatste van beteekenis Abdoel-Hamid, over de Islamietische volken heerschten, en waardoor Turkije zelfs geëerd werd door de volken van den verren Nederlandsch-Indischen archipel, vernietigd. Maar zooal de indivi-

duen, nièt de volken kunnen zonder godsdienst bestaan. De Russische Czaren waren het erkende hoofd der Grieksch-Orthodoxe Kerk, en deze is op het platteland van Rusland nog steeds dieper in het gemoedsleven der Russische volken gegrondvest dan het voor een deel Joodschen, voor een ander deel 'vrijdenkenden' heeren in Moskou lief is. Kan men gelooven, dat de Islamietische 'boer' uit Klein-Azië niet meer Allah vereert, nu 'de Sterke man' van Angora in de verre en hooge bergen zijn hoofdstad gemaakt heeft in plaats van te Stamboel? En wanneer de 'Ghazi' Moestapha Kemal-*pasja* eens den weg is opgegaan van Peter en Katharina, niet zoo smadelijk deze weg als die van 'koning' Aman-oel-lah, zal dan deze geloovige landman nièt, evenals de Russische 'moesjik' of 'koelak', zijn God dienen, zooals hij het deed onder den fanatieken sultan van Stamboel?

Genoeg over deze opzettelijke verwestering van het Oosten, waar het Westen zelf gevaar loopt veroosterd te worden, juist omdat ook dit Westen, ondanks zijn in vele opzichten zoo navolgenswaardige algemeene administratie - om met dit ééne woord alles te bedoelen - niet verhoeden kan, dat het allengs een chaos nadert, noodzakelijk misschien om, niet door een machtswoord van één man, doch uit eigen louterende krachten, te komen tot een herboren menschheid.

Deze overzichten worden geschreven zonder vooropgesteld staatkundige meeningen en in wijsgeerlijken zin naar het beperkte vermogen om het levensvraagstuk te bevatten van den schrijver. Daarom zal er hier niet worden gejuicht om de overwinning, zeer beperkt trouwens, van de Sociaal-democratische partij in Engeland en het tweede premierschap van Ramsay Mac Donald. Tegenover het ingewikkelde, zelfs verwarde bestel der moderne wereld, beheerscht door een verwarde en verwarrende economisch orde, welke in werkelijkheid een droevige wanorde is, staat ook de Sociaal-democratie der wereld machteloos, zooals zelfs de godsdiensten, die van Christus er bij, er machteloos tegenover staan. De volken worden door alle volksredenaars gepaaid met schoone leuzen en nog schooner woorden - nu ten onzent de algemeene verkiezingen in zicht zijn, kan men die ook op Nederlandsche verkiezingsvergaderingen vlak in de buurt hooren, niet noodig dus er ver voor te loopen - doch het droeve feit bestaat, dat noch de

leer van Christus, noch die van Marx, laatstelijk verklaard door Bolsjewistische exegeten, of, gematigder, door Ramsay Mac Donald, den algemeenen gang der volken ter toekomst, welke ook, kan richten in schoone zekerheid. Op een anti-militaristische vergadering noemde een Jezuiten-pater de volken bedrogenen, zonder invloed op den gang van zaken, gebruikt door onwetende en gewetenlooze staatslieden, die hen slechts beschouwen als ‘menschenmateriaal’. Dit is een vreeselijk oordeel, doch, hoe droevig en pessimistisch ook, in zijn kern bittere waarheid. Geen staatsman, geen volksleider, geen politieke partij, of hij, of zij veroordeelen den oorlog; toch drijft alles er de menschen heen.

Er is nu, door de schijnoverwinning van de Sociaal-democratische partij in Engeland, een groot en blij spreken over de vriendschappelijke en vreedzame verhouding van Groot-Britannië tot ‘the States’. Dadelijk sprak men er van, dat Mac Donald een vriendschapsbezoek zou gaan brengen aan den nieuwen president Hoover. Doch de werkelijke verhouding dier twee landen is allerminst zoo vriendschappelijk en vredelievend als wederzijdsche staatslieden het willen voordoen. In een Engelsch tijdschrift eindigde onlangs een artikel over de ‘Vrije zee en de ontwikkeling van de Noord-Amerikaansche vloot’ met de woorden: ‘de daden van de Vereenigde Staten in het internationaal verkeer (affairs) zijn gewoonlijk die van een laffen twistzoeker. Wil iemand met een twistzoeker in vrede leven, dan is een poging om mooi weer met hem te spelen niet veel waard. Het is veel beter om hem dadelijk een kinstoot te geven.’

Dit is geen hoftaal, geen *eau bénite de cour,* het is de zure alsem der verborgenste werkelijkheid. De Noord-Amerikaansche Staten groeien in de breedste opvatting van het woord in maatschappelijke macht, niet enkel Groot-Britannië, doch heel de oude wereld over het hoofd. Het is volstrekt niet ondenkbaar, dat een toekomstige menschheid noch veroosterd, noch verwesterd, maar wel veramerikaanscht zal zijn. Tot dusver waren de Engelschen de eindoverwinnaars van de Europeesche mededingers en lieten hun concurrenten van het vasteland ver achter zich, tot er een opkwam, die een bedreiging werd geacht voor allen tezamen: het Duitsche volk onder Wilhelm II met zijn uitspraak ‘onze toekomst ligt op de baren’. Waarover, nota bene, ‘Britannia’ heette te heerschen. Allen te

zamen, Noord-Amerika incluis, hebben dien allerlaatsten Vastelandschen concurrent van Engeland genekt. Doch het blijkt nu, dat alleen Noord-Amerika daar profijt van heeft getrokken, en alle Europeesche volken, het Engelsche misschien nog erger dan het overwonnen Duitsche volk, thans voortgaan met de niet te dragen voetgewichten van hun schuld jegens den gemeenschappelijken schuldeischer aan de andere zijde des Atlantischen Oceaans.

Geen wonder, dat alle vriendschapsbetuigingen van verantwoordelijke openbare sprekers en alle goede voornemens van Mac Donald om het z.g. ‘broedervolk’ voor zich in te nemen, geringe waarde bezitten. De Engelschen zijn jaloersch op de Noord-Amerikanen, omdat ‘the States’ hun als groote wereldmogendheid op zijde streven in welvaart, financieel vermogen, invloed, gezag, doelmatigheid, handelssucces. Noord-Amerika is de ‘coming power’ in de wereldpolitiek. Engeland heeft juist door den oorlog, bedoeld om een machtigen concurrent den nek te breken, een nog machtiger opgeroepen, en het is hard voor het ‘British Empire’ om in dezen nieuwen staat van zaken te berusten. Daarbij komt dat de Britsche regeering op zich genomen heeft, dat de Britsche belastingbetaler 62 jaar lang krom moet liggen om den rijken Noord-Amerikaanschen debiteur te voldoen, een schuldeischer, die zich telkens doet kennen als een ‘laffe twistzoeker’. Aan dien kwaliijk verborgen toestand van verbittering van de Britsche stemming jegens ‘de broeders aan gene zijde van de Zee’, kan noch het bezoek van Mac Donald aan President Hoover, als het ooit tot dit bezoek komt, kan geen partij iets verbeteren. Heel de menschheid mag zich al gelukkig rekenen, indien het tusschen die twee niet dadelijk tot een handgemeen komt.

Is dan de overwinning van de sociaal-democratische partij in het Engelsche Parlement, overwinning waaraan voor 't eerst ook de vrouwen meehielpen, is de nederlaag van Baldwin en zijn ‘tories’ - om van Lloyd George's liberale resultaten te zwijgen - dan nièt een verblijdend feit? Het is dit, maar slechts zeer matig. De ontwikkeling der Menschheid bestaat uit een opklimmende en aan-een-geschakelde reeks matig verblijdende feiten tot den dag, dat een wereld-katastrophe als de wereldoorlog er weer het overgroote deel van te niet doet, en zij haar

mierenarbeid van den aanvang af moet hervatten. Maar enkele matig-verblijdende feiten zijn dan toch uit de wereld-katastrophe gered, bijvoorbeeld de onweerstaanbare wensch der volken om voortaan als het mogelijk is, zulk een algemeenen jammer te voorkomen; de stichting van den Volkenbond - óók een matig verblijdend feit, en middellijk door dien Volkenbond zijn wij dan opnieuw tot het matig verblijdend feit gekomen, dat er onder de ‘deskundigen’ overeenstemming is bereikt ten opzichte van Duitschlands betaalbare schuld aan de Geallieerden.

Het heeft moeite gekost. Natuurlijk vindt het Duitsche volk ook thans nog, dat het veel te veel moet betalen en veel te lang onder zijn schuldenlast zal ‘gebukt’ moeten gaan. Eigenaardig toch, dat er geen ander volk is, dat zóó als dit zoogenaamd overwonnen volk, dat zoo lang zal ‘gebukt’ moeten gaan onder een schuldenlast, waarvoor men voornemens is een centrale Bank te stichten, welke wel eens het centrum zou kunnen worden van heel het wereld-geldverkeer - ‘waar’? In Brussel, Amsterdam of Genève? - meer millioenen uitgeeft dan eenig ander volk aan groote hervormingswerken, en voor zijn vermaak. Aldus is er niet slechts tegenspraak tusschen de beweringen van alle mogelijke volksleiders, wáár ook, van alle zoogenaamde groote en kleine staatslieden, en de openlijk of verborgen bestaande feiten en toestanden, maar er is ook tegenspraak tusschen de bewering van het ‘gebukt’ gaan van het overwonnen Duitsche volk, en de handen vol gelds, die het over heeft voor zijn levensgenieting. In Duitschland is een officieel rapport van de regeering uitgegaan, waarin tot den Rijksdag geklaagd wordt over de ergerlijke verkwisting van rijksgelden, vooral voor ‘Buitenlandsche Zaken’, Rijksweer en Luchtvaart, en de ‘Franfürter Zeitung’ vraagt dienaangaande hoe men dan van ‘de groote massa’ kan verwachten, dat deze de verarming van Duitschland zal begrijpen? Nonsens! ‘De groote massa’ van een land heeft nooit iets begrepen van de economische verhouding der volken tot elkaar en het gegoochel met Rijksgelden hunner staatslieden. ‘De groote massa’ eet, drinkt, vermenigvuldigt zich tot nog grootere massa, en ontbeert of geniet het leven, en blijft onwetend als te voren. Want ‘veel weten geeft hoofdpijn’, en ‘de groote massa’ zou niet zijn, wat zij is, als zij zou trachten te begrijpen, dat en

waardoor Duitschland zich moet bekrimpen, iets waarop het heelemaal geen plan heeft.

Maar er is dan overeenstemming bereikt tusschen de zoogenaamde ‘deskundigen’ over Duitschlands betalingsmogelijkheden, en ofschoon de Duitsche ‘deskundigen’ daarbij, figuurlijkerwijs, ‘geschreeuwd hebben als 'n mager varken, dat de boer bij den staart grijpt’, de Duitschers hebben toegestemd in, na het plan Dawes, het nieuwe plan van Owen Young. Geen noodzakelijkheid om hier Owen Youngs plan uiteen te zetten. Al dadelijk kan er van gezegd worden, dat het de publieke opinie in Frankrijk niet bevredigt. Maar ‘de publieke opinie?! Alweer ‘de groote massa’, van welke de eerste de beste dagbladschrijver zicht tot tolk maakt. Owen Young's plan, waarover de ‘deskundigen’ het dan eens zijn geworden, belast Duitschland met een gemiddelde schuldaflossing van 2050 millioen Mark gedurende 37 jaren, daarna met de aflossing der geallieerde oorlogsschulden van 1900 tot een van 900 gedurende 20 jaar. Doch er is geen verstandig sterveling ter wereld, die nu reeds niet inziet, dat deze schuldaflossing, welke een kleine zestig jaar zal moeten duren, d.w.z. langer dan de meeste menschen, in het oorlogsjaar geboren, waarschijnlijk zullen leven, terwijl een geheel nieuw geslacht Duitschers is opgekomen, dat aan deze door alle volken veroorzaakte wereldmisdaad onschuldig is, godsonmogelijk is vol te houden, zonder dat de Duitsche reus zijn voor de derde maal onderteekende schuldbekentenis tot ‘een vodje papier’ verklaart. Er zal naar een nog ‘bevredigender’ oplossing gezocht moeten worden, beweert men in het aangezicht van de heeren Owen Young en zijn mede-deskundigen.

‘Matig bevredigend’ is ook de thans geteekende overeenkomst tusschen Staat en Kerk in Italië, tusschen Koning Victor Emanuel III en Paus Pius XI, tusschen Benito Mussolini en kardinaal Pietro Gasparri. ‘Matig bevredigend’, omdat een man als ‘de Duce’ wel weet, dat het leven slechts matige bevredigingen kan schenken, en de uitbundige voldoeningen niet langer schijnen dan het Bengaalsche ‘vuur’, dat men over haar aansteekt, en aan de wereld een valschen schijn verleent. ‘Matig bevredigend’, en reeds aanleiding tot een kleine redetwist tusschen Mussolini in het Italiaansche Parlement en Paus Pius XI

in een consistorie over de vraag aan wien de Jeugd behoort? ‘Aan den Fascistischen staat’, houdt Mussolini vol. ‘Aan de Roomsch-Katholieke Kerk’, houdt de Paus vol. En reeds nu beweert men in Italië, dat de vrede tusschen Quirinaal en Vatikaan, tusschen Koning en Paus, tusschen het Vereenigd Italië en de ‘Vaticaansche Stad’ niet lang zal duren. Mussolini maakt zich daarover niet ongerust. Zooals Wallenstein zijn Pappenheimers, kent Benito Mussolini, niet ‘z ì j n ’ maar ‘dè’ kerkelijke heeren. Ook die zijn te verstandig om niet tevreden te zijn met ‘matige overwinningen’, heden. In de hoop morgen er een te kunnen bijvoegen.

Zoo zullen Nederlanders en Belgen ook wel tevreden moeten zijn met een matige overwinning in den belangenstrijd, welke deze twee gelijk begaafde en nadenkende volken sinds de jammerlijke uitkomst van den jammerlijken oorlog in een stemming houdt, welke niets goeds voorspelt voor beider noodzakelijke tot vrede geneigde ontwikkeling.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
De zwarte magie.

> ‘O! te kunnen slapen, zei de negerin, zonder gekweld te worden door een droom, waarin je met lansen wordt vervolgd....’
> L i v i n g s t o n e .

De moderne zwarte magie.....

De onbegrijpelijke en onbeschrijfelijke fascinatie, welke op de Westersche volken wordt uitgeoefend door de zwarten..... (Van negers en negerinnen te spreken, is evenzeer uit de mode, als werklui werklui te noemen; men zegt thans ‘arbeiders’ en ‘zwarten’. Beiden schijnt deftiger te klinken!)

O, de zwarte magie... die omstreeks het jaar 1902 ons begon te betooveren met de *cake walk,* en al verder en verder haar macht uitstrekte, totdat wij nu, ons weerloos overgevend, haast ons heele leven à l'instar ‘negers’ hebben ingericht.....

‘Notre âge est un âge nègre.....’ laat Paul Morand een zijner personen zeggen. Helaas, hij heeft gelijk!

Om te beginnen: blankheid lijkt te worden verfoeid, en een gebasaneerde huid beschouwd te worden als het ideaal van schoonheid. De vrouwen schilderen en poederen zich in tinten: oranje, bruin, groen, violet, tot zij iets krijgen van afgodsbeelden. De kleur der mulattinnen wordt benijd, en een beetje crême in de koffie is de eenige concessie, die men aan het aldoor donkerder wordende pigment in het teint wil doen.

Onze kleeding..... heeft men vroeger ooit zulke harde, schreeuwende kleuren zien dragen, en zulke tegen elkaar botsende combinaties als paars, oranje, grasgroen en blauw? En zijn de geometrische patronen tegenwoordig niet het meeste gewild?

Omringen wij ons niet gaarne door helle tinten, in onze kussens, kleedjes, cosies etc., zooals wij ze vroeger nooit in ons milieu zouden hebben geduld?

Is er één vrouw, die er heden ten dage niet de een of andere fetich op nahoudt, in den vorm van een pop, een beeldje, een olifant met opgeheven slurf?..... dragen wij geen armbanden van ivoor, geen barbarsche sieraden, met allerlei kleurige steenen bezet, geen schelpen of kralen kettingen, hoe bonter gekleurd, hoe liever?

Ons geheele gezelschapsleven is op de negers ingesteld. Zingen wij nog iets anders dan negerliederen, die door zwarte zangers ons eerst zijn vóorgezongen: ‘Ol' man ribber’, ‘Come under my old umbrella’, ‘No, we have no bananas today’, ‘Transportations blues’, ‘The good bad girl’, ‘Muddy water’, ‘Bye, bye, blackburd’? Dansen wij nog andere dansen, dan die ons door negers zijn voorgedanst: foxtrots en heebiejeebies en charlestons? .....Halen wij andere sterren met zulk een frenetiek enthousiasme in als Josephine Baker, en is ooit een concertzaal zoo vol als bij het optreden der Revellers? Verlangen wij nog naar andere dan gesyncopeerde muziek, met haar eentonig rhythme als van een monotone tamtam en een melodie, welke zich slechts in één toonschaal schijnt te bewegen, - een soort muziek, waarvan iedereen het recht zou hebben om te zeggen, zooals Alphonse Karr eertijds reeds deed van wat wij thans als uiterste en liefelijke welluidendheid beschouwen (het was vóór den tijd van Schönberg en zelfs van Debussy): La musique est de tous les bruits le plus désagréable.....?

En hebben de negers thans ook niet reeds het tooneel bereikt? En heeft Mr. Cochran's Porgy niet een ongekend succes? Dit stuk van een kreupelen bedelaar, dat in een negerstraatje speelt, waarvan de acteurs en actrices negerinnen zijn, en waarvan de Engelsche pers zegt:

‘The acting has that uncanning excellence we have come to expect, where the play is a folk-play, and where the folk in question, be they Negro, Irish, or Russian (of Hollandsch, zooals in de volksstukken van Herman Bouber, die tegenwoordig in Nederland zoo'n vogue hebben!) have temperament and the theatre sense in their very bones.’

Na de negersche work-songs en de plantation-songs, zijn tegenwoordig ook sterk in de mode de negro-spirituals (godsdienstige

gezangen), waarvan verschillende gramophoonplaten in den handel zijn gebracht.

Musici van naam beijveren zich de oude negermelodieën op te sporen en op muziek te zetten. De religieuse zang der negers wordt door een voorzanger ingezet, waarop dan een koor invalt. Een der meest geapprecieerde van deze liederen is: Little David, play on your harp, waarvan het refrein in een sterk geaccentueerd rhythme wordt gezongen, terwijl de voorzanger in de melodie de karakteristieke accelerandos en diminuendos aangeeft.

Er zijn negers met prachtige stemmen, getuige ‘de zwarte Chaljiapine’, zooals hij wordt genoemd, Paul Robeson, in wiens geluid al de melancholie en het heimwee te hooren is, die, naar men zegt, het diepe fond zijn van de neger-natuur.

Ook op andere wijze, behalve in de muziek, vindt de negerkunst ingang in de Westersche wereld, en meer dan één moderne schilder en meer dan één moderne beeldhouwer is door de negerplastiek geïnspireerd. Iedereen kent nu wel de griezelige maskers en de spokige beeldjes, - die, naar men beweert, meer verdienen dan een *succès de curiosité.* Als ons dit maar dikwijls genoeg wordt gezegd, en door gezaghebbende personen,, zullen we aan deze bizarre kunst evengoed gaan wennen als aan de tegen het Westersche gevoel indruischende neger-dansmethodes. (De nieuwste aanwinst voor onze balprogramma's is de Martinique, wist u dat al?)

Een feit is het, dat geen enkele elegante er zich meer voor geneert, zich met negersierkunst te omringen. Ik noemde reeds het een en ander op, maar kan nog vermelden: de kaffer-armbanden van getrokken koperdraad en met koperen kralen bezet. Het hoogst eigenaardige en ook wel artistieke mozaïekwerk van stukjes boomschors, op verschillende wijze gekleurd. De ceintuurs van uitgeplozen en gevlochten raphia. De veelbegeerde amuletten van ivoor, groteske poppetjes, geknield liggend, met de handen tegen het gezicht gedrukt. De ringen van geel Batekisch koper met aan runen gelijke teekens bekrast. De kleurige stoffen, ingeweven met eenvoudige, symmetrische patronen, in allerlei opvallende tinten. De mantels en parasols van struisveeren..... O, die ‘primitieve’ kunst der negers, hoe dwepen wij er tegenwoordig mee.....

En niet minder dwepen wij met de neger-uitvinding, de cocktail.

En cocktail beteekent, zooals men weet ‘hanestaart’. En wilt ge de oorsprong weten van dit woord?

De negerkoning Mongkoû hield veel van drinken, en om meer dorst, dus lust in drank te krijgen, penseelde hij zich het verhemelte met een haneveer, die in een oplossing van Spaansche peper was gedoopt..... en liet ook allerlei dranken door elkaar mengen, om zijn drinklust op te wekken.

De eerste cocktails in de Vereenigde Staten droegen dan ook neger-namen:

Delmonico-cocktail, White elephant cocktail; die zeer gewaardeerd werden, totdat in 1919 Amerika werd droog-gelegd.

En ten slotte noem ik als gevaarlijkste kenteeken van den neger-invloed op onze Westersche beschaving: de algemeene, verlammende luiheid, die vooral het jongere geslacht heeft bevangen, de afschuw van den arbeid.

Het is ontzettend, hoe de onwil om te werken al meer en meer veld wint in onze maatschappij. Met tegenzin wordt gearbeid, en elk voorwendsel wordt aangegrepen, om zich aan het verplichte werk te onttrekken. Sinds de slavernij is afgeschaft, zal niemand meer kunnen zeggen: ‘je travaille comme un nègre’ in den goeden zin; al onze arbeiders (de goeden niet te na gesproken, want zelfs nú nog zijn er personen, die zich voor traagheid schamen, en in den arbeid geen vloek zien, maar een zegen) kunnen nu beweren, dat zij als ‘negers’ werken, dat wil zeggen, zoo weinig, zoo lusteloos en zoo langzaam mogelijk. Slungelig komen zij 's morgens aangelummeld, verdoen een kwartier in het kleedlokaal..... vragen onder tijd verlof, om zich te mogen verwijderen, - teneinde op de binnenplaats een sigaret te kunnen gaan rooken, - verzoeken elk oogenblik permissie, om broers te helpen trouwen, of om de nicht van hun schoonzuster naar den tandarts te vergezellen, - en zeggen na sluitingstijd verveeld: Ziezoo, dat zit er weer op, - om dan hun eigenlijke leven te gaan beginnen van lanterfanten en leeg vermaak. (Deze renseignements zijn mij verschaft door den meesterknecht van een groote zaak, ze zijn dus exact. Hij zeide óók: als de wettenmakers wat dichter bij het volk stonden, zouden ze nooit den acht-urigen werkdag hebben ingevoerd; een mensch kan minstens negen uur per dag werken.)

* * *

O! wij zijn wel zéér ver verwijderd van de dagen, toen een jonge negerin tegen Livingstone zeide:

- O, te kunnen slapen, zonder gekweld te worden door een droom, waarin je door lansen wordt vervolgd.....

Wel zeer ver af van de tijden, toen Harriet Beecher Stowe haar Uncle Tom's cabin schreef..... (In latere artikelen hoop ik het leven van Harriet Beecher Stowe te beschrijven, en te vertellen, hoe haar boek werd ontvangen, en hoe er tegelijkertijd allerlei dergelijke werken verschenen, b.v. ‘The white slave’, enz.)

Toen het *noodig* was zulk een schrijnend verhaal in het licht te zenden, toen de neger deemoedig en onderworpen tot zinspreuk had: ‘Na den goeden God de blanke.....’ toen de negers het geëxploiteerde ras waren, dat verkocht, geranseld en gemarteld werd, - en dat zijn lot geduldig verdroeg, in de eenige hoop van een beter leven in het hiernamaals.....

Ver weg van de dagen, toen het een neger niet veroorloofd was in een ‘blanken’ schouwburg te komen, opgenomen te worden in een ‘blank’ hospitaal, of een betrekking te aanvaarden in een industrieele ‘blanke’ onderneming. Aan de negers was een afzonderlijk stadskwartier aangewezen, - en dan nog werd zoo'n neger-ghetto minstens eens per jaar in de asch gelegd. Het lynchen was een bijna wekelijksch genoegen. Nooit richtte men tot een neger het woord voor een gemoedelijk praatje; plaats nemen naast een neger op een bank in een publiek park was uitgesloten. Op de trams en in treinen hadden de negers hun apart compartiment .....(tegenwoordig reizen ze met de blanken in de pullmann-cars); de neger behoorde altijd voor een blanke van de stoep af te gaan, enz. enz. enz.

Verschillende personen heb ik gesproken, die in Afrika en Amerika gereisd hebbende, over de negers spraken, als over een inferieur ras. ‘Het zijn geen menschen,’ zeiden ze mij, ‘niet wat je noemt ‘menschen’. Er bestond altijd een heftige rassen-antagonie tusschen wit en zwart, - maar sinds den oorlog schijnt alles veranderd te zijn. De neger heeft burgerrecht gekregen in de blanke maatschappij. De vrouw schuwt den neger niet meer; zwarte boksers of zangers huwen met blanke vrouwen; en Paul Morand vertelt:

- Un jour, aux Tuileries, en pleine ville, je vis un grand

chauffeur nègre, très foncé, avec des membres énormes, des lèvres qui dépaissaient le bord de sa casquette, des yeux pleins de sang, qui attendait un mannequin à la sortie de la Rue de la Paix. Il l'accueillit avec une douceur, un calme, une suffisance, qui me bouleversèrent. Il devait peser quatre fois plus qu'elle..... Elle se blottit, pâle, blonde, contre lui, l'adorant. Je regardai autour de moi, personne ne se retournait.....

En verder:

- Je vis les scènes de music halls de Broadway envahies par les artistes de couleur..... En hij voegt er ironisch bij:

- A New York la statue de la Liberté est noire.....

In het Berliner Tageblatt schrijft Joseph Chapiro een zeer lezenswaardig artikel over het toenemend zelfbewustzijn der kleurlingen in de Vereenigde Staten. Hij verhaalt, hoe de negers ijveren om zich allerlei openbare ambten te verzekeren, en hoe ieder onrecht de zwarten aangedaan zoo krachtig de wereld wordt ingegalmd, dat de openbare opinie er wel aandacht aan schenken *moet.* De negers vormen op het oogenblik 10% van de Amerikaansche bevolking, waarmee ze zich hoe langer hoe meer gaan vermengen. Men telt op het oogenblik in de Vereenigde Staten elf millioen negers en 2 millioen mulatten.

Hoe de onafhankelijkheidszin al meer en meer in de negers ontwaakt, blijkt uit het, door *Het Vaderland* geciteerde vers van den 26-jarigen Langston Hughes: *Ook ik:*

Ik ben de donkere broeder,
Zij jagen mij naar de keuken ten eten,
Als de genoode gasten komen.
Maar ik lach!
En ik eet goed.
En ik word sterk.

Morgen
Ga 'k mee aan tafel zitten,
Als de genoode gasten komen.
En niemand zal 't meer wagen
Mij dan te zeggen:
‘Ga in de keuken eten.’

En ze zullen zien hoe schoon ik ben,
En ze zullen zich schamen.....

Ook ik, ook ik ben Amerika!

De negers laten zich niet langer opsluiten in hun New-Yorksche wijk Harlem (een verbastering van den oorspronkelijken naam, door de Hollanders aan dit stadsdeel gegeven: New Haarlem. Zooals men weet, heette New York vroeger New Amsterdam) en Booker Washington is niet meer de eenige 'geleerde' neger. Men heeft tegenwoordige neger-doctoren, advocaten, persmannen, etc. bij de vleet en men verwacht, dat de negers weldra niet meer zullen uitgesloten worden van de politiek.....

De neger-zanger Hayes zong in het Buckingham Palace voor den Koning van Engeland, en weldra was zijn naam op aller lippen. De negers beroepen er zich op, dat Alexander Dumas en de dichter Puschkin negerbloed in de aderen hadden..... Wat aan de Europeesche cultuur nooit is gelukt, zegt Chapiro: haar stempel te drukken op de geheele wereld, daarin zijn de negers geslaagd, wier dansen gedanst en wier zangen gezongen worden, zelfs te Shanghai en te Yokohama.....

* * *

In 1914 marcheerden de Senegaleesche troepen langs de Parijsche Boulevards; in 1919 kwam Darius Milhaud uit Brazilië en introduceerde de neger-sambas in zijn Boeuf sur le toit. In 1920 heeft de jazz-muziek alle bars overwonnen..... wat zal het einde zijn van dit 'mystère social', zooals Carl van Vechten het noemt. Tôt ou tard, voorspelt hij, moeten wij allen gehoorzamen aan *cet appel impérieux des ténèbres.....*

Djibouti, Havana, Nieuw Orleans, Florida, Georgië, Louisiana, Virginia, de Caroline eilanden, Charleston, Zoeloeland, Guadeloupe, Martinique, Trinidad, Curaçao, Haïti, Jamaïca, Cuba, Alabama, Mississippi, Dakar, Nieuw Guinea, Congo, Soudan, het zuiden der Sahara, Tombouctou, Dahomey, Goudkust, Ivoorkust..... acht en twintig negerlanden, met een oppervlakte van een half millioen kilometers en een bevolking van honderden millioenen zielen.....

Geeft dit niet te denken.....?

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Bibliographie.

Kees van Bruggen. *De verlaten man.* Bussum, 1928, C.A.J. van Dishoeck.

Zekere journalistieke eigenschappen maken het werk van Kees van Bruggen leesbaar, ook al moet men van zijn boeken getuigen, dat ze allerminst volmaakt zijn. De geschiedenis van ‘De verlaten man’ is dat ook niet; alles bij mekaar heeft het verhaal eigenlijk weinig om 't lijf. Het is in den ik-vorm geschreven (de auteur plaatst een overbodig voorbericht om dien vorm te verdedigen) en geeft de ervaringen weer van een gescheiden man, die met verschillende vrouwen in aanraking komt. Het laat zich makkelijk lezen, het is een tikje cynisch, een beetje spottend; de stijl is aphoristisch; de stemmingen volgen elkaar snel op; de situaties wisselen als op de film. Er zijn geestige dialogen, waarbij zoowel een typiste als haar schrijfmachine een woordje meepraat; er wordt een aanslag gepleegd op een vrijgezellenleven; er is een andere typiste, die het een braven boekhouder lastig maakt - en het is allemaal wel onderhoudend, maar het komt toch allemaal neer op schrijvershandigheid. Brille. Geen bladzijde van dit boek is van binnen uit geschreven, en dat is het, waardoor men het ten slotte toch onbevredigd uit de hand legt.

J.F. Heemskerk. *Bernard Rochowitz.* Amsterdam z.j. Van Holkema en Warendorf's Uitgevers Mij.

Dit boek trekt vooral de aandacht als verschijnsel, dat ingaat tegen den tijd, waarin het geschreven werd. Het lijkt een erfstuk van vóór '80. Dit hoeft niet rechtstreeks een oordeel te zijn. Immers, niemand zal willen beweren, dat er vóór '80 geen goede

boeken geschreven werden. Maar er zijn toch ingrijpende verschillen. Zoo is er in dezen roman van letterkundig vormschoon geen sprake. Het is de gematigde cliché-taal van vroeger. Werkelijkheid, in den zin van psychologische klaarheid, is er ook niet veel. De figuren zijn, ook weer naar den ouden trant, goeddeels de belichaming van één eigenschap; daardoor worden ook de verhoudingen stereotiep.

Wat is er dan wèl in dit boek? Het avontuur. De roman speelt in een gefingeerde maatschappij, een samenstel van landen en rassen, dat door den schrijver handig in elkaar gezet is. En dan ‘gebeurt’ er maar op los. Het avontuur om het avontuur. De schrijver ontleende het gegeven eenigszins aan een film, zooals hij vooraf meedeelt, en de geest van het werk is verwant aan dien van de amusementsfilm. Het is een gezellige, dikke kluif, echt iets voor de winteravonden. Wie nog met een glimlach van verteedering aan Eugène Sue kan denken, die kan ook nog gerust eens beginnen aan een boek als dit. En er zijn er immers nog genoeg, die in hun hart een plaatsje voor de oude romantiek opengehouden hebben!

A. Pleysier. *De roemrijke avonturen van Leen Wouters.* Amsterdam, 1928. N.V. Ontwikkeling.

Dit jongensboek onderscheidt zich van tallooze andere jongensboeken, doordat er een ernstige poging in is gedaan om de psychologie van een jongensleven weer te geven. Of de jeugd zelf dat waardeeren zal, is de vraag; wie zich met een uitleen-bibliotheek bezighoudt - zooals ikzelf dat als leeraar aan een H.B.S. doe - weet, dat onze jongens vaak de onmogelijkste nonsens mooi vinden. Meisjes worden veel gauwer zorgvuldig in d'r keuze, neigen al naar het geestelijk-volgroeide als de jongens nog zwelgen in het dwaze avontuur, dat in den regel te inniger wordt gesavoueerd, naarmate de dwaasheid er dikker op ligt. En er zijn veel schrijvers van jongensboeken, die aan deze neiging maar al te graag concessies doen.

De schrijver van dit boek doet dit niet. Maar ik geloof wel, dat zijn boek desondanks door de jeugd toch zal worden gewaardeerd, laat het dan zijn ondanks het betere element. Het is frisch en

natuurlijk, Leen Wouters is een jongen, zooals een jongen ze graag onder zijn kameraden telt. Zijn avonturen - de werkelijke zoowel als de gefantaseerde - zullen aanslaan in de harten van onze jongens. En wat boven het begrip van twaalf à dertienjarigen uitgaat, hoeft immers niet verloren te zijn; de fijne observatie en het doorvoeld weergeven, het kan genoten worden door ouderen. Men hoeft zich als volwassene heusch niet te geneeren, om aan dit boek eens een avondje te besteden.

Alleen: neemt het, slechts in fantasie beleefde, in het verhaal niet een al te groote plaats in?

Menno Jakob Homan. *Tar.* Den Haag, 1927. N.V. Boekhandel v.h. W.P. van Stockum en Zoon.

De heer Homan, die hier en daar in zijn werk blijk geeft van wel aardig en fijntjes te kunnen observeeren, heeft een zeer groote fout. Hij kan volstrekt niet onderscheiden wat hij wel en wat hij niet moet opschrijven, en het gevolg daarvan is, dat hij veel en veel te veel opschrijft. De kunstenaar dient intuïtief te voelen, wat hij gebruiken kan tot het opbouwen van zijn werk, maar de heer Homan heeft gemeend, dat hij letterlijk alles gebruiken kon. Zijn boek is dan ook een zeldzaam vervelend geschrift geworden, want het weinige goede, waar ik boven op doelde, verdwijnt in den stroom van klakkelooze neerpennerij. Er is ook volstrekt geen gang in het verhaal van den boerenjongen Tar, aan het slot is men even ver als aan het begin.

Minutieuze beschrijving is natuurlijk op zichzelf geen fout. Van Deyssel gaf er voorbeelden van, die hooge kunst genoemd mogen worden. Maar de beschrijvingen van den heer Homan zijn volstrekt niet minutieus, zoo, dat elk détail op zichzelf onder scherpe belichting valt. Deze schrijver vertelt maar gemoedelijk door over het leven op het boerenland, zonder kleur en zonder diepte. De dialogen zijn houterig en onnatuurlijk, zoodat het alles bij elkaar wel een zeer onwezenlijke schepping is. Het is de dood in den pot met den heer Homan, en als hij niets beters kan, zal hij verstandig doen door het schrijven er aan te geven.

HERMAN MIDDENDORP.

Historische afdeeling.
Notulen
Der vergaderingen vóór de oprichting van de Nieuwe Gids door Frederik van Eeden, Frank van der Goes, Willem Kloos, Willem Paap en Albert Verwey, en gedurende het eerste jaar van het bestaan van dit tijdschrift.

Vergadering van 3 juli 1885.

(Aanwezig allen.)

Met meerderheid van stemmen worden de volgende besluiten vastgesteld en benoemingen gedaan.

1. Verkiezing van den heer *Kloos* tot secretaris.
2. Verkiezing van den heer *Paap* tot penningmeester.
3. Er zal benoemd worden een president voor den tijd van zes maanden: het presidentschap zal door de vijf redacteuren vervuld worden, naar alfabetische volgorde der namen. De heer *van Eeden* wordt als president geïnstalleerd.
4. In principe wordt uitgemaakt, dat de heeren *Verwey* en *Kloos* honorarium zullen ontvangen en wel twintig gulden per vel. Mochten echter, terwijl het tijdschrift in gang is, de zaken zoo slecht zijn, dat het geven van dit of van eenig honorarium, hoe gering ook, voor het voortbestaan van den N.G. schadelijk zou kunnen worden, dan kan op voorstel van een der vijf in overweging worden genomen, bovengenoemd honorarium te verminderen of geheel af te schaffen.
5. Het geleende geld zal beschouwd worden als geleend te zijn door de Redactie, onder aangaan eener persoonlijke schuld, door ieder der redacteuren voor één vijfde te dragen.

6. De penningmeester wordt verzocht een concept-contract op te stellen betreffende de quaestie van eigendomsrecht, in geval een redacteur mocht komen te overlijden of uit de redactie treedt.
7. Over de opname der aangeboden stukken zal met drie tegen twee stemmen beslist worden.
8. De heer *van der Goes* belast zich met het opstellen en inzenden van een bericht aan den *Amsterdammer*, dat het tijdschrift de N.G. geconstitueerd is.

Ten slotte mededeeling van den heer v.d. Goes: hij heeft bericht ontvangen van den heer Doorenbos, die voor de eerste aflevering een stuk over Hendrik IV gereed denkt te maken.

Aldus gelezen en goedgevonden in de vergadering van 11 Augustus 1885.

FEEDERIK VAN EEDEN. WILLEM KLOOS.

Vergadering van 11 augustus 1885.

(Aanwezig allen.)

De heer Paap deelt mede, dat de heer Stratemeijer vóór 15 Aug. a.s. een proeve van politiek overzicht zal zenden.

Mededeelingen van den heer v d. Goes.

1. De heer Jelgersma heeft een halve toezegging van medewerking gedaan. Hij wil eerst zien, wat wij zijn. Zijn eerste bijdrage zal over Engelsche philosophen handelen.
2. De heer Maurice Barrès te Parijs schrijft dat hij gaarne een Courrier de Paris, sérieux et surtout artistique wil leveren. Er wordt besloten te antwoorden, dat we met genoegen van zijn voorstel hebben kennis genomen, maar in den beginne geen groote onkosten kunnen maken.
3. De man met de suikerkwestie heeft zijn bouwstoffen klaar, maar is bang, dat zijn naam zal bekend worden.

4. Mr. de Roever is de voorslag gedaan zich in connectie te stellen met den heer Wijsman, om samen een stuk te schrijven over het Rijksmuseum. De heer v.d. Goes wijst tevens op de wenschelijkheid, die beide heeren honorarium te geven, b.v. 40 gulden, waarop van de zijde der anderen eenige tegenkanting volgt. Ten slotte wordt de heer v.d. Goes verzocht nog eens met mr. de R. te spreken en hem te vragen of hij denkt, dat de heer Wijsman 't voor niets zal doen. Zoo niet, dan zal hij hem honorarium aanbieden.

De heer Paap komt met papiersoorten aandragen.

Er wordt besloten, dat het formaat van Nederland zal genomen worden, en een soort papier, die f 20 per jaar duurder uitkomt, maar door haar dikte en soliditeit ruimschoots die grootere onkosten goedmaakt.

Over den omslag zal de heer Paap nog eens met Clausen onderhandelen. De wenschelijkheid van een eenigszins dikker omslag, al kost dat f 12 meer, wordt aangenomen.

Verder deelt de heer Paap mede, dat de uitgave een prospectus verlangt, om voorloopig in het eerste nummer gelegd te worden. De heer v.d. Goes belast zich met het opstellen van een concept.

De secretaris wordt verzocht, den heer van Deventer te vragen of zijn artikel vóór 1 September klaar kan zijn.

Er wordt besloten, dat steeds de president in functie zich met de contrôle op den penningmeester zal belasten.

Aldus goedgevonden in de vergadering van 17 Augustus 1885.

FREDERIK VAN EEDEN.
WILLEM KLOOS.

Vergadering van 17 augustus 1885.

1. Men zal Barrès schrijven, dat men voor 50 fr. gaarne een artikel van hem zal ontvangen.
2. De heer de Roever heeft het te druk, zooals de heer v.d. Goes meedeelt. Men zal nu den heer Posthumus Meyes vragen.
3. De man van de suikerkwestie heeft toegehapt.

4. De heer v.d. Goes leest zijn concept-prospectus voor; het wordt met eenige wijzigingen goedgekeurd.
5. De heer Kloos brengt het artikel van Dr. van Deventer ter tafel en Verwey zijn stuk over Shakespeare's sonnetten.

Aldus goedgekeurd in de vergadering van 12 September 1885.

FREDERIK VAN EEDEN.
WILLEM KLOOS.

Vergadering van 12 september 1885.

Mededeeling van den heer v d. Goes.
De heer Posthumus Meyes heeft zijn medewerking beloofd. Hij leest vervolgens zijn Varia voor.

No. 1, over het Nederlandsch Tooneel, wordt aangenomen op voorwaarde van bekorting en aparten titel.

No. 2, over François Erens, wordt aangenomen.

Stemming over:
Politiek overzicht van den heer v.d. G.; wordt geweigerd onder voorbehoud, dat er na bijwerking voor de 2e aflevering weêr over gestemd kan worden.
De kleine Johannes van v. Eeden: aangenomen.
Hendrik IV en de prinses Condé: aangenomen.
Berthollet en de moderne scheikunde: aangenomen.
Bilderdijk en da Costa van Paap komt, na een langdurge discussie, niet in stemming.
De heer Paap trekt het stuk terug en zegt het te zullen wijzigen.

Vergadering van 16 september 1885.

(Bij v.d. Goes.)

De heer Erens leest voor en verklaart eenigszins het stuk van Maurice Barrès.
De heer Verwey leest zijn studie over het sonnet voor. Zij wordt aangenomen, op voorwaarde van bekorting en aparte titels voor de onderdeelen.

Het stuk van Barrès wordt aangenomen.
Varium over lijkverbranding aangenomen.
Politiek overzicht van v.d. Goes (gewijzigd) voorgelezen en met drie stemmen tegen twee aangenomen.

FREDERIK VAN EEDEN.

Vergadering van 21 september 1885.

(Bij van Eeden.)

(Afwezig de heer Paap.)

Naturalistische schets van Paap gelezen en geweigerd.
Stuk van Dr. Blink aangenomen.
Brief van den heer de Haas om voorschot. De heer v.d. Goes wordt verzocht hem te schrijven, dat we nog geen honorarium kunnen geven voor een stuk, dat nog niet in behandeling is gekomen.
Artikel in de Arnhemsche Courant gelezen en mooi gevonden.
2 Varia van v. Eeden aangenomen.
Politiek varium van v.d. Goes teruggetrokken.

Vergadering van 28 september 1885.

(Bij v.d. Goes, 's middags.)

De heer Paap brengt de lezing van het concept-contract ten einde; over het artikel, waarin omschreven staat, wat er gedaan zal worden, in geval een (of meer) redacteuren zich zou terugtrekken of mocht komen te overlijden, is veel discussie. Paap zegt, dat hij het contract, geheel volgens het Burgerlijk Wetboek, zal wijzigen.

Vergadering van 28 september 1885.

(Bij Paap, 's avonds.)

De quaestie der te geven feestelijkheid wordt op deze wijze geschikt, dat de heer v.d. Goes ten zijne huize een eenvoudig maal zal aanrichten, op kosten van de heeren Paap, v.d. Goes en

v. Eeden. Genoodigden zullen zijn de heeren: Dr. Blink, Dr. van Deventer, François Erens, Karel Alberdingk Thijm, W. Versluijs, A. Aletrino, Dr. Jelgersma, M.B. Mendes da Costa, Tak. (Op het souper zelf ontbrak Tak en verscheen daarentegen Dr. Frowein.)

Vergadering van 8 october 1885.

(Bij Paap.)

Stuk in de Friesche Courant gelezen en geprezen.

De heer v. Eeden deelt mede, dat hij een antwoord van 7 strofen op de kritiek van het N.v.d.D. aan dat blad ter plaatsing heeft aangeboden. Weigert het Nieuws, dan zal het Dagblad de A. het plaatsen.

De heer v.d. Goes heeft briefkaart naar het Vaderland gezonden met de mededeeling, dat Persephone wel degelijk geweigerd is, eens door den N. Spectator, eens door ‘Nederland’.

Den heer Verwey wordt na eenige discussie vijftig gulden honorarium uitbetaald voor zijn bijdragen in de 1e aflevering.

De novelle van Frans Netscher, Koosje Bosser, wordt besproken en geweigerd. Een nadere motiveering van de redenen daarvoor aan het adres van den heer Netscher blijft tot later bewaard.

De heer Paap brengt de lezing van het gewijzigde contract ten einde.

Mededeeling van den heer Kloos: de heer van Deventer heeft een fragment eener Aristophanische comoedie aangeboden, getiteld: ‘de Herleving van Enkemblik’.

Van verschillende personen zijn dankbetuigingen ingekomen voor het presentexemplaar der 1e aflevering.

Men besluit den heer J.J.A. Goeverneur een presentexemplaar van den geheelen jaargang aan te bieden, waarom hij verzocht heeft.

Dr. Penon laat vragen of het hem gezonden exemplaar hem vereerd is als mogelijken abonné of als letterkundige en deelt mede, dat hij het Leesmuseum te zijner stede heeft doen inteekenen, maar toch gaarne zelf ook een exemplaar ontving.

Op het eerste zal men hem antwoorden: ‘als beide’.

Op het laatste, vragen of hij dat exemplaar cadeau zou willen hebben, of zich abonneeren.

Men besluit voor het omslag van de 2e aflevering een dikker papiersoort te nemen.

De heer Tetterode zal expres een nieuwen titel voor ons laten snijden.

Bericht van den heer v.d. Goes: de heer Verbrugghe, officier, belooft een stuk over torpedo's bij den landdienst.

De heer v.d. Goes wordt verzocht den heer Mendes da Costa te vragen, toch maar over de Antigone te schrijven; het door hem geopperde bezwaar kan niet afdoend zijn, volgens het oordeel der Redactie.

De heer Paap dat hij een artikel denkt te schrijven over Romeinsch recht naar aanleiding van de intreêrede van prof. J.C. Naber. De omvang zal ongeveer 3 vel worden. Hij wordt daarom verzocht liever zijn artikel te splitsen en er twee van te maken, ieder van 1½ vel.

FREDERIK VAN EEDEN.

Vergadering van 14 november 1885.

(Bij Kloos.)

(Afwezig de heeren v.d. Goes en van Eeden.)

Aangenomen voor de 2e aflevering:

Demeter,
Christus-sonnetten,
door Albert Verwey.

Passiebloem,
Najaarsnacht,
door Hélène Swarth.

Herfst,
door Jac. van Looy (Pittore).

Adoratie,
Achter de Wolken,
door Jan Veth (Samuel van Hoogstraten).

Sonnet,
door Karel Alberdingk Thijm.

Studie der Rechtswetenschap,
door Willem Paap.

Politieke beschouwingen,
door Mr. M.C.L. Lotsy.

Herfst in 't Woud,
door Frans Netscher.

FREDERIK VAN EEDEN.
WILLEM KLOOS.

Vergadering van 24 november 1885.

(Aanwezig allen.)

De heer Kloos brengt ter tafel de volgende ingezonden stukken.

1. Ons defensieve torpedo-wezen, door v.d. Brugghen. ter lezing gegeven aan v.d. Goes (geweigerd).
2. Buitenlandsch politiek overzicht, door Dr. Jelgersma, aan van Eeden.
3. Birmah, door A.H. Verster, aan van Eeden (geweigerd).
4. Een socialistische modelstaat, door C.L. Rambonnet, aan Willem Paap (geweigerd).

Aangenomen:
Varia over Roorda;
Varia schilderkunst;
Varia v. Mander (mits gewijzigd);
Varia Karel V.

FREDERIK VAN EEDEN.
WILLEM KLOOS.

Vergadering van 2 december 1885.

(Aanwezig allen.)

Den secretaris wordt opgedragen, om den heer v.d. Broek, Leeraar aan de Instelling voor Land-, Taal- en Volkenkunde te Delft, te vragen om medewerking over Nederlandsch-Indië, om zijn opinie over de Indische toestanden zoo vrij mogelijk te uiten;

2°. of hij de heeren Perelaer en Roorda van Eijsinga voor hetzelfde doel geschikt zou vinden. De wenschelijkheid wordt uitgesproken om de artikelen zóó kras te maken, dat de aflevering in Indië zou geconfisqueerd worden.

De Bibliotheek van de Unie vraagt een presentexemplaar van den N.G. aan. Adres: G. Ribbink.

De heer Paap protesteert tegen het opnemen van ongeteekende stukken, als zijnde dit een onrechtvaardigheid.
De meerderheid der Redactie is van het tegenovergestelde gevoelen.
FREDERIK VAN EEDEN.
WILLEM KLOOS.

Vergadering van 10 december 1885.

(Afwezig de heer Verwey.)

Baco, door Dr. Jelgersma, wordt aangenomen.

Versjes van Karel de Waele uit Gent afgekeurd.

Brief van den uitgever, die zich beklaagt, dat de redactie van den Amsterdammer de inhoudsopgave eerder gehad had dan de redacties der andere bladen.

Plan voor het nieuwejaarsnummer uitgesteld tot den tweeden jaargang.
FREDERIK VAN EEDEN.
WILLEM KLOOS.

Vergadering van 15 december 1885.

(Aanwezig allen.)

Brief van v.d. Broek wordt voorgelezen en zijn voorwaarden in principe aangenomen. De heer Paap wordt verzocht, door een persoonlijk onderhoud met v.d. Broek, de verdere details te regelen.

FREDERIK VAN EEDEN.
WILLEM KLOOS.

Vergadering van 16 december 1885.

De heer Kloos leest twee brieven voor: van Stanislas de Guaita en van Edouard Dujardin.

De heer Paap deelt een bericht mede van den heer Prins, dat J.K. Huijsmans tegenwoordig slechts kleine schetsjes van twee bladzijden schrijft.

Er wordt een schriftelijk mandaat van zes artikelen opgesteld, dat de heer Paap op zijn tocht zal medenemen; den heer v.d. Goes wordt opgedragen, den heer J. de Koo te polsen, of hij ook genegen tot medewerking onder een pseudoniem zou zijn.

FREDERIK VAN EEDEN.
WILLEM KLOOS.

Vergadering van 24 december 1885.

(Aanwezig de 5 redacteuren en de poes.)

Verslag van den heer Paap over zijn bezoek bij v.d. Broek. Geen voorafgaande publicatie van het bericht; hij wil bij het begin kalmer en gematigder zijn, om de menschen niet af te schrikken.

De prijs der verlangde boeken zal in het eerste jaar niet meer dan 100 gulden bedragen. Honorarium 20-30 gulden. Zoo wij stukken over Indië van anderen krijgen toegezonden, zullen ze ter keuring aan v.d. B. gezonden worden.

De heer v.d. Goes leest een varium voor over de sociaaldemokraten. Er wordt besloten, dat de redacteuren het ieder afzonderlijk zullen lezen, aleer tot stemming wordt overgegaan.

De heer Kloos leest voor: Justus van Maurik, door Frans Netscher. Een warme discussie volgt, waarbij de sprekenden herhaaldelijk noch zichzelven noch de anderen kunnen verstaan.

Er wordt besloten, dat de heer Kloos tezamen met den heer Verwey het stuk zullen doorgaan en een concept van wijziging opmaken, om dat op de volgende vergadering voor te leggen.

Den heer Lotsy zullen gezonden worden elf brochures, op kosten van den N.G.

FREDERIK VAN EEDEN.
WILLEM KLOOS.

Vergadering van 28 december 1885.

Na een lange, warme discussie wordt de beslissing over het stuk van Frans Netscher tot den volgenden dag uitgesteld.

Vergadering van 29 december 1885.

De vergadering begint om 11 uur. De heer Kloos begint het stuk voor te lezen en de aanmerkingen door de anderen gemaakt worden, indien de meerderheid er zich mede vereenigen kan, door den heer Verwey opgeschreven.

Bij pagina 8 verwijdert zich de heer van der Goes. De vergadering duurt voort. Bij pagina 31 komt de heer van der Goes terug. Nadat de lezing ten einde is gebracht, doet de heer van der Goes een voorstel, dat met drie stemmen tegen wordt verworpen. Hierop doet de heer Paap het voorstel, dat het stuk zal worden aangenomen onder beding, dat de schrijver zijn stuk zal veranderen volgens het concept van wijziging door de meerderheid der vergadering goedgekeurd, plus het oorspronkelijke concept van wijziging door den heer Kloos op de voorgaande vergadering ter tafel gebracht. De zorg voor het opstellen van den brief zal worden toevertrouwd aan den secretaris met medewerking van den heer Verwey. Met drie stemmen wordt dit voorstel aangenomen; tegen de heeren van Eeden en van der Goes.

Het voorstel van den heer v.d. Goes luidt: het stuk zal worden opgenomen, mits de bewijzen van de grieven tegen den heer van Maurik aangevoerd, worden versterkt.

FREDERIK VAN EEDEN.
WILLEM KLOOS.

Vergadering van 6 januari 1886.

De secretaris deelt mede, dat de heer Zilcken verhinderd is voor de volgende aflevering iets te geven. Later echter zal het hem zeer aangenaam zijn.

Hij leest verder twee varia voor, ingezonden door Samuel. Beide worden geweigerd.

De heer Kloos doet het voorstel, dat de Nieuwe Gids lid zal

worden van de Shelley-society. Wordt met algemeene stemmen aangenomen.

De heer Kloos deelt mede, dat Barrès aan Erens geschreven heeft, of het niet voor de 3e aflecering is, dat hij een Courrier litéraire zou geven. Er wordt besloten, dat hem zal geschreven worden, dat we voor de 4e aflevering gaarne iets van hem zullen ontvangen.

De heer Kloos bericht, dat het stuk van F. Netscher teruggekomen is. De wijzigingen zijn op een paar na geschied. De heer v.d. Goes vindt, dat nu niet aan de voorwaarden is voldaan. Hierop volgt een discussie. De heer van Eeden doet eindelijk het voorstel, dat het stuk van Netscher naar de zetterij zal gebracht worden, en dat hem tegelijk met de proef per brief zal herinnerd worden, dat het veranderen der bewijzen voor het gebrek aan psychologische kennis van v. Maurik een der door de redactie gestelde voorwaarden van aanname is.

Er zal een nummer van het Algemeen Indisch Dagblad, waarin Fantasio over den koning spreekt, naar v.d. Broek worden gezonden.

De secretaris wordt gemachtigd om een copiepersje te koopen tot het copieeren *van zijn eigen brieven.*

v.d. Goes leest zijn varium over de sociaal-demokraten voor. Na eenige discussie wordt er besloten, dat de stemming over het stukje zou uitgesteld worden.

Mededeelingen van den heer v.d. Goes.

Hij stelt zich voor een varium te maken over het stukje Rouw om 't Jaar in Los en Vast.

Hij heeft van Aquarius een bundel warme kadetjes ter recensie gekregen, waarover hij zich voorstelt een varium te schrijven.

Over het stuk van de Haas wordt besloten, dat het in een vergadering aan de gezamenlijke redacteuren zal worden voorgelezen.

FREDERIK VAN EEDEN.
WILLEM KLOOS.

Vergadering van 12 januari 1886.

(Afwezig de heer Paap; hospitant de heer van Deventer.)

De zaak Roorda-van den Broek wordt besproken; v.d. Broek's brief voorgelezen en het stuk van Roorda dientengevolge geweigerd.

De heer Unger heeft een stuk ingezonden over Vondel's bekeering. Er wordt besloten, dat de Redactie het eerst lezen zal alvorens tot een stemming over te gaan.

De heer Kloos leest een brief van den heer Plettinck te Gent voor, waarin hij met de toezending van een artikel over van Mander, groot 100 bladzijden, dreigt.

Hij leest voor een brief van C.G. Cornelissen te Geertruidenberg, benevens een paar stukjes van dien heer. Zij worden geweigerd.

FREDERIK VAN EEDEN.
WILLEM KLOOS.

Vergadering van 10 februari 1886.

Het stuk van Unger wordt aangenomen. Den heer v.d. Goes wordt opgedragen met den schrijver in onderhandeling te treden om het eenigszins te bekorten.

Het stuk van den heer Scheuer wordt, op advies van drie der redacteuren, geweigerd.

Aan de orde is het volgende voorstel van v.d. Goes:

Er zal telkens vóór het verschijnen eener aflevering een vergadering worden gehouden op den 25sten der maand, tenzij twee leden een anderen datum begeeren; na dezen datum zal een vergadering kunnen gehouden worden, wanneer twee leden zulks verlangen.

Hierop wordt het amendement van Paap ingediend:

Aan den secretaris wordt volmacht gegeven alle quaesties, die er na de laatste vergadering opkomen, naar eigen goedvinden te beslissen. Vooral met het oog hierop wordt hem deze volmacht gegeven, dat hij, wanneer de omvang der aflevering het eischt, de plaatsing van kleine gedichten en varia naar eigen inzien tot een volgend nummer kan uitstellen.

Dit voorstel met zijn amendement wordt met algemeene stemmen aangenomen.

De vergadering, van oordeel zijnde, dat er meer op de Varia gelet moet worden, gaat over tot de orde van den dag.

De vergadering neemt aan, dat er geen principieele bezwaren tegen het drukken der opinies van Dr. Jelgersma in haar boezem bestaan. De heer van Eeden zal dit den heer Jelgersma mededeelen.

Den heer Netscher zal f 25 à f 30 voor zijn artikel over van Maurik worden ter hand gesteld.

Den heer Buitendijk f 12½ voor zijn artikel.

De heer v.d. Goes zal prof. Hugo de Vries om zijn medewerking vragen en hem desnoods f 30 per vel honorarium aanbieden.

De heer v.d. Goes opent een discussie over de exploitatie van den N.G. en behoudt zich voor den volgenden keer daarop terug te komen met een of ander plannetje.

Vergadering van 25 mei 1886.

(Afwezig Paap.)

Overdracht van 't presidium door v. Eeden aan v.d. Goes.

De secretaris leest de correspondentie voor met Snelleman en Buitendijk.

President stelt voor Snelleman aan te nemen voor f 20 per vel; iedere twee maanden een plaatsje voor hem. Aangenomen.

President stelt voor den secretaris een copiepers te laten koopen. Aangenomen.

Brief voorgelezen van Buitendijk over het Billiton-stuk. Mededeelingen omtrent de geschiedenis van het stuk.

President spreekt zijn ongenoegen uit over het gedrag der Buitendijken.

Aangenomen om het stuk aan te houden voor het volgend nummer en te veranderen wat noodzakelijk blijkt.

Brief van v. Eldik Thieme voorgelezen. Stuk geweigerd.

Inhoud Ve aflevering opgemaakt.

De heer Aletrino wordt benoemd tot archivaris: salaris, een gratis exemplaris.

Discussie over het aanbieden van het redacteurschap aan K. Alberdingk Thijm. Aangehouden.

Vergadering van 11 juni 1886.

(Afwezig Paap.)

1. Voorstel v.d. Goes tot het nemen van maatregelen voor de exploitatie.
    a. Colportage Amsterdam.
    b. Bewerken van afzonderlijke steden.

In beginsel aangenomen.

Besloten een brief te schrijven aan Versluijs, waarin wordt kenbaar gemaakt de wensch der redactie, dat Versluijs zorg zal dragen voor colportage in Amsterdam op condities door hem zelf met den colporteur te treffen.

Aangenomen.

Voorstel Goes: Domela Nieuwenhuis.

Aangenomen 1 sonnet van R. Dinger.

Vergadering van 27 juni 1886.

(Ten huize van v. Eeden.)

(Aanwezig allen.)

De heer v.d. Goes leest zijn artikel over Majesteitsschennis voor.

De Redactie is er tegen het stuk in de Augustus-aflevering op te nemen, indien het eerst als brochure verschijnt.

De heer Verwey is er voor, in het tegenovergestelde geval het te plaatsen.

De heer van Eeden is er dan niet tegen.

De heer Paap aarzelt.

De heer Kloos is er tegen.

Het stuk is dus aangenomen. en de heer v.d. Goes zal er over denken, of de aparte uitgave als brochure verkieselijker is.

De secretaris brengt het stuk van Netscher ter tafel.

Het wordt aangenomen.

Netscher's varium overzetting wordt voorgelezen en aangenomen, maar de heer Paap zal hem verzoeken de anecdote aan het slot er af te laten en ook of hij het onder de chronique scandaleuse wil hebben.

Het varium van v. Deventer wordt aangenomen.

Van Eeden leest zijn varium over Damas voor: het wordt aangenomen voor de chronique scandaleuse.

Het stuk van Huijsmans wordt aangenomen; maar daar het grooter is dan wij afgesproken hebben, zullen wij hem voorstellen het voor 50 francs te geven in plaats van f 2.50 de bladzijde.

De wenschelijkheid wordt uitgesproken om het volgend jaar maandelijks te verschijnen. De nadere bespreking wordt tot 25 Juli uitgesteld, na raadpleging van den uitgever.

De heer v.d. Goes trekt bij nader inzien zijn stuk terug en zal het apart als brochure doen verschijnen.

Vergadering van 9 juli 1886.

De heer Verwey deelt mede een advies van den uitgever, dat het schadelijker zou zijn den prijs te verhoogen dan voordeelig om de maand te verschijnen. De maandelijksche afleveringen zouden dus slechts vijf vel omvang kunnen hebben, hetgeen de redactie afkeurt. Deze quaestie is dus vervallen en de Nieuwe Gids zal het volgend jaar doorgaan om de twee maanden te verschijnen.

De secretaris leest brieven voor van de heeren Veth, Cooplandt, Snelleman.

Populariteit van Winkler Prins voorgelezen en geweigerd.

De heer Verwey stelt een motie voor over het plan Weekblad Netscher en Paap. Deze motie wordt aangenomen.

De heer v.d. Goes wenscht de vergadering niet te sluiten, dan na vooraf de redactie dank te zeggen voor hem door haar verleende hulp ter gelegenheid van den aanval van het Handelsblad op zijne brochure ‘Majesteitsschennis’.

Vergadering van de Nieuwe-Gids-redactie

ten huize van den secr. Willem Kloos, 9 Dec. '86, 's avonds te 8 ure.

Voorlezing van de notulen der vorige vergadering.

Notulen worden goedgekeurd

Voorlezing van een inzending in verzen, geteekend Jug. Afgewezen.

Voorlezing van een bijdrage van Mevr. Brown-Maes, een novelle. Afgewezen, behalve een katern wit papier, dat er tusschen ligt.

Voorlezing van een inzending van den heer van der Kemp uit Batavia. Studie over het Land van Rembrandt.

Ter tafel komen ingezonden boekwerken, ter bezichtiging. Van Eeden neemt mee ter bespreking: Ernst Humberg. door A.J. Riko. Enschede, M.J. van der Loeff. 1886.

Verwey neemt mee: Sprookjes van Anna Lindau door Gerard Keller. Amsterdam, C.L. Brinkman.

De secretaris deelt naar aanleiding van de inzending van den heer v.d. Kemp mede, dat die heer per brief verzocht is om zijn medewerking over Indische toestanden. Dat de heer v.d. Kemp, zonder te reflecteeren aan den inhoud van dat schrijven een literaire studie stuurt, blijkt uit vergelijking der data dat de brief van dien heer nog niet in Batavia kon zijn gearriveerd toen de heer v.d. Kemp zijn stuk verzond. Het stuk wordt na gedeeltelijke lezing afgewezen.

Op voorstel van Verwey wordt besloten dat het drukken van de volgende 18 Februari-aflevering van den N.G. aan den drukker Clausen niet zal worden toegestaan dan op voorwaarde dat hij letters genoeg in voorraad heeft om de geheele aflevering van 11 vel af te zetten en te laten staan. Terwijl voor het vervolg bepaald wordt dat de kopy zal beginnen te worden gegeven 2 weken vóór den datum der verschijning.

Voorgesteld wordt door Kloos en Verwey een rubriek te maken van inhoudsopgaven van romans ten behoeve van de Leesgezelschappen.

Van der Goes stelt voor dit te doen in den vorm van advertenties, te betalen door de uitgevers.

Dit voorstel wordt aangehouden.

Het boek van J.K. Kann: De herziening van onze woning, zal gestuurd worden aan C.B. Posthumus Meyes.

Besloten Biederlack (Lentulus) toe te staan f 25 per vel hon.

Ouder worden door Jac. van Looy.
(Vervolg van blz. 30). II.

‘Ik zou er niet te veel op bouwen,’ zei meester Juulsen, ‘onopgemerkt te blijven en onverstaan is een lot vele kunstenaars beschoren, dat mag hen echter niet beletten het goede om zich heen te blijven zien.’

Jakob had zich voelen bezwaren op de een of andere wijze.

‘Kijk eens, jongen,’ praatte meester boven zijn palet en schilderstok zijlings toegeneigd, rookende uit zijn langste sigarenpijp, eerzuchtig te zijn van nature is menschelijk, maar de ware eerzucht is en blijft zichzelf hooger op te voeren.’

‘Denk daaraan, onthoud mijn woorden en alles zal koren op je molen worden.’ Jakob werd daardoor weêr opgewekt en voelde ‘verguisd te worden’ zelfs begeerenswaardig.

Wanneer het in de schilderkamer wat warm werd, lei meester wel eens zijn groote palet ter zijde, hetwelk den vorm had van een schild, drukte het raamkiertje even toe en zei: ‘ik leg mij effentjes weg.’ Jakob hoorde hem zijn stoel verroeren, zag dan vanaf zijn eigen plaats bijna niets meer van hem. Het werd zoo stil als in de middagkerk, temeer omdat het Spaarne Zondags bijna niet door groote schepen werd bevaren, er zelden of nooit een vroolijk ‘brug omhoog!’ weêrklonk. Zoodra de weêrschijn van den waterspiegel binnenkwam schijnen, begon ook gauw het wemelen van de zonnestofjes bij de consolle. Dikwijls na den eten, hoe jong

je ook was, hoorende zoetjes ademhalen, werden je leden loom en kreeg je zelf met den slaap te tobben; het beste was een glas koud water te gaan drinken, dan was je er af.

Wanneer er echter nog een andere leerling was, kon je samen wat praten met gedempte stem en nu zat er als verleden Zondag jonkheer Otto weer onder de consolle te teekenen en nu alleen.

Jonkheer Otto was jonger dan Jakob en leerling van het gymnasium, waar meeester les ook gaf, evenals aan de Hoogere Burgerschool voor meisjes; kunstenaars zijn vanzelf goede leeraars, behoefden geen akte te bezitten bij de oude wet. 's Woensdags kwamen er enkele jongedames buitengewone lessen ook nemen, doch nu was het overal, behalve bij de ambachten, vacantie. Jonkheer Otto mocht in het geheim een teekening af komen maken, bestemd voor de verjaring van zijn vader, een landschap naar Cicery, een boomengroep, spiegelend in water. Jonkheer Otto's vader had een hoogen rang bekleed bij de huzaren of hussaren en bewoonde een groote villa op het bolwerk. Niet iedereen, dat was wel zeker, kon op het Bolwerk geboren worden, maar Jakob vond het gezelschap van Jonkheer Otto bijzonder aangenaam, omdat alles zoo vanzelf aan hem was. Hij kon soms op een meisje lijken, met de bevallige kraag van zijn bloes, zijn open oogenschijn, fijnen neus en fijne, reine ooren, zijn haarscheiding in het midden; zijn knieën waren daarentegen bloot en ruw, vooral door zijn ranken hals met den bewegelijken keelkop of adamsappel. Hij had van boven iets van een vogel en 't was aan hem te zien, dat hij pleizier in zijn leven had.

Daarbij kwam, dat Jakob hem dikwijls door de week, 's Woensdags op een paard had zien zitten, kop hieps, de poort van de manege in of uit zien rijden, met een soort van harddraverijpetje op, met te groote handschoenen en met zijn karrewatsje. Ofschoon hij een voorname spraak had, was hij met iedereen gemakkelijk en hoewel hij zelf vertrouwelijk ‘jij’ zei, sprak Jakob hem meestal aan met ‘u’ in de tweede persoon.

Op dien middag, dat meester Juulsen naar zijn kamertje was gegaan, had Jonkheer Otto zijn rug zijn eigen werk toegekeerd en zat zoo een poosje naar hem te kijken.

‘Waarom trek je toch zulke gezichten als je schildert?’ vroeg hij half fluisterend.

‘Dat weet ik niet,’ bromde Jakob, ‘doe ik dat? soms voel je iets scherp, soms iets rond en dat ziet u dan zeker op mijn gezicht.’

‘'t Is leuk,’ lachelde jonkheer Otto ‘ik kan er best bij, voel me ook altijd één met me peerd.’

‘Jij bent hier de kraan,’ praatte hij verder, ‘ik zou ook wel willen kunnen schilderen, als jij, maar liever rijd ik goed peerd.’

Alsof hij hem niet van zijn werk af wilde houden, was Jakob naar zijn eigen voorbeeld blijven zien. Het was een glimmende groenaarden teil, geel binnenin. Een ouwerwetsche braadpan van vertind koper met sierlijk gebogen rood-koperen ooren leunde er tegen aan en met een dof, oud tuindersmandje er achter stelde het ongeveer een driehoek samen, want een ‘compositie’ meestal een driehoek vormde. Wanneer je van den top van een toren denkbeeldige lijnen trok naar uiterste daakjes er onder, verkreeg je een driehoek, regelmatig of onregelmatig en als een der huisjes eronder toevallig een trapgeveltje was, was dat zoo mooi, omdat dat geveltje, met kleine sprongetjes weêr den driehoek herhaalde. Gedeeltelijk achter het stilleven zag hij Jonkheer Otto zitten, Jakob roerde dralend de verf op zijn paletje.

‘U rijdt heel mooi, vind ik,’ zei hij, ‘ik heb u van de week nog in den Hout zien rijden, u rijdt heel mooi, zit goed vast, maar ik zou toch niet graag een paard van u willen zijn.’

‘Waarom niet?’ vroeg Jonkheer Otto, ‘ben ik soms niet goed voor me peerd?’

‘Dat wil ik niet zeggen,’ bromde Jakob, hij roerde meteen met zijn been, schopte met zijn hak naar de mat van zijn stoel.

‘Is het om dat beetje sporen dat je anticipeert?’ vroeg Jonkheer Otto, kijkend nog meer van zijn klaptafeltje om.

‘Anticipeert, anticipeert,’ broddelde Jakob, ‘je,..... uw tante anticipeert.’

‘Welke tante?’ lachte jonkheer Otto het dadelijk naar de laagte, ‘ik heb zooveel tantes.’

‘U moet mij niet kwalijk nemen,’ bromde Jakob of had hij plotseling zijn roode mouw, waarop het paletje rustte, opgemerkt, maar jonkheer Otto was hem gauw in de rede gevallen:

‘Il n'y a pas de quoi.’

Natuurlijk niet,’ bromde Jakob op denzelfden toon, ‘ik bedoelde niet u te kwetsen, voelde misschien weêr een beetje scherp, maar

ik wilde u toch wel zeggen, dat spóren in de meeste gevallen niet noodig is.'

'Jij rijdt toch geen peerd?'

'Nee, dat niet,' Jakob bleef naar zijn verf praten en zei: 'ik heb het de pikeur hooren zeggen.'

'Och, dat ouwe wijf.'

Jakob begon gedempt te lachen, niet alleen omdat hij ook den pikeur niet mocht lijden, maar omdat hij moest denken aan de punten van diens glansrijke snorren.

''n Mooi oud wijf,' grinnikte hij.

'Wanneer je iets beweert,' praatte jonkheer Otto, 'moet je het toch kunnen bewijzen; wat wist hij nog meer?'

'Ik moest subiet een ruitje in de stal komen maken, boven de ruif van een paard, omdat het zoo tochtte,' wou Jakob uit gaan leggen en voelde toen een groote lust jonkheer Otto te vertellen, welk een halsbrekend werkje dat was, toen hij met zijn hoofd en armen uit het luik van den hooizolder hangen moest om bij de buitensponning van het ruitje te kunnen reiken, terwijl er Tinus binnen op zolder op zijn beenen zat en drukte uit al zijn macht; hij deed het echter niet.

'Ik was toevallig in de manege,' zei hij, 'toen u afstapte en bleef toen u weg waart gegaan bij het afschuimen van het paard staan kijken.'

'Wie was het?' wou haastig jonkheer Otto weten, 'was het Mazeppa, of was het Favoriet?'

''t Was Favoriet.'

'Dat verwondert mij ten zeerste,' zei jonkheer Otto, 'Favoriet is een goed peerd.'

'Dat is het hem juist,' praatte hij verder, 'hij wil me altijd Mazeppa laten rijden en Mazeppa is een oud beesie, heeft een gal aan zijn achterhand, rechts, wat zei hij nog meer?'

'Hij zei,' antwoordde Jakob, 'dat een goed ruiter zijn paard dwingt met de toom en met zijn knieën.'

'Dat heeft hij me noodig te komen vertellen,' zeien schuin weêr op, jonkheer Otto's aardige lippen, datzelfde zegt papa me allang.'

'Dan is uw papa ook een oud wijf,' had Jakob willen zeggen, doch was wel zoo wijs om het niet te doen.

'Ik zou maar als ik u was, naar me vader luisteren,' zei hij,

‘paarden zijn uiterst gevoelige dieren, ik houd niet van dat gemeene raadje, 't is foltertuig.’

‘Daar zijn de meeningen over verdeeld,’ zei jonkheer Otto, ‘ik zou wel eens willen zien, hoe iemand een rées wint, zonder een kleine aansporing.’

‘Tot er het bloed uitkomt?’

‘Dat zegt hij, heb jij het gezien?’

‘Neen,’ bekende Jakob plezierig, ‘ik heb goed gekeken en heb het niet gezien.’

‘Het kan ook niet,’ praatte jonkheer Otto, ‘ik wil er wel aan denken om je genoegen te doen,’ zei hij, keerend zich even om, ‘kom eens naar mijn teekening kijken, als je wilt, me dunkt, dat ik haar wel áf verklaren kan, mijnheer komt niet terug en ik moet weg.’

Jakob deed zijn penseelen in het duimgat van zijn paletje en plaatste het zoo op de teekentafel. Hij nam zijn zakdoek uit zijn zak en wreef zijn hand terdege schoon.

‘Doe je dat met je zakdoek?’ vroeg jonkheer Otto, kijkend naar de verflap op tafel.

‘Die is niet te vertrouwen,’ zei Jakob, ‘olie en krijt gaan niet samen,’ en kwam toen achter hem staan.

‘Veel, véel beter!’ prees hij, nemend de teekenpen op met het witte en zwarte krijtje, wijzend er mee aan: hier nog wat en daar.’

‘Doe het maar eventjes vóor,’ smoesde jonkheer Otto.

‘U moet het zelf doen,’ antwoordde Jakob, ‘ik zou er maar liever nog een Zondag terug voor komen; ik hoor mijnheer,’ zei hij en keerde zich naar zijn stoel.

‘Ik zou er Zondag nog maar eens voor wederkomen,’ meende meester Juulsen ook, de teekening langdurig met het voorbeeld vergelijkend, ‘voor wij hem áf verklaren, het kan nog wat de tijd betreft en 't komt het geschenk ten zeerste ten goede.’

Jonkheer Otto liet zijn boeltje zijn boeltje, nam zijn pet, waar altijd iets van een paard aan was, schudde meester de hand, daarna Jakob en zei:

‘Dan zie ik jou ook nog een keertje.’

‘Het is een lieve jongen, altijd een vluchtige verschijning,’ zei lacherig in zijn knevel meester Juulsen en praatte dan weêr van achter zijn paneeltje, een opdrachtje voor den Koning bestemd;

‘zijn hartstocht geldt het paard, hij droomt van niets dan van rijden en rossen.’

‘Het zit hem in het blauwe bloed,’ zei meester, ‘zijn papa was even verliefd op paarden en rennen, reisde er voor naar Frankrijk's hoofdstad, stak er de zee voor over. Hij bleef echter steeds oog voor de kunst behouden, beschermde nuttige instellingen, onthield hun zijn steun niet, is nog altijd kunstlievend lid van ons teekencollege ‘Kunst zij ons doel’.

‘Dat moeten wij op prijs stellen, Jakob, of kunnen anders onze matten wel oprollen.’

Mijnheer was penningmeester van het Teekencollege: ‘Kunst zij ons doel’; hij had het helpen stichten. Wanneer je in het atelier over het doek heenkeek, voor 't onderraam gespannen, omdat het licht niet al te veel op den grond mocht vallen, zag je het ouderwetsche Waaggebouw op den hoek van de huizenrij voor je, aan de overkant van 't Spaarne. Daarin was het Genootschap gevestigd en kwam er elken Woensdag, 's winters samen. Meester was er lang president van geweest en had als zoodanig een rede uitgesproken bij het graf van den grooten kunstenaar Jan Adam Kruseman, die niet alleen als de schepper van zooveel vermaarde werken, maar ook door echten Christenzin en burgerdeugd de edelste hoedanigheden bezat. Meester had die rede op schrift gesteld en Jakob ook ter lezing gegeven.

Nu was het meesters voornemen hem tegen de nieuwe cursus als lid van het teekencollege voor te hangen, wijl hij geloofde, dat in Jakob ook een ‘figuurschilder’ stak. Hij kwam zoo in de gelegenheid naar ‘het leven’ te teekenen en om de kunstbeschouwingen bij te kunnen wonen. Aldus zouden zijn voeten weêr wat vaster in den stijgbeugel komen te staan, om eenmaal tot de Akademie te geraken.

Het was niet de eerste maal, dat meester Juulsen de Akademie te Amsterdam in 't eindelijke uitzicht had gesteld en meermalen reeds had Jakob de vraag vlak voor de lippen gelegen:

‘Wanneer ga ik nu naar de Akademie?’

De Akademie; dat was voor Jakob een denkbeeldig woord; hij wist natuurlijk wel ongeveer wat ‘Hooger onderwijs’ wilde zeggen, maar zag, hoe bevreemdelijk het ook moge schijnen, het eerst een schilder dan, met een fluweelen baret, zittend op een soort van

trap of steiger, gelijk hij het had gezien op een plaatje van het ‘Louvre’. Stijf stond hij achter meester Juulsen, toen die zijn werk kwam nazien en bevond dat de teekening van het stilleven goed was, alles op zijn plaats was gezet. Hij moest het nu maar zoo in de doodverf laten drogen om 't later te kunnen hervatten en met behulp van goed ter plaatse aangebrachte glaciesen op te voeren en aan de hand der natuur de uitdrukking der ‘stof’ naderbij trachten te komen.

‘Het gaat met onze schilderdoos,’ had meester gesproken, ‘nog niet naar wensch; het ware verstandig eens bij de blikslager aan te loopen en deze aan zijn belofte te herinneren.’

Hij bezat toch alvast in eigendom een teekenstoeltje en een grooter schetsboek, waar hij veel profijt van trekken kon, indien hij bleef bij zijn voornemen in de laatste dagen van Augustus eens een dagje vrij te nemen, naar Zandvoort te gaan en daar gelijkertijd zijn vriendin te bezoeken.

‘Wij zullen daartoe,’ zei meester, ‘de portefeuille eens samen raadplegen, de schetsen en anderszins ons door die ongelukkige van den Bongert nagelaten, bijna alle van Zandvoort afkomstig. Je kunt er eenige van copiëeren, een ezeltje, een schulpkar, of wat ook, en er uit leeren hoe het vrije teekenen opgevat kan worden, de blik tot scherper waarnemen kan worden gedwongen, zonder tot platte navolging te vervallen’ en zoo had Jakob nu weêr erg Zandvoort in zijn hoofd.

Bijna zoo goed als nooit ontmoette Jakob meester Juulsen door de week op straat. Wanneer het hem eens overkwam, hij de groote gestalte, bij regendagen in een manteljas gehuld, de groote Markt of het Sant zag kruisen en naar het Prinsenhof gaan, bleef hij staan op de plek, waar hij was, keek hem met zwarte oogen na, de keel in zijn borst of vreesde hij, dat meester hem zien zou in zijn dagelijksch bedrijf. Jakob vergat geheel, dat meester Juulsen dezelfde loopbaan had doorloopen en dat de zaak van zijn vader nu door een Heiblom gedreven werd.

Op een Zaterdagavond had Door hem gevraagd het bus-boekje voor haar bij te laten schrijven en was hij het gaan doen. Het regende af en toe. Jakob had zijn buis toegeknoopt, het boekje er tusschen gestoken, opdat het niet nat zou worden. Gekomen voor het ouderwetsche huis, waarin de ‘Begrafenisbus’ was gevestigd,

waarvan de deur op het stootkussentje aanstond, had hij in het portaaltje, door het loketje heen, het lange hoofd ineens gezien van mijnheer. Het gele gasvlammetje bescheen zijn hand, die de boekjes bijschreef in het lichte kantoortje, waar eenige donkere vrouwen voor stonden te wachten. Er lag een dikke mat in het portaaltje. Jakob had zijn beurt afgewacht en zelf onzichtbaar had hij door het poortje zijn boekje aangereikt. Maar meester had zeker zijn hand herkend, hij bukte dieper en had zoo door het poortje naar de donkerte uitgekeken.

‘Zoo jongen,’ zei hij, ‘kom jij eens voor je zuster?’

Met de eigenste rustige golflijnen zooals hij onder een teekening schreef: ‘Gezien, J.H.J.’, schreef meester zijn naam in het boekje.

Gelijk gewoonlijk 's avonds van meester weggaand, had Jakob goeden nacht, mijnheer gewenscht, maar daartoe nu zijn pet afgenomen; weêr over de ringelige, natte keien loopend, zag hij, dat ze reeds bezig waren de kermis op te bouwen en in het walmige licht van spaanders of fakkels het vloerhout begonnen neder te leggen van Basch, het ‘Cagliostro-theater’. Basch was een donker woord. Het spel stond meestal op de Groote Markt, met den rug naar de Vischmarkt. Jakob verstond eenige luide woorden Fransch, want spullebouwers waren meestal Walen, doch bleef in dezelfde dompige verslagenheid om wat meester Juulsen niet al voor de menschheid deed.

Nu zou de gansche kermis week de heele stad weder in de war zijn. Jakob was bezig oudergewoonte in de werkplaats, ‘atelier’ beteekende ook werkplaats en anders niet, zijn ‘eeuwige’ biezen te trekken, terwijl er boven zijn werkhand zijn gedachten wandelen bleven. Eigenlijk was Jakob geen groote wandelaar. Hij loopt, beweerde Koos, het lange eind van een vervelende weg, tot hij op het verlangde plekje is aangeland, zit dan waar hij zit en dat was waar. Maar wat zou ze wel denken, iemand kon toch niet loopende teekenen, je zoudt het misschien wel eenmaal leeren, want hoe wou je een loopend paard leeren teekenen, wanneer je zelf niet in de verte meeliep.

En nu je een stoeltje bezat, kon je overal zitten, waar je verkoos. Je kon met je stoeltje gewapend de veste van verschillende zijden verlaten. Wanneer je het Groote Houthek uitging tusschen de gele

huisjes, kon je bijna regelrecht naar Heemsteê oversteken. Zoodra je de hooge lindenboog voorbij was van de Spanjaardslaan, begon de grond te dalen en was de ‘Koediefslaan’ voorbij, dan was er verder aan het dorp niet veel aan. Je nam dan bij het klimop-kerkje van Heemsteê en van de Glip de richting van de Meer. Aan het eind van de weg naar de drooggemalen Haarlemmermeer bevond zich het Slot van Heemsteê, de bouwvallige brug over de droge slotgracht, waar vele schilders graag gingen zitten. Maar de weg naar de Meer was een heete weg en waarom zou je verder loopen, al dadelijk kwam het stoeltje te pas. Er was in het begin een heg vol hooidraden met een donkere rommelgroei, waar je veilig kon zitten en alle voerlui op je neêr kon laten zien. Wanneer je in de schaduw daar je driepootje uitzette, lag er wel eens een koe voor je klaar met ronde oogen en zware uiers, achter de heldere, natte greppel aan de overzijde, op de weder begroeide en bebloeide weide rustig haar gras te herkauwen. Het was altijd belangwekkend zoo'n hoorndier op te zien rijzen op haar gevouwen knieën of te zien loeien om van haar overvloedige melk verlost te worden. En viel er soms geen koe te bekennen anders als in de verte, dan keek je maar voor je voeten naar de plompen van blâren, elk blad anders en moeilijk genoeg om te teekenen, met kanten en ribben en rupsengaten en andere planten en bloemengestengelten, vol rooie hommels en schitterende vlinders.

Maar je kon ook de Zeilpoort uitgaan en te Overveen eerst in het mooie, uitgebouwde bakkerswinkeltje wat echte Bloemendaalsche kruidnoten koopen, wanneer je het niet te vèr vond naar de ruïne van Brederode gaan, begroeid met muurbloemen, bijna allemaal gele. De weg er heen was meestal mooi, maar een weesjongen die zat te teekenen had daar te veel bekijks, veel meer dan loopen voerde je niet uit. Je kon er misschien eerder nog komen, wanneer je de Kruis- of de Nieuwpoort doorging of het gat van de Janspoort uit, zooals het nog dikwijls heette. Je ging dan Zochter langs naar Schoten, langs de beroemde ‘lakenvellers’, allemaal als weezen aan mekaâr gelijkend, grazend in de buitenplaats ‘het Klooster’, dat zomers werd betrokken door mijnheer Korthals, de vroegere klant van de baas. Passeerend de Kleverlaan, met de laatste overblijfselen van het ‘Huis ter Kleef’, waar don Frederik van Toledo zijn hoofdkwartier had gevestigd tijdens het

Beleg, ging je het Kerkhof voorbij, de sombere, wijde en grijsoverbrugde slootgracht voorbij, waarin de witte eenden zonder roeien dreven, het buitenplaats-Hek voorbij, waardoor de dooden worden binnengereden. De grijze zerken treurden er langs de lanen en vele kleine bloementuintjes.

Spoedig echter opende zich het vergezicht weder naar het boschige Bloemendaal, waar 't huis met de zuilen van Bloemenheuvel altijd het eerste opviel, met zijn lange, doorzichtige gordijnen, de luchters binnenin en kandelabers. Jakob hield te dezer dagen veel van welsprekende woorden.

Aan de andere zij van de weg naar Santpoort, niet naar Zandvoort als Dirk Bouts dikwijls bij vergissing zei, wist Jakob het water, zag hij de schepen scheerlings het Spaarne bezeilen. Vanaf de belommerde ‘Kikkert’ waar 't water stonk, op verbodene wijze gezwommen werd, schuitjes om te roeien werden gehuurd, thee met elkander gedronken werd, een schop was en een wip, vloeide het Noorder-Buitenspaarne naar Sparendam. Er was een smal en bochtig puin-paadje langs den oever met witte klaphekjes en af en toe beplant door staken met rolhouten eraan, gekerfd en gekeept door 't eeuwige wrijven en schuren van het jaagtouw, want de altijd vallende druppel van een pomp holde de steen ten leste uit. Vanaf de Santpoortsche weg zag je die staken staan, bij het ooievaarsnest en met de walvischkaken bij de boerderijen in de lage weien, waar zich de koeien aan schurken.

Vanaf de IJzeren Brug, waarover de trein naar Amsterdam binnenkwam, gil-fluitend zijn vaart hield in, vloot het water, bevrijd van harde schoeiingen. Onder de wolken of onder het blauw des hemels was het reeds eeuwen zoo. Hoe verder van de stad en de fabrieken, hoe meer visch er voor hengelaars was. Als Zuider-Buitenspaarne had het tijdens het Beleg de nooddruft helpen lenigen, toen de Meer nog bestond en eer het raakte bevroren in die benarde dagen.

Het was geen hoofdrivier als de Rhijn of de Maas of de Schelde, maar wel een mooie rivier. Het Spaarne stroomde niet, maar vloeide. Het was gebreideld water; het werd door het menschelijk vernuft geleid, op peil gehouden, hier een dam en daar een sluis, hier een beetje af en daar een beetje bij, de bewegelijke aard van het water dienstbaar makend, dat altijd dadelijk liep, zoodra er

maar een holte viel te vullen. Nederland bezat vele groote waterbouwkundigen. Het vloeide zoo langs vele vruchtbaar geworden landouwen, van vergezicht naar vergezicht, langs vlondertjes en aanlegplaatsen, erven en werven, walletjes en riet. Kabbelend en babbelend, langs de ‘Ziederij’, waar de eigen broêr van de oude juffrouw Geesterage al jarenlang zijn bedrijf uitoefende en kwam bij de ‘Eendjespoort’ binnen de eigenlijke stad. Het rimpelde bij de Turfmarkt, wanneer het woei, omdat het daar een ‘trekgat’ was, doch trad niet langer buiten zijn oevers, vloeide de ‘Gedempte oude Gracht’ voorbij, de steegmond voorbij, waar nog de zetterij bestond van ‘Mezemans en Zoonen’ en de luiken met de schepenkleurtjes nog waren aan de overkant. Donker beschimd van boomen gleed het onder de ‘Melkbrug’ door met zijn witte balies en wachters op een vrachtje, en bruggeman, die het bruggegeld ophaalde in een kinderklompje aan een hengel bevestigd. Het omspoelde dan de ‘ducdalven’, daar waar driehonderd burgers, rug-aan-rug-gebonden, verdronken waren, maar vloeide langs de lichtgekleurde Waag, met ‘Kunst zij ons Doel’ onderlangs het ateljee en zoo onder door de Grauwe of ‘Gravesteene Brug’.

Het leek soms stil te staan, doch was niet ‘dood’ als Dolf beweerde, want alle strootjes dréven. Langs de donkere holte met de heldere wipbrug er bovenop, waar de Bakenessergracht met de rivier saamvloeide, gleed het effen verder en heette dan: ‘Donkere Spaarne’. De overoever daar heette ‘Scheepmakersdijk’, waar ze hadden gewoond. Je zag daar boven een ander blank ophaalbrugje en een groen bleekveldje met goudsbloemen soms op de rand en boven samenkomsten van roode daken en witte pakhuismuren de blauwe spitsen van de Amsterdamsche of Sparenwouderpoort, waar de trekvaart begon. Soms stookten ze op de dijk een vuurtje en oudtijds lagen daar de kaperschepen en platboomde vaartuigen op de helling, van de Kennemers en Watergeuzen, om gekalefaterd te worden. Daarachter was het een arme buurt: de ‘Papentorenvest’ of de ‘Burgwal’. Haarlem was altijd een bolwerk geweest voor de vrijheid, voerde niet voor niemendal een zwaard in zijn wapen, een stad van wallen, poorten en torens en van vele molens.

's Avonds stond er daar, indrukwekkend, de romp met de kap opgerezen van de molen de ‘Adriaan’, met zijn omloop, wiel en driehoekige strepen, zijn molenaarspoortjes en raampjes, mooie spil,

uitstaande ladderwieken en gereefde zeilen. Zooals er aan de andere zij van de stad, bij de Raampoort ook stonden en wanneer die maalden in de wind, nou, ze onthoofden een mensch met een enkele slag. Dan stond daar middenin- 's avonds, de algeheele schim opgerezen, van de Groote Kerk, het hoogste Huis, met de klokkeplaten, al zijn spitse togen en punten, met de Ruiter erop, zijn doorzichtige bol, de haan en de vlaggestok en met de Damiaatjes naar alle kanten luiend wanneer er onraad was. Wanneer de zon zonk in het Westen neder, was het daar bij het 'Vrouwenhek' en de brug over de Kloppersingel gevaarlijk donker en druk van garnizoensoldaten en dan spookte de rivier vlakweg en oliegeel naar de 'Mooie Nel' en naar de 'Slapersdijk'.

Ging iemand echter op deze wijze voort, dan liep hij er morgenochtend nog en voerde al evenmin veel bizonders uit. Dus ging je liever de Zijlpoort uit en kon dan bijtijds vrij van de weg afwijken naar de 'Schapenduinen' of naar de 'Blauwe Trappen'.

Summa summárum was het verstandiger al dadelijk bij Overveen het zijpaadje in te slaan, Aal's paadje 'het visscherspad' te volgen. Je ging dan achter de 'Brouwerskolk' om en achterom 'Kraantjelek' en de jonge boomen van de 'Israelietische Begraafplaats'. Almaar klimmend over hel en del en almaar de Blinkert van Witte van Haemstede houdend in het oog, kwam je tot de hoogste bramenduinen. Iemand bleef wellicht daar uit staan blazen, zag onwillekeurig om. Dan verscheen er de stad terug met de 'Groote kerk' en was het, alsof de lange ruiter je nagekeken had van het zadeldak, stond je er zelf zoo hoog als de hoogste omloop, zag je je gansche geboorteplaats, noordelijk en zuidelijk, alle torens opsteken, de molens kruiswieken, de bleekerijtjes en de bollenvelden onder het licht gezegen en zocht je naar het groene torentje van het Weeshuis. Dan lagen er de zware zoomen van het Hout en van Elswoud en dacht je aan Leendert Stevens en aan diens voorspelling[1)] dat je zelf ook eens in de duinen zou gaan liggen en dat deed je dan.

Je zocht de schaduwkant uit van een duin en daar je in het schuine zand je stoeltje niet gevoegelijk kon plaatsen, lei je je in de woestenij bij een konijnenholletje neder, onder een blauwende stekelstruik, waar het als naar zure appeltjes rook. Gras was er niet en geen mos, maar wel sprieten scherp voor het gevoel.

1) Zie Jaap.

Het mooiste was het duin, wanneer er de wolken voeren; wolken maken het duin tot golvend zand of tot ééne groote kuil.

Boven alle duinen was stilte; menschen verontrustten je niet, soms hoorde je ze spreken in den wind, doch overal kon je hun sporen zien, zooals Robinson Crusoë de sporen zag van Vrijdag en overal lagen hier middenin het duin op eene bleeke vreemde wijze de witte schelpjes verspreid.

Hazen of konijnen zag je bijna niet, waren vogelvrij verklaarde dieren en daarom schuw. Ze waren er echter wel en hadden hem zeker allang geroken. In on te tellen getale lagen er de droge knikkers of keutels, die je tusschen je vingers tot poeder kon vermalen.

Duinen vormden de natuurlijkste bescherming. Nederland liep anders onder; daarom werden zij zoo goed onderhouden. Wanneer je wat meer van het duin wou weten, moest je naar het huisje van een duinopzichter gaan of naar de ‘Zanderij’. Soms vloog er over je hoofd een vogel, dat wel een zeearend zijn kon. Maar langzamerhand was er zoo een groote gedruktheid in je nedergevallen, dat je maar weêr op de been sprong en dan vanzelf in Zandvoort kwam terecht.

Verreweg het doeltreffendste was, van huis-uit vertrokken zijnde, de Wagen-, Heeren- of Leidsche straatweg te nemen. Je ontmoette dan wel eens een man op een rooie ‘velocipede’ als bovenop een groot rad getild, trappend op houten klossen en met een kinderwagenwieltje achteraan. Ze hadden er reeds verscheien in de winkel geschilderd, meestal rood met zwarte biezen. ‘Ik houd het maar met het zadeltje van mijn stoeltje,’ dacht Jakob; ze zwaaiden soms als dronken lui, een gevaarlijk speelgoed noemde het de baas.

Het huis met de witte beelden en de andere schaduwrijke ingang voorbij van de Spanjaardslaan, nam je op den hoek van de buitenplaats ‘Boekenrode’ direkt de ‘Zandvoortsche laan’. Het was aanvankelijk een harde weg, slechts anderhalf uur te voet, je behoefde niet zooveel te klimmen. Stappend over de houten brug van de lijnrechte Leidsche vaart zag je de landelijke brug bij de Schouwtjeslaan.

Onder een poortgewelf doorgaan, was altijd verrassend. Zoo liet je de spoorbaan achter je naar Leiden, 's-Gravenhage, Schiedam, Rotterdam, Dordrecht, de Moerdijk. Leiden had veel geleden

ook en was de geleerdste stad van Europa geworden. 's-Gravenhage was groen, Schiedam, Rotterdam, de Moerdijk, altijd dammen en dijken, altijd aan de baren ontworsteld. In Nederland was veel te zien en te leeren; niemand ging bijna meer met de trekschuit, al was die veel goedkooper. Tijd was geld, behalve voor Haarlemmer weezen. Langzaam aan dan breekt het lijntje niet; elke stap was er een; vele kleintjes maken een groote, iedere dag een naadje maakt een borstrok in een jaar.

Zij, die gelooven, haasten niet, zei meester Juulsen, geduld en nog eens geduld; het genie is een lang geduld, stond in ‘Help u zelf’ te lezen. Grootmoeder zei altijd: geduld moet je leeren; ‘geduld’ zei Door tegen Doortje. Zoo was het. Geloof alleen en al deze dingen zullen u toegeworpen worden.

Voorbij de tol en Bentveld voorbij begonnen de zoogenaamde ‘halve duinen’, dan was het bosch, buitenplaats of stulp; sparren of zand, aardappelenveldjes of helm; dan plekkerig licht en dan bruin-groen; kaal of vol; soms trof je een geit of een koe.

Op de Zandvoortsche weg kwamen wrakke eikeboomen te staan, geknot door de wind van de naderende zee. Al wat er hooger op wou groeien dan de duinen, kreeg het met de wind te kwaad hier, zei Arie. De wind en de zee moest je uit elkander weten te houden; de wind was de wind en de zee was de zee.

Eindelijk verscheen de punt van het Protestantsche kerkje in de laagte en het dorpsplein dan met de ‘uitspanning’ voor de diligencen van Koppen. Je was er. Je zag op zij de norsche vuurtoren en meteen de zee, de lichtende strook met schepen, die de zoute plas bevaren.

Als 't kloppen aan je slapen hoorde je dan het doffe storten der golven en dat was een benauwend gevoel een oogenblik.

Na eerst aan de Pleinpomp je dorst gelescht te hebben, verzonk je in een gegraven wijde gleuf, langs regels helmbosjes in het stuifzand geplant, ging langs het bord: ‘Verboden in de helm te loopen’. De zee was dan aan het oog onttrokken, want de horizon was altijd even hoog als je oogen waren.

Langs verschillende planken in het zand gelegd, doorkuild en doorwoeld van stappen van menschen, die gauwer bij de zeerand wilden wezen en bijna nedersprongen, want de zee trok aan, daalde je naar het strand en liep dan eerst wat te snorren.

Je voeten waren heet van het loopen, dus ging je op het natste zand wat staan, alwaar de golven bráken, telkens de schulpen verschoven en de horentjes. Wanneer het ebde bleven ze ver van het water liggen. De visschers wachtten daar niet op en schepten ze met het net in de karren, de wielen en de pooten van het paard diep in het driftig aanrollend en omkrullend water van de Noordzee. Er lagen voorbij het rijtje strandstoelen soms vischvormige stukken zeeschuim, dodden als oude sponsen, kurken van netten en de meeuwen doken er in het schuim-verwekkende geluid; de zee deunde blauw en dreunde je dof en dan eerst klemde je het schetsboek tusschen je knieën een oogenblik.

Je schroefde de vereenigde stoelstok open met tegenstrijdige handbeweging, nam het driehoekige zadelt je uit je zak, paste de leêren nokjes of neusjes op de punten. Wanneer je in Zandvoort was geweest, kwam je altijd verbrand terug, hetzij door de zon, of door de werking van het zout der zee. Latend de zee de zee zijn, ging je wadend door het zand en met het oog op de loods van de ‘Reddingboot’ eindelijk het stoeltje bij een stilstaand ezeltje zetten of bij een ongebruikte schelpenkar of bij de half-bedolven romp van een visschersbom, begon te teekenen voor je naar Aal toeging, waar je áltijd welkom was.....

Op dergelijke wijze stond Jakob dikwijls weder in de werkplaats, de kuiertjes, loopjes of dagjes-herinneringen van zijn leven tot denkbeeldige tochten te maken, terwijl er zijn werkzame hand bij wijze van spreken, den loop van den onzichtbaren tijd met zijn kleurige strepen te meten leek. Ware er dan iemand geweest om er hem opmerkzaam op te maken, dat hij zich vergiste, zou hij allicht warm geloopen achter zijn wiel, geantwoord hebben: en wat zou dat? het zal zooveel niet verschillen en kan toch evengoed zoo bestaan. Hadde er dan iemand hem op gewezen, dat die ‘viaduct’ zich op de Zijlweg bevond en niet in de Zandvoortsche laan, zou hij niet met de krop in zijn keel hebben gestaan, doch wakker als zijn baas teruggebromd hebben: ‘dan wordt het tijd, dat ik er eentje voor ze teeken.’

(Wordt vervolgd).

‘The dynasts’
Thomas Hardy's epic-drama by Dr. J.A. Russell.

In a previous essay on ‘The Poetry of Thomas Hardy’, mention of ‘The Dynasts’ was made only to except it there from critical commentary. That work necessarily demanded separate consideration, both on account of its great bulk and its essential unity. The lack of popular appeal in the poetry of Hardy has been acknowledged: against that failure in public response must be set the author's own belief in his verse as the vehicle for a last, concentrated truth of things. Let it be recalled that of his Hardy's large poetic output about a half is represented by ‘The Dynasts’, and it will be conceded that the vision of its great design must outsoar all else in the united value of its spiritual significances. It was characteristic of Hardy's mind that at all times he turned to the workings and incidents of life to embrace in his verse all its cardinal situations. But if the miscellany of his shorter poems constitutes an imaginative record of experiences, the immense, single work of ‘The Dynasts’ displays an apprehension of experience in the widest sense. The ultimate question

> ‘..... of what life was,
> And why we were there, and by whose strange laws
> That which mattered most could not be,’

is never long absent from his muse; but in ‘The Dynasts’ the *motif* is conveyed by supernaturals who contest the eternal problem of good and evil. The human characters become mere accessories,

for an unconscious Destiny is so immanent in their actions that the real protagonists are shadowy figures of this Will or Fate. In a work so mixed and voluminous we do not, of course, expect unity of action any more than perfect unity of style, but just as there is a growing sense that ‘The Dynasts’, despite its broken conventions, is informed by a style, so the drama's vast and complex aim surely unfolds itself as ‘a methaphysic of the real, abstracting and yet visualizing life as a tenuous screen of the invisible.’[1)]

‘The Dynasts’ is the full harvest of the poetic planting which exercised the poet almost from his nonage, but the mature philosophy that is there displayed is nascent in his earliest poems, just as, in the reverse direction, his genius in ‘Tess of the D'Urbervilles’ and ‘Jude the Obscure’ has not outgrown the courageous perversities of the young author, ‘feeling his way to a method,’ of ‘Desperate Remedies’. ‘The Dynasts,’ therefore, is the culmination of a life of cosmic reflection. The author himself, though he called it an ‘epic-drama’ later, described it in his original preface as a ‘drama’. To that term needless criticism was directed, for Shelley showed that a drama, ‘intended simply for mental performance,’ need be no anomaly. To call it an ‘epic’ would seem to invite strong criticism, on structural grounds, but in point of conception this designation is wholly apposite: ‘The Dynasts’ is in all but the exact, formal sense an epic - the only one in English literature since ‘Paradise Lost’ - and it is an epic of England.

In his preface Hardy refers to the subject-matter as being concerned with ‘the Great Historical Calamity, or Clash of Peoples, artificially brought about some hundred years ago.’ Since then we have had another Great War - one that seems likely in our repudiating revulsion to be known as the Great Madness - but Hardy's cryptic capitals sufficiently indicate his line of treatment even where past wars are concerned. His reaction here was inevitably the embodiment of the tragic elements he so persistently discerned in human destiny. Yet, just because he was so eminently a teller of tales he drew his illustrations from

1) ‘The Times Literary Supplement’, 26 January, 1928.

memories of his native soil and wove them into a great national story - for ‘The Dynasts’ has been well called the greatest story in all his verse or prose. Here is pictured a mighty struggle of the nations, with the part of Britain necessarily emphasized. And when we have followed the large chronicle through to the long, last agony of Waterloo, where shall we turn to find a parallel if not to the histories of Shakespeare, with Henry V's and Talbots for Wellingtons and Nelsons and faint-hearted Nyms and Pistols for stragglers on the dark Coruña road.

‘The visionary splendour’ that pervades ‘The Dynasts’ so intensely, is seen from the ‘stage directions’ that elaborate the Fore Scene. The Shade of the Earth puts the transcendent question that impresses the outward and inward movements of the poetry of the drama as one rhythm:

> ‘What of the Immanent Will and Its designs?’

To which the Spirit of the Years makes Hardian reply:

> ‘It works unconsciously, as heretofore,
> Eternal artistries in Circumstance,
> Whose patterns, wrought by rapt aesthetic rote,
> Seem in themselves Its single listless aim,
> And not their consequence.’

The Chorus of the Pities suggests a gleam of hope for man in the celebrated lines:

> ‘Still thus? Still thus?
> Ever unconscious!
> An automatic sense
> Unweeting why or whence?
> But then, the inevitable, as of old,
> Although that SO it be we dare not hold!’

But the Spirit of the Years makes inexorable answer:

> ‘Hold what ye list, fond unbelieving Sprites,
> You cannot swerve the pulsion of the Byss’

To which piece of finality the Spirit of the Pities can only ask in despairing tones:

> ‘Why doth it so and so, and ever so,
> This viewless, voiceless Turner of the Wheel?’

Thus Hardy posits dramatically the crux of all knowledge and wisdom. But in making a philosophical symbol of nature's unfeelingness by summoning spirits that can mock or remain passive and indifferent spectators of the drama enacted beneath them, he throbs with solicitude for the lot of man and gives him his ‘ministering angels’ in the Pities, conceived in the Schlegelian fashion as ‘the Universal Sympathy of human nature - the spectator idealized.’

‘The Dynasts’ comprehends three great divisions, these in turn being arranged in acts and scenes. In Part 1 perhaps the most impressive scene is that of the coronation ceremony of Napoleon and Joséphine in Milan Cathedral. But into its solemn pageantry Hardy cannot refrain from obtruding a personal dissent, for to him ‘the creed that these rich rites disclose’ is no more than

> ‘A local cult, called Christianity.’

A dire forecast of the impending carnage soon provides the type of contrast the author so loved to make for, pronounce the Semichorus of the Years,

> ‘Ere systemed suns were globed and lit
> The slaughters of the race were writ,
>
> And wasting wars, by land and sea,
> Fixed, like all else, immutably!’

In Part 2 the nations ‘are enmeshed in new calamity,’ for now are presented a series of terrific battles - Jena, Coruña, Wagram, Talavera. The prolonged misery of the ill-fated expedition to Walcheren is touchingly told. For those who ‘now rot upon this Isle’ the Chorus of the Pities speaks:

‘We might have fought, and had we died, died well,
Even if in dynasts' discords not our own;
Our death-spot some sad haunter might have shown,
Some tongue have asked our sires or sons to tell
The tale of how we fell;

But such bechanced not. Like the mist we fade,
No lustrous lines engrave in story we,
Our country's chiefs, for their own fames afraid,
Wil leave our names and fates by this pale sea
To perish silently!’

But in this Part is also broached the diplomatic dissolution of Napoleon's marrige with Joséphine, and this makes intensely human reading, especially where the coquettish Empress pleads to be told the name of her supplanter. A few scenes later we find the conscienceless Emperor exulting over the birth of a son, for

‘What's one woman's fortune more or less
Beside the schemes of kings!’

Part 3 takes us again to Spain where, round old Salmantica,

‘The skies fling flame on this ancient land.’

But from the clash of the field of Salamanca we are at length called, and with the attendant aerial apparatus of the drama we move to the still grimmer Muscovite lands. Napoleon's far-flung genius has miscarried completely, but against the appalling consequences he frames a personal vindication. He has been subdued, it is true,

‘But by the elements; and them alone.
Not Russia, but God's sky has conquered me!’

Back in the Tuileries, the sardonic Corsican coolly proposes to dismiss the whole black record by having the dome of the Invalides gilded,

‘To give them something
To think about. They'll take to it like children
And argue in the cafés right and left
On its artistic points - So they'll forget
The woes of Moscow.’

Back in the Peninsula, we spectate tremulously at Vitoria. Back, then, to the hampered line of Napoleon's Russian retreat: to the hosts of the nations surging round Leipzig. But the check given to ‘this Christ of war’ is not Chauvenistisally asserted: the battle becomes an envisagement of the sheer horror of concentrated warfare; a presentation of frightfulness not surpassed in the whole drama:

‘There leaps to the sky an earthen wave,
And stones, and men, as though
Some rebel churchyard crew updrave
Their sepulchres from below.’

Bonaparte's abdication follows, but above the turmoil the Spirit of the Pities proclaims with scarcely hopeful intent:

‘Yet it is but Napoleon who has failed.
The pale pathetic peoples still plod on
Through hoodwinkings to light!’

For, thereafter, as the Chorus of Ironic Spirits sings:

‘The Congress of Vienna sits,
And war becomes a war of wits,’

till

‘Priests of Peace prepare once more
To fight as they have fought before!’

With Napoleon's *coup de main* the stage is set for the greatest and last scene of Waterloo.

Wellington considers his army infamous and ill-equipped and his staff unpractised, but directs the colossal operations quite

unmoved, by the Farm of the Holy Hedge, and in desperate resolve might be the reincaration of Henry V before Harfleur. Even the cold, spiritual commentators are moved by the bitter fury of the fray to consider its corporeal agonies:

> ‘One needs must be a ghost,’ says the Spirit Sinister,
> To move here in the midst 'twixt host and host!
> Their balls scream brisk arid breezy tunes through me
> As I were an organ-stop. It's merry so;
> What damage mortal flesh must undergo!’

Soo too, when things are at their hottest, the Spirit of the Pities is contained to ask:

> ‘Is this the last Esdraelon of moil
> For mortal man's effacement?’

But the Spirit Ironic this time gives reply:

> ‘Warfare mere,
> ‘Plied by the Managed for the Managers;
> To wit: by frenzied folks who profit nought
> For those who profit all!’

As the battle breaks in vindictiveness and baffled rage the Spirit of the Pities presses its humanitarian argument:

> ‘Why prompts the Will so senseless-shaped a doing?’

This time a Semichorus of Ironic Spirits echoes that

> ‘A fixed foresightless dream
> Is Its whole philosopheme.’

And the last scene of all presents Napoleon in the wood of Bossu, where by a veritable posse of spirits he is made to feel that, though overthrown by the adjusted interests of ‘the dull peoples and-the Dynasts,’ he is the victim of the Will. For him, as for less epoch-making mortals,

‘Last as first the question rings
Of the Will's long travailings;
  Why the All-mover,
  Why the All-prover
Ever urges on and measures out the chordless chime of Things.’

Yet, only such an honest and drastic creed can satisfy the intellectual requirements of a philosophical drama. If any *dénouement* in the dramatic sense be looked for, it can only be found in the last, most rapturous, full chorus of the tutelary Spirits:

‘But - a stirring thrills the air
Like to sounds of joyance there
  That the rages
  Of the ages
Shall be cancelled, and deliverance offered from from the darts that were,
Consciousness the Will informing, till It fashion all things fair!’

In the whole range of drama there is nothing that can be set alongside ‘The Dynasts’: novelistically, only a work of such epic proportions as Tolstoi's ‘War and Peace’ is its legitimate counterpart, both in alluring vastness of scene and cosmic reach. Hardy's philosophic *media,* however, necessitate the subordination of the theme of love. Here there can be so little appeal to Aphrodite that only in the purposively lewd lyric of the Chorus of Ironic Spirits could M. Pierre D'Exideuil's estimate of Hardy as a franker Zola be at all supported.[1)] In this fateful conflict our sterner sympathies are ever enlisted for men who suffer infinities of mental and physical anguish. The lofty dignity of the style, trained amazingly to all weathers, is well illustrated in these lines.

‘Snows incarnadined are thine, O Eylau, field of the wide white spaces,
And frozen lakes, and frozen limbs, and blood iced hard as it left the veins:

1) In ‘Le Couple Humain dans l'Oeuvre de Thomas Hardy.’

Steel-cased squadrons swathed in cloud-drift, plunging to doom through pathless places,
And forty thousand dead and near dead, strewing the early-nighted plains.'

The cumulative effect is the conviction of a fearlessly faithful, if not a pleasing, account of the destinies of men and women. And if the unrelieved scene seems through the mixture of pathos and irony that commemorates the general human lot to reveal too acutely 'the hearth-break in the heart of things,' there is an atmosphere surrounding the world we know which is of far greater importance: empires perish, dynasties die, but the attitude of a supreme poet to the central issues of life is a boundless bequest to humanity.

Thomas Mann en de Duitsche democratie door C.J.E. Dinaux.

> Je schwerer sich ein Erdensohn befreit,
> Je mächtiger rührt er unsre Menschlichkeit.
> *Conrad Ferdinand Meyer.*

'Thomas Mann en zijn Tooverberg', zoo heette het maanden her in het maandschrift 'Groot-Nederland' - het was in de Mei-aflevering van 1926 - en zoo zou het eigenlijk ook nu moeten heeten: 'Thomas Mann en zijn Tooverberg', uit zin voor symboliek, indien er niet rijkelijk aanleiding bestond, van meer dan de 'Tooverberg' enkel te spreken, ja, dit tijdsepos slechts zijdelings - niettemin veelzeggend en beslissend - in onze beschouwing te betrekken.

Een goed jaar verstreek dus sinds het verschijnen van bedoelde boekbespreking, zonder dat van eenige zijde een ander woord werd gehoord dan dat van den criticus Nico Rost, zonder dat ten aanzien van zekere zinswendingen een afwijkende, tegengestelde meening werd geuit.[1)]

Rost's artikel opende met de volgende regels:

> 'Zelfs degeen, die de ontwikkeling van Thomas Mann gedurende de laatste jaren met *steeds groeiende antipathie* volgde, die zijn "Betrachtungen eines Unpolitischen" met dit zoo *gevaarlijke woordenspel* ("democratie", "politiek" enz.) en de zoo *noodlottige geesteshouding* doorworstelde, daarna zijn *sluwe politieke wending* ("von deutscher Republik") gadesloeg, ten slotte bemerkte, hoe ook deze dichter als reeds zoovele anderen in het occultisme dreigde te verzeilen, heeft thans reden zich te verheugen.'

1) Men bedenke, dat dit artikel in 1927 werd geschreven; sindsdien verschenen enkele beschouwingen over 'De Tooverberg'.

‘Gevaarlijk woordenspel’, ‘noodlottige geesteshouding’, ‘sluwe politieke wending’, termini als deze laten geen twijfel, of de schrijver schaarde zich met overtuiging aan de zijde van hen, ‘die de ontwikkeling van Thomas Mann gedurende de laatste jaren met steeds groeiende antipathie volgden’.

Deze tegeningenomenheid betreft Thomas Mann's arbeid, vallende tusschen het rampzalige jaar 1914 en de vestiging van de Duitsche Republiek, de werken ‘Friedrich und die grosze Koalition’ (1914), ‘Betrachtungen eines Unpolitischen’ (1915-1917), ‘Goethe und Tolstoi’ (1922) en ‘Rede von deutscher Republik’ (1922). Of ze ook de beide idyllen ‘Herr und Hund’ (1918) en ‘Gesang vom Kindchen’ (1919) gold? Of er voor de gestrenge rechters in deze hexameters van het kindje dan geen sleutel verborgen lag, die toegang kon verleenen tot Mann's menschelijkheid? Of, na den moeilijken gang door deze pijnlijke, zelffolterende, zelfrechtende 700 bladzijden, welke te zamen de ‘Betrachtungen’ vormen, volbracht te hebben, het verademende, ontspannende, dit ‘Het is doorgemaakt, geleden, volstreden’ van déze regels niets vermocht te verklaren, regels, waarvoor men - juist na lezing van dit strijderswerk - letterlijk geneigd is, de oogen neer te slaan:

> ‘War nicht Leben und Werk mir immer eines gewesen?
> Nicht Erfindung war Kunst mir, nur ein gewissenhaft Leben;
> Aber Leben auch Werk, - ich wuszt' es niemals zu scheiden.
> Also faszt' ich ein Herz mir zu dem, was einst mich verwirrte.’

Of deze:

> ‘Orkanische Zeiten
> Brachen herein, der Boden wankte, es stürzte ein Weltbau.
> Grosz war die Not des ernstlich lebenden Menschen, sie hatte
> Weicher und fester zugleich mich gemacht und streng mich gehalten,
> Mit Bewusztsein einzunehmen den Platz, der mir zukam,
> Ehrenvoll oder nicht, doch wo ich entschieden nun fuszte. -
> Silbricht glänzt uns die Schläfe: Da stellt sich anders die Welt denn
> Nun dem Wandernden dar, und anders lebt sich 's als vordem.’

Neen, dit alles blijft ongeschreven voor hen, en, zooal geschreven, een woordenspel ook dit, 's dichters getuigenis van een ‘gewissenhaftes Leben’ - een spel van woorden, een onwaarachtigheid! Onverdiend was het dan ook, toen Stefan Zweig den Genius der Verantwoordelijkheid aanriep. om den vijftigjarigen dichter te huldigen.

Maar zoo niet verder, neen, zóó niet; onze beschouwing zou bijna in den toon der polemiek vervallen gaan, en niets is ons onwelkomer dan dat. Verre van een poging, een eenmaal gevestigde en met stelligheid uitgesproken opvatting aan te tasten. Het staat geschreven, dat van ‘woordenspel’ en ‘sluwe politieke wending’, ondanks het gezang van het kindje, in weerwil van het levenswerk des dichters, waarmede van het eerste tot het laatste woord, als geen ander bijna, een neiging tot het autobiografische veel, zoo niet àlles, uitstaande heeft.

‘Schön ist’, heet het in de studie ‘Goethe und Tolstoi’, ‘schön ist Entschlossenheit. Aber das eigentlich fruchtbare, das produktive und also das eigentlich künstlerische Prinzip nennen wir den Vorbehalt..... Wir lieben ihn im Geistigen als Ironie - jene nach beiden Seiten gerichtete Ironie, welche verschlagen und unverbindlich, wenn auch nicht ohne Herzlichkeit zwischen den Gegensätzen spielt und es mit Parteinahme und Entscheidung nicht sonderlich eilig hat: voll der Vermutung...., dasz nicht Entscheidung das Ziel ist, sondern der Einklang.’

Voorbehoud, ironie, het midden, daarin was hij zoon van Duitschland; zoo is het Thomas Mann, zoo was hij steeds, en zóó, niet anders, heeft hij onze bewondering, onze eerbied en onze liefde, want zoo is het goed en menschelijk. Menschelijk wellicht niet voor den radicalen politicus, naar de beteekenis, welke het woord in den Rousseau'schen vrijheidscodex hebben mag; menschelijk bovenal, voor wien met Mann het ‘seelisch-menschliche’ boven politiek en radicalisme uitgaat.

Ja, ‘schön ist Entschlossenheit’. Maar duizendvoudig liever is mij dit:

‘Ach, vrienden, het leven. Ach, het menschenlot. Ach, de waarheid. Wat is goed, wat kwaad? Wij weten het niet. Wij meenen het soms te weten, wij trekken lijnen in het water, zooals Tolstoi zegt. Maar alle dingen zijn zoowel goed als kwaad, God heeft ze

zoo gemaakt, en mogelijk gaat de mensch noodwendig op dwaalwegen, omdat er voor hem geen rechte weg bestaat.'

* * *

Tusschen 1914 en 1923 ligt voor Thomas een lange weg: het zoeken naar 'Einklang'; de conservatief der 'Betrachtungen' was democraat geworden in 'Von deutscher Republik'.

Sluwe politieke wending? Woordenspel? - Laten wij zien!

In München, in zijn villa aan de Poschingerstrasse schreef Thomas Mann aan de bekentenissen van een flesschentrekker, een 'Bajazzo' van hoogst twijfelachtig allooi, andermaal een analyse, waarin, ironischerwijs de 'Hochstapler' de plaats van den kunstenaar had ingenomen; 'Bekennertum', ook dit.

En daar dreunde -, wij weten allen, wàt daar dreunde; het was Juli 1914, een algemeen 'te-wapen' van lichaam en geest. Ook Thomas Mann maakte zich strijdvaardig, ongaarne maar schicksalfähig, teneinde zijn Tijddienst te volbrengen; want wat daar gebeurde, was ernstig genoeg, om ook den niet-nationalist in het geweer te roepen.

Wie was dan die dichter, welken de oorlog mobiliseerde? Wel, de zoon van een patriarchale koopmansfamilie - een koopmansfamilie uit den stadstaat Lübeck, wel te verstaan - van een vader, voor wiens doodkist de trommels roffelden en de banieren van het hanseatische regiment het eeresaluut moesten brengen, en van een Duitsch-Kreoolsche moeder; van burgerschap en exotiek, van Duitschland en den vreemde: een avontuurlijke bloedvermenging alzoo, welke tot avontuurlijke neigingen voorbestemmen kan, tot sympathieën met den afgrond! Een nietsnut, deze aristocratische zoon, opgegroeid met Andersen's sprookjes en Fritz Reuter's Vertellingen, slecht scholier al gauw, die later den kantoorkruk verruilde met de banken der Münchener Universiteit, deze weer voor een huurzetel in een woning aan de Via Torre Argentina (niet ver van het Pantheon!) te Rome, om dan, als de 'bellezza' hem nerveus begon te maken, terug te keeren naar zijn vaderland, zich vervolgens, als recruut, een beenspierontsteking op den hals te halen, - een aanleiding om den militairen dienst voor goed vaarwel te zeggen -, en eindelijk voor een poos mederedacteur van 'Simplizissimus' te worden. Inmiddels schreef deze proble

matische koopmanszoon, die met het leven niet op al te goeden voet stond, opvallend-goede novellen, om plots voor den dag te komen met een tweedeeligen roman, ‘Buddenbrooks’ getiteld, welke algemeene bewondering afdwong en zijn schrijver voetstoots in de voorste rijen der Duitsche letterkundigen plaatste. Ander werk volgde, waarvan in niet minder dan 16 vreemde talen werd overgezet, - voorste rijen werden meesterplaatsen. op een eeredoctoraat volgde een professoraat, een huwelijk werd gesloten met een professorsdochter, ‘eine Prinzessin von einer Frau’, een villa betrokken - - nu vraag ik u, en dat nog wel een problematische nietsnut, onder welke benaming u dezen eerwaardigen burger aan ons meende te moeten voorstellen? Inderdaad - nog meer zelfs:

Schopenhauer, Wagner en Nietzsche, Russische en Scandinavische literatuur waren zijn jeugd-sympathieën en -ervaringen: een Dürersch ‘Ritter und Tod’, een Schopenhauersch pessimisme en Nirwana-verlangen, een Wagneriaansche ‘todsüchtiger und auflösender Rausch’, een Nietzschiaansche vervalskritiek en levensbevestiging, Russisch religieus gevoel, Scandinavische klaaroogigheid, - zoo aangelegd en uitgerust kan het wel niet anders of men komt onder den druk van een boosaardig leven, of het wordt een staan tusschen twee werelden, een ironie naar beide kanten, een ‘Hie ist man nicht, da ist man nicht.’

Dit ‘hier’ en ‘daar’, dit tweespalt-geneigde uit noodlot, dit tweespalt-gedoemde dus is in een steeds nieuwe modulatie, met zinvolle allentando's, het eigenlijke dux in des dichters werk.

Was voor Nietzsche de burgerlijke civilisatie synoniem met verval, de kunstenaar met levenszin, voor Thomas Mann stonden geest en kunst als vervalsbedreiging tegenover het ‘blauw-oogige, normale, ondubbelzinnige, burgerlijke’. De aesthetische burger eerst is de ‘Lebensunfähige’, de burgerlijke aestheticus: kunstenaar met het slechte geweten.

Thomas Mann's weg ging van levensvijandigheid en sympathie met het verval tot vervalskritiek en sympathie met het leven (‘Der kleine Herr Friedemann’; ‘Buddenbrooks’; ‘Luischen’; ‘Die Hungernden’; ‘Tonio Kröger’); verder van satirische geeseling van elk aesthetendom als door en door verdachte problematiek (‘Tristan’)[1)] en een ironisch-sceptisch tusschen kunst en leven

1) In vertaling verschenen in de serie ‘Zilveren Verpoozingen’, P.N. v. Kampen & Zoon, Amsterdam.

staan (‘Tonio Kröger’) tot een schicksalfähig aanvaarden van het kunstenaarschap als hoogst-verantwoordelijke zending (‘Schwere Stunde’); van eenzame uitgeslotenheid (‘Die Hungernden’) tot mild-menschelijk gemeenschapsbesef (‘Kindlein, liebet einander’ in de ‘Hungernden’, ‘Hoheit durch Liebe’ in ‘Königliche Hoheit’), Geest en kunst, eerst gebroederlijk vereend in hun tegenstelling tot het leven, worden op hun beurt antithese (de ascetische Savonarola tegenover den dithyrambischen Lorenzo in ‘Fiorenza’), (Eros als gezel op den weg van kunst naar geest in ‘Der Tod in Venedig’).

Een ‘Hier’ en ‘Daar’: hier de dichter, plastiek, zinnelijkheid, Heidendom, naïveteit, Eros, natuur; daar de prozaïst, kritiek, Ethos, Christendom, ‘sentimentaliteit’ (volgens de Schiller'sche onderscheiding), Logos, geest. En waar beide in volstrekte evenwichtigheid naast en in elkander zijn, daar is het hoogfeest, is het Derde Rijk, daar is Cultuur, klassiciteit, Goethe, ‘Die Wahlverwantschaften’, voortgekomen uit de tuchtiging, ja, kastijding van een Spinozistische onthouding, welke tegen-natuur (Goethe) is, niet on-natuur (Tolstoi-Kreuzersonate); natuurvergeestelijking, niet natuurverloochening. - E n t s a g u n g s e t h o s maakte uit den nietsnut een meester van het Duitsche proza, maakte Tod- und Nachtsüchtigkeit, ‘süsser Schlaf’, muziek-verlorenheid, ‘Kreuz, Gruft und Tod’, levensrijandigheid en -ontkenning tot levensaanvaarding, wakkerheid, gestrengen vorm, - maakte uit den problematischen schrijver den burgerlijken dichter. Burgerlijk: was ook de Duitsche burger geen schepping van de Entsagungsethos, natuurgeneigd maar Ethosbereid; was ook hij niet op weg van natuur tot geest, met Ethos als gestreng begeleider?

De Duitsche natuur is muzikaal; Thomas Mann bestrijdt de muziek (uitgezonderd Mozart).

De Duitsche natuur is doodsgeneigd; Thomas Mann vond in humaniteit als levenszin de synthese tusschen doodsbewustzijn en levensvaardigheid.

Er viel een diepe duisternis over Europa en toen het weer daagde, kon het heeten:

De Duitsche natuur is individueel-aristocratisch; Thomas Mann verdedigde de Duitsche democratie.

* * *

Nog is het 1915; in dit jaar verscheen Mann's ‘Friedrich und die grosze Koalition. Ein Abrisz für den Tag und die Stunde’. Frederik, deze kinderlijke jongeman, ‘das niedlichste Menschenkind’ in het koninkrijk, met zijn literaire neigingen, de kunst verwant alzoo, libre-penseur, contemplatief, wat liederlijk daarenboven, werd koning van het armzalige Pruisen, dat van stond af aan in Europeesche aangelegenheden zou gaan medespreken. De schrijver van een ‘Antimacchiavelli’ wordt koning, - een koning, die na den slag op de fluit preludeert. ‘Il pense en philosophe et se conduit à roi’: wij herkennen het, dat is Entsagungsethos, een tweede Savonarola, een monnik in blauwe soldatenkleedij, Fanatiker der Leistung; zoo was Savonarola, zoo is Frederik! ‘Niet wie sterk is, is een held, maar wie zwak is, daarbij zóó gloeiend van geest, dat hij zich *desondanks* een lauwerkrans verovert, diè is een held’: deze uitspraak in Fiorenza geldt voor Frederik evenzeer.

Men ziet, zoo beschouwd werd ‘der alte Fritz’ een zinvolle figuur voor Thomas Mann. Dit teruggrijpen in de historie - de Duitsche historie wel te verstaan, - dateerde dan ook niet van 1914; lang voordien koesterde de dichter het plan Frederik tot een zijner helden te maken. Het werd Augustus 1914, en de wereldgebeurtenissen gaven aan de uitvoering van dit voornemen een symbolische beteekenis: het ging om een paralel tusschen 1756 en 1914, om een verklaring niet slechts van deze koninklijke tweespalt; Frederik is Duitschlan.d ‘Il pense en philosophe et se conduit à roi’, een ‘desondanks’ - hierin ontmoeten Frederik en zijn vaderland elkander. ‘Hier’: recht, gedachte, rede, ‘Sittigung’ (il pense en philosophe); ‘daar’: macht, daad, noodlot, demon, heroïke plicht (il se conduit à roi). Kan dat wel harmonieeren, wel ooit tot welgezind vertrouwen sporen?

Met achterdocht trad de wereld Frederik dan ook tegemoet, vrijwel gemotiveerd, zooals Thomas Mann bekent, want ook de Pruisische dichter-koning stond tusschen twee werelden, ook zijn ironie was ironie naar beide zijden, een radicale scepsis, zoowel ten aanzien van zijn kunstsympathieën als van zijn heroïsme. ‘....En als hij wil uitdrukken, wat hem eigenlijk bewogen had, de verlokkende rust van een aan de literatuur gewijd leven te verruilen met de bovenmenschelijke inspanning en bloedige ver-

schrikking van den oorlog, dan spreekt hij samenvattend van zijn “geheim instinct”. Wat hij zoo noemt was sterker in hem dan de literatuur: het beïnvloedde zijn handelingen, bepaalde zijn leven; en stellig is het denkbaar dat dit geheime instinct, dit element van het demonische in hem van bovenpersoonlijken aard was: de drang van het noodlot, de geest der geschiedenis.... Hij was een offer.. Hij moest onrecht doen en een leven tegen de gedachte leiden, hij mocht geen philosooph, hij moest koning zijn, opdat de aardsche zending van een groot volk in vervulling zou gaan.’

Het demonische, - ik zou u willen herinneren aan een werk van Stefan Zweig, waarvan de inleiding met ons betoog - en geenszins toevallig! - heel wat gemeen heeft. Tegenover drie ondergaanden aan den Demon stelt Zweig ‘ein Gegner aller Vulkanität’, een ‘Herr des Masses’. Wederom een antithese met aan den eenen kant Hölderlin, Kleist en Nietzsche, aan den anderen kant Goethe; de eersten zijn nomadische naturen, avonturiers van den geest, anti-burgerlijken, die have noch burcht, vrouw noch kind bezitten, voor wie de kunst het leven is, of meer dan het leven, wier neiging naar muziek, verzonkenheid, passie en verlossenden dood gaat; de laatste kent eer en ambt, burgerschap en huwelijksgebondenheid, behoudzucht en levenszin. Men zou de tegenstelling op de spits drijven en zeggen kunnen: Penthesilea-Wahlverwantschaften, liefde voor den Chaos - tucht tot vorm, muziekverlorenheid - plastiekgestrengheid, overgave uit noodlot - beteugeling door Ethos.

Het werd eens gezegd door Fritz Strich, een zeer waar en diep woord: Goethe's harmonie is een sprookje. Thomas Mann gaf - het was in het nawoord bij de Epikon-uitgave der ‘Wahlverwantschaften’ in een enkelen volzin een zelfde samenvattende karakteristiek en bracht daarmede den christelijken Goethe allen denkbaren lof: ‘Wie twijfelt’, zoo schreef hij, ‘wie twijfelt, dat in Goethe mogelijkheden van een omvang lagen, - wilder, zwoeler, gevaarlijker, “natuurlijker” dan die, welke zijn zelfkastijdingsinstinct hem veroorloofde te uiten en in het hoogstpaedagogische beeldwerk zijner gestalte ons thans voor oogen staat?’

Wat voor Goethe ‘Entsagungsethos’ beduidt, is instinctgebod van een ‘bijzondere nationale zending’, die als verzedelijkende zending, als humaniteit, van zinvol-persoonlijken aard wordt.

Thomas Mann's bedoeling met zijn Frederik-studie kan na dit alles niet meer twijfelachtig zijn; voor den dichter had Duitschlands krijg en symbolisch-tragische beteekenis: een contemplatief aangelegd, tot verzonkenheid geneigd volk verricht onder den drang van een demonisch instinctgebod een daad, het mag geen philosooph (droomer) zijn, het moet zich tot koning (krijger) offeren.... Het moest onrecht doen en een leven tegen de gedachte leiden: de tragiek van een tweespalt.

Hiermede meende de dichter zijn tribuut aan het tijdsgebeuren gebracht te hebben. Maar een onbeschrijfelijke irritabiliteit ten aanzien van zekere tendenzen hield hem onder de wapenen, malgré lui, ‘schicksalbegeistert, nicht kriegsbegeistert’, zooals Richard Dehmel eens van zich getuigde. Het residu van dezen strijd om geestelijk evenwicht en rechtvaardiging groeide aan tot een lijvige chroniek: ‘Betrachtungen eines Unpolitischen’, met dit woord uit Molière's ‘Fourbéries de Scapin’ als motto: ‘Que diable allait-il faire dans cette galère?’

Uit een Europeeschen zondvloed trachtte Mann zich, als een waar galiérien, te redden, om met een geweldige, pijnlijke krachtsinspanning een bodem te herwinnen, waarop hij kon staan. En het middel daartoe, getrouw naar 's dichters ‘bekennerische’ traditie, werd aangegeven door een tweede motto, ontleend aan Goethe's Tasso: ‘Vergleiche dich, erkenne was du bist.’

West-Europa was met een nieuw pathos Duitschland binnengedrongen: met de ideologie van den ‘Rhetor-Bourgeois’ type Mazzini; wereld-republiek volgens latijnsch monster, geluksstaat der menschheid, gelijkheid, gerechtigheid, republiek, radicalisme, kortom: politiseering van den geest. Wie zoo sprak was de man van de belles-lettres, rhetorica en politiek, was de civilisatie-literator, zooals Mann hem doopte.

Duitschland, land van het midden, Oost noch West, zoomin geestelijk als geographisch, werd eens door Dostojewski ‘het protesteerende Rijk’ genoemd; Luther teekende verzet aan tegen de Roomsche ‘Allerweltmonarchie’ als vereeniging in Christo; de Fransche Revolutie blies deze latijnsche utopie nieuw leven in, en op zijn beurt deed de Rhetor-Bourgeois het zijne, met zijn democratiseering van Europa en zijn wereldrepubliek.

Paste dit Westersch toekomstbeeld voor een land, dat, zoo sinds kort een staatkundige eenheid deelachtig, geestelijk het land van

het ‘Hier’ en ‘Daar’, van tweespalt was, Oost noch West? Er waren er in Duitschland, die zoo dachten en aan het dualisme hoopten te ontkomen, door in plaats van protest gebroederlijk de hand te reiken aan dezen civilisatie-literator-Clarté-man, bereid, de geestelijke verlossing te koopen met assimilatie met het Westen, een sympathiebetuiging met de latijnsche werelddemocratische zending, door middel van Westersche verpolitiseering van den geest. In dien zin wenschte de Entente-Duitscher de nederlaag van zijn land, om het te zien herrijzen als verlatiniseerd imperium. Duitschland moest daartoe langs den weg van physieke verdeemoediging in Westerschen zin bekeerd worden.

Ja, ‘schön ist Entschlossenheit....’

Geen Duitscher kan inniger en waarachtiger een volkenverbroedering gewenscht hebben dan Thomas Mann; niettemin heeft geen zich krachtiger ertegen verzet! Volkenverbroedering, vreedzame uitwisseling der hoogste nationale rijkdommen, maar niet tegen zulk een prijs, niet door middel van wat André Gide eens zoo kernachtig ‘domestication de l'esprit’ noemde. Verre ervan dat Mann een vurig patriot, een verblind nationalist was. Zagen wij al niet sporen te over van sympathieën met dat Westen? Was hij dan geen zoon van Duitschland en den vreemde? Meer nog: zijn liefde voor zijn Dreigestirn begon in latere jaren juist daar, waar het ophield specifiek duitsch te zijn. In Schopenhauer bewonderde hij den prozaïst, in Wagner het intellectueel-analytisch karakter, het kosmopolitisch cachet, in Nietzsche den critiseerenden Europeaan, die zelfs bijna westersch-schriftstellerisch was. En Thomas Mann zelf, was zijn kunstvorm niet grootendeels de naturalistische roman, onduitsch van herkomst, waren zijn instrumenten niet psychologie en analyse?

Zoo diep was de kloof tusschen den ‘Protestant’ en Europa dus niet, als sommigen wel wilden doen gelooven. Vanwaar dan dit recht tot protest bij een Duitscher met Europeesche sympathieën? Waaròm dit verzet tegen West-Europeesche tendenzen in de Duitsche geesteswereld? - Tegen den politicus ging het, die met de onaantastbare waarheid op hoogst vertrouwden voet stond, in wiens mond het steeds heette: ‘Nu moet men....’, tegen den maître-grand-parleur, kortom tegen den verpolitiseerden geest, zooals Mann's ‘Zauberberg’ hem in de figuur van den Virgilius-Voltaire-man Settembrini, kleinzoon van een carbonaro,

welke de piek des burgers aan het altaar der menschheid wijdde, een standbeeld gaf.

En indien men in zijn land zou vragen: ‘Goethe of Voltaire?’, wat dan? Wat, als men zich, voor de keuze gesteld, aan de zijde van Voltaire schaarde? Zij werd gesteld, deze vraag, er werd zoo gekozen. Wie het bij Voltaire hield, moest in Zola, in Fécondité, Travail, Justice, Dreyfus wel een navolgenswaardig voorbeeld zien. Ook dat gebeurde, er werd zoo geoordeeld; het was Heinrich Mann, Thomas' oudere broeder! Wanneer er dan ergens in de ‘Betrachtungen’ geschreven staat: ‘Duitschland heeft vijanden binnen zijn eigen muren, dat wil zeggen bondgenooten van en ijveraars voor de werelddemocratie’, dan krijgt ieder woord een pijnlijke doordringendheid, dan worden de ‘Betrachtungen’ van protest een schrijnende zelfstrijd, dan eerst wordt het ons recht duidelijk, wat Thomas Mann meende, toen hij zeide, uit den oorlog als een ‘Kriegsbeschädigter’ te voorschijn te zijn gekomen.

En toch woordenspel? Een transigeeren met het geweten dus? Of wil men dit woordenspel noemen:

Er waren in Duitschland tijden, waarin democratie en patriotisme in één adem genoemd werden, waarin men geen democraat kon wezen, zonder patriot te zijn. Uhland en Storm waren zulke democraten; Schopenhauer wilde geen patriot heeten, enkel en alleen niet, omdat aan zijn aristocratisch individualisme iedere democratische gezindheid vreemd was. Politiseeren, democratiseeren - het is de vrijheid als patriot, als nationaal burger aan het Staatsbestuur deel te nemen, een verschijnsel dat niet slechts van de na-Bismarck'sche periode dateert. Het duitsche wezen was op weg naar de politiek, Bismarck deed niets dan het de poorten te openen. Een ‘reus zette Duitschland in het zadel’, en daarmede begon een tijdvak van Verfälschung einer staatslosen Kultur zu kulturloser Staatlichkeit’. Al leidde het ‘Jongste Duitschland’, een generatie, waartoe ook Thomas Mann behoort, een nieuw idealisme in, een pogen tot herwinning van den duitschen geest, Duitschland zat te paard en verder moest het op den weg der politiek, der democratie, ja, tijdens de Wilhelminische aera... der democratie! op het voetspoor van plutocratie en ‘Wohlstandsbegeisterung’.

Waarom dan te velde getrokken tegen dat ‘Westen’, dat niets anders wilde dan de volooïïng der Duitsche democratie? Eén woord, twee beteekenissen: wat de nakomelingschap van een

18e-eeuwsch natuurrecht en Jacobijnendom zoo noemde, was niet eensluidend met wat in Duitschland dien naam droeg. Latijnsche democratie, dat is rede en gerechtigheid, algeheele opgang der volkeren-individualiteiten in den algemeenen geluksstaat, een homogene civilisatie in dienst van het menschelijk geluk. Voor zoover de civilisatie-rhetor sprak van Duitschlands nationaliseering beteekende dat: democratiseering volgens Westersch voorbeeld, nivelleering tot het oneigene, 'die Erziehung zur Révolte', - ontnationaliseering.

Duitschlands democratie daarentegen had het karakter van noodzaak: een reus had dit land op het paard gezet, nu moest het verder rijden, 'damit es erstens leben und damit es zweitens stark und herrenhaft leben kann.' Nu, dat is verre van utopie, veeleer machtspolitiek, postulaat 'der praktischen Vernunft'. Toch was deze democratische praktijk niet van elke ethische strekking ontbloot. Ook zij waren er die meenden, dat de oorlog in het duitsche volk een (wellicht sluimerend) staatsburgerschap had ontwikkeld en dat derhalve bij dit nieuwe pathos als logische ethische consequentie de Volksstaat hoorde. Dat was 'de ernstige en eerlijktrouwhartige stem van den nationaal-democratischen man, verre ervan, mij onaangenaam in het oor te klinken. - want geenszins, om het maar dadelijk te zeggen, ontgaat aan dit oor, hoezeer dit goede en eerlijk-trouwhartige woord "Volksstaat" zich naar klank en beteekenis van het woord "democratie" met zijn humbugachtige nevengeluiden onderscheidt. Hier dus de eisch van een democratisch rijk op moreele grondslagen hiermede gemotiveerd, dat men de democratiseering, d.w.z. de politiseering der *Natie* als een innerlijk voltrokken feit statueert, waaraan nieuwe instellingen waarlijk recht doen wedervaren. De democratiseering dus wordt hier als een logisch en zedelijk gevolg van de politiseering van het volk beschouwd, welke de oorlog te voorschijn geroepen zou hebben....', aldus Thomas Mann!

'.....*Zou* hebben.' Toen nog meende dus de anti-politiek gezinde hieraan te mogen twijfelen. Want wat was het geval? De dichter - hij bekende het zelf - had in zijn Tooverberg van zelfanalyse en vervalskritiek, van 'begrenzen, ausschalten und fertigwerden', van 'gewissenschaft Leben' te zeer als hanseatisch burger uit het patriarchale Lübeck geleefd, en verzuimd, de doodstrom van het gewezene te roeren, met zijn banier het eeresaluut te brengen aan

het verleden. Zooals zijn held Castorp had de oorlog hem plots voor de poorten van den Tooverberg gezet en den dichter doen bemerken, dat er meer politiek in het Duitsche wezen binnengeslopen was, dan de schrijver der ‘Buddenbrooks’ had gedroomd.

En daar strekte - wij zagen het -, na enkele jaren onverschrokken krijgsdienst van den geest, Thomas Mann vriendschappelijk de hand uit naar den Volksstaatsman, niet alleen in onze aanhaling, neen, meermalen in dit onpolitieke boek, dit conservatieve boek tegen de verlatiniseerde democratie!

‘De verwatering van ons volksbegrip’, heet het elders, ‘door den geest van het buitenland, door het Marxisme, deze versmelting van fransch revolutionarisme en engelsche volkshuishoudkunde’ (uitmuntend, deze karakteristiek van het Marxisme, voor wie geen vreemde is in de economie) ‘is meer dan voldoende doorgewerkt. Toch is het duitsche volk nog het zuiverst “volk” gebleven, het minst tot klasse en massa ontaard; en het geschiedt op dezen gevoelsgrond, dat bij het woord “Volksstaat” hij aangenaam-getroffen opziet, wiens instinct bij den roep naar democratie in verzet komt.’ Kan het duidelijker?

Het woord van Disraeli, dat verzedelijking de emancipatie brengt, omdat zij het is, die den beschaafden mensch zijn sociale p l i c h t e n leert, had ten volle Mann's instemming. Volksstaat, p l i c h t e n , verzedelijking - stond de dichter wel zoo ver af van de Republiek, voortgekomen uit wat ik zou willen noemen: Duitsch puritanisme, uit persoonlijke ethiek. Entsagungsethos, humaniteit, toen hij aan dit deel zijner Betrachtungen genaderd was? Men moet dit boek slecht gelezen hebben, om deze kiem eener mogelijke toenadering niet te bespeuren.

Men zal begrijpen, hoe het met den dichter gesteld was: toen het ging om pool en tegenpool, om reactie of revolutie, om assimilatie met het oneigene of bestendiging van het gewezene, toen schaarde Thomas Mann zich met beslistheid aan de zijde van het behoud, niet terwille van het verleden, maar met het oog op een toekomst; het gold, een totale ‘Zerfliessung zu behindern, damit ein Stock übrigbleibt, ein Kern’, zooals Novalis zich eens uitdrukte.

Zij kwam, de Duitsche Republiek, voor velen als een noodlot. Vanaf dat oogenblik kon het voor enkelen een nationale plicht heeten, één bedding te vinden voor twee stroomen, een schakel te

leggen tusschen verleden en heden, ook de Republiek duitsche ziel in te blazen. Zeker, Thomas Mann's gezindheid was conservatief; maar zij bleef zichzelf getrouw, bleef conservatisme, cultuur. Cultuur, dat 'veronderstelt traditie, een stroomende, nationale vernieuwing, een zieleband met volk en volksaard, een bodem bovenal, die een bepaalde ontwikkeling doet ontstaan, een heilige bodem, waarin de vaderen begraven liggen', zooals Eloesser zich eens in een studie over de Duitsche literatuur uitdrukte. Maar dat is voortreffelijk: 'heilige bodem, waarin de vaderen begraven liggen', cultuur-overlevering, verbondenheid aan het verleden, eerbied voor de traditie eener volksziel: zoo is het Thomas Mann.

Midden tusschen these en antithese staat de ironie, staat ook de synthese: niet de republiek volgens Westersch voorbeeld, niet de geest van den Rhetor-Bourgeois met zijn politieke moraal, die révolte beteekent, evenmin het geraamte van een 'kulturlose Staatlichkeit', maar de Republiek als weerspiegeling van het eigene, waarin de metaphysische Staat één is met het metaphysische van een volk, kortom: De Duitsche Republiek als staatsstructuur van den duitschen volksaard, met zijn 'Hier' en 'Daar', natuur en geest, de staat in dienst van een 'bijzondere nationale zending: natuurvergeestelijking, Entsagungsethos - in dien zin pleitte Thomas Mann voor de Duitsche Republiek.

Het oogenblik, waarop de dichter zich in het openbaar zoo beslissend uitsprak, op gevaar af, van 'sluwe politieke wending' beticht te worden, was symbolisch gekozen: het viel op den zestigsten jaardag van den duitschen dichterkoning Gerhart Hauptmann.

Tot hem richtte zich Thomas Mann, en over hem heen tot de duitsche jeugd, om haar voor de republiek te winnen, overtuigd als hij zich voelde, dat de nieuwe staatsvorm nog iets was, dat 'zu schaffen sei'. In krijgsnood praalde de dichter der 'Weber' niet met philantropie, hij gedroeg zich niet 'literatenhaft', maar 'mit Herz und Mund stand er zu Deutschland', in één woord, hij was geen civilisatie-literator; in hem leefde humaniteit, een ondubbelzinniger woord voor democratie. Hauptmann beteekende voor Thomas Mann een harmonie van demos en voorname menschelijkheid: de Republiek.

In Duitschlands jongste verleden lag de volstrekte scheiding tusschen volk en staat, tusschen kultuur en staat. Nu, dezen staat - men kan het in de 'Betrachtungen' naslaan - was Mann nooit

zeer genegen. Meer dan deze Staat was hem kunst, religie, geesteswetenschappen, ‘eine Sphäre persönlich-eigentümlichster Werte und Leistungen’, de sfeer, waarin de mensch leeft als metaphysisch wezen, als *persoonlijkheid,* niet slechts als individu, - waarin de Natie zich van de massa onderscheidt en als metaphysisch wezen op haar beurt boven de totaliteit der individuen uitgaat, de sfeer, waarin haar eigen aangezicht verschijnt; ‘.....und die Stunde mag kommen wo beiden (nml. natie en staat) diese Solidarität aufs klarste bewuszt wird’, zoo klonk het al in de ‘Betrachtungen’. Dit uur brak aan, en al was het nog verre van een klaarst bewustworden, de staat was zaak des volks geworden, ‘der Staat ist unsre Sache geworden, *die wir gut zu machen haben, und das eben ist die Republik*.’

Reactie of democratie, zoo was het; de on-politieke echter zag meer dan de bloote antithese, zocht schicksalbegeistert naar een standvastiger toekomstmogelijkheid, naar een derde, synthetisch element, dat zoowel de bandeloosheid beteugelen als het versteende bezielen kon; menige dag ging zoo voorbij en toen het in Thomas Mann daagde, kon het heeten: humaniteit.

Een allentando: humaniteit, dat wil naklinken in ons oor, maar niet dát is voldoende; gestalte wil het aannemen in ons hart, ons menschelijk hart; doorzichtig wil het zijn, een droom niet, maar zinvolle werkelijkheid. Humaniteit, een couronne is het en het eigenlijke dux - meenen wij dat niet te hooren in een sobere tafelrede, door Thomas Mann in 1924 als gast der Letterkundige Club te Amsterdam uitgesproken, aan welker slot het weer heet: ‘Humaniteit’? Onze hoofdstad werd daar als symbool gekozen, symbool van voornaamheid, welke continuiteit van het voorbije in het huidige beteekent, - Amsterdam, zuster van Lübeck, met haar grachten en donkere façaden, Amsterdam, zooals wij Hollanders haar liefhebben in haar stemmige statigheid. Ging er eertijds niet de koopmanschap in een eerwaardig zwart gekleed, in tegenstelling tot de kleurige volksdracht der middeleeuwen? Zwart en dood, zij hooren tezamen, maar ook voornaamheid is daarmee zinverwant. ‘Im Herzen’, zoo klonk het in deze tafelrede, ‘Im Herzen dem Tode, der Vergangenheit fromm verbunden, sollen wir den Tod nicht Herr sein lassen über unsren Kopf, unsre Gedanken. Dem Pathos der Frömmigkeit musz dasjenige der Freiheit gegenüberstehen, dem aristokratischen Todesprinzip das

d e m o k r a t i s c h e Prinzip des Lebens und der Zukunft die Wage halten, damit das allein und entgültig Vornehme, damit Humanität entstehe.' Aristocratisch doodsprincipe tegenover het democratische levensbeginsel, dat is voor ons een welbekende antithese, dat is weer Duitsche natuur en Duitsche geest.... Zeiden wij niet, dat er, op een zeker punt van des dichters ontwikkeling gekomen, een diepe duisternis over Europa viel, en het, toen het weer daagde, zou kunnen heeten: De Duitsche natuur is individueel-aristocratisch; Thomas Mann verdedigde de Duitsche Democratie?

Inderdaad, tusschen het afsluiten der 'Betrachtungen' en de 'Rede von deutscher Republik' ligt voor Thomas Mann andermaal een tijd van zelfanalyse en zelfkritiek, van verlossende synthese, welke niet zonder vrucht bleef: de studie 'Goethe und Tolstoi'.

Eens zei de dichter het in de hexameters van het kindje: 'Also faszt' ich ein Herz mir zu dem, was einst mich verwirrte.' En het is na dit alles ontroerend, in deze studie te lezen, welk vertrouwen het was, dat de dichter veroverde: 'Het Duitschland, waarop wij hopen, zal zich van het rijk der Sarmaten en Bolschewisten onderscheiden als de Goethe'sche geest van den Tolstoiaanschen. De natuur zal voor hem vergeestelijking beteekenen, d.w.z. loutering, verheffing en vermenschelijking van het natuurlijke, - niet rationeel-radicalistische ontnatuurlijking. Het zal niet asiatisch zijn en wild, maar europeesch, dat beduidt begiftigd met zin voor het organische, voor orde en maat, en burgerlijk steeds nog in den oudsten, waardigsten, den middeleeuwsch-duitschen zin, d.w.z. kunstrijk en beschaafd door zakelijkheid.... - een droom, waard gedroomd, waard geloofd te worden.'

Niet ver zijn wij hier meer van wat de dichter eens 'Einklang' noemde. Inmiddels had Mann in Reisiger's vertaling Walt Whitman gelezen en de dag kwam, waarop hij de identiteit van democratie en humaniteit proclameerde. Waar het er nog om ging naar Duitsche wortels te zoeken, die deze gelukkige eenheid voeden konden, daar doemde als van zelf een gelijkenis op met de democratische gedachte van Whitman: de Romantische staatsopvatting. Leefde er niet omstreeks 1800 een duitsche geleerde, Adam Müller geheeten, wiens staatstheoretische geschriften aan fragmenten van Novalis herinneren? Man van tweespalt tusschen scepsis en mystiek, ras-romanticus alzoo, verkondigt deze Müller, voortbouwend op Fichte en Schelling, een staatsopvatting, metaphysisch

bij uitstek, waarin de Staat de beteekenis had van een totaliteit der menschelijke aangelegenheden, hun versmelting tot een levend (organisch) geheel, ‘das ewig bewegte Reich aller Ideen, een zedelijke gemeenschap van offervaardigheid uit liefde.’

‘Freie Humanität’, Thomas Mann hield den toon voor ons aan, opdat wij luisteren en den zin vatten zouden. Vrije humaniteit, wie zoo sprak, was de dichter, die eens samenvattend zeide: ‘Amor ist es, der uns zusammendruckt’ - het was Novalis.

En ginds, in Mannahatta, zong een bard:

> ‘Voor U, o democratie
> zal ik de steden onafscheidelijk maken met de armen over elkanders schouders,
> Met de liefde der kameraden,
> Met de levenslange liefde der kameraden.
> Dit alles, o democratie, is voor U, ik wil er U mee dienen, ma femme.’*)

In deze sociale erotiek reikt de zuiverste zoon der Romantiek den dichter van Calamus de hand. Beiden bezitten een kenmerkende sympathie voor den dood, beiden spreken hun hooge waardeering uit voor het individueele koloriet in de gemeenschap; maar beiden kennen liefde voor het organische, bezitten gemeenschapszin - een verbroedering van tegenstellingen, zooals men ziet, waarvan Thomas Mann gewaagde in zijn Amsterdamsche toespraak, toen het heette: aristocratisch doodsprincipe, democratisch principe van het leven. En vóór ons ligt een verlossend Rijk open: het Derde Rijk, waarin dood en leven, geest en natuur, individu en gemeenschap geen tegenstellingen meer zijn. De natuur wilde tot den geest: Ethos vergezelde haar op den weg van natuurvergeestelijking. Maar ook de geest wilde tot de natuur: geestverlichamelijking heette het daar en Eros ging voorop.

‘Dat is het derde Rijk der religieuse humaniteit, en Eros zwaait den schepter - als Koning? neen, dat zou Middeleeuwen zijn en “Riddergeest”; maar toch zou het Walt Whitman behagen, als wij aan dezen jongen God het presidentschap van het nieuwe Rijk opdroegen.’

*) Vertaling Maurits Wagenvoort.

Zoo vonden wij langs Novalis en Whitman ons uitgangspunt terug; door liefde en dood, natuur en geest, natie en massa, persoonlijkheid en gemeenschap en wat niet al ging het! Maar problemen of niet, hoog boven ons wenkte een Dreigestirn, innig verbonden, uit alle diepten en van alle hoogten waarneembaar: Entsagungsethos, Liefde, Humaniteit.

Een afglans van dit verlossende inzicht was het, toen wij in de Rede voor de duitsche Republiek lazen: 'De belangstelling voor den dood (en de ziekte, voor het pathologische, het verval) is niets dan een wijze van uitdrukken voor de belangstelling voor het leven, voor den mensch, zooals de humanistische faculteit der medische wetenschap bewijst; wie zich voor het organische interesseert, die interesseert zich voornamelijk voor den dood; en het zou onderwerp van een "Bildungs-roman" kunnen zijn om aan te toonen, dat de ervaring van den dood tenslotte een ervaring des levens is, dat ze *tot mensch doet worden.'*

Nu, deze afglans werd stralend licht, bron van licht, nam den vorm aan van een tijdsepos, niet ten onrechte vergeleken met Goethe's 'Wilhelm Meister'. Een 'Bildungsroman' werd het, 'Der Zauberberg' geheeten, en de schrijver was Thomas Mann.

In dit werk van een 'geniaal-sluw dichter' met 'beperkte talenten', zooals Nico Rost Thomas Mann meende te moeten qualificeeren - het was ruim een jaar geleden, in genoemd tijdschrift! - in dit werk dan, waarin deze criticus tevergeefs het verlossende woord zocht, staat dit geschreven:

'Ik droomde van den stand des menschen en zijn hoffelijkredelijke en eerbiedige gemeenschap, waarachter zich in den tempel het gruwelijke bloedmaal afspeelt. Waren zij zoo hoffelijk en vriendelijk tegen elkander, de zonne-menschen, in het heimelijk besef juist van dit gruwelijke? Dat zou een fijne en hoogst ridderlijke gevolgtrekking zijn, die zij daar maakten! Ik wil het in mijn ziel bij hen houden.... Dood en leven - ziekte en gezondheid - geest en natuur, zijn dat wel tegenstellingen? Ik vraag me af: zijn dat wel problemen? Neen, het zijn géén problemen, en ook het probleem van hun voornaamheid is geen probleem. De liederlijkheid van den dood is in het leven, zonder haar zou het geen leven zijn, en in het midden is de stand van den homo Dei - midden tusschen liederlijkheid en rede - zooals ook zijn staat is

tusschen mystische gemeenschap en nietige persoonlijkheid. Dat zie ik hier vanaf mijn zuil. In dezen stand moet hij fijn-voorkomend en vriendelijk-eerbiedig met zichzelf verkeeren, - want hij alleen is voornaam en niet de tegenstellingen. De mensch is heer en meester der tegenstellingen, ze zijn door hem, en dus is hij voornamer dan zij. Voornamer dan de dood, te voornaam daarvoor, - dat is de vrijheid van zijn hoofd. Voornamer dan het leven, te voornaam daarvoor, - dat is de vroomheid in zijn hart. Daar heb ik zoo waar een rijm gemaakt, een droomgedicht van den mensch. Ik wil het in gedachte houden. Goed wil ik zijn. Ik wil den dood geen heerschappij verleenen over mijn gedachten! Want daarin bestaat de goedheid en menschenliefde, en in niets anders.....

'....O, zoo is het klaar gedroomd en goed geregeerd! Ik wil den dood trouw zijn in mijn hart, maar mij scherp herinneren, dat getrouwheid aan den dood en het voorbije slechts boosheid en duistere wellust en menschvijandigheid is, indien zij ons denken en regeeren beheerschen. De mensch moet terwille van mildheid en liefde den dood geen heerschappij verleenen over zijn gedachten. En daarmede ontwaak ik.... Want daarmede heb ik teneinde gedroomd en tot eindelijke vervulling.'*)

* * *

Menig gevaarvol avontuur in vleesch en geest beleefde de held Hans Castorp daar boven in den Tooverberg, menig 'Hier' en 'Daar', ook hij! Omgeven door een chaos van sneeuw droomde hij van schoonen menschenstaat. Met humaniteit in zijn hart, Entsagungsethos in zijn hoofd, aanvaardde hij, overigens onder hoogst bezwarende omstandigheden, den terugtocht naar het laagland, - als een gerijpt mensch, Republikein als ge wilt, deze aristocratische Hamburger koopmanszoon, een republikein naar het hart van den conservatieven Republikein Thomas Mann, die het nieuwe rijk voorging naar wat het eens zou kunnen zijn, naar wat 'zu schaffen' is: het Derde Rijk.

Enschede, September 1927.

*) Ontleend aan de Nederlandsche vertaling, bij Van Holkema & Warendorf's Uitg. Mij. verschenen.

Floris Verster door N.J. Swierstra.

De tentoonstelling van werken van Floris Verster in Pulchri Studio geeft ons aanleiding, niet om er een verslag over te schrijven, maar om nog eenige opmerkingen te maken over den ontwikkelingsgang van den meester, voor ons, ondanks de soms glorieuze kleurrazernij van Breitner, de grootste colorist der laatste honderd jaren. Met vernieuwde belangstelling en met piëteit hebben we ons in de zalen van Pulchri aan de altijd even frappante schoonheid van dit werk overgegeven en zagen we in groote golvende lijnen weer de innerlijke bewogenheid van dit schildersleven voor ons.

Zijn sterkste mentor is in de jaren zijner vorming wel de enkele jaren oudere Breitner geweest, wiens lessen en wenken hij volgde in ‘Ars Aemulae’ te Leiden. Het ligt voor de hand, dat hij ook diens voorliefde voor het paard een tijdlang deelde. Zoo vindt men uit die eerste jaren ook nog studies van paarden in dien donkerbroeierigen toon, die zoo typisch Breitnerachtig is, en waarbij een lichtglimp over een degengevest of het paardentuig accent geeft. Maar één ding onderscheidt hem onmiddellijk van Breitner. Breitner geeft de dramatische bewogenheid, de actie van een vormeloos aanstormende ruitertroep, waaruit enkele figuren zich losmaken. Verster geeft altijd het cavaleriepaard in rust. En dat accent wordt nog versterkt door den officier, die bij den kop van het paard staat en over het veld tuurt, of die een brief leest. Het coloriet is Breitnerachtig, maar de conceptie is geheel Verster. Stukken met paarden zijn in Pulchri niet aanwezig, maar wel is er

uit dien eersten tijd het bekende ‘Ezeltje’, zoo monumentaal neergezet, zoo ruig geschilderd en toch hangt er een stilte, een nadenkendheid om heen. Uit dienzelfden tijd dagteekent ook de ‘Koolsnijder’ met iets Mauveachtigs in den opzet der compositie, terwijl de statuur van den man, die den sikkel zwaait, sterk aan Breitner herinnert. En toch vindt men ook hierin dat ondefinieerbaar eigene, dat later veel duidelijker zal spreken, dat wonderlijke van de rust over het veld, waardoor alles een sfeer van beslotenheid erlangt. Hij schildert een Watermolen, met herinneringen aan Gabriël, de Steenbikkers, schepen in het kanaal; hij schildert te Noorden en te Kortenhoef het Hollandsche landschap,... maar dat alles is slechts pogen om zijn eigen weg te vinden, al zijn al deze werken meesterlijk doordacht van factuur en van groote coloristische bekoring.

Daartusschen door vallen reeds de eerste bloemstukken. De zwijgende schoonheid van de bloem, de bloem in haar donkerpralende of lichtomgloriede weelde, de bloem geheimzinnig starend uit een achtergrond van halfschaduwen of in de verstervende tinten van het verwelken, om daaraan naar een klassiek geworden woord ‘de allerindividueelste impressie van de allerindividueelste emotie’ te vertolken.

In dien tijd schildert hij de ‘Anemonen’, het groote doek in die eigenaardig roestige tinten, waarbij 't verwelkend groen der bladeren en de stervende bloemen zoo prachtig in toon zijn gehouden. Hij schildert de ‘Pioenen’, fel van kleur tegen den achtergrond van matte groenen en goudig bruin, en de Leliën, gloeiend roode kelken in een sfeer van geheimzinnigheid en stilte. Even later vallen weer de Phloxen, waarvan de donkerviolette glanzen hevig uit de bloemen oplichten. Voor botanische studiën leenen Vesters bloemstukken zich niet, met hevige passie zijn de kleuren tegen elkaar op het doek gezet. Er is een weelde van vibreerende glanzen, waaruit de afzonderlijke kelken niet eens te voorschijn komen. En toch: zij ademen, zij leven in een sfeer van feestelijke ingetogenheid, alsof iemand van louter vreugde heel stil is geworden en onderwijl bedenkt, dat niets vergankelijker is dan de vreugde, wanneer zij niet wordt gevoeld als eeuwig moment. Zoo geeft

Verster de bloem om de pralende pracht van haar uiterlijk mooi, maar veel meer nog als eeuwige schoonheidsidee, waaraan hij de bewogenheid van zijn eigen zoo rijke ziel kan uiten.

Verster was visueel colorist.

Zijn oogen bedronken zich aan kleurenweelde en hij zag die weelde waar de gewone nuchtere mensch in de werkelijkheid slechts het ‘niet-mooie’ en zelfs het ‘onsmakelijke’ zag. Zoo scheen het een aantal zijner tijdgenooten een aberratie, dat hij in 1890 en '91 de ‘Doode hanen’ schilderde en aquarelleerde. Men begreep niet, dat dit practisch wel een der meest overtuigende rechtvaardigingen was van het principe ‘l'Art pour l'art’. De doode vogels wekten door de eigenaardige rose, lila en groenige tinten van het bestorven, al eenigszins tot bederf overgegane vleesch, - kleuren, welke hij nergens anders in de natuur juist in die variaties vond, - een visueele ontroering in hem. En dat alleen was reeds voldoende voor hem om zijn geest tot worstelen te dwingen ten einde het juiste coloriet te vinden.

Hetzelfde was in 1902 het geval met de bekende schilderijen van de doode bokkingen. Hoe heeft hij de donkergroenige goudglanzen, de violette weerschijnen over zoo'n gerimpelde bokkinghuid in al haar realiteit opgevoerd tot een visioenaire kleurverheerlijking.

Verster was intusschen niet in één techniek blijven hangen. In 1892 viel de teekening ‘Endegeest’ en in '94 ‘Warmonderhek’. In deze geeft hij blijk aangegrepen te zijn door een algemeene strooming des tijds. Van het impressionisme bekeerden Toorop, Konijnburg, Voerman, e.a. zich tot de symboliek. Niet meer in het zuiver picturale wenschten zij zich te uiten, maar zij zochten de idee te vertolken door een lijnenconceptie met symbolische bedoeling.

Symbolist in den engeren zin van het woord is Verster nooit geworden. Daarvoor was hij in den grond te lyrisch-meditatief. Zijn taak was meer het impressionisme te verdiepen door de impressie steeds zuiverder te stellen. Hem bezielde een hartstocht der werkelijkheid en de dingen der werkelijkheid trachtte hij zóó te geven, zóó onwankelbaar trouw en eerlijk, en tevens in zoo'n verklaarden schijn, dat zij naar Goethes

woord ‘der Gottheit lebendiges Kleid’ werden. De werkelijkheid wordt door zijn droomende ziel getransponeerd en verpuurd tot een zuiverheid en idealiteit als slechts mogelijk was bij den Delftschen Vermeer.

Om niet in het impressionisme te blijven steken, om niet in het symbolisme, dat zoo weinig strookte met zijn innerlijk wezen, zich zelf te verliezen, wilde hij zich een beperking en versobering opleggen, welke nog het meest herinneren aan de vrome wereldverstorvenheid van den Middeleeuwschen kluizenaar. Hij nam het stugste en weerbarstigste aller materialen, het waskrijt, waarmee geen lijntje kan worden getrokken, geen vlakje gearceerd, of het staat er onherroepelijk. Wijziging is haast onmogelijk. Hiermee teekent hij met de meest minutieuze nauwkeurigheid, maar tevens met een gespannenheid van aandacht, welke geen oogenblik verslapt, een aantal werken. Welk een oprechtheid, welk een toewijding, welk een liefde en welk een quantum bedwongen hartstocht spreken er uit de ‘Hooglandsche kerkgracht’ te Leiden. De namiddagzon van den laten Octoberdag valt over het dak der kerk. Het oude heiligdom schijnt van binnen te branden in mysterieuzen gloed. Er hangt een heel fijne nevel, bijna immaterieel. Er tintelen nog enkele blaadjes als vibreerende stukjes goud aan de takken der boomen. Een verlaten karretje accentueert de rust van het droomerige grachtje.

Met geweldige concentratie zijn de steenen van het plaveisel geteekend één voor één. 't Lijkt haast te koel, te strak en toch, als men zich aan het werk overgeeft, hoe vibreert het alles in zijn stilte en mijmer. Er is een interieur der kerk, in potloodschets, in olieverf en eindelijk als resultaat in waskrijt. Hierin diezelfde pure werkelijkheidszin, diezelfde klaarheid, diezelfde sterke gespannenheid en die fijne vibratie. Alles tezamen genomen een klare schoonheid, die in wezen gelijkwaardig is aan de schouwing der mystieken. In denzelfden trant teekende Verster ‘Dorpshuis te Noordwijk’, ‘Huis te Borger’ en ook het ‘Buurtje te Oegstgeest’, dat zoo zeldzaam na is verwant aan de onnavolgbare verstilling van het Straatje van Vermeer. Tusschen de conceptie dezer werken vallen dan weer momenten, dat hij zijn coloristische vervoeringen even moest uitleven aan hartstochtelijk neergesmeten

bloemstukken, die rillen en flonkeren van leven, stukken waaraan hij even een hevige impressie uit. Maar telkens komt de zucht tot heroïsche beheersching van zijn hartstocht weer te voorschijn. Hij rust niet voor hij in de versobering de uiterst mogelijke grens heeft bereikt.

Uit '97 dagteekent een kleine waskrijtteekening: een grijs Japansch potje, er achter een lang en smal elixerfleschje. In den pot een takje mistletoe, alles in blauwgrijze tonen, heel subtiel. Alleen de grijsgroene mistletoeblaadjes geven nog even een accent. Strenger is reeds ‘Sneeuwbes’ van 1903. Hetzelfde grijze Japansche kruikje en daarin een takje met sneeuwbes. Alles is gehouden in een wemeling van ondefinieerbaar fijne grijzen. De contourlijnen herinneren aan de fijne sierlijkheid van Japansche prenten. Welk een liefde, welk een vrome concentratie spreken uit zoo'n voorstelling.

En de uiterste grens in dit genre wordt bereikt in 1904, als hij de ‘Gemberpot’ teekent. De pot even in heel fijnen lichtblauwen toon, op de grens van wit, gevat in een uiterst subtiele maar sterke contourlijn. De achtergrond en het grondvlak zijn in denzelfden toon en men vraagt zidh af, hoe het mogelijk was in deze teere tonaliteit nog relief en verschil van stofuitdrukking te brengen. Rondom de pot loopen een paar dunne blauwe lijnen en een versieringsmotief, om den bovenrand een barst. Het is alles ondenkbaar subtiel, maar het is sterk van overtuiging.

Als het mogelijk was met waskrijt deze grens te bereiken, dan moest het ook mogelijk zijn met olieverf.

Even - omstreeks 1910 en '11 zien we Verster - we dienen het als een uitstapje naar een ander terrein te beschouwen - de eigenaardige techniek van Van Gogh toepassen, om door korte, dunne penseelstreken in heldere kleuren een vibreerende coloristische glorie te scheppen. Natuurlijk gelukte hem dit, maar het vroeg niet de zelfbeperking en ingetogenheid, die hij van zich zelf eischte. Het was even een ontspanning, een verademing.

In 1904 had hij reeds zijn blikken kannen geschilderd, zoo intens dun in de verf, met die fijne reflexen van het licht, die niet *óver* maar *in* het metaal schijnen te leven. En wonderlijk suggestief zijn de spijkerknoppen en de indeukingen van het

zink der tafelbekleeding. In 1906 schilderde hij met verstilde aandacht zijn nap met eieren, een onderwerp dat hij in 1915 opnieuw behandelde.

Herhaaldelijk keerde Verster tot een vroeger onderwerp terug. Dat was bij een zoo nauwgezette natuur als de zijne geen eenvoudige zelfherhaling maar een ontdekken van nieuwe schoonheidswaarden in de simpele dingen, welke hij in zijn atelier bezat. Steeds meer komt er verstilling, verdieping, meditatie in zijn werk. Alles wat het zinnelijk oog bekoort, moet geweerd - en dat bij hem, die naar zijn natuuraandrang zwolg in kleuren. Hij dwingt zich tot een ingetogenheid, die alle zinnelijke kleurverheerlijking verre van zich werpt en uitsluitend schildert in donkere bruinen en zilverige grijzen, waaraan hij de meditaties, de wijsheid van zijn rijke ziel kan uiten.

Vooral in de latere oorlogsjaren en de eerste jaren na den oorlog versoberen zich zijn gegevens, versobert zich zijn gamma. Een vierkant steenen kruikje, nu eens gevuld met een paar takjes hulst, dan weer met een paar roode of bijna zwarte tulpen, soms ook met enkele rozen, steeds met de tegels van een muur als achtergrond, zien we herhaaldelijk aandachtig, met roerende toewijding geschilderd. Zijn diepe, rijke ziel beleefde hieraan haar vroom-lyrische vreugde. In '17 valt de Baardmankruik in dat droefgeestige bruine gamma. De lichtreflexen over het voorwerp en over den rand van den tinnen schotel doen aan als het vochtige oog van iemand, die in een wreeden ideaalloozen tijd vreest dat zijn mooiste illusies zullen verduisteren.

Hij was geen man, die op eene of andere wijze een werkzaam aandeel nam in de beroeringen des tijds. Heel stil en ingetogen, in zich zelf gekeerd, ging hij zijn eigen gang. En toch - als alle grooten reageerde hij uiterst gevoelig op de stemmingen van den tijd. Hij voelde zich in de oorlogsjaren zijn lyriek ontnemen - en op andere wijze keerde die toch terug. De soberste eenvoud van compositie en coloriet scheen zijn werk te doen verstarren tot een doodsch beeld van het leven. En juist door deze verstrakte aandacht wordt de realiteit opgeheven tot de berustende verzoening der wijisheid. Er komen tijden dat hij vertwijfelt aan zijn scheppingskracht en dan is

het allereenvoudigste gegeven, een lichtglimp over een donkere vaas, een roos die zich beloftevol opent, in staat om zijn geest weer tot scheppen te prikkelen.

In 1923 schildert hij opnieuw een Baardmankruik met een tinnen schaal, een houten potlepel en een paar kastanjes, er achteloos bij neergeworpen. Het is in dat donkerbruine gamma met enkele lichtspelingen als stil-klagende rouwmuziek. In '24 volgen de Judaspenningen in die effen grijsgroene en zilverige tinten en men vraagt zich af, hoe het mogelijk was uit dit simpele gegeven zulk een wonder van ontroerende schoonheid te scheppen. Men denkt aan de teere stemming van het ‘Lacrymosa’ uit Mozart's Requiem.

Een der laatste werken is in '26 de Chineesche schaal met haar parelmoerglanzen aan de binnenzijde en eenige roode appelen. Het is kleuriger dan de vorige werken, maar het leeft alles als in een mijmer van schoone herinnering. Het is droomwerkelijkheid.

Portretten heeft Verster ook geschilderd en men heeft beweerd, dat deze niet zijn sterkste stukken waren. In ieder geval zijn deze portretten altijd sterk doorgevoerd en zijn ze steeds coloristisch van beteekenis. Wat hij aan de openbaarheid prijs gaf, was altijd goed en gaaf. En het portret van de vrouw, die hem de sterkste toewijdende steun van zijn leven was en die hem en zijn kunst verafgoodde, is in ieder geval een meesterstuk van fijne observatie, van krachtigen toets en van liefdevolle psychische verdieping, dat voldoende is om den grooten Stillevenkunstenaar ook als portrettist eerbiedige hulde te schenken. Zoo geeft zijn werk aan dezen tijd, die siddert van hevige bewogenheid het accent der rust en is hij in de beeldende kunst de wijze, die ons maant om in de werkelijkheid, zooals die is, de vrome adoratie van de dingen en de berusting der wijsheid te zoeken.

Over Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe door Dr. Alfred A. Haighton. *(Vervolg van blz. 105.)*

Deze roman speelt op twee landgoederen, waar een gezelschap jagers zich vereenigd heeft. Opmerkelijk is het, hoe de schrijfster het landelijke van dit buiten-leven tastbaar weet te maken. Het zit hem niet in de beschrijving van de omgeving, doch in die der personen, die allen, zoo gentlemen en ladies als zij zijn, iets ruigs over zich hebben, vergeleken bij de gelikte lieden uit den vorigen roman. De samenvatting-naar-den-duur is hier nog strenger, maar deze korte spanne tijds omspant de ontknooping van een tragisch huwelijk en den opbloei van een liefde. Een oud man, gehuwd met een jongere vrouw, die eigenlijk een ander *(Charles Berghem)* sinds jaren in stilte beminde en tegen haar zin in den echt getreden is, ziet door een toeval - de verschijning van den broeder van dien vroegeren verloofde - de gedachte aan het verleden in zijn wederhelft opflakkeren. Hij doordringt er zich eindelijk van, dat het beeld van den ander nimmer uit het hart zijner vrouw is verdwenen, en dit besef berokkent hem een gruwelijk lijden. In vertwijfeling besluit hij ten slotte tot zelfmoord, maar verval van krachten en ontroering geven hem den doodslag, eer hij zijn voornemen ten uitvoer legt. Harerzijds lijdt ook de vrouw onder het opnieuw uitgebroken conflict. Dit wederkeerig lijden is gebeeld met sobere kracht; de tragiek van een jaren lang sleepend, hopeloos ongelukkig, huwelijk breekt hier snel en verwoestend door als een groote, eindelijk gerijpte, etterbuil. Daarnaast de tegenhanger; de ontspruitende liefde tusschen den, in zijn eersten echt bitter ontgoochelden,

Reinout en een jong meisje, die een nieuw en standvastiger geluk belooft. Terloops wordt in twee jongetjes, een stevige wildebras en een fijngevoelig kereltje, een prachtig staaltje van kinderbeschrijving gegeven. Dat de schrijfster er, als onderdehand, in slaagt, ons de jacht mitsgaders al wat daaraan vast zit, natuurgetrouw voor oogen te stellen, spreekt van zelf, na al de bewijzen van milieu-kennis, door haar in de vorige romans geleverd. De jacht, de jagers en hun jagerslatijn verdringen nergens handeling en characterteekening; de vele wetenswaardige bijzonderheden komen ongemerkt te berde; handeling, beschrijving en relaas zijn ineengevlochten op volkomen harmonische wijze. Hetgeen iets zegt, daar, bij dit gegeven, meer nog dan bij dat van het vorige werk, voor den schrijvenden jachtkenner de verleiding groot is, om er een prospectus-roman van te maken ten dienste van het niet-deskundige publiek.

De Groote Voltige (1915) speelt in 1913. Mevrouw Kloos, de onverschrokkene beoefenaarster van milieu-studie, voert ons hier onverdroten een alweer nieuwe wereld binnen: het circus. In het verband van den cyclus is dit werk een vervolg op *Achter de Wereld:* de held is de zoon van het onwettige paar uit dien roman. Het verband is in dit geval ook minder uiterlijk dan dat tusschen *Liefde's Schijn* en de uitgangs-situatie van den cyclus. Op het leven van *Jan Heeze van Wermeloo,* natuurlijken zoon van *Willem van Enschot* en de vrouw van *Pierre Heeze van Wermeloo,* rust zijn onregelmatige geboorte als een doem, die zijn geestesgesteldheid kennelijk gekleurd heeft. Hij koestert een diepen haat tegen zijn wettigen vader en is, hoewel een oppassend en gestudeerd man, doordrenkt met een zekere neven-maatschappelijkheid, die hem een, eigenlijk niet met zijn aard strookend, tikje van den avonturier geeft. Tijdens vacantie maakt, bij een bezoek aan het circus te Scheveningen, een paardrijdster een diepen indruk op hem. Behendig en doortastend weet hij zich in te dringen bij den leider van een troep equilibristen, die hem als ‘gast’ engageeren laat. Jan Heeze wordt op de aanplakbiljetten vermeld met een deel van zijn naam, dat hij anders niet voert: ‘Baron van Wermeloo’. Schandaal blijft niet uit. Een familielid zijns officieelen vaders biedt hem per brief officieelen steun aan; natuurlijk gaat hij er niet op in. De secretaris van dien vader komt bij den nieuwbakken acrobaat op bezoek met een blanco-chèque, waarop hij elk bedrag

mag invullen, mits hij maar zijn aanstootelijk vak laat varen. Doch hij groeit er in, dien gehaten echtgenoot-zijner-moeder eindelijk eens een flinken hak te zetten, en geeft den verbluften secretaris te verstaan, dat van nood geen sprake is en er slechts roeping steekt achter het kiezen van deze loopbaan. Waarop de secretaris met den versmaden chèque onverrichter zake aftrekt. De minnehandel met de paardrijdster, een gevaarlijke coquette, eindigt, zoo gelukkig mogelijk, met een breuk, waaraan de trouwhartige tusschenkomst van het hoofd der equilibristen, die het goed meent met 'mijnheer den baron', niet vreemd is.

Tusschen deze bedrijven door, wordt het circusleven, in een reeks kleurige tafereelen, raak geschilderd. Ook op dit, net als de medische en hof-wereld, voor den buitenstaander vrijwel afgesloten, terrein blijkt de schrijfster thuis te wezen, hetgeen te merkwaardiger is, daar zij, buitenstaanster, deze kennis uitsluitend dankt aan studie. Zij moet zich opzettelijk naar de circusmenschen begeven hebben en er in geslaagd zijn, hun geslotenheid jegens outsiders te overwinnen. Dit alleen reeds is een praestatie, want deze lieden zijn volstrekt niet gesteld op belangstelling voor hun particuliere leven of toeschietelijk tegenover vreemden. En de schrijfster kent de dessous; het bestaan achter deze schermen ligt voor haar open. Zij weet bijvoorbeeld, wat het publiek niet gelooven wil, dat acrobaten, clowns, hansworsten e.d., over het algemeen degelijke menschen zijn.[1)] Zij staat te hoog voor de, toch zoo sterke,

1) Ik weet het toevallig van den bekenden Franschen schrijver Paul Heuzé, die èn als journalist èn als opvoerder van anti-fakir-nummers in Mucis Halls, dit wereldje ook van nabij kent. Het is verwonderlijk, maar onloochenbaar: kunstenmakers zijn gewoonlijk door-en-door fatsoenlijk, zoowel in geld- als in liefdesaangelegenheden. Ik heb er geen ondervinding van, maar mijn zegsman is betrouwbaar. Hier, gelijk in het geval van *Vrije Kracht,* kan ik dus, dank zij voorlichting van derden, de waarachtigheid der gegeven voorstelling toetsen. Welnu, deze is volkomen overeenkomstig de werkelijkheid: de zeden der kunstenmakers zijn eerder aan den strengen kant.
Deze eigenschap komt meer voor, daar, waar men haar allerminst verwacht. Jaren geleden, tijdens de mobilisatie, knoopte een toenmalig vriend van mij een flirt aan met een dochter van een caroussel-baas, die hij op de Kermesse-d'été in den Dierentuin leerde kennen (met deze mededeeling bega ik geen indiscretie, want hij is al sinds jaren overleden). Hij nam geen blad voor den mond, zoodat ik het, mij belang inboezemend, verloop van begin tot einde kon volgen. Ik was er bij, toen hij haar voor het eerst zag en weet dus dat hij zich wonder wat voorstelde; maar de kennismaking kostte al abnormaal veel moeite en de omgang, die ongeveer twee weken duurde, ontpopte zich als de meest kuische scharrelpartij, die ik ooit heb bijgewoond. En deze jonkman was bepaald een adonis, de schrik van vele mama's en moês te Scheveningen.

verleiding, om het onderwerp te kruiden met piquante bijzonderheden van eigen vinding; neen, de nuchtere feiten worden even onverbloemd als onopgesmukt weêrgegeven. Een verdienste op zichzelf. De beroepstrots dezer kunstenmakers, die in eigen oog 'artist' zijn; hun esprit de corps; hun vastberaden moed; hun spotzieke levensdurf en benijdenswaardig vrij zijn van sentimentaliteit; hun ruwe goedhartigheid en vasten wil; dit alles treedt natuurgetrouw aan den dag in het boek.

Câline (1916) speelt in 1913. Ook dit boek kan beschouwd worden als een vervolg op *Achter de Wereld,* de hoofdpersoon, *Caroline Heeze van Wermeloo,* bijgenaamd Câline wegens haar lieftalligheid, is de wulpsche dochter uit laatstgenoemd werk.

Net als Multatuli, ter gelegenheid van *Saïdja en Adinda,* besef ik, dat mijn verhaal vervelend wordt door voortdurende herhaling. Toch moet het mij uit de pen, dat de schrijfster hier alweêr een verwonderlijk staal geeft van veelzijdigheid. Na het circus, de demi-monde te Parijs! De echte, wel te begrijpen, die na den oorlog aan het uitsterven is en elders nooit bestaan heeft. Dit zijn geen meisjes-van-de-straat en evenmin wat tegenwoordige 'haute noce' heet, maar waarachtige demi-mondaines, behoorend tot de *demi*-monde, die een werkelijke 'monde' is, alleen maar met een ietwat louche character.[1)]

In tegenstelling met 'cocottes', leven deze galante vrouwen op grooten voet; ezelachtige americanen tippelen er soms in, door met ze te trouwen; en de vormen laten maar weinig te wenschen over. Men treft hier gedeclasseerde mondaines naast opkomende dochters des volks en de heeren zijn van uiteenloopend allooi: 'l'homme généreux', die betaalt; de ijverige helper, die zij spint bij het bewijzen van diensten aan de dames; en de aantrekkelijke mooie jongen, die als hartsvriend - 'gigolo' - oprechte liefde paart aan parasiteeren op de beurs van l'homme généreux. Doch allen zijn correct, te correcter, naarmate zij corrupter zijn, en ieder doet zich voor als lady of gentleman.

Maupassant's novelle *Yvette* speelt in dit milieu, maar in de

1) Merkwaardigerwijze bestaat iets dergelijks te Shanghai. Naast de uitgebreide Europeesche prostitutie, eigenlijk gezegd, komt daar een gezeten classe galante dames voor. Al wat fransch spreekt in China, noemt deze professional beauties 'les Américaines'! Wel te verstaan: het is iets dergelijks, doch *niet* hetzelfde.

negentiger jaren. *Câline* beeldt deze halve wereld, zooals die er even voor den oorlog uitzag. Het was de tijd, toen ‘poule’ nog niet ‘snol’ beteekende en waarin de zeden nog streng genoeg waren, om de overgave van een mooie vrouw als een kostbaar artikel te doen schatten. Ook in dit geval geeft de schrijfster de innerlijkheid van het milieu op meesterlijke wijze weêr. Zij doorschouwt de zielen der berekenende meisjes, der gearriveerde - d.w.z. gefortuneerd geworden - en zich nu caprices veroorlovende grandes demi-mondaines; der in de paradis artificiels van cocaine en andere bedwelmingsmiddelen leniging voor leed zoekende mislukten, die een ongelukkige liefde of andere onoverkomelijke teleurstelling op het gemoed weegt; ja, sterker nog, het wezen van der mannen ziel blijkt geen geheim voor haar te hebben. Een cynicus als *Volker,* een naief-verliefde, maar allerminst onnoozele, Indisch-gast als *Joan van Beveren Waes;* een nuchtere, prat op zijn rijkdom gaande, Americaan als *Lonnie Archer;* de terloops, maar hoe levensecht, geschetste detective-koppelaar *Durand.* De zaken-man en de liefde-man en de man, die zaken drijft in de liefde, nevens de vrouwen, die van, maar somtijds toch ook voor, de liefde leven. Hier treft weêr de mannelijke blik van deze schrijfster. Zij ziet de menschen nuchter, hard en met een onderstroom van sarcasme, waardoor het boek, den Hemel zij dank, vrij is van alle sentimentaliteit. De tragiek dezer menschen komt in dit boek, zooals in de andere van deze schrijfster, te voorschijn in kleine, schijnbaar uiterlijke aanduidingen en in den dialoog. Bij dit laatste denk ik vooral aan die kostelijke, wrange hoofdstukken VI en VII. Hoeveel studie achter dit, zoo vlot en schijnbaar moeiteloos geschreven, werk schuilt, valt rechtstreeks op te maken uit de ‘echte’ namen, die genoemd worden. De beschrijving van *Georges Carpentier* (pag. 207) en vooral het te berde brengen van het anti-tango manifest van *Marinetti,* bewijzen wat het overige doet vermoeden: dat de schrijfster veel bronnen geraadpleegd heeft voor deze schildering van een stuk vooroorlogsch Parijs. Haar intuïtie heeft haar het bijzonder belang van Marinetti doen beseffen, want toen dit boek, voltooid in 1916, geschreven werd, viel het niet te voorzien, dat diezelfde Marinetti enkele jaren later een der strijdbaarste fascisten-van-het-eerste-uur zou worden. In dit werk verlevendigt de schrijfster de voordracht

nog door liedjes en wijzen uit het beschreven tijdvak op ruime schaal in den text te lasschen, hetgeen veel bijdraagt tot het scherpstellen van de locale kleur. (‘Locaal’ hier à la Einstein, in vier dimensies!) Dierbare herinneringen werden bij mij wakker geroepen bij het zien van ‘La Valse des Ombres’ in notenschrift; met weemoed denkt men, hoe kort dit tijdperk nog geleden is, terwijl toch de oorlog ons er als een kloof van scheidt.

Durate (1917) speelt in 1913. Deze roman is een onmiddellijk vervolg op *De Groote Voltige.* De hoofdpersoon is wederom *Jan Heeze van Wermeloo,* die, na zijn circus-avontuur, teruggekeerd is naar de uitoefening van zijn beroep, architect. Ditmaal voert de schrijfster ons de wereld van den Haagschen winkelstand binnen. ‘Durate’, volhardt, is de naam van een magazijn in namaak-antiek en tevens de leus, waarnaar de stichter van deze zaak leeft. Ook in dit milieu - ja, mijn verhaal wordt steeds vervelender - weet de schrijfster volkomen den weg, en zij geeft blijk van een groote bekendheid met allerhande cieraden, van den meest uiteenloopenden aard, waaromtrent een gewoon sterveling niets afweet. Den Haag, ons klein, bekrompen, dom-zelfgenoegzaam en toch zoo voornaam, gezellig en eenig Den Haag, wordt in dit werk van zijn zwakke en zijn mooie kantje geheeld, met een stille, nauw-merkbare ironie, die zeer verwant is aan den geest, waarin de schrijfster het gegeven van *Câline* gezien heeft. De, natuurlijk strandende, wederkeerige liefde tusschen den winkelzoon *Conrad van der Well* en het freuletje *Clotilde Valmore de Barlaimont* is een typisch Haagsche geschiedenis. Franschman, Americaan noch Brit zouden dit begrijpen, en zelfs een Amsterdammer zal, dunkt mij, moeilijk de berusting navoelen, waarmede deze gelieven, zonder opschudding te veroorzaken, hun harten offeren op het altaar van standsverschil. Deze menschen, die elkaêr beminnen en hoogachten, aanvaarden wederkeerig de gegeven maatschappij-orde en hun onderscheidelijke plaatsen daarin als onschendbaar: zelfs de lager geplaatste der twee komt niet in opstandig verzet, doch berust in het onvermijdelijke. De heugenis aan hun platonische liefde zal een lichtpunt in hun leven blijven, doch zij gaan, ofschoon met bloedend hart, vastbesloten, zelfbeheerscht uiteen. Dit is wel zeer Den Haag. Dit stand-vooroordeel is belachelijk en dom, maar de ernst, waarmede deze afgod vereerd wordt, maakt het toch, in

zijn soort, eerbiedwaardig. Ook dit, lang niet malsche, gegeven, weet de schrijfster met fijnen tact tot zijn recht te doen komen. En daarnaast, evenwijdig, de ontkieming der liefde tusschen *Jan Heeze* en *Agathe van der Well.* Ook hier scheidt de gelieven vooroordeel: zijn afkomst is bevlekt, zijn zuster - Câline - leidt een ontuchtig leven te Parijs en hij heeft in een circus gewerkt; welk een en ander de winkeldochter, wegens háár standsgevoel, heel erg vindt. Daarbij heeft hij pas een paardrijdster het hof gemaakt, hetgeen Agathe mede dwarszit. Maar de verkeering van dit paar loopt op een huwelijk uit: deze bezwaren zijn in dit milieu overkomelijk.

Het Gevleugelde Wiel (1918) speelt tusschen de jaren 1820-1870. Hier verrast de schrijfster ons, op geheel nieuwe wijze, door een grondige verandering van techniek. Vanaf *Huize ter Aar,* welks handeling over vier, en *Achter de Wereld,* welks handeling over acht jaar loopt, tot *Durate,* welks handeling ongeveer een half jaar duurt, neemt het tijdverloop, per roman omspannen, geleidelijk af; hier echter beslaat het gebeuren van een boek een halve eeuw. De vierde dimensie wint het ditmaal belangrijk van de drie andere, het gaat niet in de ruimte, maar in den tijd. Dit is ook geen milieu-schildering, zooals de nummers 3, 5, 9, 10, 11, 12 en 13 van den cyclus, doch familieroman, evenals de nummers 1, 2, 4 en 7. Het is ook geen historische roman, gelijk de schrijfster in haar voorbericht terecht doet opmerken. De historische roman kan beschouwd worden als schildering van het niet meer bestaande milieu; dit boek maalt als het ware den duur zelf af, door het aanstippen van de achtereenvolgende veranderingen, veroorzaakt door den tand des tijds. Deze familiegeschiedenis gaat tijdrekenkundig vooraf aan *Naar het Levend Model,* maar de band is zwak, want Oscar en Alexander Berghem treden slechts terloops op. De schrijfster maakt de alvernielende werking van den tijd zóó indringend voelbaar, dat men er onder het lezen soms benauwd van wordt. (Daarom doet dit werk denken aan den, overigens volstrekt anders geaarden, roman *De Tooverberg* van Thomas Mann, waarin ook een, trouwens veel kleineren, duur met opeenvolgende oogenblik-beelden uitgestippeld wordt). Zij beschrijft de knooppunten van het ingewikkelde gebeuren op een wijze, die honderdmaal meer suggereert dan eigenlijk verteld

wordt en zij weet de tragiek van een leven te leggen in schijnbaar uiterlijke bijzonderheden. Bijvoorbeeld in het vierde hoofdstuk, waar de oude *van Everdingen,* alvorens zich van kant te maken, de laatste oogenblikken van zijn, hem ondragelijk geworden, leven besteedt aan het nazien en ordenen van het familiearchief. Daar liggen de stukken, die den roem van zijn geslacht behelzen, hij hanteert ze met een liefderijken zorg, waaruit 's mans innige gehechtheid aan het aanzien der familie spreekt. Zijn laatste hoop is, dat de zoon van zijn, naar hem dunkt, onwaardigen zoon, den ouden roem moge doen herleven. Bij dat familiearchief behooren bescheiden uit de achttiende eeuw en de lezer, die den geheelen cyclus gevolgd heeft, krijgt een aangrijpend visioen van den lijdensgang van het menschdom door de ledige tijdruimte heen: elk individu een ongenaakbaar doel achterna, het onvermijdelijke graf tegemoet. De kleinzoon-in-quaestie blijkt wel ongeveer de eigenschappen te bezitten, waarop de grootvader hoopte: wegens de mindere afkomst zijner moeder, niet voor vol aangezien door zijn voorname familie, groeit dit lid van het derde geslacht op tot een doelbewust strever met democratische neigingen, die hem, onder meer, drijven tot deelneming aan het Vletter-oproer. En hoe zien wij al deze vele personen, in hun tegenstelling en elks individueele beperktheid, leven en verworden in den greep van het noodlot. Genadeloos draait het leven, de hoop vermalend tot ontgoocheling, de frissche jeugd verschroeiend tot menschelijk afval.

Alarm (1919) speelt in 1894. Ontegenzeggelijk is dit *het* meesterwerk van onze schrijfster. Zij overtreft hier zichzelf, hetgeen iets beteekent. In *Alarm* dondert het leven met daverende daden door de schokkende gebeurtenissen heen langs den rand van het graf. Dit is het epos van den krijg, het eenige onzer letteren, het verhaal van moed en overwinning, lijden en ontbering, heldhaftige Vaderlandsliefde en trotsche zegepraal. Hier is het bestaan geen stiekum intrigeeren of ziekeneurige gelatenheid, maar fel en doelbewust streven. De helden van dit boek zijn waarachtige helden en de dood is nabij en veracht. Wij zien hier den mensch vechten, niet in overdrachtelijken zin, maar letterlijk. Borst aan borst, man tegen man, strijden de krijgers; dood en verderf waren rond door de gelederen, maar deze mannen weten van geen wijken. Het leven is niets bij de eer, cameraden blijven elkaêr trouw tot het bittere

einde, men sneuvelt om een wapenbroeder te redden. De grootsche, felle, schroeiende roes van den oorlog, die, tegelijk, het beste en het slechtste in den mensch gaande maakt om het gewone, alledaagsche uit zijn ziel te bannen, speelt zich hier voor onze oogen af, opwindend en aangrijpend, verheven en wreed. De mensch in den oorlog geheel uit zijn gewone doen, duivel en engel tegelijk, wordt een geducht verscheurend dier, even prachtig als angstwekkend, dat niets meer gemeen heeft met het sluw, bedachtzaam strevertje uit den vredestijd. Later, nadat de roes voorbij ging, zit hij met de gebakken peren, die hem nu niet meer goed smaken, omdat het nobele saêmhoorigheidsgevoel, hetwelk de krijg in hem schiep, in rook is opgegaan, zoodat zijn eigen dapperheid en offer hem even onbegrijpelijk voorkomen. Meestal valt hij terug in gewoonheid, vaak is hij een geslagene, soms gelouterd. Dit schoone spel van harden kamp toovert *Alarm* ons voor oogen. Een nauwe band verbindt dit boek aan *Huize ter Aar:* de held, *Otto Berghem,* is een der zonen van *Alexander Berghem,* en wel het jongentje, dat in *Naar het Levend Model* kort na den dood van een broertje geboren wordt. *Alarm* is, naar den ondertitel, een militaire roman, maar deze ondertitel zegt veel te weinig: het is vooral een *oorlogsroman.* Ik ben het oneens met de, al te bescheiden, bewering van de schrijfster, in haar voorbericht gesteld, dat de oorlogsomstandigheden ‘slechts het milieu en tegelijk den achtergrond van het zielsgebeuren’ van den held vormen. Gaarne neem ik aan, dat zij het zoo bedoelde, doch de beschrijving dier oorlogsomstandigheden vormt een heldendicht, dat opzichzelf dezen roman tot een, in onze letteren, volstrekt eenig, werk stempelt. Bedoeld zielsgebeuren van den held is diens genezing van een, hem drukkende, obsessie. Hij - gelijk zooveel moderne, en voornamelijk voor-oorlogsche menschen - meent zenuwzwak te zijn, piekert gedurig en lijdt aan waandenkbeelden. Maar de machtige werkelijkheid van den oorlog, het felle lijden en de felle woede, het bloedvergieten, dat oermenschelijke driften in hem doet opbruisen, en de diepe vriendschap voor een makker, die daarentegen de edelste gevoelens in hem wakker roept, al deze, tegen elkaar indruisende aandoeningen, brengen hem het besef van eigen geestkracht bij en schenken hem de innerlijke rust, waarnaar zijn gemoed haakt. De aard van het psychisch lijden van Otto en de wijze

waarop het behandeld wordt, zijn punten, die ook op andere romans van den cyclus betrekking hebben en welker gewicht zoo groot is, dat ik mij voorstel ze in de volgende paragraaph te behandelen. Thans moge volstaan worden met de vermelding, dat de schepping en characterteekening van deze figuur een toonbeeld van diepindringende psychologische beelding is, die, door haar durf en levensechtheid, hemelsbreed verschilt van de, in alle letteren overwegende, maar in de onze haast uitsluitend voorkomende, gangbare zieletypen.

Hier beperken wij ons tot de andere uitnemende verdienste van dit geniale werk: de schildering van den oorlog. In dit boek, meer nog dan elders, treft het mannelijke van der schrijfster geest. De oorlog is wel is waar slechts een coloniale - de Lombok-expedities van 1894 -, doch een van grooten omvang en vlucht naar het heroïsche. De schrijfster stelt ons de gevechten zóó helder voor oogen, dat men zich verbeeldt, er aan deel te nemen. De uiterlijke aankleeding is - natuurlijk, want deze auteur staat voor niets - volkomen in orde. De wisseling der stemmingen, de juichende opgewektheid, roekelooze waaghalzerij en neerslachtigheid, die met de verschillende stadia van den krijg samengaan, heeft zij, wat nog meer zegt, zuiver doorgrond en helder uitgebeeld. De mentaliteit van den krijgsman te velde, zijn opwinding tijdens den strijd, zijn vreugde na de overwinning, zijn wraakdorst na de nederlaag, zijn smartelijk lijden en zijn zegepralenden trots, zijn vroolijke onbezorgdheid gedurende het bezet-houden van veroverd gebied, zijn botvieren van levenslust na het kijken in het aangezicht des doods, zijn verhouding tot de onderworpen bevolking, maken wij mede, als woonden wij de krijgsbedrijven bij. De schrijfster ziet dit alles met een volkomen begrip. Haar nobele deernis met de slachtoffers, zonder spoor van sentimentaliteit, sluit haar oogen niet voor de grootschheid van het gebeuren. Hoe helder voelt zij de saêmhoorigheid aan, door gemeenschappelijk gevaar verwekt! Hetgeen omgaat in de zielen der krijgslieden is voor haar een open boek. En als men dan bedenkt, dat een vrouw dit alles schreef, en nog wel dezelfde, die in andere werken het stille, bleeke Hollandsche leven zoo diep doorpeilt, dan welt een nog sterker eerbied in den lezer op, tegenover dezen scheppenden geest van zoo veelzijdige en, naar haast al deze zijden, zóó groote begaafdheid.

Van dezen roman kan nooit genoeg goeds verteld worden. Dezelve is het eenig voorbeeld, in onze letteren, van beschrijving der heldendaden te velde. Deze is de eenige *heroïsche* roman, waarop onze litteratuur mag bogen. Wij, wier letteren zoo rijk zijn aan uiteenrafelingen van piekerende zenuwzwakken, zien hier het epos van moed en Vaderlandsliefde, waarin, nota bene, de geschiedenis van een zenuwlijder verweven op een wijze, die dit, schijnbaar tegenstrijdige, element harmonisch doet opgaan in het geheel. Dit is synthese, de echte, waarachtige, die tegenstellingen vereenigt en verzoent op hooger plan. Een stille, in zichzelf gekeerde natuur als deze Otto Berghem, het middelpunt van dit veelbewogen gebeuren! Maar verwonderen wij ons niet; het genie speelt alles klaar. En dit alles zonder gedweep of jacht naar effect. Deze krijgers zijn levensecht weergegeven, geen détail is verbloemd, doch overal blijkt het vol begrip der schrijfster voor hun zelfverloochenende dapperheid. Men wordt geboeid als door geen ander boek. Ik las *Alarm* drie keer, telkens sleepte het mij mede, telkens speet het mij, toen het uit was. In dit boek van bloeddorstig gebeuren, plengen de bloedvergieters hun hartebloed op het altaar des Vaderlands: het nobele doel van hun offer adelt den wreeden wapenhandel tot een hartverheffend werk, welks ruwheid geen afbreuk doet aan zijn heilzaam doelwit. Het was vermoedelijk niet der schrijfster oogmerk, een verheerlijking van de Vaderlandsliefde onzer overzeesche militairen te schrijven; dat zij het toch, dus onwillekeurig, gedaan heeft, is een bewijs te meer voor de grootte van haar vermogen, om zich in vreemde, ver van haar levensspheer liggende, personen en toestanden in te denken. Onwillekeurig vraagt men zich af: waar haalt zij het vandaan? Naar zij in haar boek *Jeugd* in een noot vertelt, zijn de feitelijke gegevens voor *Alarm* geput uit het militaire werk *De Lombokexpeditie* van Generaal Cool. Nu ja, die kennis is een geraamte. Maar de aanvoeling van den krijgshaftigen gemoedstoestand haalt men niet uit de krijgsgeschiedenis. Deze roman is een meesterstuk, dat, in onze letteren, tevergeefs zijn evenknie zoekt in dit genre.

In 's Heiligen Bureaucratius Rijk (1920) speelt in 1917 en 1918. Hier, evenals bij *Liefde's Schijn,* meen ik een zekere inzinking te constateeren, hetgeen trouwens niet te verwonderen valt, vlak na *Alarm.* Want deze schrijfster, ontegenzeggelijk de

vruchtbaarste onzer auteurs, schreef, gelijk men bemerkt, elk jaar een deel van den cyclus, waarbij nog komt, dat zij onderdehand ook veel ander werk verrichtte, uithoofde van welk een en ander het niet meer dan natuurlijk kan heeten, als de krachtsinspanning, welke een parel als *Alarm* baarde, gevolgd wordt door een tijdelijke vermindering van scheppingsvermogen. De handeling van dezen onderhavigen roman, hoewel op zichzelf natuurlijk - want, alweer, wij hebben met Mevrouw Kloos te doen - interessant, houdt, merkwaardiger wijze, geen rekening met de tijdsomstandigheden: men merkt niets van de mobilisatie, noch van den oorlog. De groote zaakkennis aangaande de ambtenaarswereld, die de schrijfster ook hier, gelijk van haar te verwachten was, aan den dag legt, neemt, tenminste naar mijn gevoelen, een zekere matheid niet weg. In dit boek, zulks in tegenstelling met alle andere, overwoekert het feitenmateriaal soms de handeling. Men versta mij wel: dit is, ondanks zijn gebreken, een zeer goede roman. Om den maatstaf te bepalen: Heijermans, Querido en A.M. de Jong hebben geen van allen ooit een boek geschreven, dat in zijn soort zoo goed is als *In 's Heiligen Bureaucratius Rijk* in de zijne. De inhoud is de moeite waard, hetgeen vaak geenszins het geval is met de werken der drie genoemden; de stijl is vlot en niet overladen met beschrijving, een euvel, waaraan vooral het oeuvre van Querido mank gaat; de overwoekering door feitenmateriaal ontaardt allerminst tot het inlasschen van betoogen, gelijk bij Heijermans; de psychologie is in orde en geen persoon verandert zoo maar van character, op de manier van Hein Wouters uit *Het Evangelie van den Haat* of Merijntje Gijzen bij zijn aankomst in Rotterdam; de intrigue verloopt ongedwongen en de ontknoopingen zijn niet verwrongen pour le besoin de la cause. Een fijn trekje is bijvoorbeeld dit: de secretaris-generaal van een departement, afgezet op de meest eervolle, maar daarom dubbel pijnlijke, wijze, wenscht nu, dat zijn dochter met zijn opvolger trouwt, omdat aldus de schijn gewekt wordt, bij de buitenwacht, als zoude zijn aftreden een doorgestoken kaart tusschen hem en zijn aanstaanden schoonzoon wezen. Maar met dat al sleept het werk ons niet mede, het vervoert niet, zooals, behalve *Liefde's Schijn,* alle andere boeken van den cyclus doen.

(Wordt vervolgd.)

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDXLIX.

Ben 'k de Eenvoud? In stil-menschelijke Diening steeds-maar-door
Dreef, drijf ik, naar mijn Zelfbevroeding, puur en fier gebiedend,
Wijst, wat me in elk gebeuren staat en stond te doen. Dus vliedend
Wierd 'k nooit, noch gansch ontredderd door 't dwaas-roddlend stemmenkoor

Der Velen, die bespreken mij met leege woorden. Vóór
En ná zóó deden óók eens metgezellen, wijl ik ziedend
Uiterlijk-koel zat bij hun vlak, rad babblen, dat ze, als rieden 't
Eén-waarste gansch ze, eentonig loosden. O, mijn luistrend oor

Bleef stil-gespannen, wijl die nauw ooit denken-gaande lieden 't
Moeilijkste ontweken, waar 'k diep zélf aan mijmerde. Och, dus stoor
Noch stoorde ik me ooit aan wat de Drukken praten, schoon zij spiedend

Hoogmoedig naar mijn droomende oogen, babbelden wat, vóór
Mijn diepste Ziel verrijzend, blijkt slechts woordbegoochling biedend.
'k Weet Geest mij, fijntjes peilend met der Psyche scherpste Boor.

CDL.

't Moet elken Echte uit diepste Diepte dagen wat hij zegt:
De Kern zijns versten Stilzijns voelt hij plots soms prachtig stuwen
Als waarsten Bode uit wijdsten Zijnsdieps Wijsheid, die nooit luwen
Mij ging, schoon vaak ik lijk vlak Water, waar een Vlotte dregt

Vergeefs naar wat hij hooren wou. Steil-teedre aan sterke Plecht
Mijns ranken Levensvaartuigs sta 'k en peins gestaêg als schuwe
Voor plotsen sprekens IJlte. O, Geest en Ziel me als warrig kluwen
Van steevge Draên ineen zich strenglend door de Macht, die vlecht

Hier alles saêm, en mij geleiden blijft, schoon me als ‘dom’, ‘slecht’
Dof-levenden vaak doemden. 'k Blijf mijn Geest, steeds strak-streng gruwen
Durvend van 't Lage, Meester van mij-zelf en niemand's Knecht

Mij wetend sinds mijn Kindertijd, schoon telkens Voozen duwen
En duwden me, om te zijn als zij. O, Heilge Wil, mij hecht
Tronend in 't diepste Diep des Zijn's, nooit was 'k een Reedloosruwe.

CDLI.

Ik vleide geen moment me ooit, 'k wist me, als knaap reeds, diepgetrouwen
Wilier, die ferm-fijn peinsde, voelend 't àl wat mooglijk leek.
O, wierd ik thuis gesard, de Gracht liep 'k wild soms af en keek,
Haast op de brug gekomen, naar de menschen en den grauwen

Of blauwen Hemel, en de Leidschestraat dan langs met gauwe
Passen steeds verder stormend liep ik nauwlijks stuursch, nooit week,
Naar 't vreedge, zij 't door kindren luide Vondelpark, me aan kreek
Van stille sloot daar bergend in hoog gras na 't dof benauwen

Van levensschrikking, die 'k leed, durend-mijmrend. Ver-uit week
'k Dáár dan met mijn gedachten. 'k Voelde vrij mij: 't kort-af snauwen
En bitse brommen wierd gehoord daar niet, en geen berouwen

Hoefde ik te voelen om vergeefsch, zacht smeeken. Ach, 'k was bleek,
Smal, gansch tevreên met lezen, maar dat mocht niet lang: een streek,
Rassche, van wie klein kwelden, hitste me op. Nooit was 'k Zielsflauwe.

CDLII.

Was 'k driftig-wild ooit? 'k Stond soms ijlings op, wen 't ijzge plagen
Der fel-gespitste tong van 't ijdle Mensch, of 't fluistrend praten
Van Haar met grooten ‘Broêr’ me uitdaagde. 'k Duldde, maar wen baten
Niet déed dat, vloog 'k, twee trappen hoog, in hooploos jongenswagen

(Ach, roerloos had ik te blijven zitten, om gedwee 't suf zagen
Half te verstaan op ‘stiekem-stillen, die niet deugen’: haten
Deên mij die twee verloornen) want ras wipte dan verwaten
De Onnoozle van haar Chippendale, als Wind, in plots opvlagen

Even van woên, in 't effen oog. En bang dus traag, gelaten
Liet 'k sjorren, duwen mijn broos lijf weer naar beneên. Daar zaten
Die Vreemde en ik dan stil, woest, stug. Dat 'k verder te gedragen

Mij had, lijk 't paste, hoorde ik-rillend. En weemoedig vragen
Slechts ging ik stil mij zelf, om niet hartstochtlijk-luid te blaten:
‘Moet 'k altijd zóo verbijten blijven mij, van elk verlaten?’

CDLIII.

Ja, nooit beminde mij de IJskille: 'k was een doorn in 't oog
Haar, dat ik bleeke, teêre, fijne stierf niet, wijl haar eigen
Dik-domme Zoon, die zelden tot mij sprak, alsdan niet krijgen
Zou wat er blijven mocht na 't eind mijns Vaders, dat Zij droog

- 'k Hoorde 't onnoozel-weg - voorspelde aan somm'gen: graag Zij loog
Wat zij liefst wilde, en op eens dus voelde ik 't pijnlijk dreigen
Bij 't vaak verkouden zijn diens stillen, koelen Mans: diep hijgen
Hoorend in 't hart mijn, dacht ik, wen naar bed hij moest: niet moog'

- Dat smeekte ik, doch in kindertaal - hij sterven: 't zat mij hoog,
Want 'k wist, dat 'k dan verloren zijn zou: 'k was een knaap, die zwijgen
Steeds moest, dus wilde: doch diep merkte ik alles: daardoor boog

'k Me inwendig nooit voor iets. Ach, 'k ben een Ziel, die wildlijk vloog
Uit vreemde, weelger Streken in een onweerstaanbaar tijgen,
Tot 'k stil verzwijm en ga naar 't Eindlooze Eéne vredig zijgen.

CDLIV.

Ja, zóó verbeet 'k ook soms me, al jaren verder, schoon 'k getroost
Steeds doorging op mijn eignen rechten Weg: 'k wierd nooit Verkooper
Van 't psychisch-zuivre Zien, en trof 'k soms Zwakkeling, die kroop er
Handig door gaatjes, om te worden de Eerste, weer geloosd

Is hij geworden door de Menigte, daar hij verkoos 't
Succes des Daags, niet voelend 't Eenig-echtste. Als kalme Looper
Schreed 'k, zonder rust, alleen ter Eenge-Waarheid, maar niet noop er
Ik iemand, mij te volgen, want slechts hij, die onverpoosd

Stoer voortgaat, zonder streken, en ook zonder vaste Hoop, er
Iets méér nog door te winnen dan een vredig, zacht-geroost,
Mooi-menschlijk Diepzijn, zegeviert op 't Einde. Och, 't Leven koost

Valschlijk met Halven in den aanvang. 'k Zag er doen als sloop er
Slimme, die zich naar 't Aardsche voegt, niet altijd even proper.
Diep-sterke, diende 'k 't Waarste alleen, als-staal, schoon schijnbaar broost.

CDLV.

'k Doorleef steeds stil mijn eigen Kracht; de aleenge, waar ik me aan stoor:
Als kind reeds was 'k een eenzaam Wilier, vast en vreedzaam gaande.
Schoolmakkers zag 'k elkander jagen, allen allen slaande.
Aarzlend eerst keek ik, want mijn leden voelde ik zwak, ja, vóór

'k Soms meedeed, viel 'k vaak, zacht-geduwd, ten natten grond, en goor
Thuiskomend dan, mij scherpjes schold, wie 'k toen mijn Moeder waande,
Of 'k ware een hond, en bitste ik, riep zij Vader, die vermaande,
Als Stroeve, Droge mij met strakke handen, en als Koor

In 't Saterspel terzij zacht schamperde om mijn vaag betraande
Tienjarige oogen, wie 'k als eigen oudren broêr zag. 'k Baande
Me energisch door en uit die Hel toch 't wegje, schoon als Boor

Meestal ging 't Aanzijn dwars door 't warme Hart me, daar 'k geen schoor
In de eerste veertig jaren dan mijn Zelf had, maar toch raênde
En leidend allen bleef op 't door den Geest gebaande spoor.

Vrouwen door Hélène Swarth.

I. Rampen.

- ‘Ik bloeide, lelie, in mijn bruiloftskleed.
Mijn bruigom stierf. Ik bleef verlamd van schrik.’
- ‘'k Verloor mijn kindren, één voor één.’ - ‘Maar ik
Werd wreed gedoemd tot zwaarder kruis van leed:
Mijn zoon werd slecht: hij pleegde een moord. Eén blik,
Demonisch, dreef hem tot zijn lot.’ - ‘Ik weet
Geen ramp als mijne: zonder lach of kreet,
Mijn eenig kind, doofstom. Hij zwijgt, ik snik.’

Eén mengt haar stem niet in dat tragisch koor,
Maar, kalm en trotsch, haar mond verzwijgt de smart,
Die, stil gedragen, knaagt haar diep in 't hart,
Gelijk het dier 't Spartaansche kind. Teloor
Haar leven ging toen liefde haar verliet.
Zij kan niet weenen. - Klagen wil zij niet.

II. Berouw.

Den Heer behaagde 't, mild mij te verleenen
Dit groot geschenk: een vrome en teedre vrouw.
Hij riep haar weer, te rein voor de aarde. - Ik vouw
De handen niet voor smeekbeê van vereenen.
't Is me of 'k haar oogen vol verwijt aanschouw:
Voor brood van liefde gaf ik hoogmoedsteenen.
Om 't bang gemis niet enkel moet ik weenen,
Maar handenwringen van vergeefsch berouw.

O 'k weet: grootmoedig, zeventigmaal zeven,
Gelijk de Heiland ons gebood, vergeven
Heeft ze ál de smart, haar hart door mij bereid.

Maar ben ik 't land doorkliefd van wroegings kouter
Of 't ruw metaal, dat wroegings smeltkroes louter
Of woestenij gedoemd tot eenzaamheid?

III. Roeping.

Moe, van haar leden laat zij, looden vracht,
Het balkleed glijden, dat niet blij kon maken.
Haar stille tranen dropplen over 't laken.
- ‘Hoe lang dit leed nog eer 't is ál volbracht?
Gesleurd van feest tot feest, dan weenend waken,
Eer kloostervrede omhult mij vroom en zacht?’
't Ivoren kruisbeeld blankt, in zwarten nacht
En troost: - ‘Volg mij, hoe bitter menschen 't laken!’

Behoeft zij nog beproeving van genot?
Hoe zou de wereld in haar strikken binden
Haar, die 't alleenig eeuwig heil mocht vinden?
Verdraag ze een wijl nog én verwijt én spot.
Zij droomt van 't klooster, groen omkransd van linden
En knielt en kust de voeten van haar god.

Maurits Wagenvoort door Willem Kloos.

(Maurits Wagenvoort. In het voetspoor der vaderen. Indrukken van modern Hindoestan. - C.A. Mees. Santpoort, 1929.)

Maurits Wagenvoort wenscht, zoo schijnt het, niet als letterkundige Persoonlijkheid samen te stemmen met den eenmaal door het Lot, zooals men dat noemt, nu reeds 44 jaar geleden voor een poosje bij elkaar gegooiden troep van meer zoowel als van minder belangwekkende auteurs, die ook thans nog wel eens door een veelal in een zeer klein tijdsbestek heel snel als voor den mond weg praten moetende Pers en dus misschien hier en daar ook nog onder het beschaafde publiek, de Groep der Tachtigers wordt genoemd. Tenminste ik hoorde iets over die onwilligheid verluiden, ter gelegenheid van het Jubileum, dat hij, de uitnemende romanschrijver, zoowel tot zijn eigen als tot mijn genoegen, den 27en Juni l.l. in den Haagschen Kunstkring heeft gevierd.

Maar tòch, ronduit gesproken, moet ik bekennen, dat mijn verste, nooit vermoeide geestlijke Binnenheid, die levenslang zonder ophouden ernstig-psychisch is te werk gegaan, ook dan als ik schijnbaar niets deed, immers die altijd waarlijk leven, want diep zien, voelen en denken bleef en blijft en dit - ik weet mij gelukkig nog in geen enkel geestelijk of lichamelijk opzicht oud - nog zeer vele jaren even krachtig hoopt te kunnen blijven doen - ik herinner mij, zeg ik, dat mijn zichzelf altijd gelijk geblevene, schoon tegenwoordig natuurlijk nog veel subtieler en ook rustiger, dan vroeger, alles begrijpend, diep-psychisch Intellekt, dat ik wel eens, toen ik jonger was, mijn Zelf of mijn Ik heb genoemd, zich half lachend ging

afvragen, toen ik die mededeeling uit den mond van den levendig-hartelijk sprekenden, fijn-menschelijken Dr. Albers vernam: Ik hoor daar al weder over de ‘Tachtigers’ spreken, maar heeft wezenlijk die populaire betiteling ooit iets méér aangeduid dan een alleen op een traditioneel jaartal, dus een reeksje van uiterlijke tijdsgebeuringen berustende samenvatting en onder één hoofd-brenging van een zeker aantal, in fijner geestelijk opzicht, niet bijzonder gelijkwaardige, want zoowel wat hun persoonlijke begripsmacht, als hun eigenlijke kunstenaarsgaven, ja zelfs hun gewoon menschzijn betreft, onderling scherpverschillende, ja eigenlijk lijnrecht aan elkaar tegenovergestelde naturen, en die buitendien ook lang niet allen in dat zelfde befaamde jaar als publicisten het eerst voor den dag gekomen zijn?

Schrijver zelf dezes immers had reeds in 1879 iets gepubliceerd, en ook in 1880 lukte hem dat een enkele keer, schoon door de geestlijke blindheid der meeste toenmaligen met tamelijk veel moeite; maar de overige twee meer in aanmerking komenden onder de 5 ‘Tachtigers’ waren, in '80 zelf, nog te weinig-letterkundig-ver daartoe, ja zelfs een dier beiden, Verwey, was toen nog niets meer dan een 15-jarige schoolknaap, en dus kon geen van die aankomelingen, behalve de schrijver van Rhodopis en van een 20-tal Duitsche sonnetten en een verzameling grappige rijmstukjes, alsmede van eenige cahiers vol van zoogenaamd letterkundig-wijsgeerige, maar in waarheid nog vrijwel jongensachtige beschouwingen reeds geestlijk-ontwikkeld en solied-literair onderricht genoeg heeten, om iets wat waarlijk letterkundig lijken kon te zetten op het papier.

Ja, wezenlijk, eerst een mij destijds, omdat ik nog zoo jong was, ontzettend-lang toelijkende 5 jaren later, want door de eindelijk-geslaagde oprichting van dit in eerste instantie door mijzelf gewilde en voorgenomene tijdschrift, dat ik dus nu reeds haast een halve eeuw lang, menigmaal onder de allerongunstigste levensomstandigheden, ja, kan ik zeggen, tegen alle rampen in, goedmoedig ben blijven handhaven en besturen, gingen samen met mij de 4 andere jongemannen, die later de Tachtigers zouden genoemd worden, maar die onderling niets anders gemeen bleken te hebben, als dat zij neiging tot schrijven

in zich bespeurden, zich aaneenvoegen en die vereeniging, die niets meer dan een tijdelijke samenvlotting zou zijn, kon destijds dus de Beweging der Tachtigers, of precies-chronologisch bezien, der Vijf-en-Tachtigers worden genoemd.

Och, ik was van mijn kinderjaren reeds een nooit veel pratend noch druk-levendig, neen, een gestadig over ‘ernstige’ dingen peinzende, stil-meditatieve natuur en dus voelde ik mij inwendig al gauw een beetje vreemd tegenover die, door de bank heen, rad-oppervlakkig babblend redeneerende, en omdat ik daartusschendoor zelden wat zei, behalve als het mijn eigen vak, de poëzie en het letterkundig proza betrof, wel eens anders als ik zelf goedvond, beslissende jongelieden, en ik schreef toen óók reeds, zooals ik mijn heele Bestaan door doen blijf, altijd uiterst-voorzichtig en langzaam, omdat ik nooit iets in drukletters wil bestendigen van mijzelf, wat ik later weer negeeren of vierkant tegenspreken moeten zou. En zoo kon de aanvankelijke schijnbare eensgezindheid - ik was met al mijn rustigheid een diep-in psychisch-woeste natuur, niet altijddurend zijn. Want ik bleef steeds mijn stil-werkend, zuiver Binnenleven, dat veel steviger en juister-logisch voortgaand dan dat der anderen was, wijd-energisch in mij gewaarworden, maar daar ik juist, om geen ruzie te krijgen, veelal gemoedlijk zweeg, leek ik den anderen, die zonder het moeilijkste, fijnste van de dingen te voelen, aldoor maar wijsdoend zaten te zeuren, wel eens suf en slap, wat ik echter, mijn tegenwoordige reeds 30-jarige omgeving kan het getuigen, nooit een oogenblik pleeg te zijn. Doch tegenover die malle vergissing der vereende samenwerking van het niet bij elkaar behoorende, blijft de echte Beweging, die van 1880 nl., dus van het jaar, waarin ik, geheel op mijn eigen houtje, reeds verder, want meer doorwerkt en dus rijper-peinzend was geworden in letterkundig-metapsychisch, en ook, wat men noemt, in metaphysisch-wijsgeerig opzicht, dan die andere jongelui ooit vermochten te zijn, en waarin Jacques Perk en ik elkaêr voor het eerst ontmoetten - hij en ik troffen elkander in het voorjaar van '80 toevallig eens in de Kalverstraat - 't was 't begin van April - en hij liep toen spontaan, zooals hij altijd deed, van den overkant van

de straat, met uitgestoken hand, naar mij toe, omdat hij zoo'n beetje mijn uiterlijk voorkomen kende van de 5-jarige H.B.S., waar wij in parallel-klassen hadden gezeten en hij nu bovendien verzen van mij had gelezen in het tijdschrift ‘Nederland’ - ja, zóó blijft, herhaal ik, het tot niets geleid hebbende samengaan der zich niet geheel ten rechte ‘Tachtigers’ noemenden, maar veeleer de echte psychisch-literaire omwenteling, de van zelf gebeurde van '80, (die hoofdzakelijk wordt vertegenwoordigd door Perk en mij, daar de anderen toen literair nog niet bestonden) maar aan welke de toen eveneens 20-jarige Wagenvoort nog niet kon meedoen - want hij schreef destijds misschien nog niet eens, en in allen gevalle wisten hij en ik nog niets van elkander af - het eenig-echte en ware Beginpunt onzer moderne Nederlandsche literatuur.

Doch in den aanvang kon de ware Beweging natuurlijk nog niet zoo krachtig zijn: Jacques Perk ging, tot mijn diepen spijt, spoedig ter ziele, en ik zat voor mijn kandidaats in de oude letteren te werken en schreef wel eens wat en las antieke en moderne literatuur daaronderdoor. Maar ik stuitte bijna overal waar ik met mijn eigen werk aanklopte, op hardnekkig-suffen, want niets begrijpenden tegenstand.

De reeds behoorlijke verzen die ik toen schreef, werden, als er toevallig eens een paar konden verschijnen, ‘duistre wartaal’ genoemd door de toenmalige Pers zoowel als door ‘letterkundige heeren’, en mijn bekende Voorrede bij den eersten druk van Perk's Gedichten, die thans - och, zij is eigenlijk niets meer dan een verdienstelijke inleiding tot mijn latere verder-gevorderde literaire gedachten - vaak zoo ondeskundig wordt opgehemeld, werd toen in de groote Amsterdamsche Pers, een stuk genoemd, dat niets beteekende en dus in den bundel had kunnen worden gemist. Ja, en mijn verdere doodkalme, en nog niet veel zeggende eerste kritische opstellen, die ik met de mij gelukkig altijd eigen geweest zijnde en gebleven wilskracht, gemoedelijk-flauw ironisch had weten te houden, werden b.v. door den overigens wezenlijk-verdienstelijken J. de Koo, toen redakteur van het Weekblad, die nooit een blad voor den mond nam, en zelfs niet de flauwste aanvoeling van mijn willen en kunnen bleek te kunnen krijgen, ‘brutaal’

geacht, of zooals hij het zelf tegen mij uitdrukte, toen ik bij hem zat:

‘Voor een jongen als jij, Kloos - ik was nota bene reeds 24 jaar - ben je veel te waanwetend en eigengerechtig. Jij bent iemand, die nooit getoond hebt, zelf iets te kunnen doen; ik heb wel eens ergens wat je verzen noemt, van je gelezen, maar je weet nog niet eens hoe zoo'n vers in elkaêr moet zitten en wat er in heeft te staan; b.v. die, wat je noemt, sonnetten, geloof ik, van jou zijn niets anders dan leêge gekunsteldheid.’ Dit waren zijn letterlijke woorden, ik onthield ze goed, en hij zei ze kalm, met zijn toenmaals wel bekenden glimlach van superieur-doende ironie.

Die brave meneer de Koo was hier dus kalm sarkastischscherp, of hij probeerde het tenminste te wezen. Doch het trof, zooals het van zelf spreekt bij een mensch als ik. die door zijn meegeboren psychische verlegenheid gepaard aan een rustig gevoel van inwendige hartstochtlijke kracht, zichzelf bijna geregeld-door zijn heele leven lang in de plooi heeft weten te houden, absoluut geen doel. Ik toonde mij alleen maar lichtverwonderd, want ik wist, dat voor zoover en in mijn diepst Inzijn, van waaruit ik altijd schrijf, iets voor mijn medemenschen astrant-lijkends kon schuilen tegen al het literaire wat ik zelf waardeloos vond, ik toch niets of uiterst weinig daarvan in mijn gedempt-geschreven, ja tamme stukken - lees maar het eerste deel van de XIV jaar - had laten doorschemeren, en ik verliet dus kalm, na een zwijgende buiging, onverschillig zijn kantoor, waar ik reeds vroeger eenige malen den zelftevreden-lachenden spot van zijn lippen had verdragen, en kwam er sindsdien, zooals van zelf spreekt, nooit meer terug.

Maar ik deel dit hier natuurlijk geenszins zoo uitvoerig, van uit mijn spontaan en altijd leven-blijvend Dieper-zien mede, om de nagedachtenis van De Koo, die, zooals ik hierboven al aanduidde, op zijn eigen wijze zijn wezenlijke verdiensten gehad heeft voor zijn tijd, ook maar in het minste of geringste te schaden, doch eenvoudig-gezegd - hij was ondanks zijn intelligentie en zijn soms sporadisch-scherp-nuchtre geestigheid, absoluut geen mensch, om subtielere psychische begaafdheid te

waardeeren, en dus, evenmin als de meesten, geestlijk in staat, om zuiver uit zichzelf willend te oordeelen over literatuur en allerminst over poëzie en over het veelvuldige, wat daarbij te pas kan worden gebracht, en alleen door den kritikus ontwikkeld worden kan, zooals ikzelf dat b.v., zonder eenigen bluf gesproken, waar ik, zooals ieder, die mij persoonlijk goed kent, weten kan, het land aan heb, nu reeds 50 jaar bijna, heb vermogen te doen.

Ik haal dit kleine incident uit 1883, dus uit het zeer verre verleden, echter op, om het als staaltje te laten dienen van den zonderlingen waan, dien men veelal in ons land de overhand ziet krijgen, dat de eerste de beste niet bepaald van verstand verstoken geblevene mensch tegelijk met dat zoo geheeten ‘gezonde verstand’ van nature ook de zeer bijzondere gave zou meegekregen moeten hebben, om te oordeelen over dichterlijke scheppingen en dus, in het algemeen, ook een juist-proevend onderscheider van letterkundige verdienste te zijn. Wie echter over gedichten, dus over geestlijk-mooi rhythmische en zieningsvolle zielsuitingen-in-woorden een objektief dus een onfeilbaar juist oordeel wil schrijven of zeggen, en dus een kritikus van poëzie wil wezen, behoort door een aangeboren begaafdheid een fijner gehoor voor woordmuziek te bezitten, dan aan het publiek-in-'t-algemeen en zelfs aan den doorsneê-beoordeelaar eigen blijkt te wezen, zoodat men de klankwaarde van ieder woord en den indruk, die deze maakt op de plaats van den vers-rhythmus, waar het zich bevindt, haarfijn onderscheidt en dus met zijn psychische zintuigen genieten kan of afkeuren, krachtens de subtielste aanvoelingsmacht van zijn allerbinnenste Ziel.

En niet alleen moet hij op zoo'n manier ieder woord van een vers weten te hooren, maar het, tegelijk met die auditieve gewaarwording, óók weten te z i e n , dat wil zeggen, psychisch dóór te zien tot op den geestelijksten bodem ervan. Want eerst door die gekombineerde indrukken van geluid en zin kan hij zoo'n woord volkomen leeren voelen en dan met zijn volledigste want diepste Wezen beslissen, of het harmonisch in alle opzichten past in den inhoud, zoowel als in de rhythmische vloeiing, welke laatste natuurlijk geen uiterlijk-technisch gedoe van

handige gewoonte mag wezen, maar nauwkeurig saam heeft te klinken met de spontane binnen-muziek, die de Dichter in zijn psychische Diepte verneemt.

Ik deel dit alles hier slechts even mede, om mijnen goeden vrienden Wagenvoort en Dr. Albers, indien ik hen voor dezen keer zoo eens noemen mag, en evenzoo allen andren, die aan deze allereerste beginselen van De Nieuwe Gids en alle echte moderne kunst nog niet toe zijn gekomen, een inzicht in hun eigen persoonlijk Binnenleven te schenken, en hen daardoor tot nadenken te stemmen over de vraag, of zij zelf wezenlijk goed zijn doordrongen in het geestelijk karakter van De Nieuwe Gids-kritiek en -kunst, dat door ons heele letterkundige leven heen, dus nu reeds 49 jaar lang niet alleen konsekwent-logisch is volgehouden, maar zich door dat anderhalve menschengeslacht heen ook hoe langer hoe meer verruimd heeft. En dat houdt verband met want is aangemoedigd door den gunstigen invloed dien wij door de bij ons verschenen beschouwingen, om niet te zeggen door ons eigen voorbeeld, hebben geöefend op de wijze van stellen, van schrijven der Nederlandsche letterkundigen, wat weer verband hield (vorm en inhoud zijn ook h i e r één) met de zuivere geestelijke verdieping, die wij, de echte Tachtigers, voor zoover dat in onze macht lag, dus voor ons deel, allen nieuweren Nederlandschen schrijvers, toen de nog op '40 levenden langzaam gingen verdwijnen, hebben weten bij te brengen, daar de eenig-wezenlijke en echte letterkunde, 't zij in proza of poëzie, uit een andere diepere geestlijke Binnensfeer geboren wordt, dan die waarin fatsoenlijke families van vóór 50, 60 jaar te verkeeren plachten, wanneer zij met de kleine kindren meê, om de tafel heen zaten, en de heer des huizes praatte dan, zichzelf belangrijk vindend, over de ernstige vragen des levens, zooals deze hem ter kennis waren gebracht door zijn lektuur, en welke voortreflijke, maar geenszins nieuwe wijsheid hij wist te kruiden met even onschuldige geschiedenisjes, en een paar aardige reëele trekjes erin, waar het wel-opgevoede huisgezin pleizierig door werd gestemd.

Zóó ging het toen menigmaal in het huislijk leven der beschaafde menschheid toe, en, voor een goed deel, leek de officiëele literatuur dier dagen en van nog wat vroeger, behalve

de boven zijn tijd uitrijzende en dus niet zelden met een scheef oog aangeziene Potgieter, vrijwel op het stellig in zeker opzicht waardeerbare, maar toch niet voor de eeuwigheid bestemde, want daarvoor te vage en te weinig oorspronkelijkheid vertoonende gebabbel van zoo'n netjes-deftig en wijsdoenden staatsburger van goeden stand.

Toen kwam de reeds destijds, maar vooral later belangrijke Emants, en gaf in den aanvang reeds iets nieuws en iets goeds. Maar hij bleef al gauw, ook door zijn finantieele onafhankelijkheid misschien, nadat zijn literaire hervormingspoging, zooals die uit de trouwens nog niet veel nieuws zeggende en brengende Banier bleek, te weinig succes scheen te hebben. zich liever geheel in zichzelf terug te willen trekken, om geheel alleen te leven voor zichzelf en voor zijn Kunst.

Emants echter, al bemoeide hij zich, door het niet slagen van zijn eigen willen, niet met de Beweging van '80, in haar aanvang tenminste - hij was ook dikwijls buitenslands, meen ik, en eerst veel later, op het eind van zijn eigen leven, mocht ik hem persoonlijk eenigszins leeren kennen - toch heeft hij, zonder het te weten of te willen - alles in deze wereld schijnt eigenlijk te geschieden door dieper-psychische, algemeene, onnaspeurbare oorzaken - in zijn werken een voorproef gegeven van het meer psychisch-natuurlijk-levende, want scherpsterker de Realiteit waargenomen hebbende proza, dat in Tachtig te komen begon en waarvan ook Maurits Wagenvoort, eigenlijk zijn heele leven door, maar vooral in de laatste jaren, zoodat hij daardoor tot de onzen is gaan behooren, staaltjes gaf in zijn hoe langer hoe meer psychisch-letterkundige, epische kunst. Want daarvoor, dus voor het gevoelde en geziene proza heeft de Nieuwe Gids, behalve voor de Poëzie, zich eveneens geïnteresseerd, en blijft dat doen. Wagenvoort, en ieder ander ernstig mensch kan evengoed als ik zelf weten dat, om mijn eigen steeds principieele beschouwingen over proza maar voorbij te gaan - bovendien het belangrijkste wat ik ooit over poëzie zeide, kan eveneens, ten deele tenminste voor de prozakunst gelden - dat, zeg ik, zonder de degelijke letterkundige studiën van Van Deyssel, vermoedelijk de latere epische kunst van Wagenvoort niet zoo voortreflijk-indringend van stelwijze en

alles had kunnen worden als zij dit wezenlijk nu zich toont. Ja, het proza en de wijze waarop dat - en in verband daarmeê de romankunst, - dient bekeken te worden heeft eveneens altijd de aandacht gehad van het orgaan De Nieuwe Gids, van denwelke nu gelukkig ook Maurits Wagenvoort een der meest gewaardeerde periodieke medewerkers heeten kan. Ja, nogmaals, als niet ook van Deyssel door zijn voor altijd grond-leggende beschouwingen en bespiegelingen, in De Nieuwe Gids, een omwenteling had weten te weeg te brengen in de wijze waarop de epische prozaschrijver de werkelijkheid heeft te zien en vast te leggen, dan zou ik Dr. Albers' vluchtige uiting beter hebben begrepen. En dat Wagenvoort mij, zoowel als De Nieuwe Gids goed gezind is, bleek wel uit zijn zeer hartelijke toespraak tot mij op 6 Mei l.l., in welke hij mijn inzicht prees in de buitenlandsche politiek.

Nu ben ik echter eenmaal en voor goed een mensch die zich nooit door vriendlijkheden van andren laat meeslepen: ik ben door mijn gestadige zelfintrospectie langzamerhand als kleine jongen reeds te weten gekomen wat ik precies waard ben. d.w.z. hoe mijn zielskwaliteiten zijn en welke geestelijke vermogens ik heb en welke andere niet. Mijzelf heb ik nimmer overschat, want wat ik intuïtief langzaam-aan, door de groeiende kracht van mijn wijsgeerigen geest, hoe langer hoe vaster ben gaan denken, zoodat ik het ten slotte kalm-zeker wist, blijkt nu ook door de rustig-objektiefsten en dus wezenlijk intellektueelsten van de buitenwereld, als waarheid erkend geworden te zijn. En zoo kan ik er vrijmoedig voor uitkomen, zonder mijn persoonlijke geestlijke waarde te verminderen, dat ik ondanks Wagenvoort's komplimenteus-zijn willende bewering, weinig zoogezegd verstand weet te hebben van buitenlandsche, en óók van binnenlandsche politiek. Ik bezit slechts voor mijzelf en ik hoop ook voor v e l e a n d e r e n , een spontaan intuïtief inzicht in vele kwesties, dat nooit in 's Blaue hinein spreekt, maar op langen tijd zuiver kalm door mij waargenomene feiten berust, en mij op eens dan, en soms veel later eerst, want mijn geest werkt onbewust voor mij, altijd door, als de helderste en altijd blijvende Waarheid daagt in mijn daaglijksch Bewustzijn en mij spreken doet. Neen, ‘politiek’ van

welk land dan ook, daar ben ik nooit allerduidelijkst uit wijs kunnen worden, en vooral sinds ieder mensch, ook de alleronontwikkeldste en minder dan niets wetende daarop voor zijn deeltje tenminste, invloed mag, neen moet oefenen, heb ik er absoluut geen begrip meer van, zoomin trouwens als eenig ander mensch, die het beste wil, dat is het redelijk-doordachte, dat thans nog te hebben vermag.

Nogmaals - ik zeg het met de hand op mijn hart - ik had nooit gedacht, dat ik verstand van politiek zou kunnen hebben, al acht ik het niet onmogelijk, dat ik door mijn zuivere geestlijke Intuïtie, dus door de Macht, die mij mijn heele leven door van den aanvang is blijven leiden en besturen, en die mij voetje voor voetje heeft gebracht, tot waar ik, steeds weinig aan mijn gewoon daaglijksch Zelf denkend, thans vermag te staan, dat deze nooit opgehouden hebbende sterke mate van inwendig zien en begrijpen mij wel eens een juisteren kijk gaf en geven blijft op wat goed voor ons land en de menigte daarin is, dan andere menschen kunnen bezitten, die met voor al het overige gesloten hersens handelen volgens eene hun van buiten af opgedrongene en dan suggereeren gaande theorie, die in Rusland b.v. en elders al heel weinig aantrekkelijks heeft laten merken voor wie in alle opzichten, waar dit onverbiddelijk moet, zijn koel-nuchterste gezonde verstand te gebruiken weet, hoe inwendig psychisch-hartstochtlijk hij overigens ook moge zijn. En daarom dan ook, want door dezelfde Dieperwetendheid, die door haar vasten, spontanen wil, om zich naar buiten geldend te maken met leering en voorbeeld de Nederlandsche literatuur, maar inzonderheid en bovenal de poëzie geduwd heeft en gestuwd naar het hoogere Plan, waarop zij thans gewoonlijk en in elk geval veel vaker dan in de vorige generatie vermag te werken, heb ik zonder een staatkundige te kunnen noch te willen wezen, toch voor mijzelf zeer zeker een mij als wiskunstig-psychisch juist voorkomend en dit mij ook altijd in de algemeene praktijk gebleken en dus gebleven zijnd inzicht in kardinale politieke aangelegenheden, al bemoei ik er mij in het publiek maar heel weinig meê - mijn geest is er niet eene voor het politieke geharrewar - en kan het dus soms enkelen schijnen, of ik mij volstrekt niet voor politiek interesseer. Ik

stel er mij mee tevreden, zoover mogelijk, in mijzelf, de objektieve waarheid over alle algemeene vraagstukken, politieke zoowel als wijsgeerige, wetenschappelijke en godsdienstige, over welke alle ik in mijn veelvuldige en levenslange lektuur heb gelezen, te leeren kennen, waarna de Binnenste Straal op eenmaal komt, die alles verlicht en alle dingen aan mij zien laat in hun onderling verband en elk op zijn eigen plaats in het Geheel, precies zooals altijd bij mij met mijn hoofdvak de literatuur is gebeurd. En zoo, door die diepere ziening en weting, dus geenszins uit koele gewoonte of neiging om anderen na te praten, waar ik gelukkig mijn heele leven vrij van bleef, ben ik uit mijn langzaam-aan door de jaren heen, dus nóg sterker hoe meer ik ging waarnemen en nadenken daarover, uit diep-geestlijke overtuigdheid koningsgezind geweest en gebleven. Want dit is bij mij nooit een simpele naieve gevoelsindruk geweest, die morgen weer anders zou kunnen worden, en ook geen gevolg alleen van nuchtere redenatie, al werken die twee deelen van mijn geestelijk bewegen er wel toe mee om die overtuigdheid te bestendigen, neen, mijn zielsweten daaromtrent is tevens een weten van mijn alinnerlijkste en diepste Redelijkheid, die mij mijn heele leven in alles, ook in mijn kunst en kritiek van-zelf heeft bestuurd.

* * *

Ik kan er niets aan doen, maar, zoodra ik over anderman's boeken wil schrijven, wordt, zonder dat mijn bewustzijn het zich voorneemt, tegelijkertijd met dat ingespannen verlangen mijn voor mijzelf tot dusver verborgen gebleven of vergeten diepst-inwendigst Wezen wakker en stijgt dus alles plotseling naar mijn rangschikkenden Buitengeest, wat met mijn lektuur van dat oogenblik in verband kan worden gebracht

Zóó hebben trouwens alle ernstige beoordeelaars, Busken Huet b.v. en Potgieter, altijd óók gewerkt, en in mijn eerste literaire studiën, uit den tijd, toen ik zelf nog een jongen was, en die sommige wezenlijk niets over mij wetenden, en toch een hoog-scherp woord over mijn doen en laten voerenden, thans nog van tijd tot tijd bovenmatig in de lucht steken, heb ik reeds iets dergelijks betracht. En daar latere geschiedkundige onder-

zoekers, die meer ernst dan sommige huidige kunnen hebben, allicht zullen willen bekend worden met hoe alles van de Beweging van '80 eigenlijk in elkaar heeft gezeten, acht ik mij verplicht om behalve mijn objektief aesthetisch-psychisch oordeel telkens ook het een en ander op schrift te konstateeren wat dienen kan, om vele groote zoowel als kleinere misverstanden uit de wereld te helpen, daar het een helderen lichtschijn werpt op alle mogelijke literair-historische kwestie's van het jaar 1880 tot thans. Mijn eigenlijkst, want allerbinnenst Wezen was en blijft, gelukkig, nog steeds een wijd zich strekkend psychisch Geheel van op eens herinnerde, maar nog niet onder woorden gebrachte, zoowel als van nieuw er bij komende, want plotseling geborene gewaarwordingen en bevindingen en gedachten, die zich, zooals altijd vroeger ook, buiten mijn gewoon daaglijksch Mensch-zijn om, in mij gevormd blijken te hebben, op grond van wat eenmaal gebeurd is, en die ik dan alles streng-ernstig overwegend, op het papier breng, tegelijkertijd met mijn geestlijk-aesthetisch oordeel over het een of andere boek.

En ik meen ook, dat de zeer velen, die mij, herhaaldelijk, gelukkig gebleken zijn iets te voelen, n i e t voor een door henzelf verzonnenen schijn, of voor een bedenksel, dat zij van andere evenzeer slecht onderrichten overnamen, maar wèl voor 't innerlijk- en uiterlijk-exakte begrip van door mij ondervonden dingen die ik heb bevorderd of gestuit, zoowel als voor de kennis van het waarste wezen van menschen, die vroeger mèt of tegenover mij hun levensrolletje gespeeld hebben, dat die de Waarheid eerende geesten, zeg ik, iets kunnen hebben aan mijn tegenwoordige geschriften in proza zoowel als in vers, die men beide, in zeker opzicht, ‘mémoires’ zou kunnen noemen, omdat ze voor altijd stevig-gegrondvest staan op de naakte, de simple Realiteit.

Ik ben altijd en overal, dus ook vroeger, uiterst voorzichtig geweest in al mijn literair-historische mededeelingen over de zoogezegde Tachtigers, zooals ik dat steeds ook geweest ben en blijf in mijn overige kritische schrifturen: er staat in die alle geen woord, dat niet exakt, want precies-juist is, omdat ik zelf, die ze schreef en schrijven blijft, degene ben, die alles

van a - z psychisch-evenwichtig heeft ondervonden en doorgemaakt en ik ook een mensch mag heeten, die nooit, ook maar in 't minste of geringste, een onwaarheid over zijn lippen heeft laten gaan, zoomin in het partikuliere leven als in zijn mededeelend proza, dat het mij gegeven is te mogen schrijven en het licht te doen zien. Want ik heb het altijd alleen over dingen, die ik zelf doorleefd of onderzocht heb en dus w e e t . Maar daarom ook is het natuurlijk geen gemakkelijke taak voor mij om iets over Wagenvoort's voortreflijk boek te schrijven, daar ik mij uit den aard der zaak hoe het er in Engelsch-Indië uitziet, wel eenigermate met mijn verbeelding kan voorstellen, maar er toch weinig positiefs van weet, daar ik er zelf nooit van mijn leven geweest ben. Immers, in tegenstelling tot den waren globe-trotter Wagenvoort, ben ik nooit verder op deze aarde gekomen dan in het Zuid-Oosten naar Rome, en heb ik, in het Noordwesten, alleen Londen gezien, voor zoover dat gedurende een verblijf van een groote twee of drie maanden mogelijk was. Ik schoof toen, in 1888, iederen avond - des middags zat ik te werken, - door Camdentown of reed naar de meer binnenwaarts gelegene gedeelten dier Reuzestad. En sindsdien ben ik nooit den mystieken aanblik vergeten van den Theems met zijn vrij-duistere maar van helle lichtjes doorspikkelde vergezichten, waar ik menigmaal met mijn vriend Willem Witsen, wiens logé ik toen was, mijn binnenst Wezen voelde opgaan en als weg duizlen in de wijd-uit wijkende verhevelingen, die zich geweldig flauw en toch soms tamelijk duidelijk voor mijn stil-verwonderd-ziende oogen als een onverstaanbare vreemdheid afteekenden in, ja soms schijnbaar òp die mij weemoedig en toch niet droef-makende atmosfeer. En ook heb ik, vóórdat De Nieuwe Gids bestond, tweemaal in Brussel gewoond en ik reisde voorts door Frankrijk heen, waar ik verscheidene steden leerde kennen - naar Italië en toefde er o.a. in Genua, en Florence en het droomachtig-vreemde maar tevens warm-romantische en als huislijk-gezellige Bologna, zoowel als in het mij, daardoor tenminste, zoo heel anders stemmende, want mij smerig-druk en eenigszins banaal-lijkende Rome, waar alleen het Vatikaan, toen ik het op een kleinen afstand geheel en al precies vóór mij kon zien, een rustig-

harmonisch, vredebrengend genoegen bleek te kunnen schenken, terwijl de antieke ruinen, voor zoover ik ze wist te bereiken, mij een zeer gemengde gewaarwording verschaften van antiquarische nieuwsgierigheid en bittere, verre, inwendige pijn. En ik reisde daarom een beetje teleurgesteld terug over het mij nog door den uiterlijken vorm van vele heerlijke gedeelten en tooneelen, zooals overal in Italië middeleeuwsch-romantisch lijken-kunnende, maar overigens droge, want klein-nuchterzakelijk zich voordoende Venetië, en het in Italië unieke, want Europeesch-modern doen kunnende Milaan, waar de daar tegenwoordig-levende zich menigmaal even thuis voelt als in Parijs. En van daaruit, uit die met Florence meest aangename Italiaansche stad, reisde ik door het mij zelden sympathiek treffende, want mij, met al zijn als verwerklijkte decalcomanie-plaatjes prachtige berggezichten, toch eng-nuchter en koeltjesdroog lijkende Zwitserland zoowel als door het diep en toch tevens luchtig-stemmende Zuid-Duitschland, waar iedereen, tot zelfs de hotelhouders, gemoedlijk-familjaar, alsof men mij reeds lang kende, en tevens eerlijk tegen mij optrad en daarna door het meer noordelijk gelegen gedeelte van ons buur-rijk, waar het trotsch-stijf lijkende want als militair-streng afgepaste en zonder reden onverbiddelijk-dure van alle lieden en benoodigdheden mij maar matigjes beviel, kwam ik in ons eigen land, waar alles eigenlijk een beetje meer normaal toeging, en voelde mij als geen geëxploiteerde hotelgast meer zijnde Hollander weer dadelijk volkomen op mijn gemak.

Maar uit deze spontane karakteristiek, die ik nu onverwacht in staat ben geweest om te geven van wat ik wel eens schertsend noem mijn Europeesche reis, is het mij duidelijk geworden waarom ik mij telkens onder het lezen en genieten van Wagenvoort's boek moest afvragen: Hoe is het mogelijk, dat deze auteur, na zoovele jaren, als deze reis van hem reeds geleden moet zijn, zich alles nog zoo goed weet te herinneren en dan weêr te geven door zijn exakt-realistisch aanschouwelijk woord? Wel, dat komt - ik zal het maar niet onder mij houden - dat deze belangrijke auteur, ondanks zijn vroegere weinige geneigdheid, om zich met het ratjetoe, kan men zeggen, van de in psychische sterkte onderling enorm kontrasteerende zoo

geheeten Tachtigers in te laten, de innerlijk-psychische begaafdheid en dus ook de van zelf daaruit geborene echte kunstenaars-volharding van enkle niet zag: talent, zoowel als intellektueel begrip waren bij die 5 onderling te zeer ongelijk. Om van anderen niet te spreken behoef ik hier slechts de heuchenis op te halen aan W.A. Paap, die zonder ook maar iets van Multatuli's sporadische genialiteit en doorvoelde zeggingskracht te bezitten - hij had alleen met zijn aangeboren gebrek aan beschaafden takt, veel van diens ongeschoold, kinderlijk zelfgevoel met hem gemeen - in zijn vrijwel dof-vlak, want niet diep-rhythmisch klinkend nadoen van Douwes Dekker's schrijfmethode op laatdunkende wijze zijn averechtsche gal uitstortte over aangelegenheden en figuren - ik heriner hier slechts aan zijn hoonen in het pamflet Bombono's van den mooi-menschelijken en kranigen Allard Pierson - aan wien hij nauwelijks geroken te hebben bleek, - evenals ik zijn op grootere langlevendheid aanspraak hebbend Model, in een van diens openbare ontboezemingen, malle korte metten zag en hoorde maken met Goethe den overrijken kunstenaar en wijzen wereldauteur.

Wagenvoort heeft vermoedelijk door het nu reeds lang vergetene mal-doen van dezen nooit wezenlijk in de letterkunde bedreven-geraakten, want zijn tijd voor het verkrijgen van zijn aardsche welgesteldheid, geheel en al behoevende en slechts ter bevrediging van zijn persoonlijke ijdelheid soms pennenden, maar talentloozen Multatuliaan zoowel als door het zonderling-verrassend tot niets geleid hebbend want niet genoeg onbaatzuchtige kunstenaarsstreven of liever zich gelden-doen willen van een paar andren der Tachtigers of wil men liever der Vijf en Tachtigers niet veel fiducie in die vroegere groep behouden, en daar heeft hij dan volkomen het recht toe. Maar niettemin staat het vast, dat de eenig-echte Beweging der ware Tachtigers, waartoe ook van Deyssel, al is hij een vier of vijf jaar jonger dan ik-zelf, eveneens valt te rekenen, nog altijd krachtig voortbestaat, en ernstig werken blijven zal, totdat wie weet wanneer? ook daaraan, omdat de echte standaardhouders dier letterkundige periode niet meer bestaan, eens een einde zal gekomen zijn.

En zoolang deze nog duurt - ik heb goede hoop op de

toekomst, want daarop dat ik, hoewel zeer oud eens in veel lateren tijd, toch nog krachtig, want even jong-levendig als mijn heele Bestaan door blijven zal, bestaat er, kan men zeggen, een stellige kans, dat Wagenvoort, die als kunstenaar hoe langer hoe beter, want meer volmaakt, immers zuiverder en indringender schrijvend is mogen worden, en nog even stevig van gestel lijkt, als ik mijzelf dat gelukkig mag voelen, precies als ik op zijn echte rechte beenen omhoogstaand, tal van verdere jaren zal kunnen blijven meewerken voor den bloei van de waarachtige Nederlandsche letterkunde en dus voor dien van De Nieuwe Gids.

En ik plaats dit hier geenszins bij wijze van speech, want al het meer uitwendige en dus voorbijgaande heb ik, mijn heele leven door, niet zoo belangrijk, want niet ernstig te nemen genoeg gevonden, neen, eenvoudig schrijf ik het hier neer, omdat ik het wezenlijk uit den grond mijns geestes meen.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Is het tragi-comedie of ‘bloedige’ ernst, dat conflict van twee gammele mogendheden in landen, welke, indien zij ergens op de maan waren te zoeken, niet verder van de Westersche verbeelding af lagen, dan nu deze dreigende botsing tusschen wat ‘Rusland’ genoemd wordt en wat ‘China’ heet, ergens in Mandsjoerije? De laatste berichten spreken van kanongebulder en het ‘opblazen’ van spoorwegbruggen, maar de vuile en bandelooze Chineesche soldateska heeft in het laatste jaar van haar eigen binnenlandschen chaos al zoovele ‘spoorwegbruggen’, gelegd door het Westersch kapitaal, doen springen, dat een meer of minder er waarlijk niet op aan komt voor deze twee hongerige en schurftige honden, die bij ontbreken van binnenlandsche sensatie haar in het buitenland zoeken. De regeering van Nanking, want er schijnt zoo iets te bestaan als een regeering te Nanking, is - en heeft zij geen gelijk? - niet gediend van de Bolsjewistische Communistische propaganda, en het schijnt, dat zij geen beter middel om haar grenzen er voor te sluiten heeft gevonden dan het in beslagnemen van den ‘Oosterspoorweg’ en het naar hun land van afkomst terug zenden van het Russische personeel.

Een Russisch-Chineesche oorlog in twee door oud-slecht bestuur verwilderde Oostersche landen, waarin het Westersche kapitaal getracht heeft door den aanleg van spoorwegen en verkeersmiddelen eenige toekomst te brengen, is een mogelijkheid, welke slechts de kapitalistische geldschieters ontroert, die er het laatste van hun tegenwoordig bezit door zouden zien

verdwijnen. Bovendien weet niemand hoezeer een verre brand mogelijkerwijs naderbij kan komen. Ons onrustig wereldje is nog te zeer onder den indruk van wat oorlog beteekent om niet angstig te wezen bij het denken, dat er ergens opnieuw oorlog zal gevoerd worden, tien jaren nadat de vorige tot een zwaar te verteren vrede is gekomen. Alles wat daar ver weg oorlog aankondigt is reeds vernomen: de diplomatieke agenten vertrokken, de havens door mijnen versperd, grenssteden bezet, en toch wordt er aan alle kanten op vrede aangedrongen en bemoeien alle groote mogendheden zich, wantrouwend de een jegens de ander, om dezen tusschen de twee elkaar aanblaffende en bijtende 'gladakkers' te handhaven. Het ergste van het geval is, dat het Westen - d.i. het Westersche kapitaal - dat nauwelijks ergens meer uitkomst weet en zoozeer gediend zou zijn door een rustigen arbeid in deze twee landen van haast nog ongekende mogelijkheden, door dezen twist verhinderd wordt in zijn pogen om althans met de Soviët-regeering weer behoorlijke betrekkingen aan te knoopen, terwijl die met China, dat zijn Westersche bevoogding heeft verbroken en zich meerderjarig verklaard, nog bezig zijn zich dag aan dag tot Westersch nadeel te verergeren. Daarom ontbreekt het niet aan goede raadgevingen, noch van Noord-Amerikaansche, noch van Britsche of Japansche zijde, om het niet tot een ernstigen oorlog te laten komen, en het lijkt, dat China daar ook allerminst aan denkt. Want 'de regeering te Nanking' heeft geld noodig, en hoe kan zij dit anders vinden dan in buitenlandsche leeningen, wetende, dat het Westen nooit zoo in de penarie zit, of buitenlandsche leeningen met kans op woekerwinst kunnen er altijd van af.

Het is waar, dat de zoogenaamde Oostersche spoorweg, die over het gebied van Mantsjoerijë van Tsjita naar Wladiwostok door Russische middelen is aangelegd, als belooning voor Ruslands hulp in den Chineeschen strijd tegen Japan, vijf-en-dertig jaar geleden, eigenlijk Russisch eigendom is. De Soviët-republieken pogen den stelregel toe te passen: alle buitenlandsch eigendom in Rusland is Russisch, en alle Russisch eigendom in het buitenland is het ook. De Russische exploitatie-maatschappij in China heeft daarbij rechten verkregen, welke van

het aan de lijn grenzende land een staat zou maken in den staat, indien men van eenig Chineesch grondgebied zou kunnen zeggen, dat het tot een staat behoort. Er is echter een ‘regeering te Nanking’ en zij beweert, dat zij heel wat aan regeeringskracht beteekent, en Tsjang Kai Sjek - daar zijn ze weer die éénlettergrepige Chineesche namen, die niemand uit elkaar kan houden! - Tsjang Kai Sjek, de president der Chineesche ‘Kwo-min-tang’ republiek, heeft een ‘omlijnde politiek’ met het oog op de jongste gebeurtenissen.

Welk een opluchting! Tsjang Kai Sjek heeft een ‘omlijnde politiek’. Als die gaat tegen Chineesche corruptie, tot doel heeft de Chineesche groot-uitzuigers van het verarmde volk op een goede manier te verwijderen, is er reeds veel voor China gewonnen. Een correspondentie in het ‘A.H.’, van het eind der vorige maand, is leerzaam ten opzichte van de toestanden die er heerschen, en van de verschillende bandietenleiders, die China uitplunderen. Zij betrof den zoogenaamden ‘Christen-generaal’ - want ook China heeft Christenen en zij zijn al niet beter dan die in de Westersche ‘Christelijke’ wereld - de ‘Christen-generaal’ Feng Yoe Hsiang. ‘Nadat deze machtige leider het wereldrecord in het bruggen opblazen op zijn naam had gevestigd, is het eene gerucht het andere gevolgd in verband met zijn verdere positie in het nieuwe China. Eerst zou hij hevig bevochten worden, vijf verschillende legercorpsen zouden langs verschillende routes tegen hem optrekken en den aartsrebel vernietigen. Daarna heette het, dat hij, om het vaderland te redden, zich geheel uit het openbare leven zou terug trekken, en zijn verdere leven zou wijden aan de studie van de Chineesche Klassieken - die van de ‘Wijsheid en Schoonheid’! - Daarop volgden weer lange telegrammen gewisseld tusschen ‘elder brother’ Feng Yoe Hsiang en ‘Younger brother’ Yen Sji Sjan over reizen naar Europa. Ieder lachte hier eventjes, toen de geenszins Christelijke generaal aan zijn krijgsmakker seinde: ‘Als gij soms eerder vertrekt dan ik, wacht dan op mij in Berlijn’. Het is mij onbekend of de ‘Christen-generaal’ inderdaad reeds in Berlijn de blommetjes buiten heeft gezet, doch Tsjang Kai Sjek tracht de zijne door een ‘omlijnde politiek’ binnen te halen.

Hoe ernstig de dagbladen der Westersche wereld ook het ‘Russisch-Chineesche conflict’ bekijken, het is moeilijk er bang bij te worden. Er zal nog iets meer moeten gebeuren, wil de ontwikkeling der wereld er door tot stilstand komen, hoewel deze twee landen een belangrijk stuk wereld bevatten. Van veel meer beteekenis voor die ontwikkeling lijkt mij het Congres der ‘Internationale Kamer van Koophandel’, in de afgeloopen maand te Amsterdam gehouden. Een bijeenkomst van een kleine twee duizend ‘businessmen’ van groote beteekenis uit de belangrijkste handels- en nijverheidslanden ter wereld, waarin de maatregelen werden besproken om te voorkomen, dat de volken, die de economie der wereld leiden, elkaar door fiscale wetten ter bescherming van eigen economisch leven, niet méér schaden dan overeenkomstig de toepassing is van ‘leven en laten leven’, en dit wel in aansluiting bij het bekende ‘plan Young’, dat het ‘plan Dawes’ in de redelijke verhouding van noodlijdende overwinnaars en noodlijdende overwonnenen in Europa heeft opgevolgd, en misschien een schreefje dichter komt tot Briands ideaal van een ‘Europeesche Federatie’.

Zeker zijn wij nog eeuwen ver van ‘de Vereenigde Staten van Europa’, indien deze mogelijkheid ooit zal bestaan, en Briand zou geen man zijn in de practische politiek vergrijsd, indien hij straks, in de September-vergadering van den Volkenbond, den vertegenwoordigers der Europeesche volken zoo'n stuk blauwe lucht te zien gaf. Het is al veel indien er eenige overeenstemming kan worden bereikt in den economischen strijd der volken in den geest als in het Congres van de ‘Internationale Kamer van Koophandel’ te Amsterdam wenschelijk werd geacht. Met moeite heeft Poincaré er in de Fransche Kamer de ratificatie der Fransche schuld aan de Vereenigde Staten doorgehaald, en zelfs de van een toekomstig-vereenigd Europa droomende heer Briand meende er de tegenstanders van de ratificatie op te moeten wijzen, dat Frankrijk in de Vereenigde Staten een ‘onvermurwbaren schuldeischer’ had, die, nu ja, in den oorlog het land onschatbare diensten had bewezen, doch zich daarvoor thans ruim liet betalen. En Frankrijk zal betalen, alleen weet niemand nog goed waarmee en hoe het dit doen zal en doen kàn. Maar terwijl men berekent, dat Frankrijk

toch van zijn ‘onvermurwbaren schuldeischer’ een kwijtschelding heeft gekregen van het bagatel van 2600 millioen dollars, lijkt het met de Shylock-onvermurwbaarheid van Noord-Amerika toch niet zoo vreeselijk gesteld, ofschoon de mogelijkheid bestaat, dat de Noord-Amerikaansche redder in oorlogsnood en schuldeischer in vredesnood tot de verstandige gevolgtrekking is gekomen, dat waar niets is, niet enkel de koning zijn recht verliest, maar ook de koningen van Wallstreet het hunne.

Tien jaar is het geleden, dat op den 28 Juni 1919 te Versailles die noodlottige ‘vrede’ werd gesloten, welke een toestand van latenten oorlog in Europa heeft geschapen, waaruit slechts vele besprekingen bezield van veel goeden wil en evenveel gezond verstand de menschheid tot een werkelijken vrede kunnen brengen. Allereerst het gezond verstand der erkenning, dat het niet Duitschland alleen was, dat de schuld droeg van het verschrikkelijk onheil, dat vijf jaar te voren met den moord van Serajewo in Bosnië begon. Veel erger voor de mogelijke verbetering van de bestaande toch reeds zeer gespannen verhouding onder verschillende Europeesche landen van wier vereeniging tot een Federatie, waarover de heer Briand in zijn ‘Midzomernachtsdroom’ blijmoedig glimlacht, veel erger dan wat nu tusschen Bolsjewistisch Rusland en chaotisch China voorvalt, is de steeds spannender verhouding tusschen het door eigen overwinning verslagen Frankrijk, en het door Fascistisch zelfbewustzijn het hoofd opheffende Italië. Frankrijk zal nog hebben te betalen voor wat het door het bezetten van Tunis, dat grootendeels een Italiaansch wingewest is, jegens een Italië misdeed, dat het aan het eind der vorige eeuw meende te kunnen ringelooren, aléér de heer Briand zijn droom verwerkelijkt ziet.

In Engeland staat de tweede L a b o u r -regeering voor haar eerste moeilijkheden, waartoe niet eens behoort, dat zij aan den lastigen balling Trotzki het Engelsche asylrecht heeft moeten weigeren op geen andere manier dan haar voorgangers Baldwin-Churchill-Chamberlain het zouden hebben gedaan De balling had zijn verzoek gesteund door de mededeeling, dat hij over zijn gezondheidstoestand Engelsche artsen wenschte

te raadplegen, de L a b o u r -regeering verklaarde ronduit, dat het haar gemakkelijker scheen Trotzki nièt toe te laten dan hem weer weg te krijgen, wanneer hij haar, zooals zij vreesde, lastig zou worden niet door eigen schuld, doch door de propagandistische kracht der leer, welke hij verpersoonlijkt.

Overigens had de nieuwe eerste minister der Arbeiderspartij in Engeland, wier overwinning op de jongste algemeene verkiezingen in ons land allerminst den invloed heeft gehad, dien onze sociaal-democratische voormannen hun kiezers voorspiegelden, Ramsay MacDonald had zijn eerste Troonrede voor te dragen en dit zèlf te doen, wijl Engelands koning nog verre is van volkomen gezondheidsherstel. Democratisch, in een grijs jasje, hield hij zijn eerste Troonrede en die was gestemd in gelijke kleur: grijs. Niet te veel naar rechts en vooral niet te veel naar links. Het spreekt van zelf, dat de nieuwe Engelsche ‘Prime minister’ in zijn eerste troonrede er voor zorgt, dat hij in de grijze vaagheid blijft van beloofde staatkundige hervormingen en daarom geen zijner politieke tegenstanders er voor het oogenblik naar taalt de zaligheid van zijn tweeden tijd van politieke wittebroodsweken te verbitteren. Maar het is logisch te veronderstellen, dat die tegenstanders de eerste de beste gelegenheid afwachten, dat hij van vage beloften tot practische toepassing tracht te komen, ter verbetering van de treurige economische toestanden van zijn volk, om hem ten val te brengen. Conservatieven noch Liberalen kunnen uit het oog verliezen, dat een L a b o u r -ministerie, zelfs wanneer het zijn uiterste staatkundige stuurmanskunst aanwendt om tusschen de dreigende klippen door te zeilen en geen avonturen zoekt ten opzichte van de industrieele crisis of de voorgenomen kiesrechthervorming e.d., dat zulk een arbeidersregeering niet in hun belang is. Aldus laat het zich voorzien, dat, zelfs indien MacDonalds stuurmanskunst de klippen zal weten te omzeilen, er hier of daar wel onverwachts een klip zal losraken om hem schipbreuk te doen lijden. Doch niet zonder reden noemt men het Engelsche Parlement aller Parlementen Moeder.

De Britsche staatsinstellingen zijn waarlijk van een onverwoestelijk leven en van een voorbeeldeloos aanpassingsvermogen aan zich steeds vernieuwende toestanden met behoud

van oude en geëerbiedigde eigenlandsche overleveringen. De tijden zijn donker en gevaarlijk, de staatsmanskunst, te lang in handen van dilettanten, vereischt thans met het oog op de internationale verhoudingen een mate van gezond verstand en voorzichtigheid, dat geen partijbelangen, welke ook, de nationale belangen mogen drukken. In tijden van binnen- en buitenlandsch evenwicht kan een partijstaatsman zich de weelde veroorloven te theoretiseeren over wenschelijke hervormingen naar links of naar rechts. Maar de toestand van Groot-Britannië is heden ten dage zoo ver uit zijn evenwicht geslagen, de binnen- en buitenlandsche politiek thans zoozeer inwendig en naar buiten, zelfs in elkaar verward, dat men zeker kan wezen, dat er voor het voortbestaan van dit tweede Arbeidersbewind voorloopig geen gevaar dreigt. Ook omdat het al zijn best zal doen, gevaren in zijn verhouding tot zijn politieke tegenstanders zooveel mogelijk te ontwijken.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Het leven van Harriet Beecher Stowe.
Kinderjaren.

Harriet Beecher (Stowe was de naam van haar man) werd den 14en Juni 1811 geboren in het karakteristieke Nieuw-Engelsche stadje Litchfield in den Noord-Amerikaanschen staat Connecticut.

Haar vader was dominé Dr. Lyman Beecher, een vermaard Calvinistisch geestelijke, en haar moeder (diens eerste vrouw) heette Roxanna Foote.

De jonggeborene deed haar intrede in een talrijk, gezond en gelukkig gezin. De oudste der vijf oudere kinderen was Catherine, in 1800 geboren; daarop volgden twee stevige jongens, William en Edward; dan nog een meisje, Mary, en nog een jongen, George, Twee jaar na Harriet werd, als voorlaatste kind uit dit huwelijk, het broertje Henry geboren, en daarna nog Charles.

De eerste gewichtige gebeurtenis in het leven van Harriet was het sterven harer moeder, dat plaats greep, toen zij pas vier jaar oud was, doch dat zij haar heele leven lang heeft beschouwd als het droefste, heiligste en diepst-treffende feit uit haar kindsheid.

In later jaren schreef zij daaromtrent aan haar broer Charles:

‘Ik was nauwelijks vier jaar oud, toen moeder van ons heenging, en mijn persoonlijke herinneringen aan haar zijn dus slechts schaarsch. Maar de eerbied en de groote belangstelling, welke zij, in ieder, die haar kende, wist te wekken, waren zoodanig, dat ik mijn heelen kindertijd door voortdurend over haar hoorde spreken, en ik haar mij dus altijd levendig kon blijven voorstellen.

Moeder was een dier zeldzaam sterke en toch zachte persoonlijkheden, bij wie iedereen, die met haar in aanraking kwam, troost en rust scheen te vinden. Vader vereerde haar, en er was niemand

in wien hij zóó'n vast vertrouwen stelde. Zoowel moreel als intellectueel beschouwde hij haar als zijn “betere” helft, en ik herinner mij hem te hebben hooren zeggen, dat bij haar dood hij zich voelde in een soortgelijke verbijstering als van een kind, dat plotseling in kou en donker alleen is gelaten.

In mijn eigen geheugen zijn er maar twee dingen, met moeder in betrekking staande, die duidelijk in mijn herinnering zijn achtergebleven. Het eene is, dat wij kinderen, op een Zondagmorgen, met veel geschreeuw en lawaai uit de kinderkamer kwamen gerumoerd, en dat zij toen tegen ons zei, met vriendelijken ernst:

- Kinderen, gedenk den Sabbath, dat gij dien heiligt.

De tweede herinnering is deze:

Moeder was een groote liefhebster van tuinbouw (altijd op de bescheiden wijze, die een beperkt inkomen veroorloofde). Eens zond haar broer John haar uit New-York een pakje tulpenbollen. Toen zij toevallig niet thuis was, vond ik het pakje, en met al de overredingskracht, waartoe een driejarig kind in staat kan zijn, wist ik mijn broertjes te overtuigen, dat dit nu de uien waren, die de groote menschen zoo graag aten, en die dus wel heel lekker moesten zijn. Zoo vielen we er op aan, en verslonden ze “met huid en haar”. Ik weet nog, dat de vreemde, zoetachtige smaak mij in 't geheel niet meeviel, en dat ik niet begreep, hoe de groote menschen uien zoo smakelijk vonden. Daar verscheen moeder's sereen gezicht in de deur der kinderkamer, en we vlogen naar haar toe, en vertelden haar alles van onze verwachting en teleurstelling.

Ik herinner mij, dat zij zelfs geen moment boos of ongeduldig werd, maar ons naar zich toe trok, en enkel zei:

- 't Is heel jammer, wat jullie gedaan hebt, kinderen. 't Waren geen uien, maar de wortelknollen van prachtige planten, die van den zomer in den tuin zoo verrukkelijk mooie bloemen zouden hebben gegeven, als jullie nog nooit hebt gezien.

En toen werden we allen hoogst treurig, en beloofden uit ons zelf “nooit meer te zullen snoepen”.

Toch weet ik óók nog, hoe zij ons kinderen voorlas uit Miss Edgeworth's Frank, dat toen, meen ik, juist was verschenen, en zeer de aandacht trok in de paedagogische kringen van Litchfield.

Toen kwam er een tijd, waarin iedereen mij vertelde, dat: “moeder ziek was”, en eens per dag werd ik bij haar toegelaten,

terwijl zij op bed in haar kussens lag. Ik zie in mijn verbeelding een schattig lief gezicht, zeer bleek, maar met een brandend roode vlek op elke wang, en steeds een zachten glimlach om den mond.

Ik herinner mij, hoe ik droomde, dat zij beter was, en juichend ontwaakte, totdat iemand verschrikt mij aanmaande, om stil te zijn. Het was de dag van haar dood.

Toen kwam de begrafenis. Ik weet nog de rouwkleertjes, het schreien der oudere kinderen, het gaan naar het kerkhof, en hoe er bij het graf werd gesproken. En dan het teruggaan naar het stille en ledige huis....

Ofschoon de lijfelijke tegenwoordigheid onzer moeder dus uit onzen kring verdween, was haar invloed op ons zóó sterk geweest, dat de herinnering aan haar voorbeeld er méér toe bijdroeg, ons op te wekken tot het goede, en het kwade te vermijden, dan de levende aanwezigheid van menige andere moeder.

De passage in “Uncle Tom”, waar Augustine St. Clare zijn moeder's invloed op hem beschrijft, is de eenvoudige weergave van den invloed, dien het karakter der moeder altijd op haar gezin en haar verdere omgeving heeft uitgeoefend.’

Over de diepe vroomheid zijner gestorven vrouw liet Dr. Beecher zich aldus uit:

- Bij weinig vrouwen was de vroomheid zoo innig, het godsvertrouwen, de geloofsovertuiging zoo sterk. Het was haar uitdrukkelijke wensch, dat al haar zoons tot den geestelijken stand zouden behooren, en zelve spoorde zij hen daartoe aan, met aandrang en enthousiasme. Haar hoop in deze is vervuld geworden. Al haar zoons hebben zich in den dienst van Christus gesteld.

Na het afsterven der moeder was hun thuis zulk een trieste, stille plaats voor een vierjarig kind, dat al te veel besef had voor wat haar ontbrak, en te weinig in staat was afleiding te zoeken en te vinden zooals de oudere kinderen, dat haar tante Harriet, naar wie zij was genoemd, haar voor een lange logeerpartij meenam naar Nut Plains, het verblijf harer grootmoeder.

Het was de eerste reis, die de kleine maakte. Harriet zelve verhaalt ervan:

‘Tot mijn vroegste herinneringen behoort mijn vertoeven op Nut Plains. Tante Harriet, die mijn moeder gedurende haar

geheele ziekte had verpleegd, nam mij mee te logeeren. Nadat we, zooals het mij toescheen, wel een heelen dag hadden gereisd, kwamen wij eindelijk aan een klein, wit, eenvoudig huis, en werden in een groote kamer gebracht, waar een heerlijk houtvuur brandde. Mijn grootmoeder sloot mij in haar armen, weenende, waarvan ik niet veel begreep, omdat de grootte van mijn verlies al weer wat was vervaagd....

Mijn tante Harriet was geen gewone vrouw. Nooit werd de opvoeding van een kind met meer kracht en energie behartigd. Haar ideeën daaromtrent waren streng en onwankelbaar. Kleine meisjes mochten niet anders dan zachtjes praten, zich stilletjes bewegen; zij moesten altijd spreken met ‘twee woorden’; ze mochten hun kleeren niet scheuren of vuil maken, moesten op gezette tijden breien en naaien, trouw de Zondagschool bezoeken, en thuis ook nog oefenen.

Gedurende deze huis-godsdienstoefeningen moesten onze zwarte bedienden Dinah en Harry op een eerbiedigen afstand van ons blijven, en mochten niet gaan zitten; want tante hield het de negers altijd vóór, dat zij gehoorzaam en respectvol jegens hun ‘beteren’ hadden te zijn. En mij beviel het uitermate, dat deze groote menschen mij altijd zoo beleefd ‘jongejuffrouw’ noemden, en me behandelden met een onderscheiding, die ik thuis heelemaal niet was gewend.

Daar mijn vader dominé was, achtte mijn tante het haar plicht, mij in den godsdienst te doorkneden. In het geheim murmureerde ik daartegen. En ik schijn zoo onbevattelijk te zijn geweest, met zooveel zwijgenden tegenzin in ‘too much catechism’, dat mijn tante zich genoodzaakt zag, haar pogingen te staken, en ik herinner mij nog mijn verlichting en vreugde, toen ik haar eens tot mijn grootmoeder hoorde zeggen, dat ze het kind maar thuis in den godsdienst moesten onderrichten.

Behalve op overmatig naai- en breiwerk werd het kleine meisje getracteerd op het hooren voorlezen van allerlei boeken, die de lievelingslectuur waren harer grootmoeder: Lowth's Isaia, Buchanan's Researches in Asia, Bishop Heber's Life, Dr. Johnson's Works, enz.; de kleine Harriet schijnt deze lectuur niet al te zeer te hebben geapprecieerd; meer hield zij van de bijbelsche verhalen, en de commentaren, welke haar grootmoeder daarop gaf. Vooral

van de Evangeliën was haar grootmoeder perfect op de hoogte, en haar voorstelling van de apostelen was zóó levendig, als had zij persoonlijk met hen omgegaan; en zij sprak ook zoodanig over hen; bijvoorbeeld: ‘Ja, dat is weer net iets voor Petrus; hij kan niet laten zich overal mee te bemoeien.’

Waarschijnlijk heeft deze winter op Nut Plains Harriet de verbazingwekkende kennis aan bijbelplaatsen, psalmen enz. bijgebracht, welke zij later in haar geschriften met zulk een verbluffende kennis en zekerheid wist aan te brengen.

Toen zij weder thuis was, zei haar zuster Catherine van haar:

- Harriet is zoet en lief. Op school is ze ijverig, en begint al aardig te lezen. Zij kent 27 psalmen uit haar hoofd, en is door en door op de hoogte van den bijbel. Ze heeft een uitstekend geheugen, en is over het algemeen een knap kind.

Harriet was toen vijf jaar oud, en kon toen reeds lezen en schrijven. In dien tijd bestonden er nog maar heel weinig boeken, die speciaal voor kinderen waren geschreven, en het kleine meisje, dat al zeer spoedig smaak kreeg in lectuur, zocht op den zolder, waar zich een geheele voorraad oude boeken bevond, vergeefs naar iets van haar gading. Het eene boek was voor haar al ongenietbaarder dan het andere. Brochures van allerlei aard, over de meest verschillende onderwerpen, die allen even vreemd voor haar waren, en waarvan zij niets begreep (b.v. ‘Of het een man veroorloofd is, te hertrouwen met zijn vrouw's zuster’) brachten haar bijna tot wanhoop, totdat zij eindelijk en ten langen laatste voor haar geduldig zoeken werd beloond door het vinden van een oud deel der Arabische 1001 nacht verhalen.

Hiermede was haar fortuin gemaakt, en het fantasierijke kind vond een ongekende wereld voor zich geopend. Als zij wegens ziekte thuis moest blijven, als zij gekibbeld had met haar broertjes, welke zorg of verdriet zij ook mocht hebben, zij behoefde slechts met haar boek weg te duiken in een hoekje, of alles werd goed en mooi om haar heen.

In haar kinderherinneringen geeft Harriet Beecher Stowe ook een beschrijving van haar vader's bibliotheek, waar zij slechts zelden binnen mocht komen. Zij zegt:

- Verwijderd van alle geruchten van het huis had deze kamer voor mij iets van een veilig toevluchtsoord en een heiligdom. Van

den vloer tot de zoldering reikten de boekenplanken; vlak bij mijn vader's stoel lagen altijd zijn bijbel en Cruden's Concordantie. O, hoe hield ik ervan, me hier in een rustig hoekje te nestelen; ik had hier een gevoel, als werd ik van hoogerhand beschermd; ik vond het prettig te zien, hoe mijn vader zat te schrijven, en als ik hem iets vragen moest, deed ik dat alleen met een voorzichtig gefluister. De geheele omgeving boezemde me een soort van ontzag in. Al die boeken leken mij het toppunt van geleerdheid, en dat mijn vader ze allemaal kon lezen en begrijpen, deed mijn bewondering voor hem voortdurend stijgen, en ik vroeg me af, of ik het in het leven ooit zoo ver brengen zou?.... Er was maar één boek, dat mijn vader zelf geschikt voor mij vond, namelijk Cotton Mather's Magnalia, een schat van verhalen het eene al belangwekkender dan het andere, en het was een gelukkige dag voor mij, toen hij het mij ter lezing gaf....

Toen Harriet ongeveer zes jaar oud was, trouwde haar vader voor de tweede maal met Harriet Porter uit Portland/Maine, en het kind geeft de volgende beschrijving van haar tweede moeder:

- Ik sliep in de kinderkamer met mijn twee jongere broertjes. We wisten, dat vader dien avond van een reis werd terugverwacht, en lagen te luisteren naar geluiden in het huis, die zijn komst zouden aankondigen. Toen vader bij ons binnenkwam, werd hij door zijn tweede vrouw gevolgd. Ze was heel blond, had helderblauwe oogen, en zacht kastanjebruin haar, dat met een zwart fluweelen lint werd samengehouden, en wij kinderen vonden haar prachtig mooi.

Stellig heeft nooit een stiefmoeder een liefelijker indruk gemaakt. Den volgenden morgen staarden wij haar vol eerbied aan. Ze leek ons zoo fijn, zoo sierlijk, zoo elegant, dat we haast bang waren, haar te dicht te naderen. Zij vond ons waarschijnlijk echte gezonde, boersche kinderen, verlegen, onhandig, hoewel gehoorzaam en oprecht. Zij was bizonder delicaat in haar heele optreden, en ik voelde me dubbel ruw en grof in haar tegenwoordigheid.

Zij was uiterst vroom. Zij had een eerlijk en nobel karakter, maar was van nature hard, streng, correct in alle opzichten, veeleischend, exact, en stelde haar menschelijk ideaal zeer hoog.

Van haar kant schreef de nieuwe mevrouw Beecher over het gezin van haar man:

- Het zijn allen goedhartige, aardige kinderen en het was me

een groote reden tot dankbaarheid te merken, hoe gezond en opgewekt ze waren. Bovendien hebben ze prettige manieren en zijn over het algemeen zeer intelligent.

De tweede vrouw betoonde zich inderdaad een moeder voor haar man's kinderen, en nooit hebben deze reden gehad, zich over haar te beklagen.

Een jaar later werd een nieuw broertje, Frederick, geboren, dat evenwel reeds in 1820 aan roodvonk bezweek. Harriet kreeg eveneens de ziekte in hevigen graad, doch herstelde.

Zij had een gelukkig kinderleven. Zij volgde haar broers op hun excursies door de bosschen, ging met hen visschen, of zat rustig in haar vaders studeerkamer, bezocht als vlijtige leerling de school, en toen zij elf jaar oud was, zeide haar broeder Edward van haar:

- Harriet leest alles, wat los en vast is; ook is ze zeer bedreven in handwerken.

Toen was zij echter niet meer het jongste dochtertje der familie; in 1822 had zij een zusje, Isabella, gekregen, en Harriet nam vrijwillig vele zorgen voor haar op zich, wat veel tot haar eigen opvoedkundige vorming bijdroeg.

Harriet hield zeer veel van opstellen maken, en op haar twaalfde jaar viel haar de eer te beurt, dat een opstel van haar, als het beste, werd voorgelezen op een school-uitvoering, voor een talrijk publiek.

- O, hoe goed herinner ik me alles van die voor mij zoo hoogst belangrijke gebeurtenis, vertelt zijzelve. De zaal was boordevol met alle voorname persoonlijkheden van Litchfield. Toen mijn opstel werd voorgelezen, merkte ik, hoe vader's gezicht begon te glanzen, en hoe hij goedkeurend met het hoofd knikte. Dit was het meest trotsche oogenblik van mijn leven.

Dat opstel is zorgvuldig bewaard geworden, en op de vergeelde bladzijden is het kinderhandje nog duidelijk leesbaar. Het onderwerp was stellig wel heel ernstig en veelomvattend voor een kind van 12 jaar:

Can the immortality of the soul be proved by the light of nature?

Wat de kleine Harriet ervan terecht bracht, is even verwonderlijk als bewonderenswaardig. Het is veel te lang om hier te worden overgenomen, maar zij redeneert zoo schrander en argumenteert zoo verstandig, zij maakt haar zinnen zoo goed af, en schijnt zoo diep over haar onderwerp te hebben nagedacht, dat men, haar lezende,

de schrijfster bepaald voor een tien jaar ouder houden zou. Haar conclusie is natuurlijk, dat men in de Evangeliën het antwoord vindt op deze vraag.

Met een ongelooflijken ernst begint zij aldus:

- Zeer juist zijn de philosophen van alle eeuwen het erover eens, dat ‘the proper study of mankind is man’, en de natuur van den mensch, en de physieke, zoowel als geestelijke samenstelling ervan, is het onderwerp geweest van het diepst gaande en meest critische onderzoek.

.....De vragen: wat wordt er van de ziel na den dood? wordt zij algeheel vernietigd? of, zoo niet, waar blijft zij? zijn van een soort, die verzekerd kan zijn van de meest universeele aandacht.

.....Het eerste argument voor de onsterfelijkheid der ziel, dat wordt aangevoerd, is steeds: de ziel is niet deelbaar, alzoo onstoffelijk en dus onvergankelijk. Evenwel, dit is een bewijs uit het ongerijmde. En de wensch is hier de vader der overtuiging. Ik voor mij zou liever willen aanvoeren, hoe het hoogst onwaarschijnlijk is, dat de Schepper, die wijsheid, goedheid en liefde is, een mensch zou hebben gevormd *with such vast capacities and boundless desires, and would have given him no opportunity for exercising them.*

Redeneert zij niet aardig, het jonge denkhoofdje? En dat gaat nog zoo voort, ettelijke bladzijden lang, tot zij aan de bovengenoemde slotsom komt.

Spoedig na het schrijven van dit merkwaardig product, werd Harriet's kinderleven te Litchfield beëindigd. Zij werd naar Hartford op kostschool gezonden, die door haar zuster Catherine aldaar was opgericht.

(Wordt vervolgd)

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Verbetering.

Bladz. 54, 5e regel van onderen (vorige afl.) staat:
de macht'ge bergen op de toppen hoog,
moet zijn:
de macht'ge bergen met de toppen hoog,

Belangrijke mededeeling

Den 25sten October a.s. hoopt onze even beroemde als geliefde dichteres Hélène Swarth haar 70sten verjaardag te herdenken.

In de overweging, dat Hélène Swarth, door het voorbeeld van haar werk, in zoo belangrijke mate heeft bijgedragen tot de vernieuwing onzer poëzie, en dat Zij in ons land de eerste vrouw is geweest, die haar diep-innerlijkste gedachten en gevoelens in haar kunst heeft durven en kunnen uiten, acht de Redactie van *De Nieuwe Gids*, die onmiddellijk de begaafdheid dezer dichteres ontdekte en reeds in haar tweede aflevering (December 1885) verzen van Haar plaatste, en sedert vele jaren Haar geregelde medewerking geniet, het een eer en een genoegen, het a.s. October-nummer eenigszins ‘in het teeken van Hélène Swarth’ te doen staan.

Een portret van de Jubilaresse door Rosa Spanjaard zal de aflevering verluchten, terwijl de allereerste recensies van Lodewijk van Deyssel en Willem Kloos over Haar zullen worden herdrukt, terwijl ook verschillende andere literatoren blijk zullen geven van hunne bewondering en genegenheid voor onze groote nationale dichteres Hélène Swarth.

Belangstellenden in deze hulde-aflevering kunnen haar nu reeds bij den boekhandel of bij den uitgever (Luctor et Emergo, Amalia van Solmsstraat, 's-Gravenhage) in bestelling opgeven. De prijs is dezelfde als voor alle afl. van dezen jaargang.

Makkerschap door H. Laman Trip-de Beaufort.

De nachtwacht in Andermatt doet welhaast zijn laatste ronde, wij hooren hem ergens in een zijstraatje zijn zegenspreuk en waarschuwing, die hij elken nacht te roepen heeft, ‘uithalen’: ‘dasz euch Gott und Maria wohl b'huet.....’ Wij gedrieën bewegen ons in langzamen glijloop op ski's het dorp uit in de richting van Hospenthal. Xaver, onze beproefde gids en vriend, gaat als gewoonlijk voorop, dan volg ik, daarna mijn tochtgenoote.

Het beginnen van een grooten tocht doet altijd peinzen. Men moge nog zoo zorgzaam alle voorbereiding hebben gedaan, nog zoo volledig zijn afgericht naar lichaam en geest, er kunnen zich onderweg altijd ongunstige verrassingen voordoen en nooit kan men met zekerheid weten, of de natuur aan het einde nog vriend of wel vijand zal zijn. Mij komen de woorden te binnen van den gezagvoerder van ons schip, dat ons op een wolkenloozen ochtend, nu zoowat een jaar geleden de Golf van Napels binnenbracht: ‘Het goeie weer moeten wij altijd beschouwen als een vrouw, die eens een geschiedenis heeft gehad: al houdt ze zich nog zoo goed, de kunsten kunnen altijd terugkomen.’

De nachthemel trilt en beeft van stergeflonker; venijnig is de kou; voorzichtig houd ik den mond toe, maar de ijzige luchtstroom prikt nochtans den neus en bijt op de gezichtshuid; de wollen muts trek ik nog lager over de ooren. Het is overigens een verheugend gevoel er zoo warmpjes in te zitten en de kou te kunnen trotseeren; trouwens, straks als het lichaam in beweging is geweest, zal het bloed wel warm worden en nog later, tegen middaghoogte, als we aan het stijgen zullen komen, dan zal de goede zon boven ons bakken en stoven; dan zullen we in het hart van den winter, op de hooge hoogten zomeren als aardbeien in een Augustuswarmte.

De sneeuw is poederdroog en als het skihout er overheen schuift, hoor ik zachte geluiden, als boog men droog leder. Zoo lichtloos,

zoo mat is nu het wit van de sneeuw; meer blank, dan wel wit; enkel het maanlicht doet hier en daar een plek zilverig glanzen.

Ik voel mij blij en dankbaar weer eens een nacht buiten, geheel buiten te zijn, den nacht te hooren, den nacht te zien, den nacht te voelen..... De geluiden der stilte, de tinten onder het nauwelijks weggestorven licht, de natuurlijke eenzaamheid dezer rust, want niets menschelijks stoort haar; ken ik ze nog? Het is alweer maanden geleden, dat we 's nachts op pad gingen, toen was het een lauwwarme Julinacht en al om vier uur vingen de blauwe klokken der gentianen de eerste lichtstralen op.

Bij Hospenthal, een verlaten huizennest, slaan we links af, de Gotthardstrasse op. Er is geen voldoende wegruimte om naast elkaar te gaan, de wind, die door alle pasengten zoo graag zuigt en trekt, heeft de sneeuw hier bij elke bocht opnieuw opgezwiept en in grillige hoogten en laagten opgehoopt. Soms is het gansche wegbed geheel glooiïng en moeten we de ski's om houvast te hebben, kanten, als waren we op een berghelling. De bochten volgen de een na de andere, want de weg heeft dezelfde slingeringen als de Gotthardreuss, die dan links, dan rechts, doch meestal links van ons in de diepte star bevroren ligt. Aan beide zijden verheffen zich de zwaar besneeuwde rotswanden van het Gotthardmassief. Xaver, gids in merg-en-bloed, is een toppenliefhebber, het zig-zag afloopen van een pas benoemt hij graag met een eigen woord: ringelrupsen.

En zoo ringelrupsen we dan voort, enkele uren lang, bocht na bocht, brug na brug.

Als voorspel voor de Lucendro-bestijging, een der hoogste toppen van het Gotthardmassief, is deze eentonigheid weldoend. Niets leidt af en telkens vlieden de gedachten naar het doel: den Lucendrotop.

We kunnen hem niet beklimmen vanuit het Gotthardhospiz, zooals veelal vóór 1914 gedaan werd. Sinds den wereldoorlog is het hospiz nog gesloten, doch we berekenen een vier uur Gotthardstrasse en een drie tot vier uur stijgen, daarna afdaling naar Realp, het gehucht, waar Goethe eenmaal in het klooster bij de Capucijners overnachtte.

Dezelfde weg, dien wij nu gaan is in de voorbij gegane eeuwen door duizenden en duizenden pelgrims en voetgangers betreden; dit besef geeft een dolende vlucht aan den gang mijner gedachten; 's winters was deze Gotthardstrasse een hachelijke onderneming voor

den voetganger; dengeen, die niet beschikte over stalen krachten en ruimen leeftocht had kans door koude bevangen te worden en aan den wegkant in mekaar te zakken..... Lag de kapel der dooden naast het kloosterhospiz niet in de koude maanden vol met onbekende reizigers, ter herkenning daar neergelegd? De vorst hield de lichamen tot het voorjaar ongeschonden, eerst dan konden de monniken de dooden aan de aarde toevertrouwen..... 's Zomers joegen reiskarossen, een span met nog drie paarden voor de twee, van Andermatt naar Airolo en weer terug. Ik herinner mij eens gelezen te hebben, dat de estafettenpost van Zürich naar Milaan, natuurlijk te paard, Zaterdagavond uit Zürich ging en wis en zeker Woensdagmorgen in Milaan aankwam. Evenwel speelde zich hier somtijds ergers af. Tallooze malen werd ook op dezen grond oorlog gevoerd, maar temidden van een schoon landschap wil het mij nooit en ook nu niet goed afgaan terug te beelden, hoe de menschenkinderen hun zinnen en krachten samenspanden om elkaar te vernietigen. Op een bergtocht als wij heden maken, zijn alle krachten gericht op genot en zelfbehoud, eigen en dat van anderen. Het spel van oorlog komt mij, meer dan ooit, als een verwarring en verbijstering voor van het meest kostbare gedeelte der menschelijke intelligentie: het gezond verstand; zelfs hier kan ik Leonidas en de zijnen slechts bewonderen, maar niet beminnen. Met meer gemak kan ik mij terugdroomen de geestesgesteldheid van den voetganger, voortbewogen door dezen, of genen hartewensch en dan in staat om elke moeite, elke ontbering te dragen en vertrouwend op de kracht van eigen voeten en de bescherming der Heiligen, wandelend over bergen en door dalen, van land naar land.....

We houden halt in een der laatste behuizingen vóór het hospiz, een verlaten herberg, nu gesloten. Maar Xaver heeft vanuit Andermatt den sleutel meegenomen, en na heftig wringen van het verroeste slot en een fikschen kniestoot heeft hij de deur met een krak geopend. Elk eet wat hij eten wil uit zijn eigen rücksack, waar het rantsoen in zit. Daartoe behooren drie sinaasappels; o, zeker, ik denk er niet over om nu reeds de droge keel ermee te begieten, maar ik moet ze even zien en pak ze uit en stel me het eetgenoegen van dezen middag voor. In tijden van voedseltekort liet Shackleton op zijn Zuidpoolexpeditie uit een kookboek voor-

lezen. Dit was zeker geen bittere spot, want zelf heb ik menigmaal ondervonden, dat de voorstelling van een genot reeds een bevrediging geeft, en dat de echte ontbering begint, niet wanneer er nooddruft is, maar wanneer het vermogen om de bevrediging voor te stellen, ophoudt.

Xaver eet niet dadelijk, maar doet onderzoekingstochten in zijn zwaar bepakte rücksack. Ik ken die bewegingen van hem: een wol kleedingstuk haalt hij er uit en vouwt het nog netter, nog opeengedrongener op en belegt er weer zorgvuldig den binnenkant van zijn rücksack mee, dan kijkt hij of alle instrumenten aanwezig zijn, tuurt even op het kompas, haalt de aneroïde uit het versleten foudraal, beziet spijkers en metaal om een mogelijk gebroken ski te herstellen, tenslotte vouwt hij de kaart van het Gotthard-gebied uit en blijft in gedachten verzonken er op turen. Telkenmale, vooral wanneer wij een tocht in vreemd gebied maken, treft mij de uitvoerige, de nauwgezette voorbereiding van Xaver. De kaart heeft hij zóó in zijn kop geheid, dat samen met zijn alziende speurdersoogen, die altijd weer iets onder het loopen ontdekken, hij ook op vreemd grondgebied de gastheerlijke plichten waarneemt, zijn toeristen den weg wijst en hen zich thuis doet voelen; de voorbereiding is nochtans niet 't overwegende bij hem, zijn begrijpen van een vreemde streek wortelt ten slotte meer in een ingeschapen aanleg; welhaast, zooals het richting vinden van de zwaluw, die weifelloos, zelfs in nachtdonker, vliegt van Spitsbergen tot diep in Afrika.

Wij hooren stemmen. Door de deuropening kijkt het appelbollige gezicht van een zekeren Herr Doktor, kortgeleden in ons hotel beland, een wat opdringerig heerschap in het bezit van een stem, die iedereen, graag of niet, hooren móét; een wat opgewonden toerist, die de onverteerbare mededeelzaamheid heeft om elkeen, dien hij ontmoet, kond te doen van zijn laatsten, natuurlijk ijselijk belangwekkenden tocht. Achter hem komen twee jonge lieden, nog slechts twee dagen in Andermatt en in ons hotel. Naar onze eerste indrukken zijn ze tamelijk onervaren op het gebied van sneeuw- en skitochten eenerzijds en anderzijds niet weinig onder den indruk van Herr Doktors epische verhalen. Den oudsten jongen man schat ik een jaar of acht en twintig, hij is fijn van leden en heeft een bleeke, niet verweerde huid. Met eenige verbazing vermoed ik derhalve, dat hij weinig training achter zich heeft, ook zijn

ski-uitrusting, vlekkeloos en glimmend, schijnt zoo van den winkel te komen; de jongste toerist is een jongen van een jaar of achttien, stevig gebouwd, hij is een tikje druk, en ik denk aan Xaver's opmerking, wanneer een zijner toeristen vooral aan het begin van een tocht te praatlustig is: Babbelen geeft lucht in de maag, lucht honger, dus liever mond toe.

'Ook naar de Lucendro?', roept Herr Doktor met een zekere fierheid naar ons toe.

Wij knikken alle drie, maar schrikkelijk zwakjes.

'Hoe lang reken je van hier tot den top?' De vraag is tot Xaver gericht en in de stem klinkt dat zekere gebiedende geluid, dat de broodgever pleegt te hebben, wanneer hij zich richt tot zijn ondergeschikte.

Xaver kijkt hem aan. Ik heb moeite niet te schaterlachen om dien éénen oogopslag. Wantrouwen, minachting, voornaam meerderheidsgevoel en dan tegelijk humaan medelijden, dat alles en dan nog veel meer ligt in dien korten blik van Xaver's onverschrokken oogen, rustend op den rozigen Sanchokop van Herr Doktor.

'Ruim gerekend acht ik het mogelijk 't in vijf uur te doen,' antwoordt Herr Doktor, na Xaver's zwijgen, zichzelf.

'Het best is, dat u maar eens op het horloge kijkt, hoelang u erover doet,' begint Xaver langzaam, terwijl hij telkens nog op de kaart kijkt, als nam dit antwoord hem ternauwernood in beslag. 'Maar mijn meening is, Herr Doktor, dat u nu met dezen ochtendtippel maar tevreden moest zijn en naar Andermatt terug moest keeren. Niet iedereen in Andermatt.....,' Xaver richt zich tot de wat verbaasde jongelingen, 'niet iedereen in Andermatt heeft zoo een frisschen nacht gehad. Ik zou rustigjes terug keeren.'

'Waarom?' Herr Doktor is merkbaar verstoord en misschien ook iets gebelgd. Xaver evenwel geeft geen naderen uitleg en buigt zich over de kaart. We praten nog een beetje over onbelangrijkheden, het gesprek vlot niet al te best. Herr Doktor vraagt aan mij, hoe wij den terugweg nemen willen en zegt, dat hij en de zijnen ook over de Realpzijde denken af te dalen.

Het gezelschap, alhoewel het later dan wij uit Andermatt is vertrokken, heeft weinig geduld om lang te marren, het breekt na haastig gedronken en wat gegeten te hebben, weer op. Nauwelijks zijn ze weg, of Xaver zegt, met den duim hen nawijzend: 'Als die tegenslag krijgen, dan gaat het er op of er onder, want in de bergen

zijn ze net zoo thuis, als..... als de huishoudster van onzen pastoor. Maar mij krijgen ze niet als gids, ook al bieden ze me duizend franken aan. Ze zijn eigenwijs; dat soort van menschen denkt alles te kunnen, met geld alles te krijgen, maar bij ons in de bergen is dat anders.....'

We zijn het Lucendromeer al overgestoken, dat zich onbeweeglijk voor ons uitstrekt, zwaar bedekt door ijs en sneeuw, als we de drie mannen weer ontmoeten, en, dit tot onze verwondering, ze dus hebben ingehaald. Het zeehondenvel aan de ski van den oudsten jongeling zit niet stevig bevestigd. Hij sukkelt en haspelt ermee, de touwen zijn losgesprongen, niemand weet hoe ze te bevestigen. Zwijgend neem Xaver de ski, bindt de huid vast. De jongere, warm en hijgend, vraagt, waarschijnlijk in een zeker wantrouwen tegenover Herr Doktor, of zij ons spoor mogen volgen. Hij vraagt het aarzelend en hoffelijk, terwijl beiden ons vragend aankijken, of we wel instemmen.

'Samen uit, samen thuis,' antwoordt Xaver hun bits en hard. 'U hebt Herr Doktor te volgen, die zoekt zijn eigen weg. Mij zou hij zeker niet volgen.'

Hun leider zien we een eind verder in een ras tempo aan het klimmen. De jongelingen kijken bedremmeld; de jongste, die ook de heftigste schijnt, geeft een driftigen schouderruk.

'Tot ziens, mijne heeren,' en Xaver keert met opzet zijn spoor van hen af.

Xavers antwoord hindert ons niet weinig. De jongens mogen onervaren zijn, de goede wil is er zeker, en onder slechte leiding op dezen min of meer zwaren tocht zijn ze blootgesteld aan allerlei gevaren.

Xaver is onvermurwbaar en gaat op geen verder gesprek in. De jongste zet stevig den pas er in en tracht klaarblijkelijk hun voorman in te halen. De oudste blijft nog even staan en roept ons toe met een stem, die door onrust zeker hooger klinkt, dan gewoonlijk: 'Wij zijn bereid u alles te betalen wat u wenscht, Herr Führer.'

'Om de dubbeltjes gaat 't 'm niet,' bromt Xaver. 'Mijn raad is, dat u naar Andermatt terugkeert, maar als u allemaal verdomd eigenwijs bent.....', de zin eindigt met een handbeweging, en

het prevelen van enkele gekruide knoopen. We gaan uiteen, na elkaar goede rust op den Lucendrotop te hebben toegewenscht.

Onder het volgend stijgen overleg ik, waarom ditmaal Xaver zoo ruw en afwerend geweest is, een gevoel van onbehagen niet alleen, maar van beschaming geeft het mij. Indien deze weigering ernstige gevolgen zou kunnen hebben voor deze jonge menschen? Xavers hulpvaardigheid op tochten grenst steeds aan het onbegrijpelijke, hij is onze jarenlange beproefde vriend, een zoo harde afblafferij van ongewenschte tochtgenooten heb ik nog niet meegemaakt. Al ben ik ten slotte niet verantwoordelijk voor zijn antwoord, de beschaming erover laat zich niet onderdrukken. Schaamte over zoo weinig bereidwilligheid, zoo weinig tegemoetkoming, over zoo een tekort aan kameraadschappelijkheid. En is dit laatste niet een van de grondeigenschappen, waarop de samenleving van tochtgenooten berust?

Wij hebben een kleederlaag uitgetrokken en ik voel hoe het lichaam begint te dampen. Ik weet, dat Xaver af en toe met bezorgden blik kijkt naar een enkelen wolkensliert, dun en zoo smalletjes, daarginds in het donkere hemelblauw.

'Sneeuw?'

'Niet onmogelijk,' is het antwoord.

Ondenkbaar lijkt het me. Het straalt warmte en licht. De zon is op volle kracht, de sneeuw blauwt zóó in de oogen, dat de zonnebril niet een halve seconde kan afgezet worden. Het is een gewaarwording, die als een climatologisch wonder aandoet: we zijn hier in het hart van den winter op boomlooze hoogten van sneeuw en ijs, maar de warmte triomfeert. De oogen zien een winterlandschap, grootsch en eenzaam, hoogten na hoogten, top naast top. Zooals oerkrachten in strijd en druk de aarde optastten, persten en vormden. Lagen sneeuw bedekken de hellingen, de bergbeken zijn gestold tot ijzerhard ijs, en nochtans heerscht hier op dit oogenblik een heete zon, die koren zou doen gelen, bijen laten zoemen. Ik weet het, het duurt maar enkele uren gedurende de middaghoogte, maar daarna, straks als het zonnegeweld wegzinkt achter de toppen en het nog even met rood en koperen tinten de westtoppen zal overgieten, dan komt reeds de kou, die stijgt tot den nacht, dan zullen weer beginnen de machten van vorst en verstarring..... dan wordt deze eenzaamheid, die nu lacht in goud en blauw, onherbergzaam en mensch-vernietigend. Onze gestalten

zijn kleine donkere schaduwstippen in het witte sneeuwgeschitter. Het is zulk een fel, kristallijen wit, dat het besef van licht sterker is, dan het besef van kleur..... verblindend wit, blauwend wit, wit-zwart-wit.....

Enkele honderden meters onder den Lucendrotop moeten we zijn. We zitten gehurkt naast elkaar. Xaver heeft een rotsblok gevonden, dat ons eenerzijds beschut tegen de sneeuwbui. ‘Hier gaan we onzen tabernakel bouwen,’ heeft hij opgewekt gezegd. Met skipunten is er een wal gemaakt, verstevigd met ingestoken skistokken; we zitten op onze ski's, de voeten in den rücksack gestoken. Alles wat we aan stof bij ons hebben, en dat is niet veel, wordt aangetrokken; de reepen zeehondenvel der ski's zelfs om de polsen en hals gesnoerd. Toch blijft het snerpend koud om stil te zitten. Een klein rantsoen eten is opgebruikt, het zou niet wijs zijn meer te gebruiken.

Is het een voorbijgaande sneeuwbui, of wordt het een sneeuwstorm? Uitzicht is er niet, de vlokken dwarrelen en vallen, vallen en dwarrelen zonder ophouden, ononderbroken; sneeuwvlokken om ons heen; buiten onze wijkplaats is men onmiddellijk bedekt met een alles bedelvende sneeuw.

We hebben zooeven nog een lange wijle geloopen in de sneeuwbui, maar weldra konden we de oogleden niet meer open houden en de ski's werden zwaar onder de pakken sneeuw, die liggen bleef op de platte latten, ondoenlijk was het ze telkens af te kloppen, bovendien gaf deze beweging krachtverlies en maakte 't voortgaan moeizaam. Sneeuwvlokken, groote, witte pluizen, duizenden en miljoenen boven onze hoofden. Ze vielen zoo vlug, zoo rijkelijk, dat ze de oogleden drukten, in hals en mond kwamen; we móésten een wijkplaats zoeken.

Het gesprek loopt zoo rustigjes. Het is prettig, dat Xaver allerlei vertelt, meestal over de laatste oorlogsjaren. Zoo zachtjes aan verhaalt hij, zonder climax, geregeld door vertellend, zooals het uit 't geheugen opstijgt. Herinnering rijgt zich aan herinnering. We luisteren met graagte. Beide armen heeft hij om zijn opgetrokken knieën gelegd, de onderlip is vooruitgestoken en de oogen zijn gericht op de rücksack, waarin de zwaar gelaarsde voeten zijn gestoken.

‘Heb je al die jaren geloofd, dat Duitschland zich alleen verdedigde?’ vraag ik hem.

‘Na-na,’ hij knikt heftig ontkennend, ‘misschien in den beginne, toen was ik nog 'n melkmuil. Later zag ik eens in onze soldatenkrant vet gedrukt: Duitschland voert geen veroveringsoorlog, maar een verdedigingsoorlog. En daaronder: Manschappen, Verdun is de sleutel van Parijs.’ Een bitterzoet bromlachje volgt deze woorden. ‘Maar de grooten, de hooge oomes, passen wel op..... Toen veldmaarschalk Zoo-en-Zoo de loopgraven zoogenaamd moest bezoeken en gefotografeerd worden aan het front, toen moesten we vijf en veertig kilometer terug loopen om hem te ontmoeten..... van 's nachts elf tot acht uur..... bij ons in de compagnie hadden we ook een mop: een soldaat raakt het verband met front en loopgraven kwijt, hij is aan het dwalen, hij komt in een dorp en iemand snauwt hem toe: ‘Groet je me niet, ik ben Generaal Zoo-en-Zoo, bliksem, zegt de soldaat, ben ik dan al zóóver achter het front geraakt!’

Er is wat wind, en deze jaagt de sneeuw in onze wijkplaats. Xaver gaat met den rug aan de windzijde zitten en vangt de instuivende vlokken op zijn rug; eerst rommelt hij in zijn rücksack, haalt er suikerklontjes uit en droppelt er wat brandewijn op. ‘Offensiefwater is dat, als we aan het front brandewijn kregen, dan wisten we, dat spoedig een aanval gecommandeerd werd.’

Hierop is het stil. We turen naar den vlokkenval. Ik vraag hem of hij hooge rangen behaald heeft.

‘Alle graden, die er te halen vielen heb ik en op de borst alle blikjes, die er te vergeven waren.’

‘Draag je je decoraties nooit?’

‘Na den wapenstilstand aan den eersten den besten straatjongen heb ik ze cadeau gegeven en de geweren, die hebben we in de Donau gegooid, zoo goedgehumeurd waren we, dat we naar huis gingen.....’

Het gesprek raakte nu aan de religieuse gebieden. Xaver, dat wist ik, moest niets hebben van de kerk. Het vorige jaar had hij met een geestelijke den Matterhorn beklommen.

‘Die heeft je toch iets bekeerd?’ vraag ik hem zacht plagend.

‘Bekeerd, het lijkt er niet naar, ik heb hem maar één vraag gedaan en toen zat hij al vast, ik heb hem gezegd: Eerwaarde Heer, we zullen nou eens aannemen, dat alle wilde dieren, bij

Noach in de ark zijn gekomen, maar hoe verklaart u en de kerk, dat ze mekaar niet te lijf gingen en verslonden? Nou, toen heeft hij zoo iets gemompeld van wonderen, maar ik heb hem duidelijk gezegd, dat ik het niet teveel op had met wonderen, want als ik straks het touw aan den pink hield boven de diepte, omdat er wel een wonder zou gebeuren, Zijn Eerwaarde wis en zeker hardstikkendood zou vallen.'

Een rukwind stoot een der stokken in de sneeuwwal omver. We gaan opnieuw graven en sneeuw opstapelen. Het doet de handen bijkans bevriezen, maar het lichaam wordt iets warmer. Het is wel vinnig koud. Iets móét gedaan worden. Anders zou slaap eens de overhand kunnen krijgen. We gaan spelletjes doen. Alles krijgt een beurt, eerst wat-zeg-je-van-m'n-vriend, aan kleurraden zullen we maar niet beginnen, eigenlijk zien we niets dan dwarrelende, witte sneeuwvlokken..... Daarna noemen we beurt om beurt plaatsnamen op, eerst met een a, daarna met een b en zoo het heele alphabet af. Hierop stelt Xaver voor vijf minuten te spelen en vijf minuten gymnastische oefeningen uit te voeren. De bewegingen regelt hij, soms moet de een den ander wrijven, en ik moet zeggen, dat, wanneer het zijn beurt is op mij, en zijn knuisten mij bekloppen en bekneden, ik me gemangeld voel.

Maar koud worden we toch. Er is geen ontkomen, noch ontkennen aan. Volgens het horloge moeten we al twee en een half uur hier gepleisterd hebben. Het sneeuwt nog stijf door. Vlokken..... vlokken..... men zou zeggen dit eindigt nooit..... het valt en valt en valt almaar door. Van waar komen ze? Hoog in de lucht dansen en krioelen en woelen ze zacht en onhoorbaar, langs mekaar heen, steeds maar benedenwaarts..... van hoog naar laag..... het is gevaarlijk er naar te kijken, want de eentonigheid geeft onbedaarlijken lust om het hoofd, even, héél kort neer te leggen en de oogleden te luiken. Als er even een stilte is en we zeker allen bedenken, wat nu te doen, zegt Xaver rustig: 'Wie zijn oogen sluit, krijgt een mep van me, onder tegen z'n kinnebakken, dat is niet levensgevaarlijk, maar ik zal zorgen, dat hij goed aankomt, dus pleizierig is het ook niet.'

We raken weer aan het vertellen. Nu zijn het jeugdherinneringen, elk om beurt, doch de geregelde gymnastische oefeningen onderbreken den gang der gedachten, onbeholpen en stooterig geeft elk een verhaaltje ten gehoore.

Xaver denkt rekensommetjes uit. Het houdt ons voor een half uur bezig. Ik ben uitermate onbedreven in deze kunst, mijn onkunde schijnt de anderen, ik ben er niet weinig blij om, op te winden, er wordt mij van alles uitgelegd. Maar na zekeren tijd is het, of het verstand zich sluit, of er niets ter wereld meer te zeggen valt, niets meer te bedenken, niets en waarlijk niets anders te doen dan het zien vallen van dezen stortvloed van witte vlokken..... vlokken overal, rondom.....

Xaver stelt voor te eten. We stemmen toe. We voelen te goed, dat hij de gezagvoerder is van onzen bodem, zooals het oude scheepsrecht zegt: naast God kapitein van dit schip. We laten hem de verdeeling over. De helft wordt ongeveer opgebruikt; hij zelf rookt slechts een cigaret. En hij rookt haar sierlijk en rustig. We krijgen den raad het eten lang te kauwen, als ware elke hap een pruim tabak. Daarna haalt Xaver enkele lucifers te voorschijn en doet er allerlei kunstjes en handgrepen mee. Hij is uiterst behendig, maar onze monden zijn te stijf om te glimlachen. Daarna gaan we weer gymnastische oefeningen doen. Zoowat een vier uur hebben we op deze wijze doorgebracht, als Xaver ineens luid zegt, terwijl hij met de hand wijst:

'Kijk!'

We zien niets dan vlokken, vallende sneeuwvlokken.

'Daar wordt het licht.' Mijn horloge neem ik in de hand en waarlijk, binnen een kwartier worden de vlokken schaarscher.

Na eenigen tijd dwaalt nog een enkele, kleine sneeuwpluis door de lucht, het sneeuwen heeft waarachtig opgehouden.

Huilen van geluk? Denken wat er van ons gekomen zou zijn, wanneer de sneeuwstorm een etmaal had geduurd? We hebben geen tijd te denken, dan over dat wat in de volgende minuut gebeuren moet. We breken op en Xaver raadt aan, den top natuurlijk latende liggen, zoo spoedig mogelijk den terugweg naar Realp te zoeken. Dit blijft een zware tocht, want het spoor leggen in versch gevallen sneeuw is moeizaam en geeft slechts mogelijkheid tot traag vooruitkomen. Doch over de moeilijkheid spreekt geen van ons. Ze is immers onvermijdelijk. We loopen in zwaren glijloop achter Xaver aan, helling na helling vele uren lang. Een enkele maal draait hij zich om, en zegt bedaard knikkend:

'Een mensch kan veel, wanneer hij *wil.* Nu ziet u beiden, hoe u uw lichaam de vorige weken getraind hebt. Dit doen geen

stadsbeenen.’ En voort gaat hij, de lange skihouten drukkend tegen en in de sneeuwdikte.

Als het te donkeren begint, steekt Xaver van tijd tot tijd een lucifer aan om de kaart te belichten. De maan staat al als een zilversikkel tegen den nog zwaar bewolkten avondhemel, als we eindelijk de kerkspits van Realp in het dal zien.

In Andermatt moet alweer de nachtwacht aan zijn ronde toe zijn, want het is na tienen, als we het verlaten dorpsstraatje binnen strompelen.

Te moe om te eten, te moe om te spreken. We drinken eerst warme thee met een slok brandewijn erin. Eerst een kop, dan kunnen we niet ophouden meer te drinken en we slokken den eenen na den anderen kop binnen.

Ik kan niet zeggen, welke vreemde gevoelens, welke waanvoorstellingen door me heen dolen en dansen. Het lijkt me, dat we honderd jaar geleefd hebben en dan in een andere, verre wereld, plotseling zijn we weer terug op deze aarde, op dit plekje, een gelagkamer met houten bruine stoelen. We zijn niet ouder geworden, neen, jonger en hebben de kracht van jonge Goden en toch, ik voel het duidelijk, mij valt het hoofd op de schouders, zoo zwaar is het. Voeten, handen en hoofd zwaar als steenen, die in het water plompen.

Xaver legt warme kruiken in onze bedden, droogt de kleeren, kijkt het skigerei na..... en dan zie ik, dat hij zich weer aankleedt.

‘Nu is mijn taak hier afgedaan. Ik heb u beiden er kunnen doorsleepen, omdat ik u, nu ja, wat zal ik zeggen,..... omdat ik uw krachten kende. Om u moest ik de anderen in den steek laten, jammer, dat we den top niet gehaald hebben, dat is voor een volgend maal. Dit telt niet zoo heelemaal mee..... Nu zal ik eens zien, wat er van de andere drie geworden is. Het zal wel een reddingsbrigade worden. Wel te rusten.....’

Twee dagen later te Andermatt rijden, uit de richting Hospenthal ons twee sleden voorbij. Terstond herken ik Xaver, die nauwelijks den hoed tot groet licht. Naast hem zit de jongste der drie toeristen. Met moeite herken ik dit gelaat, vertrokken en zóó beangst. Achter hun slee rijdt een tweede; daarop ligt uitgestrekt iets langs in zakkenlinnen gerold, de vier laarzen, die er uit steken, zijn te herkennen.

Fancy-fair (romanfragmenten) door H.H.J. Maas.

Om zes uur zou Sinterklaas de openingsrede uitspreken, zooals op de aanplakbiljetten door de heele stad stond aangekondigd. En om half zes stroomde het bezoek al druk toe. De stemming beloofde veel succes! De muziek, die met haar zinnen-opwekkende klanken de sfeer doortrilde, vervulde de binnentredenden met vroolijkverlangende verwachting. De reclame had het publiek weten te bereiken in een veel te raden gevende omhulling van wat voor iedereen een verrassing moest blijven tot na de opening. En bijzonder handig had de club dit nu eens aangepakt. *'Sinterklaas voor de arme kinderen!',* zooals de reuzenletters van de aanplakbiljetten het door de straten en over de pleinen schreeuwden, dat moest toch zoowel de afgunst als de kwezeligheid verzoenen? Bespottelijk en vervelend was het wel, dat men in zoo'n kleine stad met dergelijke flauwiteiten rekening moest houden, als men zich amuseeren wilde! Maar na die herrie, eerst over het zwemmen in de vennen, omdat het boschje langs het water voor 'kleedkamer' diende en dames en heeren onder elkaar zwommen, - en toen dat geklets een beetje begon te bedaren, weer over het laatste bal-costumé, waar een groep, die een voetbalelftal had voorgesteld, de dames met korte kousjes, bloote knieën en heel kort jurkje, zoo echt leuk, pikant-dol had gedaan, - 't zou ook wat, alsof na den oorlog de groote Duitsche plaatsen nog niet heel wat anders te zien gaven! - was men wel gedwongen er zich een beetje naar te richten. Want de eigenaar van de bosschen had tengevolge van den aandrang op hem in September den toegang tot zijn vennen

verboden - gelukkig wel pas, toen het zwemseizoen voor dit jaar tóch op een eind liep, en den volgenden zomer zou men wel weer zien! - en de eigenaar van de balzaal ondervond ook al den druk van de moeilijkheden, omdat hij zijn lokalen beschikbaar had gesteld voor dergelijke tooneelen van ‘bandelooze uitspattingen’, zooals na dat bal werd geroepen en geschreven! Dat was nu het gevolg, als men op ‘den minderen man’ moest letten; amuseerden de betere standen in vroegere tijden zich anders?... En men hoefde heusch niet te beweren, dat men zich daar tóch niets van aantrok, van al die praatjes en zoo, want daar stond de waarheid tegenover, dat men wel in veertien dagen tijds geen ècht-fijne fuif meer had gehad!.... Saaie boel zoo, het leven!.... Gelukkig, dat de club dit middeltje had gevonden!.... Met dat weldadige doel, dán kon toch niemand er iets in zien!.... En natuurlijk, na afloop om twaalf uur, een gezellig onder-ons van de leden met enkele geïntroduceerden, als het heel leuke lui waren; dát kwam hun eerlijk toe!....

De club had de groote zaal verdeeld in twee helften, door gordijnen van elkaar gescheiden, en het tooneel achter het neergelatengordijn was de goedgevulde likeur- en wijnkelder.

Even na zes uur verscheen Sinterklaas met Zwarten Piet in de volgepropte voorhelft. De stroom van bezoek dreigde blijkens het contact tusschen het luidruchtigend gebabbel binnen en buiten nog geen moment te verbreken. Vooral dat aanhoudend auto's bleven aansuizen, beloofde de club veel voor het verloop van den avond en voor de leden zelf. Kans op fijn gezelschap!....

De verschijning van Sinterklaas boeide de algemeene aandacht door een kleinigheid: een groen klimopblad bedekte den mond van zijn masker. Wat bedoelde hij dáár nu mee?.... En wie mocht hij zijn?....

Zwarte Piet zong een geestig introductieliedje: van belooning voor allen, die zouden helpen den avond te doen slagen door koop en door spirit, waarbij de linkerhand niet weten mocht, wat de rechter wenschte te doen; en van gerechte straf voor hen, die waren gekomen met de booze bedoelingen van dwarskijkers en droogpruimers en met gesloten of leege portemonnaie! Iedereen begreep

de toespelingen op de plaatselijke situatie onder de snaaksche zetten, die uiterlijk slechts spraken van de weldadigheid voor het arme kind, en de quasi-onschuld in de formuleeringen van den droog-komiek zonder eenige nuanceering bleven bewaren. En terwijl over en weer blikken elkaar verstandhoudend toelonkten, knipoogjes en knikjes elkander ontmoetten. klaterde hier het gelach op als een straal uit een plotseling opengedraaide fontein, proestte men het daar uit achter de pogingen om het decorum nog wat te bewaren, en knetterden de uitroepen ginds lawaaiend Sinterklaas en Zwarten Piet toe als betuigingen van volkomen-begrijpen en van instemming zonder de minste reserve. Het bleek duidelijk, dat de stemming geladen was met hoogspanning.

Toen kwam Sinterklaas zelf aan de beurt na waardig gebaar van buiging en van plechtig heffen zijner hand, met een woord, waardoor het raadsel spoedig werd opgelost:

- ‘Buenos dias!..... Toen ik uit Spanje hierheen vertrok, waarschuwden mijn oude vrienden uit Alva's jaren mij, dat ik slechts wezens uit den óverouden tijd hier zou vinden, bedekt met lange haren en dikke vachten, en maar héél eventjes gelijkend op menschen van de nieuwe eeuw. Zij verzekerden mij, dat de kikkertjes zelfs in dit land, vóór ze gaan zwemmen, nog een ossenhuid aandoen. De bevolking zou een modernen Sinterklaas zeer zeker aanvallen en hem misschien onmiddellijk uit haar midden verbannen, wegschoppen als een armen voetbal! En hoe kan een moderne Sinterklaas nu anders spreken dan met een modernen mond?.... Maar wàt hebben mijn vrienden zich vergist! Ik zie om mij heen niets anders dan schoone dames, die met haar bekoorlijkheden bereid zijn het leven zoet te maken, bloemen voor het oog, die de hoop zijn van het geluk voor het hart, - en uitsluitend galante heeren, die branden van ongeduld om hun volle beurzen uit te storten als een kleine vergelding van de rozen, op hun pad gestrooid! Schoone dames en galante heeren, ik dank u uit de volte van mijn groot Sinterklaas-hart, dat onstuimig klopt voor velen, voor de verzekering, die in uw toejuiching van mijn trouwen dienaar ligt ingesloten, en dus..... neem ik het blad ván mijn mond om u verder toe te spreken!....’

Een lachgebulder daverde plotseling op. De heele zaal leek één massaal geklap en geschreeuw.

Natuurlijk moest dat weer een dolle streek van Gerard van der Laden zijn, achter de verdraaide stem uit die rijzige figuur. Eenig, zooals hij alleen dat kon! En honderd tintelende vrouwenoogen hechtten zich vast aan de breed ommantelde en hoog bemijterde gestalte, terwijl de spanning de lichamen doortrantelde.

En nu kletterden de grappige slagen over de hoofden heen, de een na den ander, als een overbruising met over elkaar heenrollende klanken vol pikanterie, als de meest onverwachte prikkelingen van den lachlust en aanzweepingen tot zich zonder inhouding overgeven aan een avond van gulheid: voor anderen!.... maar niet minder voor zichzelf. Want, ordonneerde Sinterklaas tenslotte met plechtige stem en wijs-doend gebaar: ‘La charité bien ordonnée commence toujours par soi-même!....’

De goede stemming was als erin geslágen. Een gejoel van gepraat en gelach, van gilletjes en uitroepkreetjes. van geschuif en gestoei, bleef als een tastbare stof de voorhelft van de zaal vullen, nadat Sinterklaas en Zwarte Piet achter de gordijnplooiing waren weggegleden. En nog slechts weinige minuten gingen voorbij, of drie zware gonggalmen botsten tegen het stemmengeroes aan, en een enkele ruk met ringengeknars over koperen stang scheurde het gordijn in tweeën, zoodat een roode vloeiing van schijnselgloed uit omhulde lampen uitstroomde, en verraste kreetjes stolden op even geopende lippen-van-verlangen, terwijl bewonderende en begeerende oogen staarden in het vaag-weelderige van een sprookjespaleis uit een verre tooverwereld van onafgebroken genieten....

En een mengeling van zangstemmen, van alle verkoopsters en alle verkoopers tegelijk, die elk in eigen tentje hun schatten aanboden op één teeken als een volmaakt geoefend koor, op een zacht zwevende en licht aanzwellende melodie, noodigde allen uit binnen te treden in de rose wazige schemering, die alle omtrekken verdoezelde, zoodat men op eenigen afstand den indruk kreeg slechts schaduwen te zien zweven in een vloeistof....

Er was een verkoopstertje in een snoezig tentje, met kant omhangen, gekleed in pikante nabootsing van conditorei-bediende

in een gewaad zoo broos als fijne gebakjes, met een tablet vol bonbons vóór zich.

Een andere, wier kort zwart japonnetje in de getemperde schijnselwazing aandeed als een donkere streep over helwit, wuifde met dunne kleurige pochetjes.

Een bedelmeisje, imiteerend de armoede van onvoldoende lijfsbedekking in de felle kou, deed met een dun beverig stemmetje: ‘Een doosje lucifers, lief meneertje, ik heb 't zoo koud, en moeder slaat mij, als ik geen centen meebreng!’ En zij wees met een handgebaar op een blauwe plek in haar laag décolleté....

Een vierde had van haar tentje een poppenwinkeltje gemaakt; zij-zelf stelde een elf-twaalfjarig meisje voor, met héél kort kleedje brutaal om haar vol-ontwikkeld lichaam, en van den bovenrand van haar tentje bengelde het opschrift omlaag: ‘Zoo alleen!’ Dan wierp zij als smachtende blikken van verveling naar vriendinnetjes rond en zong op een kinderlijken onwetendheids-toon:

> ‘Bitte, bitte, noch einmal,
> Spiele, spiele du mit mir,
> Küsse, Küsse ohne Zahl
> Gebe gerne ich dafür!....’

En de ‘vriendinnetjes’ liepen knikkend en lachend voorbij, om de ‘vriendjes’ de volle kans te laten zich tegen hooge prijzen van poppetjes te voorzien en de verkoopster meteen een beetje te troosten in haar eenzaamheid.

Een groot aantal tafeltjes stonden als toevallig ergens neergewaaid, maar in beschermende veiligheid in hoekjes achter tenten, en bij elk twee rieten fauteuiltjes met weeke kussens. Wie lust gevoelden zich daar neer te zetten, vonden de gelegenheid tot hun bestellingen aan het tentje van den wijn- en likeurhandelaar. Het voorschrift luidde, dat iedereen het gewenschte zelf meenam. Daardoor was het bezwaar van rondloopende bediening weggenomen. Want niemand kon nou eenmaal zijn oogen in zijn zak steken!....

Een verkooper met roode lippen om witte tanden in een zwart negergezicht krijschte, dat zijn ‘negerzoentjes’ smolten op de tong, terwijl hij zijn groote schaal met taartjes balanceerde op den gestrekten arm.

Gerard van der Laden stond in zijn tentje voor een tafeltje, dat beladen was met goedkoope blikken treintjes met toebehoor, als seinpaaltjes, stationnetjes, wachthuisjes, signaalfluitjes en barrièretjes. Aan een kant had hij een weg van rails uitgelegd, waarover hij een locomotiefje liet rondcirkelen. Hij was gekleed in de uniform van een spoorwegconducteur, en bewonderende oogen schitterden in uitdagende lonking zijn knapheid toe, wier licht-spottende blasé-trek van zich onweerstaanbaar charmeurvoelen en van onvatbaarheid voor elke bekoring behalve de allerpikantste, iedereen scheen te fascineeren, of gleden verlangend uit de houding van schijnbare onverschilligheid naar hem over....

En Tilly van Lier had haar plaats gekozen aan den ingang van den hoek, waar een dansvloer was gelegd binnen een hekje van dikke koorden. De ingang werd gevormd door een boog met een bordje: ‘Toegang zonder chrysantemum verboden’. Zij, als schamel bloemenmeisje, bood de keuze uit haar voorraad aan met een weeklagerig zanggeluid:

> ‘Bloemen.... bloemen!....
> Kijk naar mijn schat!
> Zoo'n heerlijke bloemen
> Heeft geen mensch in de stad!....’

Terwijl zij nu en dan haar gezicht in de kleuren drukte, alsof het haar smartte daarvan te moeten scheiden. De bitterheid van haar levenslot als ‘verlatene’ dwong haar echter daartoe, omdat zij nu eenmaal zelf ‘de geplukte bloem’ was, zooals de lompenomhulling van haar schoongevormd lichaam tot iederen voorbijganger moest smeeken met de stem van de ellende; want tot aan het uiterste randje van de gewaagdheid bestond haar costuum uit enkele lapjes van verschillende kleuren, slechts met de hoekjes aan elkaar bevestigd rondom opengelaten vakjes, waar vleeschkleurig gazig ondergoed gedurfd doorheen blonk. De koopers boden haar lachend en quasi-medelijdend bij de betaling van de entrée-bloemen hun troostmiddelen aan, die zij dan afweerde met flirtend gelispel, terwijl het wit van haar groote oogen opwaarts draaide:

- ‘O, de wereld is zoo hard en wreed voor de verstootene!....’

Zij speelde met romantische perfectie de rol van de gefantaiseerde ‘verleide onschuld’ uit de boekjes, die na door haar

schoonheid ten val gebracht te zijn, aan het leven van de schande wordt prijs gegeven!....

Zij en Gerard van der Laden waren de dolsten van de club. Zij, met haar interessante schoonheid, haar bleek gelaat en zwarte haren, haar Grieksch profiel en haar groote, diepe oogen. die zoo eigenaardig glansden, haar mooi gevormd slank figuur en haar notabelen stand, had net als alle H.B.S.-meisjes van haar veertiende, vijftiende jaar af haar rijen van eugdamouretjes gehad, wandelingen en fietstochtjes de bosschen in, na afloop van de lessen, zooals allen van allen wisten. Maar Tilly was altijd de meest bevoorkeurde geweest, en toen zij zeventien was, had het tusschen haar en Gerard van der Laden langer geduurd dan gewoonlijk, terwijl jaloersche venijnigheden van meisjes uit den middenstand haar tot mikpunt kozen van kwaadsprekerij. Sommigen beweerden, dat zij nóg dol op hem was, terwijl hij genoeg van haar scheen te hebben. In de club heerschten echter noch afgunst noch kwalijknemerij. Men keek er elkaar nooit op iets aan, en wie het meest bijdroeg tot de kansen op de fijnst-prikkelende genietingen, vond de hoogste waardeering onder elkander.

Het geheel van de fancy-fair was een geraffineerd ineengezet product van een tot het hoogtepunt aangehitte fantasie, waarbij een berekenend verstand verfijnd de enscèneering toch zóó had weten te voltooien, dat tenminste de uiterste grens van het uiterlijk fatsoen voor oningewijden nergens werd overschreden, tenzij dan volgens opvattingen, die men als slechts de stem van de blijkbare vitzucht der aftandsche kwezel geen aandacht waard gemakkelijk meende te kunnen doodzwijgen. Dat scheen de leidraad geweest te zijn. En iedereen verzekerde telkens den ander, dat het ‘toch’ altijd ‘netjes’ bleef, zéér amusant, zéér opwekkend, maar ‘toch’ altijd ‘netjes’, waarbij dan dat ‘toch’ sloeg op de samenvatting van de heele atmosfeer, die niet genoemd hoefde te worden, omdat ze het gansche gezelschap doortrilde. Allen voelden zich zweven in den aether van de zinnenbedwelming, al langer hoe lichter, naarmate de uren vergleden en de geesten benevelden, terwijl in dien toestand ‘het fatsoen’ de spanning des te meer aandreef door de gedwongen inhouding tegelijk met de voortzetting van alles, waardoor de emoties werden geprikkeld....

Nu hier, dan daar klonk uit de tentjes een voordracht op, als een van de ‘verrassingen’, door het programma beloofd, en aangekondigd door den galmenden slag van de gong. Dan stroomde het geld in de bakjes, als het succes ‘voor den Sinterklaas van de arme kindertjes!’....

Na elven eindelijk, als slotnummer, kwam de beurt aan Gerard van der Laden. Den heelen avond was aller verwachting daarop gespitst geweest, vanaf het moment, dat tot de ‘surprises’ ook voordrachten bleken te behooren. Hij had de zijne gekozen over: ‘De onbewaakte overweg’. In den trant van zijn verkoopersrol.

Het moderne leven, zoo deed hij spottend-gewichtig, met stem en gebaar van den spreker voor een zaal, stond in het teeken van ‘den onbewaakten overweg’.... Het was immers gekleed, bij alles van ‘het teeken’ te spreken, waarin iets ‘stond’!.... Wat kon er nog uitgeprakkezeerd worden, dat niet in een teeken stond?

‘Geachte toehoorderessen, die aan mijn lippen hangt, en geachte hoorders, die de woorden uit mijn mond drinkt als den champagne uit uw glazen, ik zie, dat gij allen mijn betoog aanhoort met de belangstelling, die een onderwerp zoo up to date verdient....’

Wat was een overweg? Een weg óver iets, immers? Een weg naar den anderen kant! En wat hadden de spoorwegen nu gedaan, omdat zij den geest des tijds zoo goed begrepen? De slagboomen weggenomen! Wat wáren slagboomen? Voor zoo groote taalgeleerdheid als waarover zijn uitgelezen publiek, de bloem van de stad, beschikte, kon het onnoodig geacht worden uiteen te zetten, dat slagboomen hindernissen beteekenden, die het óverschrijden naar een anderen kant beletten. Waarom wilde men dan aan den ánderen kant zijn, als men aan dézen kant was? Dat wist iedereen voor zich zelf het beste. Eva wilde toch ook in den goudreinet bijten, terwijl zij bellefleurs genoeg had!.... Hindernissen moesten uit den weg geruimd worden! De hindernissen, de slagboomen, waren de bewaking!.... En de overweg zónder slagboomen heette dus logisch: ‘de onbewaakte overweg!’.... De wijze les, door de spoorwegen gegeven, diende algemeen ter harte genomen te worden: géén slagboomen meer, alleen vrije overwegen, en dan iedereen maar zelf uitkijken om niet onder de wielen te komen, om geen ongelukken te maken!....

En overmoedig in zijn roes, geprikkeld door de salvos van

toejuichingsroepen, koos hij illustratieve voorbeelden, blijkbaar uit de opwellingen van het moment, pikanter soms dan hij zich wellicht voorgenomen had. Maar niemand nam het hem kwalijk, en hij raakte de beheersching van zijn eigen gedachten kwijt, nu de opvattingen van de aanwezigen alle slagboomen van den overweg hadden weggenomen. Toen riep hij uit:

'De spoorwegen, het symbool van de snelheid in het onderling verkeer der menschen, het symbool van de verdwijning der afstanden, het symbool van minachting voor alles, wat klein, wat bekrompen is, die spoorwegen begrijpen den nieuwen tijd en moesten er vanzelf toe komen de slagboomen, de bewaking weg te nemen! Zij hebben het jonge geslacht *mondig* verklaard, instaat om zélf uit te kijken! Laat ons de glazen vullen met den schuimenden champagne-wijn en onze mondigverklaring vieren met den dronk der eere ad fundum!'....

Onder een chaotische klankenwarreling van gelach en kreten dronken allen hem staande toe. En daarna zong hij nog in een rij coupletten de heele chronique scandaleuse van het laatste jaar af, de strophen telkens eindigend met den bis-regel:

'Waarom keken zij niet beter uit!....'

Allen galmden het refrein mee, voor zooverre zij zich niet verslikten in de lachschuddingen, waardoor de lijven samenkrompen en de geluiden uitproestten als een persing.

Nauwelijks was het laatste refrein uitgezongen, terwijl de kreten en lachen nog trillerden, of mevrouw Werelds, zichtbaar opgewonden, met een felle schittering in haar blikken en blijkbaar gedreven door den drang van een opwelling, liep naar het tentje van Gerard van der Laden, koos een signaalfluitje met een lus van een koordje voor een bankbiljet van honderd gulden, en hing dat aan den bovensten knoop van zijn jas:

- 'Met zoo'n knappen conducteur zal het passeeren van overwegen niet meer gevaarlijk zijn!....'

Hun oogen brandden in elkaar, slechts gedurende het moment van een flits, terwijl hun lippen even bewogen; maar niemand onderscheidde iets in den toestand van algemeene duizeling en in de schemerige roode schijnselwazing van de omhulde lampen. En terwijl mevrouw Werelds met het verstrakte gezicht van de terug-

gekeerde zelfbeheersching weer naar haar tafeltje ging, barstte een gedonder van toejuichingen los ter eere van de edele schenkster, toen Gerard luid, met even-trilling als van ontroering door zooveel edelmoedigheid in zijn kleurrijken bariton, door de zaal zong:

- ‘Ik dank de schoone geefster voor de bijdrage van honderd gulden tot het edele doel en voor het zinrijke geschenk aan mij!

Wie dat schoone voorbeeld navolgen wil, talme niet, maar kome naderbij!....’

En zijn mond stootte snelle signaalgeluidjes uit het pas gekregen fluitje.

In een oogenblik was nu zijn voorraad opgeruimd, en toen sloeg ook het sluitingsuur.

Alleen de club bleef voor ‘het gezellig onder-ons’ achter, met een paar geïntroduceerden....

In den namiddag van 5 December, verscheen de Sinterklaas-vertooning als tweede deel van de fancy-fair in de straten van de stad. Een groot reclame-bord, dat op een handwagen voor den optocht uitschoof, kondigde door groteske teekening en schreeuwende lettervormen het derde deel, het slot, aan: om vijf uur 's avonds uitdeeling van de Sinterklaas-surprises aan de arme kinderen, en ook iets voor de volwassenen, die meekwamen.

Sinterklaas, precies gecostumeerd als bij de opening van de fancy-fair, maar nu te paard gezeten, droeg weer het groene klimopblad voor den mond van zijn masker. De talrijke bezoekers kenden daarvan nu de bedoeling, en anderen waren spoedig ingelicht: opnieuw werkte dat als een prikkeling van de vroolijkheid, en de kreten: ‘Hoera Sinterklaas!’.... ‘Leve Sinterklaas!’.... ‘Welkom Sint!’..... juichten uit de deuropeningen, van de balcons, van de straatkanten, door de open ramen hem toe. En hij dankte met buiging en waardig handgebaar. Maar wàt de nieuwsgierigheid ook uitdacht, zekerheid omtrent zijn persoon kreeg men niet. Geen enkele maal hoorde men zijn stem. Eenige knechts en Zwarte Piet vormden het contact tusschen hem en het publiek, maar ook die waren allen verkleed. Bepaalde gebaren op vragen, een enkele influistering hier en ginder, bewerkten echter heel spoedig, dat niemand meer aan de identiteit tusschen Sinterklaas en Gerard van der Laden twijfelde. Men wist het van niemand, en iedereen wist het!....

En de lofzang op Gerard van der Laden weerklonk door alle gesprekken: 't Was toch mooi van hem!.... Bewijs van zijn goed hart!.... Er werd zooveel slechts van hem verteld, en hij kón ook wel eens wat los zijn, nou ja.... Maar afgunst overdreef gauw, en kwezeligheid maakte van elk engeltje nog een duiveltje.. Dat de opbrengst voor de armen vér over de verwachting heenging, moest men hém toch vooral dank weten!.... Kwaadspreken en afkeuren was gemakkelijk genoeg, maar kúnnen en dóen!..... Wie deed het hem na?.... De armen kregen nu toch ook Sinterklaas, en de neringdoenden verdienden er goed aan!.... Hij was rijk en liet het geld graag rollen, maar wie had iets aan die lui met uitgestreken gezichten en hun vroomdoenerij, die nog liever iemand lieten crêpeeren dan erover denken, of zij wel een dubbeltje zouden willen missen of een uurtje wat voor een ander doen!.... Dat hij het zelf niet weten wilde, strekte hem tot eer, want nu zag iedereen toch, dat hij op z'n tijd ook bescheiden wist te zijn.... Die heele club had schitterend werk gedaan; wie dát niet toegaf, was nóóit tevreden te stellen!....

En in koor werden de club, en de leden van de club elk afzonderlijk, en de fancy-fair uitbundig geprezen: de taal der naastenliefde sprak uit het vroolijke gebaar der jongeren, die de levensleus ‘leven en laten leven!’ aldus zoo uitnemend wisten te verstaan en toe te passen!

Voor verscheidene bakkers- en manufacturenwinkels hield de optocht langeren tijd stil, totdat alle pakjes, daar tevoren besteld en gereedgemaakt, in een paar groote versierde vrachtwagens waren ingeladen. Daarvoor zorgden de dames van de club, met luidruchtigend heen-en-weergeloop, nonchalant op de wagens springen zonder zich van de treden te bedienen, met lachgilletjes en geroep. Voor de hulp, die de winkelmeisjes daarbij verleenden, kregen deze belooningen van Sinterklaas: aardige doosjes, die de ontvangsters bij elkaar dreven in intieme groepjes en haar na opening deden schateren, proesten en giechelen met hoogrooden blos van opwinding, terwijl zij vlug den inhoud weer verstopten Gejoel en getier vulde de straten. Zóó was de Sinterklaas nog eens echt leuk! Weer eens wat ánders!....

Ook voor de woning van sommige notabelen maakte de stoet halt. Daar werden den goeden Sint en zijn trouwe helpers wijn en versnaperingen aangeboden; vlugge vingers sloegen de toetsen

van de piano aan, zangstemmen schalden en grappen klaterden op, terwijl de verkleede Sinterklaasknechts de meisjes van de club of andere dames met de vrijpostigheid van de feeststemming om het middel grepen en met haar rondstepten om de tafel heen, en buiten, op het trottoir, andere paartjes, aangestoken door klank en rhythmiek, hun voeten over de steenen schoven. Sinterklaas, die zelf altijd te paard bleef zitten, stak met afkeurend beweeg een dreigenden vinger vooruit, zoodat de zondaressen haar lachen uitschaterden uit voorovergebogen lijven en dan gillend met uitbundig lichaamsbeweeg quasi wegvluchtten, als Zwarte Piet kwam toeloopen om haar in den zak te stoppen, wel zorgend, dat zij niet buiten zijn bereik kwamen om niet door eigen onhandigheid de kans op een stoeipartij te missen....

Maar eindelijk dan toch kwam de optocht weer bij de zaal terug en begon de uitdeeling. Er was een groote voorraad flink gevulde pakken speculatie- en suikergoed voor de kinderen; en practische pakken van een zwartbrood, een krentenbrood, een wollen das, een paar wollen kousen en een paar wollen handschoenen voor de ouderen. De opbrengst van de fancy-fair had inderdaad een royalen inkoop mogelijk gemaakt.

Het enthousiaste geschreeuw van de kinderen met hun lekkernijen zong en schrillerde weldra door de avondstraten, langzaam wegzakkend in een verstilling.

Daarmee zonk ook spoedig de fancy-fairstemming weer terug tot het gewone van aldaag. De klokkewijzers wezen nog slechts even over zes, en als nu pakjesavond ook voorbij was, dan lagen de komende dagen weer te wachten met eentonigheid en verveling!

- ‘Weer gehad!’.... ‘Jammer!’.... geeuwden de zuchten van ontspanning en onvoldaanheid.

- ‘Toch eigenlijk ook véél te vroeg afgeloopen!’.... ‘En zoo gewoon, hè? Geen goed einde.... Er had een fuif op moeten volgen.... De tijd ná twaalf uur 's nachts moet altijd alles goed maken!.... Wat vóór twaalf uur ligt, is maar inleiding!....’

Elk oordeel uitte het gevoel van onbevredigdheid. Men moest naar huis, voor pakjesavond, maar wát was nou pakjesavond!.... Zoo afgezaagd.... Den heelen avond thuis hangen en op den duur van verveling naar bed!.... Wanneer zouden ze nu weer eens

wat hebben, weer eens wat échts?.... Als er tenminste maar gauw goed ijs kwam, dat men 's avonds ijsfeesten kon houden.... dat kon nog wel eens pikant zijn!....

Daarbij kwam ook nog de ontnuchtering dat de volwassenen teleurgesteld bleken met hun pak van Sinterklaas en mopperend en scheldend in groepjes naar huis trokken. Wat méénde dat rijk volk nou wel?.... Dat krentenbrood ging nog, maar eeuwig en altijd dat zwartbrood, dat overal bij moest!.... Net alsof zij menschen het maar met zwartbrood moesten doen!.... En dan zoo'n grofwollen kousen, die konden zij toch ook niet dragen, wat rare beenen zouden zij dan hebben onder de korte rokken!.... Wie droeg een das over een lagen hals? Dan kon men net zoo goed een hoog boordje hebben! Verbeeldden de rijke dames zich, dat zij alleen mochten laten zien wat ze hadden? Afgunst natuurlijk!.... Die zatvreters dachten maar, dat voor hún soort alles goed genoeg moest zijn!.... De mindere man moest het maar altijd kunnen, dien gunde men niets!.... Zèlf hadden ze den heelen tijd feest gevierd, maar wijn gedronken en gedanst en gedaan!.... Geloof maar, zìj zouden wel geprofiteerd hebben, en dát had zeker niets gekost! Dáár waren de centen goed voor geweest, die voor den minderen man gegeven werden, en dan hoefden ze nou van den overschat óók niet de heilige boontjes te spelen!....

Die ervaringen sloegen de leden van de club neer, omdat de meesten zich werkelijk ingeleefd hadden in hun rol van weldoener. Enkelen hunner probeerden hun gemelijke gevoelens, van onvoldane nastemming over het vlakke einde en op zoo'n ongeschikt uur zonder eenig vooruitzicht voor den verderen avond en de eerstkomende dagen, te luchten door kwaad op te stuiven over de ondankbaarheid van zoo'n tuig van volk!.... Was het nu nóg niet goed?..... Van de opbrengst van de fancy-fair was geen cent besteed voor het persoonlijk pleizier van de leden, dat hadden zij uit eigen zak betaald! Alleen de onkosten had men er zoowat afgehouden, naar schatting, want dat moest nog vereffend worden, en misschien kwam men daarmee zelfs niet eens uit!.....

Alleen Annie Werelds poogde even een verklaring:

- ‘t Is zeker niet mooi van hen, en niet prettig voor ons ook.... maar eerlijk gezegd, wij leeren het hun zelf....’

- ‘O, maar dát is toch heel wat anders!’..... ‘Mag er dan geen verschil van stand meer zijn?’....

Een kruisvuur van verontwaardigd geroep overstelpte Annie.

- ‘Jà.... 't zal allemaal wel wáár zijn.... en tóch begrijp ik het!.... Wij kijken altijd naar boven, naar diegenen, die méér hebben, en nooit naar omlaag, naar de menschen, die 't met weinig of niets moeten doen!.... En zóó doen die anderen óók....’

Terwijl een paar leden echter de vroolijkheid er weer in trachtten te spotten en te lachen met onverschillig rondwerpen van hun invallen, dat zij nu toch echte flauweriken waren!..... Waarbleef nou de hooggeroemde eerlijkheid van de club, die immers geen huichelarij duldde, maar eischte, dat men zich vrij uitleven kon volgens de verlangens van zijn menschelijke natuur?.... Alsof de club niet een wàt-fijne nafuif had gehad!.... En alsof dáár de heele beweging niet uitsluitend en alleen om begonnen was!.... Maar ‘gehad’, dát was het eenige wérkelijk leelijke ding in de geschiedenis, want daar deed je op het moment niet veel meer mee!.... ‘Ondank is 's werelds loon!’.... van zulke áárdsche nietigheden moest men zich niets aantrekken! Altijd wèldoen en nooit daarbij omkijken!.... Liever allemaal prakkezeeren, hoe men zoo gauw mogelijk weer den hémel kon binnengaan van het ‘onderons’ na den fancy-fair-avond! Zooals Tilly zong: ‘Geen slagboomen meer!’ De overwegen vrij!..... Zelfs al was 't dan maar om het nog eens dunnetjes over te doen, indien iemand het middeltje vond, dat het binnen een paar dagen zou kunnen!.....’

- ‘Den heelen boel regelen.... voor de onkosten en zoo!....’

- ‘Ja ja, dat moet immers tóch gebeuren, en dat kan beter de heele club doen met een fuifje na, dan een paar menschen alleen!....’

En zoo ging de club, weer wat opgeklaard nu, uiteen, naar huis voor dezen keer dan maar, omdat het nou eenmaal pakjesavond was....

Vrijheidsdrang door J.F. Baer van Hemmersweil.

De achterkamer, half huiskamer half salon, lag in het schemerlicht der staande lampen. Ze zaten met hun vieren om het kleine ronde tafeltje, de gastheer, zijn vrouw en hun twee vrienden. Het geanimeerde gesprek stokte even. Het jonge vrouwtje naast den gastheer leunde in haar stoel weg en keek de kamer rond Knus was het hier. Knus en smaakvol. Een kamer om niet uit weg te komen, vond ze. Al honderd maal had ze dit vertrek gezien, de smaak van haar vrienden bewonderd. Niets was hier te veel. Ze dacht aan haar eigen huis. Ze begreep niet, hoe het kwam, dat zij, die alles hier zoo smaakvol vond, niet in staat geweest was, haar eigen woning in dien geest in te richten. Ze had zich honderd maal voorgenomen het te probeeren, maar ze was gemakzuchtig en hield er niet van veranderingen aan te brengen en haar man hield nu eenmaal niet van die ‘artistieke’ interieurs, zoodat haar huis was ingericht met van haar ouders geërfde meubels, aangevuld met meer moderne.

Het jonge vrouwtje keek in het licht der staande lamp en knipperde met de oogen. Ze sloot ze even en luisterde naar het stoomen van den waterketel op de theestoof naast haar. Het dekseltje wipte op en neer. De groote staande klok, in den hoek, die nooit haast had, tikte heel gewichtig. Het jonge vrouwtje hield haar oogen gesloten en zonk nog dieper in den luien stoel weg. ‘Als ik een poes was, zou ik spinnen!’, dacht ze.

Toen schrok ze eensklaps op en keek naar het goedige gezicht van den gastheer, die met haar man praatte, daarna naar de gastvrouw, een stille lieve vrouw. ‘Die zijn al bijna 15 jaar getrouwd!’, dacht ze. ‘15 jaar, een lange tijd en ze zijn gelukkig! Ze schijnen gelukkig!’, verbeterde ze zichzelve. Even zuchtte ze, toen glimlachte ze en schudde het gepeins van zich

af. Ze keek naar haar man. Hun oogen ontmoetten elkaar. ‘Hij durft niet te beginnen!’, dacht ze. ‘Dan zal ik het maar doen!’

‘We zijn hier gekomen, om jullie iets gewichtigs te vertellen!’, verbrak ze de stilte.

‘Ik durf te raden, wat het is!’, plaagde de gastheer.

Het jonge vrouwtje kleurde. ‘Neen Karel, je bent mis! Ik moet jullie zeggen - ze hakkelde even - dat we niet meer bij jullie kunnen komen, tenminste samen niet. We gaan scheiden!’

Het was, of in de knusse kamer een bom barstte. Het jonge vrouwtje voelde, dat ze een revolutie ontketend had in dit rustige huis. Ze sloeg haar oogen neer en wachtte af.

‘Wat duivel!’, hoorde ze de gastheer zeggen. ‘Zijn jullie mal, dat meenen jullie toch niet. Kom Kees, zeg toch, dat het een grap is!’ Maar haar man schudde het hoofd: ‘Lilly zegt de waarheid; we gaan scheiden!’

‘Als vrienden gaan we van elkaar!’, vulde zij aan en ontweek de treurige stille oogen van haar gastvrouw.

Toen vertelden ze om beurten, steeds elkaar in de rede vallend, het motief van de scheiding. Hoe het bleek, dat beiden zich vergist hadden. Den eersten tijd waren ze in hun roes gelukkig geweest, maar daarna kwam de ontgoocheling. Hun ideeën, hun levenswijzen liepen te veel uiteen. Ze konden zich moeilijk bij elkaar aanpassen. Ze hadden geen kinderen, dus dit struikelblok lag hun niet in den weg. De eenige manier was dus uit elkaar te gaan!

‘We zijn beide nog jong!’ meende haar man. ‘Het is de eenige manier om nog te redden, wat te redden is! Ik moet voor zaken een lange reis maken en Lilly gaat studeeren, haar lievelingsvak letterkunde. We zijn altijd goede vrienden van jullie geweest en ik hoop, dat jullie Lilly dezelfde vriendschap zult blijven toedragen en haar ontvangen zult!’

‘Natuurlijk!’, antwoordde de gastheer triest. De gastvrouw zweeg. Het jonge vrouwtje zag naar de droeve ontstelde oogen en meende iets vochtigs te ontdekken.

‘Je huilt toch niet Amy, om mij? Maar kind is het dan zoo'n slag voor jou, te hooren, dat we gaan scheiden? Heb je zooveel vertrouwen in ons huwelijk gesteld? Maar we zijn toch niet ongelukkig Amy. We scheiden als vrienden, als groote vrienden. We zullen elkaar iedere maand schrijven. Kees gaat naar Spanje

en ik naar Utrecht, op kamers wonen, zalig! En jij kijkt zoo triest en zielig Amy. Het is net, of jullie gaat scheiden en niet wij! Ach jullie lieve hokvaste getrouwde luidjes, in jullie knus artistiek huisje, gelukkige menschen met jullie twee lieve kinderen! Jullie kunt je een scheiding niet indenken. Dat is niets voor jullie gelukkig!' En het jonge vrouwtje tikte schalks haar vriendin op de wang.

Haar man viel haar in de rede en sprak verder. Hij vertelde nog, hoeveel mogelijkheden voor hen openstonden. Ze waren beiden nog jong, nauwelijks 25. Het leven lag nog voor hen. Hun huwlijksleven viel in scherven, maar ze konden toch elders weer een nieuw opbouwen. En dan de vrijheid, die beiden toelachte!

De gastheer luisterde zwijgend toe. Hij staarde voor zich uit. trachtte den blauwen rooknevel, die in de kamer hing, te doorboren. Hij hoorde vaag de woorden van zijn vriend. Van het huwlijksgeluk, dat in scherven was gevallen, van de vrijheid en opnieuw een leven beginnen! En opeens herinnerde hij zich, dat dit zijn eigen gedachten waren van een 10 en 12 jaar geleden. Groote God, hetzelfde wat Kees en Lilly zoo even gezegd hadden, had hij ook eens overdacht. Die drang naar vrijheid, maar het afschudden van het juk, dat in zoo menig huwelijk opkomt, was ook in hem opgekomen. Mijn God, waarom moest ook alles zoo'n sleur worden. Waarom moest het geluk, dat eens zoo groot was, door alledaagsheid minderen, langzaam worden tot een kalme genegenheid, waar men zich toch eigenlijk nog te jong voor voelde; terwijl de onrust, het verlangen naar een nieuwe liefde, inwendig knaagde. Dat Kees nu alles zoo voor hem moest ophalen! Zijn zelfstrijd! Hoeveel maal had hij Amy niet willen vertellen, dat het maar beter was, als ze van elkaar gingen. Maar steeds had hij zich ingehouden. Had hij zijn best gedaan Amy, zijn goedige lieve Amy - Jezus was het maar een vuriger en wufter vrouw geweest - niets te laten merken. En daar spraken die jonge menschen zoomaar ronduit over hun intiemste gedachten, spraken over deze levensproblemen en stapten daar maar overheen, alsof het niets voor hen beteekende. Hadden ze het niet gehad over de nieuwe idee, over het moderne leven, dat zijn rechten heeft, over den drang naar vrijheid! Bluf, dat was niet nieuw, dat waren zijn eigen

gedachten, die hij al die jaren verborgen had gehouden, omdat hij ze als een verraad voelde tegenover zijn vrouw. Maar waarom dat alles weer op te halen. Hij had toch immers berust. Nu ja, hij had wel eens een slippertje gemaakt, maar dat mocht hij er wel als belooning op toenemen! Peinzend keek hij naar zijn vrouw. Verduiveld, waarom zette die nu weer zoo'n huilgezicht. Dat tikje melancholie in haar had hij nooit begrepen, het had hem dikwijls geërgerd. Waarom zou ze zich die scheiding zoo aantrekken? Zij zal wel nooit als hij aan een scheiding gedacht hebben, die goede stille lieverd met haar knusse kamer en haar kinderen, waarvoor ze alles is. Enfin, misschien was het voor een mensch beter, wanneer ie zoo'n natuur heeft als zijn vrouw! En de gastheer wrokte na en luisterde nog maar half naar Lilly, die het nog steeds over die zalige vrijheid had. ‘Fijn om weer eens alleen te zijn.’ Gelukkig, daar stonden ze op, ze gingen weg. ‘Ik zal jullie even uitlaten!’, zei de gastheer gedienstig.

‘Voor de laatste maal!’, grappigde Lilly. ‘Afzonderlijk zien jullie ons natuurlijk terug!’, troostte Kees.

De gastheer liet hen uit. Toen hij eenige minuten later de kamer weer betrad, zag hij, hoe zijn vrouw in haar stoel ineengedoken zat, de tengere schouders schokten, hij hoorde onderbroken snikken. ‘Jezus, Amy, wat is er?’, riep hij. ‘Het is niets!’, stamelde zijn vrouw.

‘Vind je het dan zoo beroerd van Kees en Lilly? Maar wat drommel, ze zijn er toch immers niet down onder. Ze schijnen gelukkiger dan ooit. De vrijheid lokt hen immers aan!’

Zijn vrouw wendde haar hoofd om en hij ontmoette haar blik, groote treurige oogen. En het was, of in die trieste oogen plotseling al haar onuitgesproken gedachten van jaren her te lezen waren en opeens begreep haar man dien blik. Opeens werd het hem duidelijk, dat ook in deze stille lieve vrouw eens de drang naar vrijheid groot geweest was. Dat ook zij hetzelfde verlangen gekoesterd had en evenals hij gestreden moest hebben. En al die jaren had ze gezwegen en hij had het nooit eerder geweten. En begrijpend zag hij haar aan. Een oogenblik stond hij zwijgend tegenover haar, toen liep hij naar haar toe en kuste haar op het heilige lieve voorhoofd.

Poliziano door J.S. Witsen Elias.

Angelo Poliziano had de vensters opengeslagen en een oogenblik wijlde zijn blik door den tuin tot waar de boomen samen groepten en een pad verdween in het lichte, lenter-groen gewemel. Langs 't raamkozijn hingen zwaar en vol de trossen blauwe glycinen. Een zachte lentewind dreef er de geur van in 't schemerig vertrek

Angelo wendde zich om en behoedzaam trad hij op den zieke toe, zette zich in den lagen houten fauteuil aan het bed en staarde op het bleeke, onregelmatige gelaat van den slapenden Lorenzo.

‘Sinds den vorigen dag was in beiden een rust gekomen,’ bedacht zich Poliziano, ‘sinds het oogenblik eigenlijk, dat hij zelf zijn tranen niet meer had weten te bedwingen en in snikken uit was gebarsten. Het scheen wel als had Lorenzo dit blijk van oprechte droefheid sterk getroffen.

‘Angelo, Angelo,’ had hij gestameld, en de hand van den dichter nemend, had hij hem toegefluisterd: ‘Angelo, ik ben bang..... bang voor den dood.’

Toen, na eenig stilzwijgen was aarzelend de bekentenis van den stervenden platonicus gekomen, dat hij wilde biechten.

En Poliziano had dadelijk den milden prior van het Sante Trinita-convent willen doen halen, doch de ander had hem weerhouden. ‘Van die zijde zou een absolutie geen waarde hebben,’ meende hij. ‘Hem kon alleen baten, wie hem zelfs op 't hoogste punt van macht had durven weerstreven en die alzoo ook de absolutie slechts na streng verhoor zou willen verleenen.’

‘Fra Girolamo van het klooster San Marco,’ had de dichter aarzelend genoemd. En Lorenzo had er in toegestemd.

Nu wachtten zij den onverbiddelijken Frate, wiens strenge

predicaties in den laatsten tijd zooveel opschudding hadden verwekt, en de dichter heugt zich de als door angst bezeten menigte, die in den Dom ademloos den dweepzieken monnik had aagehoord. Hij zag weer het fel en hartstochtelijk gelaat van den geestelijke, die van naderend onheil en komenden rampspoed gewaagde, en ook heugde hij zich, dat men overal vertelde, dat Savonarola den spoedigen dood van Lorenzo had voorspeld.

‘Zou ze nu bewaarheid worden, die voorspelling?’

Toen dacht hij aan de lente-dagen hier doorgebracht in Careggi, in den lommerrijken tuin of, vaker nog, in de hooge loggia, waar zij allen, Lorenzo en Pico della Mirandola en Filelfo en vele anderen der vrienden, spraken over de ziel, de Goddelijke ziel, die in alles was.

Het waren de warme zomerdagen, waarop het toch koel was in de ruime loggia en waarin de fijne geest van Lorenzo gedachten voor hen ontwikkelde als was het hem slechts een spel..... en toch zoo scherp geformuleerd, zoo zuiver gevat.....

‘Geloofde Lorenzo nog in de macht van de Moederkerk? Evenmin als hij zelf waarschijnlijk,’ meende Poliziano. En nu toch liet Lorenzo, de zoo zelf-verzekerde, de zoo krachtige van geest, den dweepzieken monnik komen.

De vaak wat luchtig-ironische dichter verwonderde er zich over, maar nu hij zag hoe rustig Lorenzo na dit besluit was geworden, verheugde het hem en voor het eerst meende hij in zichzelf een gevoel van waarlijk- en warm medeleven met een ander te bespeuren. Hij had Lorenzo bewonderd, altijd, nu, voelde hij ook, dat hij hem liefhad, waarlijk liefhad, met teedere en oprechte vriendschap, en hij sloeg hem gade met bezorgde aandacht.

Zoo bleef hij stil zitten mijmeren. Een zachte weemoed was over zijn fijn gelaat gekomen, een droefheid scheen te plooien om zijn wat weeken mond.

Het was hem, als besefte hij, dat met Lorenzo's dood ook het einde van een gouden tijd in Florence's geschiedenis zou komen.

Hij schrok op door iemand, die zacht was binnen getreden. Het was de jonge edelman Pico della Mirandola. Met zachte schreden kwam hij op den dichter toe. Zijn gelaat stond ernstig. Toch scheen hij zijn gewone kalmte, de rustige kalmte van den geleerde en wijsgeer niet te hebben verloren.

Eenigen tijd, naast elkander, zagen de beide mannen naar den zieke, tot plotseling deze de oogen op sloeg. Pico ontwarende, die zich tot hem over boog, glimlachte hij. Angelo schoof den lagen houten fauteuil wat nader bij het bed en deed den jongen man er in plaats nemen. Zelf zag hij van een afstand toe.

‘Zijn de Grieksche codices nog niet hier aangekomen?’ vroeg Lorenzo met opgewektheid.

De twee vrienden verwonderden zich over deze belangstelling, maar Pico antwoordde bedaard, dat de oude geschriften er nog niet waren, dat zij echter zeker spoedig zouden komen, en hij beloofde Lorenzo dat hij ze hem dan dadelijk zoude brengen.

Doch de Medici schudde het hoofd.

‘Zij zullen te laat komen, Giovanni,’ zuchtte hij, ‘ik zal ze niet meer zien.’ Maar opgewekt toch sprak hij verder. Hij had zich op den elleboog een weinig opgericht. Een lichte blos kleurde hem de wangen.

Met bezorgdheid sloeg de dichter hem van een afstand gade, maar de jonge Mirandola sprak met bezadigde woorden tot den zieke, hem vermanende zich toch rustig te houden. Ofschoon hij veel jonger was dan Lorenzo, scheen hij thans ouder. Er was een rust in zijn klare stem, een rust in de bewegingen van zijn welgevormde handen. Zijn gestalte was recht en schoon. Er scheen een klaarheid te glanzen van uit geheel zijn wezen, de klaarheid van een, die weet en die gelooft. Want hij, die eens door een Paus uit de kerk was verbannen, vond vrede in zijn geloof, dat God in den mensch steeds verder schept, daar de mensch alleen schept door God. Studie, arbeiden, het weten vermeerderen, dat was daarom zijn geluk.

Van een nauwkeurige volharding in de betrachting van zijn plicht, verwachtte hij de komende zaligheid, de volmaking, niet echter van de genade. En van dit lichte weten, die rustige overtuigdheid gaf hij reeds iets aan anderen, alleen door zijn tegenwoordigheid, door de kracht, die van zijn persoonlijkheid uitging.

En ook nu, in dit oogenblik, scheen de lijdende Lorenzo kracht en vreugde te putten uit het gesprek met den jongeren vriend.

Plotseling echter werd hun samenzijn onderbroken door het binnen komen van een bediende, die den meester naderde. Doch voor deze hem iets had kunnen zeggen, was reeds de bezoeker

binnengetreden, die hij aan wilde kondigen, een donkere monniksgestalte, met de kap over het hoofd getrokken.

Het was de prior van San Marco.

De vrienden waren terug geweken naar een hoek van het groote vertrek. Niet zonder een lichte afschuw zag de dichter naar het terugstootend gelaat van den monnik. Het scheen in de schemering van het vertrek valer nog dan anders, en in die gelige bleekte plekte de mond met de zinnelijk-dikke lippen. Daar boven kromde de groote neus, doch onwillekeurig bleef Angelo's blik gevestigd op de felle fanatieke oogen, die nu op den zieke gericht waren. Deze lag weer gestrekt.

Savonarola bleef een oogenblik voor het bed staan zonder te spreken, als aarzelde hij om de biecht af te nemen van hem, die vaak zijn tegenstander geweest was.

Toen begon hij gedempt te spreken, maar de vrienden konden zijn woorden niet verstaan. Na eenigen tijd zweeg hij.

Nu hoorde Angelo de zachte stem van den zieke. Hij noemde den naam van het Ospedale dell' Innocenti, en de dichter herinnerde zich hoe sommigen uit het volk zeiden, dat de Medici het geld, voor de weezen bestemd, ten bate van zich zelf gebruikt hadden, waardoor vele ouderlooze meisjes geen ander bestaan hadden kunnen vinden dan door zich in slechtbefaamde huizen te begeven.

Toen klonk weer de stem van den frate, somber, haast dreigend. De monnik had zich in den stoel bij het bed gezet.

Het gesprek werd nu gevoerd van aangezicht tot aangezicht. Het scheen een verhoor voor den rechter. Eindeloos leek het wel te duren.

Ten laatste rees de frate echter op, knielde naast het bed en bad met zachte stem.

De dichter had zich afgewend en nu zag hij, hoe eenige huisgenooten van den Medici waren binnen gekomen. Zij stonden met gebogen hoofden, verzonken in gebed. En Poliziano verwonderde zich opnieuw over zooveel Godsvrucht in dit huis, waar men Plato meer dan Maria vereerde. Toch knielde ook hij mede met de anderen toen de laatste sacramenten den stervende werden toegediend.

Buiten kwetterden de vogels. In den lentewind ruischten de boomen. Alles scheen er te lokken met den roep van het nieuwe leven dat open brak.

De bloemengeur wolkte in zoete vlagen naar binnen in het ziekenvertrek, waar de priester nu de Heilige handelingen verrichtte bij het flakkerend schijnsel van twee kaarsen.

En plotseling zag Poliziano de scherpe tegenstelling tusschen die twee zijden des levens. Hier binnen scheen men den dood als omzichtiglijk voor te bereiden, daarbuiten ontplooide zich alles tot de pracht van het nieuw-geborene.

Een groote emotie welde op in den anders wat luchthartigen dichter. Het scheen hem als werd hij zelf voor een keuze gesteld,

Maar een vogel, die dicht bij het venster zat, begon een lied aan te heffen, zoo zoet en verlokkend, dat het scheen, of een somberte van zijn ziel gleed en geheel zijn wezen scheen in verlangen te neigen naar de wereld die hem lief was.

Eenige dagen later, nadat Lorenzo's stoffelijk overschot in de kerk, waar ook zijn vader lag begraven, was bijgezet, trok Angelo Poliziano zich in zijn studeervertrek terug.

Buiten stond de lente vol in bloei, maar de dichter stoorde zich er niet aan. Dagen lang arbeidde hij met precieuze zorg aan een lijkzang op den heengeganen vriend.

In de maanden die kwamen leefde de dichter Angelo Poliziano voort met die gratievolle waardigheid die een fijnzinnig Renaissancemensch betaamt. Hij beminde zijn antieke geschriften maar ook het zachte snarenspel der gitaren en den zoeten geur der volbloeiende rozen.

In zijn smaakvol en weelderig huis bedacht hij vaak met weemoed hoe de tijden veranderden. Lorenzo's zoon, slechts van sport vervuld, verwaarloosde de belangen van de stad. De macht van den ascetischen frate in het klooster van San Marco nam daarentegen steeds toe.

Poliziano in de droefgeestigheid, die zijn luchthartigheid soms verdreef, wist het: de eeuw spoedde ten einde.

Hij stierf echter voor de zon van het Quattrocento de kim had bereikt.

Het proces van Jeanne d'Arc door H.S.M. van Wickevoort Crommelin

In Mei 1430 snelde Jeanne d'Arc met een handvol getrouwen de stad Compiègne te hulp, die door Engelschen en Bourgondiërs belegerd werd. Zij drong binnen en deed met een deel der bezetting een uitval. De kleine troep wordt teruggedreven; Jeanne verdedigt de achterhoede. Vermoedelijk door verraad wordt de brug opgehaald, vóór zij er over is, zij wordt gewond en gevangen genomen. De Bourgondiërs verkoopen haar aan de Engelschen en dezen geven haar over aan de rechtbank, die bisschop Pierre Cauchon - door haar uit zijn bisdom Beauvais verdreven - gevormd heeft uit godgeleerden van de universiteit van Parijs - wederopstanding der Inquisitie - om haar te veroordeelen als kettersche, afvallige en verleidster van het volk.

Zonder dit proces, zonder de verbranding te Rouaan, zou de wonderbare geschiedenis van het Lotharingsche meisje, dat Frankrijk redde, een legende lijken, zouden wij haar niet kennen. De verslagen der verhooren werden met wetenschappelijke preciesheid opgesteld en gewaarmerkt; het proces was een cause célèbre, welker uitslag aan alle hoven van Europa werd medegedeeld. Alle bijzonderheden ook over de stemmen, die Jeanne hoorde, de gezichten die zij zag, zijn nauwkeurig opgeteekend en des te meer betrouwbaar omdat de rechters, ofschoon theologen, volkomen sceptisch daartegenover stonden. Heel merkwaardig, deze geestelijken, wier geloofsgrond het wonder en de openbaring moest zijn, Jeannes verklaringen op die punten in twijfel te hooren trekken en te zien, hoe zij met

listen en strikvragen pogen, haar die verschijningen als leugens te doen erkennen. De reden daarvan is, dat dit proces tenslotte tegen de kroon gericht was; moest uitmaken, dat Jeannes zending niet van God maar van den Duivel was en dus de kroning van den Dauphin nietig en hij zelf onteerd door haar hulp.

* * *

Tegen deze jonge vrouw werd de heele machinerie der roestige middeleeuwsche scholastiek in werking gesteld. Champion, die voortreffelijke aanteekeningen heeft gemaakt bij het verslag, noemt het proces ‘een meesterstuk van partijdigheid onder den schijn van de meest regelmatige procedure’. Zelden heeft onrecht zich zoo volkomen als recht voorgedaan; zelden scheen de geveinsde ijver voor het heil van lichaam en ziel van een argelooze, reine vrouw zoo waarachtig; nooit zijn zooveel getuigenissen en formeele bewijzen zoo zorgvuldig verzameld. Het vonnis, na zes maanden procedeerens uitgesproken door ernstige mannen met een roep van heiligheid en geleerdheid, was verpletterend. Behalve te Orleans durfde men in Frankrijk den naam der Maagd niet meer noemen.

Door dit proces kennen wij Jeanne d'Arc als ‘la fille au grand coeur’, zooals de stemmen haar noemden - ook dat teekende de klerk op - uit haar antwoorden: ferm, frisch, natuurlijk, oprecht en voorzichtig, soms schalk en steeds hoffelijk, ook wanneer zij een sophist op zijn plaats zet, ‘révérence gardée’. Zij belichaamt de ridderlijkheid en bevalligheid van den Franschen geest, het gezond verstand van het volk. ‘Gelooft gij goed gedaan te hebben, door te vertrekken zonder de toestemming van uw vader en uw moeder’, vroeg de officieele braafheid. ‘God beval; al had ik honderd vaders en moeders gehad, ik zou gegaan zijn.’ - ‘Hebt gij niet gezegd dat uw standaards geluk brachten?’ (tooverij). - ‘Neen; ik zei alleen: dringt moedig in de rangen der Engelschen door; en ging zelf.’ - ‘Maar waarom dan dien standaard (met haar beeltenis) in de kerk van Reims gedragen bij de wijding, eer dan die van de andere kapiteins?’. ‘Die was in de *peine* geweest er was dus wel reden, dat hij deelde in de eer.’ ‘Jeanne’, zegt

‘met zachtheid en chariteit’, de bisschop van Beauvais, ‘ik druk u ernstig op het hart, de waarheid te spreken’. Jeanne d'Arc speurt de adder onder het gras en antwoordt: ‘Ik weet niet, waarover gij mij wilt uithooren; gij kunt mij wel dingen vragen, die ik u niet zou zeggen.’ Zij bedoelde hetgeen de stemmen haar hadden geopenbaard betreffende den koning, die over zijn afstamming en zijn recht tobde. Op een andere strikvraag zegt zij: ‘Me cuidez-vous prendre par ceste manière et par cela attirer à vous?’.

Bij het verhoor te Poitiers, waaraan zij werd onderworpen, vóór haar veldtocht begon, daar men door godgeleerden wilde doen uitmaken of zij de waarheid sprak, voerde een der theologen haar tegemoet, dat wanneer de Hemel het volk van Frankrijk bevrijden wilde, hij daarvoor geen krijgslieden noodig had. Met deze en dergelijke spitsvondigheden hield men haar op, terwijl zij popelde van ongeduld om den strijd te beginnen. ‘En nom Dieu’, riep zij, ‘les gens d'armes batailleront et Dieu donnera victoire.’ Bij het proces stelt men haar de armzieligste vragen: ‘Of God de Engelschen haatte?’. Daar wist zij niet van, wel, dat zij uit Frankrijk gejaagd zouden worden, behalve die er zouden sterven. Over haar verschijningen: ‘of Sint Michael naakt was?’ Antwoord: ‘Gelooft gij dan dat onze Heer niet heeft om hem te bekleeden?’ ‘Of zij de vasten houdt?’ - ‘Heeft dit te maken met uw proces?’ - ‘Of zij gelooft, in den staat van genade te zijn?’ - ‘Zoo ik daarin niet ben, moge God mij er brengen. Indien ik daarin ben, moge God mij er houden.’ De phariseërs bleven verstomd, schrijft Michelet. In de oogen van Jeanne d'Arc gaat dit proces slechts in schijn tegen haarzelf: de rechters zijn bezig, een vonnis aan zichzelven te voltrekken. Al zag zij, ‘dat het vuur voor haar was aangestoken, zij zou niet anders getuigen en volhouden al wat zij verklaard had tot in den dood.’ ... ‘Ik kom van God; ik heb hier niet te maken; zendt mij naar God terug, van Wien ik gekomen ben.’ En tot haar vervolger Pierre Cauchon persoonlijk: ‘Gij zegt, dat gij mijn rechter zijt; weet wel wat gij doet, want voorwaar ik ben van God gezonden; gij brengt uzelf in groot gevaar.’ Geen oogenblik heeft Jeanne d'Arc zich laten verleiden, iets te verklaren ten

nadeele van den koning, die haar verlaten, zijn ministers, die haar verraden hadden. Zelfs niet bij die wonderlijke komedie op het kerkhof van St. Ouen bij Rouaan, toen haar, kort voor haar terdoodbrenging, een zoogenaamde bekentenis werd afgedwongen. Jeanne zou toen bekend hebben, schuldig te zijn aan een aantal misdaden, o.a. gelogen te hebben: dat haar openbaringen gedaan en hemelsche geesten verschenen waren; het volk misleid; God gelasterd en zijn sacramenten veracht te hebben; van de Kerk afvallig te zijn geworden en scheuring teweeg te hebben gebracht.

Blijkbaar heeft het geweten der rechters gesproken. Zij waren meegesleept door Cauchon en voelden, dat zij de hand aan het heilige gingen slaan. Tenzij Jeanne, wier vonnis gereed lag, bekende. Daarmede zou zijn uitgemaakt, dat niet God maar de Duivel haar had bezield - de twee machten tusschen welke de middeleeuwsche gemoedsbeklemming steeds weifelde - en zoo zou het vonnis gerechtvaardigd zijn.

Een groote menigte was bijeen. Maître Guillaume Erard hield een preek over Joh. XV vs. 6: ‘Indien iemand in Mij niet blijft, die is buiten geworpen, gelijkerwijs de rank en is verdord; en men vergadert dezelve en men werpt ze in het vuur en zij worden verbrand.’ De beul wachtte op zijn kar om een hoek van de straat. De akte van afzwering werd voorgelezen; de meesten verstonden haar niet. Jeanne begreep de strekking niet goed. Zij dacht dat het om haar verhouding tot de Kerk ging; aan deze wilde zij trouw blijven, zette daarom een kruis onder het stuk en vervolgens haar naam, toen iemand daartoe haar hand vasthield. De menigte begreep tenslotte dat de terechtstelling niet zou gebeuren, de Engelschen brulden van woede en wierpen met steenen; er ontstond een algemeene verwarring, en de heele plechtigheid eindigde in een groot schandaal, waarbij Cauchon ternauwernood aan steeniging ontkwam. Toen aan Jeanne werd beduid, dat de verandering van het vonnis neerkwam op een levenslange veroordeeling tot versmachten in den kerker en, wat nog zwaarder bij haar woog, toen zij gevoelde, haar stemmen te hebben verloochend, herriep zij alles. Daarmee was haar lot bezegeld. De Kerk, die geen bloed stort, gaf haar over aan de wereldlijke rechtspraak, als

een verworpene en afgesneden lid, aan die justitie verzoekende, ‘haar oordeel te verzachten, wat betreft den dood en de verminking der ledematen’. Nooit heeft de middeleeuwsche Kerk op zoo plechtige wijze vonnis geveld over zichzelf.

* * *

De ceremonie van St. Ouen hoorde bij het plan, het pas herstelde gezag der Fransche kroon te vernietigen. Wanneer Jeanne d'Arc bekende, dat zij gelogen had, zou zij de eer en het recht van Karel VII meesleepen in haar val. Die opzet bleek uit de preek van maître Erard. Na uitgevaren te hebben tegen degenen die tegen de Kerk opstaan en de heldhaftige Jeanne beleedigd en bedreigd te hebben, riep de prediker: ‘Ha, edel huis van Franrkijk, dat altijd beschermer van het geloof is geweest, zijt gij zoo verdwaasd, dat gij u vereenigd hebt met een kettersche en schismatische!’ Daarop zich tot Jeanne richtende riep hij herhaalde malen: ‘Ik spreek tot u, Jeanne en zeg u, dat uw koning kettersch en schismatiek is!’. Op die woorden vat Jeanne vlam, valt hem in de rede met de woorden: ‘Spreek over mij, spreek niet over mijn koning; hij is goed christen.’ En wanneer Erard voortgaat, herhaalt zij haar verklaring, even hoffelijk maar nog levendiger en sterker, zoodat Erard geheel uit het veld is geslagen en bisschop Cauchon woedend tot den pedel Massieu roept: ‘Leg haar het zwijgen op!’ Nog op den brandstapel, als de negentienjarige weeklaagt over het lot, dat haar jong, rein lichaam zal ondergaan, verklaart Jeanne d'Arc opnieuw, dat nooit, ook maar in eenig opzicht de koning haar bewogen heeft tot eenige daad, hetzij goed of kwaad.

* * *

De middeleeuwen eindigden in bloed en vlammen, maar de nieuwe gedachte der persoonlijke vrijheid steeg daaruit op, die Jeanne onbewust belichaamde. Onbewust - want heeft ook zij niet in haar brief aan de Hussieten, dezen bedreigd, hen en hun ketterij met het zwaard te zullen uitroeien, zoodra zij met de Engelschen afgerekend had? Toch had de Universiteit van Parijs gelijk: Jeanne d'Arc en de in die dagen sterk

ontaarde Kerk hoorden niet bij elkaar. En daar Jeanne, niet, gelijk Luther, den band doorsneed - haar zending had een ander doel - deed de Kerk dat. Met groote behendigheid leidde Cauchon het ongeletterde meisje in een dispuut over kerkelijke vraagstukken, waarover de theologen zelf verdeeld waren en waaruit haar gezond verstand haar niet kon redden. En wat de verplichte gehoorzaamheid betreft - wel was zij, op een vermaning van haar rechters, bereid, zich aan den paus en de geestelijkheid te onderwerpen, maar met het fiere voorbehoud *'notre sire Dieu premier servi'.* In deze woorden ligt het conflict tusschen het geweten en het gelooven op gezag. Jeanne d'Arc kon de stemmen, die zoo duidelijk gesproken hadden, niet verloochenen, zonder de waarheid in haar binnenste geweld te doen. Van haar kant kon de Kerk geen vrijheid van geweten dulden. Zeer merkwaardig is, in het, op last van Karel VII, in 1456 ingestelde rehabilitatieproces, de uitlating van den advocaat der civiele partij: 'Behoudens het oordeel der Kerk over geloofsartikelen, is ons de vrijheid gegeven, te gelooven wat ons behaagt.' De man schijnt geschrikt te zijn van zijn eigen woorden. De nieuwe tijd brak door de bouwvallen heen.

* * *

Aan het wonder van Jeanne d'Arcs ingevingen twijfelt men niet meer, ook zonder te willen gelooven, dat haar stemmen in den grammofoon opgevangen, haar gezichten op de gevoelige plaat vastgelegd hadden kunnen zijn. Ze waren even werkelijk voor haarzelf als onwezenlijk voor anderen. Met Franciscus van Assisi, den H. Antonius en anderen, met Swedenborg, Benvenuto Cellini, Goethe, is Jeanne d'Arc een der historische voorbeelden van visionairen. Het innerlijk beleven is zoo sterk en bloedrijk, zooveel heviger dan het uitwendige, de voorraad gedachten, gevoelens, gewaarwordingen is zoo groot, dat herhaaldelijk de zintuigen, oog, oor, soms ook gevoel en smaak niet seinen naar het centrale zenuwstelsel, maar van daar berichten ontvangen. Een physiologische 'verklaring' noodzakelijk onvolledig. 'Grande pitié' had haar bewogen, medelijden met Frankrijk, dat door benden werd afgeloopen, die moordden en plunderden; met het volk, dat in een voortdurende

spanning werd gehouden door vrees voor een overval, door de alarmklok, door vlammende hoeven in de verte. Haar sterk warm temperament voelde al het leed en de roeping, het te verhelpen. Een vrouwelijke Hamlet zonder de weifeling. De vrouwen van dien tijd streden vaak mee.

In Jeannes verklaringen over haar verschijningen, nadat die eenmaal waar bevonden waren, was niets dat met de orthodoxie streed; twee jaren te voren hadden de godgeleerden te Poitiers naar zending als goddelijk erkend. Maar het procesverbaal van dat verhoor was zoek gemaakt, toen de godgeleerden van dezelfde universiteit van Parijs haar te Rouaan verhoorden op daden waaruit verzet tegen de eenheid en het gezag der Kerk en afvalligheid moesten blijken. Niet, gelijk toen, de wil van het naar redding smachtende Frankrijk, maar de wraakzucht der Engelschen en Bourgondiërs bewoog de rechters en alles drong naar een veroordeeling, die bij voorbaat vast stond.

De vreemde klaarheid. Door Minca Verster-Bosch Reitz.

Ze hadden genoegelijk gedineerd, hij, Jacques de gastheer, z'n vrouw, z'n broer, en van Kinschoten om wien de intieme fuif eigenlijk op touw was gezet, omdat-ie voor 'n poos naar Indië ging.

‘Wat ga je daàr nou doen!’ hadden de vrienden, paf op 't hooren van dat allernieuwste nieuws, geïnformeerd; geen betrekking, geen relaties, hoe kwàm-ie er toe!.... Nu ja, finantieel volkomen onafhankelijk, had-ie nou niet direct noodig, om der wille van 't dagelijksch brood zich daar een werkkring te veroveren, maare.... De vrienden hadden wat dubieus gekeken, wat veelbeteekenend gegrinnikt; enfin, wat ging 't hun eigenlijk aan.... Albert van Kinschoten was altijd een formidabele beste kerel geweest, 'n vent waar je op aan kon, 'n echte trouwe loyale kerel.... Liet 'm nou maar naar Indië gaan als-ie daar nou plezier in had...

Toch kwam nù, in de behagelijkheid van de afterdinner-stemming, die oude, onderdrukte verwondering juist weer boven.

‘Ik vind 't tòch 'n onderneming, kerel! en al die omslag voor zoo iets vaags! zelf eigenlijk niet eens te weten wat je er zal gaan doen’, zei Jacques.

‘Je kan toch wel eens behoefte krijgen je te verruimen, 'ns in andere omgeving, andere omstandigheden te leven?’ veronderstelde Jacques' broer, die voor z'n tabakszaken af en toe in Indië was, ‘'t werkt buitengewoon paedagogisch, hoor!.... je groeit eens 'n beetje boven de nationale zelfvoldaanheid uit!’

‘Behoef je anders niet voor naar Indië te gaan! Kan je nog

veel beter 'ns een poos in Amerika je licht opsteken, wat zeg jij, Kit?' wendde Jacques zich tot z'n vrouw die, Hollandsch-Amerikaansch van oorsprong, nog steeds 'n gloeiende voorliefde voor 't land harer voorzaten koesterde.

Ze was opgestaan; er werd thee gedronken bij den haard; nu prutselde ze wat op haar theetafel die bij de groote paarschomkapte schemerlamp stond. Jacques volgde haar bewegingen; wat was ze slank en gracieus en wat had zij altijd-door haar eigenaardigheden behouden die voor hem bij 't allereerst ontmoeten al, van zoo zonderling sterke bekoring waren geweest; haar soepele, wiegende démarche, maar bovenal de houding van haar fijn, tenger hoofd op den slanken, fieren hals. Daar lag voor hem iets in van hautaine overgave, van trotsche onderworpenheid, iets onzegbaar deemoedigs en waardigs tegelijk, maar dat zijn oorsprong vond in een verborgen naar binnen leven.... Kit! zìjn vrouw! ze was 'n schat, 'n engel, 't hoogste goed in z'n aardsch bestaan!....

'Nog thee Philip? Jij Jacques? Albert? Ja?' Ze kwam weer naderbij, verzamelde de kopjes; Jacques' blik overgleed haar lief gezicht, ongerust even.... Wat was ze bleek daarnet.... nu was 't weer beter; zeker de reflectie van die stomme paarsche lampekap....

En welgemoed boog-ie zich weer naar 't vuur, gooide er den lucifer in waarmee-ie een nieuwe cigaret had opgestoken, nam den losgeraakten draad van 't gesprek weer op.

'Amerika is jong en frisch! Als je nu per se behoefte hebt om eens moreel en intellectueel door te waaien, dan vind je daàr toch alles wat je noodig hebt!'

Albert van Kinschoten lachte.

'Ja ja! zoo'n.... tornado bedoel je! dat zou zeker geen halve maatregel zijn, maar als jelui 't dan beslist weten wil.... ik ga occulte krachten bestudeeren.'

Een oogenblik was er absolute stilte, de stilte van stomme verbazing, toen brak de verwondering los.

'Occulte krachten! Maar je geloòft toch niet aan die nonsens!'

'Jij! Occulte krachten bestudeeren.... hoe kòm je er in 's hemelsnaam toe!'....

Maar tegelijk klonk er bij de thee-tafel waar Kitty bezig was, 'n onderdrukte schreeuw, 'n kermende zucht.

Jacques vloog op. ‘Wat is er, wat heb je!’

Ze stond met haar rug naar hem toe, en bezorgd sloeg hij zijn arm om haar heen. Ze trilde zenuwachtig. Toen hief ze haar gezichtje naar hem op: ‘'t Was ontzettend kleinzeerig van me, wees maar niet boos vent, maar 't oor van den theepot schoot door en toen droop er 'n straal heete thee op m'n hand’

‘Laat 's kijken.... is 't erg?’

Ze hield haar hand achter zich, ging wat van 'm weg. ‘Nee, ben je mal.... toe, maak er alsjeblieft niet langer drukte over.’ Haar stem klonk heftig, Jacques hoorde er geprikkeldheid in, keek haar even verwonderd-onderzoekend aan. ‘Waarom word je nou boos?.... M'n hemel, ik mag toch wel weten of je je pijn gedaan heb!.... je bent op eens zoo op je teenen getrapt! Wat is er nou?’

Even sloot ze haar oogen als iemand die, uitgeput, niets, maar dan ook niets meer hebben kan, toen opende zij ze langzaam, als met moeite, en haar blik zonk klaar en zonder eenige terughouding in den zijnen. ‘Lieveling, ik kon niet verdragen dat je zoo'n ophef voor niemendal maakte; dat wond mij opeens zoo op! Niet boos zijn, toè!’ Er was nu zoo'n lieve teere lach in haar oogen, om haar opgeheven, smeekenden mond dat-ie zich plotseling naar haar neerboog en de halfgeopende lippen kuste....

Toen lachte ze vroolijk op. ‘Jacques nou toch’.... En de twee anderen bij den haard lachten ook. Maar Philip nam het afgebroken gesprek weer op. ‘Ik ben er immuun voor; ik ben te nuchter, te positief, te veel zakenman. Maar in Indië - ja, daar zuig je om zoo te zeggen, 't geloof aan occulte krachten met iedere ademhaling in!’

‘En toch’.... Jacques hield meteen, wat verlegen, weer op.

‘Nou? Wàt en toch?’ informeerde Albert.

En Jacques, vaag glimlachend voor zich heen kijkend:

‘Nou ja.... dingen van vroeger schoten me te binnen.... toen ik nog 'n phantastisch broekie was en vol zat met mystieke verhalen en luguberheden van Alan Poe en Villiers-Adam....

In dien tijd voelde ik heel sterk 't bestaan van bovenzinnelijke invloeden en manifestaties'....

'Heb je er ooit iets van ondervonden? Werkelijk zelf van ondervonden?' vroeg Albert, en Philip en Jacques keken naar hem om den begeerigen drang dien zij allebei in z'n stem hadden opgemerkt.

Jacques glimlachte weer, verlegen; toen, aarzelend:

'Och, 't is eigenlijk de moeite niet waard.... 't Waren voorgevoelens.... weet ik 't. 'n Werking van je onderbewustzijn.'

'Nou ja, vooruit', zei Philip wat kortaf, 'ik weet al wat je bedoelt.... dat beroerde huis hè?'....

'Ja, dat ook, maar eerst.... je weet wel, Charles' dood.'

Philip knikte, bleef toen in gedachten, luisterend naar wat z'n broer vertelde.

'Nou, vooruit dan maar!.... Maar jelui vindt 't natuurlijk allemachtig kinderachtig.... en ik zelf vind 't ook absurd.... Nou, 't was in m'n laatste gym-jaar en Kerstvacantie; ik had 'n vrind, Charles Dicke, z'n vader was schatrijk, van de firma Mooy en Dicke.... j, weet wel.... Nou, Charles werd geweldig verwend, alles wat-ie wou kreeg-ie, mocht-ie. Nou, die Kerstvacantie had-ie 'n pracht motorfiets gekregen, hoewel z'n ouwe car nog best was. Toen kreeg-ie 't plan in z'n kop om er mee een reisje door België te maken wij samen Ik caveerde 't af, had geen lust m'n heele vacantie daaraan te geven, want ik kende hem.... hij wist nooit van ophouden....

Nou, hij ging met een paar andere lui, stuurde telkens 'n prentbriefkaart; ik was toen nog nooit in België geweest.

Maar op 'n avond toen de post werd binnen gebracht voèlde ik, ja hoe moet ik 't eigenlijk precies onder woorden brengen, wìst ik dat er een prentbriefkaart van hem bij zou zijn, en bovendien de voorstelling er op.... Ik wist nièts van z'n te nemen route af, en zooals ik al zei was ik toen nog nooit in België geweest. En toch zàg ik, en 't schoot fel duidelijk door m'n geest, een inkijk in een vrij breed straatje, rails van 'n tram vlak langs 'n trottoir, daar achter oude Vlaamsche trapgeveltjes....

Vader die de post uitzocht stak mij wat toe; ik strekte haastig m'n hand uit.... keek.... 't Wàs een kaart van

Charles, en de voorstelling er op, volkomen gelijk aan al wat ik al onder zoo onbegrijpelijke suggestie aanschouwd had. Toen ik dien nacht naar bed ging kon ik den slaap niet vatten; 't was of ik hoe langer hoe klaarder wakker werd; mijn gedachten gingen terug naar allerlei gebeuren van dien dag, ook naar het zonderlinge voorvoelen of voorweten, hoe je 't noemen wil, van Charles' briefkaart En toen gebeurde iets wonderlijks.... Opeens was ik zelf op die plaats, liep op 't smalle trottoir, onderlangs de oude geveltjes; er lag sneeuw die door den wind over 't trottoir heen was opgejaagd; achter mij kwam het zoemend geluid van 'n naderende electrische tram.... Toen zag ik plotseling voòr mij, Charles op mij afkomen; nu was de tram naast mij, schoot mij voorbij, maar op dat oogenblik zag ik Charles struikelen over den door de sneeuw onzichtbaren trottoirband, 't evenwicht verliezen.... Hij gleed onder de tram en, ik zal 't noòit vergeten, ik hoorde 't kraken van zijn verbrijzelend lichaam.... zàg z'n stuipachtige kronkelingen, z'n zwijgende, radelooze worsteling onder die moordende wielen.... Ik zal 't noòit vergeten! 't Angstzweet stond klam op m'n gezicht, in m'n handen, m'n hart beukte, ik voelde mij misselijk van afgrijzen.... 't Was geen visioen geweest, ik had alles intens doorleefd, zooals je een herinnering opnieuw doorleeft van 'n versch in 't geheugen liggend verbijsterend gebeuren. Pas uren later was ik zoover gekalmeerd dat ik kon inslapen.

Den volgenden dag ontvingen wij 't bericht van Charles' vader dat Charles te Gent verongelukt was.... Afschuwelijk, hè?'

Even was 't doodstil; Kitty, die dicht bij Jacques zat, leunde naar hem over, streelde zwijgend z'n hand.

'Tja.... dat is 'n frappante geschiedenis', zei van Kinschoten peinzend; toen, opfleurende ineens: 'en wat is nou dat andere?.... hoe noemde jij dat ook weer, Philip?'

'Dat beroerde huis dat 'm altijd van streek brengt.'

'Ja.... die geschiedenis is eigenlijk minder positief, als je tenminste bij zulke bovennatuurlijke of buitenzinnelijke ondervindingen van iets positiefs kàn praten', zei Jacques, 'ik schijn als kind al van die wonderlijke, onverklaarbare suggesties te

hebben ondervonden, onverklaarbaar misschien omdat ik ze aan niemand toevertrouwde, uit zuiver kinderlijken angst van uitgelachen of niet begrepen te worden. Er was dus absoluut niemand die er mij een verklaring van kon geven, eenvoudig omdat niemand iets afwist van de zonderlinge ontroeringen die mij soms tot drukkenden levensangst, soms tot zwaarmoedig herinnering-zoeken, soms tot ongemotiveerd maar intens, je zou zeggen heimwee-achtig verlangen werden.... En dat was nou ook 't geval met “'t huis”! 't Bestond, of eigenlijk 't bestaat nog uit een vrij groot heel ouderwetsch vierkant gebouw; de luiken waren altijd dicht.... ik heb ze mijn levenlang nooit open gezien; ik weet ook niet of 't onbewoond was, maar dat zal natuurlijk wel; ik informeerde er nooit naar.... In m'n bestaan was: 't huis. Er waren geen bijgedachten aan huurders, eigenaars of bewoners, 't huis zooals 't daar hooghartig, zwijgend en geheel in zichzelf verdiept stond, was de vreemde, stille levendheid die mijn innerlijk wezen tot zich trok, m'n denken beheerschte, mij aantrok met 'n soms radeloos verlangen, mij vervulde met 'n soms loodzwaren dofdrukkenden angst....

Als H.B.S.'ser en later als gymnasiast ging mijn weg altijd daàr langs als ik voor 't een of ander dieper de oude stad in moest; ik had er een langen omweg voor over.... Iets trok mij er heen, onweerstaanbaar; 't was een invloed die van het oude huis uitging, iets zooals.... ja natuurlijk zullen jelui er om grinniken, maar toch is 't zoo, iets als 't hangen en verlangen en onbevredigd blijven en hunkerend hoopvol en diepverslagen komen en gaan, gaan en komen.... naar de vrouw die je liefheb, maar van wie je nog niet weet of ze iets om je geeft.’ Nu was 't Jacques die naar Kitty overleunde en, zijn arm om haar schouders, haar 'n oogenblik dicht naar zich toetrok....

‘Maar de invloed van 't huis is gruwzamer’, ging hij na een oogenblik peinzen met vertellen voort, ‘ik heb er nooit met iemand over gesproken.... er niet over kùnnen spreken.... Alleen Kit weet er iets van, en Philip weet 't.’

‘Ja, ik vond hem daar toevallig. 't Was een zonnige felle vriesmiddag, ik had haast en bekortte m'n weg door langs het oude grachtje te loopen; mijn blik trok als vanzelf naar 't oude huis niettegenstaande mijn gedachten geheel vervuld waren van

mijn drukke bezigheden dien middag.... 't ding stond daar zoo zonderling somber onder den staalblauwen winterhemel.. Toen deed ik iets wat ik eigenlijk zelf nog niet kan verklaren. Ik had haast, hè.... en toch, mijn oogen onweerstaanbaar getrokken naar dat oude cavaille, ging ik er naar toe, liep langs den rechter zijmuur 't oude straatje in, en vond daar Jacques! gewoon niet weg te krijgen van z'n plek! Ik vroeg en vroeg natuurlijk, wou weten, hè? Nou, toen kreeg ik 't verhaal Die middag heeft me meer dan beroerd dwars gezeten in m'n zaken, ik miste allerlei afspraken en kwam te laat op een conferentie.. Ik wou dat ik dat stomme ding nooit gezien had.'

Albert van Kinschoten lachte. 'Aan joù is de stille kracht verspild. En toch heb je haar ook even ondergaan!'

'Door toe te geven aan dien drang om dat straatje in te loopen? Och kerel, dat was al net zoo onzinnig als 't grijpen naar 'n bepaald vel papier als je er 'n stuk of wat volkomen eender op je schrijftafel heb liggen.... Dèze.... diè.... je aarzelt.... nee.... 't moet toch die andere zijn! Dat zijn van die malle, niet te verklaren grillen van je zenuwgestel! En waarachtig, dat is die heele geschiedenis van Jacques met z'n idiote huis oòk!'....

'Enfin, ik zou er iets kostbaars voor over hebben als dat waàr bleek te zijn', zei Jacques zuchtend.

'Maar 't heeft nù toch geen vat meer op je!' vroeg Albert van Kinschoten, verbaasd.

'Ja, nog altijd.' Toen, hartstochtelijk uitbarstend ineens:

'Je weet niet wat 't is als je zelf zoo iets nooit gekend, nooit doorleefd hebt.... Je kan 't je bij geen mogelijkheid indenken, 't niet bevatten! 't Trekt je, trekt je al maar.... je moèt er heen.... Je voelt, je weèt dat je eens, de hemel mag weten wanneer, daàr gewoond hebt. Daàr, achter die oude muren, achter die gesloten luiken ligt een stuk leven van je.... 't ligt daar, 't is van je.... 't wacht op je.... Toch is 't onbereikbaar, ben je er voor eeuwig van gescheiden.... of niet.... wie zal 't zeggen.... wie kàn 't weten... 't Ligt daar, zwijgend en geduldig.... Vanaf 't oogenblik dat je 't verliet, totdat je er terug zal komen.... Terugkomen! Na jaren.... of eeuwen.... In een andere incarnatie misschien.... zooals

je er misschien in een andere incarnatie was.... En intusschen blijf je hunkeren en snakken naar dàt.... dat vroegere waar je niets meer van weet dan alleen dat 't daàr is.... daàr binen die zwijgende muren.... En je oogen laten 't huis niet los en je handen betasten de muren.... de tuinpoort; je streelt angstvallig van verbazing over je eigen onverklaarbaar verlangen, de ruige oppervlakte van die verweerde oude steenen en dan komt als 'n hopelooze obcessie de zekerheid over je dat eèns.... eèns je noodlot van daar uit over je voltrokken zal worden.... Wàt weet je niet.... Je bent gescheiden van wat daar binnen is, je hebt er geen deel meer aan en toch is de fatale band daar.... de fatale schalm in de geheimzinnige keten der levens van 't verleden. Van 't nù.... van de toekomst....'

Hij zweeg, bukte zich naar 't vuur; z'n gelaat was verstorven bleek, z'n oogen schitterden, de vingers van z'n gevouwen handen lagen felgenepen in elkaar.

'Arme, lieve lieve jongen', fluisterde Kitty, 'we komen 't samen te boven.... 't moèt, 't kan niet anders, 't is een waan, heusch.... we zullen 't samen overwinnen.'

Hij sliep dien nacht niet; uur op uur verstreek, z'n geest bleef volkomen helder, heel 't gesprek van dien avond gleed door z'n gedachten.

Toen richtte hij zich behoedzaam op. 't Electrisch nachtlampje goot een rustigen schijn over 't groote bed, verlichtte intiem de lieve bekende dingen ringsom. Hij keek naar Kitty, die volmaakt rustig te slapen lag. Wat had-ie haar lief, z'n schat, z'n alles, z'n vrouw. Sliep ze wel?.... 't Was of even haar donkere, zware wimpers getrild hadden.... Wat was ze bleek geweest van avond.... zou ze niets hebben wat ze voor hem stilhield? Waar had ze die heete thee ook weer over heen gekregen?.... d'r linkerhand natuurlijk.... de rechter hield den theepot vast.... Behoedzaam boog hij zich over haar, tuurde onderzoekend op haar handen die los om elkaar gevouwen, dicht bij haar gelaat op 't kussen lagen. Waar was 't dan toch.... hij zag niets, geen blaartje, zelfs geen rooden striem. 't Intrigeerde hem; voorzichtig greep hij de slappe

willooze vingers, boog ze om en om.... Nee, niets.... nergens wat.... Toen viel z'n blik op haar oogen.... Haar wimpers trilden.... hij wist 't nu zeker.... ‘Ben je wakker, Kit?’ vroeg hij zacht.

Ze antwoordde niet, geregeld ging haar ademhaling. Nee, 't was vast verbeelding geweest - ze sliep.

Op zijn arm geleund, nu weer op zijn eigen kussens, bleef hij naar haar kijken.... En toen zag hij dat haar keel bewoog, dat ze schielijk slikte....

Nu volgden dagen van zonderlinge onrust voor hem. Hij wist nu dat Kit hem beloog. 't Waren kleinigheden geweest. Eerst dat zoogenaamde morsen met heete thee, toen 't zich slapende houden.... 't Waren feiten van niks. Maar achter die feiten van niks stond een macht, 'n zwijgende, lugubere macht die langzaam maar onherroepelijk zeker z'n mooi, vertrouwend geluk ging vernielen.

Weken waren voorbij gegaan. Albert van Kinschoten was nog niet naar Indië vertrokken; de eene boot voor de andere verzuimde hij; de vrienden begonnen alweer net zoo hard te grinniken om zijn blijven als vroeger om z'n voorgenomen vertrek.

‘Je moet niet om mij blijven, Albert’, zei Kitty op een avond dat ze allebei Jacques naar een vergadering wisten.

‘Je weet toch dat ik niet wegga voor ik alles voor mekaar heb.... voordat alles in orde is’, zei hij zacht, ‘'t gaat toch ook om joù geluk, is 't niet?’

‘Ja natuurlijk, dat weet je!’ antwoordde ze met 'n warmblijen klank in haar stem. Albert stond op. ‘Ik ga nu maar liever weg voordat Jacques terugkomt; soms denk ik dat-ie toch wel ièts van een geheim tusschen ons moet vermoeden.... hij met z'n buitengewoon fijn zenuwleven iets moèt voorvoelen.... 'n occult....’

Kitty hief met afwerend gebaar de handen op. ‘Wil je wel gelooven dat ik dat woord haast niet meer kàn verduren?.... Toèn al.... je weet wel, toen je voor de grap zei dat je die.... nee, ik wil 't woord niet meer uitspreken.... in Indië

ging bestudeeren? En toch wou ik voor Jacques niet weten hoe ik er van onder den indruk was!'

Albert lachte. 'Ja.... die heete straal thee!.... Maar luister nu even, de volgende week is alles in orde; kan je dan Vrijdagavond zien weg te komen?'

'Natuurlijk', zei ze plechtig, stak hem de hand toe.

Toen ging de kamerdeur open, kwam Jacques binnen. Niemand had hem hooren thuis komen. Even gleed z'n blik onderzoekend van z'n vriend naar z'n vrouw; er was 'n koele, cynische trek om z'n mond. Kort daarop nam Albert afscheid.

'Je hoeft voor mij niet weg te gaan!' zei Jacques en z'n stem klonk schamper.

Albert aarzelde 'n oogenblik, keek hem toen vierkant in de oogen. 'Misschien begrijp ik niet wat je bedoelt, maar ik heb nooit aanleiding gehad om weg te gaan als jij kwam!'

'Des te beter', zei Jacques stug. Hij stond op om z'n vriend uit te laten. Toen-ie daarna weer terug, de gang doorliep, bleef-ie diep in gedachte staan; hij was vaalbleek, wanhoop lag in z'n oogen.

De dagen die nu volgden doorleefde hij in een wonderlijk abstracten toestand. Meer dan ooit te voren werd hij naar ''t huis' getrokken, en naarmate die geheimzinnige bekoring meer, al maar meer macht over hem kreeg. werd hij los van 't tegenwoordige; z'n vermoedens omtrent Albert en Kitty veroorzaakten geen pijn, geen haat, geen wraakgevoel meer; 't was iets verafs nu, iets lang geledens, iets waar hij nu bovenuit gegroeid scheen....

't Innigste, 't meest bewogene in z'n gemoedsleven was de drang naar ''t huis', en geen dag, middag of avond ging voorbij zonder dat hij er heenging, er hunkerend stond te wachten, de hongerige, droge oogen in starre verslondenheid op de dichte luiken, de verweerde muren, de gesloten tuinpoort....

'Zie zoo, nu heb je 't heelemaal gezien', zei Albert tot Kitty, en, de ouderwetsche koperen draaglantaarn in de hand, bleef hij nog even staan. 'De meubels en alles is natuurlijk beneden peil.... verteerd en vergaan en uit 'n afschuwelijk tijdperk..

tenminste voor onze moderne oogen.... Maar de lui uit dien tijd vonden 't natuurlijk pràchtig.... waren er gelukkig in. Enfin, jelui behoeft er gelukkig niet in te wonen, jelui blijft in je eigen huis, beschouwt dit als, laten we zeggen als dépendance waar jelui in en uit loopt en er 'n kwartiertje blijft, of dagen slijt al naar jelui wilt. 't Zal leuk zijn om hem dat allemaal van avond als-ie thuis komt, te zeggen.'

Ze legde haar hand op z'n arm. Albert voelde 't beven ervan.

'Ik kan je nooit dankbaar genoeg zijn', zei ze ontroerd. 'Weet je, dien nacht toen ik mij voor Jacques slapende hield omdat ik m'n gedachten niet wou loslaten, m'n plan moèst uitwerken, toen voelde ik mij zoo hopeloos onmachtig om 't ten uitvoer te brengen. Jij alleen hebt alles mogellijk gemaakt en we hebben alles aan joù trouwe hulp te danken.'

'Kom! Schei uit!' lachte Albert, 'denk je niet dat ik zelf blij ben Jacques van z'n waan te helpen genezen? En toen jij me het plan uitlegde ging 't als papier de musique. 't Huis is mijn eigendom, van vanavond af hebben jelui er 't vrije gebruik van; zoo lang ik in Indië ben natuurlijk ook.... en als-ie nu gewoon dagelijks doodnuchter hier binnen kan gaan en hoogst prozaïsch, zonder eenige geheimzinnigheid overal kan snuffelen en rondloopen, dan slijt die vreemde suggestie van zelf wel uit. Nou.... ga je mee?'

Samen gingen ze door de oude gangen naar 't achterhuis, toen den tuin door. 'Hou 'ns vast', zei Albert. haar de lantaarn reikend om met al zijn kracht den ouden dikverroesten sleutel om te wrikken die in 't slot van de tuinpoort stak. Toen ook 't duwen van zijn knieën tegen 't uitgezakte hout niet hielp, haalde hij z'n sleutelbos voor den dag, stak een van de stevigste sleutels door 't oog van 't lompe, verroeste ding en draaide, draaide met plotseling opkomende woeste, kwaadaardige kracht; er brak iets met 'n fellen knap binnen in 't slot. 'Je hebt er de baard afgedraaid!' zei Kitty lachend omdat zij in haar blije stemming lachen kon om alles. 'Beroerd nou'.... prevelde Albert, kijkend naar den verongelukten sleutel. Maar ze lachte nog vroolijker, juist om zijn ontstemdheid. 'Wat geeft dat nou.... trek 't poortje stevig dicht, dan houdt 't wel door 't klemmen. Morgen kan de smid er bij komen.'

Toen gingen ze, haastig.

Maar, de hoek om van 't oude grachtje schoof Jacques langzaam de duistere straat in....

Naar huis gaan.... jawel, straks.... straks, nù nog niet.... 't Riep, 't lokte, daàr achter de dichte luiken, waar hij 't nooit bereiken kon. Wie.... wàt eigenlijk. 't Verleden dat-ie niet kende en waaraan hij toch verbonden was? 't Omsluierde, verborgen leven binnen in dat stille huis waaraan hij lag vastgeketend? Dat leven met al z'n zonden en z'n geheimen, z'n langverstorven geluk en z'n onzichtbare invloeden, dat van hèm was, in zìjn leven gedrongen als een geheimzinnig-zwijgend, oppermachtig heerscher....

In hunkerende haast ging hij, dicht langs den donkeren tuinmuur, z'n schouder schuurde langs de ruige steenen, z'n hand betastte hen telkens, als in liefkoozend begeeren.... Toen, als zoo vaak, bleef hij bij de tuinpoort staan. Wachtend.... op wat?.... Leunend tegen 't oude hout, begeerig.... naar wat? Berustend toch weer, en verlangend naar dat vage, onzegbare dat schrijnde in z'n hart, dat hij zocht, zocht en niet vond en niet bereiken kon en dat daar toch wàs, en lokte - en riep....

Onmerkbaar bijna, toen met een korten fellen schok gaf het poortje mee, tuimelde Jacques naar binnen....

Nu was hij overal geweest. 't Heele huis door. Hij was langzaam gegaan van kamer tot kamer, heel zijn denken weggezonken in dat vreemd-stille, overstelpende genot. Hij was als een reiziger die lange, lange jaren in verre landen, eindelijk weer teruggekeerd spiedt en zoekt in blije draling naar 't achtergelatene, 't zoo lang ontbeerde....

Als een herstellende die na lange ziekte verwonderd staat, teruggekeerd weer in de omgeving waar hij aarzelend 't leven van voorheen herkent en weer opneemt, en de doffe ziektetijd voelt als een zwaar gordijn tusschen nu en wat eens was....

Jacques had 'n paar luiken open gezet. Hier plekte 't licht van straatlantaarns tegen de zoldering, daàr goot de maan killen klaren schijn in de verstorven kamers....

'n Groote, stille, onzegbare vrede daalde in Jacques' ziel...

O, hier nooit meer weg te hoeven.... niemand ooit meer te zien, geen deel meêr te hebben aan 't nù....

Kit?.... Och, Kit had Allbert. En dat zou hoe langer hoe krachtiger worden. Die behoorden allebei in 't tegenwoordige; ze waren vast en sterk, onwankelbaar stonden zij in de werveling van 't heden....

Langzaam stond-ie op uit den valen ouden stoel, begon opnieuw, door de kamers, z'n peinzenden, droomerigen tocht die was als 'n ijl zoeken naar een onwezenlijke bedreiging...

'n Klok, 'n pendule hield z'n aandacht. Die hadden opgehouden te tikken. De tijd was hier dood. Of juist eeuwig. Eeuwig levend.... 't leven van toèn eeuwig vasthoudend.... 't Leven van toén.... Daarna kwam niets meer.... 't Latere had hier nooit bestaan.

Jacques duwde een kamerdeur open, 't was een slaapvertrek. Met z'n nu eigenaardigen, talmenden gang ging hij 't binnen. 'n Groot ledikant, aan 't hoofdeinde zwaar behangen met gordijnen, stond in 't midden; 'n rijkgeplooide draperie was met een dik koord omhoog gebonden. Peinzend bleef-ie voor 't bed staan.... Toen, gulzig als iemand die snakt naar rust, liet-ie zich vallen op den loggen stapel kussens en dekkleeden die 't bed vulde; 'n vreemde geur van heel ouden parfum en stof en vergane weefsels dreef nu in de even bewogen lucht....

Jacques rook 't met een gewaarwording of hij luisterde naar verre, bekende dingen.

Nu lag hij rustig achterover, z'n blik omhoog, op de saamgebonden draperie gevestigd. Z'n gedachten leefden naar binnen. 't Was nu goed zoo; hij was.... thuis gekomen. Hij behoorde hier, had hier altijd behoord. Daarbuiten was hij een dwalende, een zwerveling geweest, en 't huis dat den tijd en 't leven voor eeuwig vasthield, had hem met stille, onverzettelijke kracht teruggehaald. Hij zou nu nooit meer weggaan, noòit meer; hij was een deel van 't verleden dat hier opgesloten lag.... dat vastgehouden werd door de klokken die niet meer tikten....

Z'n blik liet de opgesnoerde draperie niet los. Wat was vroeger.... Wat was nù? Was 't niet eèn? 'n Sluier trok weg van z'n gedachten; die waren nu van een zuivere klaarte.

Rustig kwam Jacques overeind, stond nu hoog op de stapeling van bedgerei. Volkomen beheerscht maakte hij 't koord los, zoodat de draperie ritselend neerzonk, toen wond hij 't om z'n hals, veelmaals; knoopte 't vast.... liet zich langzaam vallen....

't Lichaam zwaaide heen en weer, want de voeten gleden door den schok uit, bleven schrap in een hoek van 't ledikant. 't Zwaaide met doorgezakten rug en bungelende armen; 't zwaaide geluidloos, met al maar kleiner beweeg binnen de omhulling van de neergevallen draperie; 't zwaaide.... totdat de rust intrad.... de eeuwige rust.

Samen wachtten Albert en Kitty op Jacques' terugkomst.

‘Zeg Kit’, zei Albert aarzelend, ‘eèn ding heb ik voor je verzwegen, maar eigenlijk is 't niet noodig; jij. zoo'n flinke Amerikaansche! Alleen.... Jacques moet 't nooit weten, voor hèm zou 't fataal zijn.’

‘Nou.... wat dan?’ zei ze rustig, ‘ik zal 't hem natuurlijk nooit zeggen; vertel 't dus maar.’

‘Nou, weet je, indertijd heeft een voorzaat van den man van wien ik 't huis nu gekocht heb, daar zelfmoord gepleegd; dat is ook de reden waarom de familie 't nooit bewoonde; ze waren altijd in 't buitenland.’

Kitty zweeg.

Toen zei ze vastberaden: ‘Ja, dat is nogal luguber. Maar Jacques behoeft dat nooit te weten.... Hè, ik wou dat-ie nu maar kwam! Ik verlang zoo!’....

Toen, zwijgende bij elkaar, wachtten ze weer.. wàchtten..

Frans Coenen als psychisch voeler door Willem Kloos.

(Frans Coenen. Reizen. Een uitweiding en inwijding. Em. - Querido's Uitgevers-maatschappij, Amsterdam.)

Vlijmend-duidelijk - 't is mij die altijd diep naar binnen zoowel als ver naar buiten leefde, vrijwel altijd zoo gegaan - komen er ook in de laatst-verloopen jaren telkens van zelf vele bijzonderheden in mij naar boven uit alle gedeelten van mijn leven, dus ook uit mijn kinderbestaan en mijn jongenstijd, ja, ga ik hen even scherp-helder vóór mij zien, als gebeurden zij thans voor de tweede maal. En wie dus voldoende psychisch-diep en fijn maar tevens breed-intellektueel aangelegd genoeg geboren wierden om van hun eigene, kleinste menschlijke helft te kunnen af zien, dat is: zonder subjektieve, want alleen uit hun vergankelijk aardsch zelf-gevoel gerezene vooropzettingen, eenig waarachtig-menschlijk belang in de innerlijkste Psyche van anderen te stellen, hebben nu reeds telkens mededeelingen, tot in de fijnste puntjes getrouwe, uit mijn altijd-aktief en eenvoudig menschlijk leven kunnen vinden in mijn steeds onverwacht uit mijn geestlijke Diepte stijgende en dan met spontane vlotheid geschrevene ‘Binnengedachten’ hier en daar, zoowel als in de even streng-exakte feitenreeksen en persoonsbeschrijvingen, die mijn steeds kalm-levendig gewerkt hebbende en werken blijvende Zijnsessentie mij óók wel eens in proza dikteert. Ik ben, voor de helft, realist. En zoo mag, neen, moet ik hier nu bv. vermelden (mijn diep-innerlijkst, nooit rustend geestelijk leven, dat bij mijn geboorte hier ontstaan, of misschien van elders

gekomen is en mij altijd trouw is blijven helpen, raadt het mij aan) dat ik van mijn mij langzaam aan meer en meer als zelf-levend Wezen bewust w rden, dus van mijn 3e of 4e tot mijn 20e jaar, toen ik apart ben gaan wonen, mij onverbiddlijk door de mij omringenden, die mijn verwanten toen heetten te wezen, ofschoon zij het meerendeels niet waren, heb voelen dwingen, om van binnen geheel alleen te staan, dus psychisch mijzelf slechts te zijn. Ik was toen als naïef kind in den beginne gemoedelijk mededeelzaam, ja zelfs vertrouwelijk en hartelijk van geaardheid, maar het zonder eenige uitzondering stug-koel, ja effen-hard jegens mij handelende milieu, waarin ik moest opgroeien, bracht er mij van zelf toe, zonder dat ik het mij voornam of er zelfs maar over dacht, om niets anders als mijn eigen kalm-zwijgend, schoon het toch gestadig-door goed-bedoelen blijvend Persoontje te zijn. En daar ik van de Natuur een hartstochtlijk-sterk, diep in mijn eigen geestje en dien van anderen doordringend temperament had meegekregen, dat zich echter in dien algeheelen jeugdtijd zelfs niet met een stil-vriendlijk woord mocht uiten - probeerde ik het spontaan soms, dan kreeg ik geen antwoord, of werd mij bevolen mijn mond te houden, - sufte zoodoende, naar den uiterlijken schijn tenminste, mijn rustig vast-krachtig voelen blijvend jongensinzijn, alles gelaten bepeinzend, dus melancholisch-reflektief, door de lange jaren voort. En zóó kalm, maar toen natuurlijk op nog kinderlijke wijze inwendig-bezig, en ook alle boeken, die ik in handen wist te krijgen langzaam-aandachtig letter voor letter lezend, lette ik daaronderdoor, alles om mij heen haarfijn waarnemend, want het ziende en hoorend en het accent van de stemmen voelend, en soms ook met een plotselingen zacht-klaren oogopslag de gezichten der aanwezigen gadeslaand, op de banale gebeuringen van iederen dag. Ja, ik ben reeds als heel kleine jongen, en later als knaap, door mijn toenmalige omstandigheden, waarin ik aandachtig op alles, tot zelfs op de minste beweging van mijzelf had te passen, gewend geworden, om niet expres, neen half-onbewust, ieder ding op te merken, en er mijn konklusies uit te trekken, die dan telkens in hun algemeen karakter, dus in het hoofdzakelijk er op aankomende, volkomen-juist zijn gebleken te zijn, en wel omdat ik niet alleen met mijn lijfelijke oogen zag en nóg zie, zooals ieder dat gewend is, maar die zich dan in zijn slotsommen soms leelijk

kan vergissen, neen maar, wijl ik buitendien en veel meer sekuur de wereld en ook mijzelf, door mijn geschriften, ben gebleken te bekijken met twee heel andere oogen, psychische te noemene, die zich onbewust geen enkel ding laten ontglippen, maar de op die wijze ontvangen beelden en indrukken zorgvuldig bewaren, totdat mijn Binnenwezen, zoodra het noodig is geworden, ze naar mijn meer aardsche Helft omhoog zendt, dus naar de buitenlagen van mijn algeheele Geestlijkheid, en mij dan tevens, door die zelfde lagen heen, bedaard-krachtig voelen deed, wat ik te vermelden of te dichten hebben zal.

Iedere menschegeest, die nog iets méér dan een door de hem omringende wereld alleen bestuurd instrument vermag te wezen, bestaat, als het ware, uit onderscheidene, maar toch door de diep-in levende Wezendheid, die de Ziel heet, tot eenheid gebrachte geledingen, die over elkander heenliggen, en van welke het waarschijnlijk is, dat tenminste de naar buiten, dus meer naar de Aarde gerichte want daarvoor blijkbaar alleen bestemde, tegelijk met het sterven van het lichaam zullen vergaan, zooals ze dat reeds, bij wezenlijk flauwvallen bv., voor een poosje schijnen te doen. Maar de diepst-in gelegene laag, neen Sfeer van ons Wezen, onbevatbaar en onaanrandbaar, is ons waarachtigst, ons eigenlijk-eenige Zijn: alles wat er aan echtheid in ons schuilt, dus ook wat er als zuiverpsychische Kunst in de dichters gebeurt, komt in eerste instantie daaruit naar boven omdat die mysterievolle Binnensfeer de eenige oorspronkelijk-levende, en ook leven-gevende Kracht heeten moet of wel ons dieper Ik. Doch ik deel dit, zooals ik het van mijn jonkheid, het mij gestadig meer duidelijk makend, in mijzelf ben gewaar geworden, natuurlijk geenszins mede om een toevallig opkomende gedachte die morgen weer anders zou kunnen zijn, als iets belangrijks voor te stellen (ik ben, zooals ieder, die mij persoonlijk, zoowel ook al het door mij geschrevene goed kent getuigen kan van die zoo menigmaal aangetroffene eigenschap volkomen vrij) maar alleen om, door het boek van Coenen daartoe gekomen, voor een op zonderling-onjuiste wijze kwasi-literair onderricht publiek, een beetje duidelijker te maken van hoe 'n oorsprong en geaardheid het innerlijkste Wezen van alle letterkundige kunst en kritiek is, en welke intiem-psychische gaven en ook studiën onverbiddlijk noodig zijn voor de beoefening dier twee.

En men kan hierin op mij aan, omdat ik mij sinds mijn 19e jaar met alle literaire vraagstukken en het vele wat daarbij redelijkerwijs te pas kan worden gebracht, inwendig en ook door bestudeering van boeken en het overdenken van het heele Leven, ernstig bezig gehouden heb. Doch stil-fijn psychisch dus bij elken aanvang slechts voor een derde deel bewust, moet men daartoe, ten eerste, logisch te *voelen* weten, geheel en al uit zichzelf, neen uit zijn boven-persoonlijke, allerdiepste Diepte alleen, (om het nóg nauwkeuriger te zeggen) en dan gemoedelijk en gelaten en toch zeer energisch tevens kunnen dalen met het fijnst-begrijpende deel zijns Zelfs, zijn intuitieve Intelligentie, in den allergeestlijksten metapsychischen Ondergrond van die volkomen-onbepaald in ons rijzende geestlijk-zinnelijke gewaarwordingen, die naar de steeds opene dus ontvankelijke hersens stijgen, maar waar men, eer men er diep in is doorgedrongen, niet goed weg mee weet. Want men bespeurt hen in den beginne met zijn volkomen-rustig, inwendigst voelen alleen, zooals ik zei.

Zóó - ik zeg dit spontaan, maar geheel en al onhartstochtelijk, alleen verlangend om zelf te begrijpen en dat goed-begrepene dan aan andren meê te deelen, - zóó, herhaal ik, diep-in geestlijk zich niet alleen afzonderend van al het eens gelezene want door andren geschrevene, en dus óók, in verband daarmeê, van zijn eigene meer daagsche Helft, hebben zoowel de psychische Dichter, als de door zijn algeheele Zielsorganisatie, dus door den aard-der-Dingen op zijn ernstig Doel aangewezene beoefenaar der letterkundige kritiek te werk te gaan. Dan zullen zij komen tot dezelfde slotsommen als ik. De meesten echter der zich noemende kritische beschouwers, men kan wel haast zeggen, van alle landen en tijden, hebben niet zoo zeer hun best gedaan, om tot den diepst-verborgenen Ondergrond van hun eigen geestlijk in-leven, dus van hun mijmeringen en gedachten door te dringen, en zoo komt het, dat zij zich menigmaal in hun uitspraken vergissen moesten, daar deze soms alleen uit de oppervlakkig en subjektief beslissende buitenlagen van hun hersens te voorschijn schoten, zooals menigmaal later gebleken is. Wat hierdoor kan verklaard worden, dat de diepste psychische binnengebeuringen, die ik hierboven aangaf, wel nu en dan, zonder dat zij het zich bewust werden, in hen werkten - en dan oordeelden zij precies-juist - maar ze ook menigmaal schreven uit hun

meer aan den buitenkant gelegene daaglijksche hersens alleen, en ze dus utilitair of op andere wijze verstandelijk-dogmatisch beslissen wilden over Kunst, die alleen uit onzen persoonlijkdiepsten menschlijken Ingrond heeft te komen, en anders geen recht heeft van bestaan, ja, dan in haar voorgewendheid, als een aanfluiting van het diepste Wezen der Ziel kan worden beschouwd.

Ik hier echter, de altijd alleen naar het psychisch Diepste strevende en voor de handhaving er van in mijelf, zoowel als voor de naar boven haling en dus tot standkoming van de eenig-waarste Kunst in anderen zorgend - met alle mogelijke menschlijke bescheidenheid, doch door mijn 50 lange jaren van geestlijken arbeid heen, innig-vast van zelfkennis, zoowel als van het wetend voelen van het allerdiepste geworden, zeg ik dit thans, want mag ik het zeggen - ondanks al levenslang ondervonden tegensporlen, met ondeugdelijke argumenten, en zelfs met redeloos kwaadspreken, en dan soms even onredelijk handelen, door in psychisch opzicht minder subtielen, ben ik gelukkig toch steeds mijn eigen geestlijken gang kunnen blijven gaan omdat de wijde Binnengeest der Aanzijnswording, van welke ook mijn psychisch-energisch Individueel-zijn een uitlooper moet heeten, telkens weer op nieuw, zooals ik steeds zachtblij voelde, mij gaat stuwen en op mij invloeien, terwijl wie met hun kleinheid en dus menschlijke vergissingen en hun aardsche bestrevingen voor hun eigen Ikje mijn't altijd ernstig meenend rustig-logisch en gelijkmatig voorwaarts schrijden wilden stuiten en daar inderdaad voor een poosje in schenen te slagen, thans reeds sinds lang aan het einde van hun geestlijk kunnen gekomen zijn. En ik zeg dit laatste wezenlijk zonder eenigen ‘sneer’, neen, veeleer met een soort van objektieven spijt, daar de bloei der Nederlandsche letterkunde mij, gelukkig, altijd boven alle mogelijke soorten van menschlijke gevoelens is kunnen blijven gaan, zooals het den waren kritikus past.

De psychisch-intellektueele, dus ook rationeele behandeling van alle mogelijke literatuur, maar inzonderheid der Dichtkunst, is de mij opgelegde levenstaak, die ik altijd met mijn beste geestlijke kracht betracht heb, en zooals ik hoop en vertrouwen durf, nog vele, vele jaren - want ik voel mij als geest en lichaam, gelukkig, nog in geen enkel opzicht oud, - betrachten kunnen zal. En die psychisch-intellektueele behandeling - ik heb het nu al een halve

eeuw in mijzelf waargenomen, - is even goed in staat om algeheellogisch dus wetenschappelijk te worden als iedere andere soort van door speurend onderzoek en denken en dan ‘zien’ verkregene kennis, en daaraan heb ik óók mij reeds die 50 jaren lang, als van nature diep-ernstig en ijverig mensch gewijd, zoodat ik altijd waar het soms noodig leek, met zelfbeheerschte, dus nooit over zichzelf heenspringende Kracht van Weten en begrijpen heb kunnen weerleggen wat men tegen de bevindingen van mijn studeeren, dat is denkend voelen en aanschouwen in te kunnen brengen had gemeend. Mijn ziel en mijn geest beiden zijn altijd hartstochtlijk geweest, maar ik heb dien hartstocht gebruikt om mijn bewustzijn van alle dingen, hoe ouder ik werd, ook hoe langer hoe meer te verdiepen, zoodat ik ten slotte het innerlijk-leêge van der Levers gewone praten en doen ook over mij en tegen mij zoowel als dat van al hun overige speechen en handelen met een zij 't achteraf verdrietig wordenden glimlach aan heb leeren hooren en zien.

Ik heb dit nu hier in groote trekken vastgelegd, maar natuurlijk hoofdzakelijk voor het nut want de onmisbare onderrichting van in lateren tijd eens verrijzen zullende literatoren die er dan zelf ernstig naar willen streven om te weten te komen, hoe het met het ontstaan van Poëzie zoowel als van de eenig-juiste kritiek daarop in waarheid is gesteld.

Want och, de tegenwoordig over dichters en dichtkunst pratenden: ik wil volstrekt geen kwaad van hen zeggen, zij kunnen hun vergankelijken gang gaan, en dus hun eigen private meeningen opschrijven als zat er eenige onwrikbare geldigheid in verborgen, terwijl zij daarbij soms eenigszins uitgaan van de even private opinie's van vroegeren, die grappig genoeg een buitenlandsch ekonomisch systeem, dat over tastbare dingen handelt en geenerlei psychisch aanrakingspunt met de Poëzie vertoont, kozen als uitgangspunt voor alles dus ook voor de letterkundige kritiek. Ik echter, die door mijn binnenste Natuur, van mijn allereerst denken af, onafwijsbaar gedwongen word, dus zullen velen zeggen, ben voorbestemd, om steeds in al mijn innerlijkst psychisch arbeiden mijzelf alleen dus oorspronkelijk te zijn, in allen eenvoud kan ik verklaren, dat ik nooit meelooper met een der vele, van buiten af naar mij zelf ook toestroomende theorieën geworden ben. Mijn

geest is door zijn vaderlijke afstamming een schijnbaar gelatene, maar uiterst veerkrachtige, die eenvoudig van uit zichzelf wil oordeelen en beslissen, naar wat zijn eigen diepst weten en voelen hem, in mijn geval ook in aesthetische en wijsgeerige kwestie's, als met de Stem zijns innerlijksten Gewetens, die dan van alle kanten door hem beredeneerd wordt, volkomen-ernstig zegt. En dus heb ik altijd inwendig geestelijk gearbeid, óók zelfs toen ik op ongeveer de helft van mijn tegenwoordigen leeftijd gekomen, door eenigszins onbenullige vreemde lieden, maar die toen door de vliedende gunst van een oppervlakkig publiek, de macht in handen schenen te hebben, in Bussum opgehouden werd (och, ik wist mij gelukkig altijd in uiterlijke omstandigheden tamelijk goed te schikken) en dáár dan vredig over vele dingen peinzend langs verre en mij onbekende buitenwegen liep. Ja, dan peinsde ik maar, wilskrachtig de heele wereld in gedachten naar mij toehalend, tot het wonder gebeurde, en ik nu reeds ruim 30 jaar geleden mijn tegenwoordige vrouw kreeg, die nu al die 30 jaar met mij in nooit verbroken harmonie verbonden is geweest, daar elk van ons beiden voor zichzelf diepziende is en voor den ander vertrouwbaar en wij beiden hetzelfde willen, nl. des anderen geluk. Men kan ruzie met iedereen krijgen - zóó gebeurt het dan ook veelal in de wereld - als men alleen aan zijn eigen Wanen denkt, en deze beschouwend als volstrekte Waarheid, den andre daarom belaagt.

De zelf nooit denkenden want haastig-gestemden, die op het inwendige denken van andren altijd aanmerking trachten te maken, zij het dan maar in zichzelf, zullen hier weer om willen glimlachen waarschijnlijk, doch dan zeg ik kalm: Durf eerst maar eens geheel en al en altijd op u zelf te staan, alleen datgene doende, wat gij met uw zuiverst Inzijn voor waar en goed, dus rechtvaardig houdt, en zie dan wat er van uzelf wordt in deze wereld, als gij niemand naar den mond wenscht te praten, maar eenvoudig datgene, in stille standvastigheid ten uitvoer brengt, wat de Geestelijkste Diepte aller Diepten u zwijgend gebiedt om te doen, en ook te schrijven zonder vrees.

Zóó heb ik zelf altijd gehandeld en geleefd. Door mijn goed geequilibreerd dus zich onverbreeklijk rechthoudend karakter - ik heb er nooit van gehouden, mijzelf in de hoogte te steken en doe dit ook thans niet - ik zeg altijd alles op eenvoudige wijze,

zooals het is, want zooals ik het zie in de diepte van den Algemeenen Objektieven Geest, - heb ik nu levenslang rechtlijnig kunnen blijven loopen op den door mijzelf gekozenen, want mij van binnen-uit aangewezenen weg, dien ik reeds als jongen van 18 jaar, toen ik tegen het afraden van ieder, ja zelfs tegen mijn eigen nuchtre verstand in - want ik had geenszins het voornemen, om ooit leeraar te worden, - besloot om in de oude letteren te gaan studeeren daar ik voelde, dat dit een onmisbaar vereischte voor mij was, schoon ik nog volstrekt niet wist voor wat. Maar hoe kwam ik er dan toe, om dit intuitief te denken en voor juist te houden, met mijn innerlijksten Wil, ofschoon alle menschen, met wie ik toen iets te maken had, het mij innerlijk verbeten of schouderophalend afrieden? - ik behoorde in de exakte wetenschappen te gaan studeeren want dáár alleen, met mijn eenigszins droge, als wiskundige preciesheid, had ik aanleg voor, werd mij gezegd. Maar toch volgde ik dien eigen innerlijksten Wil, of dat zichzelfweten, - hoe zal ik het noemen? - dat mij tenslotte, door alle tegenstreving heen, heeft gebracht waar ik nu staan mag, als nog dezelfde inwendig van uit de Diepte levende en werkende eenvoudige mensch, die ik altijd ben geweest.

* *

Men heeft me in het publiek wel eens gevraagd, waarom ik niet een autobiografie geven ging. Doch men dacht er toen niet om, dat mijn heele werk in vers en proza reeds in waarheid zoo kan heeten, omdat voor het leeren kennen van een mensch, wat toch het eenige er opaankomende resultaat voor den lezer van zoo'n beschrijving is, een juiste weergave van inwendige psychische gebeuringen veel meer belangrijk is dan droge uiterlijke feitjes die ook bij ieder ander mensch, zij het dan op een andere wijze weer, evenzoo zijn gebeurd.

Maar toch kan ieder, die er belang in stellen mocht, telkens in mijn geschriften precies weergegeven reëele gebeuringen aantreffen, die van belang kunnen heeten voor de geschiedenis der literatuur van de laatste 50 jaren, want die door mijzelf zijn meegemaakt of bijgewoond.

Want zonder dat alles, wat van a - z juist is, want geheel en al overeenkomstig met de werklijkheid van mijn zelf alles diep-in

objektief doorleden hebbend aanschouwen, terwijl ik er zelf altijd in meehandelde, zonder die verslagen te kennen, zeg ik, kan men niet oordeelen over De Nieuws Gids, zooals toch zoo dikwijls door niets of uiterst weinig wetenden, jammer genoeg voor het publiek, astrantlijk wordt gedaan.

En waarom ik hier deze literair-historische mededeelingen op schrift heb gebracht? Ik zou waarschijnlijk nog weken lang zoo kunnen doorschrijven, want hoe verder men met zijn jaren vordert, des te overvloediger en objektiever-gezien tevens komen ook alle gebeuringen van ons intensief-geestlijk verleden ons weer te voren, zij dringen zich als het ware vanzelf in ons naar boven en vertoonen zich aan onzen geest, zooals ze wezenlijk zijn geweest. En nu Coenen zelf zoovele hoogst belangwekende berichten over zijn eigen denken en voelen en weten in dit ‘werkje’ (het telt, helaas, slechts 107 prettig-ruim gedrukte kleine bladzijden) schenkt, meende ik dat ik zelf ook wel eens weer eenige ophelderingen mocht geven over mijn eigen vooral inwendig, maar natuurlijk altijd ten slotte zich naar buiten bewegend, en dan op grond van het inwendige, handelend Bestaan. Want Coenen en ik blijken mij - onder mijn lektuur door merkte ik het telkens - in het allerdiepst-inwendige geen psychische kontrasten te wezen, maar integendeel iets gemeenschappelijks te bezitten hier en daar. In vele zijner politieke zoowel als zijner literaire slotsommen van vroeger, sta ik lijnrecht tegenover hem, maar wat doet dat er toe? Verschillende geesten ontmoeten elkander van tijd tot tijd in de Diepte, als zij daar beide rondzwerven, ieder op zichzelf. en fluistren elkander dan in het voorbijgaan een vluchtig woord toe in een ongesproken taal, en dat woord beteekent: ‘Schijn’ En een eindje van elkander gekomen, draaien ze beide zich nog eens om, en roepen. ‘Of zouden we ons vergissen, en moet het “Raadsel” zijn?’ En dan gaan zij beide weer voort, ieder op zijn eigenen weg, rustig-zoekend, d.i. denkend, tot zij, dat is wij ten slotte elk op zijn eigen bepaald plaatsje, zonder menschlijke wenschen, vredig neervallen voor goed. Of niet voor goed? Wij weten het niet, en zullen het misschien nooit weten, want als wij na het weggaan van ons Binnenst Diep uit deze aardsche Sfeer, nog weer eens ergens anders ontwaken, zullen we daar toch niet meer onze aardschheid zijn, aan welke wij in die andere streek niets zouden hebben, daar onze menschlijke verlangens, de geestlijke

zoowel als de meer zinnelijke, daar van geenerlei belang meer, welk dan ook, kunnen zijn.

Alles wat ons over het Metaphysische is meegedeeld, en nog heden geschiedt dat, door de zich noemende spiritisten, lijkt zoo onmetaphysisch-mogelijk, want is niets dan een overbrenging van tijdelijke dingen in het Eeuwige, waar dat tijdelijke geen zin meer hebben kan. Het Eeuwige bestaat zeer zeker: het is het Eenige, wat waarlijk *is*; in den meest absoluten, dus voor ons hier, die allen betrekkelijk zijn, volstrekt-onverstaanbaren zin van dat zwaarwichtige woord. En in die onzekerheid hebben wij nu eenmaal te berusten, al voelen wij door onze uit de Eeuwigheid voortgekomene Natuur ook altijd de neiging om er over te blijven denken, zooals ik zelf, mijn heele leven, in '76 dus op mijn 17e jaar reeds begon ik daarmeê, en na niet lange tusschenpoozen, er geregeld over gedacht, en dus eveneens trouw er over gelezen heb. Ik weet, sinds dien tijd, mijn eigen Geest een geregeld voortwerkende Kracht te zijn, die nooit van 't eens voorgenomene, waartoe zijn diepst Inwezen hem bezielt, geruimen tijd af kan laten, en ik ben dus natuurlijk, in alle opzichten, hoe langer hoe verder gekomen, maar het diepst Wezen des algeheelen Aanzijns en Inzijns, blijft even goed als voor Coenen, ook voor mij een X. En ik meen, dat als ik éénmaal, misschien zoo oud als de brave Nicolaas Beets geworden, mijn hoofd, dat toch eindlijk wel eens moê zal worden, voor goed gelaten ga neerleggen voor de zalige rust, waarin het waarschijnlijk ook verkeerde, voor het hier werd geboren, ik meen, herhaal ik, dat ik dan zal denken, heel stil in mijzelf: 't Is goed, want nu krijg ik, Geest, die altijd bezig was voor 't Goede en Eenig-Ware, om 't Eene, zoover als 't in zijn macht lag, te doen, en 't Andere te verwerven voor zichzelf en andren, de Rust, die ik heb verdiend. Ik haal dit alleen maar van zelf naar boven uit mijn dieper Inzijn, omdat ik door de herinnering die de lezing van zijn boek in mij naliet, den indruk heb gekregen, dat Coenen-zelf ook altijd zoo gewild heeft, en ik vertrouw dus, dat deze Inwijding en Uitweiding van hem veel lezers vinden zal. Want hij moge, zooals allen, behalve de, per se, verkeerd want onnoozel alleen voor zichzelf willenden, wel eens onderhevig aan stemmingen geweest zijn, maar hij blijft, in den grond zijns Wezens, een het ernstig meenend mensch, al weet hij ook evenmin als ik een stellige oplossing voor de hoogste vraag des Zijns, nl. de beteekenis ervan.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De traditionneele ‘diplomaat uit de oude school’ werd voorheen belachelijk gemaakt en vaak verdiende de plechtige staatsnul dit ook. Doch hij bezat tenminste onberispelijke manieren en paste den stelregel toe, dat het woord dient om de gedachte te verbergen. ‘Wij hebben dat allemaal veranderd’, zou Molière's Sganarelle zeggen. De demagogie heeft niet enkel de binnenlandsche politiek der volken gerààkt, zij doet het thans ook de zooveel gevaarlijker buitenlandsche, en de heer Philip Snowden, minister van financiën van het tegenwoordige Arbeiderskabinet in Groot-Britannië, ontziet zich niet om in een volle vergadering van de officieel-zoo-genoemde ‘Haagsche Conferentie, 1929’, van de door zijn Franschen collega, minister Chéron, naar voren gebrachte berekening over de onderlinge verdeeling van de door Duitschland te betalen schadevergoeding naar het ‘Plan Young’, te zeggen, dat zij ‘belachelijk en gek’ (‘grotesk’) is. Wanneer Z.E. dan later over die ongepaste woorden ter verantwoording wordt geroepen om zijn excuus aan te bieden, dan doet hij dit bitterzoet met de bewering, dat hij er niets beleedigends mee heeft bedoeld, doch dat het de termen zijn, die hij nog al eens in het Engelsche Parlement bezigt. ‘Belachelijk en gek’! Inderdaad, voor volks*meetings* kunnen dit zeer gematigde termen worden geacht, en dat ook de ‘Speaker’ van ‘de Moeder der Parlementen’ tegen zulk een grove uitlating niet meer opkomt, bewijst wel, dat het zelfs in dit eertijds zoo traditionneel-plechtig collegie met de goede manieren achteruit gaat. Zooals trouwens iedereen weet, overal,

dat goede manieren tegenwoordig niet méér waard zijn dan oud-roest bij den voddenkoopman.

Het is wel jammer voor al den goeden wil en den grooten ijver door de Nederlandsche regeering en de Nederlandsche dagbladorganisaties betoond om van haar zijden deze plotseling ons ten geschenke gegeven internationnale Conferentie, welke bedoelde ‘den oorlog te liquideeren’, tot een succes te maken, dat zij dreigt uit te loopen op een ellendig fiasco, 't welk zich haast onmiddellijk openbaarde.

Een geldquestie beheerscht haar. De snauwende Snowden wordt door heel zijn volk politiek geruggesteund en dit juicht hem toe, dat hij ‘fortiter in re’ is, doch enkelen buiten Engeland zouden hem ook ‘suaviter in modo’ wenschen. Voor dit laatste acht men in Engeland de tijd voorbij. Er is geen groot rijk, voorheen zoo machtig, wijl het niet enkel schepen en mannetjes bezat, maar tevens ‘het geld er bij’, dat economisch zoo zeer achteruit is gegaan en voortdurend achteruit gaat als het Britsche Imperium.

Daar is bijvoorbeeld weer die ontzettende werkstaking door uitsluiting, uitgebroken in de Manchestersche katoennijverheid, vermits de arbeiders geen genoegen kunnen nemen met 12½% minder weekloon, dat is 12½% minder levensmogelijkheid. Ongeveer een half millioen werklieden met twee millioen pond sterling per week loon zijn er bij betrokken. Er is geen gelegenheid om op deze sociale ramp hier verder door te gaan, doch men begrijpt, dat zij vooral voor de Arbeidersregeering, doch tevens voor heel het Britsche rijk, een zware beproeving is, waardoor het Engeland niet langer geoorloofd is het Duitsche beweren van voorheen toe te passen, dat geld niets te beteekenen heeft.

Er zijn drie dingen, waarover Mr. Snowden ten opzichte van het Plan-Young, dat met zooveel graagte door de andere groote mogendheden - met de kleine wordt nauwelijks rekening gehouden en zij moeten er op rekenen ook thans het gelag der grooten te zullen betalen, - in het bijzonder door Frankrijk en Italië aanvaard. Het Plan spreekt van beschermde en onbeschermde Duitsche betalingen. Ten opzichte van de eerste is Engeland in het nadeel tegenover Frankrijk, Italië en België;

ten opzichte van de ‘onbeschermde’ - wat men zou kunnen noemen de ‘philosophische eieren’ uit het verhaal van den boer met zijn geleerden zoon, - van de financieele ‘philosophische eieren’ krijgt Engeland dan te zijner tijd wat meer dan de anderen. Ten tweede heeft het Engelsche volk geen trek om zijn eigen reeds zoozeer lijdende nijverheid, in het bijzonder die der Steenkoolindustrie, nog meer in verdrukking te laten brengen door Duitsche leveringen *in natura,* zoodat bijvoorbeeld de Britsche afzet van steenkool aan Italië niet in vergelijking meer komt met wat die vroeger was. Daar komt dan nog bij, dat Engeland bij het Plan-Young zeer veel minder zou krijgen dan waarop het bij het Dawesplan kon rekenen, zoodat Mr. Snowden op deze Haagsche, de 35e in tal sedert het noodlottige Vredestractaat van Versailles, op zijn manier gezegd heeft: ‘wij stemmen er niet, wij stemmen er nooit in toe, dan tenzij gij-lieden van plan zijt ons met andere dan “philosophische eieren” tevreden te stellen.’

Er zijn brave burgers, hier zoowel als elders, die beweren precies te weten waarom het gaat. ‘Tweemaal twee is overal vier’, zeggen zij. Neen, m'nheeren! Tweemaal twee is, naar de berekening hièr, soms vijf, en naar de berekening dààr soms drie, al naar de ‘deskundigen’ u voorgoochelen. Zakenmenschen beweren, dat het precies zoo gaat in het particuliere bedrijfsleven als er gegoocheld moet worden met geflatteerde balansen en toegekende of achter gehouden dividenden. Mr. Snowden en zijn eigenlandsche ruggesteunders beweren, dat in vergelijking van hun deel bij het Dawesplan toegekend, zij jaarlijks 48 millioen gouden marken minder zouden ontvangen. De anderen beweren, dat het ‘slechts’ 45 millioen is. Maar de ‘deskundigen’ gelooven, dat de deskundigen van het Plan Young misschien een fout in hun berekening hebben gemaakt. Een kleinigheid! Drie millioen gouden marken maar. De Fransch-Italiaansche-Belgisch-Japansche berekening geeft aan, dat Mr. Snowden voor tachtig procent zijn zin krijgt en Mr. Snowden noemt die tachtig procent er slechts twintig; waarschijnlijk ligt het cijfer der waarheid tusschen tachtig en twintig. Daar komt nog bij, dat in het Plan-Young de oprichting van een Internationale Bank begrepen is - waar is nog onbekend, misschien

wel in Amsterdam - en men van dit wereld-instituut in Noord-Amerikaanschen geest vreest, dat het mettertijd wel eens heel de geld- en wisselmarkt der wereld zou kunnen beheerschen. De Londensche *City*-magnaten zijn op de vestiging in hun nabijheid van dezen gevreesden concurrent niet erg gesteld, en ‘Labour’ ziet er een aarts-kapitalistische instelling in, welker invloed op het wereldbestel het vreest.

Intusschen zitten de Duitsche heeren in Den Haag met nauwelijks betoomd ongeduld te wachten. Immers veertien dagen na haar opening is de algemeene Conferentie, welke toch niet enkel om de centen heette te gaan, en de verdeeling onderling van het geld door Duitschland te betalen, nog nauwelijks begonnen. Het gaat ook om de ontruiming van het Rijnland, ook over het Saargebied zelfs, in één woord: ‘de liquidatie van den oorlog’, en terwijl Snowden snauwt, dat hij niet van plan is voor de rest van zijn ziekelijke levensdagen in Den Haag te toeven, is Stresemann al eens bij Briand gaan aankloppen, en de twee vrienden schijnen toen ruzie gekregen te hebben. Snowden heeft alle Conferentieleden, wier gezondheid ook al niet dàt is, zenuwachtig gemaakt.

West-Europa wordt in deze jammerdagen geregeerd door een stelletje min of meer sukkelende ‘ouwe heeren’. Briand gaat 't liefst 's avonds om negen uur al naar bed. Het zal nog te bezien staan of zelfs H.M. hem aan haar koninklijke tafel zal zien. Stresemann leeft van vruchten en mineraal water. Mr. Snowden loopt op krukjes en ziet er uit als de Dood van Yperen: ‘ouwe heeren’ hoewel dit driemanschap tusschen de vijftig en de vijf-en-zestig is. Wanneer men het vergelijkt met den ‘Duce’, den beheerscher van Mussolinië, dan begrijpt men als bij ingeving, waarom het in Engeland en Frankrijk zoo slecht gaat, en in Italië economisch zoo goed. Dit zij gezegd zonder eenige voorkeur voor ‘Fascisme’ of ‘Labour’.

De strijd gaat voornamelijk tusschen de Britsche en de Fransche delegatie, en schoon men dan aan den kant der vier: Frankrijk-Italië-Japan-België al tracht iets, doch liefst zoo min mogelijk, aan Engeland los te laten, blijft Mr. Snowden als onhandelbare Schot op zijn stuk staan. Wel eigenaardig is het, dat Briand en Snowden, nadat de Conferentie al twee weken

achter de schermen overleg pleegde, dan de groep diè met déze en deze met een andere, dat de twee voornaamste Conferentie-mannen met elkaar nog niet hadden gesproken, toen baron Adatsji, de Japansche eerste gedelegeerde, op het uitnemende denkbeeld kwam hen op thee te vragen en dus elkaar in de oogen te laten zien. En wàt kregen de vele buitenlandsche journalisten, die daarbuiten op het verlossende woord stonden te wachten, wat kregen zij van den anders nog al spraakzamen Briand te hooren? Hij zei enkel: ‘een aardbeving is er niet gebeurd, en wij hebben elkaar óók niet bij de haren gevat’. Moderne diplomatie! En wàt kregen zij van Mr. Snowden te hooren? ‘Er waaien hier op Scheveningen frissche winden’. Arme internationale dagbladpers, arme volken, die - hoe dan ook, de gebroken scherven mogen betalen, en daarvoor buiten moeten wachten op het verlossende woord, dat niet gesproken wordt - deze politieke invalieden houden u nog voor gek er bij.

Intusschen zit Duitschland, zit Stresemann te popelen. Als het ‘nederig onderdanenverstand’, hier aan het woord, van het internationale ‘tweemaal twee is vijf, soms drie, nooit vier’ iets begrijpt, moet Duitschland 58 jaar 625 millioen dollars betalen - de ‘philosophische eieren’ inbegrepen - en die gaan dan over de Geallieerden naar Noord-Amerika. Om het te kunnen doen moet het echter arbeiden, hard arbeiden; het verlangt niets liever. In dit opzicht is het Duitsche volk bewonderenswaardig. Maar het wil zijn producten, het moèt die ook kunnen exporteeren, en Noord-Amerika werpt daartegen hooge tolmuren op, en Engeland klaagt reeds, dat het daardoor nog erger in de penarie komt. Duitschland neemt zich plechtig voor te betalen voor zooveel het met het buitenland zaken kan doen, en is onverschillig ten opzichte van de vraag hoe zijn betaling zal worden verdeeld. Doch niet onverschillig is het omtrent de vraag of nu het Rijnland eens vrij zal komen van vreemde troepen. Het wenscht, dat met de ontruiming zoo gauw mogelijk een begin zal worden gemaakt, liefst voor 1 September, datum, waarop het Plan-Young vastgesteld zou behooren te worden om wettelijk in te gaan. De Britsche Arbeidersregeering wil Duitschland in dit opzicht wel ter wille zijn; zij heeft voor het ‘Plan-Young’ niets tègen Duitschland, mits het betaalt.

Maar Frankrijk en België maken met die ontruiming geen haast, maken althans niet zooveel haast als Duitschland wenscht, en in ieder geval niet zonder nog wat meer of nog wat anders.

Het is juist over deze strijdvraag, dat de twee tot nu zoo uitnemende vrienden, Briand en Stresemann, ruzie gekregen hebben, niet heel hevig, maar wat men noemt ‘woorden’. En daar gààt dan onze ‘Haagsche Conferentie, 1929’, die heette den oorlog te zullen liquideeren, daar gaat Nederland's regeering en Nederland's Dagbladpers met haar goed gedrag, en het heeft allen schijn, dat zij nog droeviger mislukt dan de mislukking te Cannes, een van de vier-en-dertig voorafgaande Conferentiën. Men denkt aan Pirandello's comedie ‘Zes personnagiën op zoek naar een auteur’. Hier zijn vijf regeeringen bezig te zoeken naar 45 millioen Duitsche gouden marken om daarmee Mr. Snowden tevreden te stellen en zijn Britsche ruggesteun, mits dan Duitschland betaalt zònder op zijn Rijnlandsch stuk te blijven staan. Twee en veertig millioen schijnt men met groote moeite reeds gevonden te hebben, maar Snowden wil die laatste drie millioen er óók nog bij hebben. Zoo niet, dan niet. De deskundigen zitten met de handen in hun deskundig haar. Blijf daar als belastingbetaler, wáár ook en voor hoevéél ook, eens blijmoedig onder.

Poincaré is, door ziekte gedwongen, intusschen als hoofd van het Fransche kabinet afgetreden, en Briand heeft zijn plaats ingenomen. ‘Poincaré gaat heen, het Poincarisme blijft’, roept een krant in Berlijn en zij zal wel gelijk hebben. Een man van groote beteekenis, ontegenzeggelijk, een krachtig man, deze Fransche staatsman, die in en na den oorlog zooveel invloed bezat, invloed op den voor zijn land goeden(?) gang van zaken, al kan er ook in dit opzicht verschil van opvatting bestaan over wat voor Frankrijk goed is of slecht. Ook hij heeft echter geleerd water in zijn Franschen politieken wijn te doen, doch hij deed het slechts bij scheutjes. Hij was en bleef de krachtige man, die Frankrijk regeerde, en zijn opvolger, goed van wil, die reeds declameert over de Vereenigde Staten van Europa, is niet bij machte om van de door Poincaré aangegeven regeeringslijn ver af te wijken, 't zij in Duitsche, 't zij in Britsche, 't zij in Italiaansche richting. Een ietwat gunstiger verschijnsel is, dat de

Britsche politiek onder Ramsay Mac Donald dadelijk een voor een kwart eeuw geldende overeenkomst heeft gesloten met de bestaande regeering van Egypte, welke, zooals men weet, haar al te roerige bemoeiallen heeft gemuilband, thans Engeland's bondgenoot zal worden onder enkele voorwaarden, waarvan de voornaamste wel is, dat het Suezkanaal tòch door Britsche troepen zal worden bewaakt en het Egyptische legerbestuur steeds gebruik zal maken van Britsche militaire adviezen. Het is dus een politieke onafhankelijkheid onder Britsche beneficie van oorlogsinventaris. En waarom zouden de Egyptenaren op hun manier niet het land der Pharao's kunnen regeeren? Er zijn onder hen niet veel meer analphabeten dan onder de Balkanvolken. Maar is er dan veel onderwijs, veel wetenschap noodig om in democratischen, of demagogischen zin een land te regeeren of deskundigen te bezitten over de vraag hoeveel twee maal twee is?

Wat komt het er op aan? Wat komt het er op aan of feitelijk de oorlog tusschen den Soviët-chaos en den Chineeschen chaos is uitgebroken? Het is zelfs te hopen, dat die twee elkaar voor geruimen tijd een hersenschudding slaan.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDXLVI.

Hoe rijper 'k wierd, hoe juister peil 'k alle Aardschheên. Och, wie weet,
Als 'k eens vergaan ben en er blijft wat, zal dat zijn een rassche
Vogel, die met zichzelf tevreden, schuilt aan donkre plassen,
Blij, wen Zon snel een diepen lichtvloed in 't koel water smeet.

Ik ben waar Weter, die zijn wijsheid haalde uit alles. Leed
En vreugd zijn vrijwel me eender: niets kan wild mij nog verrassen:
'k Was reeds als kind wat sceptisch: 'k ging geen oogwenk op iets vlassen.
Naïef nog, zag ik de Aarde toch als Waan. 'k Voel wijd-uit breed.

O, 'k glimlach half om flitsingen, die de Eeuwigheid gereed
Houdt, ons te zenden, naar ze in 't warlend Aanzijn vluchtig passen.
Gij moogt, Ziel, thans veel wondren uit uw zware Diepte optassen,
Zooals reeds, schaarscher, ge in uw Jonkheid door uw Inkracht deedt

En, o, gij voelt, als Eindge, u naar 't Oneindge langzaam wassen:
Wacht, tot ge als Aadlaar, de Aarde moede, in koelen gloed vergleedt.

CDXLVII.

Als kind reeds voelde ik vaag, vaak donker-droomend: ‘Vent, sta vast!
Je leeft, bleek, spierloos, schraal, stil-ijvrig bij een troepje kille
Lieden die nooit iets gaven om je Binnenst, want droog willen,
Dat je altijd eender suft, duf-zwijgend in dees fraaie Kast,

De kamer, waar je nauwlijks van je stoel moogt.’ 'k Wist, dat 'k last
Voor allen leek, doordat 'k bestond. Dol-graag wou 'k soms wild gillen,
Maar dán zou'n volgen booze stompen op mijn borst of billen
En, woest-schuw, hoorde ik: ‘O, zoo'n nijdas, die niet weet, hoe 't past!’

Moest 'k dringend weg naar 't Binnenplaatsje, eerst zat 'k soms lang te rillen,
Peinzend, en vroeg 'k dan zachtjes: ‘Mag ik?’ bitste norsch-verrast
't Broênd stiefmensch: ‘Zwijg, mijn hoofd kan daar niet tegen....’ Doch flink tillen
Ging vlug mijn schriel-gevoedheid òp zich. 'k Vloog, als wankle Mast,

Naar 't keukentje en 't kort trapje af sprong ik, vluchtig ziend ten stillen
Wolken, waar 'k wonen woû, blij-vrij, teer-fijne, bloode gast.

CDXLVIII.

Als goede gast op de Aarde voel 'k van kind me een uitbesteden
Vreemdling, maar weet door wien niet noch van waar. Stil-strevend pal
Blijft staan en gaan dees vaste Geest, al-overal gekal
Vernemend als van musschen, die schril schampren. Doch den Vrede

Behield ik in mijn alles-ziende Diepte, die geleden
Door Leêgen heeft, wen met der staege woorden ijl geschal
Zij tegenstreefden, meenend dat wel eindlijk eens ten val
Dees Zienersziel zou tragisch tuimlen, die in 't droef Verleden,

Als thans, heeft voor 't Al-waarste met gelaten Kracht gestreden
Maar snel door vlotte Simplen met vies-sneeuwen bal op bal,
Die langs mijn ranke Rechtheid zonder deren zijn gegleden,
Gesmeten en gesmaad wierd, dat 'k aartsdom, onwetend, mal

Vocht voor mijn Zelfje (ach, elk ik hielp, gerugsteund door de Rede).
's Volk's onbenullig babblen had te altijde vreemde zeden.

CDXLIX.

Alles blijft waar steeds, wat ge ooit schreeft, 't zij streng-hartstochtelijk sprak,
Of kalm, uw peinzend Wezen, want steeds bleekt ge een fijn-geschoolde
Weter en Voeler van 't Al-Diepste, waar 'k als kind reeds doolde
Maar dolend zocht naar 't puurst, meest juist begrijpen. Och, 't stug Dak

Waar 'k, bang, mij onder bergen moest als heel verlegen, zwak,
Verlaten kind en vreedge knaap, toen al nabijen foolden
Hun diep-geroeste Dwalingen en 'k, denkend, half verkoolde
Door gloênd-heet Weten, kalmpjes-ziend, van alles wat er ‘lak’

Genoemd kon worden in dees Wereld, die druk bouwde en brak
Dan alles plotsling àf weer wat eerst waar scheen. Och, 'k verschool de
Pijn, die dies diep doorgriefde mij heel 't Leven, ja, 'k verstak
Mijzelf in eigen Licht, als verre Ster, naar koude Pool de
Onmeetbre Wijdte alfijnsten grijpens raak steeds schietend, vlak,
Misdadig zelfs schoon 'k heette Onnoozlen, die me omlastrend joolden.

CDL.

Van knaap, gedwee mij wendend in den Wijngaard van mijn Zijn,
Stil streef ik, steevge Doener, zonder ijdelheên, maar lijden
Al vloeken dezer Aarde ik moest, me om iedren hoek te beiden
Staande, raar-raadslig starend. O, de zwaar-gedraagne Pijn

Die 'k, vreedge jongen, leed reeds, wen 'k liep ras in rechte lijn
Naar niemand kijkend, lijk nog heden. Lief en breed me ombreiden
Voelde Atmosfeer 'k, die Diepren aantrok, Doffren afstiet. Glijden
Zoo bleef 'k door 't Leven, wetend zielvol-forsch me en geestlijk-fijn

Meer dan de meesten, die vlug-woordsch me omjoelden. Gloênd-sterk strijden.
Voel ik mijn Diepte, en denkend, werkend altijd-door, zich wijden
Aan 't diepst, laatst peilen van de Gruwlen, die de Enigma's zijn,
Waarop de luide Levers als op houten paardjes rijden
En draaien in de rondte, als waar' dit Aanzijn méér dan Schijn.
O, weelge Praters meenend, dat zij rustig-wetend zijn!

CDLI.

Weet, knappe Rafflaars, 'k gaf nauw ooit wat om mijn Aardschheid. Wil,
Die rijst, niet gansch mijn Eigne, uit verste gronden, blijft breed-zwierend
In alle leên mij, 't heele Leven, schoon 't u leek, of 'k mierend
Zat, met mijn nietig tijdlijk Zelfzijn bezig, daadloos-stil.

Zieningsscheef schamperden Zielsschaamlen zóó: hun ijdle Gril
Vloog van 't eene Aardsche op 't aêr, vlugjes met woordenkraam zich sierend
Zoo dat een poovre Wereld hen als rijke Wijden vierend
Hief hoog ze een pooze. Ik heette matte Nietsnut, slechts in 't pril

Jeugd-bloeien heerlijk - och, toèn schold men even scherp me - en slierend
Ging zelfs mijn kalme Kracht men dwaas door 't slijk. Zwaar-donkre Gil
Doorschoot me en rees, toen 'k, vredig-sombre, 't duldde. Wildlijk-gierend
Ontsteeg hij stormend ter gepreste keel me, ai, mij, die stil
Ook destijds leefde, als nu, zwaar-zwoegend. Och, 't was één hoog-tierend
Akkoord der symphonie, die in mij ruischt door 's Alzijn's Wil.

CDLII.

Nóg ziet poëmen men (als waren preeken ze) uit een hoek
Van droog en suf beturen, waar de ‘kritikus’ geborgen
Zwaar praalt met dikke woorden, die de Wanen van zijn knorr'gen,
Strak-afgepasten Geest zijn, daar des Zielzijns Sferen zoek

Hem wierden.... ach, hij z i e t niet, daar hij straf gespannen doek
Schoof over Kunst, Abstracties, die hij trotsch eerst hield als 't ‘Morgen’
Voor 't ‘Volk’ omhoog, opdat dit elk waar inzicht ‘vrij’ leer' worgen.
Zóó hoort men 't koud bevelen uit Marx' zwaar te ontraadslen Boek.

En wie gelooft niet aan die Dorheid treft de donkre Vloek,
Dat hij geen Dichter zijn mag, noch iets zeggen, want te zorgen
Heet hij dan voor zijn Ikje. Maar ik lach: 't is oude koek.

Zóó spreken immers eeuwen lang reeds velen, die met slord'gen
Indringingswil al wat zij literair verzeekren, borgen
Van voor'gen, die eentonig riepen steeds: ‘Roek, roek.... roek, roek’.

Verzen van Hein Boeken.

I. De drie waken van den mei-maan-nacht.

Van hellen dag, wat bleef er dan 't mat-goud
Van jonge Maan? Is 't godheid of een maagd,
Die dus van ons verlangen duizend-voud
Het gulden vendel door de heemlen draagt?

Maar zie! reeds nadert zij deze aardsche dampen.
Is het ten teeken hoe zeer haar verdroot
Het nederzien op onze schande en rampen
Dat zij haar baander hult in 't bloedig rood?

Wee! zij verbleekt. Maar ginder in 't noord-oosten
Verrees reeds scheemrend 't wonder van den dag,
Verschrikkend genen, dezen komt hij troosten.
Heil! Zoo hij u verheugend komen mag.

[1]

1) Op blz. 39 Juli-afl. zal de lezer in plaats van 1 Jan. wel 1 Juni gelezen hebben.

II. Afscheid van Arnhem om, na Zons-ondergang, naar Nijmegen te fietsen. 13 Juli.

De lichte stad ontvlood ik, want de Maan....
Zag ik haar niet vóór 't donkrend nachte-blauw
Boven de groene, domlende landouw
Zoo gouden-lokkend in 't zuid-oosten staan?

Waar zij, als tegen stroom, op hare baan
- Door welke macht van wil of liefde en trouw? -
Voor mijn verlangende oogen hield ten schouw
Haar toch zacht-aan westwaarts gedrongen vaan.

Weg! lichte stad van lachende gezichten
En flikrende oogen, lieve meisjes-lippen
In straten kronklend onder de oude toren.

Ver achter mij het roodend avond-lichten,
Moest 'k al 't liefelijk gewoel ontglippen
Om in den nacht der stilte stem te hooren.

III. Nieuw Amsterdam.

In jongen wijk van de oude stad gekomen,
Waar eindloos straat aan nieuwe straat zich reit
En langs de banen, steenloos geplaveid,
De nieuwe waagnen zonder paarden stroomen,

Gevalt mij vaak een vreemden droom te droomen
Door een verwisseling van tijd en tijd,
Dat zij, die 'k ging door 't lange leven kwijt,
Weer konden hier mij levend tegenkomen.

Ja, als ik zie in Babyloonsche maten
De menschen-nestjes staaplen zich tot straten,
Naar de eeuw'ge drang van liefde en leed gebood,

Is 't mij als deelde ik in der toekomst groeien,
Als kon ik weer in de oude liefde bloeien
Met wie, vóór mij, naar 't scheemrig rijk ontvlood.

Verzen door Nico Oosterbeek.

Leege wegen.

Troostelooze leege wegen
voeren enkel tot elkander;
neem ik dezen of een ander
steeds treed ik mij zelve tegen.

'k Vind mijzelf bij elke wending
in den kring van mijn gedachten;
niets te weten, niets te wachten,
alles aanvang en volending.

Onontkoombaar en gevangen,
aan dit leven zwaar geketend,
zoekend, leerend, toch onwetend,
langzaam stervend van verlangen,

Zie ik in mijzelf mijzelven
machteloos zichzelf verslinden,
hongerend om U te vinden,
moedeloos door doelloos delven.

Wanhoop doet mijn denken duchten,
niets te wachten, niets te weten....
Slechts de doffe, droomvergeten
diepe slaap om mij t' ontvluchten.

Troostelooze leege wegen
voeren langs dit vaag gebeuren,
nergens is Uw licht te speuren,
nergens God, treedt Gij mij tegen.

Schemering.

Wat weten wij, o God, van uwe waarde
en van het teeken uwer eeuw'ge sterren?
Wij kennen niet de polen onzer aarde
en ook het eigen wezen blijft ons verre.

Wat weten wij door onze poov're zinnen
en een ervaring van zooveel geslachten?
Wij moeten altijd weer vergeefs beginnen
en zoekend dolen om uw eeuwig wachten.

En toch omdroomen wij met nieuwe vormen
steeds weer uw wezen dat ons moet bezielen,
en in het bloed dat door ons hart komt stormen
ruischt steeds uw naam, waarvoor wij biddend knielen.

O God, dit leven is een vreemd ontroeren,
een vaag vermoeden en steeds weer vergeten....
Wanneer o God zult gij ons zóó vervoeren
dat wij voorgoed uw Zelf ons eigen weten?

Diepste drang.

Gelijk het kind, ontwaakt, in blindelings verlangen
aan milde moederborst diepe voldoening vindt,
zoo vindt mijn ziel bij U, o bron van al mijn zangen,
volle bevrediging.... al blijft mijn weten blind.

Ik weet tot U geen weg als werelds breede wegen,
die schijnbaar zeker zijn en altijd doelbewust -
Ik weet alleen tot U, als onnaspeurbren zegen,
den nooit gestilden drang naar eindelijke rust.

Gij zijt het durend doel waarheen mijn ziel zal keeren
wanneer geen zweem van schijn dit leven meer bestiert,
wanneer als eenig beeld van geestelijk begeeren
uw woord ontsluierd straalt en liefde zegeviert.

Dan zal ik aan uw hart den grooten vrede vinden,
die als de glimlach is der stille zaligheid -
en één met al wie u gelijk mijn ziel beminden
zal ik uw eigen zijn - voor alle eeuwigheid!

En kan ik nu dit heil slechts zoekende bevroeden,
zoo volg ik blindelings tot u mijn diepsten drang;
en uit mijn vaag bewust en onverklaard vermoeden
wekt gij het beeld dat leeft en zin geeft aan mijn zang.

Bekentenis.

Gij, die ons wacht, ook als wij U niet zoeken,
hoe kan uw liefde mijn verraad vergeven?
Moeten wij dwalen in dit duister leven,
waar onze daden met uw wezen vloeken?

Schoon groot van pogen, ben ik klein gebleven
en hulpeloos als 't kindje in zijn doeken;
trots wijsheid, schoonheid in der eeuwen boeken
blijkt niets aan mij gelouterd of verheven....

En toch.... in weerwil onzer donk're zonden
staan steeds uw poorten noodend voor ons open
en mogen wij nog op uw deernis hopen
als wij uw stem niet volgden of verstonden....

Gij die ons wacht, en wij die u vergeten,
zullen wij ooit tot u den weg weer weten?

Verwachting.

Hoe zal 't hiernamaals zijn, wanneer de ziel ontstegen
aan haren kerker is en ongeboeid mag zweven,
daar waar geen menschen meer, doch enkel eng'len leven
en hemelingen àl in 't licht van eeuw'gen zegen?

Zijn ons dan lied en spel, met ernst en scherts gebleven,
en al wat van den geest dit leven heeft gekregen,
als van dit poover lijf, in eenzaam leed genegen,
en van begeerte en nood wij eind'lijk zijn ontheven?

O vragen, vreemd en groot, van duizende geslachten,
die eens geboren zijn en van den dood verwachtten
d'ontslui'ring van 't geheim, verborgen voor de zinnen!

In nevelen gehuld zullen wij blijven zwerven
langs dezen lijdensweg, en eerst wanneer wij sterven
zullen wij weten, God, hoezeer wij u beminnen.

Over Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe door Dr. Alfred A. Haighton.

(*Vervolg van blz. 204.*) § 2. Texten.

Uit 'Huize Ter Aar', pag. 241-244. De toestand is, in korte trekken deze: Alexander, eigenaar van het landhuis, waar het heele gezelschap logeert, vanwege de jaarlijksche vergadering van eigenaren der suikerfabriek, waar allen bij betrokken zijn, is, tengevolge van den slechten gang van zaken in die onderneming, bijna geruïneerd en staat op het punt zijn huis te verkoopen. Zijn jongste broer, Carel, lijdt ook wel verlies, maar heeft nog andere middelen, zoodot hij niet slechts zijn maatschappelijke stelling handhaaft, doch zelfs gefortuneerd blijft. Charlotte is zijn vrouw. De echtgenooten hebben elkaar niet veel te verwijten: zij bemint den huisonderwijzer, Sterk, platonisch, hij scharrelt er maar op los en hier, op Huize Ter Aar, meer in het bijzonder met een ondergeschikte, Truitje. Het echtpaar heeft een zoon, Careltje, die idioot is.

'Carel zat in den koepel te lezen, toen Charlotte binnen kwam.

- Ik zocht je, zei ze. Ik wou je wat vragen.

- Wat nou weer!

Zij lette niet op zijn snauwenden toon, dien hij bijna altijd tegen haar had gehad, en die, door den ongunstigen keer der zaken, nog sterk was verergerd.

- Ik wou je 's spreken, zei ze bedaard. Oscar zal dadelijk de uitslag van zijn bezoek telegrafeeren..... Jeanne en Alexander zijn in vreeselijke spanning.....

- Zoo? Nou ik ook! Als 't daar óók nog misloopt, zijn we d'r bedonderd aan toe! Is 't dat, wat je me hier komt vertellen?

- Je weet, zei ze, dat er voor Jeanne en Alexander *alles*[1] van afhangt. Slaagt deze poging niet,..... dan zal Ter Aar verkocht moeten worden.

- Nou ja! Dat weet ik. Maar wat kan mij dat.....

- Ik wou je voorstellen: laten wij Ter Aar dan koopen.

- Wij? Ben je gek?.....

- Dan zouwen wij 't Alexander in huur kunnen geven, bijvoorbeeld.....

- Je bent gek! ik Ter Aar koopen! Al m'n geld daarin steken! Voor niets! Om 'n zot philantropisch idee! Je ben niet goed!

- *Mijn*[1] geld zou er voor gebruikt kunnen worden, zei ze, scherpwordend.

- Jouw geld? Over hoeveel kan jij dan wel beschikken? Je weet toch, dat jij maar over 'n déél disponeeren kan? Ik doe d'r niet aan hoor, ik dank je.

- 't Is een goede geldbelegging, wat heb je d'r op tegen? En dan bleef het huis in de familie tenminste.

- Ja, dat zal d'r ook wat op aankomen. Alexander kan de huur toch niet betalen. Nee! Mijn geld is goed genoeg belegd, dat kan je hun zeggen, als ze jou d'r soms op af hebben gestuurd.

Even zweeg Charlotte in verontwaardiging. Toen zei ze koel:

- Alexander zou 't zelf wel gevraagd hebben, als 't in 'm was opgekomen. *Ik*[1] heb 't bedacht, omdat *ik*[1] 't óók graag zou willen. We zouden er ook zelf kunnen gaan wonen..... dat zou voor Jeanne en Alexander altijd nog minder pijnlijk zijn dan.....

Carel lachte, schamper en hard.

- Dus zou *ik*[1] maar de dupe moeten zijn, omdat..... Ridicuul! Je bent toch te oud om nog zoo naief te wezen! Zwijg d'r nu maar van, hoor! Je weet m'n opinie! Nee!

Bedaard nam hij zijn courant opnieuw in de handen.

Charlotte bleef zitten, niet aandringend meer, nu zij wist, dat dit toch tevergeefs zou zijn. Zijn ruwe weigering bedroefde haar, maar zij had die wel verwacht..... Zoo graag zou zij, als het telegram ongunstig was, naar Alexander en Jeanne toegegaan zijn, met haar verblijdend bericht.....

Maar het mocht niet, het kon niet; die man stond altijd tusschen haar en zelfs het kleinste geluk..... En nooit, nooit was er kans, dat hij haar vrij laten zou, niet om haar geld en niet om haar persoonlijkheid, die immers “eer” deed aan zijn huis.....

Hij zat haar aan te kijken nu en dan, met een schuinen blik, zij hinderde hem altijd, door haar gelaten-treurig gezicht, dat een lust in hem gaande maakte, haar te plagen, met sarrig-sarcastische opmerkingen, en hij zei:

- 'n Koopje, hé, voor die Sterk, als 't huishouen wordt opgebroken, hier .....meneer had zoo'n lekker gemakkelijk leven..... *Willen wij 'm meenemen, zeg, wat zeg je daarvan, voor Carel?*[2]

1) Cursiveering in den oorspronkelijken text.
1) Cursiveering in den oorspronkelijken text.
1) Cursiveering in den oorspronkelijken text.
1) Cursiveering in den oorspronkelijken text.
1) Cursiveering in den oorspronkelijken text.
2) Cursiveering van mij. Met de Laatste ‘Carel’ wordt natuurlijk het idiote zoontje bedoeld.

Des lezers aandacht zij er op gevestigd, dat de echtgenoot hier dus voorstelt, zijner gade minnaar-in-eer-en-deugd bij zich in huis te nemen als onderwijzer voor het idiote zoontje. Een eerder ongewone wending. Let nu op de schitterende manier, waarop de schrijfster aldus gelegenheid vindt het antagonisme tusschen twee zielen uit te beelden met behulp van dialoog en gebaren der personages. De text gaat verder aldus:

'Even keken haar oogen, verrast, hem aan, maar nauwelijks zag zij den spottenden trek om zijn lippen, of hun uitdrukking veranderde *en zóó snel, dat Carel niets van haar verrassing bespeurde!*[1)]

- Hè, hoe denk je daarover? Een paar jaar geleën was je zoo vrijerig met hem. Ik heb 'r, dat spijt me, niet aldoor zoo erg op gelet, 't kon me te weinig verdommen, wat jij uitkuurde..... maar ik zie jullie nu weer zoo samen, de koppies vlak bij elkaar..... nou, jij gaat je gang maar, hoor. Geen openlijk schandaal..... verder kan je je zin doen. Nou, zeg, wat zeg je?

Zij antwoordde niet, *had haar oogen minachtend-koel van hem af gewend.'*[1)]

Wel te verstaan: *hoewel het verwijt van haar man gegrond is!* Hij vervolgt:

'- Nou, als we hem dan 's namen voor Careltje, hè, en als we Truitje dan ook 's namen voor Careltje..... hè? *Dan waren die twee geholpen, en wij allebei ook.'*[1)]

Men ziet: mijnheer neemt geen blad voor den mond. Doch mevrouw is evenmin van gisteren.

'Een felle verontwaardiging vlamde in haar op; zij vond zijn beleediging zoo grof, zoo ruw, dat een zeldzame, maar sterke toorn haar beving. Zij zag hem aan met kouden, krachtigen, onafgewenden blik, en zei:

- Ik ken je niet 't recht toe, me zóó te beleedigen. Ik beleedig jou niet. Ik verwijt je nooit iets, hoeveel aanleiding ik daartoe ook heb. Versta je 't? Ik verdraag dat niet meer.

Hij begon treiterig te lachen.

- En wat wou je dan wel, hè, zeg 't 's! *Wou je soms, dat ik lief tegen je was, tegen jou?*[1)] Kom, kom! kan je de waarheid niet hooren?

- De waarheid? Jij ként de waarheid! Dát wil ik alleen zeggen, ik verdedig me verder niet! Maar ik begrijp niet, jij, die zóó 't land hebt, aan mij, aan 't kind..... waarom je ons niet laat gaan.

- Scheiden bedoel je? Nee, mevrouw! dat gaat niet, hoor. Verbeeld je

1) Cursiveering van mij.
1) Cursiveering van mij.
1) Cursiveering van mij.
1) Cursiveering van mij.

dat maar geen oogenblik! Wij blijven *gezellig*[1] bij elkaar, *ik* ga m'n gang, *jij* gaat je gang en verder geen nieuws.'[1]

Dit fragment is een prachtige weêrgave van het wordingsproces der huwelijksscènes in het algemeen: de neutrale aanleiding, waarin de bijkomstigheid, die toepassing vindt op de persoonlijke verhouding der echtelieden; de, aldus bijkomstigheid tot hoofdzaak makende, overgang van het gesprek op die verhouding; de wederkeerige verwijten, die den eigenlijken twist uitmaken, waarbij partijen elkander al hun leelijks voor de voeten werpen. Doch deze enkele bladzijden beelden bovendien den stand van het onderhavige huwelijk beter uit, dan ellenlange beschrijvingen en stemming-ontledingen van - vergeef mij den eigen-gesmeden term - matrimoniaal-psychologischen aard het zouden doen.[2] *Het, in die enkele bladzijden, behelsde, tafereel komt overeen met een knooppunt in den loop van het huwelijksleven van het echtpaar. Dagen, misschien weken lang, zullen zij naast elkander voortleven, zonder dat de smeulende vijandschap oplaait. Soms gelijk ditmaal, breekt het sluimerend conflict in een openlijke botsing uit en dan komt opeens alles los, dat, gedurende het gewone naast-elkaêr-bestaan, achter dichtgegrendelde deuren van noodgedrongen verdraagzaamheid gevangen blijft. Zulk een botsing is mitsdien het huwelijk in het klein; van den macrocosmos, die dit laatste uitmaakt, den microcosmos; de beknopte, maar gelijkvormige, gestalte, waarin*

1) Cursiveering in den oorspronkelijken text.
1) Cursiveering in den oorspronkelijken text.
2) Over dezen eigen gesmeden term moet ik toch nog iets zeggen. In mijn brochure *Een nieuwe komeet aan den literairen hemel* (Leidsche Uitgeversmaatschappij, Leiden, 1928) wees ik, op pag. 91, er terloops op, dat het *drama* vooralsnog zijn analogon in de wetenschap vriiwel mist (*niet* geheel). Breiden wij, op het voet spoor van Frans Coenen, het begrip 'dramatiek' uit over alle literaire voortbrengselen, die het samenspel tusschen meerdere personen beelden - een standpunt, dat ik in genoemde brochure verwierp wegens de, volgens hetzelve, opduikende dubbele beteekenis van drama, n.m. 'tooneelstuk' en 'samenspel van personen in een verhaal', doch dat zooveel voor heeft, dat ik, bij nader inzien, op dit punt bekeerd ben tot de nomenclatuur van den heer Coenen en, met hem, die dubbelzinnigheid daarbij maar op den koop toe neem -, dan zal sprake kunnen zijn van 'matrimoniale', 'familiale' en 'fraternale' etc. psychologiën, naast den reeds bestaanden term 'sociale psychologie'. Al die onderafdeelingen der meer-persoons-psychologie zouden dan, ter vermijding van verwarring met 'sociale psychologie' in engeren zin, bijv. 'dramatische psychologie' kunnen heeten (schrik niet!). Gelijk ik mede op dezelfde bladzijde van voornoemde brochure aangaf, vormt het werk *Der Witz* van Professor Freud zelf feitelijk het eerste wetenschappelijke geschrift op het veld dezer 'dramatische psychologie', want het behandelt bepaalde wisselwerkingen tusschen de zielsgesteldheden van meerdere personen.

alle wezenstrekken van den onderhavigen echt tot hooge concentratie samengetrokken zijn of a.h.w. vereenigd in één punt: het knooppunt.

Uit 'Het Leege Leven' pag. 106-113. Otto en diens zuster Phinie koesteren een ongewone, dus in dien zin 'abnormale' of 'ziekelijke', genegenheid voor elkander, die iedereen zonder aarzelen 'liefde' zou noemen, als zij geen broer en zuster waren. Nu is het een bijzondere gehechtheid, een wederkeerig in-elkaar-opgaan dat het paar uit de vroegste jeugd is bijgebleven en beider leven beheerscht. (Straks kom ik terug op de psychologische duiding van dit geval.) De situatie is nu deze, dat hij op den hoofdcursus te Kampen gaat, vanwege den in 'Huize ter Aar' behandelden financieelen ondergang der familie, en zijn zuster hem komt opzoeken. De schildering van hun samen-zijn brengt een heel andere zijde van de begaafdheid der schrijfster naar voren. Wel is ook hun samenzijn een knooppunt in het leven dier jonge menschen, maar geen felle handeling. Men lette nu op de onberispelijke uitbeelding der gemoedsgesteldheden.

'In den stillen, warmen zomeravond, wandelde Phinie met Otto over den eenzamen, verren Kamper dijk. Zij had hem een arm gegeven, en zij drukte zich tegen hem aan, in de groote, onzeggelijke blijdschap nu bij hem te zijn.

Zij was den eersten dag in Kampen. En 's avonds was Otto gekomen en had haar afgehaald voor een wandeling.

Zij liepen langzaam en zwijgend, een langen tijd. Phinie voelde zich rustiggelukkig; zij wist het zoo innig en vast, dat zij nooit iets beters, iets meer zou verlangen, dan zoo, ongestoord met hem samen te zijn. Haar liefde voor hem, haar zachte, beschermende liefde, was het mooie, het lichte in haar leven, en zij begreep tot haar teere vreugde, dat hij die beantwoordde, dus wenschte.

- Vind je het prettig, dat ik gekomen ben, Ot?
- Ja, heerlijk..... Ik heb je zooveel te zeggen.....
- Zeg 't dan, Ot..... we zijn nu alleen.....
- Nee..... 't is niets bepaalds, niets bijzonders..... ik wou met je praten over mezelf..... Over alles..... ik heb niets te vertellen, begrijp je.'

Deze dialoog getuigt van een diep psychologisch inzicht. Dit gevoel van onuitsprekelijk veel op het hart te hebben, zonder precies te weten wát, is kenteekenend voor dit geval. De lezer houde dit punt dus in gedachte; er wordt op terug gekomen.

‘Phinie begreep het. Hij had altijd graag met haar gesproken, over alles, wat hem betrof. Maar zij kwelde hem nooit door vragen. Zij wachtte geduldig, totdat hij uit zichzelven begon; en als hij bedroefd was, dan gaf zij hem den troost van haar mee-gevoel en als hij verheugd kon zijn, deelde ontroerd van vreugd, in zijn blijheid.’

Dit is niet minder belangrijk en waard, in het geheugen geknoopt te worden.

‘- D'r is hier Woensdag en Zondagsavonds muziek in de buitensocieteit, maar daar geef je zeker niet om?

- Nee, dat weet je wel.

- Ik ga er ook nooit naar toe..... ik ga nergens heen, als alleen soms naar Juf; dat vindt ze prettig. Doever, dat is de kleinzoon van meneer Doever, is 'n goeie vent, de eenige met wie 'k nog wel 's 'n paar woorden spreek. Hij is jong, hij is verlegen en daarom ben ik niet verlegen voor hèm.’

Genoemde ‘Juf’ was lid van het personeel, dat de familie er vroeger op na hield, tijdens haar wonen op Huize ter Aar.

‘Otto noemde het verlégen, maar hij was schúw voor de menschen. Phinie wist het, zij had hetzelfde als hij. Ook zij was het liefst in haar kleinen, huiselijken kring; voor iedereen, die haar maar éven vreemd was, voelde zij een beschroomdheid, die bijna bangheid was. En *zij*[1)] kon nog thuis zijn, zij behoefde niet te verkeeren in het openbare leven, zooals Otto..... Wat moest hij geplaagd en gesard zijn geworden, totdat men hem eindelijk met rust liet..... Wat moest hij geleden hebben, zwaar en voortdurend, hij, met zijn angstig-gevoelig temperament..... Maar hij was zoo gesloten over dien eersten moeilijken tijd, alsof het hem te pijnlijk was daarover te spreken..... O, wat had zij getobt en zich zelf afgemarteld van angst, in haar gedachten aan hem..... maar dat was voorbij..... het ging hem nu beter.....

- Gaat het nu tegenwoordig goed met je, Ot?

- Heel goed. Je begrijpt, hier op de Hoofdcursus, zijn de lui heel anders, ouer, bedaarder, verstandiger. Ik ben de jongste. Ze laten me gewoon links liggen en dat is 't juist, wat ik wil.

Phinie keek naar den tengeren jongen, in het donkere sergeantspak; zijn smal gezicht, met de bleek-bruine kleur en de neergeslagen oogen leek zoo héél jong onder de pet..... hij was nauwelijks meer dan een kind, en toch, dit jaar zou hij officier zijn, naar Indië moeten gaan, alleen in het wijde leven..... met niemand om hem te beschermen, te troosten, te helpen.....’

Ook dit moedergevoel der zuster voor den broeder is veelbeteekenend.

1) Cursiveering in den text.

‘Een siddering doorliep haar van het hoofd tot de voeten. Zij klemde vaster zijn arm.
- Wat is er? vroeg hij, bezorgd naar haar ziende.’

Hij van zijn kant vadert soms een beetje over haar! Wederkeerige instelling op steunen en beschermen van elkander.

‘- Ach, ik dacht er aan, dat je zoo gauw weg-gaat, misschien.
- Daar is niets aan te doen.
- Zou je slagen?..... vroeg zij, in de onbewuste hoop hem mogelijk nog een jaar langer in haar nabijheid te kunnen houden.
- Ja, natuurlijk, waarom niet.
- Zie je er erg tegen op om naar Indië te gaan?.....
Hij haalde de schouders op.
- Je weet, 't is m'n eigen vocatie niet geweest, maar dit of wat anders, - ik moet toch iets worden.’

Nu komt weêr een zeer diep-indringende beelding van het gemoedsleven.

‘Hij leefde soms in zoo'n vreemde onverschilligheid, alsof hij ver buiten alles stond, of het hem niet aanging, wat de menschen deden, en óók niet, wat hijzelf moest doen. Hij paste niet in de wereld, hij wist het wel, hij, met zijn zonderlinge gedachten en onnoembare wenschen, die hij, in zijn verblijf bij den zenuwarts geleerd had te onderdrukken in een stug zelfbedwang. Niemand wist het, hoe hij was, niemand vermoedde zijn heimelijke droomen, die zoo vaag en onwezenlijk waren, dat hij ze niet had kunnen vertellen. Lijdzaam gaf hij zich over aan de omstandigheden, waardoor zijn lot werd gevormd; hij was nog te jong, en zijn natuur had geen kracht genoeg, om zijn leven in te richten naar zijn eigen wil. Hij vond de militaire loopbaan afschuwelijk, maar hij wist, dat hij elk andere loopbaan evenzeer afschuwelijk zou vinden. Wat hij verlangde, was misschien een leven, dat afgezonderd lag van de wereld, om zich in eenzaamheid te kunnen overgeven aan zijn durende, doffe gepeinzen, waarin hij nooit klaarheid vond.’

Inderdaad: de psychologische intuïtie van deze schrijfster is in alle opzichten bewonderswaardig. Het matte, ook van de gepeinzen, die geen levendige dagdroomen, maar ingetogen bespiegelingen zijn, hoort bij dit zielstype. Eveneens het tekort aan beschikbare psycho-energie:

‘Maar hij voegde zich naar den wil van anderen, in stille geslotenheid; het leven, dat hij moest lijden was voor hem als een ziekte,[1)] die aldoor

1) Hamlet repte van de booze atmospheer dezer wereld, die hem benauwde tot zijn laatsten snik.

knagend blijft kwellen, en die toch verdragen moet worden. Zóó verdroeg hij het leven, zonder ooit in opstand te komen, zonder ooit een klacht.'

Behalve tegen de zuster-vertrouwelinge. Juist het feit, dat dit voorbehoud in den text niet uitdrukkelijk gemaakt wordt, getuigt van zeldzaam doorzicht. Het verzinnebeeldt, hoezeer Otto zich één voelt met zijn zuster. Met welk een tact laat de auteur dit alles doorschemeren! - Nu komt wederom dialoog:

'- Maar je hoeft niet altijd in dienst te blijven, hè?

- Nee, zoodra 'k m'n dienstjaren heb, ga 'k d'r uit, al is 't als eerste luitenant. Daar kunnen wij samen wel van leven, van *f* 1500. - niet?

- Nou best! zei ze. Wat zou ze noodig hebben, als ze maar bij hem kon zijn, zooals haar innig verlangen was, al zooveel lange jaren..... Zij hadden het afgesproken, al in hun kindertijd, dat zij bij elkander zouden blijven, altijd. Het was, alsof zij wisten, met een vreemd stellig voorgevoel, dat de liefde nooit in hun leven zou komen.'

Neen, want de liefde is er al, zij is er altijd geweest, deze bijzondere liefde tot elkaar. Lijkt dit paar niet eerder een verloofd stel, dat huwelijksplannen beraamt, dan broer-en-zuster? Wat verder - ik moet mij, helaas, in mijn citaten beperken - praat een ander goed van Otto, tegen Phinie: dat hij niet boemelt - allicht niet! -, zoo degelijk is, etc. Hoe reageert nu deze zuster? Weer als verliefde:

'Phinie luisterde; zij zat maar stil en genoot. Genoot van den zachten schoonen zomeravond, van de rust om haar heen..... maar vooral van den lof, dien zij Otto hoorde geven.....'

Ondanks de noodzaak van beperking moet ik nog enkele psychologisch, belangrijke trekjes in citaten doen uitkomen. Op pag. 111:

'Phinie was stil; de weemoed van het naderend afscheid had haar bevangen. Zij was met Otto elken dag een poos-lang samen geweest, zij hadden veel gesproken, maar het was, alsof zij beiden, bevreesd, het diepst hunner zielen verborgen bleven houden tot nu. In deze uren van ongestoord samen-zijn, waren zij elkander wel veel nader gekomen, maar beiden verlangden nog naar iets anders, iets meer. Zij wisten dat wel, maar hun schroomvallig-gesloten naturen vonden te moeilijk een uiting voor het intiemste gevoel.

Zij hadden thee gedronken, buiten, zittende onder een breeden beuk, waarin Otto, met een poging, om gewoon en jongensachtig te zijn, onhandig Phinie's initialen sneed.'

De diepte-van-voeling der schrijfster is eenvoudig verbluffend. Als haar een bibliotheek vol psycho-analytische handboeken ter zijde gestaan had, zouden deze trekken niet juister kunnen zijn aangebracht. En ik weet beslist, dat zij tot tegenwoordig toe nauwelijks notie van de psycho-analyse heeft, laat staan destijds, in 1906, toen zelfs onze psychiaters niet van Freud af wisten en deze nog nagenoeg geen school maakte, ook in eigen land. De voortreffelijke juistheid van deze toetsen in de karakterteekening, dient dus toegeschreven te worden aan bloote intuïtie. Ik geloof niet, dat eenig ander Nederlandsch auteur, enkel gewapend met intuïtie, zóó diep gepeild heeft in de moeilijk-toegankelijke-lagen van zielen van zulk een weinig voorkomend type. - Otto is, onbewust natuurlijk, alweer heelemaal in de rol van hofmaker; en naast deze, uit het onbewuste opstuwende houding van minnaar, ontbreekt de afweerreactie niet; hij tracht gewoon en jongensachtig te doen. - Pag. 112:

'Zij zaten een poos-lang zwijgend. Twee jonge menschen, klein en verloren in de eindeloosheid van het leven.'

Hij heeft, zooals geheel past in zijn psychische complexie, een sadistische neiging; als kind vond hij er bijv. vermaak in, een volgeltje dood te trappen, welk schouwspel hem verrukte en bedroefde tegelijk. (De twee tegengestelde stroomingen, slechtverdrongen drift en afweer, elk zich uitend in eenzelfde, derhalve tegenstrijdige aandoening. Natuurlijk spreekt hij daar slechts met Phinie over. Pag. 113:

'- Jij ben net als ik, zei hij, je ben heel anders dan alle andere menschen, jij ben de eenige, tegen wie ik me vrij uit durf te spreken. Je weet wel, ik heb als kind dikwijls 'n neiging gehad, om bloed te zien, om iets wreeds te doen. Iedereen denkt, dat ik daarvan nu heelemaal genezen ben..... maar dat is zoo niet.
Zij zweeg, in ontzetting. Zij had het wel altijd gevreesd.....'

Hij verzekert zich wel te kunnen blijven beheerschen. Geheel gerustgesteld is zij niet; de moederlijke bezorgdheid, die zij voor hem koestert, blijft vreezen. Nu komt deze fijne passage - de laatste die ik citeer -, waarin, verweven door een klein gebeuren, de heele wederkeerige verhouding dezer kinderen gebeeld wordt (pag. 113):

‘Phinie's hoofd was gebogen, hij kon haar gezicht niet zien, terwijl hij sprak. Zij voelde zich verstarren van killen, smartelijken angst. En die jongen, die arme, hulpelooze jongen, moest alleen de wereld in, en zij kon er niets tegen doen.....

- Oom Oscar zou zeggen, als hij 't hoorde: 't is goed, dat die jongen militair wordt in Indië, dan heeft hij nog 's 'n kans, z'n neiging uit te vieren.

- O! kreet Phinie. Zij kon niet meer, haar zelfbeheersching was weg, en zij staarde hem aan, met een zoo bleek en vertwijfeld gezicht, dat hij schrikte.

Onmiddellijk was *hij*[1)] de sterkere. Hij greep haar krachtig de handen.’

Niet waar, Lezer? Al deze stukken ademen de stemming dier twee uitzonderlijke, maar, voor elkander, teedere kinderen. Zij vormen een platonisch liefdespaar, kennend de, met een kaarsje te zoeken, waarlijk reine liefde. Wel alles behalve rein natuurlijk vanuit het standpunt van het onbewuste - hoewel ook daar nog meer over te zeggen valt (z.o.) - doch smetteloos voor zoover het gebied reikt, waarover het ik zichzelve kent. En doet het niet echt aan, Lezer? De schrijfster heeft deze menschen binnen in hun ziel gezien, hun stemmingen van binnen uit aangevoeld, met een doorzicht, dat boven allen lof verheven is.

Uit ‘Achter de Wereld’, pag. 49-55. Dit is weer een voorbeeld van de uitbeelding het middel van knooppunt-gebeuren. Doch hier zijn er veel meer personen in het spel en wordt, dienovereenkomstig, veel meer dan een huwelijk geteekend, namelijk een menschenmaatschappij in haar houding tegenover een bepaalde afwijking van de haar ordenende regels. Men ziet hier een kinderdramatje spelen in het miniatuur-maatschappijtje, dat ‘school’ heet en krijgt aldus ‘de’ samenleving in zakformaat voor oogen. Uitlegging is overbodig; het uitgeknipte tafereel spreekt voor zichzelf.

‘Ro sprong flink en gestadig mee; zij was niet bang voor het slaande touw en raakte er ook nooit in verward. Maar daar kwam een der grootere meisjes, een kweekeling, het zusje van Nonnie van Veeren, op de speelplaats en nauwelijks zag zij de touwtje-springende meisjes, of zij kwam met groote stappen en booze blikken op Nonnie toe en vatte haar bij den arm. En Ro verstond duidelijk haar kribbig gefluister:

- Hoe kan je dat kind nou laten mee-doen? Je weet, dat Moe 't je zoo heeft verboden! Ondeugend kind!

1) Cursiveering in den text.

Tot haar buitengewone verbazing merkte Ro, dat *zij*[1] met “dat” kind werd bedoeld. Waarom mocht zij niet mee doen?

- Fientje heeft d'r gehaald..... verdedigde zich Nonnie beteuterd.
- Laat Fientje dan maar met d'r spelen hoor, baasde het zusje. Jij laat 't.
- Wat is 't? wat is 't? riepen een paar kinderen, die aan kwamen loopen. Ro bleef, een beetje angstig voor de vijandige houding van het groote zusje staan, en zag, hoe die druk te fluisteren begon, met aldoor nijdige oogen op háár en hoe de andere kinderen ook naar haar gingen kijken met vreemde blikken. Zij werd onrustig; wat was er dan toch aan haar?

Een andere kweekeling kwam er bij, die begon hardop te lachen, terwijl zij keek naar Ro, die het niet langer uithouden kon, liep dapper op het groepje toe:

- Wat hebben jullie toch?
- Ga jij maar weg, kind! zei snibbig het zusje van Nonnie van Veeren. Je mag niet met ons spelen!
- Mag ik niet met jullie spelen?
- Nee, hoor!
- Waarom niet?
- Daarom niet.
- Waarom niet? drong Ro aan, die er niets van begreep.
- Dat gaat je niet aan!
- Je moet 't zeggen! riep Ro, die zich zoo niet liet afschepen. Je moet! je moet! en zij stampte met haar voet op den grond.’

De lezer wordt getroffen door de nauwkeurigheid, waarmede deze kinder-dialoog naar het leven afgekeken is. Tot nog toe is de woordenwisseling vrij onbeduidend op zichzelf, nu echter komt er eensklaps diepte in, zoo psychologische als sociale. Let op het ongedwongen verloop van den volgenden dialoog, die toch geladen is met veelbeteekenende trekken. Dadelijk al de reactie van het uitgedaagde meisje; innerlijk wil zij natuurlijk niets liever, dan haar gewichtig nieuws verkoopen, en dit wordt nergens gezegd, maar schemert overal door in de handeling.

‘- Ook al goed! zei het meisje. En zij kwam een stapje nader, terwijl de andere kinderen belangstellend dichterbij drongen. Het meisje keek met wat teruggetrokken hoofd en viezigen blik op Ro neer, en zei:

- Ben jij niet dat kind van van Enschot?
- Ja?
- Nou, jij heet geeneens van Enschot.
- Heet ik zoo niet?

1) Cursiveering in den text.

- Nee, je hebt 'n andere naam.
- 'n Andere naam?
- Ja, jouw ouwers zijn geenseens getrouwd, begrijp je dat?
- Och, je jokt! riep Ro, wie het duizelde.
- Jok ik? vroeg het meisje minachtend. Ja, ik jok! vraagt 't maar gerust aan iedereen, hoor, wat je Moeder is! nou! dan zal je 's wat hooren!
- Wat is Mama dan?
- 'n Lichte dame! snauwde het meisje.'

Nietwaar? Voortreffelijk weet de schrijfster den lezer tusschen de regels te doen lezen. Hoeveel is hier verzwegen! Hoeveel uitvoerige beschrijvingen zijn achterwege gelaten! Waardoor de concentratie-in-handeling bewerkstelligd is, die ons, ook zonder inventaris van houdingen en gelaatuitdrukkingen, die heele troepje, ruziënde, kwaadsprekende en nieuwsgierige vrouwtjes-in-den-dop helderder voor oogen stelt dan de omsiachtigste beschrijving zou vermogen. Een sterk effect, bereikt met weinig woorden. - En de schrijfster weet haar opgeschoten meisjes - de kweekelingen - te beelden als nufjes naast de kleine meisjes, die werkelijk kinderen zijn. Nu komt de uitwerking op Ro van het vernomene en deze reageert naief, zooals een onschuldig kind betaamt:

''n Lichte dame! Ro vond deze uitdrukking zoo allerzonderlingst grappig, dat zij het uitschaterde van het lachen. Zij kon het woord niet herhalen, maar proestte het aldoor weer uit, en viel bijna om.
- Ze is gek! zei de andere kweekeling. Om daarom te lachen!
- Nou, je moet noodig lachen! zei het zusje van Nonnie van Veeren, zóó verachtelijk, dat Ro bedaarde.
- Wat is dat dan! vroeg ze verschrikt.
- 'n Vuil mensch, 'n vies mensch! 'n slecht mensch.

Ro gaf een schreeuw. Haar Moeder vuil! haar Moeder vies, slecht! Hoe durfde dat kind dat te zeggen? En opeens huilend van woede, sprong zij op het groote meisje toe, en sloeg waar zij kon.
- Wat! schold het meisje, en sloeg en stompte terug. In een oogenblik was het een formeel gevecht. Ro was sterk, en ondanks dat het meisje wel tweemaal zoo oud was als zij, was zij niets bang, zij klemde zich aan haar vast, en raakte haar, waar zij kon.'

Deze laatste volzin is een beetje zwak van bouw. In plaats van 'ondanks dat' had er dunkt mij, beter 'ofschoon' kunnen staan en de zinsnede 'zij klemde zich....' etc. moest liever een zelfstandige volzin wezen. Een enkele maal treft men bij deze schrijfster, gelijk

bij elk auteur, dergelijke kleine gebreken aan. Doch hoogst zelden. De lezer kan er zich een voorstelling van maken: in al de tot nog toe geciteerde texten is dit zinnetje de eerste taalkundig-zwakke plek.

‘De andere kinderen joelden en schreeuwden, en liepen rumoerig rond, en de juffrouw, zeer verschrikt door het tumult, kwam haastig aangeloopen.’

Hier zijn de vele herhalingen van ‘en’ geen gebrek doch een deugd. Het weinig vast-gesnoerde van dezen volzin beeldt de veelheid van het tegelijkertijd gebeuren uit. Men vergelijke hierbij de opmerkingen van van Deyssel (in zijn bekende stuk over Frans Netscher, eerste bundel ‘Verzamelde Opstellen’) over de opzettelijke herhaling van ‘en’ mitsgaders derzelver beteekenis in een bepaald geval.

‘- Lieve Hemel! wat is dat hier! wil jij dat kind wel 's niet zoo slaan! schaam jij je niet, groote meid?

De juffrouw trok Ro buiten het bereik van het groote meisje, dat woedend riep:

- Dat vieze kind begon, juffrouw! Kijk ze me 's geknepen hebben! Dat nest, die kat, dat smerige kind!

De andere kinderen wilden mee-vertellen: nee juffrouw, Ro is niet..... Ja, juffrouw, zij begon..... zij zei van d'r Moeder, juffrouw..... ja, juffrouw, ze moest eerst lachen, en toen begon ze te huilen..... juffrouw!

- Stil! stil! zei de juffrouw, met de onstuimig-huilende Ro aan de hand.

- Dat vieze kind! riep vinnig het zusje van Nonnie van Veeren, dat wou met mijn zusje spelen, juffrouw! en dat heeft mijn Moe zóó verboden, juffrouw!

- Zoo? Waarom heeft je Moeder dat verboden?

- Nou, omdat 't zoo'n vies kind is.....

- Praat niet zoo mal, alsjeblieft.

De andere kweekeling begon te gichelen.

- D'r Moeder..... begon ze, graag om het nog eens uit te spreken.’

Nietwaar, Lezer? Der vrouwen groote drijfveer, de kletsbehoefte, is al vaardig over deze aankomende jongedames. Zóó moet het zijn toegegaan en niet anders.

‘- Nou, wat is d'r Moeder?

- D'r Moeder is 'n lichte dame! d'r ouwers zijn niet eens getrouwd!’

Nu de houding, aangenomen door de onderwijzeres, en de onderstroom van dier denken:

‘- Zulkes dingen mag je niet zeggen, zei de juffrouw streng, maar toch oplettend.
- Ze jokt! ze jokt! snikte Ro machteloos.
- 't Is waar, hoor, juffrouw!
- Ga jullie nou maar gauw naar je klasse. Stoute meisjes, om zoo'n klein kind zoo te plagen. Echt flauw. Stil nou maar, stil nou maar, kind, zei ze tegen Ro. Sofietje, ga jij meneer van der Baan 's halen.’

Het schoolhoofd. Hoe vindt U dat ‘Stoute meisjes.....’ etc. en ‘Echt flauw’, Lezer? De onderwijzeres, die met haar figuur in de Turksche knoop zit, geeft er maar den draai aan van een kinderachtig plagerijtje, want als zij op de beweerde feiten in moest gaan, zou zij met haar houding geen raad weten. Dit is masquer-psychologie; ondiep dus per definitionem, maar hoe goed gezien, hoe waar weêrgegeven, hoe veelzeggend voor de personages. De heele scène is een kostelijk dramatje-in-een-notedop en het wordt nog kostelijker.

‘Sofietje holde weg en de juffrouw nam de huilende Ro mee naar een bank en bette haar oogen met een zakdoek. 'n Mooie historie! Ze zou wel eens willen weten, wat er van aan was! Maar meneer van der Baan wist het natuurlijk wel.

Het hoofd van de school kwam de speelplaats op.

- Wat is hier gebeurd, juffrouw?

De juffrouw stond en vertelde in een paar snelle gefluisterde woorden het voorgevallene.

- Is dat dat kindje van Enschot?
- Ja, meneer.

Mijnheer van der Baan dacht na. Daar waren immers de ouders van op een avond bij hem gekomen en hadden gevraagd, of het kind van Enschot mocht worden genoemd..... omdat..... omdat 't 'n kind was uit 't eerste huwelijk van de vrouw..... Dus dat was niet waar geweest??..... Niet mooi van die menschen.....

- Nou, dat kind kan zóó niet terug naar de klas..... Ga U maar, juffrouw, 't is tijd. Ik neem háar wel mee.

De juffrouw verzamelde de kinderen en bracht ze terug in de school. Mijnheer van der Baan nam Ro bij de hand en leidde haar naar een grappig klein kamertje.’

In de waardeering van Ro, natuurlijk. Hoe geleidelijk wordt de draad der handeling van de eene op de andere persoon of groep overgevoerd: eerst zvordt beschreven vanuit Ro, dan vanuit de kleine menigte, nu opnieuw vanuit Ro. Het verhaal gaat ook over

het gezin, waarvan Ro deel uitmaakt en het onderhavige tafereel maakt een der botsingen tusschen dat gezin en de samenleving.

‘heelemaal van glas, uitgebouwd op het portaal van de trap.
- Nu niet meer huilen, meid.
- Ik huil niet meer, meneer..... zei Ro, die den mijnheer veel te vriendelijk vond, om nu nog te huilen. Zij mocht bij hem in het kamertje zitten en kreeg een groot boek, om te bekijken, met dieren en bloemen, maar zij mocht niet praten, want hij moest nog wat werken.’

Nu gaat de draad weder over op hem:

‘Mijnheer van der Baan vond het een penibele geschiedenis. Die menschen hadden blijkbaar onwaarheid gesproken. Ze waren niet getrouwd.... vreemd, ze zagen er toch zoo fatsoenlijk uit..... 't Beste zou zijn, dat hij dat kind daar, om twaalf uur zelf maar even naar huis bracht en ronduit de zaak vertelde. Ze moesten het maar eens weten, in welk een parket ze hem en hun eigen kind hadden gebracht..... Hij zou het hun toch goed laten voelen, dat ze beter hadden gedaan, flinkweg de waarheid te zeggen..... door verbloemen en draaien ontstonden er zulke scènes als vanmorgen. Ofschoon .....'t was moeilijk voor die vrouw en dien man, om te komen vertellen: we zijn niet getrouwd. Waarom waren ze niet getrouwd? Hij zou dat wel eens willen weten.’

Ja, wie grasduint niet graag in erotische smeerlapperij? Ook in dezen man leest de schrijfster als in een open boek.

‘Gekke dingen had je toch in de wereld.....
Om twaalf uur, bij het luiden van de bel, toen het opeens vol rumoer en leven werd in het stille gebouw en de kinderen, in breede rijen de trappen kwamen afgestroomd, begon Ro onrustig te worden. Zij stak haar vinger op.’

De schoollucht!

‘- Meneer, mag ik nu weg, alstublieft?
- Nee, kind, wacht nog even, ik zal je thuis brengen vandaag. Of komt er je soms iemand halen?
- Ja, menheer: Maatje.
- Zoo, des te beter. Hij stond op, opende de deur en riep naar een kweekeling:
- Jan de Bas!
- Ja, meneer?
- Als mevrouw van..... als de mama van Roline van Enschot komt. breng mevrouw dan even bij me in 't kamertje.’

Hoe goed gezien is dit kleine trekje: die aarzeling en het vermijden van den valschen titel!

'- Daar is Mama al! riep Ro. Mama!

Amélie zag, boven aan de trap, het hoofd der school staan, die haar met een correcte, maar zeer stijve buiging groette; zij zag Ro's opgewonden gezichtje met de roode oogen, en opeens begreep zij.

Langzaam besteeg zij de trappen. Was het dan al zoo gauw gekomen..... Met geweld onderdrukte zij de tranen, die zich van toorn en teleurstelling naar haar oogen drongen. Zij huilde niet dikwijls, Amélie; haar sterke geest, haar trotsche energie, stonden haar niet vaak de zwakheid van schreien toe, maar als iets onaangenaams haar kinderen trof, voelde zij zich machteloos onder den druk van het onbarmhartige lot.'

Zeer juist, alweer, dit laatste trekje: zoo is de ware moeder; het leed harer kinderen grieft haar sterker dan het eigene. Ik verzoek den lezer nu, zijn volle aandacht te willen besteden aan het volgende. Uit het geheele boek gelijk uit onderstaand tafereel blijkt, dat de schrijfster hare sympathie stelt aan den kant van het onregelmatige paar. Doch zij is een te goede kunstenares, om zich hierdoor tot partijdigheid te laten vervoeren. Integendeel: alle partijen krijgen hun volle deel en zulks dermate, dat ikzelf b.v., die met mijn sympathie niet aan de andere zijde sta, het volkomen eens kan zijn met de uitbeelding van het standpunt der fatsoenlijke menschen, waarin de samenlevinghouding belichaamd wordt.

'Mijnheer van der Baan zag het trieste gezicht der jonge vrouw, dat, de laatste maal, zoo helder en opgewekt had gestaan, en iets van medelijden kwam in hem op.

Amélie nam Ro's hoofdje tusschen haar handen, en zoende het kind met troostende, teedere lippen. Zij liet Ro, die dadelijk druk wou gaan vertellen, zwijgen, en zei:

- Ga je hoed halen, schat..... O, is die hier? Wacht beneden op me, bij de deur..... Mamma komt dadelijk.

Ze knikte het kind nog eens toe, en volgde mijnheer van der Baan in zijn kamertje.

Amélie begon direct te spreken.

- Ik merk, dat er iets voorgevallen is..... en ik begrijp wel, wat 't ongeveer moet zijn..... Mijnheer, ik zal nu ronduit met U spreken. Ik heb 't de laatste keer niet gedaan, omdat 't door uw vlugge en gemakkelijke opvatting van de zaak niet noodig was. U sprak van m'n "eerste" huwelijk, en feitelijk sprak U de waarheid, ik bén nu met mijnheer van Enschot getrouwd, al bijna acht jaar. Mijn eerste man was mij onwaardig in alle

opzichten..... U zal zeggen, dat beweren alle vrouwen, die zoo handelen als ik..... maar 't is hier de waarheid. Iedereen zal U 't zelfde zeggen. De zaak is alleen, dat hij niet scheiden wil. U ziet er is niets geheimzinnigs of zonderlings aan onze geschiedenis, die is heel eenvoudig..... en treurig. Zóó eenvoudig en zóó treurig, dat ik me niet voorstellen kan, hoe 't mogelijk is, dat de menschen ons nog vervolgen en plagen. Enfin, dat schijnt zoo te moeten in de wereld.'

Een warm pleidooi, welke zwakke punten de schrijfster, wier objectiviteit niets scheef stelt of verbloemt, dadelijk daarop naar voren brengt in den, onmiddellijk aansluitenden, gedachtegang van het schoolhoofd:

'Mijnheer van der Baan had toegeluisterd en gezwegen. Treurig was de geschiedenis zeker, heel treurig, maar..... als die man niet scheiden wou..... was het toch niet noodzakelijk, dat die menschen deden, alsof ze gewoon getrouwd waren en kinderen kregen.....'

Inderdaad; daar zit de kneep.

'Als ze elkander niet waren gaan toebehooren, dan zou hij ze er veel treuriger aan toe vinden dan nu.....'

Zeer zeker; dan zouden ze handelen als het paar Sterk-Charlotte, uit 'Huize ter Aar' en 'De Illusie der Doode Menschen' en beklagenswaardig zijn in plaats van schuldig. De paralel tusschen deze beide paren komt niet voor niets in den cyclus voor: wij zien de beide mogelijke oplossingen naast elkaêr en hoe de eene ten verderve, de andere naar het ongeluk voert.

'Nu was, wat zij te verduren hadden, toch eigenlijk veroorzaakt door hun eigen schuld..... Maar hij zweeg.

Amélie zag op het stille gezicht zóó duidelijk de gedachten, alsof ze waren uitgesproken. En ook zij zweeg. Zij wist het immers wel..... "zedelijkheid", "conventie", "fatsoen"..... alles ging bij de menschen boven liefde....., die onzedelijke, onconventioneele, onfatsoenlijke liefde!.....'

Hieruit blijkt duidelijk, aan welke kant de schrijfster staat - vooral de aanhalingsteekens! -; maar let nu op het vervolg:

'- Is Ro door de kinderen geplaagd? vroeg zij zacht.

- Ja..... aarzelde de onderwijzer. En nog al erg, schijnt 't..... Ze mocht niet meespelen.....

- Niet meespelen..... herhaalt Amélie smartelijk.
- Nee..... en..... enfin..... U begrijpt 't wel eenigszins.....
- O! riep Amélie, wier hartstochtelijke aard zich nooit door haar rede liet onderdrukken. Maar als dat kind hier zóó behandeld wordt, kan ze niet blijven!'

Men ziet: ondanks al haar sympathie, legt de schrijfster onbeschroomd de vinger op de wonde in het karakter der heldin. Inderdaad: alle ongelukken spruiten voort uit de onbeheerschte hartstocht der hoofdpersonen, vooral Amélie. Als zij hun rede hadden laten spreken..... 'Dan zouden zij op andere manier hun ongeluk tegemoet gegaan zijn,' zegt de cyclus, 'zie het parallelgeval Sterk-Charlotte'. Het is waar. Aan welke houding men de voorkeur geeft, hangt af van persoonlijken smaak. Het ongeluk is onafwendbaar.

En, Lezer, is deze schoolscène niet kostelijk beschreven? Men gnuift van pleizier bij het lezen. Dit scherp-gestelde conflict, scherp uitgebeeld in de enge lijst der school! De parodie op de menschelijke samenleving, hoofdzakelijk gespeeld door menschjes-in-den-dop. En van welk een diep-psychologisch inzicht getuigen de bijzonderheden van deze, toch zoo hoogst vermakelijke scène! Humor van de allerbeste soort, prima lach plus prima traan. En dit, niet op de manier der romantisten, door de waarheid te verkrachten, maar zuiver, naturalistisch, onder volkomen eerbiediging van psychologie en eerbiediging van psychologie en feiten beide. Let ook op de symbolische waarde van het niet-mogen-meêspelen: dit verzinnebeeldigt, ongezocht, het uitstooten van het schurftige schaap. Voortreffelijk is het invoeren van slechts in een of enkele tafereelen optredende, a.h.w. 'tijdelijke' personen, waarop de draad van het verhaal even over gaat, teneinde in hun gedrag, dus door middel van handeling de buitenwacht te belichamen! Hoe ver staat zulk een actieve beelding boven een lang relaas. Wij hebben gedurende dit kort tusschenspel de voornaamste schakeeringen van fatsoen de revue zien passeeren: de felle kweekelinge, die de zondaren rechtstreeks vervolgt en uitstoot, de nieuwsgierige kinderen, die de groote, bij het fatsoen aangesloten, menigte voorstellen, de verbouwereerde onderwijzeres, incarnatie, van de door schandaaltjes onthutste en geprikkelde, toch wel meêwarige fractie, de welmeenende hoofdonderwijzer, die het nuchtere, ietwat wijsgeerige

deel der conventioneel-voelenden vertegenwoordigt. Het is een spannende miniatuur, dat boeit door waarachtigheid en te denken geeft.

Ik zou aan het citeeren willen blijven, doch beperking is mij opgelegd. Nog twee stukjes, een klein en een grooter.

Uit 'Het Gevleugelde Wiel', deel 11, pag. 119. Na het Vletteroproer is Rotterdam - eindelijk - door troepen bezet; voor het eerst komt er zoo een aantal militairen in de stad, want er ligt geen garnizoen. Een schitterend, innemend en knap luitenant der huzaren bezoekt een paar oude tantes, die een jong, lieftallig nichtje, luisterend naar den naam Cornélie, in huis hebben. Het gesprek loopt, natuurlijk, over de jongste gebeurtenissen en vandaar op het leger.

'- Ja, hier in Rotterdam, zei tante Keetje, zijn ze niet op 't leger gesteld, dat is zoo, en..... wij waren 't ook niet, voegde zij er beschaamd aan toe. Maar dat komt omdat onze familie altijd tot de Keezen hebben behoord, maar, zei ze ijverig, je moet niet vergeten, dat jullie onze levensredders zijn.....

- En, hielp tante Aagje, onze moeder was ook uit 'n militair geslacht.....

Niet van 't leger houden! dacht Cornélie verontwaardigd, hoe was het mogelijk! Zij behoefde maar even haar knappen neef aan te zien, met zijn blonden knevel en kleinen sik à la Napoleon III en zijn mooie oogen, die hij aldoor, tot verlegen-makens toe op haar gevestigd hield, om zoo warm voor het heele leger te voelen, als ware het de bewonderenswaardigste instelling van de gansche wereld.....'

Is dit niet eenig? Een momentkiekje van de liefde-in-wording. De eerste verliefde gedachte op heeterdaad betrapt. Hoe fijn, leuk en met een tikje humor - net genoeg om aardig en niet genoeg om flauw te zijn, teekent de schrijfster hier het ontkiemen der genegenheid in een onschuldig meisjeshart!

Uit 'Alarm!' pag. 122-132. Tijdens een bloedig gevecht heeft de luitenant Otto Berghem het bewustzijn verloren; nu ontwaakt hij:

'Nacht.

En in dien nacht ontwaakte Otto plotseling uit den zwaren, droomloozen slaap der bewusteloosheid.

Donker-gewiekt, met nauwelijks hoorbaar gedruisch, fladderde een vleermuis boven zijn hoofd. Zijn even geopende oogen vielen vermoeid weer

toe en een vage verbazing was er in hem, dat hij den kalong had gezien.[1)] Waar was hij? Lag hij dan buiten? En het was nacht.....

Ja, het was nacht. Want rondom hem was alles duister en zonder eenig menschengerucht. Alleen het zoemend gonzen der duizende tropische insecten was samengesmolten tot een dof-chaotisch koor, dat zijn loome hersenen doorzong en hem een neiging gaf om opnieuw te..... slapen.....

Het was hem, als werd hij opgenomen in dien vloedgolf van geluid, als zweefde hij in een sfeer, waar alles een stem had gekregen. Een groot gezwirrel gesuis, gesjirp was om hem, dat aanzwol, gestadig, gestadig..... en hij droomde..... een vreemden, boeienden droom van kleurig, bewegelijk geluid..... totdat opeens het hevig rumoer bedaarde..... en hij in de stilte, die nu volgde, weer tot de werkelijke wereld ontwaakte.

Maar één oogenblik later, als op een gegeven sein, viel het koor weder in met dezelfde onstuimige kracht, maar hij was nu wakker genoeg om het welbekende gegons van muggen, kevers, torren, krekels te onderscheiden. En hij begreep, dat hij werkelijk buiten lag, maar waarom en waar hij was, dat kon hij niet beseffen.

(Wordt vervolgd).

1) Cursiveering in den text.

Bibliographie.

Indië en Europa. Fragmenten door Beata van Helsdingen-Schoevers. Leidsche Uitg. Maatsch., Leiden.

Een verzameling geschriften van een intelligente, fijnvoelende, knappe en inzichtige schrijfster werd hier bijeengebracht; en wij beschouwen deze uitgave niet in de eerste plaats als een daad van piëteit, ofschoon het te begrijpen is, dat men de nagedachtenis van deze bizondere vrouw heeft willen eeren, door haar, overal verspreide werk in boekvorm te bestendigen, - maar wij zien in dezen bundel ook een groot praktisch nut, naast nog bovendien de aesthetische waarde van dit werk. De jonge mevrouw van Helsdingen, met haar vaardigen geest, gaf haar levendige belangstelling aan alle mogelijke onderwerpen; de samenleving van Indië en die van Holland interesseerde haar evenzeer als diepere, geestelijke dingen. Zoo vinden wij in dezen belangrijken bundel afdeelingen over Javaansche cultuur, Het leven in Indië, De vrouwenbeweging, de vrouw, de liefde en de literatuur, allen weer onderverdeeld in kleinere beschrijvingen, overzichten, gedachten, bespiegelingen, die der lezing overwaard zijn.

De schrijftrant van Beata van Helsdingen is vlot en aangenaam, en wát zij te zeggen heeft, is vooral belangrijk door de wijze, waaróp zij het zegt. Een verstandige, objectieve, origineele, beschaafde, gevoelige vrouw is hier aan het woord; en ik wensch dit boek in veler, veler handen, want de meest verschillende karakters zullen er iets van hun gading in vinden.

Do's groeitijd, door C. Asscher-Pinkhof. Alkmaar, Gebr. Kluitman.

Een zeldzaam lief boek. In alle opzichten een, zooals ik voor onze meisjes wensch: vol inhoud, en toch luchtig en opgewekt. Uit dit

verhaal spreekt een warme liefde tot het kind, die weldadig aandoet. Meestal wordt het ‘schooljuffrouw’ worden door de jonge meisjes beschouwd als een ‘taak’, als een ‘baantje’, zooals er zooveel anderen zijn; mevrouw Asscher toont ons, wat het moet wezen; een prachtig levensdoel, de vervulling van een roeping. De figuur van Do, het dappere ding, die waarlijk wel toont ‘waschecht’ te zijn, en haar geluk aan het slot ten volle verdient, kan tot voorbeeld strekken aan vele moderne jonge meisjes, wier akelige onverschilligheid, zelfzucht en flegma haar eigen leven alles behalve prettig maken (laat staan dat van anderen!)

Het boek is zeer goed geschreven, met allerlei oorspronkelijke woordvondsten; en wie een genrebeeldje als dat van ‘Hanneske’ kan scheppen, zóó gaaf, zóó humoristisch en zóó levensecht, - zoo iemand kan méér.

Van Bibi en Dot, door T. Hellinga-Zwart. *Teddy, Boelie en Kardoes,* door Caroline van Dommelen. Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Twee schattige prentenboeken. Mevr. Hellinga heeft haar sporen als kinderschrijfster al verdiend, en Caroline van Dommelen, de veelbegaafde, toont zich hier een vlotte, geestige, natuurlijke dichteres. De platen zijn zóó bizonder aardig, dat menige ouder deze boeken, als de kinderen er niet meer om geven, als een eigen bezit zullen bewaren.

's Levens lentetijd, door Dora Musbach. Amsterdam, L.J. Veen.

‘Moderne Bakvischjes’, waar dit boek een vervolg op is, roemde ik reeds; dit tweede meisjesboek is minstens even leuk. Dora Musbach heeft een fijnen kijk op het huidige meisje, en goed den toon der bakvischjes te pakken. Lief geïllustreerd door Netty Heyligers zal dit boek er bij de jeugd wel ‘ingaan’. Het kan geheel op zichzelf worden gelezen, en voor wie Moderne Bakvischjes kent, zal het een pleizier zijn, de opgewekte, goedhartige Franzi (hoe aardig die kinderclub!) en haar vriendinnen weer te ontmoeten.

Onder de Schemerlamp. Vert. door mevr. Gruys-Kruseman. Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Wat een verrukkelijk vertelselboek. Ik weet zeker, dat ik, als *ik* het als kind had gekregen, ermee *in de wolken* zou zijn geweest. Welk een schat van aardige verhaaltjes, versjes, raadsels, grapjes, kunstjes: een onuitputtelijke *Fundgrube* voor kinderen, die naar ontspanning zoeken. Ik vond het gezellig Antoinette van Dijk hier aan te treffen, en de immer geestige David Tomkins; ook Nannie van Wehl en mevr. Ovink-Soer en tal van goed-bekende anderen. Een met liefde en tact bijeengebrachte verzameling en de illustraties van de begaafde Freddie Langeler zijn een charme te meer.

Uit Freekje's leven, door C.M. Vreugdenhil. J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

C.M. Vreugdenhil, - een schrijver of een schrijfster? vroeg ik, daar ik dezen naam van auteur nog niet kende. Maar nauwelijks had ik een paar bladzijden gelezen, of ik wist, dat C.M. Vreugdenhil een vrouw *moest* zijn!

Met liefde heeft zij een kinderspyche nagevoeld en uitgebeeld en zeer mooi is b.v. het gedeelte van het sterven der moeder; en het karakter van Mies is uitstekend weergegeven. Freekje is een prettig leesbaar boek; een beetje lang, - maar aan dit euvel lijden vele tegenwoordige boeken! Het ietwat sentimenteele slot (Freekje, die huilt van geluk, omdat zijn zuster en stiefmoeder het eindelijk goed met elkaar kunnen vinden) is zéér..... vrouwelijk!

Nonnaatje, door Lida Vergouw. P.N. van Kampen en Zn., Amsterdam.

Ook dit boek is lang, zeer lang..... te lang? Ja..... eigenlijk wel.....

Het gegeven is aardig. En ik ken geen boek, dat ons zóó reëel verplaatst in de Indische sfeer, waarvan we allen wel iets weten, maar waarvan tallooze details ons vreemd zijn gebleven. Lida Vergouw geeft ons deze details, zoodat we een compleet beeld

krijgen van het leven in de Oost. Het uiterlijke en innerlijke leven van een ‘Nonnaatje’, (een halfbloed, waaraan tegenwoordig den welluidenden naam van Euraziaat wordt gegeven) leeren we kennen, en de langzame ontwikkeling harer liefde tot aan het gelukkige slot. ‘Gebeuren’ doet er weinig in dezen roman.

De toon van dit werk is egaal, en doet een beetje denken aan monotone gamelang-muziek, die aldoor voort tam-tam-tam-tamt, zonder dat er reden schijnt te bestaan, om verder te gaan, of om te eindigen..... En is er ook eigenlijk wel een einde aan dit boek?.....?

Herman Middendorp. *Bengaalsch vuur.* Leopold's Uitg. Maatschappij.

Een oud thema op een nieuwe wijze bewerkt. Het thema van de tweede vrouw, die den zoon van haar man uit zijn eerste huwelijk liefheeft.....

Ja, dit boek is wel zéér modern. Wij kennen de Phèdre, wij kennen den Don Carlos. Wij kennen nog meer literatuur, waarin dit onderwerp wordt behandeld; - b.v. Der Katzensteg van Hermann Sudermann..... Maar altijd werd deze soort van liefde als een schuldige beschouwd, met iets ongeoorloofds, iets van schande er in. Bij Herman Middendorp, die midden-in het ultra-moderne leven staat, wordt deze geschiedenis tot iets zeer eenvoudigs, een bijna alledaagsch, banaal voorval. ‘Das ist nun halt mal so.....’ Ik weet niet, of het de bedoeling van den schrijver was, de kleine Dina als sympathiek voor te stellen. Voor den lezer is zij het *niet,* vooral ook niet om de praktische wijze, waarop zij haar later leven inricht. Er is dus weinig tragiek in dit boek, weinig strijd; de personen geven toe aan hun neigingen, op de egoïstische wijze, die geijkt schijnt tegenwoordig. Evenwel, of de menschen in een boek sympathiek zijn of niet, doet tot de literaire waarde niets af; of ze aannemelijk zijn gemaakt, is de eenige vraag. En zijn ze dat hier? Ja. Zeer zeker. Zoowel de oudere man als de jongere man en vrouw. Het boek is geschreven in een soberen, beheerschten stijl, met hier en daar zeer mooie natuurbeschrijvingen. De titel is voortreffelijk gekozen.

J.P. Zoomers-Vermeer. *De verloren droom.* Van Holkema en Warendorf, A'dam.

Ik bewonder de auteurs, die, met een minimum van stof een boek van over de driehonderd bladzijden, klein gedrukt, kunnen vullen. Heusch, dat is een aparte gave, en vooral wanneer het boek, zooals mevrouw Zoomers het gaf, zeer leesbaar blijkt. De verloren droom houdt ons geboeid, ondanks dat er niets in 'gebeurt'; de schrijfster praat voort en voort, aldoor in gedempten mineurtoon, maar haar stem klinkt lief, zoodat we niet anders kunnen dan *blijven* luisteren. Het huwelijksleven van de zeer teere, overgevoelige Frieda, en hoe het mislukt, mislukken móet, met een man van een brute natuur, vormt het onderwerp van dit boek en is met een groote fijnheid, een innig méébeleven behandeld. Voortreffelijk is het kinderfiguurtje van Hugo gegeven, die is in alle opzichten *pris sur le vif.*

***Jona en Sari,* door Truida Kok. Gebr. Kluitman, Alkmaar.**

Truida Kok is voor mij altijd een van de liefste kinderschrijfsters geweest en dit aardige Jona en Sari bevestigde weer mijn gunstige opinie. De lotgevallen van de 'eekhoorns', de 'zwerfpoesjes', zullen alle lezeresjes interesseeren. Dit is een prettig boek, zonder geforceerde avonturen of leege gichelbuien, - eenvoudig, natuurlijk, en met een dieper tikje ernst.

***Pechvogeltje,* door Nanda. Alkmaar. Gebr. Kluitman.**

Dit lijkt me wel een van Nanda's allerbeste boeken. Zeker, er wordt in dit boek ook al weer veel gelachen en ondeugend geweest, maar het is geen leeg, oppervlakkig gegichel, en het zijn niet alleen allerflauwste grappen, die worden uitgehaald. Loek is een alleraardigst en hartelijk kind, en de figuur van Bernardien (overigens óók uitstekend getroffen) geeft er nog meer relief aan. Pechvogeltje heb ik met het meeste genoegen gelezen, het is een opgewekt en opwekkend boek, waar de aankomende bakvischjes 'reuzeschik' in zullen hebben.

Do Brouwer's verloving, door M.P. Zaalberg. Alkmaar, Gebr. Kluitman.

Ook dit boek reikt boven het luchtige genre van meisjesboek uit. Het thema is ernstig en wordt ook met de noodige serieusheid en diepte behandeld.

Of echter tegenwoordig de ‘standen’ nog zóó scherp gescheiden zijn? En of er zóózeer aanstoot zou worden genomen aan Do's vocabularium? (Zij was toch op een ‘betere’ meisjesschool geweest, dus met haar taal zal het wel hebben geschikt). De schrijfster schijnt van het principe te zijn, ‘soort bij soort’; maar dát is het nu juist: zijn er tegenwoordig nog zooveel ‘soorten’? Een boek als Freytag's *Soll und Haben* waarin net zoolang wordt gemachineerd, totdat het adellijke meisje den adellijken jonkman en het burgermeisje den burgerjongen krijgt, lijkt mij in de huidige dagen een onbestaanbaarheid. Evenwel ik houd wel voor meisjes van een boek ‘met inhoud’ en de lectuur van Do Brouwer's verloving stemt in elk geval tot nadenken.

Wat de illustraties betreft: wat beschikt de firma Kluitman over uitstekende krachten! Het is een genot, haar welverzorgde uitgaven ter hand te nemen.

De Paaschvuren, door G. Hovenkamp. Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Had u gedacht, dat er aan ‘Paaschvuren’ zooveel vast zat? Vechtpartijen en diefstal en brandstichting, en rondgaan met inteekenlijsten, en weken van te voren hout verzamelen, enz. enz. Nu, ik voor mij, ik wist het niet, en daarom vond ik het echt leuk, deze geschiedenis der gebruiken op het platteland te lezen. Levendig verteld, zal dit verhaal, dat ‘weer eens heel wat anders is’, ook het jeugdige publiek wel boeien.

Het geheim van het oude horloge, door Leonard Roggeveen. G.B. v. Goor Zonen, Gouda.

Lieve help, wat beschikt die Leonard Roggeveen over een fantasie! De jongens zullen zijn nieuwe boek ‘verslinden’, want het bevat alle elementen om jeugdige geesten te pakken. De ‘held’,

Bram Vingerling (bekend door het vorige boek van dezen succesvollen schrijver), is voor geen klein geruchtje vervaard; het is een intelligente bol, vol durf en ‘efficiency’, waaraan alle jongens een voorbeeld kunnen nemen. De uitvinding der gecomprimeerde kracht is al heel ingenieus gevonden en niet minder handig past de auteur haar toe in het ‘oplichten’ der verzakte Rotonde. Wel, ik geloof, dat dit boek geen verdere aanbeveling noodig heeft; het spreekt voor zichzelf en zal zijn weg wel vinden.

De manke grapjas, door Sini Greup-Roldanus. G.B. v. Goor Zonen, Gouda.

‘De manke grapjas’ lijkt een te ongevoelige titel voor een juist zoo gevoelig en ernstig boek, - maar weldra wordt hij voldoende verklaard. Sini Greup, die, in de Orchidee al bewezen heeft, dat zij kan schrijven, geeft in dit nieuwe boek een verrassend blijk van een fijn psychologisch inzicht in de jongensziel. Voor mijn gevoel detoneert zij nergens, deze ‘autobiographie van een jongen’; en de toon in dit boek is zoo natuurlijk, dat men als 't ware den jongen hóórt denken. Hier en daar is het boek wat lang (wat doet b.v. die heele episode van de buren er toe!) maar alles, waar het op aan komt, is zoo fijn en zuiver doorvoeld, dat ik dit boek niet genoeg kan roemen. Hoe voortreffelijk heeft mevrouw Midderigh het karakter van Rob gevat in haar zéér mooie teekeningen!

Teun de weesjongen, door H. Gras. Alkmaar, Gebr. Kluitman.

Wie zich door den, voor een kinderboek, niet zoozeer aantrekkelijken titel zou laten afschrikken, had toch heusch ongelijk. Het lijkt me voor vele kinderen juist goed eens kennis te maken met de jeugdige, minder door het lot bevoorrechten. Natuurlijk moeten we niet verwachten, hier een volmaakt schilder-schrijver als Jac. van Looy aan het woord te vinden, wiens onvolprezen ‘Jaapje’ een boek is, dat door heel Nederland wordt gekend en liefgehad, - maar de heer Gras heeft de verdienste eenvoudig en natuurlijk te kunnen vertellen, en met zijn ‘sentimentaliteit’, die ik hem hoorde verwijten, schikt het werkelijk nog al, waar alleen de

doodgraver, als hij Teun bij het graf zijner moeder aantreft, even een traan wegpinkt. Geef dit boek dus gerust uw kinderen in handen, het kan hun niet anders dan goed bijbrengen.

De verspieders, door Johan Been. Alkmaar, Gebr. Kluitman.

Een boek van Johan Been kan altijd zeker zijn van een goede ontvangst. Er zijn dan ook weinig zóó smakelijke vertellers en gelukkig zijn er nog genoeg vaderlandsche harten, die warm beginnen te kloppen op het hooren van den naam de Ruyter. De verspieders is een verhaal in den goeden, betrouwbaren trant der beste kinderschrijvers, en zóó boeiend, dat ook anderen het niet eer uit de hand zullen leggen, dan na de laatste bladzijde. De Verspieders, die door Mozes naar het beloofde land werden gezonden, brachten niet zulk een nuttigen oogst mee, als *deze* verspieders!

Elsie, door Elia Vemor. Alkmaar. Gebr. Kluitman.

Van Ella Vemor was mij tot dusverre nog geen boek ter recensie gestuurd; ik kan nu zeggen, dat de kennismaking een aangename was. Wel zeer goed is de weldadige sfeer van het buiten-zijn voelbaar gemaakt, en daarmee de groote tegenstelling van het leven der stad. De psyche van het aanstaande kunstenaresje Elsie is eenvoudig en natuurlijk gegeven. De eenige aanmerking is, dat de schrijfster den armen Jan wel wat ontijdig heeft losgelaten, en..... wat altijd jammer is in een kinderboek, dat er een veel te groote menigte drukfouten in zijn blijven staan!

Van vier vroolijke vrienden, door N.J. Smith. Alkmaar, Gebr. Kluitman.

Had ik het niet voorspeld? dat we nog wel eens iets van ‘Kees’ zouden hooren? Ziehier dan zijn tweede boek. En toen ik er in begon te lezen, merkte ik opeens, dat ik het bijna uit had, vóór ik er erg in had. Is dat effen een compliment? Nou! reken maar! Dit, zoo voortreffelijk door Pol Dom geïllustreerde, boek zal stellig in den geest der jongens vallen, omdat het werkelijk den indruk maakt als was het door een der kornuiten zelf gepend. Van zeer comische werking is de Zwarte Hand Club!

A. den Hertog. *De zoon van het regiment Ziegler.* G.B. v. Goor Zonen, Den Haag.

Een bizonder prettig jongensboek. De heer den Hertog kent heel aardig den middenweg tusschen al te veel werkelijkheid en al te veel fantasie, en het resultaat is een boek vol avontuur, dat toch nergens in strijd is met de realiteit. (Is Raevens niet erg gauw hersteld van de hem door Mark toegebrachte bajonet-wond?) De uitstekende illustraties van J.W.M. Wins sluiten zich voortreffelijk aan bij den tekst, waarin we lezen, hoe de regimenten grenadiers en jagers werden opgericht, hoe het Brusselsche oproer en de tiendaagsche veldtocht verliep, en nog veel, o, veel meer!

Dit boek zal ook hoogelijk in den smaak vallen van de werkelijke grenadiers en jagers, die het, ik twijfel er niet aan, graag als een geschenk aan hun zoons willen geven, ook als souvenir aan het eeuwfeest van Holland's beroemde corpsen.

Joe Lederer. *Het meisje George.* Vert. Hans Hollander. Leidsche Uitg. Maatsch. Leiden.

Vertaalde boeken worden meestal slechts op onze boekenlijstjes vermeld; ik wil echter een uitzondering maken voor en een paar woorden zeggen over Het meisje George, dat frappante staaltjes van moderne meisjesmentaliteit geeft. De schrijfster van dit boek is slechts twintig jaar, en het *schijnt* ongelooflijk, dat een zoo jonge vrouw een dergelijk levensverhaal kan geven, zóó *vécu,* zóó getuigend van een diepe levenskennis, maar *is* dat eigenlijk wel zoo verwonderlijk? Kan niet juist een heel jong meisje, doortrokken van den geest van haar tijd, den tegenwoordigen, na-oorlogschen tijd, zoo een boek schrijven, en zóó een boek schrijven, zóó van binnen uit, en zóó met hart en zinnen en ziel? Dit boek lezende, zal men somtijds huiveren, somtijds cynisch de schouders ophalen, soms even lachen, soms een diep, verteederd medelijden voelen, maar aldoor houden deze bladzijden ons in een vreemde suggestie geboeid. De stijl doet denken aan jazz-muziek: even gesaccadeerd, even grillig, even onverwacht. Het meisje George is wèl een beeld van haar tijd.....

JEANNE KLOOS REYNEKE VAN STUWE.

Gedenkboek van het Stedelijk Gymnasium te Amersfoort (1376-1926). **Uitgegeven in 1928 door de Commissie ter publicatie bij Valkhoff en Co. te Amersfoort.**

Met genoegen kondig ik de uitgave van dit prachtig uitgevoerde gedenkboek aan. Het legt een waarlijk eerbiedwaardig verleden vast: de oorsprong van de school ‘verliest zich in de grijze oudheid’, maar men vindt haar voor het eerst vermeld in 1376. De inhoud van het werk is rijk gevarieerd. Het bevat in de eerste plaats een uitvoerige geschiedenis van de Amersfoortsche Latijnsche school, door Dr. H.J. Reynders, oud-conrector van het gymnasium en oud-archivaris der gemeente Amersfoort (sedert overleden). Een artikel van cultuur-historische waarde; trouwens in de heele uitgave is er met succes naar gestreefd, het boek een dieper beteekenis te geven dan die van de gewone gedenkboeken, die in den regel alleen voor een kleinen kring van belangstellenden waarde hebben. Van de bijdragen der oud-leerlingen noem ik: ‘De Latijnsche school der 19e eeuw’, door Prof. Dr. J. de Louter, en ‘Het Amers foortsche Gymnasium vóór 50 jaar’, door Mgr. F. Kenninck (O.K. Aartsbisschop van Utrecht).

De heer Paul van Dam, teekenleeraar aan het Gymnasium, verluchtte het boek met eenige zeer geslaagde penteekeningen en ontwierp tevens den bandstempel en het titelvignet.

Cyriel Buysse. *Kerels.* Gent en Bussum, 1927. Van Rysselberghe en Rombout, en C.A.J. van Dishoeck.

Dit is weer een van de boeken, zooals we er al zoovele kennen uit de latere schrijversperiode van Cyriel Buysse. Geen werk van groote allure, beminnelijk, vlak en vlot. De kunst van Buysse is geworden tot een zachtaardig stroompje, dat met kalme kabbeling tusschen zijn oevers voortglijdt. Heel aardig om naar te kijken, maar op den duur wel wat eentonig. Het is wel erg stereotiep werk. In dit boek zijn weer een groot aantal schetsen bijeen-gebundeld. De personen, allemaal menschen van het land, zijn nauwelijks geindividualiseerd, tenzij met wat anecdotische bijzonderheden. Ze

zijn geschreven in Buysse's verzorgde, prettig-gemoedelijke taal, waar de dialogen in dialect zekere kleurigheid aan geven. Maar veel om 't lijf hebben ze niet, en een herinnering laten ze nauwelijks achter. Ik zou van al deze schetsen er niet één kunnen noemen, die zich van de andere onderscheidt door een dieper tasten in de werkelijkheid van het leven; het blijft allemaal aan de oppervlakte, en het biedt geen wezenlijke verrijking van schrijvers oeuvre. Stroompjes in het vlakke land hebben een lang leven en Buysse schrijft nu ook al geruimen tijd deze onschuldige, idyllische verhaaltjes. De forsche realist van vroeger schijnt wel heelemaal in hem verloren te zijn gegaan.

Maurits J. Vles. *Hartsgeheimen.* Amsterdam z.j. E. v.d. Vecht.

Deze roman is geschreven in dagboekvorm. In een naschrift meent de auteur dezen vorm te moeten verdedigen, omdat, naar hij zegt, er in Holland een algemeene afkeer bestaat tegen den roman in dagboekvorm. Ik heb van dezen algemeenen afkeer nooit gehoord, en mij-zelf is deze vorm van schrijven volstrekt niet antipathiek. Hoe het zij, de verdediging van den schrijver is goed. Beter dan zijn roman. Want die is maar zoo-zoo. De gevoelsneeslagen, die de jonge beeldhouwer, de hoofdpersoon van het werk, ‘te dagboek’ stelt, zijn niet zeer belangrijk. Eenigszins komisch werkt het, dat de auteur nu en dan van het uitbundig-lyrische overslaat in een akelige nuchterheid. Deze tweeslachtigheid van den vorm wijst op gebrek aan beheersching; de schrijver heeft zijn stof niet voldoende geobjectiveerd, voor hij begon te schrijven. Ook zonder dat de auteur ons in het naschrift had meegedeeld, op welken leeftijd hij zijn boek schreef, zou men geneigd zijn te veronderstellen, dat de grondfouten accenten van jeugd zijn. Want er is er nog een: het onvoldragene van de uitwerking der verhoudingen. De heer Maurits Vles schrijft over dingen, die hij volstrekt niet doorgrondt, en hij vertelt er dan ook alleen de uiterlijke kanten van. Maar die zijn onbelangrijk. Inmiddels is het boek niet zoo slecht, of het houdt de mogelijkheid in voor wat beters in de toekomst.

Arthur van Schendel. *Merona een edelman.* Amsterdam, 1927. J.M. Meulenhoff.

‘Onder het rijden keerde de bekoring van den droom terug, de droefenis, die hij in het oog gezien had, klaagde in zijn hart en zacht verhief zich weder de stem der vragen. De daden van zijn leven overzag hij en hij vroeg naar hun oorzaak en gevolg, of zij noodig geweest waren, of anders hadden kunnen zijn, nuttelooze mijmering der onvoldaanheid; dan volgden vragen omtrent hetgeen hij verlangd had, geluk, dat de hemel niet voor hem beschikte, dat het hart nochtans, verblind, verdwaald, bleef hopen, ja, dat het thans na zooveel jaar feller dan ooit begeerde. Hij voelde zich klein en arm, een onnoozele, die gansch zijn leven een waanbeeld had gejaagd, zoodat de dienaar, die achter hem reed, het weten moest: de man is een erbarmelijk verdwaalde, die het onmogelijke in zijn handen en de verte hier wil hebben.’ (Blz. 166-167).

Een fragment als het bovenstaande is typeerend voor den geest van dit boek. Merona is eigenlijk een incarnatie van de ‘nuttelooze mijmering der onvoldaanheid’. Merona is een droomer, hij is zelfs van dien aard droomer, dat zijn droom den drang naar daden omspint. Van Schendel heeft veel zulke typen geschapen. Ook nu weer is er iets heel bekorends in, de fijnzinnige contemplaties van den schrijver te volgen, ijl en doelloos, vaag en vreemd als glinsterende herfstdraden. Van Schendel plaatste zijn moderne mijmeraar weer in een middeleeuwsche omgeving vol strijd en twist, en ook nu weer worden de gebeurtenissen eerder aangeduid dan beschreven. Zoo bleef het geheel weer in die eigenaardigwazige tinten, die het werk van Van Schendel kenmerken. Het staat niet op één lijn met het beste dat deze schrijver gaf; het blijft een heel eind beneden ‘Een zwerver verliefd’ en ‘Rose-Angélique’. Het mist daarvoor te veel de innerlijke bewogenheid, die Van Schendel op z'n best zoo'n ontroerend verschijnsel in onze litteratuur doet zijn. Dit werk is gelijkmatiger, eentoniger, minder doorzongen van de muziek der ziel. Maar bladzijden van schoonheid zijn er toch vele in te vinden.

HERMAN MIDDENDORP.

HÉLÈNE SWARTH
Naar het geschilderde portret in olieverf door Rosa Spanjaard in het Gemeente-Museum, Den Haag

25 october 1929
Aan Hélène Swarth door Willem Kloos.

I.

Zwaar leedt Gij, maar in diepste Diepte weent gij nooit. Dáár streeft
De oneindge Geest, die leeft, fijnst-wetend, dat Zij méér is, lijdend
Nu hier te toeven schijnt ze op de Aarde, dan 't onnoozelstrijdend
Volk van bewegelijke Vormen, dat slechts aadmend leeft,

Wild-vaag, onnoozel roddlend over alles, alsof dreef 't
Gonzende heir der vliegen om uw peinzend hoofd.... Och, glijdend
Gaat alles, in dit Zijn, zóó langs ons heen, en vreedzaam beidend
Moeten wij hopen op 't Al-Eeuwge, of Dat ons eenmaal geeft

Verklaring van 't zwaar plagen der Illusie, die breed weeft
Van-zelf zich vóór ons uit. Ik zeg u: 't Leven weet 'k: hoog-breidend
Blijft boven ieder uit zich 's Al's dwaas Raadsel, maar wen wijdend

Aan 't eêlste Kunnen zich, men 't Zelf blijft, en nooit diep-in beeft
Voor wàt dan ook, 't zij Vrouw men heet of Man, zal men zich, glijdend
Eindlijk naar 't Eéne, veroneindigen, waar nooit één sneeft.

II.

Ja niet al liên, Hélène, leven, schoon met plots gebaren
Men ziet hen rijzen, wijzen en bewegen alsof woei
Een Wind, geen menschlijk Wezen, door de lucht, met snel geroei
Van armen en van beenen, langs ons heen: 't Is schoon en staren

Doen wij bewondrend naar hun krachtge slankheid: 't is of baren
Geheven wierden, golvend dalend onder 't luid geloei
Van lijven, half zich heffend, willend sterk als zij. Ik gloei
Zelf, als 'k soms aan arena's rand toef en de wonderbare

Macht voel dier spierenstreving. Maar 't echtst Leven, 't eenig-ware
Is waar de Geest heerscht, stijgend uit de Diepte, als zacht vervloei
Van Stille-Kracht tot pure Schoonheid, die na wijd gebroei

Omhoogstuift als Uw Verzen, die nog dieper dan ze eens waren,
Door alle Toekomst rustig zullen duren. O, de Groei
Uws Wezens wordt gevoeld door allen, schoon ze u 't loven sparen.

III.

Want wat is Lof? O, Dichteres, Gij weet dat zélf. Wie eerden
Uw eerste verzen zijn verdwenen: alles wijkt als Licht
Dat door de boomen strijkend, daar bezwijmt, verijld. 't Gezicht
Op eigen Wezen, 't diep-kalm Ware, dat zich telkens keerde

Naar alle kanten van de Kunst en eigen Ziel, is 't nooit gedeerde
Want telkens zich verbreedende en verdiepende Gericht
Dat Vrede in ons diepst Zelf, zoolang wij werkend leven, sticht
Daar nooit in ijdlen Hoogmoed ons diepst Zelf zich dwaas verkeerde.

Wij weten, Gij als ik, wie hier we in waarheid zijn: dat leerde
Ons Dieper Binnenst ons, soms zwaar, maar dat toch nooit gezwicht
Is door den Drang en dwang der Wereld, die vlot converseerde

En zelfs dorst schrijven, lijk 't haar lustte. Gij, wier hooge Plicht
Het is te leven voor uw Kunst, voldoet de Besten. Veêrde
En veêrt niet èlk op, eerlijk voelend wat gij klassisch dicht?

Eenzame bloemen door Lodewijk van Deyssel. (1882).

Het was heden zulk een zoele dag, er woei zoo een echte lentelucht door Amsterdam, dat ik het venster van mijn kamer openzette en de kachel uit liet gaan, toen ik van-middag bovenkwam om een cigaar te rooken en mij een paar uren rustig bezig te houden met het nieuw verschenen werkjen van Hélène Swarth.

Een ongenoemde Heer had er den 3en Februari reeds een beöordeeling van gegeven, waarbij aan het publiek verzekerd werd, dat de 'natuurbeschrijvingen' dezer dichteres 'even juist als dichterlijk en zeer zuiver zijn.' Ik vond dat woord 'dichterlijk' met veel oordeel gekozen en het lezen van zulke getuigenissen had mij dubbel belust gemaakt mij van de bedoelde poëzie op de hoogte te stellen. Dezelfde schrijver beweerde ook, dat de liederen in dezen bundel 'hetzij aan Heine, hetzij aan de Lovelings *of aan anderen* herinneren', voorts, dat 'Mej. Swarth het gelukkigst is geslaagd, waar zij het meest zich zelve is.' Men begrijpt, hoe zulk een kenschetsing mijn verlangen naar de lektuur zeer vermeerderen deed.... Onlangs werd aangemerkt, dat niets in de tegenwoordige nederlandsche literaire kritiek minder wordt aangetroffen, dan een opstel over een opstel. Na doorlezing der verzen van Hélène Swarth, bedacht ik, met de bedoelde recensie in het Weekblad in mijn herinnering, dat een gedicht over een gedicht ten onzent tot de nog ongewoner verschijnselen behoort. Want, nu in ernst, zelden weêrvoer interessanter kunstwerk meer onwaardige behandeling. Zelden stond een troebadoer lager in den moerasgrond daar beneden gezonken, als hij den lof zong der koningsdochter op het balkon. Waarlijk, wien dunkt het niet tusschen-beiden, dat onbeduidendheid en banaalheid de naarste dingen zijn, die wij in de wereld ontmoeten?

De rookwolkjens van mijn cigaar dwarrelden dan voor mij heen, en buiten, boven de daken, waarop mijn venster uitzicht geeft, dreven reine, witte, wolkenmassaas als sneeuwheuvelen, onder den blauwen hemel. Verbeeld u nu, dat ik, naarmate ik vorderde met de Sonnetten, daar het boek jen meê begint, het eene oogenblik mijn cigaar niet met rust kon laten maar trok en blies als gold het aangenomen-werk, terwijl ik hem het volgende oogenblik vergat en bijna uit liet gaan. Toen ik, na de sonnetten tot de liederen overgegaan, aan blz. 103 was gekomen, zag ik plotseling geen wolkjens meer van mijn cigaar naar boven stijgen, maar een grijzen nevel langzaam dansen. Lezer, het waren tranen, ik kan er niets aan doen. Ik besloot hieruit, dat de verzen heel mooi moesten zijn; sinds de uitgave van Jacques Perks gedichten heeft ook geen jong hollandsch dichter mij zóo aangedaan. Ik had niet kunnen hopen, dat deze Zondagmiddag mij nog zooveel blijdschap brengen zoû. Want het geeft in-der-daad een innige vreugde, wanneer er weêr eens een child of song u toespreekt, wanneer gij mooye rooye bloemen ontmoet op uw wandeling door den hof onzer tegenwoordige poëzie. O, het doet mij zooveel plezier, dat Mej. Swarth schoone Sonnetten en liederen heeft vervaardigd! Ik zoû een kind willen zijn, en buiten, op een hei of ergends, haar ter eere juichend rondspringen. Het is echter veel gemakkelijker te lezen en indrukken te krijgen, dan die indrukken ten papiere te brengen als een duidelijken brief aan zijne lezers, ja, veel meer nog, ze te ontleden en te rechtvaardigen. Toch wil ik dat nu weêr eens beproeven. Maar vooraf wil ik er nog op wijzen, dat ik geenszins geächt kan worden verkeerd te doen, wanneer ik heel vrij over Mej. Swarth spreek. Hoe grooter een dichter, des te meer hij openbaar eigendom is. Ook behandel ik niet: Hélène Swarth, dochter van mijnheer zoo en zoo, burgeres van Elsene-Brussel, geboren dan en dan en zoo voort; maar: Hélène Swarth, auteur van ‘Eenzame Bloemen.’ Wanneer iemant zijne ziel bloot geeft, mag men er in kijken.

I.

Bij alle dichters doet zich een groote behoefte en begeerte naar waarheid gevoelen. Dit is het kenmerk van onzen tijd. In de vorige eeuw trachtte men naar statigheid en naar een soort van thee-

kopjes-figuurtjesachtige rusticiteit, en vooral naar een *vorm,* zooals het behoorde. De romantiek streefde naar opbruising, hartstochtelijke opstorming van aandoeningen; den *vorm* vergat zij bijna geheel, om slechts reuachtig gevoel naar alle kanten zoo woest mogelijk rond te spreiden. Groot kunstwerk te geven mislukte haar, om dat zij het evenwicht en de redelijkheid miste. Ná de romantiek kwam dat aan het licht. Voltaire was de man, die het *eerst* sprak van de waarheid, van de groote wetenschapswaarheid, gelijk zij na 1800 beoefend zoû worden. Voltaire besefte haar en *sprak* er 't eerst van, Musset en Heine pasten haar het eerst toe in de uiting van hun eigen ziele- en gemoedsleven. Zij wilden dood-eenvoudig precies zeggen wat er was van hun hart en van hun lichaam. Zij waren de lyriek. Hun eigen smarten en hun eigen vreugden zongen voor hen door hun pen op 't papier. In hun hartstochtendicht gaat, wat men voorheen onder vorm, onder stijl verstond, te loor. Zij hebben niet een stijl en snuffelen naar sentimenten, die daarin geklonken kunnen worden. Zij hebben sentimenten, en hun stijl is de stem dier sentimenten, zoo als die regelrecht uit hun borst in de lucht stijgt. Deze twee hebben nooit gelogen. Zij kenden dogmaas noch wetten die hun natuur verschroeiden of besneden. Zij schreven alleen wat zij wisten, dat zij gewaar werden, niet wat zij, door het netwerk van allerlei opgedrongen zienswijzen heen, méenden gewaar te worden. Daarom noem ik hen wetenschappelijk, wijl ze wisten dat waar was hetgeen ze zeiden. Altijd en overal nu verschijnt de dramatiek na en ten gevolge der lyriek. Na de uitbarstingen van het eigen individueele leven, schept de kunstenaar andere levens om zich heen. Zoo ook hier. Honoré de Balzac vestigde de dramatiek (den roman). En Zola bracht haar ten vollen leven.

Nederland volgde natuurlijk de beweging der eeuw, in de verhouding altijd van flauwen schemerschijn tot stralend zonnelicht. Wij zijn meestal ten achteren, zoo ook hier. Ons naturalisme wenkt in 't verre verschiet, Gerard Dou, Ostade en Jan Steen hebben wij nog niet zien herleven, volledíger en steviger gebazeerd dan zij waren, zoo als het toch komen moet. Maar dat er onder ons menschen zijn, gelijk Jacques Perk en Hélène Swarth, die als kunstbroeders van Heine en Musset genoemd kunnen worden, en die een vermogen over den vorm bezitten niet ver beneden dat van

genoemde grooten, is al veel; al ontwaken dezen ten onzent ook dertig jaar na gener bloeitijd in Frankrijk. In haar weemoed, in haar liefde, in haar twijfel, in haar smart, in haar verlangen en wrevel, is Hélène Swarth een kind harer eeuw en haar taal biedt al de nieuwe en weelderige schakeeringen te aanschouwen, die een ontluikende dichterschool plegen te kenmerken. Zij is de dichter van haar gemoed en van haar lektuur, en dit gemoed deed deze lektuur bestaan uit de werken van Heine en Musset.

II.

Hélène Swart verhaalt ons niet, zij zingt. In droomende, klagende, glimlachende en juichende liederen spreidt zij haar binnenste ten toon, en lispelt zij van de harmoniën, die haar tranenvol oog tusschen de ongekunstelde, vrije natuur daar buiten én dat binnenste heeft ontdekt. Het is een daad, die slechts haar oorzaak en haar wettiging in onze tegenwoordige moderne, vrank en vrij opbruisende en zich uitvierende gedachten- en gewaarwordingenwaereld kan vinden, - de daad van een vrouw, die, zich zelve tot een figuur makend in het drama haars levens, zegt: ik, Hélène Swarth, heb geen bepaalden persoon lief, ik ben van een leeftijd, van een gemoedsgesteldheid, die mij toch een eindelooze behoefte aan een liefde doet hebben, een behoefte, die vele vreemde bewegingen als klanken van vioolsnaren in mijn hoofd en in mijn hart aan 't trillen brengt, die mij nacht en dag overstelpt en kwelt, die mij van geheimzinnige koorts doet gloeyen en beven, die mij 's nachts in zoete en angstige droomen onbestemde liefdesbeelden in bonte menigte voor de gedachte doet zweven, verrukt nog als deze is door de droomerijen en mijmeringen, die mij over dag rust noch duur lieten, mij den eetlust benamen, en mij nu eens, plotseling, zonder merkbare oorzaak, in een ongekend deernisvol lachen deden uitbarsten, dan weder mijn oogen met vreugdetranen vulden. Ik, Hélène Swarth, vind duizend klanken in mijn mond en duizend spelingen in mijn vingers, gemaakt en bestemd om er den man van mijn hart aan 't oor meê te fluisteren en er zijn hoofd meê te streelen. Maar helaas, driewerf helaas, hoezeer alles wat om en in mij is, mij tegenzuist en mij toewenkt, dat ik dien broeder, dien vriend, dien minnaar, dien echtgenoot voor eeuwig, dien heerscher,

dien God zal, ja zál ontmoeten, hoe zeker ik ben, hoezeer mijn heele hart slechts klopt en al mijn bloed slechts warm stroomt en gudst of ijskoud stilstaat in de verwachting, met wat een stelligheid ik het ook getuigen kan, dat eenmaal, op een eenzaam pad tusschen het hoopvolle woudgroen of het rijpende korengoud, onder het heete of zachte zonnelicht, òf wel in de zedige stille huiskamer, bij het vale schijnsel van den dag of het vriendelijke kalme der lamp, of wel in de drukke, grommelende onverschillige straat, of op een ijsveld in den winter, of in de bloesemende lente, of in den vurigen zomer, of in het schrille najaar, of waar ook en hoe ook, ik iemant zal tegenkomen, dien ik te voren nog niet had aanschouwd en naar wien ik op zal zien, dat dan twee oogen mijn blikken zullen aanvaarden en ik mijn geheele wezen in twee oogen weg zal geven en ik dan eeuwig gelukkig zal zijn, - toch schijnt dat tijdstip mij nog eindeloos ver in de toekomst, toch ontwaar ik die opperste genieting alleen maar als een zwarte stip aan den uitersten horizon van de wegen waar langs ik dwaal, en verdwijnt, zoo ik nader; toch doemt zij slechts op voor mijn begeerige zinnen als een schaduwbeeld, dat, op mijn wandeling in den nacht, door de bladeren zweeft in het bosch, en zijn gedaante verliest als ik mijn armen tot een omhelzing uitstrek; toch hef ik tot heden toe te vergeefs mijn kwijnende oogen naar het luchtruim, als ik denk, dat mijn vriend uit de sterren plotseling tot mij heen zal dalen of ik zijn gelaatstrekken waan te zien in een gewonen alledaagschen stralenbundel van de zon; toch ben ik vruchteloos eens te midden van mijn werk opgestaan van mijn stoel, ofschoon er niets zich bewoog om mij heen, en ik, zonder reden, meende dat mijn minnaar nabij was en ik gaan moest om hem te begroeten. Mijn lieveling toeft nog verre van mij, boven in de wolken, of onzichtbaar aan mijn zij, want ik heb hem nog niet gezien. Ik ben heel alleen op de waereld. En nu ga ik rond en zwerf en dwaal door de natuur. Mijn smachtend hart stort zich uit aan de felle zonneschittering aan den zaehten maanglans, aan den wind, die ruischt door de boomen, aan den regen, die klaagt langs mijn ruiten. Mijn doffe weemoed en mijn stil geween, mijn nameloos zuchten en mijn bange hoop, mijn weinige vreugden sprenkel ik uit op mijn vellen papier. Mijn bloed is mijn inkt en mijn hartstocht mijn pen. Ik weet zooveel van de natuur, van het bosch en den vijver, van het koren en de gaarde, van de bloemen

en de vogelen en den hemel; ik begrijp die zoo, en ik ben hun vertrouweling dermate, zij spreken zóo met mij meê van geloof en van twijfel, van verheugen en treurnis, dat ik de witte bladen bevolk met de vertolking van hun innigsten luister en mijn schrift in een liefderijken echoklank hun teederste praal weêrgeeft. Al die natuurwonderen hebben dit met mij die een wonder onder de menschen ben, gemeen, altands in mijn oog, dat zij maar één hartstocht hebben: de liefde; zij beweenen het liefde-derven. De natuur en ik, wij kennen geen haat, geen jaloezie; wij weten niet wat dat is: wraak en wanhoop, gulzigheid, gierigheid, hoogmoed, vrees of wellust. Wij leven slechts van en om smachtende liefde. Wij lijden alleen om haar, wij missen om haar, wij smeeken om aktie op ons van buiten, wij zijn passief want wij zijn vrouw, daarom kunnen wij niet leven en zullen wij vergaan, zoo onze dorst ongelescht blijft, zoo onze liefde, onze god niet tot ons komt. Liefde en God is voor ons één woord Wij zuchten en schreyen ons leger nat, om God te zien, den God der liefde. Wij vermoeden sidderend, dat wij alleen zullen blijven, vandaag, en morgen vertrouwen wij met zekerheid, dat onze begeerte zal worden voldaan en leven wij voort vol hoop en moed. Ach, ach, wat zal de toekomst schenken? En wij getuigen en zingen voort opdat de menschen eenigszins ons heerlijk kwijnend leven zouden deelachtig worden.

In dezer voege spreekt de dichteres in haar werkjen, dat vóor mij ligt, en dat in Nederland een vrouw dat doet en zich zoo in oprechtheid geeft aan de menschen, dat is iets heel bizonders, waarop met nadruk moet gewezen worden, want den beminnaar der Poëzie is 't, als schemerde daar iets in onze hollandsche gouwen van een herlevende dichtkunst, als zouden wij kunnen zeggen: wij kunnen een opkomst van ons geestelijk leven te gemoet zien. En er leven weêr groote zielen onder onzen somberen hemel.

III.

Wanneer ik dit boekjen, overigens zoo warm van leven en lijden, doorblader, schijnen mij eenige der gedichten middelmatig, niet heel mooi. Het zijn nos. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 26, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 47,

48, 58, 54, 55, 56, 58 (twee zijn aldus genummerd, op blz. 115 en blz. 125), 59, 60, 63, 64, 65 en 66 van de ‘Liederen’. Die vind ik veel te gewoon, te weinig zelf-gevoeld, te veel gevolgd naar anderen, voor een dichteres als Hélène Swarth. Het schoonste der liederen is dit (no. 43):

'k Ben menigmaal, het oog vol tranendauw,
In sprakelooze aanbidding neergezonken,
Wanneer de maan verrees ln 't avondblauw

De sterren lokten mij, van waar zij blonken,
- Ver, eindloos ver - met onweerstaanbre macht,
Als millioenen hemelliefdevonken.

En 'k bad om vleuglen, in den stilen nacht:
- O dat ik eens de oneindigheid doorkliefde! -
Helaas! wanneer? ik heb zoo lang gewacht.

Verga de twijfel die mijn ziele griefde,
De hellegeest die met mijn lijden spot!
O Liefde! ik kan niet leven zonder liefde!

O God! ik kan niet leven zonder god!

De genialiteit van dit ‘Lied’ schuilt hierin, dat déze aanblik dít gevoel wekte. Iemant is een dichter, wanneer hij, 's avonds voor zijn geöpend venster naar de lucht ziet, ontwarende, hoe die donkerblauw is en hoe aan de kim de maan langzaam opkomt te midden van vele sterren, en die dan, zonder iets te zeggen, ter aarde zijgt, zijn gevoel, dat hem zegt, hoe er een God en een liefde moet zijn, zijn verstand, dat hem zegt, hoe die er niet moeten zijn, benevelt, en hij dat weet op te schrijven.

In kwistigen straal druppelen Hélène Swarth de adjektieven van de lippen. Haar liefde voor het onmiddellijk werkend koloriet maakt haar ook tot onze tijdgenote. Dat in ‘Lied’ no. 7 b.v. de doodenkrans, die de vallende najaarsbladeren om het hoofd der wanhopige vrouw vlechten, ‘geel’ en niet ‘bang’ of ‘droef’ wordt genoemd, is een overwinning der kleur als gevoelstolk, een triomf van het levende, beeldende adjektief op den alleen rethorischen dooden vorm, die u niets terstond doet gewaar worden, maar waarbij gij uw redeneervermogen ter hulp moet roepen, om u zijne beteekenis voor oogen te stellen. Zoo zijn er honderde voorbeelden in den bundel. Voor het laatst schrijf ik nog een der edelste sonnetten af:

De zon verzonk in 't Westen. Dichte drommen
Van wolken dreven in den purpervloed,
Die uit haar wonden stroomde - een zee van bloed,
Waarvan de golven als robijnen glommen.

En traag verdween de laatste rozengloed
Wen grauwe nevels stout den trans beklommen.
En 't vlammend rood, waarin de wolken zwommen,
Werd dof, gelijk een tranenvol gemoed.

De regen stortte neer, in wilde stroomen.
- De wind stak op, de lucht was leêg gevaagd,
Met blauw geflonker blonk een star, van verre.

Gelijk de stormwind zult gij tot mij komen.
Straks worden zorg en pijn door u verjaagd
En in mijn hemel gloeit de liefdesterre!

De ‘Etsjes’ verschillen van de sonnetten, voor den vorm, daar ze rijmeloos zijn en van een ongelijk getal regels, voor den inhoud, daar ze alleen schilderingen geven van een harmonischen kleurenvloed, daar zij niet de natuur geven om er symbolen voor innerlijke gemoedsstemmingen in te vinden. Doch slechts om en voor haar zelf alleen. Een goed geschilderd stuk blaauw gordijn kan prachtig wezen en niet minder dan het azuur des hemels, dat wordt bijgebracht als beeld der trouw van twee gelieven.

En hiermee eindig ik mijn hulde aan Hélène Swarth, die diepe groote weemoedsvolle vrouwenziel. Het begint buiten donker te worden en de ramen van mijn kamer, door mij ter eerste bladzij van dit kritiekje geöpend, om al de lentelucht binnen te laten, moet ik sluiten voor de koû.

Dank tot Hélène Swarth door Hein Boeken.

(*In antwoord op haar Sonnet in N.G. April 1929.*)

Gij, die van sfeeren droomt, waar gij kondt puren
Den honig, die uit andre bloemen welt
Dan donkere Aarde onder haar dochtren telt,
Maar 't eigen lied van heimwee naar azuren

Bogen, nòg schooner dan waar wij naar turen,
Als deze sfeer geen wolken-dak beknelt,
Het toornig grommen van het bieken scheldt,
Welks vlerkskens glazen kerker-muren schuren -

Waar het u lust of troost den dank te hooren
Van hen, voor wie gij 't eenzaam klaaglied zingt,
Wier ziel, als de uwe, in eenzaamheid verloren,
Met hunkrend oor uw klare stemme drinkt?
Wel karig loon! Toch blijft uw diepst verlangen
Te laven ons met heul-nat van uw zangen.

11 April 1929.

Hélène Swarth door Willem Kloos.

Het groote levensbeginsel, dat den lyrischen dichter maakt, is, dat hij altijd naar zichzelven ziet, en ook in alles óm hem slechts naar zichzelven ziet.

Zijn uren gaan op en neder in een ordelooze warreling van stemmingen, die tot fantasieën worden, van fantasieën, die hem een stemming zijn. Want soms komt de stemming het eerst, dan weder de fantasie. Hij zit aan uw tafel en ge meent, dat hij een boterham eet, maar van die boterham weet zijn dieper Ik niet, want in hem groeit een haat of een liefde, een verlangen of een droefenis tot een rhythme van kleurige woorden op, en hij gaat een eind verder zitten, en schrijft, en steekt dán eerst het laatste stukje in zijn mond. Zijn gansche leven is als een partituur van stemmingen te beschouwen, stemmingen, die hij ondergaande is, aan wier wording hij niets doen kan, waar zijn daaglijksch Ik buiten staat; en het eenige, waarvoor hij te zorgen heeft, is, dat hij virtuoselijk de muziek er van spelen leert.

En al die stemmingen, zooals ik zeide, zijn vergeluidingen en verbeeldingen van zijn eigen Ik. Hij ziet naar zichzelven en ziet zichzelven in allerlei gedaanten en vermommingen en toestanden, al naar zijn gevoel van het oogenblik: als een heerscher over allen, een verlaten misdadiger of een armen en vernederden gek. Hij ziet naar anderen en zoekt in hen zichzelf weer, en beoordeelt hun woorden en gebaren en handelingen naar de bijzondere motieven van zijn eigen organisme, en maakt zich dan verbeeldingen van hen, die leelijk of mooi zullen zijn, al naar gelang zijn zucht naar overeenstemming tusschen hen en zichzelven minder kan bevredigd worden of meer. En de gansche natuur is hem slechts een

symbool van zijn eigen Zijn in smart en vreugde, en de gansche geschiedenis der menschheid één machtige illustratie van de groote sentimenten en daaruit gekristalliseerde gedachten, waaruit zijn eigen, rijk Wezen bestaat.

Natuurlijk, dat de mensch, die altijd naar zichzelven ziet, die alleen maar zijn eigene Ikheid erkent, de meest ijdele en eigenlievende van alle stervelingen wordt. Nu hoor ik zeggen, dat ijdelheid eene ondeugd is. Maar ik, die niets afweet van deugd of van ondeugd, niets van reglementen door menschen gemaakt, die droomen voor mij zijn, ik, die alleen mijn eigene natuur begrijp, ik zeg, dat ijdelheid eene mooiheid kan wezen. Niet de ijdelheid der zich opdringende bemoeizucht, die het besef van eigen grootheid wil stooten in de menschen, met een slag op de tafel, en vooruitgestoken hoofd, die tuk is op wereldsch voordeel, en met zorg uitrekent, hoe zij het best tot de gewenschte verheffing komt, die zwelgt in zichzelve, met de onreine gedachte, hoe zij nu zelf wel het meeste genot hebben kon, zij, de wreedaardige ijdelheid, voor wie medelijden met anderer leed alleen eene genieting ten eigen bate, en het lijden van anderen slechts eene voldoening van eigen schoonheidsverlangen kan zijn, die leelijke, in zichzelflevende, zelfgenoegzame ijdelheid, die bedoel ik niet; maar de andere, meer menschelijke, die glimlacht tegen de menschen en tegen hen weenen kan, zoodat de menschen haar met opene armen te gemoet komen, die ijdelheid, die niet anderen dwingen wil tot bewondering van eigene al-éénige reusachtigheid, maar die anderen emotionneeren wil, tot hun het hart bonst en hun oogen vochtig worden, zoodat allen met haar medelijden in één lijden vol geluk van schoonheid en liefde, een ijdelheid, die zich zelfs, als het noodig is, kan terugtrekken en schijnbaar verkoelen tot een opperste versteening, om dan toch nog lief te hebben, in stilte, de ijdelheid kortom van het niet bewonderd, maar bemind willen zijn, die ijdelheid is de mooie ijdelheid. Zij is de ijdelheid, die eenig en alleen den grooten lyrischen dichter maakt, den dichter, die de harten van geslacht na geslacht doet schreien van smartelijke weelde, en dan weer opspringen in het blijde bewustzijn van een groote, hooge, zuivere menschelijkheid, die eens zoo ontzettend goed en mooi is geweest, maar die nu voor altoos is voorbijgegaan.

II.

Dichters zonder hart in hun kunst zijn als lampen, die men niet aan mag steken. Die kunnen gebeeldhouwd zijn en ingelegd, heel fraai om aan te zien, maar den eigenlijken dienst, waartoe alle lampen bestemd zijn, n.l. om licht te geven, dien vervullen zij niet. Zoo ook zijn gedichten geen prachtsieraden, om stil-koud aangestaard, maar levende dingen, om heel warm meêgevoeld te worden. En dát is wel de reden, waarom ik hoe langer hoe meer ben gaan houden van de verzen van Mejuffrouw Swarth.

Zij is het zingende hart in onze letterkunde, dat zich geeft aan de wereld, naakt in zijn glorie-volle schoonheid en goedheid, schoon in zijn ademende, bloedende menschelijkheid, offerhande van zichzelve op het altaar der Moisa, dan welke de Moisa geen lievere weet. Zij schreit en lacht en zij klaagt en toornt en aanbidt en vertwijfelt, en zoekt en grijpt om zich heen met tastende handen, of zij zichzelf ook ontmoet in de wereld daar buiten, om dan zichzelf terug te vinden in de streng gedane fresco's van haar symboliek verbeelden, in haar hoogste kunst.

Ik houd vol, wat ik eenmaal beweerde, dat aan Hélène Swarth de toekomst onzer dichtkunst behoort.

Mannen mogen sterk zijn, en luider spreken, hooger of zwaarder, met machtiger armgebaar, maar er is geen onder hen, die zichzelf vergeluiden thans, die aan zoo eene opperste vrouwelijke weekheid zoo een strenge kracht van kalme visie, aan zoo eene onverbrokene productie-macht zoo een voortdurenden vooruitgang paart.

Ja, als Hélène Swarth niet zoo héél erg vooruit ging, had ik nooit durven zeggen, wat ik nú heb gezegd. Ieder harer bundels is beter dan de vorige: er is minder in wat ik weg zou wenschen, meer wat ik overlees. En er is geen reden, waarom die vooruitgang ophouden zou.

Ik zie haar al zitten, na jaren en dagen, griffend in de wereld van haar dichtbevolkt verbeelden de zachtbuigende lijnen van een lyrisch drama, een hoog, mooi werk vol hartstocht en muziek.

En het is zoo goed voor haar, dat zij niet in de Hollandsche verdrukking zit, waar alles zoo klein is, waar de menschen tegen elkander stooten, en de harten te pletter gaan in den schok der ontzetting. Zij moet daaruit blijven, en blijven voortzingen, altijd

maar voortzingen, opdat de menschen in die benauwde streken langzaam leeren zien hare hooge figuur opdoemen voor hunne oogen, als een ver, vreemd Wezen, zendend goedgunstig over hunne wemelende hoofden hare stroomen van weeklacht, haar rhythmen van gejuich, droomend en beeldend, zetelend als een godheid in haar hemel aan de kim.

Ik weet wel, dat ik fantasieën maak, dat Mejuffrouw Swarth maar een menschelijk meisje is, dat in een Belgisch stadje woont, en veel verdriet heeft - maar wat doet dat er toe? Ik heb er àltijd, van gehouden mijn leven te vermooien met verbeeldingen voor mijzelven, en het ware te wenschen voor de wereld, dat ieder dat deê.

Want wie zijn leven met fantasieën vult, is voor het Leven ongenaakbaar en kán niet te gronde gaan. Hij verándert alleen maar zijn fantasieën eenvoudig.

1887.

Hélène Swarth door Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe.

Amsterdam is de stad, die er zich op beroemen mag, dat een der beroemdste vrouwen van Nederland er geboren werd. Hélène Swarth zag er den 25en October 1859 het levenslicht, en ofschoon zij op haar zesde jaar reeds naar Brussel verhuisde, en daar zich spoedig zoodanig ontwikkelde, dat zij al gauw Fransche verhaaltjes en gedichtjes begon te schrijven. Sinds 1884 woonde zij te Mechelen, doch reeds in 1879 verscheen haar eerste bundel *Fleurs du rêve* te Parijs bij A. Ghio en in 1882 eveneens een verzameling Fransche verzen *Les printanières* (bij de firma Minkman te Arnhem).

De kennismaking met Pol de Mont had het heilzame gevolg dat Hélène Swarth tot de Nederlandsche taal werd bekeerd. En wij kunnen haar niet genoeg danken, dat zij, die, ware zij in het Fransch zijn blijven schrijven, een wereld-vermaardheid zou hebben verkregen, deze reputatie ten offer gaf aan het kleine Holland, die sedert dien begenadigd werd door een onafgebroken stroom van poëzie, ontvloden aan dit ‘zingende hart’.

Maar wij *zijn* haar dan ook dankbaar, onze groote, onze lieve, onze gezegende dichteres, en het bewijs zal haar daarvan ook geworden op den Octoberdag van haar jubileum, en dezen maken tot een ‘Octobre en fleur’.

In 1884 verscheen haar eerste Nederlandsche dichtbundel (Eenzame Bloemen bij De Seyn-Verhoughstraete) en in December van hetzelfde jaar zag het licht: Blauwe Bloemen (bij J.L. Beyers te Utrecht). En nadien verrassen en verrasten ons geregeld, in een schoone, onafgebroken reeks de bundels, die, elk op zichzelf als 't ware een fijn-geciseleerd tresoor zijn, temidden der schatten onzer steeds wassende literatuur.

Den 25en October a.s. viert onze eerste en veelgeliefde

dichteres haar zeventigsten verjaardag. En hier, méér dan ooit elders, is aanleiding, om haar ter gelegenheid van dit kroonjaar te huldigen, om haar met devoten eerbied te eeren, haar, die ons zoo ontzaglijk veel schoons heeft geschonken, en nog steeds voortgaat om dat te doen.

Want, is er in de geheele wereld-literatuur wel een tweede voorbeeld aan te wijzen van een kunstenares, die zich zóó met haar innigste wezen, zóó met haar heele ziel, die altijd als de ziel van een kind is gebleven, heeft gewijd aan de kunst? Die zich zóó onafgebroken, een menschenleeftijd lang, heeft overgegeven aan de culte der schoonheid, die zóó met haar gansche hart is opgegaan in haar eerst en eenig ideaal?

Hélène Swarth is, van alle Hollandsche literaire kunstenaressen, de grootste, de zuiverste, de meest in zichzelve volmaakte. Haar kunst is altijd loutere, nobele *kunst,* zonder eenig troebel bijmengsel van tendenz. Zij dicht zonder verstandelijk doel, zonder vooropgezet plan, zij is uitsluitend *dichteres,* voor haar is de poëzie het *leven zelf,* het diepe, wijde, volle even gecompliceerde als simpele leven.

Hélène Swarth's denken is poëzie; haar levensondervindingen kristalliseert zij tot poëzie; haar droomen zijn poëzie; haar klachten, haar jubelingen, haar opstand en haar berusting, haar liefde, haar haat, haar smart, haar vreugde, haar wanhoop, haar gelatenheid, haar geluk.... het is alles poëzie.

Want haar geest schijnt doortrokken te zijn van die wonderbaarste aller wonderbare eigenschappen: al het innerlijke, zoowel als het uiterlijke een proces te kunnen doen ondergaan, waardoor het verpuurt tot *schoonheid.*

Het alledaagsche, het banale, het laag-bij-den-grondsche bestaat niet voor Hélène Swarth in absoluten zin. Zij kijkt om zich heen.... in haar fijngevoelige ziel wordt een beeld opgenomen.... en als zij dan haar verkregen indruk wedergeeft, ontvangen wij dien van haar als een feilloos gedicht, en zie! het alledaagsche is bizonder geworden, het laag-bij-den-grondsche belangrijk, - en het banale verkreeg een boeiende, schilderachtige schoonheid!

En zouden wij een zóó alles ómtooverende kunstenares niet dankbaar zijn, haar niet vereeren in bewonderende liefde, en

haar rangschikken bij de artiesten, die in overmilde goedheid ons het waardevolste hebben geschonken, wat van mensch tot mensch geschonken worden *kan*?

Het *oeuvre* dezer dichteres, - of zij oorspronkelijke verzen geeft, of Elisabeth Barrett Browning's Sonnets from the Portuguese of de Roemeensche Balladen van Hélène Vacaresco, de *Nuits* van Alfred de Musset of Hernani van Victor Hugo en nog zoo veel meer vertaalt, - is als een onuitputtelijke goudmijn, en wáár men delft, vindt men rijke korrels van het edelst metaal, het in alle tinten schakeerende, glanzende blonde goud...

* * *

Gaan wij de historie na onzer Nederlandsche letteren sinds 1880, 'het' befaamde jaar, dan zien wij, dat van al de dichteressen, waarop wij ons mogen beroemen, Hélène Swarth ontegenzeggelijk de grootste, de allergrootste is.

Haar techniek is volmaakt. En al meent de moderne kunst (het verschijnsel doet zich evenzeer bij muziek, schilder- en beeldhouwkunst voor!) het wel zonder techniek te kunnen stellen, de techniek zou men de ruggegraat kunnen noemen van alle kunst, en zonder dezen steun kan kunst niet *blijvend* bestaan.)

Haar rijkdom aan beelden is eindeloos gevarieerd. Haar plastiek bezit een ongeëvenaarde, picturale schoonheid, die haast door geen enkele andere dichteres wordt nabij gekomen. Haar gevoel is even diep als echt.

En daarom moet het wel de hoogste verbazing wekken, als men het soms in Hélène Swarth schijnt te laken, dat 'haar kunst zichzelve altijd zoo gelijk is gebleven'. Maar, mijn hemel, is dit dan niet een reden tot de innigste dankbaarheid, evenals wij er ons ieder jaar weer opnieuw in verheugen, dat de rozen, aan zichzelve gelijk, blijven bloeien, dat alle bloemen, in vormen, kleuren en geuren, onze zintuigen blijven streelen, in altijd eendere, maar onovertroffen pracht?....

Meer dan welke dichteres ook kan Hélène Swarth, aan wie elke onechtheid, elke aanstellerij, elke gekunsteldheid vreemd is, van zichzelve getuigen, zooals Goethe het recht had om te zeggen:

Ich singe wie der Vogel singt,
Der in den Zweigen wohnet, -

en heeft ooit een sterveling den waanzin gehad, om aanmerking te maken op de ‘eentonigheid’ van het vogelenlied? Wie, die elke Meimaand weer vol verrukking luistert naar den zang van den nachtegaal, ondervindt niet altijd weer dezelfde geestelijke verteedering, hetzelfde zielsgenieten, als wij ondergaan bij het aanhooren der liederen en zangen van deze eminente en onvergelijkelijke dichteres? Eentonig, háár geluid? dat zóó fijn geschakeerd, is, zóó rijkverscheiden, zóó kleurvol, zóó karakteristiek?

Ja, dan is ook de natuur eentonig! immers het fluweel-glanzige gras onzer wijde weiden heeft altijd dezelfde smaragdgroene tint.... onze duinen zijn.... en verveelt het u ooit? tot aan den fijnsten einder fijn-wit of blond.... de zee is vloeiend grijs, met altijd dezelfde lichtspelingen en nuancen... de zomerhemel blijft blauw, onpeilbaar, eeuwig blauw..... en omdat de kunst van Hélène Swarth volmaakt is, *daarom* blijft zij zichzelve gelijk; omdat haar kunst één is met haar geheele persoonlijkheid, *daarom* blijft zij zichzelve gelijk! de kunst van Hélène Swarth is als de duinen, de weiden, de zee, de zomerhemel, ja! *altijd aan zichzelve gelijk!* en toch altijd weer anders, in duizenderlei nuancen, met immer wisselend aspect!

* * *

Bij mijn prijzen van Hélène Swarth als onze grootste en zuiverste, nationale dichteres, zal men mij den naam van Henriëtte Roland Holst-van der Schalk willen doen hooren. Zeker, ook Henriëtte Roland Holst is in haar genre een bewonderenswaardige, somtijds magistrale dichteres. Maar! welk een onderscheid. Henriëtte Roland Holst stelt haar kunst *in den dienst* van een principe, terwijl Hélène Swarth haar kunst oppermachtig laat heerschen over alle tijdelijke principes, over alle menschenbedenkselen heen: Henriëtte Roland Holst verlaagt haar kunst tot een slavin, voor Hélène Swarth is zij de goddelijke gebiedster! zooals het natuurlijk ook moet zijn!

Nog een ander markant verschil scheidt deze twee kunste-

naressen. Bij Henriëtte Roland Holst treedt het cerebrale element het sterk-sprekendst naar voren, zij heeft iets mannelijks in haar uitingen, - de kunst van Hélène Swarth daarentegen is bij uitstek vrouwelijk, - en, hoezeer de tegenwoordige tijd het ook moge verbloemen: *dat ewig Weibliche zieht uns* (nog altijd) *an!* Ontkenne het wie wil!

Wij vrouwen voelen mede met Hélène Swarth. Haar verzen zijn ons als uit de ziel gezongen; wij juichen, lieven, lijden, weenen, met haar mee.... *Zij* is het, die een stem heeft gegeven aan onze hoop en aan ons verlangen, aan onzen weemoed en aan ons liefst geluk.....

Wij vrouwen, wij moeten haar danken en eeren, wij moeten deze dichteres *liefhebben* bovenal, omdat zij, in haar subtiele taal, welluidend al onze aandoeningen vertolkt.... omdat zij *schoonheid* heeft gemaakt van onze blijdschap en van onze droefheid.... en vooral omdat zij het algemeen vrouwelijke op het hoogere plan van het algemeen menschlijke heeft verheven.

* * *

Welke der bundels van Hélène Swarth de ‘mooiste’ is? Welke van haar verzen de ‘mooiste’ zijn? Ik weet het niet. Al haar bundels zijn mooi, hetzij ze Beelden en Stemmen heeten, of Sneeuwvlokken, Rouwviolen of Passiebloemen, Blanke Duiven of Octoberloover, Late Liefde of Al onder de boomen..... En welke harer verzen men ook leest, ze zijn ons vrouwen *uit het hart geschreven....*

O, lief, mijn lief, sla de armen om mij heen,
Berg me aan uw borst, mijn veilig heiligdom;
Niets wil ik voelen dan uw liefde alleen.....
Kus dicht mijn oogen, laat mijn lippen stom,
En als ik ween, - vraag niet waarom ik ween.
.....
't Is niet de zon, die ál nu komt vergulden,
't Is niet de wind, die ál melodisch maakt,
't Zijn bloemen niet, die blij mijn handen vulden,
Het is geen vrucht, die zóó naar vreugde smaakt,
Het is mijn liefde....

En als ik nu een paar aanhalingen doe uit den kostbare bundel, die Late Liefde heet, dan zult ge zien, hoe jong, hoe wonderbaar, bekorend *jong* de dichteres is gebleven, die op zóó onvergelijkelijke wijze het fijne en teedere gevoel van vrouwenliefde uit te beelden weet:

Ik wou dat ik blauwe bloemen vond
Van hetzelfde blauw als je oogen.....
Als ik je dan die bloemen zond,
Wellicht dat je mijn liefde verstond,
Die mijn lippen niet fluisteren mogen.
Je zou loozen het lint, dat de bloemen bond,
En je blik wend van tranen betogen.
En de bloemekens blauw, die mijn liefde je zond,
Zou je één voor één nemen en brenge' aan je mond,
En ze kussen, van liefde bewogen.....

En wie wordt niet ten diepste ontroerd door dit innige, diepe gedicht:

Ik wil uit de kamer ontvluchten
De bekoring van je gelaat,
Het zweeft in de wolkenluchten
Al boven de grauwe straat.

De menschen doen wijze verhalen,
Niets begrijp ik van hun gepraat
Tusschen andren en mij zie ik stralen
De bekoring van je gelaat.

Ik wil in boeken lezen,
Ik weet niet, wat er in staat;
Tusschen mij en het boek komt gerezen
De bekoring van je gelaat.

O, mijn hart met dat wilde gehamer,
Dat mijn leven te pletter slaat!
O, alom in de sombere kamer,
De bekoring van je gelaat!

O, uit meelij, om mij te genezen,
Zeg een woord, zoodat ik je haat,
Zoodat ik niet langer zal vreezen
De bekoring van je gelaat.

Och, wanneer men u zegt, dat de dichteres zoo melancholisch is en altijd klaagt, bedenk dan bij uzelve, dat *wie schoonheid te maken wist van leed* ons aller diepsten dank verdient!

Hélène Swarth is de dichteres van het verlangen, van de liefde en van de smartelijke hoop. Haar heimwee is het heimwee van alle minnenden, haar smart en haar vreugde is de smart en de vreugde van *iedere* vrouw.

Maar zij geeft nog meer, nog veel meer, dan enkel liefdezangen, gij allen, die werkelijk leest, wéét dit toch wel? Zij geeft schilderachtige beschrijvingen, natuur-studiën, subtiel van toetsen, en zeer reëel van visie. Wie schrijft *'de prille witte lentemaan',* heeft zèlve gezien, dat de maan in de vroege lente van een doorschijnende, sneeuwachtige witheid is; het zelfde is het geval met de *zilverblondheid* van het koren, als het door de wind zwaailings op zij wordt gedreven, en met:

In 't bruine pad staan blank de wagensporen
Vol drijvend grijs en bevend bloesemrood.

En dan de herfstberken, die zijn als: 'brooze tuilen van glasdun bladgoud....'

De groote charme van Hélène Swarth is *haar zielejeugd.* En men voelt de diepe, waarachtige waarheid van haar eigen getuigenis:

....weet, dat heel mijn leven,
Wijl God het wilde, ik ben een kind gebleven,
Een zingend kind....

O, ik zou nog zooveel kunnen schrijven over Hélène Swarth, over de sonoriteit van haar klank, het doorvoelde van elk harer beelden.... doch dit is geen studie, mijn bedoeling was slechts een warm woord van hulde te wijden aan Haar, die ons in zoo milden overvloed de gaven schonk van haar gezegend talent, een woord van innige erkentelijkheid ook, - en een diep-gevoelden gelukwensch uit te spreken voor de grootmeesteresse onzer Nederlandsche literatuur, - *onze* Hélène Swarth.

Hélène Swarth door Willem Kloos.
(Voor den 25en October 1929.)

Hélène Swarth, Jacques Perk en Willem Kloos zouden eigenlijk de drie eenige Tachtigers zijn te noemen, indien men uitsluitend rekening hield met de preciese beteekenis van dat woord. Immers de overige, in 't bijzonder door een vroeger publiek evenzeer met die chronologische betiteling aangeduiden waren in het thans befaamde jaar, waarin de tegenwoordige literatuur begon op te komen, meerendeels nog volstrekt niet volgroeid genoeg, want hoogstens 16 jaar oud, om reeds auteurs te kunnen zijn. En als een of twee onder de rest dier onderling zeer verschillende geesten en geestjes reeds voldoende uit de kluiten gewassen konden heeten, waren deze laatste toch toen niet artistiek noch psychisch genoeg gevorderd, om iets meer dan vlotte neerpenners van al of niet veel belovende probeersels te zijn. O.a. de nu niet meer vermelde, ja nauwlijks nog gewetene W.A. Paap was wel is waar drie jaar ouder dan ik (eerst bij zijn overlijden kwam ik daarvan op de hoogte), maar door het niet onbelangrijke tekort aan psychische Diepte en aesthetische verfijning, dat zijn oogopslag reeds en ook zijn spreektoon verrieden en zijn vrijwel volslagen gemis aan suggestief uitdrukkingsvermogen niet alleen, maar ook aan objektiviteit - men zou deze laatste ook juistheidsliefde kunnen noemen - kon hij het, ondanks zijn sterke persoonlijke ambitie slechts uiterst zelden tot iets méér brengen dan tot het droogjes neerpennen van parodische berichten over werklijkheden, die hijzelf niet had meegemaakt noch ook maar bijgewoond. En hij slaagde er dus, als onliteraire dilettant, uitsluitend in, om, krachtens zijn juridische praktijk, een zeer welgesteld burger te worden, welke door dien

Winschoter jongeling met ernst en succes nagestreefde bereiking ik hem, uit mijn geestelijke Verte, altijd gaarne met een leuken glimlach heb gegund.

Doch mevrouw Swarth zal vermoedelijk, als zij dit laatste leest, eenigszins een gevoel als het volgende in zich krijgen: ‘Wat heeft hier toch, in 's hemelsnaam, deze herinnering uit het vroegere letterkundige leven van Willem Kloos te maken met mijzelve, nu ik weer eens jarig moet zijn?’

Maar dan kan ik tegen dat oogenschijnlijk een beetje verdiende verwijt je inbrengen, dat ik, om deze groote en onsterfelijke Dichteres te eeren niet alleen, maar haar bovendien iets haar allicht kurieus-schijnends, want zij was er zelf bij betrokken, in herinnering te brengen het totale letterkundige leven van mijn eerste mannelijke jaren, dus vóórdat de N.G. bestond, voor een paar oogenblikken uit den Afgrond van het Verleden omhooghalen moest. Natuurlijkerwijze denk ik, over het algemeen aan dien mij tot stevige stalen figuur gemaakt hebbenden tijd van innerlijke zoowel als van uiterlijke worsteling, - ik was toen reeds, juist als nú nog, den heelen dag geestlijk bezig - alleen nog maar, wanneer, zooals nú, een innerlijke noodzaak of een uiterlijke aanleiding, die hier thans beiden aanwezig zijn, dat van mij eischt.

De eerste 40 jaren van mijn leven zijn vrijwel voortdurend een soort van Gehenna voor mij geweest. Want al verbeeldde ik mij, dat ik bijzonder subtiel-geestlijk was - en in alle aangelegenheden van mijn intiem-stil psychisch denken en voelen was ik dat toen reeds inderdaad, ofschoon nog niet zoo intensief doorwerkt, als dit thans natuurlijk het geval is - toch bezat ik destijds nog niet zooveel van datgene wat men praktische menschenkennis noemt. Want omdat ik gewoonlijk met mijzelf alleen was - ik heb nooit iemand nageloopen - had ik mij gewend, om mijn eigen Binnenste te bestudeeren, en wist ik dus al, dat ik van de vele dingen, waar ik naar kijk, of van hoor, of die ik lees, zeer sterke indrukken ontvang, zoowel als dat ik dan over al die indrukken ernstig en langdurig nadenken blijf, totdat ik eindelijk een beslissende slotsom er over bereik. Maar - en dit was eigenlijk mijn zwakke punt - omdat ik nooit, bij dat fijn-psychische zelfonderzoek, eenigerlei

verwaandheid of hebzucht, en zoo mogelijk nog minder jaloerschheid in mij merkte, ging ik mij, in onwereldsche naiefheid onwillekeurig verbeelden, dat het met de lieden, die ik als ‘intellektueelen’ placht te beschouwen, daar zij evenals ik, zij 't op hun eigen wijze, psychisch werkten, eveneens zoo was gesteld. Slechts heel langzaam ben ik gewaar geworden, dat het menschenleven over het algemeen, ook wat de door mij intellektueel-gewaanden betreft, veel vreemder in elkander zit, en op verre na niet zoo pleizierig als ik mij dat, in den beginne, gemoedelijk had verbeeld, want dat een niet onbelangrijk deel der zich boven de door mij banaal-gewaande doorsneemenschheid in geestlijk opzicht eenigszins verheffenden toch door hun doeningen zoowel als door hun gedachten meestal tamelijk-ver bleken te wemelen o n d e r het door mij voor die menschen gestelde, ja, in mijn kinderlijke naiefheid duidelijk geziene peil. Want zij waren eigenlijk - het is mij tot mijn aanvankelijke schade gebleken - niet zoo heel veel beter, want niet fijner in zuiverpsychisch en dus ook menigmaal zelfs niet in ernstig praktisch opzicht dan de doorsnee-menschheid die ik eerst in mijn naiefheid zoo ver beneden hen had gesteld. Och, dát is de groote levensvergissing van mijn gestadig naar den top van begrijpen en bereiken strevend en dus met mijzelf in de eerste plaats maar ook met andren, waar dit niet anders kon, worstlend Menschzijn, dat ondanks zijn hartstochtlijkheid altijd zichzelf zooveel mogelijk de baas bleef, zooals mijn huishouden kan getuigen, dat nu reeds 30 jaren lang, van mijn altijd innerlijk levende en werkende kracht geenerlei last heeft gehad. Aan wat men ‘zenuwen’ noemt, heb ik gelukkig nooit geleden; ik ga altijd nu eens wat sneller en dan weer wat trager, eender rustig dóór op de rechte lijn die mij van mijn vroegste kinderjaren door mijn Diepte voorgeteekend is geworden, en op welke ik, ondanks al tijdelijke ongelukken, nu reeds levenslang gestrenglijk geloopen heb, als een in mijn conversatie met andren, niet bijzonder interessant maar steeds onbewust zijn doel voor oogen ziend en er ernstig heen streven blijvend man. O, als ik nu denk, nogmaals zeg ik het, aan al de ellende van mijn eersten, innerlijk idealistisch voelenden tijd, toen ik met mijn nog eenigszins kinderlijk-melancholische, maar toch gedurigernstig peilende, want alles diep-in proevende hersens, die door dat idealiseerende element soms allen en alles veel te mooi zagen,

en dan door den weeromstuit, bij onverwachte teleurstelling, weer veel te leelijk - de preciese waarheid was eigenlijk, dat al die lieden kleine doorsnee-wezens waren, zonder echte innerlijke verheffing, dus heel gewoon - ik teekende er onlangs nog een ten voeten uit hier en met de grootst mogelijke kalmte - dan mag ik mij gelukwenschen, dat ik tegenwoordig, nu ik wel 70, maar toch innerlijk en uiterlijk nog volkomen krachtig-jeugdig ben, alle dingen een beetje anders bekijk. Ik ben nu in staat, om op al die vroegeren, want thans gestorvenen of vrijwel versuften vriendlijk neer te zien als op nevelen van af mijn eigen geestlijke gestegenheid, waar ik mij wel tamelijk eenzaam voel, maar toch moed blijf houden, totdat ik zelf, op het laatste moment, ook eens neervallen moet. En ondertusschen komen er, als het ware, allerlei etsen naar boven, als zond mijn allerdiepste, steeds gewerkt hebbende Geest ze naar mij omhoog, als duidelijke afdrukken van de stalen platen, welke dat echtste en verste Binnenste soms reeds 30 of 40 of 50 jaar geleden voor zich in gereedheid had gebracht, om er alles op te kunnen zien en het dan te bewaren tot een latren, den tegenwoordigen tijd. Ik leef en leefde te allen tijde in de Diepte, als ik schrijf of schreef, maar de reëele voorvallen, die ik soms gewend ben op het papier te brengen, waren mij tot op het oogenblik zelf, dat zij verteld moesten worden en dus rezen, in die Diepte blijven liggen: zij wenschten niet gezegd te worden, omdat het nog niet noodig bleek te zijn.

Ja, ik kan het inderdaad niet helpen, maar mijn Verst Inwezen, en het stuwende, wat ik daar gemeenlijk nog onder voel, en waaraan ik in beginsel alles dank wat ik heb mogen volbrengen en dus bereiken, die twee altijd samengaande Machten van mijn Achterwezendheid, herhaal ik, zonden mij, terwijl ik bezig was, stilletjes naar den Afgrond te dalen van mijn bijna geregeld-door somberverloopenen jongekerelstijd, toen ik ook eens de eer en het genoegen had, de thans jubileerende Dichteres te mogen ontmoeten, ook het beeld van dien vreemden heer Paap in mij omhoog, met wien ik van, meen ik, 1881 of '82, totdat hij De Nieuwe Gids verliet in 1886, omdat de Redactie moest weigeren, een schimpschrift of zoo iets op de toenmalige juridische fakulteit te plaatsen, sporadisch oppervlakkig-vriendschappelijk heb omgegaan en gepraat. Of liever, hij praatte nuchter-gemoedelijk, over het geheel, maar vaak ook

eenigszins abrupt-boersch-sarkastisch, want ik zelf, zooals ieder, die mij kent, weet, ben nooit een druk converseerder geweest. Ja, als ik soms iets probeerde te zeggen, dan luisterde hij tenauwernood, zooals de meeste menschen, die graag alleen zichzelf willen hooren praten, trouwens gewend zijn om te doen. Ik zweeg dus bijna geheel en al, en hij opgemonterd door een glaasje niet kwaden Bordeaux, dien hij zichzelf en ook mij, met mijn hoogst zelden uit de plooi rakenden geest inschonk, oreerde dan banaal-welsprekend zooals hij dat van Multatuli onbewust geprobeerd had te leeren, ofschoon zijn Groningsch accent, vooral als hij hartstochtelijk begon te worden, een belangrijk deel van de suggestie voor mij wegnam, over allerlei persoonlijke kwestie's op niet zoo zeer amusante, want ongeestige en hoogmoedig koud-scherp doende wijs.

Multatuli slechts, die zijn Afgod was, kwam er meestal goed bij hem af, en diens werken - een eigen psychisch denkleven bezat Paap niet zoozeer - waren de Bijbel, waar hij bij zwoer.

Ach, het spijt mij, dat ik hierover uitweiden moest, want 's heeren Paap's psyche was in de verte van een zelfde soort als die van Jacob Campo Weijerman, maar had geen tiende deel van diens coulantheid en soms wijzen realistischen kijk. Doch ik ging onwillekeurig zijn tamelijk-korte grof-breede gestalte, met de stijfgestreken vadermoorders, altijd onverbiddelijk-sluitend om den dikken rooden nek, zooals zij tegenover mijn jonge studentennonchalance in chambercloack, waarin ik 's avonds wel eens over straat liep in de toen nog eenzame, slechts half-verlichte Nieuwe Buurt, weer vóór mij zien, zooals ik aan zijn netjes-gepoetste tafel zat in zijn burgerlijk-fraai vertrek, ik ging, herhaal ik, die ongeestlijkheid even weer vóór mij zien, en wel naast de fijne meisjesfiguur van Hélène Swarth uit dien tijd, omdat ik wel eens verzen van haar uit een harer eerste bundels aan hem voorlas, gedurende zoo'n bezoek, en hij dan, na een aanvankelijken zuur-spottenden glimlach, den lach van Douwes Dekker, op zijn gelaat te hebben laten vervagen, pedant-goedkeurend knikkend zei: ‘Dát is inderdaad niet zoo kwaad!’

Zelfs een voor poëzie en andere psychische literatuur zoo weinigontvankelijke, als deze gewezene kweekeling eener dorpsschool - hij had eerst onderwijzer willen worden - konden dus mevrouw Swarth's eerste verzen bekoren toen hij nog jong was. Paap was,

toen hij tusschen de 26 en 30 telde, in zijn ondiep geestlijk Binnenwezen volstrekt niet altijd ‘mis’: wat hij daar echter eens bezeten mocht hebben, was veel te onbepaald en leefde dus te vaag in hem op, om zich geheel en al uit zichzelf te kunnen ontwikkelen. En buitendien bezat hij een te groote portie van eene hem aangeborene, en eveneens door Multatuli's voorbeeld nog aangewakkerde eigenschap, nl. geheel en al onwijsgeerige want kinderlijk-naieve zelfingenomenheid, die hem er dan ook fataal toe brengen ging, zooals zij dat gedaan heeft, om niets meer dan een langzaam-verglijdende rimpling in den over het geheel dikken en zwaren want met zooveel zand en ballast vervulden stroom onzer moderne letteren te zijn.

(Deze preciese karakteristiek ter correctie van wat Anthonie Donker zegt over W.A. Paap in zijn dissertatie ‘Over de episode van de vernieuwing onzer Poëzie’).

* * *

Doch laat ik mij verder wezenlijk alleen tot Hélène Swarth bepalen: de zooals hij genoemd kan worden metapsychische stroom van mijn onbewust geheugen, komt stevig stroomend in mij naar boven, nu 'k over haar heb te schrijven. Want diep-in mij is alles eigenlijk één, of hangt tenminste te zamen als deeltjes van één zelfde nog altijd, zoodra het moet, met onverwoestbare jeugdigheid bewegen-gaande sfeer.

Welnu dan: ik heb bijna een halve eeuw geleden, twee malen, want in '82 en '84, den eersten keer drie en den laatsten keer zeven maanden, op heel goedkoop gehuurde kamers in Ixelles gewoond. Ik was toen heel beste vrienden, zooals ik trouwens altijd gebleven ben, met den bekenden Dr. W. Doorenbos, die echter eer een vrij rad-sprekend en dan met spontane invallen geestig-spelend historisch beschouwer dan een tot in de niet-abstrakte fijnste psychischa-esthetisch puntjes poëtische gewrochten aanvoelend en doorvoelend literator heeten kon. Dat was het verschil tusschen hèm en mij. En ik mag dit nu wel zeggen, nu ik zelf even oud ben geworden als hij was, toen ik met hem verkeerde en eerbiedvol zwijgend luisterde naar zijn onderhoudend woord. Ik ben doorgegaan op mijn eigenen weg, n.l. dien van het mij geestelijk één maken met de psychische essentie van het gelezene, terwijl hij het altijd alleenlijk, zooals alle vroegeren, over de uiterlijke feiten van den inhoud

van proza en poëzie had, die voor hem de hoofdzaak waren en bleven: het overige, waar ik door mijn eigen natuur gedwongen werd en word, om naar te blijven turen en diepgaand belang in te stellen, daar, als in 1820 geborene, die de voornaamste literatoren van het vorige geslacht ontmoet had, bekommerde hij zich niet om, ja dacht er zelfs niet aan. Ik was toen, op mijn jonge manier reeds, een psychisch alles voelend en logisch-denkend wijsgeer in den dop, wien het altijd om de eigenlijke, de diepste essentie van de dingen te doen was: hij daarentegen was niets anders als de scherpziende historicus van zeer veel belezenheid en bevroedende genialiteit.

Die breed-menschelijk-voelende en ziende man, met wien ik, reeds altijd peinzend, beschroomd jongmensch het best kon vinden, - ik kreeg nooit een enkele kwestie met hem, zelfs niet toen ik in 1882 drie maanden met hem samen mocht wonen op dezelfde eerste etage in een royaal heerenhuis in de rue Veydt, en als ik en hij dan niet zwegen, omdat wij elk voor zichzelf te werken zaten, praatte hij tegen mij, hetzij onder het genot van een goede sigaar in zijn kamer, hetzij op lange wandelingen, die wij maakten naar naburige dorpen: en op een van die gezellige tochtjes zei hij tegen mij, heel kort-af en als absent, zooals hij over gewone, daaglijksche dingen meestal sprak: ‘O, ja, Kloos, ik moet je wat zeggen: morgen komt er een juffrouw bij me, Hélène Swarth; als je wil, kan je er dan bij komen zitten, want ze maakt wel eens verzen, en dat interesseert je misschien.’ Eerst zag ik er een beetje tegen op, van heel diep-uit als naar een vreemde verte, want ik was toèn nòg eenzelviger dan thans en dacht dus: wat heb ik daar zelf eigenlijk aan? Ik weet niet anders dan een suf, een saai figuur te slaan, dus die juffrouw Swarth zal mij vermoedelijk tamelijk vervelend vinden. Doch komaan, wat kan je dat schelen? Je blijft toch altijd in je Binnenste dezelfde persoon, die je zonder eenige aanstellerij tegenover ieder altijd weet te zijn. En ik zei dus na deze aarzeling: ‘Nu, 't is goed, meneer Doorenbos, zoodra ik haar hoor aanschellen, doe ik de middendeur open en ga uw kamer in.’ En den doorslag tot dit besluit gaf mijn overweging, dat M'selle Hélène Swarth, zooals Doorenbos mij ook terloops had medegedeeld, verzen van Jacques Perk had gelezen, en deze, in tegenstelling tot de meeste Nederlanders van toenmaals, ‘mooi’ gevonden had.

En zóó gebeurde het, dat ik spoedig daarna in dezelfde kamer als Hélène Swarth te zitten kwam. Ik zie het heele vertrek nog vóór mij, nu ik mijn geestlijke Diepte geheel en al, zooals ik dat gewend ben, aandachtig naspeur. Zij was een wel niet heel groot, maar in elk geval rank meisje met neergeslagen oogen, die zich evenwel soms plotsling rustig-droef maar sterk-zacht gingen verheffen, onder haar spreken door, boven bleeke wangen en die den indruk bij mij nalieten, dat zij geenszins voldaan over 't aardsche Aanzijn en dus n i e t wat men noemt: gelukkig was. Zij sprak, uit den aard der zaak, niet veel tegen mij, die zelf, uit gewoonte, óók niet veel zeide, neen, ik zag haar luistren, met soms schuin naar hem opgeheven blikken naar Doorenbos, die, zooals hij bij iedre gelegenheid zoo magnifiek wist te doen, met een lichte beweging zijner handen, levendig zat te oreeren over allerlei ernstige vraagstukken, die mij eigenlijk niet zoo heel veel interesseerden op dat oogenblik. Want ik had gaarne met de mij interessant-lijkende medebezoekster over Jacques Perk gepraat. Doch daar ging het niet toe komen, en het slot was, meen ik, dat ik met een stijve beleefde buiging mij terugtrok, en op mijn eigen kamer weer wat lezen ging.

Ik deelde dit hier mede: ik teekende dit tooneeltje, omdat ik wel eens merkte, dat menschen, die geen tijd hebben om zelf geestelijk te werken, dat is over belangrijke literaire kwesties, diep na te denken, toch zulke schetsen wel eens graag lezen, al is het hier nu vertelde niets meer dan een anekdote uit mijn thans reeds 50 jaren onvermoeid bezig-geweest zijnd letterkundig Bestaan.

Na dien tijd korrespondeerde Hélène Swarth nog wel eens een keer of wat met mij als zij iets aan De Nieuwe Gids wilde zenden, maar ik ontmoette haar niet persoonlijk meer, totdat zij in den Haag kwam wonen en mijn vrouw en ik haar dus wel eens een enkelen keer mogen zien.

Al is zij haar heele leven dezelfde groote Dichteres gebleven, en praat zij nog even levensvol als vroeger, zij is natuurlijk, zooals dat met iedren niet zoozeer om zijn eigen eens weer verdwijnen moetend daaglijksch Zelf, als wel om de groote dingen van zijn dieper Wezen gevenden dus meer dan gewonen mensch het geval is, niet precies dezelfde ‘lieve’ Dichteres als vroeger meer. Neen, zij is van binnen-uit naar de boven-geestlijke Hoogte gerezen, waar

ieder eerlijk-strevend mensch ten slotte naar gaat verlangen, om er de psychische Rust te zoeken en eindelijk te vinden, die de schapenstal van het Leven, waar iedere het mooi-bedoelende geest, die er, zooals allen, doorheen moet trekken, door de elk aan zijn eigen ruifje staande en daar druk-genietende sterfelijke wezens wordt aangegaapt met minderachting, of druk nageblèrd.

Maar Hélène Swarth: Zij de altijd sterke en groote en in den loop der jaren hoe langer hoe meer verdiepte, kan gerust zijn of, juister, blijven. Als al het dwaze knorren der alledaagsche want van het Diepere niets ziende babbelaartjes, die er als met hun neus tegen aanloopen, maar zich dan blatend omdraaien, omdat ze daar niet door heen kunnen, met al het overige van dezen tijd weer in het Mysterie, het Eeuwige, terug zal zijn gezonken, dan zal Hélène Swarth toch blijven als een der weinigen, die met eerbiedige liefde, als ernstig te nemen 19e zoowel als 20e-eeuwsche literatoren, zullen worden herdacht door alle verdere eeuwen heen. Van haar meisjesjaren tot heden is zij dezelfde zielskrachtige Dichteres geweest, want door haar steeds zich verwijdende Persoonlijkheid vermogen te zijn, en ik hoop dus vertrouwensvol-innig, dat de 25e October a.s. een dag voor Haar zal mogen wezen van door haar ontsterfelijk levenswerk ten volle verdiende erkenning door iedre waarachtige Intelligentie en elk iets voor de schoonheid voelend hart in ons land.

Voor de Nederlandsche dichteres Hélène Swarth
Bij haar zeventigsten verjaardag met erkenning en hulde
van Jac. van Looy.

Een droom van stilte nu de lamp brandt klein,
Zwachtels van nacht te betten het geschrijn
Des langen dags in zijn zeer scherpen schijn.

O, pijn van 't hart bij elken zwaren stap
Dien 'n menschkind zet bij 't stijgen op de trap,
Waar zooveel loopen met een ijl gesnap.

En die schier elk begint met grage vaart:
Schittren geen sterren 't rappe stijgen waard?
't Luchtigste hart naar hooger zich vervaart....

Op gaan wij allen, zij het ook in waan,
Zij het in volgen of in voorop gaan,
Treetje voor treê of met veel overslaan

En als in vlucht reikend de helling op:
- Geluk'ge gij, ik die in jammer tob -
- Haaster, waartoe? gij komt wel op den top. -

Zoo roezen woorden waar wij allen stijgen,
Kalm of gezwind, sterk of neêr aan 't zijgen,
Allen te gaâr naar waar niets gloort dan zwijgen.

Een droom van stilte nu de lamp brandt klein,
Zwachtels van nacht te betten het geschrijn
Des langen dags in zijn zeer scherpen schijn.

1900.

[Pol de Mont]

Ik ben er nog altijd even trotsch op, dat ik er, al wel een halve eeuw geleden, iets toe bijdroeg, om de toen in het Fransch dichtende jonge schrijfster er toe over te halen, in eigen Nederlandsch te zingen.

Sinds gindsche verre dagen heb ik herhaaldelijk, in opstellen en in lezingen, lucht gegeven aan mijn bewondering voor de vele, de zeer vele innig-doorvoelde en vormschoone gedichten, die Hélène Swarth voltooide. Nu als in het verleden ben ik ervan overtuigd, dat Hélène Swarth zal leven in haar werk en dat haar beste verzen nooit, in Zuid noch Noord, zullen worden vergeten.

POL DE MONT.

Hélène Swarth door Joannes Reddingius.

Mijn gedachten dwalen naar oude tijden. Ik breng mijn vacantie door op een eiland, in een heerlijk gelegen Zeeuwsche stad. Er is geen spoorweg; men komt aan met een stoomboot, na een reis van wel zes uur. Van ver ziet men den geweldigen toren en de roode daken en aan de kade is het druk, want het aankomen van de boot lokt altijd veel menschen naar de aanlegplaats. Ik houd veel van Zierikzee en omgeving, van de oude huizen, de massale poorten, en wegen naar buiten, van het draaiorgel dat zich op marktdag laat hooren en dat mij bekend maakte met het schoone lied ‘Das Bild der Rose’. Ik houd bovenal van mijn kleine logeerkamer en van den peereboom voor het venster. 's Nachts word ik op eens klaar wakker door het klokkespel uit den toren. De toren zingt, maar hoe moeizaam werkt het mechaniek; er klinkt een gebroken melodie door den nacht en ik luister en voel mij ontroerd en iets van een groote veiligheid komt er over mij en ik weet dat ik nimmer dat spelen zal vergeten; als ik denk aan oude tijden weet ik weer dat zingende klokkenspel, in den nacht, in die oude, mooie Zeeuwsche stad.

Op een avond, bij 't schemer-komen zit ik te lezen voor het open raam, in een groote diepe kamer; ik ken zoo die stemming. Straks zullen menschen binnenkomen van wie ik houd, dan bij 't theelichtje, een blank transparant met voorstellingen uit de bergen, zullen klinken beminde stemmen, tot de lamp opgaat en de gordijnen worden gesloten.... Maar nu geniet ik nog van mijn lektuur.... verzen....

Langzaam lees ik hardop het lied van Hélène Swarth: ‘Verlaten straat’:

In de oude straat, waar vreemd de voetstap klinkt,
En weilig gras, voortwoekrend ongestoord,
In groene lijst de grauwe keien vat,
Staat, droef vervallen, 't lang verlaten huis.
De ruiten blinken, blauw, in 't licht der maan
En staren, stil en strak, met glazen blik,
Den blik van oogen, die geen licht meer zien,
Den blik van één, die zich heeft blindgeweend.
Droef zingt de klok der middeleeuwsche kerk,
Wier grijze toren opdoemt in den nacht,
Hoog boven 't stadje, een oude melodie.
En smeltend zacht, nu alles zwijgt alom,
Weeklaagt een vedel in de sombre vert.

De eerste staat van dit fijne stemmingsbeeld verscheen, ietwat gewijzigd, in den eersten jaargang van dit tijdschrift en nu, na zooveel jaar heb ik het opgeslagen. Onsterflijk als de fraaie toren in de oude Zeeuwsche stad, is het lied der dichteres, die eenmaal haar jonge vrienden beloofde mee te helpen in ons vaderland een nieuwe Kunst, een nieuwe literatuur te doen ontstaan. Ja, die belofte deed Hélène Swarth en zij heeft woord gehouden. Het Leven bracht haar veel verdriet, veel illusies woeien weg, als pluisdunne veertjes in den wind, maar de macht zich zingend te uiten, bleef haar bij, en met bewogen hand schreef zij neer haar liedjes, haar sonnetten; van vorm zoo schoon, van beeld zoo klaar en vol muziek. Zij was de eerste vrouw in Nederland, die dichtend zong, vertolkend zonder voorbehoud ál wat er omgaat in een vrouwehart. Haar leed was het leed van velen; haar strijd de strijd van duizenden. Mogen er tijden van inzinking geweest zijn, telkens wist de dichteres zich te hervinden; opeens zingen de woorden weer door haar heen, leeft het nieuw-gevonden beeld en men weet, weer is haar Kunst gegroeid. Haar leven is ademend zingen en zingend herwint zij haar evenwicht. Demonen van angst en twijfel kunnen woeden in het menschenhart; ná de katharsis komt de ruimte-brengende bevrijding en wordt Geluk gekend. Door zingend strijden en strijdend zingen schrijdt de ziel verder en nadert haar eeuwig vaderland, de werelden van Licht. Er zijn

geen grenzen meer tusschen het Hier en het Ginds. Men voelt de waarachtige Inspiratie, de woorden krijgen een eigenaardigen klank; men ademt geluid, dat is als Licht. Men leze het sonnet ‘Maria met het Christuskind’:

Ik zag Maria in olijfgroen kleed,
Getooid met zware blanke parelsnoeren.
Zij leidde - of liet zij door het Kind zich voeren? -
Den blonden Christusknaap, die tot mij schreed.

De Moeder droef en donker - zag zij loeren
De oogen van Judas? - onbewust van leed,
De knaap in 't blauw, ten hemelvaart gereed -
Hij trad op wolken, roze en parelmoeren.

Maar 't schoonst van Hem, die overwon den Dood,
Was 't blindend blinken van zijn gouden haren,
Zoodat ik duizlend even de oogen sloot.

En toen ik de oogen ópsloeg, bleef ik staren,
Verwonderd - 'k zag dat deez geen lokken waren,
Doch zonnestralen van Gods morgenrood.

Hoe menigmaal weet de dichteres met enkele beeldende woorden op te roepen het visioen, dat zij schouwde; wij krijgen een indruk als bij Rembrandt:

En onheilspellend blonk
Op Judas' rosse lokken 't avondrood.

Tusschen verlangen naar eigen geluk en wereld-heil leidt haar menschenpad, door eigen smarten verstaat zij het leed der anderen; zij weet:

Liefde is smart
En 't hart is vol, dat God den dichter geeft.

In het sonnet ‘Palimpsest’ vergelijkt zij zich met een geleerde, die gebogen onder 't lamplicht, een oud geel pergament ontcijfert:

Zoo, uur aan uur, tuur 'k in mijn ziel en spel
Een oud gedicht, dat God daar zelf in schreef,
Door 't heiligschennend Leven uitgewischt.

Doch ik, die waak en werk, in de enge cel,
Bid dat ik éens deze arme wereld geef
't Woord, dat haar zalig maakte, àls zij het wist.

Tusschen de fijn-teere liedjes uit ‘Sneeuwvlokken’ en ‘Rouwviolen’ en de sierlijk gebouwde zangen van later, ligt de ontwikkeling van een menschenleven; - altijd treft de zuivere toon, 't onmiddellijk aansprekend woord:

Meidoorn bloeit, seringen wuiven,
Loover dekt de laantjes toe.
Roerend zoet roekoe van duiven -
O der duiven droef roekoe!

Ruim tien jaar geleden schreef zij:

Had ik U gevonden,
'k Hechtte me aan uw kleed.
Bevend biechtte ik U mijn zonden,
Al mijn zonde en al mijn leed.

Had ik U gevonden,
'k Liet U nooit meer los,
Eeuwig aan uw dienst verbonden,
Als een kind in reinheidsdos.

Had ik U gevonden,
'k Hoorde uw stem van ver.
'k Smeekte uw engel, mij gezonden:
- ‘Neem mij mee naar de avondster!’

In haar rijk dichterleven heeft zij ondergaan den invloed van de Machten, die wij kennen als Leven en Dood; haar heimwee zocht de beelden van Verleden; haar ‘wachten was op Dood alleen’, zooals zij het zelve ergens zegt, maar dan op eenmaal

waaien de donkere wolken weg, en ziet zij wat jong is en vol belofte en schoon; dan klinkt het lied van opstanding:

O godeknaap! o zonneblonde April!
Ik hoor uw kloppen aan mijn vensterruit
En 't fladdren van uw blauwen mantel! Fluit
Uw merelzang en wek mijn levenswil.....

Het wonder van zingend uitbeelden beleven wij reeds een halve eeuw lang in Hélène Swarth. Zij geeft Schoonheid; cosmische levenswijsheid, aandachtige natuur-aanschouwing en de stem van het eigen hart brengen naar buiten wat innerlijk werd geschouwd, gevoeld. In 's levens woeling en strijd was zingen haar troost, haar geluk. Zij kent het edele spel waarvan Schiller spreekt, het zich uiten in storm van zang, profetisch, extatisch, op zwierende rhythmen, of elegisch-teeder als ál gevangen wordt door woord en melodie.

't Is of op die oogenblikken de Goden-zelf luisteren en schouwen, verheugd om het geluk van een menschenkind, dat zingend droefheid vergeet:

Ik zag de Regen spelen met den Wind.
De Regen zweefde en zaaide zilverkralen
En lokte en sloeg den dartelend-brutalen
Met sluiertulle en gazen lokkenlint.

Toen poogde Wind met neurie-zacht verhalen
- Verliefde knaap, die zoet gevlei verzint
Voor 't lachend meisje, dat hij plaagt en mint -
Tot willig kozen over haar te halen.

En uit den boomkruin, waar hij zong en floot,
Kwam stoute Wind in suizelvaart gesprongen,
Zoodat hij Regen plots in de armen sloot.

Wég zweefde Regen met haar wilden jongen,
Elk blad blonk groen, de rozen werden rood,
De lucht werd blauw en alle vogels zongen.

Hélène Swarth zeventig jaar door Fanny Reddingius-Salomonson.

Hélène Swarth viert haar zeventigsten verjaardag en nu is 't goed, het vele schoone, dat zij ons gaf, te herdenken.

In den bundel ‘Al onder de boomen’ staat het mooie sonnet ‘Roggeveld’. Het lentekoren zingt haar teeder suizellied voor de zon, maar 't lied zwijmt weg. Dan zendt zij den leeuwerik omhoog, opdat de zon dien ‘zingenden Engel’ zal hooren:

> Zoo zend ik op den leeuwrik van mijn bede
> Ter hoogste hoogte, waar ik God vermoed,
> En al mijn halmen bidden fluistrend mede,
> Tot keert de leeuwrik, zingende: - ‘Al is goed!
> Gods zegen breng ik, bloei en wacht in vrede!
> Door elken halm wel wordt een ziel gevoed.’

En elders dit beeld, majestueus, herinnerend aan Vincent van Gogh:

> Met grootsch gebaar, als voelend de aarde een outer,
> Stapt, breed de korrels zwaaiende als een waaier,
> Op 't lenteland de zegenende zaaier.

Zaaien - oogsten - winter-wachten en lente-komen, zóó gaat de jaarkring rond.

In het ontroerend schoon gedicht: ‘Na den oogst’ (uit dienzelfden bundel) zegt Hélène Swarth:

> ‘Mijn sikkel maaide ritslende ârenpracht,
> Ik bond de schoven.....’

Wie zoo ‘álles gaf’ is niet eenzaam.

Zij heeft de warme dankbaarheid van allen, die genieten van haar rijken oogst.

Moge dit weten haar geluk brengen.

Hélène Swarth.

Onze dichteres behoort thans tot de oude lyrische garde, - al is zij als door een natuurwonder nog steeds in vollen actieven dienst -, tot die eens jeugdige en geestdriftige schare die onze letterkunde (maar haar invloed reikt veel verder dan tot dit gebied alléén!) volkomen heeft vernieuwd. Doch hoewel tijdgenoote van de 80'ers, en reeds aanstonds een welkome medewerkster van de Nieuwe Gids, - zij, de beschroomde, in zich zelf gekeerde vrouw, was niet revolutionair van aanleg, had niet den drang om tot de vernieuwing onzer poëzie anders mede te werken dan door zich zelf in hare gedichten te geven. Niettemin is haar invloed alléén hierdoor reeds machtig en hervormend geweest, in formeel zoowel als in materieel opzicht.

Hollandsche van geboorte, doch reeds jong op Belgischen bodem overgeplant, heeft zij als meisje in vertrouwelijken omgang met de oudere en de nieuwere Fransche dichtkunst zich gevormd, doch niettemin haren Germaanschen aard zuiver en onverbasterd weten te bewaren; totdat zij, en dit was het t w e e d e geluk voor onze vaderlandsche kunst, door den invloed o.a. van Pol de Mont, zich nog tijdig in de armen der Nederlandsche muze heeft geworpen, die het verloren kind, stel ik mij voor, met innige vreugde heeft ontvangen en omhelsd. Zoo heeft zij als morgengave voor onze poëzie uit haren Franschen tijd kwaliteiten medegebracht, die onze kunst noodig had: verzorgden vorm, onberispelijke techniek, het juiste en doorvoelde woord, beeldend vermogen, klaarheid van gedachte, helderheid en schoonheid en zoetvloeiendheid van uitdrukking, kortom al de traditioneele eigenschappen der Fransche kunst maar in een e i g e n stijl verwerkt; en aldus hebben ook Fransche invloeden, naast de op de eigenlijke 80'ers werkende Engelsche voorbeelden, en daarmede harmonisch samenwerkende, onze poëzie in nieuwe banen geleid.

In materieel - maar het woord klinkt hier te grof, en ik moest liever zeggen: in ideëel opzicht - is het feit, dat Hélène Swarth de innigheid, de warmte en de diepte van het Germaansche gevoelsleven, de onvoorwaardelijke overgave van het hart heeft bewaard en doen uitvloeien in de zuiverheid, de

helderheid, de nauwkeurigheid der Latijnsche dictie, van nóg grooter belang voor onze kunst geweest. En, bedrieg ik mij niet, dan is zij eene der eerste vrouwen, zoo niet de eerste, geweest van Nederlandschen stam, die haar liefdeleven, hare verlangens, hare droefheid, hare berusting of haar wanhoop in hare poëzie heeft uitgezegd; die de aloude, zwaardrukkende en verstikkende traditie van zekere grenzen, welke de vrouw in de kunst heeft te eerbiedigen, met een in het Nederland dier dagen zeldzamen moed doorbroken heeft omdat zij wist dat de kunst de bangen, de omzichtigen, de halven verstoot, en alleen zegent wie zich zonder voorbehoud geven; dat in het woord van den dichter:

> Und wenn der Mensch in seiner Qual verstummet,
> Gab mir ein Gott zu sagen was ich leide

- de nadruk, ook voor de vrouwelijke dichters, moet vallen op de woorden: z u s a g e n . Hiermede heeft zij de poorten onzer poëzie wijd geopend voor de vrouw; voor de zelfstandigen zoowel als voor de navolgsters; en is ook in o n z e letteren de lyriek der vrouw opgestegen tot de eenzame hoogten, en afgedaald tot de diepten van sentiment, in andere landen bereikt o.a. door Louize Labé en Marcelline Desbordes-Valmore. Zoo heeft ook Hélène Swarth, zij het ook onbewust, en al moge het woord voor een zachtmoedige vrouw als zij te fellen klank hebben, h a r e revolutionaire taak tegelijk met de 80'ers aanvaard en vervuld. En schoon een benepen dogmatisme haar werk ook ‘individualistische’ kunst moge noemen, de zuivere uitzegging der persoonlijkheid is een der verworvenheden van den nieuweren tijd, die de kunst zich wel nimmermeer zal laten ontnemen, onder welk sociaal of politiek stelsel ook; omdat de ontroering, de bewogenheid in ieder mensch is, maar de macht der uitdrukking slechts in den kunstenaar.

> ‘Hoon niet mijn lied om donkre droefheidszonden;
> - Een blanke godsvlam brandt in mijn gemoed.
> Kwets niet mijn hart! - Het bloedt uit zóóveel wonden
> dat duizend liedren worde' er mee gevoed.
> Mijn verzen gaan tot mij verwante zielen
> Als blanke duiven door de grijze lucht....’

(Uit het sonnet der dichteres ‘Bevrij mij niet’.)

D. SPANJAARD.

[Rosa Spanjaard]

De woorden van Guy de Pourtalès ‘Tout artiste porte en soi son univers. Sa tâche est de nous en fournir son interprétation’ zijn op niemand méér toepasselijk dan op Hélène Swarth. Wie heeft met zoo groote overgave en met zoo volmaakte waarheidsliefde ons haar zieleleven geopenbaard als zij! Haar aandoeningen, haar droomen en idealen, haar leed om vervlogen illusies, hare liefde voor de natuur, de bloemen, de kunst; haar geloof, haar menschenmin en mededoogen; dit alles heeft zij ons vertolkt in verzen wier klaarheid, diepte, gloed en gratie ze tot blijvende documenten maken.

ROSA SPANJAARD-
SPANJAARD.

Hélène Swarth door C. van Till-den Beer Poortugael.

De naam der dichteres Helène Swarth zal nooit verloren gaan. Daarvoor is haar invloed te groot geweest en heeft zij te veel gepresteerd in de lange jaren van noesten arbeid en stillen strijd. Weinigen kennen haar van nabij, want waar menschendrommen zich verzamelen, is Helène Swarth niet aanwezig. Steeds toeft zij in haar rustige omgeving en brengt haar dagen in grooten eenvoud door. Schuchter, bijkans schuw blijft zij op den achtergrond, meest in haar werkkamer of wandelt langs: ‘Eenzame Paden’ waar ‘Late Rozen’ bloeien en ‘Blanke Duiven’ vliegen. Steeds schreed zij voorwaarts het hart vol poëzie, niet naar links, noch naar rechts ziende. In die uren van eenzaamheid werden hare fijne sonnetten geboren, schilderde zij hare: ‘Aquarellen’, schreef zij hare: ‘Balladen’ en welden vele harer liederen van droefheid, van liefde en somtijds zelfs van haat. In de Fransche taal schreef zij: ‘Fleurs du rêve’, te Parijs uitgegeven en ‘les Printanières’ en ‘Premières poésies’, die beide in Nederland het licht zagen. Doch hare overgroote hoeveelheid poëzie werd in het Nederlandsch geschreven. Dit hebben wij eigenlijk aan Pol de Mont te danken. Het was in den tijd dat zij nog te Mechelen woonde en het was Pol de Mont die haar gewonnen heeft voor onze schoone Nederlandsche taal. Ware dit niet het geval geweest, zij ware wellicht een Fransche dichteres geworden en voor ons voor goed verloren geweest. Doch van dat oogenblik af had de Nederlandsche taal hare groote liefde. Voor zoover ik kan nagaan zijn er 30 titels van grootere en kleinere dichtbundels, sommige van 140 of meer gedichten, alle in het

Nederlandsch geschreven. In deze alle hield zij de Nederlandsche taal hóóg, en zij stelde er zich een eer in om door haar woordenrijkdom de schoonheid van die taal naar voren te doen komen. Hetzij zij ons deed jubelen, of dat zij ons trok naar droeve, zéér droeve valleien, steeds trof ons haar teere vrouwenziel. Zij luisterde.... en dan eerst schreef zij: haar fijn gevoel en visueel vermogen brachten haar dan waar zij heen moest.

Zoo gaarne hadden haar vrienden op haren 70sten verjaardag haar een feest bereid, een feest waarop hare balladen gezongen werden, en hare zangen door reien van jonkvrouwen die kransen vlochten en bloemen strooiden, vertolkt werden. Alzoo zal niet mogen geschieden. In stillen eenvoud wil zij dien dag doorbrengen en zij die de plannen van luisterrijke feestviering maakten, hebben hare wenschen trachten te eerbiedigen. Desniettemin zal die dag, naar wij hopen, niet onopgemerkt voorbijgaan en zullen vele harten haar in dankbaarheid voor het schoone dat zij schonk gedenken en die gedachte in stille hulde weten om te zetten.

Historische afdeeling.
Parodieën

Het schijnt ongelooflijk, - maar, in den eersten tijd van De Nieuwe Gids, volstond de pers er niet mee dit tijdschrift aan te vallen en te laken, maar sommige eigenaardig-gestemde geesten ontzagen zich niet, de verzen, die thans *de schoonste ooit in het Hollandsch geschreven* worden genoemd, die men ‘onsterfelijk’ prijst en verheft als het diepste en mooiste en edelste, wat ooit in taal werd voort-gebracht, - te bespotten, ja, gaven zich zelfs de moeite er parodieën op te leveren.

Wij beginnen te publiceeren, een artikel uit de *Vox Studiosorum* van 1888, waaruit ten duidelijkste blijkt, hoe in de studenten-wereld toentertijd de ware schoonheid der literatuur nog niet was doorgedrongen.

Wèl zijn de tijden veranderd!

Parodie en charge.

In de *Vox* van daar straks wordt door de heeren G.v.W. en W. de V. verkondigd, dat een parodie chargeeren m o e t om te ridikulizeeren. Dit is, dunkt mij, verkeerd gezien.

Als ik door die heeren over mijn Almanak-inzending minder aangenaam beoordeeld of behandeld was, zou ik daarover niet hebben gesproken, maar nu het in 't algemeen geldt een dwaling op letterkundig gebied, een dwaling, die ik meen te kunnen wegnemen, vraag ik voor de volgende beschouwing hunne aandacht.

Evenals men van iemand spottend spreken kan ironisch, satirisch en sarkastisch, zóó kan men ook parodiëeren met een eenvoudig-gewoon-goedig, met een denkend-ernstig, en met een kwaad-lachend gezicht. Men kan parodie leveren met een bestudeerde kalmte, men kan het ook doen met een charge. Het eerste is moeilijk, het tweede ligt direkt voor de hand.

Die tweede soort zal ook ieder dadelijk in het oog vallen en wekt van zelf gelach, maar meer om de woorden, die gebezigd zijn, dan ten koste van de zaak, die door die woorden worden geparodiëerd. Zoo'n parodie is grappig, al denkt men er niet eens bij, dat het een parodie is.

Maar er is ook een soort parodie, die denken vordert van den lezer, en waarbij die lezer al zeer goed op de hoogte moet zijn van het genre, dat hier het slachtoffer is. Die deze soort parodie levert, is volstrekt niet zeker van zijn succès, vooral niet dadelijk, de andere is dat terstond. Bij gene soort moet de lezer iets vergen van zijn aandacht, en als het werk geslaagd is, zal hij bijvoorbeeld zeggen: ‘Die is goed!’ Bij de andere soort lacht ieder op het eerste gezicht, ook zelfs hij, die nog nooit kennis gemaakt heeft met hetgeen, waarmeê hij wordt uitgenoodigd te spotten.

Parodieën in den geest van charges zijn er op vele der Nieuwe-Gids-sonnetten bij massaas te schrijven; en zij zijn al zóó veel gemaakt, zelfs door het Humoristisch Album, dat zij geen waarde meer hebben. Doch zoo men, (ook ik behoor tot die: men) het Sonnet als vorm liefheeft, zoo men er onder die van Jacques Perk en Hélène Swarth zeer velen zeer schoon vindt, ze vooral hoogschat om hun zoetvloeiende natuurlijkheid en natuurlijke zoetvloeiendheid, dan kan men wel eens lachen om de pieterige, knarserige, lamlendige, gemaakte, verroeste Sonnetten, die zoo vaak in de N.G. worden aangetroffen, maar dan b l i j f t die lach niet. Als men in dat geval het zijne er over wil zeggen, dan tracht men door opeenstapeling en opeenhooping van vreemdsoortige leelijke eigenaardigheden der knoesterige peuterpoësie zijn afkeer daarvoor te kennen te geven. Dan schrijft men niet zoo'n onmogelijke charge, als ieder oogenblik wel voor den dag kan komen, zooals zelfs de N.G. soms parodieën schijnt te geven op zichzelf. Dan volgt men niet den dichter H.J. Boeken na, die daarvoor aan de N.G. schijnt verbonden te zijn. Dan is charge niet noodig, niet voldoende. Dan tracht men krachtiger te zijn.

Cornelis Paradijs en Guido hebben zeer vele verzen geschreven, waarin een oppervlakkig lezer geen parodie zal ontwaren. Het is strikt noodig veel te hebben gelezen van wat door hen wordt aan den kaak gesteld, om hen overal volkomen te begrijpen. In ‘Julia’ zoowel als in de ‘Grassprietjes’ komen zeer vele gedeelten, veel

coupletten, soms zelfs geheele gedichtjes voor, die in niets verschillen van het genre, dat wordt geparodiëerd. Degenen, die in dat genre leveren, zouden er geheele stukken uit kunnen overnemen. Maar dan is het leelijke van dat genre er in opeengestapeld, doch kalm en bedaard.

Van de Grassprietjes is de bedoeling duidelijk geweest ook door de wijze van uitgaaf en zelfs door titelblad, maar hadt eens vele dier gedichtjes afzonderlijk geplaatst, bijv. in den Studenten-Almanak, hoevelen zouden er parodie in ontdekt hebben? Het Predikantenlied maakt hierop natuurlijk eene uitzondering, maar in het 'Tuiltje poésie voor het huisgezin' met zijn ruim 20 gedichtjes komt zeer veel voor, dat in niets verschilt van de bombastige huiselijke poësie van zoovelen, die dat in ernst als d e dichtkunst hebben beoefend. En dit is juist de verdienste, een zeer leelijk vers na te maken van een zeer leelijken dichter, maar ook juist wanneer hij op zijn allerleelijkst is.

Hoe zouden de mannen van 'Julia', die toch niet anders wilden dan parodiëeren, door leelijk-mooie verzen te schrijven, 'suukses' hebben gehad als zij hadden gechargeerd, zóó dat i e d e r met het bloote oog hen zou hebben herkend? Dan was er immers niemand ingeloopen.

Nu werd later terecht aan kritici, die met studie, ijver, oplettendheid, met geweten hadden moeten oordeelen, kwalijk genomen, dat zij Guido een goed dichter hadden genoemd. Al waren ook die kritici allemaal maar mindere goden, dát was toch succès voor de heeren Guido, bijna evenveel als Paradijs heeft gehad.

Waar die schrijvers Ten Kate, Beets, Fiore della Neve, e.t.q. het meest nabijkomen, daar zijn zij somtijds, als zij rijk zijn aan de eigenaardigheden dier dichters, het beste geslaagd. Zij toonen, dat zij even zoo zouden kunnen, als zij het wilden, zij laten zien, dat zij ook geven kunnen, wat zij leelijk vinden van anderen, chargeeren dan niet, maar maken iets dat even leelijk is als hetgeen zij verachten, maar zij doen dat met een zóó ernstig gezicht, dat men zonder heldere oogen aan hun bedaarde blikken, noch hun lach, noch hun verontwaardiging dadelijk bespeurt. Tusschen zulk een ernstige parodie en een charge, zooals de heeren v. W. en d. V. die als eenig exemplaar van de soort kennen, tusschen die beiden houden bijvoorbeeld de parodieën, die in Duitschland gegeven

worden op George Ebers' werken, weer den middenweg. Zou ook o.a. Willem Paap met zijn Bombono's niet veel gelukkiger zijn geweest, als hij, met wat meer toewijding, wat fijner had geparodiëerd, dan nu met de charge van dronken Professoren? Nu begreep iedereen hem, zelfs menschen, die ternauwernood wisten, dat er een Universiteit bestond, maar is zoo'n charge wel doelmatig?

Nu zeg ik volstrekt niet Cornelis Paradijs of Guido te kunnen evenaren, maar aan wien zal het kwalijk worden genomen, als hij zijn pijlen hoog aanlegt, als hij hoopt, naar zijn vermogen, den schijf te treffen midden in het doel? Komt hij dan daar niet terecht, wie zal het hem kwalijk nemen, dat hij het gepoogd heeft?

Ik blijf volhouden, al ben ik misschien niet gelukkig geweest, dat mijn sonnet door een al te oppervlakkig kijker nooit als een poging om een goed sonnet te geven, kan worden aangezien. Dát heb ik n i e t gewild. Het is al veel waard, niet voor mij persoonlijk, maar hier tegenover degenen, met wie ik nu spreek, dat zij zelf gezegd hebben: ‘Gulweg gesproken vonden we het op het eerste gezicht goed, volkomen passend in het kader der tegenwoordige nieuwerwetsche Sonnetten, even onduidelijk wat de gedachten, even gekunsteld wat den vorm aangaat.’ Dit m o e s t het o p h e t e e r s t e g e z i c h t ook zoo wezen. Alleen had hier bij ‘tegenwoordige nieuwerwetsche Sonnetten’ noodzakelijk ‘gezochte, slechte, mislukte’ moeten worden gevoegd, want er worden waarlijk tegenwoordig ook zeer schoone gemaakt, om alleen die van Hélène Swarth in den N.G. en ook in haar bundel te noemen, ongekunsteld en duidelijk.

En, iemand, die in den kring der studenten-publiciteit en ook daarbuiten meer dan eens zijn afkeer tegen die pufferige, zoekerige, kunstenmakerige Sonnetten heeft uitgesproken, wil liever niet worden aangezien, als had hij, willens en wetens, een even knutselig, gekunsteld, ziekelijk Sonnet vervaardigd, in ernst. Is zijn poging mislukt, is uit zijn werk zijn bedoeling niet duidelijk geweest, dan bekent hij nog liever zijn onvermogen, zijn onmacht, zijn overschatting van eigen krachten, dan dat hij verkeerd wordt begrepen.

En daarom heb ik mij niet ontzien, in een wel wat te vroolijke bui, op een luchtigen toon mijn quasi-boosheid uit te spreken tegen

een kriticus, die van mijn Sonnet in de ‘Minerva’ zeide: ‘Dit Sonnet geeft te denken, de vorm, waarin het gegoten is, verrukt,’ die het prees, als het beste dichtstuk in den Almanak, die een zeer oude gedachte hoog beoordeelde, en er diepe wijsbegeerte in zocht van niet minder dan Mephistofeles en van Buddha. Ik heb mij niet ontzien dit te doen, ook al ‘dreigde (ik) daarmee een question brûlante te brengen in de Studentenpers,’ zoo brûlante, dat de heeren v. W. en de V. er een zeer goedkoop, zeer algemeen spreekwoord op toepassen. En evenmin ontzie ik mij nog nu, niet zoozeer om der wille van het Sonnet, maar om de zaak zelf, duidelijk te verklaren, dat parodie en charge niet één zijn. Zij behooren tot ééne familie, maar op een paar graden afstands, evenzoo nâ, als de charge, ook afgescheiden van parodie, eigenlijk met iederen litterairen vorm is geparenteerd, als een tamelijk waardelooze maar lastige, zeer onbescheiden achterneef.

Reeds de vorige week schreef ik in de Minerva, tegelijk met de beoordeeling der Vox-recensenten, het volgende:

‘Een parodie is als mislukt te beschouwen, wanneer zij door overdrevenheid op het eerste gezicht reeds een onmogelijk ding is. Dan is het geen parodie, dan is het een charge. Zij kan echter beter zijn, als zij voor niet-slimme menschen er van buiten uitziet zooals de zaak, die wordt geparodiëerd, maar bij nadere beschouwing die zaak belachelijk maakt door de fouten en buitensporigheden van het te parodiëeren genre te bevatten, en door overladen te zijn met uitzonderingen op den regel. Gesteld, dat mijn poging geslaagd is, wat ik volstrekt niet onbetwistbaar acht, dan moet het Sonnet overdreven veel eigenaardigheden van de gewone Sonnetten bevatten, dan moet het veel doen aan inversies, aan emjambementen, aan punten midden in den versregel, aan vraagteekens, aan streepjes, kommaas, woord-koppelingen, enz.; dan moet het met I k beginnen, dan moet het niets zeggende “Sonnet” er boven staan, terwijl toch bij ieder ander dicht-genre voor een dichtstuk een particulieren naam wordt gekozen. Dan moet er bijvoorbeeld een alliteratie in voorkomen, en dan liefst een die fout is, f l met v l. Dan moet het een oude, dwaze gedachte oprakelen, met hier en daar ouderwetsche, tegenwoordig weer in gebruik genomen woorden. Zoo mogelijk moet het kluchtig zijn in zijn eigenlijke bewering, nog

liever ook onbegrijpelijk. Het voorname voorschrift voor een Sonnet, dat echter zoo dikwijls verwaarloosd wordt, dat van den opzet en de conclusie, moet die parodie dan ook natuurlijk verwaarloozen. En tóch moet zoo'n Sonnet op het eerste gezicht goed zijn, en ook in den vorm zoo weinig mogelijk berispelijk; op het eerste gezicht goed, maar bij nadere beschouwing zeer buitensporig. Dat is mijne meening over een parodie, in den geest van “de Grassprietjes” en van “Julia, door Guido”, in die gedeelten, waar zij het best zijn gelukt.’

‘Ik verklaar volstrekt niet, dat mijn poging om zoo iets te leveren, goed is geslaagd, maar, als ik het daarheen vrij krachtig geleid heb, begrijp ik in het geheel niet, hoe mijn Sonnet dan door iemand, die in de laatste jaren de Nederlandsche peuterpoesie heeft gadegeslagen, als een ernstige poging, om een goed Sonnet te maken, kan worden goedgekeurd.’

Dit laatste wenschte ik vooral te zeggen aan mijn kritikus-ophemelaar, bij wien niet alleen ik de onbegrepene was. Ik duldde eenvoudig niet, dat mijn Sonnet als een ernstige poging werd aangezien om een goed Sonnet te maken, dan is het nog liever in ieder opzicht een prul. Maar zóóveel gezochtheid komt er toch niet per ongeluk in. En ook nu heb ik dat nogmaals willen herhalen.

Waarna ik ten slotte verklaar: Ten 1e geschreven te hebben voor lezers, die op de hoogte waren van de Sonnetten van de slechtsten dergenen, die zichzelf als *de* Sonnettendichters van Nederland aanzien, voor lieden, die niet cursieve letters en spatiëeringen noodig hebben om te vatten, waarop bizonder moet worden gelet, en ten

2e. dat ik ten allen tijde gereed ben, al ben ik in het publiek ook niet bereid, op die vele der Nieuwe-Gids-Sonnetten c h a r g e s te leveren, maar dat ik een meer bestudeerde, meer ingrijpende parodie niet meer maken zal, omdat die *a.* veel moeilijker is en *b.* omdat, als men delikaat wil zijn voor zijn lezers, en iets te voelen voor hen over wil laten, men dan stuit op het niet-willen-begrijpen.

Was ik, in Gods naam maar zoo pedant geweest als de ‘Onbevoegdheid’-schrijvers! Of zoo wijs als de hoofdpersoon uit Lazzarro de Veehoeder of Misdaad en Wraak! Had ik maar niets gezegd of enkel kortweg beweerd: ‘Mijn Sonnet w a s leelijk!’ en dan verder geraasd! Had ik maar niet gedacht de zaak duidelijk te

maken! Ik heb alweer uit deze ‘question brûlante’ geleerd, dat de niets-zeggende menschen de verstandigsten zijn, maar toch heb ik, zonder polemiek, heden het gewaagd, verhandelend, eens te verklaren, wat ik dacht over ‘Parodie en Charge’, niet over ‘Charge of te wel Parodie’!

Amsterdam, 9 Maart 1888.
AL-DA.
(F.J.A.M.W.)

Onder den schuilnaam Fortunio schreef Mr. C.N. van Hall in *De Gids* verschillende parodieën, die, zooals uit het onderstaande blijkt (*Arnhemsche Courant* van 8 Nov. 1887) waarlijk opgeld deden.

‘In de November-aflevering van *De Gids* leest men eenige welgeslaagde parodieën op de onzinnige verzen der poëten van de nieuwe richting.
Wij kunnen niet nalaten een tweetal daarvan hier te laten volgen.
Onder het motto: ‘Ieder dichter moet zoo natuurlijk mogelijk zeggen, wat hij bedoelt’, geeft Fortunio het volgende sonnet:

Ik schrei en schrei steeds voort, mijn oogen moê,
En de oorzaak van mijn bitter groot verdriet
Weet ik, rampzalige! gelukkig niet; -
Want wist ik 't, 'k schreide harder nog dan 'k doe.

En sluit ik straks, vermoeid, mijn oogen toe,
Dan door mijn wimpers steeds bij stroomen vliet
De tranenvloed, dien 'k onbewust vergiet,
En dien ik, arme lijder! niet weet hoe

Te stelpen..... Zalig zielsbedroefd te zijn,
Zonder ophouden altijd maar te schrei'n,
Terwijl ik zelf niet weet waarom ik lijd!.....

Zoo moog 'k in bitt'ren weedom eens vergaan,
En drijven, als een zilverblanke zwaan,
Op mijnen tranenstroom naar de eeuwigheid.

Dezelfde levert het volgende ‘dichterlijke’ ‘fragment eener Idylle’.

> Het was in 't dorpje Sloterdijk; den zeven-
> tienden Augustus van 't jaar achttien honderd
> zeven en zestig, 's avonds zeven uur, dat
> een oude heer voor zijn woning zat te
> dutten. Op zijn knie lag 't uitgedoofde
> pijpje; terwijl de hand, waaraan het Dagblad
> zooeven pas ontglipt was, langs zijn zijde
> beweegloos neer hing. Aan zijn voeten lag een
> grijsbonte kat, die 's meesters voorbeeld had ge-
> volgd en, als hij zoo rustig, sliep. Men hoorde
> door de open gangdeur slechts het flauw getik van
> een ouden hangklok, die voor in den gang hing.

De *Portefeuille,* na den 15den October 1887 met genoegen onderstaand te hebben overgenomen, publiceert in April 1888 de hierna volgende uiting van den ‘dichter’ Ramondt.

Eerst het citaat uit de *Javabode:*

In de *Javabode* critiseert v. S. zeer aardig een onmogelijk vers van den *Nieuwe-Gids*-redacteur Albert Verwey, door er even onmogelijke dichtregelen tegenover te stellen.

Het vers van Verwey luidt:

> Als gindsch goedleefsch pastoor den gel'gen wijn
> Toont boven het hoofd, dan leêgt en het weidsch bokaal
> Vóórhoudt aan het vól-doend knaapje, - en zóó driemaal,
> Zwelgt, en maakt, midde'in het heiligste, een festijn
> Van wijn en reukwerk, bloemen en lichtjesschijn
> Op hooge kaarsen, - het veelmannig koraal
> Dreunt de ooren dronke', - en loom van zijn lusts maal
> Wijdt hij hún lust die zal in Gods naam zijn;
> Zóó viert elk mensch, midde'in elk'heil'gste daad,
> Zijn droom van zonde, en draagt zijn dronken ziel
> Hoog tusschen nucht're ceremoniën;
> En ik, die in mijnzelf dit mensch-volk ken,
> Moet lachen dat wie ééns in het kwade viel
> Steeds schijn van goeds knoeit rond zijn ziel - zelfs kwaad.

Daarop levert nu v. S. de volgende contra-proeve:

> Schonk gindsch goedleefsch papa den geel'gen m'd'cijn
> Aan het graagsnoepsch knaapje, dat bij zijn lusts maal
> Den gret'gsten honger toond', - en klaagd' ‘ach, het maal:
> Slechts schijn van goeds, bracht voor mijn buik - zelfs pijn’:
> Bracht moed' er het potje bij, en zett' er op haar schaapje
> De vad'dra keek met haar, tevreên naar het vól-doend knaapje.

(*Portefeuille,* 15 Oct. '87.)

Gedicht van Ramondt:

De Nederlandsche muze.

> De Nederlandsche Muze, die voorheen
> Door lief en kunstloos lied ons hart verrukte;
> Die graag in onze beemden nederbukte,
> Daar ruikers samensnoerde, groot en kleen;
>
> Die vreugd en leven bracht, waar zij verscheen; -
> En nooit met klatergoud heur zangen smukte;
> Die Neerlandsch bleef, zelfs als zij bloemen plukte
> Op vreemden grond; die Muze, ach, verdween!
>
> Men speurt haar vruchtloos na. Waar mag zij dwalen?
> 't Spoor van heur voetstap in het zand der dalen
> Wordt zwakker steeds. Een opgedirkte Maagd,
> Een bastaardzuster, 't hoofd vol idealen
> Van klinkklank, knutselwerk en vreemde talen,
> Heeft haar, zoo 't schijnt, voorgoed van ons verjaagd.

K.J.H.W. RAMONDT.

(*Portefeuille,* 28 April '88.)

De *Braga Redivivus,* Nieuwe letterkundige mengelingen, uitgegeven door een gezelschap van Ongenoemden (die eeuwig ongenoemd zullen blijven), een verzameling spotternijen, geeft een revue der tijdschriften, en zegt daarin van *De Nieuwe Gids:*

En dan *De Gids,* de *Nieuwe Gids* geheeten....
Dat 's eerst een blad. 't Is jong nog, maar me grut
Wat forschheid van talent is daar gezeten
Ten troon. De jeugd, gesteund op d' ouden stut,
Op Shelley, zal een oordeel zich vermeten
En keuze doen uit *Schoonheid* en uit *Nut:*
Zij richt de schaal en zal beslist ons zeggen:
Of 't ei de kip of 't kipje 't ei ging leggen.

Voorts geven wij nog, als staaltjes van den geest dier dagen:

Bij den dood van Lot.[1)]
Fragment.

'n B'schuitj' at 'k, 'k dronk daarbij 'n lekk'ren kop choc'laad,
Toen, als in 't kruimg'krioel 'n hard, zwart stuk rog'brood,
Plofte op mijne ooren, bom! 't wreed woord: Lot 's dood.
M'n zwager's tant' had 'n baker bij zijn grootj',
'n Héel oud mensch met 'n hoofd als 'n pippeling,
Staal-brillig (goud 's te duur), neepjes-gekapt,
'n Parmantig bak'rtje die 'n geen'ratie of twee
Geblootebilwascht had en aangekleed.
Van 'n werksch ras één', kon eten als 'n paard
En aasd' op fooitjes van de kind-bekijksters.
Zij eerd': Swanenborg eerst, van Alphen; vierde
Goeverneur, Gerdes, z' wist niet wien wel 't meest.
Zij strompeld' naar me op straat en zei: Lot 's dood.

'n Krantenrondbrenger hinkend op een kruk,
Met 'n hoog-rood aanschijn door veel drankgebruik,
Kwam bij me thuis en zei: M'neer, Lot was dood.

M'n broertje zei me aan taf'l: ze zegg'n op school
Dat Lot dood is. Jan Snoep en Koen Pot zeggen 't.

1) Zie Verwey in mem. Alb. Thijm. N.G. 1 Juni '89.

Alle negen.[1)]

Aan Kees Kegelaar.

'k Was in een droom van négen zwáár verdronken,
Die om mij dansten, vol lawáái en leven;
Ja, négen kégels zijn mij ópgeblonken,
Die 'k nederwierp met Vreugde's innigst beven.

De négen stonden stoér, als vástgeklonken,
Op négen looden cirkeltjes te kléven,
Doch álle negen snel ter aarde zónken
Door ál de kracht die 'k had den bal gegeven.

De négen vielen néder op de maat
Van 't slingeren mijns arms in krachtvol deinen,
En héel den nacht had ik dien kégeldroom.

En boven ál het Hout des Baans uit staat
Gij weer o négental in 't licht te schijnen,
O cijfer waar 'k op tuurde in blijden schroom.

1) Zie Nieuwe Gids van Dec. '88 - bl. 273.

Lusteloosheid.

Aan Willem Kloos.

De loome lusteloosheid van mijne ziel
Waarin ik dommeldroom vol land'righeid,
De matte moeheid van mijn hoofd, dat splijt
Door hooge Ik-gedachten, wijl ik kniel

Voor mijn zelfs-zielewezen, ik die viel
Uit hooge hoogten waar ik trotsch en blijd'
De domme menschjes overzag, - geen Nijd
Op zulke wezens gloeide er in mijn ziel -

Die loome lustloosheid is nu mijn deel
En dringt mij, onbewust van kwaad of goed.
In diepste diepten van mijn diep gemoed.

'k Wil spreken, maar het is me of mijne keel
Wordt toegenepen door eens daemons hand....
En zwijgend heb ik vreeselijk het land.

(Wordt vervolgd).

Voor mijn eenige door Willem Kloos.

I.

Ik dacht aan U, toen buiten waart ge, om kalm gelijk gij deedt
Uw heele leven, stil en lief te handlen, lijk uw goede
Moeder ook was voor andren. O, 't is zalig, dat 'k bevroeden
Mag, durend-door, uw goedheid, die gestaeg al 't schrijnend leed,

Dat mij van vreemden steeds bedreigde, hebt gewend, zoodat vergleed
Ten slotte 't in een Vrede, die klaar blij nu zien mij doet de
Zacht-sterke levendheid Uws Binnen-zijns, dat altijd broeden
Blijft op wat goed voor andren is. Uw diepste Diepte, breed

Als Zee, die werpt haar schatten op, maar zonder dat zij 't weet,
't Al-eerst voor mij, maar vaak voor andren.... O steeds wisslend spoeden
Blijft ze op en neer in vreugde en smarten heilig, en ik meet

Van verre 's Alzijn's Waarde, schoon 't genaadloos zweept met roeden
Alles wat leeft, aan Uw Bestaan. 't Moet goed zijn, daar ge eens gleedt,
Van zelf naar mij, als ik naar U... 's Lot's loop, o nooit vermoede.

II.

Dank, Kind, want jong nog zijt Ge. Neen, o, Vrouw, - nog nooit gepeilde
Ook door u-zelf niet ganschlijk, schoon ge uw dieper Binnenst weet
Want dáár, zoolang 'k U lief, voortdurend ge uit te voorschijn smeet
Harmonisch heel de Weelde uws Werks, uws lievens. Heil den

Eenvoudig-sterke, mij, dat 'k sterken mag uw streng-gestijlden
Maar teedren gang door 't Leven, Groote, gij, mij 't diepe leed
Van al uw somberheên verhelend. Mij juist hieft ge en deedt
Alles gewoon met lieven glimlach schijnen, schoon soms keilde

Plots alles neer, wat Gij en ik bestreefde' Uw lach verijlde
Alles tot vagen Waan, al wist gij 't zeker. O 't is wreed
Te moeten lijdend leven, maar nog wreeder, om gereed

Vriendlijk te staan ten val in Afgrond. 't Maakte ons één. 'k Verwijlde
Van kind, bedachtzaam, aarzlend scheen ik, maar dan streed
'k Opeens en 'k won. Ook gij doet zelf zoo, wat 't ware Inzien heet.

III.

Liefste, nu 'k kalm hier sta, nog nooit door Smart en Smaad gebroken,
Met jonge leên, vol-donker hoofd, steeds wijd-getrouwen Geest,
Lijk toen voor 't eerst we elkander zagen en uw luchtge leest
Zich voegde bij mijn slanke Stijfte, die met dof-gebroken

Oogen liep over de Aarde, waar 't alkantsch hem bleef bestoken,
Daar hij, de stille, vreemd-verleegne in 't warme hart bedeesd
Eens, door de Kracht van 't diepste Zijn, schraal zeer 't verfijnd-vervleescht
Gedoe van halve Denkers, die met fraaien Schijn te strooken

De Menigt wisten, had getuchtigd, in 't plos hoog-op koken
Der innerlijkste Diepte, die voor Toekomst nooit bevreesd
Wist 't Lot plots, droomrig half, maar diep-in fijn. O, 't heilge Feest

Mij steeds bereid door Uw Verschijning. 't Is me of zoete roken
Heel de Atmosfeer vervullen, de anders-nuchtre. Kind, lief spoken
Gaat heel 't Verleên in me op: gij weet het waar, als Gij dit leest.

Over Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe door Dr. Alfred A. Haighton.

(*Vervolg van blz. 355.*)

Zijn hoofd was zoo zwaar, zoo zwaar..... het liefste zou hij zich weer overgeven aan den wenkenden, lokkenden slaap, maar het geheimzinnige van zijn toestand verontrustte hem. Hij merkte, dat hij in een greppel lag; maar ver om zich heen kon hij niet zien, want dichte bamboeboschjes beletten hem alle uitzicht. In zijn achterhoofd en zijn slapen klopte het met een brandende, bonzende pijn, zoodra hij zich maar even bewoog.

Een moment lag hij roerloos.

En dan herinnerde hij zich alles weer, met ontzettende duidelijkheid.

Het gevecht, het woeste, heete gevecht, onder den gloeienden, onbarmhartigen hemel..... met de oogen, verblind door de wilde zon, met den mond vol stof, de keel verschroeid..... het wanhopig, hardnekkig, hartstochtelijk gevecht.....

O, hij herinnerde zich. Nog zag hij den vijand toestormen op de bajonetten der wachtende soldaten. Nog voelde hij de wilde verbijstering, die hem bedwelmde als een waanzin, toen hij de vrouwen had gezien, die zich in blinde passie wierpen in het doodelijkst gevaar. De vrouwen, in de pracht harer kostbaarste, kleurigste gewaden, in feestkleedij zich wijdend ten dood .....En tusschen die allen, die eene..... die eene..... die hij reeds dood in de armen gehouden had en die, ópgestaan uit de dooden, haar eigen sterven wilde wreken op hèm en hem vernietigen met onmeedoogende roekeloosheid.

Was het háár lans, die hem had getroffen? Was het háár kreet van dierlijken triomf, dien hij het laatst had gehoord? Hij wist het niet. Hoe het gevecht was geëindigd; wie overwon..... wat er verder met hem was gebeurd, - dat alles was hem ontgaan.

Hij lag hier heel-alleen. Niets om hem verraadde, dat er gevochten was. Het wonderlijke toeval had hem neer doen storten in een greppel, en hem zoodoende bewaard voor het vreeselijke lot, om in handen van den verwoeden vijand te vallen, - maar was ook de oorzaak geweest, dat hij niet door zijn eigen soldaten gevonden en dus achtergelaten was, begreep hij.

Nu eerst begon hij zijn toestand volledig in te zien. Hier lag hij, wie weet hoe ver verwijderd van het kampement..... gewond, met een lichaam, zoo stijf en gekneusd, dat elke beweging hem onlijdelijke pijnen gaf, hier lag hij, ten doode gedoemd.

Was dit het einde? Was er geen hulp?

Zou hij hier moeten sterven, een langzamen, verschrikkelijken dood..... van iedereen verlaten..... zoo, dat hij misschien nooit meer zou worden gevonden?

Niemand zou ooit te weten komen, waar hij gebleven was. De arme Phinie zou tot haar dood in spanning blijven verkeeren, of hij misschien nog terugkomen zou. En langzaam, langzaam zou hij hier liggen sterven, vergiftigd door koorts, versmachtend van dorst..... O, zijn hoofd.....'

Mijn bestek gebiedt mij, hier een stuk weg te laten. De gewonde verzinkt opnieuw in een ijlende halfslaap, waarin hij hallucineert en droomt, dat zijn vriend den brandenden dorst komt lesschen.

'De kreet om water ontsnapte hem. En van dat eigen verstikte geluid werd hij wakker. Een schok ging door hem heen, en met zóó felle kracht, dat een wilde pijn door al zijn leden schoot. O God, o God, wat was hij diep ellendig.....

Hij sloot zijn oogen en hijgde in droog gesnik. Was ik maar dood, dacht hij. Wat heeft het in, dat ik hier een lanezamen marteldood lig te sterven. Hij herinnerde zich vroeger te hebben gehoord, hoe Baliërs alle langs den weg liggende gewonden hadden afgemaakt. Waarom hèm dan niet? Waarom was aan hèm alleen die barmhartigheid niet bedreven?

De vijand had hem niet kunnen vinden, omdat hij in een greppel lag. En hij was hier neêrgelegd door..... Hij hield den adem in, en het was, als werd hem de herinnering vóórgezegd, en luisterde hij naar een verhaal, dat niet hemzelf betrof.

Hij was gewond en werd gedragen door twee dwangarbeiders. Een van hen werd neêrgeschoten. Toen beval de majoor den luitenant neder te leggen in den greppel terzijde van den weg, en den anderen dwangarbeider bij hem te blijven, totdat hij een tandoe zou hebben gecommandeerd om den luitenant in weg te brengen. En terwijl hij daar lag, reeds half bewusteloos van pijn en bloedverlies, voelde hij toch den angst en het ongeduld van den kettingganger, die snakte om weg te komen, en niet durfde, en met verbeten wrok bleef op zijn post.

Daar stond die man geleund tegen een pisang-boom, het gezicht, met de onrustige oogen, star en norsch; hij haatte den blanke, die maar niet sterven wou, en die hem onderwierp aan de kans op eigen dood.. Hij haaate den blanke, die maar niet sterven wou; wiens zware, onregelmatige ademhaling duidelijk was te hooren. En als even het ademen ophield, omdat de lijder een oogenblik wegzonk in bijna-bewusteloosheid, dan boog de donkere gestalte zich voorover in begeerige drift, en stiet in wreede onmeedoogendheid de woorden eruit:

- Ben je al dood?

Waarop dan telkens, zwak en tragisch, het antwoord volgde:

- Belon. Nog niet.

Ten slotte moest het antwoord zijn uitgebleven. En de inlander was dadelijk, in harde onmenschelijkheid, in een dierlijke zucht naar zelfbehoud, weggestapt en had den officier, *die nog niet dood was*,[1] aan zijn lot overgelaten.

Neen, hij was nog niet dood, *nog*[1] niet, helaas. Hoe lang zou het nog moeten duren, eer hij was verlost?

Of was dit reeds sterven.....'

Hoe vindt gij, Lezer, dit hoekje van de hel?

Plaatsruimte dwingt mij, helaas, weêr een stuk over te slaan. De ongelukkige heeft opnieuw een soort visioen, ditmaal huiveringwekkend, dat eindigt met schokkenden schrik.

'Hij richtte zich op en wentelde zich op de knieën. Hier bleef hij niet, hier was de hel, de heete, onmeedoogende hel..... en vluchten wou hij, moest hij, uit dit betooverde oord. Hij sleepte zich uit den lagen greppel, en verder voort, de wilde pijn niet achtend, totdat hij hijgend, uitgeput een oogenblik ophouden moest.

Hij leunde tegen een boom, waar hij de armen omheen had geslagen, en terwijl hij zijn hoofd deed rusten tegen den gladden stam, dacht hij opeens met verbazing: het gaat, ik kan mij bewegen, ik kan weg-komen hier.

Zijn energie ontwaakte. Zijn polsen klopten van plotselinge drift. Hij *wou*[1] niet sterven hier, in deze verdoemde streek, waar de eenzaamheid met het toch aldoor dreigend gevaar, hem weldra zijn verstand zou doen verliezen. Er was immers geen reden voor..... zijn wond was niet doodelijk, hij was niet bewusteloos, niet verlamd..... waarom zou hij dan in willooze ellendigheid zich overgeven aan aan zijn lot, dat hij door wat krachtsinspanning zou kunnen ontgaan?

Hij richtte zich op. Zijn tanden klemde hij vast op elkaar. Het gonsde en bruiste in zijn hoofd met den val van stroomend water, en zijn hart klopte, alsof het barsten zou. Met alle spieren gespannen, zich vastklampend aan het stugge, hooge, vochtige gras, om zich verder voort te trekken, kroop hij op handen en knieën voort, tastend in den donkeren nacht, zich stootend aan de boomen, door niets anders geleid dan door zijn blinde instinct.

Toen..... eensklaps sidderde hij van een verterenden schrik: door een opening in de boschjes heen, had hij den rooden gloed van een wachtvuur gezien..... en daarbij een op post zittenden Baliër.

De krijger zat op de gewone oostersche wijze, met onder zich gevouwen beenen; hij hield de armen over de borst gekruist, en op zijn knieën blonk

1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.

de kling van een klewang. Roerloos staarde hij voor zich uit, en in den rossen schijn van het vuur, leek hij een bronzen beeld.

Al Otto's bittere, moedelooze droefheid was weg-gevaagd. Alles tintelde aan hem van wilde energie. Hij maakte een beweging, alsof hij opvliegen wou, om weg te rennen, zinneloos, in woeste vlucht. Maar hij wist wel, dat hij dit niet kon, hij moest voorzichtig wezen, en immers, anders dan kruipend kon hij zich ook niet bewegen.

Hij bezon zich. Naar welke richting moest hij heen? Was er dan niets, niets, waaraan hij zich kon orienteeren..... Hij keek naar de sterren omhoog, hij hield zijn hand op om den wind te voelen, maar niets deed hem raden, waarheen hij zich wenden moest. Maar nog altijd hoorde hij in zijn hoofd den doffen, buisenden klank van water, als het gesuis in een groote schelp. en..... Een schok ging door hem heen, dat geluid was niet *in*[1)] zijn hoofd, maar erbuiten, dat was het verre zwalpen, het eindelooze, wijde golven en ruischen van de zee..... de zee!

Een oogenblik hield hij den adem in. Maar dan was hij gered! Dan *wist*[1)] hij de richting, waarin hij zich voorbewegen moest.

Een lach vertrok zijn gezicht. Een lach, als lachte hij om het noodlot, dat hem had willen vernietigen, en dat hij toch ontsnapte.

Voort kroop hij, schuivend over den grond, alleen geleid door zijn gehoor.

Langzaam, slechts langzaam vorderde hij, want zijn leden waren als verstijfd, een zware, verdoovende pijn boorde door zijn hoofd; zijn mond hing open van verstikkenden dorst. Maar het koele, verre geluid lokte en betooverde hem. Het trok hem voort en voort, en telkens als hij krachteloos neerviel, geslagen van uitputting en pijn, telkens als hij zich verbeeldde, dat hij niet verder *kon,*[1)] en zich moe en beu van alles, te sterven strekken wou, dan zweepte hem dat lokkend geluid weer op, en hij sleepte zich voort over den duister-zwarten van alle kanten als uit donkere spelonken dreigenden weg. Kuchend ging zijn adem, het zweet drupte hem van het hoofd, maar hij zwoegde voort, in rustelooze, steunende energie.

En als met kalmeerende vlagen van verschen wind, hoorde hij aldoor, aldoor het verre zeegeruisch. Het scheen te bruisen om hem heen en in boven hem, het leek ten slotte het gansche heelal te vervullen.

En alle andere geluiden, die hij hoorde, maar niet onderkennen kon, werden opgenomen in het groote, wijde ruischen, het ruischen van zijn eigen bloed, van den wind door de boomen, van de koele, lokkende zee.

Maar eensklaps schokte hij wakker door duidelijk rumoer om hem heen; hij hoorde stemmen..... de stemmen zijner kameraden, hij zag zich door de liefderijkste belangstelling omringd, hij voelde zich ondersteund en geholpen, gelaafd en verzorgd, en het was of alle angst en vertwijfeling, alle pijn en smart zich oplostte in hem, en als een kind brak hij uit in tranen, in een acces van zenuwschokkende, onweerhoudbare, hartstochtelijke tranen, in tranen van deemoed..... van deemoed en dankbaarheid.....'

1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.

Deze adem-beklemmende bladzijden zoeken tevergeefs hun wedergade in onze letteren. Het bijkomen op zichzelf, het schokgewijs terugkeeern der herinnering, de krampachtige vlucht van dezen man in stervensnood, het is alles zoo ongeloofelijk goed, dat het den lezer bij de keel grijpt en het niet geraden lijkt, deze benauwende passages te lezen vlak voor het naar bed gaan, als men tenminste op slaap gesteld is.

Hierbij vergeleken zijn griezelverhalen, als die van Poe, kinderspel, wat de werking betreft. Want hem gelooft men niet, terwijl dit zoo levensecht is, dat men de ontzetting als aan den lijve gewaar wordt.

§ 3. Kenschetsing van den cyclus.

De band, die de leden van den cyclus bindt, is slap. Wij wezen er terloops reeds op. Men kan de zestien romans ongedwongen verdeelen in drie categorieën: die, handelend over personen, voorkomend in 'Huize ter Aar'; die, handelend over kinderen van personen, voorkomend in 'Huize ter Aar'; die handelend over het geslacht, voorafgaand aan dat der personen, voorkomend in 'Huize ter Aar'. Dit onderscheid laat zich natuurlijk niet streng doorvoeren, doch wel met groote benadering. De eerste categorie omvat dan: *Huize ter Aar, Het Leege Leven, Arl, Achter de Wereld, Vrije Kracht, De illusie der Doode Menschen, Naar het Levend Model* en *Alarm,* dus tezamen acht boeken, de helft van het totale aantal. De tweede categorie omvat: *Liefde's Schijn, Gelukkige Menschen, Sint Hubertus, De Groote Voltige, Câline, Durate, In 's Heiligen Bureaucratius' Rijk,* dus zeven stuks. De derde categorie bestaat uit één werk: *Het Gevleugelde Wiel.* Elk deze boeken beeldt een zijde van het Hollandsche leven, hetzij een 'toestand' of een 'milieu'. Toestanden worden behandeld in *Huize ter Aar* suikercrisis en ruïne), *Het Leege Leven* (levensmatheid der Hollandsche bourgeoisie tegen het einde der vorige eeuw)[1)], *Achter de Wereld* (door het fatsoen uitgestooten, die zelf toch te fatsoenlijk zijn om bij het onfatsoen onderkomen te vinden), *De*

1) Wij jongeren staan hier vreemd tegenover. Wij vinden meerendeels geloof ik, het leven wel naar, doch amusant en onderhoudend als een misplaatste grap in goed gezelschap. Maar destijds moet levensmoeheid een tamelijk algemeen verschijnsel zijn geweest. Men denke bijv. aan Aletrino!

Illusie der Doode Menschen (platonische liefde van hoogstaande zielen), *Naar het Levend Model* (kinderleven), *Liefde's Schijn* (flirt in alle vormen), *Het Gevleugelde Wiel* (Hollandsche bourgeoisie tusschen 1820-1870). Milieux worden behandeld in: *Arl* (paardensport), *Vrije Kracht* (medische faculteit), *Gelukkige Menschen* (Hofkringen), *Sint Hubertus* (jacht), *De Groote Voltige* (circus), *Câline* (Parijzer demi-monde), *Durate* (Haagsche winkelstand), *In 's Heiligen Bureaucratius' Rijk* (Haagsche ambtenaren). *Alarm* neemt bij deze indeeling een bijzondere plaats in: het beeldt zoowel een milieu (de Indische militaire wereld) als een toestand (de coloniale oorlog). Wonderbaarlijk is de veelzijdigheid der visie van de schrijfster. Ik vond reeds terloops gelegenheid, bij enkele boeken iets op te merken over dezelver gevoelstoon en het is hier de plaats om te wijzen op het zeldzame van het vermogen om zich in de meest uiteenloopende levenssphaeren in te voelen. Verreweg de meeste schrijvers missen dit vermogen nagenoeg. Of zij houden zich altijd bij één milieu, òf zij zien alle milieux met denzelfden blik. Niet aldus Mevrouw Kloos. Waar zij een gelukkig huisgezin beschrijft, straalt de warme gezelligheid u tegemoet uit het boek; waar zij het circus behandelt, proeft men het klatergoud; waar de oorlog op de proppen komt, ruikt men zweet en bloed.

In overeenstemming met deze algeheele veelzijdigheid is ook de schaal der ten tooneele gevoerde characters zeer uitgebreid. Tusschen een man als Alexander Berghem en een als Jan Heeze ligt een wereld. Dito voor het onderscheid tusschen de vrouwefiguren Amélie, Charlotte en Odilia. Ja, als men A zegt, moet men B zeggen, er dient hier ook gewezen op Ro (later Câline) in haar tegenstelling tot een meisje als b.v. Miliane (uit *In 's Heiligen Bureaucratius' Rijk*) eenerzijds en haar eigen moeder anderzijds. Helaas, ik kan niet doorgaan tot Z, want dan komt er geen einde aan de uiteenzetting. Ik moet mij er toe beperken, op de meest marquante creatie wat breedvoeriger in te gaan.

Deze creatie is een dubbele: die van het broer- en zuster-paar, dat in *Huize ter Aar, Het Leege Leven* en *Alarm* een belangrijke rol speelt. Hun - men mag gerust zeggen - liefde heeft de schrijfster tot in de diepste, voor het bewustzijn toegankelijke, diepten doorvoeld en zij is er in geslaagd, den lezer heel de aandoening-wereld dezer zonderlingen, levend voor oogen te stellen.

Otto en zuster Phinie vormen, wij wezen er al eerder op, een, door sterk familie-narcisisme hecht aaneenverbonden paar. Dit broer- en zuster-complex, een der bekende varianten van het fundamenteele Oedipus-complex, is vooral in dezen positieven vorm, tamelijk zeldzaam in het leven en hoogst zelden behandeld in onze literatuur. Behoudens zeer zeldzame - dubbel zeldzame, want uitzondering op de uitzondering zijnde - gevallen is de incestueuze liefde platonisch; zulks nog geheel afgezien van uiterlijke redenen, al dadelijk op drie gronden: omdat de zusterliefde zelf verdringings-product is van de, nog primitiever, neiging tot de moeder en op deze laatste reeds het volle wicht van de verdringingsarbeid der eerste levensjaren rust; omdat al deze incestueuze neigingen infantiel zijn, dus van huis uit nagenoeg platonisch en de lijfelijke componenten der normale geslachtsdrift er eerst veel later, in de puberteits-jaren, aan zouden kunnen worden toegevoegd; omdat alsdan deze toevoeging gewoonlijk niet tot stand komt, wegens het opgesloten bestaan der incest-neigingen in het onbewuste en de sterkte der totale verdringing, die inmiddels kracht genoeg gekregen heeft om, althans in den regel, de wisselwerking tusschen de oude en de nieuwe bestanddeelen der liefde te beletten. Normaliter is de kracht dezer verdringing zelfs zoo groot, dat de zusterliefde omslaat in zusterhaat, of, in matiger, dus alledaagscher, vorm, een tegenzin ten opzichte van de zuster, welke zich uit in het vaak voorkomend gekibbel van broers en zusters, die ‘slecht met elkaêr opschieten’.[1)] Dit is dan de negatieve vorm van het zuster-complex, waarbij enkel de afweer-reactie tegen incestueuze begeerten in het bewustzijn treedt, onder het mom van antipathie. Blijft het broer-zuster-complex positief, dan is toch, gelijk aangegeven, werkelijke ‘bloedschande’ uitzondering; normaal binnen deze categorie van abnormale gevallen, is het verloop, waarbij de verdringing zonder moeite het verdrongene onder houdt, dit aldus vrijwaart tegen vermenging met zinnelijke sexualiteit en het zoodoende, voor den verderen duur van het leven, in zijn infantiele gedaante conserveert. Mannen met dit type ziel zijn, over het algemeen, tamelijk ingetogen naturen, die zich niet dan uiterst

1) Deze variant is wèl in onze letteren behandeld, bijv. nog in den roman ‘Het Grijze Kind’ van Theo Thijssen. Uitgave C.J.A. van Dishoeck, Bussum, 1927.

moeilijk hechten aan een vrouw. Zijn zij daarbij weinig hartstochtelijk, dan blijven zij koel, teruggetrokken en kuisch; zijn hun geslachtelijke driften sterk, dan worden zij koele wellustelingen, teruggetrokken voor wat betreft hun innerlijk, cynische genieters op het gebied der eigenlijk gezegde sexualiteit. Kortom, dit type man vertoont, in al zijn varianten, een verregaande overeenkomst met diegenen, in wier ziel een sterk moedercomplex de overhand heeft. Slechte minnaars, teedere bloedverwanten; lieden, die, in den regel, liefde en lust scherp onderscheiden en de eerste voor de dierbare moeder of zuster bewaren, terwijl zij den laatste voor de deernen overhebben. Voor hun gevoel is iedere andere, voor min in aanmerking komende, vrouw principiëel een deerne, vandaar hun cynisme in de liefde en, veelal ook, hun groot succès bij de vrouwen, dat vaak Don Juans van hen maakt, want niets trekt het andere geslacht zoozeer aan als raadselachtige, onvangbare geestesgesteldheid van den minnaar.

Echter heeft de zusterminnende meer kans op geluk dan de zoon-met-sterk-moedercomplex, zulks ten eerste omdat de eerste een persoon van ongeveer zijn eigen leeftijd bemint, terwijl de laatste vastgeknoopt zit aan een veel ouder idool, die hem, menschelijkerwijs gesproken, eerder door den dood ontvalt. Ten tweede evenwel ook, aangezien het moedercomplex, onderdeel van het Oedipus-complex, een element van ijverzucht, jegens den vader, bevat, hetwelk, vooral als de vader lang blijft leven, de klaarheid der liefde stoort, terwijl de eerste van dergelijke stoornis gemeenlijk geen last ondervindt, omdat de groote genegenheid-tot-de-zuster meestal door haar beantwoord wordt, weshalve haar wederkeerige liefde-tot-den-broeder medeminnaars ongevaarlijk maakt en verre houdt. Voor de psychologie der zuster geldt, in deze gevallen, ongeveer dezelfde uiteenzetting, met dien verstande, dat vader en moeder van rol verwisselen, waardoor het samenstel harer ziel a.h.w. spiegelbeeld van dat der ziel des broeders wordt, en onder voorbehoud van de, over het geheel, mindere intensiteit harer gevoelens van liefde en haat. Met deze korte, hoogst onvolledige en zeer gebrekkige uiteenzetting van het psychisme dezer bijzondere, hoog opgevoerde genegenheid tusschen broeder en zuster, moet hier volstaan worden (voor nadere bijzonderheden zij de, met dit, bij uitstek interessante, gebied nog niet vertrouwde, Lezer verwezen

naar de psycho-analytische literatuur[1]; dezelve leek mij evenwel onmisbaar om het juiste licht te doen vallen op de buitengewoon verdienstelijke wijze, waarop Mevrouw Kloos deze zielsgesteldheden in haar cyclus *Zijden en Keerzijden* en vooral in de romans *Het Leege Leven* en *Alarm* literair behandeld heeft.

Otto Berghem is weinig hartstochtelijk en behoort dus tot het kuische, niet-cynische type zuster-minnaar. Phinie, die trouwens wat ouder is en al vroeg over hem 'gemoederd' heeft, koestert een 'beschermende' genegenheid voor hem. In de vorige paragraaph nam ik het belangrijk fragment uit *Het Leege Leven* op, waarin de omgang en verstandhouding van dit paar weêrgegeven worden. Otto's sadistische neiging past volkomen bij zijn aanhankelijkheid voor-de-zuster; deze neiging spruit eveneens voort uit een oorspronkelijke instelling op de ouders, welke een sadastische tint erlangt uithoofde van bepaalde omstandigheden, die ik hier niet noemen wil, maar waarvoor ik den lezer verwijs naar de vermelde bronnen.[2]

Wanneer men het psychisch samenstel van dergelijke uitzonderingscharacters aan de hand van psycho-analyse doorziet, lijkt het scheppen daarvan in een literair werk niet zoo bijzonder moeilijk. Ten onrechte, want de wetenschappelijke psychologie werkt - gelijk alle wetenschap - in schemata, die hoogstens het geraamte leveren voor de literaire psychologie. Zoo doet de wetenschappelijke psychologie den criticus een toetssteen aan de hand ter beoordeeling van de literaire, maar tevergeefs zou een schrijver trachten deze laatste te putten uit verhandelingen. Het verhaal toch wekt bij den lezer de stemming, de aandoening, de zielekleur, a.h.w. op van de behandelde psyche - behoort althans zulks te doen -; de

1) Behalve Freud's 'Traumdeutung', de basis, o.m.: E. Jones *The Oedipus-Complex as an Explanation of Hamlet's Mystery,* American Journal of psychology, Jan. 1910; J.H. Lloyd *The so-called Oedipus-Complex in Hamlet*, Journal of American Medical Association, Mei 1911; Dr. Otto Rank *Ein Beitrag zum Narzissismus*, Jahrbuch für psychoanalytische und psycho-pathologische Forschungen, Band II, 1910. Dezelfde *Das Inzest-Motiv in Dichtung und Sage*, uitgave Franz Deuticke, Leipzig und Wien, 1912 (vermoedelijk inmiddels nieuwe druk. Voor de literaire zijde der psycho-analyse is dit, als ik het wel heb, tot heden het hoofdwerk.) Dezelfde *Die Nacktheit in Sage und Dichtung*, Imago, Band II. 1912. Dezelfde en Dr. H. Sachs *Die Bedeutung der Psychoanalyse für die Geisteswissenschaften*, Grenzfragen des Nerven- und Seelenlebens, Heft 93, uitgave v. Loevenfeld, Wiesbaden, 1913.

2) De eerste vijf regels op pag. 455 in den vierden druk van Prof. Freud's *Traumdeutung* (uitgave Franz Deuticke, Leipzig und Wien, 1914), noemen deze omstandigheden bij den naam.

verhandeling vermag dit niet. Waartegenover staat, dat de verhandeling ons de constructie der ziel doet begrijpen, terwijl het verhaal ‘slechts’ op ons gemoed werkt. Verhandeling en verhaal vullen elkander aan als sleutel en slot, zij zijn even verschillend naar hun wezen als die beiden. Zelfs de zenuwarts, die hysterie begrijpt en geneest, is onbekwaam - tenzij hij tevens scheppend kunstenaar is - om het gemoedsleven van een hysterica zóó te beschrijven, dat de lezer het aanvoelt. Daarentegen is het kinderspel voor hem een uiteenzetting op papier te stellen, die den lezer dat gemoedsleven verstandelijk begrijpen doet. Toch reiken psycho-analyse en literatuur elkander de hand: de eerste bestudeert - onder meer - de laatste en de laatste vindt - onder meer - steun bij de eerste. Al hetgeen wel geen verdere toelichting behoeft.

Maar in het onderhavige geval heeft de literatuur beslist *geen* steun gehad van de psycho-analyse. Mevrouw Kloos is met deze laatste vrijwel onbekend; ik weet het toevallig, omdat zij, eenige jaren geleden, door mijn tusschenkomst voor het eerst op een psycho-analytisch werk opmerkzaam werd gemaakt. Zelfs blijkt uit de opsomming der dramatis-personae in *Huize ter Aar* ondubbelzinnig, dat de schrijfster, voor zoover zij naar ‘verklaring’ gezocht heeft, eerder dacht aan erfelijke invloeden. Ik lees daar:

> ‘1. Phinie. Oud 12 jaar. Zeer nerveus. Wordt zwaar neer-gedrukt door den plotselingen dood van haar Vader in 1887; *daardoor*[1)] zwaarmoedig.
>
> 2. Otto. Geboren 1873, gestorven 1875.
> 3. Otto. Oud 8 jaar. Werd door zijn moeder verwacht in een tijd, dat zij groote smart leed, door de ziekte en het sterven van zijn broertje. Hij heeft *daardoor*[1)] aanleiding tot zonderlingheid en melancholie.’

Met ziet, de schrijfster schreef de eigenaardigheden van Otto en Phinie toe aan een trauma (voor wat betreft Phinie) en erfelijkheid (voor wat betreft Otto); het eerste allicht niet ten onrechte, al is het trauma natuurlijk hoogstens aanleiding; het laatste volgens een leer, die destijds in de mode was en zeker ook wel een portie waarheid bevat, doch volmaakt buiten staat is het psychisme van Otto te verklaren. Aan een verklaring van de wederzijdsche instelling Otto-en-Phinie schijnt zelfs niet te zijn gedacht. Trouwens *Huize ter Aar* dateert van 1905, *Het Leege Leven* van 1906; de

1) Cursiveering van mij.
1) Cursiveering van mij.

eerste druk van ‘Die Traumdeutung’ verscheen in 1899, de tweede in 1908, de derde in 1911 en de vierde in 1914,[1] terwijl, naar Prof. Freud's eigen verklaring, tot ongeveer 1908 toe, zelfs in de Duitsch sprekende landen, weinig notitie van zijn leer genomen werd en de, bij mijn weten, überhaupt eerste Hollandsche vertaling van een psycho-analytisch werk eerst in 1913 verscheen,[2], zoodat voor 1910 hier te lande zelfs bij de psychiaters vermoedelijk nagenoeg geen belangstelling voor de psycho-analyse bestond. Het staat dus boven twijfel, dat Mevrouw Kloos, bij de schepping der figuren Otto Berghem en diens zuster Phinie, geen gebruik heeft gemaakt van de Freudsche leer. Zonder kennis van begrippen als ‘Oedipus-Complex’, ‘Narcissisme’ en ‘incest-motief’, dus enkel en uitsluitend met hare intuïtie en psychologischen tact, heeft zij deze creatie verricht! Voorwaar een teeken van genie! En dat in *dien* tijd, toen de ‘hartstocht’ - d.w.z. wellust - alom en ook door haarzelf, in de literatuur verheerlijkt werd, terwijl de Sexual-Wissenschaft nauwelijks bestond en niemand[3] vermoedde, welke een ontzaglijke beteekenis der jeugd en den familieomstandigheden gedurende de jeugd toekomen voor de psychische constitutie voor het geheele verdere leven!

(Wordt vervolgd).

1) Sindsdien moeten er nog eenige verschenen zijn.
2) *Ueber den Traum*, Hollandsche vertaling van Dr. J. Stärke (uitgave van Doesburgh, Leiden, 1913), volgens de literatuur-opgave in *Die Traumdeutung*, vierde druk. Mij persoonlijk bleef deze vertaling onbekend.
3) Buiten den kleinen kring van Freud.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDLXIII.

Eens zwijm 'k voor eeuwig weg uit Zijn's Illusie..... Zaligheid!
Stoer-voelend, denkend, doend heb 'k streng-gezwoegd als nooit-vermoeide,
Die niet met zoeter woorden ijlheên voor de liên vlot stoeide,
Neen, streefde energisch, Geest te zijn voor eignen, iedren tijd.

Jong was 'k gemoedlijk, mooi-fijn, stil, doch, zonder Binnenspijt
Toch, zwaar soms 't zwiepend Lied luid-uit als hooge Orkanen loeide,
Want wilsvast, wijd-hartstochtlijk leef ik en door hoon 'k nog groeide:
Slechts wat mijn puurst Geweten zei me is 't Ware, wat 'k belijd.

Laat Dwazen smaên mij, wetend niet, hoe 'k eens, heel kalm bereid
Op Val, ja, Dood, mij wist een stil-doorstormden Wil, die bloeide
Toch toèn ook òp tot Pracht, die 'k, Arme, zelf niet had verbeid.

Geen Grovre peilt den Dichter, en zelfs ik, scherp Peinzer, mijd
Bitter te praten over Boozen, schoon mijn zielsdrang roeide
En roeit naar allen, proevend elk in zijn waarste Eigenheid.

CDLXIV.

Diepst in zijn Diepte dalend, ziet men 't Zelf in wijd gedein.
O, ik voelde, als kind, puur, ver, hoogdenkend: Wat 's mijn Geest? Een Wezen
Dat 'k merk in 't Lijf en dieper, blijkbaar werkend druk, want thesen
't Me omhoogstuwt, die 'k nooit ergens las noch hoorde. Maar 't lijdt Pijn,

Wen 'k eens zacht-vroolijk lach, vind 'k plots daaronder, lijk in wijn
Een droesem, iets heel aêrs, wat droef ik proef, en wen ik lezen
Hoopvol een boek ga, hoor ik vreemd een stem van binnen: Deze
Plaats is zoo mooi niet, als de Kunstnaar met zijn veelal fijn

Zien, voelen haar had willen, ja moest geven. 'k Was nooit vleeschen
Zwelger, zoolang 'k besta, neen, eer ben 'k Geest, die langs één Lijn,
Der eigne Ziel Lijn gaat, breed-logisch. En nooit schreef 'k, eer rezen

Diep plots uit Afgrond duizenden Gedachten, groot en klein.
Eén Toeverlaat hier me is die diepste Ziel, en schoon de Schijn
Steeds joelde ná me als 't Grauw, blijf 'k, volgend, voortgaan zonder vreezen.

CDLXV.

Ben 'k een Geroepne? Ik schrijf noch schreef één woord ooit, eer 'k de Gronden,
De diepste, Oneindige Eenheid, ik, arme Eindge, had bereikt.
'k Was nergens ijdle Rijmer, die met rulle schijnen prijkt,
Neen, stoer ik 't Eeuwge draag, waarmeê 'k mij zijnslang voel verbonden.

Stil-goed als kind reeds, bleef 'k streng-logisch streven, diep mij wonden
Voelend door vaal-banalen, die saai-hatend, smaalden, lijk 't
Zoo vaak den psychisch-sterken, echten Werkers gaat. Soms kijkt
Of keek me een mijmraar vriendlijk aan, lijk men ook doet met honden,

Die dan de ‘Wijzere’ verlaat weer. Och, hoog-wijd omdijkt
Bleef 'k dus een simple, zielenpeilende Eenling, hier gezonden,
Om 't Waarste, 't Al-Subtielste, door wat 'k dicht, want denk, te konden,

Schoon 't, van den aanvang, haastgen Valen Dwaling leek en lijkt
Doch sterk ik vorder, 't Eéne Laatste ziend steeds, 't Eenge. 't Blijkt
Elkeen, die puurder proeft dan doen der Vagen wrange monden.

CDLXVI.

Nu 'k voel, hoe langs zoo dieper, dat wie eenmaal stierven, heen
Weken naar 't IJle, kan 'k berusten, want de òn-affe lieden,
Die 'k waande hoog-gestemd te wezen, lieten eindlijk geen
Teeken mij na, dat diep zij waren, toen zij moesten vlieden

Tegen of mèt hun zin naar 't vreemde Oneindige. Och, dit rieden
Van allen mijn gedachten, vaak, die waar zijn. Heel 't Verleên
Was me één Ellende: menschen zijn geen hooge Zielen: bieden
En loven doen zij voor dom-levende Ikkigheid alleen.

Méér waande ik velen dan mechanische karyatiden
Zooals van kind-af leken me alle menschen om mij heen.
Ik lief hen nog, ofschoon de onwendbre Dood voor goed ging wieden

Hun Willen, want hun Wezen: van hen zèlf bleef slechts wat been
Dat later óok vergaat: dus zegt mijn donker-diep bespieden
Van àl gebeuren: Blijf u zelf, o Ziel, geheel alleen.

CDLXVII.

'k Sprak van niet éénen Sterver ooit ijl Kwaad: 'k Ben meestal Zwijger,
Gelijk, als kind reeds, 'k heette, ja, 'k liet ieder stevig gaan
Zijn eignen Weg, zoodra hij 't wou, lijk zélf vrij liep 'k, forsch baan
Kort-weg mij brekend, waar dat moest soms. En zoo klom 'k, als Stijger

Naar waar? gereedlijk voort. Onnoozlen liet 'k, en niet steeds Dreiger
Wierd 'k nijdgen Keffer naar mij bassend onder valsche Vaan:
'k Hield rustig me aan mijn besten Wil, want 'k wist: Dit Zijn is Waan.
En dies ging 'k werkend steeds, toch soms als eenzaam-starend Reiger

Aan Zoom des eindloos-wijden Vijvers van 't vreemde Aanzijn staan,
't Leven, mijn Ziel, bespiedend. 'k Schijn een vreemde allicht den Neiger
Naar ieder, maar steeds rijklijk strooi 'k mijn voedzaam Graan

Op 't Hollandsch-stugge Veld, waar 't moeilijk wast. En hechte Krijger,
Niet bovenmatig meer met andren, noch mijzelf, begaan
Vecht 'k staêg voor 't Waarste nog, ook nu 'k de Illusie heb verstaan.

CDLXVIII.

Eenzaam ging 'k psychisch-peinzend over Holland's vlakken Vloer
Sterk voort, al voelde ik mij van kindsbeen diep-inwendig drukken
Door elk's dof wanen, praten, doen. 'k Was liefst alleen, met plukken
Stil bezig van wat bloeit me in 't hart op 't muzikaal gekoer

Dat 'k hoorde als kind al, wen 'k diep-droomend liep door lanen. Stoer
Was 'k nooit, vrij stijf en broos, dus wen ik vlug als wind mij bukken,
Als knaap, wou onder zware takken door, ging 't schaarsch gelukken.
Pijnlijk kreeg 'k 't al in 't bleek gelaat. O, 't was een zware toer

Mij vreemdling in de aardsche Engte met haar helsch-doende ongelukken,
Die telkens grepen me in mijn nek, om iedren hoek, streng 't roer
Van scherp-ziend doen denkvoelend vast te houden. Nooit te krukken

Met woord of daad verlangde ik, eerlijk slaagde ik. Wen 'k me ontroer,
Wacht 'k vroom, tot puur der simple Ziel geluid mij gaat verrukken,
Want 't Waarste van mijn Zijn zwaar jubelt, los van aardsche nukken.

CDLXIX.

Gestuwd wij, Dichters, worden door 't Onweetbre. Ik leef nooit trotsch,
Doch sta steeds diep-getrouwe, stil-gedeegne, jong nog, frisch
Van ziel en leên, fijn-psychisch-steevge Stuwer op 't geglis
Der Aarde, weinig lettend op 't verzwelgende geklots

Van menschestemmen: uit de Diepte hef 'k me, een stugge Rots,
Die van niets aêrs als eigne, strenge Inwezendheid gewis,
Schijnvrienden zag verscheemren na wreed dwalen. Laas, ik gis
Met koele Rede, schoon in 't Diepste smartvol-innig, plots

Wierden zij weggeduwd naar 't doffe Leege, als kort geflits
Van schoonen Waan verduisterd. Ja, Gevangnen stroeven Lots
Zonken er velen naar 't Al-Eéne. Ik, Brooste, blijf nog, mits

'k Me, even stil-vriendlijk, houd aan wat 'k mag wezen: Helper, Gids,
Onwrikbaar-goed van Wil, in 't helsch Rumoeren, 't zij 'k hier God's
Gezondne lijk, of rustloos Hoofd alleen eens sterken Rit's.

Karel van de Woestijne herdacht door Joannes Reddingius.

‘Mijn harte, lijk het wuivend pluis der dichte vachten,
op de ure dat moede avond neigt naar bleeken nachte,
dat de aarde trage golft van schapen, en 't gedein
der kudde en van een herder-fluite zoete zijn;
- aan elke doornenhaag een wuivig pluis gebleven, en.....
- - God; ziehier mijn hart, ziehier dit moede leven,
- maar laat me voelen, dat een warme stal me wacht.’

Het sterven van den grooten dichter, die onze tale schreef, wekt een ontroering, doet staan in verbijstering; men weet, dat nu die hooge, voorname geest ons niet meer met nieuwe scheppingen zal verrijken, dat de hand geen verzen meer zal kunnen schrijven, dat de oogen niet meer mijmeren of lachen; dat nimmer meer zijn gestalte gezien zal worden in de Aula der Universiteit, in de vrije natuur of in het huis dat hem lief was; dat nimmer meer zijn vrienden zullen hooren zijn stem....

Het Leven gaf, het Leven nam en over blijft de levende erinnering aan zijn persoonlijkheid, en aan zijn onvergankelijk werk.

Velen stonden ver van hem af, maar ook velen hebben hem bemind en dat heeft menig hart-bijtend leed verzacht, maar diep heeft hij geleden. Hij had lief het leven der zinnen, den Droom, de Verbeelding. Uit de groote beschavingen der volkeren, puurde hij het edelste, het schoonste, het Eeuwige. Hij kon zijn een Half-God uit de Legende, een Ziener, een

Held; hij kon zich voelen Pers, Egyptenaar, Hebreër, Griek; men vindt in hem terug wat eigen was aan de edellieden uit den tijd der Renaissance en dan weer ziet men hem voor zich als zeventiende-eeuwer.... en als modern mensch.

Van al die tijdperken kende hij de groote vreugden, de groote smarten en zijn mensch-wezen moest alles dragen, verwerken. In zijn verzen uit zijn jeugdtijd (Vroegere gedichten; 't Vaderhuis; De Boomgaard der Vogelen en der Vruchten) vindt men zijn leed-zwaren gemoedstoestand weerspiegeld evenals in zijn latere lyrische verzen en deze laatste vooral zijn moeilijk te begrijpen, daar men schouwend moet gaan tot de diepte, tot den verren Achtergrond. Dit kan van hem gezegd worden: wanneer hij te leven kwam in een Verbeelding, was hij de groote vertolker van een mirakeltaal; uit de diepte van zijn wezen kwam zijn aandoening, zijn binnen-wereld werd woord.

Zijn episch werk is van groote beteekenis, mythologische gestalten doet hij leven, Homerisch-breed en wat hij bezingt ziet men in den geest als nabij.

Zie het wonder-mooie meisje, Leda, daar staan aan den rooddoorgloeiden muur van den steilen Taügetos, schilfer-schoon van rechte ribben avond-vuur. Deze jonkvrouw wordt begeerd door Zeus, die uit aether-hoogten dalen zal in de gedaante van een zwaan. En zij staat op de rots, bemost en dauw-nat en wankel zijn hare voeten en zij denkt aan haar voorspellenden droom:

> - - o, zal de droom, de wonder-droom
> doorslaan haar wezen als een werklijkheid?
>
> Maar plots, de waetren stuiven. Wuivend gaat
> en waaiërend de lucht zoeven aan haar,
> open en toe, en zacht en krakend. En haar schrik
> die uit gesperde en gaauw-gesloten blik
> in éens de heele wereld over-zag,
> zwijmt in het zoetste lijden. Vleugel-slag
> van hard-gewrichte wiek drukt aan haar borst.
> Een snavel breekt haar tanden uit elkaar.
> Zij is van deze zwane, zwoel en zwaar.....

De Legende verhaalt, dat uit de verbinding van Zeus-zwaan en Leda-vrouw, twee zwanen-eieren ontstonden. Uit het ééne werd geboren een mannelijke tweeling; één kind sterflijk, één kind onsterflijk: Kastoor en Poludeukes; uit het tweede Leda-ei werd geboren het kind Helena, wier naam beteekent; de vrouw der diepte. Het volk der Grieken, de Hellenen, zijn nauw verbonden met Helena. Hun groote zangers zingen van haar; in latere tijden riep Goethe haar óp in het tweede deel van zijn Faust.

In zijn boek ‘Zon in den rug’ verhaalt Karel van de Woestijne van ‘De Spartaansche Helena’ en dit epos is wonder-schoon; schoon van tale, schoon van beeld, schoon van rhythme, schoon van evenwichtig samenstel.

Hoe teeder deze woorden, als Leda peinst over haar eenzaam bestaan, vrouw van een God te zijn:

> - - Maar toen, toen voelde plots
> ze een zachte stamp van 't kindje. Zij zag op.
> Zij zuchtte en had een glimlach.....

Tusschen de jaren 1914 en 1924 werd geschreven 't geweldig epos ‘Penthesileia’. Zij was de maagdelijke Koningin der Amazonen, die op het uiterste hulp bood aan Priamos, Koning van Troja. Zij werd door Achilleus in tweegevecht gedood.

In den morgen treden zij uit de poort der stad; 't leger der Trojanen is gedund. De Grieken, een uitval verwachtend, staan reeds geschaard en achter de open wagens, 't bevel van aanval wachtend.

Zie dit beeld:

> - - ineens
> brak hun gelid in 't midden, en verscheen,
> dat vóor hen staan kwam op een draven, één
> voor één, en rood en goud op 't zwarte paard,
> en zes en dertig in getale, 't bent
> der Amazonen, als een gordel-schut.

Als een groot dichter gestorven is, denkt men onwillekeurig aan hen, die hem vóór gingen; in het Zuiden gingen heen -

o dat terug-zien - Rodenbach, Gezelle, Verriest, en thans, zoo dichtbij nog, Karel van de Woestijne. Iedere naam luidt als een klok over de lage landen - ik ken hun klank: Rodenbach, en mijn hart ontroert, hij was de leven-wekker, fier en jong; Gezelle, ik weet zijn mild, trouw woord, hij was de groote Eenvoudige, de zanger Gods; Verriest, daar is het luisteren naar een fijn-zacht geluid, hij droeg Vlaanderen's geest; zijn fluisterende stem werd gehoord waar eerbied was en liefde; van de Woestijne, 'k hoor galmen breed en zwaar, klagend, sidderend.... van de Woestijne, ja, ook hij is heengegaan en daar is wederom een groote leegte....

Van de Woestijne werd, helaas, niet door zijn volk erkend, slechts door een kleinen kring van getrouwen. Hij is één der grootsten uit het land, dat eeuwen-lang, als een wonder, machtige Kunstenaars heeft voortgebracht....

Zijn lyrische verzen openbaren den weemoed, het verterend verlangen van een menschenhart....

Eénmaal zong hij:

> - ik mocht den hoogsten top bestreven
> en ónder mij de wereld zien....

Uit één zijner laatste gedichten uit ‘De Voedster’, Februari 1928 verschenen in ‘Dietsche Warande en Belfort’, erinner ik mij dit vers:

> Maar ziet: ik draag den droom van allen op 't gelaat..

Karel van de Woestijne, wij danken U....

Klacht over Karel van de Woestijne door Hein Boeken.

Ontbind uw lokken, Moeder Vlaandren, nu
   En sleur ze in 't slijk om op den zoon te weenen,
   Die wist zoo wèl met uw stem te vereenen
Zijn lage stem tot klagend lied om u.

Want strijder, lijder ook in vredes-tijd
   Was hij. Toch wachtte 'm feller strijd te strijden,
   Toch wachtte hem nog wreeder leed te lijden,
Toen hij zag uwen heil'gen schoot ontwijd.

Maar wee! ook lente en bloesmen-prachten te eeren
   Hij kon 't - en al wat weeld' van herfstlijk ooft
   Aan graêgen mond en graêger hart belooft.
Wel dra moest zijne lente in herfst verkeeren!

Zijn zomer was 't toen 's vijands ijzren drommen
   Zijn beurt-gesprek met eensgezinden vrind,
   Wedijvrend beî wie meest zijn volk bemint,
Deden voor donderend kanon verstommen.

Nu staan wij leêg. Verlaten lijkt het land,
   Want hij stierf jong, schoon hij al vroeg moest leeren
   Hoe lichaamsleed en ziekte's boei bezeeren.
Drukke op zijn graf het Noord aan 't Zuid de hand!

Voorjaarsstemming door Nico Oosterbeek.

Geen zoeter hoop dan voorjaars vroeg beginnen,
als schemer blauwt over verlaten tuinen
met vagen weerschijn in de hoogste ruitjes -
De spreeuwen in de bloeiende iepenkruinen
kweelen zoo zacht met zoete vleigeluidjes
in teed'ren droom van een hernieuwd beminnen -
Geen zoeter hoop dan voorjaars vroeg beginnen.

De dag was stil van luisterend verlangen,
vol grijs geheim, dat hopen deed en vreezen,
waar wij in 't bosch terzijde van de paadjes
over ons hoofd een zwerm van zwerfsche meezen
rap zagen zoeken naar wat elzezaadjes,
waarbij ze schomm'lend even bleven hangen
De dag was stil van luisterend verlangen.

Soms deed de wind nog d'oude blad'ren roeren,
als schucht're zucht bij lieve herinneringen
aan al wat schoon was en te vroeg moest sterven
Maar tusschen 't mos op ranke steeltjes hingen
sneeuwwitte klokjes, die tot nieuw verwerven
zuiver het leven weder binnenvoeren -
Soms deed de wind nog doode blad'ren roeren.

Geen dieper heil dan 't leven te beseffen,
waar zich de wegen van 't verleden keeren
tot hoop en liefde, die ons lachend wenken....
wanneer de lente met haar jong begeeren
het groot geheim ontsluiert voor ons denken
en wij weer hoofd en handen durven heffen -
Geen dieper heil dan 't leven te beseffen.

De golfbreker door Nico Oosterbeek.

Aan W.K.

Midden in het woelig water heeft uw roerloosheid m'ontroerd,
Mosbedekte dam van blokken onverwrikbaar blauw bazalt!
Door het kruivend schuim der golven
eerst omspoeld en dan bedolven,
tot de storm uw flanke' omsproeit,
blijft gij stoer en ongemoeid,
onveranderlijk en zéker
van uw taak als golvenbreker -
In u vond de wil gestalt',
die moet heerschen om te keeren wat ons ten verderve voert!
Midden in het woelig water heeft uw roerloosheid m'ontroerd.

Boomen door Hélène Swarth.

I. De boomen droomen.

De boomen droomen, peinzende oude wijzen,
  Terwijl de wind aan de overrijpe stenglen
  De donkre blaadren wentlen doet en benglen
En preevlend neuriet welbekende wijzen.

  De wolken zweven, blankgevleugelde englen,
Die, langgelokt, in waaiend sneeuwwit, wijzen
Naar Hemelland, vol blauwe paradijzen,
  Waar zielen, blij, bevrijd, elkaar omstrenglen.

Hoe zoekt mijn ziel naar vrede, o Woud van weemoed!
  In 't rouwlied-ruischen van uw leege lanen,
Dat stemt mij droever dan de klacht der zee doet,
  Die 'k bang ontvlood? - O liever laat mij wanen:
- Dat Land bestaat, waar géen de ziel meer leed doet,
  O wolken! englen blank van aardetranen!

II. Gevelde kastanjelaren.

De voeten sleepte ik loom door 't ritslend goud
  Van doodgewijde neergewaaide blâren
  En smeekte 't bosch, de droefheid te bedaren,
Die me in haar mazen wreed gevangen houdt.

  Maar 'k zag geveld de rij kastanjelaren -
'k Zeeg op een stam neer, streelde 't wonde hout.
Waarom die éene laan in 't weidsche woud,
  Mijn trouw verlangen, áltoos nog doorwaren?

O lieve boomen, wie ik vrede vroeg.
  Om zóoveel troost van schoonheid, mij gegeven
  Van d' eersten knop vol zwellend lenteleven
Tot de ijle goudpraal, die uw herfst nog droeg,
  Die droomen liet en liedjes nederzweven,
O lieve boomen, dankte ik u genoeg?

III. Lenteboomen.

Die linde breidt een breed herbergzaam dak.
Kastanje en den, moskee en minaret.
Die blanke meidoorn lijkt een bruidsboeket,
Die spar, een toren, hoog in 't veldenvlak,
Die populier, een kluiznaar, in gebed,
Ten blanken hemel heffend tak bij tak.
Doch zijn mij 't liefst die eiken, jong, nog zwak,
Wier klagend ruischen vraagt of géen hen redt,
Wijl de avondwind gaat spelen voor orkaan.
Als noodsignalen zwaait hun tengre kracht
De smeekende armen, zwaar van bladervracht.
Maar wind verkalmt - zou die hun klacht verstaan?
Blaast enkel 't loof naar éene zij - Dan vlagt
Met zwarte wimpels héel de schemerlaan.

Eenige Opmerkingen door George 't Hart.
Naar aanleiding van het artikel: ‘De Nieuwe Gids’, in ‘De Litteraire Gids’ van 30 Aug. '29.

Gaarne vraag ik, Willem Kloos, even de aandacht onzer lezers voor het onderstaande artikel, dat een spontaan verweerschrift is van een ons persoonlijk geheel onbekende tegen den even onverwachten als ongemotiveerden aanval van den heer Gerben Colmjon tegen den N.G. en tegen haar, die, zonder zelve ooit op den voorgrond te treden, de trouwe en ijverige Waakster voor de belangen van dit tijdschrift is geweest en is.

De heer Colmjon beweert, dat de N.G. t o t e n m e t 1900 op een hoog peil heeft gestaan, doch dat dit sinds dat jaar, door mijn huwelijk met Jeanne Reyneke van Stuwe, niet meer het geval heeten kan.

Evenwel begint hij zijn artikel met de woorden, ‘dat De Nieuwe Gids nog steeds een der grootste Nederlandsche maandbladen is’. Wie reimt sich das zusammen?

De heer C., die, al sinds jaren terug, eenige malen zeer vriendelijk en op voet van gelijkheid door mijn vrouw en mij bij ons aan huis is ontvangen, en vele brieven met ons wisselde, heeft nóóit t h e s l i g h t e s t h i n t gegeven, dat hij, meneer Colmjon, het niet eens zou zijn met het beleid van den N.G., heeft n o o i t aan Mevrouw Kloos een ‘waarschuwing’ of zelfs maar een opmerking uitgedeeld, doch was zoo ‘gentlemanlike’ om bij zijn laatste bezoek, den 27en April 1929, met een hartelijken glimlach en een betrouwbaren handdruk van ons afscheid te nemen, terwijl hij t o è n toch reeds vervuld was van het artikel, bedoeld ‘ter vernietiging’ van eene bescheidene, al te zeer bescheidene Vrouw.

Het oordeel over een dergelijk gedrag laat ik over aan 's heeren Colmjon's literair zoowel als maatschappelijk geweten.

De reden, dat ik een woord van inleiding schrijf bij onderstaand artikel, dat in zijn beschaafde en bedaarde objektiefheid spreekt voor zichzelf, is de volgende. Toen ik den 31en Augustus l.l. de in deze afl. gepubliceerde verzen op haar schreef, had wèl mijn vrouw m a a r n i e t i k-z e l f het stuk van den heer Colmjon gelezen. Ik wist zelf n i e t s van het bestaan ervan. En nu is 't het merkwaardige, ja, wonderbare feit, en een bewijs, hoezeer de psychische sferen van mijn vrouw en mij in elkaêr zijn verweven, dat in die verzen een karakteriseerende weerlegging wordt gegeven van Colmjon's aantijgingen.

Dit feit is psychologisch van zoo diepe en vèrstrekkende beteekenis dat ik het hier wensch te vermelden. Men lette vooral, in het tweede vers, op het woord ‘streng-gestijlde’, waar Colmjon beweert, dat mijn vrouw geen ‘stijl’ bezit. Er is hier dus sprake van een telepathische wisselwerking der onderbewustzijnen van haar en mij.

WILLEM KLOOS.

* * *

Gerben Colmjon, schrijver van ‘Kalderionen’, en redacteur van het grootsch-opgezet, over de geheele moderne Europeesche literatuur inlichtend blad ‘De Litteraire Gids’, spreekt nu en dan ook zijn oordeel uit over de tegenwoordige Nederlandsche literatuur.

Nu zou men van iemand met zoo'n omvangrijke, in zóó veel thuis zijnde studie een breed-objectieven blik verwachten, ook over onze literatuur. Het lijkt er echter dikwijls niet op.

Zoo staat er in het Augustus-nummer van het blad een artikel, dat grof-onbillijk tegenover Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe, en absoluut-onjuist in zijn oordeel over den tegenwoordigen ‘Nieuwe Gids’ is.

Colmjon dan zegt, dat de tegenwoordige ‘Nieuwe Gids’ lang niet meer op dezelfde hoogte staat, waarop het tijdschrift tot 1900 stond, en dat dit voor een groot deel aan het optreden van Mevrouw Kloos te wijten is.

Hij zegt, dat ‘het gros der medewerkers nog slechts een flauwe afschaduwing te zien geeft in hun werk van wat zij eenmaal waren’.

Dit oordeel is voor iemand, die het tijdschrift de laatste jaren geregeld leest, en ook vroegere jaargangen kent, geheel onjuist, ja, het tegendeel der werkelijkheid.

De bijdragen van ouderen doen niet onder voor hun vroegere werk, zijn integendeel rijper en schooner geworden dan zij ooit waren.

Om met de redacteuren te beginnen: Van Deyssel gaf in de laatste jaargangen ‘Schetsen’, die in hun feillooze plastiek, door hun adel van verheerlijkt leven, behooren tot het allerhoogste van de geheele literatuur, - bovendien brokstukken uit zijn ‘Gedenkschriften’, en indringende beschouwingen over lectuur en vele andere dingen; - Van Looy schreef vervolgstukken op ‘Jaap’ en verschillende novellen, die even teêrbeeldend en fijn-psychologisch zijn als vroeger werk, maar meer nog van het licht van verstild-wijze schoonheid doorstraald; - Boeken geeft telkens nog verzen, vervuld van een fijn, geestelijk aroma, van een stil, bijna onmerkbaar glimlachen over 't leven, en zijn vers-techniek heeft zich vervolmaakt; - Erens geeft telkens nog weêr litteraire beschouwingen, en is zich-zelf gelijk gebleven; - en Kloos zelf gaf zijn ‘Binnengedachten’ en andere verzen, als de eindelijke uiting, na lang zwijgen, over geheel zijn diep-doorvoeld en -overdacht leven, met telkens fijn-grootsch geziene beelding, - soms als orkaan-zee geweldig-bewogen, als geen zijner vroegere verzen ooit was, - bovendien elke maand een compact stuk proza, telkens stil-fijn melodisch en wijd-rhythmisch.

Hij heeft het telkens over hetzelfde (en toch, welk een verscheidenheid!), maar nooit vervalt hij in verbleekt herhalen van het reeds vroeger gezegde. Hij heeft een zwaar-meditatieve natuur, die nooit tevreden is met het behaalde, maar zich steeds weêr werpt op de levens-mysteriën, om steeds beter in de doorgronding ervan te slagen, ja, eindelijk, indien mogelijk, het Wezen-zelf van het leven in woorden weêr te geven.

Mochten wij, jongeren, al eens wenschen, dat hij zich meer détailleerend-kritisch wou uitlaten over veel van de moderne

literatuur, hij-zelf acht dat blijkbaar niet zóó belangrijk voor zijn publiek, en - weet de Meester dat niet beter dan wij? Bovendien: de meeste jongeren zouden misschien niet eens naar hem willen luisteren; maar dan kon toch wel het litteraire oordeel over hen kalm-vast uitgesproken worden, voor altijd.

In zijn correspondentie zal hij wel veel meer aan détail-kritiek doen, tegenover jongeren, die met hun werk tot hem komen, en het ware te wenschen, dat er meer waren, die een helder inzicht hadden in de waarde van Nederland's grootsten kritikus, zij zouden, bij veel goed's in hun werk, zuiverder kunnen worden.

Wat verder het werk van de overige medewerkenden betreft: Hélène Swarth geeft geregeld haar verzen; zij lijken, bij oppervlakkige beschouwing, minder diep-gevoeld te zijn dan haar vroegere, maar voor ieder, die dieper doordringen kan, is het duidelijk, dat zij, integendeel, veel intenser-hartstochtelijk voelt nog dan vroeger, en dat zij er nog beter en nog zuiverder dan vroeger in slaagt, haar ‘gevoel’ te verwezenlijken in kalm-vast-harmonische melodie en stil-schoone plastiek.

Ook andere oudere literatoren, onder anderen: P.C. Boutens, Frans Bastiaanse, Johan de Meester, werkten, evenals vroeger, de laatste jaren aan het tijdschrift meê, en - zeker niet met werk, dat minder was dan hun vroegere, - ja, in een enkel geval, was het beter dan het voorheen door hen bereikte.

Ook verschillende van de jongeren en jongsten gaven hun bijdragen, zeker niet van hun minste werk, ja, in sommige gevallen kreeg ‘De Nieuwe Gids’ de primeur van het allerbeste; - al is het jammer, dat verschillende van de zuiverste jongeren niet meêwerken, en, in een enkel geval, zelfs geheel naar een ander tijdschrift zijn overgegaan, o.a. naar het ‘eigen’ orgaan der jongeren De vrije Bladen.

Er staat nooit iets in ‘De Nieuwe Gids’, dat litterair niet verantwoord is: ‘De Nieuwe Gids’ is, litterair, nog steeds het eenige absoluut-zuivere tijdschrift.

In geen enkel tijdschrift ook ziet men, als in dit, zooveel van leeftijd, richting en begaafdheid verschillende literatoren zoo harmonisch samenwerken.

Zoo bezien is de, misschien met wat uitgevers-bravoure ge-

voerde, reclame voor 't grootste deel waarheid: '"De Nieuwe Gids" is h e t letterkundige tijdschrift, omdat de beste letterkundigen er aan medewerken'.

Het stukje van Gerben Colmjon lijkt wel in zenuw-overspanning geschreven te zijn: hij ziet veel absoluut scheef, en overdrijft enkele kleinigheden ten sterkste.

Colmjon moet oppassen, dat hij, bij zijn blijkbaar vele lectuur, niet vergeet, alles te laten bezinken.

Gerben Colmjon vraagt, wie eigenlijk Dr. Haighton is. Men zou evengoed kunnen vragen: wie is Gerben Colmjon? Alfred A. Haighton toch publiceerde reeds verzen, een novelle en artikelen in 'De Nieuwe Gids', gaf een brochure 'Een nieuwe komeet a.d. letterk. hemel', een bundel gedichten, door Kloos besproken, en een roman: 'Successie' uit, en is redacteur van het tijdschrift 'Nederland'.

Hij schijnt persoonlijk om te gaan met Kloos en Van Deyssel. Kloos, kan men veronderstellen, zal gemerkt hebben, dat hij een juisten kijk heeft op de historie van de nieuwere literatuur, en heeft hem dus uitgenoodigd, een bijdrage te leveren voor den historischen jaargang[1)]. Dat behoeft absoluut niet van Mevrouw Kloos uitgegaan te zijn. Toen heeft Haighton blijkbaar gezegd, dat hij liefst een studie zou schrijven over Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe, en is besloten, na wat tegenstribbeling van Mevrouw Kloos, dat hij dat doen zou.

De zinnen, die Colmjon van Haighton aanhaalt, maken, vluchtig bezien, deels den indruk, zeer sterk overdreven, deels oratorisch gestyleerd te zijn: doch is dat een reden, om den geheelen geest van Dr. Haighton's zeer lange stuk, dat nog niet eens in zijn geheel is gepubliceerd, te veroordeelen?

Colmjon haalt een artikel van Dr. Edward B. Koster aan, die Haighton's meening, dat 'men een schrijver moet beoordeelen naar zijn beste, niet naar zijn slechtste werk', bestrijdt.

Nu kan men daarover van meening verschillen; ook is de

1) Precies zóó is het gebeurd. Om dezelfde reden is ook de tweede jongere Kouw Bian Tie uitgenoodigd. Uit het stuk van Dr. Haighton blijkt nog, hoe Jeanne Kloos er zich zóó sterk tegen verzette, dat er over haar zou worden geschreven, dat Dr. Haighton begon te vreezen, dat er niets van zou komen.
W.K.

zaak niet zoo simplistisch, als het door Dr. Koster voorgesteld wordt. Couperus is een even groot schrijver, al schreef hij het leelijke ‘Majesteit’.

Dr. Koster schrijft: ‘Blanco White is beroemd om één gedicht, Sonnet to Night, evenzoo Felix Arvers (Un Secret), maar zou men nu willen beweren dat zij grootere dichters zijn dan Shelley, Keats, Hugo of Verlaine?’ Hierop kan geantwoord worden: ja, zonder twijfel: als dat ééne gedicht van Blanco White of van Felix Arvers schooner is dan al het schoone van Shelley en Keats, Hugo en Verlaine, dan is hij grooter dichter.

Wat eindelijk Colmjon's houding tegenover Mevrouw Kloos betreft: die is grof-onbillijk en heel weinig begrijpend. Wie wat van het werk van Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe kent, weet, dat zij warm-spontaan gevend is. Nu en dan, wanneer zij geheel uit-zich-zelf handelt, wordt zij, voor het goede warm loopend, wat al te spontaan, niet beteugeld door andere geestes-factoren. Zoo was dat ook het geval met haar artikel in het Mei-nummer van ‘De Nieuwe Gids’, waarin zij misschien wat al te veel publiceerde.

Een redacteur, Dr. H.J. Boeken (z o n d e r ruggespraak met de andere redacteuren) heeft gemeend daarover zijn spijt te moeten uitdrukken (in het Handelsblad) en nu is het zonderlinge, dat, het spontaan reageeren, wat Colmjon in Jeanne Kloos zóó fel afkeurt, dat hij haar alle tact, fijngevoeligheid, houding, stijl ontzegt, en voorwendt dat haar gedrag D.N.G. schade doet, hij eenzelfde soort spontaan reageeren in Dr. Boeken niet alleen hoogelijk roemt, maar zelfs beweert, dat het van meer ‘standing’ zou hebben getuigd indien het in D.N.G. zelve was geschied!!

‘Niet alleen geeft zij in al haar romans, en vooral in al haar boekbesprekingen, blijk dat de g e e s t van Tachtig haar niets heeft gezegd, dat zij het volkomen buiten dien kon stellen - doch heel haar handelen in verband met de Nieuwe Gids wijst duidelijk uit dat haar eenige toeleg is: stemmen te doen klinken, waarvan ze weet dat “haar Willem” die graag hoort, die “haar man” kunnen bemoedigen, waardoor “haar echtgenoot” in een goed humeur komt, wat haar eega-hart goeddoet. Om dit te

bereiken worden interviews geënscèneerd, huldigingen uitgelokt, portretten verspreid, artikelen besteld, het al met een voorbeeldelooze onvermoeidheid (zij het met afwezigheid van gevoel voor “stijl”, van fijngevoeligheid ook, van tact, maar met even groote naïefheid - kon men het maar naïeveteit noemen; helaas) waardoor het aspect van de Nieuwe Gids te grabbel wordt gegooid. En.... de naam van haar echtgenoot voortdurend erger geschaad.’

Het eerste gedeelte is natuurlijk absoluut onjuist: aan geen modern literator is de invloed van ‘tachtig’ voorbijgegaan, hóe dan aan Jeanne Reyneke van Stuwe? al heeft zij allicht niet den scherp-kritischen en diepen blik van Kloos en Van Deyssel; - en in het laatste gedeelte lijkt de heer Colmjon wel aan het ijlen geslagen te zijn. Mevrouw Kloos zou uit brieven, die aan Willem Kloos zelf gericht zijn, aanhalen, om hem te ‘bemoedigen’, hem ‘in een goed humeur’ te brengen!! Voor dat ‘uitlokken van huldigingen’ voert de heer Colmjon niet het minste bewijs aan; ik heb altijd gehoord, dat Kloos' vrienden dat deden[1)]. Wat verder die ‘interviews’ betreft, die door haar ‘geënscèneerd’ zouden zijn, Mr. R.H.J. Bakker zal uit eigen beweging naar Kloos[1)] toegekomen zijn. Zij heeft hem ook één-en-ander verteld en aangehaald uit correspondentie, om daarmeê aan te toonen, dat het latere werk van Willem Kloos, dat dikwijls nog al bekritiseerd wordt, weêrklank vindt bij jongeren, en dankbaarheid. Van verdere interviews rept Colmjon niet. Van het ‘bestellen van artikelen’ noemt Colmjon alleen het geval-Haighton, waarover hiervóór al iets. Wat verder het ‘verspreiden van portretten’ en het ‘reageeren met brieven en ingezonden stukken op allerlei zinsneden’ betreft, wat is natuurlijker, dan dat Mevrouw Kloos portretten van haar man zendt aan wie haar daarom verzoekt, en dat zij ingaat tegen allerlei onjuiste voorstellingen, die over Willem Kloos de ronde doen?

Dit alles kan zelfs bij menschen met ook maar het geringste inzicht en met ook

1) Natuurlijk volkomen juist. W.K.

1) Natuurlijk volkomen juist. W.K.

maar de zwakste invoeling niet de minste schade doen aan de reputatie van Willem Kloos en van ‘De Nieuwe Gids’.

Gerben Colmjon schijnt (theoretisch, niet practisch) van dezelfde opvatting uit te gaan, als waaraan Van Deyssel eens uiting gaf (lyrisch: hij vulde zelf in een ander gedeelte van zijn stuk zijn opvatting aan): ‘Als gij niet groot zijt, kunt gij gerust thuisblijven’, welke opvatting Kloos bestreed.

Om daar nog eens op terug te komen: het artikel van Gerben Colmjon zelf is een bewijs, dat er eindelijk eens juister begrip behoort te komen over het latere werk der ‘tachtigers’.

Na de groote periode van de opkomst der beste ‘tachtigers’ en andere, op hen volgende, litteratoren, die voor-zoo-ver zij geen kritici-van-aanleg waren, meest zwegen over het werk van anderen, en, voor-zoo-ver zij wel kritici waren, ruim van waardeeringsmogelijkheid, en, als geheel beschouwd, veel-verscheiden en meestal zuiver schiepen, kwam al tamelijk spoedig een inzinking. Verschillenden, die op hen volgden, waren kritisch en scheppend, veel onzuiverder; in de kritische geschriften kwam een intellectueele vermoeidheid tot uiting: zij waren, bijna allen, veel oppervlakkiger en veel minder ruim van waardeeringsmogelijkheid; dat duurt nog tot heden voort. En zoo kon de, wel wat belachelijke, legende ontstaan, dat een heel geslacht van literatoren, die in hun jeugd groot werk hadden geleverd, ouder wordend, geheel, bijna geheel, of voor een groot gedeelte (de legende heeft hier verschillende van elkaêr afwijkende lezingen), geestelijk waren verdord, in kritiek, en in dicht- en proza-kunst.

Een gebeurtenis, zonder eenige gelijke in de literatuurgeschiedenis, naar ik ervan afweet.

Ik wil echter hopen, dat er onder de opkomende jongsten ook anderen zijn, die een kalm-objectiever, breeder kijk op de literatuur hebben, en die zich aan zullen sluiten bij den steeds nog krachtig-jongen ‘Nieuwen Gids’, om zoo, in breed gelid,

wanneer de groote beginners na, hopen wij, nog langen tijd zullen vallen, hun taak over te nemen tot blijvenden bloei van onze Nederlandsche litteratuur.

Ten slotte: nu zal Gerben Colmjon mij vragen. wie ben jij, ventje? Ik antwoord hierop: ik was niets nog, maar het recht van mijn meening zal uit deze opmerkingen-zelf, en nergens anders uit, voor ieder inzichtige blijken.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Men zegt wel eens, dat elk volk den Jood heeft, dien het verdient, maar de verklaring er van is, dat het Joodsche karakter zich wijzigt naar den aard van het volk, in welks midden het leeft. Sinds drie eeuwen en langer kan het Nederlandsche volk met trots terugzien op de verhouding, waarin Christen en Jood in dit gezegende land tot elkaar leven, dermate dat de laatste, zeer tot geestelijke en materieele bate van beide, volkomen Nederlander is geworden, die zich in voorkomen, manieren en opvattingen enkel van zijn medelandgenooten onderscheidt door zijn duidelijke allogene herkomst. Maar zelfs temidden van deze verdraagzame gemeenschap heeft de Jood, na drie eeuwen, niet de aanmatiging opgegeven tot Gods uitverkoren volk te behooren en intellectueeler van aanleg te wezen dan de hem omringende Christenen van Noordelijke afkomst. In ieder geval heeft de Nederlandsche Jood dit land, eens door zijn voorvaderen geroemd als een Nieuw-Jeruzalem, leeren beschouwen als zijn echte vaderland en enkel op zijn Paaschfeest het verlangen uitgesproken om ‘het volgend jaar’ in Jeruzalem te zijn: vrome wensch overeenkomstig veler hoop om eens in den hemel te komen.

De toevloed van Joden uit Polen en Rusland door en na den oorlog heeft aan het Joodsche leven in ons vaderland geen goed gedaan. De Nederlandsche Jood had in groote meerderheid geleerd de toepassing van zijn eerbiedwekkend geloof te schikken naar het maatschappelijk leven zijner Christelijke omgeving, doch werd daarom door die Oostersche Joden, die men onmiddellijk aan hun haast archaïsch uiterlijk herkent: de mannen met zwarte en roode baarden, zooals niemand er tegenwoordig nog draagt, met ascetische

en sombere gelaatsuitdrukking, als een afvallige, een ketter beschouwd. De invloed van den ‘Oosterschen’ Jood op het Nederlandsche Jodendom is groot genoeg geweest om dit een geheel anderen geest in te blazen, tegelijkertijd fanatieker en strenger, zoodat ook vele Nederlandsche Joden hun geboorteland gingen beschouwen als een oord van ballingschap, en hun Christelijke medeburgers als minderwaardigen, van wie men zich moest verre houden. Zoodat zelfs onze Joodsche medeburgers, wier geloof bij de opvoeding hunner kinderen door het Calvinistische en liberale deel van ons volk steeds tot het uiterste was geëerbiedigd, den wensch te kennen gaven hun kroost voortaan op te voeden op afzonderlijke scholen, zoodat hun reeds dadelijk kon geleerd worden, dat zij niet behoorden tot de gemeenschap uit wier midden tot dusver de kinderen der ‘goyim’ met hen waren opgevoed.

Wanneer zulk een uiting van Joodsche geestdrijverij en hooghartige afzondering is waar te nemen in ons land, is het niet verwonderlijk, dat gelijksoortige Joden, aangemoedigd door de beweging van het Zionisme, voornamelijk uit Oost-Europa Palestina in grooten getale binnengekomen, zich onder de oorspronkelijke bewoners des lands, de Arabieren, gehaat hebben gemaakt. Jeruzalem is ook voor Christenen en Islamieten een vuurhaard van geloofsfanatisme met dit verschil, dat de laatsten door de eeuwen heen jegens andersgeloovigen grooter verdraagzaamheid hebben betoond, dan Jood of Christen jegens Islamiet. Men weet dat sinds overoude tijden de Jeruzalemsche Joden den zoogenaamden ‘Klaagmuur’ als een overschot van den Salomonischen tempel beschouwen, en er hun bijzonderste heiligdom van maken. Het is een muurfragment van cyclopische steenen aan een zijde van den vroegeren tempelberg, waarop thans, ter plaatse waar eens het Joodsche heiligdom stond, waaruit Jezus de schacheraars heette te hebben weg geranseld, zich de prachtige Omarmoskee verheft, welke na die van Mekka het voornaamste heiligdom is der Islamieten. Zooals de vele Christelijke sekten onderling in de ‘Grafkerk’ te Jeruzalem en in de ‘Geboortekerk’ te Bethlehem elkaar steeds trachten te ‘pesten’, er op uit om door bijna onmerkbare wederrechtelijkheden eigen sfeer telkens een schreefje te vergrooten, doen dit ook de Joden der Zionistische beweging jegens de Islamieten van het land, in het bijzonder aan dien ‘Klaagmuur’,

een der fundamenten, waarop de Omarmoskee rust. Voeg daarbij, dat de Arabische, d.i. Islamietische bevolking des lands, sinds de jammerlijke en onmogelijk te verwerkelijken uitspraak van *lord* Balfour, dat Palestina zoo Joodsch moet worden als Engeland Engelsch is, ernstig zijn verontrust bij het vooruitzicht, denken zij, dat zij heloten zullen worden in het land hunner vaderen, waarin zij onvermengder autochthonen zijn dan weleêr de 'Beni Israel', die het in oude tijden veroverden, doch er sinds negentien eeuwen geheel vreemd aan zijn, dan verklaart zich door een en ander het feit, dat de verhouding tusschen Arabier en Jood in Palestina, is als die van twee vijandige broeders, die elkaar reeds sinds Mohammeds tijd niet hebben kunnen zetten, schoon de Islamiet den Christen steeds een voorbeeld schonk van verdraagzaamheid jegens den Jood.

Palestina behoort tot het Mandaatgebied van Engeland, en Engeland behoort tot het Mandaatgebied der voorname Joodsche bankiers der *City,* zooals trouwens ook de Vereenigde Staten tot die van *Wallstreet.* Het is verklaarbaar, zelfs loffelijk, dat deze machtige Beursvorsten, terwijl zij er voor zich-zelf niet aan denken het Zionisme op eigen leven toe te passen, hun in Oost-Europa vervolgde geloofsgenooten aan een nieuw vaderland trachtte te helpen, dat ten tweeden male het 'Beloofde Land' der Joden wordt. Maar groote woorden zijn lucht en groote daden goud, en met uit te spreken, dat Palestina zoo Joodsch moet worden als Engeland Engelsch is, kan men wel een onnadenkende Joodsche menigte aan een wachtwoord helpen, doch men maakt er geen werkelijkheid van. Op een bevolking van 850.000 zielen in het z.g. Heilige Land, waarin de Joodsche, Muzelmansche of Christelijke bevolking zich steeds heeft gekenmerkt door de onheiligste geloofshartstochten, leven er thans 650.000 Islamieten en de tegenwoordige Joodsche bevolking becijfert thans, ruim geteld 170.000. In 1917 heeft de Britsche politiek het wenschelijk gevonden om het rijke West-Europeesche en Noord-Amerikaansche Jodendom voor de Geallieerden te winnen door het in uitzicht te stellen, dat Palestina opnieuw een vaderland kon worden voor alle Joden, die er zich naast de inheemsche Islamietische bevolking wilden vestigen, mits dan het land-zelf kon komen onder oppergezag van Groot-Britannië.

Men mag vaststellen, dat zooal niet de Zionistische bewegingzelve dan toch het Britsche Mandaat over Palestina in het zoogenaamde Heilige Land mislukt is, en de bloedige botsingen, welke er nu overal hebben plaats gevonden, en waarbij tal van Arabieren, Joden en zelfs Christenen gedood en gewond zijn, hebben op deze jammerlijke mislukking der opportunistische Britsche oorlogspolitiek een fel licht geworpen. 't Liefst zou Engeland op dit oogenblik van zijn mandaat over Palestina met goed fatsoen af zijn, en het ter beschikking van den Volkenbond stellen. Zeker zou dan Italië er het naast aan toe zijn om deze plaats in te nemen. Beide: Italië zoowel als de Roomsche Kerk kunnen op een duizendjarig beschavingswerk in dit land wijzen: Italiaansche kooplieden vestigden zich er 't eerst, en de Kerk vestigde heel Syrië door haar kloosters. Overal in het land vindt men Italiaansche historische herinneringen, de Italiaansche taal wordt in alle havensteden gesproken, nog talrijker dan Joodsche vindt men er Italiaansche intellectueelen, die er een of ander beroep uitoefenen. Maar terwijl Engeland wel gaarne Palestina zou opgeven en Italië geheel Syrië beschouwt als een toekomstig wingewest, waarin het niet zal dulden, dat bij verandering van oppergezag een ander Engelands of Frankrijks plaats inneemt, zijn daar de heerschers der Vereenigde Staten overtuigd dat zij Gods uitverkoren volk zijn, om met het ‘uitverkoren volk’, dat ieder zoo goed kent en alle andere Gods ‘uitverkorenen’ de wet te stellen.

Italië heeft dan toch steeds een goede kans, ook omdat aan zijn zijde de Roomsche Kerk staat, die sinds de ineenstorting van het Orthodoksche Rusland zeer terecht, nu heviger dan ooit vroeger, er tegen protesteert, dat èn in de ‘Heilige Grafkerk’ te Jeruzalem èn in de ‘H. Geboortekerk’ te Bethlehem de Grieksch-Orthodoksche priesters en monniken nog het hoogste woord voeren, als in den goeden tijd toen ‘Vadertje Czaar’ nog hun geestelijk hoofd en er nog geen Bolsjewistisch vuiltje aan de lucht was.

Onnoodig terug te komen op het haast apotheosische slot van de ‘Haagsche Conferentie, 1929’, welke in de laatste uren in zulk een bewonderenswaardige harmonie eindigde, dat men haast aan een vooraf tusschen de ‘geallieerde’ staatslieden overlegde en goed geslaagde comedie moest denken, waarbij ieder op zich genomen had om ‘niet toe te geven’, doch allen waren overeengekomen om

den speler van de eerste rol, den Britschen Schatkistminister, het succes te gunnen, dat aan Engeland, waarlijk in de bedeeling van de Duitsche buit slecht bedacht, toekwam. Immers nooit was de uitspraak ‘eind goed, alles goed’ beter tepas gebracht. Snowden kreeg grootendeels zijn zin en werd bij zijn terugkeer door zijn volk toegejuicht; Stresemann kreeg zijn zin wat de gedeeltelijke ontruiming van het Rijnland aangaat, doch kreeg de gebruikelijke scheldwoorden, waarop een deel van zijn volk hem bij voorkeur onthaalt; Briand werd in Frankrijk toegejuicht en de Italiaansche afgevaardigde ontving den lof van den groeten Man, en zoo konden alle afgevaardigden zich den schijn geven, dat zij ieder voor zich als overwinnaar t'huis kwamen. Een prachtig slot. Ook het Nederlandsche volk heeft reden om tevreden te zijn, want algemeen was de lof over de organisatie van deze aan onze regeering, ongevraagd ongeweigerd, opgedrongen Conferentie.

Maar nu de organisatie; de plaats wáár, van die ‘Internationale Bank’, welke in het aldus in Den Haag bekrachtigde ‘Plan Young’ wordt voorop gesteld; de vraag of zij onder eenig toezicht moet komen van den Volkenbond? De dadelijk na de Haagsche te Genève gehouden nieuwe Conferentie van dien Bond is het over een en ander niet eens geworden, behalve ten opzichte van het feit, dat zij geheel los van den Bond moet zijn. Het staat te bezien, of alle gedelegeerden het ooit eens zullen zijn ten opzichte van deze zaak. Deze Geneefsche Conferentie is reeds weer achter den rug en Briand heeft er waarlijk gelegenheid bij gevonden om met den geestdrift, welke hem eigen is, te spreken over zijn ideaal van een Europeesche federatie - ook al zoo'n goedkoop wachtwoord - waarbij hij, vrijgezel, een aandoenlijk beroep deed op de vrouwen der wereld om toch haar kinderen op te voeden in den geest van den vrede.

Eilacie! Terwijl de Volkenbond schreefje na schreefje den weg naar dien Vrede vervolgt, en straks, op het voorbeeld van Engeland en Noord-Amerika, de groote mogendheden te zamen zullen overleggen, wat zij ter beperking harer bewapening, in het bijzonder ter zee, kunnen doen, omdat de onderlinge wedstrijd naar steeds machtiger vloten een toekomstigen oorlog onvermijdelijk maakt, blijkt het, dat er in de schaduwen van dit licht der verantwoordelijke regeeringen duistere machten werken, wier belang het is om

de volken te drijven tot een steeds machtiger bewapening ter zee en te land. En wie zijn dit anders dan zij, die de wapenen fabriceeren, waarmee mogelijk eerlang een nieuwen oorlog zal worden uitgevochten, waarbij de pas zoogenaamd ‘geliquideerde’ onnoozel kinderspel zal blijken te zijn geweest. Straks zal de Britsche Eerste minister bij den staatspresident van Noord-Amerika op bezoek gaan om met hem en de staatslieden daar te overleggen, wat al vast Groot-Britannië en Noord-Amerika kunnen doen om aan de machtigste volken een voorbeeld te geven van de mogelijkheid van vlootbeperking, en intusschen blijkt het, dat de groote scheepsbouwmaatschappijen in het land alles in het werk stellen om een *‘big navy’* te verkrijgen ten bate van hun aandeelhouders. En het spreekt van zelf, dat de groote mannen der vloot, de hoofd-officieren, en een groot deel der mindere officieren tevens, daar ook vóór zijn. Dit is in alle landen precies hetzelfde. Want hoe, als men bijvoorbeeld een algemeene beweging voorstaat, dat eens de menschen, ter bevordering der algemeene gezondheid, blootsvoets zullen gaan, zal men op sympathie daarvoor kunnen rekenen, haar zelfs maar mogen verwachten, van de schoenmakers? En als men voor de menschheid heil ziet in het blootshoofds loopen, moet men niet aan de hoedenmakers vragen, of zij dergelijke propaganda willen steunen. Het schandelijkste voor de Vereenigde Staten is, dat hun afgevaardigde op de Geneefsche vlootconferentie van twee jaar geleden, William Shearer, de betaalde dienstknecht der Amerikaansche scheepsbouwers, de man was, die er namens zijn regeering het hoogste woord voerde, en daardoor de oorzaak werd, dat zij mislukte. Hoe kan men gelooven, dat de regeeringspersonen der groote mogendheden en de woordvoerders dier volken, die zoo zalvend over den vrede spreken, het eerlijk meenen, indien zij niet een wereldbeweging voorstaan met het doel om de fabricatie van welk oorlogsmateriaal ook te onttrekken aan de particuliere nijverheid, en haar gevaarlijk particulier initiatief, om van alles een staatsbedrijf te maken?

Men zegt, dat onze éminente staatsman, Nederland's gezant te Parijs, Jhr. Loudon, te Genève ergernis gewekt heeft door zijn lofspraak op den arbeid van de voorbereidende ‘ontwapeningsconferentie’, waardoor hij, naar het inzien van den Britschen vredesapostel *lord* Robert Cecil, der naar vrede hunkerende mensch-

heid ‘steenen voor brood’ heeft gegeven. Laat ons evenwel dit vast stellen: er is een deel van de menschheid, en nog steeds het invloedrijkste deel, juist omdat het achter de schermen der ‘groote’ politiek werkt, dat volstrekt nièt naar vrede ‘hunkert’. En indien dit deel dan niet onmiddellijk naar den oorlog hunkert, dan is dit enkel, omdat het weet, dat ook oorlogsvruchten tijd moeten hebben om te rijpen. Ieder voor zich is daarbij, moet men veronderstellen, overtuigd van de overwinning van zijn volk. Daarom zal het overgroote deel der menschheid, dat den oorlog door leven en welzijn moet betalen, en waarachtig naar vrede ‘hunkert’, zich nog lang steenen voor brood zien toegediend.

In een volgende zitting verklaarde Jhr. Loudon, dat hij slechts in zijn functie van voorzitter dier voorbereidende ‘ontwapeningscommissie’ had gesproken, en niet als Nederlandsche gedelegeerde. Groot verschil, inderdaad. Een voorzitter van zulk een Commissie heeft op de voorbereiding ter ontwapening noodzakelijk een anderen en, officieel natuurlijk, om niemand teleur te stellen, een blijder kijk dan de afgevaardigde van een volk, dat bij een volgenden oorlog niets kan winnen en alles kan verliezen.

Maar als het niet oneerbiedig is jegens Jhr. Loudon, zou men willen zeggen, dat in die tweeledige verklaring van onzen voortreffelijken staatsman, de bewapeningsduivel het puntje van zijn staart liet zien.

Bibliographie.

Momenten, door C.L. van Till-den Beer Poortugael. - Uitgave van L.J.C. Boucher, Den Haag, 1928.

Uit de bron van Eeuwigheid, de onvermoeid stroomende, rijst het Lied, het leeft in het hart, dat schoon heiligdom, het ademt in onzen geest en als wij liefdevol denken, zingt het door ons heen en wordt woord....

En woorden hebben beeldkracht en in het beeld leeft de gedachte, en waar gedachten werken, werken machten. Zoo kan het woord, het beeldend scheppend woord, zingend bouwen aan menschengeluk. Visionair-beelden en melodisch zingen, in wondere wiegeling van harmonie, soms grootmachtig als de golving der zee, met klank van metaal, dan weer teeder fluisterend als een briesje door het koren, of rust gevend als het windgeluid in een dennenbosch, en dan weer wild-bewegend als een storm, de groote dichters deden het, en ieder lied of zang, strofisch van bouw of vrij, oogenbliks-lyriek, epos of treurspel, heeft zijn eigen geluidsmacht, zijn eigen gestalte, vindbaar voor wie luistert en ziet.

Het oude Griekenland moge ineengestort zijn; er bleven slechts wat resten van heiligdommen en verwoeste steden, de geweldige scheppingen van Homerus, Aischulos, Sophocles en Euripides getuigen grootmachtig van den geest die sprak in die tijden en wie de moeite neemt in volle overgave zich open te stellen voor wat daar uit wereldverten tot hem komt, hoort den prachtigen rhythmus, een vloed van verrukking, ziet de heerlijke beelden en komt meer en meer tot het besef, dat een wereld-wonder voor hem open ging; want hij doorleefde de geweldige visioenen der groote zangers, die bezielend inwerkten op hun volk.

Ik spreek hier over de Grieken, omdat in het Grieksche tijdperk de mensch stond in het teeken van Schoonheid en de macht

der Mysterieën, die van Eleusis vooral, werd gekend als een macht ten leven. Het onbekende kon worden gekend; men schouwde na voorbereiding, in den geest de zichtbare en de onzichtbare wereld en begreep de beproevingen welke men moest doormaken, daar iedere oorzaak had zijn gevolg. Al woog de noodlotsgedachte zwaar, daar was een glans van hoop, dat ééns Vrijheid der menschen deel zou zijn, in verre, verre tijden.

Gaan wij tot Homerus terug, dan beleeft men in diens geweldige epiek de schoone openbaring van beeldend zingen, in een tijd, dat het bewust leven in de wereld der Goden en het verkeer met die hooge Krachten voor den mensch was verloren gegaan, bij het dieper zinken in de stof. En Homerus zong en zijn Lied van Goden en Menschen was de in beeld gebrachte herinnering aan wat eens was. De menschen zagen niet meer, uit eigen aanschouwing; hun bewustzijn was veranderd, maar de goddelijke zanger deed hen doorleven de geweldige gebeurtenissen, welke hadden plaatsgevonden. Zoo was men niet verlaten, men had als troost het hooge, schoone, breede lied. Dat is het groote geheim van Homerus' invloed door de eeuwen heen!

En dan de groote tragedie-dichters, die ten tooneele brachten de handelingen van Goden en Menschen, hoe schoon is hun zingen, hoe schoon hun uitbeelden. Hoe nader de Dichter tot de Mysterieën stond, hoe raadselvoller voor ons zijn werk; daarom is Aischulos moeilijker te peilen dan Sophocles en Euripides. Bij Aischulos vindt men het oude-beeldbewustzijn, zooals de bij, die den schuldige vervolgt en bedreigt met angelsteek, als symbool van een kracht, die van buiten-af op het individu inwerkt. Bij Sophocles werkt een kracht van binnen-uit, het geweten. Daar heeft een belangrijke bewustzijns-verandering plaats gevonden en toch waren, die twee Dichters tijdgenooten. Voor wat verloren ging kwam iets anders in de plaats. En Euripides, de derde dier groote dichters, is, zooals Kloos reeds vroeger zeer terecht opmerkte, in zekeren zin modern te noemen.

Ik sprak hier over de Grieken, ook, omdat vele onzer beste moderne Dichters, 't zij nog in leven, of reeds door de hand des Doods aangeraakt, zich gelaafd hebben aan die eeuwige bronnen.

Tusschen de Grieken en ons liggen eeuwen en eeuwen en veel is er veranderd en toch kan de mensch van nu genieten van de episoden uit Homerus, breed en vol leven, prachtig van beeld.

De schoone daad van Antigone, die zichzelve vergetend, luistert naar de stem in zich, ontroert nog altijd. Zij brengt haar leven ten offer om de ziel van haar schuldigen broeder te ontrukken aan de Goden der Onderwereld. Aangrijpend is haar doodenklacht, als zij sterven moet na haar wijdingsdaad. Zij is ons nabij door de suggestieve kracht van den koninklijken Dichter.....

In de dichtkunst aller tijden leeft wat omging in den geest van den mensch, wat gloeide in zijn hart. En die groote zangers beeldden zingend en zongen beeldend wat zij zagen in visioen. Dante, Shakespeare, Goethe, Shelley waren geestelijke schouwers, die kenden den mensch, vandaar die gestalten, als in droomlicht, maar zichtbaar en reëel.

In het algemeen leert men een tijdperk kennen door de openbaringen der Kunst; men krijgt een beeld van het Verleden, men leeft de Toekomst tegemoet. De Kunst heeft een geweldige taak te vervullen, want de menschheid kan niet tevreden zijn met den materialistischen stroom, die door haar heen gaat. Zij zal ontwaken door het verlangen naar evenwichtige ontplooiing van 's menschen edelste vermogens. De mensch, bewoner van twee werelden, na beproevingen meester over zichzelf, zal strevend overwinnen machten van duisternis. Door innerlijke verdieping, door wijsheids-liefde, door de macht van geestelijk schouwen, door wereld-weten zal de Dichter, zijn roeping getrouw, in epos, spel of lied, uitzeggen wat hij geven moet, gehoorzamend aan een innerlijken drang.

Onuitputtelijk zijn de mogelijkheden van openbaring, want het Wonder-van-Wording, die eeuwige metamorphose, duurt voort.....

Wie zich heeft verdiept in den geest van de grootste Dichters legt natuurlijk ook een zeer hoogen maatstaf aan. Toch kan hij ontvankelijk blijven voor al het nieuwe dat echt is.

En nu ik heb geluisterd naar het lied van C.L. van Till-den Beer Poortugael, en tot mijn groote vreugd werd ik onmiddel-

lijk gewaar, dat we hier te doen hebben met een lyrisch talent, dat zich heeft baan gebroken met eigen kracht. Men komt al spoedig onder den indruk van haar zielsmuziek, want die zangen, die visioenen, zijn innerlijke ervaringen. Op haar beste oogenblikken werd wat er in haar leefde tot lied. Immer is het een innerlijke kracht die haar doet zingen. In het oogenblik beleeft zij het Eeuwige en daardoor krijgt haar lied gestalte. Dikwijls verbeelden haar woorden een toestand van de ziel ten opzichte van het Eeuwige.

Maar ook de werkelijkheid ziet zij, de bewegingen, de kleuren en gebaren. Hoor dit rhythme, breed en vol zwier, als zij beschrijft den Arabischen Tapijten-verkooper dien zij zag in Lugano:

> Daar gaat de kerel met Oostersche kleeden,
> Gebruind zijn gelaat en flikk'rend zijn oog;
> De tred van een monnik met sobre gebaren;
> Een blik naar de wereld, een blik omhoog.
>
> Hij draagt het tapijt met de rood-bruine kleuren,
> Met franje-omranding, zwaar slepend op grond,
> Die kerel zoo fier en tevens zoo nederig
> Hij deint met zijn lading zoo zwevende rond.
>
> De fez kleurt als wijn op zijn pikzwarte haren
> En kracht spreekt uit hem bij het minste gebaar,
> En 'k droom van woestijnen, oazen en palmen
> En 'k zie hem reeds staan in de schaduwen waar
>
> Het zaadlen geschiedt der Arabische paarden
> Met chabrakken, doorstikt, omrand met oud goud,
> En 'k zie hem reeds rennen door avondwoestijnen
> Als een vorst op zijn peerd dat geen weerga meer houdt!

Soms zijn haar liederen als fijne schakeering van pastel, gelijk die herinnering aan Lugano, met die teerheid, die treffende plastiek:

Fijne schakeering van pastel
Van blauw naar teer-paars zwenkend:
Blanke barken op het meer
En visschersjongens wenkend.

En aan het slot dit atmosferische beeld:

Dan, als in onwerkelijkheid,
Als brooze, fijn' cameeën,
Uitgesneden tegen licht:
De bergen als trofeeën!

Ruimte-verlangen en levensvastheid zijn deze dichteres eigen en door dit evenwicht een heerlijk gevoel voor humor, dat te voorschijn komt in het zangetje ‘De huifkar’.
Er is in haar werk een streven naar evenwichtigheid, naar kracht:

Pal te midden golven blijven,
Pal te midden zeegedein;.....
Kon ik dat in verste verte
Eénen dag mijns levens zijn!

Uit ‘Papaver’ deze fraaie strofe:

En 'k zag in heur wezen het felle begeeren
Van wilde bacchante met davrenden lach,
En 'k voelde in haar de daemone herleven
Wier liefde en joelen is slechts van één dag....

Uit de eerste afdeeling harer liederen zou ik nog willen noemen ‘Eén, dien ik liefheb’; ‘Onweer’; het ontroerende ‘In den vreemde’, dat lied van eenzaamheid en verlangen met een verwonderlijk licht:

Daar ziet plots mijn oog de wondere sterren
Den Grooten en Lichtenden Beer,
Als een groet uit mijn land, het kleine, het schoone,
Met luchten zoo teer....

en ‘Franciscaners’:

In kloostertuin met oer-oude muren
Bloeien pioenen en rosemarijn
En de kruiden voor de groene chartreuse
Die eeuwen en eeuwen daar geurende zijn.

De monniken schrijden in ruige habijten
Als beelden verrijzend in rhythmisch visioen,
De prior beheerscht het stilzwijgend gebeuren,
Kondigt het offer van noen aan tot noen.

En onder die zware en golvende pijen
Kloppen hun harten als pioenen zoo rood,
Zij zwijgen van hun diepste verlangens
Sprakeloos wachtend tot eenzamen dood.

En in dien tuin met oer-oude muren
Bloeien pioenen en rosemarijn -
En de kruiden voor de groene chartreuse
Die eeuwen en eeuwen daar geurende zijn.

In de tweede afdeeling ‘In de stilte’ is het voorzichtigzeker zeggen van het in de diepte gevondene en de jubel van groot innerlijk geluk, bij het weten van haar plaats in de wereld, het begrijpen van een machtig symbool (Het stalen Kruis).

In die tweede afdeeling staan schoone, innige verzen, zoo het lied ‘Gedachten’, een fijn-sterke geestelijke waarschuwing. Zoo die stille meditatie ‘De tijd dat ik niet bidden kan’ of het overwinnend schrijden in ‘Ommegang’; het devoot-geziene beeld ‘De eenzame’; het suggestieve ‘Eiland van de stilte’; het hoopvolle ‘Aan den einder’.

Ja, uit ‘Momenten’ klinkt een menschenstem. Deze dichteres is verbonden met de wereld om haar heen, rijk-levend, en zij weet op te zien naar 't schoone licht der zon, naar den glans der sterren. Daar is strijd en overwinning en zij weet, het Leven is het Eeuwig Wonder, de Eeuwige Metamorphose.

Noemde niet een groot denker, voor wiens geestesoog de wonderen van den Macrocosmos zichtbaar werden, den mensch den Microcosmos, omdat hij had leeren kennen Wereld-Elementen in zich?

Dit eerste verzenboek dezer dichteres is een gelukkig begin, moge zij met denzelfden ernst voortwerken; de verbinding met het geestelijke, dien verren achtergrond van Zijn, is er:

Ongevormde beelden rijzen
Als visioenen zilver-grijze
Voor mijn oog.

Ongezongen liedren wachten
Als voortgolvende gedachten
In mijn geest.

Onverstane stemmen klinken
Koninklijk en stil verzinken
In mijn hart.

Ongezongen zangen gloeien
Heilig-diep en vormend vloeien
Uit mijn ziel.

JOANNES REDDINGIUS.

Ralph Springer. *Het wondere avontuur van den heer Herman Lobbes, tuinmeubelen-fabrikant.* Amsterdam, 1928. Nederlandsche Uitgevers-Mij.

Wanneer het Ralph Springer niet ontbroken had aan twee dingen, die hij bij zijn kunstenaarsaanleg bijzonder noodig heeft, zou deze roman een heel genoeglijk verhaal hebben kunnen worden. Deze auteur bezit de gave om nonsens te schrijven; de gewone Hollandsche zwaarwichtigheid is hem vreemd. Ook dit boek is een boek vol nonsens, en een kunstenaar, die nonsens gaat schrijven, heeft meer dan iemand anders behéérsching noodig. Dit is een

van de dingen, die den heer Springer ontbreken. De dwaasheid is hem de baas geworden; hij maakt het te bar. De heer Herman Lobbes, de hoofdpersoon van het boek, wordt het slachtoffer van een magnetiseur, die hem in den waan brengt, dat hij in April geboren is, in plaats van in Mei. Door deze waanvoorstelling verandert meteen zijn heele karakter en hij wordt zelfs op het kantje af stapel-krankzinnig. Tal van verwikkelingen zijn daarvan het gevolg en alles komt pas in orde, als mijnheer Lobbes gedemagnetiseerd wordt. Het idee is niet onaardig, maar wat de schrijver er allemaal bij haalt, bewijst, dat zijn onderwerp hem lichtelijk over 't hoofd gegroeid is. Om zooveel dwaasheid leesbaar te maken, moet men beschikken over meer geest dan de schrijver in zijn boek laat uitkomen. (Dit is het tweede gebrek.)

Het is ongetwijfeld niet erg geestig, om den hoofdpersoon van een boek Lobbes te noemen, omdat hij zoo'n goeie lobbes is. Toch gaat de waarde van den roman maar zelden boven dit peil van humor uit. Typen als de halve-gare detective Joris Jochem en de psychiater professor Van Meekeren hebben even iets aardigs, maar alles komt te veel op 't zelfde neer; het wordt vervelend. De geest van den schrijver is te weinig lenig en te veel geneigd om tusschen de regels door te moraliseeren. Want de roman draagt duidelijke sporen van tendenzieuze bedoelingen. Een zekere vlotheid van vertellen bezit de heer Springer stellig, en wie geen hooge eischen aan den humor stelt, kan zich met zijn roman toch wel genoeglijk bezig houden.

Joh. W. Broedelet. *De Klimgeit.* Kluchtblijspel in drie bedrijven. Naarden z.j. Haverman's moderne tooneelbibliotheek.

Broedelet's kluchtig blijspel, dat indertijd bij het Schouwtooneel succes had, is nu in druk verschenen, om dilettanten in de gelegenheid te stellen er hun krachten aan te beproeven. Of het voor dilettanten geschikt is? Het gezelschap, dat de primeur had, beschikte over enkele krachten, die overal iets van maken. Maar het is te vreezen, dat ongeoefende spelers de deugden van het spel (de geroutineerde uiterlijke tooneeltechniek) zullen veronachtzamen, terwijl de gebreken (het totale gebrek aan geest, dat de

auteur tevergeefs trachtte te verbloemen onder effecten van lagerkomische orde) gevaar loopen, in al hun erbarmelijkheid aan 't licht te komen, evenals Trees in d'r badcostuum, waarvan de vertooning (door mevr. De Boer-Van Rijk) menigeen pijnlijk heeft aangedaan.

Dr. K.E.W. Strootman. *Dingen uit het verleden.* Haarlem, 1928. H.D. Tjeenk Willink en Zoon.

Dr. Strootman, bekend door zijn populair-wetenschappelijke geschiedvorsching, biedt in dit nieuwe werk een aantal essays aan, waardoor de auteur den goeden naam, dien hij zich op zijn terrein verwierf, ten volle handhaaft. Dit werk is populair in den goeden zin, een - helaas - zeldzaam verschijnsel. De schrijver is een degelijk historiekenner, maar hij is meer. Dr. Strootman zou het mij misschien niet toegeven, maar ik ben er toch van overtuigd, dat het de waarheid is: hij is kunstenaar. Niet door uiterlijk vorm-schoon; op de stijlkwaliteit van het werk zou een schoolmeesterlijk beoordeelaar zelfs wel het een en ander kunnen afdingen; maar door zijn vermogen, om, tusschen de zuilen der eeuwen door, binnen te dringen in het wezen van het verleden. De schrijver spreekt aan het slot van zijn studie ‘Uit de historie van Bagatelle’ van ‘de adem der Historie’. En die voelt men in deze bladzijden. Het is iets heel eigenaardigs met dezen schrijver. Hij zoekt geenszins de goedkoope populariteit van het anecdotisme, die de geschiedschrijving verlaagt tot het peil, waarop men van geen wetenschap meer spreken kan; maar hij bereikt door zijn manier van schrijven wel het boeiende, het onderhoudende - als men wil, het ‘spannende’ - waardoor men zijn werk leest als een roman. Dit is een geheel persoonlijke verdienste van den auteur. Ik denk bij de lezing van zijn geschriften nu en dan aan Jorissen. Verteltalent heeft Dr. Strootman met hem gemeen, maar hij overtreft den Amsterdamschen hoogleeraar door zijn typisch-dichterlijke visie en door zijn vermogen om ons zoo te doordringen van de atsmosfeer van het verleden, dat we ons wegdroomen in oude tijden. - Het werk van Dr. Strootman is zuiver descriptief, en in onzen tijd, die geweldige kenteringen op menig gebied heeft

aanschouwd, zal het velen niet bevredigen, omdat het geen schakels aanwijst in den keten, die leidt naar hetgeen wij nu om ons heen zien. Maar dat hangt er slechts van af, welk standpunt men wenscht in te nemen. Voor elken, niet politiek-bevooroordeelden, lezer is het interessante lectuur.

J.W.F. Werumeus Buning. *Twee eeuwen danskunst en curositeiten.* Amsterdam, 1927. Em. Querido's Uitgevers-Mij.

Een aardige aaneenschakeling van causerieën over den dans, beschouwd in zijn evolutie zoowel als descriptief-historisch. Het is licht en luchtig werk; de auteur vermeldt in de inleiding, ter verklaring van de wijze, waarop hij zijn arbeid opvatte: 'De geschiedenis komt zoo (n.l. door de poging om het onderwerp te populariseeren; rec.) wel eens in een zeer versierde en vergulde lijst te hangen, maar het is er bij deze achttiende- en negentiende-eeuwers de tijd van, en dit zaaltje in ons Nederlandsch museum van oude meesters van den dans stond reeds zoo lang leeg, dat er wel iets van goud en anecdotisch vernis mocht blinken om de aandacht te trekken.'

Men zou geneigd kunnen zijn om in zoo'n verklaring een draai te zien van journalistieke handigheid. De schrijver deelt mee, dat zijn bundel werd samengesteld uit eenigszins uitgewerkte artikelen in *De Telegraaf.* Maar de lezer kan gerust zijn: het boekje gaat een heel eind boven gemiddelde journalistiek uit.

E.G. van Bolhuis. *Langs beslijkte straten.* Roman uit donker Amsterdam. Utrecht z.j. Uitg. Comp. 'De Branding'.

Eenige jaren geleden heb ik van den heer Van Bolhuis een paar maal een roman in *De Nieuwe Gids* besproken. Sedert 1922 kreeg ik geen werk van hem meer onder oogen, maar dit nieuwe boek overtuigde mij onmiddellijk, dat de auteur zichzelf gebleven is; m.a.w. dat hij zijn vak volstrekt niet verstaat en alleen wat zonderlinge capriolen kan uitvoeren op het slappe koord van zijn schrijftrant. De schrijver toont even als vroeger een zekere voor-

liefde voor ‘den zelfkant van de samenleving’, maar hij bewijst ook opnieuw, dat hij de milieu's, die hij beschrijft, volstrekt niet kent. Hij heeft het over meisjes, die den slechten weg opgaan, over jongens van de vlakte, over dieven enz. en dat moet samen donker Amsterdam verbeelden. Het mocht wat. In de heele conversatie van dezen roman komt niet één volzin voor, die in ‘donker Amsterdam’ gehoord wordt. Het is allemaal opera-realiteit.

Taal en stijl vormen weer een zonderling ratjetoe, en allerlei woordvormingen wijzen op Duitsche orientatie. Op het woord ‘deunde’ is de schrijver verslingerd; het schijnt allerlei vormen van praten te moeten verbeelden. Ik noem verder de praeterita *lurpte, pengelde, trellerde, lacherde, schorrelde, starde, klatste, juilde, gloste,* en noteer de volgende stijlbloempjes: ‘Een helle gier ontschoot haar keel’ (blz. 74; - wat zal dat beest zich verlicht gevoeld hebben!); ‘het donker perste zich in de nauwe straat’ (blz. 88); ‘de donkere oogen kralden in 't gore gezichtje’ (blz. 107); ‘dan plots schoot een bleekheid haar aan’ (blz. 211). Het lijstje is voor sterke uitbreiding vatbaar.

H.L. van der Horst. *Overgave.* Amsterdam z.j. L.J. Veen.

Erg belangrijk is deze tragi-komische historie niet. Er komt een student in voor, die niets uitvoert dan drinken en overigens een erge goeie kerel is, en een schilder die nu en dan wel iets uitvoert en den student helpt zijn alcoholica op te maken. Een paar bohemien-typen en een verliefdheid van den schilder, benevens enkele tot de bourgeoisie behoorende ellendelingen dienen voor de verdere stoffeering, maar het is allemaal erg magertjes. De humor is laag bij den grond en verraadt weinig geest, te weinig in elk geval om aan de talrijke geforceerde komische effecten den indruk van gezochtheid te kunnen ontnemen. De liefde van den schilder voor het mooie boerenmeisje is een sentimenteel verhaaltje zonder diepte en zonder werkelijkheid. Het contrast tusschen het individueele en het burgerlijke is conventioneel; daaraan ontbreekt elk persoonlijk waarnemen. Dat is trouwens bijna het heele boek door zoek en ik bedoel hier met persoonlijk waarnemen natuurlijk artistiek-persoonlijk waarnemen. Daar komt een bitter klein beetje

van terecht. Een enkele maal is er een ietsje van te vinden in de uitbeelding van den verloopen student; in het begin wekt de schrijver de zwakke illusie, dat dat wel iets worden kan. Maar het loopt op een mislukking uit. Het treffen van zulke uitzonderingstypen brengt eigenaardige moeilijkheden mee, en de schrijver is niet ontkomen aan het gevaar, om aan de uiterlijkheid te blijven hangen.

HERMAN MIDDENDORP.

Erich Maria Remarque. *Im Westen nichts Neues.* - Propyläen-verlag, Berlin 1929.

Boeken over oorlog zijn geen prettige boeken, het zijn geen boeken, die worden gelezen tot uitspanning. Zij geven niet veel bevrediging, omdat zij wreed zijn en den lezer steeds vasthouden in een angstgevoel, zij laten hem niet denken en genieten van het oogenblik. Deze strijd van menschen tegen elkaar is geen strijd der hartstochten. Het is een kamp tegen het lot, tegen de onzekerheid. Daar vallen de splinters granaten, zij komen terecht op de plaats, waar de man heeft gestaan een minuut te voren. Die redding geeft een soort voldoening, die telkens terugkeert. Doch ook is dat gevoel van tevredenheid weer pijnlijk, wegens de onzekerheid van het volgende oogenblik. En alhoewel men zich niet kan weerhouden om bladzijde na bladzijde te lezen en op te gaan in deze spannende momenten, is er zoo goed als geen genot. Waarom leest men ze dan? De mensch wil weten, altijd meer weten; maar schoone gedachten zijn hier niet blootgelegd. Geen psychische vondsten zijn op te diepen in dezen wirwar van menschelijke existencies.

Kunstwerken zijn zulke oorlogsboeken niet, al zijn zij nog zoo voortreffelijk. Zij zijn niets anders dan gefotografeerde momenten van de realiteit van den oorlog; maar zij zijn belangwekkend, omdat zij, wanneer zij bijzonder goed zijn, waardevolle documenten zijn voor de historie. Zij danken hun belangrijkheid aan het zelf-beleefde, aan eene realiteit, die door de zuivere verbeelding niet kan worden te voorschijn geroepen. Zij staan in tegenstelling met den historischen roman uit vroeger tijd, die tegenover hen aan waarde moet inboeten. Dit is zeer duidelijk geworden bij de verhalen

over den laatsten grooten oorlog door dagblad-correspondenten en voornamelijk door notities van de soldaten zelf. De waarde van het grootsche epos van Tolstoï's *Oorlog en Vrede,* heeft in de consideratie van de wereld-litteratuur noodzakelijk moeten lijden. Er zullen weinig lezers meer gevonden worden, die het geduld hebben de drie lijvige boekdeelen van dezen roman te doorworstelen en hier zou men kunnen aanwenden het gezegde: ‘Ceci a tué cela.’

De opteekeningen door de soldaten van hunne ervaringen zijn pijnlijk interessant. Hier zijn geen menschen, die spreken of handelen; hier zijn slechts werktuigen, die reageeren op kogels en granaten. Het is de verdediging van het leven tegen den dood. Niet tegen den dood van plan of combinatie, maar tegen den toevalligen dood, tegen het duistere noodlot.

Wij zijn midden in de oorlogsmachine met haar oneindig aantal raderen. Zij werkt dag en nacht, stompzinnig en blind. Geen geestdrift kan naar boven komen. Neen, de oorlog heeft zich in 1914 aan ons getoond als een luguber en ijdel geschermutsel, als een beginstadium van menschelijke decadentie. Voor deze rauwe realiteit is geen geestdrift mogelijk. De menschheid is vastgeloopen.

Het komt mij voor, dat zij, die het werk van Remarque op één lijn stellen met andere oorlogsboeken, ongelijk hebben. Het is pakkender, meen ik, het is wreeder, den toestand-directer-weer-gevende dan vroeger over dezen oorlog verschenen boeken. Er zit een diepere weerzin in tegen deze hedendaagsche moordpartijen.

Ook maakt de auteur nooit litteraire beschrijvingen. Iedere volzin komt uit zijn pen te voorschijn gedwongen, genoodzaakt tot uiting. Kort zijn zijn zinnen, scherp en vluchtig. Wij hebben hier ‘lapidarstil’. Hij schrijft als iemand, die het schrijven nooit heeft geleerd, die zich weinig heeft geoefend; maar toch lijkt hij nooit weifelend in zijn uiting. Iedere volzin, al is hij nog zoo kort, is af en staat op zijn pooten. Wel gaan die korte zinnetjes soms op in een schemerende vaagheid, die niet hindert en men laat dan den auteur het plezier van een door hem alleen begrepen uiting. Wij behoeven immers niet alles te verstaan, zoo als hij het zelf heeft begrepen. Dat hebben wij sinds lang verleerd onder het vóórzingen van zoo veel eigenmachtige schrijvers en zangers. Bedenkelijker zijn de nieuw door den oorlog geslagen woord-munten, bij wier lezing wij in enkele gevallen de volle beteekenis niet vatten; doch hij heeft er

geen misbruik van gemaakt. Nooit ziet men, dat het hem er om te doen is den lezer te overbluffen. Hij moest het zoo zeggen, hij moest zóó verhalen en de stroom zijner woorden vloeide voort met onverbiddelijke kracht.

Daarom is dit boek vol schoonheid, omdat er in zit een stille klacht, een waar sentiment. Dit is de grond der voortreffelijkheid. Het eenige, waarmee het te vergelijken zou zijn, is dat van den Franschman Barbusse, een werk even kranig als dit, rijker nog aan bizonderheden en teekeningen van figuren, maar niet zoo vol van gevoel als dit. Hier worden minder individuen ten tooneele gebracht, maar die hier optreden, worden dieper uitgebeeld en beter ten toongesteld in hun geheel. Er zit in dit boek niet alleen een diepe ondergrond van haat tegen den oorlog zelf, maar ook een treurtoon over de noodlottige ellende, die aan een generatie in den bloei van haar opgang is aangewaaid, over de vorst en de ijzel, die neer is gestreken over de bloesems der menschelijke levens. Hij spreekt vooral voor zich en zijn schoolvrienden, die als onrijpe jongens in den oorlog werden geworpen en daar de eerste ernstige levenservaringen opdeden.

Dit boek is een gaaf geheel, hoewel het dat niet gelijkt bij een vluchtige beschouwing. Het geeft het geheele leven van den soldaat: Het oefenen in de kazerne, het leven in de loopgraven, de geweldige beschietingen, een gasaanval, een verkenningstocht, een verloftijd, het leven in een frontlazaret, de hospitaal-trein, het hospitaal in het binnenland.

De auteur spreekt altijd in den eersten persoon, wat zeer goed is, omdat hier de objectiviteit er niet onder lijdt. Integendeel, zijn subjecteve ervaringen gaan volkomen op in het objectieve zien van het gewone soldatenleven in den oorlog. Hij laat slechts enkele kameraden optreden, hij noemt die dan ook met hunne namen. Zij blijven van het begin tot het einde voortdurend in actie, dezelfde personen. Zoodoende wordt het geheugen van den lezer niet te veel op de proef gesteld, zoo als gebeurt bij het boek van Barbusse, die allerlei naamlooze individuen laat komen en gaan, figuren die uit het geheugen wegraken.

Remarque geeft ons den mensch, den gewonen mensch, die zich buigt voor het noodlot en het ondergaat. Hij toont ons, wat de mensch verdragen kan en verdraagt. Spiritueele motieven raakt hij

niet aan. Sterk geeft hij den indruk van de kortheid van de verschijning van ieder mensch in dit leven; van zijn opkomen uit zijn geheimzinnigen oorsprong en zijn terugzinken in de geheimzinnigheid van den dood. Een vraagteeken blijft achter bij iederen doode, het *waarom,* het zware *waarom?*

Aan het slot van het boek vinden wij een lyrische stijging, een klacht die opkomt, sterker wordt en verklinkt in de tragiek van Katczinsky's dood, den laatsten vriend. Uit al het verschrikkelijke en onbegrijpelijke komt één schoon ding zichtbaar naar voren, dat is de vriendschap. De kameraden hangen aan elkander, zij deelen samen het karige voedsel en ook de buitengewone heerlijkheden als gebraden gans of een speenvarken, dat ze eens machtig werden. Zij wagen voor elkander het leven, zij staan elkaar bij in nood en dood. De vriendschap hangt als een stille lichtschemer over de donkerheid van het verschrikkelijke.

Hoe verschrikkelijk dit verschrikkelijke is, daarvan geeft dit boek een vermoeden aan dengene, die het niet zelf heeft gezien.

‘Trommelfeuer, Sperrfeuer, Gardinenfeuer, Minen, Gas, Tanks, Maschinengewehre, Handgranaten. - Worte, Worte, aber sie umfassen das Grauen der Welt.

Unsere Gesichten sind verkrustet, unser Denken ist verwüstet, wir sind todmüde - wenn der Angriff kommt, müssen manche mit den Fäusten geschlagen werden, damit sie erwachen und mitgehen - die Augen sind entzündet, die Hände zerrissen, die Knie bluten, die Ellbogen sind zerschlagen.....

Wir sehen Menschen leben, denen der Schädel fehlt; wir sehen Soldaten laufen, denen beide Füsze weggefetzt sind; sie stolpern auf die splitternden Stümpfen bis zum nächsten Loch; ein Gefreiter kriecht zwei Kilometer weit auf den Händen und schleppt die zerschmetterten Knie hinter sich her; ein anderer geht zur Verbandstelle, und über seine festhaltenden Händen quellen die Därme; wir sehen Leute ohne Mund, ohne Unterkiefer, ohne Gesicht; wir finden jemand, der mit den Zähnen zwei Stunden die Schlagader seines Armes klemmt, um nicht zu verbluten, die Sonne geht auf, die Nacht kommt, die Granaten pfeifen, das Leben is zu Ende.’

De recensent zou geneigd zijn het halve boek te citeeren. Bizonder goed geslaagd is de scène aan de Stammtisch; zoo ook de teekening der Russen in het gevangenkamp.

Dit boek is pacifistisch en anti-nationaal genoemd. Het eerste is waar, in zoo ver het de gruwelen van den oorlog aanschouwelijk maakt. Anti-nationaal kan dit werk niet worden genoemd. Integendeel, het doet zien hoeveel de Duitsche soldaat heeft verdragen en hoe de ontknooping is gekomen door honger en door gebrek aan de meest noodige dingen.

FRANS ERENS.

Historische afdeeling.
Parodieën
(*Vervolg van blz. 426.*)

Uit de Van Dag tot Dag van 't *Handelsblad* (steller Chs. Boissevain):

In *Nieuwe-Gids-Hollandsch* zou men van die Indische statistiek kunnen zeggen:
‘O die statistiek! hoe grauw-groezelig en zwart-zwarterig van inkt-raggetjes en tippeltjes en streepjes is ze!..... hoe warrelkolom-lommerig en tabel-bellerig klisklandert ze de gegevens slijk-slommerig dooreen..... O! ze klater-kaatst en glas-glazert met zwarte cijfer-kolken totdat het ons schemert voor de oogen, en dat lam-lauwe morsen met getallen slimp-slampt zoolang over duizelvoetige tabellen, dat het ons koelleegt in onze hersenen, die niet meer staan in het gezonde, maar die ons mensche-schreeuwerig, met lippen dik en zwaar beladen, doen snik-snakken: O eindig, eindig, eindig toch Indische statistici met je grauwvale cijfer-onstuimigheden, je rumoerige purperpaarsche oppervlakheden en met al dat groote-witte-bladen-beplassen, want de weeke los-vleeze leden van je murwe statistiek doen akelig veel kwaad aan ons hooggestemd zilverklankig leefgevoel’ enz.

Zie zoo..... dat doet bijna even veel goed als vloeken en 't is bijna even verstandig!

* * *

Wij hebben, als wij dus met een blos erkennen niet veel van statistiek *importée des Indes* te houden, ten minste één genoegen. Want nu wij terugkeeren uit de weelderige vermillioen en goud-omgeving van *De Nieuwe Gids* tot de stemmige *gris de perle*

atmosfeer van het *Bijblad,* mogen we, tot redding van onzen ernst verklaren, dat een minister het met ons eens is.

'De geschiedenis verhaalt, dat de augurs van het oude Rome elkander niet konden aanzien zonder te lachen. Ik heb wel eens hooren beweren, dat het niet anders met onze ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur gesteld is, wanneer zij denken aan die staten en tabellen..... Met heel wat minder staten en tabellen zouden wij heel wat verder komen, indien datgene, wat gegeven werd, betrouwbaar was.'

Wie heeft dit gezegd?..... Niemand minder dan onze tegenwoordige minister van koloniën!

Toen wij dat lazen, kenden wij al vast iemand, die hem dankbaar was. Want als men poogt eerst zichzelven iets klaar en duidelijk te maken om het dan zijn lezers begrijpelijk te maken en dan de Indische statistiek raadpleegt..... maar we zouden in herhalingen vallen!

Van de 'staten en tabellen', jaarlijks door de Indische ambtenaren verstrekt, worden jaarlijks bij het koloniaal verslag een aantal uittreksels overgelegd.

Wie een vroolijk en aangenaam kwartiertje wil doorbrengen, ga met ons eens snuffelen.

* * *

De *Wageninger* schijnt er thans eerst achter gekomen, dat er eene *Nieuwe Gids* bestaat. Althans zij zegt in haar jongste nommer, dat zij uit de 'Nieuwe Sprokkelaar' heeft kennis genomen van een nieuw soort wartaal, die schijnt uitgevonden door de *Nieuwe Gids.* Het verblijdt ons dit te weten, zegt ze, daar wij nu gewaarschuwd zijn tegen de moeite om ooit een blad van dien nieuwen Gids in handen te nemen.

Heel veel kans, dat de *Wageninger* dit gevaar zou loopen bestaat er echter niet, want de mededeeling komt voor in hetzelfde nommer, waarin zij aankondigt, dat het blad wordt gestaakt.

In het jaar 1889 verscheen bij de uitgevers Cremer & Co. te 's-Gravenhage een: Naturalistische Passie-Cyclus in elf zangen door Ixo, geheeten Ixa Katinka. Wij laten deze reeks parodieën hier volgen:

Ixa Katinka.
Een Naturalistische Passie-Cyclus.
Voordeur.

Ik! Van der Ikheid ikkelijkst geklaag
Ixelt als flodderende vlaag
't Papier en mijn verliefde knoken,
Ik! Alpha en Omega, Troon
van Ixelingen, mij tot loon en schoon-
-heid aan de Ikroos ontloken,
Die wulpsche trossen wiegewaagt
En 't Ego op een outer draagt,
Waar Ikheid's heilig waslicht is ontstoken.
Miljoenmaal dierbare Ego- Ta-
-lisman voor hoon, verdoemenis, U Ka-
-tinka zij een Passie-lans gebroken!

Drijflust. I.

Ik drijf als vlottend vliegevolk
Beneden in een guur-gore kolk,
De winden huilen grien, grien, grien,
'k Heb nooit zoo'n drijvend vlot gezien,
De winden huilen grien, grien, grien.

II. Schoonheid.

Ik zwendelzwans den ganschen, ganschen dag
Voor haar die ik is, maar toch minder schoon
Dan ik en daarom wijd ik haar ten loon
Van haar min-sohoonheid dezen liedrenlach.

III. Goor uchtendrood.
(Glanssonnet).

Het uchtendroodt in mijn gore ziel,
Goor van vermaledijde passie en
Van hooge zonden, die'k 't lief Ik beken,
Waarvan ik eindeloos, laas! eindloos hiel:

Het is de fonkelzonne mijner deugd,
Die schittrend spritst haar vonkenaureool
Van mijn geliefden kop tot aan mijn zool
Niet min geliefd in lieve minstreelvreugd,

Doch als zij daalt dan of de vleermuis viel
In donkre vlerking op een dorre den,
Zoo daalt de vlieger van mijn Liefheid's Pool

En tuimelt neer alsof ze in ijlheid kniel-
-de op het Outer van de Kakelhen,
Het nest, waarin mijn lieve Ikheid school.

IV. Eend en woerd.
(Voorjaarslyriek).

Overal geurt Lente-Snert,
Wiegheupen de kalfjes,
Kwekkerbek nu Voorjaarshert,
Eendje bij ducdalfjes!
Neen, mijn edel, heerlijk Ik, zóó ver zal 't niet komen,
Ik, een eend? Wat kwijlge droom!
Ik ben Woerd en op den stroom
Mijner hoogheid zie 'k mijzelf zwemmend nader doomen.

V. Labberdaan of 98° Fahrenheit. (Taalmuziek).

Gelijk een labberlebbr'ge labberdaan
Ben 'k met mijn zelf-zijn om mijzelf begaan;
En als diezelfde labberdaan
Zijn kieuwen kriezelt en kieuwkriezlend zucht,
En dan in opperst bleeke boldring,
Zijn stommen snuit opheft ter zoldring
En kopje krauwt als waar hij 'n papegaai
En in volledigeren volmaaktheid
Zijn kuif verkuift in malsche naaktheid,
Zoo geeft mijn Ikheid iklijker lawaai:
Ik..... ik..... ik..... stik, lucht! lucht! lucht!

VI. Ikmoord.

Aan Ixidoor.

Hef nu in opaalbleeke bliksemflits-kransen
De heele helle hoeksteenen op
Van den basis waarop de segmenten dansen
Van de cirkelingen van mijn kop,
Ikheid's kop kopwiegt opwaarts
Sopwaarts,
In draaiende draaiïngen,
In zwevende zwaaiïngen
Stop! -
Ikheid wipbilt van kakement tot kop.....
Plomp!.....! Laas!..... Laas!..... Plomp!.....
Ikheid's..... opperste ikkelingen..... zijn - op.

VII. Ixa sterk.
(Ikminsonnet).

Gij waart mijn eerste, meer dan volmaakt zwerk
Van Passie, Trots en van Verdoemenis,
Gij zult de laatste, Ixa, in de nis
Geplaatst zijn van mijn Hooge Zielekerk,

Want ik verlang geen opperste gesis
Van vale Astarten en haar vleermuisvlerk,
Noch sijfelende zwaddring, Ixa Sterk! -
Een Droom, een Graf, een mijlenlange *Kiss*-

Me quick aan U en daardoor aan mijzelv',
Die grommel-rommlend eigen groeve delv'
En steeds een Phoenix, voor mijn Ikheid kniel!

Ixa gij zijt dan ik en voor U min-
-neklaag ik om mijn heilrijkst Ikgewin,
Gij 100.000 uit mijn schoone Ziel!

VIII. Bekgesnoer.

Gelijk een brasem in den vlakken stroom,
Zoo pli-pla-plast in mijne Hooge Ziel,
Waarin de Kei der Schoonheid nederviel
Het zwabblend kabblend houtvlot van den Droom;
Maar als die brave brasem door de sim
Gestremd wordt in zijn stijgen naar de kim,
Zoo droomt mijn droom zich ijzig stremmend af:
Ik zie de hoogte van mijn Wijde Ziel
Op hooge vlakte in een jongenskiel.....
Mijn Hooge Ikheid laagt naar 't lage graf,
Doch in het blond-blauw smakkend bekgekwek
Des brasems vind ik wederom mijn Ik,
Dat als mijn Hooge Kunstnaarsziel haar snik,
Haar leste geeft, mij snoert den Hoogen Bek.

IX. Uitzegging.

Aan Paula.

Ik die mijn leven uit te zeggen zoek,
Ik zeg het uit in deze passie-blaren
Met uiterst uiterlijke uit-zeggingsvloek,
Want ik verdoem die popge harpenaren

Wier lage kunst als vlinder vlindrig varen,
Kwam ten Opper-Tangens van den Hoek
Mijns Opper-Bols waardoor ik duizend snaren,
Gewijde, springen deed op 't Zangersboek.

Verachtelijker Grauw grauwt niet aan welven
Des grauwen zwerks dan dit verdoemde Rot
Van Rijmzotters dat lillend likkebaart

Om ééne Fonkling van mijn Hoogen Zelven
Of van mijn Opperste Ikheid God -
En nu verdaasd op 't lief uitzeggen van mijn eigen lieve Ikheid staart.

X. Doodgaan.

Nescit vox missa reverti.

Ik zal mooi-doodgaan, want ik bén ook mooi,
De Passiebloem van mijne Hooge Kunst
Verdort niet voor der Muzen oog, - haar Gunst
Treft Mijn Lief-Zelf in Ikheids gulden kooi!

En als die kooi, waarin ook 't lieve dunst-
e- van mijn Zieleschoon als troetel-Ooi
Kwinkend kwinkleert, - gebroken wordt door 't vunst
Of 't zoetste zwijmgevoel van Dood's convooi -

Het is om 't even! Mijne Hooge Ziel
Hoogt hooger door den blauwen kunstnaarsdood
Ten Chimborasso, waar mijn stervensspond
Verrijst; weleer mijn Schoonheid bruiloft hiel
Met mijn lief-mooi Ik tot aan 't morgenrood,
Dat nóg eens ziet geklammerd mond aan mond.

XI. Affodil.

Aan Ixidoor (toen hij lijk was.)

Als ik dan groot ben
En ik dan dood ben
Dan blijft een plas,
Die zal verdampen in wolkenkringen
En van mij zingen
Tot 's Aardrijks As:
‘Er is een Opper-man gestorreven,
Die 't bij de kleinen had verkorreven,
Dat komt omdat hij een groote was,
En met al zijn grootheid
Ondervond hij een snoodheid,
Die niet uit- en te zeggen was,
En van hem bleef over niets dan een plas!’ -

Achterdeur.

Wonderpelgrim van de Passie
Was hij Ixo Haak genaamd,
En zijn Ixa was een lassie
Door haar Ixo hoog befaamd.
Zij genoot een reputatie
Om haar lieflijkheid en gratie
En om haar welsprekendheid:
‘Ixo, wil Ixa U minnen,
Wil dan Iklyriek beginnen,
Waar Ge hare Ziel in spreidt,
Want in vrouwtjes slechts te loven,
Wat er in Uw zieltje leit,
Dat gaat Ixa's brein te boven!’
- Ixo dan: ‘Vermaledijd
Ixa, ken-je dichters niet?
Schoonheid zoek-je in hun lied?
Malligheid, mijn blauwbleek meisje,
Zingen zij voor jou een reisje,
't Zijn hun deugden, die je ziet
In hun lied
En anders niet! -

Ixa in welsprekendheid
Heeft toen Ixum dit gezeid:
‘Hoepel op pedante jongen,
Ik zocht dichters, die *mij* zongen
En jij doet het enkel jou,
Da's geen schoone veneratie,
Dat is lompheid en geen gratie,
Dat verdraagt geen enkle vrouw.’ -

FINIS.

Ouder worden door Jac. van Looy.
(Vervolg van blz. 156.) III.

De eerste vrije dag die kwam was ‘laatste kermis-maandag’. Jacob had uitgemaakt met zichzelf hoe hij dien het beste besteden kon. De kermis was dan feitelijk gedaan, de centjes waren óp de heele rommel hing de menschen de keel uit. Dan gingen er velen hun heil in Zandvoort zoeken, dus was zulks niet uitermate geschikt. Enkele jongens slipten naar Amsterdam, gingen Artis bezoeken.

Maar het gebeurde meestal anders dan je dacht! De kermisweek was weder eens een regenweek geworden. De menschen vonden het 's avonds kil en zongen: ‘Leve demie-saison!’ Of ze hotsten en lolden uit den treure: ‘Onder déze paraplu! onder déze paraplu, hoep-la, hoep-la, hoep-la, la!’ De lucht van poffertjes en oliebollen bleef in de kleêren kleven, de bakvrouwen traden uit de bescherming der op schuine stokken gestelde zeilen, in de vloeibare gloeden van hun eigen lampen en smeulende vuren, lieten hun witte mutsen natregenen, trokken de voorbijgangers bijna met geweld naar binnen. Er werd niet veel verdiend, ten minste niet genoeg. Maar je kon toch niet voor hún plezier poffertjes gaan eten, al bleek je er toe in staat. ‘De kermis werd een strop’, zei de baas tot Feuerbach en liet zijn mondhoeken hangen, als hij zei: ‘een strop voor vélen.’ De stoom-caroussel alleen had flinken toeloop, daar was het droog; de andere draaimolens niet met hun zwabberzeilen,

al hadden die ook een piano-orgel, met beeldjes op triangels tikkend, bezopen om te zien. De groote spellen hadden het daarom druk. In de tent van Judels en Bouwmeester gaven ze ‘de Twee Weezen’; Jacob had het graag gezien als Dirk en als Dolf die er met Anna van Gulik was geweest, eersten kermis-maandag tijdens de ‘matinee’. Maar iemand die schilderkistjes noodig had en teekenstoeltjes, beschikte natuurlijk niet over veel kermiscenten, wanneer je ze mocht stelen, nou ja. Hij had voor Doortje een stuk ‘noga’ gekocht in een transparante, oostersche verpakking, beprikt met een nationaal vlaggetje; maar Door zei: ‘vrouwtje mocht niet zoo zeuren, het zat er van het jaar niet aan.’

‘Je kon niet opdoppen, hè?’ vroeg Doortje krom.

‘Dokken’, wees vader haar terecht, tusschen twee haaltjes uit zijn pijp.

‘'t Scheelt toch maar een heel klein piesie, hé, oome Jakob?’ bleef het kleine ding vragen, tot moeder nog eens zei: dat Oome blut was en dat de jas het laatste vel had over zijn ooren gehaald; maar Door kon niet álles weten.

Hendrik had getrakteerd. Grootmoeder van Doornik-Heijblom met haar appelwangetjes en kevelkin, kwam op de kinderen passen. Hij, Door en Jakob waren Woensdagavond kermis gaan houden, wafelen-eeten, een frambozen-kogelfleschje gaan drinken in Koppen's ‘établissement’. Hendrik een glaasje bier. De kellner duwde eerst met een houten dop het glazen kogeltje in de hals van het fleschje, dan zat het los, kon je de limonade pas schenken, wanneer je het fleschje goed hield. De ververschingstent van Koppen was tegelijk een ‘café-chantant’ en wel zoo groot als twintig kramen van dien aard.

Als alle houten spellen was het van buiten grijs of banken-blauw geverfd en van rijen luchtraampjes voorzien en van-binnen verlicht met gas door de stad geleverd; maar binnenin was het vol van fantasie; aan den achterwand rees het schitterende buffet tot aan den gewitten zolder. De lange wanden waren witte gordijnen naast elkander, met roode passementen afgezet als bij elke wafelkraam. Elk gordijn was een appartementje; je kon ze open laten of toe, al naar je vrij je of onvrij gevoelde. Aan den vóórkant was een tooneeltje gemaakt met in den hoek een linnen hokje: het ‘kleedkamertje’ zei Hendrik die veel verstand had van het tooneel.

In het midden was het de zaal en zat je aan keurige tafeltjes op stoelen; daar zaten zij; buiten was alles vuur en water.

Over zijn schouder heenkijkend was Jakob de werkplaats in het hoofd gekomen toen ze er een feestzaal van hadden gemaakt. Uit dat wit-roode, brand- of vlaggestok gekleurde kamertje kwam af en toe iemand een stukje voordragen. Het was een juffrouw in danskostuum of het was de 'beroemde' komiek. Hij droeg gewoner kleêren, een grijzen hoogen hoed, een ruimer, opzichtige boord, een broek met 'sous-pieds', maar zijn vest was geel en daaronder nog het 'signet' van zijn horlogeketting. Jakob was het liedje te binnen gekomen, dat ze wel eens zongen op de jongenszaal:

'En de meid die maakte het bed,
En wat ze toen onder de dekens von?
Meheer zijn singe-jet.'

De komiek zong het eene Parijsche liedje na het andere. Jakob zat er stijf naar te luisteren om er wat van te kunnen verklaren. Het ging zoo vlug, enkel het refrein kon hij onthouden, dat telkens kwam terug. Dan begon de komiek over de planken te schrijden en te wiegelen. Hij hield een brilleglas voor eén oog geplant, waarvan een koordje afhing, zoodat hij het kon laten vallen. Kijkende op eene daze wijze de zaal in en draaiend zijn wandelstokje radsnel tusschen zijn vingers, lei hij het geweer-op-schouder en zong op de kermis-deun:

'C'est la promenaad du soir,
C'est la promenaad du soir,
Hoepla, hoepla, hoep-là-la!'

Je zag hoe hij fel verwachtte dat de menschen mee zouden zingen, maar ze deden het niet. Ze keken elkaêr eens aan, lachten schromig of klapten rojaal in hun handen. Wanneer nu eens een weesjongen het zou hebben gedaan? Jakob had een oogenblik afzonderlijk gezeten en als overvallen door een soezerij. Door had de speld van haar mooien omslagdoek opengemaakt, liet haar ketting zien en keek met welgevallen naar Hendrik.

'Het moest nu maar eens uit zijn met dat regenen', zei ze genoegelijk.

‘C'est la promenaad du soir’, herhaalde Jakob zich recht weêr zettend, prat op zijn Fransch.

Telkens kwamen er paren door den voorhang binnen. De heer of galant schudde op der drempel zijn regenscherm uit, gelijk een hond doet die pas heeft gezwommen en de dame stelde zich op haar tippen om te zien waar plaats nog was of waar er menschen vertrokken. Het was een gemengd publiek. Dan zag je plotseling het wafelijzer buiten omkeeren of den arm van de bakvrouw, die op eene zeer snelle wijze de holle rijtjes in de pofferpan uit een stralende lepel weêr vulde, terwijl een man op nog snellere wijze ze omkeerde, de gare poffertjes wegprikte, met al de bruin gebakken straaltjes uit de lepel er bij, tot er twee dozijn op het bordje waren. Een jongen in het blauw, met gele koorden voor zijn buis, gelijk de ‘Gele Rijders’ uit Amersfoort hebben en een klutje met lossen stormband schuin op zijn kokosvetten kop, nam ze aan om ze te laten boteren en suikeren. Dan was er een van de vele bedienden dadelijk gereed met een wit boezel als een vrouw voor zijn beenen en een zwart taschje bij den heupband; die soms met zeven volle glazen op een blaadje liepen te balanceeren, om ze binnen te brengen, het geld en de fooi op te strijken en dan weer snel een nieuwe bestelling aan te nemen, wanneer ze van alle kanten aangeroepen werden. Sommige menschen rammelden met hun lepeltjes schel in de glazen om de aandacht te trekken van de schichtige kellners. Dat zag je wanneer de voorhang open bleef, en de drukte er achter: de menschen uit de Gierstraat of uit de Koningstraat sjokken voorbij of plotseling met elkaâr gaan rondedansen, in de vlammenschijn en onder de glisserige regenschermen:

Onder deze paraplu
Hupla, hoepla la!

Er viel met kermis altijd veel ‘gratis’ te zien, doch dan moest het niet regenen. Den ganschen dag een donkere lucht boven je hoofd te hebben maakt een mensch niet vroolijk en dan al die orgels met regenzeilen en dat gedraai om een cent. En 's avonds geen lange, menschenlokkende voorstellingen op de ‘estrade’ bij Blanus, van kunstenmakers met bloote en voor de borst gekruiste armen; geen zwierig gedans van het ‘Haarlemsche meisje’. Geen omroeper

voor het spel van de Reuzin, de sterkste vrouw ter wereld; met een kous van háár op zijn kop, gelijk een lange slaapmuts, om te doen begrijpen hoe dikke beenen ze had. Het stonk op de Botermarkt naar de wilde beesten. Daar was aan de stille zijde de ‘Sirene’ te zien of de ‘Zeemeermin’; Tinus had het gezien, maar het was het geld niet waard. Daar was uit het Waarzegsterstentje met een spiegeltje en een oliepitje, en een stoel met een breikous en een zwarte kat gehurkt, een soort van tooverheks, met breede wangen als Bamberg, aan komen buigen en strijkages maken:

‘Wil de jongeheer niet eens de toekomst weten?’

Gelukkig maar wanneer je geen geld had te missen, je werd er afkeerig benieuwd naar; het was toch anders niet dan boerenbedrog; geen mensch kon de toekomst weten.

Koos verfoeide de kermis nog meer dan voorheen. Donderdag was de dienstbodenavond, maar Koos sleet liever de avond bij Door. Ze gaf altijd ‘nuttige’ geschenken en Door had voor haar en de kinderen ‘beignets’ gebakken omdat tante Koos al het andere niet lustte. ‘Behalve noga, zus’, had Hendrik opgemerkt; omdat, oordeelde Koos, het het eenige was wat een zindelijke behandeling onderging.

Het weêr scheen zich beter te willen gaan gedragen. Jakob had de kermis nog eens opgewild.

‘Wat heb je er aan’, zei Koos spijtig, ‘langs de straat te dweilen.’

Koos had gelijk, doch het was nu droog; Koos had dikwijls gelijk; het grootste gelijk van de Groenmarkt, wanneer er geen mensch op is.

‘Het is misschien voor de laatste maal’, bromde Jakob.

‘Daar kon je wel eens gelijk aan hebben, zwager’, vond Hendrik met de kermis-sigaar tusschen zijn korte en sterke vingers; ‘je zult mij zeker niet kwalijk nemen, wanneer ik liever thuis blijf.’

‘Got, wat een complimenten voor die smerige kermis’, meende Koos.

‘Die arme kermis’, zei Hendrik op zulk een meewarige wijze, dat Koos er zelf om moest lachen.

‘Ik ben met de Damiaatjes terug’, beloofde Jakob, ‘en breng je thuis.’

‘Daar rekenen wij vast op’, zei Door, ‘t is meer dan noodig.’

‘C'est la promenaad du soir’, stappend en laag zingende was Jakob vertrokken; hij had er overdag ter dege op gestoft en over de tent van Koppen, er telkens aan moeten denken.

Hij was toen door de stilste straatjes gegaan naar het spel van Basch. De heele stad was eén wreedaardig gezang. De menschen haalden hun schade in, nu de regen niet langer met tuiten viel of recht als pijpestelen. ‘Ze wouen ook nog wel een stukje van de oliekoek hebben’, zei de baas.

Het spel van Basch was het deftigste spel van de kermis; Vrijdag was de rijkelui's-dag en werd dan bezocht door de eerste families van de stad. Er drong nooit muziek uit naar buiten als bij Carré, 't welk voor de minnaars van paarden was. Het had den vorm van een Huis, meer nog dan de tent van Judels en Bouwmeester op de Groote Krocht. Onder de driehoekige nok vuurden de gas-letters ‘Basch’, zoodat er de kerk achter in den nacht verzwond. Wanneer het om half acht openging verscheen er een zwart fluweel portaal met zilveren letters boven de zij-voorhangen: ‘Iste Rang’, ‘IIde Rang’. De derde rang was buitenzijds bereikbaar. Nevens een schemerig plakkaat was een leuningtrap aangebracht naar een deurachtig luik. Als tijdelijk opgeborgen rees daar het metalen standbeeld van Laurens Janszoon Coster, ingesloten tusschen de achterkanten van kramen en van roode woonwagens. Het was er verre van zuiver, op die duistere plaats.

Het voorportaal was in het midden door een ovalen spiegel gestoffeerd, waar vele schijnsels van de straat door henen schimden. Daar onder was een tafeltje gezet, door een zwart kleed gedekt, gemerkt met de zilveren letter B en daarop een lessenaartje stond. Dan kwam er een mevrouw met een zware boezem zitten in een zwart satijnen japon gekleed, een zwarten hoed met losse kinlinten en glaceeën handschoenen aan.

Het liep er niet ‘storm’, het liep er stadig; een hond kwam snuffelen en verdween op onnaspeurlijke wijze; er kwamen rijtuigen staan. De dame nam alle besproken plaatsen in ontvangst en reikte entrée-biljetten aan. Herhaaldelijk kwam er een breedgeschouderde, korte en dikke, welgekleede heer naar buiten, lichtte dan even zijn hoogen hoed of zettend zijn voeten naast elkander, maakte een korte buiging. Hij had een ster op zijn zwarte borst. Hij keek eens naar den schemerenden gevel van de Vleeschhal, stapte tot den

dorpel van zijn heimlijk huis, luisterend naar het veelzijdige leven en verdween dan weêr door den voorhang. Het was Basch zelf. Hij leek veel op de zwarte figuur die stond afgebeeld op het half naar buiten leunende bord, op twee pooten, zooals het daags door de stad werd rondgedragen. Naast den vooroverhangenden spiegel in het portaal hing als een schilderij achter glas een plat kastje waarbinnen al de ridderorden en eereteekenen verschenen, hem door vele gekroonde hoofden en geleerde instellingen toegekend. Jakob herinnerde zich: ‘Professor Basch, ‘Prestidigitateur de la Cour de Saxe et de Wurtemberg’, zooals hij afgebeeld op het bord stond, omringd van geraamten en van witte geesten, welke hij bezwoer.

Je wist niet hoe dat alles bestaanbaar was; maar waár was het niet, ze deden het al met spiegels. Wanneer het spel om acht uur dichtging, nam de voorstelling onmiddellijk een aanvang. Dan rees de dame op en nam het lessenaartje zelf mee. Weggegaan zag Jakob voor het gat van de Groote Houtstraat een pruik roode kinderluchtballonnetjes deinen op en neêr in het licht van de Stoomcarousel, boven hoofd en schouders van een stevige mamsel en dat gezicht had hem zonderling opgevroolijkt.

Hij was toen achterom het Choor van de stille kerk gegaan, waar altijd de groene zuurkraam tegenaan was gebouwd, waar uit de zuurbaas met zijn eéne arm verscheen, achter zijn platte vaatjes met ingemaakte zilveruitjes, karmijnroode schijven biet, harde augurken en rijtjes lange ‘saggijonen’ en die ook hard-gekookte eieren ter ontnuchtering verkocht aan wie een zuurtje kwamen pikken. Hij klemde daartoe het ei onder de flard van zijn helder overhemd, onder het armstompje en wist het, wrikkend. zoo hevig snel te pellen met de platte steel van een lepel of vork, dat je er versteld van staan moest. Hij nam het daar uit weg met zijn hand, doopte het rondom in het zoutvaatje, reikte het over om in zijn geheel gebruikt te worden.

Van uit de verre drukte golfde af en toe het ‘hoep-la’ aan, wanneer een danslustig troepje verscheen in een of ander schijnsel. Jakob bleef de stilste wegen kiezen en was toen bij de ‘Gedempte smalle gracht’. Als alle jaren stond daar de grootste oliebollenkraam van de kermis, met dezelfde festoenen beschilderd of beklad en binnenin blauw geverfd, vertoonende al het opgetorende gebak. Blauw

kleurde altijd mooi samen met oranje-achtig bruin. De kraam stond daar weêr open gapend, overdwars, als om de beboomde Oude Gracht af te sluiten, bezet door de rij van walmende poffertjeskramen, om het andere jaar met de voorzijde naar links of naar rechts gekeerd om alle burgers tevreê te stellen. Jakob lummelde daar als op bekend terrein, of wachtte hij er weder op Piet Pollé*), welken hij nooit meer eens zag.

Twee dienstmeisjes, waarvan de aardigste een heel klein mutsje op haar dikken haartooi droeg, met een bevallige strik onder haar kinnetje vast, kwamen onder de lamp oliebollen koopen en het meisje liet er eenige in haar spoormandje doen, in een papieren zak. Die mutsen noemde Koos de kroon der dienstbaarheid; ze werden van jaar tot jaar kleiner en waren terecht voorbeschikt om geheel te verdwijnen. Jakob was naar de andere zijde der straat gedrenteld, waar vroeger de brug was geweest, tusschen de beide gedempte grachten en stond er bij de Baskuul ‘stap op en laat je wegen’ en bij het rikketikkende ‘Rad van Avontuur’ te kijken. Boven het Spaarne was het nacht reeds, geheel zonder licht; de draaimolen tegenover de school van Meester Spaan jengelde geweldig in het rond; de baas van het rad schreeuwde zich rood, opgerezen bij de hoeklantaren en voor zijn planken-stelling vol van glinsterende pronkjes en vaasjes die je winnen kon bij hem en bijna voor zijn voeten was de ‘koekhakkerij’. Jakob hoorde vlak naast zijn ooren praten:

‘Vroeger’, zei het meisje met het spoormandje naar het andere meisje, ‘had ik niemand en nu heb ik twee vriendinnen en heb nog minder dan toen ik wms alleen.’

Door de treurigheid van de stem had Jakob omgekeken en zag de stille oogen van het meisje in zijn eigen onbekende oogen kijken. Hij zag toen als verveeld op zij weêr naar het onbenullige bijltje waarmede ze de taaie koek moesten trachten te klieven. Jakob was de kermis beu en ging naar huis om Koos te begeleiden.

Jakob nam zich voor met ‘laatste kermis-maandag’ naar Heemstee te gaan.

Het gebeurde echter altijd anders dan je dacht. Wat was gebeurd? Jakob heeft het nooit natuurgetrouw oververteld. Er was in

*) Zie Jaap.

Amsterdam een groote tentoonstelling geweest in het Paleis voor Volksvlijt en daaraan was een loterij verbonden met zeer aanzienlijke prijzen. Ze hadden met hun zessen zaaljongens elk een lot genomen en afgesproken alle prijzen die er op mochten vallen met elkander te deelen. Na veel over en weêr praten hadden ze het adres opgegeven van Walter Verani's getrouwde zuster; Jakob was het reeds bijna vergeten waartoe zijn winzucht en geldzorgen hem hadden gebracht.

Vrijdagavond was Walter Verani met de gedrukte kennisgeving thuisgekomen dat op de loten drie prijzen waren gevallen:

Ten Iste: een kunstvoorwerp in mozaiek.

Ten IIde: twee kandelabers.

Ten IIIde: De reproductie eener schilderij van een beroemd Duitsch meester.

De woorden ‘mozaiek’ en ‘kandelabers’ vooral, hadden een groote verwachting opgewekt in Jakob. De prijzen konden op vastgestelde uren worden afgehaald, doch ook desgewenscht thuis bezorgd tegen vergoeding van de ‘emballage’, maar waar die kratten te bergen? Jakob had vele kristallen kandelabers gezien van zijn leven in de huizen waar hij gewerkt had, kostbare luusters en luchters, of in de winkels die dure ‘antikwiteiten’ opkochten, of door de vensters van ‘Hôtel Funckler’ wanneer er veel Engelschen waren, wist dat daarbij zeer zwáre stukken konden zijn en dat zij broos waren en brekelijk. Hij had betoogd, dat het het beste en verreweg het goedkoopste zou wezen ze te gaan halen, ze om beurte te dragen; niet met de trein, om het schudden te voorkomen, maar met de schuit te gaan. Door de groote gewisheid zijner gezegden had hij ze allen overtuigd en waren er drie van de zes als afgevaardigden aangewezen om ze in Amsterdam zelf in ontvangst te gaan nemen: Dirk Bouts, Walter Verani en Jakob van Genderen.

Ze wisten wel dat het een ‘waagstuk’ was, maar de tijd was kort en dróng; wie niet vraagt wie niet wint. Je mocht wel met ‘laatste kermis-maandag’ uit de stad gaan, de vader zou het wel goed vinden, maar het moest eerst in het kantoor zijn geweest

Zoo stond het dus vast; Walter Verani was kort en breedgeschouderd en een bedaarde natuur; Jakob herinnerde zich nog goed als kind in Amsterdam te hebben gelogeerd, maar Walter

had vóor dat hij er in den laatsten tijd door zijn werk wel eens moest zijn, zou er hen regelrecht brengen. Hij was machine-bankwerker aan de ‘werkplaats’, bewonderde Jakob om zijn teekenen, omdat hij van ‘rechtlijnig’ teekenen ook verstand had. Als Jakob Zondagsochtend voor kerktijd in de jongenszaal zat te werken, want ‘liefhebberij’ was geen werken, hield Walter hem gezelschap, zat schuin over hem aan de tafel. Hij paste er zijn bankschroefje aan, gelijk de naaiklos waar Door haar werk aan spelde en zat zoo wieltjes en stangetjes te vijlen voor een locomotiefje dat hij bezig was te maken, met al zijn onderdeelen, ‘sleikast’ en ‘eksentriek’. Jakob bewonderde hem daarom evenzeer. Hij had nog een zuster in het Huis, een beetje ouder dan hij en tegenwoordig het liefste meisje van het weeshuis: Katrine Verani.

Aldus waren ze met hun drieën in de ochtendschuit naar Amsterdam gevaren, hadden aldoor rechtuit geloopen en onderweg een broodje-met-kaas gebruikt in een schaftkeldertje met een lekkere kom koffie erbij. Stijf door de drukte gaande, zonder zich door winkels met glinsterende glaswaren af te laten leiden, hadden ze eindelijk den koepel van het Glazen Paleis, groenig als broeiraamruiten zich zien verheffen in de straten-lucht van Amsterdam, de bazuin-engel of ‘Faam' er bovenop. Ze waren langsom een pasgemaaid grasperk geloopen waar de geschulpte bak van een rotsfontein in was, maar die niet spoot.

Door de vierkante portiek waren ze gegaan waar vele karren, kratten en kisten met prijzen elkander stonden in den weg en toen in een koele en zanderige voorhal door spichtige zuilen geschraagd van ijzer. Het Paleis voor Volksvlijt was ganschelijk opgebouwd van ijzer en van glas. Ze waren naar het ‘Bureau’ gegaan en naar een aangewezen zaal, met een zwarte vingerwijzende hand op den muur en een soort van winkel-toonbank erin, doch waar nog vele zalen zich achter bevonden. De heer die er was had naar hun roode armen gekeken. Ze hadden alle drie gelijk hun petten afgenomen en Dirk had als de grootste hun uitgelote nummers aangeboden.

Hoe 't verder was gegaan, viel moeilijk te bepalen. De heer had van drie afdeelingen driemaal een prijs genomen, ze ingewikkeld en overhandigd:

Ten Iste: een brillenhuisje van geel-en-rood gevlochten stroo, zooals in iedere speelgoedkraam voor 30 centen was verkrijgbaar.

Ten IIde: Een stroopapieren doosje, waarin in vloeipapier, twee van ijzerdraad gebogen figuurtjes als arm-kandelaartjes, van blauwe kraaltjes geregen en in elke speelgoedwinkel voor 30 centen verkrijgbaar.

Ten IIIde: de fotografie van een beestenspel.

De drie Haarlemsche weesjongens waren buiten eer zij het beseften en stonden elk met hun pakje, heet en beschaamd weêr bij de kom der fontein. Dirk Bouts had het doosje open gemaakt en een der twee kandelabertjes in zijn groote tuindershand genomen om het te willen bekijken, maar had het oogenblikkelijk toen tot gruzelementen geknepen.

'Wat n-n-ge-e-meéne....' stotterde hij en vloekte Sodom en Gomohrra bij elkander.

Getemd door de plotselinge woestheid van den grooten lobbes, stond Jakob erbij stil.

'Het wás een droom', uitte hij woordje voor woordje.

'Dat had je wel wat eer kunnen bedenken', hakkelde Dirk, 'dat droomen bedrog zijn, jij met je mooie luchters', en hij smeet meteen zijn hand laêg naar de kom van de fontein.

'We hadden er toch een kind in de hut blij mee kunnen maken', bromde Jakob naar de kringen in het water kijkend.

'Ja', viel Walter bij, 'vernielen kost niets en kan een ieder', hij woog het bonte brillenhuisje op zijn hand en zei:

'Ik zal het de heéle weg wel dragen.'

Dirk was verlegen door zichzelf. Ze gingen terug, elk voor zich kwaad genoeg. Ze waren stilzwijgend alle drie harder gaan loopen om nog de schuit van vieren te halen.

Maar daarmede was het nog niet uit geweest. Terwijl ze de Gedenknaald op den Dam omliepen en uitkijken moesten voor een snelrollend rijtuig, was het hoofd met de bakkebaardjes van den Voorzitter van het Weeshuis door het portierraampje komen buigen en trok zich onmiddellijk terug.

Vanaf dat oogenblik spraken ze bijna geen woord mee, tot dichtbij de Haarlemmerpoort Walter had gezegd:

'Het beste zal wezen, vader alles eerlijk te vertellen.'

Het was betrekkelijk goed afgeloopen. Doch Jakob hield nog lang nadien de vrees in zichzelf, door deze 'fout' een staketsel te hebben opgeworpen voor zijn gaan naar de 'Akademie'.

(Wordt vervolgd.)

Willem Kloos en Frederik van Eeden
(een poging tot karakteristiek en verklaring) door Mr. R.H.J. Bakker.

I.

Volkomen ben ik er mij van bewust, dat mijn taak een moeilijke is.

Mijn bedoeling is, te trachten een verklaring te geven van het, een menschenleeftijd lang geduurd hebbende conflict tusschen Willem Kloos en Frederik van Eeden en een karakteristiek van hun persoonlijkheden.

Maar er is reeds zooveel over deze figuren geschreven, en door bekende litteratoren. Zou dan een buitenstaander hierover nog iets nieuws weten te vertellen?.....

Mijn overtuiging is echter, dat *juist* een outsider, iemand, die geheel *buiten* alle letterkundige partijen staat, die er niet het *minste* belang bij heeft, wèlke partij de bovenhand heeft, de meeste kans bezit om objectief te kunnen blijven, - (*mits* die buitenstaander tevens een nauwgezet onderzoeker is, en zich voldoende heeft geïnteresseerd voor het onderwerp, dat hij te behandelen wenscht,) - en dat zoo iemand dan ook werkelijk recht heeft van spreken.

Immers, het is een bekend feit, en ik behoef er hier dus niet nog eens den nadruk op te leggen, hoe ontzaglijk dikwijls ‘litteraire critiek’ door persoonlijke invloeden wordt beïnfluenceerd. Wie den sleutel bezit tot verschillende uitspraken, die met aplomb worden gelanceerd, en den indruk van overtuiging maken, terwijl zij door niets anders werden ingegeven dan door de meest menschelijke drijfveeren (helaas, dat ik hier niet ‘*on*menschelijke’ schrijven

kan!) van haat, teleurstelling, afgunst, nijd - dien wordt het bang om het hart, en hij begint te vreezen, dat de hopelooze opvatting van sommige wijsgeeren, dat ‘de onredelijkheid de wereld beheerscht’, de verschrikkelijke en onontkombare waarheid is..... En ware het niet, dat de tijd nog zooveel in het reine brengt, en dat wie, genoegzaam geduld en levensduur bezit, zal ervaren, dat de *souffle de l'histoire* veel onzuivers wegblaast en veel van het vooze, het kernlooze, het onwaarachtige opruimt, - het leven ware vaak niet te dragen.....

Laat mij dan nu, naar mijn beste vermogen en inzicht, in het licht mogen geven, wat het resultaat is van bijna een halve eeuw nadenken, opmerken en bestudeeren.

De karakters van Willem Kloos en Frederik van Eeden, welke litteratoren met de onbezonnenheid en het bruisend enthousiasme der jeugd, in hun jongelingsjaren de tijdelijke vergissing begingen, vriendschap te sluiten, zijn even groote contrasten als wit en zwart, als vuur en water, als Ormuzd en Ahriman. Ik zal dit denkbeeld nader ontwikkelen, en bewijzen bijbrengen voor mijn stelling, dat er tusschen deze beiden niets anders dan een *native antipathy* kon en kan bestaan.

Kloos is de man-uit-één-stuk, de man die nooit heeft afgelaten van zijn voor hem heilige principes, die den eenmaal door-hemzelf-voor-hemzelf getraceerden weg trouw heeft gevolgd; de man van waarheid en eerlijkheid, de man, die vele jaren ‘doodstil heeft geleden’, maar niet versaagd; de man, die nooit de wereld en haar ijdelheid heeft gezocht, en door zijn eigen kracht en standvastigheid zichzelven altijd genoeg is geweest.

Van Eeden is de man, die bij de eerste aanraking in duizend stukken valt; die nu eens dezen, dan weer dien weg als in vertwijfeling is opgehold; de man van weifeling en onzekerheid, de man van vóorwending en schijn-overtuiging; die, wat hij het eene oogenblik krampachtig greep, het volgend moment weer losliet; de man, begiftigd met een groote gemakkelijkheid van adaptatie als van het kameleon, dat de kleur aanneemt van alles, waar het zich op bevindt; van Eeden is de man, die nooit aan en in zichzelf genoeg heeft gehad, voor wien de approbatie der wereld een eerste levensvoorwaarde was.....

Kloos is de man, die, hoezeer ook van pessimistische levensopvat-

ting, *diep in zichzelven nooit ongelukkig kan zijn,* omdat hij daar altijd het vaste punt vindt, en dus een blijvend levenshouvast.

Van Eeden is de man, die, na een korten bestaansbloei, *altijd ongelukkig is geweest.* En het is mijn stellige overtuiging, dat deze persoon niet zoozeer de vaak door hem gewekte boosheid en afkeer verdient, maar veeleer *ons aller medelijden.*

Ja, medelijden. Want deze man moet in zijn leven wel alle folteringen van de hel hebben doorstaan. Zijn innerlijke onrust, het wilde woelen in zijn ziel dreef hem tot dikwijls ontoelaatbare daden, tot vreemde handelwijzen, tot draaien en kronkelen, waar de bedaarde beschouwer verbaasd van moest staan.

Heeft hij nú in het Katholicisme de zoozeer begeerde rust en eenheid gevonden? Is hij nu gelukkiger dan hij het ooit, na zijn jeugd, in zijn later leven kon zijn?.....

Laten wij het voor hem hopen. Als wij evenwel het uitgebreide boek over hem lezen van den pater-Jezuïet H. Padberg, en daarin zien, hoe zelfs boeken tijdens van Eeden's bekeeringsperiode door dezen geschreven, op den index worden geplaatst (Het roode lampje I en II, Jezus' leer en verborgen leven, Uit Jezus' openbaar leven, krijgen b.v. allen het merk: *ongeschikt voor iedereen*), hoe hij, nu Roomsch zijnde, allerlei vroegere boeken heeft te verloochenen (De nachtbruid, Sirius en Siderius 1 en II, De Broeders, De blijde wereld, Bij 't licht van de oorlogsvlam, Het Godshuis in de Lichtstad, - daar ook deze allen ‘ongeschikt voor iedereen’ worden genoemd) dan kunnen wij niet begrijpen, hoe van Eeden in zijn nieuwen geestesstaat de harmonische zielstevredenheid zou hebben gevonden, die den *gelukkigen mensch* maakt.

Wel heeft van Eeden zich in een rede, te Maastricht gehouden, over zijn overgang tot de Katholieke Kerk aldus geuit:

‘Mijn weg is schijnbaar kronkelend geweest en mij werd verweten, dat ik draaide, maar wie me innerlijk kende, weet, dat ik naar één doel heb gestreefd. Van mijn schooltijd af heeft alles samengewerkt om me te brengen, waar ik nu ben, waar ik me veilig en geborgen voel. Het is alles gebeurd zonder weifelen,’ - maar deze woorden doen wel eenigszins vreemd aan, ietwat opgeschroefd, en zelfs onecht, als men zich herinnert, hoe van Eeden kort voor zijn bekeering in Het Godshuis in de Lichtstad (waar volgens Kruisheer Linnebank op elke bladzijde ‘de grootste ketterijen’

staan) spreekt over het ‘imperialisme van de Kerk’, terwijl hij vlak daarop praat van ‘onze dierbare Kerk’, en deemoedig stamelt: ‘Ik denk niet meer, de Kerk denkt voor mij.’[1)] Wanneer men deze tegenstrijdigheden overweegt, heeft men groote moeite te gelooven, dat van Eeden altijd slechts naar één doel heeft gestreefd, en *moet* men den weg, die naar dat doel leidde, wel zéér kronkelig zien..... En men vraagt zich af, moet van Eeden's bekeering, niet veeleer dan als een gelaten overgave, dan als een uiterste resignatie, dan als een heilige overtuiging, beschouwd worden als de laatste wanhoopsdaad van een man, die *bang* is voor het leven, *bang* voor den dood, *bang* voor het oordeel der menschen, *bang* voor zijn innerlijk zelf.....?

Beklaag dezen man. Hij is, ná een zekeren levenstijd, altijd zóó diep rampzalig geweest, dat het velen schokken zou, als zij den geheelen omvang van zijn rampzaligheid beseften. Als een gevangen beest heeft Van Eeden steeds naar uitkomst gezocht en die nooit gevonden. Dit is het fatum, hetwelk drukt op zijn bestaan. In zijn angst, zijn voortdurend folterenden angst, zijn levensangst, zijn doodsangst, zijn menschenangst en den angst voor zijn eigen onrustig hem kwellende Zelf, heeft hij, als het gevangen beest dat hij is, vaak om zich heen gehapt en gebeten, geklauwd en gekrabt, - heeft hij vrijwel al zijn vrienden van zich vervreemd, heeft hij gelogen, gehuicheld, en ontoelaatbare dingen gedaan, - maar, in *zijn* geval, méér nog dan in dat van menig ander, geldt het: veel begrijpen is veel vergeven, - zoo niet *alles* vergeven.

Wanneer men in de Brieven van Frederik van Eeden tegenover blz. 72 het portret, dat dateert uit 1892, ziet, dan ontwaart men het gezicht van een jongen man, wiens oogen u aanblikken met een rustige helderheid, de mond heeft een vaste, vriendelijke lijn, voorhoofd en wangen zijn glad. Het geheel maakt een indruk van opgeruimden en onbevangen jeugd.

Dit was van Eeden op het hoogtepunt van zijn bloei, met andere woorden, op het hoogtepunt van zijn populariteit en van zijn beroemdheid. Deze jonge man had alle reden om zich in het leven opgewekt en tevreden te voelen.

Zijn eigenaardig talent, waardoor hij als 't ware de *link* werd

1) Zie, in dit verband, ook de peroratie van Marcus tegen de Katholieke Kerk, blz. 199 e.v. De kleine Johannes III.

tusschen Oud en Nieuw, zijn werk, met de nieuwerwetsche allure, dat toch ook zekere qualiteiten bezat, welke door het vroegere geslacht konden worden gewaardeerd, verschaften hem den bijval van jongeren, zoowel als van ouderen. In de opkomst der Tachtigers is van Eeden degene, die het, door den aard van zijn aanleg, in hun strijd, het gemakkelijkst heeft gehad. Hij kwam, hij zag, hij overwon. In dien tijd heeft van Eeden zich een schitterende toekomst gedroomd, waarin zijn roem steeds crescendo zou gaan, waarin hij de primus inter pares zou zijn en blijven. Gedroomd? wat zeg ik? hij heeft die toekomst voor *zeker* gehouden. En de teleurstelling, toen hij zich bleek te hebben vergist, is het eerste voorspel geweest voor het verschrikkelijke drama, waartoe van Eeden's leven verwerd.

Van Eeden had niet de natuur om te berusten. Bewonderd en liefgehad te worden was hem een eerste levensbehoefte. En het is zijn noodlot, niet te hebben ingezien, dat zijn houding tegenover de wereld, een averechtsch verkeerde was. Hij heeft getoornd en geklaagd, over zijn verloren gegane populariteit, hij heeft gekuipt en gekonkeld om die te behouden of te herwinnen, en hij zag niet, de ongelukkige, dat hij den afgrond tegemoet holde, waarin hij bij een andere levenshouding, bij een waardiger levensgedrag, misschien nooit zou zijn neergestort..... Het brandmerk Eigen Schuld heeft van Eeden zichzelven roekeloos in de ziel geslagen.

Zie, in denzelfden bundel Brieven, het portret van slechts acht jaren later en zie het ontstellend verschil. Het onderscheid tusschen beide beeltenissen jaagt den argeloozen toeschouwer schrik aan. De sombere verwildering van dezen kop, de verdonkerde, dieper liggende oogen, de ingekerfde groeven langs den star-verbeten mond, het ruw doorlijnde voorhoofd, doen u geschrokken u afvragen: is dit dezelfde mensch?

Ja, het is dezelfde mensch. Maar de mensch, in wien de latente driften en hartstochten wakker zijn geworden en hun verwoestend spel zijn begonnen!

In zijn, spoedig door te veel afkeuring en te veel bewondering, bekend geworden boek: Frederik van Eeden, Psychologie van den Tachtiger, beschrijft Dr. G. Kalff Jr van Eeden's gelaat als volgt:

> ‘Hij heeft den kop van een faun, een kop, die aantrekt en afstoot, vasthoudt.

> De onderhelft van het gezicht is animaal, zij 't niet grof. De dunne baard hangt om de kin, meer als maskeering van zwakte dan dreigement van kracht; voren, mettertijd verzwarend, verbinden plompe neus en onbeheerschte lippen. Het voorhoofd heft dezen indruk niet op; 't is laag, gedrukt, niet machtig van rust en durf; wel loopen er, mettertijd verzwarende, groeven over, doch niet zegevierend denken, eerder raadselachtig broeien ploegde ze daar. Een paar horentjes boven op dien kop, een paar kwastjes op de spits gekartelde ooren - en de faun was er!
>
> Maar nu de oogen, die intusschen van listigen en toegevenden spot hebben geglimpt. In de ooghoeken - en ja, nu ook om den mond, plooide het leed, diepere zielesmart. Onder dit masker worstelt het verlangen het masker af te werpen. De oogen zijn heldergrijs, afwisselend helder en bewolkt. Zij kunnen droomen boven een bloem of vlinder, flonkeren achter een bakvisch-nimf, steken naar een medeminnaar, bezwijmen ook van Panischen angst. Zij zijn vermoeid geweest van het staren naar eigen beeld in den vijver, en hebben later gebrand van vele tranen, ijdele en onijdele.....'

Deze karakteriseering van van Eeden's kop is in vele opzichten juist. De heer Kalff ziet er terecht in: het faunachtig-onscrupuleuse, het achterdochtig loerende van dengene, die, geprikkeld tot bijnavervolgingswaarzin, overal vijanden vreest, - maar tegelijk ook merkt hij er in op, de vertwijfeling, den vlijmenden angst, de ziekelijke onrust der ziel, de geestelijke pijn van den tot starkramp gemartelde, die nóch in het leven, noch in zichzelven, een betrouwbaar houvast vinden kan.

II.

Van Eeden-zelf zal als oorzaak dezer droevige verandering willen opgeven, de verguizing zijner vrienden, die tusschen deze jaren viel.

Natuurlijk is de oorlog tusschen Kloos en van Eeden niet *plotseling* uitgebroken. Het broeide en smeulde al lang, en kon het anders, gegeven den aard van beider natuur?

Laten wij, over den Kloos van den eersten Nieuwen Gidstijd een ooggetuige aan het woord laten: Jan Hofker in Den gulden Winckel bij een interview:

> ‘Van al deze menschen (al de opkomende kunstenaars dier dagen) was Kloos de centrale figuur; zóó was hij, niet door uiterlijk vertoon, maar in het bewustzijn van allen, die hem kenden. Ik heb Kloos nooit anders gezien dan volkomen toegeneigd voor allen, die hij als vriend erkende. Hij was volkomen betrouwbaar in zijn vriendschap. Kloos was als mensch, als figuur groot. En zóó moet men hem zien, als men hem en zijn éénzijn met de Nieuwe Gidsbeweging begrijpen wil. Hij was uiterst fijngevoelig, voelde intuïtief welk vleesch hij in de kuip had. Kloos was in alle waarachtigheid geniaal, en zijn gesprekken deden iets in hem kennen, dat den ziener kenmerkt. Kloos heeft naar mijn meening zijn tijd gemaakt, d.i. geestelijk geordend. Hij is de man, die het stempel op den tijd gedrukt heeft en ook door de menschen van dien tijd zoodanig erkend is..... Kloos was onder zijn vrienden weinig spraakzaam; hij was een man, die uren en uren voor zich uit kon kijken en niets zeggen, maar niettemin was hij in de wereld van vrienden het middelpunt, de kern van dien kring. Pas weer las ik, wat ik het liefste doe, de levensbeschrijving van een groot man, de groote allures had ook hij. Maar vooral was hij: geestelijk groot, ontzaglijk door zekerheid van gevoel, en de kracht van een innerlijke overtuiging.’

Alle portretten van Kloos beantwoorden aan deze beschrijving. De oogen zijn altijd van een vaste, klare en open helderheid, de onverzettelijke levenszekerheid ligt er in van den man, die wil wat hij weet, en weet wat hij wil. Kracht, ernst en innerlijke gewisheid ziet men in die oogen. En de sterke, toch fijne mond is daarmee in overeenstemming. Geen weifeling, geen vrees. Maar een diep-in rustige geestelijke harmonie.

Die onwrikbare karaktervastheid van Kloos, dat niet afwijken van het eenmaal door zielsnoodzakelijkheid ingenomen standpunt, die krachts- en machtsontwikkeling, wordt door sommigen ‘hoogmoed’ genoemd. Inderdaad heeft Kloos vaak een ‘hoogen moed’ getoond en *zijn* hoogmoed is er in elk geval een van de allereerste orde, een hoogmoed, waar men respect en erkenning voor hebben moet en heeft.

En stel nu deze twee persoonlijkheden tegenover elkaar.

Kloos, zooals hij door een meebelever dier dagen is gekenschetst, en van Eeden, de man van vele waardeerbare qualiteiten, maar niet één van werkelijke grootheid, de nooit spontane, de altijd reflectieve, de altijd berekenende, de steeds er zeer van bewuste welken indruk zijn woorden en daden zullen maken. Voeg daarbij van Eeden's primaire eigenschap, zijn ijdelheid, die, door zijn aanvankelijk succes zeer was aangewassen, en iedereen moet begrijpen, dat blijvende vriendschap tusschen deze twee contrasteerende persoonlijkheden onbestaanbaar was. Kloos was *het middelpunt, de kern van den kring, de centrale figuur,* een positie, welke van Eeden, krachtens zijn karakter, hartstochtelijk ambieerde, maar, óók krachtens zijn karakter, nimmer innemen kon. Behoeft het verwondering te wekken, dat *toen* reeds in van Eeden de jaloerschheid begon te woelen, welke later met zulk een sadistische woestheid losbreken zou?..... Later..... toen een seniele verzwakking van Eeden zijn speurende, tastende, listige voorzichtigheid vergeten deed, en het zoo lang met kunstige zorg vóórgehouden masker van lievigen, zoetelijken schijn van hem afviel, en hij, ondanks hemzelf, zich toonde in zijn ware gedaante: vol afgunst, opgekropten wrok, en giftige, gierende jaloezie. De ongelukkige, wiens bitter noodlot het, zijn gehééle leven door, is geweest, met de ééne hand te vernietigen, wat hij met de andere, met inspanning van alle krachten en vermogens, had opgebouwd!.....

In 1891 begint men reeds de wrijving te bespeuren tusschen de twee zoozeer verschillende temperamenten. Totdat van Eeden de zeer leelijke streek van het ‘Lieven Nijland’-artikel beging. Deze zaak is van zóó algemeene bekendheid, dat ik er hier niet over behoef uit te weiden. Alleen wil ik opmerken, dat deze handelwijze waarlijk geen ‘grap’ mag worden genoemd, zooals ik tot mijn verbazing zag, dat Dr. Kalff in zijn hierboven genoemde hoek heeft gedaan.

Welke man van eer bedenkt het, om er zijn *vrienden* op deze wijze te laten inloopen? De bom is wel anders gebarsten dan van Eeden verwachtte, - maar met deze daad gaf hij toén al een heel duidelijk blijk van een leelijk wantrouwen, van een weerzinwekkende dubbelhartigheid, waarvan hij later nog zoovele malen de bewijzen geven zou.

Van Eeden, die altijd den drang in zichzelven heeft gevoeld, om

al zijn handelwijzen goed te praten, maar sinds lang niet meer weet, wat hij, in zijn eigen voordeel, beter deed te zwijgen, heeft de domheid gehad, om in September 1926 in een radio-lezing een verslag te geven van de Lieven Nijland-kwestie. Zijn bedoeling was natuurlijk Kloos in een zwart en zichzelf in een mooi daglicht te plaatsen. En het resultaat?..... Alle menschen, die ik over deze lezing gesproken heb, en het zijn er vele geweest, want het interesseerde mij zeer, het onbevangen en onpartijdige oordeel van het publiek in het algemeen te hooren, zeiden unisono: ‘Wat heeft Kloos zich in deze zaak fair en loyaal gedragen en wat komt van Eeden hier uit als een onbetrouwbaar sujet.’ Van Eeden werd dus wederom het slachtoffer van zijn mephistophelisch noodlot: het booze te willen en ondanks zichzelven ‘dat Gute zu schaffen.’

Met een, bij dezen altijd overwegenden en berekenenden geest, ongelooflijke naïeveteit, vertelt van Eeden zelf, (in zijn herdenking van Aletrino blz. 143. Langs de wegen) hoe zijn ‘goede Sam de eenige academievriend (is), die zijn ‘vriend is gebleven’. Al zijn vroegere vrienden, en het zullen er wel velen zijn geweest, want immers van Eeden was praeses van het corps, hebben hem dus in lateren levenstijd verlaten. Waarom? is de neutrale lezer geneigd te vragen..... en het antwoord is niet moeilijk te vinden! Verschillende personen, die, eertijds, van Eeden's vrienden en warme verdedigers waren, zijn, in den loop der tijden zijn vijanden geworden, en de heer Kloos heeft mij eens een merkwaardige collectie brieven getoond, die thans nog niet voor publicatie in aanmerking komen, omdat het auteursrecht daarvan nog niet is vervallen, maar die te hunner tijd een openbaring zullen zijn omtrent de reactie, welke gewekt is door van Eeden's kinderachtigheden, na de Willem Kloos-viering in 1919, en die, als hij ze lezen kon, van Eeden wel een gevoeligen, misschien heilzamen schok zouden geven.

Aan Kloos, den stillen werker, den kamergeleerde, den uitsluitend voor zijn levenstaak in sobere eenzaamheid levende, - werd alles thuisgebracht, waarnaar van Eeden zijn heele leven met alle geoorloofde en ongeoorloofde diplomatie had gestreefd, - vereering, hulde, liefde van het publiek, - een ridderorde. Dit alles zweepte van Eeden's jaloezie op tot een aan waanzin grenzenden haat en deed hem het belachelijkste en droevigste figuur slaan van

de vele ridicule en treurige figuren, die hij al in zijn lange leven geslagen had. Arme, arme van Eeden. Geen wonder, dat ge in uw latere verzen zoo larmoyant klagen moet, dat ‘uw daden zonder werking gebleven zijn,’ en dat ge u voelt: ‘een lang verdoold en diep rampzalig kind.....’

(Bij de begrafenis van een zijner, droevig om het leven gekomen, zwagers zeide van Eeden tegen een mede-aanwezige, - wel een geschikte gelegenheid, en zoo tactvol en fijngevoelig, om dit onderwerp daar ter sprake te brengen: Als ik maar een lintje zou hebben gehad, was alles wel anders geweest.)

Eén vriend heeft van Eeden behouden, dat wil zeggen, een intermittente, en vrij dubieuse vriend. Ik bedoel natuurlijk Henri Borel, die nu eens in adoreerende liefde voor, dan weer in afkeer tegen van Eeden heeft gevoeld. Die geen blad voor den mond nam, toen hij in ‘De Loods’, van Eeden's ‘Jezus' leer en verborgen leven’ besprekende, onomwonden zei, dat, als Jezus een intermediair noodig had gehad, om zich op aarde te doen verstaan, hij toch zeker daarvoor wel den besten mensch ter wereld zou hebben gekozen en stellig niet van Eeden!! en die hem thans voortdurend op *deze* wijze ‘verdedigt’, door bijvoorbeeld te vertellen, hoe een boekhandelaar hem heeft medegedeeld, dat hij ‘in een geheel jaar geen enkel boek van van Eeden heeft verkocht,’ of dat het ‘bekend is, hoe van Eeden op het oogenblik moeilijk meer schrijft, en dus weerloos is.’ Nogmaals, *arme* van Eden! met zùlk een vriend als *solus superstes!*

Willem Kloos daarentegen heeft zich zijn geheele leven mogen verheugen in de warme en trouwe vriendschap van velen, met wie hij een halve eeuw en langer altijd verbonden bleef. Ik behoef hier geen namen te noemen, want wie *De Nieuwe Gids* geregeld leest, weet, dat alle beste en meest bekende kunstenaars zich zijn blijven scharen om Kloos, als om *de kern, het middelpunt, de centrale figuur.* Kloos' altijd zich zelf gelijk blijven, de groote en rustige eenheid van zijn karakter, maakte het voor ieder mensch-uit-één stuk als hijzelf, wenschelijk, en mogelijk, ja gemakkelijk, eenmaal zijn vriend geworden, ook altijd zijn vriend te *blijven.*

Ik heb hier betoogd, dat de animositeit tusschen van Eeden en Kloos geen persoonlijke motieven tot grondslag had, maar veroor-

zaakt werd door het diep-gaand verschil in beider karakter, door het natuurlijke antagonisme, dat er bestaat tusschen onvereenigbare elementen. Het is eigenaardig, dat van Eeden-zelf dit óók heeft gevoeld en óok gezegd; (al bedoelt hij met zijn woorden iets anders dan ik!):

In zijn Rede, uitgesproken te Gent in het congres-gebouw der wereld-tentoonstelling op 5 Juni 1913, zeide hij, omtrent zijn verhouding tot Kloos:

> 'Het was geen persoonlijke veete tusschen ons; het ging om meer algemeene dingen, waar ieder mensch belang bij heeft.'

Van Eeden raakt hier de waarheid aan, ofschoon hij haar verkeerd interpreteert, zooals het zijn geheele leven zijn ongeluk geweest is om te doen.

Hij verwijt Kloos, dat deze *pur sang* kunstenaar is, en er geen zoogenaamde 'ethische principes' op nahoudt. Want daar komt het op aan! Niet de kunstenaar is het hoogste, maar de mensch![1)] Niet, zooals Kloos zei:

De mensch moet doodgaan, eer de kunstnaar leeft, - neen, de kunstenaar moet zich onderschikken aan den mensch, en wie als mensch het beste leeft, heeft ook de meeste kans een voortreffelijk kunstenaar te zijn!..... En op hetzelfde aambeeld hamert ook Borel, en wil het, (als het fortuna-rad zijner vriendschap voor van Eeden weer eens naar boven draait!) doen vóorkomen, alsof van al de Tachtigers van Eeden de grootste kunstenaar moet worden genoemd, omdat hij..... zoo'n goed mensch is? neen, dat schijnt er niet direct bij noodig te wezen,[2)] - maar omdat van Eeden in frases, wier holheid door het geheele land resonneert, propaganda maakt voor 'ethiek in de kunst.'

Bij Jupiter! zou men geneigd zijn uit te roepen, wat hebben wij aan zulk voos geredeneer, - wat hebben wij aan het masker van een Heilige, wanneer daar doorheen loeren de listige oogen van den faun, en er boven uitsteken de spitse horentjes van hetzelfde ongebonden menschdierage?.....

Wil van Eeden een goed mensch zijn, - wie zou daar iets

1) In zijn boek zegt Dr. Kalff terecht (op blz. 487): 'In van Eeden stond de mensch den schrijver in den weg.'
2) Zie van Borel zijn eigen uitlating over van Eeden in De Loods, hierboven gememoreerd.

tegen kunnen hebben (een ‘goed mensch’ hier gebruikt in de hoogste beteekenis van het woord!) maar het eerste vereischte daartoe is dan toch zeker wel een waarachtige vastheid in zichzelf, een rechte richtingslijn, een volkomen gave persoonlijkheid. Ik behoef hier zeker niets meer bij te voegen dan: Γνῶθι σεχυτὸν᾽ - erken uzèlf, van Eeden!.....

Was het een intuïtie van zijn diepere geestelijkheid (een dichter is soms een ‘vinder’, - *darum heiszt Dichter Trovatore),* dat van Eeden als zijn embleem de *waterlelie* koos? de waterlelie, die, zoo stil en wit en puur, haar kroon verheft in 't licht, maar!..... men mag dan ook niet verder speuren dan de *oppervlakte* van het water.....

Schijn..... is het heele leven van van Eeden geweest.

Een poos lang heeft het bekorend kleurenspel van dezen schijn de menschen kunnen suggereeren. Van Eeden was de man voor de groote massa, die zich gemakkelijk inpakken laat, zonder nadenken of critiek. Van Eeden mocht zich zonnen in den algemeen bijval, - helaas voor hem, - te kort, slechts al te kort!

Wanneer Van Eeden zich, in verstandig zelfbesef, bij één ding had bepaald, en daaraan onwrikbaar vastgehouden, - de menigte zou zich nog wel langer hebben laten begoochelen: *mundus vult decipi,* de wereld *wil* bedrogen zijn! Maar de geen rust kennende ziel van van Eeden dreef hem driftig naar her en der, deed hem ‘vreemd wankelen op deze aarde’, maakte hem wereldhervormer, jeugd-opvoeder, ja, wat niet al! Als een kleefpleister (passez moi le mot) plakte hij zich nu eens vast aan hypnose en spiritisme, dan weer aan Oostersche poëzie of padvinderij, aan significa, vegetarisme of vereenvoudigde spelling, aan ‘de vrije jeugd’ of de nieuwe schilderkunst..... met alles bemoeide zich de rustelooze geest van dezen ongelukkigen man; als een tornado vlaagde hij door alle lagen van de maatschappij, alsof niets en niemand er komen kon zonder hem, - en hij vergat, dat een tornado heel iets anders is dan een verfrisschende wind, en slechts weerzin en opstand wekt. Het gevolg van dezen, als een stoom-caroussel rondtollenden levensgang, is dan ook natuurlijk geweest, dat van Eeden veel stof heeft doen opwaaien, maar nergens de vastheid, de harmonie, de zekerheid heeft gebracht.

Dr. K.H.E. de Jong heeft van Eeden aardig gekarakteriseerd in een, werkelijk nog onschuldig spotversje:

> Een dichter zijt gij half en half een prozaschrijver,
> Half zijt ge aristokraat en half een socialist,
> Een laffe spotter half, en half een dolle drijver,
> Half zijt ge vredesman en half militarist.
> O, schei toch eindlijk uit met alles te beginnen,
> Want wat gij ook begint, 't is alles even half.....
> Van Eeden, zijt ge heel, of half slechts bij uw zinnen?
> Zeg, weet je wat je bent? Je bent een heel lief kalf.

Men zou zeggen, dat, van Eeden ‘een kalf’ te noemen, dezen nog vrijwel excuseert, immers van Eeden's daden ontdoet van alle opzettelijkheid, van alle booze driften, van betweterijen, van heerschersbegeerte. Maar de heer Borel kwam weer met zijn papieren lans ter verdediging van van Eeden aangesneld, en terwijl hij die dreigend vooruit naar Dr. de Jong bewoog, gaf hij naar achteren van Eeden den doodstrap, door aan de wereld bekend te maken, dat deze ‘tegenwoordig moeilijk meer schrijft en dus weerloos is.’ Mijnheer Borel, begrijpt ge nu werkelijk niet, dat gij met die woorden van Eeden den ‘knockout’ geeft, en zelfs diens eventueele toekomst vernietigt?

Nu heeft weliswaar van Eeden-zelf, in, niet meer het effect zijner woorden berekenende, radeloosheid, geklaagd, dat hij ‘een arme oude stakker’ wordt, dat ‘zijn kracht ten end’ is, - maar veel van dergelijke klachten worden geuit..... in de hoop te worden tegengesproken.....

Van Eeden's ongeluk in het leven is geweest, dat hij ‘altijd een slag om den arm’ hield, dat hij zich nooit met hart en ziel, met goed en bloed, aan één ding heeft kunnen wijden, zooals Kloos dat deed aan de litteratuur. En het gevolg daarvan is geweest, dat hij in haast alle richtingen een dilettant is gebleven.

Hij was van overtuiging vegetariër, maar..... op reis ‘gaf hij er de strengheid tijdelijk aan, omdat het hem al te lastig werd’; hij was overtuigd van de kracht der suggestie, doch toen hij eens in tegenwoordigheid van Henriëtte Hendrix, een biggetje suggereerde, totdat het ging liggen, verlaagde hij zich tot een onwaarheid,

en ontkende het later, uit vrees belachelijk te worden gevonden; toen hij begon te neigen naar het Katholicisme, liet hij, bij wijze van proefneming, zijn vrouw en kinderen eerst eens Roomsch worden.....

Halfheid, onzekerheid..... dat is de vloek van van Eeden's bestaan.

En het is waarachtig zielig hem, zijn levensloop overschouwende, te hooren klagen: (men zal het mij niet kwalijk nemen, dat ik van Eeden's spelling-op-eigen-houtje hier en later negeer.)

> Mijn levensloop
> was zoo vol hoop,
> vol vroom beraad begonnen -
> maar al 't gezwoeg
> was niet genoeg
> en niets van duur gewonnen.

Doch van Eeden vergist zich, waar hij meent, dat al zijn gezwoeg ‘niet genoeg’ zou zijn geweest. Het was integendeel te veel, veel te veel. Hij heeft zijn krachten noodeloos verbrokkeld, zich vergeefs uitgeput, zich al te veel verdeeld, en *daardoor* heeft hij ‘niets van duur’ gewonnen’. En dat van Eeden-zelf wel de wanhoop heeft gevoeld van een eeuwige weifeling (hij bedoelt het wel een beetje anders, maar zijn woorden kunnen ook in *mijn* beteekenis worden opgevat) toont hij op blz. 9 van Paul's Ontwaken, waar hij zegt:

‘Want wat is de kern der zwaarmoedigheid? wat is het bange lijden, dat niet wijkt, maar toeneemt met dieper inzicht en helderder overweging?

Het is de twijfel, de onzekerheid.’

(Slot volgt).

Fransche letteren door Frans Erens.

De algemeene indruk, die overblijft na de lezing van Fromentin's *Dominique,* is dat men te doen heeft met een opmerkelijk boek, dat lang geleden is geschreven. Het is opgedragen aan George Sand en het heeft volkomen het karakter van de verhaalkunst der groote roman-periode van de 19de eeuw, toen George Sand, Eugène Sue, Fréderique Soulié, Balzac en zooveel anderen hunne groote triomfen vierden. En hoewel Fromentin slechts dezen roman als blijk van zijn vertelkunst heeft gegeven, staat dit werk op de hoogte van de beste vertellingen uit den tijd van het romantisme. Doch het heeft op de producten van dien tijd dit vooruit, dat het geen avonturen brengt, geen vreemde situaties, maar blijft bij het doodeenvoudige dagelijksche leven. Wat de feiten betreft, zij zouden ook nu kunnen plaats hebben op de zelfde manier, doch de zegging van 60 of 70 jaar geleden is alleen eene andere. Zij heeft den weemoedigen naklank van de tijden der vroegere romantiek, van Chateaubriand en Sénancour.

Vloeiend en gelijk glijden de volzinnen achter elkander voort. kronkelend naar de wijziging der hartstochten. Zij sluiten in elkander, lossen zich allen tezamen op in een zacht ruischenden stroom. De hartstochten komen hier niet tot geweldige daden, maar zij blijven het leven der personen beheerschen; zij zijn de diepgevoelde ondergrond. De personen worden hunne hartstochten meester; zij buigen voor de sociale eischen.

Er wordt hier verhaald hoe een jonge man een vrouw bemint, die hij vóór haar huwelijk heeft gekend en die is getrouwd meer naar den eisch der wereld, dan om een groote liefde. De auteur

zegt niet met volkomen duidelijkheid in hoever zij in het begin haar man liefheeft. Hij zegt niets over haar gevoelens voor Dominique vóór het huwelijk. De situatie wordt haar pas duidelijk, wanneer zij als getrouwde vrouw den vriend harer jeugd ontmoet en zijn passie gewaar wordt. Doch dat alles speelt zich af in hare verlangens, in hare gedachten en door geen enkele daad geeft zij toe aan hare verliefde mijmering.

Er zijn in dit boek slechts twee personen duidelijk geteekend: Dominique en de zeer jeugdige getrouwde vrouw. Van den man komen wij haast niets te weten en dit is zeer juist door Fromentin gezien. Voor hem bestaat de liefde van den vriend voor zijn vrouw niet en er wordt ons zelfs niet gezegd, dat hij deze ooit heeft ontdekt. Zoo krijgen wij de feiten vereenvoudigd door de innerlijke actie van den wil, die in de daden zich niet te buiten gaat.

Het is een roman, die met oneindig veel variaties in het leven voorkomt, waarbij de neigingen van een man of van een vrouw een stadium van innerlijken groei en van wegsterven doormaken. De held van dit verhaal ziet na een tijd van worstelen deze vrouw uit den kring van zijn leven verdwijnen. Hij ziet haar nooit meer terug, hij trouwt met een andere en deze intense liefde heeft op zijn later leven geen invloed meer.

Door de sterke gevoelsstrooming te geven in een breed opgevatte uitdrukking was het den auteur mogelijk uit deze weinige gegevens een schoon geheel op te bouwen. Hij verwerkt de wisselende natuur-impressies, het opvolgen der seizoenen, winter, lente, zomer vlecht hij op harmonische wijze in het verhaal.

In onze dagen is het moeilijk zich volkomen aan de uitingen van dit kunstwerk over te geven. Wij zouden daar voor meer dan een halve eeuw eerder geboren moeten zijn. Wij moeten dezen roman ontdoen van het bijkomstige en zien naar de karkas van dit gebeuren. Door dat wij reeds moeten beginnen met abstractie te maken en ons te verplaatsen in de sensaties van een vroegeren tijd, kunnen wij slechts langzaam komen tot het genieten van dit uitstekende werk en een tweede lezing zal meer bekoring geven dan een eerste. Doch dit is een goed teeken. Onder de schijnbaar verouderde manier van vertellen ligt een frischheid en gloed, die maakt dat dit boek nog leeft en dit verklaart waarom *Dominique* van Fromentin nog altijd tot de leesbare meesterstukken behoort.

La Vie glorieuse de Victor Hugo van Escholier heeft mij maar matig bevallen. Wel heb ik er een massa mij onbekende bizonderheden over den grooten dichter uit leeren kennen, maar het boek is in een stootenden stijl geschreven. Hier en daar laat de auteur aan zijn fantasie den vrijen loop, hoewel hij toch altijd op feiten blijft steunen. Het is niet de schrijfwijze van den historicus, van den eigenlijken biograaf, maar hij vertoont allerlei kleine tooneeltjes, voert Hugo, zijn familieleden en bekenden op, laat ze gesprekken houden en onderwerpt ze aan zijn eigen zegging. Hij is niet objectief, maar geeft die tooneeltjes weer door zijn eigen fantasie.

Toch zou ik dit boek niet willen missen, omdat het bizonderheden bevat, die ik nergens anders kan vinden en die de auteur door inlichtingen, hem door familieleden des dichters verstrekt, is te weten gekomen. Daar uit komt Hugo's persoonlijkheid duidelijker te voorschijn. Zijn buitengewoon liefdeleven wordt hier meer openbaar en wij vernemen zelfs iets over zijn ongewonen eetlust, die hem soms aan één maaltijd twee kippen deed verslinden. Daar tegenover staat, dat hij in het drinken zeer matig was en zijn wijn altijd met water mengde.

Wij zien uit dit boek duidelijk, dat Hugo een titaan is geweest, een werkelijke reus, zoo wel in zijn leven als in zijn persoonlijkheid en in zijn gedichten. Zijn geest en zijn wezen was een ongenaakbare toren, die door niets was omver te werpen, onvatbaar voor het sentiment en de redeneering van anderen. Altijd zich zelf, niet uit de hoogte, maar wel hoog en onwrikbaar.

Jacques-Emile Blanche: *Mes Modèles (Souvenirs littéraires).* Dit is een merkwaardig boek van herinneringen. De schilder Blanche heeft het Parijsche salon-leven van de negentiger-jaren in volle mate meegemaakt. Hij heeft het gezien, niet alleen met zijn schildersoog, maar ook met dat van den psycholoog, van den historicus. Wij krijgen hier blootgelegd het conversatie-leven en ook het intrigue-leven van intellectueelen van den eersten rang.

De auteur, die in Frankrijk en in Engeland een bekend schilder is, heeft ook eenige romans en novellen geschreven. Het boek, dat hij *Mes Modèles* heeft genoemd geeft herinneringen aan Maurice Barrès, Thomas Hardy, Marcel Proust, Henry James,

André Gide, George Moore. De waarde van deze bladzijden is ongelijk. Zij is hoog in de hoofdstukken over Barrès en Marcel Proust, vooral in die over Barrès. Aardig zijn de bizonderheden, die hij over George Moore vertelt, den auteur van *The Mummer's Wife.* Wat hij over Hardy, James en André Gide zegt, is interessant, maar laat weinig ingrijpenden indruk na.

Barrès heeft hij goed gekend en hij schijnt diep in diens ziel te zijn ingedrongen. Zijn blik omvat hem, hij is veel met hem omgegaan en op een zekere manier zag hij tegen hem op. Daarom lijkt mij dit hoofdstuk van zijn herinneringen het belangrijkst en doet de kennis van de tegelijk eenvoudige en gecompliceerde persoonlijkheid van den schrijver van *Les Déracinés* toenemen. Hij laat hem hier tamelijk goed uitkomen in het licht zijner laatste levensjaren. Vergelijkt men, wat hij zegt met het boek van Tharaud, dan geef ik aan dit laatste de voorkeur wegens zijn grootere helderheid en rijkdom van bizonderheden. Toch munt hetgeen Blanche hier zegt uit door meerdere scherpte in het uiterlijke, alhoewel een zekere gewrongenheid van stijl hier en daar pijnlijk aandoet. In het observeeren der uiterlijkheden ziet men in Blanche meer den schrijvenden schilder dan de begrijpende litterator, die Tharaud is.

Niettemin is dit opstel over Barrès zeer interessant, omdat het allerlei vertelt over diens omgang met vrienden en kennissen te Parijs in een tijdperk, dat vooraf gaat aan de door Tharaud behandelde jaren. Zoo verhaalt hij, dat hij Barrès op een avond verliet in een rijtuig met de Guaita. Bij het instappen waarschuwde de occultist, dat hij een geladen revolver bij zich had. Nauwelijks was dit gezegd of het schot ging af en de kogel vloog langs het hoofd van Blanche in den wand van het rijtuig. ‘A ce bruit’, vertelt de schilder, ‘notre hôte qui était encore à la grille du jardin, accourt; après une discussion inénarrable il monte avec nous dans le coupé. Le lendemain Barrès me dit: ‘J'espère que vous êtes remis de vos émotions. Nous n'avons pas la clé de la magie noire. Lisez donc ces trois gros volumes: *Essais de sciences maudites.* Les maîtres de l'occultisme apprécient fort l'oeuvre de ce pauvre garçon, qui a failil vous tuer.’

André Gide: *Le retour du Tschad.* Wij mogen op Gide's creatief werk al het een of ander hebben aan te merken, zijn reisbeschrijving

is van uitnemend gehalte. Hij heeft den Franschen Congo en het gebied van Tschad doorloopen, begeleid door inboorlingen, die dienden tot het dragen der reisbagage en die bij gelegenheid moesten roeien en voor de boot en de paarden zorgen.

Wat men in zijn reisverhaal vooral niet hoog genoeg kan stellen, is zijn klare blik en zijn inzicht in het wezen van de inboorlingen. Hij doet uitkomen, dat het een goedaardig menschensoort is en dat het alleen de manier is, waar op zij worden aangepakt, die van hen maakt goed- of kwaadwillige individuen.

Doch niet alleen hoe hij omging met die menschen is van belang, de bizonderheden, die hij geeft over hun wezen en hun opvattingen, over het land met zijn bekoorlijkheden en verschrikkingen, zijn kostbaar. Hij vertelt dat alles op uitstekenden toon, met scherpe observatie. Hij onthoudt zich van iedere vaagheid en dichterlijke beschrijving; ook van valsche geestigheid en spotternij. De humor laat hij van zelf uit de situatie groeien. Uit zijn woorden komt een onuitgesproken gevoel van medelijden naar voren, dat over zijn omgang met de menschen ligt gespreid.

Het reisverhaal is gehouden in den vorm van een dagboek. De auteur spreekt niet alleen over de dingen, die hij ziet, maar hij vertelt er ook tusschen door welke boeken hij op reis leest en geeft enkele van zijn litteraire opinies. Hij spreekt met een paar woorden over Racine en Corneille, zelfs over Milton, want hij schijnt graag Engelsch te lezen. Ook over den tweeden *Faust* schrijft hij woorden vol bewondering. Dat hij hem in het Duitsch heeft gelezen is zeer opmerkelijk voor een Franschman. Ik heb nooit kunnen begrijpen, dat de meeste Franschen, die den *Faust* in een proza-vertaling hadden gelezen, zoo vol bewondering konden zijn, want wat blijft in een Fransche proza-vertaling over van Goethe's prachtige verzen en spontane dictie?

Ik heb dan ook nooit hunne bewondering voor den vertaalden *Faust* voor waarachtig gehouden en ik heb altijd gemeend, dat zij onder een suggestie waren. Dat Gide den *Faust* in het oorspronkelijk heeft doorgewerkt, geeft mij vertrouwen in zijn opinies en ik moet dus rekening houden met zijn woorden; aan suggestie mag ik bij zijn bewondering niet denken.

Met grooten ernst teekent de schrijver kleine bizonderheden aan van zijn reisoverdenkingen, zooals, dat het wel goed is om conserves

mee te nemen, maar ook al weer een moeilijkheid om te weten, wanneer ze moeten worden opgegeten. Moeten ze nog langer worden bewaard voor een kwaden dag?

'....Le moment est-il venu d'ouvrir la compote de poires? ....Aujourd'hui, deuxième breakfast avec un exquis jambonneau Olida' (pag. 154).

Dat hij het gewicht van deze soort moeilijkheden inziet en er niet met een valschen humor over spreekt, duidt op fijn gevoel en scherp doorzicht.

Ook zijn blik op het landschap is juist en hij dringt tot het karakter daarvan door:

'...l'impression constante de pays neuf, *sans passé,* d'immédiate jeunesse, d'inépuisable surgissement, domine encore, pour moi du moins, celle de l'ancestral, du préhistorique, du préhumain, dont parlent de préférence ceux qui voyagent dans ce pays. Les arbres les plus gigantesques de la forêt équatoriale ne paraissent peut-être pas si vieux que certains chênes de France, que certains oliviers d'Italie.'

Uit dit boek blijkt ook, dat Gide een intens gevoel voor de natuur bezit en wat hij zegt over de boomen, vogels, insecten, bloemen toont een waarachtige schatting van hetgeen hij ziet en een degelijke kennis van de fauna en de flora van het land, dat hij bereist. Hij laat zich doordringen van de natuur om hem heen en zij doet hem aan weldadig of pijnlijk of ook laat zij hem onverschillig.

'....Près des grands arbres, noyés dans les brumes que le soleil va bientôt dissiper, des parfums inconnus flottent. Végétation flexueuse et molle, riche d'une force cachée. Groupes d'arbres si beaux, si grands, si nobles, qu'on se dit: c'est là ce que je suis venu voir. Chants d'oiseaux; bruissements d'insectes, une sorte d'adoration confuse ruisselle de mon coeur. Mais est-ce la végétation exotique que j'admire?.. N'est-ce pas surtout le printemps?'

De schrijver beschouwt de negers met een fijn gevoel; hij schat in hen den mensch en heeft voor hen een zekeren liefderijken eerbied om de mogelijkheden, die in hen schuilen, maar hij staat ver af van de heden zeer talrijke maniakken, die den neger boven den blanke willen stellen. Er bestaat reeds een tamelijk uitgebreide litteratuur, die uitdrukking geeft aan het tegenwoordige dwepen

met het negerras. Het klare inzicht van Gide vindt hier het juiste woord. In dit boek is hij op zijn best.

Yvette Guilbert. *La chanson de ma vie.* Paris, B. Grasset. Van de autobiografieën, die in de laatste jaren in de Europeesche litteratuur zijn verschenen, is die van Yvette Guilbert een van de meest onderhoudende. Zij heeft aan haar boek den titel gegeven van *La Chanson de ma Vie.* Dit is een bizonder goed gevonden titel komende van haar, die bijna veertig jaren in vele landen van Europa en in Amerika liederen heeft gezongen.

Als bekentenis is dit boek wat mager en dun. Haar liefdeleven, haar zwakheden als mensch geeft zij niet. Wanneer men dit levensverhaal vergelijkt met dat wat Isidore Duncan van haar zelve heeft gegeven, moet worden erkend, dat dat van de danseres iets oprechters heeft, wat hare levensavonturen betreft. Yvette Guilbert daarentegen weert den onbescheiden blik van haar gevoelsleven af. Zij sluit zorgvuldig de schatkamer van hare sentimenten. Ook dit is een zeer gewettigd standpunt; wij moeten ons neerleggen bij hetgeen zij ons wil geven, al hadden wij graag meer gewenscht. Zij bepaalt zich in haar boek tot geschiedenisschrijven en wat zij ons over veel menschen, die zij heeft gekend en over Parijs heeft gegeven, is van belang.

Aangrijpend is het eenvoudig verhaal van de ellende en den kommer, die Yvette en haar heldhaftige moeder hebben doorstaan en overwonnen in haar kindertijd en eerste meisjesjaren. Nadat zij als naaister en winkeljuffrouw had gewerkt, was zij aan het tooneel gegaan en verliet dit om liederen te zingen in de cafés-concert. Een publiek, dat aan lager staande zangkunst was gewend, waardeerde in het begin haar nieuwe dramatische wijze van voordragen niet. In Lyon werd zij beleedigd en uitgefloten. Toch kwam daarna het succes tamelijk spoedig.

Dan wordt verteld van het gehaspel met de directeuren der cafés-concert, van haar optreden in het *Eldorado*, in het *Eden-concert,* haar voordrachten te Luik, daarna haar zingen in de *Concert Parisien,* de *Baudinière,* de *Horloge,* de *Ambassadeurs* en andere gelegenheden.

Boeiend is dit alles om te lezen, maar belangrijk is de serie harer portretten. Terwijl het verhaal van het eerste gedeelte harer loop-

baan aan de verschillende theaters ons alleen boeit en vermaakt, zijn de portretten, die zij geeft, van historische waarde. Zoo doet zij Eléonora Duse, Pierre Loti, Toulouse-Lautrec, Jean Lorrain, Sarah Bernhardt voor ons leven.

Ook lichaamspijnen en doodsangst en de smarten daarom heeft Yvette Guilbert uitgestaan. Zestien jaar lang is zij zwaar ziek geweest en toch bleef zij bij al dat lijden zooveel mogelijk haar roeping getrouw. Zij zong en speelde zelfs aan den vooravond van een operatie:

'.... Seize ans de douleurs continues, sans répit, avec six fois le baiser d'acier du couteau... six fois le cauchemar, l'affreuse angoisse, de dire adieu à ceux qu'on laisse, seize ans de désespoirs et d'espoirs, de 'vivre ou mourir'.... Parisiens qui m'avez vu si gaie, si burlesque quelquefois, vous que j'ai toujours fait rire, avez-vous su, vu, diviné 'La Passion' que votre Yvette endurait, quand à la Scala, aux Folies-Bergère, ou sous les arbres des Ambassadeurs, elle se maquillait jusqu'à deux et trois fois, démaquillée qu'elle était par la sueur d'angoisse.... La veille de ma première opération, Albaran, mon chirurgien, vint m'entendre aux Folies-Bergère. Ce fut un terrible choc pour moi; instantanément je me dis: 'Tiens, Albaran a l'idée que c'est pour la dernière fois qu'il m'entendra....'

Niet alleen wat zij vertelt, maar ook de manier waarop zij het doet is zonder restrictie te prijzen. Haar stijl is temperamentvol en toch van een grooten eenvoud.

Moderne Duitsche literatuur door Jan J. Zeldenthuis.

Bij den dood van Hugo von Hofmannsthal, 15 Juli 1929.

Hoe vele duitsche stemmen werden gehoord sinds 1918? Het was geen concert, het was 't druk-doenerige lawaai van een Jodenmarkt! Wie het hardste schreeuwde, wie het beste wist te overvragen, bereikte de beste resultaten, zoowel in materieelen- als in beroemdheidszin. Ieder jaar bracht andere grootheden naar voren, maar ieder jaar zag ook tallooze celebriteiten van vorige jaren in het niet der werkelijk gerechtvaardigde vergetelheid verzinken.

Gevoel en intellect, verdieping en extaze, veralgemeenen en bizarrerie streden een strijd, waarin meestal politiek en geloof als kampvechters optraden. Het terrein van den strijd. - vroeger tijdschrift, bijeenkomst en eigen werk, - verplaatste zich naar *dag*-blad en koffiehuis. Het toeziende en soms lezende publiek bracht het niet verder dan tot een zich vervelen, een ongezond snobisme of een belachelijk zich amuseeren.

Eén troost: van tijd tot tijd vibreerde plotseling het geluid van een enkele stem. Een *dichter* sprak. Het magistrale geluid van Stefan George werd weer gehoord. *Gehoord....* eigenlijk niet, daarvoor was er te veel lawaai en in de democratische gelijkberechtigdheid te weinig zwijgend ontzag, maar dan toch in ieder geval *bemerkt.* De aandachtige luisteraar ontdekt vol innerlijke vreugde dit geluid en prees zich gelukkig het van nabij te kunnen beluisteren. Evenzoo dat van Rilke en nog enkele andere dichters in den waren zin des woords.

Enkele anderen: ook Hugo von Hofmannsthal: jong was hij lyrisch dichter, later vooral prozaïst, niet roman-schrijver, maar maker van dat fijne, beschouwende proza, handelende over kunst en

kunstenaars, leven en dood. Dan: de bewerker in den meest artistieken zin van de drama's van Sophokles en later van menig oud volksstuk als b.v. het Nederlandsche Elckerlic, ten slotte de eenige dichter, die een behoorlijk libretto wist te schrijven (b.v. voor de muziek van Richard Strauss 'Der Rosenkavalier' enz.) en zelf eenige op zijn minst genomen interessante tooneelspelen schiep.

Men beweert ten onzent en in Duitschland geregeld, dat er voor het tooneel geen dichters meer te vinden zijn! Welk een ongemotiveerde dwaasheid. Juist is, dat er voor de dichters geen tooneel meer is. De intensiviteit van het moderne leven is oorzaak geweest, dat het z.g. groote, uitgaande publiek geen aandacht genoeg meer had voor werkelijke serieuze kunst. Dit publiek prefereerde lichtere ontspanning zooals revue, opera, variété en tenslotte cabaret-dansant. Om deze uitgaanders te trekken begon het eene gezelschap het andere te overtroeven: de menschen wilden wat zien, de moede zenuwen wilden geprikkeld worden. Het gevolg was: revues met (in Berlijn) 'Tausend nackte Mädchen' (dit was zoowel de titel als de attractie!), opera's waarbij olifanten en kameelen ten tooneele gevoerd werden (er werd vooral niets meer aan de fantazie der toehoorders overgelaten!), variété's en dancings met de meest excentrische en exotische 'kunstenaars'. Het einde? Zij, die werkelijk voor kunst belangstelling koesterden, zijn van het theater vervreemd en het geblazeerde z.g. uitgaande publiek loopt van louter verveling van de eene *vermaaks*inrichting (want dat waren de theaters geworden) naar de andere; heeft vandaag een rage voor primitieve russische 'kunst', morgen voor een negerdanseres en overmorgen voor huilerige dansmuziek. Niets heeft een blijvende bekoring. De meestentijds allerdwaaste proefnemingen vinden belangstelling. De verwording ging, - en gaat, - zoo ver, dat wie dat wil zelfs in staat is een nieuwe religie te stichten. Nu het, met het allerbeste der menschelijke ziel verbonden, geloof niet meer veilig is, wat kan er dan van de kunst, die toch aan godsdienst het meest verwant is, terecht komen? Een uiting van een verworden Tijd!....

Men moge mij verwijten, dat men van de jeugd geen bezonken kunst verlangen kan, juist; maar om elk nog zoo embrionaal geschreeuw dadelijk als primitieve, - dus gezonde, - kunst te

aanbidden, is toch een uiterste, dat onaanvaardbaar is. Zeker, de kunst kan en mag en zal ook wel nooit verstarren in een bloedeloos formalisme, daarvoor is het Leven zelf ten slotte toch te sterk; het zegeviert altijd weer over onnatuur en verstarring.

Stefan George gaf aan de Duitsche Taal wederom Het Woord, en herstelde het kunstenaarschap in zijn volle waarde: profetisch priester in dienst der Schoonheid. Tot de eersten, die zich om hem groepeerden, behoorde ook Hugo von Hofmannsthal. Ook hem was het woord de koninklijke drager van een Idee, ook voor hem bestond er niets ergers dan het misbruiken van het woord; in wezen iets wat elk dichter haat, maar welke haat in den alles overweldigenden stroom van de dagblad-schrijverij dreigde weggespoeld te worden.

Stefan George is de magistrale Dichter, die zijn Taal-missen celebreert in de oude kathedralen van zijn vaderland, Hugo von Hofmannsthal is de uiterst taal-gevoelige zanger, die, - de innerlijke verdieping en beschaving in zich dragend om niet tot een taal-virtuoos te degenereeren, - het magistrale gebaar mist, maar een melodie aan het eigen instrument weet te ontlokken, die als bovenaardsch zou kunnen klinken in het koor van de kathedralen van Stefan George. Het is vaak of al het leed van deze wereld zich sublimeert in de verzen van Hugo von Hofmannsthal:

Und Kinder wachsen auf mit tiefen Augen,
Die von nichts wissen, wachsen auf und sterben,
Und alle Menschen gehen Ihre Wege.

Und süsze Früchte werden aus den herben
Und fallen nachts wie tote Vögel nieder
Und liegen wenig Tage und verderben.

Und immer weht der Wind, und immer wieder
Vernehmen wir und reden viele Worte
Und spüren Lust und Müdigkeit der Glieder.

Und Straszen laufen dort durch Gras, und Orte
Sind da und dort, voll Fackeln, Bäumen, Teichen.
Und drohende und totenhaft verdorrte....

Wozu sind diese aufgebaut? und gleichen
Einander nie? und sind unzählig viele?
Was wechselt Lachen, Weinen und Erbleichen?

Was frommt das alles uns und diese Spiele,
Die wir doch grosz und ewig einsam sind
Und wandernd nimmer suehen irgend Ziele?

Was frommts dergleichen viel gesehen haben?
Und dennoch sagt der viel der 'Abend' sagt,
Ein Wort, daraus Tiefsinn und Trauer rinnt

Wie schwerer Honig aus den hohlen Waben.

En, wat men nooit denken zou, dit vers en andere gedichten, de meer dramatische lyrische stukken als 'Der Tod des Tizian' en 'Der Tor und der Tod' zijn geschreven door een 18-jarig jongeling, waarvan Hermann Bahr in een onbewaakt oogenblik zeide: 'ich kann ihm nur nicht verzeihen, dasz er nicht mit zwanzig Jahren starb; er wäre dann die schönste Gestalt der Weltliteratur.'

Er is een voorname terughouding in zijn zoo zeer persoonlijke uitingen. Tegelijkertijd is er geen dichter, die zoo verfijnd de diepste roerselen der ziel weet te laten zingen in zijn lied.

Daarna zijn proza! Zou men ook misschien kunnen zeggen, dat zijn verzen op den duur te veel muziek zijn, te veel innerlijke trilling, die niet meer de volle macht der menschelijke ontroering met zich meedraagt, dan is daar een grond van waarheid in: dit was het gevaar, waaraan dit dichterschap blootgesteld was, welk gevaar een enkele maal ook erger werd dan een enkele bedreiging, - het proza van Hugo von Hofmannsthal is van een fijnzinnige klaarte en van een princelijke voornaamheid, die hare critische wederga niet heeft. 'Der Dichter und diese Zeit' en zoo veel andere 'Aufsätze und Reden', die alle opgenomen zijn in de zesdeelige, in 1924 verschenen 'Gesammelte Werke' zijn literatuur in den besten zin des woords.

En zijn tooneel-stukken zijn te goed voor het tooneel van van daag. Zij zijn er te schoon, te diep en te weinig enerveerend voor.

Nu is hij dood, en hoe tragisch gestorven! Zijn 26-jarige zoon, die gedrukt werd door de materieele moeilijkheid een betrekking te vinden, die voelde, wat deze vader zeker niet merken liet, dat hij leefde ten laste van zijn vader, pleegde zelfmoord. Hugo von Hofmannsthal, nog altijd werkend, leed aan arteriosclerose; men bespaarde hem elke opwinding. Op weg naar de kerk, ter begrafenis van zijn zoon, krijgt hij een beroerte, komt uit de bewusteloosheid niet meer tot kennis en sterft 65 jaren oud in zijn geboortestad Weenen.

Het luide leven gaat verder, de literatuur zal niet blijven staan, maar er is een stem stil geworden, die ons lief was, een geluid, dat in dezen vervlakten tijd niet zoo gauw weer zijn echo vinden zal.

De steen van Kota Gedeh door Mr. Dr. D. Albers.

Over heel Midden-Java strekte zich in oude tijden het heilig rijk van Mataram uit. Groot en machtig wisten zich zijn vorsten, door een bovenaardsche glorie omstraald, wijl hun voorvaderen niet van menschen, maar van hemelingen afstamden. Hun bestuursdaden werden door wijsheid geleid, ook dan, wanneer deze daden voor het menschelijk oog soms hard mochten lijken. Immers zij wisten meer dan gewone stervelingen en hun goddelijke voorvaderen verhelderden in moeilijke omstandigheden hun inzicht.

Andere vorsten aan de grenzen van het rijk koesterden een eerbiedige vrees voor hen. Zij breidden hun gebied gestadig uit en de bewoners der veroverde landen achtten zich altijd gelukkig voortaan onderdanen te zijn van Matarams heerschers.

Zoo bloeide dit machtig vorstendom op het door de natuur zoo rijk gezegende Java onder de immer stralende zuidelijke zon in de vervlogen eeuwen, toen nog nimmer een Westerling de schaduw der Midden-Javaansche palmen gezocht had.

Edoch, overeenkomstig Allah's alwijs besluit is hier op aarde niets volmaakt, opdat de mensch door het overwinnen van tegenstand zijn krachten kan stalen en hij niet reeds hier beneden zich in de hemelsche zaligheid verplaatst wane, voordat hij zich door strijd en zelfoverwinning daartoe waardig heeft gemaakt.

Zoo hadden ook de Sultans van Mataram hun zorgen. Deze hielden geen verband met hun buitenlandsche tegenstanders, die zij door hun veldheerstalenten en den ontembaren moed hunner krijgers steeds gemakkelijk overwonnen. Ook drukten de staatszorgen hen niet overmatig zwaar, want zij wisten te heerschen en hun onderdanen aanvaardden zonder morren hun besluiten.

Wat steeds weer aanleiding gaf tot moeilijkheden, dat waren enkele oproerige elementen, meestal van vorstelijken bloede, die zich om een of andere reden gekrenkt voelden en daarom een aantal ontevredenen rond zich verzamelden, waarmede zij zich in de bergen verschansten. Van uit hun veilige meestal zeer moeilijk te ontdekken schuilplaatsen hielden deze terecht vogelvrij verklaarde rebellen dan strooptochten in de omliggende desa's, roofden de dochteren der eenvoudige landlieden en eigenden zich met geweld hun vee en oogst toe. Steeds driester werd hun optreden, totdat de Sultan een krijgsmacht tegen hen uitzond om zijn onderdanen te beschermen, maar vooral ook om niet de meening onder zijn volk te doen ontstaan, dat iemand in den lande straffeloos met het gezag van den almachtigen vorst kon spotten.

Dikwijls was het slechts met de uiterste moeite en ten koste van veel menschenlevens, dat de roovers konden worden opgespoord en hun verdiende loon door de krissen van des Sultans soldaten konden ontvangen. Veeltijds doken dan weer elders nieuwe benden op en men was er aan gewoon geraakt om het gezag van den regeerenden vorst af te meten naar het aantal opstandigen en den tijd, gedurende welken deze zich staande wisten te houden.

Zoo gezien, is Senopati I wel de allergrootste van de heerschers over het roemruchtig rijk van Mataram geweest. Twee en tachtig jaren achtereen dekte hem de vorstelijke gouden pajong en onder zijn regeering bereikte het land zijn hoogsten bloei. Nimmer hadden de grenzen zich wijder uitgestrekt, dan toen hij zijn krijgsscharen aanvoerde, nimmer heerschte er grooter welvaart en rust en een voor een waren alle oproerlingen gevangen genomen en met den dood gestraft.... op één na.

Hij was een neef van den Sultan; zijn naam blijve als vervloekt voor altijd verzwegen. Steeds weer wist hij aan zijn vervolgers te ontkomen en zwaar drukte zijn hand op de desa's aan den voet van het Zuidergebergte, waarin hij zich na zijn maar al te goed gelukkende strooptochten terugtrok en zich wist te verbergen of desnoods te verdedigen. Alle expedities tegen hem uitgezonden keerden veelal met groote verliezen en altijd onverrichter zake terug naar Kota Gedeh, waar de Sultan zijn Kraton bewoonde.

De vorst brandde van verlangen er zelf op uit te trekken, maar in eigen persoon kon de heerscher wel op het slagveld de vijandelijke

scharen bevechten en edelen krijgsmansroem verwerven, maar tegen een roover optrekken, dat gedoogde de aloude adat niet. Zwaar leed de groote Senopati onder den smaad, die hem en zijn gezag aldus werd aangedaan. Niets vermocht zijn sombere stemming te verdrijven. Zelfs in de vorstelijke wajang, die onder zijn leiding tot een volmaaktheid van stijl en schoonheid was opgevoerd, schiep hij geen behagen meer en zijn eerste vrouw, de Sultane, die hij anders steeds een gewillig oor leende, kon hem thans uit zijn droefgeestigheid niet opwekken. Bijna had hij zijn rijk tot volkomen rust en vrede gebracht als geen zijner voorgangers en nu deze eene kwade geest. Hij kon des nachts op zijn koele sponde den slaap niet vatten en voorzeker zou hij geen gelukkig uur meer kennen voor in dezen raad geschaft was.

Toen kreeg Allah erbarmen. Op een ochtend verzocht zijn meest geliefde dochter, de edele prinses Mas, de Goudene. verlof om het woord tot hem te richten. Zij sprak haar droefenis uit over de zorgen haars vaders en zeide geen hooger plicht te kennen en zich geen grooter vreugde te kunnen denken, dan om te trachten hem te helpen, zij het met hare zwakke krachten. Een nietige worm, zoo voerde zij aan, kan soms een boom doorknagen en tot vallen brengen, waar een sterke olifant vergeefs zijn schouders tegen zet. Zij vroeg vergunning zich als een eenvoudig meisje uit het volk te verkleeden ten einde zoo den opstandeling te naderen en te trachten zijn liefde te winnen. Slaagde zij hierin, dan zou zij hem zeggen wie zij was en van hem onderwerping aan zijn wettigen heer eischen.

Getroffen omhelsde Senopati zijn dochter. Rein en puur voelde hij haar liefde, gelijk het edele metaal, waaraan zij haar naam ontleende. Maar kon hij de gevraagde toestemming geven? Zij was zijn oogappel en haar voor langeren tijd te moeten missen zou bijna nog erger wezen dan zijn tegenwoordig leed. Bovenal echter huiverde hij bij de gedachte aan de gevaren, die haar teedere schoonheid zouden bedreigen, wanneer zij, die nimmer ontberingen had gekend en voor wie steeds alle moeilijkheden uit den weg waren geruimd, alleen en onbeschermd voor een zoo avontuurlijk pogen naar de bergen zou trekken. Maar was er een andere uitweg en eischte het staatsbelang niet om ook desnoods dit offer te brengen? Was het misschien niet Allah zelf die de prinses dit plan had ingegeven?

Kortom, de kleine dappere Mas kreeg verlof haar plan uit te voeren en zij slaagde. Het zou haar bescheidenheid oneer aandoen om te vertellen, welke moeiten zij met taaie volharding overwon en hoe gedurende den geheelen tocht haar wilskracht voortdurend op de proef gesteld werd. Zij bracht den rebellenleider, bereid tot onderwerping, mede naar haars vaders Kraton. Zij had haar doel bereikt, althans zoo zag het haar vader, die haar in dankbaarheid en liefde aan zijn hart drukte, zoo zagen het ook alle anderen, die in den Kraton woonden en het volk, dat zich bevrijd voelde. Maar de prinses trok zich bescheiden en schijnbaar onbewogen, zooals dit betaamt, in hare vertrekken terug. In haar hart wist zij, al was dit een geheim, dat zij ternauwernood aan zich zelve dorst te bekennen, dat zij maar in schijn had overwonnen. Want in haar was de liefde ontwaakt, voor den man, die - zij wist het - zijn snood verzet met den dood zou moeten bekoopen. Dat eischte haar vaders eer, dat kon niet anders, al zou haar geluk er voor altijd door worden verwoest.

Den volgenden dag zat Senopati I in zijn groote pendopo, waarvan het met een gouden stralende zon op rooden ondergrond versierde dak door rijk gebeeldhouwde zuilen werd gedragen. De troon stond op een grooten steen zonder eenig versiersel, maar heilig en eerwaardig, omdat hij niet door menschenhanden was gemaakt en omdat van ouds de vorstelijke troon er op had gestaan. Hier knielde de rebel neder om zijn onderwerping door een voetkus te bezegelen en hier was het, dat de Sultan hem, wiens daden alleen door den dood konden worden uitgeboet, eigenhandig een kris in het hart stak. Als door den bliksem getroffen stortte de zondaar neer en toen zijn hoofd op den heiligen steen viel, week deze op de plek van aanraking als in afschuw terug, zoodat er een diepe deuk in ontstond. De opstandeling werd, daar hij van vorstelijken bloede was, op de begraafplaats der Sultans ter aarde besteld, maar men dolf zijn graf onder den drempel, zoodat een ieder, die er binnengaat, ook thans nog den grafsteen met voeten treedt.

Nu heerschte alom rust in het rijk en vreugde, maar niet alzoo in den Kraton. Want de zoozeer geliefde prinses kwijnde weg als een geknakte bloem, naar men meende als gevolg van de doorgestane moeiten en gevaren. Niets werd onbeproefd gelaten om haar wegvliedend leven te behouden, maar noch de teedere zorgen

harer ouders, noch hun vurige tot Allah opgezonden gebeden mochten baten. De Gouden Prinses stierf na enkele maanden nog voor zij den voor haar verkozen gemaal in het huwelijk kon volgen.

Den steen deed de Sultan uit zijn troonzaal verwijderen en in den tuin leggen, want het was hem een gruwel om door de deuk steeds weer aan het gebeurde herinnerd te worden.

* * *

Vele jaren later, toen Sultan Senopati I reeds in hoogen ouderdom was, gebeurde het, dat de Godin van de Zuidzee, die haar paleis diep onder de golven heeft, waar zij door witte apen op haar wenken bediend wordt, op een van deze wegens het veronachtzamen van een bevel vertoornd raakte. Tot straf verbande zij hem en liet hem op de kust van Mataram aan land werpen. Hier vingen visschers het vreemde dier en brachten het aan den Sultan. Deze liet hem in de vorstelijke tuinen aan een ketting leggen en toen de grond in den regentijd vochtig werd, gaf men hem den steen, die vroeger onder den troon gelegen had, om op te zitten. Op feestdagen kreeg het volk verlof om naar het wonderlijke beest te komen kijken, maar men moest voorzichtig zijn om hem niet te sarren, want dan werd hij kwaad als een mensch en wierp met de steenen ballen, die hem gegeven waren om mede te spelen. Oude geschreven verhalen omtrent den witten aap van de Godin der Zuidzee zijn nog heden ten dage op Java in omloop. Men leest er in hoe het dier opvallend geleek op een mensch, alleen zijn huidskleur was in plaats van bruin blank. Hij lachte en huilde als een mensch, was niet behaard als andere apen, maar had alleen hoofdhaar. Zijn geluid deed denken aan het spreken der menschen, maar het was een apentaal, die niemand verstond. Ook kraste hij onherkenbare teekens, die wel eenigszins op letters geleken, in den steen. Jaren lang strekte hij tot vermaak van de bezoekers van den Kraton en zelfs de oude Sultan, die na den dood van zijn geliefde dochter nimmer meer zijn oude vroolijkheid had teruggekregen, glimlachte een enkele maal om de potsierlijkheden van het vreemdsoortige, bijna menschelijke dier.

* * *

Wie thans Kota Gedeh bezoekt, zal er van den Kraton uit de tijden van Senopati I niets meer vinden. Deze is reeds lang verdwenen, omdat de oude Javaansche adat wilde, dat om de honderd jaar een nieuwe Kraton op een andere plaats werd gebouwd. Alleen één ding herinnert er nu nog in het kleine plaatsje aan vroegere glorie. Het is de oude steen, die eens onder den vorstelijken troon lag en later den witten aap tot zitplaats diende. Hij wordt in een klein hutje bewaard en een eenvoudige desa-vrouw verdient een schamel stuk brood door deze historische reliquie aan belangstellenden te laten zien. De steenen ballen, waarmede de aap gespeeld heeft, liggen er nog naast en de deuk. die eeuwen geleden door het hoofd van den rebel in den steen geslagen werd, is nog duidelijk te zien.

Neemt men een lantaarn mede, dan zijn ook de letterteekens, die de aap om den tijd te dooden in den steen gekrast heeft, met eenige moeite voor het grootste deel te ontcijferen. Bovenaan staan in een cirkel duidelijk leesbaar de volgende woorden: ‘Zoo gaat de wereld. Ainsi va le monde. Ita movetur mundus. Cosi va il mondo.’

Daaronder volgen een viertal latijnsche zinnen, nog gedeeltelijk leesbaar. De twee eerste beteekenen waarschijnlijk: ‘Kijkt naar een onbekende en lacht. Veracht u zelf; gij, die werkelijk waard zijt om veracht te worden.’ Van den derden zin zijn alleen leesbaar de woorden: ‘ongeluk’, ‘aangegaapt worden’ en ‘dwazen’. De vierde zin luidt: ‘Tot eeuwige herinnering aan een ongelukkig slachtoffer van het noodlot.’ Daaronder staan de letters J.G.M. en een jaartal, dat waarschijnlijk 1657 beteekent.

De witte aap was dus wellicht de eerste Nederlander, die als schipbreukeling den bodem van het heilig rijk van Mataram betrad. Het gedenkteeken, dat hij ons naliet, is wel een treurige herinnering aan zijn droevig lot.

Une renaissance de la langue Française? par Frédéric Egger.

En France le mouvement littéraire se répartit en deux tendances opposées: l'académisme et les novateurs.

L'académisme est de pure tradition classique, défend la langue contre les innovations, révolutions de tous les auteurs insatisfaits en quête de formes nouvelles Ceux-ci cherchent une expression d'eux-mêmes qui leur soit personnelle. Avouons que ce n'est pas facile. Dans tous les pays, mais particulièrement en France, tout a été dit, toutes les expériences ont été faites, tous les procédés, tous les genres, tous les styles ont été employés, du 16ième siècle à nos jours. Il ne reste plus qu'à se taire, disent les uns: les modernes à outrance, les anti-intellectuels partisans de l'action et de la femme à l'auto. D'autres, partisans de la tradition, déclarent: ‘ne renonçons point à penser ni à écrire, mais revenons à la clarté classique et latine de nos ancêtres. Cessons de tout embrouiller et, sous prétexte de trouvailles originales, de détruire ce qui fait aux yeux du monde la valeur du génie français: clarté, concision, brièveté et propriété de termes, logique, absence de périphrase et de parenthèses, distinction des genres.

Enfin les novateurs. ‘Vos règles, vos formules, vos principes?’ répondent-ils, ‘nos prédécesseurs ont eu le mérite de les forger et d'en tirer un instrument adapté à leur époque, un style qui l'exprime. Etre Français, ce n'est point les imiter. C'est en s'inspirant d'eux recréer un style nouveau adapté à notre vingtième siècle.

Les vigoureux, ayant dépendu les vieux cadres jetés pêle-mêle sur le plancher du vieux magasin rhétorique, marchaient dans le tas et faisaient tout craquer. Ils sont partis se rafraîchir autour du monde, télégraphiant aux éditeurs leurs impressions dans un style défiant l'intelligence.

Par devers eux ils sentent monter une force étrangère et aveugle, ces vastes réseaux ferrés, ces locomotives vibrantes faisant trembler l'écho des gares, ces usines précises et ces antennes de métal, avions, paquebots, cerclant la terre où se concentre, là, cette vigueur primitive dont se vidaient les mots exsangues, anémiés d'étymologie et d'antiquaille.

Il y a, parmi ces révolutionnaires de la littérature, des modérés et des extrémistes de toute nuance; comme à la Chambre. Pour ne pas se perdre dans le détail, il convient de constater les deux tendances en question et un parti moyen, que représente assez bien le groupe de la N.R.F. (Nouvelle Revue Française) avec Gide, Proust, Valéry, Claudel, Romain, Rivière, Thibaudet, Duhamel, - pour le roman l'éditeur Grasset avec Morand, Cendrars, Montherland, Delteil, et le romancier vaudois C.F. Ramuz. Enfin Jean Cocteau, l'équilibriste et son groupe de chercheurs a la fois audacieux et positifs; puis plus à droite, tendant à un dépouillement classique mais moderne: Maurois et Kessel (N.R.F.).

Nous ne prétendons pas les citer tous. Il y en a une telle foison, qu'on y mettrait des pages. Il s'agit simplement de déterminer une tendance. Examinons les reproches que des lecteurs superficiels ont souvent fait à maint d'entre eux. On verra qu'ils se résument en ceci: ‘vous n'écrivez pas en français, vous n'avez pas le génie de la langue; vous vous laissez influencer par l'étranger et avec les meilleures intentions du monde ou par démangeaison de gloire, vous trahissez votre race.

On verra comment ce conflit met en cause tout spécialement le petit pays de suisse Romande, où s'opposent les deux races, nordique et méridionale, et d'une façon générale deux styles et deux pensées européennes dont disputèrent un jour G é r a r d B o l l a n d et l'espagnol Eugénio d'Ors.

Quel est en France l'apport étranger? Le génie français aura-t-il d'ici un siècle la destinée de cristalliser les formes

essentielles de la pensée européenne et d'assurer à la civilisation occidentale cette communauté de pensée que le grec et le latin donnèrent au monde romain? Déjà un Romain et un Chinois ont choisi la forme française pour y inscrire leur oeuvre...[1)]

Mais n'anticipons pas. A Lausanne un Hollandais et un Suisse romand se sont un jour rencontrés. Ils se sont tôt aperçu que le problème des races les intéressait l'un et l'autre quoique différemment. Ils proposent aux lecteurs de ce journal un débat d'urgente actualité et sont prêts à répondre à leurs objections sur ce premier point: la langue française est susceptible d'élargir sa forme sans rien perdre de sa nature, et d'exprimer tous les types de pensée occidentale.

* * *

Mais il convient auparavant de résumer les objections que l'on a faites en France aux auteurs nous permettant cette affirmation.

Proust fait des phrases trop longues. Il faut faire un effort pour suivre les détours de sa pensée avec ses incidentes, ses parenthèses, ses périodes qui s'emboîtent les unes dans les autres, parfois à travers la page. Ce n'est pas la pure tradition de Voltaire.

Valéry est obscur à force d'être dense. Il est précieux, hermétique. Il fait des rapprochements inattendus qu'il ne se donne pas la peine d'expliquer, de mettre en scène. Il brise les lois de la logique pour se créer des lois artificielles à son usage.

Claudel dans ses rythmes, reste à mi-chemin entre la prose et les vers. Il ne distingue pas les genres.

Morand, Cendrars et les autres romanciers de l'action ont un style-cinéma, un style-télégramme défiant la syntaxe.

Cocteau jongle avec les machines à écrire, les phonos et autres accessoires. Il joue sur les mots.

Ramuz enfin, ânone et bêtifie à plaisir dans une espèce de patois vaudois francisé où les naïvetés et les répétitions voulues alourdissent la phrase.

1) Panaït Istrati et Cheng Tcheng.

‘En d'autres termes,’ répondent les modernes, ‘tous affirment la primauté de la matière sur la forme et se donnent le droit de briser et recréer la forme traditionnelle si la matière l'ordonne. Proust astreint son oeuvre à la forme même de ses souvenirs, Valéry la sienne à celle de ses idées, Morand, Cendrars ont un style de voyage qui rend la sensation de vitesse. Ramuz, celle de lourdeur paysanne’.

Tel est le caractère de cette renaissance. Or le Français se distingue par la netteté, la pureté de sa forme dominant la matière. On voit que cette révolution pose en France même le problème des races. Dans quelle mesure? C'est ce que nous verrons aus prochains articles.

Over Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe door Dr. Alfred A. Haighton.

(*Vervolg van blz. 440.*)

Geen ander Nederlandsch litterator heeft dit klaargespeeld. De eenige, die in de buurt van een dergelijke creatie kwam, is van Deijssel, wiens lyrische proza-stukken over zijn Vader en sommige ‘adriaantjes’, vol zitten met uitingen, voortgesproten uit het Oedipus-complex; doch hij liet het bij Ausdrucks-kunst, ook - zelfs - hij bracht het ten deze niet tot een epische, laat staan een dramatische - twee of meer zielen omvattende - beelding, gelijk het roerend verhaal van deze twee kinderen, Phinie en Otto, is. Men kan mevrouw Kloos niet dankbaar genoeg wezen voor deze prachtige characters-teekening en het is onbegrijpelijk, dat, in ons, tegenwoordig met psycho-analyse doordrenkt, land, ik de eerste moet wezen, die op de onovertroffen genialiteit van deze praestatie wijst. (En dan te denken, dat Is. Querido's uitgever hem ‘uitgeeft’ voor den ‘grootmeester’ van onze letteren!) Het is eenvoudig ongeloofelijk, hoe zij - zonder eenig hulpmiddel, niet te vergeten - de gemoedsgesteldheid dezer ‘zonderlingen’ aangevoeld, gepeild en doorgrond heeft tot de grootste, voor het bewustzijn toegankelijke, diepten. Ongeloofelijk, maar waar: de feiten wijzen het uit. Deze vrouw, die denkelijk iets à la Zola dacht te maken, bracht, vermoedelijk zonder het zelf te beseffen, iets à la Shakespeare tot stand. Men beschuldige mij s.v.p. niet van overdrijving.[1)] Deze

1) Het geval van Mevrouw Kloos is aldus tevens een bijdrage tot de leer, dat Shakespeare wèl - en niet Bacon - de auteur van de, op des eersten naam staande, stukken is: als Mevrouw Kloos, zonder - desbetreffende - eruditie, de diepten der ziel kan peilen, kon Shakespeare, zonder eenige eruditie desnoods, het allicht ook.

blik in het broer-en-zuster-complex wekt onmiddellijk en onafwijsbaar de gedachte op aan den blik in het oorspronkelijke Oedipuscomplex, waarop de grootheid van den *Hamlet* berust.[1)]

Voor het huidige geslacht, dat òf zoo gemeenzaam met de hoofdpunten der psycho-analyse is, dat het de beteekenis van het deze-uit-zich-zelf-bevroeden onderschat, òf nog onbekend met die leer is en derhalve geen oog heeft voor de ware beteekenis van het paar Otto-Phinie, lijkt het mij noodig, ons even te verplaatsen in den tijd tusschen ongeveer 1890-1910. In de letteren behoorde analyse tot de gewone slagwoorden, maar men verstond er slechts onder: het breedvoerig beschrijven - 'uitrafelen' - van stemmingen. Op dat gebied zijn meesterlijke dingen gedaan, maar het bleef, natuurlijk, onherroepelijk masquer-psychologie. Laten wij maar een groot voorbeeld bij den kop nemen, Couperus' *Eline Vere* is wel het meesterwerk van deze uiteenrafeling, die, als zijnde masquer-'analyse', op den naam 'analyse' geen recht - meer - heeft. Eline en de andere figuren staan levend vóór ons, wij maken hun bestaan mede, wij ervaren de in-voeling in hun psyches. Doch vraagt men naar het verband tusschen Eline's neurose en het familiecomplex, dan geeft de roman nauwelijks antwoord. Men kan, op algemeene gronden, van alles onderstellen, maar daar blijft het bij; de psychische bron der gemoedsgesteldheid van Eline wordt zelfs niet aangeduid. Dit is geen vitten op Couperus; zijn psychologische praestaties zijn magistraal. Doch hoeveel magistraler is de psychologische praestatie van een auteur, die onder gelijke nooddruftige psychologische omstandigheden de uiteenrafeling tot werkelijke literaire analyse verheft! Dit nu heeft onze schrijfster gedaan in de schepping van het paar Otto-Phinie. Hier is het verband tusschen hun gemoedsgesteldheid en het familiecomplex zonder meer duidelijk. En, men kan het niet genoeg herhalen: dit werd gedaan door iemand, die van de theorie niet afwist. Ook al erkent men ten volle, dat de psychologische diepzinnigheid niet het eenig criterium is voor de waardebepaling van literaire voortbrengselen, zoodat uit het hier opgemerkte bijv. allerminst voortvloeit, dat Couperus als auteur de mindere is van Mevrouw Kloos, dan blijft het toch een eisch van billijkheid, een

1) Vergelijk Dr. Otto Rank: *Das Inzest-Motiv in Dichtung und Sage.* Uitgave Franz Deuticke, Leipzig und Wien, 1912.

schepping, die een psychologische diepte behaalt, vele malen grooter dan eenig ander verhaal uit hetzelfde tijdvak, een eereplaats toe te kennen in de literatuur. Zelfs al zoude deze verdienste de eenige van het desbetreffende oeuvre zijn. Hetgeen niet het geval is, want de werken van deze schrijfster blinken nog in verschillende andere opzichten uit, gelijk wij nader zullen zien.[1)]

Ik vertrouw met deze, eenigszins uitvoerige ontleding van de creatie der characters Otto en Phinie, den Lezer overtuigd te hebben van de uitnemende menschenkennis, de voortreffelijke psychologische intuïtie en de ongehoorde veelzijdigheid-van-geest, die neêrgelegd zijn in en ten grondslag liggen aan de teekening der characters in dezen cyclus. Wie het meerdere kan, vermag ook het mindere; het spreekt vanzelf, dat deze schrijfster eenvoudiger gevallen uit haar mouw schudt en, voor geen opgave terugdeinzend, de vele, in haar werk gestelde, problemen als spelenderwijs oplost.

Dit vermogen, tot het spelenderwijs oplossen van problemen der dramatische psychologie[2)], is, in zekeren zin, een gevaarlijk vermogen: het kan een auteur er toe verleiden, het zich gemakkelijk te maken, hetgeen tot vluchtig en slordig werken voert. Wij kennen het - met allen eerbied voor de letteren - analoge geval van den ‘vluggen’ leerling, die, juist wegens deze vlugheid, zijn kop vaak niet bij het werk heeft en het daarom, op den langen duur, soms aflegt tegen een minder begaafden mededinger, die, juist wegens deze mindere begaafdheid, harder ‘blokt’. Zelfs het grootste genie behoeft arbeid om zich te ontwikkelen en arbeid kan een domkop toch nog wel opvoeren tot een talent, weshalve het voor ieder geraden is Flaubert's uitspraak ‘Le génie n'est qu'une longue patience’ indachtig te zijn, hoe overdreven deze ook moge wezen. Welnu: Mevrouw Kloos heeft deze waarheid immer ter harte genomen. Niet slechts haar eigen verklaring in het voorbericht tot *In 's Heiligen Bureaucratius' Rijk* verzekert dit, neen, het wordt bewezen door haar ongeloofelijke feitenkennis, waarop te wijzen ik al meermalen gelegenheid vond. Het is niet overbodig, een oogenblik bij dit punt stil te staan, aangezien men haar wel eens

1) Ik mag mij niet verder te buiten gaan aan citaten, doch beveel den lezer, die - schande over hem - nog geen kennis nam van *Huize ter Aar*, *Het Leege Leven* en *Alarm*, dringend de lectuur van - althans - die meesterwerken aan.

2) Zie tweede voetnoot op pag. 339.

‘veelschrijverij’ verweten heeft. Nu is veel schrijven een verdienste, indien het vele goed is, want hoe meer van het goede, des te beter. Dus mag aangenomen worden, dat de bedillers niet bedoelen, haar het schrijven van veel goeds te verwijten, daar dit geen blaam, doch lof verdient; waaruit volgt, dat onder het oordeel ‘veelschrijverij’ een verzwegen, doch bedoelde, aantijging van slecht schrijven moet schuilen. Welnu, het daarin aldus opgesloten, bedekte verwijt is ten eenenmale onverdiend. Zou men denken, dat de milieu- en zakenkennis, waarvan haar romans onwederlegbaar getuigen (vergelijk § 1), haar zoo maar aangewaaid is? Wie dit denkt, reikt zichzelf een brevet van onnoozelheid uit. Ik geef het iedereen te doen, zóó door en door thuis te geraken in alle mogelijke standen en classen - van het Hof tot het circus en de betere ‘vlakte’ toe -, dat men die, totaal uiteenloopende eigendommelijkheden op onberispelijke manier te pas kan brengen in verhalen! Achter deze vlot verloopende romans steekt, behalve boven behandeld zeldzaam psychologisch inzicht, een hoogst omvangrijk arsenaal van deugdelijke studie. Querido schijnt eenige jaren lang het Amsterdamsche volksleven beoefend te hebben om zijn *Jordaan* te schrijven en ging daar, bij verschillende gelegenheden, terecht prat op; doch welk een onvergelijkelijk grootere verdienste is het, niet één bijzondere laag der maatschappij, maar bijna alle op zijn duimpje te kennen! En nu achten sommigen Querido den grootmeester onzer letteren, terwijl der, mitsdien, nog veel grootere, opper-grootmeesteres onzer letteren ‘veelschrijverij’ voor de voeten geworpen wordt. Waaraan zou dit liggen? Aan algemeen wanbegrip, kwade trouw of - ja, Mevrouw Kloos - aan de te ver doorgevoerde bescheidenheid der oppergrootmeesteres, die de reclame versmaadt, waarvan de grootmeester zich zoo meesterlijk bedient of laat bedienen? Het is maar goed, dat er geen literaire decoraties bestaan, want die kwamen beslist terecht bij de verkeerden. Tenminste bij den huidigen stand en bevoegdheid onzer critiek, waarop de grootmeester dikwerf afgeeft, al had hij zich daarover zelden te beklagen. Gekheid ter zijde: geen tweede Nederlandsch auteur heeft zijn werken zóó degelijk gedocumenteerd als Mevrouw Kloos. Wanneer zij, in haar voorbericht tot *In 's Heiligen Bureaucratius' Rijk,* over haar wijze van arbeiden schrijft:

‘Aan elk boek weer opnieuw heb ik mijn algeheele belangstellende

aandacht gewijd: en ik geloof gerust te mogen zeggen, dat ieder deel van den cyclus dan ook verzorgd is tot in de kleinste détails', dan bevroeden wij, dat dit geen ijdele woorden zijn. Een klein voorbeeld van détail-verzorging lijkt hier gepast. Op pag. 9 van *Het Gevleugelde Wiel* heeft een dame aan een heer een 'valentine' verloren; een voetnoot vermeldt: 'Tegenwoordig spreken wij van 'philippine'. Wist u dat, Lezer? Ik net zoo min. Maar deze schrijfster lijkt wel alwetend. Verwonderd vraagt men zich af: waar haalt zij al die kennis vandaan? Wel, in evengenoemd voorbericht geeft zij het antwoord:

'Om al deze verschillende sferen afdoende te kunnen beheerschen, heb ik vooraf mijn studies moeten maken, die vaak van zeer langdurigen aard zijn geweest. Voor den 'medischen' roman *Vrije Kracht*[1)] nam ik eenige maanden les bij een dokter; voor de beschrijving der verschillende antiquiteiten in *Durate*[1)] was ik verplicht zeer lange voorstudies te maken; en evenzoo voor *Arl, Sint Hubertus, Câline, Het Gevleugelde Wiel*[1)]; terwijl het doorwerken van het groote familie-archief voor den roman *Huize ter Aar*[1)] mij zeer veel inspanning en tijd heeft gekost. Aan *De Groote Voltige*[1)] zijn jaren van studie en observatie voorafgegaan; het allermoeilijkste is voor mij geweest *Alarm!*[1)] waartoe ik *tien*[1)] jaren lang mij voorbereidde en gegevens verzamelde, eer ik er aan durfde beginnen. Waarlijk het is niet om mijzelf te prijzen, maar ik ben er met heerlijke zekerheid van overtuigd, dat ik nooit eenige moeite heb ontzien, nooit voor eenige inspanning heb geschroomd, om mijn werk te doen, *zoo goed*[1)] als mij dat maar mogelijk was. Men verbeeldt zich misschien, dat ik, omdat ik zoo veel schrijf, te haastig, te vluchtig zou werken, - en niets is minder waar, dat durf ik gerust te zeggen. Want mijn werk is mij heilig, ik wijd er mij aan toe met een volkomen liefde en een onafgebroken minutieuse zorg. Al mijn uitgevers zullen dan ook kunnen getuigen, dat mijn copie steeds in onberispelijken vorm ter zetterij afgeleverd wordt. Het geheele geheim van mijn 'veelschrijverij', - (die men mij wel eens verwijt..... waarom, waarom toch! als mij nu eenmaal lust en de kracht en de fantasie is gegeven en ook de gelukkige gave, waardoor 'schrijven' voor mij iets even natuurlijks en vanzelf-sprekend is als ademen of mij bewegen!) *dat heele geheim*

1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.

bestaat hierin, dat mijn gansche leven is ingericht op mijn werk[1] dat ik geregeld arbeid (evenals Elisabeth Barret-Browning ben *ik*[2] een *firm believer in working steadily*[2] elken dag weer opnieuw.....) en dat ik alle 'odds and ends' van den tijd gebruik, en nooit één seconde daarvan laat verloren gaan[3]. Het is wonderlijk en verrassend, hoeveel men op deze manier tot stand brengen kan!.....'

Men proeft de oprechtheid van deze trouwhartige mededeelingen. En bedenkt men nu, dat deze gedegen documentatie samengaat met een ongeëvenaarde productiviteit, dan beseft men, dat de auteur van het monumentale werk, dat de cyclus *Zijden en Keerzijden* is, een scheppend genie moet zijn van den allereersten rang. In onze epiek of dramatiek komt niemand haar nabij; om haar evenknieën te vinden, moet men naar het buitenland gaan, waar Balzac, Zola en Proust epoën van dezen omvang en draagwijdte hebben geschapen, terwijl onder de drie genoemden enkel de laatste, gelijk zij, somwijlen tot Shakespeareaansche diepten duikt.

Het is mij derhalve onbegrijpelijk, hoe men haar het verwijt van 'veelschrijverij' voor de voeten heeft durven werpen. Of zouden sommigen te veel van het goede krijgen? Dat ware dan een schromelijke ondankbaarheid hunnerzijds, op één lijn te stellen met de ontevredenheid van het verwende kind, dat de broodkruimels steken.

De veelzijdigheid van dezer schrijfster's geest komt ook tot uiting in de levendigheid harer voordracht. Haar visie is telkens anders en dienovereenkomstig wisselt mede haar verhaal-techniek veelvuldiglijk, hetgeen te opmerkelijker is, daar haar temperament, zooals dit uit het oeuvre spreekt, een ongewone standvastigheid vertoont. Wijlen Prof. Bolland zou spreken van de eenheid van tegendeelen! De vergelijking met het thema en de varianten in de muziek dringt zich op: het temperament is dan het thema en de visies zijn de varianten. Wegens de standvastigheid van het temperament, gaat een en ander gepaard met een keurig gelijkvormigen stijl, een punt, dat in § 5 ter sprake komt: hier is het de plaats om op de

1) Cursiveering van mij.
2) Cursiveering in den text.
2) Cursiveering in den text.
3) Ik benijd U, Mevrouw Kloos. Ik wou, dat ik het ook kon. Maar bij mij ontbreekt er het een en ander aan!

lenigheid der visie, den, daarmede samenhangenden, rijkdom van techniek en de, slechts schijnbaar aan de eerste twee tegenstrijdige, gelijkblijvendheid van het temperament te wijzen.

Waar al deze termen door lang ge- en veel misbruik ergerlijk beduimeld zijn, lijkt het mij gepast, een kleine verklaring te geven van den zin, in welke ik ze toepas. Onder ‘temperament’ versta ik de persoonlijke geaardheid van den schrijver als *schrijver;* formuleert hij - of een ander voor hem - deze verstandelijk, dan wordt het temperament de wereldkijk of, wijsgeeriger, de wereldbeschouwing. De ‘visie’ is dan functie van temperament en onderwerp; zij is het temperament, toegepast op den bijzonderen aard van het behandelde onderwerp. De ‘verhaal-techniek’ is de uitdrukking-in-woorden van de visie. Men kan deze termen natuurlijk ook heel anders definieeren of wel geheel anders gebruiken, maar de drie zaken, die ik er hier onder begrijp, zijn realiteiten. De woorden dienen slechts, om die zaken kort aan te duiden en aldus gedachten over die zaken te kunnen hanteeren en mededeelen.

Vestigen wij nu eerst onze aandacht op de verhaal-techniek. In § 2 vonden wij gelegenheid, eenige marquante staaltjes aan te voeren en het zal den Lezer niet ontgaan zijn, dat het personen-samenspel in de ruzie-en-school-scène van een geheel andere techniek is als de beeldingen van subjectieve ervaringen, die in de tafereelen van de wandeling en de ontsnapping uit de rimboe overwegen. Ik wees er reeds terloops op, hoe, bij de twee eerstgenoemde passages, door de uitvoerige weêrgave van een onderdeel (ruzie tusschen echtelieden resp. kibbelpartij op school) een geheel (den betreffenden echt resp. de stelling der betreffende personen in de wereld) gekenschetst wordt; pars pro toto. Daarbij wordt niet zoozeer verteld, hoe een en ander is, doch dit blijkt uit de gedragingen der personen, uit de handeling. De auteur beschrijft de handeling en deze spreekt verder voor zichzelf. Deze wijze van literaire behandeling kan men derhalve de *handeling-methode* noemen, in tegenstelling met de *relaas-methode,* waarbij alle toestanden worden beschreven en de *rafel-methode*[1)], waarbij de reacties der in het spel zijnde ziel of zielen gebeeld wordt. Deze drie-deeling der techniek valt niet samen met de drie-deeling van den aard des

1) ‘Rafel’ ter vermijding van het ten deze, op boven aangegeven gronden, misplaatste ‘analyse’.

verhaals in dramatiek, epiek en lyriek, hoewel het duidelijk is, dat de handeling-methode het meest in aanmerking komt voor dramatiek, de relaas-methode voor epiek en de rafel-methode voor lyriek. Natuurlijk vinden alle drie de methodes toepassing in elk verhaal, zelfs als dit een tooneelstuk of film is, waarbij dan relaas en rafeling resp. in den mond van een acteur worden gelegd of tusschen twee tooneelen in woorden op het doek verschijnen. Doch er bestaat een wezenlijk verschil in gehalte tusschen deze drie werkwijzen: de handeling-methode wendt de actie van het verhaal aan, bouwt daarop en bevordert deze; de relaas-methode dringt de actie naar den achtergrond weg, steunt op de passieve mededeeling en verwatert het gebeuren tot verloop; de rafel-methode vernietigt de actie heelemaal en kent zelfs geen verloop, enkel een opeenvolging van stemmingen. (Aletrino! Bijv.: *Zuster Bertha!*) Zoo blijkt de handeling-methode de beste, de relaas-methode minder en de rafel-methode het minst waardevol. De eerste valt verre te verkiezen, daar deze met veel minder woorden, dus bij veel grooter concentratie, hetzelfde effect bereikt, terwijl bovendien een flinke actie het verhaal aanschouwelijk, levendig en onderhoudend maakt. Onze schrijfster munt uit in het gebruik der handeling-methode, gelijk wij zagen. De aangehaalde schoolscène is daar een schitterend voorbeeld van. Doch, gelijk reeds opgemerkt, in elk verhaal komen de drie methodes te pas. Dit heeft een goede reden: er zijn gevallen, waarop de handeling-methode niet van toepassing is. Zoo bijv. het geval, dat iemand alleen is en een, voor den verhaalgang belangrijken, gedachten- of gevoelsgang zich in hem voltrekt. Dan is de relaasmethode op zijn plaats en ook deze wendt onze auteur met zeldzame bekwaamheid aan, gelijk blijkt uit de aangehaalde passage van den gewonde in de rimboe. Ten slotte komen er gevallen voor, waarin de zielekleur zelf, de stemming van een personage voor diens rol in het verhaal, doorslaand is, hetgeen dan ter beelding daarvan, het gebruikmaken van een rafel-methode vereischt. Wij zagen aan de passage van de wandeling van Otto en Phinie hoe onze schrijfster ook deze werkwijze meesterlijk weet te beheerschen. Ten overvloede troffen wij in het korte citaat uit *Het Gevleugelde Wiel* een prachtig voorbeeld van de vereeniging der drie methodes. Het is van belang op te merken, dat deze schrijfster, die voor niets staat, telkens en telkens weer er in slaagt, twee der drie of alle drie

methodes in één stuk, soms in één volzin, dermate te vereenigen, dat zij onscheidbaar samengevlochten zijn. Zulk een verstrengeling van meerdere technieken op één plaats vormt een technische synthese, die vlotheid met diepte en nauwkeurigheid doet samengaan, en tot het schoonste behoort, wat op dit veld mogelijk is.

Gaan wij nu over tot de visie. Der schrijfster visie is, gelijk gezegd, hoogst veelvormig. Telkens is dezelve aangepast aan den bijzonderen, iederen keer anderen, aard van het onderwerp. Zij weet zich geheel in te stellen op het behandelde milieu of toestand, en ziet dit als het ware van binnen uit, met de oogen der er toe behoorende lieden, zonder het nochtans met dier taal te beschrijven. Dit laatste punt is waard, er even bij stil te staan. Deze schrijfster deinst voor niets terug, rondweg worden de dingen bij den naam genoemd en toch blijft de text altijd beschaafd, vrij van grofheden of platte beschrijvingen, zulks zelfs bij zoo gewaagde onderwerpen als die in *Achter de Wereld* en *Câline* voorkomen, hetgeen lang niet gemakkelijk valt. (Men vergelijke bijv. Alie Smeding's *De Zondaar!* Daar de feiten beschreven in de taal eener lichtekooi, hier de taal van een objectief waarnemer). Hoe komt dit? Men heeft neiging te zeggen: haar aangeboren goeden smaak doet haar, in al haar geschriften, altijd dame blijven, ook in het circus en bij de veile vrouwen. Doch dit is toch geen voldoende verklaring, want haar blik is bij het circus een circus-blik en bij de demi-monde een vlakte-blik, gelijk wij reeds te kennen gaven. Dat zij niet ook de taal dier milieux aanwendt, moet dus - bovendien nog - aan iets anders liggen. Het geheim schuilt, meen ik, in de standvastigheid van haar temperament. Dit brengt eenheid, tusschen elk behandeld brokstuk en de totaliteit der wereld; een eenheid, die nergens dikopgelegd wordt, doch overal spreekt. Haar temperament doordrenkt alle hare visies en daar dit temperament (zie onder) een koele, hooge wijze van beschouwen medebrengt, gedoogt het geen excessen, die, in welke richting ook, de objectieve beelding zouden vertroebelen met beschrijvingen, appelleerend aan des lezers maar al te meêsleepende hartstochten van wellustigen, staatkundigen of maatschappelijken aard. Hetgeen, per saldo, langs een omweg toch weêr daarop neêrkomt, dat zij in hart en nieren dame is. In dit opzicht slacht zij Couperus, die eveneens in alle vezelen van zijn denken heer was. De durf van haar visie beperkt zich evenwel

allerminst tot het gewaagde. Anders dan menig modern Hollandsch schrijver, wien onderwerpen-op-het-kantje-af het eenige middel zijn 'pour épater le bourgeois', doet deze schrijfster boeren, burgers en buitenlui gezamenlijk paf staan, door een onderwerp te behandelen, waarmede de Hollandsche kamertjesmensch allerminst vertrouwd is, n.m. den oorlog. Wel is de oorlog maar een coloniale, doch in zijn soort is het er een van de eerste orde: de beide Lombok-expedities van het jaar 1894, die zonder al te veel goeden wil, wel de vergelijking doorstaan met den kamp tegen Abd-El-Kader, den Mullah en Abd-El-Krim. Na onzen krijg in België, zijn in die beide expédities de grootste wapenfeiten voorgevallen, waarop Nederland, sedert welhaast een eeuw, bogen kan. Onze letteren zijn arm aan oorlogsromans, ongetwijfeld, omdat wij zoo een bij uitstek vreedzaam volk vormen, hetwelk voor krijgsverrichtingen weinig smaak en waardeering gevoelt. Wij hebben ook slechts weinig zegepralen te boeken: onze laatste opzienbarende heldendaad in Europa werd verricht door Van Speijk en dat is alweêr bijna honderd jaar geleden. Een coloniale veldtocht, voor landen als Engeland of Frankrijk een onbeduidende bijzaak, beteekent voor Nederland heel wat. Zoo hebben dan ook Atjeh, Lombok en Djambi hier te lande de gemoederen sterker in beweging gebracht, dan bijv. de strijd tegen Abd-El-Krim, die toch van gansch ander kabiler was, het den Franschen deed. Maar zij hadden pas den wereldoorlog achter den rug en wij dommelen voort in rustige rust. Het zou mij te ver voeren, in den breede op dit onderwerp in te gaan; genoeg zij het, te constateeren, dat het Hollandsche volk zich - helaas - onderscheidt door een lamlendigheid, die weerloosheid niet telt, ontwapening als het hoogste beschouwt en in 1918 zoowel de revolutie als de contra-revolutie, faute des combattants, in het zand deed verloopen, alles natuurlijk evenzeer tot schade van het nationale welzijn als van de eventueele handhaving onzer zelfstandigheid.[1)]. Deze principiëele weerloosheid, dit nationaal

1) In deze tijden moet men op zijn hoede wezen tegen 'misverstand' van de zijde der roode anti-militaristen, die voortdurend op misverstaan uit zijn. Daarom een kleine toevoeging. Ik ben overtuigd pacifist, d.w.z. ik meen, dat een strijd tusschen twee gelijkwaardige staten nimmer zoo groote baat kan brengen, dat die tegen de offers opweegt. Een waarachtige Volkenbond, een planetair bewind, dat tegenover de staten staat als deze tegenover hun provincies etc., zou mij dus van harte welkom wezen. Doch, zoolang de Volkenbond een praatcollege is, dat over geen enkel machtsmiddel beschikt om 'stoute' staten te dwingen - 'moreel' gezag is larie; denkt U politie en justitie enkel gewapend met 'moreel' gezag, wat een paradijs voor misdadigers! -, meen ik, dat wij aan de eer van ons Land verschuldigd zijn, behoorlijk weerbaar te wezen. De ideale weerloosheid is niet ideaal, maar characterloos. Er bestaat zoo iets als wettige zelfverdediging, ook voor de volken; en de natie, die daarvan vrijwillig afziet, is geen knip voor haar neus waard. - Het voorgaande stuk van deze noot werd op een of anderen dag tusschen 10 Januari en einde Maart geschreven. Deze toevoeging geschiedt op 16 April, bij het de-laatste-hand-leggen aan dit geschrift. - In het April-nummer van *De Gids* trof ik, tot mijn zeer groote verrassing, een artikel *Na het Afzweren van den Eigenbaat-Oorlog* aan van de hand van Mr. C. van Vollenhoven, waarin de schrijver hetzelfde standpunt ten opzichte van de, aan den Volkenbond te stellen, eischen inneemt als ik. Bedrieg ik mij, of is deze Mr. van Vollenhoven de bekende *professor* van Vollenhoven, die tijdens en onmiddellijk na den oorlog zooveel van zich deed spreken als een der warmste en bekwaamste voorstanders der Volkenbondgedachte? Ik hoop van harte, dat beiden één en dezelfde persoon zijn. Want dan heeft deze *eenige practische* oplossing tenminste één verdediger van internationale reputatie. Ik beveel den Lezer de kennisname van dat, bij uitstek belangrijke, artikel ten sterkste aan. Daar is een *practisch* idealist aan het woord, die den weg wijst ter verwezenlijking van het ideaal. De wereldvrede kan enkel op deze manier een feit worden. Weerloosheid kan niet helpen, want die zou slechts baten, als *alle* menschen tegelijk weerloosheid beoefenden, hetgeen nimmer het geval zal zijn; en daarom is de prediking van weerloosheid onder de huidige omstandigheden een gevaar, want het beteekent de Natie veranderen in een prooi voor buitbeluste veroveraars. Dit laatste ideaal, dat een heer de Ligt verdedigt in een, merkwaardigerwijs ook in deze maand April, in *De Stem* verschenen artikel: *De Intellectueelen en de Moderne Oorlog*, is daarentegen een typisch staaltje van het

gebrek aan mannenmoed, komt, naar vanzelf spreekt, ook tot uiting in de letteren. Leger en krijg genieten nagenoeg geen aandacht van de zijde der auteurs en zelfs onze enkele moderne wapenfeiten, de coloniale, vinden weinig belangstelling bij hen. En zietdaar: Jeanne Reijneke van Stuwe breekt den ban! Haar zeer on-kikkerlandsche durf staat haar groote begaafdheid bij, onbeschroomd vat zij ook dit onderwerp aan en verrijkt onze letteren met den eenigen grooten roman, die bepaald over het krijgsbedrijf handelt. Is het eigenlijk niet beschamend, dat juist een vrouw de leemte aan moest vullen? Zij doet het met de sterke, vaste hand, waarmede..... geen man het deed. Het Nederlandsch-Indische leger dankt zijn heldendicht aan deze schrijfster. Onze letteren danken haar een boek van nationalen geest, dat, tusschen zoovele, van roode geestesgesteldheid getuigende, hedendaagsche geschriften, uitblinkt als een levensteeken van de - toch nog - voortbestaande Nationale Gezindheid.

Nu komt het temperament aan de beurt. Het temperament, de geest, die uit het werk spreekt, geeft een bepaalde ‘kleur’ of gemoeds-toon aan het werk, die men vooral niet moet verwarren

onpractisch wereldvreemd, schadelijk idealisme; vergelijking van het *Gids*- en het *Stem*-artikel is derhalve hoogst leerzaam. - Toevoeging bij de correctie, 24 September. - Inmiddels heeft de schande van Curaçao de waanzin der weerloosheid ten onzen koste onderstreept!

met tendenz.[1)] Tendenz treedt op, als de schrijver beproeft, den lezer een zienswijze op te dringen; het, in het werk vervatte, temperament kàn, natuurlijk, den lezer een wereldbeschouwing bijbrengen, doch is daarop niet uit. ‘Hoe weet men dat?’ denkt hier een sceptisch Lezer. Wel, aan de onpartijdigheid van den auteur tegenover de, door hem opgevoerde personages. Waar die ontbreekt, bestaat tendenz; waar die er is, heeft men te doen met zuiver temperament, al dan niet gecrystalliseerd tot wereldbeschouwing. Als, bij onpartijdigheid of, zoo men wil, ondanks deze, het verhaal een zekere slotsom ingeeft, ligt dit aan de behandelde feiten; dergelijke feiten zouden dan, in de werkelijkheid, tot dezelfde slotsom voeren.[2)] Merkwaardig is nu, dat men bij een goed schrijver, die een niet gering oeuvre voortgebracht heeft, door het heele oeuvre eenzelfde temperament aantreft, dat uitgedrukt kan worden in een wereldbeschouwing, levenskijk of, bescheidener, oordeel over het leven. Om dit door enkele voorbeelden toe te lichten, geef ik hier de oordeelen-over-het-leven, zooals ik die uit het oeuvre van enkele groote schrijvers meen te verstaan: *Thackeray* ‘het leven is ellendig, maar verbazend interessant en het menschdom is een zoodje’; *de Maupassant* ‘het leven is ellendig, het menschdom is een zoodje en de boel is alleen interessant, omdat men er nu eenmaal inzit en er niets anders bestaat’; *Couperus* ‘het leven is ellendig, maar mooi; *van Deyssel* ‘het leven is een mooie ellende’; *Dickens* ‘het leven heeft zijn zon- en schaduwzijde’; *de Meester* ‘het leven is ellendig, omdat het menschdom zoo redeloos is’; *Aletrino* ‘het leven is een nachtmerrie’; *Zola* ‘het leven is machtig interessant’; *Dekobra* ‘het leven is een flauwe grap’; *Proust* ‘het leven is een gestadige verwording’. Dit zijn slechts benaderingen, bovendien geformuleerd door een lezer en niet door de betrokkenen zelf, hetgeen wellicht echter slechts ten deele de zuiverheid der slotsom schaadt. Uit het oeuvre van Mevrouw Kloos meen ik dit oordeel te moeten opmaken: ‘het leven is zwaar, doch de moeite waard’. Uit haar oeuvre straalt een opgewekt pessimisme, een vroolijke zwartgalligheid, een ferm onder de oogen zien der onverholen feiten.

1) Zie mijn *Een Nieuwe Komeet aan den Literairen Hemel*, uitgave Leidsche Uitgevers-Maatschappij, Leiden, 1928. Vooral de pag. 73, 74, 75.
2) Vandaar de mogelijkheid, dat een tendenzauteur ons een bepaalde zienswijze wil opdringen, terwijl de verhaalde feiten tot een heel andere voeren (Heijermans' *Kamertjeszonde!*).

Haar personages lijden en zitten vaak in de put, doch zij laten zich zelden weerloos meêsleepen (de eenige, die het wel doen, zijn de figuren Jeanne, Sterk en Charlotte) en worstelen dikwerf met goeden uitslag (Otto, Phinie, Jan Heeze, Odilia, Reinout), meermalen zonder (Charles, Amélie, Cornelius), tegen de omstandigheden, ten blijk van hunne levenskracht. De schrijfster schuwt de ‘happy ending’ niet (*Alarm!, Durate, Câline*), geeft vaker nog een half-gelukkigen uitslag (*Vrije Kracht, Liefde's Schijn, In 's Heiligen Bureaucratius' Rijk*) en maakt geen specialiteit van hartverscheurende afloopen, hetgeen te opmerkelijker is, daar deze mode waren in het tijdvak, gedurende hetwelk het leeuwendeel van den cyclus tot stand kwam. Haar verwikkelingen en ontknoopingen zijn altijd ongezocht, kennelijk levensecht en zonder eenige sentimentaliteit. In haar oeuvre ziet men het werkelijke menschenbestaan onverbloemd, doch ook onaangezet gespiegeld. Den eenen keer zijn de menschen armzalige offers, die, hakend naar geluk, zichzelf plengen op het altaar van hun streven: zielige brokken ongestild verlangen, die op het ongelegendst oogenblik ten grave dalen. Doch een ander maal zijn zij welbewuste overwinnaars, spelend met anderer lot, haast duivelen gelijk, die over wel en wee, leven en dood beschikken. De grap is juist, dat het vaak beide malen dezelfde individuen zijn: een kleinigheid - een erfenis, een handelscrisis, een ziekte, een sterfgeval, een ontmoeting, een ongeluk, een toeval kortom - volstaat, om iemand van de eene naar de andere categorie over te plaatsen. Dit werkelijke leven vindt men in haar boeken terug. Wij wezen er al op, hoezeer zij de kunst verstaat om in een enkele korte scène de tragiek van meerdere levens samen te persen, welk vermogen een natuurlijk uitvloeisel blijkt van haar temperament. Doch dit is lang niet het eenige uitvloeisel: hoe geniaal weet zij uiterlijke schittering af te teekenen tegen den donkeren ondergrond van het bestaan en omgekeerd, innerlijk geluk te doen stralen over uiterlijke narigheid (*Vooral* in *Gelukkige Menschen* en *Achter de Wereld*). Dit alles vloeit voort uit haar helderen blik op de werkelijkheid, uit haar temperament, dat haar doet voelen en vermoeden, wat achter voorhoofd en oog verborgen blijft. Zij bezit in zeldzaam hoogen graad de gave, om het leven ‘doorzichtig’ te maken; haar intuïtie kruipt in de zielehuid van hoveling en circuskwant en komt dan terug met een volledige landkaart van dier

psyche. Welke altijd die eens menschen blijkt; half dier, half god, ongeacht zweetlijven of gala-uniformen. De Lezer heeft ongetwijfeld reeds bij zichzelf de opmerking gemaakt, dat zulk een temperament niets vrouwelijks heeft. Neen, dat heeft het ook niet, het is specifiek mannelijk: doordringend, koelbloedig, waarheidslievend, rechtschapen, helder. En nu is het zeer bijzondere van haar genie, dat aan dit mannelijk temperament een volmaakt vrouwelijk gemoed gepaard gaat. Zij is geen vermannelijkte vrije vrouw, geen geëmancipeerde tante, die zich, schrijvend, mannelijke allures aanmeet, geen caricatuur van eigen en andere sexe, zooals wij er tegenwoordig maar al te veel in ons midden hebben - en dulden, helaas -, doch een van God begenadigde, die van nature over een mannelijken geest beschikt bij volkomen ongereptheid van haar vrouwelijken aard. Vandaar de door en door vrouwelijke, neen, sterker, moederlijke invoeling, waaruit haar vermogen stamt, den lezer het leed te doen medelijden der naar leven en liefde - voor menigeen synoniem - hunkerende menschen, onder wier onbewogen masquers het schrijnend dorsten verborgen brandt. Terwijl zij daarnaast typen doorgrondt als Carel Berghem, die slechts naar erotisch genot haakt, halve avonturiers van het slag van Charles Berghem of Jan Heeze en last not least, den dapperen krijgsman te velde: altemaal varianten van onze sexe, die voor een gewone vrouw ten eenenmale onbegrijpelijk zijn.

Onnoodig te zeggen, dat zij de eenige Nederlandsche schrijfster is, die deze gave bezit.[1)] Haar pendant is ten deze Couperus, uit wiens werk een, voor een man ongewone, weekheid van gemoed spreekt, welke soms bijna vrouwelijk mag heeten. Doch dit is eigenlijk minder bijzonder en wel om twee redenen van zeer uiteenloopenden aard. Ten eerste is de mannelijke ziel verdeelder, gebrokener, zoo men wil, en dus van nature veelzijdiger dan de vrouwelijke en ten tweede bezit, in het verwijfde Nederland van tegenwoordig, menig schrijver een minder fermen geest dan deze schrijfster.

(Wordt vervolgd).

1) Men vergelijke eens Carel Berghem met het leeraartje uit Alie Smeding's *De Zondaar.* De laatste is een week gemoed, de eerste een echte - zij het minderwaardige - man.

In de tronk door J. van Melle.

De binnenplaats, waar elke dag van agt uur smorgens tot vijf uur sagtermiddags, zij moesten vertoeven, was lang en smal, met de hoge muur van de eigenlike gevangenis links en de veel lagere muur van hun gevangeniskamers rechts. Je kon een lange wandeling maken van het ene eind waar de lange witte tafel stond, tot aan het andere eind waar een lage muur de binnenplaats afsloot. In die muur was een zwarte deur die zij nog nooit open hadden gezien.

Moe gelopen reeds, na slechts een twintig minuten op en neer wandelen, gingen de meeste rebellen-offisieren aan de witgeschuurde tafel zitten lezen of nodigden elkander uit tot een spelletje dammen of schaak. Borcherds, de Bloemfonteinse advokaat met zijn fijne, schrandere, reeds grijzende kop, schaakt met Stead, een jonge boer, aan wie je tog wel zien kan, dat zijn vader een Engelsman was. Een paar plaatsboeren, die ondanks hun puntbaarden en kortgeknipte haren tog nog een weinig aan egte Takharen doen denken, volgen lui aan hun kromme pijpen zuigend, het spel, waarvan zij weinig of niets verstaan. Tegenover Borcherds zit jong Fourie te slapen. Dat hij, een jonge kerel van nog geen twintig, tot officier gekozen is, doet hoogachting voor hem in je opkomen. Hij slaapt. Hij tracht wakker te blijven en rukte telkens het hoofd hoger op, terwijl hij zijn zwaar-vermoeide oogleden oplicht, maar zijn blik verdoft weer, de oogleden zakken weer omlaag, het slaperige, magere, mooie gezicht ovrtrekt met rust en het zwarte hoofd zakt schuin op zijn borst. De man langs Borcherds stoot dien met zijn elleboog aan en beiden glimlachen om jong-mal-Fourie, die snachts zichzelf geen rust gunt, zichzelf wakker houdt en dan overdag niet zitten kan van de vaak. Snachts als iemand wakker wordt, ziet hij jong-Fourie rechtop staan op zijn dubbelgevouwen dekens, die zijn bed zijn, stil tusschen de andere slapende mannen

op de grond, of je ziet hem geruischloos naar het venster sluipen, waar hij urenlang bewegenloos staat te kijken naar het kleine stukje van de binnenplaats, dat hij daar kan zien. Hij neemt de proef met hoe weinig slaap een mens wel toekomen kan. Want Fourie verveelt zich. Daar is voor hem geen arbeid hier in de gevangenis, daar is niets om de lange onbepaalde tijd te doden; lezen verveelt hem, praten verveelt hem, dammen of schaken kan hij niet en trekt hem ook niet aan. Maar hij heeft iets uitgedacht dat hem nu bezighoudt. Hij redeneert dat bijna alle mensen veel te veel slapen, dat het niet hoeft, dat je je wennen kunt aan heel weinig slaap en nou neemt hij de proef met hoeveel slaap hijzelf wel toekomen kan. Nu werkt Fourie, werkt eigenlijk dag en nacht en hij krijgt de tijd gemakkelijk om.
Mal-jong-Fourie.

Op de hoek van de lange tafel zit kommandant Herwaard, groot zwaar-gebouwd, een vijftiger zeker. Herwaard zit te bedenken of er geen grap is, die hij nog niet heeft verteld, die hij nu zou kunnen opdisschen. Dit is nou weer zijn werk. Hij vertelt grappen om de anderen op te beuren en ook om zichzelven op te beuren, want voortdurend willen zijn gedachten hem ontglippen naar zijn huis, naar zijn vrouw en kindertjes, naar zijn boerderij, waar nou niemand is om alles te besturen en hij vreest dan hoe het nu wel zou gaan en of van de prachtige regens die dit jaar vallen, wel partij zal worden getrokken om veel te ploegen en te planten; dog meest van al tobt hij dan over zijn kleinste kind, een lief dochtertje van drie jaar oud, zijn lieveling, dat ziek was toen hij zijn huis verliet. Hij voelt dan haar kleine armpjes om zijn dikke nek en haar mondje op zijn gezicht en voelt haar ronde wangetjes, heet van de koorts. Maar aan zulke dingen moet hij niet denken. Als hij zulke gedachten plaats zou geven, zou hij op het laatst zijn voeten zeer schoppen tegen de muren van de binnenplaats, of zijn handen stuk slaan op de deur van zijn sel en hij zou eindigen met de mannen van de tegenpartij te verwensen en te vervloeken. Nee, liever je gedachten aan het werk zetten om een of andere grap of leuke gebeurtenis op te diepen om samen met de anderen over te lachen.

Hij herinnert zich nu weer een vermakelik geval en hij kijkt met een guitig gezicht om zich heen naar de twintig stille mannen aan de tafel.

‘Hoor bietjie kerels, laat ek tog vir jullie 'n grap vertel!’ zegt

hij met zijn luide plaatsboerstem. Allen, behalve jong-Fourie, die doorslaapt, lichten met een glimlach van verwachting het hoofd op. Herwaard heeft hun reeds zooveel grappen verteld, maar zij worden nooit beu van zijn vertellingen. Tjonge, die kerel kan dan ook aangenaam vertellen; een geboren verhaler, een beschaafde verhaler; zijn verhalen en moppen zijn nooit aanstootelijk voor iemand van het gezelschap, nooit profaan, nooit smerig; geestig, luimig, netjes. De mannen leggen hun boeken neer, maken zich los van hun spel, en voorover geleund, de ogen op het grijsgebaarde gezicht met de vrolike blauwe ogen van kommandant Herwaard, wachten zij af. ‘Toe maar, vertel oom Giel.’ Iemand stoot Fourie wakker. Herwaard vertelt levendig, maar tog rustig, een beetje aangedikt alles, maar binnen de perken van zijn fijne humoristiese smaak. Het is een kostelike grap. Als hij klaar heeft barst een daverend gelach los en de binnenplaats galmt van het geweldige geschater. Borcherds met zijn pijp in de linkerhand, beukt de tafel met zijn rechter om te hulp te komen aan het lachen dat hem verstikt. De vette generaal, generaal Van Rensburg, ligt achterover, zijn hoofd in zijn nek en met zijn handen op zijn grote buik, buldert hij korte lachstoten omhoog de lucht in. Sommigen liggen voorover, hun gezicht op de tafel, tranen in de ogen van het giegelend gieren. Zij houden zich aan elkaar vast, ze tuimelen bijna van de bank; hun lijven zwaaien en rukken als jonge boompjes in een heftige dwarrelwind.

Met rood-gezwollen koppen, met bleke koppen, met stikkende geluiden staan ze op en beginnen heen en weer te loopen het lange eind van de smalle binnenplaats, terwijl telkens opnieuw onbedwingbaar lachen uitbreekt. Oom Giel's gezicht glundert. Wat een opleving meteens van dat gezelschap dooierige mensen. Ze lopen pratend en lachend luidruchtig heen en weer. Gelijk een frisse winddag na zwoel-hete weken, zo is die opbeuring van zijn vertelling.

Maar daar is die zwarte deur opengegaan. Een bewaarder is daar doorgekomen en heeft hem opengelaten tot hij weer zal terugkomen en de mannen die nog altijd heen en weer lopen, zijn blijven staan om daar door te zien.

Daar is weer een binnenplaats maar achter een traliehek is een stuk zichtbaar van de hoge aarden wal, die de gevangenis omringt.

Slechts een klein stukje van de wal is van daar te zien. Een plekje van een aarden wal met groen gras en midden in dat plekje een hoge bloem, een gele slanke veldbloem.

De mannen kijken. Het is maanden geleden, dat zij gras hebben gezien, die mannen waarvan de meesten hun leven hebben doorgebracht op de eindelooze vlakten, die zijn als de zee, zo wijd, zo eenzaam, zoo stil. Van hun eerste jaren af zijn zij gewoon die onmetelike grasvlakten om zich heen te hebben. Als zij dromen in hun slaap zien zij het veld; als hun gedachten stil staan, zien zij het veld, wit en bruin van wintergras of blauw en groen van zomergras. Gras. Zij hebben met hun oogen in maanden geen gras gezien. Zij staan daar bijna sprakeloos, slechts een enkele zegt iets en dan worden allen stil. Fourie hangt op de man die voor hem staat, starend met zijn vakerige ogen naar die plek groen gras alsof het hem verbijstert. En zo staren zij allen. Zij kijken naar die plek gras en die gele slanke bloem en zij zien daar doorheen, zien al die dingen die zij trachten van zich weg te houden, die dingen waar hun hart zo naar verlangt.. Herwaard's gezicht is aan 't veranderen, want hij ziet zijn plaats en zijn huis waar hij in gedachten heen stapt. Uit het hekje komt zijn dochtertje, zijn kleine lieveling aangedraafd naar hem toe, zo dat zij telkens dreigt te vallen, zijn liefste kind dat ziek was toen hij zijn huis verliet. Hij neemt haar op zijn arm en slaat haar armpjes om zijn hals, haar vochtige lipjes koel op zijn gezicht. Herwaard glimlacht. Daar tussen al die mannen, de ogen vast aan dat stukje gras, glimlacht hij als iemand die vergeet waar hij is.

Dog de bewaarder is weer teruggekomen en heeft de deur weer gesloten en de twintig mannen zitten weer aan de lange witgeschuurde tafel met hun boeken, met hun spel. Dog sommigen vergeten om te blaren als het blad uit gelezen is, vergeten dat zij zitten te lezen. Die, die spelen, spelen zonder aandacht, schuiven maar raak, zetten maar raak. Fourie is helder wakker. Pijpen worden gestopt, maar gaan uit. In aller ogen is een verre blik, op alle gezichten treurigheid, de bezorgdheid, de verkropte haat. Herwaard zit met zijn hand onder zijn hoofd en denkt. Maar hij bedenkt geen grappen nu want zijn verlangen is doorgebroken als water door een opgeworpen wal. Zijn rechterhand die op de tafel ligt, balt tot een vuist.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDLXX.

Vrienden, hoe vele, zag 'k in Eeuwgen Nacht verscheemren..... 'k Weet,
Goed-waar bleef 'k allen eeren, tegen 't Recht soms in der Rede,
Want, schoon 'k, fijn-psychisch, ried hun Ziel, had 'k schaars hen stug gemeden,
Daar 'k, menschlijk, véél vergaf steeds, maar, helaas, nooit gansch vergeet.

Zichzelf steeds stuwend aêmt mijn Diepte, energisch-scherp, haar Leed:
Als knaap reeds heb 'k 't Reëele met mijn stalen Geest doorsneden
En dan soms, woordloos, als een wilde Milde, streng gebeden
Naar 't Eeuwge, wat me omhoog hield, doch wreed-ruw plots blindlings smeet

Des Levens smart, door menschjes, op mij neer ook reeds. Gestreden
Heb 'k, stroeve jongen, stoer-diep, vreedzaam met zoovelen: heet
In 't Diepste, bleef 'k toch streven puur. En later heb 'k doorleden

Realiteiten, lijk poëmen zwaar me ontroerend. Kweet
'k Mij niet, als held, stildragend 't schampre Schijnzijn? Rustig gleed
'k Trouw doend wat moest, als verst-in forsche, wien niets waarlijk speet.

CDLXXI.

Neen, niets berouwt me: in alles diep-trouw-eerlijk heb 'k gedaan.
Als knaap, lijk nú nog leef ik met bescheiden, onvermoeiden
Gestrengen Wil, die rijst me uit 's Alzijn's Raadsel en vreemd gloeide,
Reeds sterk mij stuwend, toen 'k vaste Eenling, liet door geen mij raên.

Gij, Menscheschimmen, mij verschenen, maar als Waan vergaan,
Toen heel uw Zijn, als lichte rook, in 't Eeuwige Een vervloeide,
Schoon toen Uw Geestje ook nog, op 't allerlaatst, met Dwaling stoeide,
Daar ge in uw droge Diepte niet 't Alwaarste kondt verstaan.

Maar, och, gij zijt vervluchtigd en ik klaag u geenszins aan.
Al keekt soms scherp en fijn ge, uw Denken ving pas aan.
Gij wierdt nooit diepe Zieners van 't Een-psychische en dus roeide

Uw Inzijn naar 't behalen van des Leven's dwazen Waan.
Hier sta 'k, die stil betrachtte 't Eenig-echte en Rechte en gaan
Blijf 'k dóór zoo, kalm en goed, als een die 't Lage steeds verfoeide.

CDLXXII.

Nu 'k diep-in sterk nog - simpel, puur steeds leefde ik - peins aan 't vreemd
Smadende smalen naar mijn Eenheid, die van kinderjaren,
Toen 'k zwijgend leed, reeds door Onnoozlen wierd gehoond, als waren
Mijn Geest en leên niet waard te toeven in dees rare Beemd,

Waar wordt geroofd, gemoord, gelasterd - dof gepeupel neemt
Of slaat, daar 't aêrs niet kan - gedenk ik stil in needrig staren
Naar eigen Diepte, waar 'k mijn eeuwge Waarheên uit vergaren
Bleef als een Vaste, Volle, schoon al Roddelenden zweemt

En zweemde steeds, wat 'k wrocht, naar dwaasheid, hoe 't mij is gevaren
Toen 'k, 't eerst, ging scheppend peinzen: stug afwerend werd geteemd
Door niets bevroênden, dat wat 'k dichtte en dacht, alleen de Leemt'

Bewees mijns Wezens. Och, de Stille Kracht, die ernstig sparen
Zich bleef in wreedste Ellende, thans gemoedlijk-breed wèg zeemt
Die Waners. Werkend trouw steeds, dien 'k alleen 't Een-echte, 't Ware.

CDLXXIII.

'k Zwoeg, Duiker diep-in donkre, al van mijn tiende jaar, maar óók
Zag 'k plots vaak 't allerkleinste in 't plagende aardsche zware Leven,
Dat ons, door 't hier geboren worden, vreemdlijk wierd gegeven,
Neen, vreemder nog, een poos gelaten. Sterke Peinzer, dook

'k, Nog jongetje, in al vragen willend graven en schaars look
Ik 's nachts mijn kijkers, eer 'k me aan flauw slechts onderkende Dreven,
Waarin 'k dan eindloos, als arm Zoekertje omvloog, had gegeven:
Niets vond ik, maar 't onmenschlijk Raadsel reeds van verre ik rook.

'k Hoorde stil kraken in de kamer oude meublen, en een Spook
Dat van den Grond af, en daarlangs toch óók wel - 'k zei 't me in beven -
Traag eindlijk naar mijn beeldrijk bedgordijn zou komen zweven,

Hield, in en ná dat mijmren, wakker mij bij 't wreed gekook
Mijns hoofds. Op 't Instituut bij W.T. Meyer's duf gesmook
En Télémaque's ‘gezanik’ zat 'k geduldig 's daags te streven.

CDLXIV.

'k Bleef steeds een sterke, want mijn geest leefde altijd afgrond-diep:
Als kind was 'k woest-zacht zwijgend, stil-konstant, want wijd-bewogen
Inwendig, maar mij nooit verroerend, zat 'k toen als een droge
Vervelend-suffe jongen op een stoel, en als ik liep

Op straat, voelde ik flauw-moe me: ik kreeg nauw eten, maar geen piep
Gaf 'k, noch een traan liet 'k, schoon ik nauwlijks voelde 't minst vermogen
Om hard te hollen mee met de andren: maar dees steeds gedoogen, -
Niet kwaad zij waren, - deden dit: want ieder hielp ik: riep

Een geestlijk-tragre mij, dan kwam 'k en steunde 'em in zijn pogen
Om niet de mindere te zijn der makkers. 's Avonds sliep
'k Nooit spoedig in: 'k lag uren wakker, wijl in 't ronde togen

Gedaanten, die mij wenkten uit diep Duister: dreigend vlogen
Er andre' uit, grijnzend, mij te knotten. O, 'k was toen zoo'n tiep:
Vertrouwbaar en vertrouwend werd 'k door Duffen steeds bedrogen.

CDLXXV.

Mijn Zijnservaring was heel vreemd steeds: 'k meende en meen 't hoog-goed,
Talloozen stuwde ik psychisch, 'k hielp hen ernstig om te krijgen
Datgene wat zij hoopten, daar ik kalm-van-wil hun zwijgen,
Waardoor zij leen, deed spreken. 'k Gaf hun stillen, sterken Moed,

Om boven al hun monotoon gewaan te gaan. Doch spoed,
Nerveusen, wilden, maakte ik nooit met iets, en ook niet hijgen
Deed ik naar tòch onzeekre toekomst, want ik weet, dat zijgen
't Al blijft uit wijzre, wijdre Sfeer hierheen. Soms vraag 'k mij: boet

'k, Hier dwaas weersprookne, wijl 'k in vroeger Aanzijn, in den Vloed
Van Hyper-psychische Opperwezendheên, waaruit steeds dreigen
Elk's Noodlot blijft, gewild heb al te woest? Maar 'k was nu zoet:

Nooit mij verheffend, kwaaddoend nimmer leefde ik. Diep-in Gloed,
Maar kalme, bleef 'k gelaten steeds in 't Zwaarste voorwaarts tijgen,
Totdat me, op 't Eind, omhult 't Al-Eeuwge en stijf mijn oogleên zijgen.

CDLXXVI.

Als 'k eindlijk óók verdween, blij-vredig, zal allicht wie ziet
Dieper dan grif-weg pratenden gelaten-mijmrend zeggen:
Laat ons dees Mensch, die 't Goede, Ware, Wijze wilde, leggen
Stil neder in den Nacht, waar 't allerlaatst Vergaan geschiedt.

Eer Geest geweest dan lijf hij schijnt, dus Dood-zijn deert hem niet.
Gul zijn gedwee Bestaan door bleef hij willig om te dreggen
In zuivren Vloed zijns zwaren Voelens naar 't Geheimste, al zeggen
Van woorden fijn doorspiend, die Dwazen haastig hieven. 't Lied

En 't lievend Denken was hem meegegeven op zijn Weg en
Worstling, àl jaren door, in Schaûw des Aanzijn's. Och, hij stiet,
Zachtmoedig, vaak toch tegen alles aan, daar breed hij zeggen

Durvend 't Alwaarste en 't doende ook, kleine radden bromden. Biedt,
Laatren, uw Groet aan wie hoog-weetloos slaapt in 't schijnbre Niet.
Rotsvast zijn wil en Denken rijst in 's Levens woesten Vliet.

Heugenissen door Hélène Swarth.

I.

Zij sprak: - ‘O mocht ik op de heide sterven,
Waar 'k nu veerkrachtig voortschrijd, blij en vlug,
Ik deinsde niet voor dood zoo bang terug -
Maar lijdlijk wachten eindelijk verderven,
In sombre kamer, waar ik, bleek, verstug,
In koortsklam bed, waar pijnen mij doorkerven
En angsten grijnzend door de nachten zwerven,
Arm slachtbankdier, geworpen op den rug!

Als 'k dood voel kloppen aan mijn hart, laat vluchten
Me als een gevangne uit klem van enge cel,
Mijn brekende oogen laven laat de luchten
Vol hemelblauw en zilvrig wolkenspel,
Mijn adem stil in d'adem Gods verzuchten -
Zacht neemt dan God mij in zijn armen wel.

II.

Zij sprak: - ‘Voorgoed zal eindlijk slaap toch komen,
Dien nu, bij nacht, mijn moeheid niet kan vinden.
Als dan, gewiegd door 't suizellied der linden,
In vrede ik rust van 't leven, zonder droomen,
Laat open 't raam, sluit rouwend niet de blinden!
Laat bloemengeur en zongoud binnenstroomen!
Ik had zoo lief de laan met àl haar boomen,
Die 'k uit mijn bed zag - 't Leek of zij me ook minden.

Zoo morgen weer me uw trouwe stem wil wekken
En 'k roerloos blijf en bleek en word niet wakker,
Verwelkom Dood, mijn langverbeiden makker,
Niet met een zwart gewaad. De baar laat dekken
Met sneeuwwit kleed en blanke paarden trekken
Den wagen, die mij draag ten doodenakker.’

III.

Om 't kind, dat Leven kwam te vroeg bedroeven,
Beschermende armen sloeg je moederzacht,
Met kussen teeder sussend bange klacht,
Tot smart liet af mij hart en keel te omschroeven
En tranen vloeiden, 'k al zei wat ik dacht
En las mijn liedjes voor, bij 't boomenzoeven -
En moet ik nu op 't kil bleek aanschijn proeven
De bitterheid van dood, die waakt en wacht?

O weet je nog, door dauwblank ritslend koren,
Hoe blij wij snelden naar het morgenrood?
'k Verloor je in Levens woud - je kón niet hooren,
Zóó ver, de roepstem van mijn zielenood.
Zal in den Hemel, schooner dan tevoren,
Wat Leven nam mij wedergeven Dood?

Verzen van P. Smink.

Oude brief.

Toen hij den brief weer in zijn handen nam,
Was 't of de roos van Jericho herbloeide;
Hij las en peinsde, en door zijn wezen gloeide
Genot en schaamte, of koorts hem overkwam.

‘Vanavond hebben wij het huis alleen!’
Juichten de regels - en herinneringen
Straalden voor hem in duizend flonkeringen
Alsof de zon in diamanten scheen.

Het licht leek eensklaps van een dieper kleur;
De kamer droeg een vreemden zwoelen geur.
En hij herdacht zijn zonden en zijn nooden.

Maar toen hij in verteedering en zacht
't Vertrouwde handschrift aan zijn lippen bracht.
Voelde het koud, als kuste hij een doode.

Avondwolken.

Kind, vandaag was grauw en duister
   En de wolken hingen laag;
De aard was zonder vreugde of luister
   En de wolken dreven traag.

Maar nu glanzen zij doorblonken,
   Parelblank en goed en zacht;
D'avond heeft hen overschonken
   Met een zilverstille pracht. - -

Sluimert een geluksvermoeden
Dat wij zelf nog niet bevroedden
   In ons beider duistre pijn?

Zal nog eer te nacht wij scheiden
Ziel aan ziel ontroerd belijden
   Hoe het leed zóó schoon kon zijn?

Ik weet u.

Ik weet u; 'k heb het spoor herkend
Dat zich van 't luide leven wendt,
  En hoe in 's werelds wisseling
  Uw ziel haar stille gangen ging
    Zooals een stille slede glijdt
    Langs 't sneeuwen pad der eenzaamheid.

Ik zag hoe gij van 't rijk onthaal
Aan liefde s disch een kleine schaal
  U koost waar elk langs henen loopt,
  En hoe gij uit de feestzaal sloopt
    Als had een heimelijke lust
    U schaamtelijk ontrust.

Ik weet, als zich uw zie! bezint
Op wat zij diepst en meest bemint,
  Hoe zij èn leed èn heerlijkheid
  Stil en gelijkelijk beschreit,
    Wijl hoop verkommert tot verdriet
    En leed geen lichter dagen ziet.

Ik ken uw schuldelooze schuld;
Ik en het ongekend geduld
  Der ziel die van geen laafnis weet
  Omdat het woordelooze leed
    Daar staag en onverdeeld in is -
    Ik ken u als mijn beeltenis.

Dit is er.

Dit is er tusschen u en mij:
Ik zag u - en gij waart voorbij,
En eer ik mij bezonnen had
Miste ik in 't druk gewoel uw pad.

Als de eerste geur der lentetijd
Die langs het open venster glijdt
(Men speurt het, maar weet niet van waar)
Was uw verschijning wonderbaar.

In 's werelds zand ging mij uw spoor
Sinds dien zoo ras, zoo lang te loor,
Maar zalig weet de ziel die mint
Dat zij den zeekren weg hervindt

Al traadt gij schim in droom voorbij.
Gij waart daar enkel toch voor mij;
Ik zag u mij verkoren staan:
Dit heil kan niet verloren gaan.

Ik heb geen verder vreugd of leed;
Mijn zie! is als een vrouw die weet,
En de vervulling van haar tijd
Met schoon en kuisch geduld verbeidt.

Te laat.

Ik voel de ruischende avondwind
Al huivren door de stille boomen;
Het wordt voor u te koel, mijn kind,
Gij hadt zoo laat niet moeten komen.

Naar uw geschroomde aanwezigheid
Was heel mijn dag één zalig droomen;
Ik dacht u tot mijn armoe komen
Zooals een vorst ter bruiloft rijdt.

Van morgen lag een lichte vreugd
Van schoonheid over alle dingen;
Mijn hart zong wonderlijk verheugd
Zooals de voorjaarsvogels zingen.

De middag (breed vlamde de zon
Boven de goudbeglansde weiden
En 't leven leek een wonderbron
Van sterk en mateloos verblijden)

De middag rond mijn stille woon
Was van een wonderbare weelde,
Maar 'k had geen mensch die al dit schoon
Mij hielp te drage' of met mij deelde.

Nu dooft tot moedeloozer tint
De lucht heur avondlijke prachten;
Het wordt voor u te koel, mijn kind,
Laat elk alleen en thuis vernachten.

Ach, waarom met mijn morgendroomen
Bleef ik alleen en onbemind?
Gij hadt zoo laat niet moeten komen;
Gij hadt - maar ga nu heen, mijn kind.

Het woordeloos verbeiden.

Speurt gij tusschen u en mij
Niet het schamensblij verlangen
Dat de nood van mijn zeer bange
Hart ééns voor u openlei?

Voelt gij in ons wisslend woord
Niet de weeke fluisteringen
Die beschroomd u willen dwingen
Tot ge meer hoort dan ge hoort?

Ben ik u zóó vreemd en ver
Dat mijn schemerlichte sprake
Niet tot aan uw ziel kan raken
Als een wolkomfloerste ster?

Voelt gij waar wij samen gaan
Niet mijn blijde vreeze komen,
Als het voorjaar dat de boomen
Wonderlijk heeft aangedaan?

Dit geheim is mild en zacht,
En mijn ziele buigt eronder
Als de takken onder 't wonder
Van hun witte bloesempracht.

En zoo gaan wij zij aan zij
Dicht nabij en toch gescheiden.
Want het woordeloos verbeiden
Hangt nog tusschen u en mij.

Zondagsch jochie.

In zijn nette nieuwe pakje,
't Zondagsch dubbeltje in 't zakje,
Komt hij door de vroege straat.
Anders loopt hij nogal heftig,
Maar nu doet hij stil en deftig,
Schoentjeskrakend waar hij gaat.

Keurig zit het nieuwe dasje,
Keurig sluit het nieuwe jasje,
'n Beetje stijfjes dichtgeknoopt.
Alles vindt hij zeer gewichtig,
En dus is het wijs en richtig,
Dat hij zoo voorzichtig loopt.

Even glanst een zonnestuifje
Over 't pas gekamde kuifje,
En nu is zijn lief gezicht
Zacht en stil en zeer tevreden,
Eén en al genegenheden
In het Zondagmorgenlicht.

Maar dan, in een volgend straatje
Ziet ie opeens een kameraadje,
En hij joedelt: ‘hallo.... zeg!’
En hij zet het op een loopen:
Dasje los en jasje open -
En de deftigheid is weg.

De woestijn door C. van Till-den Beer Poortugael.

Zand, zand, zand!
Lang en vlak zijn al de lijnen;
Weggevaagd is al het kleine
In dit oneindig, wachtend land.

Zand, zand, zand!
Merk de stilte ën het wijde;
Weet het plechtige gewijde
Van dit heroïsch-wondre land.

Zand, zand, zand!
Vaag-verdoezelde historie;
Diep versluierd is de glorie
Van dit zwijgend droomenland.

Zand, zand, zand!
'k Adem eeuwigheid in 't verre
Onder klare, hooge sterren
In dit onmeetlijk mystisch land.

Victor van Vriesland door Willem Kloos.

(Victor van Vriesland. Voorwaardelijk Uitzicht. 1929. Em. Querido's Uitgeversmaatschappij, Amsterdam.)

Toen ik, eenigen tijd geleden reeds, dezen bundel van een der Jongeren had opengeslagen voor de eerste maal en ik er nu eens dit vers in had gelezen en dan weer een ander, een aantal nummers verder, al naar mijn hand toevallig bladeren ging - en ik trachtte dit lezen natuurlijk toen reeds te doen met de allerfijnst-puur proevende, en tevens iederen volzin tot den bodem peilende aandacht, waar een ook maar eenigszins ernstig te nemen kritikus-van-poëzie nu eenmaal niet buiten kan, toen, zeg ik. ging ik wel reeds dit ‘Voorwaardelijk Uitzicht’ tamelijk belangwekkend vinden, maar er voldoende in thuis raken deed ik natuurlijk nog niet. Immers, de sfeer van 's Dichters diepst geestlijk Inzijn, waar het bij verzen in de eerste plaats op aankomt, ging door dat belangstellend Inkijkje wel reeds een oogwenk soms langs mijn eigen heel kalm-ontvankelijke, bereidwillige Binnenheid heenglijden, en een enkelen keer werd het mij zelfs, of ik een fijn-prikkelende prettigheid in mijn nog niet oordeelen gaan willende hersens gewaar wierd - korte elektrische schokjes schenen soms naar mij over te springen - maar voor geen enkele mijner kritieken heb ik aan zulke vluchtige en half averechtsch zijn kunnende impressie's ooit genoeg gehad. En ik zweeg er dus toen maar over, tot zelfs voor mij zelf, met het mij van kindsbeen reeds eigene besef in mijn Binnenste van wat ik geestelijk te doen en te laten heb; want spontaan hoorde ik mij zeggen: Ik voel wel eenige neiging, om verder te gaan, aldoor lezende en keurende en mijn bevindingen op schrift te brengen,

maar op dit oogenblik heb ik eigenlijk heel andere dingen in mijn hoofd, waar meer haast bij is. En dezen eersten gunstigen indruk reeds als beslissend te beschouwen en hem vast te leggen op het papier, dat zou ik natuurlijk best in een oogwenk kunnen doen, maar ik laat het toch liever, want ik heb nu die andere dingen te volbrengen, en wil mij niet vast laten binden aan een plots gekregen indruk, nu ik nog slechts hier en daar een paar bladzijden, op goed geluk af, ingekeken heb. Ja, wildweg te gaan babbelen op schrift, alleen te rade gaande met de een of andere vluchtige impressie, laat staan dan met ergens vernomene of gelezene kletspraatjes - passez-moi le mot - over letterkundige gewrochten van tijdgenooten of dooden, zoodat uw beweringen geen kans hebben iets anders te zijn als een den echten kritikus geheel en al onwaardig liefhebberachtig geleuter, daar heb ik mij als verstandig mensch zelf altijd voor gehoed en er op neergezien, als ik ze las in boek of krant. Onfeilbaar-juist en met exakte woorden te oordeelem over wat de een of andere dichter heeft voortgebracht, door de jaren heen, en dan in een bundel verzameld, zoodat uw uitspraak zich ook nog zal kunnen doen gelden, zeg maar over een eeuw, dat is niet alleen slechts weg-gelegd voor wie de aangeborene en blijkens mijne thans reeds vijftig jaren lange waarneming slechts uiterst schaars voorkomende zielsgesteldheid daarvoor bezit, maar ook de op die wijze door de Natuur begaafde, heeft dan nog bij ieder mensch, en elke kwestie, waarover hij wenscht te spreken, langdurig en degelijk te studeeren in het onderwerp zelf en alles wat er bij te pas komt, en buitendien objektief te kunnen voelen en denken, vóór dat hij er ook maar een woord over loslaten mag in het publiek.

En daar ik, zooals ik zeide, weinig tijd had, legde ik het boek van v. Vriesland dus maar weder naast mij neder, met de prettige gedachte: te oordeelen naar de vijf of zes gedichten waar ik toevallig even een blik in sloeg, schijnt deze auteur het tegenovergestelde van een banale, dus een waarachtig Dichter te zijn, zooals ik trouwens reeds gewaar werd, toen ik jaren geleden wel eens een vers van hem plaatsen kon in De Nieuwe Gids. Want het door als mechanische vaardigheid bewogene trottoir roulant der alledaagsche vers-kunst, dat niet van binnen uit den Eeuwigen Ingeest komt rijzen, neen, slechts het uiterlijk-kunstige produkt is van een onpsychisch gewoonte-gedoe, mis ik hier, tot mijn genoegen, vrijwel

overal, waar ik aan het lezen ga. Achter deze hier en daar gemouvementeerd-rhythmische uitingen blijkt zich, voor mij. geenszins een met den sleur der gewone technisch-korrekte, maar innerlijk-onlevende verzenmakers sufjes meezeulend gezeur te verschuilen, neen, er stuwt zich een echt-menschelijk levensgebeur hier en daar in voort, want ik hoor er een als uit zichzelf geborenen fijneren kadans in: ik word er in gewaar een eigen kijk van den dichter op dingen van de buitenwereld, zoowel als een streven naar het vasthouden en daardoor begrijpen want zich bewust worden van de wijsgeerige woelingen, en binnenste aanvoelingen zijner door principieele kwestie's spontaan bewogene hersenkas.

O, dat zeer bijzondere, want - anders blijft het geheel en al onverklaarbaar - met een vermoedelijk altijd verborgen-blijven zullende hyper-psychische universeele Wezendheid - de antieke Dichters blijken haar reeds gevoeld te hebben - in verband staan moetende soort van pure innerlijkste Bewogenheid. die de echte auteurs gaat bevangen - meestal op door henzelven volkomen onvoorziene momenten - en die - ik spreek hier uit eigen levenslange ervaring - dan lichamelijk gevoeld wordt door hen als een zonderling-aangename fijne zenuwtrilling in de borst en die van daaruit zich stil-bewegend als met onmeetbaar-kleine stapjes, ja, nu en dan aarzelend, omhoog schijnt te kruipen naar de keel! De dichter inzonderheid krijgt een gevoel daardoor, alsof hij straks zingen zal kunnen, neen móeten gaan. Zoo iets hoor ik en voel ik, ja proef ik in deze verzen en kan ik gewaarworden, door psychische overgolving en samenstemming, omdat ik datzelfde ook, zeg ik, in mijn eigen Wezen bespeur, niet alleen als ik voel. dat ik zelf dichten kan gaan, maar ook als ik goede gedichten of echt-gemeend proza van anderen lees, en dus weet dat ik er prijzend over schrijven kan. En vreemd, als ik dwaze verzen of proza onder oogen krijg, dan ondervind ik een tegenovergestelde beweging in mijn Rede, zoowel als in mijn gevoel, en merk ik neiging - deze was in vroegren tijd sterker bij mij dan thans - om daar tegen in te gaan met mijn Geest en mijn, deze levende Essentie klaar-weergevend woord.

Ieder die mij persoonlijk kent, weet dat ik het tegenovergestelde van een blaaskaak mag heeten, ik zwijg eer te veel dan dat ik, in

gezelschap van anderen, druk en aanhoudend spreek. Oratorisch, en evenmin rhetorisch, ben ik door het Wezen der Dingen, het Wijde en Onbepaalbare, aangelegd. Ik heb altijd in mijzelf geleefd, over alles nadenkend, wat ik met mijn scherpe aanvoeling zag en opmerkte, en daarom is het mij daaronderdoor steeds een beetje blijven verbazen, dat de menschen maar altijd bleven doorbabbelen in drukletters zonder dat iemand iets waarlijk echts, want zekers diep-in wist. En vandaar de geregeld-door onderlinge tegenstrijdige uitspraken over haast alles wat van belang kan heeten. maar n i e t met de zinnen waarneembaar is - in dit vergankelijke aardsche Bestaan. Doch ik blijf maar, zooals ik dat mijn heele leven deed, rustig voortgaan, ik denk nog zeer vele jaren vóór mij te hebben, ondanks het geroezemoes der haastig-gezegde en dan ook weer even snel vergetene meeningen der vlotten. Ja, ik blijf verkondigen wat ik diep weet, want als de vaste zekerheid gewaar word in mijn Binnenste Wezenskracht. Met de kalmte, die mij altijd eigen bleef, onder alle omstandigheden, ook de ergste, behalve als mijn diepste gloed zich niet langer inhouden kon in de dwaasheid dezer Verschijningswereld, zal ik nu met gelaten woorden uitleggen wat van Vriesland's vers-werk, dat wezenlijk in zijn beste bladzijden veel meer echt-psychisch, want geestelijk-geboren, als het ware, dan de zoo dikwijls, ja veel te veel nuchter-koele, laag-verstandelijke doorsnee rijmkunst van vroeger en later Holland, is, wat dit Voorwaardelijk Uitzicht, herhaal ik, waard is in onze moderne poëzie.

* * *

Ik heb van Vriesland in de bovenstaande bladzijden zeer geprezen, zooals hij dat ook ten volle verdient. Want ik gaf door dien lof den saamvattenden slotindruk te kennen die in mij achterbleef na mijn driemalige lektuur der 80 bladzijden van dit boek.

Maar om mijnen hollandschen lezers de vrees te benemen, dat ik ‘geestdriftig’ zou zijn geworden, kan ik naar waarheid verklaren dat ik niets van die eigenschap houd, en dus nooit er aan doe of gedaan heb, omdat ik niets anders ooit geweest ben en blijf dan alle mogelijke dingen diep en sterk, maar stil voor mijzelf voelend, zonder eenige innerlijke en allerminst uiterlijke opgewondenheid, en dan, als dat mij geheel innemende voelen een poos geduurd heeft, zonder dat ik een teeken van leven geef, keert dat

gevoel zich in zichzelf terug, en terwijl het nog even sterk blijft bestaan, ziet het daar zijn Wezen in zijn eigen-gemaakten spiegel, waardoor het zijn puurheid aanschouwt en zijn standvastigheid kennen leert. Dat vermogen bezat ik reeds in mijn jeugd en vandaar dat ik kritikus ben kunnen worden, en, altijd van binnen geänimeerd mijn goedloopend, ja rustig-rhythmisch proza schrijven kan.

Welnu dan, om te bewijzen, dat ik heel goed mijn peinzend verstand heb behouden onder de lezing van v. Vriesland's verzen, kan ik verklaren, dat ik den niet onmiddellijk door mij begrepen titel Voorwaardelijk Uitzicht van deze verzameling mij zelf had uitgelegd als te beteekenen: Een uitzicht op sommige dingen, dat niet onder alle omstandigheden kan gelukken, want waar dit of dat, hetzij in den dichter, hetzij daar buiten, voor noodig is, eer het tot stand komen kan. En ik was met die, verbeeldde ik mij, intuïtieve en juiste verklaring op dat oogenblik volkomen tevreden, en ging welgemoed den bundel lezen, totdat ik op bladzijde 70 aan een vers kwam, dat denzelfden titel draagt als het heele boek. En ik dacht toen natuurlijk, hier zal je het hebben, in deze 12 regels kan ik te weten komen, of ik in mijn opvatting van die twee woorden het juiste getroffen heb. Doch, toen ik het vers uit en de lezing ervan nog eens herhaald had, kon ik niet anders doen als mijzelf eerlijk bekennen, dat ik zelfs geen vermoeden er van kon krijgen, wat er eigenlijk behoorde te staan, zooals mij dat ook kan overkomen bij menigen volzin van Fichte. Hegel of Kant. Om den lezer een proefje te geven, haal ik den eersten volzin aan. Ik zet het hier maar in proza.

Maar ondervangen door een denkgewoonte anders dan uit een nog te kennen wezen U te benaderen waar de dagen licht en vergetelheid strijken langs vlakke zeeën.

Nu ben ik zelf van jongsaf geen volslagen-vreemde in de Duitsche metaphysica van het eind der 18e en de eerste helft der 19e eeuw en ook de door de gewone kritiek allermoeilijkst genoemde dichters zijn mij, zij 't soms na eenige inspanning, geneer ik mij niet om te verklaren, vrijwel duidelijk geworden, maar deze vier dichtregels

blijven mij, tot mijn leedwezen, even duister als te voren, hoezeer ik mij ook inspande, om er de beteekenis van na te gaan. En ik verklaar mij dat zoo. Van Vriesland schreef hier niet met opzet zoo enigmatisch, al zijn andere verzen kon ik goed verstaan. Maar hier had hij, geloof ik, eerst wijsgeerig zitten te mijmeren voor zichzelf heen, in proza, zonder een woord op het papier te brengen. En toen opeens kwam de innerlijke neiging tot dichten sterk in hem naar boven, en schreef hij deze regels en de erop volgende, maar niet door mij aangehaalde, en vond hij ze zelf duidelijk, daar zij een vervolg waren op wat hij zelf had gedacht. Deze veronderstelling lijkt mij plausibel, omdat ‘Maar’ het eerste woord is van dat gedicht. Doch te begrijpen ware dit vervolg natuurlijk alleen, als men weten kon wat er voordat hij dit opschreef, in van Vriesland's hoofd heeft gespeeld, dat is als gevoelde gedachte bestaan.

Prachtig daartegenover echter is de ‘Aanroep’, dat precies weergeeft, wat ik zelf als kind van veertien jaar ben gaan voelen, ofschoon ik het nooit onder woorden heb gebracht.

> Hoe vreemd is dit: Nog leef ik, leeft mijn ziel
> Hoe kan dit zijn, dat ik nog vaag besef
> Het leven en mijn zelf dat levend is.
> En dat ik tegelijk weet, dat dit voelen
> Tot iets vergaan zal, dat geen naam heeft en
> Niets is, niet is. 'k Zal niet meer zijn en nacht
> Is een begrip te bewust om de volle
> Bewusteloosheid te benoemen die
> Mij zal zichzelf gemaakt hebben....

Ik haal hier maar niet meer er van aan. De ontwikkelde menschen moeten de 15 overige regels van dit vers maar in den bundel zelf lezen, die wezenlijk de moeite loont om te worden gekocht.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De lang verwachte en toch plotseling neergekomen dood van dr. Gustav Stresemann, den Duitschen minister van Buitenlandsche zaken, die gedurende de ‘Haagsche Conferentie 1929’ in de residentie een zoo bekende en gevierde figuur was, is een deerlijk verlies voor heel de vredelievende wereld. Niemand heeft dermate de vredesgedachte gediend, de verzoening met Frankrijk over de scherpe punten van den wederzijdschen haat heen gebracht, als hij. Ongetwijfeld vond hij in Briand een tegenstander, die de hand der verzoening tot hem uitstak. Doch hoeveel gemakkelijker was het den overwinnaar dan den overwonnene tot verzoening, tot vredesgedachte te komen. Hij werd ‘de Bismarck van den Vrede’ genoemd. Een compliment? Beter is het hem ‘de Stresemann van den verloren oorlog’ te heeten: de bewonderenswaardige staatsman, die het grootste deel van het Duitsche volk heeft weten te verzoenen met het gebeurde, en de gedachte verwerkelijkt, dat dit groote volk niet leeft in het verleden onder een schijnbaar machtig, doch in de eerste plaats voor zich zelf gevaarlijk-uitdagend keizerrijk, doch in de toekomst met een allengs in zelfbewustheid groeiende, machtige republiek, welke, laat ons hopen, nimmer naar aanvallenden oorlog zal streven. Deze vredesgedachte wist hij te verwerkelijken, niet zonder, dat hij door een deel van zijn volk, het reactionnaire Duitschland, op de gruwelijkste wijs werd en zelfs nog na zijn dood wordt verguisd.

Deze uit kleinen burgerstand opgekomen staatsman, die een der gewaardeerdste politieke figuren werd der wereldpolitiek, was waarlijk een groot man, gróót door staatsmanswijsheid, gróót door stuurmanskunst van het haast schipbreukige staatsvaartuig in den woedenden storm na den oorlog. Er is sinds '18 in elk opzicht zooveel gebeurd, dat het moeite kost zich de woede en ontzetting te herinneren, waarin het Duitsche volk verkeerde, toen de vijand van gisteren, de gehate overwinnaar, na den geteekenden smade-

lijken vrede het Roergebied bezette. Het was donkere en stormende nacht voor het Duitsche volk, toen wijlen president Ebert, evenals hij veel te vroeg door den dood van zijn verzoeningstaak weggeroepen, aan den thans gestorvene de moeilijke leiding der toenmalige Duitsche politiek toevertrouwde. Doch dank zij diens geniaal, doch hoog-vaderlandlievend overleg, diens verzoeningswil, is er voor Duitschland een dageraad aangebroken, welke, hoe zeer nog zwaar bewolkt, reeds het licht doet vermoeden van een schoon opkomende zon. Hij wist niet slechts het vertrouwen te winnen van de vroegere vijanden, moeilijkst van alles, van den nog steeds wantrouwenden overwinnaar Frankrijk, maar van heel Europa. Zijn vredeswerk strekte zich veel verder uit dan de verzoening tusschen de twee volken aan beide zijden van den Rijn. Er is voor heel Europa geen leidende staatsman, voor zooveel ook hij den vrede zoekt, die niet erkent in den dood van Dr. Gustav Stresemann een onwaardeerbaren bondgenoot te hebben verloren, geen politiek orgaan, dat den wereldvrede roemt, dat niet openlijk getuigt, dat deze doode niet slechts groote verdiensten bezat voor zijn vaderland, doch ook voor de overige menschheid. Dit wordt zelfs erkend door de leidende Fransche bladen, zooals de ‘Temps’, anders niet zachtzinnig of vriendelijk voor wàt ook Duitsch is. Zal zijn verzoeningspolitiek worden voortgezet? En hoe zou Duitschland, ten spijt van zijn machtige reactionnaire minderheid, die in een ‘Volkswensch’ zich wil uitspreken tegen de ratificatie van het ‘plan Young’, waartoe, dank zij den overledene, reeds is besloten, en allen die dit doen landverraders scheldt, zooals in hun oog de gestorvene zulk een landverrader bij uitnemendheid was, ànders kunnen dan zijn werk voortzetten?

Intusschen is er nóg een staatsman, de Engelsche ‘Prime minister’ Ramsay Mac Donald, uitgegaan op een vredesboodschap naar Noord-Amerika. Wat er ook kome van zijn verlangen om met de Vereenigde Staten en de overige groot-maritieme natiën tot overleg en overeenkomst te geraken ten opzichte van de vermindering der groote vloten, ook zijn streven is weldadig, ook hij verdient den dank der menschheid.

Doch is zulk een overeenkomst mogelijk? Laat ons een oogenblik nagaan hoe verschillend de vijf groote maritieme natiën zijn ten opzichte van hun zeemacht. Engeland, een eiland, met onbereken-

bare overzeesche belangen in Hindoestan, in zijn ‘dominions’, in zijn ‘mandaatsgebieden’, noodgedwongen verzoend met ‘het kan verkeeren’, dat niet langer kan gezegd worden ‘*Britannia rules the waves*’. Immers de vloot der Vereenigde Staten voert thans den bezem van Tromp in de mast, en ook deze machtige republiek bezit nu een overzeesch gebied, althans overzeesche belangen. Japan, eiland evenzeer, ligt 't is waar op een tamelijk verren afstand, en is wel bereid met deze machtigste maritieme natiën tot een overleg te komen, mits deze hun weermacht ter zee in gelijke mate verminderen, als waartoe het zelf geneigd is. Het gevaar van een mislukking der goede voornemens van Ramsay Mac Donald ligt echter niet in de harmonische verhouding dezer drie machtige staten: het komt van twee Europeesche natiën, wel is waar van minder macht ter zee, doch van grooter gevaar voor den vrede: Frankrijk en voornamelijk Italië.

Nu ja, beiden zeggen, dat zij niets liever verlangen dan met de andere drie en de twee onderling tot een harmonische overeenkomst te geraken. Maar zulk een verklaring beteekent niets. Frankrijk moet zich aan twee belangrijke kusten sterk houden voor eigen land en voor zijn overzeesche bezittingen, in het bijzonder aan de Middellandsche Zee, waar het zijn verbinding met de Noord-Afrikaansche kust tot elken prijs moet openhouden. Maar daar is Italië, enkel kust, om zoo te zeggen, dat reeds nu een handbeweging maakt naar het bezit van Tunis, Italië, dat tot elken prijs sterk wil zijn en blijven.

Daar is meer: Engeland en Noord-Amerika zijn de twee maritieme mogendheden der grootste slagschepen, het eerste land daarbij met de machtigste koopvaardijvloot. Beider vijand ter zee zijn voornamelijk de onderzeeërs, het zeewapen bij uitstek, dat de mindere zeemogendheden gevaarlijk voor de grootere kan maken. De twee verklaren zich dus bereid eigen onderzeeërs af te schaffen, doch Frankrijk en Italië denken daaraan zelfs niet. Zij zullen hun duikbooten handhaven, al zou daardoor ook de geheele goed bedoelde maritieme Conferentie mislukken. En voorts: ‘hoe is pariteit mogelijk?’ vragen zij. Een groot land met overzeesch gebied kan het niet doen zonder een zich in dat gebied bewegende vloot, welke dus niet voor het vaderland beschikbaar is, als een oorlog uitbreekt. Moet dit, als een oorlog dreigt, zich zelf trachten te verdedigen

met een vloot, welke zeker de mindere is van die van den tegenstander, of moet het aan den toekomstigen vijand, welke ook, zijn overzeesch gebied onbeschermd overlaten?

Onder de gegeven omstandigheden ziet Frankrijk reeds uit naar nieuwe vrienden in nood, nu er in het dierbare bondgenootschap met Engeland, hetwelk zich thans tot Noord-Amerika neigt, een merkbare, schoon allerminst hatelijke verkoeling is gekomen. Maar welke vrienden in nood kunnen dit zijn? Japan? Te ver weg. Italië? Dichtbij, en door zijn Fascisme imperialistisch gezind, als bondgenoot niet te winnen dan tegen opoffering van Tunis, waaraan Frankrijk niet kan en niet wil denken. Duitschland dan? Men moet de oorlogsvloot, welke het overwonnen Duitschland reeds bezig is te bouwen, niet gering schatten. Zeker, het is door het vredestractaat van Versailles beperkt in zijn bewegingen om reeds nu Wilhelm II's woord te kunnen herhalen: ‘onze toekomst ligt op de baren’. Maar het bouwt binnen de bepalingen van het door den overwinnaar afgedwongen tractaat een kruisersvloot, welke door het technisch genie van het Duitsche volk reeds thans voorhoofd-fronsen veroorzaakt van den overwinnaar aan gene zijde van den Rijn. Aldus wordt Frankrijk misschien gedreven tot een volslagen verzoeningspolitiek met Duitschland, en zeker, dit kan althans den Europeeschen vrede slechts ten goede komen.

De goede bedoelingen van Ramsay Mac Donald en van den President der Vereenigde Staten Hoover, waartoe alle drie anderen zich bereid hebben verklaard, zijn nog ver van haar verwerkelijking af. Ook omdat het gebleken is, dat er, althans in de Vereenigde Staten, een invloedrijke ondergrondsche strooming is, welke iedere poging tot vermindering der vloot tracht te voorkomen en tegenwerkt, en zulk een ondergrondsche strooming zal ook wel in andere landen te vinden zijn. Niettemin is het feit verheugend, dat de twee leidende staatslieden van de twee machtigste zeemogendheden hun vredeswensch te kennen geven, en beproeven de bewapening ter zee niet langer tot het uiterste door te drijven. De tijd zal leeren wat er van hun goede bedoelingen overblijft, als zij overleggen met andere mogendheden, wier belangen niet overeenkomen met den vredeswensch van Ramsay Mac Donald en president Hoover.

Er zijn voor afgeloopen maand opmerkelijke kleine voorvallen te boeken, welke verdienen hier in het licht te worden gesteld. In

verband met de vloot-conferentie het feit, dat Denemarken, onder de leiding van minister Rasmussen, er over denkt om zich nagenoeg geheel te ontwapenen en zijn leger en vloot te beperken tot het eenige wat het voor zeepolitie en binnenlandsche orde noodig heeft. Alle Deensche vestingen gesloopt, geheele afschaffing van alles wat naar militaire weermacht lijkt, een bewakingscorps van zegge 1600 man - waarschijnlijk met behoud zijner stedelijke politiën - en 18 tot 24 kleine waarnemingsschepen voor den politiedienst in zijn territoriale wateren. Gelukkig Denemarken, dat aldus reeds nu het 'Vrede op aarde, in de menschen een welbehagen' kan toepassen. Grootendeels omgeven door twee zusternatiën, Noorwegen en Zweden, beide even onmachtig, dus evenmin veroveringszuchtig als Denemarken, anderdeels grenzende aan Duitschland, het Duitschland der onbekende toekomst, en dat reeds eenmaal, ondanks een bewonderenswaardigen weerstand van het Deensche volk, Sleeswijk-Holstein, welke het nu terug gekregen heeft, ontrukte, kan het thans nog rustig mooi weer spelen met een ontwapeningsvoorbeeld, dat voor geen ander volk kan gelden. Allerminst voor ons om zoo vele redenen toch reeds te zwakke land. Zestien honderd man weertroepen! Het zou krankzinnig zijn er voor ons volk slechts een oogenblik aan te denken.

Intusschen is het Engeland van het zoogenaamde sociaal-democratische ministerie Ramsay Mac Donald - heel wat breeder van politiek inzicht dan onze roode broeders, dermate, dat de sociaal-democratische 'prime minister' aan president Hoover de groeten overbracht van 'mijn souverein, koning George' - bezig om met Soviët-Rusland weer officieele betrekkingen aan te knoopen. Het kon niet uitblijven. Ofschoon de sociaal-democratie, overal ter wereld, niets te maken wil hebben met de communistische gedachte, welke in Soviët-Rusland heet verwerkelijkt - maar hoe, groote goden, hoe wordt zij er toegepast! - zijn er onder haar uiterstlinksche aanhangers te velen, die door de gewaande schoonheid dier gedachte worden gedreven tot sympathie voor het tegenwoordige Rusland, dat zij niet kennen, of zien door een lichtschijn van geloovig optimisme. Er bestaat in ons land een genootschap 'Nederland-Nieuw Rusland'. De naam zegt genoeg voor zijn neigingen. Het is geen genootschap, dat toenadering van het Nederlandsche volk tot het Russische beoogt, neen, het beoogt er een van ons

land tot Soviët-Rusland van heden. En waarlijk zeer achtenswaardige mannen, o.a. onze gewaardeerde bouwmeester Dr. H.P. Berlage, de Profeet van het Evangelie der Strakke Lijn, behooren er toe. Deze waardige mannen werden onlangs uitgenoodigd een bezoek te brengen aan dit ‘Nieuw-Rusland’. De geschiedenis van Katharina II en haar gunsteling Potemkin bewijst, dat de Russische staatslieden meesters zijn om den menschen een rad voor de oogen te draaien, zóó dat zij schoonheid zien, waar zij afschuw zouden moeten gevoelen. Zoo zijn dan de bezoekers van ‘Nederland-Nieuw-Rusland’ opgetogen teruggekeerd. O, dat ‘Nieuwe’ Rusland, wat 'n vooruitgang, wat 'n heerlijkheid! Doch een dier uitnemende menschen was toch naief genoeg om mee te deelen, dat niemand in het ‘Nieuwe Rusland’ over de gevreesde en vreeselijke G.P.O.E. durfde spreken, en de uitgenoodigde gast durfde er zelfs niet naar vragen. Gasten en gastheeren zwegen in alle talen over deze ‘Nieuwe’ Russische inquisitie, waar aan iedereen, die niet de Nieuwe heeren van Moskou prijst, en, evenals voorheen onder vadertje Czar, eerbiedig het hoofd buigt voor hun oekasen, is onderworpen en bij den geringsten schijn van tegenstand, zonder eenigen vorm van proces, wordt verdonkeremaand. Zooals dit in het ‘Heilige Rusland’ steeds gebruikelijk is geweest. Deze erkenning van den braven Nederlander, die zoo dweept met het ‘Nieuwe’ Rusland, spreekt boekdeelen.

Zoo is het natuurlijk ook in Engeland. Evenals het evangelie der Christenheid der eerste jaren tot de slaven, spreekt het Communistische evangelie der tegenwoordige Soviët-republiek, behalve tot intellectueele pralers, het overtuigendst tot de allerjammerlijkste proletariërs, die nog heden, naar het verouderde woord van Marx, niets als hun ketenen te verliezen hebben, niets dan hun armoede, niets dan hun ontbering, die door een Communistische omwenteling dus slechts beter kunnen worden. Zij zijn ongelukkigerwijs talrijk overal, te talrijk, en wijl ook zij politieke rechten bezitten, in den vorm van hun stembiljet, boerenbedrog in den vorm van een ‘vodje papier’, worden deze maatschappelijke verworpelingen gevleid en verheerlijkt door onverantwoordelijke volksmenners, die door de macht van het getal paupers naar voren, naar boven streven, en beweren, dat de heerlijkheden van het ‘Heilige Rusland’ in zijn Nieuwe gedaante ook in hun land mogelijk zijn.

Gelukkig heerscht er onder de volken van West-Europa een groote mate van gezond verstand. Waarschijnlijk minder voor misleiding vatbaar dan onze landgenoot, die naief genoeg was om te erkennen, dat, hoe schoon ook alles in Rusland heden ook is, de menschen in dat 'Nieuwe Rusland' zoo vrij waren, dat niemand, en zelfs de gelukkige gast niet, er den naam van de moderne Russische inquisitie onder de beginletters G.P.O.E. op de lippen waagde te nemen, waren er uit Engeland twee Communistische 'kameraden' naar 'Nieuw-Rusland' op weg gegaan, die geheel bekeerd terug kwamen. 'Zoodra wij in Moskou aankwamen, zagen wij tooneelen, waarvan wij koud werden. Zij waren zoo stuitend, dat zij niet te beschrijven zijn: gebrekkigen, oude bedelaars van beiderlei geslacht, die op de stoepen, in de goten stonden, zaten of lagen. Alles was heel duur en wij zagen lange rijen menschen, duizenden, die van den morgen tot den avond, onder allerlei weersgesteldheid, stonden te wachten op hun dagelijksch karig stuk brood.' Heilig 'Nieuw-Rusland'! Zal dan Engeland opnieuw officieele betrekkingen aanknoopen met deze verfoeilijke Russische regeering, welke een in haar kern schoone gedachte tracht toe te passen door middel van een schrikbewind, waarvan niemand in het land den naam durft noemen? Het zal er wel weinig pleizier van beleven.

In Afghanistan is de 'Zoon van den Waterdrager', de avonturier, die zijn tegen den dwazen 'Aman Oellah', den vroegeren koning, die nu in Rome een *otium sine dignitate* leidt, in opstand gekomen volk tot omwenteling wist te bezielen, enkel om zich onder een in die landen gebruikelijken pseudoniem van 'Lieveling' of 'Vriend Gods' tot koning te verheffen, door een bloedverwant van Aman-Oellah, Nadir-*chan* verslagen. Hij is op de vlucht, en Nadir-*chan* heeft zich zelf tot 'Emir' uitgeroepen. Dit is in die landen het deel des overwinnaars. Aman-Oellah verklaarde zich bereid om voor zijn land gezant te Rome te worden. Hij had gelijk, want hij woont reeds in het Afghaansche gezantschapshotel, waaruit hij misschien zal moeten verkassen. En deze bereidverklaring om voortaan zich tevreden te stellen met een gezantschap te Rome - ofschoon niet onverstandig - doet denken aan dien leidsman van het Fransche Schrikbewind in de jaren negentig der achttiende eeuw, die onder het Directorium solliciteerde naar het baantje van portier aan het ministerie, waarvan hij eenige jaren te voren het hoofd was.

Feiten en fantasieën (dames-rubriek).
Het leven van Harriet Beecher Stowe.
Kinderjaren.
(Vervolg van blz. 245.)

Met haar school-leven te Hartford begon voor Harriet Beecher een nieuwe periode in haar leven; het was haar vormingstijdperk, en haar zuster Catherine, een jonge vrouw met een krachtigen, onbuigzamen geest en een sterk, absoluut karakter had een grooten nvloed op haar jongere zuster, met dier gevoelige, aanhankelijke, ietwat droomerige natuur.

Harriet's fijn verstand en ontvankelijk brein brachten haar gemakkelijk door haar schooldagen heen. Toen zij op de school van Catherine kwam, telde deze slechts vijfentwintig leerlingen; toen zij haar verliet, waren er eenige honderden. Zij sloot er een innige vriendschap met een wat ouder en ernstiger meisje, Georgiana May en met een zonnig, allerliefst kind Catherine Cogswell; beide vriendschappen bleven haar geheele leven lang stand houden.

Georgiana, zoowel als Catherine kenden Latijn, en zoozeer wekte dit Harriet's eerzucht op, dat zij, geheel alleen begon Latijn te leeren, en er, na een jaar studie, in slaagde, een zeer goede vertaling van Ovidius in verzen te leveren. Harriet voelde zich in dien tijd zeer poëtisch gestemd; zij verbeeldde zich dichterlijken aanleg te hebben, en begon aan een drama: Cleon, dat speelde in den tijd van Nero. Haar zuster Catherine noemde dit tijd verspillen, en verwees haar opnieuw naar haar studieboeken Behalve de gewone vakken leerde Harriet ook Fransch en Italiaansch.

In die dagen begon, zooals zij het zelf noemde, ‘haar ziel te

ontwaken', en ging zij in werkelijkheid de diepe beteekenis van het geloof beseffen. Haar 'bekeering', zooals zij het uitdrukt, vond plaats in den zomer van 1825, toen zij veertien jaar oud was, en haar vader van Litchfield naar Boston werd beroepen. Haar groote vroomheid, die haar haar geheele leven nooit meer verlaten heeft, werd de oorzaak, dat zij zich in alle opzichten onwaardig en waardeloos voelen ging.

'My whole life', zegt het jonge kind, 'is one continued struggle. I do nothing right. I yield to temptation almost as soon as it assails me.... I am beset, behind and before, and my sins take away all my happiness.... I don't know as I am fit for anything, and I have thought, that I could wish to die young, and let the remembrance of me and my faults perish in the grave, rather than live, as I fear to do, a trouble to every one.'

Zoo gaat zij voort in haar brief, gericht tot haar zuster Catherine, en het is geen wonder, als deze aan haar vader schrijft:

'I have received some letters from Harriet, which make me feel uneasy', als zij moet lezen:

'I don't know as I am if it for anything, - en 'You don't know how perfectly wretched I often feel; so useless, so weak, so destitute of all energy.... I am so absent sometimes, that I make strange mistakes; and I cannot sleep, and groan and cry till midnight.'

Catherine antwoordt:

'Take courage in your dark sorrows and melancholies; as Carlyle says: 'Samuel Johnson too had hypochondria; all great souls are apt to have....' Maar, daar er klaarblijkelijk iets moest worden gedaan, om Harriet in beteren toestand te krijgen, werd zij met haar vriendin Georgiana naar haar grootmoeder te Guilford te logeeren gestuurd. Daar voelde zij in de stilte en de eenzaamheid haar innerlijke rust terugkeeren, en zij zegt: 'In my disappointment and distress I called upon God, and it seemed as if I was heard.' En dit verblijf deed haar zóóveel goed, dat zij, weer thuis, aan haar grootmoeder schrijven kon:

'I feel very comfortable and happy.'

Zij begon zich nu weer rustig en tevreden te voelen in haar kring, en 'was trying to cultivate a general spirit of kindliness towards everybody'. Hierin slaagde zij zóó goed, en was haar geheele verdere leven zóó geduldig en verdraagzaam en toegewijd

aan anderen, dat men met recht mag zeggen, dat liefde voor haar naasten de sleutel was tot haar heele bestaan. Nooit zou Uncle Tom's Cabin geschreven hebben kunnen zijn, als door iemand voor wie liefde was: ‘the life-blood of existence, the all in all of mind’, zooals haar zoon Charles later van haar getuigde.

* * *

In 1832, na zes jaren in Boston te hebben vertoefd, werd Dr. Beecher naar Cincinnati overgeplaatst. Het volgende jaar kreeg Harriet haar eersten inblik in het wezen der slavernij, door haar persoonlijke opmerkingen, gedurende een reisje naar Kentucky, met een vriendin. Daar logeerden zij op een plantage, die later in Uncle Tom's Cabin beschreven wordt als die van Mr. Shelby. Hier kwam zij voor het eerst in aanraking met de negerslaven van het Zuiden. Haar vriendin zeide later: ‘Ik heb nooit bespeurd, dat Harriet veel acht sloeg op de negers en hun gedoe, maar later in Uncle Tom herkende ik tooneel na tooneel, dat weergegeven was met de uiterste getrouwheid, en begreep direct waarvandaan Harriet haar meeste bronnen had.’

Toentertijde echter stelde Harriet meer belang in onderwijskwesties dan in slavernij, en op een school in Cincinnati was zij een volkomen toegewijde en voor haar taak berekende onderwijzeres. Zij sloot er vriendschap met Eliza Tyler, die de eerste vrouw werd van Professor Stowe, en die op vijfentwintigjarigen leeftijd, tot groot verdriet van Harriet, stierf; een groot verlies voor haar kring, daar zij een zeer beminnelijk karakter bezat, en zeer begaafd was in vele opzichten.

Professor Stowe bleef achter als een kinderloos weduwnaar, en zijn droeve omstandigheden wekten ten zeerste de medelijdende sympathie van wie Eliza's beste en intiemste vriendin was geweest. Van deze sympathie tot liefde was maar een kleine afstand, en na een kort engagement werd Harriet Beecher de vrouw van Professor Calvin Stowe.

Het huwelijk werd in besloten kring gehouden, met niemand anders tegenwoordig dan de naaste familie, en daar er ‘sufficiency of the ministry’ in de eigen familie was, behoefde geen vreemde predikant te worden verzocht het in te zegenen.

Den 6en Januari 1836 was Harriet getrouwd, en reeds in Juni

van dat jaar was Professor Stowe verplicht een studiereis naar Europa te maken. Gedurende dien tijd leefde Harriet rustig te Cincinnati, in het gezelschap harer broeders en vader; zij begon korte vertellingen, artikelen en essays te schrijven in de *Western Monthly Magazine* of de *New York Evangelist* en ondernam een geregelde briefwisseling met haar echtgenoot; zij hield een soort dagboek bij en zond hem dit elke maaand.

In die dagen begon de kwestie der slavernij een brandende topic in Cincinnati te worden, en het college aldaar werd een middelpunt van de anti-slavernij-beweging. Lezingen werden gegeven, vergaderingen gehouden, sommige eigenaren stelden hun slaven in vrijheid, en zelfs werd er een anti-slavernij-blad opgericht, de ‘Philantropist’. Dit blad verdween echter als gevolg van een opstand door slavenhouders verwekt, en over deze aangelegenhed schrijft Harriet Stowe aan haar echtgenoot als volgt:

‘Ik heb een artikel geschreven in satirischen toon, om al het absurde hiervan in het licht te stellen, en om de aandacht te vestigen op een zeer degelijk en doorwerkt stuk van Henry’ (haar broer). En:

‘De opwinding hier neemt steeds toe. Birnie (de man, die het eerst den stoot aan deze beweging gaf) wordt vrijwel geboycot; de gasten van het pension, waarin hij woont, eischten, dat hij zou worden verwijderd. Toen de eigenaar dit weigerde, verlieten twaalf huurders op slag het huis. Een zeer drukke vergadering is gehouden, en ofschoon vele burgers der stad het er niet mee eens zijn, verheft toch niemand zijn stem om er tegen te protesteeren. Er zijn in de stad vier partijen; de onverschilligen, de lauwen, de onruststokers en de hartstochtelijke drijvers. Birnie gaf een blaadje uit; hij werd gesommeerd de stad te verlaten, en toen hij dit niet deed, werd zijn huis bestormd, zijn persen vernielde men, en wierp ze in de rivier, en sloeg alles in zijn drukkerijtje kort en klein. Er scheen alle kans op een oproer te bestaan.’

Uit haar brieven van dien tijd blijkt, dat Mrs. Stowe, al had de anti-slavernijbeweging haar volle sympathie, zij toch nog geen verklaarde abolitionniste was. Maar langzamerhand werden haar gevoelens in deze zaak sterker en gedecideerder.

* * *

Kort na elkander kreeg Harriet drie kinderen, in Januari 1838 werd haar zoontje Henry geboren. Daar het inkomen der Stowe's zeer beperkt was, woog het heele huishouden, de kinderverzorging, enz. op Harriet. Zooals van zelf spreekt, kwam er in deze jaren niet veel van schrijven. Zij geeft daarvan in haar brieven aan haar vriendin Georgiana verschillende humoristische beschrijvingen, die ten zeerste pleiten voor haar liefhebbenden aard, haar geduld en doorzetting en uithoudingsvermogen en vooral haar onveranderlijk goed humeur.

In 1839 nam Mrs. Stowe een kleurlinge in dienst, die van haar meester was weggeloopen. Kort daarna kreeg Professor Stowe bericht, dat de meester van het meisje in de stad was, en dat hij haar uitleveren moeten zou, als zij niet bijtijds ontsnapte. Professor Stowe zorgde er voor het meisje op een veilige plaats zoolang te verbergen, totdat haar eigenaar het zoeken naar haar zou hebben opgegeven. Hij en zijn zwager Henry vervoerden de vluchtelinge in een gesloten wagen, bij nacht, langs slechte wegen, twaalf mijlen ver naar het gastvrije huis van den ouden John van Zandt, die bekend stond als ‘the fugitives friend’.

Deze ware gebeurtenis uit haar eigen ondervinding gaf Mrs. Stowe aanleiding tot het schrijven der aangrijpende episode van de ontsnapping der vluchtelingen voor Tom Loker en Marks in. Uncle Tom's Cabin.

* * *

Een aardig staaltje van Harriet's leven geeft een harer vriendinnen, te aardig om het hier niet in zijn geheel te vermelden:

- Kom, Harriet, zei ik, terwijl zij bezig was met haar drie kleine peuters, ben je klaar met je verhaal Souvenir, dat je me beloofde verleden week naar den uitgever te sturen? 't Is vandaag de laatste dag, dus als 't nog niet klaar is, haast je dan.

- En hoe wil ik dat klaar spelen, lieverd? vroeg Harriet. Ik moet op zijn minst wachten tot baby's tanden dóór zijn. En ik heb. 't véél te druk met 't huishouden.

- Ja, dat zou je wel willen. Vandaag m o e t die vertelling af. 't Is nu al een maand geleden, dat Frederik zijn gesprek met Ellen begonnen is, en je moet er nu eindelijk een conclusie aan maken. Kom, in 'n uur of drie ben je kant en klaar, kan je hofmakerij, huwelijk, catastrophe en éclaircissement gereed hebben, en die drie

uren brengen je genoeg op om minstens 'n jaar 'n verstelnaaister te kunnen betalen. Twee dollars per bladzijde, kind! en je schrijft 'n bladzijde in 'n kwartier! Toe, vooruit, ga aan 't werk.

- En wat moet ik dan met de kinderen, en 't brood staat in den oven, en m'n dienstmeisje is pas nieuw, en de schoonmaak is zoo na op handen. 't Is buiten kwestie, dat ik nu rustig ga zitten, je ziet 't zelf.

- Ik zie niets. Als je talent hebt, moet je 't ook gebruiken, en dat z a l je, verstaan? Tref nu 'n regeling, en begin.

- Ja, maar, de keuken moet 'n beurt hebben, en daar moet ik bij wezen....

- Goed, goed, dat doe je dan maar. Je kan overal schrijven. Je gaat eenvoudig aan de keukentafel zitten, en houdt onderwijl 'n oogje op Mina.

Ik hield vol. Binnen tien minuten zat ze, hoor. Aan een hoekje van de tafel, bedekt met een deegplank, deegrol, kruiderijen en spek aan den eenen kant; een blad met eieren, boonen,, kookgereedschappen aan een andere; vlak naast haar een strijkijzer, en aldoor om haar heen warende een zwarte nimf, die haar orders afwachtte.

- Harriet, zei ik, neem dan maar deze atlas op je schoot, om op te schrijven. En let er niet op of 't soms slordig is, ik zal 't wel copieeren.

- Nu, vooruit dan maar, zei ze, half berustend, half geamuseerd. Mina, denk er om, dat je op 't brood let, ik moet even wat schrijven. Waar is de inktkoker?

- Hier, op dit schaaltje.

Daar moest Mina om lachen, en even lachten we alle drie om deze toebereidselen.

Ik keek de reeds geschreven bladzijden na, om te zien, waar Harriet gebleven was.

- Asjeblieft, zei ik, daar heb je Frederik en Ellen, hij zegt iets, dat zij zijn beschermengel is, - herinner je je?

- Ja, ja zeker, zei ze, en verviel in een mijmering om den draad van haar verhaal weer te kunnen opnemen.

- Mevrouw, mot ik 't varkensvleesch met de boonen méé koken? vraagt Mina.

- Nou zie je, lacht Harriet, Mina is pas nieuw; ik kan haar niet alleen laten begaan. Ik kan niet schrijven vandaag.

- Neen, neen, we moeten er iets op verzinnen. Dicteer me dan maar. Je kan gemakkelijker dicteeren dan schrijven. We zetten baby zoo lang in deze mand, en geven 'm wat dingen om mee te spelen. Hier staat: ‘Zij nam haar hoofd in haar handen, en begon zacht te weenen.’ Wat volgt er nú?

- Mina, doe 's wat melk bij het deeg, zegt Harriet.

- Kom: zij begon zacht te weenen. En verder?

Harriet kijkt peinzend uit het raam.

- Schrijf, zegt ze, en begint te dicteeren.

‘Haar minnaar weende met haar, en durfde het besprokene niet meer aanroeren.’ - Mina, je moet 't deeg veel dunner uitrollen. ‘Hij trachtte een zachter toon aan te slaan.’ Mina, doe wat kolen op 't fornuis.

- Ik zal wel op Mina letten, en schrijf jij dan maar weer zelf.

Harriet neemt de pen, en zet zich geduldig aan 't werk. En met een zucht van verlichting, zie ik twee bladzijden volgeschreven.

- Braaf zoo, zeg ik, dirigeer nu maar weer Mina, en dicteer m i j . Je bent nu goed op dreef. Toe: ‘Wat is 't leven voor iemand, die geleden heeft als ik?’ Wat volgt daarop?

- Moet ik eerst 't witte of eerst 't bruine brood uit den oven halen? vraagt Mina.

- Eerst 't bruine, zegt Harriet.

- ‘Wat is 't leven voor iemand, die heeft geleden als ik?’ En? vraag ik.

Harriet dicteert een paar oogenblikken.

- Mevrouw, moet er gember bij de pompoen?

- Neen, neen. Harriet dicteert verder.

- Mevrouw, waar moet ik met de eierschalen blijven?

- Natuurlijk in de vuilnisbak. Harriet dicteert verder....

En zoo gaat 't voort: schrijven, dicteeren, koken, toezicht houden op de kinderen.... Maar ik kreeg mijn zin; het verhaal kwam af, ik copieerde de laatste bladzijden, en 's avonds kon het worden verzonden.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

De episode van de vernieuwing onzer poëzie. Door Anthonie Donker. - Utrecht, 1929.

Het belangrijke onderwerp heeft den versgevoeligen jongen doctor niet weten te behoeden voor zekere dorheid, een kroniekmatige dorheid, die hij heeft aangebracht om zijn toch uiterst subjectieve meeningen het uiterlijk te geven van wetenschappelijke feiten. Natuurlijk blijft elke uiting altijd allersubjectiefst en is alle wetenschap betreffende iets zoo levends als poëzie vaag. Meer dan een proefschrift is dit letterkundig essay en wel een der voortreffelijkste die in den laatsten tijd over dit onderwerp verschenen. De heer Coenen, wien kritiek slechts een voorwaarde kan zijn om naar hartelust te ‘sneeren’, is met zijn ‘Studies over de Tachtiger Beweging’ beneden deze dissertatie gebleven. Het boek is echter niet met continuëerend pleizier geschreven, het doet èn den dichter èn den geleerde onrecht. Wij hadden iets nieuws mogen verwachten, maar als in alle proefschriften worden hier invloeden geconstateerd en boeken geëxerpeerd, en zulks veelal lusteloos. Alleen in het hoofdstuk over Van Eeden gaat de schrijver op in zijn onderwerp, de toon verandert, maar desondanks geeft hij een goede analyse. Gorter is met zuiver gevoel en indringend vermogen behandeld. Het beste opstel is de Inleiding, waarin Donker op zijn beurt ‘de psychologie van den 80-er’ teekent, hoewel hier bij de aanteekeningen heel wat meer gelezen boeken dienden te worden gememoreerd, die D. blijkens sommige uitingen ongetwijfeld gekend heeft (Th. Gautier, Maigron, ook Cassagne had h i e r vermeld moeten worden). Het is een goede compilatie, die duidelijk laat zien, dat de Nieuwe-Gids-beweging veeleer romantisch dan naturalistisch was. (De 80-ers hadden 'n afkeer van 't woord romantisch, daar zij hierbij meer aan Tollens dachten en Kloos voelde zich meer den klassieken Plato verwant dan den bombasterigen Hugo.) In Kloos is veel van de stemmingen der Emaux et Camées, veel van 't onbevredigd schoonheidsverlangen der Fleurs du Mal, misschien zonder dat hij Baudelaire of Gautier kende. Onafhankelijk van, principiëel verschillend met de figuren der Fransche en Duitsche romantiek komt hier dezelfde hoogmoed, dezelfde eenzaamheid en hetzelfde verlangen tot uiting. Maar wat is er dan geschied, dat omstreeks '85 een intenser, verhoogd

persoonlijk leven begon, dat van de litteratuur oversloeg op héél Nederland, dat de zelftrots, die zoo kenmerkend was voor de Pleïade, opeens zonder naspeurbare reden in die jongeren omhoogsloeg, om daarna volkomen, na zinloos epigonisme van anderen, te verdwijnen? Donker geeft er geen antwoord op. De laatste jaren der vorige eeuw waren te merkwaardig, om hun volkomen wonderlijkheid (zúlk een bloei na zúlk een dorheid) te beseffen. Ons ontbreekt nog 't verhelderd perspectief, veel moest hier in het donker blijven, de schrijver stond zelf te zeer in deze romantische beweging om koel zijn overwegingen te formuleeren.

Dat blijkt uit 't volgende hoofdstuk, dat over den N.G. handelt. De verdienste van dit opstel ligt in 't opnieuw geördend feitenmateriaal. Maar de teekening der hoofdpersonen is o.i. te zeer geïnspireerd door de, door D. bewonderde, maar in den grond zeer misvormde voorstelling die Paap er van gaf. Vincent Haman is meestal vervelend, soms geestig, wat den uiterlijken kant der dingen betreft. Echter, om een parodie te schrijven is meer noodig dan nabootsing, men moet ook iets van den geest der origineelen hebben. Paap was geen onttroonde hemeling, die nu duivelsch geworden, Gods stad ging belasteren, maar evenmin was Vincent Haman: Les animaux peints par eux-mêmes. Het was 't woord van 'n verbitterd renegaat, die niet thuis hoorde bij de anderen, wiens gebied, als dat van Van Eeden elders lag. Beiden hoorden in Nieder-Ingelheim, bij den tendentieuzen Multatuli. Beiden waren idealist. Van Eeden wilde niet ‘heerlijk in zijn vers verrijzen’ als Kloos, maar hij wenschte, dat zijn naam gestameld werd door 't dankbaar nageslacht, als de naam van Multatuli en Tolstoï, de ‘wereldhervormende’ profeten. Bij Paap en Van Eeden voerde de romantische hoogmoed enkel in 'n andere richting, zij wilden onsterfelijkheid door hun heilbrengende ideeën en zoo moest Paap zijn vroegere vrienden wel zien door de bril van zijn beleedigde eigenliefde.

Jacques Perk is met kennis van zaken behandeld, ook dunkt ons de handschriften-kwestie op voorgang van schrijvers promotor, goed gezien. Alleen dit: Donker gelooft niet aan de ‘Platonische liefde’ in Mathilde en meent dat dit slechts 'n hersenschim der exegeten is. En hier blijkt 't misleidende van zijn subjectiviteit. Hij zelf, hartstochtelijk dichter, houdt deze geestelijke liefde voor

‘litteratuur’, en tracht dit te bewijzen door naast platonische elementen gewoon-zinnelijke te plaatsen. Hij erkent geen wisselbare stemming. Toch weet hij, dat de denkbeeldige Mathilde belangrijker voor de sonnetten is dan de historische. Het is dan ook duidelijk, dat wij in litteratuur met Pl. liefde niet de liefde bedoelen, die in het Symposion beschreven wordt, die in 't geheel niet zuiver geestelijk is, maar wel 't populair-letterkundig begrip, dat zich sinds Petrarca ontwikkeld heeft en zich, onafhankelijk van Plato, bij Hooft en Potgieter openbaarde, waar Perk er mee kennis heeft gemaakt.

Het opstel over Willem Kloos willen wij uitvoeriger behandelen. D. erkent hem als de leider, van wien alles is uitgegaan en wiens goede invloed nog in alle jongeren is te bespeuren. Hoewel D. eenerzijds met Prinsen polemizeert, komt hier de nadeelige invloed van dien geleerde tot uiting, waar Donker Kloos tracht te karakterizeeren (pag. 110, 112, 118). Hij spreekt van zelfportretten als Prinsen, alsof ook Kloos' wezen niet wisselbaar was als de zee, alsof niet elk vers 'n ander zelfportret is, dat hem altoos ánders toont, nu woedend, dan teerbewogen, dan trotsch, dan lieflijk, dan treiterend en demonisch. En telkens gaf hij zich, zooals hij was, geen gebreken verhullend, Kloos' diepste kenmerk is *eerlijkheid.* En hier is 't fundamenteel verschil tusschen hem en Van Eeden. Hij kon heel goed 'n werk als de Kleine Johannes waardeeren, maar hij zag Van Eedens poze om zoo kinderlijk mogelijk te schrijven. Dat gewild-naïeve als procédé aangewend maakt de bekoring uit van Van Eedens proza. De tachtigers waren *kinderen,* behalve Van Eeden - van Lieverlee en dié wilde 't juist zijn. Zij waren kinderlijk, Kloos in de lyriek van zijn jongensziel, Van Deyssel in zijn haat tegen de ‘groote-menschen’, Gorter vooral in zijn ontvankelijkheid (‘niet als Gorter kinderlijk, of als Van Eeden hinderlijk’).

In hun haat en hun liefde waren ze als kinderen, redeloos soms. Maar Van Eeden niet, die wel wist welke gedachten hij verborg achter behoedzame volzinnen. Achter zijn poze echter leefde een ziel, die 't zedelijk-goede wilde. Komisch doet 't aan, ten overvloede te hooren verzekeren, dat Boeken zoo naïef was. Ook bij anderen, o.a. bij Robbers en bij Bastiaanse wordt dit vermeld. Alsof 't naïeve niet 't essentiëele was voor die heele, nieuwe kunst.

De onevenredigheid in de behandeling der personen is opvallend. Van sommigen wordt de biografie gegeven, die van Kloos missen we. En toch had Donker, vooral in de laatste jaren uit de Kronieken en de Binnengedachten een Kloos kunnen construeeren, die hem tot beter inzicht kon brengen. Dan had hij niet liefdesvers genoemd, wat in iets heel anders zijn oorsprong vond, dan had hij 't groote leed dat Kloos in zijn jeugd had getroffen als bazis zijner beschouwingen kunnen nemen. En was voor de eenzaamheid een merkwaardige verklaring te zoeken. Aardig ware 't naast Kloos' scheldsonnetten de Invectives van Verlaine te houden. Beide verzamelingen kunnen niet gemist worden in de historie der litteratuur. D. zegt, dat men geen rechtstreekschen invloed bij Kloos kan constateeren. Het heeft niet aan pogingen ontbroken, en het is waarlijk iets bizonders, dat 't vers van Kloos zoo onaangetast en oorspronkelijk is blijven staan. Hoewel daarmee geenszins gezegd is, dat men uit invloeden minderwaardigheid moet afleiden. Waar D. Kloos rijmen verwijt als beên, spoên, woên, is 't misschien geschikt D. te wijzen op ‘beneên’ dat men op pag. 17 van zijn Kruistochten vindt. Of is dit geen ‘leelijk rijm, dat het vers misvormt’?[1] 't Anti-christelijke bij den jongen Kloos moet meer dan als reactie op de domineespoëzie verklaard worden uit zijn wijsgeerige gezindheid dier dagen. In zijn eerste verzen staat: God die zwijgt en haat. De fascinatie, die van Kloos uitging vinden we behalve in 't prachtige boekje van Verlaine, dat D. te afwijzend beschouwt, vooral in 't buitengewoon ontroerende proza-gedicht van Van Deyssel. Wat wij 't meest betreuren in dit opstel is de voorbarigheid, waarmee de latere Kloos veroordeeld wordt. Dat de geschiedenis D. niet heeft gewaarschuwd, geen gevolgtrekkingen te maken uit de publieke opinie wat de toekomst betreft! Hoevelen lezen Marcel Proust met groote aandacht, terwijl ze geen smaak hebben in het proza van Kloos der latere jaren, dat dezelfde schoonheden vertoont! Ik voor mij ben overtuigd, dat verzen als die op Shelley, op Witsen en vele der nieuweren evenzeer geappreciëerd zullen worden als nú de eerste verzen.

Hier volgen nog enkele opmerkingen: Dr. Doorenbos wordt algemeen overschat. Zijn uitvallen tegen Baudelaire en Wilde zijn

1) Donkers mooiste vers David herinnert in meer dan een opzicht aan Kloos' Ganymedes (op aarde).

bekrompen. D. echter ziet hierin waardeering. Kunst is passie, (pag. 107) vaak misverstaan, doordat men meende dat passie erotisch moest zijn. Al deze definities hebben een geschiedenis van misverstand achter zich. Pag. 37: Adonis moet zijn Narcissus. Pag. 67: Zou de kennismaking met Wilde geen litteraire winst voor Perk zijn geweest? Op pag. 112 staat een zin, die begint: Wanneer de heftigheid.... Die kan bewijzen, dat D. niet altijd mooi proza schrijft en dus geen recht heeft, zonder motieven anderen slecht proza te verwijten. Op pag. 13 staat 'n zinnetje, dat van Marsman zou kunnen zijn: ‘Altijd is de romanticus een verkenner der eeuwigheid, maar tegelijk krijgsgevangene der eindigheid.’ Er zijn hier, behalve aan Marsman, reminiscensen aan Boutens, Kloos e.a. We vinden constructies met ‘want’, die we bij Kloos aanvaarden, maar die toch geen navolging verdienen, daar zij tegen 't karakter der Ned. taal ingaan. Bij 't onvoldoende hoofdstuk over Verwey was een bespreking der voornaamste figuren uit diens ‘school’ noodig geweest.

Op pag. 138 verbiedt Donker het enjambeeren. Op pag. 170 betreurt hij eenigszins het dooreenmengen van Hollandsch en Grieksch in Mei, terwijl dit daar juist zeer bekoorlijk is. Op pag. 176 wordt Van Deyssels sensitivisme beperkt door invloed der Fransche naturalisten. Dit is natuurlijk onwaar, hierop hadden de symbolisten meer invloed. Van Deyssel was in zijn aard geen naturalist, hij maakte van Zola iets geheel persoonlijks. Hierbij sluit aan de meer-gemaakte opmerking over den Hollandschen zin voor 't realisme op pag. 47. Als één gemeenplaats op kortzichtigheid berust is 't deze. Elk volk beroemt zich op zijn neiging tot realisme. Als typische voorbeelden van Ned. realisten noemt men dan onvermijdelijk na Breero etc. Heijermans en Querido, welke beiden van ras geen Nederlanders zijn. Ook moet men Van Deyssel geen boertigen zin voor 't onbehoorlijke verwijten. Hij schreef zulke dingen om den bourgeois te épateeren. Hoewel 't boertige en platte m.i. tot de kenmerkendste, maar onaangenaamste eigenschappen der Nederlandsche litteratuur behooren.

Naast goede bladzijden vinden wij hier minder goede; het geheel is van dien aard, dat de toekomstige geschiedschrijver er zijn voordeel mee kan doen. De typografie is aesthetisch, noch practisch te verantwoorden.

22 Sept. 1929.

JACOB HIEGENTLICH.

Bericht.

Naar aanleiding van het feit, dat onder het artikel van mr. Bakker, in de November-aflevering van ‘De Nieuwe Gids’, staat: ‘Slot volgt’, deel ik, in overleg met de andere redacteuren, mede, dat dit slot n i e t in ‘De Nieuwe Gids’ zal verschijnen. Het speet ons te moeten vernemen, dat v. E.'s gezondheidstoestand, van welken wij niets wisten, zeer ongunstig is. En het lijkt ons dus wenschelijker de verdere publicatie van bovengenoemd artikel na te laten.

WILLEM KLOOS.

Aangaande den nieuwen jaargang kan worden medegedeeld, dat, daar, in October 1930 het 25 jaar geleden zal zijn, dat ‘De Nieuwe Gids’ door de firma Luctor et Emergo wordt uitgegeven, dit heuchelijke feit zal worden herdacht in een:

GEDENK-AFLEVERING

die den omvang zal hebben onzer Historische aflevering, waarin portretten zullen verschijnen van de Uitgevers enz. en verschillende historische artikelen.

De prijs van deze aflevering zal weder *f* 4.50 bedragen.

Behalve werk der redacteuren liggen voor den nieuwen jaargang o.a. gereed:

Belletrie van Piet van Assche, In het Moerasland; Johan W. Broedelet, Acht man en 'n autobus; Jos. de Gruyter, San Gimignano; Mr. Roel Houwink, Nicodemus; Mies Kievits, Betwistbare definities; Dr. H. v. Loon, Stuivertje wisselen; Mr. P. Otten, Het kastje; Eva Raedt de Canter, Leven; Ralph Springer, Leerjongetje; Dr. A. Schillings, Vluchtelingske; Cornelis Veth, Zijn stoel bezet e.a.

Verzen van Sjoerd Broersma, J. Decroos, J.F. v. Hees, Jacob Hiegentlich, Dr. A.J. Luyt; J. van Melle, Herman Middendorp, G. v.d. Meulen, Augusta Peaux, A.J.D. van Oosten; Joannes Reddingius, H.W. Sandberg, T. Swaan, Hélène Swarth, C. Wilkeshuis, J.J. Zeldenthuis e.a.

Essays van Dr. E.D. Baumann, Oud-Egyptische tooverspreuken; Edw. van Bergen Racine; A. Hallema, De dobbelsteen in de litteratuur; Khouw Bian Tie, Over letterkundige critiek; Hendrik Kroon, Kunst en Pessimisme; A. Moresco, Wijsgeerige romantiek; S. v. Praag, Franz Kafka; Dr. Julius Pee Erckmann en Chatrian; H.H.J. Maas, De cultureele beteekenis v.d. beweging van '80; Boris Raptchinsky, Dostojewski en Bakounin; Dr. J.B. Schepers, Bredero, een poging tot karakteristiek e.a.

Ouder worden door Jac. van Looy.
(Vervolg van blz. 512). IV.

‘Een lachende dominee kon je je bijna niet voorstellen,’ dacht Jakob, toen dominee Dijkshuys ‘langes’ gegaan was, als Tinus zei om het nog een beetje te rekken; predikanten of die lang aan één stuk moesten spreken, hadden dikwijls een zwaarmoedige mond, de eene mondhoek lager dan de andere.

Jakob kende alle dominees van gezicht; de luthersche, doopsgezinde en de remonstrantsche. Ze waren door hun kleeding van gewone menschen niet te onderscheiden, zooals de pastoors en de kapelaans, die hem wel eens over het hoofd hadden gestreeld, toen hij nog in de hut was. Wanneer er een voorbij de winkelramen ging, stevig ook stappend en vastberaden, leek hij in het straatje veel alleener met zijn langen overrok en 't smalle strookje van zijn witte boordje, schoenen met gespen, lagen hoed en ebbenzwart stokje. Grootmoeder had de dominees nog gekend, dragend een driekant steekje; maar dat was om zoo te zeggen ‘van voor de zondvloed’; had de Genestet niet gedicht: ‘'t Houdt geen steek, maar de steek houdt het toch, zei de leek.’

Er gaat een dominee voorbij, was het gewone gezegde, wanneer er niemand wat zei; maar niemand toch meer spotten zou van ‘hemel-dragonder’. Jakob kon zich dominee Dijkshuys niet anders voorstellen dan met een hoogen hoed. Zelf wilde die ook in het dagelijksch leven ‘mijnheer’ genoemd worden en ‘'t ambtsgewaad’ afschaffen. Ze moesten maar met de weezen beginnen. Mijnheer Dijkshuys wandelde meestal, begeleid van zijn dochter, alsof die hem wilde beschermen, want hij had véel menschen tegen zich in het harnas gejaagd, door zijn bijtende wijze van spreken en onverbloemde taal; zijn preeken waren hoe langer hoe korter geworden.

Hij had toen om gezondheidsredenen bedankt en dat werd hem ook al kwalijk genomen, behalve door meester Juulsen. Meester had het boek zich aangeschaft van dominee Zaalberg en Koos had de leerredenen ook gekocht, om zelf zich een oordeel te kunnen vormen.

Als meester Juulsen lachte, was alles onder zijn knevel verborgen en bleef er een poosje wonen. Dan was zijn voorhoofd met zijn oogen blij, die eerder blauw geleken soms dan bruin; het was niet altijd even gemakkelijk te zeggen hoe kleuren van oogen waren. Het waren gemengde kleuren. Wanneer hij bijgeval verstoord geraakte, tintelden ze onder zijn gladgeschuierde wenkbrauwen en was het verstandig hem niet te dicht te genaken. 't Verdoofde van zelf. Het beste was, meende Jakob, wanneer hij ging zitten schilderen; schilderen was een toevlucht, het verzoende. Koos mocht zeggen wat ze wou, ‘wanneer de kinderen maar zoet zijn,’ zelf ging ze toch ook maar zitten ‘handwerken’.

Van het bezoek aan Zandvoort was niet veel gekomen, want Aal lag in de kraam. Jakob was met algemeene stemmen tot ‘werkend lid’ aangenomen van Kunst zij ons doel. Hij ging er nu elken Woensdagavond heen om naar het leven te teekenen. Hij verkleedde zich dan eerst, deed een ‘beffie’ voor, een boordje om, nam zijn schetsboek en zei:

‘Ik ga naar de Waag.’

Na het steenen trapje, gelijk er in het kasteel van Brederode in de muren waren gebouwd, opgeklommen te zijn, kwam je in het zaaltje met de teekenbanken om de ‘schijf’ in een halven kring gesteld. Daarop zat het model onder de lichtkap, dichtbij de kachel. Er was iets kaals, gelijk wanneer de eetzaal geschrobd was, er waren geen gordijntjes voor de bekende raampjes, de sterren konden onbelemmerd naar binnen gluren. De vloer met schelpzand was bestrooid, in golfjes verdeeld door den knecht, met de lange stoffer.

Er werd eerst een uurtje geteekend en dan, terwijl de Damiaatjes buiten begonnen te luien, thee gedronken; ook door den knecht gezet; die Wissels heette of Wisseltje; je hoorde veel eigennamen noemen. Het was een blauw-gekielde, voorover loopende man, een schippersman, die stil zijn gang ging, doof leek en de vrind was van al de heeren. Dan gingen ze elkanders werk bekijken, honkten

saâm, rookten en hadden meeningverschillen. Ze vormden groepjes. Er was iemand met een vlossen haardos, een lithograaf; vele steenteekenaars of lithografen kwamen van de gelegenheid profiteeren en letten niet op hem met zijn rooie mouw. Er was er een bij, die ook op de Burgeravondschool was geweest en dien hij nog goed herkende achter zijn snorretje en lorgnetje. Hij had dichtbij de Schouwburg op het Plein gewoond, had een langwerpig teringachtig gezicht en praatte veel over een zekeren Grévin en over diens ongeëvenaarde teekenwijze in het 'Journal pour rire'. Er was ook een zwarte, zeer harige heer, bij dezelfde firma werkzaam, wiens oogen doordringend dicht bij elkander stonden en die de beroemde 'Chromolithografie' gemaakt had van de 'Schuttersmaaltijd'. De blonde had een groot hoofd, brauwde aangenaam; hij had zijn kop thee vlak voor de voeten gezet van een heer met een zwarte en bij zijn ooren grijze puntbaard, boven hem gezeten, als op een trap gehurkt. Deze was lid van het Bestuur, een 'kunstbroeder' van meester Juulsen, opgeruimd pratend in het algemeen, om plotseling voor zichzelf te gaan neuriën met een bas-geluid. De blonde woordentwistte veel met hem; want beiden waren lid van een zangvereeniging, maar die tot splitsing was overgegaan. De rook van de sigaren zweefde meer dan hoofdhoog onder de lampen en tochten deed het langs den vloer, wijl het Spaarne-deurtje open bleef. Jakob zei bijna altijd 'poortje'. In het midden van de onderste bank was een nog niet oude heer aan het teekenen gebleven. Jakob kende ook dezen van gezicht. Het was een gouden zilversmid, houdend een rijken winkel, waar je aan moest schellen; want altijd was de sleutel binnen omgedraaid. Hij teekende op een portefeuilletje, vol gelijk en gelijkvormige velletjes papier, bromde naar beneden, almaar met een opgerold papiertje bezig, partijtjes van zijn 'standje' in elkander te doezelen; naar zijn werk werd het meeste gekeken.

Het was alles nog vreemd. Het model was iemand van de Melkbrug, die ook bij het stadhuis wel eens stond en zich daar als 'getuige' beschikbaar stelde. Hij had ook een sigaar gekregen de eerste maal. Er kwamen niet altijd dezelfde heeren en zooals later bleek, niet altijd even veel. Velen zòngen. Meester Juulsen was eindelijk ook gekomen en naderhand nog eens, had hem door zijn vriendelijk kijken zeer versterkt en door zijn fijne

vingerwijzing. Teekenen naar het leven verschilde veel van teekenen naar pleister-afgietsels; dikwijls als je keek, bleek het alweêr anders dan de vorige maal. Teekenen was trachten te begrijpen. Er was nog een schilder gekomen die eerbied inboezemde. Jakob wist het was een ‘historieschilder’ welke een paar mooie huizen verder woonde in ‘Teyler's Stichting’. Hij droeg ook een losse afhangende manteljas, een slappen hoed, doch kleiner, had een bleek gelaat, een snorbaard als Prins Hendrik en op zijn lapel een ordelint: een ‘eikekroon’. Hij bleef niet lang, stond met meester Juulsen te praten en had hem vriendelijk ook over den schouder gekeken, gemeenzaam toegesproken:

‘Niet kwaad, goed je best maar doen, een béet-je minder rond.’

Jakob herinnerde zich den middag nog goed, dat meester Juulsen ernstig verstoord was geworden. Hij had het schilderijtje weer eens op den ezel gezet, waar aardbeien op waren voorgesteld, van die vroege, breeë aardbeien op koele wijngaardbladen in de winkels uitgestald, vleezig en toch sappig. Meester had een ‘anekdote’ toen verteld van van den Bongert, den vriend zijner jonge jaren, van wien hij zich bizonder veel had voorgesteld, groote verwachtingen gekoesterd, doch die met zijn rijke gaven niet had gewoekerd. ‘Anekdotes’ waren altijd kenteekenend en hoorde ieder graag. Van den Bongert kwam wel eens geld te kort, was op zekeren morgen bij hem op komen loopen, zijn nood te klagen. Meester was voor zijn redenen gezwicht, had hem naar zijn vermogen geholpen. Een half uur later, over de Groote Markt gaande, voorbij de ramen van het koffiehuis, zag hij hem daarbinnen zitten, een broodje eten met aarebeien. Meester had ze zelf om de duurte nog niet geproefd, was oogenblikkelijk naar binnen gestapt, had hem zijn gedrag verweten, ongenadig de waarheid gezegd; meester was om de weêrga niet mak. En wat had hij er tegen in te brengen? Hij had ze ergens in een winkel zien liggen, er hevig trek in gekregen en gedacht: ‘God heeft die mooie aarebeien ook voor mij laten groeien.’ Alles goed en wel, maar behalve lekker sappig, waren aardbeien toch ook als een gedicht te beschouwen, nimmer kon het Gods bedoeling zijn geweest daarvoor een kameraad te bedonderen.

Toen meester het vertelde, was Arnoud Terstede er ook bij tegenwoordig geweest. Arnoud mocht na het eindexamen een paar uurtjes komen om zijn teekenen bij te houden. Hij teekende graag,

had iets ferms, maar zóng misschien nog liever, zong mooi en goed geschoold. Zijn moeder was weduwe; zijn vader had hem zelf Fransch geleerd; hij zong ook Duitsche liederen en dweepte met Multatuli. Doch zijn eigenlijke liefde was de zee en was dat gebleven, nadat hij het ongeluk gehad had zijn oog te verliezen, toen hij met de punt van een elst, de knoop uit een touwtje los had willen peuteren. Hij droeg nu een glazen kunstoog en bleef in de zaak van zijn oom. Jakob en Arnoud waren ‘kameraden’ geworden. Arnoud vond ook, dat meester groot gelijk had; doch als je je alles aan wou blijven trekken, had je wel dagwerk, meende Jakob; je had aan de kunst genoeg; de kunst was als een jaloersche vrouw, ze eischte den mensch geheel en dat vermaarde gezegde van een Italjaanschen meester had hij met groote ingenomenheid op de wandeling aangehaald.

Als Arnoud Zondagsavonds bij zijn moeder voor de piano zat en zijne stem ontwikkelde, zat Jakob er sterk naar te luisteren. Arnoud droeg bij voorkeur liederen van Schubert voor en Jakob hoorde die het liefst, omdat hij daar het meest aan had. Hij kon er al spoedig eenige van nazingen: ‘Ik ben een vreemdeling overal’. De Duitschers noemden de ‘zee’ een ‘meer’ en een meer de zee, maar overigens was het nogal goed te verstaan, al was het op je eigen manier en zooals Arnoud het uit kon leggen. Hoóg-Duitsch had vóor op Fransch dat vele woorden op Neder-Duitsch geleken:

‘Naar Frankrijk togen twee grenadiers,
Die waren in Rusland gevangen.
En toen zij kwamen in het Duitsche kwartier,
Ze lieten de koppen hangen.
Daar hoorden ze beiden de treurige maar
Van Frankrijk's ondergange.
Verslagen, vernederd dat dappere heer
En de keizer, de keizer gevangen.

Daar honkten ze samen, de grenadiers
Al bij die klaaglijke konde,
De eene zei: hoe wee is 't mij, hier,
Wat schroeit mij mijn oude wonde.
De andre sprak: het lied is uit,

Ook ik zou willen sterven,
Maar ik heb vrouw en kinderen thuis,
Die zonder mij verderven.

Wat gaat mij vrouw, wat kind mij aan,
Ik draag veel verder verlangen;
Laat honger ze lijen, beedlen gaan,
Mijn keizer, mijn keizer gevangen.'

Jakob kon het zóo zingen, maar Arnoud zei: Hollandsch was te hoekig in je mond. Jakob dacht aan het Wilhelmus en aan de Geuzenliederen: ''t goedige, moedige, bloedige zwaard,' en antwoordde niets terug. Zóo had je er tenminste wat aan. Arnoud zong het 'ke-fán-gen' met gespannen lippen en gebalde vuisten, zijn eene oog bleef altijd daarbij stil. Hij had hem meegenomen naar Door en Hendrik; soms zei je eerst de naam van de vrouw en dan die van den man. Door hield dadelijk van den ruiterlijken jongen en Hendrik en Koos bewonderden ook het lied, waar Doortje bang voor was geworden. Door vond de keizer niet 'goed', evenmin als grootmoeder het had gedaan, die het zwarte kereltje zelf gezien had en daarom ook een groote hekel had aan Napoleon.

Het behoorde tot de historie, maar dat die oude grenadier uit zijn graf wou komen om zijn keizer te beschermen was toch 'schön' of 'schoon'; dat eigenlijk 'netjes of zuiver' beteekent.

Een regiment grenadiers en jagers bestond nog in Den Haag en had een beroemd muziekkorps. 's Zomers kwam het wel eens spelen, meestal Zaterdagsavonds in de buitentent van 'Trouw moet blijcken', wanneer de toon van de klarinet zoo onder de donkere boomen kon verzwerven. Het was beminder muziek nog dan die van Stumpf. Ze waren ook wel eens in 'politiek' gekleed, droegen al jaren geen berenmutsen meer, alleen de tamboer-majoor van de schutterij bleef er een dragen, hooger opgaande nog dan die van de Gele Rijders. Jakob herinnerde zich dezer dagen wat hem was overkomen. Hij had zijn tijd verdaan en was wat laat om naar het Spaarne te gaan. De portier kwam niet met den sleutel toen hij door het hek heen aan de buitenschel had getrokken. Hij had staan stampvoeten en had den portier afgesnauwd. Plotseling was van achter het hek de stem van Door gekomen, die de naaimoeder spreken kwam: 'wel foei, Jakob!' Het had zoo hartgrondig

uit het donker, door de spijlen geklonken, dat hij het dagen lang niet kon vergeten.

Arnoud was lid van een turn-vereeniging, droeg Zaterdagsavonds een blauwe jekker met koopren zeemansknoopen, een wit linnen broek, hetwelk hem voorbeeldig kleedde. Ze vergaderden in het lokaal in de Schachelstraat en hadden een ‘voorwerker’ bij het turnen aan brug, rek en ladders. Arnoud nam dan zijn oog uit zijn hoofd, deed het in een glas water en zei, dat ze het niet op mochten drinken. Ze hielden allen veel van hem, hij wist van alles, kon verbazend zijn woord doen. Arnoud was ook een groote voetganger.

Jakob ging tegenwoordig dikwijls 's Maandags naar de Botermarkt, zoogenaamd. Arnoud kwam er nooit, omdat het hem als ‘handelsman’ in zijn kraam niet te pas kwam. Tegenover het wijnhuis op den hoek, met den boom voor de stoep stonden altijd eenige boerinnen geschaard, achter voet-lage bankjes, achter hun platte vaatjes, met de ‘kop-boters’ erin, als de houten figuurtjes in het ‘belegeringsspel’. Zelf stonden ze stijf in de oude landsdracht, een zilveren kap op als moeder Juut of een gouden met sieraden en halskralen rood, hoeden met breede linten, waren fijn en hielden voor hun buik de handen samen met het mes erin, waarop een stukje van de boter zich bevond; van tijd tot tijd boden zij het gele kluitje een voorbijganger aan om het te laten proeven, zonder een hunner hooge woorden te gebruiken.

Je kon van alles op de Botermarkt machtig worden, wanneer je het ‘dingen’ verstond en voor een prikje. Wanneer een timmerman, een schrijnwerker, een wagenmaker een schaafbeitel behoefde, een boorijzer of zoo, vond hij daar zijn gading. Had iemand bij geval een pijp voor zijn potkacheltje noodig, ging hij naar de ‘oudroest’. Had je zin in een hond of een konijn, wou je een haan voor je rennetje, een kanarie of een sijs om te broeden, dan ging je naar den koopman bij de kooien en hokken als stoven op elkaâr gestapeld en stak er je neus door de tralies. Wanneer je hond of kat was weggeloopen, vond je die daar dikwijls terug. Tinus kwam er nooit, omdat hij te ver van de winkel woonde. Soms liep Jakob met van Essen mee, die er een vaste klant was. Dan stond er wel eens Attink met een blauwe duif in zijn boezem, welke hij kwijt wou zijn, over zijn kop bleef aaien, maïskorrels voerde uit zijn mond

met een jeneversmaakje ‘want dan vlogen ze weêr terug naar hun oude til.’ Jakob hoorde er graag het klapwieken van een vrijgelaten ‘postduif’. Je kon er in het voorjaar geitjes koopen met nog slappe pooten, je van een big voorzien, als je eigen big was gestorven. Hij werd dan niet aan zijn ooren, zoo hij vroeger dacht, maar bij zijn staart uit de korf geheschen, gilde erbarmelijk en wou als een kind op zijn voorpootjes weg; ja, zelfs een schram.

Voor de huismoeders waren er ‘koopjes’ en voor de snijders of kleêrenmakers, ‘lappen’ voor het verstellen of om er nieuwe jurkjes van te naaien, te kust en te keur; kwikjes en strikjes, veters voor corsetten, waar de vrouwen zich dun in maken en die ze aan den knop van de deur vastmaken om zich nog harder in te rijgen; allerlei soorten van knoopen, haken-en-oogjes; ‘gemaakte’ bloemetjes voor een hoedje, omdat die nooit verdorren. Maar had je een echt ‘bakkruidje’ noodig, een levendig kleurtje voor je bloemenrekje, kon je er hier of daar ook voor terecht. Vele vrouwen ‘martten’ geregeld; het was een soort van kermis in het klein; weesmeisjes zag je er nooit.

Voor de kleinen lagen er de eerste kersen van het jaar, aan trosjes gebonden en de vroegste peertjes, ‘kermispeertjes’ geheeten, blozend van wang, maar melig en wormstekig; dikwijls bruin-zwart gepiepte, gekruiste kastanjes, al naar het getij, wanneer het naar Nieuwjaar liep. Zuurwagens waren er meer dan voldoende en harde eieren bij de vleet, waarvan de pellen nog den volgenden dag de plaats aanwezen, waar een kar had gestaan. 's Maandags werd er slordig gedronken, zeg maar ‘zuipen’ door de vele ‘melkers’ en ‘schuin-marcheerders’.

Er waren kooplui, die door een goocheltoer met snelle vingers te verrichten, de aandacht der menschen tot zich trokken en zoo een groepeering om zich vormden. Een liedjes-venter stond er met zijn rug naar een zeil, door allerlei bonte tafreeltjes beverfd. Hij wees er naar met een langen stok achter zich om, klapte er mee ter begeleiding tegen een van de bovenste knoeierijtjes, zingend met zekere wellust over de ‘moord van Raamsdonk’:

> ‘Dat hoorde de moordenaar en om te beginnen,
> Nam hij zijn bijl en zijn schrobzaag mee,
> Hij klom op zijn kousen het slaapvertrek binnen,
> Hij knevelde mevrouw en hij záag-de haar in twee.’

Meestal was er en bijna altijd dezelfde ‘kiezentrekker’. Hij stond er op een verhooginkje honderd uit te praten, van alle markten thuis. Hij droeg een grijzen heerenhoed en had een gebit als een paard. Bij hem was een stoel en een tafeltje, vol drogerijen en medicijnen; alteeë worteltjes, tinktuurtjes, zalf of iets om aan te ruiken en hij had een bordje achter zich met ‘valsche tanden’ op een paaltje bevestigd of tegen een stam vastgemaakt, wanneer zijn standplaats was onder een boom. Plotseling kwam er dan iemand uit de omstaanders heftig het schavotje bestijgen en stond er bij hem als een boer die kiespijn heeft te lachen, houdend zijn pofwang vast. De wonderdokter bood den wiebelenden man den stoel aan met verregaande beleefdheid, liet hem zijn bek opendoen en keek er in neder: ‘Deze is het, of is het deze?’ vroeg hij of zei hij, tikkend er tegen aan met zijn tang. ‘U ziet, geëerde clientelle, hoe deze man lijdt,’ zei hij met trillooze, wijdklinkende stem, al overbuigend naar de volte; Jakob stond er den grijzen luidspreker mee aan te gapen, die raad wist voor alle ongemakken, op alle hoofdplaatsen was gezien bij de lijdende menschheid; 's maandags hier was en dinsdags daar, vorsten en hoogwaardigen had mogen ‘cureeren’. Vanzelf kwam hem dan het versje uit het lange lied ‘de reis van Jurriaan’ te binnen, dat je op een platte kar in zijn geheel voor een paar centen kon koopen, bij de liedjes, voordrachten en zoo voorts:

‘De sultan was een groote heer,
Met wien niet viel te gekken,
Ik was laatst bij hem op een keer
Dat hij een kies liet trekken.

Wel, dacht ik, moet de sultan dan
Ook al van kiespijn klagen,
Wat baat het dan toch zulk een man
Den naam van Vorst te dragen.’

Maar de marktredenaar gaf op elke bedenking antwoord, legde de geheime krachten bloot zijner artsenijen, verklaarde het ‘knàgen’ en het ‘bederf’; de ‘zinkings’ en hoe de mond nooit als een ‘privaat’ kon gaan ruiken, wanneer je zijn middelen gebruikte. En

ondertusschen liet hij den man op het schavotje maar krimpen van de pijn. Eindelijk greep hij de tang in zijn groote hand, met vorstelijke ringen en gele nagels, nam het hoofd raar onder zijn arm en: ‘trékken kon-ie!’ liet van Essen hooren, sprekend uit ondervinding.

De verloste man was uitbundig vroolijk geworden, spuwde zijn bloed op de planken, knikte naar omlaag naar zijn vrinden en stond op zijn kies te wachten, welke hij mee kreeg in een doosje. ‘Gij ziet, geachte burgerij, hoe dankbaar deze man is,’ praatte de wonderdokter en begon zijn spanen doosjes, fleschjes en dorre worteltjes in papiertjes te wikkelen, naar alle kanten uit te reiken, had daartoe geen handen genoeg. Waren er dan een paar meiden bij van de fabriek op de Zijlsingel, met ponniehaar en lachtanden, kon van Essen weggaand zeggen ‘ik ben er ook geen rijk, ànders, pas op je horloge.’

Dikwerf was Jakob op de kakelbonte markt te zien, hurkend bij het boeltje van een uitdrager op de platte straat. Hij had er eens een koffiekleurig kruikje zien staan, met papiertjes beplakt, waar tusschen door, bij den hals tegenover het oor van het kruikje, hij een geestachtig gezicht had zien spiegelen. Jakob had toen oogenblikkelijk iets ouderwetsch vermoed en had het na veel over en weêr bieden los gekregen. Hij had het naar de winkel meegenomen, het een dag en nacht in een emmer sodawater laten staan, er alle onoogelijke papiertjes afgeweekt, en van het glazuur gespoeld. Het was een ‘baardmannetje’ gebleken te zijn. Hij had het meester aangeboden en deze had het een plaatsje ingeruimd in het glazen kastje.

Aangemoedigd en door het donkere blauw verlokt van een etensbord, met cromaat-gelen rand en bijna zonder schilfertjes, had hij al dingend en schijnbaar wegloopend, want je kon wel voor dat geld drie nieuwe boorden koopen, het weêr bezet voor den prijs van dertig centen. Hij had het aan de bewerking weder onderworpen, zelfs wist je niet, hoe mooi het er onder vandaan kwam. Het bleek: ‘oud-Delftsch aardewerk’ te zijn. Meester had het niet voor niets willen hebben, had het voor den inkoopsprijs van hem overgenomen.

Op dezelfde lakonieke wijze had hij voor ‘een appel en een ei’ een koperen kandelaar in zijn bezit gekregen. Hij had er al het groen geworden kaarsvet van verwijderd; koperroest ziet groen; ‘koper-

oxyd' ging Jakob door het hoofd. Hij had het metaal met Brusselsche aarde geschuurd en gepoetst, omdat Brusselsen zand geen krassen veroorzaakt; meester Juulsen had het weder van hem overgenomen, voor het samenstellen van stillevens.

Mijnheer had dezer dagen zelf ook een zeldzame vondst gedaan, bij een antikwaar een groot opgerold doek ontdekt, een familiestuk door afbraak vrijgekomen, een schoorsteenstuk. Het was een 'van der Heem'.

Meester Juulsen was daarover zeer gelukkig gestemd.. Het schilderij had zeer geleden, had een wijd gat in het midden, omdat er waarschijnlijk een kachelpijp door heen gestoken was geweest. Het stelde een grootsche, gebeeldhouwde, eikenhouten 'cartouche' voor, door vier festoenen van vruchten feestelijk versierd: oranjeappelen met hun bladen en hazelnoten in den bolster en ander zeer sprekend ooft. Meester wilde het in vieren deelen, er vier aparte schilderijen van maken, elke festoen met verf en diapalm op een paneel bevestigen, ze schoonmaken en vernissen. Hij wilde er aan beginnen bij de eerst-volgende vakantie, was er van vervuld; zulk schilderen deden ze niet meer.

Meer dan eens had Jakob bij Door gebluft op zijn 'koopjes'; Door kon heelemaal niet dingen, kocht daarom altijd visch bij Aal. Wanneer je zoo was, moest je liever niet gaan botermarkten, want soms werd je ongemakkelijk in je nek gekeken. Hij was nu door zijn zin voor het leven, zelf ook een trouwe bezoeker van de Maandagmarkt geworden, had er echter reeds vroeger een halfsleetsch dictionnairetje gekocht en later bij denzelfden koopman eenige oude Fransche leesboeken. Het waren nog stevige boeken in vale kaptuurtjes gebonden, met dwarse ribbetjes op den rug en van hetzelfde rood ongeveer als het daagsche rood van zijn eigen linkermouw. En 't was een oude druk, uit MDCCLXXIV, met van die lange s'ses, soms moeilijk van f-fes te onderscheiden, maar het was Fransch. Jakob wist niet iets van bizondere waarde te hebben verkregen, kende van kindsbeen af de verhalen van Ali-Baba of de zeven roovers, van Aladin of de wonderlamp en van Sinbad de zeeman; 'les milles et une nuits', 'Contes Arabes', wist niets van 'M. Galland', die het kunstig had vertaald 'avec approbation et privilége du Roi'.

Het was een werk in V deelen en pronkte nu in zijn kastje en

eerst weken later had hij bemerkt bedrogen te zijn geworden. Het was niet een werk in V deelen maar in VI. Door wegkrabbing van het Vje bij VI bezat hij nu niet het Iste, IIde, IIIde, IVde en Vde deel maar zes, twee, drie, vier, vijf.

Het was dus niet compleet. Je kon natuurlijk op de Botermarkt op alle dingen niet letten. Jakob was innerlijk zeer verbolgen geworden; hij liep nog altijd de kar van den jood voorbij en zoo strafte de ondeugd zichzelf.

Gedreven door dezelfde voorkeur voor rood en voor Fransch, had hij een klein, blokachtig boekje gewonnen: ‘les caricatures du moyen âge’ en al wist hij wederom niet daarmee een zeldzaam boekje te bezitten, hij had er toch zijn vreugd aan, wanneer hij zijn kastje opendeed.

De kastjes van de jongens beduidden niet veel en ook het kastje van Jakob was meer dan eens rommelig onder het plankje door den kleêrenborstel en het schoensmeerfleschje; maar bij de meisjes was het een ware wedijver het mooiste kastje te bezitten; het waren soms net Roomsche altaartjes, had Koos dikwijls verteld, die zeer tegen allen haatdragenden godsdienst was gekeerd.

‘Jij hebt ook een onderzoekende geest,’ had op een keer van Essen tot hem gesproken, meteen het toegevouwene papier aanreikend, dat hij in zijn koperen tabaksdoos bij zich droeg. Het verbeeldde de rekening te zijn van een dorpsschilder aan zijn pastoor ingeleverd, nadat hij al de schilderijen had hersteld van dezen:

‘De haan die Petrus deed weenen,
Was bijna uit 't gezicht verdwenen,
Ik heb hem netjes opgeflikt,
Vier veêren in zijn staart geprikt,
Ik hoop, dat u zult zijn content,
Daarvoor reken ik
  15 cent.

Maria Magdalene
Geen kleed aan 't lijf, geen hemd aan 't gat.....
  17½ cent

En zoo voorts, alles bespottelijk goedkoop, doch dat was de bedoeling.

Sommigen hadden weêr andere liedjes in hun doos, dat ze met den duim vasthielden, wanneer ze een pruimpje namen; ze vielen bijna om van 't lachen. Het verhaal van een boer, die al zijn takkebossen op de markt voordeelig van de hand had gedaan en met leêge kar en paard naar huis terug wou keeren, maar.....

> ‘Een meisje dat uit er haar venstertje lag,
> Die knikte het boertje zoo vriendelijk gedag.....’

Hij was er een glaasje gaan drinken en stond na enkele dagen op de keitjes te jammerklagen:

> ‘Had ik nou maar me paardje en me wagentje weêrom.’

Anderen waren op hun manier weêr grootsch op een saâmgevouwen vodje, hetwelk zij in hun vestjeszak bewaarden, ‘de roem der stront’. Ze schaamden er zich zelf voor, lieten het lezen alsof ze het beneden hun waardigheid achtten. Ze grinnikten wanneer je er wat van zei, rimpelden hun voorhoofd en zeien: ‘ewie, mesjeu, smèrig maar wáar.’ Groote getrouwde kerels waren er even tuk op als hun eigen kleine kinderen, die nog niet beseffen kunnen dat niet wat den mond ‘in’ maar er ‘uit’ gaat den mensch verontreinigt. Gelukkig was er op de Botermarkt nog wel wat anders te vinden.

Op heldere droge dagen, als alles op de karren bloot lag, de koopman heen en weer van kou liep te dansen, te kwalsteren voor zijn voeten, stond Jakob door de liedjes en voordrachten te roeren: ‘zoek uit maar, alles vandaag voor een cent!’ Hoe was het gòsmogelik met zulke negotie je kost op te halen, maar ‘ze wisten wel wat ze deeën, verdienden genoeg, anders zouden ze het toch niet doen,’ beweerde van Essen. Zoo had Jakob er eenige ‘alfabetten’ gekocht het lezen waard en die je bij verschillende gelegenheden voor kon dragen:

> A. Al wat blinkt is nog geen goud,
> B. Braafheid adelt jong en oud.
> C. Christenplicht duldt hoon en smaad,
> D. Deugd gaat boven stand en staat.

E. Eerlijkheid maakt armoe rijk,
F. Fraai neemt vaak voor droef de wijk.
G. God is de oorsprong alles goeds,
H. Hoogmoed is des duivels koets.
I. In de weelde schuilt venijn,
J. Jammerklacht is nog geen pijn.
K. Kommer eischt geduld en moed,
L. Luiheid leidt tot tegenspoed.
M. Matigheid maakt kloek en schoon,
N. Naarstigheid brengt zelf haar loon.
O. Ondeugd graaft haar eigen graf,
P. Praatzucht is een dwaze staf.
Q. Quasi-deugd is slijm en slijk,
R. Rijkdom maakt niet altoos rijk.
S. Stormen zuivren land en lucht,
T. Tijdverkwisting baart geen vrucht.
U. Uit het oog, soms uit het hart,
V. Vrees verft lichte kleuren zwart.
W. Wijsheid is de grond van het recht,
X. Xenophon heeft dat gezegd.
IJ. IJdelheid dat wuft genot,
Z. Zegen komt alleen van God.'

Zulke gebondenheden bevielen Jakob zeer. Dagen lang had hij het in zichzelf staan wiegen, het opgezegd voor Tinus, de treffendste regels als onderstreepend. Verscheidene jongens op de zaal hadden het van hem overgeschreven. Aan het andere Alfabet had je niet zooveel, al moest je wel eens lachen. Het was een kreupelvers, een hekel- of schimpdicht, het werk eens tegenstanders, toepasselijk op den overal bekenden advokaat die in de Barteljorisstraat woonde, of liever Marteljorisstraat, omdat daar eens volgens de mare of overlevering, vanaf het oude schavot, waar in grootmoeders dagen nog, misdadigers werden terecht gesteld en opgehangen, een ketter in een vat met spijkers was doodgerold.

Jonkheer Mozes S..... was van den Israëlietischen godsdienst, had zich echter bekeerd. Hij had in de gevangenis gezeten, omdat hij voor de rechten van het volk was opgekomen; maar toen hij

zijn straf had ondergaan en uit de kast was gelaten, hadden zij hem ‘ingehaald’, aan de Amsterdamsche poort, de paarden van zijn rijtuig gespannen en met triomf hem weder naar zijn huis teruggeleid. Jakob had het alles van hooren zeggen, las nimmer de krant, maar zoo is het, alles komt ten slotte bij de koopman terecht.

Afgevallen Jodenkind,
Bullebak en niemandsvrind,
Cicero van de Amstelstad,
David maar geen Goliath.

De letters Q en X baarden altijd het meeste hoofdbreken en lieten je gemakkelijk in de steek.

Quartel maar geen goeie kwartel,
Ruiter maar geen paardedartel,
Slimme jongen van je moer,
Tetterige Tetjeroer.
Uitgekraamd is thans de kramer,
Volbloed van de Tweede Kamer,
Wijsheid als er ooit een was,
Xerxes van het Oranje-ras.
IJdelheid, miskend, misprezen,
Zou dat jonkheer Pùf ook wezen?’

Tetjeroer was zeker, dubde Jakob, denkend aan het onderschrift eener centsprent van vroeger, dezelfde persoon als Tetjeroen de kwakzalver:

‘Tetjeroen kookt paardevijgen,
Om er drankjes van te krijgen.’

Als Jakob bijgeval Jonkheer S..... uit zijn deftige huisdeur zag komen en op de stoep blijven staan, keek hij met onverholen verwondering naar hem, aangetrokken door zijn droefgeestige gelaatsuitdrukking, zwaarmoedigen mond en hangende bakkebaarden; zag van uit de verte naar hem als naar een die hem aan wilde spreken en dien hij niet begrijpen kon. Jakob vond het jammer dat

Jonkheer S..... geen klant van de baas was, wenschte eens een karweitje bij hem te kunnen verrichten. Hij vroeg echter nooit naar hem, praatte er zelfs niet met Arnoud over of bij meester Juulsen: ‘praatzucht is een dwaze staf.’

Praten en spreken was twee. Praten deed je voor de gezelligheid; spreken voor het nut van 't algemeen; op de Gedempte Oude Gracht was het gebouw van ‘Weten en Werken’, je kon er, wanneer het om vier uur al donker was, boeken voor vijf cent huren per week en hoefde geen gulden ‘te storten’.

Scharrelend bij de boekenlui ontmoette er Jakob wel eens een drukker of letterzetter van vroeger: de Gelderschman Bruining met zijn dadelijk herkennend lachje en goeie, moeie oogen. Hendrik mocht hem ook graag lijden; hij was van dezelfde rederijkerskamer lid en Door had eens met hem gedanst op het jaarlijksche ‘bal’ bij het Kopperfeest, en zoo had Jakob, op een Maandag, onverwacht in 't aangezicht gekeken van Baas.

‘Potztausend,’ zei Baas met zijn fijne stem, ‘dat noem ik een tréf, wie had dat durven denken.’

Jakob had Baas in tijden niet gezien. Hij was nog altijd meesterknecht bij de firma Mezemans en Zonen, maar woonde niet meer tegenover de poort van het Weeshuis.

‘En hoe gaat het je nu?’ vroeg Baas, nadat ze elkander de hand hadden staan schudden, dat er geen eind aan was.

‘Best, Baas,’ lachte Jakob; Baas was niets veranderd, droeg hetzelfde keurige bonkertje nog, zijn gezicht was als een schilderij vol fijne barstjes gekomen, doch waar je op een kleinen afstand niets meer van zag; zijn handen waren nog witter.

‘Het doet mij oprecht genoegen,’ zei Baas voor de boekenkar staande, ‘te bemerken, dat je je oude vak nog niet hebt verloochend. Ik wist het wel, wist het wel. Denk je nog wel eens aan de dagen van de haak?’

‘Zeker, Baas,’ antwoordde Jakob, blozend van plezier.

‘Zou je de kast nog kennen?’ vroeg Baas pierend uit zijn blauwe oogjes of keek hij je onder je pet.

‘Zou je nog weten waar de Ypsylon ligt? zou je nog kunnen zètten?’

‘Ik geloof het wel,’ lachte almaar Jakob, ‘alleen niet meer zoo gauw.’

‘Ja, gáuw was je,’ schimmerlachte Baas, ‘zelfs een beetje als te gauw.’

‘Nou,’ bromde Jakob dadelijk beschaamd door de herinnering,[1] ‘dat is nu toch voorbij.’

‘Ja, dat is voorbij en geléden,’ praatte Baas, ‘voor zoover het mogelijk is, dat iets voorbij is; laat ons het laten rusten..... Je weet zeker, dat ik mijn oudje ook kwijt ben, ze is grootmoeder van Genderen spoedig gevolgd.’

‘Ja,’ bromde Jakob, ‘ik condoleer u nog wel.’

‘Dank je,’ zei Baas, ‘ik heb er veel aan verloren, Jaap, zoo niet álles..... We zijn ten slotte allemaal weezen,’ zei Baas met zijn oogen neêr.

‘Komaan,’ zei hij, tillend zijn hand ten afscheid, ‘het doet mij oprecht genoegen je weer eens te hebben gesproken, te meer nog daar ik niet anders dan goeds van je mag vernemen. Al ben je een andere weg gegaan, dan ik voor je bestemde, Jaap, ik blijf je als vroeger volgen en reken je nog altijd tot mijn kweekelingen. Van Nico blijven de berichten goed uit de Kaap. Hij begint het daar aardig te kunnen bolwerken. Wij zijn aan de Kaap de Goede Hoop toch ook niet allemaal vreemdelingen. Ze vergeten Baas niet en Baas hun niet, kunnen hem nog niet missen. Godefrooi is altijd nog bij ons en Piet Pollé zit in Parijs.’

‘In Parijs?’ uitte dadelijk Jakob en met het ongeloovige gezicht van iemand die vraagt: hoe kòmt die daar?’

‘Ja,’ zei Baas langzaam en verscheien malen knikkend, ‘daar hadt jij ook kunnen wezen.’ Er was wat drukte om de kar ontstaan, zoodat de kleine man met zijn zoo goed als nieuwe lakensche pet wat achteruit was geraakt.

‘Maar je komt er wel, je kòmt er wel’; kwam hij weêr zeggen, ‘naar alles wat ik van je hoor. Heb ik het niet gezegd, heb ik het je niet gezegd?’

‘Ja, baas,’ bromde Jakob. Ze hadden elkander nog eens de hand gedrukt en gingen dan elk zijns weegs; maar Jakob was de heele Botermarkt vergeten.

1) Zie Jaap.

Over Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe door Dr. Alfred A. Haighton.

(*Vervolg van blz. 440.*)

§ 4. Grepen uit haar overige werken en opmerkingen dienaangaande.

Ik wees er reeds in de inleiding op, dat de cyclus *Van Zijden en Keerzijden* geen schildering van den gewonen arbeiders-stand bevat. Dit houdt ongetwijfeld verband met den opzet van den cyclus: van huis uit aristocratische lieden komen, ook als zij maatschappelijk ondergaan, niet licht terecht tusschen de eigenlijk-gezegde arbeiders. Eerder nog in bijzondere milieux der volksclasse, gelijk bijv. het circus, bij welke uitzonderlijke arbeiders dan ook zoowel Charles Berghem (in *Het Leege Leven*) als Jan Heeze van Wermeloo (in *De Groote Voltige*) tijdelijk verzeild raken. Echter heeft de veelzijdige schrijfster zich, gelijk niet anders van haar verwacht kon worden, wel degelijk ook tot de normale arbeidersclasse gewend en ettelijke harer verhalen spelen in die kringen. Daar is in de eerste plaats de bundel *Geef ons Heden.* Het zijn verhalen, min of meer zelfstandige, waarvan evenwel verscheidene op elkander volgen. Verder de bundel *Trouwplannen* en dan enkele, losse, verhalen in andere bundels.

Bij het lezen van deze vertellingen-uit-den-arbeidersstand valt ons onmiddellijk op, welk een diepgaand verschil er bestaat tusschen der schrijfster visie op deze maatschappelijke laag en die van auteurs als Heyermans, Querido en A.M. de Jong e.d. Onze

schrijfster is vrij van iedere tendenz; zij ziet deze menschen met denzelfden blik, waarmede zij de upper ten ziet; zij aanschouwt hun zijn en doorschouwt hun wezen zonder idealisatie, zonder kleineering, zonder vooringenomenheid hoegenaamd. Ten gevolge daarvan hebben haar arbeidersfiguren een waarachtigheid, die den Nederlandschen werkman zelden gewordt in literatuur. Bij ons is het nu eenmaal, op weinige uitzonderingen na, aldus gesteld: in den werkmansstand spelende verhalen stammen van min of meer roodgetinte auteurs en de niet-rood of heelemaal niet getinte auteurs schrijven geen verhalen, spelend in den werkmansstand. Dientengevolge wordt in onze letteren de arbeider strijk en zet tot proletariër tout court; men - Querido, Heyermans, de Jong c.s. - stelt hem voor als ‘slachtoffer’, ‘bewust proletariër’, ‘ongerepte ziel’, etc., kortom: als alles wat hij óók is, maar niet als wat hij in hoofdzaak is, n.m. klein burgerman. En dit laatste is onze Hollandsche arbeider juist zeer overwegend. In Nederland hebben wij - Gode zij dank - geen of nagenoeg geen haveloos honger-proletariaat, gelijk bijv. Rusland in toenemende mate bezit. De normale Hollandsche werkman gaat niet in lompen gekleed, danst niet dagelijks op den rand der wanhoop en is, in één woord, geen zedelijk wrak. Integendeel: hij stelt prijs op nette kleêren, heeft een ordentelijk huishouden en is een fatsoenlijk mensch. Zonder den minsten twijfel staat onze arbeidersklasse - gelijk de Fransche, Duitsche, Engelsche, Belgische, Italiaansche en vermoedelijk, de geheele West-Europeesche - moreel hoog. Nergens wordt het fatsoen meer in eere gehouden dan onder de arbeiders, nergens is de moraal strenger en handhaaft men haar zóó stipt. Uitzonderingen komen voor, maar stellig naar verhouding minder dan in de hoogere standen. Dit ligt ook in de rede. Twee dingen breken de starre moraal: ellende en intellect. De ellende doet alles wijken voor de genadelooze noodzaak van levensonderhoud; het intellect redeneert alles los, door iedere maxime te herleiden tot een betrekkelijke waarde. Onze arbeidersstand, globaal-weg vrij van ellende en intellect, moet dus zeer zedelijk zijn. Hetgeen de ervaring bevestigt. Wie werkelijk wel eens in arbeiderskringen verkeerd heeft, zal dit, in trouwe, niet kunnen ontkennen. Het ziekelijk medelijden met veile deernen b.v. is der arbeidersklasse vreemd: zij stoot haar ontuchtige dochters uit en schuwt ze als de pest. De schaarsche uitzonderingen

bevestigen den regel. De roode auteurs nu kunnen deze feiten niet gebruiken, want de tendenz, die zij dienen, eischt onherroepelijk het drogbeeld van den diep-gezonken proletariër. Zij moeten den arbeider afbeelden als een soort diermensch, door ellende weggedrukt in een zedelijke modder, waar ondeugd onontkoombaar is; een beeld, ik herhaal het, dat vermoedelijk overeenkomstig de waarheid is voor landen als Rusland, maar voor Holland zeker niet den normalen toestand weergeeft. Onze schrijfster daarentegen, onbevooroordeeld en mitsdien onbevangen, neemt met open oogen de werkelijkheid waar. Zij ziet deze lieden zooals zij zijn: menschen, gelijk alle andere, met menschelijke hebbelijkheden - nijd, goedheid, streverij - en slechts daarin van de figuranten op hooger sporten onderscheiden, dat de hoegrootheid van bezit, etiquette en doeleinde, die in het spel komt, naar verhouding geringer is.[1)]

Enkele citaten mogen het gezegde toelichten.

Uit 'Geef ons Heden' pag. 220-223. De zoon van een nette burgerjuffrouw, treedt in het huwelijk met een dochter uit een minder nette familie. De bruiloft vindt plaats in het ouderlijk huis der bruid. 's Bruidegoms moeder en hij zelf hebben het een en ander tot het feest bijgedragen, maar worden niet genoeg geteld door der bruids familie mitsgaders de gasten. Zijn moeder en zuster voelen zich niet erg op hun plaats. De zuster, Berta, biedt nochtans de behulpzame hand, de moeder is erg teruggetrokken.

'Was ze maar weer thuis..... wat had ze er aan, hier te zitten en zich dood te vervelen, terwijl ze aldoor aan haar verdriet moest denken.....

1) Ik schreef zooeven, dat in Nederland over den arbeidersstand, op weinige uitzonderingen na, enkel door rood-getinte zielen wordt geschreven. Een dier enkele uitzonderingen is bijzonder belangrijk als symptoom, omdat de auteur in quaestie zelf arbeider loodgieter is geweest. Ik bedoel den heer Ralph Springer en heb meer in het bijzonder op het oog zijn roman *De Gezellige Staking.* In dat boek is nu eens de sociale strijd door een strijder uit het arbeiderskamp onbevangen gebeeld. En wat ontwaart men? Wel, een genoegelijk conflict tusschen kleine burgerluitjes en wat grootere. Eenige der jongere stakers besteden hun vrijen tijd aan vrijen met de dochters van een der kleinere patroons. Het verloopt alles nuchter, soms wat kwajongensachtig, meestal tamelijk vermakelijk. En deze blik op de zaak kan niet zoo erg mis wezen, want wat was zelfs de veelbewogen roode tijd van 1918 au fond anders dan een gezellig, vermakelijk en tamelijk onschuldig heibeltje. (Dat deszelfs *gevolgen* ernstig genoeg zijn, ligt aan de verregaande bangheid, onbekwaamheid en baatzucht van ons parlement, dewelke toen niet werd geneutraliseerd door onzen senaat.) In roode kringen heeft men dan ook niets op met dat boek *De Gezellige Staking.*

O, toen Da *‘de bruid’* zooeven ‘moeder’ tegen haar zei, had ze wel willen terug-snauwen:

- Ik bèn je moeder niet, goddank niet! maar dat kon ze niet doen, natuurlijk niet.

Waar bleef Berta nu toch..... 't eten was toch zeker al klaar..... O, ja, want daar begon Da d'r moeder al rond te draven, om iedereen een bord te geven en iedereen *een* lepel te geven..... 't Ging hier mooi toe..... niet eens fatsoenlijk aan tafel kon je zitten..... en kijk toch! ze had niet eens vaatwerk genoeg..... Waarom vraag je dan zooveel menschen, als je er niet op ingericht ben..... Nu, daar kwam de soep..... Jan had zóó'n groot stuk soepvleesch gestuurd..... nu zou ze toch eens proeven.

Daar was Berta.

- Verbeel u, moe, zei ze, een beetje ontstemd, - daar heb 'k van alles gedaan in de keuke, de andijvie schoongemaak, de spruitjes schoongemaak, de aardappele gekook, 't vleesch gebraje, - en daar heb 'k 'n bord soep voor me eige opgeschep, en d'r 'n lepel van gegete, en 'k draai me effe om, en weg is 't hoor.

- Je ben ook veels te gek, wat doe jij je ook overal mee te moeie, en als duvelstoejager te laten gebruike..... Affijn, blijf nou in alle gevalle maar hier.

- Nee, dat ken 'k nie..... 'k heb beloof.....

- Nou, gá dan, en kom bij mijn niet klage, bitste de moeder, in overspannen drift. Dat moest er nog bij komen..... dat gezeur óók nog aan haar hoofd, terwijl 't de eigen schuld was van die meid!

Een juffrouw, net gekleed, met een bord soep in de hand, kwam voorzichtig door de luidruchtige groepjes geschoven, en zette zich naast de moeder.

- 't Ga hier maar toe as in de oorlog, juffrouw, zei ze.

- Heb u 't óóit zoo bijgewoond? vroeg de moeder venijnig.

De juffrouw haalde haar schouders op:

- Ik heb u te zegge, asdat 'k hier nooit gekomme zou hebbe, as mijn dochter nie toevallig 'n vriendin van hullie jongste was..... En die doet nou mee, v'navond, zie u, spelen-n-en zoo, en dan mot ik d'r helpe verkleeë. Is uwe nie de moeder van de bruidegom?’

De genesis van den achterklap!

‘- Ja, zei de moeder, beschaamd, dat zij toestemmen moest. Maar 'k heb 'm genog gewaarschouwd, - maar je heb van die mensche, die nooit geraje wille weze, al ben ze ook nog zoo jong.

- Ja, juffrouw, 'n speld heb óók 'n knop.

- Zoo is 't juffrouw..... Maar ik heb d'r toch maar hartzeer van, gloof dàt maar. Heb u ook geen vleesch in u soep? Waar is 't dan gebleve? dat vraag ik! Me zoon, die heb zóó'n stuk soepevleesch gestuurd..... begrijp u dat nou?

- Dan mot 't in de andere borde zitte.....’

In dienst noemden wij dat 'voeren'!

'- Ja..... dat mot wel..... zóó'n stuk, ik verzeker u..... en wat ziene wij d'r van..... geen stukje, geen dráádje!

Zij keek aandachtig naar al de soep-etende menschen. Eén zat er, met zijn handen om de kom, die hij gekregen had, omdat er geen borden genoeg waren, te blazen van behagelijkheid..... een ander kauwde, zij zàg het, kauwde..... en wat kreeg zij, toch de moeder, - niet dát!

Zij stiet haar buurvrouw aan.

- Kijk dáár 's, zei ze, en wees met haar hoofd naar een zuster van de bruid, die een kan vol soep schepte, en toen aan een klein jongetje gaf om weg te brengen. Gaat zeker na familie, schimpte ze. Wel ja!

Berta hielp met bedienen; de moeder van de bruid bracht ieder een portie vleesch of gehakt; aan Jan's moeder zoo'n klein balletje, dat deze het bord dadelijk, achter haar rug, verontwaardigd onder den neus van haar buurvrouw hield.

- Zie u me nou dat kleine balletje? Hoe vin u 't? Nou heb me zoon toch zoo'n bal gestuurd, en zóó'n stuk kalfsvleesch..... O! o, toch!

- Och, juffrouw, wat win je je op. Dat heb ie ommers altijd van zulk soort lui te wachte. Hou je d'er buite. Als te goed is buurmans gek.

- Nou, dat zien 'k an m'n eige. Wat denk u, juffrouw, dat we allemaal gegeve hebbe? 'n Linnekas, en 'n eetservies, en 'n paar glaze trommeltjes met vernikkelde rande, en twalef beste theekopjes, juffrouw, 'k ben ze zelf nog weze hale, in de nieuwe winkel, op 't hoek van 't singel, en 'n koffiekan, bruin, die wou ze zoo graag hebbe, - och, as je eenigste zoon gaat trouwe, dan wor je hart week, juffrouw, maar 'k heb d'r berouw van, as hare op m'n hoofd..... Denk ie, dat 'k dank d'r voor heb gehad, nog voor geen duit..... Maar juffrouw, ik zeg u dat allemaal zoo, maar u spreek d'r nie van hoor.'

Ja, dat zal wel!

'- Ken u begrijpe, ik weet van niks. Maar as ik u was, juffrouw, dan zou ik 't wat meer over z'n kant late gaan..... U maak u zelf veels te veel overstuursch. Ik heb d'r ook zoo op tege, dat mijn dochter vriendin is met die Lien van hier, maar ze ben op 't zelfde naaischool, en wat zel je d'r dan an doen. Hoe komt u zoon toch an die Da?'

De achterklap in vollen gang! - Is dit geen kostelijke scène? En echt. Wij zijn hier ver van Querido's arbeiders-romantiek en midden in de werkelijkheid, die banaal is en mufburgerlijk, maar au fond door-en-door fatsoenlijk en slechts gradueel verschillend van hoogere standen.

Een tweede citaat moge tevens dienen als voorbeeld van de

meesterlijke wijze, waarop onze schrijfster het genre ‘short story’ beheerscht. Ik veroorloof mij het verhaal in zijn geheel over te nemen.

Uit den bundel ‘TROUWPLANNEN’ de schets ‘DANSCLUB’, pag. 124-129.

‘In het kleine, benauwde kamertje, waarin het danszaaltje uitmondde, waren ze bezig hun hoeden, mantels en jassen af te doen.

Voor den spiegel verdrongen een paar meiden elkaar, die met breeduitstaande ellebogen en wijd-gespreide vingers hun haar terecht schikten. Mina Kapper had haar schildpadden kam en een paar haarspelden, op den smallen schoorsteenmantel neergelegd; ze hield ook een haarspeld in den mond en zei, met een benepen stem, terwijl ze hoog de armen hief, en met een forschen draai den rossigen haarwrong steviger op haar kruin bevestigde:

- Wa'n gemeene wind hè? Zóó hè-je je haar gedaan, en zóó kè-je 't weer overmaken.....

- Ja, 't was haast niet om door te komen, zei Betje de Bruin, met een looden kammetje de verwaaide krul-ponnie wat opgolvend, 'k kan d'r tòch zoo slech tegen; en as je dan danse mot.....

- Kijk medam Sefie daar 's zitte, zei Mina, de verbolgen blikken van deze dame met een spottend lachen vergeldend. Ze vindt 't niet fesoenlijk, dat 'k hier m'n haar sta te doen; háár hare zitte vastgeplak an d'r hoofd, die waaie d'r niet af, maar *ik* hou niet van kosmetiek.....

- Z'is vast met 'n otemebiel gekomme, grinnikte Betje.

Medam Sefie verwaardigde zich niet, om op de aardigheden ten haren koste in te gaan. Ze bleef heel kalm zitten, - ofschoon ze inwendig kookte, - op den stoel, waarvan ze straks den boel boven op een anderen had gegooid. Ze achtte zich eigenlijk veel te hoog, om in deze dansclub van dienstmeisjes en hunne vrijers te zijn, - zij, naaiende op een groot atelier, - maar ze was er door Dirk ingehaald geworden, omdat die z'n vriend, Jan van der Tak, d'r ook in was, en toen zei ze maar, dat ze 't goed vond, omdat Dirk niet mak was, als ie begon, en niet kon hebben, dat 'm iets geweigerd werd, maar ze had d'r spijt van als haren op d'r hoofd. Kijk, die rooie Mina, die daar voor den spiegel, jawel waarom niet! d'r vieze haar staat op te draaien, en die twee knullen daar, die mekaar vragen: heb ie ook zukke natte voeten? nieteens overschoenen hadden ze aan, met dat weer, en zoometeen zetten ze d'r straatvoeten zoo maar ongegeneerd op de gladde vloer. Sofie begreep niet, dat de dansmeester 't hebben wou. En die jongen van Mina, die halve malloot met z'n gezicht als 'n aangebrande aardappel aangebrand en niet gaar! - wat stond die daar weer te kletsen en z'n groote knuisten te wrijven, - was ie niet koetsier bij de stalhouwerij van de Wild?..... En wat zagen ze d'r allemaal uit met d'rlui donkere winter-japonnen of lichte blouses met grove, goedkoope kant; zij was nog de

eenigste, die ergens naar leek in d'r grijze rok met lang jakje en lichtblauw satijnen sjerp.....

In een hoek van het kamertje, bij een kleerstandaard, waarop hij zoo juist zijn talpa gehangen had, stond haar vrijer, de wachtmeester Dirk van Oven, die nu bezig was zijn witte handschoenen aan te trekken, en, druk-gebarend, praatte met Jan van der Tak. Knappe kerel, die Dirk! Hoe flink die snor en hoe kleedzaam die uniform! De scheele Leen keek zoo straks d'r glazen uit d'r bril van nijd, toen ze met 'm binnenkwam..... En die Mina keerde d'r vrijer pardoes d'r rug toe, ha, ha, 't was om je dood te lachen..... Ze zou Dirk opstoken, om d'r 's wat te plagen, o, wat had ze gloeiend 't land aan die meid, die d'r zoo valsch en sarrend aan kon kijken, en die maar brutaal d'r uitflapte wat d'r in d'r zin kwam..... Pssst, Dirk!

Dirk, die hier de hoffelijkheid en de goede manieren meende te moeten vertegenwoordigen, trad dadelijk naar zijn uitverkorene toe.

- Zeg, Dirk fluisterde Sofie, die Mina Kapper die het 't vanavond weer op *mijn* voorzien. Maar laten wij d'r ook 's wat bakke, trap d'r 's op d'r rok as je kan, of bons tegen d'r an, as we danse, zeg, zal je, Dirk?

Dirk, die ook nog een klein zaakje met Mina te vereffenen had - eens op straat had ze-n'em uitgelachen, om z'n loopen, hàrd-op! - zei, tot Sofie's vreugde, onmiddellijk ja. En daar Mina nu voor den spiegel stond, en de laatste haarspeld in haar lokken stak, kwam hij op haar toe, zette zijn voet op haar rok, schoof haar ruw terzijde, en zei quasi voor de grap:

- Nou komme de heere an de beurt, meid! Ik wil m'n eigen ook wel's bekijke.

Mina rukte zich los, en door de drift, waarmee ze dit deed, bleef haar rok in de spoor van zijn laars haken, en een scherp-krakend scheurend geluid werd gehoord.

- Falsaris! riep Mina ziedend. Dat doe je d'r om! En toen opeens in een jammerend huilen los-barstende, klaagde ze, hevig-verwijtend: me goeie rok, me beste rok, me zondagsche rok! Gemeene vent! Soldaat van niks, 'k zal 't angeven, hoor! Toon, komt toch hier, en sla-n-em op z'n gezicht! Doe je 't of 'k doe 't zelf!

Ze werd weldra omringd door vriendinnen, die haar met goeden raad: de rok overplooien, 'n stuk d'r uit laten vallen, - of, meer practisch, met spelden bij kwamen staan. De korte, breede Toon werkte zich naar den wachtmeester toe, en raapte al zijn moed bij elkaar, om, met een nijdige stem, hem toe te roepen:

- Wat heb je daar gedaan, hè?

- 'n Ongelukje, zei Dirk heel-bedaard. Kan iedereen overkomme, en achteloos streek hij voor den spiegel zijn breede snorren op. Maar een slag op zijn schouder, gegeven door den over zichzelf verbaasden Toon, deed hem omzien.

- Dat mag je niet overkomme.....

De pootige artillerist keek op den kleinen man voor hem neer.

- Wat wou jij? vroeg hij voornaam.

Daar werd de deur geopend, en, voorafgegaan door den pianist, trad de dansmeester binnen.

- Heeren! riep hij dadelijk, angstig, maar toch met zeker prestige, geen gevecht hier, alsjeblief! Heeren!

Toon keerde zich om, en hakkelend van nijd, vuurrood, vertelde hij het gebeurde.

- Ja meneer, zei de dansmeester, lichtjes glimlachend tegen Dirk, paardebeene zijn ook geen dansbeene, u most ze afschroeve die spore..... want hij was bang voor zijn vloer.

- Ik blijf as 'k ben, zei Dirk.

- As u dan maar oppast, asjeblief, verzocht de schuchtere dansmeester, en toen, tot den pianist: Beginne! beginne! de heere en dames worde ongeduldig! En bij den eersten aanslag van den vroolijken, animeerenden marsch, ging hij aan den ingang van het zaaltje staan en riep, met een uitnoodigend gebaar van zijn rechterhand:

- Po-lo-naise-Polkà!

En het eerste paar, dat het lichte zaaltje binnen-ging, was de kranige wachtmeester, met de triomfeerende Sofie aan den arm, en het eenige paar, dat in het bedompte kamertje achterbleef, was nog steeds de van verontwaardiging huilende Mina, en haar leelijke, onhandige vrijer, die tevergeefs haar trachtte troost en bemoediging in te spreken.'

Ook hier weer de menschen-uit-het-volk zooals zij zijn met onderlinge fatsoensonderscheiden, die sterk doen denken aan de standsverschillen in hoogere classen der maatschappij en van de leden dezer laatste voornamelijk onderscheiden door een wat grovere manier-van-optreden, een wat directer, natuurlijker, minder bedwongen wijze van reageeren.

In dezen trant heeft zij een menigte korte schetsen gewrocht, die bijna zonder uitzondering boeiend, treffend en/of vermakelijk zijn. Vervelend is haar werk trouwens hoogst zelden; de groote ondeugd der langdradigheid is haar geschriften nagenoeg doorloopend vreemd. En dit alles zonder ooit der werkelijkheid geweld aan te doen: zuiver realisme, vrij van romantistische smetten.

Een alleraardigste variatie, wat den geest betreft, levert de korte novelle *De Gast van Eén Dag,* die oorspronkelijk verscheen in de Februari-aflevering van den jaargang 1921 van dit tijdschrift. Hier is de onbewogen objectiviteit vervangen door den gezichtshoek der ironie en dienovereenkomstig bevat het verhaal een duidelijke tendentie, die nochtans niet in tendenz ontaardt, daar zij de wetten der werkelijkheid blijft eerbiedigen. Dit verhaal speelt in twee

milieux tegelijk, dat van den arbeidersstand en dat der gezeten bourgeoisie. Het is een specialisatie van het naturalisme naar de zijde der satyre, dewelke n'en déplaise het woordenboek, geen spot is, maar ironie-in-beeld, d.w.z. het doen uitkomen van, meestal over het hoofd geziene, innerlijke tegenspraak. Als zoodanig staat het vrijwel eenig daar in onze letteren.

De grondgedachte is deze: een roodgezind arbeider wordt, vier-en-twintig uur lang, ten huize van zijn patroon onthaald als logé - om eens op capitalistische manier te leven - en daarbij strict als gelijke behandeld. Het laatste vooral is oorzaak, dat het leven der bevoorrechte kapitalisten hem tegenvalt. Hij krijgt b.v. veel te weinig eten naar zijn zin, hoewel hij alleen evenveel oppeuzelt als patroon, mevrouw en dochter samen. Het is allergeestigst en objectief gezien. Allerminst kiest de schrijfster partij voor de eene classe of de andere; zij stelt ze op origineele manier tegenover elkaêr in het milieu ‘dagelijksch leven’, waar zij elkander gewoonlijk niet treffen en spaart zoomin de beuzelachtigheid der mevrouwen-visite als de relatieve lompheid van den, tot heer gebombardeerden, arbeider. De, in deze onpartijdigheid gelegen, verdienste is niet gering: niet velen zouden het klaar spelen, bij zoo een beelding het eigen standsbesef geheel het zwijgen op te leggen. De tendentie is dan ook in geenen deele ‘deze of gene partij heeft gelijk’, doch ‘de partijen kennen elkander niet, vandaar het misverstand’. En zooals immer: de schrijfster bezit ook hier het vermogen de dingen beurtelings te belichten vanuit de geestesgesteldheid van elk harer personen. En, met zéér juist psychologisch inzicht, laat zij den eenigen bewoner der villa, waartegen de logé even opbotst, den huisknecht zijn. Waarom? Omdat de logé meent, door dezen mede-proletariër in het ootje genomen te worden, vanwege het respect, waarmede hij - volgens instructie - den gast behandelt.

Deze pasage van het conflict-met-den-huisknecht, pag. 13 en 14, is een der aardigste:

‘In de gang ontmoette hij den knecht.

- Zeg, heb je voor mijn niks te vreten? vroeg hij.

- U bedoelt, dat u iets wenscht te eten? vroeg de goedgedresseerde knecht impassibel.

- Zeg, stik jij nou even! Ben wij maatjes egaal, ja of ja? Kruip jij die rijke kapitalisten maar in d'erlui zak..... lakei!
- U behoeft mij niet uit te schelden..... mijnheer!.....'

Wat verder komt de gast, nog steeds met een hongerige maag, terecht in den tuin, waar hij de dochter des huizes vraagt:

'- Gaan we nog niet eten, juffrouw?
- Eten? aarzelvroeg het meisje. We lunchen altijd om één uur..... 't is nu bij twaalven. Wil ik u 's 't tennisveld laten zien?..... of komt u mee naar de salon; ik heb van 'n kennis voor 'n philippine 'n Dana Gibson-album gekregen, alleraardigst, u kent Dana Charles Gibson toch wel? Hij is 't, die de naam heeft gegeven aan de zoogenaamde Gibson-girls, 't bekende, karakteristieke type..... en hij is immers ook teekenaar aan Punch.....
Jacob luisterde niet.'

Men kan het zich indenken! Doch let hier op de onpartijdigheid van de schrijfster, die, zelf behoorend tot de hoogere kringen, onbeschroomd laat uitkomen in dit korte zinnetje, hoe beuzelachtig het mondain gepraat der jongedame is. Wat volgt onderstreept dit nog:

'Nog 'n uur..... en hij rammelde nu al van den honger. Als hij zich niet zoo stierlijk verveelde, zou hij 't wel uithouden. Hij stak een sigaar op, en kauwde die verwoed tusschen zijn kiezen. Nog 'n uur! Hij was in der wille, om te zeggen, dat hij er genoeg van had en dat hij 'm smeerde..... maar neen, daarvoor was hij toch te koppig en te trotsch.
- Gaat u wel 's na 't bioscoop, juffrouw?
- De bioscoop? (O, was *'t* bioscoop weer niet goed? Maar gelukkig, ze was er wel eens geweest:)
- Ja, we hebben daar de Zuidpool-expeditie van Shackleton gezien.
Hij ook. Ha, tenminste iets om over te praten.'

Men ziet: hier stelt de schrijfster zich op de zijde van den gast tegenover het ledige gepraat der jongedame, met dezelfde onbevooroordeeldheid als zij zich tevoren tegenover hem stelde in de botsing met den huisknecht.
Iets verder hetzelfde in zijn overpeinzing, als hij een oogenblik alleen is:

'Toen het plan werd gemaakt, had hij zoo'n beetje 't gevoel gehad, of hij nou 'n ontdekkingsreis ging doen. Allerlei geheimen oplossen. Maar, ach jee, 't was allemaal zoo gewoon.

Wat was er nou voor bijzonders an deze heele kamer. Hij vond 'm leeg en kaal en ongezellig. 'n Groote platte piano..... 'n porceleinkast, - in de salon!..... bijna geen schilderijen..... en géén kleed op de vloer, alleen dat geboende hout. Meneer werkte..... dat had hij nou wel in de gaten; en de dames werkten niet; maar 't een was al even verdomd saai als 't andere.'

De kostelijkste passage is die van het damesbezoek en wat daar onmiddellijk aan voorafgaat.

'- M'n dochter maakt haar japonnen zelf, verduidelijkte mevrouw.
- O, nou, dat kan je wel zien, zei Jacob, in niet zeer beleefde critiek.
- 't Is alleen vandaag met onze logé, dat ik thuis blijf en niets uitvoer.

De intense nieuwsgierigheid, waarmede hij in 't eerst de dames van dichterbij had opgenomen, was voorbij. Zijn belangstelling was tot het nulpunt gedaald. 't Waren heel gewone vrouwen, 'n beetje minder kleurig, 'n beetje minder stevig, dan degenen, met wie *hij*[1)] gewend was om te gaan, - maar iets eigneaardigs, iets verbazingwekkends, iets indrukmakends was er heel niet aan.

Toch was er in hun nabijheid, in de atmosfeer van het huis, iets..... iets vreemds, dat hem lichtelijk verbijsterde.

'Thuis' voelde hij zich er niet, en zou hij zich stellig nooit in deze omgeving voelen. Er hing iets als een wederzijdsche verbazing in de lucht, waarom *hij*[1)] zóó deed, waarom *zij*[1)] zóó deden..... en hij vroeg tevergeefs zich af, waarom het wel goed was, zooals zij deden, en niet goed zooals *hij*[1)] deed.'

Zeer juiste analyse, van de stemming waarin de gast onder de gestelde omstandigheden, verkeeren moet.

'Want al zag hij ze, ondanks al zijn argwanende blikken, ook niet openlijk lachen, hij voelde toch heel goed, dat elk woord van hem en elke daad, gewogen werd en te licht bevonden. En dat maakte hem prikkelbaar en onrustig, gaf hem lust te gaan opspelen en vloeken, om te stampen op den vloer, dat het dreunde, om een stoel om te gooien, om te roepen, dat hij het nou langer verdraaide, en hun de frischte wenschte. Maar neen, in plaats daarvan bedwong hij de kriebelige gejaagdheid van zijn heele boddie en zat te schuiven op zijn stoel van verveling.

Die vrouwen wisten over net niks te praten. Vertroost me. Die zanikten over de comedie en over 't weer..... en over de kinderen op straat, die zoo lastig waren, 'in Engeland had je dat zoo niet.....' maar ze hielden eensklaps op, en keken hem daarbij aan, alsof ze dachten: wie weet zijn jouw jongens d'r ook niet bij..... maar toen werd ie giftig en zou ze wel zonder omstandigheden de waarheid zeggen:'

1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.
1) Cursiveering in den text.

Hoe vindt u dit trekje, Lezer? Keurige dramatische psychologie, nietwaar? En wat de tendenz betreft: let op den durf. De schrijfster stelt het conflict zoo scherp mogelijk en geeft beide partijen hun deel.

‘- Nee, de mijne, al benne 't kwaje brakken, dat is geen tuig, geen schuim, geen schorriemorrie, mevrouw! 't Zijn fatsoenlijke werkmanskinderen, geen straatschenders en as je ze 's tegenkomt, dan hoef je ze niet als bandieten uit de weg te gaan, houd je dat voor gezegd!

Mevrouw kreeg een gloeiende kleur. En ook 't nest werd zoo rood as 'n tomaat.’

De schrijfster, vrij van classe-vooroordeel, gunt den gast zijn welverdiende zegepraal over de deftigheid, niet minder, dan zij deze laatste haar welverdiende zegepraal over de lompheid gunt.

‘- We hebben toch niet..... begon die, maar mevrouw wenkte haar haastig te zwijgen. Wat maar verstandig was, want hij voelde zich krek as 'n bom, die op springen staat.

Daar kwam bezoek.

Twee dames, allebei oud en leelijk. De oudste zag er 't gekste uit. Met 'n voile, die tot op d'r middel hing en 'n hoed als de deksel van 'n doos. En wat 'n stemmetje, ach, hoe hemelsch fijn..... En dat mirakel zat 'm te bekijken door een paar groote glazen uilenoogen op 'n steel, alsof hij 'n beest was uit 'n menagerie.’

Een deftige oude dame, gezien met het onbarmhartig oog van een nuchter proletariër.

‘En juist was hij op 't punt om te vragen:

- Heb ik soms wat van je aan, juffrouw? toen ze rad en vlot met mevrouw ging praten:

- Weet je 't al? ik ga naar Brussel, om m'n garderobe aan te vullen..... met reis en verblijf komt alles toch nog veel goedkooper, zeg; de beeldigste schoentjes van met de hand gebatikte zij, waar je hier dertig, veertig gulden voor betaalt, kosten me daar vijftien of zestien..... odeur..... de nieuwste parfum van d'Orsay..... twintig gulden de flacon hier, elf gulden daar..... Blouses..... heele robes van bedrukte crêpe de Chine..... Ach, jullie moeten óók gaan, zeg, gezellig! Lingeries met echte Valenciennes, die rose is gekleurd om bij het rose batist te kleuren, snoezig, zeg, nee, maar snoe..... oezig.....

Pph..... blies Jacob door zijn tanden, wien deze tirade te kras werd en mevrouw haastig, om te voorkomen, dat hij iets zeggen zou, wat zij zàg den spottenden hoon natuurlijk wel op zijn gezicht, vroeg aan haar ander bezoek, een dame, beschilderd as 'n kapperskop..... duidelijk merkte je, dat

d'r oogen met houtskool waren verzwart, en die lippen, - nou hij was 'n grut als dat natuur was, hoor!

- Wat 'n leuke ketting heb je daar aan, 't lijken wel schelpjes.

- 't *Zijn*[1] ook schelpjes, iriseerende Fidsji-schelpjes.

Schelpjes, 'n volwassen vrouw liep met 'n ketting van schelpjes, wat 'n kinderachtig gedoe! En dat gepraat, dat geklets, 't nam maar geen einde, - en kon 't iemand schelen, wat er werd gezegd?'

Neen, dat kon natuurlijk niemand schelen. Klaarblijkelijk heeft Jacob het bij het rechte eind met zijn zwijgende critiek op dit mondain gedaas. En zoo zien wij, hoe deze meesterlijke satyre zoowel de eene als de andere partij haar vet geeft. Beurtelings vertegenwoordigt Jacob het gezond verstand en het gebrek aan beschaving, beurtelings vertegenwoordigen de anderen de beuzelachtige aanstellerij en de goede manieren. Zoodat hier twee maatschappelijke classen met haar respectieve deugden en gebreken op hoog-comische wijze tegenover elkander gesteld zijn.

Een merkwaardige variatie, wat het gegeven betreft, levert de korte novelle *De Hand* uit den bundel *De Biecht.* Hier is een thema gekozen, dat men meermalen aantreft in de griezel-literatuur en zelfs het onderwerp van een latere film uitmaakt, welks titel, indien ik mij wel herinner, luidt *Les Mains d'Orlan.* Iemand verliest een of beide handen door een ongeluk, een hyperbekwaam chirurg transplanteert de hand of handen van een ter dood-veroordeelde op de stomp of stompen van den verminkte en deze is eerst in de wolken, doch ondervindt dra bezwaren vanwege het feit, dat hij moordenaarshanden gekregen heeft. In voornoemde film zijn de bezwaren gewetensbezwaren, verergerd door geheimzinnige moorden, die, blijkens de vingerafdrukken, door de handen-in-quaestie gedaan moeten zijn; totdat dan uitkomt, dat een ander de huidige en vroegere moordenaar is, die middels rubberafdruksels schuld op de, dus ten onrechte voor den moordenaar gehouden, onthoofde heeft weten te werpen, zoodat de handen onschuldig blijken en derzelver nieuwe bezitter gerust is. Bibber-romantiek. Bij *De Hand* is de zaak meer binnen de perken der psychologische redelijkheid gehouden, want de drager van de moordenaarshand - het is er in dit geval maar één - voelt zich allerminst zedelijk bezwaard door de herkomst van het getransplanteerde lichaamsdeel,

1) Cursiveering in den text.

die hij trouwens van te voren kent; maar de hand blijkt psychologisch autonoom en eindigt met, tegen den wil van haar bezitter, dus om zoo te zeggen op eigen gelegenheid, eerst een ander dood te slaan en dan den huidigen drager zelf van kant te maken. Erg onwaarschijnlijk. Want, gesteld zelfs, dat zulk een ideale transplantatie, met een volledige bewegelijkheid, gevoeligheid etc. van het overgebrachte lichaamsdeel mogelijk ware, hetgeen ik meen te moeten betwijfelen, zou toch in ieder geval de hand géén zelfstandigheid kunnen hebben, doch net als ieder ander lichaamsdeel een werktuig zijn, bestuurd van uit de hersenen. Die geen moordenaarshersenen zijn. Of de hand is bewegingloos òf zij beweegt volgens den, van de hersenen uitgaanden, influx; tertium non est. Ik vind daarom dit verhaal een der - weinige - slechte voortbrengselen van onze schrijfster en ik zou het dan ook niet behandeld hebben, ware het niet de vertegenwoordiger van een zijde van haren geest, die zich nergens anders zoo uit. Want dat in haar gemoed wel degelijk een snaar is afgestemd op het huiveringwekkende, bewijst de, door mij deels geciteerde, passage uit *Alarm!.* Doch terwijl deze, gelijk daarbij opgemerkt, zich van de werken van Edgar Poe, Gustav Meijrink, Hans Heinz Ewers en verdere griezelaars onderscheidt door echtheid, is *De Hand* ongeloofwaardig en daardoor werkingloos. Het dunkt mij evenwel zeer belangrijk als verschijnsel, dat zelfs deze gave realiste eenmaal is afgedwaald op het doolpad van het romantisme. Een trekje van haar geest, dat ik niet onvermeld mag laten, op straffe van te kort te schieten aan den eisch, een zoo representatief mogelijk beeld te geven van den geest des auteurs.

Wij verlaten nu het hoofd-terrein van der schrijfster werkzaamheid, het verhalend proza, om een blik te werpen op hare praestaties in andere velden.

Zij heeft zich ook niet onbetuigd gelaten als dichteres: nemen wij haar bundel verzen van 129 bladzijden *Impressies.* Dichten is de zwakste zijde van haar scheppend talent. Men versta dit niet verkeerd: haar poëzie is zonder twijfel echt en heeft bepaalde qualiteiten als zoetvloeiendheid, zangerigheid e.d. Doch het beeldend vermogen is zwak en de plastische evocatie ontbreekt ten eenenmale. Ik citeer twee, m.i. representatieve, staaltjes; één met enkel zangerigheid en een met beelding:

‘De tijd is toch zoo goed voor mij:
Want stoorloos-luchtig worden weg-gedragen
De soms zoo onbarmhartig-trage dagen, -
Nu gaan zij ongemerkt voorbij,’

en, in zijn geheel:

‘De maan bleekt neêr,
Als bloeme teêr,
Die aan den hemel is ontloken.....

De maan verwelkt
Of van haar kelk 't
Slank-stenglig einde was gebroken.....

De maan schijnt dood.....
Heur straling vlood,
En blijft in wolken weg-gedoken.....’

Dit is lief, zacht en echt, maar onbelangrijk. Meermalen blijkt haar poëzie sterk geïnspireerd op Kloos, wat voor de hand ligt, daar in de jaren, waarin deze gedichten ontstonden, een groot deel der Nederlandsche dichtkunst al te onmiddellijk onder invloed van des Meesters suggestie ontsproot en zij hem nader stond dan wie ook.

De zwakheid van onzer schrijfster gedichten is een der défauts de ses qualités. Sterke verhalers zijn gewoonlijk matige of slechte dichters, hetgeen te begrijpen valt, daar epiek en lyriek polair tegenover elkaêr staan. Het sterkste, mij bekende, voorbeeld ten deze is Guy de Maupassant, wiens verzen even hopelooze poëzie zijn als zijn romans, mitsgaders novellen, meesterlijke verhaalkunst. In zijn éénen bundel verzen komt hij zelfs niet tot dichten; hij verhaalt quand-même; en zelfs de Venus, die hij in zee laat baden, blijft wat zij is: een meisje van buiten, dat er aardig uit ziet. Onze schrijfster brengt het, gelijk wij zagen, wèl tot gedichten, maar telkens wordt haar de lust tot vertellen te sterk, bijv.:

‘Blank ligt de straat, in glanzend middaglicht,
Recht-uitgestrekt, een lange, breede baan,
Waar fraai-gedost de Zondags-menschen gaan
Met drentel-passen in het vol gewicht

Der Sabbaths-deftigheid, het hoofd gericht
In zelfbewustheid hoog. Wat kindren staan
Losjes bijeen; *als 't spelen is gedaan*
Dan rusten zij, met kleurtjes op 't gezicht.

Op vensterbank of schaduwkoel portiek.
Een rijtuig rolt, met matig-snelle vaart,
Om 't lief genot van Zondags-uit-te-zijn.

Gepast gepraat gaat rond..... Hard klinkt muziek,
Uit open raam..... En 'k sluit mijn oog, dat staart
Zich moede op der verveling valen schijn.....[1)]

Blijkt uit de (ongecursiveerde) beschrijvingen reeds, dat dit alles meer characteriseerend dan lyrisch, meer met het oog van den waarnemer dan met dat van den stemming-mensch gezien is, de gecursiveerde regels bevatten regelrechte handeling. Zij vertellen iets. In vers is dit eigenlijk misplaatst; deze vorm dient voor het uitzeggen van stemmingen, waarvoor de gewone (proza)-vorm niet toereikt; voor het verhalen van *gebeuren*, der menschen doen en laten plus de psychologie, die daar achter schuilt, is proza de aangewezen, want natuurlijke, vorm.

Er bestaat een kunstgenre, dat niet tot de eigenlijk-gezegde literatuur behoort, maar een condominium is van literatuur en muziek, namelijk het *lied.* Het lied is een vers, dat op een wijs gezongen wordt. Daar nu aan melodieën in betrekkelijk hooge mate het vermogen toekomt, om stemmingen op te wekken, kan het lied er van afzien, de stemming in de woorden te fixeeren. Of anders gezegd: het lied is vers plus melodie; de woorden van het vers drukken den inhoud der mededeeling uit en de bijbehoorende wijs zorgt voor de uitdrukking van derzelver stemming. Het resultaat is natuurlijk, dat de vers-helft van het lied geen gedicht kan zijn (want het is aan het metrum der wijs gebonden), terwijl ook de muziek-helft vermoedelijk, - ik durf dit niet zeker zeggen, want ik weet te weinig van muziek - ook niet op de hoogte kan staan van een zelfstandig (niet aan woorden gebonden) muziekstuk. Doch tezamen vormen woorden (vers-helft) en wijs (muziek-helft) een twee-eenheid, waarvan de beide leden wederkeerig elkanders tekortkomingen vergoeden, zoodat het lied, opgebouwd uit op

1) Cursiveering van mij.

zichzelf minderwaardig vers en op zichzelf minderwaardige melodie, toch zeer goed volwaardige kunst kan zijn.[1)] Het is niet ondenkbaar, dat het lied historisch de moeder is van poëzie en muziek beiden: de zangers uit Homerus' tijd, de oude Barden, de Minnestreels, de Troubadours, de Geuzenliederen e.d. traden allen op in primitieve tijdperken van beschavingen, waarin later poëzie en muziek zelfstandig werden. De term 'lyriek' houdt trouwens een toespeling in op de lier, een muziekinstrument. Hoe dat ook gelegen moge zijn, men kan, dunkt mij, zonder al te veel overdrijving, evengenoemde zangen uit diverse voortijden, op een lijn stellen met onze huidige liederen. Deze laatste nu zijn ten deele traditioneel (volksliederen) en/of symbolisch (politieke liederen als de 'Internationale' of der Fascisten 'Giovinezza', liederen van vereenigingen als 'Io Vivat' etc. etc.) doch anderdeels autonoom als behoorend tot een zelfstandig-levende branche der kunst, en dan bekend onder vele namen als 'Cabaretlied', 'Levenslied', 'Chanson', etc. Daar bij het chanson, gelijk bij ieder lied, de wijs voor het oproepen der stemming zorgt, kan het vers zuiver verhalend wezen, zonder schade voor het totaal-effect. Wij zien dan ook, dat onze grootste chansonnier, Speenhoff, de verzen zijner 'liedjes' zuiver verhalend houdt en terecht, want deze verzen bedoelen niet *gedichten* te zijn, doch de taal-helft van de chansons.[2)]

Het kan ons dus niet verbazen, te ontwaren, dat Mevrouw Kloos ook een uitstapje gedaan heeft op het veld van het lied. Verheugen moet het ons wel, daar zij hier een vers-genre vond, hetwelk, geen dicht zijnde, haar verhaal-talent gelegenheid geeft, zich in vers te uiten zonder schade voor het resultaat. In den bundel *Madame Nicotine* komen eenige chansons van haar hand voor. Jammer genoeg staan de bijbehoorende wijzen er niet bij, zoodat, wie, gelijk ondergeteekende, geen verbeeldingskracht genoeg bezit om zich er muziek bij voor te stellen, moet trachten zich de een of andere wijs te binnen te brengen, die zich aan deze verzen paart. Want leest men ze gewoon, dan kan men niet nalaten ze als

1) De ruimte ontbreekt mij hier, om op dit interessante onderwerp in te gaan Binnen enkele maanden hoop ik een essay over poëzie gereed te krijgen, waarin onder anderen dit punt naar behooren onder de loupe genomen wordt.

2) Wie de 'woorden' van een lied op zichzelf beschouwt, zal altijd tot de slotsom komen, dat het een slecht gedicht is. Doch deze wijze van beoordeelen is fout; men moet de 'woorden' niet van de 'wijzen' scheiden. Iets, dat bedoeld is als onderdeel van een grooter geheel, doet men onrecht, door het te beschouwen op zichzelf.

gedichten te beoordeelen, hetgeen, op bovenaangegeven gronden, een foutieve waardeering insluit. Citeeren heeft, om denzelfden reden, geen zin. Ik moet er dus mede volstaan, te verklaren, dat deze liedverzen *zeer geestig zijn.* Er spreekt een speelsch vernuft uit, van de soort, die *De Gast van Eén Dag* doortintelt, en dat van verre verwant is met Heine's puntliedjes. Zeer kenschetsend voor de realistische geaardheid, die zich nooit verloochent, luidt de onderverzameltitel dezer lied-verzen *Karakteristiekjes en Kiekjes.*

Dezelfde bundel bevat twee essays, hetgeen ons ongemerkt brengt tot een nieuw facet van der schrijfster veelzijdigheid. Een schets over de ontwikkelingsgeschiedenis van den traditioneelen Pierrot en een, deels ook historische, beschouwing over cabaret-kunst leeren ons, hoe zij de schatten harer kennis ook in den vorm van verhandelingen weet te gieten; hetgeen allerminst vanzelf spreekt, want Querido bijv. zag wel kans om feitelijke gegevens in romans te verwerken, terwijl zijn 'studies' toonbeelden zijn van verwarden, als los zand tezamen hangende betoogen, waarin wetenswaardigheden op de naarste manier te onpas liggen rondgestrooid. Daarbij heeft zij een vlotten, schijnbaar luchtigen, maar toch indringenden slag van bespiegelen, die in de gedaante van causerieën een probleem scherp stelt en beantwoordt. Ter staving citeer ik den aanvang van *Cabaret-Kunst:*

> 'Of het cabaret-lied tot *kunst* kan worden gerekend, daaromtrent zijn de oordeelen nog zeer verschillend.[1)] Velen beschouwen het als niets anders dan als iets, wat behoort te amuseeren en dat dus te vluchtig is en te oppervlakkig, om, 'kunst' te worden genoemd en waarmede 'ernstige' literatoren zich dan ook nooit bezig houden. Toch kan, volgens mij, het cabaret-lied in zijn hoogste uiting, zeer wel kunst zijn; ik zou het juist zóó willen zeggen: het cabaret-lied *is* geen cabaret-lied in de eigenlijke beteekenis, wanneer het niet tot kunst is geworden.'

De essayist schenkt ons uitgecrystalliseerde denkbeelden, die zich hebben afgezet uit de moederloog zijner dagelijksche overpeinzingen; deze laatste stelt de dagboekschrijver rechtstreeks op schrift. Bij de essays onzer schrijfster sluiten zich dus ongedwongen hare dagboeken aan. Zij heeft ze in twee soorten geschreven: fictieve en echte. Daar de eerste ongetwijfeld naar de laatste

1) Niet onder deskundigen op artistiek gebied, trouwens. Maar Mevrouw Kloos doelt hier voornamelijk op de meening van leeken.

gemodelleerd zijn, meen ik hier te kunnen volstaan met het in oogenschouw nemen van het, in 1927 onder den titel *Jeugd* openbaar gemaakte, authentieke dagboek uit der schrijfster jongemeisjes jaren.[1)] Dit is zeldzaam interessant voor de kennis van haar geestesgesteldheid. Vóór alles spreekt uit deze bladzijden een groote opgewektheid, dan de eigenschap, welke 'humor' heet - de traditioneele lach plus traan - en die zij ook - bijna schreef ik: derhalve - in anderen zoo waardeert; tertio een ingeschapen neiging tot beelding - 'Gestaltung' -, waardoor zij er telkens toe komt kostelijke scènetjes als 'verhaal' weêr te geven - het schooltafereel op pag. 248-250 - en ons aldus een blik gunt in de genesis dier levendige voorstellingen, welke wij in haar romans bewonderen. Dat, gelijk uit dit dagboek blijkt, deze ras-schrijfster gruwde van de schooljuffrouw-carrière en jubelde, toen een bekroning van een harer pennevruchten den weg naar een literaire loopbaan opende, laat zich denken. Hierbij sluit zich een overweging van haar aan, die ons naar het volgende punt voert, weshalve ik de laatste regels van het dagboek citeer:

> 'Nu kan ik méér. Nu zal je eens zien, wat ik kan!
> Zoodra ik het school-stof van mijn voeten heb geveegd en me dus ruimer in tijd bewegen kan, ga ik..... dagboek, luister goed!..... *aan een roman beginnen.*
> Ik vraag niet om liefde. Wat maal ik om liefde! *Ich trage weit bessres Verlangen!* Ik word, - en al mijn zielekrachten zullen gericht zijn op dit doel, - een schrijfster, een schrijfster, *een schrijfster!.....*[2)]'

Ik krijg hier sterk den indruk, dat van al hare romanfiguren, Odilia der schrijfster het naaste staat. Het lot van dit cordate voornemen was in elk geval het zelfde als dat van het overeenkomstige der genoemde figuur, want ook voor Jeanne Reyneke van Stuwe zelf kwam de Prince Charmant in de gedaante van een vakgenoot. In de maand Juli van het jaar 1898 zond zij eenige van haar verzen in bij *De Nieuwe Gids* en verzocht, in het begeleidend schrijven, den Heer Kloos om een onbewimpeld oordeel. Blijkens den toon van dit schrijven, koesterde zij den eerbied voor den

1) Wat ter wereld heeft den uitgever bewogen, dit boek te publiceeren in een serie getiteld *Moderne Nederlandsche Romans*? Een authentiek dagboek is toch, dunkt mij, geen roman! Roman onderstelt fictieven inhoud.
2) Cursiveering in den text.

Meester, die ieder letterlievend Nederlander met haar deelt, doch verder geen enkel gevoel te zijnen opzichte.

Doch een geestelijke sympathie ontspon zich dra tusschen de correspondenten en in April van het volgende jaar zijn 'Geachte Heer' en 'Geachte Freule' vervangen door 'Liefste'. Zoo ooit een liefde uit de ziel ontsproot, dan is het deze. Eerst ingevolge der gevoerde correspondentie vond een ontmoeting plaats, die, blijkens de daarop volgende epistels, beiden den coup de foudre gaf. De openbaarmaking dezer *Liefdesbrieven* in 1927 heeft, van verschillende zijden, critiek uitgelokt: verwijten van 'ijdelheid', 'ikzucht' en meer van dat fraais werden vernomen. Ten onrechte, dunkt mij. Want, nog geheel afgescheiden van de technische[1)] beweegredenen, vermeld in het voorbericht der uitgave, leveren deze brieven een unieke bijdrage tot de psychologie der min. Liefdes, die, gelijk deze, van den geestelijken kant aanvangen, zijn hoogst zeldzaam. Binnen den kring dezer weinige gevallen, is de ontwikkeling tot hartstochtelijke liefde niet minder zeldzaam, want meestal blijven geestelijk aangevangen liefdes ook in hun verder verloop beperkt tot de ziel, d.w.z. koud. Deze liefdesgeschiedenis is dus een uitzondering van de tweede orde en mitsdien psychologisch hoogst interessant. Welke belangrijkheid-op-zich-zelf dan natuurlijk nog zeer verhoogd wordt, zoo literair-historisch als anderszins, door de waarde der persoonlijkheden, die hier in het spel zijn.

Mevrouw Kloos als criticus heeft men verweten, dat zij te..... mak is! In de November-aflevering van 1928, bij een harer korte besprekingen, verdedigt zij zich ten deze met een beroep op de waardeering, die alle pogen verdient, ook het gebrekkige. Dit, bij critici wel hoogst zelden voorkomende, trekje, kenteekent haar character. Ik zie hierin een uitvloeisel van dezelfde milde moederlijkheid, die overal in haar romans treft.

Deze schrijfster is nagenoeg niet op de hoogte van de psychoanalyse en ik geloof, dat zij weinig bedreven is in de wiskunde, maar overigens ben ik er nog niet in mogen slagen, de grenzen van haar weten te peilen. Haar, in dit tijdschrift gepubliceerde, *Feiten en Fantasieën,* nota bene zoogenaamd een 'dames-

1) O. a. deze, dat de brieven van Jeanne Reyneke van Stuwe gewoonlijk ongedateerd zijn - gelijk heden ten dage die van mevrouw Kloos! -, zoodat *persoonlijke* herinnering een bijna onmisbaar hulpmiddel voor schifting en rangschikking moest geacht worden.

rubriek(!), loopen integendeel over van wetenswaardigheden over personen uit de geschiedenis der letteren, die bij de - in vergelijking - jongere generaties, zich in weinig belangstelling mogen verheugen.

Omtrent deze, hoofdzakelijk van naam bekenden (George Sand e.d.), is Mevrouw Kloos keurig op de hoogte. En op een totaal ander terrein, het huishouden - ja heusch -, blijkt zij thuis in een mate, die menige moeder-van-vijf-kinderen haar zal benijden, naar het mij wil voorkomen. Haar, onlangs verschenen, *Het Eerste Jaar Eens Nieuwen Levens,* Practisch Huishoud-Brevier', bevat, in vlotten vorm, een schat van wijsheid, kennis en raadgevingen, die menig modern vrouwtje zeer van pas kan komen. Het onderwerp valt buiten mijn bevoegdheid, maar de hoeveelheid verwerkt materiaal kan ik beoordeelen en die doet mij versteld staan. Gegevens omtrent zeep, voedingswaarde van levensmiddelen, eigenschappen diverse kleeding-stoffen etc. etc., waar ik nooit van gedroomd heb. De vraag rijst weer: waar haalt zij het vandaan?

Nu, in dit geval heb ik haar die vraag persoonlijk kunnen stellen en het antwoord luidde, dat vooral jarenlang bijgehouden aanteekeningen, de bron uitmaakten. Mevrouw Kloos gaat namelijk zeer ordelijk en systematisch te werk bij alles - ik benijd haar - en bezit daarbij een ongehoorde arbeidskracht - ik benijd haar dubbel -, waardoor de opgetaste gegevens omvat en verwerkt worden. Als straks van haar hand een handleiding voor den tuinbouw verschijnt, zal het mij niet verbazen!

(Wordt vervolgd.)

Levensmidden door H. van Elro.

Ergens voor anker ligt het grijze schip,
waarop wij werden ingescheept, jaren her.
is de kust nog ver?
drijven wij af naar een klip?
vaart de zon, varen wij? is de dood
een verraad van God? wij weten niet
wie ons riep uit dien krimpenden schoot.
naar den hemel schreiden wij, die ons achterliet
hulpeloos, naakt..... Is de kust nog ver?
drijven wij af naar een klip?
ergens voor anker ligt het grijze schip,
waarop wij werden ingescheept, jaren her.

Onschuld door H. van Elro.

Wie vond onder God's rozenstruik het kind
dat argloos met de doornen speelde?
gij waart met mij: wij deelden
't leed dat reeds in 't moederlijf begint,
wie vond het in dit roode schemerlicht,
dit wankel duister, geuren-dronken?
ik weet alleen: wij lagen dicht
aaneen, toen het geschonken
werd aan ons, de gansche weelde
van wie bemind wordt en bemint,
ontzonk: onder de rozen speelde
blij ons kind.

Drie sonnetten door Dirk Tol.

GESCHREVEN IN DEN OCHTEND VAN 11 NOVEMBER 1929 OP ZAAL D KAMER 373 VAN HET ROODE-KRUISZIEKENHUIS TE S-GRAVENHAGE.

I.

Aan mijn Vrouw.

Dat zulk een droombeeld waarlijk kon bestaan
- zooals men soms zich denkt, al lezend meest -,
ik zag 't in uw portret: het zag mij aan, -
en 's dichters droombeeld bleek toch wáár geweest.

Die oogen, waar men arglooze onschuld leest,
in werklijkheid te aanschouwen, welk een waan! -
en tòch! .....Maar wat is schoonheid zonder geest
of hart..... ik leerde uw warm, mild hàrt verstaan.

Gij waart altoos het zonlicht van mijn leven:
nòg zijt gij frisch en jeugdig-schoon gebleven,
en op uw wezen glanst een blijde lach -
in uwe groote diepe blauwe oogen
kijk ik zoo làng, en even opgetogen,
als toen ik 't eerst uw lief portretje zag.

II.

Aan Zuster v.d. B.

Een wonder is de schoonheid van die vrouwen
gevormd naar 't zuiver, Grieksche ideaal -
maar schooner nog de zoete stille taal
van oogen, blij, vol lieflijk, rein vertrouwen.

De schoonheid is soms kille, leege praal,
en leelijk als de schreeuw van trotsche pauwen -
maar heerlijk is 't uw binnentreên te aanschouwen
of warmte en licht straalt door de ziekenzaal.

Ik bid voor u, die d'ideale Gretchen zijt,
den glans van Beatrices zaligheid -
maar 'k mag u niet door ij dien roem beschamen,
vergeef, dat ik u noem met zulke namen, -
omdat ik in u vond, voor d' eerste maal
nadat ik *koos*, een vrouwlijk ideaal.

III.

Aan Zuster T.-K.

Mijn levenspad, dat daalt al meer en meer,
het uwe stijgt nog, en, o, stijge 't lang:
niets krenke uw jonge hart, zoo zacht en teer,
noch ook de reine schaamte op uw wang.

Het werd mij wel-eens in het ver weleer
om lieve jonge kinderharten bang, -
maar 't leven volgt zijn loop en neemt geen keer.....
doch vréde begeleide altoos uw gang.

Een *zuster* heet ge, en zijt ge, voor de kranken
die g' als hun lieve *dochter-zelf* bekoort
door kleine, zoete zorgen, en zij danken,
- al vondt ge, om te troosten, niet een wóórd, -
in stilte u als z' uw meegevoel verstaan:
de schoonste troost, dat is uw stille traan.

Vrouwen door Hélène Swarth.

I. De nieuwe huurkamer.

Nu zweeg het rhythmisch kloppen van den hamer
En 't lied, dat, blij, die knaap, al kloppend, floot,
Terwijl zij, huivrend, eenzaam eet haar brood,
Vijandig voelt zij héél die vreemde kamer.
Gordijnen, stoelen dreigen, bloedigrood.
Hard hakt de klok den tijd aan spaanders. - Kwame er
Eén welkomstgroet! Maar trots, die klachtbeschamer,
Klampt saam haar handen, blank in donkren schoot.

Portretten, bleek op rood behang. - Kan baten
Haar leed de starre glimlach dier gelaten,
In de aard, vergaan? verheerlijkt, op een ster?

Eén heeft haar vreugde en vroom geloof ontnomen.
Zij kan geen weerzien in den hemel droomen
En zoet lokt de eeuw'ge slaap, maar ver, zoo ver!

II. Deernenstoet.

De jonge vrouw, nog gister blanke bruid,
Aanschouwt, verschrikt, der veile deernen stoet,
In wit gelaat de lachmond rood als bloed,
Die biedt haar jeugd der mannen lust ten buit.

Tien jaar geleên nog kindren, zuiv'r en zoet -
De jonge vrouw bedwingt haar schreien luid.
Lang zal zij weêr als, moe, zij de oogen sluit,
Die stoet zien, die van zonde leven moet.

Op straat verkocht wat vroom de maagd bewaart
Voor één, die éens zal komen! wat zij gaf
Als liefde-offrande, trouw voor áltoos waard!

O de eerste man, die 't argloos meisje laf
Verliet, verleid, geschonden, hém treff' straf!
God, red zijn prooi van déze hellevaart!

III. Rust.

Kalm moet zij rusten, eer daal rust voorgoed -
Maar droef verleden blijft haar wreed doorschokken.
Als toen zij 't kind droeg, ziet zij lachend lokken
Een krans van kinderkopjes, engelzoet.

Straft haar een God met hoon voor bitter wrokken,
Wijl 't leven leeg bleef? IJlt haar tegemoet
Haar kind verloren, met een liefdegroet,
Terwijl haar uitluidt galm van doodeklokken?

Van 't broeiend kussen beurt zij 't moede hoofd,
Rijst óp, verkoelt de brandende oogeleden.
't Reliekenschrijn van moedervreugd beloofd
Ontneemt ze een jurk, die nooit zou 't kindje omkleeden -
En schoentjes, blank, voor de eerste wankle schreden,
Warmt ze aan haar borst, waar 't kindje aan werd geroofd.

Binnengedachten door Willem Kloos.

CDLXXVII.

Laat 'k eindlijk eens, die staêg verloor me in puurste Voelensmacht,
Zacht peinzen of de Vreemden, die 'k vast-vriendlijk, diep aanvaardde
- Gul-levend was 'k te altijde - toen zij, scheen 't mij, vroom zich schaarden
Om ruimste Ziening, die blijft stralen me in dees Aanzijnsnacht,

Naar 't Verste, als Eedlen, streefden, lijk, Ziel, zèlf trouw deedt Gij. Klacht
Doorgleed mij, toen zij weken naar 't Enigma. Maar 'k vergaarde,
Stoer steeds doorvoelend die Onwezendheên, die ijdlijk waarden
Met uit zichzelf gezoogne, ach, daar verschoolne onnoozle vracht

Van wijdlijk dan verbreide Onwaarheên, stalen Wetenskracht
Van stille Wijding, die me omhoogstuwt als een nooitvervaarden
Zoeker, want altijd Ziener, van 't Volstrektlijk-Eene, 't Einde. In Pracht

Van koele Vlammen rijst dit Weten me en nog nauw bezwaarde
Door smart, voortzwier 'k, als psychische Eenling, meê met zwierende Aarde.
Wel doe 'k aan 't Diepste al Vragen nog, doch 't eigenst Inzijn lacht.

CDLXXVIII.

Ik, Strenge, leerde al liên bevroeden door hun staêgen smaad,
Die schel weerklonk, schoon 'k eerlijk-fijn steeds zong en dacht. Och, schromend
Maar ferm, want sterk, liep 'k dóór op eignen Weg, in schijn verloomend
Alleen, wen nog niet klaar mij wierd 't In-fijnste, Al-waarste. Laat

Ontving 'k pas 't Heil, dat hoog als Star mij rijzen ging. Maar Raad
Schonk levenslang 'k veel blinden, waar ik vond hen. Zwaar opdoomend
Steeg dan heel zacht mij 't Echtste en wijs hun leerde ik 't. Och, wègstoomend
Als Damp soms weken zij, lijk zelf in 't Diepste ik 't hoopte. Maat

Strak hield 'k, slechts half onthullend 't Al-subtielste. 't Schaadt
Niet'gen, wen plots zij 't hooren. Maar ik zelf wist véél reeds, droomend
Stil knaapje, fijn-stroef, loopend eenzaam buiten, doch betoomend

Dan wierd 'k mijn diepste Ziel, wen dees te wild woû. Vuige Baat
Zocht 'k nooit: 'k wou steeds mijn al-mooiste Ikheid blijven. Dus zacht-stroomend
Moog' 't Eeuwge me eens omvloeien, 'k Was steeds Ziel, die spuwde op 't Kwaad.

CDLXXIX.

Toen 'k wierd geboren, woû 'k hier eerst niet wezen. Droom-verloren,
Aarzelde ik, aêm nauw halend: de oude Dokter Reyffert zei,
Gelooknen oogs, 't grijs hoofd aan 't rompje: ‘'t Is een lijkje.’ En zij
Die, daaromheen, nieuwsgierig-koeltjes keken, bij dat hooren

Wendden zacht af zich, om dien Brave verder niet te storen,
Die zien ging naar de aêmechtige arme Moeder. Ach, reeds vrij,
Want weetloos leek dees, gansch gestorven. Maar opeens geschrei
Als van een wilden, stoeren Baas weergalmde in ieder's ooren.

'k Leefde òp en woest rumoerde ik: 't was 't Symbool, reeds lang te voren
Gegeven door mijn Inkracht van wat straks in 't bar Getij
Mijn's verdren Worstlens zou geschiên vaak. Staêg de onnoozle koren

Mijns Levensdrama's schamper dachten, dat 'k bezweek. Maar storen
Daaraan nooit deed 'k mij. Want wat 'k voelde, als Levenshulp, 't zwaar-blij
Energische eigner Ziel dan kalm zich hief weer, recht als Toren.

CDLXXX

's Al's Achteraf-Gedachte heeft gedoemd me een mensch te zijn.
Maar vaak, van kind, diep-in wou 'k liefst iets mooiers wezen: vlotte
Vogel, die vliegt van de Aarde, zonder ooit meer op 't zwaar-zotte
Krassen der Lagren hier te letten. O, mijn zwoegend Brein,

Bewogen diep van binnen langs zijn eigen rechte Lijn,
Toen 'k, eenzaam, stijf mij hield in strakker menschen stugge Krotten
En, op zijn best, gezien werd als onnoozel Wicht. Bespotten
Deên me o, zoovelen, want 'k leek broos van lijf: gelaten Pijn

Voelde ik in mijn steeds beezgen klaren Geest, die schijnbaar klein
Maar altijd stil oplettend tusschen menschen leefde: een botte
Droomer scheen ik dien ondoorwerkten Aardschen, en met gijn

Op gijn men plaagde mij, tot 'k sloeg met bliksmend oog en fijn
Scherptreffend woord waardoor zij schrokken. Ze allen nu te rotten
Liggen in de aarde: ik, Teêre, bleef, forsch door der Ziel gedein.

CDLXXXI.

Gij weet, mijn steevge, strenge Ziel, de oer-vagen, die zich laten
Leiden door 't Woord, neen 't Wanen van der snel-gejaagden Koor,
Die, van dat 'k 't eerst begon met Zien en Denken, altijd-door
Minachtten zuur me om mijn puur-psychisch Mijmren. Ja, dof haten

Daarom mij durvend, scholden scherp vaak na zij me, of 'k, verwaten,
Al-laagst als Mensch zelfs, zinloos droomde. Ik hoorde 't, maar ik stoor
Noch stoorde ooit veel me, als zuivre Geest, aan Schampren. Diepsten Schoor
Voel 'k schragen me en trouw stuwen, opdat 'k jòng blijve. En gelaten

Droeg 'k, vol van Wil, dus 't Levenslot en al wat 'k leed. De Vaten
Mijns Geestes gaan hoe langs zoo weelger vloeien, en stil boor
'k Zacht-lachend dezer Aard verward, wild-tegenstrevend Praten,

Dat Ziel niet heeft, noch voelt, subtiellijkst-ziende rustig dóór!
Sinds 't vroegst Bewustzijn leerde ik àlles voelen, want kalm vóór
En nà bleef 'k wijslijk de Uwe, o Geest, die nooit mij ging verlaten.

CDLXXXII.

Oorlog bleek steeds heel 't Zijn me en 't wrange Doen der Wezens. Vloeden
Verwoestten wreed der Aard Gelaat. 't Antieke Atlantis blonk ten
Azuur op hoog met Torens, stoer-gewrochte en toen reeds lonkten
De liên ter Lucht aanhalig om Genade, maar met Roeden

Onwendbre wierd verpletterd Volk en Land. Fataallijk spoedden
Allengs meer steevge Stroomingen omhoog zich, tot zij bonkten
Aan tegen 't Schoone en dol verzwolgen 't, onderwijl dof ronkten
Vermoeid van angstge smart de meesten. 't Zijn is Noodlot. Woeden

Blijft de Eeuwge Grond mystieklijk tegen alles in, tot moede
We eindlijk wijd wijken, zalig door 't verloren gaan. Och, Goeden
En Kwaden tuchtigt weetloos 't Al gelijklijk. Eedlen bloeden

Zwijgend ten Dood, daar ijdlijk ze ook als schijnen hier opvonkten.
Dies, Ziel, houd vast uzelf, lijk deedt ge als kind reeds, tot verzonk ten
Laatste al uw Kracht als Waan, die levenslang weemoedig broedde.

CDLXXXIII.

Door alle tij'n ging 't mij, lijk stáát hier: 'k Heb Verstand, maar dacht,
Dat dit aan andren ook gansch eigen was. Och, 'k zag veel lieden,
Brave of onbrave, een oogwenk toevend, langs mij henen vlieden,
Klein-psychische of veel beetre, die zichzelf met forsche Kracht,

Terloops gesteegne, wilden heffen naar de Hoogte, zacht
Of wreedlijk, al naar 't ging, en die zeer velen soms mij rieden
Te doen als zij, maar 'k lachte stil dan in mijzelf en wieden
Bleef 'k, uit mijn diepste Ziel, al ongerechtigheên, die jacht

Schenen te maken op elkander, zich verslindend. Nacht
Omving mij soms, als 'k zag, hoe alles was, doch ernstig bieden
Bleef 'k weerstand en ik slaagde, blijvend puur. Nu, vriendlijk lacht

Mijn Wezen tot zichzelf en zegt: O, Gij, die kondt bespieden
Onwillens alles hier, blijf heel gerust. Uw Kracht is 't Lied en
Al wat ge in 't Inzijn rijzen zaagt als 's Eeuwgen Denkens Dracht.

Schiller's brieven over de aesthetische opvoeding van den mensch en zijn verhandeling over naïeve en sentimenteele dichtkunst door Dr. Nelly Geerts.

Schiller's philosophisch-aesthetische geschriften zijn bij ons niet zoo bekend, als zij verdienen. De stijl dezer werken behoeft niet af te schrikken: de bezielde taal van den kunstenaar is hier verbonden met het heldere betoog van den denker. Een bezwaar is echter, dat de terminologie niet overal in orde is, wat tot misverstand kan leiden. Toen Schiller het doel, dat hij zich met zijn philosophische studie had gesteld, bereikt had, verflauwde zijn belangstelling voor de theorie, terwijl de dichter in hem met hernieuwde krachten ontwaakte. Zoodoende kwam hij er niet toe, voor een lateren druk de terminologie te herzien.

In Januari 1791, nog geen jaar nadat hij in het huwelijk getreden was, overviel den dichter een gevaarlijke longontsteking. Deze ziekte schokte zijn gezondheid zoozeer, dat hij in het najaar er nog niet aan kon denken, in Jena zijn colleges aan de universiteit te hervatten of met de pen het noodigste te verdienen. Bittere armoede stond voor de deur. Redding bracht toen de edelmoedigheid van den Deenschen erfprins Frederik Christiaan van Augustenlburg en den Deenschen minister Graaf von Schimmelmann. Zij boden Schiller een belangrijke geldelijke ondersteuning aan, opdat hij de noodige rust zou kunnen nemen en zijn herstel bevorderen. Voor Schiller beteekende dit aanbod nog iets anders dan beveiliging tegen materiëelen nood: het gaf hem de zoo vurig gewenschte vrijheid in de keus van zijn werk.

Schiller gebruikte nu deze vrijheid, om de philosophie van Kant, den grootsten denker van zijn tijd, te bestudeeren. Hij hoopte,

daardoor zijn inzicht in de theoretische grondslagen der literaire kunst te verhelderen en te verdiepen, wat, naar hij verwachtte, zijn eigen kunst ten goede zou komen. De latere jaren hebben bewezen, hoe juist Schiller handelde. De omweg door de philosophie, die voor een anderen dichter noodlottig had kunnen worden - men denke aan Heinrich von Kleist -, bevorderde zijn ontwikkeling als kunstenaar en als mensch.

Een gunstige omstandigheid was, dat Schiller zijn Kant-studie begon na het verschijnen van de ‘Kritik der Urteilskraft’, waarin de philosophie der kunst behandeld wordt. Hij bestelde dit werk dadelijk in Leipzig. 15 October 1792 schreef hij aan zijn vriend Körner, die zelf Kantiaan was: ‘Ik zit tot over mijn ooren in Kant's Urteilskraft. Ik zal niet rusten, tot ik de materie doordrongen heb en deze onder mijn handen iets geworden is.’ Dit laatste zinnetje is karakteristiek. Schiller, een eminent productieve natuur, kon er zich niet mee vergenoegen, enkel receptief te blijven. Wat hij geleerd had, verwerkte hij met eigen denkbeelden tot opstellen en verhandelingen.

Volkomen rijpe vruchten van deze studie en eigen nadenken zijn de ‘brieven over de aesthetische opvoeding van den mensch’ en de verhandeling ‘Over naieve en sentimenteele dichtkunst’.

Wat heeft Schiller nu voor deze twee aesthetische hoofdwerken aan Kant's Urteilskraft te danken? In hoofdzaak de volgende beginselen:

De aesthetische beschouwing van een object is iets op zich zelf staands; zij is onafhankelijk van begrippen als volmaaktheid, doelmatigheid, nuttigheid.

Als schoonheid op ons werkt, bevinden wij ons in een toestand van zuivere beschouwing. Gewekt wordt dan in ons belangloos welgevallen, d.w.z. een welgevallen, dat vrij is van de driften der zinnen en van elk egoïstisch willen.

Echte kunst moet den indruk geven van natuur, maar wij moeten ons bewust zijn, dat het kunst is en niet natuur.

Volgens Kant laat schoonheid zich niet door begrippen objectief bepalen. Hierbij kon Schiller zich niet neerleggen en hij heeft zich zeer ingespannen, om een definitie te vinden. In de brieven van 8 en 18 Februari 1793 aan Körner kwam hij tot de volgende:

‘Schoonheid is vrijheid in de verschijning.’

‘Iets is schoon, dat geen verklaring door een begrip verlangt, dat zich zonder begrip verklaart, dat de verklaring voor het aldus zijn in zich zelf draagt.’

Vrijheid in Schiller's zin omvat niet slechts het negatieve begrip afwezigheid van dwang van buiten, maar ook het positieve: autonomie. De woorden ‘in de verschijning’ wijzen er op, dat volgens Kant's Kritik der reinen Vernunft ons waarnemingsvermogen beperkt blijft tot de wereld der verschijningen en dat de dingen ‘an sich’ ons onbekend blijven. Schiller's definitie zegt dus: Schoonheid, zooals wij die kunnen waarnemen, is hoogste innerlijke noodzakelijkheid.

Van belang is nog, dat Schiller niet het rigorisme van Kant deelt, volgens wien er een onverzoenlijke tegenstelling tusschen neiging en plicht bestaat en de deugd het offer van de neiging verlangt. In zijn verhandeling ‘Über Anmut und Würde’, die in 1793 verscheen, ontwikkelt Schiller het begrip ‘schoone ziel’. Van deze zijn niet slechts de enkele handelingen zedelijk, maar het geheele karakter is het. Hier heerscht overeenstemming tusschen affect en wil en wordt de plicht met vreugde vervuld, niet ten koste van de neiging.

Schiller beleefde de voldoening, dat de groote wijsgeer in een aanteekening voor den tweeden druk van zijn werk ‘Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft’ met de grootste achting sprak over deze verhandeling, die hij ‘met de hand van een meester geschreven’ noemde.

De ‘brieven over de aesthetische opvoeding van den mensch’ zijn een geheel nieuwe bewerking van een reeks brieven, geschreven aan den Deenschen erfprins. Zij verschenen in 1795 in het door Schiller geredigeerde tijdschrift *Die Horen* en werden in boekvorm den vorstelijken weldoener aangeboden, die de oorspronkelijke brieven bij den brand van het slot te Kopenhagen verloren had.

Een aanknoopingspunt voor zijn ideeën vond Schiller in de gebeurtenissen, die zich in Frankrijk sedert het uitbreken der revolutie afspeelden. Zal daar uit een despotie een staat ontstaan, waar de echte vrijheid heerscht? IJdele hoop! het tegenwoordige geslacht blijkt niet rijp daarvoor. Verbetering der staatkundige en maatschappelijke toestanden moet uitgaan van een veredeling van

het menschelijk karakter en deze veredeling kan slechts uit een bron vloeien, die ondanks alle politieke, cultureele en moreele verdorvenheid zuiver gebleven is Zulk een bron is de echte kunst. De schoonheid kan de menschheid veredelen en doen rijpen voor de vrijheid. De ware kunstenaar - Schiller heeft bij deze passage aan Goethe gedacht - is wel de zoon van zijn tijd, maar niet het pleegkind, nog minder de gunsteling. Hem is de scheppende rust en het groote geduld gegeven. Zonder zich om het oordeel der menigte te bekommeren, richt hij den blik naar omhoog, naar zijn waardigheid en de wet, niet naar omlaag, naar het geluk en de behoefte. Hij geeft vorm aan wat zijn genius hem openbaart en aan het rustige rhythme van den tijd laat hij de werking zijner kunst over.

Heeft de schoonheid inderdaad deze opvoedende kracht? Is zij in staat, den onbeschaafden mensch, bij wien de natuur aan banden gelegd moet worden, te veredelen en den overbeschaafden, den decadent uit zijn verslapping naar de gezonde natuur terug te voeren? De geschiedenis schijnt dit niet te bevestigen: in de gouden eeuw van Pericles leefde de oude Grieksche vrijheidszin niet meer en in het bloeitijdperk der renaissance was in Italië de fiere geest van onafhankelijkheid onder de burgers verdwenen.

De ervaring met al haar toevalligheden kan ons echter op de vraag, wat de schoonheid vermag, geen antwoord geven. ‘Het schoone is geen begrip, uit de ervaring gewonnen, maar een imperatief’, schreef Schiller 25 October 1794 aan Körner. Schoonheid in deze beteekenis is een begrip der zuivere rede en haar geldt het onderzoek, dat op deze inleiding volgt.

Onder den invloed van Fichte's ‘Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre’ ontwikkelt Schiller de volgende gedachten.

Als de abstractie zoo ver gaat, als zij kan, komt zij voor den mensch tot twee grondbegrippen: persoon en toestand. Persoon noemt Schiller het blijvende, wezenlijke, toestand het wisselende. In overeenstemming daarmee werken in den mensch twee gronddriften: 1. de vormdrift, die, uitgaande van het absolute bestaan des menschen, van zijn natuur als redelijk wezen, er op gericht is, het werkelijke buiten ons te onderwerpen aan de wet der noodzakelijkheid in ons; 2. de zaakdrift, die, uitgaande van den physieken mensch, alles, wat in ons als aanleg is, tot werkelijkheid

tracht te maken. De vormdrift geeft den mensch ideeën, de zaakdrift gewaarwordingen. Als beide driften steeds in volkomen harmonie in den mensch werken, dan is het ideaal bereikt, dan verbindt hij den grootsten rijkdom van gewaarwordingen met de hoogste zelfstandigheid en vrijheid des geestes. Deze bestendige harmonie of evenwichtstoestand is onbereikbaar, maar een tijdelijke komt in de ervaring voor. Dan wordt door de twee genoemde driften een nieuwe drift in den mensch gewekt, de speeldrift, die de beide andere in zich vereenigt. Spelen noemt Schiller het zich bevinden in een toestand, die vrij is van alle noodzaak, uitgeoefend door ideeën of gewaarwordingen, en waarin niets subjectief of objectief toevalligs is. Ofschoon de ervaring het voorhanden zijn van de speeldrift bevestigt, is deze geen begrip, uit de ervaring verkregen. De rede stelt den eisch; er moet een gemeenschap tusschen vormdrift en zaakdrift, dus speeldrift zijn, omdat slechts de eenheid van realiteit met idee van toevalligheid met noodzakelijkheid, van lijden (d.w.z. dwang) met vrijheid het begrip menschheid voltooit. De rede moet dezen eisch stellen, omdat zij in overeenstemming met haar wezen aanstuurt op volmaking en het wegnemen van alle beperkingen.

Het eenige voorwerp van de speeldrift is de schoonheid. Uiteen te zetten, waarom zij het zijn moet, zou ons hier te ver voeren.

Het schoone berust dus op de werking van twee tegenovergestelde driften en de verbinding van twee tegenovergestelde principes. Het volkomen en bestendige evenwicht denken wij ons bij het schoone der idee; bij het schoone der ervaring is het onbereikbaar.

Evenzoo is er een dubeble werking van het schoone: het werkt op de beide driften zoowel ontspannend als inspannend. Bij het schoone der idee is ook deze wisselwerking volkomen, bij het schoone der ervaring overheerscht of de ontspannende of de inspannende werking. In overeenstemimng daarmee onderscheidt Schiller een smeltende en een krachtdadige (energische) schoonheid. Schiller heeft in de nu volgende brieven alleen de smeltende schoonheid behandeld. Over de krachtdadige schoonheid handelt zijn later opstel ‘Über das Erhabene’ (verschenen 1801).

Hoe werkt nu de schoonheid der ervaring op den mensch? Zij brengt hem in een toestand, waarin de zintuigen en de rede tegelijk

en gelijkelijk werkzaam zijn, zoodat zij, in hun invloed op het gemoed, elkander opheffen. Het gemoed is daardoor noch onder den dwang van gewaarwordingen noch onder dien van ideeën, maar vrij. De schoonheid geeft geen enkel resultaat voor het verstand of voor den wil, zij vindt geen enkele waarheid, helpt geen enkelen plicht vervullen, maar zij hergeeft den mensch de vrijheid, te zijn, wat hij behoort te zijn, en daarmee is oneindig veel bereikt. Gelijkmoedigheid en vrijheid des geestes, dat is de stemming, waarin wij ons gedurende en na het genot van een echt kunstwerk bevinden.[1)] Dit laatste moet op ons door zijn innerlijken en uiterlijken vorm werken, niet door de stof. De stof (niet hetzelfde als de inhoud) werkt steeds slechts op enkele onzer krachten en, hoe verheven zij ook moge zijn, altijd beperkend op den geest. De vorm daarentegen werkt op den geheelen mensch en kan alleen aesthetische vrijheid geven. Het kunstgeheim van den meester bestaat daarin, dat hij de stof door den vorm vernietigt (d.i. overwint). Hoe grootscher, effectvoller, verlokkender de stof op zich zelf is, hoe meer zij den beschouwer, lezer of toehoorder zou kunnen inpalmen, des te meer triomfeert de kunstenaar, als hij haar terugdringt en den vorm de heerschappij laat behouden.

Schoone kunst, die ons iets leeren of ons zedelijk verbeteren moet, is een contradictie. Een strekking hebben beteekent, het gemoed een bepaalde richting willen geven, wat strijdig is met de werking der schoonheid. Deze maakt het gemoed vrij.

Niet altijd is de onvolmaaktheid van den vorm bewezen, wanneer een kunstwerk slechts door zijn stof werkt. Dit kan ook door een gebrek aan gevoel voor vorm in den lezer of hoorder veroorzaakt worden. Is diens gemoed te gespannen of te slap, is hij gewoon, of alleen met het verstand of slechts met de zintuigen iets in zich op te nemen, dan zal hij, ook bij het gelukkigste geheel, zich slechts aan de deelen en, bij den schoonsten vorm, aan de stof houden. Daar hij slechts voor het ruwe element ontvankelijk is, moet hij het aesthetisch organisme van een werk eerst vernielen, voor dit hem genot geeft, en het detail, dat de meester met oneindige kunst in de harmonie van het geheel deed verdwijnen, zorgvuldig uitwroeten. Zulke lezers genieten een ernstig of pathetisch dichtwerk

1) Hartstocht opwekken, opwinden mag kunst dus niet.

als een preek en een naïef of boertig gedicht als een bedwelmenden drank.

Heet het in den tweeden brief, dat het de schoonheid is, waardoor men tot de vrijheid komt, in den 23sten zegt Schiller nog stelliger: ‘Er is geen andere weg, om den zinnelijken mensch tot een redelijk wezen te maken, dan dat men hem eerst aesthetisch maakt.’ Door den aesthetischen toestand kan de zelfwerkzaamheid der rede een aanvang nemen en de heerschappij der zinnen gebroken worden, waarop de ontwikkeling tot een zich zelf regeerend geestelijk wezen volgen kan. Dan verwerft de mensch het vermogen, zijn oordeel en zijn wil tot het oordeel en den wil der soort te maken[1)] en uit iederen afhankelijken toestand zich te verheffen tot zelfstandigheid en vrijheid.

Zoo lang de mensch in de wereld der zinnen bevangen is, blijft hij haar slaaf, gaat hij haar echter beschouwen, dan staat zij als object voor zijn blik en heeft geen macht meer over hem, maar ondergaat de macht van zijn geest.

De schoonheid is het werk der vrije beschouwing; met haar betreden wij het rijk der ideeën, maar zonder de wereld der zinnen te verlaten. Zij is object voor ons, daar het denken de voorwaarde is, om haar te kunnen voelen, maar tevens een toestand van ons subject, daar wij slechts door het gevoel een voorstelling van haar hebben. Zij is dus wel vorm (d.w.z. product van den geest), omdat wij haar beschouwen, maar tevens leven, omdat wij haar voelen. In één woord, zij is tegelijk onze toestand en onze daad (door het denken). Zij bewijst dus, dat door de noodzakelijke physische afhankelijkheid van den mensch zijn moreele vrijheid niet opgeheven behoeft te worden.

In de aesthetische gemoedsstemming komt een vreugde over den schijn tot uiting, die van een innerlijke vrijheid getuigt. Hiermede is natuurlijk de aesthetische schijn bedoeld, dien men van de werkelijkheid en waarheid onderscheidt, niet de logische schijn, dien men daarmee verwart en die bedrog is. De aesthetische schijn is oprecht en zelfstandig, d.w.z. hij maakt niet in 't minst aanspraak op realiteit en bedient zich niet van den bijstand der werkelijkheid. Zoodra de schijn realiteit huichelt of door de hulp der realiteit

1) Volgens de zedewet van Kant in zijn Kritik der praktischen Vernunft.

werkt, is hij niet aesthetisch, maar slechts een laag werktuig voor materiëele doeleinden. De aesthetische schijn wil als schijn erkend worden; hij matigt zich geen gezag aan over de waarheid en de werkelijkheid met haar plichten en eischen.

In het rijk van den aesthetischen schijn, dat door de aesthetische opvoeding kan ontstaan midden in het dynamische rijk der krachten en rechten en in het ethische rijk der plichten, is ieder een vrij burger, want vrijheid te geven door vrijheid, dat is hier de grondwet.

Is zulk een rijk hier op aarde te vinden? De behoefte daaraan leeft in iedere fijn gestemde ziel. Inderdaad te vinden is het slechts evenals de zuivere kerk en de zuivere republiek in enkele uitgelezen kringen, waar niet de flauwe navolging van vreemde zeden, maar eigen schoone natuur de gedragslijn aangeeft, waar de mensch door de gecompliceerdste toestanden met moedigen eenvoud en rustige onschuld den weg vindt en niet de vrijheid van anderen behoeft aan te tasten, om de eigen vrijheid te handhaven, noch zijn waardigheid moet wegwerpen om te bekoren.

Nadat Schiller in de ‘Brieven over de aesthetische opvoeding’ den invloed van het schoone op den enkelen mensch en de maatschappij had aangetoond, behandelde hij de uitbeelding der literaire schoonheid door den scheppenden kunstenaar in zijn verhandeling

Over naïeve en sentimenteele dichtkunst.

Het streven, de grondslagen zijner kunst, den aard en den omvang zijner dichtergave te onderzoeken, deed ook deze verhandeling ontstaan. Vraagt men: was er een reden om zich zoo intensief met het doorvorschen der eigen krachten bezig te houden? dan luidt het antwoord: ‘Goethe’. Goethe was de magneet geweest, die Schiller naar Weimar had getrokken en Goethe was het, die, zonder het te weten, hem tot inspanning van al zijn krachten dreef.

Gelijk men weet, kwam een toenadering tusschen beide kunstenaars langen tijd niet tot stand, daar de oudere en rijpere dichter de tot dusver verschenen drama's van den jongeren afwees, op grond van het opstandige, onstuimige, onbeheerschte daarin. Eigenlijk veroordeelde Goethe met deze afwijzing zijn eigen jeugdzonden, wat hem blind maakte voor het geniale in ‘die Rauber’ en onrecht-

vaardig ten aanzien van hetgeen in ‘Don Carlos’ reeds was bereikt.

Schiller liet zich echter niet ontmoedigen. ‘Met mijn kracht moet ik toch iets kunnen maken, dat mij zoo ver brengt, een kunstwerk naast een van de zijne te stellen’, schreef hij aan Körner en aan Karoline von Lengefeld: ‘Als ieder met zijn beste kracht werkt, dan kan hij den andere niet verborgen blijven. Dit is mijn plan.’

Wat Schiller nastreefde ging na zeven jaar in vervulling: Goethe wijzigde toen zijn houding en wist na den beroemden brief van 23 Augustus 1794, waarin hij zijn kunstenaarsnatuur door Schiller voortreffelijk gekarakteriseerd vond, dat niemand hem als kunstenaar zoo volkomen begreep als Schiller. Sedert waren beiden vrienden geworden.

In een brief aan Körner van 4 October 1793 had Schiller reeds van zijn voornemen, een opstel over het naïeve te schrijven, gesproken. Dit verscheen eind 1795 in zijn tijdschrift ‘Die Horen’ en vormt het eerste gedeelte van de hieronder te bespreken groote verhandeling.

Als naïeve kunstenaars beschouwde Schiller de door hem zoo zeer vereerde oude Grieksche dichters en in zekeren zin ook Goethe, in wien hij verwantschap met hen ontdekte. Want in Goethe bewonderde Schiller ook den intuïtieven en objectieven kunstenaar, wiens geestelijk oog de dingen zoo zuiver aanschouwt. Hem zelf ontbrak juist die objectiviteit, zijn geest was niet aanschouwend maar speculatief, hij ging als denker niet uit van de veelheid der verschijnselen, om daarin de eenheid te vinden, zooals Goethe, maar van de idee. Een gedicht ontstond bij. hem dan ook niet uit een plastisch beeld, dat de fantasie den dichter kan voortooveren, maar, zooals hij zelf bekend heeft, uit een muziek, die hij in zich hoorde zingen. Dat verschil in geestesgesteldheid drukte Schiller, toen het verlangen, zich als dichter te uiten, nadat zijn muze lang gezwegen had, sterker werd. Door jarenlange studie had hij zijn geest verrijkt, door het zich verdiepen in de Grieksche en Latijnsche dichters zijn smaak gelouterd en nu vroeg hij zich af: ‘Kan ik, die zoo geheel anders geaard ben, naast Goethe en deze onsterfelijken nog als dichter gelden?’ Het antwoord hierop geeft het tweede gedeelte zijner verhandeling, waarvan wij nu in 't kort den inhoud zullen trachten weer te geven, wederom zooveel mogelijk met Schiller's eigen woorden.

Over het naïeve.

Schiller gaat uit van de tegenstelling tusschen natuur en cultuur. De cultuurmensch beleeft oogenblikken, waarin hij voor alles, wat natuur is, liefde en weemoedige achting voelt. Deze liefde bijvoorbeeld voor een simpele veldbloem, voor het gekweel der vogels geldt niet het voorwerp of den klank, door ons waargenomen, maar een idee, die zich daarin openbaart, namelijk het stil scheppende leven, de innerlijke noodzakelijkheid, de eeuwige eenheid met zich zelf.

Zij zijn, wat de menschheid eens geweest is.[1)] Wij eeren in hen, wat ons ontbreekt en ons ideaal is, dat de cultuur den mensch op den weg der rede en der autonomie tot de natuur terug zal leiden.

Natuur als tegenstelling tot cultuur is het bestaan volgens eigen onveranderlijke wetten. Zij is naïef, als zij de cultuur beschaamt. Een kind is bijvoorbeeld naïef, als zijn oprechte aard het een ingeprente noodleugen doet vergeten. Dit is een voorbeeld van naïeveteit der gezindheid. Minder achtenswaardig, maar daarom nog niet verachtelijk is de naïveteit der verrassing, waaronder Schiller verstaat het te voorschijn komen van de natuur bij iemand, die moreel in staat is, haar te verloochenen, en wel tegen diens wil. Daarentegen is een overwinning van de woede, de brutaliteit op de zelfbeheersching, de goede manieren, niet naïef, want hier heeft de natuur ongelijk en is de cultuur in haar recht.

Naïef is het genie. Zonder de regels, de krukken der zwakheid te kennen, vrij van angst en slechts door zijn intuïtie geleid, gaat het zijn eigen weg, waarvan het de gevaren niet behoeft in te zien. Terwijl het schoolsche verstand zijn woorden en begrippen aan het kruis der spraakkunst en logica slaat, zich hard en stijf uitdrukt, om toch vooral niet onduidelijk te zijn, veel woorden gebruikt, om niet veel te zeggen, weet het dichtergenie zijn gedachte als met een enkelen gelukkigen streek van het penseel vast en toch vrij te omlijnen. Terwijl daar de uitdrukking en het uitgedrukte elkander steeds heterogeen en vreemd blijven, ontspringt hier de taal uit de gedachte en is er zoo zeer één mee, dat de laatste door het taalgewaad als 't ware naakt gelaten wordt, m.a.w. dat elke andere vorm van uitdrukking den inhoud onduidelijker maakt.

1) Dit is de opvatting van Rousseau, dat de primitieve mensch een harmonisch, onbedorven wezen zou geweest zijn.

De oude Grieken, die in hun zeden, hun voelen en denken zooveel dichter bij de natuur stonden dan wij, kenden ons gevoel voor natuur niet. Homeros beschrijft wel nauwkeurig en getrouw natuurtafereelen, maar op denzelfden toon, waarop hij een kleedingstuk of een wapen beschrijft. Door verschijnselen der natuur te personificeeren en haar werkingen als handelingen van vrije wezens voor te stellen, heft hij juist de rustige noodzakelijkheid, die de natuur voor ons zoo aantrekkelijk maakt, op. Hoe is dit onderscheid te verklaren? Hoe komt het, dat wij, die in alles, wat natuur genoemd kan worden, door de Grieken ver overtroffen zijn, de natuur juist meer vereeren en liefhebben. Dat komt, omdat de natuur bij ons uit het menschdom verdwenen is. De tegennatuurlijkheid onzer toestanden en zeden spoort ons aan, den ontwakenden drang naar waarheid en eenvoud, die in het menschelijk hart ligt, buiten de samenleving te bevredigen, wijl dit daarbinnen niet verwacht kan worden.

De oude Grieken hadden daarentegen ondanks hun hooge cultuur de natuur niet verloren en konden dus ook niet door haar aangenaam verrast worden. Zij voelden natuurlijk, wij voelen het natuurlijke. Een geheel ander gevoel vervulde Homeros' ziel toen hij zijn goddelijken zwijnenhoeder den zwerver Odysseus liet onthalen, dan de ontroering, die zich van den jongen Werther meester maakte toen hij na een vervelende avondpartij dezen zang der Odyssee las. Ons gevoel voor de natuur gelijkt op het gevoel van een zieke voor de gezondheid. Naarmate de natuur uit de samenleving verdween, ontwikkelde het gevoel voor natuur zich in de dichtkunst. Het volk, dat in gekunsteldheid en in het nadenken daarover het verst gegaan was, moest het eerst door het verschijnsel der naïveteit ontroerd worden en er een naam aan geven. Dit volk is, zoover ik weet, het Fransche. Maar het gevoel en de belangstelling voor het naïeve is natuurlijk veel ouder en begint met het zedelijk en aesthetisch verval. Het is reeds te constateeren bij Euripides vooral, wanneer men hem met Aeschylos vergelijkt. Horatius is ook geenszins meer naïef: hij prijst zich gelukkig in het landelijke Tibur, waar hij gaarne het comfort der stad ontbeert.

De dichters zijn overal de bewaarders der natuur, d.w.z. van de idee, onbedorven mensch met de harmonie tusschen voelen en denken. Waar zij dit niet meer volkomen zijn kunnen en reeds in

zich zelf den vernielenden invloed van willekeurige en kunstmatige vormen ondervonden of ten minste daarmee te strijden gehad hebben, zullen zij voor de natuur, d.i. voor die idee getuigen en haar wreken. De naïeve dichters bezitten de ongebroken eenheid, de harmonie tusschen voelen en denken in zich zelf, de andere zoeken haar. In overeenstemming daarmee bestaan er ook twee geheel verschillende wijzen van dichten: de naïeve en de sentimenteele. Dit laatste woord vatte men niet op in zijn gewone beteekenis. Het adjectief ‘sentimentalistisch’, dat thans verouderd is, beteekende in Schiller's tijd hetzelfde als sentimental en empfindsam. Schiller gebruikt het woord echter als kunstterm, om de tegenstelling tot den naïeven dichter uit te drukken. Wat hij er onder verstaat, blijkt uit zijn verder betoog.

De dichter eener naïeve en geestvolle jonge wereld, alsook de dichter, die in een tijdperk van kunstmatige cultuur het meest op hem gelijkt, schijnt koud, gesloten, ongenaakbaar. De droge waarheid, waarmee hij zijn stof behandelt, schijnt vaak gevoelloosheid. Zijn onderwerp neemt hem geheel in beslag, zijn hart ligt niet als een onedel metaal dicht aan de oppervlakte, maar moet als het goud in de diepte gezocht worden. Gelijk de godheid achter het heelal, zoo staat hij achter zijn werk verborgen: hij is het werk en het werk is de dichter. Slechts iemand, die het werk niet waard of niet machtig is, of er genoeg van heeft, komt op de gedachte, naar den dichter te vragen.

Zoo is het met Homeros en met Shakespeare gesteld, twee zeer verschillende en door een lange tijdruimte gescheiden naturen, die echter den bovengenoemden karaktertrek met elkander gemeen hebben. Toen ik op zeer jeugdigen leeftijd voor het eerst Shakespeare leerde kennen, werd ik boos om zijn koelheid, zijn ongevoeligheid, die hem veroorloofde in het hoogste pathos te schertsen, de hartverscheurende tooneelen in Hamlet, in Koning Lear, in Macbeth enz. door een nar te verstoren, die hem nu eens daar vasthield, waar mijn gevoel voortsnelde, dan weer daar koelbloedig verder trok, waar het hart zoo gaarne stil was blijven staan. Door de kennismaking met nieuwere poëten verleid, in het werk eerst den dichter op te zoeken, zijn hart te vinden, met hem gemeenschappelijk over zijn onderwerp na te denken, kortom het object in het subject te aanschouwen, vond ik het ondragelijk, dat de dichter

hier absoluut nergens gepakt kon worden en dat hij mij nergens rekenschap wilde geven. Ik was nog niet in staat, de natuur uit de eerste hand te verstaan. Slechts haar beeld, dat door het verstand weerkaatst en door den regel in orde gebracht was, kon ik verdragen.

Hetzelfde is mij ook met Homeros, dien ik nog later leerde kennen, overkomen. Men zal zich de plaats uit den zesden zang der Ilias herinneren, waar Glaukos en Diomedes elkaar in het gevecht ontmoeten en na elkander als gastvrienden herkend te hebben, geschenken wisselen. Naast dit aandoenlijk tafereel der piëteit, waarmee de wetten van het gastrecht zelfs in den oorlog geëerbiedigd worden, kan een schildering van ridderlijke edelmoedigheid uit den Razenden Roeland van Ariosto geplaatst worden. Twee ridders, de Christen Rinaldo en zijn medeminnaar, de Saraceen Ferrau sluiten daar na een bloedig gevecht vrede en bestijgen hetzelfde paard, om de gevluchte Angelica te achterhalen. Beide voorbeelden hebben dezelfde uitwerking op ons gemoed, omdat beide een prachtige overwinning van de goede zeden op den hartstocht schilderen en ons door de naïveteit der gevoelens ontroeren. Maar hoe verschillend is de houding der beide dichters! Ariosto kan zijn verwondering, zijn ontroering niet verbergen. Welk een verschil tusschen de zeden der vroegere edellieden en die van zijn eigen tijd! Hij onderbreekt plotseling zijn verhaal, om zijn hart te luchten:

> ‘O Edelmut der alten Rittersitten!
> Die Nebenbuhler waren, die entzweit
> Im Glauben waren, bittern Schmerz noch litten
> Am ganzen Leib vom feindlich wilden Streit,
> Frei von Verdacht und in Gemeinschaft ritten
> Sie durch des krummen Pfades Dunkelheit.
> Das Rosz, getrieben von vier Sporen eilte,
> Bis wo der Weg sich in zwei Straszen teilte.

En nu de oude Homeros. Nauwelijks heeft Diomedes van Glaukos, zijn tegenstander vernomen, dat deze van oudsher een gastvriend van zijn geslacht is, of hij steekt zijn lans in den grond en spreekt met hem af, dat zij elkander voortaan in den strijd zullen ontwijken:

‘Voor u ben ik alzoo in de landen van Argos een gastvriend,
Doch mijn gastvriend zijt gij in Lukië, wijl ik nu hier ben.
Laten wij dus in 't gewoel elkanders lansen ontwijken;
Trojers zijn er mij immers genoeg en vermaarde verbondnen,
Om te verslaan, die de god mij vergunt en mijn voeten bereiken;
Vele Achaiërs voor u om, wien gij vermoogt, te vernielen.
Laten wij echter van wapens verwisselen, dat ook de andren
Zien, dat wij vrienden ons toonen naar oud voorvaderlijk gastrecht.
Alzoo sprekende, sprongen zij beiden ter aard van den wagen,
Legden hun handen in één en verbonden zich plechtig in vriendschap.’

Een modern dichter zou niet nagelaten hebben, zijn vreugde over deze handelwijze te laten blijken. Maar wat doet Homeros? Alsof hij iets heel gewoons verteld had, alsof in hem zelf geen hart klopte, gaat hij op zijn droge, eerlijke wijze voort:

‘Zoo werd Glaukos' geest door den zone van Kronos verbijsterd,
Dat hij met Tudeus' zoon Diomedes verruilde zijn wapens,
Goud voor koper, een waarde van honderd rundren voor negen.’

Dichters van deze naïeve soort zijn in een tijd, die zich ver van de natuur heeft verwijderd, niet mogelijk en de met hen in aanleg verwante zijn zeldzaam en bij het groote publiek weinig in tel. Voor den kunstenaar en den waren kenner is het echter een verkwikking, hun werken te bestudeeren.

De sentimenteele dichters.

De natuur is de eenige vlam, die het genie des dichters voeden kan. Heeft de dichter echter van den bijstand der verstandelijkheid gebruik gemaakt, dan verdient zijn werk niet den naam poëzie.

Uit een brief aan Körner van 1 Mei 1797 weten wij, dat Schiller als zulke onechte poëzie o.a. de werken van Voltaire, Pope en Wieland beschouwde.

De naïeve dichters bezitten de zuivere natuur in zich zelf; hun voelen wordt niet door het toeval maar door de wet der noodzakelijkheid beheerscht, hun denken is nooit een speelbal der fantasie

maar door de werkelijkheid ingegeven en geleid. Hun wezen kan zich dus in hetgeen hun genialiteit ons als werkelijkheid voorstelt, volkomen uitdrukken.

De sentimenteele dichter daarentegen is niet meer zuivere natuur, Hij heeft de harmonie tusschen zintuigen en rede, de ongebroken eenheid van voelen en denken niet in zich, maar zij bestaat voor hem als een ideaal, waarnaar hij streeft en in hem leeft een moreele belangstelling voor dit ideaal. Hij kan zijn wezen dus slechts uitdrukken door voorstelling van het ideaal met betrekking tot de werkelijkheid, m.a.w. door uitbeelding van werkelijkheid, getoetst aan het ideaal.

Hij ontroert ons door ideeën, de naïeve dichter door zinnelijke waarheid. Deze is groot door een kunst met grenzen: meer dan de volmaakte uitbeelding van hetgeen hij ons als werkelijkheid voorstelt, kan hij niet geven. De andere daarentegen is groot door een kunst, die oneindig is, want het rijk der ideeën is onbegrensd.

De naïeve dichter kan slechts op één wijze tot zijn onderwerp in betrekking staan. Als wij van den inhoud afzien en alleen letten op de dichterlijke behandeling, dan blijkt, dat verschillende naïeve dichtwerken denzelfden aesthetischen indruk maken. Wij kunnen wel sterker of zwakker, doch slechts op één wijze er door ontroerd worden. De indruk zal, zelfs bij droevige onderwerpen, altijd zuiver, rustig, blij zijn. Dat komt, omdat wij ons bij het lezen of hooren van een naïef dichtwerk, onverschillig hoe de inhoud is, altijd over de levenswaarheid, de aanschouwelijkheid in onze fantasie verheugen en verder niets zoeken. Of de vorm episch, lyrisch of dramatisch is, deze indruk blijft dezelfde.

Geheel anders staat het met den sentimenteelen dichter. Deze denkt na over den indruk, dien het onderwerp op hem maakt en alleen op dit nadenken is de ontroering gegrond, waarin hij zelf gebracht wordt en ons brengt. He onderwerp wordt hier in verband gebracht met een idee en op dit verband berust de poëtische kracht. De sentimenteele dichter heeft daarom altijd met tegenstrijdige voorstellngen en gewaarwordingen te maken: met de werkelijkheid, die begrensd is, en met zijn idee als iets oneindigs. De indruk, dien een sentimenteel dichtwerk maakt, is daardoor, als wij afzien van het aandeel, dat de inhoud aan dien indruk heeft, gemengd, want wij moeten de voorstelling der fantasie met een idee verbinden.

Uit het voorgaande volgt, dat de verhouding van den sentimenteelen dichter tot zijn onderwerp verschillend zijn kan. Hij kan meer bij de werkelijkheid of meer bij het ideaal vertoeven, hij kan de werkelijkheid als het voorwerp van zijn afkeer of het ideaal als het voorwerp zijner liefde behandelen. In het eerste geval is zijn uitbeelding satirisch, in het tweede elegisch.

Satirische dichtkunst.

In de satirische dichtkunst wordt de werkelijkheid in haar tekortkomingen ten opzichte van het ideaal behandeld. Dit kan ernstig of schertsend geschieden: in het eerste geval ontstaat een pathetische satire, in het tweede een schertsende.

Het is volstrekt niet noodig, dat in het dichtwerk uitgesproken wordt, dat de daar uitgebeelde werkelijkheid ten opzichte van het ideaal in gebreke blijft, maar het dichtwerk moet op het gemoed van den hoorder of lezer dien indruk te weeg brengen. De werkelijkheid wekt hier dus afkeer, maar deze afkeer moet uit het ideaal voortvloeien. Zij zou namelijk ook een zintuigelijk waarneembare oorzaak kunnen hebben en gemotiveerd kunnen zijn door de behoefte, die met de werkelijkheid in strijd is. De satire zou dan echter niet bevrijdend op ons werken, maar benauwend.

Satirisch is niet slechts, wat in de letterkunde een satire heet, maar ook andere vormen van dichtkunst kunnen het zijn. Het treurspel van den sentimenteelen dichter is pathetische satire, diens comedie schertsende of spottende. De taak der comedie is, de vrijheid des gemoeds in ons te weeg te brengen en te onderhouden, die der tragedie is, de gemoedsvrijheid, die door een gevoel heftig gestoord is, op aesthetische wijze te herstellen. Door dit herstellen bewijst de tragedie haar poëtische kracht. In de comedie daarentegen mag het nooit tot een verstoren der gemoedsvrijheid komen. In de tragedie moet de dichter voor het rustig redeneeren op zijn hoede zijn, want hij moet ons gemoed in spanning houden, in de comedie moet hij zich voor het pathos hoeden en steeds ons verstand bezig houden. In de tragedie moet de dichter hartstochtelijk gevoel in den toeschouwer wekken, in de comedie zoodanig gevoel afweren. Moet de pathetische satiricus een gemoed hebben, dat voor het ideaal gloeit, de spottende satiricus moet ‘een schoone ziel’ bezitten; deze behoedt hem voor frivoliteit en maakt het mogelijk, dat hij door zijn behandeling den inhoud veredelt.

Elegische dichtkunst.

Behandelt de sentimenteele dichter bij het uitbeelden van menschelijk leven het ideaal of - wat in de werking op ons gemoed op hetzelfde neerkomt - de reine natuur als voorwerp zijner liefde, dan is zijn uitbeelding elegisch.

Ook hier kunnen wij twee onderafdeelingen onderscheiden. Wordt het ideaal als niet bereikt, de natuur als verloren voorgesteld, dan ontstaat de elegie in engeren zin, stelt de dichter beide als bereikt, als werkelijk voor, dan noemen wij het werk een idylle in den ruimsten zin.

In de elegie mag de droevige stemming slechts veroorzaakt worden door het gevoel, ver van het ideaal verwijderd te zijn. De rouw over verloren persoonlijk geluk kan slechts dan het onderwerp voor een elegie zijn, als die vroegere gelukkige toestand zich als een van zedelijke harmonie laat voorstellen.

Er volgt dan, aansluitend aan deze beschouwingen, kritiek op oude en nieuwe dichters, die hier niet weergegeven kan worden, daar dit te veel plaats zou eischen.

Idylle.

De idylle beeldt het leven van onschuldige, gelukkige menschen uit. De dichters laten haar bij voorkeur spelen onder herders en herderinnen in een gulden tijdperk, dat vóór het begin der cultuur ligt. De nadeelen der cultuur doen zich in deze fictieve herderswereld niet gevoelen, maar ook de voordeelen niet. Daarom kunnen de idyllen van een sentimenteel dichter als Salomon Geszner wel tot ons gevoel spreken, maar onzen geest bieden zij te weinig.

De naïeve idyllendichter daarentegen kan in het uitbeelden van onbedorven, eenvoudige wezens zijn volle kunst toonen. Een voorbeeld daarvan is de Grieksche dichter Theokritos.

Besluit.

In dit derde deel zijner verhandeling bespreekt Schiller eerst de gevaren, die door den aard zijner begaafdheid den naïeven en den sentimenteelen dichter bedreigen. De eerste heeft zich te hoeden voor trivialiteit, de laatste voor overdrevenheid. Overdreven is,

wat tegen de zintuigelijk waarneembare waarheid strijdt en toch aanspraak maakt, het te zijn. Gemeend is hier het overdrevene in het gevoel, niet het overdrevene in de uitbeelding; dit laatste getuigt van een gevoelloos hart en meestal van dichterlijk onvermogen.

Twee stelregels, die men vaak genoeg kan hooren verkondigen, begunstigen de trivialiteit en de overdrevenheid. De eerste luidt: De literaire kunst dient tot genoegen, tot ontspanning. Daarmede wordt het triviale en flauwe verdedigd. De tweede stelregel is: De poëzie dien tot zedelijke verbetering. Daardoor wordt het overdrevene beschermd. Laat ons beide stelregels wat nader bezien. Wij noemen ontspanning den overgang van inspanning naar den natuurlijken toestand. Beschouwen wij als onzen natuurlijken toestand, dien, waarin wij de vrije beschikking over onze physieke krachten hebben en waarin geen dwang of druk aanwezig is, dan is iedere werkzaamheid van het verstand, omdat daardoor een physieke weerstand overwonnen wordt, dwang, die ons wordt aangedaan, en dan is rust van den geest verbonden met lichamelijke beweging het ideaal der ontspanning. Beschouwen wij daarentegen als onzen natuurlijken toestand dien, waarin wij een onbegrensd vermogen tot iedere menschelijke uiting hebben en in staat zijn, over al onze krachten met gelijke vrijheid te beschikken, dan is iedere splitsing onzer krachten dwang en het ideaal der ontspanning is het herstellen van onze geheele natuur na eenzijdige spanningen.

Het eerste ideaal wordt alleen door de behoefte van het lichaam bepaald, het tweede door de zelfstandigheid der menschelijke natuur. Welke soort van ontspanning de dichtkunst geven moet, is in theorie gemakkelijk genoeg uitgemaakt, want niemand zal willen beweren, dat hij het ideaal van het dier zijn verkiest boven dat van het mensch zijn. Intusschen zijn de eischen, die men in het werkelijk leven aan de werken der dichtkunst stelt, meestal aan het eerstgenoemde ideaal ontleend en, al bepaalt dit ideaal niet de achting, die aan het werk bewezen wordt, het beslist toch over de gunst en de voorkeur, die het geniet. Een groot deel der menschen heeft bijna dagelijks inspannenden, afmattenden arbeid te verrichten, een ander deel geeft zich over aan verslappend genot. Die arbeid maakt de behoefte aan rust voor den geest, eventueel

ook voor het lichaam, dringender dan de moreele behoefte aan harmonie, daar eerst de natuur bevredigd moet zijn, eer de geest een eisch kan stellen. Het verslappend genot verlamt en houdt de zedelijke drijfveeren tegen, welke dien eisch naar voren zouden moeten brengen. Daarom staat niets de ontvankelijkheid voor het schoone meer in den weg, dan juist deze heerschende gemoedsstemmingen. De schoonheid spreekt tot alle vermogens van den mensch tegelijk en kan dus slechts genoten worden, als hij het volle en vrije gebruik van al zijn krachten heeft.

Den stelregel, dat de literaire kunst tot zedelijke verbetering der menschen dienen moet, bestrijdt Schiller hier slechts kort en onvoldoende. Zijn meening is, dat kunst den mensch tijdelijk vrij maakt en dat het van den mensch zelf afhangt, of hij deze vrijheid gebruikt, om zich te veredelen. Dat de dichter ter wille van de moraal zijn onderwerp geweld zou mogen aandoen, aan dezen absurden eisch, die echter ook thans nog wel gesteld wordt, heeft Schiller hier in 't geheel niet gedacht. In een zijner geestigste gedichten spot hij over tooneelstukken van zijn tijd, waarin ter wille van 't publiek aan 't eind steeds de deugd beloond en de ondeugd bestraft wordt.

De vraag, of de dichter een gewaagd onderwerp mag behandelen, was bij de bespreking der elegische dichters reeds opgeworpen. Daarover zegt Schiller o.a.: ‘Zulk een product is gemeen, zoodra het koud en zoodra het flauw is, want dan verraadt zich opzettelijkheid en de oorsprong uit een onwaardigen lust. Het verdient echter bijval, als het naïef is en geest met gevoel verbindt.’

Aan de tegenstelling naïeve en sentimenteele dichter beantwoordt een tegenstelling van twee menschelijke karakters. Abstraheert men van het naïeve en sentimenteele type alles, wat den dichter uitmaakt, dan blijft van het eerste, wat het theoretische betreft, over een nuchtere zin voor waarneming en aanhankelijkheid aan het steeds gelijk blijvende getuigenis der zintuigen; met betrekking tot het practische: berusting in hetgeen is en zijn moet. Van het sentimenteele type blijft over een onrustige neiging tot bespiegeling, die op het onvoorwaardelijke in alle kennis aanstuurt, en practisch een moreele strengheid, die in handelingen van den wil van geen compromis of concessie weten wil. Het eerste karakter-

type is dat van den realist, het tweede dat van den idealist. De realist grondt zijn kennis op de ervaring; de zedelijkheid van zijn karakter ligt in zijn leven, als geheel genomen, niet in de enkele daad, want deze wordt, voor zoover hij realistisch handelt, door uiterlijke, hoewel niet toevallige oorzaken en uiterlijke, ofschoon niet slechts een oogenblik geldende doeleinden bepaald. De idealist grondt zijn kennis op de rede en vindt zijn drijfveeren in zich zelf. Daar de menschelijke natuur een consequent idealisme niet volhouden kan, vermag de idealist soms niets, als de geestdrift hem niet drijft. Het ideaal van menschelijkheid is noch in den realist, noch in den idealist bereikt. De ervaring en de rede hebben beide rechtmatige aanspraken. De ervaring leert, wat onder bepaalde voorwaarden plaats heeft en wat tot bepaalde doeleinden geschieden moet. De rede alleen kan leeren, wat onvoorwaardelijk geldt en wat noodzakelijk zijn moet.

Terwijl de naïeve en de sentimenteele dichter daarin overeenstemmen, dat zij van den mensch een geheel maken, stemmen realist en idealist daarin overeen, dat zij zich aan het geheel houden en volgens een absolute noodzakelijkheid te werk gaan, zoodat zij in hun resultaten gelijk kunnen zijn. De caricaturen van den realist en den idealist, namelijk de kortzichtige empiricus en de fantast, hebben slechts iets negatiefs gemeen: dat zij geen wetten erkennen. De eerste onderwerpt zich blind aan de natuur, de fantast verlaat de natuur uit blinde willekeur.

De door Schiller ontdekte tegenstelling van naïeve en sentimenteele dichtkunst is voor het inzicht in de literatuur- en kunstgeschiedenis, voor de aesthetica en cultuurphilosophie van buitengewone beteekenis geweest. De begrippen classiek en romantisch zijn slechts schakeeringen van naïef en sentimenteel. Goethe schreef in zijn opstel ‘Einwirkung der neueren Philosophie’ over deze verhandeling van zijn vriend: ‘Schiller legte hiedurch den ersten Grund zur ganzen neuen Ästhetik; denn Hellenisch und Romantisch und was sonst noch für Synonymen mochten aufgefunden werden, lassen sich dorthin zurückführen, wo vom Übergewicht reeller oder ideeller Behandlung zuerst die Rede war.’

Frans Erens door Willem Kloos.

(Literaire meeningen, door Frans Erens. Boosten en Stols, Maastricht.)

Genoeglijk-rustig kan ik beginnen met vast te stellen, dat Frans Erens en schrijver dezes, sinds we elkander, nu reeds een kleine halve eeuw geleden, voor de eerste maal zagen, - tot in den grond van onzen geest zijn hij en ik ernstige welmeenende menschen en evenzeer eerlijke en verstandige werkers - zonder eenige onderbreking goede vrienden met elkaêr konden blijven, ook al zijn wij natuurlijk - welke twee denkende koppen zien en voelen altijd alles haarfijn eender? - het niet in ieder mogelijk opzicht volkomen met elkander eens. Maar als Kunstenaar en Peinzer, of om het nog nauwkeuriger te bepalen, als Ziener en Vinder van uit zijn eigen psychische Wezenlijkheid, behoort hij zeer zeker tot de innerlijk-puurste en subtielste geesten, die ik ooit op mijn nu reeds zoo langen levensweg ontmoeten mocht.

En daar ik van mijn zijde, zooals ik reeds vluchtig aangaf, er van kindsbeen eveneens naar gestreefd heb, om altijd-door, dus in alles, alleen kalmpjes het precies-juiste te doen en te zeggen, - slechts toen ik op de helft van mijn tegenwoordigen leeftijd stond, ging mijn nooit nog ledig-gezeten-hebbend Binnenwezen, door toen ondervonden onbillijkheden, een keer of wat in het uitzingen harer psychische overtuiging een beetje al te onstuimig en te resoluut te werk - hebben Erens en ik het onder alle omstandigheden heel goed met elkaêr kunnen vinden, zonder dat er ooit een hard of driftig woord ging of zelfs maar dreigde te vliegen van mij naar hem, of van hem naar mij.

Want van nature zijn wij geen van beide nerveus-haastig, doch eer gemoedelijk-meditatief.

* * *

Doch laat ik, na in deze paar trekjes even een ideetje er van te hebben gegeven, hoe de schrijver eigenlijk is, ook zijn boek bezien.

Wezenlijk, deze Literaire Meeningen zijn, over het geheel, zóó waardevol-ernstig, want zonder vooropgezette idées fixes, fijnpsychisch gedacht en gevoeld en vreedzaam-gesteld, dat ik het prettig vind er het een en ander uit mee te deelen, en er dan mijn opmerkingen over te maken met mijn, hoe meer mijn jaren stijgen, alles hoe langer hoe meer rustig-onlyrisch proevende doorzettendheid.

* * *

Het eerste opstel handelt over het Rolandslied en het tweede over Die Nibelungen, en wel met die tegenwoordig meer en meer zeldzame, door puur-psychisch inzicht bezielde precies-wetendheid, zonder welke elke beschouwing uiterlijke schijn blijft, waar de lezer niets aan heeft.

De feiten van het verleden toch, zooals die van het heden, zijn, op zich zelf alleen genomen, stellig hoogst-belangrijk, en als men deze niet akkuraat kent, tot in de allerfijnste puntjes door langzaam dus gewetensvol persoonlijk onderzoek, kan men slechts redelijk en goedwillend blijven wanneer men er volstrektlijk over zwijgt.

Maar die feiten zijn toch volstrekt nog niet het eenige wat gewicht in de schaal legt: het komplex der gebeuringen, waarin zij geschiedden, en de menschen, die hen teweegbrachten of aan de totstandkoming meewerkten, met heel hun diepere dus standvastigere Psyche, en de beweegredenen dus, die hen dreven, deze moet men vóór alles zien te doorgronden, en slaagt men daarin, hen bij zijn oordeel in aanmerking nemen. Want als men deze laatste niet weet, zijn de feiten op zichzelf niet voldoende, ja, kunnen zij vaak misleidend werken op dengene, die hen verneemt, daar soortgelijke dingen telkens kunnen gebeuren door allerlei oorzaken en slechts voorbijgaande daaglijkschheden zijn op welke men verder niet let.

Erens streeft er in dit boek echter naar, om met zijn eigen binnengrond tot het Wezen van de voorvallen door te dringen en daarom wordt reeds door deze twee eerste studietjes onze belangstelling gewekt.

Ik tenminste wiens innerlijkste Kracht en daarmee verbandhoudend geestlijk invoelingsvermogen altijd levend is gebleven bij al wat ik lees, kan die stukken met veel genoegen in mij opnemen, al voelde ik mij, om de volle waarheid te zeggen, nooit zoo bijzonder aangetrokken door het nog wel wat primitieve karakter der Middeleeuwsche langere gedichten, vanwege de menigmaal een beetje te vaag blijvende, want als op kinderlijke wijze slechts heel in het algemeen geschetste en dus niet als individueel voelbare geaardheid der handelende figuren, die men er ziet.

En daarom begon ik met nog meer graagte te lezen het derde stuk, dat over Goethe's Werther praat. En ook Erens-zelf voelt zich blijkbaar in dit laatstgenoemde nog méér echt thuis, dan hij zich reeds getoond had te zijn in de letterkundige gewrochten van 800 jaar of langer geleên.

En hoe zou het ook anders kunnen met dezen vroegeren Parijzenaar, maar geboren Limburger, die allicht meer Duitsch heeft hooren spreken en het vroeger geleerd heeft, dan den noordelijken Nederlanders meestal te beurt vallen kan?

Ja, wat deze zeer interessante schrijver over dat jeugdwerk van den grooten Goethe zegt, moet voor iedren Hollandschen lezer, die er alleen van weet, wat hij uit de gewone handleidingen altijd weer te weten komt, van belang worden geacht, omdat Goethe, al stierf hij reeds bijna 100 jaar geleden, toch nog door zijn ideeën over alles, ja, door zijn heele levensbeschouwing, om niet te spreken van zijn groote kunstenaarsgaven, in zeer vele opzichten kan beschouwd worden als een mensch van en voor onzen eigenen tijd te zijn geweest, en die dus eigenlijk nog leeft.

Goethe wou objektief zijn en dus boven alle dingen staan met de volle, kalme en toch diepe Kracht van zijn over rijken geest. En in dien innerlijksten Wil is hij geslaagd. Immers hoe zou het anders mogelijk zijn, dat Erens en Kloos, die uit den aard der zaak volstrekt niet geheel en al uniform zijn, want onderling tamelijk verschillende antecedenten van studie en denkwil achter zich hebben, toch mij nu bleken over dien Werther een overeenkomstige konklusie te hebben bereikt?

Die nog altijd zeer waardeerbare schepping bezit nl., zooals men weet, den overal nagepraten roep van ‘sentimenteel’ te wezen, in den populairen, dus, zooals gewoonlijk, minder passenden zin van het woord.

Doch, toen ik den zoogeheeten roman in mijn jonge jaren las, was mijn slotindruk erover: De personen in dit kurieuse werk zijn stellig de dingen, die zij waarnemen of al in zich hebben, nog al anders voelend, als wij, Hollanders, gewend zijn om te doen. En zij spreken zich ook op zoo'n wijze uit. Maar sentimenteel op de manier, waarop wij dat woord, door onze eigene eind-achttiende-eeuwers daartoe genoopt, gewoonlijk opvatten, nl. van vervelend overdreven, onnatuurlijk week en flauw, omdat er geen daarop gelijkende diepere grond in de ziel der figuren blijkt te leven, daarvan heeft de groote, want sterke en kunstzinnige Goethe gelukkig overal zijn Werther weten vrij te houden, als de door en door zuivere Voeler, die hij altijd is geweest.

En daarom deed het mij zoo'n genoegen te merken, dat Erens, geheel buiten mijn eigen overtuiging om, - wij spraken nooit samen over den Werther, en ik schreef er ook niet over - tot dezelfde juiste konklusie gekomen blijkt, als die ik zelf steeds had gemaakt.

Ja, de indringende kijk dien hij er op geeft, komt essentieel overeen met den indruk, dien ik er van kreeg toen ik in mijn studententijd, dus nu anderhalf geslacht geleden, het boek voor de eerste maal las. Er bestaat, bij alle mogelijke onderlinge verscheidenheid, tusschen de waarachtige Tachtigers toch veel meer psychische saamhoorigheid dan men soms, meer vluchtig alles beziende, zeggen zou.

* * *

Hoe fijn, verder, Erens weet aan te voelen, en op hoe zachtscherpe wijze hij het onderscheid merkt tusschen glad-gerijmde voortbrengselen en de waarachtige diep-in geestlijk echt-gevoelde dichtkunst blijkt bv. uit zijn uitspraak over Goethe's Faust, die ik hier overneem:

‘De plaats, die Goethe's Faust in de wereldliteratuur inneemt, is eene die niet veel lager kan worden aangeduid dan die van Dante's Divina Commedia. Als dichterlijke conceptie van een menschengeest, als zangerige expansie is Faust minder.’

Dit stemt ook weer overeen met wat ik zelf, sinds mijn eerste lezing van dat rijke gedachtenwerk, meende en meenen blijf, al

durfde ik mijn opinie nooit tegen iemand te uiten. Want waar had dit laatste, als ik het gewaagd had te doen, ooit toe hebben kunnen leiden? Eenvoudig, dat de eene of andere minder psychisch-artistiek-doorwrochte, onmiddellijk gezegd zou hebben, of alleen ook maar gedacht:

'Kloos vindt den Faust niet mooi; hij keurt dat prachtwerk af, omdat hij niet in staat is tot het waardeeren ervan; hij ziet alles alleen van uit zijn eigen zelfgemaakt begrip van Poëzie.'

Maar nu Erens het zoo kort mogelijk heeft willen konstateeren, hoe het met deze interne kwestie, het zuiver-dichterlijke van den Faust gesteld is, durft mijn openhartig-sprekend literair Geweten eveneens erkennen (hoewel ik tegenover reuzefiguren altijd bescheiden ben geweest), dat ik den Faust, als rhythmisch-gezongene uiting van hooge Innerlijkheid beschouwd, nooit met mijn Zielswezen, waarin alles wat ik hoor en zie weerklinkt en weerspiegelt, heb kunnen aanvaarden als een in ongebroken schoonheid voortzwierend gedicht. Ja, daar ik alles, wat ik in vers-maat lees en poëzie verdient te heeten, verneem als sterker of zwakker ontroerende muziek mijns Geestes, heb ik den Faust wel altijd een in de hoogste mate belangrijk, ja menigmaal diep-menschelijk, groot werk kunnen vinden, dat hier en daar tot levend gemaakte realiteit wordt, maar met zijn springerigheid van tooneelafwisseling en met zijn stellig zeer natuurlijk-doenden doch ook zeer onregelmatigen, ja schijnbaar soms als voor de vuist weg met vlotte technische vaardigheid te voorschijn gebrachten en dan op het papier geworpenen versbouw, moest de Faust mij toch levenslang meer blijven lijken op een reeks van telkens onderbroken wordende, en dan later, als het weer opkomen wou, vervolgde opwellingen van een allerrijkst begaafden Geest dan als een volmaakt dramatisch dichtwerk, eigenlijk zoo gezegd.

En zoo is het mij dan ook telkens in mijn leven overkomen, dat, als ik een tijdlang in den Faust had zitten lezen, ik onmiddellijk daarna behoefte kreeg om de Ifigeniën of Tasso op te slaan, aan welken innerlijken aandrang ik dan ook voldeed. Want ik voelde plots in mijzelf den wensch, om mij weer eens

sterk te overtuigen van het feit, dat mijn vereerde Goethe niet alleen een de aandacht van talloozen verdienend want ziend en denkend Auteur geweest is, maar dat hij ook een heel gedicht lang op den evenwichtigen en toch sterk-gevoelden gang der rhythmen vermogend te zwieren, zooals Dante b.v. en Shelley en Aischulos die psychische Binnenkracht voelden, ons heeft weten omhoog te leiden naar die betere sferen, waar de eeuwige visie ongebroken bestaat.

* * *

Ik heb in het bovenstaande een drietal der kritische opstellen van Erens besproken, d.w.z. zooals ik dat nu reeds sinds 1880 in al mijn literaire kritieken gewend ben geweest te doen, heb ik mijn eigen denkleven, omtrent de door hem behandelde onderwerpen, dat zich langzamerhand in den loop der jaren, van uit mijn alles spontaan waarnemend en dan te begrijpen zoekend, diepst Achterwezen heeft ontwikkeld, er over heen laten spelen. En ik kreeg daar vooral pleizier in, omdat ik onder de lektuur van Erens' studie bespeurde, dat zijn eigen literair inwendig leven als Tachtiger, dat uit zijn achterbewuste Diepte rijst naar zijn hoofd, in psychisch begin en verdere ontvouwing niet lijnrecht ingaat tegen, neen veelal in essentie overeenstemt met datgene, wat ik zelf door mijn nu reeds langer dan 50 jaren voortgezette intensieve en spontane doorgrondingszucht ontdekken mocht. Hij en ik - wij zijn tijdgenooten, en verschillen slechts weinig jaren - denken natuurlijk wel niet overal gelijk - maar kunnen toch samengaan, omdat wij ons beiden bezield voelen in onze Onbewustheid door denzelfden Geest, die in het nu befaamde jaar '80 achter ons is gaan werken - laat ik eens deze beeldspraak gebruiken - en die ons doet meenen en zeggen, wat wij met ons gansche hart en hoofd weten de Waarheid te zijn.

En daarom is het ook niet noodig, dat ik hier al de bedaardernstig en toch, als op Fransche manier, vlot-levendig gehouden studiën van dezen 221 bladzijden tellenden bundel de eene na de andere laat zien.

De eenigermate universeel ontwikkelde lezers, dus die niet van alle gedegene kennis ontbloot zijn, moeten zich dit boek

maar aanschaffen. Want ik weet, dat ieder hunner voor zich over veel wat hem allicht interesseert, maar waar hier te lande niet zooveel over te lezen valt, er op makkelijke wijze een rijkdom van geestlijke onderrichting in vinden zal.

* * *

Ik had hier misschien kunnen eindigen, doch graag zou ik nog wat willen toevoegen aan het laatste stukje van slechts twee en een halve bladzijde in dit boek, waar, heel in het kort dus, Erens een kijkje geeft op de wijze, waarop hijzelf zich voorstelt, dat de moderne Noord-Nederlandsche letterkunde tot stand gekomen, of, liever, als op eens uit de lucht gevallen zou zijn. En zoo zij het mij hier dan vergund ter nadere preciseering, en kon het zijn, ter correctie of liever aanvulling hier en daar, een paar mededeelingen te doen over den eersten oorsprong van de in mijn Binnenste uit den algemeenen Achtergeest gerezene omvorming der Nederlandsche dichtkunst tot den staat, waarin deze zich thans vertoont. Maar ik kan, om daartoe te komen, nauurlijk alleen mijn eigen menschlijk-geestelijke ondervindingen vertellen, omdat ik altijd tot zelfs in mijn sterkste en hoogste emotie's een scherp mijzelf-waarnemer ben gebleven, al werd onder zeer buitengewone en geheel en al onverwachte omstandigheden de emotie mij wel eens de baas.

In 1873 slaagde ik, van de Burgerschool, die toen schertsend ‘de Zwerver’ genoemd werd, om haar vele verplaatsingen, van den braven en verstandigen heer Petri gekomen, voor het toelatingsexamen tot de 2e klas der 5-jarige H.B.S. te Amsterdam.

En als toen diep-in altijd veelverscheiden emotioneele, maar die zich geheel-van-zelf strak-stijf inhield met mijn verstandelijken Wil, zoodat ik alleen bij hoogste uitzondering, eens in 't jaar b.v., geweldig kon opstuiven, als er geheel onverwacht iets gebeurde, wat de maat deed overloopen - welken jongen overkomt dat wel niet eens? - leefde ik verder als kind en knaap, en groote jongen, door den aard der mij daaglijks omringende menschen, diep-in melancholisch, schoon daar zelden in mijzelf op doorgaand, en dus naar buiten vreedzaamzwijgend, want zoodra ik naieflijk ook maar het minste of

geringste vriendlijke of grappige ging zeggen, werd mij dat onmiddellijk, met afdoenden stem-toon, verboôn.

Mijn daaglijksch zitten op de school, waar jongens zoowel als leeraren gewoon-menschlijk tegen mij deden, beviel mij dus altijd bovenmate. Omdat ik goede, dat is vlugge hersens had, behoefde ik niet ieder woord van de leeraars aandachtig op te vangen en te memoreeren, ik was met mijn stille geaardheid een juist datgene uit hun lange redenatie's, wat er op aankwam, goed verstaande en precies onthoudende, en stond dus, gelukkig, alle ondervragingen, al was ik onder de les heel dikwijls een beetje distrait geweest, na wat degelijke studie thuis in mijn boeken geregeld goed door. En zoo kwam ik dan ook ten slotte door het eindexamen, nadat ik in het laatste halfjaar - ik ben, tot mijn geluk, nooit een luiaard of slappeling geweest - mij nog eens in alle vakken, die buiten mijn sfeer lagen, had ingewerkt als (is dat beeld wel juist?) een of ander diertje in de klei.

Zóó bracht ik mijn latere schooljaren door, die ik om de boven aangeduide reden heelemaal niet naar vond. Ik voelde mij dan onder jongere en oudere menschen, die geen van allen iets principieels tegen mij hadden, heel anders dan bij mij thuis, volkomen op mijn gemak, dus los en toch bedaard. Maar ik dacht toen - ik ben hier alles exakt-nuchter weergevend - volstrekt niet aan wat men noemt: ‘poëzie’. Ik rijmde wel eens, zonder het mijzelf voor te nemen en het ging mij dan tot mijn verrassing, spontaan dus vlot-weg af. Doch wat ik zoodoende te voorschijn bracht, was van grappigen of zooals ik bij het terugzien ervan later merkte, van kwasi-grappigen, onschuldigsatirisch doen willenden, schooljongensachtigen aard. Doch ik vond het pleizierig ze terug te zien, omdat ik uit het bestaan van die knape-uitingen[1)] beter kon begrijpen, hoe ik, nietspotter, later onder den drang der onverwacht mij overvallen hebbende persoonlijke omstandigheden, waarin ik mij bevond, tot het spontaan schrijven mijner latere dusgeheeten satirische verzen komen kon. Mijn eigenlijkste diepste menschlijkste geaardheid immers is volstrekt niet satirisch neen, veeleer ernstighartstochtelijk en wijsgeerig-reflektief, zoodat ik dan ook nooit

1) De origineelen berusten in het Haagsche Gemeente-archief, Rijswijksche Plein.

iemand uit mijzelf kwaad heb gedaan, alleen maar uit aangeboren lust om kwaad te doen, neen, dat ik in 't algemeen, eer te spontaan goedig ben en openhartig-waardeerend alle menschen die ik ontmoet, zonder hen te kennen - menschenfreundlich noemen de Duitschers dat - indien mij tenminste niet de steeds ver achter mij gehoorde stem mijner intiemste Ziel, die ik tegenwoordig veel fijn-oplettender volg dan toen ik een knaap en later een jongmensch was, - al vernam ik haar toen óók reeds - mijn intuïtief Binnenste waarschuwt: ‘Pas met dien mensch, ‘die daar vóór u staat, een heel klein beetje op,’ Ik gaf, zooals ik zeide, daar in dien vroegren tijd niet geregeld-door gehoor aan: mijn daaglijksch eenvoudig-levend en zich nooit aan iemand opgedrongen hebbend menschzijn was daarvoor nog te onhandig, of wat de drogere helft der daaglijksche menschheid glimlachend in zichzelf ‘naief’ pleegt te noemen. En ik was dan ook inderdaad naïef, ja, vaak veel te naïef in mijn gedragingen en uitingen jegens andere, minder innerlijk-psychisch dan ik zelf, levende menschen, daar ik den uiterlijken schijn van goedheid, die uit den ondiepen buitenkant dier lieden naar mij heen scheen te glijden, voor hun waarst, hun inwezenlijkst Binnenste hield.

Maar later is het dan altijd voor mij uitgekomen, menigmaal tot mijn soms haast onherstelbaar blijkende persoonlijke schade, dat de achterste Diepte van zoo'n mensch in waarheid het tegenovergestelde van mijn eigen geestelijkheid was, want dat zoo'n Binnenzijn dacht en deed volgens vreemdsoortige geheel en al subjektieve begrippen en voorstellingen, waar mijn eigen wel subtiel, maar toch altijd recht door zee gaand Binnenzijn nooit naar handelt, zoodat ik dan, bedrogen uitgekomen, tengevolge van hun achterafpraten, door het meer vluchtige, goedgeloofsche deel der wereld ging bejegend worden of ik de minste der minsten heeten moest niet alleen als mensch, doch óók als auteur.

Doch ik ben hier een weinig afgedwaald van mijn eigenlijk onderwerp, en wel doordat ik aan mijn literaire aanvangen denkend, uit den tijd van vóór De Nieuwe Gids, in mijn dieper geestlijk wezen had te dalen, waar alles van het verleden, precies zooals het gebeurd is, nog scherpklaar, objektief-door-

dacht in mijn achterbewustheid ligt bewaard, al maak ik het mij, waar het niet absoluut noodig is, natuurlijk nooit meer bewust.

En ik keer dus thans maar terug tot mijn schooltijd waarvan Ik sprak en mijn eerste beginnende aanvoeling van poëzie. Ik was toen, als jongen van zestien jaar, reeds diep inwendig een wezenlijk dichter, maar tegelijkertijd, ondanks mijn lichamelijke zwakheid een onvermoeid werkende en over alle dingen ernstigdenkende knaap. Maar, al deed ik al wat ik te doen kreeg, exakt - mijn hersens werkten vlug en behoefden met al dat gewone niet al te lang bezig te zijn, en ik hield dus genoeg tijd over, om in mijn onpleizierig ouderlijk huis, waar ik als stiefkind werd behandeld - mijn eigen moeder gestorven toen ik anderhalf jaar was, had ik nooit gekend, en ik wist zelfs niets van haar bestaan hebben, - hield ik er veel van, zeg ik, om, als mijn schoolwerk af was, in mijn eentje urenlange wandelingen buiten Amsterdam te maken. Mijn lichaam was uit zijn kracht gegroeid en zwak, maar mijn aangeboren geestlijke energie hield mij in alle vermoeienis omhoog. En daar liep ik dan en dacht reeds, zooals een jongen dat kan doen, naar boven in de blauwe lucht of naar de wolken kijkend, over 't Oneindige en God, en eveneens over alle mogelijke menschen, die ik kende, en van tijd tot tijd ook, maar veel meer vluchtig, over wat later mijn toekomst en mijn maatschappelijke werkkring zou zijn.

Een heel enkelen keer, werd ik onder dat alles door, en terwijl ik even rustig als te voren bleef doorloopen, allerdiepst-inwendig vreemd aangedaan, zonder dat ik wist, waardoor dat kwam. En tot mijn intieme verrassing, ontvlogen mij, maar heel zelden, een paar Duitsche versregels, die op mijn eigen toestand sloegen of op wat ik op zoo'n wandeling om mij heenzag. Maar door mijn natuurlijke verbazing daarover, dus mijn bewust geworden reflektie - ik had alleen op school toen wel eens wat van Schiller gelezen, zonder dat dat een diepen, blijvenden indruk op mij kon maken - half-blij onthutst dus met mijn daaglijksche Rede over die plots in mij opkomende Duitsche rijmregels, die van mijzelf schenen te zijn - ik kon mij met mijn ijzeren geheugen niet herinneren, dat ik ze in eenig boek had gezien, hoe zeer ik daarover ook peinsde, probeerde ik dan

weer met die blijkbaar door mijzelf gemaakte verzen door te gaan. Maar dat lukte dan niet: door mijn reflekteeren, was alles weer dor, stil en koel in me geworden als een steen. En zoo bleef ik dan dus maar halfsuffend voortloopen op mijn eenzamen buitenweg.

En zoo kon ik er op die zeldzame oogenblikken, dat mij eenige uit mijzelf gekomene Duitsche vers-regels letterlijk ontsnapten er wel eens toe komen om er over te denken, of ik een dichter zou kunnen wezen, maar ik nam het niet heel ernstig op, ik had zooveel andere dingen aan het hoofd, die mij meer interesseerden. En de Hollandsche verzen te lezen die in mijn schoolbloemlezingen stonden, vond ik een allervervelendste bezigheid. Zij oefenden geenerlei suggestie op mijn jongen geest: want zij waren meerendeels van een soort, als waardoor Multatuli, dien ik toen nog niet gelezen had, tot zijn zonderling want geheel en al averechtsch oordeel over de dichters van alle mogelijke tijden gekomen was. En toen ik, een poos later, zijn uitval tegen de algeheele Verskunst, dien ik in een zijner bundels Ideeën las, van a-z aandachtig in mij opnam, dacht ik in het eerste oogenblik weliswaar: zou hij gelijk kunnen hebben? maar dan ook weer denkende aan mijn eigen eerste Duitsche vers-embryo's, die ik zooeven vermeldde, zei ik stil tegen mijzelf, als 19-jarige: Douwes Dekker is een groot man, maar hier vergist hij zich naar ik meen!

Want ondertusschen was er iets gebeurd, dat mij wezenlijk tot in mijn Diepte trof.

Een goeden kennis of vriend van mij - hoe zal ik hem noemen? want op 19-jarigen leeftijd beschouwt men nog zoo jong zijnd, elkander al gauw als goede vrienden, als men een zeker aantal malen met elkaar binnenshuis heeft gepraat - dus zoo'n vriend dan van mij met wien ik op de H.B.S. had gezeten in dezelfde klas vier jaren lang, en die ik later wel eens bij een andren wederzijdschen vriend ontmoette, zoodat wij met zijn drieën nog al dikwijls praatten, had ik herhaaldelijk op een stelligen toon hooren verzekeren, ja, betoogen, dat het leven absoluut niets waard was, en dat het hemzelf dus niets zou kunnen schelen, of hij opeens dood neer te vallen kwam. De medicijnen, waarin hij zou studeeren, interesseerden hem

maar matigjes: maar hij probeerde wel eens wat te schrijven in proza en in vers. Welnu, dat jongemensch, hij was een intelligente, ja oogenschijnlijk ernstig nadenkende knaap, gezond van lijf en leden, en zelfs stevig gebouwd, reisde, op een dag per spoor naar Haarlem, sprong 's avonds in het Spaarne en verdronk. Toen ik dat bericht uit den mond van den derden, die nu óók reeds lang is overleden, hoorde - hij keek daarbij heel ernstig, evenals ik die het vernam - praatten wij met zijn beiden een tijdlang over het gebeurde, welks oorzaak door geen van ons, hoe lang wij toen er over discussieeren mochten, kon worden uitgemaakt. Ik voelde mij, gelijk ik nu eenmaal altijd ben en blijf, stil ontroerd, doch liet dat, zooals ik steeds ben geweest, aan den nog levenden vriend in geen enkel opzicht merken, ja, ik zette dit onprettige ook voor mijzelf zoo kordaat mogelijk opzij, door thuis gekomen, mij geheel en al zooals ik dat moest doen, in mijn grammatica van Pluygers te verdiepen waar ik in bedreven moest worden, geheel en al, om goed admissie-examen voor het Athenaeum Illustre te kunnen doen. Doch, zie, onder dat droge werkje door, dat mij op dit oogenblik absoluut niet wist te boeien, legde ik haastig mijn boek op eens weg, en op een blad wit papier, dat voor aanteekeningen, naast mij lag, begon mijn hand, zonder dat er voor mijzelf iets in mij omging, behalve een onduidelijke vriendlijke emotie, voor de eerste maal in mijn leven heel voorzichtig gevoelde Duitsche verzen te schrijven over die zelfverdrinking, zoowel als over den Dood en het lot der menschen in het algemeen. Doch nadat mijn hand, buiten mijn bewust willen om, een regel of tien lang. zóó was voortgegaan, voelde ik mij op eens bewust worden, en een sterke verbazing rees toen naar mijn hoofd, en met de pen nog in mijn hand, las ik over, wat er zoodoende op het papier gekomen was. En gansch wakker geworden, dacht ik in mijzelf: Waar komen die verzen vandaan? Zóó heftig-bewogen als deze verzen hier mij voorkomen te zijn, leek ik mijzelf toch geenszins toen ik het bericht vernam. Doch door die snelle overweging van mijn dagelijksch verstand, scheen de blijkbaar niet door mijn gewone hersenen gevormde, neen heel diep uit mijn binnenste Bestaan gerezene psychische Stroom van voelen en denken plotseling gestuit te zijn geworden: ik eindigde midden in een

regel en een volzin, en ook niet in de volgende dagen is het mij gelukt dat eerste geschrevene vers van mij af te maken, zoodat het toen liggen bleef. Of juister gerefereerd, ik borg het op, en toen ik na welvolbracht admissie-examen verhuizen kon naar een eigen, vrije kamer, waar ik niet door een gewaande nabestaande, die mijn onbewustheid twintig jaar had doen zuchten, gehinderd werd, heb ik tot mijn latren grooten spijt, het met mijn meeste andere rijmwerk uit dat jaar, ook in de Hollandsche taal, gewoonlijk van wijsgeerig-lijkenden aard, maar het zal wel niet veel bijzonders geweest zijn, nonchalant verscheurd. Want daar het mij slechts hoogst zelden en dan soms met maandenlange tusschenpoozen gelukte om iets op het papier te brengen, dacht ik bij mijzelf: Al had ik gehoopt Rhodopis af te maken en zal het fragment wat er van bestaat nu in ‘Nederland’ verschijnen, een dichter schijn ik toch niet zoozeer te zijn. Dus, beste jongen, leg je maar liever geheel en al op de oude letteren toe, en maak je klaar voor het kandidaats.’

Zooals ik ze hierboven schetste, ja precies zóó, zijn mijn eerste aanloopen naar het dichterschap geweest, Ik heb er nog slechts bij te voegen, dat ik er in 1879 in slaagde een tamelijk aantal Duitsche sonnetten te schrijven, van welke de allerbeste, want die qua taal het minst onvolkomen waren, - ik gooide ze allen, in eersten, natuurlijk nog onvolmaakten vorm evenals dit met mijn vele honderden Hollandsche gedichten tot heden het geval bleef, elke d'un seul jet, in een minuut of twaalf of vijftien op het papier, - in een van mijn bundels zijn afgedrukt.

En met mijn proza in dien tijd is het altijd ook zoo gegaan. Ik had vreeselijke moeite om iets uit mijzelf los te krijgen: het als-onderaardsche kanaal, dat van mijn diepste Onbewustheid naar mijn wetende hersenen loopt, en waar mijn Binnenleven door heen moet om geschreven te kunnen worden door mij, schijnt, omdat ik tegelijkertijd van nature zeer bewust ben, en voortdurend alles in mijn Binnenste nauwkeurig gadesla, niet vlug begaanbaar voor mijn allerbinnenste ontroeringen en gedachten te zijn al heb ik eindelijk, dus tegenwoordig, nu ik niet meer zooals in mijn jeugd, door haast iedereen, vlug-weg miskend ja op dwaze wijze gehoond word, veel meer gemak van schrijven gekregen, dan ik in mijn jonge jaren bezat.

Ja, mijn proza kwam toen ook heel moeilijk te voorschijn, zelfs al kreeg ik in dien tijd een vriendelijke aanmoediging van een enkele, van Dr. Doorenbos b.v., schoon ik uit sommige opmerkingen van dien zeer belezenen en geestigen geschiedkundige kon afleiden, dat hij den juisten oorsprong n.l. de levende Psyche, zoomin als de portée van mijn proza volkomen verstond.

Doch ik ben ondanks al die innerlijke belemmeringen, die ik hierboven aangaf, en het gebrek aan instemming, dat ik van de buitenwereld kreeg te verdragen, levenslang voortgegaan, mijn letterkundig gedachtenstelsel over het Binnenste en Buitenste der Dichtkunst, streng-logisch te ontwikkelen. Want wat er bij schepping, dat is bij het naïeve, spontane ontstaan mijner eigene gedichten in mijn binnengeest gebeurt, dat moet noodzakelijk ook in andere zuivere Dichters - zij allen zijn als het ware uitvloeiïngen van den Eenen en Eeuwigen Geest, dus verst-in één - geschieden als de waarachtige innerlijkste Emotie van het Dichterschap in hen rijst.

Zie, mijn vriend Erens zeide in zijn overigens voortreflijk stukje van uit zijn eigen Geest verscheidene goede dingen, en ik spreek hem geenszins tegen: ik wenschte hier alleen maar eens in 't kort, verstaanbaar te maken, als mensch van levenslang gevoelde en bespiede dichterlijke zelf-ervaring, hoe het met het proces der psychische zelfontvouwing in zijn wezenlijkste Wezenlijkheid dus diep-in is gesteld.

Dat ik begon met Duitsche en niet Hollandsche verzen te schrijven, zonder dat ik op het oogenblik des schrijvens zelf, eigenlijk wist wat ik toen deed: ik had mij volstrekt niet voorgenomen mij van de Duitsche taal te bedienen daarbij, en ik had ook nooit gedacht dat ik in die taal bijzondere vaardigheid zou hebben: ik las veel meer Engelsch, en Fransch, waarin ik toen als jongen van 18 jaar toch geen twee regels op elkander had kunnen laten rijmen - zie, dat toen onverwacht Sonnetten kunnen schrijven juist in die eene en enkele buitenlandsche taal, kan voor elk verstandig mensch als een Dewijs strekken, dat er in de diepste achteraffe geestlijke Diepte van den mensch een streek ligt, waar een deel van het Wezen zijner voorouders, in dit geval het Duitsche, onbewust energisch in overblijven kon, zooals er door een soortgelijke oorzaak van moederszijde - ik

liet vroeger door een genealoog, op grond van mijn gegevens, mondelinge familie-overleveringen door mij, in mijn jeugd, gehoord en eenige toen ingeziene papieren alles eens naspeuren, - behalve Duitsch, óók een heel klein beetje Fransch bloed in mij over is.

En dit is nu wel niet interessant, maar het verklaart voor mijzelf toch iets van het zonderlinge geval, dat ik, die nooit als een egoïst of een onnoozle heb gehandeld, doch altijd trouw en bescheiden mijn best bleef doen, in letterkundig opzicht, reeds sinds mijn eersten jeugdtijd veel meer dan de meeste anderen, te kampen heb gehad.

Enfin, ik ga maar flink door als steeds, ondanks mijn tegenwoordigen leeftijd want blijf zooals ik altijd geweest ben, volkomen compos corporis et mentis, en werd zelfs, zeg ik schertsend, nog volstrekt niet grijs, al spikkelt het hier en daar.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De Bond van Russische Soviët-republieken zal natuurlijk ook wel zijn goede zijde bezitten, en nu het Russische Communisme van idée werkelijkheid is geworden, is het in hooge mate belangwekkend gade te slaan hoe het zich in de kapitalistische wereld handhaaft, gegeven de bestaande mentaliteit der menschheid. Doch niets pleit toch zoo sterk tegen verspreiding en toepassing der in het Russische land thans verwerkelijkte Communistische gedachte, als de uittocht, gedeeltelijk reeds voltrokken, doch voor een ander deel onder den rook van Moskou tegen gehouden, van die honderden uit het vroegere Duitschland afkomstige ‘koelaki’-gezinnen, welke, tot wanhoop gedreven, het Russisch geboorteland willen ontvluchten om, zoo mogelijk, in Canada een nieuw leven te beginnen op eigen wijs, zooals zij het in het Rusland van voorheen konden doen, toen zij, om hun geloof te handhaven, in de 18e eeuw hun Duitsche vaderland ontvluchtten.

Men kan weten, dat - Rusland voor het allergrootste deel een landbouwgemeenschap, en voorheen belangrijk leverancier van graan over de geheele wereld - de Russische ‘koelak’ de boer is, die tot eenig bezit was gekomen, in tegenstelling van den ‘moesjik’, den eenvoudigen landarbeider. Als kleine grondbezitters passen de ‘koelaki’ natuurlijk niet in de Communistische orde, en wijl de door het Communistische bestuur tegen hen genomen maatregelen op hun maatschappelijken ondergang uitliepen, was het duidelijk, dat zij in de Soviët-regeering hun gemeenschappelijken vijand zagen, wier maatregelen zij verwenschten of tegenwerkten. Dit deden vooral de ‘koelaki’ van

Duitschen oorsprong, die anderhalve eeuw geleden ter handhaving van hun geloof, velen immers Mennonieten, uit NederSaksen waren weggevlucht, naar het land, waar Katharina de Groote regeerde. Er waren ook Lutherschen en Roomsch-Katholieken onder hen, doch allen behoorden, maatschappelijk en godsdienstig, Friesche stijfkoppen, tot de behoudzuchtigste elementen van het toch al behoudzuchtig landbouwbedrijf, zoodat zij tot heden Duitschers gebleven zijn en het Duitsch hun taal is, schoon zij reeds anderhalve eeuw onder Russisch bestuur leven. Eerlijke, hardwerkende menschen, onder Czaristisch bestuur tot welstand gekomen, wisten zij den grond, die hun eigendom was, veel meer te doen opbrengen dan de overige Russische bevolking. Het Soviët-systeem maakte echter op zoo ruwe wijze een einde aan hun welvaart, dat zelfs deze nijvere menschen er voor bedankten meer van hun grond te bebouwen dan voor eigen behoeften strikt noodig was. Misschien zouden zij met deze nieuwerwetsche opvatting van economie - Rusland nagenoeg geheel afgedaan als graanleverancier - nog vrede gehad hebben, indien het hun niet ware gebleken, dat het tegenwoordige Russische bewind niet slechts vijandig gestemd is jegens hun maatschappelijk bestaan, maar, in hun opvatting iets nog veel ergers, ook jegens hun godsdienstig leven. De Communistische leiders zagen in, dat er met dit slag menschen geen Communistische heilstaat is te bereiken, en hun agenten waren dus op hun volslagen ondergang uit!

In verband met dit Communistische streven tegen de Duitsche ‘koelaki’ is het merkwaardig wat het orgaan van het z.g. ‘Roode leger’, de ‘Krasnaja Zwezda’, overneemt uit het dagboek van een dier Communistische op het landvolk losgelaten agenten. Het is van zekeren Fjodorow, dien men Communistische ‘zendeling’ zou kunnen noemen, en deze ‘politroek’ schreef in zijn door bovengenoemd blad gedeeltelijk overgenomen aanteekeningen: ‘ik wilde liever niet naar het platteland gaan, doch kon niet weigeren. Het is onaangenaam dingen te beweren, die je niet gelooft, in strijd met je opvattingen. Het is moeilijk propaganda te voeren voor de organisatie van Communistische landbouwbedrijven, wanneer je weet, dat de boer het heele jaar honger lijdt. Het is moeilijk op vergaderingen te verklaren, dat

de volkshuishouding snel in bloei toeneemt, terwijl deze bloei in werkelijkheid niet bestaat. Hoe kan ik nu beweren, dat wij de positie van den arbeider elk jaar steeds beter maken, als zij eiken dag erger wordt? Wij zijn reeds zoo ver gekomen, dat de bevolking op haar bonnetjes slechts 300 gram brood en 100 gram vleesch kan krijgen, terwijl boter en grutterswaren in 't geheel niet te krijgen zijn. Het is volkomen zinlooze en nuttelooze arbeid.'

Ten onder gebracht in hun maatschappelijke welvaart, bedreigd in hun boven alles dierbaren godsdienst, waarvoor zij reeds eens in groote getalen hun geboorteland hadden verlaten, hebben deze 'koelaki' zich opgemaakt naar de Duitsche grens toe, en honderd familiën hebben tot groote vreugde der voortrekkers het land, waar hun taal wordt gesproken, bij Kiel reeds bereikt, doch duizenden huisgezinnen worden bij Moskou tegen gehouden en mogen niet verder. Zij worden gedwongen naar hun verlaten dorpen terug te keeren, of anders naar de verste steppen van Siberië te worden gezonden. Ziedaar de voorloopige toepassing van den Russischen Communistischen heilstaat naar het evangelie van Lenin. En te denken, dat er overal in de wereld stommelingen zijn, of gewetenlooze volksmenners, zoo niet intellectueele praalhansen, die ook over hun volk het Russische Communistische heil zouden willen uitstorten. Natuurlijk in de verbeelding, dat zij zelf dit heil zouden kunnen uitstorten over anderen en niet anderen over hen.

En toch schijnt het wel of de menschheid langzaam maar zeker de richting van dit heil (?) uitgaat. Als daarmee dan heel hare mentaliteit zich wijzigt, kan er voor de verre toekomst misschien waarlijk iets goeds uit geboren worden. Intusschen valt er in de wijsheid der regeeringen, van welk volk en welke partij ook, een onrustbarend element van dwaasheid op te merken. Want is het iets anders dan troebele dwaasheid, zoo niet volstrekt gemis aan verantwoordelijkheidsgevoel, dat een zoo hooge ambtenaar als de tegenwoordige 'Onderkoning' van Britsch-Indië' openlijk te kennen heeft gegeven, dat de tegenwoordige regeering in Londen bereid was aan de volken van Hindoestan de status van 'Dominion' toe te kennen, zooals dit reeds geschied is voor Canada, Zuid-Afrika, Australië. Terwijl

ieder kan weten, dat de drie honderd millioen Hindoe'sche en Islamietische menschen van dit groote land mentalerwijs zoo min geschikt zijn om hun land naar Westersche denkbeelden te beheerschen, welke voor de kapitalistische maatschappij nog lang toonaangevend zullen blijven, als de Chineezen.

Toen de Britsche regeering voor den oorlog in het Westen een beroep had moeten doen op de Britsch-Indische strijdkrachten, ofschoon zij had bezworen deze nooit voor een oorlog buiten Hind op te roepen, meende zij die te lokken door de mededeeling, dat de belooning daarvoor een soort autonomie zou zijn. Maar wanneer? Maar onder welken vorm? Dit deelde zij in 1917 zoo min mede, toen zij die strijdkrachten opriep, als thans, nu l o r d Irwin er nogmaals op wijst, dat dit het spoedig bereikbare einddoel der Britsche opperheerschappij is. De verklaring van l o r d Irwin is door de bevolking der groote steden van Britsch-Indië met uitgelaten vreugde ontvangen, alsof de ‘Dominion’-droom reeds volgend jaar werkelijkheid zou kunnen zijn. Hoe groot zal dus de teleurstelling en de te begrijpen ergernis wezen, indien het weldra blijkt, dat de Britsche regeering niet in staat is om dit door onrijpe Westersche en zelfs Communistische begrippen opgewonden Indische volk tot de onderworpenheid van eertijds terug te brengen. De Britsch-Indiërs moeten nu wel inzien, dat zij zich hebben verheugd over een doode musch en zij zien den beloofden ‘Dominion’-staat vliègen. Zij moeten aldus wel tot de verbitterde erkenning komen, dat de Britsche politici, Lloyd George inbegrepen, die voor de verlokking in nood van 1917 aansprakelijk is, hun méér in uitzicht hebben gesteld dan het thans levende geslacht ooit zal kunnen bereiken.

In Frankrijk is het twaalfde ministerie-Briand op onverantwoordelijke wijs ten val gebracht, doch het dertiende ministerie van dezen eminenten staatsman, een groot redenaar tevens, behoort tot de toekomstmogelijkheden. Marianne is thans vereenigd met den staatsman Tardieu. Briand, gelukkig, evenwel bleef minister van Buitenlandsche zaken.

Dit is een heugelijk feit omdat, nu Stresemann is gestorven, aan wiens nagedachtenis de Fransche staatsman een verheven en schoonen groet bracht, zeggende dat diens dood een verlies

is voor heel de menschheid, het uittermate wenschelijk is, dat de Fransche betrekkingen tot Duitschland geleid worden door een staatsman van zulke vreedzame gezindheid als Briand zich reeds sinds lang getoond heeft. De tamelijk bevredigende resultaten van de ‘Haagsche Conferentie 1929’, resultaten waarover niemand geheel opgetogen was, behalve dan misschien de Engelsche minister Snowden en zijn ‘Labour’-aanhangers, doch waarbij de andere volken zich bedenkelijk neer legden, dank zij Stresemann in Duitschland en Briand in Frankrijk, deze resultaten loopen gevaar indien het over en weer aan het spel der partijpolitiek gelukt hen te beknibbelen, zooals in Duitschland de bedoeling is van de actie-Hugenberg. Deze beweging, door den leider der Duitsch-nationalen Alfred Hugenberg, oud-chef bij Krupp, groot-industrieel nog steeds, opperman van de machtige uitgeversfirma Scherl, welke tal van provinciale bladen publiceert, èn den veelgelezen Berlijnschen ‘Lokal-Anzeiger’ er bij, die ook de eerste viool speelt in het film-concert der ‘Ufa’, d e z e actie gaat lijnrecht tegen het Tractaat van Versailles in - wat nog te begrijpen is - maar ook tegen het ‘Plan-Young’. Maar wat willen die Duitsch-nationalen dan? Dat Duitschland, het land dat zich reeds heden het beste bewerktuigt voor den bestaanden economischen strijd, geen lasten zou dragen in de ontzettende verliezen der andere Europeesche volken. De dwaasheid dezer pretentie verklaart waarom de partij der Duitsch-nationalen ten slotte in het officieele Duitschland u n e q u a n t i t é n é g l i g e a b l e is, welke echter de Fransche réactionnairen in hun chauvinistische politiek aanmoedigt. Zoo komt het ook, dat men nog steeds niet weet, wanneer de groote staatslieden, Stresemann echter vervangen door Curtius, opnieuw naar Den Haag zullen komen om hun zoo moeizame beraadslagingen van September te hervatten tot een plechtig slot. Men spreekt van begin Januari, doch men mag blij wezen, als zij niet ‘s i n e d i e’ worden uitgesteld.

Een andere conferentie, die over de vraag waar de op te richten ‘Internationale Bank’, welke door de verwerkelijking van het ‘Plan Young’ verkernd zal worden, haar zetel zal vinden, heeft thans ten gunste van Bazel beslist.

Niemand weet eigenlijk nog, wat er uit het ‘Plan Young’ en

de ‘Internationale Bank’ zal groeien. Er waren financiers, die over den invloed van dit instituut, dat wel een vermomde financieele propaganda in Europa zal bevatten voor de Noord-Amerikaansche belangen, een ‘hard hoofd’ toonden en er een in de toekomst dreigende overheersching in zagen van het Europeesche kapitaal door het Noord-Amerikaansche. Daarom achtte men het wenschelijk dit nieuwe en nog zoozeer onbekende instituut, waarvan men evenveel goeds als kwaads kan verwachten, te stichten in een althans financieel sterke omgeving. Men was reeds overeengekomen, dat het niet zou terecht komen bij een der groote vroegere oorlogvoerders, niet in Londen, niet in Berlijn of Parijs. Het moest liefst zijn in een neutraal gebleven land, en wèlk land was dan eerder te kiezen, dan Nederland, wèlke stad eerder dan het oude Amsterdam, dat reeds voorheen de geldmarkt der heele wereld beheerscht heeft. Al is het sedert door Londen en Berlijn overvleugeld.

Alle volken, hoewel zij in de duisternis tasten ten opzichte van de economische krachten, welke van dit internationale geldinstituut zullen uitgaan, sloegen begeerige oogen op de vestiging er van in de nabijheid van hun Beurs, maar de ex-neutralen hadden natuurlijk geen stem in het kapittel te Baden-Baden, waar besloten zou worden over het ‘waar’? De hoofdsteden der groote Europeesche mogendheden kwamen niet in aanmerking, doch van Fransche zijde had men de Bank gaarne opgericht gezien in Brussel, zijnde deze aangename stad geestelijk en politiek een filiaal van Parijs, en zoo gemakkelijk van daar uit te bereiken. Maar tégen Brussel waren Londen en Berlijn, die vóór Amsterdam waren. Tegen Amsterdam waren echter Parijs en Brussel, en zoo is dan Bazel gekozen.

Dit is een uiting van de verbitterde stemming, welke er onder onze Belgische ‘vrienden’ sinds het eind van den oorlog jegens ons heerscht, wijl het Nederlandsche volk, zeggen zij, niet door den oorlog heeft geleden - integendeel beweren nog steeds onze vij... vrienden, ‘oorlogswinst’ heeft gemaakt - en Rotterdam zich nog steeds machtig handhaaft tegenover Antwerpen.

Hier kan niet beoordeeld worden of wij in het reeds sinds langer dan tien jaar hangende geschil met België, de brave miskenden zijn, wier goede bedoelingen en bereidvaardigheid om

het buurvolk ter wille te zijn door zoovelen in het naburig land worden betwijfeld. De Rotterdamsche invloeden hebben zich onder ons volk in dit geschil duchtig doen gelden. Maar nu blijkt het, dat de Belgen althans van deze gelegenheid om ons een hak te zetten hebben gebruik gemaakt om de vestiging van de ‘Internationale Bank’ te Amsterdam te beletten. Zoo werd dan Amsterdam, naar 't schijnt, aan de belangen van haar zuster Rotterdam opgeofferd.

Bibliographie.

Het Antimilitarisme en het Einde der Oorlogen. Een schets door dr. J. van der Hoeven Leonhard. - Baarn, Hollandia Drukkerij z.j.

Onder den indruk van de vreeselijke verwoestingen, door den wereldoorlog aangericht, heeft allerwegen de gedachte postgevat, dat in den huidigen tijd oorlogen niet meer mogen voorkomen. Bepaalde politieke partijen voeren zelfs de leuze: 'algemeene ontwapening' in haar schild, met het oogmerk, om door deze leuze het aantal hunner kiezers te vergrooten.

Het antimilitarisme is eenigszins te beschouwen als een geesteskind der 20e eeuw. Elk rechtgeaard mensch gruwt van den oorlog en zijn heillooze gevolgen. Doch algeheele ontwapening is alleen dan te verwezenlijken, indien alle staten ontwapenen, wat zeggen wil, dat de innerlijke mensch geheel zou moeten veranderen. Zoolang er op de aarde nog menschelijke wezens zijn, die macht boven recht stellen, zoolang zal de oorlog, ondanks alle tractaten, de menschheid blijven geeselen.

Dr. van der Hoeven Leonhard heeft zich in deze brochure tot taak gesteld, het vaag-omlijnde gedachtencomplex 'antimilitarisme' te ontleden en op psychologische gronden aan te toonen, dat oorlog geen massa-suggestie is en met 'kapitalisme' niets te maken heeft. Het begrip 'vaderland' heeft zijn wortelen diep in de menschelijke psyche en oefent zijn machtigen invloed in tijden van gevaar ook uit op diegenen, welke propaganda maakten voor een kunstmatige opheffing der staatkundige grenzen.

De schrijver geeft blijk, van de volkspsyche een diepgaande studie gemaakt te hebben. Zijn betoogtrant is zakelijk en duidelijk, hoewel de felheid wel ietwat getemperd had kunnen worden. Dat een dergelijk onderwerp niet behandeld kon worden, zonder de politiek ter sprake te brengen, spreekt vanzelf. De auteur steekt ook op politiek gebied zijn meening niet onder stoelen of banken en vervalt daardoor wel eens in de fout, het goede in den tegenstander te negeeren.

Het is altijd een gevaarlijk iets zich aan voorspellingen te wagen. Nergens echter is de vermoedelijke loop van het gebeuren met minder zekerheid voor ons kortzichtige menschen te voorspellen dan juist in de wereldpolitiek. De profetieën van dr. van der Hoeven Leonhard hebben dan ook slechts een zeer betrekkelijke waarde.

Het boekje bezit onmiskenbaar de verdiensten een duister, nauw met het onbewuste samenhangende deel der volksspyche, helder te belichten. Voor- en tegenstanders zullen uit de lezing nut trekken, want de heldere betoogtrant maakt van het begin tot het einde der brochure indruk.

Prof. Dr. Franz Behounek: *Zeven weken op een ijsschots.* Vertaling van R. de Ruyter-van der Feer. - Baarn, Hollandia Drukkerij, 1929.

Sinds eeuwen heeft de mensch getracht de beide polen der aarde te bereiken, doch eerst aan onze eeuw van technische wonderen was het voorbehouden de verwezenlijking te aanschouwen van den droom van zoo talloos vele stoute onderzoekers. Ontelbaar velen hebben met hun leven moeten boeten, namelooze ellende is er vooral in vorige eeuwen geleden, doch het doel is bereikt: de Pool werd ontdekt.

De geschiedenis, of beter gezegd de tragedie van den tocht met het Italiaansche luchtschip van generaal Nobile ligt nog te versch in het geheugen, dan dat het noodzakelijk zou wezen een overzicht te geven van de wederwaardigheden der expeditie. Prof. Behounek was een der beide niet-Italiaansche deelnemers (de andere, Malgrem, stierf op het ijs) en is daardoor in staat een objectief verhaal te schrijven over alle gebeurtenissen, zonder dat nationale trots invloed behoeft uit te oefenen op den vorm zijner mededeelingen. Ongelukkigerwijze werkt het 'nationale gevoel' ook in de felste koude nog door, getuige de sterk-politiek getinte aanvallen, die op Nobile gericht werden door pro- en contra-fascisten.

De schrijver is er in geslaagd een boeiend relaas samen te stellen over een der vele tragedieën, die zich daarginds op de eindelooze ijsvelden hebben afgespeeld; treurspelen, welker rij door deze Poolvlucht ongetwijfeld niet zal worden afgesloten. Men leest er uit, dat Nobile ten onrechte gebrek aan moed verweten is en dat deze Italiaansche generaal inderdaad een dapper en bovenal een edel mensch is. Het is goed, dat na de vele onjuiste berichten uit allerlei bron er nu eens een authentiek relaas verschenen is van een der wetenschappelijk onderlegde, neutrale deelnemers, waaruit de wereld kan lezen, dat ook onze tijd nog zijn mannen bezit die op één rij geplaatst kunnen worden met Barentsz en Heemskerk.

Tevens zal men eens te meer inzien, hoe ontzaggelijk veel de menschheid te danken heeft aan vliegtuig en radio, deze beide wonderbaarlijke voortbrengselen van het menschelijk vernuft.

Dr. H.E. Enthoven: *Van Tanger tot Agadir.* - Utrecht, Kemink en Zoon.

Langzamerhand is er een omvangrijke litteratuur verschenen over de oorzaken, die tot het uitbreken van den wereldoorlog geleid hebben. Schrijvers uit de bij den oorlog rechtstreeks betrokken landen hebben, aan de hand van officieele stukken, getracht een beeld te reconstrueeren van de politieke constellatie in de eerste decenniën dezer eeuw.

Van Nederlandsche zijde was er tot nu toe niet veel verschenen, terwijl een der omvangrijkste werken over de oorzaken van den wereldoorlog niet van eenzijdigheid is vrij te pleiten.

Dr. Enthoven was in staat, persoonlijke mededeelingen te ontvangen van verschillende vooraanstaande politieke persoonlijkheden, wat niet weinig er toe

heeft bijgedragen, om den schrijver in staat te stellen een met de feiten overeenstemmend, neutraal-getint relaas te geven van de zeer onverkwikkelijke Marokko-affaire.

De geschiedenis van Marokko wordt in het eerste hoofdstuk behandeld; daarna verschijnt de minister Delcassé ten tooneele, op wiens gevaarlijke politiek een helder licht geworpen wordt. Uitvoerig wordt de conferentie van Algeciras behandeld, welke ten gevolge had, dat Duitschland een volkomen geïsoleerde plaats innam onder de Europeesche mogendheden. Welk een heillooze invloed van achter de schermen op den gang van zaken in het wereldgebeuren kan worden uitgeoefend, bewijst de gestie van Holstein.

De schrijver is er in geslaagd het geheele diplomatieke spel, welks inzet steeds het geluk en het leven der volkeren was, te verwerken in een onderhoudend geschreven relaas.

Bengt Berg: *Mijn vriend uit Lapland. De Morinelplevier.* Bewerking van Rinke Tolman.
W. Tolsma: *'s-Gravenhage als Vogelstad.* - Leopold, Den Haag, 1929.

De firma Leopold heeft wederom twee fraai geïllustreerde boekwerken het licht doen zien, welker auteurs uiting wilden geven aan hun liefde voor de levende natuur.

Bengt Berg, de vermaarde Zweedsche reiziger, die warmte en koude, honger en dorst trotseert om dieren in hun natuurstaat te fotografeeren, neemt ons hier mede naar het hooge Noorden, waar hij met den morinelplevier, een der meest schuwe vogeltjes, door eindeloos geduld op zulk een vertrouwelijken voet weet te komen, dat het diertje niet alleen uit zijn hand eet, doch zelfs eieren uitbroedt. Daarbij vertelt de schrijver dat alles zoo boeiend, dat het boekje zich als een roman laat lezen.

De vertaling van onzen Nederlandschen vogelvriend, Rinke Tolman, is zeer goed geslaagd.

Het andere werk behandelt het leven der vogels in en om de Residentie. Dit boek, eveneens verlucht door een groot aantal mooie foto's, heeft niet alleen ten doel om liefde te wekken voor de levende natuur, doch bovenal om er op te wijzen, dat de omgeving van Den Haag eens één der rijkste vogeloorden van ons land was, doch dat door de voortschrijdende bebouwing de vogelstand hard achteruitgaat. Ook vindt een belangrijk gedeelte van den trek der vogels in West-Europa plaats over de naaste omgeving van de Residentie.

Als propagandistisch geschrift tegen de door de beschaving veroorzaakte nivelleering in de natuur lijkt mij deze uitgave zeer geslaagd, terwijl er bovendien een schat van kennis aangaande het leven onzer gevleugelde vrienden in verwerkt is.

Maurits Wagenvoort: *Oostersche momenten aan den Nijl.* - C.A. Mees, Santpoort, 1928.

Wederom een nieuw boek in de serie ‘Oostersche Bibliotheek’; thans een beschrijving van een Nijlreis.

Maurits Wagenvoort, door zijn vele reizen in het Oosten zelf half een Oosterling, vertelt in dit fraai uitgegeven, overvloedig geïllustreerde werk van zijn wederwaardigheden in het geheimzinnige land der Pharaoh's. Wagenvoort is er de man niet naar om als zoovele anderen, van het eene luxe hotel naar het andere te trekken en te meenen, Land und Leute te kennen door met Cook of de American Express de Egyptische oudheden te bezoeken. Hij heeft zich de moeite gegeven, in de volkswijken der steden rond te zwerven: de eenige manier om contact te krijgen met den waren aard van het volk.

Het eerste gedeelte, Het Egypte der Islamieten, bevat een aantal volksverhalen uit Kairo, tintelend van geest en met groote liefde voor het Oostersche leven geschreven. In het tweede gedeelte beschrijft Peregrinus zijn reis langs den Nijl en de indrukken, welke de geheel-eigenaardige schoonheid der natuur, de gloeiende zonneschijn zoowel als de serene pracht der sterrennachten in hem oproepen. Veel is er reeds geschreven over de grootsche bouwwerken van het Oude Egypte, doch dit nieuwe boek neemt een waardige plaats in naast de beste beschrijvingen van het Land der Pharaoh's; het is immers geschreven door iemand, die den superioriteitswaan van het Westen verfoeit en met ontzag spreekt over een ondergegane beschaving, welker diepste wezen ons nog steeds een raadsel is.

N. Hanna Thomson: *Onze Hersens en onze Persoonlijkheid.* Bewerkt door Dr. P.G. Buekers. - Zutfen, W.J. Thieme en Cie., 1928.

Eeuwen lang hebben de menschen in totale onwetendheid verkeerd aangaande het orgaan, dat als werktuig van den geest, als zetel van het bewustzijn, dient. Eerst aan de moderne wetenschap was het voorbehouden, een helder licht te werpen op de zeer gecompliceerde functie der hersenen, van welker normale werking elke levensverrichting afhankelijk is.

Langzamerhand is de zekerheid doorgedrongen, dat in de hersens stoffelijke uitgangspunten voor geestelijke handelingen bestaan, dat er a.h.w. sprake is van een hersenlocalisatie. Elke bijzondere geestelijke verrichting heeft haar eigen bijzondere zetel in het stoffelijk werktuig van den geest, waarbij het eigenaardige feit zich voordoet, dat een van de hersenhelften alles kan doen wat wij voor het denken in ons leven noodig hebben.

De groote verdienste van prof. Thomson is het nu, deze voor een niet-medicus zoo uiterst moeilijke materie beknopt en duidelijk behandeld te hebben, waarbij hij niet te weinig vertelt, waardoor een omvattend begrip onmogelijk ware, en ook niet te veel, waardoor een voor den leek ongenietbaar boek zou zijn ontstaan. Daarbij doet het weldadig aan, eindelijk eens een boek in handen te krijgen, waarin niet gesproken wordt over de verfoeilijke Freudiaansche psycho-analyse, en waarin een voor de hand liggende verklaring wordt geboden voor vele afwijkingen van ons geestelijk leven.

De schrijver kent een zeer groote waarde toe aan den menschelijken wil en aan de gewoonte; door voortdurende herhaling van een prikkel kunnen wij een blijvende ontleedkundige verandering in een bepaalde plek van onze hersens bewerken.

Met nadruk wordt er op gewezen, dat er bij de opvoeding niet alleen een oefening van den geest plaats vindt, doch wel degelijk ook lichamelijke veranderingen in de hersens ontstaan. De hersens van den mensch verschillen in hun bouw niet van die der dieren; het is echter de menschelijke persoonlijkheid, welke ons ver boven het dier verheft.

Hoe droevig doet het aan, te weten, dat een geringe stoffelijke verandering in de hersenen de plotselinge vernietiging van een zeldzame geestelijke gave kan veroorzaken. Doch de hersens van den mensch en de transcendente geest van den mensch zijn niet hetzelfde; prof. Thomson is geen materialist (hoewel hij angstwekkend het gebied der metaphysica vermijdt) en doet ons inzien, dat er iets onkenbaars, iets bovennatuurlijks aanwezig moet zijn, dat voor de geboorte bestond en den lichamelijken dood overleeft. Dit 'ik' organiseert de hersenen, als zijnde zijn werktuig, waarbij geen kracht zoo zeer van belang is, als de wil. Een sterke wil behoort bij een gezonden geest; de wil beheerscht ons leven.

Het komt mij voor, dat alle denkende menschen veel kunnen leeren uit dit (goed vertaalde) boek.

Dr. L. van der Hoeven: *Uit de praktijk van een medicus.* - Den Haag, Mouton & Co., 1929.

Dit boek is geschreven voor een liefdadig doel: de opbrengst is bestemd voor het Juliana-kinderziekenhuis in Den Haag.

Moge reeds deze bestemming van de opbrengst tot koopen nooden, daar hiermede een zeer nuttige instelling gesteund wordt, ook de inhoud zal velen er toe brengen zich dit vlot geschreven boek aan te schaffen. De schrijver verstaat uitnemend de kunst om op een onderhoudende wijze uit zijn rijke levenservaringen te vertellen en om tegelijkertijd zijn lezers (uit den aard der zaak hoofdzakelijk tot de leeken behoorende) er van in kennis te stellen, welk een ontzaggelijke vooruitgang op medisch gebied de laatste 50 jaren plaats had en wat wij aan dien vooruitgang in allerlei opzicht te danken hebben. Daartusschendoor vertelt Dr. van der Hoeven het een en ander over kwakzalverij, volksgeneeskunst, het beroepsgeheim, het huwelijk tusschen bloedverwanten, de moderne pharmacie, de ziekten der Oude Egyptenaren (om slechts een greep uit den rijken inhoud te doen), terwijl het boekje besloten wordt met een artikel over 'Ons Kinderziekenhuis' van de hand van Dr. H.A. Stheeman.

Wat de schrijver verkondigt over den huisarts heeft mijn volle instemming. Inderdaad gaat men er in den tegenwoordigen tijd wel eens te spoedig toe over, om een specialist te raadplegen, wat zeer dikwijls ten gevolge heeft dat niet meer het geheele zieke lichaam, doch een enkel ziek orgaan behandeld wordt: een gevolg van de ver doorgevoerde specialisatie op elk gebied, waar ook de specialisten zich dikwijls op één punt blind staren en oorzaak en gevolg verwisselen.

Dat men van een medicus, die in zijn drukke doktersleven geen gelegenheid heeft gehad, van de ontzaggelijk-uitgebreide lectuur op occult gebied kennis te nemen, weinig waardeering voor de z.g. occulte verschijnselen mag verwachten, is haast vanzelfprekend. Een uitspraak als: 'De studie der

occulte verschijnselen heeft nog niets aan het licht gebracht wat werkelijk waarde heeft', getuigt dan ook niet van een ernstige bestudeering der uitgebreide literatuur.

Een afzonderlijk hoofdstuk wordt gewijd aan de homoeopathie; er komen in dat opstel zoo veel onjuistheden voor, dat het gewenscht is, daar nader op in te gaan. Ik zal mij niet mengen in den strijd tusschen voor- en tegenstanders van de opvatting van Prof. Bier. De medische tijdschriften hebben er meer dan genoeg over gegeven. Ook over het wezen der homoeopathie, similia similibus curantur, d.w.z. gelijksoortig behoort door gelijksoortig te worden genezen, zal ik het niet hebben. Doch als Dr. van der Hoeven de waarde van infinitesimale verdunningen in twijfel trekt en beweert, dat men bij de 30ste dec. verdunning slechts een honderd millioenste deel van een molecule overhoudt, dan moet ik tegen een dergelijke uitspraak van een wetenschappelijk man ernstig bezwaar maken. Wat weten wij, ondanks de meest moderne theorieën omtrent den bouw der materie, eigenlijk er van af, hoe ver een stof haar werking eigenlijk ontvouwt en of de structuur der moleculen in een verdunning wordt gewijzigd? Wat is ons bekend aangaande de grens, waar het zichtbare in het onzichtbare, het werkzame in het niet-werkzame, het stoffelijke in het etherische overgaat? Welke werking oefenen de stralende krachten der materie uit? Wij weten het niet. Dergelijke problemen doen zich bij de allopathische geneeskunde niet voor, daar werkt men met zulke hoeveelheden, dat er van onderdeelen van moleculen nooit sprake is!

Dat de lezing van het populaire boek: 'De homoepathie in de praktijk' aanleiding kan geven tot zelfbehandeling van ziekten, is volkomen waar. Een zieke, zelfs al is hij medicus, kan zich zelf niet behandelen, hoe veel te minder dus als men leek is. Zonder de oorzaken te kennen, is echter een doeltreffende behandeling onmogelijk en door introspectie wordt zelden een juist beeld van het wezen der ziekte verkregen. Anders vervalt men licht in de groote fout, een symptomatische inplaats van een causale therapie toe te passen.

De homoeopatische middelen zijn echter onschadelijk in hun werking, vergeleken met de allopathische. Natuurlijk vormt dat geen verontschuldiging om op eigen gezag een bepaald geneesmiddel te gebruiken. Doch hoe oneindig meer schade wordt er aan gezondheid van lichaam en geest toegebracht door het onverantwoordelijk innemen van met groot misbaar in couranten en tijdschriften aangekondigde allopathische geneesmiddelen, welke dikwijls en zeker bij langdurig gebruik, blijvende schade toebrengen.

Dat de homoeopathie voor het publiek een geloofskwestie is, meen ik te mogen betwijfelen. Zou elk der 2400 patiënten, die in het groote homoeopathische gemeentelijke ziekenhuis in New-York verpleegd worden, tot de doleerenden behooren? Zijn de 200 homoeopathische artsen in Parijs allen doleerend?

Als slot van zijn beschouwing haalt dr. van der Hoeven het geval aan van een homoeopathisch geneesheer, die niet telepathisch, doch met 'tele-visie' behandelde. Het is inderdaad te betreuren dat er geneesheeren zijn, die niet beseffen, dat zij zich in de eerste plaats geroepen moeten achten, om het lijden hunner medemenschen te verzachten en eerst daarna aan geldverdienen mogen denken. Waarom nu dit geval wordt aangehaald in een populair-wetenschappe-

lijke bespreking der homoeopathie is mij niet duidelijk. In mijn leven heb ik met hooggeleerde en zeergeleerde allopathen nog veel erger ondervindingen opgedaan. Geen mensch zal daarom echter de meening uitspreken, dat die zwarte schapen de ontzaggelijke verdiensten der medische wetenschap in haar geheel te niet doen. De meerderheid kan zich echter naar het schijnt ook op medisch gebied heel wat meer veroorloven dan de minderheid! Het is inderdaad te betreuren, dat er in ons land voor deze geneeswijze nog geen leerstoel bestaat. Holland komt wel eens meer achteraan!

Aan diegenen, welke door dr. van der Hoeven's betoog misleid, mochten meenen, dat de homoeopathie geen wetenschappelijk vak is, moge in overweging worden gegeven zich het oude gezegde: onbekend maakt onbemind, te herinneren.

In de handen van een kundig arts vormt de homoeopathische apotheek een zegen voor de menschheid. De homoeopathie behandelt den zieken mensch en de ziekte in hun geheelen omvang. Daardoor bestaat de kans, het werkelijk causale middel te vinden.

De allopathische geneeswijze meent regels en wetten te kunnen ontberen; zij werkt hoofdzakelijk symptomatisch. Haar causale middelen zijn afhankelijk van de voortdurend wisselende opvattingen der wetenschap.

De geneeskunde der toekomst zal wellicht nog eens een verzoening te aanschouwen geven tusschen de allopathische geneeswijze van onderdrukking der symptomen en de homoeopathische therapie van werken op de oorzaken, tusschen symptomatische en causale therapie.

Van de beoefenaars der geneeskunde dient echter gevergd te worden, dat zij ook de methoden hunner tegenpartij ernstig en nauwgezet bestudeeren.

Prins Yoessoepoff: *De dood van Raspoetin.* Vertaling van G. de Ridder. - Zutfen, W.J. Thieme & Cie., 1929.

Een der donkerste episoden uit de geschiedenis van het ongelukkige Russische volk vormt wel de tijd, waarin de duivel Raspoetin zijn verderfelijken invloed op de regeerders van het groote rijk uitoefende.

Men zegt wel eens, dat er in honderden jaren slechts éénmaal een heilige geboren wordt. Waarschijnlijk zal de ondoorgrondelijke Natuur even zelden zulk een incarnatie van duivelsche machten, als deze monnik was, op het wereldtooneel laten verschijnen.

Prins Yoessoepoff is, zooals bekend, degene die Raspoetin doodde, nadat gebleken was welk een funeste invloed deze verrader op den gang van zaken in Rusland gedurende den wereldoorlog uitoefende. Raspoetin beschikte over een buitengewone hypnotische kracht, waardoor hij bovenal de keizerin sterk beinvloedde. Hoe deze vreeselijke man, die ongevoelig bleek te zijn voor een groote dosis vergif, die zich met een kogel in het hart nog oprichtte om zich op zijn moordenaar te werpen, ten slotte na een vreeselijke scène stierf, vindt men in dit boek beschreven.

De vraag rijst natuurlijk: Is deze prins Yoessoepoff wel de geschikte man,

om over het Rusland van vóór de Revolutie te schrijven? Ik geloof, dat hij de toestanden in het tsaristische Rusland wel zeer gunstig belicht en de groote fouten, die de regeering van een zwakkeling als Nicolaas II aankleefden, met graagte wegmoffelt.

Wat niet verhindert, dat dit werk ons eens te meer doet beseffen, welke uitersten van goed en kwaad in de Russische psyche leven.

Ds. R.J. de Stoppelaar: *Sprake en Sproke van het Jaar.* - Laren, A.G. Schoonderbeek, z.j.

Sprake en Sproke van het Jaar is een goed gekozen titel voor dezen bundel schetsen. Trieste najaarsdagen, sneeuwlandschappen, watersnood en storm worden er even goed in ter sprake gebracht als de wondermooie zomerdagen, waarin de zon straalt en jubelt in een grondeloos-blauw firmament.

Ds. de Stoppelaar heeft veel geschreven, waaruit zijn groote liefde voor de levende natuur blijkt. Ik aarzel niet, dit nieuwe boek een eereplaats toe te kennen onder zijn talrijke geschriften, want zelden las ik natuurbeschrijvingen waarin zoo duidelijk de klop van het mysterieuze leven te voelen is. Vooral de laatste hoofdstukken, handelende over de onder sneeuw bedekte wereld, waarin de groote Stilte ons nader schijnt te brengen tot het ééne onvergankelijke onder de myriaden wisselende verschijningen, zijn met zeldzaam fijn gevoel geschreven. Wie zoo de natuur bemint, heeft zijn land lief, ondanks regen en somberte. onafscheidelijke gezellen van het Hollandsche klimaat.

Het boek is met een kloeke letter op mooi papier gedrukt, verlucht met fraaie foto's, zoodat een geheel ontstaan is, waardig om den naam ‘prachtwerk’ te dragen.

Donauvaart, 2500 K.M. per canoe, door G.S. Goemans. - Utrecht, Erven J. Bijleveld, 1929.

Het is ongetwijfeld een origineele gedachte geweest van den heer Goemans, om na het eindigen zijner studie, met een zijner vrienden dezen avontuurlijken tocht te maken.

Groote wandel-, fiets- en autotochten door minder bekende streken worden wel meer ondernomen, maar een canoetocht van 2500 K.M. in het hartje van Europa, is toch wel een zeer bijzondere prestatie. Niet alleen op sportieve ervaring, doch ook op het lichamelijke uithoudingsvermogen komt het dan aan. De beide jonge mannen hebben de vele moeilijkheden op kranige wijze overwonnen; de schrijver heeft hun beider wederwaardigheden in dit onopgesmukte reisverhaal neergelegd.

Per auto reed men naar Brigachquelle, waar de Donau begint; de bronnen der rivier bevinden zich onder den vloer van een boerderij. Vanaf Ulm, welke plaats er zich op mag beroemen den hoogsten kerktoren ter wereld te bezitten, ging de tocht per canoe.

Men moet een groot natuurliefhebber zijn, om enkele maanden op het water te kunnen doorbrengen in een canoe, vooral als de trein of de auto hetzelfde

traject in een klein gedeelte van den tijd afleggen. Uit dit boek blijkt telkens, welk een fijn opmerker van het schoone in natuur en kunst de auteur is. Vooral in de beschrijving van de tocht door het oer-oude Beieren, wordt men getroffen door de eenvoudige wijze, waarop hij de kunst verstaat, een reeds lang vervlogen tijd voor ons geestesoog te doen herleven.

De Donau stroomt van het centrum der Europeesche beschaving door minder bekende gedeelten van ons werelddeel. Een tocht te water is wel bijzonder geschikt om ons de vele eigenaardigheden der verschillende landen te doen kennen; het gaat zooveel langzamer en bovenal worden streken bereikt, waar noch de trein, noch de auto ooit kunnen komen. Men komt a.h.w. in contact met het eigenlijke volk, veelal nog onontwikkeld en arm, doch zuiverder het oorspronkelijk volkskarakter vertoonend dan die leden der gemeenschap, welke meenen door een vernisje van schijncultuur plotseling deel te hebben aan de beschaving der eeuwen, die haar stempel op den ontwikkelden West-Europeaan heeft gedrukt.

Weinigen zullen weten, dat er in het hartje van Europa nog zooveel streken liggen, die nog niet door de onrust der moderne beschaving zijn beroerd. Wie er de moeite en de ontberingen voor over heeft, ontdekt toch altijd iets, dat den luxe-reiziger van de twintigste eeuw verborgen blijft.

Deze ‘Donauvaart’ vormt een waardevolle vermeerdering van de rij reisverhalen, die de laatste jaren verschenen zijn. De uitgever zorgde voor een duidelijken druk op goed papier. Alleen zou ik in overweging willen geven, bij een eventueele tweede uitgave te zorgen voor een duidelijker kaart, waar ook de kleine plaatsen op te vinden zijn, terwijl de teekening op den omslag niet zeer geslaagd mag heeten. Aan de intrinsieke waarde van een boek doet het uiterlijk nu wel niets af, doch het oog wil ook gestreeld worden.

Uit Bronnen van Hooger Weten. Ontvangen door F. en J. Pruys van der Hoeven-Hazeu. - N.V. Adi-Poestaka, Den Haag, 1928.

In een voorbericht deelen de ‘ontvangers’ der in dit boekje voorkomende gedachten mede, dat deze mediamiek door middel van een planchette werden ontvangen; een gedeelte werd reeds opgenomen in het tijdschrift ‘Geest en Leven’. De leider der ‘werkers in de geestelijke wereld’ geeft in een voorwoord te kennen, dat het hun doel was, den wankelmoedigen iets te geven, dat hun twijfel over de raadselen des levens zal doen verdwijnen.

Ik acht het hier niet de plaats, om een betoog te houden pro of contra de spiritistische hypothese. De aanhangers der animistische hypothese zullen uit den aard der zaak verkondigen, dat alles uit het onderbewustzijn der auteurs vloeide, terwijl de spiritisten met evenveel vuur hun meening, dat een gedesincarneerde intelligentie als de bron der in dit boekje vervatte wijsheid te beschouwen is, zullen verdedigen.

De hoofdzaak is, dat een intelligent wezen, hetzij in een stofkleed gehuld, of reeds door de poorten van den dood heen geschreden, levenslessen van zéér

groote waarde heeft gegeven. De stijl doet somtijds een weinig kinderlijk aan, doch is over het algemeen goed.

De grondgedachte is, dat het stoffelijk leven ondergeschikt gemaakt moet worden aan de behoeften van den geest. De geest des menschen moet domineeren, want die alleen kan de poort openen naar den in ons aanwezigen hemel, terwijl de stof alleen het middel zij om zich op deze aarde te manifesteeren.

Nieuw is hetgeen hier verkondigd wordt niet. De groote denkers aller eeuwen hebben hetzelfde verkondigd. Doch de menschelijke ziel hunkert zoo zeer naar het Oneindige, dat zij volgaarne oude waarheden opnieuw in zich opneemt, mits die in een nieuwen vorm zijn gegoten.

Aan dezen eisch voldoet de inhoud van dit merkwaardige boekje, welks lezing ik aan allen, voor- en tegenstanders van het spiritisme kan aanbevelen.

F.S. BOSMAN.

Jan Gregoire. *De Tweespalt.* - Amsterdam z.j. P.N. van Kampen en Zoon.

Een roman, die ons binnenvoert in de kunstenaarswereld. Een jonge, onbemiddelde schilder is verliefd op een ziekelijk meisje en trouwt haar, ondanks de waarschuwing van den dokter, dat zijn bruid lichamelijk voor het huwelijk ongeschikt is. Toon is van meening, dat zijn liefde groot genoeg is om hem tot ieder offer in staat te doen zijn. Maar na een korte periode van geluk begint de gezonde, vitale mensch in hem in opstand te komen. Hij hervat de losse levenswijze van voor zijn huwelijk; een mooie vrouw, die zijn model en zijn minnares wordt, vervreemdt hem nog meer van zijn ziekelijk vrouwtje. Maar hij blijft toch van haar houden, en het is een verdienste van den schrijver, dat hij dezen ‘tweespalt’ in de persoonlijkheid van den schilder aannemelijk heeft weten te maken.

Overigens zit het goede van het boek meer in de beschrijvingen dan in de psychologische uitbeelding, die vooral in de dialogen zwak is. De dialogen zijn geforceerd en te weinig natuurlijk; ook missen ze de noodige gecomprimeerdheid. Daardoor geeft de heer Gregoire te veel en te weinig; te veel uiterlijkheid en te weinig zielkundige waarheid. De personen zijn te schetsmatig en, geplaatst in hun levensverhoudingen, te stereotiep; er is te weinig bijzonders aan. Want de schrijver heeft wel buitenmodelmenschen gekozen, menschen uit kunstenaarskringen, maar deze kunnen in hun soort ook weer gemis aan individualiteit vertoonen, en dat is hier inderdaad het geval.

Jan van Woensdrecht. *Uit de jonge jaren van Jan Baptist.* - Edam, z.j. De klyne Librye.

Het kind neemt in de moderne Hollandsche litteratuur een belangrijke plaats in; de stroom van boeken, waarin, in allerlei toonaarden, het kind wordt verlitteratuurd, houdt maar steeds aan. Liefhebbers kunnen al aan het rubriceeren

gaan. ‘De klyne Librye’, die door haar goed-verzorgde uitgaafjes begint op te vallen, gaf al eerder een voorbeeld van werk met het kind als hoofdpersoon: het mooie ‘Barendje’ van Marie Schmitz. In originaliteit zou ik dit boekje met ‘Barendje’ niet op één lijn durven stellen; Jan Baptist is meer de stereotiepe kwajongen, van wien een aantal streken worden verteld, zonder dat er overigens een leidende lijn van verhaal valt waar te nemen. Onwillekeurig - er is zoovéél op dit gebied - begint de lezer te vergelijken. Het verhaal herinnert even aan Merijntje Gijzen, maar dat zal ook wel komen door het uiterlijk-dialectische; en het sentimenteele van Merijntje vinden we hier niet. Door dat gemis, en door de meer stevige realiteit lijkt het op ‘De Witte’ van Ernest Claes, maar het is niet zoo geestig. Toch is het, buiten alle vergelijking om, een frisch en aardig boekje, geschreven met begrip van wat er in een kinderhart omgaat. En dat is geen geringe verdienste; wij, volwassenen, zijn immers zoo licht geneigd, dat gevoelsleven van het kind te transponeeren in de sfeer, die die door onze poovere wijsheid wordt gekleurd, en ons herinneringsvermogen is in den regel maar een zwak tegenwicht.

Frank van den Wijngaert. *De Lift.* - Brussel, 1928. De Wilde Roos.

De vijf verhalen, waaruit deze bundel bestaat, hebben in opzet allemaal iets goeds, en zijn alle vijf onvoldragen scheppingen. Talent om te vertellen heeft de schrijver stellig; hij weet atmosfeer in zijn werk te brengen; er gaat een zekere suggestieve kracht van uit. Maar wàt hij vertelt, heeft ten slotte toch te weinig om 't lijf; het verloopt allemaal te veel in uiterlijkheden, en de ontknooping - àls er een is - geeft te weinig verrassing. Dat is al dadelijk zoo in het eerste verhaal: ‘De treurige historie van mijnheer Volckerik.’ De manier, waarop de schrijver mijnheer Volckerik, den goedigen notaris, teekent, is meesterlijk. Maar het verhaal zelf? Aanvankelijk wekt het spanning. De notaris heeft, na den dood van zijn jonge vrouw, zijn schoonmoeder als huishoudster genomen. Deze verdwijnt plotseling; alle nasporingen om haar terug te vinden zijn vergeefsch. Jaren gaan voorbij; de notaris sterft, en na zijn dood wordt bij een opgraving in den tuin een geraamte gevonden; aan enkele voorwerpen, die er bij liggen, is met zekerheid op te maken, dat de huishoudster hier begraven ligt.

Nu geeft de schrijver in den loop van zijn verhaal wel allerlei aanwijzingen, die den lezers doen vermoeden, dat mijnheer Volckerik haar heeft gedood, en daardoor wordt de suggestieve kracht, waarvan ik zoo even sprak, ook wel gewekt, zeker; maar de indicaties zijn niet positief genoeg, en zoo blijft de vertelling zwak. Wij weten van de verhouding van den notaris en zijn kwaadaardige huishoudster ten slotte zoo bitter weinig. Te weinig om den indruk te kunnen ondergaan, dien de schrijver met het slot van zijn verhaal wilde wekken.

Zoo hebben ook de andere schetsen een teleurstellend verloop. Wanneer de schrijver een betere pointe weet te bedenken, zal hij in de ingeslagen richting zeker goed werk kunnen leveren.

Coen Hissink. *Cocaïne.* - Antwerpen 1928. Uitgeverij 'Regenboog'.

Coen Hissink bewijst met dit boekje, dat hij niet alleen een knap acteur, maar ook een knap schrijver is. Het bevat drie schetsen; de eerste, 'Cocaïne' is verreweg de uitvoerigste, en ook de belangrijkste. Het is niet zoozeer verhaal als wel beschrijving; de schrijver heeft dit blijkbaar zoo gewild. 'Berlijnsch zedenbeeld' noemde hij zijn schets. Door de minutieuze manier van uitbeelden en de verfijnde plastiek herinnert het aan werk zooals tegenwoordig weinig meer geschreven wordt, maar in den na-tachtiger tijd veel; proza, waarbij de schrijvers vooral hun kracht zochten in gedetailleerde notities van scherpe waarnemingen. Het zou dwaasheid zijn, dit genre verouderd te noemen; een genre is niet verouderd, zoolang één kunstenaar er wat moois in weet te bereiken, en dat is dezen auteur stellig gelukt. Verouderd kan men een genre noemen, waarvan de oorspronkelijkheid tot cliché is geworden, en bij den heer Hissink is de plastiek juist van een verrassende originaliteit. Het begin is al dadelijk boeiend, de gang van jongen film-kunstenaar naar het repetitie-lokaal in Berlijn; daarna de repetitie zelf: het drama - eigenlijk het slot van het levensdrama - van de film-actrice Liona, die aan cocaïne-misbruik ondergaat en tijdens de repetitie sterft. De beschrijving van deze 'Probe' is het bestgeslaagde gedeelte; wat daarop volgt, de tooneelen in het etablissement, waar een aantal dégeneré's bijeenkomen om zich te amuseeren en waarbij ook weer de cocaïne een rol speelt, lijkt mij minder goed; de wijze, waarop de filmacteur ten slotte zelf de werking van het vergif ondergaat, is weer suggestief.

De tweede schets, 'Overwinning' geeft de worsteling weer van iemand die blind geworden is, worsteling met zichzelf, om door zijn levens-tragiek heen, een nieuwe houding te vinden. Het derde stuk, 'De hongerende kunstenaar en het nieuwe licht' is eenigszins symbolisch opgezet; met vage persoonsaanduiding beeldt het uit, hoe de kunstenaar den mensch in eenzelfde wezen opeischt.

Maurits Wagenvoort. *Het bedrog.* - Amsterdam z.j. Albert de Lange.

Maurits Wagenvoort is een schrijver, die te weinig wordt gewaardeerd. Hij heeft een serie romans geschreven, die allemaal qualiteiten hebben en die men toch zelden hoort noemen. Zijn werk is eenvoudig en zuiver; alle jacht op succes is er vreemd aan en ze missen elk uiterlijk litterair vertoon, en ja, dat zal wel een van de redenen zijn, waarom men ze niet vaker hoort noemen...

'Het bedrog' is een van de beste romans, die ik van den heer Wagenvoort gelezen heb. De veelsoortige handeling speelt zich af in een paar huizen op den Amsterdamschen zeedijk. In vroeger jaren zou de schrijver het onderwerp allicht anders hebben aangepakt dan hij het nu deed; men weet, dat Maurits Wagenvoort als naturalist zijn schrijversloopbaan begon. Dien weg heeft hij al lang verlaten; maar de behandeling van het thema is er in een roman als 'Het bedrog' niet minder knap om, en niet minder interessant. De voornaamste personen uit zijn boek behooren tot de armen van geest, en de auteur heeft

deze kleine levens gezien met een fijnen, ironisch getinten humor. Hij maakt er geen karikaturen van, zij blijven menschen voor ons; het is juist zoo mooi in dit boek, dat het menschelijke in de stakkers met hun bekrompen hersens ons telkens weer treft. Hoe gaan zulke figuren als de armzalige Jan Hermans, die niet tegen zijn feeks van een vrouw op kan en die zoo gelukkig is met zijn gewaand vaderschap - een publieke vrouw, die bevallen moet, maakt hem wijs dat hij de vader is van haar kind - voor ons leven! Prachtig is ook Taetske, de stakkerige, leelijke dienstmeid, die zich, zonder dat zij er iets van begrijpt, door haar 'mevrouw' laat exploiteeren, en zelfs van een huwelijk afziet, omdat 'mevrouw' het niet hebben wil. Ook in deze stumper leven de roerselen van het menschelijk hart.

De heer Wagenvoort is een uitmuntend verteller. Met prachtige beheersching van den vorm is dit werk gesteld in een toon van gemoedelijkheid; kalmpjes-aan komt de eene gebeurtenis na de andere; het gaat allemaal zoo vanzelf, maar de bewogenheid van het leven woelt en werkt er in. En de schrijver mag aan het eind van zijn boek zeggen, dat zijn 'patience-spelletje' niet uitkomt, omdat er eigenlijk geen slot aan het verhaal is, het komt in zooverre wel uit, dat onze litteratuur er met een zeer mooi boek door is verrijkt.

Jhr. A.W.G. van Riemsdijk. *Een stem uit de bergen.* Tooneelspel in vier bedrijven. - Haarlem, z.j. N.V. Maandschrift 'Op de Hoogte'.

Dat Jhr. van Riemsdijk als tooneelschrijver voor geen kleintje vervaard is, weten we. Hij heeft het in menig tooneelstuk bewezen, en zijn stukken zijn in dezen zin stereotiep, dat ze, met varieering van den vorm, regelmatig dezelfde deugden en gebreken vertoonen. Hij geeft acteurs gelegenheid om te spelen, daar gaat niets van af; zijn stukken zijn geen verbasterde litteratuur. Maar de grofste manieren om effect te maken, versmaadt hij niet; en men staat verbaasd als men ziet, wat de schrijver er bij weet te sleepen om het interessant te maken. In dit stuk moeten de duivel en de 'IJskoning', de representant van God in het hooggebergte, er aan te pas komen. Doet men die er uit, en denkt men de uiterlijke tooneel-effecten weg, (er wordt rijkelijk mee gewerkt: luchtveranderingen, nevel, zonsop- en ondergangen, storm, donder en bliksem, lawines!) dan blijft er een mager historietje over van den gids Roedi, zijn vrouw Anna en de toeriste Maria. De krankzinnige gids Sepp en de geaffecteerde graaf De Balmarck staan in weinig of geen verband tot de handeling.

De auteur heeft zijn stuk bewerkt naar een monoloog, jaren geleden door hem-zelf geschreven. Deze monoloog (eigenlijk meer een novelle en als zoodanig niet zonder spanning) is achter het tooneelstuk afgedrukt.

Henri van Booven. *Een liefde in Spanje.* - Amsterdam 1928. Mij. v. goede en goedk. lectuur.

Henri van Booven is een schrijver, die veel werk maakt van het individualiseeren van zijn figuren. De intrige staat op het tweede plan, maar de auteur beschikt over een manier van schrijven, die suggestief werkt en den

lezer vergeten doet, naar een eigenlijk ‘verhaal’ om te zien. In dezen roman is dat ook weer zoo. De handeling valt voor in Madrid. ‘Een liefde in Spanje’ heet het boek; is met dezen titel niet eenigszins naar uiterlijke fraaiigheid gestreefd? Immers: de roman behandelt het liefdeleven (eigenlijk nauwkeuriger: de liefde-gevoelens) van drie verschillende mannen, wel in onderling verband - het zijn drie vrienden - maar het zijn toch drie ‘liefdes’, al komt die van den schilder Oldhove in de duidelijkste belichting.

Het Madrileensche vie de Bohême is met sterke kleuren geschilderd; in de beschrijvende gedeelten ontwikkelt de auteur een gloed en een kracht, die zijn werk meermalen doen stijgen tot hoogtepunten van groote schoonheid. Ik noem de beschrijvingen van de ‘Casa de Confianza’ van Mathilde Diaz en van het feest van den Schutspatroon van Madrid. Dat zijn stukken proza, die tot het beste behooren, wat onze litteratuur in den laatsten tijd heeft opgeleverd.

H.Th. Wijdeveld. *Cultuur en Kunst.* - Amsterdam 1929. - ‘De Spieghel’.

‘Zooals het gezonde aard gekeerd-zijn der Grieken beeldend groeide tot in de architecturale vormgeving, zoo zal het Cosmisch-gespannen-zijn der komende Cultuur haar stempel drukken op een menschheid, die haar bouwend tot uiting brengt in de schoonste vinding aller culturen: Het *Wonen* van millioenen in harmonie met de *Natuur.* De opheffing der steden als huizenzee en stratenchaos. Kristallen-ordening der massa's, rhytmische herhaling, economische beheersching, zakelijke ernst, normalisatie, concentratie! Zij geeft de spanningen en de trillingen, de schijnbare negatie van last en druk. Haar vernieuwde verschijning zal een lichtende sfeer zijn, die de aarde wederom tot Geest zal opvoeren. De kunst verdwijnt om onbewust en algemeen te worden. Een nieuwe Geest gaat ons beheerschen en glimlachend gaan wij den komenden ondergang tegemoet. Rustig door den chaos der uitgebloeide steden, gelaten naast het monster der reclame en minachtend den speculant en den handel’ (blz. 119).

Ik plaats deze aanhaling, omdat zij typeerend is voor den geest van het werk. Hier is een idealist aan het woord, hier spreekt een geloovige; één, die zijn standpunt heeft bepaald in de verwarrende veelheid van strijdvragen, die het cultureele leven van onzen tijd beheerschen. De strijdvragen betreffende onze Westersche cultuur bewegen zich tusschen twee uitersten: het volstrekte ongeloof aan een nieuw hoogtepunt, het aanvaarden van den ‘Untergang des Abendlandes’, èn het geloof, dat de Westersche cultuur, ondanks alle tegenwerkende en destructieve elementen, langzaam-aan groeit naar nieuwe schoonheid, nu de oude, met het vervallen en verbrokkelde christelijke geloof, haar stuwende kracht verloren heeft.

Menig lezer zal dit boek sceptisch op zij leggen. Zal spreken van utopieën en luchtkasteelen. Het scepticisme zit diep geworteld in den geest van onzen tijd; de negentiend' eeuwsche wijsbegeerte heeft de blijmoedigheid en het vertrouwen der vaderen grondig ondermijnd, en de wereldoorlog is voor velen de klap op de vuurpijl geweest. Er behoort moed toe, om een idialisme

te kweeken, zooals het in deze opstellen tot uiting komt; idealisme, met zooveel vervoering gepredikt, dat het nu en dan tot visionnaire ziening stijgt.

Natuurlijk is de schrijver er zich van bewust, dat een totale verandering van de maatschappelijke verhoudingen aan een eventueele nieuwe cultuur moet voorafgaan. Betreffende de architectuur zegt hij kort en bondig: 'De huidige Woningbouw is niet het belang van Wonen, maar van Bouwen.'

Ik moet er mij hier toe bepalen, de lezing van Wijdeveld's boek met klem aan te bevelen. Het is met gloed en overtuiging geschreven, en het zal ook diengenen belang kunnen inboezemen, die het geloof van den auteur missen, het geloof in den goeden uitslag van den strijd tusschen individu en gemeenschap. En van dien uitslag zal het tenslotte moeten afhangen, of een nieuwe cultuur haar voedingsbodem bereid zal vinden.

HERMAN MIDDENDORP.

Dr. M.B. Mendes da Costa. *Tooneelherinneringen.* 3e reeks. - Mtsch. v. goede en goedk. lectuur, A'dam.

Wel zelden zullen er in Nederland zulke veelomvattende, interessante en boeiende tooneelherinneringen geschreven zijn. Deze derde reeks (alle deelen staan geheel op zichzelf en kunnen geheel apart van elkaar worden gelezen en genoten) langzaam en aandachtig in zich opnemende, voelt men zich gevangen gehouden als bij de lectuur van een gansche reeks psychologisch analyseerende en actief-handelende *romans!* Het uitstekend opmerkingsvermogen van den auteur, zijn ijzeren geheugen, zijn levendige en duidelijke verteltrant, stellen hem in staat, allerlei verleden gebeurtenissen, en personen 'van den voortijd' zoo helder ons voor oogen te voeren, dat het is, als hadden wij ze persoonlijk aanschouwd en bijgewoond. Geen enkele literatuurliefhebber (niet alleen tooneelminnaars, want iedereen kan door dit boek zijn levenskennis verrijken en zijn inzicht verruimen) mag dan ook verzuimen zich deze Tooneelherinneringen aan te schaffen of minstens ze te lezen. De drie reeksen heb ik met ontzaglijk veel genoegen gelezen, en ze staan altijd bij de hand, om er nog eens iets in na te slaan of over te zien. Met zijn gewone accutaresse heeft Dr. Mendes da Costa alles overzichtelijk gerangschikt. En ik heb nú al hooren vragen, of er ook nog een vierde reeks verschijnen zal?.... Ik ben een van degenen, die dit ten zeerste hopen!

Mevr. v. Nes-Uilkens. *Maretakken.* - Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.

Mevrouw van Nes-Uilkens geniet in ons land een prettige reputatie. En dat deze welverdiend is, bewijst wederom haar nieuwste boek. Hoe *menschelijk* stelt mevr. v. Nes haar personen voor; niets abstracts of gekunstelds is er aan. Moge 'Maretakken' hier en daar weemoedig stemmen, om de ontoereikendheid van het leven, dat zijn beste schepselen soms het geluk onthoudt, aan den

anderen kant stemt dit boek toch ook weer hoopvol en dankbaar, dàt er personen als ‘Ton’ bestaan. Mevr. v. Nes is niet zoozeer een schrijfster van boeken, neen, zij lijkt eerder een tactvolle en hartelijke gastvrouw, die ons introduceert bij verschillende menschen, waard om te worden gekend.

Aleid Ages-van Weel. *De hooge Luwe.* - v. Dishoeck, Bussum.

Er zijn sommige schrijfsters in Nederland, die altijd verzekerd kunnen zijn van ‘een goede pers’. Zoo mevr. v. Nes-Uilkens, Fenna de Meyier, mevr. Zoomers-Vermeer, mevr. van Hille-Gaerthé. En nu heb ik zoo'n idee, dat mevr. Ages-van Weel eerlang óók tot deze soort schrijfsters zal gaan behooren. Inderdaad: wie zou iets kwaads kunnen zeggen van dit lieve boek met zijn lieven hoofdpersoon?

Marguerite Schürmann. *Flammes.* - Picart, Paris.

De omslagteekening: een doodskop, omslingerd door een geweldige slang, terwijl bloedroode vlammen omhoog stijgen, bereidt ons op een ontzaglijk emouvanten inhoud voor. *But it is not so bad as that;* de geschiedenis valt nog al mee, en is niet veel schokkender dan menige andere Fransche roman. Mevr. Schürmann verstaat de kunst, een verhaal boeiend te vertellen, en zooals het ook met haar vorige boeken het geval was, laat *Flammes* zich eveneens vlot en aangenaam lezen.

Alma de Mea. *Man-en-vrouw.* - Allert de Lange. - Amsterdam.

Onder een titel, zóó eenvoudig en toch zóó veelzeggend, dat menig auteur mocht wenschen dien zèlf te hebben gevonden, geeft Alma de Mea een penetrante en ernstige studie van huwelijksleven. De schrijfster heeft het zich geenszins gemakkelijk gemaakt; integendeel, zij heeft nergens de zich voordoende moeilijkheden ontweken; zij gaat diep op haar gegeven dóór, en slaagt er dikwijls in, aannemelijke psychologische verklaringen te geven. Het conflict wordt tot een spannend hoogtepunt opgevoerd, en dan vindt Alma de Mea een oplossing, die wij niet hadden verwacht (evenmin als in *Not wisely but too well* van Rhoda Broughton, waarin eveneens een clergyman de ergste catastrophe verhoedt), maar waarmee wij, gegeven de mentaliteit van Gina (die gelukkig geen ‘vamp’ is, maar een levende, natuurlijke vrouw) vrede kunnen hebben. Het slot in zijn gelaten berusting is mooi, en een fijne trouvaille is het, dat Elly gelukkiger in haar huwelijk is, wanneer Axel feitelijk niet meer van haar houdt. Dit boek is geschreven door een auteur, die werkelijk wat te zeggen had, en die haar onderwerp volkomen beheerscht. De gecompliceerde figuur van Axel heeft zij uitstekend doorvoeld, maar ook zal menige vrouw zich in Elly herkennen. Dit, keurig in blauwen band uitgegeven boek is de lezing en overdenking alleszins waard.

***Beyer's wollen kleeding voor dames en heeren. En: voor school en vacantie.* - Van Wees en Weiss, Zeist en Allert de Lange, A'dam.**

Wel, ik geloof, dat het meest verstokte jazz-meisje nog zin in handwerken krijgen zal, als zij al deze aantrekkelijke modellen ziet en de duidelijke beschrijvingen leest. En zeker zal er geen enkele moeder zijn, die niet het een of ander patroon voor haar kleintje kiest en probeert. De moderne kleurige, wollen kleeding past bij uitstek bij onzen huidigen tijd, die houdt van uitbundigheid, en van sport-doeleinden is zij onovertrefbaar. De winter is in aantocht: aan het werk, *Urgroszmutter, Groszmutter, Mutter und Kind!* Ge zult u de uren aan dezen prettigen arbeid besteed, stellig niet beklagen, maar u nog langen tijd daarna in de resultaten verblijden!

***Lied en Luit. Nederl. volksliederen,* verz. door Willemien Brom-Struick, - Brusse, Rotterdam.**

Mevr. Brom, die het jonge volkje reeds zoozeer aan zich verplichtte door de uitgave harer twee alleraardigste bundels Reidansen, maakt zich thans weer zeer verdienstelijk door deze verzameling volksliederen. Wonderlijk, welk een bekoring er uitgaat van deze middeleeuwsche teksten. Men kan uren er in bladeren, en het genot wordt verhoogd, als een bekwame, toegewijde hand de begeleidingen speelt op luit of gitaar. Warm aanbevolen!

Famke. *Heeft de rijpere jeugd recht op liefde..* - L.J. Veen, Amsterdam.

Ja, Famke, ook ik ben 'van uw geest', zooals mevr. Baart de la Faille-Wichers Hoeth het uitdrukt, en me dunkt, *zelfs* menige moderne vrouw kan vele uwer meeningen en uitspraken onderschrijven. Ook ik heb b.v. nooit begrepen, waarom, in onze maatschappij, het z.g. 'vrije' huwelijk aan het wettige huwelijk preferabel zou zijn. 'Wanneer de Westersche vrouw het monogame, wettelijke huwelijk prijs geeft, geeft zij *alles* prijs. Dan wordt het overgroote meerendeel eerst recht afhankelijk en onderworpen, *slavin, slachtoffer* ten slotte.' Ga voort, Famke, met uw brieven en brochures, want gij, een 'gewone' huismoeder, hebt veel te zeggen, dat wel eens gehoord worden mag! en uw 'nieuw feminisme' is alleszins aannemelijk en sympathiek!

U.G. Dorhout. *Petro, de acrobaat.* - N.V. Bieger. *Het geheim van den Kriemelsberg.* - A.C.C. de Vletter. *De lange midvoor van T.T.T.* - Chr. van Abcoude. *Pietje Bell in Amerika.* - Jac. Berghuis Jr. *De Televisie-kelder.* (Allen Gebr. Kluitman, Alkmaar.)

Ik heb het al eens meer opgemerkt, dat jongensboeken gewoonlijk meer 'inhoud' hebben dan meisjesboeken. Hoe dat komt? Omdat jongens 'more apt to adventures' zijn? Hoe het zij, ziehier weer een vijftal uitgaven in de alle-

keurigste en allerfleurigste uitgave der Gebr. Kluitman, waarvan het eene al boeiender is dan het andere. Petro, de acrobaat brengt ons in de ongewone omgeving van een observatiehuis voor verwaarloosde jongens, en vervolgens in een gezonde, frissche, Friesche atmosfeer. Het geheim v.d. Kriemelsberg houdt zelfs volwassenen in spanning. De lange midvoor is een voetbalroman, en wat voor een! Stellig behoort hij in handen te komen van iedereen, die zich voor voetbalsport interesseert, vanwege de voortreffelijke denkbeelden, welke er in worden gepropageerd. En De Televisie-kelder, wel, dat is een boek, den schrijver van Het Radiospook waardig. Echte moderne jongensboeken, waaraan heel wat wetenschap ten grondslag ligt, en die daarom eigenlijk nog niet geschikt zijn voor jongens van tien jaar, ik zou zeggen 14 of 15 jaar en ouder. Maar voor dezen is zoo'n boek een buitenkansje, en zij zullen het ‘verslinden’. De detective-story er in verwerkt, is origineel gevonden.

Onze onsterfelijke Pietje Bell onderneemt thans een reis naar Amerika; (zooals we reeds wisten door de Vlegeljaren van Pietje Bell). Avonturen, het eene al kostelijker dan het andere, wachten den guit. Hij heeft allerlei interessante ontmoetingen, met Edison, met Indianen en aan de Niagara, en als hij naar het Vaderland terugkeert, verklaart Uncle Sam terecht, dat hij een aangename gast is geweest.

Good luck, Pietje Bell. Ook uw reis naar de jongensbibliotheken zal wel weer een succes worden, want gij zijt niet alleen in Amerika, maar overal een aangename gast, wegens uw humor, uw echten Hollandschen aard en uw onverstoorbaar goed humeur.

De illustraties der bovengenoemde boeken van J. Kessler, Pol Dom, Jan Lutz, en *last not neast* de geestige, jolige D. Bueno de Mesquita verhoogen niet weinig de levendigheid dezer verhalen.

Robinson Crusoe **door S. Gruys-Kruseman. -** ***Twee H.B.S.'rs en het Chineesche teeken*** **door Floris van den Aemstel. Beiden P.D. Bolle, R'dam.**

Het leven van Robinson Crusoe *ist eine alte Geschichte, - doch bleibt sie immer neu.* En vooral als zij op zulk een levendige en natuurlijke wijze wordt naverteld, als mevr. Gruys hier heeft gedaan, gebruik makend van de nieuwste bronnen. En als het verhaal dan nog geïllustreerd door David Tomkins is, en aantrekkelijk uitgegeven in kleurigen band, wel, dan hebben we hier een Sint Nicolaasgeschenk, haast voor elken leeftijd geschikt, en dat door ieder zal worden gewaardeerd.

De twee H.B.S.'ers, deze kloeke, verstandige, doorzettende en energieke jongelui, die wij op den omslag zien drijven in wèl origineele reddingsboeien, n.l. autobanden, en door wier vernuft het geheim van het papier met het Chineesche teeken werd opgelost, worden graag geziene gasten bij jeugdige lezers. Dit nieuwe avontuur is al zéér spannend, en daar Floris v.d. Aemstel heel goed schrijven kan, is de lectuur van dit boek boeiend van het begin tot het einde.

Suze Brinkgreve. *Annie en Doortje.* - J.H. Brinkgreve-Entrop. *Ans en haar tweelingbroer.* - Felicie Jehu. *Jip geeft zich gewonnen.* - A.A. Sirks-Joustra. - *Aan twee kanten.* - Emmy Belinfante-Belinfante. *Het lichtend verschiet.* - Nanda. *Meisjesillusie.* - Jenny IJsselstein. *Cora en Imp naar de wintersport.* - Johanna E. Kuiper. *Renzo en Lucia.* Allen Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Wanneer ik jarig zou worden, lieten mijn ouders van den boekhandelaar een collectie kinderboeken komen, waaruit ik dan kiezen mocht. Maar nooit zou mij de keuze zóó moeilijk zijn gevallen, als wanneer ik de prachtige verzameling meisjeslectuur voor oogen gekregen had, die de firma Kluitman dit jaar weder op de Sint Nicolaas-boekenmarkt deponeert. Wat een fleur en kleur, wat een kloeke formaten, prettige druk en geestige illustraties!

Voor jongere kinderen zijn Annie en Doortje met hun poesenliefde, Ans en haar tweelingbroer (welk een origineele trouvaille!) *just it.* Een nieuw boek van Felicie Jehu is altijd welkom, daar zij zoo precies den meisjestoon te pakken heeft. Dat Jip zich gewonnen gaf, wie verwondert het, na de lieve en goede behandeling, welke zij ondervond? Het is een curieus toeval, (en dit schijnt wel een heel geliefd onderwerp te zijn) dat èn Jip èn Meisjesillusie, en Aan twee kanten èn Het lichtend verschiet allen vertellen van een familie, die, wegens familie-omstandigheden vreemden in huis moeten nemen! Nanda maakt er een vlot verhaal van, met het zachte karakter van Rie als gevoelige noot; mevr. Sirks scheen ditmaal niet zoo op dreef, vandaar zeker, dat haar verhaal zoo droog en zakelijk uitviel; maar mevrouw Belinfante heeft mijn hart gestolen door haar opgewektheid en daarbij tegelijk haar fijn verstand en haar lieve innigheid. Een voortreffelijk boek voor het moderne jonge bakvischje, dat er heel wat levenswijsheid en levenstact door leeren kan! Jenny IJsselstein brengt ons gelukkig wat nieuws in haar jolig verhaal met dieperen ondergrond over de wintersport en Johanna Kuiper heeft ons verrast met het boeiend navertellen van Manzoni's onsterfelijken ‘roman der verloofden’; mevr. Midderigh-Bokhorst verluchtte dit romantisch verhaal met platen, die bewijzen, hoezeer deze bizondere teekenares altijd doordringt tot in de ‘ziel’ van het boek.

***Fenna de Meyier. De Toovervogel.* - Mtsch. Elsevier, A'dam. - Willy Pétillon. *Beatrix van Eldringen.* - v. Holkema en Warendorf, A'dam**

Twee fijne, allerliefste meisjesboeken, die, bij alle verschil, in zooverre parallel loopen, dat in beide de hoofdpersoon een meisje is, bij een andere familie in huis (het bovengenoemde onderwerp dus eens van den anderen kant bekeken) en dat deze beide heldinnetjes hun hart voelen balanceeren tusschen een vrijen en een geëngageerden jongen man. Alweer een eigenaardig toeval! Willy Pétillon heeft routine, en haar werken worden graag gelezen; haar

stijl heeft iets zeer natuurlijks, en haar figuren zijn van het leven afgezien. Fenna de Meyier's eerste poging om een meisjesboek te schrijven, is wonderwel geslaagd, en zij zal het stellig wel niet, hopen we, bij deze ‘eersteling’ laten. De beschrijving van het Parijsche intieme leven is alleraardigst, (ofschoon de eerlijke, trouwe Marcel wel wat nonchalant aan zijn lot wordt overgelaten) en de innigheid van Riekjes natuur zal haar bemind maken in wijden kring.

Het Sint Nicolaas-pakket van de firma Kluitman bevat ook nog twee allerliefste verrassingen: verbazend aardige prentenboeken Naar Babbertjesland en Het Käthe Kruse sportboek, beiden door Caroline van Dommelen van geestige, guitige, vroolijke poëzie voorzien, en de teekenares Freddie Langeler kan gerust met collega's uit het buitenland van groote reputatie concurreeren!

Uitgaven der firma v. Goor Zonen, Den Haag. Een schat van een boekje is Jan Wiegman's ‘Versjes die wij nooit vergeten’, oude kinderliedjes die van ouders op kinderen overgaan, en die nóóit zullen worden vergeten. Jan Wiegman, met zijn ‘heldere’ zwartjes en kleurige teekeningen heeft hier al een heel gelukkigen greep gedaan! ‘In en om de boerderij’ door L. Huizinga-Scaf is vol kostelijken humor; de avonturen van Sluikstaartje zijn hoogst koddig en origineel. ‘De geschiedenis van Jan Kwak’ is door Leonard Roggeveen zeer vermakelijk verlucht en verteld. En ‘Allerlei spelletjes’ door T. Hellinga. Zwart zullen de heele kleintje onweerstaanbaar boeien. In de serie Gezellige uurtjes verschenen weer vier nieuwe deeltjes. Het prinsesje en de roode toovenaar, een héél aardig verhaal van een poppenprinsesje, dat maar niet lachen kon. Het kleine meertje op de heide, door K. Breebaart en Cl. Bauer, een soort van droom-sprookje à la Alice in Wonderland, maar geheel oorspronkelijk en geschikt voor het Hollandsche kind. Twee Adri's door Cl. Bauer, de Indische en de Hollandsche Adri, in leuk contrast geteekend; en Oom Heintje door M. Schilthuis-Brugsma, een aantal lieve vertellinkjes, geheel binnen de kinderlijke bevatting blijvend. Al deze boekjes zijn keurig uitgegeven en van snoezige teekeningen voorzien.

Ook voor oudere meisjes zorgde de firma v. Goor. ‘Stuurloos’ door Maren Koster werd geïllustreerd door Mevr. Midderigh-Bokhorst; onmiddellijk greep ik naar het in aardig vierkant formaat uitgegeven boek met de bekoorlijke omslagplaat; toen eerst zag ik den naam van Mevr. B. en begreep mijn gecharmeerdheid. En wat begint Maren Koster goed te schrijven! Haar twee karakters: Victorien en Eline zijn zeer goed tegenover elkander gesteld, en knap uitgebeeld.

Fenna van Campen schonk ons De meisjes Mees, een boek, dat ons in den tegenwoordigen tijd weldadig aandoet, omdat het, in den meest gunstigen zin, ouderwetsch-degelijk is. Wie een ernstig, nauwgezet verteld verhaal prefereert boven gichel-pret-en-flirt-lectuur, verzuime niet dit boek voor eigen of anderer meisjes aan te schaffen.

Net Houwink. *Gelukkig in de liefde.* - E. Querido, A'dam.

Dit boek met den ironischen titel laat zich uitstekend lezen. Het lijkt mij logischer gedacht en beter gekarakteriseerd dan Net Houwink's vorige boek, Mr. Braining. Deze schrijfster gaat een aardige plaats innemen onder de moderne auteurs.

Verkade-Album. *Paddestoelen.*

Weer zoo'n verrukkelijk Verkade-album, en ‘wo ihr's packt, da ist's interessant’. Paddestoelen, een der belangwekkendste ‘producten van den bodem’ worden hier in woord en beeld in al hun pracht en eenvoud, in al hun aantrekkelijkheid aan ons voorgesteld. De meest begaafde krachten zijn in het werk gesteld, om een voortreffelijk geheel te verkrijgen: Dr. Jac. P. Thijsse, C. Rol, J. Voerman en Jac. Koeman. Dit nieuwe album is een schat, dien wij bij de vorige, altijd zullen bewaren, als een ‘joy for ever’. Inhoud, teekeningen en uitvoering vormen een volkomen harmonisch geheel.

Emmy van Lokhorst. *Vrouwen.* - E. Querido, Amsterdam.

Ik vind dit boek heel mooi. Het is ten eerste voortreffelijk geschreven, en ten tweede zijn de karakters dezer twee vrouwen zoo fijn belicht en zoo absoluut levenswaar gemaakt. Degenen, die een beetje *sneeren* over de eeuwige en zoo gemakkelijke ‘happy ending’ zullen hier toch wel moeten erkennen, dat men zich moeilijk een ander slot had kunnen denken. Emmy van Lokhorst was in dezen roman weer zeer goed op dreef; de compositie is compact, de stijl is beheerscht en geserreerd, de dialoog is volkomen natuurlijk; *the plot* is knap gevonden, bewerkt en opgelost.

Jo Manders. *De bandeloozen.* - J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Zijn er zoo? Zoo *zijn* er, verzekert ons Jo Manders en zegt er bij, dat eenige gebeurtenissen uit dit boek historisch zijn. Wel, de na-oorlogsche mentaliteit in aanmerking genomen, vreezen wij, dat wij aan de waarheid hiervan niet behoeven te twijfelen. Een Hollandsch pendant van *The sleeveles errand* is De bandeloozen, en krasser, onbarmhartiger, verschrikkender is zeker nooit door een Hollandsch meisjes een boek geschreven. Jo Manders doet onthullingen over het moderne jonge meisje en den modernen jongen man, die ons verbijsterd en verbluft doen staan, vooral omdat dit boek zoo levensgetrouw aandoet. Het is Jo Manders waarschijnlijk méér te doen geweest om te waarschuwen, dan om een gedurfd boek in het licht te geven. Hoezeer haar beschrijvingen binnen de perken blijven, blijkt wel uit het feit, dat zij niet eens ‘vervloekt’, of ‘bedonderd’ durft zetten, maar volstaat met ‘vervl...’ enz. Ik geloof, dat, hoemeer menschen dit boek lezen, hoe beter het is, vooral ouders van aankomende jongens en meisjes zij dit werk ten zéérste aanbevolen!

Carla van Ommen. *Wennie en Victor.*

All's well that ends well en wie had er niet een pari om durven aangaan, dat Wennie en Victor tóch nog een paar zouden worden? Nu ja, de titel geeft het wel aan, - maar.... direct begrijpen we, dat die twee voor elkander zijn bestemd. Men kan zich geen grooter contrast denken dan De Bandeloozen en Wennie en Victor. Ik durf er een pari om aangaan (alweer!) dat de meisjes uit het laatste boek geen notie hebben van personen en toestanden als uit het eerste. Dat geeft den burger weer moed! Er *zijn* toch nog soliede, serieuse meisjes, die hun verloofde opvoeden tot het goede....

Carla van Ommen heeft haar boek met veel liefde en toewijding geschreven, en is er in geslaagd de karakters van Wendela en Victor helder en ten voeten uit ons voor oogen te stellen.

Miek Janssen. *Leven!* - E. Querido, A'dam.

Het begin van dezen roman deed mij veel verwachten, en ik wil graag aan dit boek alle recht doen; maar de lectuur heeft mij een beetje overstelpt. Misschien door een ‘te veel’? De schrijfster zal zich verontschuldigen met het antwoord, dat het haar immers te doen was om een ‘Parijschen roman’ te schrijven, zoodat men het haar niet euvel mag duiden, dat zij dat typisch leven van alle kanten belicht. Zeker, maar het lijkt, of de schrijfster te veel stof had, en deze niet heelemaal verwerken kon. Er zijn *vele* romans in dit boek: van Germaine, van Olga, van Axel, van Lily... Waar gebrek aan stof nu eenmaal onduldbaar is, is overvloed van stof natuurlijk te verkiezen; en daarom wil ik hierover niet verder spreken, alleen erkennen, dat de schrijfster haar vrouwen- en mannen-karakters diep heeft gepeild, en dat we telkens getroffen worden door kernachtige opmerkingen, die toestanden en menschen zeer juist kenschetsen, en het onthouden overwaard zijn.

Famke. *Nieuw Zaansch Binnenhuisje.* - L.J. Veen, A'dam.

Lieve Famke, lieve ‘apostel der gezelligheid’, als ge ons waarlijk verlaten moet, - we hebben dan toch uw beide kostbare Binnenhuisjes, die ons dierbaar zijn en zullen blijven om hun natuurlijke blijmoedigheid, hun kostelijken humor, hun opwekking tot het goede. Dank, goede genius, voor wat ge zoo mild aan ons allen bracht.

Marianne Philips. *De wonderbare genezing.* - v. Dishoeck, Bussum.

Is dit voortreffelijk geschreven boek een eersteling? Dan is Marianne Philips wèl een opmerkelijk talent. Door de late verschijning heb ik niet veel gelegenheid er uitvoerig over te schrijven, wat ik graag had gedaan. In elk geval zal ik dezen naam onthouden, en met verwachtingsvolle gretigheid grijpen naar nieuw werk dezer auteur, omdat D. w.g. zoo diep, zoo sterk en zoo treffend is.

Elise Soer. *Het hooge huis.* - L.J. Veen, Amsterdam.

Zijn historische romans uit de mode? Ik ben er tenminste in geen tijden een tegengekomen. Wel, *is* dat zoo, dan zal Het hooge huis het genre waarschijnlijk weer *in* de mode brengen. Deze roman is even boeiend als een modern levensverhaal en de hooge, imponeerende figuur van Gertruud zal ons steeds bij-blijven.

Dominique Dunois. *Georgette Garou.* - Hollandia Drukkerij, Baarn.

Tegenover de daad van deze uitgevers: om aan het publiek ‘het beste van het beste’ uit het buitenland te brengen, rust op de critiek de plicht daarvan ernstig kennis te nemen. Georgette Garou *is* inderdaad een prachtig boek, geschreven met Zolaïstische kracht, met diep begrip en een beheerschte, doch daardoor te ontroerender innigheid. De vertaling lijkt mij uitnemend geslaagd.

JEANNE KLOOS REYNEKE VAN STUWE.

Ontvangen herdrukken, brochures, bloemlezingen, vertalingen, enz., enz.

Aart v.d. Leeuw. Vluchtige begroetingen, 2e dr. Nijgh en v. Ditmar, R'dam.
Ir. W.P. Staargaard. Een zelfstandig staatsspoorbedrijf in Ned.-Indië. G.C.T. v. Dorp en Co., Bandoeng.
Dr. P.A. Diepenhorst. Onze strijd om de Staten-Generaal, 2e dl. De Standaard, A'dam.
Goethe's Faust, 2e dl. Vert. N. v. Suchtelen. W.-B., A'dam.
Else Parker en C.P.J. Groeneveldt. Inleiding tot de moderne astrologie. P. Dz. Veen, Amersfoort.
Farid Ud Den Attar. De samenspreking der vogels. Bewerking Carolus Verhulst. Servire, Den Haag.
N. Hasselberg. De kinderen van de pastorie. Vert. H. v. Doesburgh. Gebr. Kluitman, Alkmaar.
Werk van Louis Couperus. Verz. en ingeleid door Dr. de Jong en Jacob Hiegentlich. L.J. Veen, A'dam.
Dr. H. Groenewegen. Schijnwetenschap en schijnmoraal. S.C. v. Doesburgh, Leiden.
Lijst der indicaties van eenige der voornaamste badplaatsen.
A. v. Batenburg. De revolutiefilm. Uitg. v.d. nat. bond tegen revolutie.
Dr. Jos. de Cock. Levensvuur. D. Bolle, R'dam.
Annie Besant. De toekomst van Europa. Theos. uitg. mtsch. A'dam.
Veen's tabellen zum Aufstellen von Horoskopen. P. Dz. Veen, Amersfoort.
Jehoeda Halevi. Gedichten vert. S. Pinkhof. Hertzberger, Amsterdam.
Herman Groeneweg. J.J. David. Graz. H. Stiasny's Söhne.
Annie Vivandi. Naja Tripudians. L.J. Veen, A'dam.
Dr. W. v.d. Wall, Meth. toepassing der muziek b.d. behandeling van ongewone personen. W.-B., A'dam.
A.J.P. Boeke. Wat is 'n kerk, 2e dr. H. Coster en Zn., Alkmaar.
J.C.L. v.d. Lande. Over de betrekkingen tusschen Nederland en België. H. de Vroede, Utrecht.
Bloemlezing van Vondel door C. de Graaff. W.L. en J. Brusse, R'dam.
J.A. Daman. De vereenv. spelling. G.W. den Boer, Middelburg.
W.H. Snijders. Voor of tegen revolutie. Uitg. Nat. Bond tegen revolutie.
W.L.M.E. van Leeuwen. De Ned. lyriek sinds '80. J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
N. Ognjow. Het dagboek van Kostja Rjabtsiew. Ontwikkeling, A'dam.
Een reis door Nederland. Spel door de Vereeniging ‘Nederlandsch Fabrikaat’.
Grazia Deledda. De oude uit de bergen. Vert. Dr. N.J. Beversen. Wereldbibliotheek, A'dam.
Ch. Schwab. Tien geboden van het succes. Balistraat, Den Haag.
A.M. Frey. Funk, ziekendrager aan het Westelijk front. Vert. Gen. v.d. Moer. N.V. Universitas, Utrecht.
Dr. Serge Voronoff. Oud-jong. Vert. F.J.A. Baden, arts. Hollandia-Drukkerij, Baarn.
D. Dunois. Georgette Garou. Vert. H. Wiessing-Adrian. Hollandia-Drukkerij, Baarn.
Joost Mendes. Het geslacht der Santeljano's in 10 boeken, 2 deelen. Tweede, geheel herziene druk. W.L. en J. Brusse, Rotterdam.
Arthur Schnitzler. Therese. Vert. Alice van Nahuys. E. Querido, A'dam.

L. Dorsman en J. v.d. Klei. Plantengroei. Leesboek v.d. hoogste klasse der lagere school. J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.

Letterk. Almanak voor Vlaanderen. Het Kompas Mechelen. De Spieghel, Amsterdam.
K.R. Gallas. Fransch schoolwoordenboek, 3e druk. J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
Ten Bruggencate en Broers. Engelsch Woordenboek, elfde druk. Wolters, Groningen-Den Haag.
Conférence pour la codification du droit international. Tome I, II, III. Publications de la Société des Nations, Genève.
H. Hesse. Siddhartha. Vert. B.H. den Boer-Breyer. H.J. den Boer, Baarn.
Hans Dominik, bewerkt door N. Smith. Van herdersjongen tot diamantkoning. Gebr. Kluitman, Alkmaar.
Dr. Mary Allen. Zeg uw kind de waarheid. H. den Boer, Baarn.
Cor. Bruyn. Langs den waterkant, 2e dr. Alkmaar, Gebr. Kluitman.
Dichters van dezen tijd, verz. door Mr. J.N. v. Hall en bewerkt door Prof. Prinsen. P.N. v. Kampen en Zoon, A'dam. 12e dr.
E. Nesbit. Goede voornemens. v. Goor Zonen, Den Haag.
André Birabeau. De schuldige vrouw. Vert. René Marcia. Querido, A'dam.
Thomas Raucat. De eerbiedwaardige escapade. Vert. René Marcia. Querido, Amsterdam.
Franz Blei. Het boek van liefde en huwelijk. Vert. M. Vigelius. E. Querido, Amsterdam.
Tijdsignalen. Bloemlezing uit mod. revol. poëzie, door H. Roland Holst. Ontwikkeling, A'dam.
J.G. Frazer. Mensch, God en Maatschappij. Uitg. A.E. Kluwer, Deventer. Vert. J.A. Blok.
Panait Istrati. Kyra Kyralina. Vert. A.M. de Jong. Kosmos, A'dam.
A. Koopmans-Gorter en G. de Boer-de Jonge. Het nieuwe kookboek. Twaalfde druk. P. Noordhoff, Groningen.
B. Streeter Aldrich. Een fakkel in haar hand. Vert. A.E. de Vries. Tjeenk Willink en Zn., Haarlem.
Goeden morgen. N.V. Uitg. Haga, Den Haag.
Thea von Harbou. De Spion. Vert. P. v. Veen, Ned. Uitg. Mtsch., A'dam.
E. Wallace. Hindernissen. Vert. E. v. Gelder. Ned. Uitg. Mtsch., A'dam.
Herman Melville. De witte walvisch. Vert. J. Werumeus Buning. Querido, Amsterdam.